

जैनगान-जैनचरित्र-पुस्तकी-वासीलासजी-पद्मराज-
विरचितया समानार्थीविष्णुवाक्यया व्याख्या समस्तपुस्तक—

हिन्दी-मुर्जर-भाषाजुवादसहित-

॥ श्री-सुत्रकृतान्तसूत्रम् ॥

SHREE SUTRAKRUTĀNG SUTRAM

(प्रथम भाग)

विद्वत्पदा

संस्कृत-वाक्यज्ञ जैनगाननिष्ठात विष्णुवाक्यानि-
पण्डितपुनि-मोहनदेवाकाशजी-पद्मराज

प्रकाशक

मोहनदेवनिवास-मल. केम्पिजी भावेकरेड जैनपदार्थ
साधन-प्रकाशकालय

पृष्ठ १००० पृष्ठ १००० जैनवाक्यज्ञासहितविष्णुवाक्य

जैति-लोकान्तिव्याप्त-वस्तुमहासर्गा भावेकरा

॥ रामचन्द्र

प्रकाशक-मल. केम्पिजी
मल. १०००

पृष्ठ-१०००
१०००

मिशन-१०००
१०००

ईस्टीमेट
१०००

मूल्य—२० २०—००

जैनाचार्य-जैनधर्मविवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज
 विरचितया समयार्थबोधिण्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं
 हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-सूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

(चतुर्थो भागः)

नियोजकः

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
 पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

मांगरोलनिवासी-स्व. श्रेष्ठिश्री माणिकचंद नेमचंदभाई
 तरप्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० ध्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-प्रावृत्तिः	वीर-संघत्	विक्रम-संघत्	ईसवीसम्
प्रति १२००	२४९.७	२०२७	१९७१

मूल्यम्-रु० २५-०-०

मज्झिमा निकायः :

श्री अ. भा. प्रव. स्थानकेवासी
जैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठ. गरेडिया कुवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र)

Published by :

Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shāstrodधार Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry., India,

ये नाम केचिदिह नः प्रययन्त्यवज्ञा,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैपयन्तः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल-निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में लब्ध-लायगा ॥ १ ॥

मूल्याः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००.

वीर संवत् २४८७

विंशति संवत् २०२७

अक्षय्यासु १६७१

: मुद्रक :

मण्डिताल छगनदास शाह

नवप्रसाद प्रिन्टिंग प्रेस,

भीमदा रोड, अमदावाद.

श्री सूत्रकृताङ्गसूत्र भाग ४ चौथे की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमांक	विषय	पृष्ठ
१	दूसरे श्रुतस्कंध की अवतरणिका	१-२
२	पुण्डरीक नामका प्रथम अध्ययनका निरूपण	३-१५२
३	क्रियास्थान नामके दूसरे अध्ययनका निरूपण	१५३-३४६
४	आहारपरिज्ञा नामके तीसरे अध्ययनका निरूपण	३४७-४१०
५	प्रत्याख्यान क्रिया का उपदेश नामके तीसरे अध्ययनकानिरूपण	४३१-४७३
६	आचारश्रुत नामक पांचवें अध्ययनका निरूपण	४७४-५५३
७	आर्द्रक कुमार के चरित वर्णनात्मक छठे अध्ययनका निरूपण	५५४-६८६
	सातवां अध्ययन	
८	सातवें अध्ययन की विषयावतरणिका	६८७
९	राजशृङ्ग नगरका वर्णन	६८८-६९०
१०	छेप नामका गाथापतिका वर्णन	६९०-६९६
११	उदकपेढा पुत्रका आगमन एवं गौतमस्वामी के प्रति प्रत्याख्यान संबंध में शंका प्रदर्शन	६९६-७०५
१२	उदकपेढालपुत्रको गौतमस्वामीका उत्तर	७०६-७०९
१३	फिरसे गौतमस्वामी को उदकपेढालपुत्र का प्रश्न	७१०-७१४
१४	प्रतिज्ञाभंग के विषयमें फिरसे गौतम स्वामी का उत्तर—	७१४-७१६
१५	हिंसात्यागके बारेमें उदकपेढाल पुत्र एवं गौतमस्वामीके प्रश्नोत्तर	७१७-७२३
१६	गौतमस्वामीका दृष्टान्त सहित विशेष उपदेश	७२३-७४०
१७	गौतमस्वामीका देशविरति धर्म आदिका समर्थन	७४०-७७४
१८	उपसंहार	७७४-७८४

॥ समाप्त ॥

ગુપ્તદાનના શોખીન માંગરોળનિવાસી

સ્વ. શેઠ માણેકચંદ નેમચંદભાઈ

જન્મ સંવત ૧૮૮૪

મૃત્યુ તારીખ ૮-૧-૧૯૬૫

આવમુરજીશ્રીઓ

શ્રી શાંતિલાલ ભગંદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શ્રી શામળભાઈ વેલલભા
વીરાણી-રાજકોટ

સ્વ. સુધીરભાઈ જ્યંતીલાલ ડાવેરી
મુંબઈ.

(સ્વ.) શ્રી છગનલાલ શામળદાસ
ભાવસાર અમદાવાદ.

શ્રી રામભાઈ શામળભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાજી કિશનચંદળ સા. જોડરી
ઉભેલા સુપુત્ર ચિ. મહેતાઅચંદળ સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દાયતા)

આવમુરજીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરનમદ કાદીદાસ વાલિયા
ભાણુવડ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

શ્રી વિનોદકુમાર વીરાણી

શેઠશ્રી નેસિંગલાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ ભાણેકલાલ
અમદાવાદ

આવમુરખીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુલ્લભાઈ પારેખ
રાજકોટ.

કેશરી હરભાઈ વિંદ નેચંદભાઈ
રાજકોટ.

શ્રી ભિક્ષીલાલ લાલચંદલ સા. હુજિયા
તથા શ્રી નેવંતરાજલ લાલચંદલ સા.

શ્રી પ્રભુદાસભાઈ મુલભાઈ દોશી
રાજકોટ

(સ્વ.) શ્રી ધારશીભાઈ છવણલાલ
ભારસી

સ્વ. શ્રીમાન શ્રી મુકનચંદલ સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

આચમુરખીશ્રીઓ

પોલ ડોસાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ. સાણુદ (જી. અમદાવાદ)

૧ અમીચંદલાઈ તથા
૨ ગીરધરભાઈ આંટવિયા

શહાજી શ્રી મોહીલાલજી ગલુન્ડિયા

સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ
રતીલાલભાઈ ભાયચંદલાઈ મહેતા

સ્વ. શેઠશ્રી હવરાજભાઈ મૂળચંદલાઈ
ધ્રાંગધ્રા.

શ્રીમાન શેઠ સા.
શ્રી કાનુગા ધિગડમલજી સાબ

આવમુરજીશ્રીએ।

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

स्व. शेठ ताराचंदजी साहेब गेलडा
मद्रास.

श्रीमान् शेठ सा. चीमनलालजी सा.
 कृष्णभचंदजी सा. अजीतवाले (सपरिवार)

શ્રી કીશનલાલજી કુલચંદ સાં
બેંગલોરવાળા

૧ ગચ્છે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદ્રજી
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૨ બાબુભાઈ બેઠેલા ભાઈ મિત્રીલાલજી બરડિયા
૩ ઉમેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

श्रीमान् सेठश्रा
खीमराजजी सा. चोरडिया

॥ श्री नीतरागाय नमः ॥

श्री जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितया
समथार्थबोधिख्याख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

॥ श्री-सूत्रकृताङ्गसूत्रम् ॥

(चतुर्थो भागः)

अथ द्वितीयश्रुतस्कन्धः प्रारभ्यते-

प्रथमश्रुतस्कन्धसमाप्त्यनन्तरं द्वितीयश्रुतस्कन्धः प्रारभ्यते ।

प्रथमश्रुतस्कन्धे य एवाऽर्थः संक्षेपतो निरूपितास्त एवाऽस्मिन् द्वितीयश्रुत-
स्कन्धे युक्तिपुरस्सरं विस्तरेण निरूपिता भविष्यन्ति । संक्षेपविस्ताराभ्यां निरू-
पिताः पदार्थाः सरलतया बुद्धिपथमधिरोहन्ति । अतः प्रथमश्रुतस्कन्धे ये पदार्थाः
प्रतिपादिता स्त एव विस्तरतो द्वितीयश्रुतस्कन्धे प्रतिपाद्यन्ते । अथवा-प्रथमश्रुत-
स्कन्धे ये विषयाः प्ररूपिता स्त एव दृष्टान्तप्रदर्शनेन सरलतया बोधयितुं द्वितीय-

द्वितीय श्रुतस्कन्ध का प्रारंभ-

प्रथम अध्ययन

प्रथम श्रुतस्कंध की समाप्ति के पश्चात् दूसरा श्रुतस्कंध प्रारंभ किया जाता है । प्रथम श्रुतस्कंध में संक्षेप से जिन अर्थों का निरूपण किया गया है, वे ही अर्थ दूसरे श्रुतस्कंध में युक्तिपूर्वक और विस्तार से कहे जाएंगे । संक्षेप और विस्तार से कहे गए पदार्थ सरलता पूर्वक समझ में आ जाते हैं ।

अथवा प्रथम श्रुतस्कंध में जिन विषयों की प्ररूपणा की गई है, वही दृष्टान्त के द्वारा सरलता से समझाने के लिए द्वितीय श्रुतस्कंध

બીજા શ્રુત સ્કંધનો પ્રારંભ—

અધ્યયન પહેલું.

પહેલા શ્રુતસ્કંધની સમાપ્તિ પછી આ બીજા શ્રુતસ્કંધનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સંક્ષેપથી જે અર્થોનું નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે, એજ અર્થ આ બીજા શ્રુતસ્કંધમાં યુક્તિપૂર્વક અને વિસ્તારથી કહેવામાં આવશે. સંક્ષેપ અને વિસ્તારથી કહેવામાં આવેલ પદાર્થ સરળતા પૂર્વક સમજવામાં આવી જાય છે.

અથવા પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં જે વિષયોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે, એજ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સરલ પંજાથી સમજાવવા માટે બીજા શ્રુતસ્કંધ પ્રારંભ

સુ. ૧

શ્રુતસ્કન્ધઃ પ્રારંભ્યતે । અત ઉમાષપિ સ્કન્ધૌ સમાનવિષયાદેશ । કેવલં પ્રથમે સંક્ષેપતો યેષાં પ્રતિપાદનં તેષામેવાઽત્ર વિસ્તરેણ કથનં મદિશ્યતિ । અસ્મિન્ શ્રુત-સ્કન્ધે-પુણ્ડરીક ૧ ક્રિયાસ્થાના ૨ ડડહારપરિજ્ઞા ૩ પ્રત્યાખ્યાના ૪ નગારશ્રુતા ૫ ડડદ્રક ૬ નાલન્દા ૭ રૂયાનિ સપ્તાઽધ્યયનાનિ સન્તિ । તત્ર પ્રથમશ્રુતસ્કન્ધાઽધ્યયનાઽપેક્ષ્યાઽર્થો મહત્વં વિદ્યતે, અતોઽસ્ય મહાધ્યયનમિતિ નામાપિ મશ્વતિ । તત્ર પ્રથમાધ્યયનં પુણ્ડરીકશ્ચિતિ નામ । તત્ર પુણ્ડરીક-કમલં તદુપમાનેન ધર્મે રુચિમુત્પાદયિતું ચિલક્ષણં મહત્તામાખ્યાનં મદર્શ્ય વિષયોપભોગેધ્યો જન્તૂન્ વ્યા-વર્ત્ય (નિવર્ત્ય) મોક્ષમાર્ગાય સમર્થાક્રિતાસ્તે સાધુમિસ્તેષામેવ સંસારમોચકાનાં નિદર્શનં કૃતમિદ્ધસ્કન્ધે । તદનેન સમ્બન્ધેનાઽઽપાતસ્ય દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસમ્બન્ધિ-પ્રથમાધ્યયનસ્ય પ્રથમં મુત્રમાદ-‘સુયં મે’ इत्यादि ।

પ્રારંભ ક્રિયા જાતા છે । અત એવ દોનો ૧ કંઠો કા વિષય સમાન હી છે । અન્તર યહી છે કિ પ્રથમ સ્કંધ મેં જિન વિષયોં કા સંક્ષેપ મેં પ્રતિપાદન છે, ઊન્હીં કા યહાં વિસ્તાર સે નિરૂપણ છે ।

હસ શ્રુતસ્કંધ મેં સાત અધ્યયન હેં- પુણ્ડરીક (૧) ક્રિયાસ્થાન (૨) આહારપરિજ્ઞા (૩) પ્રત્યાખ્યાન (૪) અનગારશ્રુત (૫) આદ્રક (૬) ઔર (૭) નાલન્દા ।

પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ-અધ્યયન કી અપેક્ષા વડા હોને સે હસ કા નામ મહાધ્યયન બી છે । હસકા પ્રથમ અધ્યયન પુણ્ડરીક નામક છે । પુણ્ડરીક કા અર્થ છે કમલ । કમલકી ઉપમા દેકર ધર્મ મેં રુચિ ઉત્પન્ન કરને કે લિપ મહાન્ પુરુષોં કા આખ્યાન દિશ્વલાકર, જીવોં કી વિષય ભોગોં સે નિવૃત્ત કરકે સાધુઓં ને ઊન્હેં મોક્ષમાર્ગ કે લિપ સમર્થ બનાયા । હસ

કરવામાં આવે છે. તેથી જ બન્ને શ્રુતસ્કંધોના વિષય સરળોજ છે. અંતર એજ છે કે-પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં જે વિષયોનું સંક્ષેપથી પ્રતિપાદન કરેલ છે, તેનું જ અહિયાં વિસ્તાર પૂર્વક નિરૂપણ કરેલ છે.

આ શ્રુતસ્કંધમાં સાત અધ્યયન છે. તે આ પ્રમાણે સમજવા. પુંડરીક (૧) ક્રિયાસ્થાન (૨) આહાર પરિજ્ઞા (૩) પ્રત્યાખ્યાન (૪) અનગારશ્રુત (૫) આદ્રક (૬) અને નાલન્દા (૭)

પહેલા શ્રુતસ્કંધ-અધ્યયનની અપેક્ષાથી મોટું હોવાથી આનું નામ મહાધ્યયન પણ છે. આનું પહેલું અધ્યયન પુંડરીક નામનું છે, પુંડરીકનો અર્થ કમળ એ પ્રમાણે થાય છે. કમળની ઉપમા આપીને ધર્મમાં રૂચિ ઉત્પન્ન કરવા માટે મહાન પુરુષોનું આખ્યાન બતાવીને જીવોને વિષય ભોગોથી નિવૃત્ત કરીને સાધુઓએ તોરને મોક્ષ માર્ગ માટે સમર્થ બનાવ્યા.

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. શ્રુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૩

મૂલ્ય—સુયં મે આડસં તેણં ભગવયા એવમવસ્થાયં । હહા સ્વલુ
પોંડરીય નામજ્ઞયણે, તસ્સ ણં અયમટ્ટે પળ્લત્તે—સે જહા
નામણ પુક્કલરિણી સિયા વહુડદગા વહુસેયા વહુપુક્કલા લલ્લદ્દા
પુંડરિકિણી પાસાદિયા દરિસણિજ્ઞા અભિરુવા પઢિરુવા, તીસે ણં
પુક્કલરિણીણ તત્થ તત્થ દેસે દેસે તહિં તહિં વહવે પડમવરપોંડ-
રીયા વુહયા, અણુપુવ્વટ્ટિયા ઝસિયા રુહલા વળ્લમંતા ગંધમંતા
રસમંતા ફાસમંતા પાસાદીયા દરિસણિજ્ઞા અભિરુવા પઢિરુવા,
તીસે ણં પુક્કલરિણીણ વહુમજ્ઞદેસમાણ ઇમે મહં પડમવરપોંડ-
રીય વુહય, અણુપુવ્વટ્ટિય ઝસિય રુહલે વળ્લમંતે ગંધમંતે રસ-
મંતે ફાસમંતે પાસાદીય જાવ પઢિરુવે । સઘાવંતિ ચ ણં તીસે
પુક્કલરિણીણ તત્થ તત્થ દેસે દેસે તહિં તહિં વહવે પડમવર-
પોંડરીયા વુહયા અણુપુવ્વટ્ટિયા ઝસિયા રુહલા જાવ પઢિરુવા,
સઘાવંતિ ચ ણં તીસે પુક્કલરિણીણ વહુમજ્ઞદેસમાણ ઇમં
મહં પડમવરપોંડરીયં વુહયં અણુપુવ્વટ્ટિય જાવ પઢિરુવે ॥સૂ. ૧॥

છાયા—શ્રુતં મયા આયુષ્મન ! તેન મગવતા એવમારુયાતમ્ । હહા સ્વલુ
પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્, તસ્ય સ્વલયમર્થઃ પ્રજ્ઞતઃ । તથયા નામ પુક્કલરિણી સ્વાત્
વહુડદકા, વહુસેયા, વહુપુક્કલા, લલ્લધાર્પી, પુંડરીકિણી, પાસાદિકા, દર્શનીયા,
અભિરુપા પ્રતિરુપા । તસ્યાઃ સ્વલુ પુક્કલરિણ્યા સ્તત્ર તપ્ર દેશે દેશે તસ્મિન્ તસ્મિન્
વહુનિ પદ્મવરપુણ્ડરીકાણિ ઉક્તાનિ, આનુપૂર્વા ઉત્પિત્તાનિ ઉચ્છિત્તાનિ રુચિરાણિ
જ્ઞાવન્તિ ગન્ધજ્ઞાનિ રસવન્તિ સ્પર્શવન્તિ પાસાદિકાનિ દર્શનીયાનિ અભિરુપાણિ
પ્રતિરુપાણિ । તસ્યાઃ પુક્કલરિણ્યા વહુમધ્યદેશમાણે એકં મહત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમુક્તમ્
સ્કંધ મેં ડહ્મીં સંસાર સે છુદ્ધાને ચાલોં કા ઉદાહરણ હૈ । હસ સંબંધ સે
પ્રાપ્ત ત્રિતીય શ્રુતસ્કંધ કે પ્રથમ અધ્યયન કા યહ પ્રથમ સુત્ર હૈ—‘સુયં
મે આડસં તેણં’ ઇત્યાદિ ।

આસ્કંધમાં સંસારથી છોડાવવા વાળા એજ વિષયોનું વિવેચન કરવામાં
આવેલ છે. એ સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલ બીજા શ્રુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનનું
આ પહેલું સુત્ર છે. ‘સુયં મે આડસં તેણં’ ઇત્યાદિ

આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્ ઉચ્છિન્નં રુચિરં વર્ણવન્ ગન્ધવન્ રસવન્ સ્પર્શવન્ માસાદિકં
યાવત્પતિરૂપમ્ । સર્વસ્યા અપિ તસ્યાઃ ચ સ્વલુ પુષ્કરિણ્યા સ્તત્રતત્ર દેશે દેશે તસ્મિન્
તસ્મિન્ બહુનિ પથ્થરપુઠ્ઠરીકાણિ ઉક્તાનિ આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતાનિ ઉચ્છિન્તાનિ
રુચિરાણિ યાવત્ પતિરૂપાણિ । સર્વસ્યા અપિ ચ સ્વલુ તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યા વહુમધ્યદેશ-
માગે એકં મહત્ પથ્થરપુઠ્ઠરીકમુક્તમ્ આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતં યાવત્ પતિરૂપમ્ ॥૬૦૧॥

ટીકા—સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં મત્યાહ—‘આડસં’ હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ !
‘મે’ મયા ‘સુયં’ શ્રુતમ્—ભગવત્સમીપે શ્રવણગોચરીકૃતમ્ ‘તેજં મગવયા’ તેન—
કેવલજ્ઞાનવતા ભગવતા—તીર્થકરેણ ‘એવમશ્વાયં’ એવમાસ્વાયતમ્ એવમ્—વક્ષ્યમાણ-
રીત્યા આસ્વાયતમ્—પતિપાદિતમ્ । ‘ઇહ સ્વલુ પૌઠરીપ ણામવ્જ્ઞયણે તસ્સ ણં અય-
મદ્દે પળ્લત્તે’ ઇહ—જિનશાસને સ્વલુ—નિશ્ચયેન પુઠ્ઠરીકનામ અધ્યયનમ્, પથમં
પુઠ્ઠરીકનામાધ્યયનમ્ ‘તસ્સ’ તસ્ય ‘ણં’ ણમિતિ વાક્યાત્ત્વકારે । ‘અયમદ્દે’ અય-
મર્થઃ ‘પળ્લત્તે’ પલ્લત્તઃ—કથિતઃ । ‘સે જહાણામ પુષ્કરિણીં સિયા’ તચધાનામ
પુષ્કરિણીં સ્યાત્ તચધાનામ પુષ્કરિણી—પુષ્કરં કમલં તદિદ્યતે યસ્યાં સા પુષ્કરિણી
‘સિયા’ સ્યાત્, કીદશી સા તત્રાહ—‘બહુડદગા’ વહુડકા, બહુનિ—પ્રભૂતાનિ ઉદકાનિ—
પયાંસિ વિચિન્તે યસ્યાં સા તથા પ્રચુરજલસમ્પન્ના ‘વહુસેયા’ વહુસેયા કર્દમવહુલા

ટીકાર્થ—સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈં—હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ !
જમ્બૂ ! મૈને ભગવાન કે સમીપ સુના હૈ । કેવલજ્ઞાની તીર્થકર ભગવાન
ને હસ પ્રકાર કહા હૈ । યહાં જિનશાસન મેં પુઠ્ઠરીક નામક અધ્યયન
હૈ । ડસકા યહ અર્થ કહા ગયા હૈ—

જૈસે કોઈ પુષ્કરિણી (કમલોં ચાલી વાપી) હો । વહ પ્રચુર જલ સે
પરિપૂર્ણ હો, વહુત કીચડ ચાલી હો, અગાધ જલ હોને સે અત્પન્ત
ગહરી હો, જલ કે પુષ્પોં સે યુક્ત હો, દેખને માત્ર સે ચિત્ત કો મુગ્ધ
કરને ચાલી હો, દર્શનીય હો, મનોજ્ઞ રૂપ ચાલી હો એવં અસાધારણ

ટીકાર્થ—સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે—હે આયુષ્મન્ જમ્બૂ !
મેં ભગવાનની સમીપથી સાંભળેલ છે. કેવળજ્ઞાનવાળા તીર્થકર ભગ-
વાને આ પ્રમાણે કહ્યું છે. અહિયાં જિનશાસનમાં પુઠ્ઠરીક નામનું અધ્યયન
છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે.—

જેમ કોઈ પુષ્કરિણી (કમળોવાળી વાવ) હોય, તે ઘણા જળથી પૂરું
રીતે ભરેલી હોય, ઘણા કાઢવ વાળી હોય, અગાધ પાણી હોવાથી અત્યંત
ઉંડી હોય પાણીમાં યાવવાળા પુષ્પોથી યુક્ત હોય, જેવા માત્રથી ચિત્તને
મોહ પમાડનારી હોય, દર્શનીય હોય, મનોહરપવાળી હોય, અને અસાધા-

સમયાર્થવૌધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયન ૨

૫

‘વહુપુષ્કલા’ વહુપુષ્કલા આમાધજન્મવત્ ગમ્મોરા, ‘હલદા’ લઙ્ગાર્થા જલ પુષ્પસંયુક્તા, પુષ્કરાણિ-રુપલાનિ વિચન્તે યસ્યાં સા પુષ્કરિણી, ‘પાસાઈવા’ પ્રસાદિકા, દર્શનાદેર ચિત્તમોહિની ‘દરિસણિજ્જા’ દર્શનીયા દ્રષ્ટું યોગ્યા ‘અમિ રૂવા’ અમિરૂપા-મણસ્તરૂપવતી ‘પઢિરૂવા’ મતિરૂપા નાસિ પ્રતિરૂપ સદૃશરૂપ-વત્ અન્યદ્ યસ્યા સા મતિરૂપા, અનન્યસાધારણી । ‘તોસેળ’ તસ્યાઃ લલ્લ ‘પુષ્ક-રિણીવ’ પુષ્કરિણ્યાઃ ‘તથ્ય તથ્ય દેસે દેસે’ તથ તથ દેશે તચ્છન્દે દેશેવ ચોપ્સા તદ્વચ્ચત્વરિંદ્રિયુ ઇત્યર્થો લભ્યતે । ‘તહિ તહિ’ તસ્મિન્ તસ્મિન્ દેશે સર્વસ્મિન્-દેશેષ પુષ્કરિણ્યાં વ્યાપ્તાનિ । ‘વહવે પઞ્ચવરપોંડરિયા હુણા’ વહુનિ પચ્ચવરપુણ્ડરી-કાણિ ઉક્તાનિ, તસ્મિન્ સરસિ અનેકનાતીયાનિ કમલાનિ વિચન્તે । ‘અણુ-પુવ્વુટ્ટિપા’ આનુપૂર્વ્યા-ઉત્થિતાનિ ઉત્તમોત્તમક્રમેણ શતપચ્ચસહસ્રપચ્ચમેદમાવેન તત્રાડનેઽવિધાનિ કમલાનિ સન્તિ ‘ઉસ્સિયા’ ઉચ્છિન્નાનિ ક્ષ્વે ગતાનિ ‘રહલા’ રુચિરાણિ-મનોજ્ઞાનિ ‘વળ્ણમંતા’ વર્ણવન્તિ-નીલ-પીત-રક્ત-શ્વેતાનિ । ‘ગંધ- (અનુપમ) હો । ઉસ પુષ્કરિણી કે દેશ દેશ મેં (જગહ જગહ) સમી દિશાઓ મેં વિવિધ જાતિયોં કે કમલ મૌજૂદ હોં । વે કમલ અનુક્રમ સે ઝંચે ઉઠે હોં । ઉત્તમોત્તમ ક્રમ સે શતપચ્ચસહસ્રપચ્ચ કે મેદ સે અનેક વિધ હોં । વે ઝંચે, મનોજ્ઞ, સુન્દર નીલ, પીત, રક્ત ઔર શ્વેત વર્ણ વાલે હો, સુન્દર ચિલક્ષણ ગંધ સે સમ્પન્ન હોં, ચિલક્ષણ મધુપરાગ સે યુક્ત હોં, કોમલ સ્પર્શ વાલે હોં આહલાદકારી, દર્શનીય, અભિરૂપ સુન્દર રૂપવાન્ ઔર પ્રતિરૂપ અર્થાત્ અસાધારણ હોં ।

ઉસ પુષ્કરિણી કે ચિલકુલ મધ્ય ભાગ મેં એક પચ્ચવર પુણ્ડરીક નામકા શ્વેત કમલ કહા ગયા હૈ । વહ શ્વેત કમલ ચિલક્ષણ રચના સે યુક્ત, પંક સે ઝપર નિકલા હુઆ, ઘટ્ટત ઝંચા, સુન્દર, પ્રશસ્ત વર્ણવાલા,

રણુ (અનુપમ) હોય, તે વાવના દેશ-દેશમાં એટલે કે સ્થળે સ્થળે સઘળી દિશાઓમાં જૂઠી જૂઠી જાતના કમળો વિધમાન હોય, તે કમળો અનુક્રમથી ઊંચા થયા હોય, એટલે કે ઉત્તમોત્તમના કમળથી શતપચ્ચ કમલ સહસ્રપચ્ચ, વિગેરેના ભેદથી અનેક પ્રકારના કમળો હોય તે ઊંચા, મનોજ્ઞ, સુંદર નીલ, પીળા, રતા, અને ધોળા વર્ણવાળા હોય, સુંદર ચિલક્ષણ ગંધથી યુક્ત હોય આહલાદકારી, દર્શનીય અભિરૂપ, સુંદર રૂપવાન્ અને પ્રતિરૂપ અર્થાત્ અસાધારણ હોય,

તે પુષ્કરિણી-વાવના બિલકુલ મધ્ય ભાગમાં એક પચ્ચવર પુણ્ડરીક-નામનું ધોળું કમળ કહેલ છે. તે શ્વેત કમળ ચિલક્ષણ રચનાથી યુક્ત, કાદ-વથી ઊપર નીકળેલ ઘણું ઊંચું, સુંદર વખાણવા લાયક વર્ણ-વર્ણવાળું, મનને

મંતા' ગન્ધવન્તિ-વિલક્ષણગન્ધસમવેતાનિ । 'રસમંતા' રસવન્તિ-વિલક્ષણ મધુપરા-
ગયુક્તાનિ 'પાસમંતા' સ્પર્શવન્તિ-મૃદુસ્પર્શવન્તિ 'પાસાર્દયા' પ્રાસાદિકાનિ-આહા-
દકારીણિ 'દરિમણિજ્ઞા' દર્શનીયાનિ-દ્રષ્ટુ યોગ્યાનિ 'અમિરૂપાણિ-સુનાત-
રૂપવન્તિ, પઢિરૂપા' પ્રતિરૂપાણિ-અનન્યસાધારણાનિ, 'તીસે ણં પુલ્લરિણીય' તસ્યાઃ
તસ્યાઃ સ્વલુ પુલ્લરિણ્યાઃ 'વહુમધ્વદેસમાણ' વહુમધ્વદેસમાણે-મધ્યમદેશે, 'પમે
મહં પમવરપોંડરિય વુહય' એકં મહન્ પમવરપુણ્ડરીકં કમલમુક્તમ્, એકં વિલ-
ક્ષણં સર્વસુજાતકમલેભ્યઃ શ્રેષ્ઠકમલં તસ્યા મધ્યમાણે વિચયેતે । 'અણુપુલ્લરિણીય'
આણુપૂર્ણા ઉત્થિયંતે તત્ત્વેતં કમલં વિલક્ષણરચનયા યુક્તમ્, પક્કાદુર્ધ્વગતમ્,
'ઉસિય' ઉચ્છિન્નમ્-અત્યુર્ધ્વસ્થિતમ્ 'રૂહલે' રુચિરમ્-સુન્દરમ્ 'વળવંતે' વળવત્
'ગંધમંતે' ગન્ધવત્-સુરમિગન્ધયુક્તમ્ 'રસમંતે' રસવત્-સુસ્વાદુરસયુક્તમ્ 'પાસ-
મંતે' વિલક્ષણસ્પર્શવત્ । 'પાસાર્દય' પ્રાસાદિકમ્-પ્રસાદગુણોપેતમ્, 'જાવ પઢિ-
રૂપે' યાવત્ પ્રતિરૂપમ્-દર્શનીયમમિરૂપં પ્રતિરૂપમ્ 'સવ્વાવંતિ ચ ણં તીસે' સર્વ-
રૂપા અપિ સ્વલુ તસ્યાઃ 'પુલ્લરિણીય' પુલ્લરિણ્યાઃ 'ઉત્થ તત્થ દેસે દેસે' તત્ર
તત્ર દેશે દેશે-મધ્યેકપદેશે, 'તહિ તહિ' તસ્મિન્ તસ્મિન્ 'વહવે' વહૂનિ 'પમવર-
પોંડરિયા વુહયા' પમવરપુણ્ડરીકાણિ ઉક્તાનિ-વહૂનિ કમલાનિ સન્તિ, 'અણુપુલ્લ-
રિણીય' આણુપૂર્ણા ઉત્થિયાનિ 'ઉસિયા' ઉચ્છિન્નાનિ પક્કાદુર્ધ્વ ગતાનિ 'રૂહલા'
રુચિરાણિ 'જાવ પઢિરૂપા' યાવત્પ્રતિરૂપાણિ-પૂર્વોક્ત સર્વગુણસમ્પન્નાનિ 'સવ્વા-
વંતિ ચ ણં તીસે પુલ્લરિણીય' સર્વસ્યા અપિ સ્વલુ તસ્યાઃ પુલ્લરિણ્યાઃ 'વહુ-
મધ્વદેસમાણ' વહુમધ્વદેસમાણે 'પમે મહં પમવરપોંડરીયં વુહયં' એકં મહન્ પમ-

સનોહ ગંધ વાલા, સુસ્વાદુ રસવાલા ઓર મનોહર રાશિવાલા હૈ । વહુ
દર્શક કે ચિત્ત કો પ્રસન્નતા પ્રદાન કરનેવાલા યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ અર્થાત્
દર્શનીય, અમિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈ । ડસ સમ્પૂર્ણ પુલ્લરિણીમેં બહુત સે
પમવર પુણ્ડરીક કહે ગયે હૈ । વે અનુક્રમ સે ઝંચે વઢે હુપ, કીચડ સે
ઊપર નિકલે હુપ રુચિર યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ । અર્થાત્ પૂર્વોક્ત સર્વ ગુણો

આનંદ આપનાર ગંધવાળું, સરસ સ્વાદ યુક્ત રસવાળું, અને મનોહર રાશિ
વાળું હોય છે. તે જોનારના ચિત્તને પ્રસન્નતા આપનાર યાવત્ પ્રતિરૂપ છે.
અર્થાત્ દર્શનીય, અમિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. તે સર્વ પુલ્લરિણીમાં પ્રજ્ઞા
ક્રમણી-પમવરપુંડરીકો આવેલા છે. તે અનુક્રમથી ઉંચા ઉઠેલા કાઢ-
વથી ઊપર નીકળેલા મનને ગમનાર રુચિર યાવત્ પ્રતિરૂપ છે, અર્થાત્
પૂર્વોક્ત સ્થળના શુભ્રાથી યુક્ત હોય છે, તે પુલ્લરિણી-વાવની વચ્ચેવચ્ચ એક

સમપાર્યબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૭

પરપુણ્ડરીકમુક્તમ્ 'અણુપુલ્લદિષ્' આનુપૂર્ણા ઉત્થિતમ્, તત્ 'જાવ પઢિરૂવે' યાત્ર-
ત્વતિરૂપમ્, પૂર્વોક્તપસાદરૂપ ગન્ધરસસ્પર્શાદિગુણયુક્તં કમલં તત્ર વિચિત્રે ॥૧૦ ॥

મૂલમ્—અહ પુરિસે પુરતિથિમાઓ દિસાઓ આગમ્મ તં પુલ્લ-
રિણિં તીસે પુલ્લરિણીએ તીરે ઠિચ્ચા પાસડ્ તં મહં ષગં પડમ-
વર પોંડરીયં અણુપુલ્લદિયં ઝાસિયં જાવ પઢિરૂવં। તણ ણં સે
પુરિસે ઇવં વયાસી—અહમંસિ પુરિસે સ્વેચન્ને કુસલે પંડિષ્ વિચિત્રે
મેહાવી અવાલે મગ્ગત્થે મગ્ગવિઝ મગ્ગસ્સ ગઢપરકમણ્ણૂ અહ-
મેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિવિલ્લસ્સામિ ત્તિકદ્દુ ઇદ્દ વુયા સે પુરિસે
અભિક્કમેદ્દ તં પુલ્લરિણિં જાવં જાવં ચ્ચ ણં અભિક્કમેદ્દ તાવં તાવં
ચ્ચ ણં મહંતે ઉદ્દણ, મહંતે સેણ પહીણે તીરં અપત્તે પડમવર-
પોંડરીયં ણો હવ્વાણ ણો પારાણ, અંતરા પોલ્લરિણીએ સેયંસિ
નિસણ્ણે પદમે પુરિસજાણ ॥સૂ. ૨॥

છાયા—ત્રય પુરુષઃ પુરસ્તાદ્ દિશઃ આગત્ય તાં પુલ્લરિણીં, તસ્યાઃ પુલ્લ-
રિણ્યાસ્તીરે સ્થિત્વા પદ્યતિ તન્મહદેકં પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ આનુપૂર્ણા ઉત્થિતમ્
ઉચ્છિદ્તં યાત્રત્વતિરૂપમ્ । તત્રઃ સ્વલુ સ પુરુષ એવમવાદીત્—અહમસ્મિ પુરુષઃ સ્વેદશ્ચઃ
કુશલઃ પણ્ડિતો વ્યક્તો મેહાવી અવાલો માર્ગસ્થો માર્ગવિત્ માર્ગસ્થ ગતિપરા-
ક્રમશઃ, અહમેતત્ પદમવરપુણ્ડરીકમુખિલ્લેપ્સ્યામીતિ કૃત્વા હત્યુક્ત્વા સ પુરુષોઽમિ
ક્રામતિ તાં પુલ્લરિણીં, યાવદ્ યાત્રત્ત્વ સ્વલુ અભિક્રામતિ તાવત્ તાત્રત્ત્વ સ્વલુ
મહદ્ઉદકમ્, મહાન્ સેયઃ, મહીણસ્તીરાદ્ અપાતઃ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, નો અર્વાચે નો
પારાય અન્તરા પુલ્લરિણ્વાઃ સેયે નિષ્ણઃ પદ્મઃ પુરુષજાતઃ । મૂ. ૨ ।

સે સમ્પન્ન હે । ઝમ્ પુલ્લરિણી કે ચીન્નોંચીચ્ચ એક બઢા પદ્મવર પુણ્ડરીક
કહા હે । વહ્ ખી ઝાનુકમ સે ઝંચા ઝઠા હુઆ યાવત્ પ્રતિરૂપ હે અર્થાત્
પૂર્વોક્ત સઘ વિશેષતાઓ સે યુક્ત હે । ॥૧॥

વિશાળ પદ્મવર પુણ્ડરીક કહેલ છે, તે પણ અનુક્રમથી ઉંચે ઉઠેલ યાવત્ પ્રતિ
રૂપ છે, અર્થાત્ પૂર્વોક્ત તમામ વિશેષભોથી યુક્ત છે. ॥૧॥

ટીકા—‘અહ’ અથ ‘પુરિસે’ પુરુષઃ કથિદ્જ્ઞાતનામધેયઃ ‘પુરસ્થિમાઓ’ પુસ્તાત્ પૂર્વસ્થાઃ ‘દિસાઓ’ દિશ્વઃ સકાશાત્ ‘માગમ્મ’ આગમ્ય ‘તં પુસ્ત્વરિણિ’ તાં પુસ્કરિણીં જલકર્દમપક્કજપૂર્ણામ્ । ‘તીસે પુસ્ત્વરિણીય તીરે’ તસ્યાઃ પુસ્કરિણ્યાસ્તીરે, યથોક્તવિશેષણવત્યા નયાસ્તદે તન્પ્રાન્તમાગે ‘ઠિચ્ચા’ સ્થિત્વા—સ્થિતઃ સન્ ‘પાસઃ’ પડયતિ, કિં પડયતિ તત્રાહ ‘તં ઘરં ઇમં’ તન્મહદેકમ્ ‘પડમવરપુઢરીયં’ પડમવરપુઢરીકમ્, સર્વકમલશોભાતિશાયિપુઢરીકં વિલક્ષણં પડયતિ । કીદૃશમ્ ? તત્રાહ ‘અણુપુણ્ણદિયં’ આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્, યદ્ યદ્ સ્થાને યથા યયાડવવસન્નિવેશઃ સમુચિત સ્તુત્ત તત્ સ્થલે તથૈવ સન્નિવેશર્થકં સુન્દર-રચનયોપેતમ્ । ‘ઝસિયં જાવ પહિરૂં’ ઉચ્છિન્નમ્—પક્કદૂર્ધ્વમવસ્થિતમ્, યાવત્ પ્રતિરૂપમ્, અનન્યસાધારણમ્ પ્રશસ્તવર્ણગન્ધસ્પર્શવત્ત્વાદુપેતત્ત્વાદતિમનોહરમ્ । ‘તપ

‘અહ પુરિસે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—કોઈ અજ્ઞાત નામ ઓર અજ્ઞાત દેશવાલા પુરુષ પૂર્વ દિશા સે ઉસ જલ, કીચડ્ઢ એવં કમલોવાલી પુસ્કરિણી કે પાસ આયા । ઉસ પુસ્કરિણી કે કિનારે લહા હોકર વહ ઉસ ઉસમ પુણ્ડરીક કમલ કો દેવતા હૈ—યહ કમલ સબ કમલોં સે અધિક સુન્દર એવં વિલક્ષણ હૈ । યહ અનુક્રમ સે ઉત્થિત હૈ અર્થાત્ જિસ જિસ સ્થાન પર જૈસે જૈસે અવયવોં કા સન્નિવેશ હોના ઉચિત હૈ, વહાં વૈસા હી સન્નિવેશ હોને કે કારણ ઘડી હી સુન્દર રચના સે યુક્ત હૈ । યહ પંક સે ઉપર ઠઠા હૈ યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ । પ્રશસ્ત વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ આદિ સે સમ્પન્ન હોને કે કારણ મનોહર હૈ ।

‘અહ પુરિસે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—કોઈ અજ્ઞાત નામવાળો અને અજ્ઞાત દેશવાળો પુરુષ પૂર્વદિ-શાથી તે જળ, કીચડ, અને કમળો વાળી, પુસ્કરિણી-વાવળી નજીક આવ્યો. તે પુસ્કરિણીના કિનારે ઉભો રહીને તે એ ઉત્તમ શ્રેષ્ઠ એવા પુડરીક-કમ-ળોને જુવે છે.—આ કમળ સમળા કમળોથી અત્યંત સુંદર અને વિલક્ષણ છે. આ અનુક્રમથી ઉદેલ છે. અર્થાત્ જે જે સ્થાન પર જેવા જેવા અવયવોના સન્નિવેશ થવાને યોગ્ય હોય, ત્યાં એજ પ્રમાણે સન્નિવેશ—રચના થવાને કારણે અત્યંત સુંદર રચનાથી યુક્ત છે. આ કાદવથી ઉપર આવેલ છે. યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. પ્રશસ્ત વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ વિગેરેથી યુક્ત હોવાને કારણે મનોહર છે.

समयार्थयोधमी टीका द्वि. ध्रु. अ. १ पुण्डरीकनामाभ्ययनम्

९

नं से पुरिसे' ततः खलु स पुरुषः, यः पुष्करिणारतीरे पूर्वदेशादिगत्य सम्पु-
 स्थितः सः, 'एवं वयासो' एवं वक्ष्यमाणवचनम् अवादीत् 'अहमंति' अहमस्मि
 'पुरिसे' पुरुषः 'खेयन्ने' खेदज्ञः-खेदं-मार्गभ्रमं जानातीति खेदज्ञः 'कुसले'
 कुशलः हिताहितमाप्तिपरिहारे निपुणः 'पंडिप्' पण्डितः-विवेकबुद्धियुक्तः 'वियसे'
 व्यक्तः 'मेधावी' मेधावी-हिताहितबुद्धिमान् 'अवाले' अवालो बालमात्राभिपूरः
 'मग्गत्थे' मार्गस्थः-सञ्चाराचरितसन्मार्गे सदाचरणे वा आस्थितोऽस्मि। 'मग्ग-
 विउ' मार्गवित्-मार्गमहं जानामि 'मग्गस्स' मार्गस्य 'गण्णक्कण्णू' गतिपराक्रमद्वयः,
 येन यथा चलन् जीवः स्वामीष्टतमं देशमवाप्नोति, तमहं जानामि, अथवा-येन
 प्रकारेण जलमुत्तीर्य जलमध्यगतं वस्तु प्राप्यते तद्वत्प्रापयमहं वेत्ति। 'अहमेयं'
 अहमेतत् एतादृशोऽहम् एतत् 'पउमवरपुंडरीयं' पञ्चपुण्डरीकं-महानकमलम्
 'उन्निस्सिस्सामि' उन्निक्सेप्सामि जलादेतत् कमलमुत्सिष्याऽऽनेष्यामि-स्वा-
 यत्ती करिष्यामि। 'त्तिरुट्ठ' इति कृत्वा 'इइ वुया' इत्युक्त्वा 'से पुरिसे'

इस प्रकार देखने के पश्चात् पूर्व दिशा से आया हुआ यह पुरुष
 यों कहता है मैं मार्ग में होने वाले भ्रम को जानता हूँ, हित की प्राप्ति
 और अहित का परिहार करने में निपुण हूँ, विवेक बुद्धि से सम्पन्न
 हूँ, प्रौढ परिपक्व हूँ, मेधा का धनी हूँ। सत्पुरुषों द्वारा आचरित मार्ग
 में या सदाचरण में स्थित हूँ। मार्ग का वेत्ता हूँ जिस पथ पर चलता
 हुआ जीव अपने अभीष्ट लक्ष्य को प्राप्त करता है, मैं उस पथ को
 जानता हूँ अथवा जिस प्रकार जल में तैर कर जल के मध्य में स्थित
 वस्तु प्राप्त की जाती है, उसे मैं समझता हूँ। मैं पुरुष हूँ-मर्द हूँ! मैं
 इस प्रधान कमल को उखाड़ कर ले आऊंगा और अपना बना लूंगा।

आ प्रभावे जेया पछी पूर्व दिशाधी आवेल ते पुरुष जेवुं कहे छे के
 -हुं मार्गमां थयेला परिभ्रमने जाणुं छुं, हितनी प्राप्ति अने अहितने
 परिहार-आग करवामां कुशल छुं, विवेक बुद्धिवाणो छुं प्रौढ अने परिप-
 क्व छुं, बुद्धिवाणी छुं, सत्पुरुषो द्वारा आचरवामां आवेल मार्गने जाणु-
 वावाणो छुं, जे मार्ग पर चालतो थके लुन पोतानी छुंछा प्रभावेना
 लक्ष्यने प्राप्त करे छे, ते मार्गने हुं जाणुनारे छुं, अथवा जे प्रभावे
 जलमां तरीने जलनी मध्यमां रहेल वस्तु प्राप्त करवामां आवे छे, तेने
 हुं समजुं छुं हुं पुरुष छुं, मर्द छुं, हुं आ श्रेष्ठ कमलने उखाडीने लक्ष्य
 आवीश अने भाइ जनावीश।

સ પુરુષઃ ‘અમિલકમેઃ તં પુલ્લરિણિ’ અમિક્રામતિ તાં પુલ્લરિણીમ્, इत्युक्त्वा
 તાં પુલ્લરિણીં પ્રવિશતિ કમલમાનેતુમ્। કિન્તુ ‘જાવં જાવં ચ જં’ યાવદ્
 યાવદ્ ચ્છલુ ‘અમિલકમેઃ’ અમિક્રામતિ યાવદગ્રે અગ્રે યાતિ ‘તાવં તાવં ચ
 જં’ તાવત્ તાવદ્ ચ્છલુ ‘મહંતે ઉદય’ મહદ્ ઉદયમ્ ‘મહંતે સેય’ મહાન્ સેયઃ—
 પક્ક આગચ્છતિ, તતથ ‘પહીણે સીરં’ પ્રસીંગસ્તીરાત્, તીરાદ્ઞષ્ટઃ ‘અપ્પે પડમ-
 વર પોંડરીયં’ અપાપ્તઃ પદ્મવરપુન્ડરીકમ્, તીરાચ્ચ્યુતઃ પદ્મવરપુન્ડરીકં ચાપિ ન
 પ્રાપ્તઃ, તતઃ સઃ ‘જો હન્વાણ જો પારાણ’ નો અર્વાંચે નો પારાય—નો પૂર્વતટે ન
 પરતટે પદ્મવરપુન્ડરીકાતુ પરિશ્રદ્ધ એવ સંસ્પૃષ્ટતીરાદપિ ઞષ્ટઃ, ‘અંતરા પોલ્લ-
 રિણીણ’ અન્તરા પુલ્લરિણ્યાઃ ત્રાપી મધ્યે ‘સેયંસિ’ સેયે—પક્કે ‘નિસણ્ણે’ નિપણ્ણઃ
 નિમગ્નઃ—પુલ્લરિણ્યાઃ કર્દમે નિમગ્નઃ કલ્પેશ્વનુભવઃનાસ્તે। એવઃ ‘પદમે’ પ્રથમઃ
 ‘પુરિસજાણ’ પુરુષજાતઃ કથિતઃ ॥સૂ. ૨।

મૂલ્ય—અહાવરે દોઢે પુરિસજાણ, અહ પુરિસે દક્ષિણાઓ
દિસાઓ આગમ્મ તં પુલ્લરિણિં। તીસે પુલ્લરિણીણ તીરે ટિચ્છા
પાસહ તં મહં ઇગં પડમવરપોંડરીયં અણુપુલ્લુદિયં પાસાઈયં જાવ

હસ પ્રકાર અપની હૈકડી જતા કર—નિશ્ચય કર વહ કમલ કો
 લાને કે લિપ્ પુલ્લરિણી મેં પ્રવેશ કરતા હૈ। કિન્તુ જૈસે જૈસે વહ આગે
 વહતા હૈ, વૈસે વૈસે અધિક પાની ઓર અધિક કીચડ કા ઉસકો સામના
 કરના પડતા હૈ। વહ કિનારે સે ઞષ્ટ હો ચુકતા હૈ ઓર કમલપુષ્પ તક
 પહુંચ નહીં પાતા હૈ। ન ઉધર કા રહતા હૈ ન અધર કા। તીરસે ઓ
 ગયા ઓર કમલ સે ઓ ગયા। વાવડી કે મધ્ય મેં હી પ્રચુર પંક (ગહરે
 કીચડ) મેં ફંસ જાતા હૈ ઓર કલેશ કા અનુભવ કરતા હૈ।

વહ પ્રથમ પુરુષ કી કહાની હુઈ ॥૨॥

આ પ્રમ ભુ પોતે પોતાને નિશ્ચય કરીને તે કમળને લાવવા માટે પુલ્લ-
 રિણી વાવમાં પ્રવેશ કરે છે. પરંતુ બેમ બેમ તે આગળ વધે છે, તેમ તેમ
 વધારે પાણી અને વધારે કાઠવને સામનો કરવો પડે છે, તે કિનારાથી
 પતિત થઈ જાય છે; અને કમળના પુષ્પ સુધી પહોંચી શકતો નથી. ન
 અહિનો રહ્યો અને ન ત્યાંનો કિનારાથી પણ ગયો અને કમળથી પણ ગયો.
 વાવની મધ્યમાં જ અત્યંત કાઠવ (કંડા કાઠવ) માં ફસાઈ જાય છે, અને
 દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ॥૧॥

॥ આ પહેલા પુરુષની કહેવત થઈ ॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. श्रु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

११

पडिरूवं तं च एत्थ एगं पुरिसजायं पासइ पहीणतीरं अपत्त
पउमवरपोंडरीयं णो हव्वाए णो पाराए अंतरा पोक्खरिणीए
सेयंसि णिसन्नं, तए णं से पुरिसे तं पुरिसे एवं वयासी-अहो
णं इमे पुरिसे अखेयन्ने अकुसले अपण्डिए अवियत्ते अमेहावी
बाले णो मग्गत्थे णो मग्गाविउ णो मग्गस्स गइपरक्कमण्णू
जन्नं एस पुरिसे एवं मन्ने अहं खेयन्ने कुसले जाव पउमवर-
पोंडरीयं उन्निक्खिस्सामि णो य खलु एयं पउमवरपोंडरीयं
एवं उन्निक्खेयव्वं जहा णं एस पुरिसे मन्ने अहमंसि पुरिसे
खेयन्ने कुसले पण्डिए वियत्ते मेहावी अवाले मग्गत्थे मग्गाविउ
मग्गस्स गइपरक्कमण्णू अहमेयं पउमवरपोंडरीयं उन्निक्खि-
स्सामि त्तिकट्टु इइ वच्चा से पुरिसे अभिक्कमे तं पुक्खरिणिं,
जावं जावं च णं अभिक्कमेइ तावं तावं च णं महंते उदए महंते
सेए पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपोंडरीयं णो हव्वाए णो पाराए
अंतरा पोक्खरिणीए सेयंसि णिसन्ने दोच्चे पुरिसजाए ॥सू० ३॥

छाया—अथापरो द्वितीयः पुरुषजातः, अथ पुरुषो दक्षिणस्या दिशि आगत्य
तां पुष्करिणीं, तस्याः पुष्करिण्यास्तीरे स्थित्वा पश्यति तन्महदेकं पञ्चवरपुण्डरी-
कम् आनुपूर्व्योत्थितं पासादिकं यावत् परितरुपम् । तं चात्रैकं पुरुषजातं पश्यति
पहीणतीरम् अप्राप्तपञ्चवरपुण्डरीकं नो अवचि नो पाराय, अन्तरा पुष्करिण्याः सेये
निषण्णम् । ततः खलु स पुरुषस्तं पुरुषमेवमवादीत्—महो खलु अयं पुरुषोऽखेदज्ञोऽ-
कुशलोऽपण्डितोऽव्यक्तोऽमेधावी बालः नो मार्गस्थो नो मार्गवित् नो मार्गस्य
गतिपराक्रमज्ञो यस्मादेव पुरुष एवं मन्यते, अहं खेदज्ञः कुशलो यावत् पञ्चवरपुण्ड-
रीकम् उन्निक्षेप्स्यामि न च खलु एतत् पञ्चवरपुण्डरीकम् एवम् उन्निक्षेप्तव्यं यथैव
पुरुषो मन्यते । अहमस्मि पुरुषः खेदज्ञः कुशलः पण्डितो व्यक्तो मेधावी अवालो
मार्गस्थो मार्गविद् मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञोऽहमेतत् पञ्चवरपुण्डरीकम् उन्निक्षेप्स्या-
मीति कृत्वा इत्युक्त्वा स पुरुषोऽभिक्रामति मृतां पुष्करिणीं । यावद् यावद् च खलु

અભિક્રામતિ તાવત્ તાવત્ ચ સ્વલ્લ મહદ્દકં મહાન્ સેયઃ પ્રહીણસ્તીરાત્ અપ્રાપ્તઃ
પથ્થવરપુણ્ડરીકં, નો અર્વાચે નો પારાય અન્તરા પુષ્કરિણ્યાઃ સેયે નિષ્ણઃ
દ્વિતીયઃ પુરુષજાતઃ ॥૫૦ ૩॥

ટીકા—‘અહાવરે દોચ્ચે પુરિસજાણ’ અથાપરો દ્વિતીયઃ પુરુષજાતઃ । અજ્ઞા-
પથ્થવરો દ્વિતીયપુરુષવૃત્તાન્તપદર્શનપરઃ । ‘અવરે’ અપરોઽન્યઃ પ્રથમાઽપેક્ષયા
‘દોચ્ચે’ દ્વિતીયઃ ‘પુરિસજાણ’ પુરુષજાતઃ ‘અહ પુરિસે’ અથ પુરુષઃ ‘દક્ષિણાઓ
દિસાઓ’ દક્ષિણરૂપા દિશઃ, પુષ્કરિણ્યા દક્ષિણદિગ્વિભાગાત્ ‘આગમ્મ’ આગત્ય
‘તં પુષ્કરિણિ’ તાં પુષ્કરિણીમ્ ‘તીસે પુષ્કરિણીપ’ તસ્યાઃ સ્વલ્લ પુષ્કરિણ્યાઃ
‘તીરે’ દક્ષિણે તીરે ‘ઠિચ્ચા’ સ્થિત્વા ‘પાપાઈ’ પદ્યતિ ‘તં મહમેગં પડમવરપુણ્ડરીયં’
તન્મહદેકં પથ્થવરપુણ્ડરીકમ્—કથલં, તન્મહત્ પદ્મભેડમેકં કમલં પથ્થવન્ સ્થિતઃ કીદશં
તદ્ દશ્યાહ—‘અણુપુણ્ણુદ્વિયં’ આનુપૂર્વ્યા ઉચ્ચિત્તમ્—વિલક્ષણરચનાયા વ્યવસ્થિતમ્ ।
‘પાપાઈયં’ પ્રાપ્તાદિકમ્—મનોરમમ્ ‘જાવ પઢિરૂદં’ યાવત્પ્રતિરૂપમ્, ‘તં ચ એગં

‘અહાવરે દોચ્ચે પુરિસજાણ’ દશ્યાદિ ।

ટીકાર્થ—યહાં ‘અથ’ શબ્દ દુસરે પુરુષ કે વૃત્તાન્ત કા સૂચક છે ।
પ્રથમ પુરુષ કે કીચઢ મેં ફેંસ જાને કે પશ્ચાત્ દુસરા પુરુષ દક્ષિણ
દિશા સે ઉસ પુષ્કરિણી કે સમીપ આતા હૈ । વહ ઉસ પુષ્કરિણી કે
દક્ષિણ કિનારે પર સ્થિત હોકર ઉસી પ્રધાન પુણ્ડરીક કમલ કો દેખતા
હૈ । વહ કમલ અપની વિલક્ષણ રચના સે વ્યવસ્થિત હૈ । દર્શક કે
ચિત્ત કો પ્રસન્ન કરને ચાલા યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ । યહાં ‘યાવત્’ શબ્દ
સે દર્શનીય ઓર અભિરૂપ વિશેષણ સમજાણેના ચાહિય ।

બીજા પુરુષનું વૃત્તાન્ત

‘અહાવરે દોચ્ચે પુરિસજાણ’ ધર્ત્યદિ

ટીકાર્થ—અહિયાં ‘અથ’ શબ્દ બીજા પુરુષના વૃત્તાન્તનો સૂચક છે.
પહેલો પુરુષ કાઠવમાં ફસાયા પછી બીજો પુરુષ દક્ષિણ દિશામાંથી એ વાવની
નજીક આવે છે. તે પુરુષ એ વાવના દક્ષિણ દિશાના કિનારા પર ઉભો
રહીને પહેલા પથ્થવન કરેલ એ પ્રધાન પુણ્ડરીક-કમળને જુવે છે. તે કમળ
પોતાની વિલક્ષણ રચનાથી વ્યવસ્થિત છે. જોનારના ચિત્તને પ્રસન્ન કરવા-
વાળું યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અહિયાં ‘યાવત્’ શબ્દથી દર્શનીય, અને અભિરૂપ
એ એ વિશેષણો સમજા લેવા.

સમ્યાર્થવૌધિની ટીકા દિ. શુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૧૩

પુરિમજાતં પાસઃ' તત્ર ચ તમેકં પુરુષજાતં પશ્યતિ, 'પહોળતીરં અપત્તપ્તમવર-
પૌંડરીયં' મહોળતીરમ્ અપાત્તપત્તવરપુંડરીકમ્ 'ળો હવાઈ ળો પારાઈ' નો
અર્થાત્તે નો પારાય, નૈતસ્મિન્સ્ટટે વિઘટે, ન વા પરતટં' માત્તઃ કિન્નુ-અંતરા-
પોત્તવરિણીઈ સેયંસિ ણિમળ્લં' અન્તરા પુષ્કરિણ્યાઃ સેયે પક્કે નિવળ્લમ્-નિમ-
ળમ્ 'તઈ ળં સે પુરિસે' તતઃ સ્વલ્લ સ પુરુષઃ યો હિ દક્ષિણદિગ્વિમાગાદ્ આગતઃ
સ પુરુષજાતઃ 'તં પુરિસં ઇવં વપાસી' પૂર્વદિક્સમાગતપક્કજમુન્નેત્તુ' યઃ પુષ્કરિણ્યાં
મવેદુકામસ્તં પુરુષમાશ્રિત્ય ઇવં-વક્ષ્યમાણં વવઃ 'વપાસી' અવાદીત્-ઉક્તવાન્
'અહો ળં ઇમે પુરિસે અલેયન્ને' અહોડયં પુરુષોડસેદક્કઃ, સેદં નામ પરિશ્રમં ન
સમ્પદ્મ્ જાનાતિ, 'અકુસલે' અકુસલઃ-વિવેકબુદ્ધિ વિકલઃ 'અપંહિઈ' અપણ્હિતઃ-
તત્ત્વાતત્ત્વવિજ્ઞાનવિકલઃ 'અવિપત્તે' અવપત્તઃ-કાર્યકરણાકુસલઃ 'અમેહાવી' અમે-
હાવી-અપરિવક્કબુદ્ધિઃ 'વાલે' બાલઃ-અજ્ઞાની, અતપ્પ 'ળો મગ્ગત્થે' નો માર્ગત્થઃ
સત્પુરુષૈરભ્યસઃ માર્ગેડવ્વપસ્થિતઃ । 'ળો મગ્ગવિઝ્ઝ' નો માર્ગવિત્-સત્પુરુષૈઃ સેવ્ય-

યહ હમરા પુરુષ વહાં એક પુરુષ કો દેખતા હૈ, જો તોર સે બ્રહ્મ હો
ચુકા હૈ ઓર ઉસ પ્રધાન કમલ તક પહ્લંચ નહીં પાયા હૈ, ન હધર કા
રહા ન ઉધર કા રહો હૈ । કિન્તુ પુષ્કરિણી કે મધ્ય મેં કીચહ મેં ફંસ
ગયા હૈ । તથ દક્ષિણ દિશા સે આયા હૃઆ પુરુષ, ઉસ પુરુષ સે જો
કમલ કો લાને કે લિપ્ત બાવહી મેં ઘુસા થા, હસ પ્રકાર કહતા હૈ-અહો,
યહ પુરુષ સેદ અર્થાત્ પરિશ્રમ કો નહીં જાનતા, વિવેક બુદ્ધિ સે શૂન્ય
હૈ, તત્ત્વ-અતત્ત્વ કે જ્ઞાન સે હીન હૈ, કાર્ય કરને મેં અકુશલ હૈ, હસકી
બુદ્ધિ પરિપક્વ નહીં હૈ, અજ્ઞાન હૈ, હસ કારણ માર્ગસ્થ નહીં હૈ
અર્થાત્ સત્પુરુષો દ્વારા આવીર્ણ માર્ગ મેં સ્થિત નહીં હૈ, સત્પુરુષો

તે બીજે પુરુષ ત્યાં એક પુરુષને જુવે છે, કે જે કિનારેથી નીકળી
ચૂકેલ છે, અર્થાત્ કિનારાથી પતિત થઇ ચૂક્યો છે, અને તે પ્રધાન કમળ
સુધી પહોંચી શક્યો નથી. અર્થાત્ નથી અહિંના રહ્યો કે નથી તહીંના રહ્યો.
પરંતુ વાવની વચમાં કાદવમાં ફસાઈ ગયો છે. ત્યારે દક્ષિણ દિશાએથી
આવેલો પુરુષ કમળને લાવવા માટે વાવમાં પ્રવેશેલા તે પુરુષને આ
પ્રમાણે કહે છે.—

અહો ! આ પુરુષ એક કે પરિશ્રમ-ધાકને સમજતો નથી, વિવેક બુદ્ધિ
વગરનો છે. તત્ત્વ કે અતત્ત્વના જ્ઞાન વગરનો છે. કાર્ય કરવામાં કુશળ નથી.
આની બુદ્ધિ પરિપક્વ થયેલ નથી, અજ્ઞાની છે, તેથી તે માર્ગસ્થ-અર્થાત્
માર્ગ પ્રમાણે ચાલનારો નથી, એટલે કે સત્પુરુષોએ આચરેલ માર્ગનું તેણે

માને માર્ગે ન વિજાનાતિ । ‘જો મગ્ગસ્સ ગદ્ધપરવકમણ્ણુ’ જો માર્ગસ્ય ગતિપરા-
ક્રમઃ, માર્ગસ્ય યો ગતિપરાક્રમો તયોરપિ જ્ઞાતા નાસ્તિ । ‘જન્નં एस पुरिसे एवं
मन्ने’ यसमादेश पुरुष एवं मन्यते—ये पुनरन्ये कोविदास्तेषु ‘अहं खेयन्ने कुसले’
अहं तु खेदज्ञः कुशलः ‘जात्र पउमवरणोडरीयं’ यावत् पञ्चवरपुण्डरीकम् ‘उत्ति-
विस्वस्सामि’ उन्निक्षेप्स्यामि—उद्धृत्वाऽऽनेष्यामि, ‘जो य खलु एयं पउमवरणोड-
रीयं’ न खलु एतत् पञ्चवरपुण्डरीकम् ‘एवं उन्निकखेयव्वं जहा णं एस पुरिसे
मन्ने’ एवम् उन्निक्षेप्यव्वं पथैष पुरुषो मन्यते । नैतस्य कमलस्योद्धारणं सुलभं—
यथाय्यं सरलं बुद्धिमान्वाज्जानाति किन्तु एतस्योद्धारणं सातिशयं कठिनम् ।
‘अहमंति पुरिसे’ अहमस्मि पुरुषः ‘खेयन्ने कुसले पंडिप विवत्ते मेधावी अवाळे
यग्गत्थे मग्गविज्’ खेदज्ञः कुशलः पण्डितोव्यक्तो मेधावी अवालो मार्गस्यो
मार्गवित्, ‘मग्गस्स गद्धपरवकमण्णु’ मार्गस्य गतिपराक्रमः ‘अहमेयं पउमवरणोड-

દ્રાવ સેવિત માર્ગે કો જાનતા મી નહીં હૈ, માર્ગે સંબંધી ગતિ ઔર
પરાક્રમ કા જ્ઞાતા નહીં હૈ । હમને બહુત અનુચિત કર્મ કિયા ।
કિન્તુ મૈં હસકે સમાન નહીં હું । મૈં માર્ગે કે પરિશ્રમ કા જ્ઞાતા હું,
કુશલ હું, યાવત્ ઉત્તમ ઉત્તમ પુણ્ડરીક કો ઉત્ખાડ કર લે આઝંગા ।
જૈસા યહ પુરુષ સમજતા હૈ, વૈસે યહ ઉત્તમ કમલ ઉત્ખાડ કર નહીં
લાયા જા સકતા । ઉત્ત કમલ કો ઉત્ખાડ કર લાના વૈસા સરલ નહીં
હૈ જૈસા કિ મૂર્લતા કે કારણ યહ પુરુષ સમજતા હૈ । ઉત્તકા ઉત્ખાડના
બહુત હી કઠિન હૈ । મૈં મર્દ હું, ખેદજ્ઞ, કુશલ, પણ્ડિત, પરિપક્વ,
મેધાવી, જ્ઞાનવાન, માર્ગે મૈં સ્થિત ઔર માર્ગે કા જ્ઞાતા હું ।

અવસ્થાન કરેલ નથી. સત્પુરુષોએ સેવિત માર્ગને તે બાણતો પણ નથી.
માર્ગે સંબંધી ગતિ અને પરાક્રમને તે બાણતો નથી. આણે ધણું જ
અયોગ્ય કર્મ કર્યું છે.

પરંતુ હું એના જેવો મૂર્ખ નથી, હું માર્ગમાં થનારા પરિશ્રમને
બાણવાળો છું, કુશળ છું. યાવત્ તે ઉત્તમ પુણ્ડરીકને ઉખેડીને લઈ આવીશ.
જે રીતે આ કાઠવમાં કસાયેલ પુરૂષ સમજે છે, તે રીતે આ ઉત્તમ
ક્રમણ ઉખેડીને લાવી થકાવું નથી. તે ક્રમણને ઉખેડીને લાવવું તે એટલું
સહેલું નથી, કે જેમ આ પુરૂષ પોતાના મૂર્ખપણાથી સમજે છે, તેને ઉખેડવું
ધણું જ કઠણ છે, હું મર્દ છું. ખેદજ્ઞ—પરિશ્રમને બાણનારો છું. કુશળ છું,
પણ્ડિત છું. પરિપક્વ છું. મેધાવી—બુદ્ધિશાળી છું. જ્ઞાનવાન છું, માર્ગમાં
સ્થિત અને માર્ગને બાણનારો છું.

રીયં' અહમેતત્ પચારપુણ્ડરીકમ્ 'ઉન્નિષિવસ્સામિ' ઉન્નિષ્ણેપ્સ્યામિ, इति प्रतिज्ञ-
याऽहमिहाऽऽगतोऽस्मि । 'सि कट्टु' इति कृत्वा इत्थं प्रतिज्ञां कृत्वाऽहमप्याऽऽग-
तोऽस्मि । कथमेतत् पथं सपङ्कजलाञ्जलाश्रयादुदरणीयं तत्सर्वं विधिविधानमहं
जानामि, अतो मयैतत्कार्यं कार्यम् 'इह वच्चा से पुरिसे अभिक्कमे तं पुक्खरिणि'
इत्युक्त्वा स पुरुषोऽभिकामति तां पुष्करिणीम्, 'जावं जावं च णं अभिक्कमेइ'
यावत् यावच्च सोऽभिकामति 'तावं तावं च णं महंते उदए महंते सेए' तावत्
तावच्च सः महदुदकं महान् सेयः आगच्छति द्वितीयः पुरुष आत्मश्लाघां कुर्वन्
प्रतिक्षिपंश्च पुरुषान्तरं यावत् पुष्करिण्यां पविष्ट एवोत्तमं कमलमानेतुम्, ताव-
न्महजलं महन्ते सेयं समवाप्य 'पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपोडरीयं' पहीणस्ती-
रात् अमाप्यः पचारपुण्डरीकम्, दक्षिणतीराद् भ्रष्टो न च प्राप पचवरपुण्डरीकम् ।

इस प्रकार वह अपने आपमें बुद्धि के अतिशय को और कमल को
लाने की योग्यता को प्रकट करता हुआ मुस्कुरा कर आइसबर के साथ
पराक्रम करता है । वह प्रतिज्ञा करता है कि मैं इस कमल को उखाड़
कर ले आऊंगा । मैं ऐसी प्रतिज्ञा करके ही यहां आया हूं । इस जल
एवं कीचड़ से व्याप्त जलाशय से कमल को किस प्रकार निकाल लाना
चाहिए, यह सब विधि विधान मैं जानता हूं । अतएव यह कार्य मुझे
करना चाहिए । ऐसा कह कर वह पुरुष उस पुष्करिणी में प्रवेश करता
है । और ज्यों-ज्यों वह उसमें आगे बढ़ता है त्यों त्यों अधिकाधिक
जल और कीचड़ के सामने आता है । वह भी तीर को त्याग देता है
और उस उत्तम कमल तक पहुंच नहीं पाता है । न इधर का रहता है,
न उधर का रहता है । अर्थात् न तो दक्षिणी किनारे पर स्थित रहता है

આ પ્રમાણે તે પોત પોતાનામાં બુદ્ધિના વિશેષપણને તથા કમળને
લાવવાની યોગ્યતાને પ્રગટ કરતો થકો હસીને આડમ્બર પૂર્વક પરાક્રમ કરા-
વાને તૈયાર થયો. તે પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે-હું' આ કમળને ઉમેડીને લઇ
આવીશ. હું એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને જ અહિંયાં આવેલ છું' આ પાણી અને
કાદવથી વ્યાપ્ત જલાશય-વાવમાંથી કમળને કબ્બ સૈતે બહાર કઢાડવું' ભેદભે
તે સમગ્રી વિધિ-વિધાન હું જાણું છું'. તેથી જ આ કાર્ય' મારે કરવું
ભેદભે. આ પ્રમાણે હસીને તે પુરુષ તે વાવમાં પ્રવેશે છે. અને જેમ જેમ
તે તેમાં આગળ વધે છે, તેમ તેમ વધારેમાં વધારે પાણી અને કાદવ સામે
આવે છે. એ પણ કિનારાને છોડી દે છે, અને તે ઉત્તમ કમળ સુધી પહોંચી
શકતો નથી, ન અહિંનો રહ્યો કે ન ત્યાંનો અર્થાત્ તે નતો દક્ષિણના કિનારે

‘જો હજ્વાળ જો પારાળ’ નો અર્થાત્તે નો પારાય જાત:-ન દક્ષિણતીરે સ્થિતઃ મ
વા કમલં પ્રાપ્ય પરતીરં પ્રાપ્તવાન્ કિન્તુ-‘અંતરા પોક્ષરિણીય સેયંસિ જિસન્ને
દોન્ને પુરિસજાળ’ અન્તરા પુઠ્ઠરિણ્યાઃ સેયે નિષણ્ણો દ્વિતીયઃ પુરુષજાતઃ ॥૨૥॥

પૂર્ણ-અહાવરે તત્ત્વે પુરિસજાળ, અહ પુરિસે પચ્ચરિથમાઓ
દિસાઓ આગમ્મ તં પુક્ષરિણિં તીસે પુક્ષરિણીય તીરે ઠિચ્છા
પાસદ્દ તં ઇયં મહં પડમવરપોંડરીયં અણુપુવ્વુટ્ઠિયં જાવ પઢિ-
રૂવં, તે તત્થ દોન્નિ પુરિસજાળ પાસદ્દ પહીણે તીરં અપસે
પડમવરપોંડરીયં જો હજ્વાળ જો પારાળ જાવ સેયંસિ જિસન્ને,
તણ્ણ જં સે પુરિસે ઇવં વયાસી-અહો જં ઇમે પુરિસા અલ્લેયન્ના
અકુસલા અપંડિયા અવિયન્ના અમેહાવિ વાલા જો મગ્ગત્થા
જો મગ્ગવિઝ્ઝ જો મગ્ગસ્સ ગદ્દપરક્કમણ્ણ, જં જં ઇણ પુરિસા
ઇવં મન્ને અમ્હે ઇયં પડમવરપોંડરીયં ઉણ્ણિવિલ્લસ્સામો, નો ય
લ્લુ ઇયં પડમવરપોંડરીયં ઇવં ઉન્નિલ્લેયવ્વં જહા જં ઇણ
પુરિસા મન્ને, અહમંસિ પુરિસે લ્લેયન્ને કુસલે પંડિણ વિયન્ને
મેહાવી અવાલે મગ્ગત્થે મગ્ગવિઝ્ઝ મગ્ગસ્સ ગદ્દપરક્કમણ્ણ અહ-
મેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિલ્લેયસ્સામિ ત્તિકદ્દુટ્ઠુ ઇતિ વુચ્છા
સે પુરિસે અભિક્કમે તં પુક્ષરિણિં જાવં જાવં ચ જં અભિક્કમે

ઔર ન કમલ કે સમીપ તક પહુંચ પાતા હૈ । वह पुष्करिणी के बीच
में ही कीचड़ में फंस जाता है और महान् दुःख का अनुभव करता है ।

ગદ્દ દ્વસરે પુરુષ કા વૃત્તાન્ત હૈ ॥૩॥

રહી શક્યો કે ન કમળની નજીક સુધી પહોંચી શક્યો. તે વાવની વચમાં જ
કાદવમાં ફસાઈ બચ છે. અને મહાન દુઃખનો અનુભવ કરે છે. ॥૩॥

આ ખીબા પુરુષનું વૃત્તાન્ત છે. ॥૨॥

समवाचैबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१७

तः त्वं ताव च णं महंते उदए महंते सेए जाव अंतरा पोक्ख-
रिणीए सेयंसि णिसन्ने, तच्चे पुरिस जाए ॥सू० ४॥

छाया—अथापरस्तृतीयः पुरुषजातः अथ पुरुषः पश्चिमायाः दिश आगत्य
तां पुष्करिणीं, तस्याः पुष्करिण्या स्तीरे स्थित्वा पश्यति तद्मण्डपकं पद्मवरपुण्ड-
रीकम् आनुपूर्व्या उत्पितं यावत् पतिरूपम् । तौ तत्र द्वौ पुरुषजातौ पश्यति
पद्मीणी तीरात्, अभाप्तौ पद्मवरपुण्डरीकं नो अर्वाचे नो पाराय यावत् सेये
निषण्णौ । ततः स पुरुष एवमवादीत् अहो इमौ पुरुषौ अखेदज्ञौ अकुशळौ अपण्डितौ
अवपत्तौ अमेधाविनौ चालौ नो मार्गस्थौ न मार्गविदौ नो मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञौ,
यत् इमौ पुरुषौ मन्येते आत्राम् एतत् पद्मवरपुण्डरीकम् उन्निक्षेप्स्यावः न च खलु
एतत् पद्मवरपुण्डरीकम् एवम् उन्निक्षेप्यं यथा एतौ पुरुषौ मन्येते । अहमस्मि
पुरुषः खेदज्ञः कुशलः पण्डितो व्यक्तो मेधावी अचालो मार्गस्थो मार्गविद् मार्गस्य
गतिपराक्रमज्ञः, अहमेतत् पद्मवरपुण्डरीकम् उन्निक्षेप्स्यामीति कृत्वा इत्युक्त्वा स
पुरुषोऽभिक्रामति तां पुष्करिणीं, यावद् यावद् च खलु अभिक्रामति तावत् तावच्च खलु
महदुदकं महान् सेयः यावदन्तरा पुष्करिण्याः सेये निषण्णः तृतीयः पुरुषजातः । १।

टीका—‘अहावरे तच्चे पुरिसजाए’ अथापरस्तृतीयः पुरुषजातः । प्रथम-
द्वितीययोर्वृत्तान्तमुपवर्ण्य तृतीयपुरुषवृत्तान्तं वर्णयति । ‘अह पुरिसे’ अथ पुरुषः
‘एच्चत्थिमाओ दिसाओ’ पश्चिमाया दिशः ‘आगम्म’ आगत्य ‘तं पुक्खरिणिं’
तां पुष्करिणीम्, तृतीयः कश्चिद् अज्ञातनामगोत्रादिः पश्चिमदिग्निमागात् तां
पुष्करिणीमागतो यत्र पङ्कनिमग्नौ द्वौ आस्ताम् । ‘तीसे पुक्खरिणीए तीरे ठिब्बा’

‘अहावरे तच्चे पुरिसजाए’ इत्यादि ।

अथ प्रथम और द्वितीय पुरुष का वर्णन करके तीसरे पुरुष का
वर्णन करते हैं—‘अहावरे तच्चे पुरिसजाए’ इत्यादि

टीकार्थ—कोई एक अज्ञान नाम गोत्र पुरुष पश्चिम दिशा से उस
पुष्करिणी के समीप आया जिसमें दो पुरुष कीचड़ में फंस चुके थे । वह
उसके किनारे स्थित होकर एक उत्तम पुण्डरीक कमल को देखना है जो

पडेल्लो अने भीज्ज पुश्पत्तुं वण्णं करीने हवे त्रीज्ज पुश्पत्तुं वण्णं
करवाभां आवे छे—‘अहावरे तच्चे पुरिसजाए’ अत्यदि

टीकार्थ—कोई एक अज्ञात नाम गोत्रवाले पुरुष पश्चिम दिशासेही
ते बावनी नल्लु अवाओ के जेभां जे पुश्पा कादवभां दसाध बुक्या हत्ता, ते
पुश्प ते वावना पश्चिम किनारे उलो रहीने ते जेक छत्तम पुंडरीक-कमलने

सू० ३

તસ્યા: પુલ્કરિષ્યા સ્તીરે સ્થિત્વા 'પાસહ' પદ્યતિ, પશ્ચિમત આગત્ય તસ્યા: પશ્ચિમતટે સ્થિત: પદ્યતિ તત્રાહ—'તં ઇમં પડમવરપોંડરીયં' તમેકં મહત્ પદ્મવર-પુણ્ડરીકમ્ 'અણુપુલ્કરિયં' આનુપૂર્વ્યા—ઉત્થિતમ્ વિશિષ્ટરચનાયા યુક્તમ્, 'જાત્ર પહિલ્લવં' યાવત્પતિરૂપમ્—અતિમનોહરમ્ વર્ણગંધરસસ્પર્શયુક્તમ્ પ્રાસાદીયં દર્શ-નીયમભિરૂપં મતિરૂપમિતિ । તે તત્થ દોઝિ પુરિસજાણ પાસહ' તૌ તત્ર દ્વી પુરુષ જાતૌ પદ્યતિ । કોદશૌ તૌ દ્વી પુરુષજાતૌ તત્રાહ—'પહીળા તીરં અપત્તા પડમવર-પોંડરીયં' મહીળા તીરાત્ અપાત્તૌ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, સ્થાનાચ્ચ્યુતૌ, અનાસાદિત-લક્ષ્યકૌ । 'ળો હ્વાણ નો પારાણ' નો અર્થોચે નો પારાય, કિન્તુ 'જાત્ર સેયંસિણિ-સન્ના' યાવત્ સેયે નિપળા—તૌ પુરુષૌ કમલાનયનેડસમથૌ પદ્મનિમગ્નૌ આસ્તામ્ इति દૃષ્ટા, 'તણ ણં સે પુરિસે ઇવં વયામી' તતઃ સ્વલુ સ પુરુષ એવમવાદૌત્ । તથાવિધૌ તૌ દૃષ્ટા—તૃતીય આગન્તુકઃ પુનર્વલ્ક્યમાણં વચ ઉવાચ 'અહો ણં ઇમે પુરિસા' અહો ઇમૌ પુરુષૌ, યૌ હિ પદ્મલોમાર્થિનૌ પદ્મે દુઃસ્વપ્નમુત્પન્નૌ 'અલ્પેવપ્પના' અલ્પેવદ્ગ્ધૌ પરિ-ભ્રમનિષયકપરિશ્ચાનરહિતૌ 'અકુસલ્લા' અકુસલૌ, તત્કર્મણિ યથાવત્ તત્કૃતિવિરહિતૌ 'અપંહિયા' અપહિતૌ—સદ્સદ્વિવેકશૂન્યૌ 'અવિયત્તા' અવ્યક્તૌ—કાર્યકરણાનભિન્નૌ

અનુક્રમ સે ઉત્થિત અર્થાત્ વિશિષ્ટ રચના સે યુક્ત યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ । અર્થાત્ પ્રશસ્ત વર્ણ ગંધ રસ ઓર સ્પર્શ સે યુક્ત, પ્રાસાદિય, દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈ ।

વહ તીસરા પુરુષ વત્તાં દો પુરુષોં કો દેખતા હૈ, જો તીર સે અલગ હો ચુકે હૈ, પદ્મવર પુણ્ડરીક તત્ત્વ પહુંચ નહીં સકે હૈ, ન કપર કે રહે હૈ, ન ઉધર કે રહે હૈ યાવત્ કીચડ મેં ફાંસ ગઈ હૈ । ડન દોનોં કો દેખ કર વહ તીસરા પુરુષ હસ પ્રકાર કહતા હૈ—અહો, વહ દોનોં પુરુષ પરિ-શ્રમ સંબંધી જ્ઞાન સે રહિત હૈ, અકુશલ હૈ, વિવેકશૂન્ય હૈ, અવ્યક્ત—

જુવે છે. કે જે કમળ અનુક્રમથી—ઉત્થિત—અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારની રચનાથી યુક્ત યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અર્થાત્ પ્રશસ્ત વર્ણાણા લયક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી યુક્ત પ્રાસાદીય દર્શનીય અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે.

તે ત્રીજો પુરુષ તે વાવમાં જે પુરુષને જુવે છે. કે જેઓ કિનારાથી અલગ થઈ ગયેલા છે, અને પદ્મવર પુંડરીક—કમળ સુધી પહોંચી શક્યા નથી. તેઓ નથી અહિંતા રહ્યા કે નથી ત્યાંના રહ્યા, યાવત્ તેઓ કાઠવમાં ફસાઈ ગયા છે. તે બંને પુરુષોને જોઈને તે ત્રીજો પુરુષ આ પ્રમાણે વિકારે છે. અહો ! આ બંને પુરુષો પરિશ્રમ સંબંધી જ્ઞાનથી રહિત છે, અકુશળ છે, વિવેક વિનાના છે, અવ્યક્ત—સમજણ વિનાના છે, મેધાવી—બુદ્ધિશળી નથી,

સમયાર્થેબોધિની ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૧૧૧

‘અમેદાવી’ અમેદાવિની વિવેચનવિકલ્પી, ‘બાલા’ બાલો બાલવત્ ક્ષિપ્રકારિતપાવસ્તુ-
સ્થિતિ જ્ઞાતુમયોગ્યો, ‘જો મગ્ગ થા’ નો માર્ગસ્થો સતાં માર્ગેઽવર્તમાનો ‘જો મગ્ગ-
વિઝ’ નો માર્ગવિદો ‘જો મગ્ગસસ મહપરવક્રમણ્ણ’ નો માર્ગસ્પ ગતિપરાક્રમણી, ‘જે
જંણેણ પુરિસા એવં મન્ને’ યત્ત ઇધો પુરુષો એવં મન્નેતે ‘અમ્હે એવં પડમવરવોંડરીયં’
આવામેતત્ત્ પચ્ચત્તપુણ્ડરીકમ્ ‘ઉણ્ણિવિલ્લસામો’ ઉચ્છિન્નેપ્પાવઃ ‘નો ય સ્વલુ એવં
પડમવરવોંડરીયં’ ન ચ સ્વલુ એતત્ત્ પચ્ચત્તપુણ્ડરીકમ્ ‘એવં ઊન્નિકલેપવ્વં’ એવમુચ્છિ-
ક્ષેપ્યમ્ ‘જહાણં પુરિસા મન્ને’ યથા એતો પુરુષો મન્નેતે યથા—ઈમાં અસ્ય
કમલસ્ય ઉત્ક્ષેપણં સરલમિતિમત્વા પ્રવૃત્તો સમુદ્ધર્તુ નેદં કર્મ તથા સરલમ્
કિન્તુ—એતસ્યોદ્ધરણં મદત્કષ્ટમાધ્યમ્। અદંતુ—એતસ્યોદ્ધરણપ્રકારં જાનામિ કિન્તુ
—‘અદ્ધમંસિ પુરિસે સ્વેપન્ને’ અદ્ધમસ્મિ પુરપઃ સ્વેદક્ષઃ ‘કુસલે પંઢિણ વીયત્તે મેદાવી’
કુશલઃ પંઢિતો વ્યક્તો મેધાવી ‘અવાલે મગ્ગત્થે’ અવાલો માર્ગસ્થઃ ‘મગ્ગવિઝ’

નાસમજ્ઞા હૈં, મેધાવી નહીં હૈં, બાલક કે સમાન જત્તદવાજી કરને કે
કારણ વસ્તુ સ્થિતિ કો સમજાને મેં અયોગ્ય હૈં, સત્પુરુષોં કે માર્ગ મેં
સ્થિત નહીં હૈં, માર્ગ કો જાનતે ભી નહીં હૈં, માર્ગ કી ગતિ ઓર પરા-
ક્રમ કો ભી નહીં જાનતે હૈં। હસી કારણ યે એસા માનતે હૈં કિ હમ
હસ ઉત્તમ કમલ કો ઉઘાડ કર લે આપંગે। કિન્તુ યહ ઉત્તમ કમલ
હસ પ્રકાર ઉઘાડ કર લાગા નહીં જાતા, જૈમા યે દોનો પુરુષ સમજાતે
હૈં। યે હસકા ઉઘાડના સરલ સમજા કર પ્રવૃત્ત હુએ હૈં। કિન્તુ યહ
સરલ નહીં, અત્યન્ત કષ્ટ સાધ્ય હૈ। મેં હસકે ઉઘાડ લાને કા તરીકા

બાણકની જેમ ઉતાવળ કરતી વસ્તુ—સ્થિતિની સમજણ વિનાના છે, સત્પુ-
રુષોના માર્ગમાં સ્થિર નથી માર્ગની સમજણ વિનાના છે. અર્થાત્ માર્ગને
બાણતા નથી, તે કારણથી તેઓ એવું માને છે કે અમે આ ઉત્તમ કમ-
ળને ઉખાડીને લઈ જઈશું. પરંતુ આ ઉત્તમ કમળ એ રીતે સહેલાઈથી
ઉખાડીને લાવી શકાતું નથી. જેમ આ બન્ને પુરુષો માને છે, કે આ કમ-
ળને ઉખાડવું સહેલું છે, તેથી તેઓ એવું માને છે કે—અમે આ કમળને
ઉખાડીને લઈ આવીશું. પરંતુ આ કમળ એ રીતે ઉખાડીને લાવી શકાય
તેમ નથી, કે જેમ આ બન્ને માને છે. આ પુરુષો આ કમળને ઉખાડવાતું
સહેલું સમજીને પ્રવૃત્ત થયા છે. પરંતુ તે સહેલું નથી. અત્યંત કષ્ટ સાધ્ય
હુઃખથી પ્રાપ્ત કરાય તેવું છે. હું આ કમળને ઉખાડીને લાવવાનો કિષ્કિંધે

માર્ગંવિત્ સતાં માર્ગે જાનામિ, સતાં માર્ગે ત્રિચમાનોઽહમ્ અતો મયા નિર્વર્તયિતું
 શક્યતે એતત્કાર્યમ્ । 'મગ્ગસ ગઈ પરક્રમણ્ણ' માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમઃ, માર્ગસ્ય
 ગતિપરાક્રમયોર્ધયાવદ્વિધાનવેત્તા, 'અહમેયં પડમવરપોંડરીયં' અહમેતત્ પચવર-
 પુણ્ડરીકમ્ 'ઉન્નિકિલ્લસામિ' ઉન્નિક્ષેપ્યામિ 'તિફટ્ટુ' इति કૃત્વા, અહમેતત્ક-
 મલમુદરિણ્યામિ-इति મતિજ્ઞાય જ્ઞટિતિ સમાગતોઽહં જાનામિ ચોદ્દરણમકારમ્,
 સતાં માર્ગસ્યાઽપિ વેત્તાઽહમ્ । તસ્માન્મનોઽમિલિષિતં કર્તું શક્નોમિ, । 'इह वृत्त्वा
 से पुरिसे' इत्युक्त्वा स पुरुषः 'अभिक्रमे तं पुष्करिणि' अभिक्रामति तां पुष्क-
 रिणीम्, इत्यभिधाय तत्र प्रविष्टः । 'जावं जावं च णं अभिक्रमे' यावद् यावच्च
 खलु अभिक्रामति, यावद् यावच्च पुष्करिण्यां प्रविष्टो भवति 'तावं तावं च णं
 महंते उदण' तावत् तावच्च खलु महदुदकम् 'महंते सेये' महान् सेय आगच्छति,
 'जाव अंतरा पोक्खरिणीए' यावदन्तरा पुष्करिण्याः 'सेयंसि' सेये-पङ्के 'णिसन्ने'

જાનતા હું । મੈં સ્વેદજ્ઞ ઉસ પરિશ્રમ કા જ્ઞાતા, કુશલ, પण्डित, व्यक्त,
 मेधावी, विज्ञ, मार्ग में स्थित, मार्ग का ज्ञाता, मार्ग में वर्त्तमान पुरुष
 हूं । मै ही इस कार्य को सम्पादित कर सकना हूं । मै मार्ग की गति
 और पराक्रम का ज्ञाता हूं । मै इसे उखाड़ कर ले आऊंगा । इस प्रकार
 कह कर वह पुरुष पुष्करिणी में प्रवेश करता है । किन्तु जैसे जैसे वह
 पुष्करिणी में प्रवेश करता है, वैसे वैसे अधिकाधिक जल और कीचड़ का
 सामना करना पड़ता है । यावत् वह उस पुष्करिणी के कीचड़ में फंस
 जाता है । इस प्रकार के अभिमान के साथ उसने पुष्करिणी में प्रवेश
 किया था किन्तु कीचड़ की बट्टलता होने से तथा तैरने का ज्ञान न होने

બાણું છું. હું ખેદજ્ઞ-ખેદ-પરિશ્રમને બાણુવાવળો કુશળ, પંડિત, વ્યક્ત,
 મેધાવી, વિજ્ઞ, માર્ગમાં સ્થિત માર્ગનો બાણુપર અને માર્ગમાં રહેવાવાળો
 પુરુષ છું. હું જ આ કાર્યને પાર પાડી શકું તેમ છું. હું માર્ગની ગતિ
 અને પરાક્રમને બાણુનારો છું. માટે હું આ ક્રમજને ઉંખાડીને લઈ આવીશ.
 આ પ્રમાણે વિચારીને એ ત્રીજો પુરુષ એ વાવમાં પ્રવેશ કરે છે. પરંતુ જેમ
 જેમ તે પુરુષ એ વાવમાં પ્રવેશતો જાય છે, તેમ તેમ વધારેને વધારે પાણી
 અને કાઠવનો સામનો તેને કરવો પડે છે, યાવત્ તે પુરુષ પણ એ વાવના
 કાઠવમાં ફસાઈ જાય છે.

આ રીતે અભિમાન પૂર્વક તેણે વાવમાં પ્રવેશ કર્યો હતો પણ કાઠ-
 વનું અધિકપણ હોવાથી તથા તરવાનું જ્ઞાન ન હોવાથી તે પુરુષ પણ એ

સમગ્રાર્થબોધિનો ટીકા દ્વિ. છુ. મ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનનું

૨૧

નિષ્ણઃ—નિમગ્નઃ। ‘તદ્વે પુરિસજાણ’ એવઃ તૃતીયઃ પુરુષજાતઃ, યથા તૌ પુરુષૌ નિષ્ણૌ—નિમગ્નો આસ્તામ્, તથૈવાડયપિ તૃતીયપુરુષો દર્શાધ્માતઃ પદ્મે નિમગ્નઃ। સ્વ. ૪

મૂલમ્—અહાવરે ચઉત્થે પુરિસજાણ, અહ પુરિસે ઉત્તરાઓ દિસાઓ આગમ્મ તં પુક્કલરિણિં, તીસે પુક્કલરિણીણ તીરે ઠિચ્ચા પાસદ્દ તં મહં એગં પડમવરપોંડરીયં અણુપુલ્લુટ્ઠિયં જાવ પઢિરૂવં, તે તત્થ તિલ્લિ પુરિસજાણ પાસદ્દ પહીણે તીરં અપત્તે જાવ સેયંસિ ણિસન્ને। તણ ણં સે પુરિસે એવં વયાસી—અહો ણં ઇમે પુરિસા અલ્લેયન્ના જાવ ણો મગ્ગસ્સ ગદ્દપરક્કમણૂ જણં એણ પુરિસા એવં મન્ને અમ્હે એયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિલ્લિલ્લ-સ્સામો। ણો ય ચલ્લુ એયં પડમવરપોંડરીયં એવં ઉન્નિલ્લેયવ્વં જહા ણં એણ પુરિસા મન્ને, અહમંસિ પુરિસે લ્લેયન્ને જાવ મગ્ગસ્સ ગદ્દપરક્કમણૂ, અહમેયં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિલ્લિલ્લ-સ્સામિ ત્તિકટ્ટુ ઇદ્દ વુચ્ચા સે પુરિસે તં પુક્કલરિણિં જાવં જાવં ચ ણં અભિક્કમે તાવં તાવં ચ ણં મહંતે ઉદણ મહંતે સેણ જાવ ણિસન્ને ચઉત્થે પુરિસજાણ ॥૫॥

હાયા—અથાપર શ્રુત્યઃ પુરુષ જાતઃ અથ પુરુષ ઉત્તરસ્યાઃ દિશ આગત્ય તાં પુક્કલરિણોં તસ્યાઃ પુક્કલરિણ્યાસ્તીરે સ્થિત્વા પડપતિ તન્મહદેકં પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ સે વહ કીચદ્દ મેં ફંસ ગયા ઓર શોક સાગર મેં દૂષ ગયા। વહ તીસરે પુરુષ કી કહાની હૈ। જેસે પહેલે વાલે દો પુરુષ કીચદ્દ મેં ફંસ કર દુઃલ્લી હુણે ઉસી પ્રકાર વહ તીસરા ખી દુઃલ્લી હો ગયા। ૪।

વાવના કાલવમાં ફસાઈ ગયો, અને શોક સાગરમાં દૂષી ગયો. આ ત્રીજા પુરુષની વાત છે. જેમ પહેલા બે પુરુષો કાલવમાં ફસાઈને દુઃખી થયા એજ પ્રમાણે આ ત્રીજો પુરુષ પણ દુઃખી થઈ ગયો. ॥૪॥

આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતં યાવત્ પ્રતિરૂપમ્ । તાન્ તત્ર ત્રીન્ પુરુષજાતાન્ પश्यति
મહીણાન્ તીરાદ્ અપાસ્તાન્ યાવત્ સેવે નિવળાન્ । તતઃ સ્વલુ સ પુરુષ એતમવાદીત્
અહો સ્વલુ ઇમે પુરુષા અસ્વેદજ્ઞાઃ યાત્રન્નો માર્ગસ્ય મતિયરાક્રમજ્ઞાઃ યસ્થાદેતે પુરુઃ
પર્વં મન્યન્તે વયમેતત્ પદ્મચરપુણ્ડરીકમુન્નિશ્લેષ્યામઃ । ન ચ સ્વલુ પદ્મચરપુણ્ડરી-
કમેવમુન્નિશ્લેષ્યવ્યં યયા સ્વલુ-એને પુરુષા મન્યન્તે । અહમસ્મિ પુરુષઃ સ્વેદજ્ઞો યાત્ર-
ન્માર્ગસ્ય મતિયરાક્રમજ્ઞઃ, અહમેતત્ પદ્મચરપુણ્ડરીકમુન્નિશ્લેષ્યામીતિ કૃત્વા,
ઇત્યુક્ત્વા સ પુરુષઃ તાં પુષ્કરિણીં યાત્ પાત્ત્વ સ્વલુ અભિક્રામતિ તાત્
તાત્ત્વ સ્વલુ મહદુદકં મહાન્ સેવો યાત્રન્નિવળશ્ચતુર્થઃ પુરુષજાતઃ ॥ ૨૦૫ ॥

ટીકા—‘અહાવરે ચતુર્થે પુરિસજાણ’ અથાડર શ્વતુર્થઃ પુરુષજાતઃ તૃતીયા-
ન્તસ્ય વૃત્તાન્તકથનતઃ પશ્ચા ચ્ચતુર્થઃ પુરુષસ્ય અવિદિતવૃત્તાન્તમુપવર્ણયતિ । ‘અહ-
પુરિસે’ અથ પુરુષ ‘ઉત્તરાઓ દિસાઓ’ ઉત્તરસ્યા દિશઃ ‘તં પુષ્કરિણિ’ તાં
પુષ્કરિણીમ્ ‘આગમ્મ’ આગત્ય ‘તીસે પુષ્કરિણીએ’ તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યાઃ ‘તીરે-
ઠિચ્ચા’ તીરે સ્થિત્વા ‘પાસડ્’ પश्यति, એકઃ કચ્છિદ્વાત નામક ઉત્તરદિશાતઃ
આગતઃ, આગત્ય ચ તાદૃશ પુષ્કરિણ્યા ઉત્તરતીરે સ્થિતઃ પश्यति । કિં પश्यति
તત્રાહ—‘તં મહમેકં પડમચરપોણ્ડરીયં’ તન્મહદેકં પદ્મચરપુણ્ડરીકમ્ ‘અણુપુણ્ડરિયં’
આનુપૂર્વ્યા ઉત્થિતમ્-વિલક્ષણચતોવપેતમ્ ‘જાત પડિરૂપં’ યાત્ર-પ્રતિરૂપમ્,
વિશિષ્ટરચનયા યુક્તમ્ અતિમનોહરં વર્ગગન્ધાદિમિઃ, પાસાદિકં દર્શનીયમભિ-

ત્રીન પુરુષોં કા વૃત્તાન્ત કહ કર અથ ચોથે કા વૃત્તાન્ત કહતે હૈ ।

‘અહાવરે ચતુર્થે પુરિસજાણ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—યહ ચોથા પુરુષ ઉત્તર દિશા સે પુષ્કરિણી કે સમીપ
આયા ઓર કિનારે પર સ્વહા હોકર દેખતા હૈ—યહ પ્રધાન ઉત્તમ પુણ્ડ
રીક હૈ । વહ વિલક્ષણ પ્રકાર કી રચના સે યુક્ત હૈ યાવત્ પ્રતિરૂપ હૈ
અર્થાત્ અશ્વન્ત મનોહર હૈ, ઉત્તમ વર્ણ ગંધ આદિ વાલા, પાસાદિય,
દર્શનીય, અભિરૂપ ઓર પ્રતિરૂપ હૈ । હસ પ્રકાર ઉસને ઉમ ઉત્તમ

ત્રણ પુરુષની વાન કહીને હવે ચોથા પુરુષનાં વૃત્તાંત કહેવામાં આવે
છે. ‘અહાવરે ચતુર્થે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ચોથો પુરુષ ઉત્તર દિશાએથી છે વાવની નજીક આવ્યો. અને
તેના ઉત્તર કિનારે ઉભો રહીને તે કમળને જુવે છે. અને વિચારે છે કે-
આ પ્રધાન ઉત્તમ પુણ્ડરીક-કમળ છે. તે વિલક્ષણ પ્રકારની રચનાથી યુક્ત છે.
યાવત્ પ્રતિરૂપ છે. અર્થાત્ આત્યંત મનોહર છે. ઉત્તમ વર્ણગંધ વિગેરેવાળું
પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. આ પ્રકારના તે ઉત્તમ અને

રૂપં પ્રતિરૂપં મનોહારિકમલમપश्यत् । तथा-स पुरुषः-‘ते तस्य तिन्नि पुरिस
जाए पासइ’ तान् तत्र त्रीन् पुरुषजातान् पश्यति । ‘पहीणे तीरे’ महीणास्ती-
रात् ‘अपसे’ अपाप्तान्-पञ्चरपुण्डरीकपनधिगतान् चतुर्थोद्दि पुरुषः-स्व स्व पारि-
श्रमिकफलाद्विभ्रष्टान् अपाप्तकमलान् तीरादपि भ्रष्टान् तान् त्रीन् तत्र भूतान्
पश्यति । ‘जाव सेयंसि’ यावत्सेये पङ्के ‘णिसन्ने’ निपण्णान्-पङ्के निमग्नान्
पश्यतीति । ‘तए णं से पुरिसे’ ततः खलु स पुरुषः ‘एवं वपासी’ एवं वक्ष्यमाणं
वचोऽवादीत्-‘अहो णं इमे पुरिसा अखेयन्ना’ अहो खलु इमे-पङ्के मग्नाः त्रयोऽपि
पुरुषा अखेदन्नाः-खेदं सर्वथैवाऽज्ञानन्तः, ‘जाव णो मगसस मइपरक्कमण्णू’
यावन्तो मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञाः, यं मार्गवैलक्षण्यमासाद्य लोकाः स्वाभिल-
षितं साध्यं साधयन्ति तादृशमार्गस्य इमे न ज्ञातारः, अत एवाऽमार्गचिन्ता-

और मनोहर कमल को देखा । तीन पुरुषों को भी देखा, जो तार से
रुपुत हो चुके हैं और कमल तक पहुँच नहीं सके हैं, परन्तु कीचड़ में
फँस गए हैं । यह सब देख कर यह चौथा पुरुष इस प्रकार बोला-
अहा यह तीनों पुरुष मार्ग संबंधी खेद को नहीं जानते हैं यावत् मार्ग
की गति और पराक्रम को भी नहीं जानते हैं । जिस विशिष्ट मार्ग को
प्राप्त करके लोग अपने अभीष्ट साध्य को सिद्ध करते हैं, उस मार्ग
के ज्ञाता ये नहीं हैं । अतएव मार्ग को न जानने के कारण अपने अभीष्ट
को प्राप्त न करते हुए ये कीचड़ में फँस गए दुःख और भुगत रहे हैं ।
ये पुरुष समझते हैं । कि हम इस पुण्डरीक कमल को उखाड़ कर ले
आएंगे, परन्तु यह कमल यों उखाड़ कर नहीं लाया जाता कि जिस
प्रकार ये पुरुष मानते हैं, किन्तु मैं भई हूँ, मार्ग के खेद का ज्ञाता हूँ

મનોહર કમળને તેણે જોયું. અને વાવમાં પ્રવેશવા તે ત્રણે પુરુષે ને પણ
જોયા. કે જેઓ ત્રિ.રાથી છુટી ગયેલા છે, અને કમળ સુધી પહોંચી શક્યા
નથી. પરંતુ કાદવમાં જ ફસાઈ ગયા છે આ બધું જોઈને ચોથો પુરુષ આ
પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો. અહો! આ ત્રણે પુરુષે માર્ગ સંબંધી ખેદને
સમજતા નથી. યાવત માર્ગની ગતિ અને પરાક્રમને પણ જાણતા નથી જે
વિશેષ પ્રકારના માર્ગને પ્રાપ્ત કરીને લોકો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણેના સાધ્યને
સિદ્ધ કરે છે, તે માર્ગને જાણનારા આ પુરુષો નથી, તેથી જ એટલે કે
માર્ગને ન જાણવાથી પોતાના ઇચ્છિતને પ્રાપ્ત કર્યા વિનાજ કાદવમાં
ફસાઈ ગયા છે અને દુઃખ લોગવે છે. આ પુરુષો સમજે છે કે-ખમે આ
વાવમાં રહેલા ઉત્તમ પુંડરીક-કમળને ઉખેડીને લઈ આવીશું. પરંતુ આ
કમળ એમ ઉખેડીને લાવી શકાતું નથી. પરંતુ હું મદદ છું. માર્ગના ખેદને

અભિલષિતમલ્લમમાનાઃ સન્ત એવ પક્કે પતનાદ દુઃસ્તં માપ્તાઃ । ‘જળં એવ પુરિસા’ યસ્માદેતે પુરુષાઃ ‘એવં મન્ને’ એવં મન્યન્તે, ‘અમે એવં પડમવરપોંડરીયં’ વયમેતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘ઉચ્ચિલ્લસ્સામો’ ઉચ્ચિલ્લેપ્સ્યામઃ—ઉત્કૃષ્ટ્ય આનયિષ્યામઃ ‘જો ય સ્વલુ એવં પડમવરપોંડરીયં ઉન્નિક્ષેપચ્ચં’ ન ચ સ્વલુ એતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમુન્નિક્ષેપચ્ચં સ્યાત્—સ્વાયત્તીકર્ત્તવ્યં સ્યાત્ ‘જહા જં એવ પુરિસા મન્ને’ યથા સ્વલુ એતે પુરુષાઃ મન્યન્તે, કિન્તુ ‘અહમંસિ પુરિસે લેપન્ને’ અહમંસિ પુરુષઃ લેપ્સઃ । ‘જાવ મગ્ગસ્સ માપ્પવકમણ્ણુ’ યાવન્માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમણ્ણુઃ, સત્યમહં માર્ગશ્રમણ્ણોઽસ્મિ, તથા—યાદ્યમાર્ગમવલ્લમ્બ્ય જીવઃ સ્વાભિલષિતં માપ્નોતિ, તાદ્યમાર્ગસ્ય સમસ્તમપિ સ્વરૂપં યથાવદ્દં જાનામિ । ‘અહમેયં પડમવરપોંડરીયં’ અહમેતત્ પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્ ‘ઉચ્ચિલ્લસ્સામિ’ ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામિ । ‘ત્તિકટ્ટદ્’ इति कृत्वा, अत्र समागतोऽस्मि, अहं सर्वथा कुशलः सर्वं मार्गं जानामि, अतो मयाऽवश्यमेतत् कमलमुद्धरणीयम् । ‘इदमुच्चा’ इत्युक्त्वा ‘से पुरिसे’ स चतुर्थः पुरुष आत्मानं समं मन्यमानः ‘तं पुक्खरिणि’ तां पुष्करिणीम् अगाधजलं पङ्कमहितां पद्मवरपुताम् ‘जावं जावं च णं’ यावद् यावच्च स्वलु ‘अमिवरुमे’ अभिक्रामति—यावदेव कमल

યાવત્ માર્ગ કી ગતિ ઔર પરાક્રમ કા જ્ઞાતા હું—જિસ માર્ગ કે અવલમ્બન સે જીવ અપના અમીષ્ટ પ્રાપ્ત કરતે હૈં, ડસ માર્ગ કા સમ્પૂર્ણ સ્વરૂપ મૈં યથાર્થ રૂા સે જાનતા હું । મૈં ઇસ કમલ કો ઉઘાડ કર લાઝંગા એસા સોચ કર યહાં આયા હું । મૈં સર્વથા કુશલ હું, મારે માર્ગ કો જાનતા હું । અત એવ મૈં અવ્ડય ઇસ કમલ કા ઉદ્ધાર કરુંગા ।

इस प्रकार कह कर वह चौथा पुरुष अपने को समर्थ समझता हुआ अगाध जल और पंक से व्यास तथा प्रधान कमल वाली उस

બાહુનારો છું’ યાવત્ માર્ગની ગતિ અને પરાક્રમને બાહુનારો છું. જે માર્ગના અવલમ્બનથી છુલ્લ પોતાનું અમીષ્ટ પ્રાપ્ત કરે છે, તે માર્ગનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ હું યથાર્થ પછે બાહુ છું. હું આ કમળને ઉખેડીને લઈ આવીશ. એમ વિચારીને જ હું અહિંયાં આવ્યો છું. હું સર્વ પ્રકારથી કુશળ છું. સંપૂર્ણ માર્ગને બાહુ છું. એટલે જ હું અવશ્ય આ કમળને ઉખાડી લઈ શકીશ.

આ પ્રમાણે કહીને તે ચોથો પુરુષ પોતાને સમર્થ માનીને તે અગાધ જળ અને કાઢવથી યુક્ત એ પ્રધાન કમળવાળી વાવમાં પ્રવેશ્યો, અને પ્રવેશ

વરમુનેતું જલં પ્રવિશતિ 'તાવં તાવં ચ ણં' તાવત્ તાવત્ચ સ્વલ્પ 'મહંતે ઉદય' મહદુ-
દકમ્ મહંતે 'સેય' મહાન્ સેય અગચ્છતિ યાત્વવિશતિ તાવત્-મધિકાધિકં
જલં પક્કું ચ મિલતિ । ક્રમેણ ગચ્છન્ 'જાવ ણિસન્ને' યાવન્નિપણઃ-નિમગ્નઃ ।
'ચઉત્થે પુરિસજાણ' એવ ચતુર્થઃ પુરુષજાત ઇતિ ॥૫૦૫॥

અથ અનન્તરં યદા ચત્વારઃ પુરુષાઃ કમલવરમુદ્ધર્તુ સમાગતાઃ કિન્તુ કમલો-
દ્ધરણે અસર્થા જાતાઃ, અનન્તરં કશ્ચિદપરો નિરવધમિશામાશોપજીવી તથ સમા-
ગચ્છતિ, યથા કમલવરમપકર્ષતીતિ દર્શયતિ —

મૂલપૂ—અહ ભિક્ષૂ લૂહે તીરટ્ટી સ્થેયન્ને જાવ ગઈપરક્કમણ્ણુ
અન્નતરાઓ દિસાઓ વા અણુદિસાઓ વા આગમ્મ તં પુક્ક-
રિણિં તીસે પુક્કરિણીણ તીરે ઠિશ્વા પાસહ તં મહં એવં પડમ-
વરપોંડરીયં જાવ પઢિરૂવં, તે તત્થ ચત્તારિ પુરિસજાણ પાસહ
પહીળે તીરં અપત્તે પડમવરપોંડરીયં ણો હૃવાણ ણો પારાણ
અંતરા પુક્કરિણીણ સેયંસિ ણિસન્ને । તણ ણં સે ભિક્ષૂ એવં
વયાસી—અહો ણં ઇમે પુરિસા અસ્થેયન્ના જાવ ણો મગ્ગસ્સ
ગઈપરક્કમણ્ણુ, જં એણ પુરિસા એવં મન્ને અમ્હે એયં પડમવરપોંડ-
રીયં ઉન્નિક્કિલ્લસામો, ણો ય સ્વલ્પ એયં પડમવરપોંડરીયં એવં
ઉન્નિક્કલ્લેત્તવં જહા ણં એણ પુરિસા મન્ને, અહમંસિ ભિક્ષૂ લૂહે
તીરટ્ટી સ્થેયન્ને જાવ મગ્ગસ્સ ગઈપરક્કમણ્ણુ, અહમેયં પડમવર-

પુક્કરિણી મેં પ્રવિષ્ટ હુવા, પ્રવિષ્ટ હોકર જૈસે જૈસે કમલ કો લાને કે
લિય આગે વઢના હૈ, ત્યોં યોં ઉસે અધિકાધિક જલ ઓર કીચઢ કા
સામના કરના પઢના હૈ । યાવત્ વહ બી જલ એવં કીચઢ મેં ફાંસ જાતા
હૈ । યહ ચોથે પુરુષ કા વૃસ્તાન્ત હુઆ ॥૫૧॥

કરીને જેમ જેમ વાવમાંથી કમળને લાવવા માટે જેમ જેમ આમળ વધે છે,
તેમ તેમ તેને વધારે વધારે કાઢવનો સામનો કરવો પડે છે, યાવત્ તે પશુ
પાણી અને કાઢવમાં ફાંસાઈ જાય છે, આ ચોથા પુરુષનું વૃષ્ટાંત થયું. ॥૫૧॥

टीका—‘अह’ अथ—अनन्तरम् ‘सूहे’ रुक्षः—रागद्वेषाभ्यां रहितत्वात् रुक्ष-
इव रुक्षः ‘तीरद्वी’ तीरार्थी—संसारसागरस्य पारगमेच्छुः ‘खेदज्ञः’ खेदज्ञः—
वस्तुतः षड्जीवनिकायखेदविषयकज्ञानवान्, न तु पूर्वपुरुषवत् वस्तुतोऽखेदज्ञः ।
‘जाव गङ्गपरकण्ठ’ यावद् गतिपराक्रमज्ञः, गतिपराक्रमयोज्ञाता—भोक्षमार्गाराधन-
रीतिमर्षज्ञः, अत्र यावत्पदेन—कुशलः पण्डितो व्यक्तो मेधावी अवालो मार्गस्थो

टीका—तदनन्तर रागद्वेष से रहित होने के कारण रुक्ष, संसार सागर का पार पाने का अभिलाषी, षट् जीवनकार्यों के खेद को जानने वाला—पहले वाले पुरुषों के समान अनजान नहीं, यावत् गति और पराक्रम को जानने वाला 'यावत्' शब्द से कुशल, पण्डित, व्यक्त,

દીકાર્ય—ત્યાર પછી રાગદ્વેષ વિનાના હોવાના કારણે રૂક્ષ, સંસાર સાગ-
રની પાર પામવાની ઇચ્છાવાળો, ૪૬ જીવનિકાર્યોના ખેદને જાણવાવાળો—
જ્ઞાનજીવનથી સાવતૂ ગતિ અને પરાક્રમને જાણનાર ચાવતૂ શબ્દથી કુશળ,

સમયાચ્છેદોધિતી ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૧૬

માર્ગવિત્-એતેવાં પ્રહણમ્, તત્ર-પાપકર્મચ્છેદને કુશલ:-નિપુણ:, પઠિત: પાપમીર:, વ્યક્ત:-બાલમાનનિવૃત્ત: અજ્ઞાનરહિત इत्यर्थ: મેધાવી-સદસદ્વિવેકવાનુ, અવાલ:- વિશુદ્ધકાર્યકારી, માર્ગસ્થ:-સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રલક્ષણમોક્ષમાર્ગે સ્થિત:, માર્ગવિત્-મોક્ષમાર્ગજ્ઞ इति સંપ્રાપ્તમ્, એનાદશ: 'મિત્રસ્' મિત્રુ:-નિરવગમિત્સયા સંયમયાત્રાનિર્વાહક:, 'અન્નતરાગ્રો' અન્નતરસ્યા: 'દિસાગ્રો વા અણુદિસાગ્રો વા' દિશો વા અણુદિશો વા, યત: કુતશ્ચિદ્દિગ્દેશાત્ 'અગમ્' આગમ્ય 'તં પુત્રવરિણિ' તાં પુત્રકરિણીં, યસ્મામિમે ચત્પારો મગ્ના અમગ્ન-તસ્યાસ્તટે સ્થિત્વા 'પાસઈ' પશ્યતિ। કિં પશ્યતિ તત્ર સ્થિત: સન્? તત્રાહ-'તં મહં ઇમં પતમવરપોઢરીયં જાવ પઢિરૂવં' તન્મહદેકં પત્તવરપુણ્ડરીકં યાવત્પતિરુપમ્, સર્વાવયવસુન્દરં રુપગન્ધા-

મેધાવી, વિજ્ઞ, માર્ગસ્થ, માર્ગવેત્તા इन विशेषणों को ग्रहण करना चाहिए। इनका अर्थ यह है-पापकर्मों को नष्ट करने में कुशल, पण्डित अर्थात् पाप से भीरु, बाल अर्थात् बचपन से रहित निवृत्त विज्ञ, मेधावी अर्थात् सत् असत् के विवेक से सम्पन्न, अवाल अर्थात् विचार करके कार्य करने वाला, मार्गस्थ अर्थात् सम्यग्दर्शन ज्ञान चारित्र और तप रूप मोक्षमार्ग में स्थित, मार्गवेत्ता अर्थात् मोक्ष के मार्ग को जानने वाला। इन सब विशेषणों से युक्त मिथु (निरवगमि त्सा से जीवन निर्वाह करने वाला) किसी दिशा या अनुदिशा से उस पुष्करिणी के समीप आया। उस पुष्करिणी के तीर पर, जिसमें पूर्वोक्त चारों फंस गये थे, स्थित होकर देखता है-एक महान् प्रधान पुण्डरीक है। वह विलक्षण रचना से युक्त है सर्वांगसुन्दर है, उत्तम रूप आदि से युक्त

પડિત, વ્યક્ત, મેધાવી વિજ્ઞ, માર્ગસ્થ, માર્ગવેત્તા આ તમામ વિશેષણો અહણ થયા છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે, પાપ કર્મોના નાશ કરવામાં કુશળ, પડિત અર્થાત્ પાપથી ડરવાવાળો, બાલ અર્થાત્ નાનપણથી રહિત, નિવૃત્ત, વિજ્ઞ મેધાવી અર્થાત્ સત્ અસત્ના વિવેકથી યુક્ત અબાલ-એટલે કે વિચારીને કાર્ય કરવાવાળો, માર્ગસ્થ, અર્થાત્ સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપ રૂપ મોક્ષ માર્ગમાં સ્થિત, માર્ગવેત્તા-અર્થાત્ મોક્ષના માર્ગને બાબુનાર, આ બધા વિશેષણોથી યુક્ત મિથુ (નિરવગમિ ત્સાથી જીવન નિર્વાહ કરવાવાળો) કેઈ દિશા અથવા અણુદિશાએથી તે પુષ્કરિણી-વાવના કિનારે કે જેમાં પૂર્વોક્ત ચારે પુરૂષો ફસાયા હતા. ત્યાં સ્થિર બેસા રહીને જુલો છે, તે તે વાવમાં એક મહાન સુંદર પ્રધાન પુંડરીક-કમળ છે, તે કમળ વલ્લક્ષણ પ્રકાશની રચનાથી યુક્ત છે, સર્વાંગ સુંદર છે. ઉત્તમ પ્રકારના રૂપથી યુક્ત છે.

વિયુતં ચિલક્ષણલક્ષણોપલક્ષિતં દર્શકજનનાં મનોહરં સુજાતજલજાતમ્ । તે તત્થ
 ચત્તારિ પુરિસત્રાણે' તાંસત્ર ચતુરઃ પુરુષજાતાન્ યે કમલવરમુદ્ધર્તુકામાસ્તાન્
 'વાસઈ' પશ્યતિ, તેવામેવ વિશેષણમ્—'પહીણે તીરં' મહીણાંસીરાત્—ત્યાજિતત-
 તટમાન્તાન્ 'અને પડવરપોંડરીયે' અપાષ્ઠાત્ પશ્ચરપુણ્ડરીકમ્, સ્વ સ્વ કાર્યે-
 ડકૃતાર્થાન્ 'જો હજ્વાણ જો પરાણ' નો અર્થાંને નો પરાય, નહિ તટે ન વા જલ
 રાશિશુભીયં વરતટે સ્થિરાઃ સ્થિતી વા જાતાઃ । ઇલાદશાન્ પુરુશાન્ ચતુર્વિધાન્
 અપશ્યત્—કીદશાન્ તત્રાહ—'અંતરા પુરુષરિણીણ સેયંસિ ણિસન્ને' અન્તરા મધ્યે
 પુરુષરિણ્યાઃ 'સેયંસિ' સેયે પડ્કે 'ણિસન્ને' નિષ્ણાન્ મગનાન્ અકૃતકાર્યાન્
 દુઃસ્વાન્યનુભવતઃ 'તણ ણં સે મિલ્લુ' એવં વયામી' તતોડનન્તરં સ્વલ્લ સ મિલ્લુરેષં
 વક્ષ્યમાણવચનજાતમ્ અવાદીત્—ઉક્તવાન્ 'અહો ણં હમે પુરિસા અલ્લેયન્ના' અહો સ્વલ્લ
 હમે ચત્તારોડપિ પુરુષાઃ અલ્લેદશાઃ, અકુશલા અપણ્ડિતા અવ્યક્તાઃ અમેધાવિનો બાલા

હૈં, ચિલક્ષણ લક્ષણોં વાલા હૈં, દર્શકોં કે મન કો હરને વાલા હૈં, વહા
 હી સુન્દર હૈં । વહા ઉન ચારોં પુરુષોં કો બી દેખતા હૈં જો ઉસ કમલ
 કો લાને કે લિણ વયા માનોં મરને કે લિણ પુરુષરિણી મેં પ્રવિષ્ટ દુણ
 દુણ જો તીર કો ત્યાગ લુકે હૈં, પુણ્ડરીક (કમલ) તક પહુંચ નહીં સકે
 હૈં, અપને કાર્ય મેં સફલ નહીં દુણ હૈં જો ન હધર કે રહે હૈં ઓર ન
 ઉધર કે રહે હૈં ઓર પુરુષરિણી કે કીચડ મેં ફાંસ ગણ હૈં, દુઃસ્વ કા
 અનુભવ કર રહે હૈં ।

પહ સ્વ દેખકર મિશ્ત્રુને હસ પ્રકાર કહા—અહા, યે ચારોં હી પુરુષ
 અલ્લેદશ હૈં, અકુશલ હૈં, અપણ્ડિત હૈં, નાસમદ્ધ હૈં, મેધાવી નહીં હૈં,

વિલક્ષણ પ્રકારના લક્ષણો વાળું છે, જોનારના મનને આનંદ આપનારું છે.
 અત્યંત સુંદર છે. આવા સુંદર કમળને તે વાવમાં તે પાંચમા પુરુષે જોયું, તે
 સાથે તેણે તે પૂર્વોક્ત ચારે પુરુષોને પણ જોયા. કે જોએ તે કમળને લાવવા
 માટે જાણે કે—મરવાને માટે તે વાવના કિનારાનો ત્યાગ કરીને વાવમાં પ્રવેશ
 છે. તેઓ કિનારાનો ત્યાગ કરીને વાવમાં પ્રવેશ છતાં તે કમળ સુધી
 પહોંચી શક્યા નથી. પોતે પારલા કાર્યમાં સફળ થયા નથી. તેઓ નથી
 અહિના રહ્યા કે નથી ત્યાંના રહ્યા. અને પુરુષરિણીના કાદવમાં ફસાઈ ગયા
 છે, તથા દુઃખનો અનુભવ કરી રહ્યા છે.

આ તમામને જોઈને તે ભિક્ષુએ આ પ્રમાણે વિચાર્યું 'અહા ! આ ચારે
 પુરુષો જોઈને જાણનારા નથી. અનુશળ છે. અપણ્ડિત છે. અલ્લસમગ્નું છે.

અમાર્ગસ્થા અમાર્ગવિદ્ઃ, 'ળો મગ્ગસ્સ ગઇપરવરુદ્ધમણ્ણુ' નો માર્ગસ્ય ગતિપરા-
ક્રમજ્ઞા હમે ચત્તવારોઽપિ પુરુષાઃ 'જં ઇયં' યત્ એતે 'પુરિસા' પુરુષા 'એવં મન્તે' એવં
મન્યન્તે-અમ્હે એયં' વ્યપેતત્ 'પટમવરપોઢીયં' પચ્ચારપુણ્ડરીકમ્ 'ઉન્નિક્વિ-
સ્સામો' ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામઃ, એતે इत्थं સ્વીકૃવન્તિ યદ્ વયં કમલમસ્માત્સરસો
નિષ્કાસયિષ્યામઃ કિન્તુ મુઘૈવૈતેષાં શ્રમઃ 'ળો ય સ્વલુ એયં' પટમવરપોઢીયં એવં
ઉન્નિક્ષેત્વઙ્ગં' ન ચ સ્વલુ એતત્ પચ્ચારપુણ્ડરીકમ્ એવમુન્નિક્ષેત્વઙ્ગં સ્યાત્ 'જહા
ળં ઇયં પુરિસા મન્તે' યથા-એતે પુરુષા મન્યન્તે, કિન્તુ-અહમંસિ મિલ્લુ લુહે'
અહમસ્મિ મિલ્લુઃ-રુક્ષઃ 'તોરદ્દો' તોરાર્થી સંસારસાગરતોરસ્ય પરં પારં ગન્તુકામો
મિલ્લગચ્છોલઃ, રાગદ્વેષરહિતત્વાત્-અતિશયેન રુક્ષ ઇવ રુક્ષઃ 'જાત મગ્ગસ્સ ગઇપર-
કમણ્ણુ' યાતન્માર્ગસ્ય ગતિપરાક્રમજ્ઞઃ 'અદમેયં' અદમેતત્ 'પટમવરપોઢીયં' પચ્ચાર-
પુણ્ડરીકમ્ 'ઉન્નિક્વિસ્સામિ' ઉન્નિક્ષેપ્સ્યામિ-ગ્રહીષ્યામિ 'તિકટ્ટહુ' इति કૃત્વા
એવં મનસિ નિશ્ચિત્યાઞ્જાગતોઽસ્મિ, 'इह वुच्चा' इत्युक्त्वा 'સે મિલ્લુ' સ મિલ્લુ,

અજ્ઞાન હૈં, માર્ગસ્થ નહીં હૈં, માર્ગવેત્તા નહીં હૈં, માર્ગ કી ગતિ ઓર
પરાક્રમ કો ઓ નહીં જાનતે હૈં । કયોકિ સત્પુરુષો દ્વારા આચરિત માર્ગ
કો વિના જાને હી યે હિસ પુષ્કરિણી મેં પ્રવેશ કિયે હૈં । યે સમજતે હૈં
કિ હમ હિસ પ્રધાન કમલ કો હિસ પુષ્કરિણી સે નિકાલ લેંગે, મગર
હનકા શ્રમ વ્યર્થ હૈ । યહ કમલ યો નહીં નિકાલ જાતા જૈસે યે લોગ
સમજતે હૈં । મૈં સંસાર સાગર સે પાર પાને કા અભિલાષી, રાગદ્વેષ સે
રહિત હોને કે કારણ રુક્ષ, યાવત્ માર્ગ કી ગતિ ઓર પરાક્રમ કો
જાનને વાલા મિલ્લુ હું । મૈં હિસ ઉત્તમ કમલ કો ગ્રહણ કરુંગા, એસા
નિશ્ચય કરકે યહાં આયા હું ।

હિસ પ્રકાર કહ કર કિસી દિશા ઓર કિસી દેશ સે આયા હુઆ

બુદ્ધિધાળી નથી. અજ્ઞાની છે. માર્ગસ્થ નથી. માર્ગવેત્તા નથી. માર્ગની ગતિ
અને પરાક્રમ જાણતા નથી; કેમકે સત્પુરુષો દ્વારા આચરેલ માર્ગને જાણ્યા
વિના જ તેઓ આ પુષ્કરિણીમાં પ્રવેશેલા છે તેઓ સમજે છે કે-અમે
પ્રધાન કમળને વાવમાંથી કઢાડી લઈશું. પરંતુ તેઓનો પરિશ્રમ વ્યર્થ થયો
છે. આ કમળ એમ બહાર કઢાડી શકાતું નથી. કે જેમ એ લોકો માને છે.
હું સંસાર સાગરથી પાર પામવાની ઇચ્છા વાળો, રાગદ્વેષ વિનાનો હોવાથી
હું યાવત્ માર્ગની ગતિ અને પરાક્રમને જાણનારો કિલ્લુ છું. હું આ ઉત્તમ
કમળને ગ્રહણ કરીશ. એમ નિશ્ચય કરીને અહિંયાં આવ્યો છું.

આ પ્રમાણે કહીને કેઈ દિશા અને કેઈ દેશથી આવેલ અને વાવના

યતઃ કુતોઽપિ દિગ્દેશાદાગતઃ સમસ્તદ્રશ્યાન્તે વિદ્યમાનઃ 'તં પુષ્કરિણી' તાં પુષ્કરિણીમ્ 'ળો અમિક્કમે' નૈઽઽ મિક્કાપતિ, નૈઽ પ્રવિશતિ તસ્યાં પુષ્કરિણ્યાં કમલમુન્નેતુમ્ કિન્તુ- 'તીસે પુષ્કરિણીય' તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યાઃ 'તીરે ટિચ્ઠવા' તીરે સ્થિત્વા 'સદં કુચ્ઝા' શબ્દં કરોતિ, જલપ્રપત્તિશન્નેઽતીરવર્તી સન્ આદયતિ પાષ્ઠિતયત્રીયસમન્વિતો વરમિશ્નુઃ, 'ઉપયાહિ સ્વહ મો ! પડમવર પોંડરીયા ! ઉપ્પયાહિ' ઉત્પત સ્વહ મોઃ હે પદ્મવરપુંડરીક ! સ્વહ નિશ્ચયેન ઉત્પત । વિજ્ઞ સ મિશ્નુઃ આયાહિ-મો પુષ્પરાજ ! ઋર્ધ્વમાગચ્છ, एवं કથતાનન્તરમેવ 'અહ સે ઉપ્પઇય પડમવરપોંડરીય' અથ તદુત્પતિતં પદ્મવરપુંડરીકમ્, શ્રવણં ભગવન્તં સમાનયત્, કમલં તત્ક્ષણમેવ ત્રિહાય પુષ્કરિણીં તદ્દમુપગતં સાધુપાદમૂચમ્ । અન્ન સૂત્રે દૃશ્યન્તપેવ પ્રદર્શિતમ્, દાર્પાન્તિકેનાઽપ્રે યોજયિષ્યતિ ॥૬૦૬॥

મૂલ્ય-કિટ્ટિય નાણ સમણાડસો ! અટ્ટે પુણ સે જાણિયવ્વે
ભવદ્ધ, મંતે ! ત્તિ સમણં ભગવં મહાવીરં નિગ્ગંથા ય નિગ્ગંથીઓ
ય વંદંતિ નમંસંતિ વંદિત્તા નમંસિત્તા एवं વયાસી-કિટ્ટિય નાણ
સમણાડસો ! અટ્ટે પુણ સે જાણામો સમણાડસો ત્તિ, સમણે
ભગવં મહાવીરે તે ય વહવે નિગ્ગંથે ય નિગ્ગંથીઓ ય આમંતેત્તા

और पुष्करिणी में प्रवेश नहीं करता । किन्तु किनारे पर खड़ा रह कर पण्डितवीर्य से सम्मान उत्तम भिक्षु इस प्रकार शब्द करता है-हे पद्मवर पुण्डरीक ! ऊपर आताओ ।'

भिक्षु के इन शब्दों से कमल तत्क्षण ही पुष्करिणी को छोड़कर उसके चरणों में तीर पर आ गया ।

यह दृष्टान्त कहा गया है । दार्पान्तिक की योजना आगे की जायगी । ६।

કિનારે ઉભો રહેલ તે ભિક્ષુ તે પુષ્કરિણી-વ.વમાં પ્રવેશવા વિના કિનારા પર ઉભો રહીને તે પાંડિત વીર્યથી યુક્ત, ઉત્તમ ભિક્ષુ આ પ્રમાણે શબ્દ કરે છે.
 -હે પદ્મવર પુંડરીક ઉપર આવીજા.

ભિક્ષુના આ શબ્દોથી તે કમળ તત્કાળ તે પુષ્કરિણી-વ.વનો ત્યાગ કરીને તેના ચરણોમાં કિનારા પર આવી ગયું.

આ દૃષ્ટાન્ત કહેવામાં આવેલ છે. તેના દાર્પાન્તિકની યોજના હવે પ્રાચી કહેવામાં આવશે. ॥૬૧॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૩૧

एवं वयासी—हंत समणाउसो ! आइक्खामि विभावेमि किट्ठेमि
पवेदेमि सअट्ठं सहेउं सनिमित्तं भुज्जो भुज्जो उवदंसेमि
से वेमि ॥सू० ७॥

છાયા—કીર્તિતં જ્ઞાતં શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! અર્થઃ પુનરસ્ય જ્ઞાતવ્યો મવતિ ।
મદન્ત ! इति श्रमणं भगवन्तं महावीरं निर्ग्रन्थाश्च निर्ग्रन्थ्यश्च वन्दन्ते नमस्यन्ति
वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादिषुः—કીર્તિતં જ્ઞાતં શ્રમણ ! આયુષ્મન્ ! અર્થ પુન-
રસ્ય ન જાનોમઃ શ્રમણ ! આયુષ્મન્ ! इति । श्रमणो भगवान् महावीरस्तान् बहून्
निर्ग्रन्थान् निर्ग्रन्थीश्च आभूव्य एवमवादीत् - ઇતિ શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! આજ્ઞામિ
વિભાવયામિ કીર્તયામિ પ્રવેદયામિ સાર્થ સહેતું સનિમિત્તં ભૂયો ભૂયઃ ઉપદર્શયામિ
તર વ્રવીમિ ॥સૂ० ૭॥

ટીકા—‘કિટ્ટિપ્’ કીર્તિતમ્ ‘નાપ’ જ્ઞાતમ્ ‘સમણાઉસો’ શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ !
મગવાન્ મહાવીરસ્વામી કથયતિ—હે સાધવઃ ! भरतामग्रे उदाहरणं प्रदर्शितम् ।
‘અટ્ટે પુણ સે ત્રાણિયવ્વે મવહ્’ અર્થઃ પુનરસ્ય જ્ઞાતવ્યો મવતિ । उदाहरणं तु मया
प्रदर्शितम्, एतस्योदाहरणस्य कोऽर्थो भवतीति मवद्भिः स्वयमेव विचारणीयाः,
विचार्याऽवधारणीयश्च । तीर्थकरस्येदं वचनमुपश्रुत्य ‘મંતે ! તિ’ હે મદન્ત !
इति कथयित्वा ‘समणं भगवं महावीरं’ श्रमणं भगवन्तं महावीरम् ‘निर्गंथा य
निर्गंथीओ य’ निर्ग्रन्थाश्च साधवो निर्ग्रन्थ्यः साध्यश्च ‘वंदंति’ वन्दन्ते ‘नमंसंति’
नमस्यन्ति-नमस्कारं कुर्वन्ति ‘वंदिता नमंसिता’ वन्दित्वा नमस्यित्वा च ‘एवं वयासी’

‘કિટ્ટિપ નાપ સમણાઉસો’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—મગવાન્ મહાવીર સ્વામી કહતે હૈ—હે આયુષ્મન્ શ્રમણો !
તુમ્હારે સમક્ષ મૈને દૃષ્ટાન્ત પ્રદર્શિત કિયા હૈ । इस का अर्थ तुम को
स्वयं समक्ष लेना चाहिए ।

તથા હે ‘મદન્ત !’ इस प्रकार संवोधन करके श्रमण और श्रमणिवां,
श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना नमस्कार करते हैं । वन्दना नमस्कार

‘કિટ્ટિપ નાપ સમણાઉસો’ इत्यादि

ટીકાર્થ—મગવાન્ મહાવીરસ્વામી કહે છે કે—હે આયુષ્મન્ શ્રમણો
તમારી સામે મેં દૃષ્ટાન્ત બતાવેલ છે, તેનો અર્થ તમારે પોતે સાંભ-
ળવો જોઈએ.

ત્યારે હે ‘મદન્ત’ આ પ્રસાણે સંવોધન કરીને શ્રમણ અને શ્રમણિયો
શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર સ્વામીને વંદના નમસ્કાર કરે છે, વંદના નમસ્કાર

एवमवादिषुः-किमवादिपुरित्याह-‘किं दृष्टं नाप’ कीर्तितं-कथितं ज्ञातम् उदाहरणम् ‘समणाउसो’ हे श्रमण ! हे आयुष्मन् भगवन् ! किन्तु-‘अहं पुण से ण जानामो’ अर्थे पुनरस्य वयं न जानीमः, ‘समण आउसो ति’ हे श्रमण ! आयुष्मन् ! इति सर्वे साधवः साध्यश्च अकथयन्-वयं तु भवत्कीर्तितमुदाहरणं श्रुतवन्तः, किन्तु-उदाहरणस्यार्थं तु न विद्मः, अतो देवानुप्रियैरेव दयापरैरर्थोऽपि व्याख्येयः-इति साधूनां वचांसि श्रुत्वा ‘समणो भगवं महावीरो’ श्रमणो भगवान् महावीरः ‘ते य बह्वे निर्गंये य निर्गंयीओ य आमंतेत्ता एवं वयासी’ तांश्च बहून् निर्ग्रन्थान् निर्ग्रन्थींश्च आमन्त्रय-संबोध्य ‘एवं वयासी’ एवमवादीत्-‘इतं समणाउसो’ इन्त हे श्रमणा आयुष्मन्तः ! ‘आइक्वामि विभावेमि विट्ठेमि पवेदेमि’ आस्थामि विभावयामि कीर्तयामि प्रवेदयामि तमर्थम्-योऽर्थो भवद्भिः पृष्ठः । विभावयामि-पर्यायादिशब्दद्वारेण तमर्थं प्रकटीकरोमि । कीर्तयामि-प्रवेदयामि इति क्रिया-प्रद्वयान्-हेतु-दृष्टान्ताभ्यां तमर्थं भवते अवबोधयामि । ‘सअहं सहेउं सनिमित्तं’ सार्थं सहेतुं सनिमित्तम्, अर्थः प्रयोजनम्-कार्यफलमिति यावत् तेन सहितमिति सार्थम् । ‘सहेउं’ सहेतुम्, हेतुः कारणं तेन युक्तम्, सनिमित्तम्-निमित्तेन

करके इस प्रकार कहते हैं आपके कहे उदाहरण को हम सबने सुना, किन्तु उसका अर्थ (रहस्य) हम नहीं जानते । अतः हे आयुष्मन् ! भगवन् ! अनुग्रह करके आप ही उसका अर्थ कहिए ।

श्रमणों के इन वचनों को सुनकर श्रमण भगवान् महावीर ने उन बहु संख्यक निर्ग्रन्थों और निर्ग्रन्थियों को संबोधन करके इस प्रकार कहा-हे आयुष्मन् श्रमणो ! तुम्हारे पृष्ठे रहस्य को मैं कहता हूँ पर्यायवाचक शब्दों आदि द्वारा प्रकट करता हूँ, हेतु और दृष्टान्त द्वारा उसे तुम्हें समझाता हूँ । अर्थ (प्रयोजन) हेतु-कारण और निमित्त के साथ उदाहरण के अर्थ को पुनः पुनः प्रदर्शित करता हूँ । तात्पर्य

करीने आ प्रभावे कहे छे आपे कहेल उदाहरणने अर्थे अथात्ते सांभण्डुं । परंतु तेनो अर्थ (रहस्य) असे अणुता नथी, तेथी छे आयुष्मन् ! भगवान् अनुग्रह करीने आपे अ तेनो अर्थ समजवे ।

श्रमणोंने आ अर्थने सांभणीने श्रमण भगवान् महावीर स्वामीअे ते धणी सज्जावाणा निग्रन्थी अने निग्रन्थीथीने समोधन करीने आ प्रभावे कहेवा लाग्या छे आयुष्मन् श्रमणो ! तमोअे पृष्ठेला रहस्यने हवे छुं कहुं छुं । पर्याय वाचक शब्दो द्वारा प्रकट करे छुं । हेतु अने दृष्टान्त द्वारा तेने छुं तमोने समजवुं छुं अर्थ (प्रयोजन) हेतु-कारण अने निमित्तनी साथे उदाहरणना अर्थने बार-बार बतावुं छुं ।

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भू. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१३

सहितं तादृशम् उदाहरणार्थम् 'भुज्जो भुज्जो' भूयो भूयः—पुनः पुनरपि 'उबंसेमि' उपदर्शयामि—निमित्तमयोजनाद्युपदर्शनमुखेन तादृशमर्थं भवद्भयः प्रतिपादयामि 'से वेमि' तद् ब्रवीमि ॥सू० ७॥

मूलम्—लोभं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाओ ! पुक्ख-
रिणी बुइया । कम्मं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो से
उदए बुइए । कामभोगे य खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो ! से
सेए बुइए । जण जाणवयं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो !
ते बहवे पउमवरणोडरीए बुइए । रायाणं च खलु मए अप्पाहट्टु
समणाउसो ! से एगे महं पउमवरणोडरीए बुइए । अन्नउत्थिया च
खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो ! ते चत्तारि पुरिसजाया
बुइया । धम्मं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो ! से भिक्खू
बुइए । धम्मतित्थं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो । से
तीरे बुइए । धम्मकहं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो !
से सदे बुइए । निग्वाणं च खलु मए अप्पाहट्टु समणाउसो !
से उप्पाए बुइए । एवमेयं च खलु मए अप्पाहट्टु समणा-
उसो ! से एवमेयं बुइयं ॥सू० ८॥

छाया—लोकं च खलु मया अपाहत्य श्रमणा आयुष्मन्तः ! पुष्करिणी उक्ता ।
कर्म च खलु मया अपाहत्य श्रमणा आयुष्मन्तः ! तस्या उदकमुक्तम् । कामभोगं
यह है कि निमित्त और प्रयोजन आदि प्रकट करते हुए उस रहस्य
को प्रतिपादन करता हूँ ।

ऐसा मैं कहता हूँ ॥७॥

तात्पर्यं ये छे के—निमित्त अने प्रयोजन विगरे प्रकट करता हूँ।
ते रहस्यने प्रकट करे छुं. ये प्रभावे छुं कहुं छुं ॥७॥

सू० ५

જ સ્વલ્પ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ તસ્યાઃ સેય ઉક્તઃ । જનાન્ જનપદાંશ્ચ
સ્વલ્પ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તાનિ બહુનિ પદ્મવરપુન્ડરીકાણિ ઉક્તાનિ ।
રાજાન્ જ સ્વલ્પ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તસ્યા એકં મહત્ પદ્મવર-
પુન્ડરીકમુક્તમ્ । અન્યયુથિકાંશ્ચ સ્વલ્પ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તે
ચત્વારઃ પુરુષજાતા ઉક્તાઃ । ધર્મં ચ સ્વલ્પ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! સ
મિશ્નુરુક્તઃ । ધર્મતીર્થં ચ સ્વલ્પ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તત્તીરમુક્તમ્ ।
ધર્મકર્ષાં ચ સ્વલ્પ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! સ શબ્દ ઉક્તઃ । નિર્વાણં ચ
સ્વલ્પ મયા અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! સ ઉત્પાત ઉક્તઃ । એવમેતચ સ્વલ્પ મયા
અપાહૃત્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! તદેતદુક્તમ્ ॥ સ્તુ. ૮ ॥

ટીકા—સર્વાનેવોપસ્થિતાન સમમિલક્ષ્ય શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ । इति सम्बोध्यच
मतिज्ञातमर्थं प्रतिपादयति तीर्थंकरः—‘समणासो’ हे श्रमणाः । आयुष्मन्तः ।
‘लोयं च स्वल्प मए’ अपाहृद्’ लोकं च स्वल्प मया अपाहृत्य श्रमणा आयुष्मन्तः ।
पुष्करिणी उक्ता, हे साधवः । लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकमधिकृत्य एषा पुष्करिणी मया
उक्ता, अयमेव लोकः यत्रानेकविधा जीवाः स्वकृतदुष्कृतसुकृतकर्मानुसारेण
जायन्ते म्रियन्ते च, मृत्वा पुनः पुनराविर्भवन्ति । आविर्भवन्तोऽनेकविध दुःखा-

‘લોયં ચ સ્વલ્પ મએ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સમી ઉપસ્થિત શ્રમણોં કો લક્ષ્ય કરકે ભગવાન્ પ્રતિ-
જ્ઞાત અર્થ કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં—અર્થ કી દુર્ગમતા કા પ્રતિપાદન
કરને કે લિએ લોક કો મૈને પુષ્કરિણી કી જગહ રક્ષા હૈ । તાત્પર્ય
યહ હૈ—હે શ્રમણો ! હસ ચૌદહ રજ્જુ પરિમાણ ઘાટે લોક કો મૈને પુષ્ક-
રિણી કહા હૈ । યહી લોક, જિસ મેં અનેક પ્રકાર કે જીવ અપને પુણ્ય
પાપકર્મ કે અનુસાર જન્મતે ઓર મરતે હૈં, મર કાર પુનઃ પ્રકટ હોતે હૈં

‘લોયં ચ સ્વલ્પ મએ’ ઉત્પાદિ

ટીકાર્થ—અષા ઉપસ્થિત શ્રમણોને ઉદ્દેશીને ભગવાન્ ઉપર કહેલ વિષ-
યના અર્થનું પ્રતિપાદન કરે છે. અર્થના દુર્ગમપણાનું પ્રતિપાદન કરવા માટે
લોકને મેં પુષ્કરિણીના સ્થાને રાખેલ છે કહેલ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—હે શ્રમણો ! આ ચૌદ રાજુ પ્રમાણવાળા લોકને
મેં પુષ્કરિણી-વાવ ઠહી છે. એજ લોક કે એમાં અનેક પ્રકારના જીવો
ચીતાના પુણ્ય અને પાપકર્મ પ્રમાણે જન્મે અને મરે છે. મરીને ફરીથી
મગદ યાય છે. અને અનેક પ્રકારના દુઃખોનો અનુભવ કરતા જોવામાં આવે

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. શુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાખ્યવનમ્

૬૬

ન્યનુમવન્તઃ સમુપલક્ષ્યન્તે, તાદૃશોઽયં લોકઃ પુષ્કરિણી સ્થાને મોક્તઃ । યથા પુષ્કરિણ્યામ્ અનેકમકારકાણિ પુષ્પાણિ મયન્તિ તથા સંસારોઽપિ ત્રિવિધપ્રકારક-જીવસમુદાયેન ઉક્તઃ । અતઃપ્રતાદૃશીં તુલ્યતામાદાય પુષ્કરિણી-ઉપમાનેન લોક-ઉપમિતઃ । ‘કર્મં ચ સ્વલુ મપ અપ્પાહરુદ્ધ’ કર્મં ચ સ્વલુ મયા અપાહરત્વ ‘સમણાઉસો’ હે શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ‘સે ઉદપ્પ’ તસ્યાઃ-પુષ્કરિણ્યા ઉદકં જલમ્ ‘મયા હુણ્ણ’ મયા ઉક્તં મતિપાદિતમ્, યથા પુષ્કરિણ્યાં જલસદ્ભાવેન કમલસ્યોત્પત્તિ-ર્ભવતિ-તથેહ સંસારે અષ્ટવિધકર્મણા જનિતં લોકાનાં જલોપમિતં કર્મ, પુષ્કરિણ્યાં કમલોદ્ભવકારણં જલમ્, સંસારે ચ જીવોત્પત્તિકારણં જીવસંપાદિતમષ્ટવિધં કર્મ, અતઃ કમલેનોપમિતમ્ । પ્રતાવાંસ્તુ દ્વયોર્મેદઃ-યદેકચ કમલોદ્ભવકારણં જલમ્, ન

और अनेक प्रकार के वृक्षों को अनुभव करते देखे जाते हैं, इसी को पुष्करिणी के स्थान पर कल्पित किया है । पुष्करिणी में अनेक प्रकार के पुष्प होते हैं, संसार अनेक प्रकार के जीव समुदाय से युक्त है । इस प्रकार की समानता के आधार पर लोक की पुष्करिणी से उपमा दी है । हे आयुष्मन् श्रमणो ! कर्म को मैंने उसका जल कहा है । जैसे जल का सद्भाव होने से कमल की उत्पत्ति होती है, उसी प्रकार इस संसार में आठ प्रकार के कर्मों से जीवों का जन्म होता है । अर्थात् जैसे कमलों की उत्पत्ति का कारण जल है, उसी प्रकार संसार में जीवों की उत्पत्ति का कारण जीव द्वारा उपार्जित अष्टविध कर्म हैं । अतएव उन्हें कमल की उपमा दी गई है । इन दोनों में विसदृशता इतनी ही है कि एक जगह कमल की उत्पत्ति का कारण जल है किन्तु जल की

છે. તેને જ પુષ્કરિણીના સ્થાન રૂપ કલ્પના કરેલ છે. પુષ્કરિણીમાં અનેક પ્રકારના ફળો હોય છે. સંસાર અનેક પ્રકારના જીવ સમુદાયથી યુક્ત છે. આવા પ્રકારના સરખા પશુના આધાર પર લોકને પુષ્કરિણીની ઉપમા આપી છે. હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! કર્મને એ પુષ્કરિણીના જલ રૂપ કહેલ છે. જેમ પાણીના સદ્ભાવ હોવાથી ફળની ઉત્પત્તિ થાય છે, એજ પ્રમાણે આ સંસારમાં આઠ પ્રકારના કર્મોથી જીવોનો જન્મ થાય છે. અર્થાત્ જેમ ફળોની ઉત્પત્તિનું કારણ જળ છે, એજ પ્રમાણે સંસારમાં જીવોની ઉત્પત્તિનું કારણ જીવે ઉપાર્જન કરેલ આઠ પ્રકારના કર્મો છે. તેથી જ તેને ફળની ઉપમા આપવામાં આવી છે. આ બન્નેમાં વસદૃશપણું એટલું જ કે-એક જગ્યાએ ફળની ઉત્પત્તિનું કારણ જળ છે, પરંતુ જળની ઉત્પત્તિનું કારણ ફળ

કમલજન્યં જલમ્ । इह तु जीवजन्मकारणं कर्म, तच्च जीवजनितमिति । 'काम-
भोगे य खलु मय अपाहृदु' कामभोगं च खलु मया-अपाहृत्य-कामभोगमा
धित्य 'समणाउसो' हे श्रमणा आयुष्मन्तः । 'से सेये बुइए' 'से' तस्याः पुष्करिण्याः
'सेये' सेयः-पङ्कम् 'बुइए' उक्तः, पङ्कद्वान्तेन कामभोगो कथितो, यथा पुष्क-
रिण्याः पङ्के निमग्नो जनः स्वोद्धाराय समर्थो न भवति, तथा-कामोपभोगापहत
चेत्सामपि जीवानां संसाराद्द्वारणमशक्यमिति कृत्वा-हे साधवः ! मया पङ्कं
कामभोगेन उपमितम् । केवलमिवानेन विशेषः-एकं बाह्यम् इतरावाध्यात्मिकी ।
'अणुजाणवयं च खलु मय अपाहृदु समणाउसो' हे श्रमणाः ! आयुष्मन्तः ?
जनान् जनपदांश्च खलु मया अपाहृत्य-अधिकृत्य 'ते बहवे पउमवरयोडरीए'
तानि बहूनि यमवरपुण्डरीकाणि 'बुइए' उक्तानि-कथितानि । यथा पुष्करिण्या-
उत्पत्ति का कारण कमल नहीं है, परन्तु यहां जीवों के जन्म का कारण
कर्म है और वह कर्म जीव जनित होता है ।

हे आयુષ્મન્ શ્રમણો ! કામ ભોગોં કો મૈને કીચડ કહા હૈ । જૈસે
પુષ્કરિણી કે પંક મેં ફંસે હુए જન અવને ઉદ્ધાર મેં સમર્થ નહીં હોતે,
ઉંસી પ્રકાર કામ-ભોગોં સે અપહૃત ચિત્તવાલે જીવોં કા સંસાર સે ઉદ-
ધાર હોના શક્ય નહીં હોતા । અતઃૈવ હે શ્રમણો ! મૈને કામ-ભોગોં કી
ઉપમા કીચડ સે દી હૈ । યહ દોનોં હી સમાન રૂપ સે બન્ધન કે કારણ
હૈ । અન્તર હૈ તો કેવલ યહી કિ પંક બાહ્ય બન્ધન હૈ જવ કિ કામ
ઝોર ભોગ આધ્યાત્મિક બન્ધન હૈ ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! જનોં કો ઝોર જનપદોં કો મૈને બહુસંખ્યક
પુણ્ણવર પુણ્ણરીક કહા હૈ । જૈસે પુષ્કરિણી મેં વિવિધ પ્રકાર કે કમલ હોતે

નથી. પરંતુ અહિયાં જીવોના જન્મનું કારણ કર્મ છે. અને એ કર્મ જીવે
કરેલ હોય છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! કામભોગોને મેં કાઢવ કહેલ છે, જેમ વાવના
કાઢવમાં ફસાયેલા મનુષ્યો પોતાના ઉદ્ધારમાં સમર્થ થતા નથી. એજ
પ્રમાણે કામભોગથી ફસાયેલા ચિત્તવાળા જીવોને સંસારથી ઉદ્ધાર થવો
શક્ય હોતો નથી, તેથી જ હે શ્રમણો ! મેં કામભોગોની ઉપમા કાઢવથી
આપી છે. આ બંને સરખી રીતે બન્ધના કારણ રૂપ છે. ફેરફાર હોય તો
કેવળ એટલો જ છે કે-પંક-કાઢવ બાહ્ય-બહારનું બંધન છે, જ્યારે આ
કામ અને ભોગ આધ્યાત્મિક બંધન છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! જનોને અને જનપદોને મેં અનેક સંખ્યા-
વાળા પણ્ણવર પુણ્ણરીક કહેલ છે. જેમ વાવમાં અનેક પ્રકારના કમળો હોય

સમયાર્ચબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૩૭

મનેકવિધાનિ કમલાનિ જાયતે, તથા જીવલોકે નિવસન્તોડનેકે જીવાઃ સંસાર-
પુષ્કરિણ્યાઃ કમલસ્વરૂપાઃ । અતઃ કમલદૃષ્ટાન્તેન લોકા ઉપમિતાઃ । યથા વા
પુણ્ડરીકેઃ પુષ્કરિણી ભૂષ્યતે, તથા-મનુજૈઃ સંસારઃ । કમલેડમલસોગન્ધ્યમ્,
મનુજે ચ મોક્ષ-યોગ્યતા, સ્વસ્વાડપાધારણગુણવચ્ચાત્-ઉભયોઃ સમાનત્વમ્ इति ।
'રાયાણં ચ ચલુ મય અપાદ્દદુ સમાણાડસો' હે શ્રમણાઃ ! આયુષ્મન્તઃ । રાજાનં
ચ ચલુ મયા અપાદ્દત્ય-અધિકૃત્ય 'સે' તસ્યાઃ પુષ્કરિણ્યાઃ 'એમે' એકમ્ 'મહે' મહત્
'પડમવરપોંડરીય' પદ્મવરપુણ્ડરીકમ્, મયાનં પુષ્કરિણ્યાઃ શોમાતિશ્યાડસ્યાયકમ્
'બુદ્ધ' ઉક્તમ્-કથિતમ્ તથા પુષ્કરિણ્યાઃ સર્વકમલાડપેક્ષયા મહદેકં પદ્મવરપુણ્ડ-
રીકં તથા મનુષ્યલોકે સર્વમનુજાપેક્ષયા રાજા શ્રેષ્ઠઃ સર્વેવાં શાસકશ્ચ અતઃ સંસાર-
સમુદે પદ્મવરપુણ્ડરીકનુલ્લો રાજા મયા કથિતઃ । 'અન્ન ઉત્થિયા ય' અન્ય યુધિ-
હે, ડસો પ્રકાર લોક મેં અનેક જીવ નિવાસ કરતે હેં । વે સંસાર પુષ્ક-
રિણી કે કમલ કે સમાન હે । ડસ પ્રકાર સંસારી જીવોં કી ઉપમા
કમલ સે દી ગઈ હે । અથશા જૈસે કમલ સે સરોવર વિભૂષિત હોતા હે,
ડસી પ્રકાર મનુષ્ય સે સંસાર શોભાયમાન હોતા હે । કમલ મેં નિર્મલ
સુગંધ હોતી હે । ડસ પ્રકાર અપને અપને ગુણોં કે કારણ ડોનોં મેં
સમાનતા હે ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! રાજા કો મૈંને પુષ્કરિણી કા પદ્મવર પુણ્ડરીક
અર્થાત્ પ્રધાન કમલ કહા હે । જૈસે પુષ્કરિણી મેં સબ કમલોં કી અપેક્ષા
એક મહાન્ શ્વેત કમલ કહા હે, ડસી પ્રકાર મનુષ્યલોક મેં સબી
મનુષ્યોં કી અપેક્ષા રાજા શ્રેષ્ઠ ઓર સબ કા શાસક હોતા હે । અત-
એવ લોક રૂપી પુષ્કરિણી મેં રાજા રૂપી મહાન્ શ્વેત કમલ કહા ગયા હે ।

છે, એજ પ્રમાણે લોકમાં અનેક જીવો નિવાસ કરે છે. તે સંસાર વાવના
કમળો. જેવો છે, આ રીતે સંસારી જીવોને કમળની ઉપમા આપી છે.
અથવા જેમ કમળોથી સરોવર શોભાયમાન છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્યોથી
સંસાર શોભાયમાન હોય છે. કમળમાં નિર્મળ સુગંધ હોય છે, મનુષ્યમાં
મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા હોય છે. આ રીતે પોત પોતાના ગુણોના
કારણે બંનેમાં સમાન પાણું રહેલ છે. તેમ સમજવું.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! રાજાને મેં વાવના પદ્મવર પુણ્ડરીક અર્થાત્
પ્રધાન કમળ કહેલ છે. જેમ પુષ્કરિણીમાં બધાં કમળો કરતાં એક મહાન્
શ્વેત કમળ કહ્યું છે. તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય લોકની અપેક્ષાથી રાજા ઉત્તમ
અને બધાના પર શાસન કરવા વાળો હોય છે. તેથી જ લોક રૂપી વાવમાં
રાજા રૂપી મહાન્ શ્વેત કમળ કહેલ છે.

કાંથ-આર્હતમતેતરશાસનાનુરાગશતઃ પુરુશાન્-આત્માનં પઠિતં મન્યમાનાન્
'સ્વલુ મપ' સ્વલુ મયા 'અપાહદ્દુ' અપાહૃત્ય-અધિકૃત્ય 'સમણાસો' હે શ્રમણાઃ !
આયુષ્મન્તઃ । 'તે-વત્તારિ' તે વત્તારઃ 'પુરિસજાયા' પુરુષજાતાઃ, યે ચ ચત્તસુભ્યો
દિશ્ચાશ્વઃ સમાગત્ય પક્કે નિષણ્ણા આસન્ તે પુરુષાઃ અન્યદર્શનાનુયાયિનઃ
સન્તીતિ મયા 'બુદ્ધ્યા' ઉક્તાઃ-રુચિતાઃ, યથા-તે ચત્તારોઽપિ પુરુષાઃ પુષ્કરિણી
મધ્યાત્ કમલાકર્ષણે મય્થો ન જાતાઃ અપિતુ તત્પક્કે નિમગ્ના સ્વાત્માનમપિ
સમુદ્ધર્તુ નાશ્ચક્નુવન્, તથૈવ પરતીર્થિકા મોક્ષમનવાપ્ય સંધારે एव નિષણ્ણાઃ દુઃસ્વ-
શતાનિ તાનિ તાન્યનુમચન્તીતિ । 'સમણાસો' હે શ્રમણાઃ ! આયુષ્મન્તઃ !
'ધમ્મં ચ સ્વલુ મપ' ધર્મં ચ સ્વલુ મયા 'અપાહદ્દુ' અપાહૃત્ય-અમિલસીકૃત્ય 'સે'
સઃ 'મિલ્લ' મિલ્લુઃ-સાધુઃ, 'બુદ્ધ' ઉક્તાઃ-પ્રતિપાદિતઃ । યથા સ્વલુ કશ્ચિચ્ચતુરઃ
પુરુષઃ પુષ્કરિણીમપ્રવિશ્યૈવ તતઃ કમલમપકર્ષતિ, તથા-રાગદ્વેષાભ્યાં સર્વથા રહિતો
ધાર્મિકઃ પરિત્યજ્ય વિષયોપભોગં ધર્મોપદેશદ્વારેણ રાજાદિકં સંસારાન્નિષ્કાસયતિ

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! અન્યયૂથિકોં કો મૈને યે ચાર પુરુષ કહે
હૈં । જો ચાર પુરુષ ચારોં દિશાઓં સે આકર કીચડ મેં ફંસ ગપ, યે
અન્યદર્શનોં કે અનુયાયી કહે ગપ હૈં । જૈસે યે ચારોં પુરુષ પુષ્કરિણી
મેં સે કમલ કો લાને મેં સમર્થ નહીં હુપ, યલ્લિક કીચડ મેં ફંસ ગપ
ઔર અપના નિજ કા ખી ઉદ્ધાર ન કર સકે, ડસી પ્રકાર પરતીર્થિક
ખી મોક્ષ ન પ્રાપ્ત કરકે સંસાર મેં હી રહ કર દુઃસ્વ ઓગતે હૈં ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! ધર્મ કો મૈને સાધુ (મિલ્લુ) કહા હૈ । જૈસે
ચતુર પુરુષ પુષ્કરિણી મેં પ્રવેશ કિયે બિના હી ડસમેં સે કમલ કો
આકર્ષિત કર લેતા હૈ, ડસી પ્રકાર રાગદ્વેષ સે સર્વથા રહિત ધાર્મિક
પુરુષ કામભોગ કો ત્યાગ કર ધર્મોપદેશ કે દ્વારા રાજા આદિ કો

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! અન્ય યૂથિકોમાં મેં તે ચાર પુરુષ કહેલ છે.
ચારે દિશાએથી આવીને કાઢવમાં ફસાઈ ગયા તે અન્ય કશ્ચનવાળાઓના
અનુયાયીઓ કહ્યા છે તેમ સમજજી. જેમ તે ચારે પુરુષ વાવમાંથી કમળો
લાદવા સમર્થ થયા નથી, ઉલ્ટા તેઓ કાઢવમાં ફસાઈ ગયા. અને પોતાનો
પણ ઉદ્ધાર કરી શક્યા નથી. એજ પ્રમાણે અન્ય તીર્થિકો પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત
ન કરતાં સંસારમાં જ રહીને દુઃખો ભોગવે છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! ધર્મને મેં સાધુ (મિલ્લુ) કહેલ છે. જેમ ચતુર
પુરુષ વાવમાં પ્રવેશ કર્યા વિના જ તેમાંના કમળોને પોતાના તરફ આકર્ષિત
કર્યા અર્થાત્ ખેંચી લીધા એજ પ્રમાણે રાગદ્વેષથી સર્વથા રહિત ધાર્મિક

સમયાર્યબોધિની ટીકા દ્વિ. ધુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૩૧

અતો મયા ધર્મરચ દૃષ્ટાંતેન સાધુરુપમિતઃ । ‘સમણાસો’ હે શ્રમણાઃ ! આયુષ્મન્તઃ ! ‘મર્’ મયા સ્વલુ ‘અપાહરદુ’ અપાહૃત્ય-અધિકૃત્ય ‘ધર્મતિથ્થં’ ધર્મ-તીર્થમ્ ‘સે’ તત્ ‘તીરે’ તીરમ્-તટમ્ ‘બુદ્ધ’ ઉક્તમ્-કથિતમ્, યથા પુષ્કરિણ્યા-સ્તટમેવ અન્તમાગઃ સીમા મવતિ તદુપરિ પુષ્કરિણી વ્યવહારઃ તથા-સંસારસ્ય ચરમસીમા ધર્મતીર્થ એવ, ધર્મતીર્થસ્ય સંસારાન્તકત્વાત્ । ‘સમણાસો’ હે શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! ‘ધર્મકથં ચ’ ધર્મકથાં ચ ‘સ્વલુ મર્’ સ્વલુ મયા ‘અપાહરદુ’ અપાહૃત્ય-અધિકૃત્ય ‘સે’ સઃ ‘સદ્દે’ શબ્દઃ ‘બુદ્ધ’ ઉક્તઃ-કથિતઃ, ધર્મકથયા ઉત્તાર્યન્તે સંસારાત્-બહવઃ અતઃ શબ્દેન ધર્મકથોપમિતા । ‘સમણાસો’ હે શ્રમણા આયુષ્મન્તઃ ! ‘નિવ્વાણં ચ સ્વલુ મર્ અપાહરદુ’ નિર્વાણં મોક્ષમ્ અપાહૃત્ય-અધિકૃત્ય ‘મર્’ મયા ‘સે’ સઃ ‘ઉપામ્’ ઉત્પાતઃ ‘બુદ્ધ’ ઉક્તઃ-કથિતઃ, મોક્ષ

સંસાર સે બાહર નિકાલ લેતા હૈ । હસ કારણ મૈને ધર્મ કી ઉપમા સાધુ સે દી હૈ ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! મૈને ધર્મતીર્થ કો પુષ્કરિણી કા તીર કહા હૈ । જૈસે પુષ્કરિણી કા અન્ત તટ કહલાતા હૈ ઓર હસકે આગે કે ભાગ કો પુષ્કરિણી કહતે હૈ, હસો પ્રકાર સંસાર કી ચરિમસીમા ધર્મતીર્થ હૈ, ધર્મતીર્થ સંસાર કા અન્ત કરને વાલા હૈ-‘કિન્તુ લૌકિક તીર્થ નહીં ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! ધર્મકથા કો મૈને બિશ્વ કા શબ્દ કહા હૈ । ધર્મ કથા કે દ્વારા બહુત જીવ સંસાર સે પાર કિયે જાતે હૈ, અતએવ ધર્મ કથા કી ઉપમા શબ્દ સે દી ગઈ હૈ ।

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! નિર્વાણ કો મૈને (શ્વેત કમલકા) ઉત્પત્તન કહા હૈ । જૈસે જલ કે અન્દર કમલ કીષડ કો ભેદકર ડગર આજાતા

પુરૂષ કામલોગેનો ત્યાગ કરીને ધર્મોપદેશ દ્વારા રાજા વિજેશેને સંસારથી બહાર કહાડી લે છે, તે કારણે મેં સાધુને ધર્મની ઉપમા આપી છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો મેં ધર્મતીર્થને વાવને કિતારે કહેલ છે. જેમ પુષ્કરિણી-વાવને અન્ત ભાગ તટ-કિનારે કહેવાય છે, અને તેના આગળના ભાગને (અન્તના ભાગ) પુષ્કરિણી કહે છે, એજ પ્રમાણે સંસારની ચરિમ સીમાને ધર્મતીર્થ કહેલ છે. ધર્મતીર્થ સંસારને અન્ત કરવાવાળું છે. પણ લૌકિકતીર્થ સંસારને અન્તકર્તા હોતું નથી.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ધર્મકથાને મેં બિશ્વ રૂપ કહેલ છે, ધર્મકથા દ્વારા

एव उत्पातस्याने उक्तः । यथा-कमलं जले पङ्कं चाहृत्य उपरि आगच्छति, तथा-साधकः साधुः स्वकीयमष्टविधं कर्म विनाश्य संसारान्निर्गतो भवति, अतो मया मोक्षस्य उत्पात्तेन सहोपमानम् 'समणाउसो' हे श्रमणा आयुष्मन्तः । 'एवमेयं च खलु मय' एवमेतत् खलु मया 'अपाहृदु' अपाहृत्य- अधिकृत्य 'से' तत् 'एवमेयं' एवमेतत् 'बुद्धे' उक्तम्, मया पुष्करिण्यादयः सर्वेऽपि पूर्वोक्ताः पदार्थाः तत्तत् सारूप्येण मदक्षिता इति ॥४०८॥

મૂલમ્-इह खलु पाईणं वा उदीणं वा दाहिणं वा संते-गइया मणुस्सा भवंति अणुपुट्वेणं लोमं उववन्ना, तं जहा-आरियावेगे अणारियावेगे उच्चागोत्तावेगे णियागोत्तावेगे काय-मंतावेगे रहस्समंतावेगे सुवन्नावेगे दुवन्नावेगे सुरुवावेगे दुरुवावेगे तेसिं च णं मणुयाणं एगे राया भवइ, महया हिमवंतमलयमंदरमहिंदसारे अच्चंतविसुद्धरायकुलवंसप्पसूए निरंतररायलक्खणविराइयंगवंगे बहुजणबहुमाणपूइए सव्वगुण-समिद्धे खत्तिए मुदिए मुद्धाभिसित्ते माउपिउसुजाए दयप्पिए

है, उसी प्रकार साधक साधु अपने आठ प्रकार के कर्म को बिनष्ट करके संसार से निकल जाता है। इसकारण मैंने मोक्ष की उपमा उत्पत्तन से दी है।

हे आयुष्मन् श्रमणो ! मैंने अपनी बुद्धि से कल्पना करके ऐसा कहा है। अर्थात् अपनी बुद्धि से सोचकर पुष्करिणी आदि का रूपक कहा है ॥८॥

ધણા જીવોને સંસારથી પાર કરવામાં આવે છે. તેથી જ ધર્મ કથાની ઉપમા શબ્દની સાથે આપવામાં આવી છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો નિર્વાણને મેં શ્વેત કમળનું ઉત્પત્તન કહેલ છે. જેમ પાણીમાંથી કમળ કાઢવને દૂર કરીને ઉપર આવી બાજ છે. એજ પ્રમાણે સાધક સાધુ પોતાના આઠ પ્રકારના કર્મનો નાશ કરીને સંસારથી બહાર નીકળી બાજ છે. તે કારણે મેં મોક્ષની ઉપમા ઉત્પત્તન-ઉપર જવા રૂપ કહેલ છે. હે આયુષ્મન્ શ્રમણો મેં મારી બુદ્ધિથી કલ્પના કરીને આ પ્રમાણે કહેલ છે. અર્થાત્ પોતાની સ્વ બુદ્ધિથી વિચારીને પુષ્કરિણી વિગેરેનું રૂપક કહેલ છે. ॥૮॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. सु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

४१

सीमंकरे सीमंधरे खेमंकरे खेमंधरे मणुस्सिंदे जणवयपिया
जणवयपुरोहिण्णं सेउकरे केउकरे नरपवरे पुरिसपवरे पुरिससीहे
पुरिस आसीविसे पुरिसवरपोंडरीण्णं पुरिसवरगंधहत्थी अड्ढे दित्ते
वित्ते विच्छिन्नविउलभवणसयणासणजाणवाहणाइण्णे बहुधण
वहुजायरुवरयण्णं आओगपओगसंपउत्ते विच्छिद्वियपउरभत्तपाणे
वहुदासीदासगोमहिसगवेलप्पभूण्णं पडिपुण्णकोसकोट्टागारा उहा-
गारे बलवं दुब्बलपच्छामित्त ओहयकंटयं निहयकंटयं मलिय-
कंटयं उद्वियकंटयं अकंटयं ओहयसत्तु निहयसत्तु मलियसत्तु
उद्वियसत्तु निज्जियसत्तु पराइयसत्तु ववगयदुभिव्वं मारिभय
विप्पमुक्कं रायवन्नओ जहा उववाइण्णं जाव वसंतडिंबडमरं रज्जं
पसाहेमाणे विहरइ । तस्स णं रन्नो परिसा भवइ उग्गा उग्गपुत्ता
भोगा भोगपुत्ता इक्खागा इक्खागपुत्ता नाया नायापुत्ता कोर-
व्वा कोरव्वपुत्ता भट्टा भट्टपुत्ता माहणा माहणपुत्ता लेच्छई
लेच्छइपुत्ता पसत्थारो पसत्थपुत्ता सेणावई सेणावइपुत्ता । तेसिं
च णं एगईण्णं सड्ढी भवइ कामं तं समणा वा माहणा वा संप-
हारिसु गमणाण्णं, तत्थ अन्नयरेणं धम्मणेणं पन्नत्तारो वयं इमेणं
धम्मणेणं पन्नवइस्सामो ते एवमायाणह भयंतारो जहा मए एस
धम्मो सुयक्खाण्णं सुपन्नत्ते भवइ, तं जहा—उड्डं पायतला अहे
केसगमत्थया तिरियंतयपरियंतं जीवे एस आयापज्जवे
कसिणे एस जीवे जीवइ एस मए णो जीवइ, सरीरे धरमाणे
धरइ विणट्ठमि य णो धरइ, एयंतं जीवियं भवइ, आदहणाण्णं

स० ६

परेहिं निज्जइ, अगणिझामिए सरीरे कवोयवन्नाणि अट्ठीणि भवन्ति, आसंदी पंचमा पुरिसा गामं पच्चागच्छन्ति, एवं असंते असंविज्जमाणे जेसिं तं असंते असंविज्जमाणे तेसिं तं सुय-
 क्खायं भवइ अन्नो भवइ जीवो अन्नं सरीरं, तम्हा, तं एवं नो विपडिवेदेति-अयमाउसो ! आया दीहेइ वा हस्सेइ वा परिमंडलेइ वा वट्ठेइ वा तंसेइ वा चउरंसेइ वा आयएइ वा छलंसिएइ वा अट्ठं-
 सेइ वा किण्हेइ वा णीलेइ वा लोहिएइ वा हालिदेइ वा सुक्किलेइ वा सुब्भिगंधेइ वा दुब्भिगंधेइ वा तिस्सेइ वा कडुएइ वा कसा-
 इए वा अंविलेइ वा महुरेइ वा कक्खडेइ वा मउएइ वा गुरुएइ वा लहुएइ वा सिएइ वा उसिणेइ वा निद्धेइ वा लुक्खेइ वा एवं असंते असंविज्जमाणे जेसिं तं सुयक्खायं भवइ-अन्नो जीवो अन्नं सरीरं, तम्हा ते णो एवं उवलब्भन्ति, से जहा णामए केइ पुरिसे कोसीओ आसिं अभिनिव्वट्ठित्ताणं उवदंसेज्जा अय-
 माउसो ! असी अयं कोसी, एवमेव नत्थि केइपुरिसे अभिनि-
 व्वट्ठित्ता णं उवदंसेत्तारो अयमाउसो ! आयाइयं सरीरं । से जहा णामए केइपुरिसे मुंजाओ इसियं अभिनिव्वट्ठित्ता णं उव-
 दंसेज्जा अयमाउसो ! मुंजे इयं इसियं एवमेव नत्थि केइपुरिसे उवदंसेत्तारो अयमाउसो ! आया इयं सरीरं । से जहा णामए केइ-
 पुरिसे मंसाओ अट्ठिं अभिनिव्वट्ठित्ता णं उवदंसेज्जा अयमाउसो ! मंसे अयं अट्ठी, एवमेव नत्थि केइपुरिसे उवदंसेत्तारो अयमा-

समयार्थबोधनी टीका द्वि. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

४१

उसो ! आया इयं सरीरं । से जहा णामए केइपुरिसे करयलाओ
 आमलगं अभिनिव्वट्टित्ता णं उवदंसेज्जा अयमाउसो ! करतले
 अयं आमलए, एवमेव णत्थि केइपुरिसे उवदंसेत्तारो अयमा-
 उसो ! आया इयं सरीरं । से जहा णामए केइपुरिसे दहिओ
 नवनीयं अभिनिव्वट्टित्ता णं उवदंसेज्जा अयमाउसो ! नवनीयं
 अयं तु दही, एवमेव णत्थि केइपुरिसे जाव सरीरं । से जहा
 णामए केइपुरिसे तिलेहिंतो तिल्लं अभिनिव्वट्टित्ता णं उव-
 दंसेज्जा अयमाउसो ! तेल्लं अयं पिन्नाए, एवमेव जाव सरीरं ।
 से जहा णामए केइपुरिसे इक्खूतो खोयरसं अभिनिव्वट्टित्ता णं
 उवदंसेज्जा अयमाउसो ! खोयरसे अयं छोए, एवमेव जाव
 सरीरं । से जहा णामए केइपुरिसे अरणीओ अग्गिं अभिनिव्व-
 ट्टित्ता णं उवदंसेज्जा अयमाउसो ! अरणी अयं अग्गी, एवमेव
 जाव सरीरं । एवं असंते असंविज्जमाणे जेसिं तं सुयक्खायं
 भवइ, तं जहा—अन्नो जीवो अन्नं सरीरं । तम्हा ते मिच्छा ।
 से हंता तं हणह खणह छणह डहह पयह आलुं पह विलुं पह
 सहसाक्कारेह विपरामुसह, एयावया जीवे णत्थि परलोए, ते णो
 एवं विप्पडिवेदेति, तं जहा—किंरियाइ वा अकिरियाइ वा सुक्क-
 डेइ वा दुक्कडेइ वा कल्लाणेइ वा पावएइ वा साहुइ वा असा-
 हुइ वा सिद्धीइ वा असिद्धीइ वा निरएइ वा अनिरएइ वा, एवं
 ते विरूवरूवेहिं कम्मसमारंभेहिं विरूवरूवाइं कामभोगाइं
 समारभंति भोयणाए । एवं एगे पागव्विभया णिक्खम्म मामगं

धम्मं पन्नवेति, तं सहहमाणा तं पत्तियमाणा तं रोएमाणा साहु
 सुयक्खाए समणेइ वा माहणेइ वा कामं खलु आउसो ! तुमं
 पूययामि, तं जहा-असणेण वा पाणेण वा खाइमेण वा साइ-
 मेण वा वस्थेण वा पडिग्गहेण वा कंवल्लेण वा पायपुंछणेण वा
 तत्थेगे पूयणाए समाउट्ठिसु तत्थेगे पूयणाए निकाइंसु । पुव-
 मेव तेसिं णायं भवइ-समणा भविस्सामो अणभारा अकिंचणा
 अपुत्ता अपसु परदत्तभोइणो भिक्खुणो पावं कम्मं णो करि-
 स्सामो समुट्ठाए तं अप्पणा अप्पडिविरया भवन्ति, सयमाइयन्ति
 अन्ने वि आदियावेति अन्ने पि आययन्तं समणुजाणन्ति,
 एवमेव ते इत्थिकामभोगेहिं मुच्छिया गिद्धा गढिया अज्झोव-
 वन्ना लुद्धा रागदोसवसट्ठा, ते णो अप्पाणं समुच्छेदेति ते णो
 परं समुच्छेदेति ते णो अण्णाइं पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं
 समुच्छेदेति, पहीणा पुवसंजोगं आयरियं मग्गं असंपत्ता इइ ते
 णो ह्वाए णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसन्ना इइ पढमे
 पुरिसजाए तज्जीवतच्छरीरएत्ति आहिण ॥सू० ९॥

छाया—इह खलु मात्स्यां वा मतीच्यां वा उदीच्यां वा दक्षिणस्यां वा सन्त्येके
 मनुष्या भवन्ति, आनुपूर्व्यां लोकमुपपन्नाः, तद्यथा आर्या एके, अनार्या एके,
 उष्णोष्ठा एके, नीचगोत्रा एके, कायवन्त एके, ह्रस्ववन्त एके, सुवर्णा एके, दुर्बर्णा
 एके, सुरूपा वा एके, दूरूपा वा एके । तेषां च मनुजानामेको राजा भवति महा-
 हिमवन्मलयमन्दरमहेन्द्रसारः, अत्यन्तविशुद्धराजकुलवंशप्रसूतः, निरन्तरराजलक्षण
 विराजिताम्बोपाङ्गः, बहुजनबहुमानपूजितः, सर्वगुणसमृद्धः क्षत्रियः, मुदितः, मूर्धा-
 भिषिक्तः, मातापितृसुजातः, दयाप्रियः सीमाकरः, सीमाधरः, क्षेमङ्काः क्षेमन्धरः,
 मनुष्येन्द्रः, जनपदपिता, जनपदपुरोहितः, सेतुकरः, केतुकरः, नरप्रवरः, पुरुषप्रवरः,
 पुरुषसिंहः, पुरुषाशीर्विपः, पुरुषवरपुण्डरीकः पुरुषवरगन्धहस्ती, आढयः, दीप्तः,

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

४५

चित्, विस्तीर्णविपुलमयनशयनासनयानवाहनाकीर्णः, बहुधनबहुजातरूपरजतः, आयोगप्रयोगसम्पयुक्तः, विच्छर्दितपञ्चुरभक्तपानः, बहुदासीदासगोमहिषगवेलक-
प्रभूतः, प्रतिपूर्णकोशकोष्ठागारायुधागारः, बलवान्, दुर्बलप्रत्यभिः, अवहतकण्टकं,
निहतकण्टकं, मर्दितकण्टकम् उद्धृतकण्टकम् अकण्टकम् अवहतशत्रु, निहतशत्रु, मर्दित-
शत्रु, उद्धृतशत्रु, निर्जितशत्रु, पराजितशत्रु वःपगतदुर्मिर्षं मारीमयविपमुक्तं राज-
वर्णकः यथा औपपातिके यावत् प्रशान्तडिम्बडम्बरं राज्यं प्रसाधयन् विहरति ।
तस्य खलु राज्ञः परिपदभवति, उग्राः, उग्रपुत्राः, भोगाः भोगपुत्राः, इक्ष्वाकवः,
इक्ष्वाकुपुत्राः, ज्ञाताः ज्ञातपुत्राः कौरव्याः, कौरव्यपुत्राः, भट्टाः, मट्टपुत्राः, ब्राह्मणाः,
ब्राह्मणपुत्राः, छेच्छिकिणः, लेच्छिकिपुत्राः, प्रशास्तारः प्रशास्तपुत्राः, सेनापतयः,
सेनापतिपुत्राः । तेषां च एकतमः श्रद्धावान् भवति, कामं तं श्रमणो वा ब्राह्मणो
वा सम्प्रधार्युः, गमनाय, तत्र अन्यतरेण धर्मेण प्रज्ञापयितारः वयम् अनेन धर्मेण
प्रज्ञापयिष्यामः, तत् एवं जानीहि मयत्रातः, यथा मया एष धर्मः स्वरूपातः
सुप्रहृष्टो भवति तद्यथा-ऊर्ध्वं पादतलाद् अथः केशाग्रप्रस्तकात् तिर्थं स्वक्-
पयेन्तो जीवः एष आत्मपर्यवः कृत्स्नः । अस्मिन् जीवति जीवति, एष मृतः, नो
जीवति, शरीरे धरति धरति विनष्टे च नो धरति । एतदन्तं जीवितं भवति ।
आदहनाय परैर्नीयते, अग्निध्वापिते शरीरे कपोतवर्णान्यस्योनि भवन्ति । आस-
न्दीपञ्चमाः पुरुषाः ग्रामं प्रत्यागच्छन्ति । एवम् असन् असंवेद्यमानः येषां सोऽसन्
असंवेद्यमानः तेषां तत् स्वरूपातं भवति । अन्यो भवति जीवः, अन्यच्छरीरम्,
तस्मात् ते एवं नो विप्रतिवेदयन्ति अयमायुष्मन् ! आत्मा दीर्घ इति वा, ह्रस्व इति
वा, परिमण्डल इति वा, वर्तुल इति वा, व्यस्र इति वा, चतुरस्र इति वा, आयत इति
वा, षडंश इति वा, अष्टांश इति वा, कृष्ण इति वा, नोऽ इति वा, लोहित इति वा,
हासिद्र इति वा, भुक्ल इति वा, सुरभिगन्ध इति वा, दुरभिगन्ध इति वा, तिक्त
इति वा, कटुक इति वा, कषाय इति वा, अम्ल इति वा, मधुर इति वा, कर्कश
इति वा, मृदुरिति वा, गुरुक इति वा, लघुक इति वा, शीत इति वा, उष्ण इति
वा, स्निग्ध इति वा, रुक्ष इति वा, एवम् असन् असंवेद्यमानः येषां तत् स्वरूपातं
भवति, अन्यो जीवः अन्यच्छरीरं तस्मात् ते नो एवम् उपलभन्ते, तद्यथा नामकः
कश्चिन् पुरुषः कोशाद् असिम् अभिनिर्वर्त्य उपदर्शयेद्, अयम् आयुष्मन् ! असिः अयं
कोशः एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयिता अयमायुष्मन् !
आत्मा इदं शरीरम्, तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः गुञ्जाद् इषिकाम् अभिनिर्वर्त्य खलु
उपदर्शयेद् अयमायुष्मन् ! गुञ्जः इयमिषिका, एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शिता
अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम्, तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषो सांसाद् अस्थि

अमिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् अयमायुष्मन् ! मांसः इदम् अस्थि एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शयिता अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम् ! तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः करतलादामलकम् अमिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् इदम् आयुष्मन् ! करतलम् इदमामलकम् एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शयिता अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम् ! तद्यथा नामकः कश्चित् पुरुषो दध्नी नवनीतम् अमिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् इदमायुष्मन् ! नवनीतम् इदं तु दधि, एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शयिता अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम् ! तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः तिष्ठेभ्यस्तैलम् अभिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् इदमायुष्मन् ! तैलम् अयं पिण्याकः एवमेव नास्ति कोऽपि पुरुषः उपदर्शयिता आयुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम् ! तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः श्लुतः सोदरसम् अमिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेद् अयम् आयुष्मन् ! क्षोदरसः अयं सोदः एवमेव यावद् शरीरम् ! तद्यथा नामकः कोऽपि पुरुषः अरणिः अग्निम् अमिनिर्वर्त्य खलु उपदर्शयेत्, इयम् आयुष्मन् ! अरणिः अयमग्निः एवमेव यावत् शरीरम् ! एवम् असन् असंवेद्यमानः येषां तत् स्वाख्यातं भवति, तद्यथा-अन्यो जीवः अन्यच्छरीरं तस्मात् ते मिथ्या । स हन्ता तं घातयत्, खनत्, क्षणत्, दहत, पचत्, आलुम्पत्, विलुम्पत्, सहसा कारयत् विपरामुञ्चत्, एतावान् जीवः नास्ति परलोकः । ते नो एवम् विमतिवेदयन्ति तद्यथा-क्रियां वा, अक्रियां वा, सुकृतं वा, दुष्कृतं वा, कल्याणं वा, पापकं वा, साधु वा, असाधु वा, सिद्धिं वा, असिद्धिं वा, निरयं वा, अनिरयं वा, एवं ते विरूपरूपैः कर्मसमारम्भैः विरूपरूपान् काममोगान् समारभन्ते मोगाय । एवम् एके प्रागल्भिकाः निष्क्रियं मामकं धर्मं प्रज्ञापयन्ति, तं श्रद्धावानाः तं प्रतियन्तः तं रोचमानाः, साधु स्वाख्यातं श्रमण इति वा माहन इति वा कामं खलु आयुष्मन् ! स्वां पूजयामि, तद्यथा-अशनेन वा पानेन वा स्वाद्येन वा स्वाद्येन वा, वस्त्रेण वा, प्रतिग्रहेण वा, कम्बलेन वा, पादपोच्छनेन वा, तत्रैके पूजयै समुत्थितवन्तः, तत्रैके पूजयै निकावितवन्तः । पूर्वमेव तेषां ज्ञातं भवति श्रमणाः मन्त्रिण्यमः अनगाराः अकिञ्चनाः अपुत्राः अवशवः परदत्तभोजिनः भिक्षवः पापं कर्म न करिष्यामः, समुत्थाप्य ते आत्मना अप्रतिविरताः भवन्ति । स्वयम् आददते अन्धानपि आदापयन्ति अन्यमपि आददन्तं समनुजानन्ति । एवमेव ते स्त्रीकाममोगेषु मूर्च्छिताः गृद्धाः प्रथिताः अध्युपपन्नाः लुब्धाः रागद्वेषवशात्ताः ते नो आत्मानं समुच्छेदयन्ति ते नो परं समुच्छेदयन्ति, ते नो अन्धान् प्राणान् भूतानि जीवान् सत्त्वान् समुच्छेदयन्ति, महीणाः पूर्वसंयोगाद् आर्यं मार्गम् अमाप्ता इति ते नो अर्वाचे नो पाराय अनवरा काममोगेषु निषण्णाः इति प्रथमः पुरुषनातः तज्जीवतच्छरीरक इति आख्यातः ॥सू०९॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. છુ. અ. ૧ પુનઢરીનામાધ્યયનમ્

૪૭

ટીકા—શ્રી વર્ધમાનસ્વામિ તીર્થકરઃ સદસિ સમવેતાન નરાડપરાડગ્રણ્ય સમૂહાન્ અમિલક્ષીકૃત્ય કથયતિ—‘ઇહ સ્વલુ’ ઇહ-મનુષ્યલોકે ‘પાર્શ્વેણ વા’ પ્રાચ્યાં વા-પૂર્વસ્મિન્દિગ્વિભાગે ‘પશ્ચીણ વા’ પશ્ચિમ દિગ્વિભાગે ‘ઉદીણ વા’ ઉદીચ્યાં વા-ઉત્તરસ્થામ્-ઉત્તરદિગ્વિભાગે ‘દાહિણ વા’ દક્ષિણસ્થાં વા-દક્ષિણ-દિગ્વિભાગે વા ‘સંતેગદ્યા’ સન્ત્યેકેડનેકપ્રકારકાઃ ‘માણુયા મવંતિ’ મનુષ્યા મવન્તિ । ‘અણુપુવ્યેણ’ આણુપૂર્વા ‘લોગે ઉવવન્ના’ લોકે ઉપવન્નાઃ, ઇહલોકે નાનાદિશાસુ પૂર્વાદિક્રમેણ નાના પ્રકારકા મનુષ્યા નિવસન્તિ તે સર્વે ન એકરૂપાઃ, કિન્તુ-અનેક જાતોયાઃ સન્તિ અનેક પ્રકારકત્વમેવ દર્શયતિ—‘તં જહા’ ઇત્યાદિ । ‘તં જહા’ તથા—‘આરિયાવેગે’ એકે આર્યાઃ, લઘ્વધર્મમતયઃ, એકે મવન્તિ । ‘અણારિયા વેગે’ મવન્તિ ચ એકે અનાર્યા વા-આર્યવિરોધિનોઽધર્માણઃ ! અથવા-આર્યદેશોદ્ભવા અનાર્યદેશોદ્ભવાશ્ચ । ‘ઉચ્ચગોત્તા વેગે’ ઉચ્ચગોત્રા એકે ‘નીચગોયા વેગે’ નીચગોત્રા વા એકે, ‘કાયમંતા વેગે’ કાયવન્ત એકે, શરીરેણ કેચિલ્લઘ્વા-યમાના દોર્ધશરોરા ઇત્યર્થઃ । કેચન પુનઃ—‘હસ્તમંતા વેગે’ હસ્તવન્ત એકે, વામનાઃ

‘ઇહ સ્વલુ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—શ્રી વર્ધમાન સ્વામી સમવસરણ મેં એકત્ર જુપ અગ્રગણ્ય મનુષ્યો તથા દેવોં કે સમૂહ કો લક્ષ્ય કરકે કહતે હેં—ઇસ મનુષ્યલોક મેં પૂર્વદિશા મેં, પશ્ચિમદિશા મેં, ઉત્તર દિશામેં યા દક્ષિણ દિશા મેં, અનેક પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હેં, સમી એક પ્રકાર કે નહીં હોતે હેં । જૈસે—કોઈ આર્ય અર્થાત્ ધર્મ યુદ્ધિ ઘાલે હોતે હેં । કોઈ અનાર્ય અર્થાત્ આર્યવિરોધી—અધર્મી હોતે હેં । અથવા કોઈ આર્ય દેશ મેં ઉત્પન્ન ઔર કોઈ અનાર્ય દેશ મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં । કોઈ ઉચ્ચગોત્રીય તો કોઈ નીચ ગોત્રીય હોતે હેં । કોઈ શરીર સે લઘ્વે હોતે હેં, કોઈ હોટે કદ ઘાલે,

‘ઇહ સ્વલુ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શ્રી વર્ધમાન સ્વામી સમવસરણમાં એકઠા થયેલા અગ્રગણ્ય, મુખ્ય એવા મનુષ્યો તથા દેવોના સમૂહને ઉદ્દેશીને કહે છે—આ મનુષ્ય લોકમાં, પૂર્વ દિશામાં, પશ્ચિમ દિશામાં, ઉત્તર દિશામાં, દક્ષિણ દિશામાં અનેક પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. બધા મનુષ્યો એક પ્રકારના હોતા નથી. જેમ—કોઈ આર્ય અર્થાત્ ધર્મ યુદ્ધિવાળા હોય છે, કોઈ અનાર્ય અર્થાત્ આર્ય વિરોધી—અધર્મી હોય છે. અથવા કોઈ આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને કોઈ અનાર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે. કોઈ ઉચ્ચ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે. અને કોઈ નીચ ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે. કોઈ શરીરથી લઘ્વા હોય છે, કોઈ ઠીંગણા કઢવાળા વામન

કુબ્જા ભવન્તિ । 'સુવર્ણા વેગે-દુર્વર્ણા વેગે' સુવર્ણા એકે-દુર્વર્ણા એકે, કેચિત્ સત્રિયાઃ, 'સુરુપા વેગે-દુરુપા વેગે' સુરુપા વા એકે-દુરુપા વા એકે-કેવાંચિદ્વૃંષં કમનીયમ્, કેવાંચિદકમનીયમ્ । ગોત્રવર્ણાદિના ત્રિભિન્નજાતીયા મનુષ્યા દ્વલોકે ભવન્તિ । 'તેસિં ચ ણં મણુયાણં ઇમે રાયા મવદ્' તેષાં પૂર્વોક્તાનામ્-અનેકમેદ-મિશ્રાનાં મનુષ્યાણામ્, મધ્યે 'ઇમે' એકઃ 'રાયા' રાજા શાસકઃ 'મવદ્' ભવતિ, 'મહયાદિમચંતમલયમંદરમદિંદસારે' મહાદિમચન્તમલયમંદરમદેન્દ્રસારો રાજેતિ શેષઃ । સ રાજા હિમચાન્, હિમચાન્કો ગિરિઃ, મલયસ્તન્નામા ગિરિઃ, મન્દરાચલઃ-મદેન્દ્રો ગિરિઃ ૨૨૫: સમાનઃ-ચિન્ચિધાતુવિસ્તારાભ્યામ્ । અથવા-હિમચાદિ પર્વત-ચત્-દ્વો મદેન્દ્રો દેવરાટ્ તદ્વત્ વલ્લિમચાભ્યામ્-ઝગિતો રાજા ભવતિ । અત્યંત વિશુદ્ધરાજકુલવંસસ્પૃષ્ઠ' અત્યંતવિશુદ્ધરાજકુલવંસપ્રવૃત્તઃ । અત્યંત વિશુદ્ધાનિ યાનિ રાજકુલાનિ, તેષાં વંશેન્દ્રવયે પ્રસૂતિસ્તદત્તિર્યસ્ય સ તથા । અત્યંતનિર્મલ-રાજાન્વયસમુદયન્નઃ । 'નિરંદરરાચલચ્ચણચિરાદ્યંતંગે' નિરંદરરાજલક્ષણચિરા-

બૌને યા કુવહે ખી હોતે હે । કોઈ સુન્દર રૂપ વાહે ઓર કોઈ કુરૂપ હોતે હે, અર્થાત્ કિસી કા વર્ણ કમનીય ઓર કિસી કા અકમનીય હોતા હે । હસ પ્રકાર ગોત્ર એવં વર્ણ આદિ કે દ્વારા ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર કે મનુષ્ય હસ લોક મેં નિવાસ કરતે હે ।

ઉન મનુષ્યોં મેં કોઈ એક રાજા હોતા હે । વહ રાજા ધાતુ ઓર વિસ્તાર કી દષ્ટિ સે હિમચાન્ પર્વત, મલય પર્વત, મન્દર પર્વત ઓર મદેન્દ્ર નામક પર્વત કે સમાન હોતા હે । અથવા હિમચાન્ પર્વત આદિ કે સમાન દૃઢ તથા મદેન્દ્ર અર્થાત્ ષલ ઓર વૈભવ મેં હન્દ્ર કે સમાન પ્રતાપવાન્ હોતા હે । અત્યંત વિશુદ્ધ રાજકુલોં કી પરમ્પરા મેં જન્મા હોતા હે । હસકે અંગ પ્રત્યંગ રાજા કે ચિહ્નો સે નિરંતર સુશોભિત

અથવા કુબ્જા પશુ હોય છે. કોઈ રૂપથી સુંદર હોય છે, તો કોઈ કુરૂપ હોય છે. અર્થાત્ કોઈનો વર્ણ સુંદર વખાણવા યોગ્ય અને કોઈનું રૂપ અક-મનીય અર્થાત્ મનને ન ગમે તેવું હોય છે. આ રીતે ગોત્ર અને વર્ણ વિગેરેથી જૂઠા જૂઠા પ્રકારના મનુષ્યો આ લોકમાં નિવાસ કરે છે.

તે મનુષ્યોમાં કોઈ રાજા હોય છે. તે રાજા ધાતુ અને વિસ્તારની દષ્ટિથી, હિમાલય પર્વત, મલયાચલ પર્વત, મન્દર (મેરૂ) પર્વત અને મદેન્દ્ર નામના પર્વતની સરખા હોય છે. અથવા હિમાલય પર્વત વિગેરેની સરખા દૃઢ (મજબૂત) તથા મદેન્દ્ર અર્થાત્ બળ અને વૈભવમાં હન્દ્રની સરખા પ્રતાપવાનું હોય છે. અત્યંત વિશુદ્ધ રાજકુળોની પરંપરામાં જન્મેલા હોય છે. તેના અંગ પ્રત્યંગ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. યુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૪૧

જિતાક્ષોપાદ્ધઃ, નિરન્તરં નિત્યં રાજલક્ષણૈઃ વિરાજિતં-લક્ષિતં ખાસમાનમ્ અજ્ઞ-
પત્યજ્ઞં यस્ય સઃ, 'બહુજનબહુમાણપૂરણ' બહુજનબહુમાણપૂજિતઃ-સત્કૃતઃ,
અનેકપુરુષૈઃ સર્વદા બહુમાણપૂર્વકં પૂજા-સત્કારાદિભિઃ સત્કૃતઃ । 'સંઘગુણ-
સમિદે' સર્વગુણસમૃદ્ધઃ, સર્વદા બહુવિધગુણૈરમિદ્ધઃ । 'સ્વત્તિ' ક્ષત્રિયઃ-સત્તાત્
-મયાત્ ત્રાણકરણશીઢઃ, ક્ષત્રિયસ્વજાતિમાન વા 'મૃદિણ' મૃદિતઃ માતા પિત્રા-
દિના શુદ્ધવંશીયઃ, 'મૃદ્ધામિસિત્તે' મૃદ્ધાઽમિષિત્તઃ વંશપરમ્પરયા રાજ્યેઽમિષિત્તઃ
'માર્ગપિઠસુજાણ' માતાપિતૃ સુજાતઃ માતાપિત્રોઃ સદાઽઽનન્દ પોષણાદિ કરણા-
દિના મૃપુત્રઃ કુલસ્ય શ્રૂષણસ્વરૂપઃ 'દયપ્પિણ' દયામિયઃ, દયા પ્રિયા યસ્ય સઃ
સર્વધૃતેષુ દયાવાન્ । સીમંકરે' સીમાકરઃ 'સીમંધરે' સીમાધરઃ-મર્યાદા ધારકઃ
પ્રજાનાં વ્યવસ્થાયૈ આત્મનઘ । 'સ્વેમંકરે સ્વેમંધરે' ક્ષેમક્રૂર ક્ષેમંધરઃ, પ્રજાયાઃ

હોતે હૈં, અર્થાત્ ઉસકે અંગ પ્રત્યંગ મેં રાજા કે યોગ્ય શુભ લક્ષણ હોતે
હૈં । અનેક પુરુષ સર્વદા અત્યન્ત આદરપૂર્વક ઉસકા આદર સત્કાર
કરતે હૈં । વહ સર્વ ગુણોં સે સમ્પન્ન હોતા હૈં । વહ ક્ષત્રિય અર્થાત્ ક્ષત
ભય સે ત્રાણ કરને વાલા યા ક્ષત્રિય જાતિ કા હોતા હૈં । સદૈવ પ્રસન્ન-
ચિત્ત, વિધિવત્ રાજ્યાભિષેક ક્રિયા હુઆ, તથા માતા પિતાકો આનન્દ
દેને ઔર ઉનકા પોષણ આદિ કરને કે કારણ સપૂત હોતા હૈં-કુલ કા
શ્રૂષણ હોતા હૈં । સઘ પર દયાકરને વાલા પ્રજા કી ઔર અપની
વ્યવસ્થા કે લિણ મર્યાદા કરને વાલા મર્યાદા કા ધારક
હોતા હૈં । સીમા કરનેવાલા અર્થાત્ મર્યાદા કરનેવાલા હોતા હૈં
અવં મર્યાદા કો ધારણ કરનેવાલા હોતા હૈં । ક્ષેમંકર ઔર
ક્ષેમંધર હોતા હૈં અર્થાત્ પ્રજા કો કુશલ કરતા હૈં ઔર અપના

રાજના ચિન્હોથી નિરંતર (આંતરા વિના) સુશોભિત હોય છે. અર્થાત્ તેના અંગ
પ્રત્યંગોમાં રાજને યોગ્ય શુભલક્ષણ હોય છે. અનેક પુરુષો હમેશાં આદર
પૂર્વક તેના આદર સત્કાર કરે છે. તે સર્વશુભોથી યુક્ત હોય છે. તે ક્ષત્રિય
અર્થાત્ ક્ષત્રિય જાતિના પ્રાણુ-રક્ષણ કરનાર અથવા ક્ષત્રિય જાતિના હોય છે.
સર્વદા પ્રસન્ન ચિત્ત, વિધિ યુક્ત રાજ્યાભિષેક કરેલા તથા માતા પિતાને
આનંદ આપનાર અને તેઓનું પોષણ વિગેરે કરવાથી સપૂત હોય છે.-
કુળના ભૂષણ રૂપ હોય છે. પ્રજાના પર દયા કરનાર પ્રજાની અને પોતાની
વ્યવસ્થા માટે મર્યાદા પ્રાપ્તનાર અને મર્યાદાને ધારણ કરનાર હોય છે.
સીમા કરવાવાળા અર્થાત્ મર્યાદા કરવાવાળા અને મર્યાદાને ધારણ કરવાવાળા
હોય છે. ક્ષેમંકર અને ક્ષેમંધર હોય છે. અર્થાત્ પ્રજાનું ક્ષેમ-કુશલ કરે છે. અને

ક્ષેત્રં કુશલં કરોતિ, સ્વયમપિ સ્વાત્મનઃ કલ્યાણં ધરતે । ‘મનુસ્સિદે’ મનુષ્યેન્દ્રઃ, મનુષ્યાણાં મનુષ્યેષુ વા ઇન્દ્રઃ-ઇન્દ્રસમઃ, ‘જનવયપિથા’ જનપદપિતા, જનપદાનાં રક્ષણપાલનાભ્યાં પિતૈવ પિતા, ‘જનવયપુરોહિણ’ જનપદાનાં પુરોહિતઃ, યથાહિ-પુરોહિતો બ્રાહ્મણો યજમાનસ્ય શાન્તિપ્રયોજકપ્રતિનિધિતયા તત્તત્કર્મ કરોતિ । તથા-રાજાઽપિ સર્વેષાં હિતકરણાત્ વિઘ્નેભ્યો રક્ષણાચ્ચ પુરોહિત ઇવ પુરોહિતઃ । ‘સેતુકરે’ સેતુકરઃ-સ રાજા સ્વરાષ્ટ્રસ્ય સુવ્યવસ્યાર્યં નદીનદમ્પણાલિકા સેતુ-કેતૂનાં કર્તા । ‘નરપવરે’ નરપવરઃ-સર્વનરેષુ શ્રેષ્ઠતયા નરપવરતામુપેતઃ ‘પુરિસ-પત્રરે’ પુરુષપ્રવરઃ-પુરુષપ્રધાનઃ, ‘પુરિસસીહે’ પુરુષેષુ સિંહ ઇવ વલશાલી, ન તુ સિંહગતપથુત્વયુક્તઃ । ‘પુરિસ આસીર્વિસે’ પુરુષાશીર્વિષઃ, વિમિયકારિપુરુષેષુ દણ્ડ દાપનાદાશીર્વિષઃ, આશીઃ-રાજદણ્ડો વિષો યસ્ય સ આશીર્વિષઃ । ‘પુરિસવરપોંડ-રીણ’ પુરુષવરપુણ્ડરીકઃ, પુરુષેષુ વરઃ-અતઃ એવ પુણ્ડરીક ઇવ પ્રિયદર્શનઃ, ‘પુરિસ

મ્મી કલ્યાણ કરતા હૈ । વહ મનુષ્યોં મેં ઇન્દ્ર કે સમાન, જનપદ (દેશ) કા પાલન ઓર રક્ષણ કરને કે કારણ પિતા કે સમાન તથા જનપદ કા પુરોહિત હોતા હૈ । અર્થાત્ જૈસે રાજ પુરોહિત અપને યજમાન કા શાન્તિ પ્રયોજક પ્રતિનિધિ બન કર અનેક ક્રિયાએં કરતા હૈ, ઉસી પ્રકાર રાજા મ્મી અપની પ્રજા કા હિત કરને કે કારણ તથા વિઘ્નોં સે રક્ષા કરને કે કારણ પુરોહિત કે સમાન હોતા હૈ । વહ અપને રાષ્ટ્ર કી સુખશાન્તિ કે લિષ નદી, નદ, નહર, પુલ, તથા કેતુ આદિ કા કર્તા હોતા હૈ । વહ નરોં મેં પ્રવર, પુરુષપ્રવર, પુરુષોં મેં સિંહ કે સમાન વલશાલી (સિંહ કે સમાન પશુના સે યુક્ત નહીં) પુરુષોં મેં આશીર્વિષ સર્પ કે સમાન અર્થાત્ અનિષ્ટ કરને ચાલોં કો દંડ દિલાને કે કારણ રાજદણ્ડ રૂપી વિષ ચાલા, પુરુષોં મેં શ્રેષ્ઠ હોને સે પુણ્ડરીક કે સમાન પ્રિયદર્શન પુરુષોં

પોતાનું પશુ કલ્યાણ કરે છે. તે મનુષ્યોમાં ઇન્દ્રની સરખો જનપદ-દેશનું પાલન અને રક્ષણ કરવાથી પિતા સરખા તથા જનપદના પુરોહિત હોય છે. અર્થાત્ જેમ રાજપુરોહિત પોતાના યજમાનનું શાન્તિ પ્રયોજક પ્રતિનિધિ બનીને અનેક ક્રિયાઓ કરે છે. એજ પ્રમાણે રાજા પણ પોતાની પ્રજાનું હિત કરનાર હોવાથી તથા વિઘ્નોથી પ્રજાનું રક્ષણ કરવાવાળો હોવાથી પુરોહિત સરખો હોય છે. તે પોતાના રાષ્ટ્રની સુખશાન્તિ માટે નદી, નદ, નહેર, પુલ અને કેતુ વિગેરેને કરવાવાળો હોય છે. તે નરોમાં શ્રેષ્ઠ-પુરુષ પ્રવર, પુરુષોમાં સિંહ સમાન બળ શાળી (સિંહની સરખા પશુપક્ષાથી યુક્ત નહીં) પુરુષોમાં આશીર્વિષ સર્પ સરખા અર્થાત્ અનિષ્ટ કરવાવાળાને દંડ આપવાના કારણે રાજદંડ રૂપી વિષવાળા, પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ હોવાથી પુંડરીકની સરખા

સમવાર્થબોધિનો ટીકા દ્વિ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૫૨

વરગંધહસ્તી' પુરુષેષુ વરો ગન્ધહસ્તીત્વ, યસ્ય ગન્ધમાધ્રાપ અન્યે ગજાઃ પલાયન્તે
દ્વાદશો હસ્તી ગન્ધહસ્તીત્વયુચ્યતે તથૈવ નરેષુ અનુલ્લઘ્વિતશાસનો રાજા ભવતિ ।
'અઢઢે દિત્તે ધિત્તે' આઢયો દીપ્તો ચિત્તઃ, આઢયઃ-પ્રચુરધનવાન્ દીપ્તઃ-તેજસ્વી,
ચિત્તઃ-અહરહઃ-અલઘ્વલાભયુક્તઃ । 'વિસ્થિન્નવિઝલભવણસયણાસણજાણવાહ-
ણાણ્ણે' વિસ્તર્ણવિપુલભવનશયનાઽઽસનયાનવાહનાકીર્ણઃ, વિસ્તીર્ણૈર્યત્ર તત્ર
વિસ્તારિતૈઃ વિપુલૈઃ-વહુભિઃ, ભવનં-પ્રસાદઃ શયનં-સુષ્પ્ત્યા પર્યઙ્કાદિઃ આસનમ્-
આસન્દો 'કુરસી' મમૃતિ, યાનં-શિલ્પિકા શાહનમયઃ પથિરાકીર્ણઃ-યુક્તઃ, સઙ્ગિત
સર્વવિધસાધનસદ્ગાતસંયુત્ત ઇતિ । 'વહુધનવહુજાવરુચરયપ્' વહુધનવહુજાત-
રુપરજતઃ, વહુનિ-ધનાનિ વ્યવહારકારીણિ વહુનિ જાતરૂપાણિ સુવર્ણાનિ રજતાનિ
ચ યસ્ય સઃ । 'આયોગપયોગસંપત્તે' આયોગપયોગસંપયુક્તઃ, આયોગો ધનસ્ય
-આયોજનપ્રકારઃ-યથા વ્યવહારેણ ધનાગમો જાયેત, પયોગઃ-કથં ક્વ ક્રિયા-
નર્થઃ પ્રયોક્તવ્યઃ-વ્યયસ્ય સમુચિતવ્યવસ્થા, આશ્વામાવવ્યયાશ્વાં વ્યવસ્થિતાશ્વાં
મેં શ્રેષ્ઠ ગંધહસ્તી કે સમાન-જેસે હાથિયોં મેં મદ વાલા હાથી વિશિષ્ટ
હોતા હૈ उसी प्रकार मनुष्यों में राजा, जिसका शासन अनुल्लंघनीय
होता है, विशिष्ट माना जाता है । वह प्रचुर धनवान् तेजस्वी और प्रति-
दिन नूनन (नवीन) लाभ से युक्त होता है । जहां तहां फैले हुए अनेक
भवनो, पर्यको, आसनों, कुर्सियों, पालखियों तथा वाहनों अश्व आदि
से युक्त होता है । अर्थात् सब प्रकार की साधन सामग्री से सम्पन्न
होता है । उसके पास बहुत धन, बहुत स्वर्ण और बहुत चांदी होती
है । वह धनके आयोग और प्रयोग में निपुण होता है । अर्थात् जिस
व्यवहार से धन का लाभ हो उसमें तथा कहां कितना किस प्रकार धन

પ્રિયદર્શન, પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ ગંધ હાથી સરખા-અર્થાત્ જેમ હાથિયોમાં મહાવાળા
હાથી વિશેષ પ્રદારનો હોય છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્યોમાં રાજા કે જેનું
શાસન-આજ્ઞા અનુલ્લંઘનીય-ઉલ્લંઘી ન થકાય તેનું હોય છે. એટલે કે
વિશેષ પ્રકારથી માનવાનાં આવે છે. તે અત્યંત ધનવાન તેજસ્વી અને હર-
રોજ નૂતન (નવા) નૂતન (નવા) લાભવાળા હોય છે. જ્યાં ત્યાં ફેલાયેલા
અનેક ભવનો, પલંગો. આસનો' ખુશિયો, પાલખિયો, તથા વાહનો અશ્વ
વિગેરેથી યુક્ત હોય છે. અર્થાત્ હરેક પ્રકારની સાધન સામગ્રીથી યુક્ત હોય
છે. તેની પાસે ઘણું ધન, ઘણું સોનું અને ઘણી ચાંદી હોય છે. તે ધનના
આયોગ પ્રયોગમાં કુશળ હોય છે. અર્થાત્ જે વ્યવહારથી ધનનો લાભ થાય
તેમાં તથા ક્યાં કેટલું અને કેવા પ્રકારના ધનનો વ્યય-પચ કરવો જોઈએ

સંપ્રયુક્તઃ—સમ્યક્ પ્રયોગવાન । ‘વિચ્છદ્વિય પઝરમત્તપાળે’ વિચ્છદિત પ્રચુરમત્ત-પાનઃ, વિચ્છદિતમ્—મોજનાદનનંતરમવશિષ્ટં પ્રચુરં મત્તમોદનં પાનં बहुमृत्यक-मपि पेयपदार्थजातं च यस्य सः, ‘बहुदासीदासगोमहिषगवेलगप्पभूए’ बहु-दासीदासगोमहिषगवेलकमभूतः—अनेकाऽनेकसाध्य साधकदासीदासगरादिसाधनैः सदा संयुक्तः । ‘पडिपुण्णकोसकोट्टागाराउदागारे’ प्रतिपूर्णकोषकोट्टागारा-युधागारः सर्वदेव तस्य कोषो द्रव्यगृहं कोट्टागारो—आन्यसञ्चयगृहम्, आयुधा-गारः—आयुधानां गृहं च, एते परिपूर्णाः सन्ति यस्य सः । ‘बलवं’ बलवान् स्वयं तु बलेन—सैन्येन शरीरिकेण च युक्तः, ‘दुब्बलपच्चामिते’ दुर्बलमन्यमित्रः, दुर्बलानि मत्स्यमित्राणि रिपवो यस्य सः दुर्बलीकृतशत्रुः, ‘ओहयकंडपं’ अवहत-कण्टकम्, अपहतः कण्टकप्रमूढः चौरादिर्यस्मिस्तत्—अपहतकण्टकम् राज्ये स्वगोत्र-बान्धवेषु मित्रमण्डलेषु मन्त्रिमण्डलेषु च ये ये शत्रुपक्षीयाः छिद्रान्वेषिणः समयं प्रतीक्षमाणा अधः पातयितुं विद्यन्ते ते ते गुप्तगूढमत्या दूरीकृताः । तथा—‘निहय-

કા વ્યય કરના ચાહિય । ઉસમે કુશલ હોતા હૈ—સમુચિત આય વ્યય કરતા હૈ । અનેક અનાર્થો કા પેટ ભર જાય इतना प्रचूर मात्रा में भोजन दिया जाता है । उसके पास बहुत से અનેક કાર્ય કરને વાલે દાસી દાસ ગો (ગાયે) મહિષ ખેડ આદિ હોતે હૈ । ઉસકા કોષ, કોઠાર ઔર શસ્ત્રાગાર સદા ભરા પૂરા રહતા હૈ । વહ સેના ંવં શરીર કે બલ સે સમ્પન્ન તથા શત્રુર્મો કો શક્તિ હીન બના દેને વાલા હોતા હૈ । વહ ંસે રાજ્ય કા શાસન કરતા હૈ જિસમેં સે કણ્ટક અર્થાત્ શત્રુ આદિ અથવા અપને ગોત્ર વાલોં મેં, મિત્રમણ્ડલ મેં યા મંત્રિ મંડલ મેં સે શત્રુપક્ષ સે મિછે છુપ ઔર છિદ્રાન્વેષી રાજ્યખ્રષ્ટ કરને કે લિય સમય કી પ્રતીક્ષા કરને વાલે અમાત્ય આદિ વિરોધી મિટા દિયે ગયે હૈ । રાજ્ય સે બાહર

તેમાં કુશળ હોય છે. અર્થાત્ યોગ્ય આય અને વ્યય કરે છે. અનેક અનાર્થોનું પેટ ભરાઈ જાય એટલા વધારે પ્રમાણમાં ભોજન આપવામાં આવે છે, તેની પાસે ઘણા અનેક કાર્ય કરવાવાળા દાસી, દાસ, ગો (ગાય) ભેંષ ખરડાં ઘેટા વિગેરે હોય છે. તેમને કોષ—ખબને, કોઠાર, અને શસ્ત્રાગાર સર્વદા ભરેલ રહે છે. તે સેના અને શરીરના બળથી યુક્ત તથા શત્રુએને શક્તિ રહિત બનાવી દેનારા છે. તે એવા રાજ્યનું શાસન કરે છે કે—જેમાંથી કંટક અર્થાત્ શત્રુ વિગેરે અથવા પોતાના ગોત્રવાળામાં, મિત્રમંડલમાં, મંત્રિમંડલમાં, અથવા મિત્રમંડલમાંથી શત્રુપક્ષ સાથે મળેલા અને છિદ્રાન્વેષી—એટલે કે—છિત્રને શોધનારા—અર્થાત્ રાજ્ય ખ્રષ્ટ કરવા માટે સમયની રાહ ભેવાવાળા અમાત્ય વિગેરે વિરોધીઓને દૂર કરી નાખ્યા છે, રાજ્યની ખહાર રહેવાવાળા

સમંયાર્થબોધિની ટીકા શ્રિ. છુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનાં માખ્યયનમ્

૫૧

કંટયં' નિહતકણ્ટકમ્, રાજ્યાદન્યત્ર નિવાસિનોઽપિ શત્રુનો યુતયા મન્ત્રૌષધિ-
પ્રણિધિ પ્રયોગાન્નાશિતા इति। 'મલિયકંટયં' મર્દિતકણ્ટકમ્, મર્દિતાઃ રેણુશઃ
કૃતાઃ કણ્ટકરુપિણો યસ્મિન્ તત્-મર્દિતકણ્ટકમ્। 'ઉદ્વિયકંટયં' ઉદ્વૃત્તકણ્ટકમ્,
ઉદ્વૃતાનિ-દૂરીકૃતાનિ પૂર્વમન્તઃ શરીરે પશ્ચદ્રાજ્યે વા કણ્ટકા રોગરૂપાઃ શત્રુરૂપા
વા યસ્મિન્ તત્ ઉદ્વૃત્તકણ્ટકમ્। અતઃ-અકંટયં' અકણ્ટકમ્, નાસ્તિ કણ્ટકં
યસ્મિન્ તત્-અકણ્ટકમ્। 'ઓહ્યસત્તુ' અવહતશત્રુ, અવહતા અધીનીકૃતાઃ
શત્રુનો યસ્મિન્ તત્। 'નિહ્યસત્તુ' નિહતશત્રુ-વિનાશિતશત્રુ-મલિયસત્તુ
મર્દિતશત્રુ, મર્દિતો દીર્ઘકાલેન માત્તોઽસમીક્ષકારી 'હાકૂ' ચતુષ્પથે જન-
સમક્ષં યસ્મિન્ તત્ મર્દિતશત્રુ। 'ઉદ્વિયસત્તુ' ઉદ્વૃત્તશત્રુ, ઉદ્વૃત્તઃ શત્રુ યસ્મિ-
ન્ તત્ ઉદ્વૃત્ત શત્રુ। 'નિજ્જિયસત્તુ' નિર્જિત શત્રુ-શત્રુવર્જિતમ્, 'પરાહ્યસત્તુ'
પરાજિતશત્રુ-શત્રુબલવર્જિતમ્, 'ચવગદુર્મિક્ષં' વ્યવગતદુર્મિક્ષમ્-વિના-
શિતદુર્મિક્ષમ્, 'મારિમયવિપ્રમુક્તકં' મારીમયવિપ્રમુક્તમ્ 'રાયવન્નઓ' રાજવર્ણીકા-
યથોક્તેન પ્રકારેણ તસ્ય રાજ્ઞો રાજ્યવર્ણનં કર્તવ્યમ્। 'ઉવવાહ' ઔપપાતિકસુત્રે

રહને વાલે શત્રુઓં કો યુક્તિ સે, મંત્ર, ઔષધિ યા પ્રણિધિ કે પ્રયોગ
સે નષ્ટ કર દિવા ગયા હો, જિસમેં કણ્ટકોં કા માર્ગે મેં સ્થિત પાપાણ-
સ્વંડ કે સમાન મર્દન કર દિવા ગયા હો, કંટકોં કો ઉલાડ કર ફેંક દિવા
ગયા હો, હસ કારણ જો રાજ્ય સર્વથા કણ્ટક હીન હો। હસી પ્રકાર જિસ
રાજ્ય મેં શત્રુઓં કો અપને અધીન કર લિયા હો, શત્રુઓં કો નષ્ટ કર
દિવા ગયા હો કુચલ દિવા ગયા હો, ઉલાડ કર ફેંક દિવા ગયા હો,
પૂરી તરહ જીત લિયા ગયા હો, પરાજિત કર દિવા ગયા હો, (શત્રુબલ
સે રહિત હો) દુર્મિક્ષ સે રહિત હો ઓર જો મહામારી આદિ કે અય સે
રહિત હો। વહ રાજા એસે રાજ્ય પર શાસન કરતા હુઆ વિષરતા હૈ।

શત્રુઓને સુક્તિથી, મંત્ર, ઔષધિ અથવા વિશ્વાસના પ્રયોગથી નાશ કર્યા
હોય, જેમાં કંટકોને માર્ગમાં રહેલા પાપાણુ-પત્થરના ટુકડાની જેમ ફેંકી
છીધા હોય, તેથી જે રાજ્ય સર્વથા કંટક રહીત હોય, અને એજ પ્રમાણે
જે રાજ્યમાં શત્રુઓને પોતાને પથ કરી છીધા હોય, શત્રુ શત્રુઓનો નાશ
કરી નાખ્યા હોય, કચડી નાખ્યા હોય ઉએડીને ફેંકી છીધા હોય, પૂરી રીતે
છૂટી છીધેલા હોય, તેને પરાજીત કરી છીધા હોય (શત્રુને નિર્મલ કરી
નાખ્યા હોય) એથી જ શત્રુ બલ વગરનો હોય, હુકાળથી રહિત હોય, તેમજ
જે મહામારી વિગેરેના અયથી રહિત હોય, એવો રાજા આવા રાજ્ય પર
શાસન કરીને વિચરે છે.

કૌળિકરાજ્યસ્ય યથા વર્ણનં કૃતમ્ 'જાત્ર' યાત્ર, યાત્રપદસંગ્રાહઃ પાઠોઽત્ર સંગ્રાહઃ। પુનઃ શ્વ-‘પસંતદિવ્વહમરં રજ્જં’ પ્રશાન્તદિવ્વહમરં રાજ્યમ્, પ્રશાન્તં દિવ્વં-સ્વચક્રમયં હમરં-પ્રચક્રમયં યસ્મિન્ તત્-તાદૃશં રાજ્યમ્ ‘પસાદેમાળે’ પ્રસાધયન્ ‘વિદરહ’ વિદરતિ, યયોક્તવિશિષ્ટવિશેષગવિશેષિતં રાજ્યં પરિપાલયન્નાસ્તે। ‘તસ્સ ણં રન્નો’ તસ્ય સ્વહુ રાજ્ઞઃ ‘પરિસા મવઝ’ પરિપદ્મવતિ, તસ્યાં પરિપદિ ચક્ષ્યમાણા ઇમે સદસ્યા મવન્તિ, તાનેચ નામગ્રાહં દર્શયતિ-‘ઉગ્મા ઉગ્મપુત્તા’ ઉગ્રા ઉગ્રપુત્રા મવન્તિ, ઉગ્રનામા વંશવિશેષઃ તત્ત્રોદ્ભવા ઉગ્રાઃ કથ્યન્તે, ઉગ્રનામકવંશોદ્ભવા સ્તત્પુત્રાશ્ચ સદસ્યા મવન્તિ। તથા-‘મોગા મોગપુત્તા’ મોગા મોગપુત્રા શ્વ ‘ઇક્ષ્વાગા ઇક્ષ્વાગાપુત્તા’ ઇક્ષ્વાકવઃ ઇક્ષ્વાકુપુત્રાઃ ઋષભદેવવંશીયાઃ। ‘નાયા નાયપુત્તા’ જ્ઞાતાઃ-જ્ઞાતવંશીયા સ્તત્પુત્રાશ્ચ, ‘કૌરવ્વા કૌરવ્વપુત્તા’ કૌરવ્યાઃ કૌરવ્યપુત્રાશ્ચ, ‘મહા-

યહાં રાજા કા સમગ્ર વર્ણન ડસી પ્રકાર કરના ચાહિય જૈસા ઔપ-પાતિક સૂત્ર મેં કૌળિક રાજા કા કિયા ગયા હૈ।

પુનઃ કિસ પ્રકાર કા રાજ્ય વહાં કહા હૈ ? જિસમેં સ્વચક્ર ઓર પર-ચક્ર કા ભવ જ્ઞાન્ત હો જાને કે કારણ રણભેરી ષજાને કી આવશ્યક્તા હી નહીં રહતી। ષહ રાજા હસ પ્રકાર કે રાજ્ય પર શાસન કરતા હુમા ચિચરતા હૈ।

ડસ રાજા કી પરિષદ્ હોતી હૈ। ડસ પરિષદ્ મેં જો સદસ્ય હોતે હૈં, ડનકે નામ ગિનાતે હૈં-ઉગ્રવંશી, ઉગ્રવંશિયોં કે પુત્ર ભોગવંશી, ભોગ-વંશિયોં કે પુત્ર, હસી પ્રકાર ઇક્ષ્વાકુ, ઇક્ષ્વાકુપુત્ર (ઋષભદેવ કે વંશ પરિવાર ચાલે), જ્ઞાતવંશી, જ્ઞાતવંશિયોં કે પુત્ર, કૌરવવંશી, કૌરવવં-

અહિયાં રાજાનું સઘળું વર્ણન જેમ ઔપપાતિક સૂત્રમાં કૌલિક રાજાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તેજ પ્રમાણે કરવું જોઈએ.

દરીથી ત્યાં કેવા પ્રકારનું રાજ્ય કહ્યું છે ? જેમાં સ્વ ચક્ર અને પર ચક્રનો ભય જ્ઞાન્ત થઈ જવાને કારણે રણભેરી વગાડવાની જરૂરત જ રહેતી નથી. તે રાજા આવા પ્રકારના રાજ્યનું શાસન કરતો થકો વિચરે છે.

તે રાજાની પરિષદ્ હોય છે, તે પરિષદ્માં સભાજનો-સહસ્ય હોય છે. તેઓના નામે આ પ્રમાણે છે-ઉગ્રવંશી ઉગ્રવંશવાળાઓના પુત્રો (૧) ભોગવંશી-ભોગવંશવાળાના પુત્રો (૨) ઐજ પ્રમાણે ઇક્ષ્વાકુ ઇક્ષ્વાકુપુત્ર (૩) ઋષભદેવના વંશ પરિવારવાળા, જ્ઞાતવંશી (૪) જ્ઞાતવંશવાળાના પુત્રો (૫) કૌરવ વંશી-

સમયાર્થબોધિની ટીકા દિ. શુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયન

૫૫

મદ્દપુત્રા' મદ્દાઃ મદ્દપુત્રાશ્ચ 'માહના માહનપુત્રા' માહના માહનપુત્રાશ્ચ બ્રાહ્મણ વંશજાતા સ્તદીયપુત્રાશ્ચ, 'લેચ્છઈ લેચ્છપુત્રા' લેચ્છકિનઃ સત્રિયવંશ્યા સ્તપુત્રાશ્ચ, 'પસત્યારો પસત્યપુત્રા' પાશાસ્તારો મન્વિણ સ્તદીયપુત્રાશ્ચ । 'સેનાવઈ સેનાવઈ-પુત્રા' સેનાપતયસ્તપુત્રાશ્ચ । 'તેસિં ચ જં ષગતિષ્ સઘ્ઠી મત્તઈ' તેષાં ચૈકતમઃ કશ્ચિદ્-ધર્મશ્રદ્ધાવાન ધાર્મિકો ભવતિ, एतेषु विरलः कश्चिद्धर्मश्रद्धालुर्भवति । 'કામં તં સમણા વા માહના વા સંપહારિસુ ગમણાપ' કામં તત્ શ્રમણા વા બ્રાહ્મણા વા સંપધાર્ણુગમનાય । કેચિત્ શ્રમણા વા બ્રાહ્મણા વા શ્રદ્ધાલોઃ સમીપં ધર્મકથનાર્થં ગન્તું નિશ્ચિન્વન્તિ કૃતનિશ્ચયાશ્ચ તથાવિધાઃ કેચન ધર્મસ્ય પ્રજ્ઞાપયિતારઃ તત્ત્વ 'અન્નયરેણં ધર્મમેણં પન્નત્તારો' તત્ત્વ અન્નયરેણ કેનચિત્ તજ્જીવતચ્છીરરૂપેણ ધર્મેણ મતિજ્ઞાપયિતારો यस્ય કસ્પચિદ્ધર્મસ્ય શિધયિતારઃ શ્રમણા વા એવં નિશ્ચિન્વન્તિ-‘વયં ઇમેણં ધર્મમેણં પન્નવડ્ડસ્સામો’ વયમણું ધર્મે પ્રજ્ઞાપયિશ્યામઃ, એવં તે ત્રિચારથન્તિ યદ્યયં ગત્વા શ્રદ્ધાલવેઽણું ધર્મમુપદેશ્યામઃ । ગત્વા ચ શ્રદ્ધાલુસમીપમેવં વદન્તિ-‘સે એવ જાણહ મયંતારો’ તત્ત્વ એવં જાનીદિ મયત્રાતઃ-સંસારમયાત્ત્વ જાણેચ્છો? ‘જહા મષ્ણ પસ ધર્મમે સુપન્નત્તે મત્તઈ’ યયા ‘મણ’ ઇત્યત્રાપર્વાદેકવચનં તેન અસ્માભિરિત્યર્થઃ, એવ ધર્મઃ સ્વાલ્ભ્યાતઃ-સુપજ્ઞસો ભવતિ । યદ્ વયં

શિયો'ં કે પુત્ર, સુમટ કુલ મેં ઉત્પન્ન મદ્દ, મદ્દો'ં કે પુત્ર, બ્રાહ્મણ, બ્રાહ્મણ-પુત્ર, લિચ્છવિ, લિચ્છવિયો'ં કે પુત્ર, પ્રશાસ્તા (મંત્રી) પ્રશાસ્તાઓ'ં કે પુત્ર, સેનાપતિ, સેનાપતિ પુત્ર ।

ઉસ પરિષદ્ મેં કોઈ કોઈ ધર્મશ્રદ્ધાલુ હોતા હૈ । વહ કિસી બી શ્રમણ યા બ્રાહ્મણ કે સમીપ ધર્મ શ્રવણ કરને કે લિપ ચલા જાતા હૈ । તથ કિસી ધર્મ કે ઉપદેશક એસા નિશ્ચય કરતે હૈ, કિ મૈં ઇસ્કો ઇસ ધર્મ કા ઉપદેશ કરુંગા । વે કહતે હૈ-હે સંસાર બીરો ! હમારે દ્વારા યહ ધર્મ સ્વાલ્ભ્યાત (સમ્પક્ પ્રકાર સે કથિત) ઔર સુપજ્ઞસ હૈ । અર્થાત્ હમ તુમ્હારે સમક્ષ જિસ ધર્મ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈ, ડસીકો સત્ય સમજો ।

કૌરવ વંશવાળાના પુત્રો (૧) સુમટ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ મદ્દ (૭) મદ્દોના પુત્રો (૮) બ્રાહ્મણ (૯) બ્રાહ્મણ પુત્રો (૧૦) લિચ્છવી લિચ્છવિયોના પુત્રો (૧૧) પ્રશાસ્તા (મંત્રી) (૧૨) પ્રશાસ્તાઓના પુત્રો (૧૩) સેનાપતિ અને સેનાપતિના પુત્રો (૧૪) તે પરિષદમાં કોઈ કોઈ ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા કોઈ છે તે કોઈ પણ શ્રમણ અથવા બ્રાહ્મણની સમીપે ધર્મનું શ્રવણ કરવા માટે આવ્યા ગય છે, ત્યારે કોઈ ધર્મને ઉપદેશ કરનાર એવો નિશ્ચય કરે છે કે-આને આ ધર્મને ઉપદેશ કરીશ. તેઓ કહે છે કે-હે સંસાર ભીડ ! અમારાથી આ ધર્મ સ્વાભ્યાત-સારી રીતે કહેલ તથા સુપ્રજ્ઞસ છે. અર્થાત્ અમે તમારી પાસે જે ધર્મની પ્રરૂપણા કરીએ છીએ તેને જ તમે સત્ય સમજો.

ધર્મે તુભ્યં કથયामિ તદેવમેવં જાનીહિ । તત્ર પ્રથમં શરીરસ્યૈવ જીવસ્વમાહ-‘તં જહા’ તદ્યથા-‘ઉઢું પાદતલા અદે કેશગ્રમચ્ચથા’ ઊર્ધ્વં પાદતલાત્-અધઃ કેશાગ્રમસ્તકાત્ તિરિયં તથપરિયંતે જીવે એસ આયા પજ્જવે કસિણે’ તિર્યક્-સ્વક્પર્યન્તો જીવ-એવ આત્મપર્યવઃ કૃત્સ્નઃ, આપાદતલમસ્તકઘાપી શરીરપરિ-ણામવિશિષ્ટઃ કાયાકાર એવ જીવો-ન તુ શરીરવ્યતિરિક્તિજીવસ્ય અસ્તિત્વેઽસ્તિ પ્રમાણમ્ । અન્વયવ્યતિરેકાભ્યાં શરીરસ્યૈવાઽઽત્મત્વાત્, શરીરમરણાનન્તરં વ્યતિ-રિક્તો જીવો નોપલભ્યતે । તસ્માત્-શરીરમેવાઽઽત્મા । શરીરાત્મત્વે-બહૂનિ ઉદાહર-ણાનિ દર્શયતિ । પ્રદર્શયં ચ શરીરસ્યૈવ તત્ત્વં વ્યવસ્થાપયિષ્યતિ । અન્વયવ્યતિરેક-મેવ-દર્શયતિ-‘એસ જીવે જીવડ’-ઇત્યાદિના પાદતલાદુપરિ કેશાગ્રાદધઃ તિર્યક્-સ્વક્ પર્યન્તો જીવઃ । શરીરમેવ જીવસ્ય સમસ્તોઽપિ પર્યાયઃ । ‘એસ જીવે જીવડ,

उनमें से पहले शरीर को ही जीव मानने वालों का पक्ष प्रस्तुत करते हैं-पांवों के तल भाग से ऊपर केशों के अग्रभाग से नीचे और तिछें चमड़ी पर्यन्त ही जीव है । अर्थात् शरीर रूप परिणाम से विशिष्ट कायाकार ही जीव है । शरीर से भिन्न जीव का अस्तित्व मानने में कोई प्रमाण नहीं है । अन्वय और व्यतिरेक के द्वारा शरीर ही आत्मा है । शरीर का अन्त हो जाने के पश्चात् कोई पृथक् जीव उपलब्ध नहीं होता । इस प्रकार शरीर ही आत्मा है, ऐसा सिद्ध होता है । शरीर ही आत्मा है, इस विषय में अनेक दृष्टान्त दिखलाते हैं और उनसे यह सिद्ध करते हैं कि शरीर ही जीव है । अन्वय और व्यतिरेक से ही दिखलाते हैं । पैरों के तल भाग से ऊपर केशाग्र से नीचे और तिछाँ त्वचा भाग पर्यन्त जीव है । शरीर ही जीव का

તેમાંથી પહેલાં શરીરને જ જીવ માનવા વાળાઓના પક્ષના સંબંધમાં કથન કહે છે-પગના તળિયાની ઉપર, કેશ-વાળાના અગ્ર ભાગની નીચે અને તિછાં ભાગમાં ચામડી સુધી જ જીવ છે, અર્થાત્ શરીર રૂપ પરિણામથી યુક્ત કાયા-શરીર જ જીવ છે. શરીરથી જુદા જીવનું અસ્તિત્વ-હોવાપણું માનવામાં કોઈ જ પ્રમાણ નથી. અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા શરીર જ આત્મા છે. શરીરનો અન્ત-નાશ થયા પછી કોઈ જુદો જીવ મળતો નથી, આ રીતે શરીર જ આત્મા છે. એ પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે. શરીર જ આત્મા છે, આ સંબંધમાં અनेક દૃષ્ટાંતો બતાવે છે. અને તેનાથી એ સિદ્ધ કહે છે કે-શરીર જ જીવ છે. અન્વય અને વ્યતિરેકથી જ તેઓ શરીર જ જીવ છે, તેમ બતાવે છે. પગના તળીયાના ભાગથી ઉપર અને વાળના અગ્ર ભાગની નીચે અને તિરછા ચામડીના ભાગ સુધી જીવ છે, શરીર જ જીવના સમ્પૂર્ણ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયન

૫૭

एस मए णो जीवइ' अस्मिन् जीवति-जीवति एए मृतो नो जीवति । शरीरस्य नाशे जीवो नश्यति 'एवं सरीरे धरमाणे धरइ-विणट्ठमि य णो धरइ' शरीरे ध्रिप-माणे धरति; विनष्टे च नो धरति, 'एयं तं जीवियं-भवइ' एतदन्तं जीवस्य जीवितं भवति । विनष्टं शरीरं बान्धवाः 'आइहणाय परेहि निमज्जइ' आइहनाय ज्वाल-यितुं परैर्नीयते इमशानादौ । 'अगणिश्रामिण् सरीरे कपोतवन्नाणि अट्ठोणि भवंति' अग्निष्माणपिते शरीरे कपोतवर्णानि-कपोतशरीरप्रमाणास्थीनि अव-तिष्ठन्ति कपोतवर्णानि च भवन्ति । 'आसंदीपंचमा पुरिसा ग्रामं पच्छागच्छंति' आसन्दीपञ्चमाः पुरुषाः ग्रामं प्रत्यागच्छन्ति । मृतशरीरं प्रज्वाल्य आसन्दी-पञ्चमा आसन्दीं मृतकवाहिनीम्-ग्रामन्दीमाश्रित्य चत्वार इति आसन्दीपञ्चमाः प्रज्वालकाः पुरुषा आसन्दीमादाय ग्रामं प्रत्यागच्छन्ति, श्रववाहकाः पुरुषाः मृतकखट्वामादाय ग्राममागच्छन्तीति देशविशेषस्य व्यवहारमादाय एवं शास्त्रकृता

સમ્પૂર્ણ પર્યાય છે ક્યોંકિ શરીર કે જીવિત રહેને પર જીવ જીના છે ઔર શરીર કે મર જાને પર જીવ બી મર જાતા છે । શરીર કા નાશ હોને પર જીવ નષ્ટ હો જાતા છે । જશ તક શરીર ધારણ કિયા હુખા છે, તશ તક જીવ ધારણ કિયા જાતા છે શરીર કે વિનષ્ટ હોને પર નહીં । શરીર કે અન્ત તક હી જીવ કા જીવન છે । શરીર જશ નષ્ટ હો જાતા છે તો બન્ધુ બાન્ધવ ઉસે જલાને કે લિખે ઇમશાન આદિ મેં છે જાતે હેં । શરીર જશ અગ્નિ કે દ્વારા દગ્ધ કર દિયા જાતા છે તો કપોતવર્ણ (કપોત કે શરીર કે પ્રમાણ) હઝિડયાં રોષ રહ જાતી હેં । મૃતક શરીર કો જલા કર આસન્દી (અર્થી) કો છેકર જલાને વાછે પુરુષ ગ્રામ મેં લોટ આતે હેં । કિસી દેશ વિશેષ કે રિવાજ કો લક્ષ્ય મેં રલ્લ કર શાસ્ત્ર-

પર્યાય છે. કેમકે શરીર જીવતું રહે ત્યારે જીવ જીવે છે. અને શરીર મરી જાય ત્યારે જીવ પણ મરી જાય છે. શરીરનો નાશ થવાથી જીવ પણ નાશ પામે છે. જ્યાં સુધી શરીર ધારણ કરેલ છે, ત્યાં સુધી જીવ ધારણ કરી શકાય છે. શરીર નાશ પામવાથી જીવ ધારણ કરી શકાનો નથી. શરીરના અંત સુધી જ જીવનું જીવન છે. શરીર જ્યારે નાશ પામે છે, તો બંધુ, બાંધવ તેને બાળવા માટે રમશાન વિગેરેમાં લઈ જાય છે. શરીર જ્યારે અગ્નિ દ્વારા બાળી નાખવામાં આવે છે, તો કપોતવર્ણ (કપુતરના શરીરના પ્રમાણ) હાંકાં બાકી રહી જાય છે. મરેલાના શરીરને બાળીને આસન્દી (અર્થી-ઠાહડી) ને લઈને બાળવા વાળા પુરુષો ગામમાં પાછા આવી જાય છે. કેઇ દેશ વિશેષના રિવાજને લક્ષમાં રાખીને શાસ્ત્રકારે આ પ્રતિપાદન કરેલ

મતિપાદિતમ્, 'एवमसंते असंविज्जमाणे जेसिं तं असंते असंविज्जमाणे' एवमसन्-
-अविद्यमानः शरीरादिमन्नो जीवः न जीवस्य शरीरात् पृथक् सत्ताऽस्ति। अतः
सोऽसंवेद्यमानः अनुभूयमानशरीरात् पृथग्, जीवस्य नानुभवो जायते। येषां
मते स जीवः असन् असंवेद्यमान इति कथनं वर्तते 'तेसिं तं सुयक्खायं भवइ'
तेषां तद् आख्यानं स्वाख्यातं-सुष्ठुत्वेन निरूपणं भवति, एतादृशीं स्थितिं
दृष्ट्वा इत्थं निश्चितं भवति यच्छरीरातिक्तो जीवो नास्तीति। कुतः शरीरात् पृथ-
क्त्वेन जीवस्याऽपत्तिमासनात्। अतः पूर्वोक्तं सिद्धान्तं मन्यमानानां कथनमिदं
शरीरातिरिक्तो जीवो नास्तीति तद् युक्तिसङ्गतमेव। येषां तु मतमिदम्-'अन्नो
भवइ जीवो अन्नं सरीरं' अन्नो भवति जीवोऽन्यच्छरीरम्, शरीराद् व्यतिरिक्तो
जीव इति, 'तग्हा' तस्मात्-'ते एवं नो विप्पडियंति' ते एवं नो विमतिवेदन्यन्ति-
नो अनुभवन्ति। 'अयमाउसो' अयं हे आयुष्मन्! 'आया दीहेइवा इस्सेइवा परि-
मंडळेइवा' आत्मा दीर्घइति वा, ह्रस्व इति वा, परिमण्डलमिति वा, यदि-
शरीरादिभ्यो भिन्न आत्मा कश्चिद्भवेत्तदा इस्सादिपरिमाणैः परिच्छिन्नतया-
उपदर्शयितुं शक्येत, न पुन स्वथोपदर्श्यते। तस्मान्नास्त्यतिरिक्त आत्मेति। 'वट्टे-
इवा' वर्तुल इति वा 'तंसेइवा' व्यस्रः इति वा-त्रिकोण इत्यर्थः 'चउरंसेइवा' चतुरस्र

कार ने यह मतिपादन किया है। सामान्य रूप से तो घृणक के साथ
अर्थी ओ जला दी जाती है। इस स्थिति को देखकर यही निश्चित होता
है कि शरीर से भिन्न जीव का अस्तित्व नहीं है, क्योंकि जीव शरीर
से भिन्न प्रतीत नहीं होता है। अत एव इस सिद्धान्त को स्वीकार करने
वालों का कथन है कि शरीर से भिन्न जीव का अस्तित्व न मानना ही
युक्ति संगत है। जिसके मत के अनुसार आत्मा दीर्घ है या ह्रस्व है, लङ्घ
के समान गोल है, चूड़ी के समान गोलाकार हैं, त्रिकोण है, चतुष्कोण
है, लम्बी है, षट् कोण है या अष्टकोण है किस आकार का है? काला

છે. સામાન્ય રીતે તે ખરેલાની સાથે અર્ધી-ઠાઠડી પણ ખાળી નાખવામાં
આવે છે. આ સ્થિતિને જોઈને એવો નિશ્ચય થાય છે કે-શરીરથી જુદા એવા
આત્માનું અસ્તિત્વ જ નથી. કેમકે-જીવ શરીરથી અલગ પ્રતીત થતો નથી.
તેથી જ આ સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરવાવાળાઓનું કહેવું છે કે-શરીરથી
જુદો આત્માને ન માનવો એજ યુક્તિ યુક્ત છે. જેમના મત પ્રમાણે
આત્મા દીર્ઘ છે, અથવા હ્રસ્વ છે, લાડુની જેમ ગોળ છે, ચૂડીની
સરખા ગોળ આકારવાળો છે, ત્રિકોણ-ત્રણ ખૂણા વાળો છે, ચતુષ્કોણ
-ચાર ખૂણાવાળો છે, લાંબો છે, ષટ્કોણ છ ખૂણાવાળો છે. અષ્ટકોણ આઠ

સમવાયંબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૫૧

‘ઈતિ વા, ચતુષ્કોણ इत्यर्थः ‘आयण् इ वा, छलंसिण् इ वा, अट्टंसेह वा’ आयतो दीर्घ इति वा, षडस इति वा, अष्टासः, अष्ट कोण इति वा । ‘किण्हेह वा, नीळेह वा’ कृष्ण इति वा, नील इति वा, ‘लोहिएह वा, हाळिदेह वा, सुक्लिळेह वा’ लोहित इति वा, हारिद्र इति वा, शुक्ल इति वा, ‘सुन्मिगंधेह वा, दुन्मिगंधेह वा’ सुरभिगन्ध इति वा, दुरभिगन्ध इति वा, तित्तेह वा, कटुएह वा’ तिक्त इति वा, कटुक इति वा, कसाएह वा, अंबिळेह वा, मधुरेह वा’ कषाय इति वा, अम्ल-इति वा, मधुर इति वा, ‘कक्खडेह वा मउएह वा’ कर्कश इति वा मृदुक इति वा ‘गरुएह वा, लहुएह वा’ गुरुक इति वा, लघुक इति वा, ‘सीएह वा, उसिणेह वा’ शीत इति वा, उष्ण इति वा, ‘णिट्टेह वा, लुक्खेह वा’ स्निग्ध इति वा, रुसइति वा । अयमात्मा दीर्घादिविशेषणेषु कीदृशविशेषणवान् ? । एवं कृष्णादि पञ्चवर्णेषु कीदृशविशेषणवान् ? । द्विविध गन्धयोः कीदृग् गन्धवान् ? तिक्तादिपञ्चरसेषु कीदृग् रसवान् ? कर्कशाद्यष्टस्पर्शेषु कीदृक् स्पर्शवान् आत्मा ? इति न ज्ञायते अत-

હે ? નીલા હે, લાલ હે, પીલા હે, શ્વેત હે, અર્થાત્ કિસ રંગ કા હે ? યા સુગંધ વાલા હે યા દુર્ગંધ વાલા હે ? તિક્ત હે, કટુક હે, કસેલા હે, લઘુક હે, મીઠા હે અર્થાત્ અનુક રસ વાલા હે ? કઠોર હે, કોમલ હે ખારી હે, હલકા હે, શીત હે, ઉષ્ણ હે, ચિકુના હે, રુસા હે અર્થાત્ અનુક સ્પર્શ વાલા હે, હસ પ્રકાર વે આત્મા કો દિલ્લાતે ! કિન્તુ વે દિલ્લા નહીં સકતે, અતઃપ્ર શરીર સે બિન્ન આત્મા નહીં હે । તાત્પર્ય યહ હે કિં યદિ આત્મા કા પૃથક્ અસ્તિત્વ હોતા તો ડસમેં કોઈ આકાર, વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ હોતા ઓર હસ કારણ હમારી કોઈ ઇન્દ્રિય ડસકો

જીભાઓવાળો છે, અથવા કેવા આકારવાળો છે ? કાળો છે, નીલ છે, લાલ છે, પીળો છે, સફેદ છે, અર્થાત્ કેવા પ્રકારના રંગવાળો છે ? સુગંધ-વાળો છે ? કે દુર્ગંધ વાળો છે ? તીખો છે ? કઠવો છે ? કષાય-તુરો છે ? ખાટો છે ? મીઠો છે ? અર્થાત્ કેવા પ્રકારના રસવાળો છે ? કઠોર છે ? કોમળ છે ? ભારે છે ? હલકો છે ? ઠંડો છે ? ઉનો છે ? ચિકુણો છે ? રુસ-ખરબ-ચરો છે ? અર્થાત્ અનુક સ્પર્શવાળો છે, તે રીતે તેઓ આત્માને ખતાવત પરંતુ તેઓ ખતાવી શકતા નથી. તેથી જ શરીરથી જુદો આત્મા નથી, તેમ માનવું જોઈએ.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જો આત્માનું અસ્તિત્વ શરીરથી જુદુ હોત તો તેમાં કેઈ આકાર, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોત જ અને તેથી અમારી કેઈ પણ ઇન્દ્રિય તેને જાણી લેત, પરંતુ તે ઇન્દ્રિયોને જોયર-

एवाह-‘एवं असंते असंविज्जमाने’ एवम् असन् असंवेद्यमानः, एवम् अनेन कार-
णेन शरीराद् भिन्नो जीवः असन्-असंवेद्यमानसत्ताकः, अत एव असंवेद्यमानः-
अननुभूयमानः नानुभवगम्य आत्मेति भावः ।

अथ ‘अन्यो जीवोऽन्यच्छरीरम्’ इति मतमपाकरोति-‘जेसि ते’ इत्यादि । ‘जेसि’
येषां केषाञ्चित् ‘ते’ तत् तदेवं प्रकारकम् ‘सुखस्वायं’ स्वरूपात्-सुकथनं भवति,
तथाहि ‘अन्नो जीवो अन्नं सरीरं’ अन्यो जीवोऽन्यच्छरीरम्, ये जीवं शरीरातिरिक्तं
कथयन्ति किन्तु ‘तम्हा ते णो एवं उवञ्चमंति’ तस्मात् तथाविधकथनप्रकारात्
एवम्-एवं रूपम्-शरीराद् भिन्नं जीवं नो उपलभन्ते-नो पान्नुवन्ति, अत्र दृष्टान्तमाह
‘से जहा णामए केइपुरिसे’ तद्यथा नापकः कश्चिपुरुषः, ‘कोसिओ असि अमिनि-
व्वट्ठित्ता णं उपदंसेज्जा’ कोशात् अग्नि-खट्वम् अभिनिर्वर्त्य निष्कास्य खलु उपद-
र्शयेत् । ‘अयमाउसो ! अमी अयं कोसी’ अयमायुष्मन् ! असिः अयं कोशः । ‘एवमेव
नत्थि केइपुरिसे’ एवमेव नास्ति कश्चिर् पुरुषः ‘अभिनिव्वट्ठित्ता’ अभिनिर्वर्त्य-
पृथक् कृत्य जीवस्य ‘उवदंसेतारो’ उपदर्शयित्वा ‘अयमाउसो ! आया इयं
सरीरं’ अयमायुष्मन् ! आत्मा इदं शरीरम्, यदि शरीरव्यतिरिक्तः-आत्मा भवेत्
तदा यथा-कोशात् खट्वं निष्कास्य प्रदर्शयितुं शक्येत तथा जीवं शरीरभिन्न-
नोपदर्शयितुं केनापि शक्येत तस्मान्नास्ति शरीरव्यतिरिक्त आत्मेति सिद्धम् ।

જાન છેતી । કિન્તુ વહ દુનિવ્યોં કે ગોચર નહોં હેં, અતઃપ્રવ ઉસકી પૃથક્
સત્તા નહોં હે । અતઃપ્રવ શરીર સે ભિન્ન આત્મા ન માનને વાલે કા મત
હી યુક્તિ સંગત હે ।

પુનઃ ઉન્હોં કા મત કહતે હેં—જો લોગ યહ માનતે હેં કિ આત્મા
ભિન્ન ઔર શરીર ભિન્ન હે, ડનકો વે હસ પ્રકાર ઉપાલમ્મ દેતે હેં—
જેસે કોઈ પુરુષ તલવાર કો મ્પાન સે બાહર નિકાલ કર દિખલાતા હે
કિ—હે આયુષ્મન્ ! દેલ્હો, યહ તલવાર હે, ઔર યહ મ્પાન હે, હસી પ્રકાર
કોઈ એસા પુરુષ નહોં હે જો યહ દિખલા સકે કિ યહ આત્મા હે ઔર

બાણી શકાય તેવો નથી. તેથી જ તેની જુદી સત્તા નથી. તેથીજ શરી-
રથી જુદો આત્મા ન માનવાવાળાએનો મત જ યુક્તિ સંગત છે.

ફરીથી પણ તેઓનો જ મત બતાવવામાં આવે છે—જે લોકો એવું
માને છે કે—આત્મા ભિન્ન છે, અને શરીર પણ અલગ છે, તેને તેઓ આ રીતે
ઉપાલંબ આપે છે.—જેમ કોઈ પુરુષ તલવારને મ્પાનથી બહાર કઢાડીને
બતાવે છે કે—હે આયુષ્મન્ ! જુવો આ તલવાર છે. અને આ મ્પાન છે. એજ
પ્રમાણે કોઈ એવો પુરુષ નથી કે આ આત્મા છે, અને આ શરીર છે, તેમ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. એ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૬૧

દ્વિતીયદૃષ્ટાન્તમાહ-‘સે જહાણામણ’ તત્ત્વનાનામક: ‘કેડપુરિસે’ કોડપિ પુરુષ: ‘મુંજાઓ-ઈસિયં’ મુજાત્ તુળવિશેષાત્ ઈષિકાં તદ્ગર્ભભૂતાં શલાકામ્ અમિનિવ્વહિના-
ળં’ અમિનિર્વર્ત્ય-પૃથક્-કૃત્ય ચલ્લ ‘ઉવંદંસેજા’ ઉપદર્શયેત્ અયમાડસો !
મુંજે ઇયં ઈસિયં’ અયમાયુષ્મન્ ! મુજ્જ: ઇયમિષિકા વર્તેતે ઇતિ । યથા મુજાત્ તુળ-
વિશેષાત્ ઉદ્ભૂત્ય ઈષિકાં દર્શયિતું શક્યેત, એવમેવ-અનેનૈવ-મુજ્જેષિકામદર્શન-
મકારેણ ‘નસ્થિ કેડપુરિસે’ નાસ્તિ કોડપિ પુરુષ: ‘ઉવંદંસેતારો’ ઉપદર્શયિતા યત્
‘અયમાડસો ! આયા ઇયં સરીરં’ અયમાયુષ્મન્ ! આત્મા, ઇદં શરીરમ્ । યથા
મુજ્જેભ્ય: ઈષિકાં નિષ્કાસ્ય દર્શયતિ, અયં મુજ્જ: ઇયમિષિકા એવમેવ યદિ કોડપિ
શરીરાનિષ્કાસ્ય-આત્માનમુપદર્શયિતું શક્નુયાત્, તદા મન્યેત-અપિ, શરીરવ્યતિ-
યહ શરીરં હૈ । દોનોં કો અલગ અલગ કોઈ નહીં દિલ્લા સકતા અત-
એવ યહ સિદ્ધ હોતા હૈ કિ શરીરં સે બિન્ન આત્મા નહીં હૈ ।

જૈસે કોઈ પુરુષ મુંજ નામક વનસ્પતિ સે ઈષિકા કો અર્થાત્ ઉસકે
પુષ્પ કો અલગ કરકે દિલ્લાતા હૈ-હે આયુષ્મન્ ! યહ મુંજ હૈ ઓર યહ
ઈષિકા (પુષ્પ) હૈ ।

જિસમેં રૂપ હૈ વહ વસ્તુ દૂસરી વસ્તુઓ સે પૃથક્ કરકે દિલ્લાઈ
જા સકતી હૈ, જૈસે મુંજ નામક ઘાસ સે ઈષિકા અલગ દિલ્લી હૈ ।
મુંજ નામક ઘાસ સે મુંજ કી અપેક્ષા કોમલ સ્પર્શ ઘાલી ઈષિકા કો
નિકાલ કર લોગ રસી બનાતે હૈ । ઉસી રસી સે ચાટ ઘુન કર ઉસ
પર સુખ સે સોતે હૈ । હસી પ્રકાર એસા કોઈ પુરુષ નહીં હૈ જો યહ
દિલ્લા સકે કિ-હે આયુષ્મન્ ! યહ આત્મા હૈ ઓર યહ શરીર હૈ ।
યદિ કોઈ પુરુષ શરીર સે બાહર નિકાલ કર આત્મા કો દિલ્લાને મેં

ખતાવી શકે. બન્નેને જૂઠા જૂઠા કોઈ ખતાવી શકતું નથી, તેથી જ એ સિદ્ધ
થાય છે કે શરીરથી બિન્ન આત્મા નથી.

જેમ કોઈ પુરૂષ મુંજ નામની વનસ્પતિમાંથી ઈષિકા અર્થાત્ તેના
પુષ્પને અલગ કરીને ખતાવે છે, હે આયુષ્મન્ આ મુંજ છે, અને આ
તેનું પુષ્પ છે.

જેમાં રૂપ છે તે વસ્તુ ખીલ વસ્તુઓથી અલગ કરીને ખતાવી શકાય
છે, જેમ મુંજ નામની વનસ્પતિમાંથી ઈષિકા અલગ દેખાય છે. મુંજ નામના
ઘાસમાંથી મુંજની અપેક્ષાએ કોમળ સ્પર્શવાળી ઈષિકાને કઢાઈને લોકો
ઢોરી ખતાવે છે. તે ઢોરીથી ખાટલા ભરીને તેના પર સુખથી સુવે છે. એજ
પ્રમાણે એવો કોઈ પુરૂષ નથી, કે જે આ ખતાવી શકે કે-હે આયુષ્મન્ આ
આત્મા છે, અને આ શરીર છે. જો કોઈ પુરૂષ શરીરથી બહાર કઢાઈને

રિક્તમાત્માનમ્, ન તુ કોઽપિ ઇતાદૃશઃ પુરુષો વિચયતે, યો મુઝાદિવિકામિવ આત્માનં શરીરાન્નિષ્કાસ્ય મદર્શયેત્ તસ્માન્નાસ્તિ શરીરાતિરિક્ત આત્મેતિ । અય તૃતીયં દૃષ્ટાન્તમાહ—‘સે જહા ણામણ’ તથથા નામકઃ ‘કેઈ પુરિસે’ કોઽપિ પુરુષઃ ‘મંસામ્મો અઢિં અભિનિવઢિત્તા ણં’ માંસાદસ્થિ—અભિનિર્વચ્યં સ્વલ્પ ‘ઉચ્છંસેઝ્ઞા’ ઉપ-દર્શયેત્ ‘અપમાડસો ! મંસે અપં મટ્ટો’ અપમાયુષ્મન્ ! માંસા, હૃદમસ્થિ । એવમેવ —‘નસ્થિ કેઈપુરિસે’ નાસ્તિ કોઽપિ પુરુષઃ ‘ઉપદર્શયિતા’ અપમાડસો ! આયા-ઈયં સરીરં’ અપમાયુષ્મન્ । આત્મા હૃદં શરીરમ્, યયા—માંસેભ્યો નિષ્કૃષ્ટ્યાઽસ્થિ દર્શયિતું શક્નોતિ તથા—યદિ કોઽપિ શરીરાન્નિષ્કાસ્યાઽઽત્માનં મદર્શયેત્, તદા —શરીરાઽતિરિક્તા સત્તા આત્મનઃ સ્વીક્રિયેત અપિ, નત્વેવં કશ્ચિત્-ઇતાદૃશો જાતઃ યો હિ શરીરાદાત્માનં નિષ્કાસ્ય મદર્શયેદિતિ ।

સમર્થ હો, તો માન ‘મી છે’ કિ આત્મા શરીર સે બિન્ન હૈ । પરન્તુ એસા કોઈ પુરુષ હૈ નહીં જો મૂંજ સે રૂંધિકા કી ભૂંતિ શરીર સે નિકાલ કર આત્મા કો દિખલા સકે । હસ કારણ આત્મા શરીર સે બિન્ન મહીં હૈ ।

જેસે કોઈ પુરુષ માંસ સે હઢ્ઠી અલગ કરકે દિખલાતા હૈ કિ—હે આયુષ્મન્ ! યહ માંસ હૈ ઓર યહ હઢ્ઠી હૈ, ઉસ પ્રકાર એમા કોઈ દિખલાને બાલા પુરુષ નહીં હૈ કિ—હે આયુષ્મન્ ! યહ આત્મા હૈ ઓર યહ શરીર હૈ, હસ પ્રકાર દોનોં કો પૃથક્ પૃથક્ દિખલા સકે । અગર કોઈ દોનોં કો પૃથક્ પૃથક્ કરકે દિખલાને મેં સમર્થ હોતા તો શરીર સે અતિરિક્ત આત્મા કા અસ્તિત્વ સ્વીકાર કિયા ખી જાતા । પરન્તુ એસા કોઈ પુરુષ જન્મા હી નહીં હૈ જો શરીર સે અલગ આત્મા કો દિખલા સકે ।

આત્માને અલગ બતાવી શકે છે તેા માની પશ્ચ લેવાય કે આત્મા શરીરથી બિન્ન છે, પરંતુ એવો કોઈ પુરુષ નથી કે જેમ મુંજમાંથી ઇંધિકા (પુષ્પ) બહાર કઢાડીને બતાવે છે, તેમ શરીરથી બહાર કઢાડીને આત્મા બતાવી શકે. તે કારણથી આત્મા શરીરથી જૂદો નથી.

જેમ કોઈ પુરુષ માંસમાંથી હાડકું અલગ કરીને બતાવે છે, કે હે આયુષ્મન્ આ માંસ છે, અને આ હાડકું છે, એ પ્રમાણે એવો કોઈ પુરુષ નથી કે આ આત્મા છે, અને આ શરીર છે તેમ કહીને બંનેને અલગ અલગ બતાવી શકે. જો કોઈ બંનેને જૂદા જૂદા કરીને બતાવવાને સમર્થ હોત તો શરીરથી જૂદા આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારી પશ્ચ લેત પરંતુ એવો કોઈ પુરુષ જન્મ્યો જ નથી. કે જે શરીરથી અલગ આત્માને બતાવી શકે.

પુનઃપુનઃ દૃષ્ટાન્તમાહ—‘સે જહા ણામણ’ તથયાનામકઃ, ‘કેહુ પુરિસે’ કોઽપિ પુરુષઃ ‘કરયલાઓ આમલકં’ કરતલાદામલકમ્। ‘અભિનિવ્વટ્ટિત્તા ણં’ અભિનિવ્વર્ત્ય ચ્વલુ ‘ઉવદંસેજ્જા’ ઉપદર્શયેત્ ‘અયમાઉસો ! કરયલે અયં આમલકણ’ હ્રદમાયુષ્મન્ ! કરતલમ્ હ્રદમામલકમ્। ‘પવમેવ ણત્થિ કેહુપુરિસે’ પવમેવ નાસ્તિ કોઽપિ પુરુષઃ ‘ઉવદંસેત્તારો’ ઉપદર્શયિતા ‘અયમાઉસો ! આયા હયં સરીરં’ અયમાયુષ્મન્ ! આત્મા હંદં શરીરમ્, યથા—કરતલાત્ પાર્થક્યેનાડમલકં દર્શયતિ તથા—યદિ શરીરાતિરિક્ત આત્મા ભવેત્ તદા સોઽપિ શરીરાત્ પાર્થક્યેન પ્રદર્શયિતું શક્યેત, ન તુ કોઽપિ દર્શયિતું શક્નોતિ, તસ્માન્નાસ્તિ શરીરાડતિરિક્ત આત્મેતિ।

અય પચ્ચમં દૃષ્ટાન્તમાહ—‘સે જહા ણામણ કેહુ પુરિસે’ તથયા નામકઃ કોઽપિ પુરુષઃ ‘દહિઓ નવનીપં’ દદ્ધનો નવનીપમ્ ‘અભિનિવ્વટ્ટિત્તા ણં’ અભિનિવ્વર્ત્ય ચ્વલુ ‘ઉવદંસેજ્જા’ ઉપદર્શયેત્ ‘અયમાઉસો ! નવનીયં અયં દહીં’ હ્રદમાયુષ્મન્ ! નવનીતમ્ હંદં દધિ ‘પવમેવ—ણત્થિ કેહુપુરિસે જાવ સરીરં’ પવમેવ નાસ્તિકોઽપિ પુરુષ

જેસે કોઈ પુરુષ હથેલી સે આંવલે કો અલગ કરકે દિશ્વલાતા હૈ કિ આયુષ્મન્ ! યહ હથેલી હૈ ઓર યહ આંવલા હૈ, હસ પ્રકાર એસા કોઈ પુરુષ દિશ્વલાને વાલા નહીં હૈ કિ હે આયુષ્મન્ ! યહ આત્મા હૈ ઓર યહ શરીર હૈ જેસે હથેલી સે આંવલા ભિન્ન હૈ, વૈસે યદિ શરીર સે આત્મા ભિન્ન હોતા તો હસે દિશ્વલાના શક્ય હોતા। પરંતુ એસા કોઈ કર નહીં સકતા, અતઃશ્ચ શરીર સે ભિન્ન આત્મા નહીં હૈ।

જેસે કોઈ પુરુષ દહી સે નવનીત ‘મચ્છન’ કો અલગ નિકાલ કર દિશ્વલા દેતા હૈ કિ—હે આયુષ્મન્ ! યહ નવનીત હૈ ઓર યહ દહી હૈ, હસ પ્રકાર એસા કોઈ પુરુષ દિશ્વલાને વાલા નહીં હૈ કિ હે આયુષ્મન્ ! યહ

જેમ કોઈ પુરુષ હથેલીમાંથી અલગ કરીને આંખણ બતાવે છે, કે હે આયુષ્મન્ આ હથેલી છે, અને આ આંખણ છે. આ પ્રમાણે એવું બતાવવા વાળો કોઈ પુરુષ નથી કે હે આયુષ્મન્ આ આત્મા છે, અને આ શરીર છે, જેમ હથેળીથી આંખણ અલગ છે, તેમ જો શરીરથી આત્મા અલગ હોત તો તે બતાવવાને શક્ય બનત પરંતુ તેવું કોઈ કરી શકતું નથી તેથી જ શરીરથી અલગ આત્મા નથી.

જેમ કોઈ પુરુષ દહીંમાંથી નવનીત (માખણ) અલગ કરીને બતાવી દે છે, કે હે આયુષ્મન્ આ નવનીત—માખણ છે, અને આ દહીં છે, તે રીતે એવો કોઈ પુરુષ બતાવી શકવાને સમર્થ નથી કે હે આયુષ્મન્ આ

ઉપદર્શયિતા, અયમાયુષ્મન્ ! આત્મા, હંદં શરીરમ્ । દંબો નવનીતં નિષ્કાસ્ય દર્શયિતું શક્યતે ન તથા—શરીરાદાત્મા પૃથક્કૃત્ય દર્શયિતું શક્યઃ, તતઃ કથં શરીરાઽતિરિક્ત આત્મા જ્ઞાતું શક્યઃ ।

અથ વાઠં દૃષ્ટાન્તમાહ—‘સે જઙ્ઞાનામર કેઽ પુરિસે તિલેહિતો તિલ્લે’ તથથા નામકઃ કોઽપિ પુરુષ સ્તિલેખ્ય સ્તૈલમ્ ‘અભિનિવ્વટ્ટિતાળં’ અભિનિર્વર્ત્ય સ્વલુ ‘હવંદંસેજ્ઞા’ ઉપદર્શયેત્—‘અમાડયો ! તેલલં અયં પિન્નાણ’ હરમાયુષ્મન્ ! તૈલમ્, અયં વિળ્લાલઃ—સ્વલઃ—‘એવમેવ જાવ સરીરં’ એવમેવ નાસ્તિ કોઽપિ પુરુષ ઉપદર્શયિતા, અયમાયુષ્મન્ ! આત્મા, હંદં શરીરમ્ ।

एष सप्तमं दृष्टान्तमाह—‘से जङ्गनामर’ तद्यथा नामकः ‘केऽपुरिसे’ कोऽपि पुरुषः ‘इक्खुभो खोयसं’ इक्षुतः क्षोदरसम् ‘अभिनिव्वट्टिताणं’ अभिनिर्वर्त्य स्वलु ‘उवदंसेज्जा’ उपदर्शयेत् ‘अयमाडयो ! खोयससे अयं छोए’ अमायुष्मन् ! क्षोदरसः, अयं क्षोदः ! ‘एवमेव जाव सरीरं’ एवमेव यावच्छरीरम्, अयमात्मा, हंदां शरीरमिति शरीरात् पृथग् जीवं दर्शयितुं न कोऽपि शक्नोतीति भावः ।

આત્મા હૈ ઓર યહ શરીર હૈ । દહી સે નવનીત કી તરહ શરીર સે આત્મા પૃથક્ કરકે યદિ દિલ્લાયા જા સકના તો સમજ્ઞતે કિ આત્મા ઓર શરીર ભિન્ન ભિન્ન હૈ ।

जैसे कोई पुरुष तिलों से तैल अलग निकाल कर दिखला देता है कि—हे आयुष्मन् ! यह तिल है और यह तैल है, इस प्रकार आत्मा और शरीर को अलग अलग करके दिखलाने वाला कोई मनुष्य नहीं ।

जैसे कोई पुरुष इक्षु से रस को अलग करके दिखला देता है कि—हे आयुष्मन् ! यह कूचा है और यह इक्षुरस है, इस प्रकार यह आत्मा है और यह शरीर है, यों दोनों को पृथक् पृथक् करके दिखलाने वाला कोई पुरुष नहीं है ।

આત્મા છે. અને આ શરીર છે. દહીંમાંથી માખણની જેમ શરીરમાંથી આત્માને અલગ કરીને એ બતાવવામાં આવી શકત તો સમજત કે આત્મા અને શરીર બંને ભિન્ન ભિન્ન છે.

જેમ કોઈ પુરુષ તલોમાંથી તેલ અલગ કઢાડીને બતાવી દે છે કે—હે આયુષ્મન્ આ તલ છે. અને આ તેલ છે, એ પ્રમાણે આત્મા અને શરીરને અલગ અલગ બતાવવાને કોઈ માણસ સમર્થ નથી.

જેમ કોઈ માણસ સેલડીમાંથી રસને અલગ કરીને બતાવી દે છે, કે—હે આયુષ્મન્ આ કૂચો છે, અને આ સેલડીનો રસ છે, તે પ્રમાણે આ આત્મા છે, અને આ શરીર છે, તેમ બંનેને અલગ અલગ બતાવવાવાળો કોઈ પણ પુરુષ જણાતો નથી.

અયાદ્યમ્ સ્થાનત્માહ 'સે જહાણામણ' તત્તથા નામકઃ 'કોઈ પુરિસે' કોઽપિ પુરુષઃ 'અરણીઓ અગિં' અરણિતોઽગ્નિમ્ 'અમિનિવ્વટ્ઠિતા ણ' અમિનિર્વચ્યે સ્વહ 'ઉવદંસેઝ્જા' ઉપદર્શયેત્ 'અયમાઉસો ! અરણી અયં અગ્ની' અપમાયુષ્મન્ ! અરણિઃ અયમગ્નિઃ, 'એવમેવ જાવ સરીરં' એવમેવ યાવચ્છરીરમ્, યથા અરણેરગ્નેષ્વ મહ્મા-પનં મવતિ, તથા દેહાત્મનોઃ પાર્થક્યેન મહ્માપના ન મવતિ, તત આત્મદેહયો-નાસ્તિ મેદઃ ! 'એવં અસંતે-અસંવિજ્ઞમાણે' એવમ્-અસન્-અસંવેદ્યમાનઃ, અતઃ-આત્મા ન શરીરાત્ પૃથક્ સત્તાવાન્-ન ત્વાઽનુભવમશ્યઃ, અતએવ એષ પક્ષઃ સાધી-યાન્ યત્ શરીરાત્પૃથગ્ નાસ્તિ કોઽપિ આત્મ પદાર્થે ઇતિ સિદ્ધમ્ । અતએવ 'જે-સિં તેં સુઅવલાયં મવહ' યેષાં તત્ સ્વાલ્પાતં મવતિ 'તં જહા-મ્નનો જીવો અન્નં સરીરં તમ્હા તે મિચ્છા' તત્તથા-અન્યો જીવોઽન્યચ્છરીરમ્, યે શરીરાત્ વિભિન્નં જીવં મન્યન્તે, તત્તેષાં પૂર્વોક્તસ્થાનૈઃ મિથ્યૈવ । યદિ મિન્નઃ સ્પાત્-તદા દેહાદે-ર્મેદેન દર્શયિતું શક્યેત । પરન્તુ-ન કોઽપિ દર્શયિતુમીષ્ટેઽનઃ શરીરાઽઽત્મવાદો

જેસે કોઈ પુરુષ અરણિ નામક કાષ્ઠ સે અગ્નિ નિકાલ કર દિલ્લા દેતા હૈ કિ-હે આયુષ્મન્ ! યહ અરણિ હૈ ઓર યહ અગ્નિ હૈ, હસી પ્રકાર એસા દિલ્લાને ચાલા કોઈ પુરુષ નહીં હૈ કિ-યહ આત્મા રહા ઓર યહ શરીર રહા । અર્થાત્ જેસે અગ્નિ ઓર અરણિ મેં મેદ પ્રતીત હોતા હૈ વેસા દેહ ઓર આત્મા મેં મેદ પ્રતીત નહીં હોતા । અતએવ દોનો મિન્ન મિન્ન નહીં હૈ ।

હસ પ્રકાર આત્મા કી પૃથક્ સત્તા કી પ્રતીતિ નહીં હોતી, અતઃ યહી પક્ષ સમીચીન હૈ કિ શરીર સે મિન્ન આત્મા નહીં હૈ । હસ પ્રકાર જીવ મિન્ન હૈ ઓર શરીર મિન્ન હૈ, ઉનકા કથન સ્વાલ્પાત 'સુકથમ' નહીં હૈ । વહ કથન મિથ્યા હૈ ।

એમ કોઈ પુરૂષ અરણી નામના કાષ્ઠમાંથી અગ્નિને બહાર કઢાડીને બતાવી દે છે, કે હે આયુષ્મન્ આ અરણી છે, અને આ અગ્નિ છે. એજ પ્રમાણે એવું બતાવનારો કોઈ પુરૂષ નથી કે-આ આત્મા રહ્યો અને આ શરીર રહ્યું. અર્થાત્ એમ અગ્નિ અને અરણીમાં લેહ જણાઈ આવે છે. એ રીતે દેહ અને આત્મામાં લેહ જણાતો નથી. તેથી જ આત્મા અને શરીર બન્ને અલગ અલગ નથી પણ એક જ છે.

આ પ્રમાણે આત્માની અલગ સત્તાની ખાતરી થતી નથી, એથી શરી-રથી જૂદા આત્મા નથી એજ પક્ષ યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે છવ બિન્ન છે, અને શરીર મિન્ન છે, એવું કહેનારાઓનું કથન સમીચીન લાગતું નથી. તે કથન મિથ્યા છે.

મિથ્યા । અપિતુ તથોરમેદવાદ એવ શ્રેયાનુ ઇતિ તજ્જીવતચ્છરીરવાદિ ચાર્વાક-
મતમ્ । મિન્નં શરીરાત્મવાદમસ્વીકૃત્ય તે નાસ્તિકાઃ યત્ જીવવધાય પરાણુપ-
દિશન્તિ તદેવ દર્શયતિ-‘સે હંતા’ સ નાસ્તિકઃ હન્તા-સ્વયં હનનક્રિયાયાઃ કર્તા-
સનુ પરાનુ ઉપદિશતિ-હે લોક ! ‘તં હજહ’ તં-જીવં હત-ઘાતયત ‘ત્વજહ’ ત્વનત
પૃથિવીમ્ ‘હજહ’ સિણુત-હત જીવાનુ, ‘હહહ’ હહત-જ્વાલયત, ‘પયહ’ પવત
અગ્નૌ, ‘અહ્હાહ’ આહુમ્પત હુષ્ટત વસ્ત્રાદીનુ ‘વિહુપહ’ વિહુમ્પત-વિશેષેણ
હુષ્ટત, ‘સહસા કારેહ’ સહસા કારયત-વલાત્કારં કુરુત, ‘વિપરામુસહ’
વિપરામુસત પીહોત્પાદનપૂર્વકં જીવવધં કુરુત, ‘આવાયા જીવે નતિય પરલોપ’
આવાનુ દેહમાત્રો જીવો નશિત પરલોકો યેન હિંસાદિકરણે અયં સંમવેત્ ।
તથા-‘તે જો એવં વિપણ્ડિવેદેતિ’ તે નો એવમ્-વશ્યમાણવચનમ્
વિમતિવેદયન્તિ-અશ્યુપગચ્છન્તિ ન સ્વીકુર્વન્તીત્યર્થઃ, તદેવં દર્શયતિ-‘તં જહા’
ઇત્યાદિ, ‘તં જહા-કિરિયાહ વા અકિરિયાહ વા સુકહેડે વા દુકહેડે વા’ તથયા-
ક્રિયાં વા અક્રિયાં વા સુકૃતં વા દુકૃતં વા ‘કલ્લાણેહ વા પાત્તણેહ વા’
સાહુહ વા અસાહુ વા સિદ્ધીહ વા અસિદ્ધીહ વા નિરપ્પહ વા અનિરપ્પહ વા’ કલ્યાણં વા

યહ ચાર્વાકમત ‘નાસ્તિકવાદ’ કા ઉલ્લેખ કિયા ગયા હૈ ।

શરીર ઓર આત્મા કો અભિન્ન સ્વીકાર કરકે નાસ્તિક દુસરોં કો
હિંસાકા ઉપદેશ દેતે હૈં સો દિખલાતે હૈં-વહ નાસ્તિક લોગ જીવોં કા સ્વયં
ઘાતક હોતા હૈ ઓર ‘ઉસે મારો’ ઇત્યાદિ ઉપદેશ દેકર હનનક્રિયા મેં
દુસરોં કા પ્રયોજક હોતા હૈ । વહ કહતા હૈ-લોદો, હેદન કરો, જલાઓ
પકાઓ, લૂટો, લૂઠ લૂટો, ઘિના ઘિનારે માર ઢાલો, વિપરામર્શ કરો,
ઇત્યાદિ । યહ દેહ હી જીવ હૈ, પરલોક નહીં હૈ, જિસસે હિંસા આદિ પાપ
કરનેમેં અય હો । વે ઉલ્ટી બાતે કરતે હુપ કહતે હૈં-ક્રિયા અક્રિયા, સુકૃત
દુષ્કૃત, બુરા ખલા, સાધુ અસાધુ, સિદ્ધિ અસિદ્ધિ નરક અનરક આદિ

આ ચાર્વાક મત (નાસ્તિક મત-વાદ) નો ઉલ્લેખ કરેલ છે,

શરીર અને આત્માને એક હોવાનું સ્વીકારીને આ નાસ્તિકો ખીળઓને હિંસાને
ઉપદેશ આપે છે. તેજ બતાવે છે.-ત નાસ્તિક લોકો સ્વયં જીવોને ઘાત
કરવા વાળા હોય છે. અને ‘તેઓને મારો’ વિગેરે પ્રકારથી ઉપદેશ આપીને
હનનક્રિયામાં ખીળઓને પ્રેરક થાય છે. તેઓ કહે છે કે-ખોદો, હેદન કરો,
આળો, પકાવો, લુટો, ખૂબ લુટો વગર વિચારે મારી નાખો, વિપરામર્શ કરો
વિગેરે, આ શરીર જ જીવ છે, પરલોક નથી, કે બેધી હિંસા વિગેરે પાપ
કરતાં ડરતું પડે. તેઓ ઉલ્ટી વાતો કરતાં કહે છે કે-ક્રિયા, અક્રિયા, સુકૃત,
દુષ્કૃત, બહુ, ઓછું, સાચું કે ખરાબ, સિદ્ધિ કે અસિદ્ધિ, નરક, અનરક,

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. બ. ૧ પુણ્ડરોકનામાધ્યયનમ્

૬૯

પાપકં વા સાધુ વા અસાધુ વા સિદ્ધિ વા તત્ર સિદ્ધિર્મોક્ષઃ, અસિદ્ધિ વા-
અસિદ્ધિઃ-સંસારઃ 'નિરયં વા અનિરયં વા' एवं रूपेण ते धर्माऽधर्मादीनां
सत्तामपि नेच्छन्ति 'एवं ते विरूपरूपेर्हि कर्मसमारंभेहि विरूपरूपाई काम-
भोगाई' समारभन्ति भोगणाए' एवं ते विरूपरूपैरनेकपकारकैः कर्मसमारम्भैः
विरूपरूपान् नानापकारकान् कामभोगान् समारभन्ते भोगाय विषयोपसेवनाय
परलोकं पुण्यं पापं च विस्मृत्य, अज्ञानात् विविधपकारकं कर्म कुर्वन्ति । 'एवं
एने पापभिमया' एवमेके प्रागल्भिकाः अनात्मवादस्वीकारेण वृष्टाः 'निष्कल्म'
निष्कल्म्य-स्वगृहान्निर्गत्य-आश्रय च दीक्षां साधुवेषं परिधानाः 'मामगं धम्मं'
मामकं धर्मम्, मया प्रतिपाल्यमान एवैष धर्मः सर्वथा श्रेष्ठः, इति 'पन्नवेत्ति'
प्रज्ञापयन्ति 'तं सद्विमाना तं पत्तिमाना तं रोयमाना' तं शरीरात्मवादम्
'सद्विमाना' श्रद्धावानाः-तत्र श्रद्धां कुर्वाणाः-नास्तिकवादे श्रद्धां कुर्वन्तः 'तं
रोयमाना' तमेव रोचमाना अभिलषन्ती ये केचन राजानः 'साधुसुखत्वाए' साधुं
कुछ नहीं है । इस प्रकार कह कर वे धर्म अधर्म का भी अस्तित्व
स्वीकार नहीं करते । वे नाना प्रकार के कर्मसमारंभ करके अनेक प्रकार
के कामभोगों का सेवन करते हैं या विषयों का भोग करने के लिए
विविध प्रकार के दुष्कृत्य करते हैं । वे नारकी परलोक तथा पुण्य और
पाप को भूल कर-अज्ञान से उनका अनादर करके इस प्रकार वृष्टता
करते हैं । वे गृह से निकल कर और दीक्षा लेकर साधु का वेश
धारण कर लेते हैं और दूसरों को ऐसा प्रतिपादन करते हैं कि हमारा
धर्म ही सर्वथा उत्तम है ।

उस शरीरात्मवाद पर श्रद्धा करते हुए, प्रतीति करते हुए, रुचि
करते हुए कोई कोई राजा आदि उनसे कहते हैं, हे श्रमण ! अथवा

વિગેરે કંઈજ નથી. આ પ્રમાણે કહીને તેઓ ધર્મ, અધર્મનું અસ્તિત્વ પણ
સ્વીકારતા નથી. તેઓ અનેક પ્રકારના કર્મોના સમારંભ કરીને અનેક પ્રકારના
કામભોગોનું સેવન કરે છે. અથવા વિષયોના ભોગ કરવા માટે અનેક
પ્રકારના દુષ્કૃત્ય-અરાગ કામો કરે છે. તે નારકી પરલોક તથા પુણ્ય અને
પાપને બૂલીને-અજ્ઞાનથી તેનો અનાદર કરીને આ રીતે પૃથ્વણું કરે છે.
તેઓ ઘેરથી નીકળીને અને દીક્ષા લઈને સાધુનો વેશ ધારણ કરી દે છે.
અને બીજાઓની સામે એવું સમર્થન કરે છે કે-અમારો ધર્મ જ સર્વથી
ઉત્તમ છે.

તે શરીરના આત્મવાદ પર શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ કરતા થકા પ્રતીતિ-પ્રાપ્તી
કરતા થકા, કેઈ કેઈ રાજા વિગેરે તેઓને કહે કે હે શ્રમણ ! અથવા હે

સ્વાસ્થ્યાતમ્-સમ્યક્ શ્રીમદ્મિઃ પ્રતિપાદિતમ્ ઇતિ તે કથયન્તઃ । ‘સમણેશ્વા-
મણ્ણેશ્વા’ હે શ્રમણાઃ ઇતિ વા હે વાલ્મણાઃ ઇતિ વા, મોઃ શ્રમણાઃ ! મો
વાલ્મણાઃ ! ઇતિ બ્રુવન્તસ્તે ‘કામં સ્વલુ આઝસો ! તુમં પૂયયામિ’ કામં સ્વલુ હે
આયુષ્મન ! ત્વાં પૂજયામિ ‘તં જહા’ તથયા-‘અપ્પણેણ વા પાપણેણ વા સ્વાહમેણ વા
સાહમેણ વા’ અશ્વનેન વા પાનેન વા સ્વાચ્ચેન વા-સ્વાચ્ચેન વા ‘વત્થેણ વા’ વલ્લેણ વા
‘પહ્ઠિગ્ગહેણ વા’ પ્રતિગ્ગહેણ વા ‘કંવલેણ વા’ કમ્બલેણ વા ‘પાયપુંહણેણ વા’ પાદ-
પ્રોહણેણ વા ‘તત્થેણે પૂયણાપ’ તત્થેણે પૂજનાયૈ ‘સમાઝઢિસુ’ સમુત્થિતવન્તઃ
‘તત્થેણે પૂયણાપ નિકાહંસુ’ તત્થેણે પૂજનાયૈ રાજાદીન્ નિકાચિતવન્તઃ-સ્વસિદ્ધાન્તે
હીકૃતવન્તઃ, એવં પ્રતિબોધિતાશ્ચ કેવન રાજાનસ્તદીય ધર્મમાસાઘ પૂજનીયોડય-
મિતિ મત્વા વિવિધોપહારૈ સ્તમેવ પૂજયન્તિ । ‘પુવ્વમેવ તેસિં ણાયં મવડ’ પૂર્વમેવ
તેષાં જ્ઞાતં મવતિ, પૂર્વં તુ ઇત્યં પ્રતિજ્ઞાં કુર્વન્તિ યત્ શ્રમણા મવિષ્યામ ઇત્યાદિ-
રૂપામ્ । ‘સમણા મવિસ્સામો’ શ્રમણા મવિષ્યામઃ ‘અણગારા’ અનગારાઃ સર્વત્ર
‘મવિષ્યામઃ’ ઇતિ યોજનીયમ્ । ‘અર્કિચ્ચના’ અર્કિચ્ચનાઃ ‘અપુત્તા’ અપુત્રાઃ કથા-
દિપરિગ્રહશન્યતયા પુત્રરહિતાઃ ‘અપમ્’ અપશ્વઃ-ચતુષ્પદરહિતાઃ ‘પરદત્તમોહણો’

હે બ્રાહ્મણ ! આપને યહ બહુત અચ્છા કથન કિયા હૈ, વાસ્તવ મેં આપકા
ધર્મ હી બહુત અચ્છા હૈ । હમ આપકો અશન, પાન, સ્વાદિમ ઓર
સ્વાદિમ આહાર સે તથા વસ્ત્ર સે, પાત્ર સે, કંબલ સે ઓર પાદપ્રોહન
સે આદર કરતે હૈં-આપકા સત્કાર કરતે હૈં । ઇસ પ્રકાર કહ કર વે
રાજા આદિ ઉનકા આદર કરને કો ઉચિત હો જાતે હૈં । ઉન્હેં ધર્મશ્રવણ
કે બદલે નાના પ્રકાર કે ઉપહાર પ્રદાન કરતે હૈં ઓર વે નાસ્તિકવાદકે
ઉપદેશક ઉન રાજા આદિ કો અપને મત મેં મજબૂત કરતે હૈં । પહેલે
તો વે એસી પ્રતિજ્ઞા કરતે હૈં કિ હમ શ્રમણ હોંગે અનગાર હોંગે,
અર્કિચ્ચન હોંગે, પુત્ર આદિ સમસ્ત પરિવાર કે ત્યાગી બનેંગે, ચતુષ્પદ

બ્રાહ્મણ ! આપે આ કથન ધણું જ ઉત્તમ કહ્યું છે, વાસ્તવિક રીતે
આપનો ધર્મ જ ધણો જ સારો છે. અમે આપનો અશન, પાન, આદિમ,
અને સ્વાદિમ, અહારથી અને વસ્ત્રથી, પાત્રથી કાંબળથી, અને પાદપ્રોહનથી
આદર કરીએ છીએ, આપનો સત્કાર કરીએ છીએ. આ પ્રમાણે કહીને તે
રાજા વિગેરે તેઓનો આદર કરવા માટે ઉદ્યમશીલ અને છે, ધર્મ શ્રવણ
કર્યા બાદ તેઓને અનેક પ્રકારની ઉપહાર-લેટ આપે છે, અને તેઓ નાસ્તિક
વાદના ઉપદેશકો તે રાજા વિગેરેને પોતાના મતમાં દૃઢ-મજબૂત બનાવે છે.

પહેલાં તો તેઓ એવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે-અમે શ્રમણ બનીશું.
અનગાર થઈશું. નિર્ધન થઈશું. પુત્ર વિગેરે સઘળા પરિવારનો ત્યાગ કરીશું.

સમયાર્થેચોવીની ટીકા દ્વિ. કુ. ધ. ૧ પુણ્ડરીકનામાખ્યનમ્

૩૧

પરત્ત્વમોજિનઃ 'મિત્તુણો' મિત્ત્વઃ 'પાવં કમ્મં ણો કરિસ્સામો' પાપં કર્મ ન કરિષ્યામઃ । एतादृशीं प्रतिज्ञां ते कुर्वन्ति पूर्वम्, परन्तु—'समुद्राए अप्पणा अप्प-
डिविरया भवंति' समुत्थाय ते आत्मना अपतिविरता भवन्ति, 'पापकर्मादिकं न
करिष्यामः' इति दृढं प्रतिज्ञाय गृहादिकं परित्यज्याऽपि पापाद्विरता न भवन्ति
किन्तु तदेव प्रतिज्ञाततपोविरोधिपापकर्म—आरम्भन्ते । तदेवाऽग्रे सूत्रकारो दर्शयति
—'सयमाइयति' स्वयमादत्ते—पापकर्म स्वीकुर्वन्ति 'अन्ने त्रि आदियावे'ति' अन्या-
नपि—आदायन्ति—स्वीकारयन्ति 'अन्ने त्रि आययंतं' अन्यानपि आदत्तः 'समणु-
जाणंति' समनुजानन्ति—अनुमोदयन्ति । 'एवमेव ते इत्थिकाममोगेहि' एवमेव ते
ह्रीकाममोगेषु 'मुच्छिया' मूर्च्छिताः—मूर्च्छामुपगताः 'गिद्धा गदिया' गृद्धाः-गृद्धि-
भावमुपगताः ग्रथिताः—कामभोगासक्ताः 'अञ्जोववन्ना' अधुपपन्नाः आधिक्येन
कामभोगे प्रसक्ताः, 'लुद्धा' लुब्धाः—कामभोगसंग्रहे लोलुपाः, 'रागदोसवसद्धा'
रागद्वेषवशात्ताः—रागद्वेषसमापन्नाः, 'रागद्वेषैरुपपन्नाः, 'ते णो अप्पणं समुच्छेदंति' ते

કે ત્યાગી બનેંગે, સ્વયં પચન પાચન આદિ ન કરકે દુસરોં કે દ્વારા
પ્રત્ત્વ મોજન હી ગ્રહણ કરેંગે, મિત્તુક બનેંગે ઓર પાપકર્મ કા ત્યાગ
કરેંગે । પરન્તુ હસ પ્રકાર કી પ્રતિજ્ઞા કરકે ઓર ગૃહત્યાગ કરકે બી
વે પાપોં સે વિરત નિવૃત્ત નહીં હોતે, પરન્તુ પ્રતિજ્ઞાન તપોચિત્તિ સે
વિરુદ્ધ પાપકર્મોં કા આરંભ કરતે હૈં । યહી બાત આગે દિશ્વલાતે હૈં—
વે સ્વયં પાપકર્મ કો સ્વીકાર કરતે હૈં, દુસરોં સે પાપકર્મ કરવાતે હૈં
ઓર પાપકર્મ કરને ચાલોં કી અનુમોદના કરતે હૈં । હસી પ્રકાર વે
ચ્છિયોં ઓર કામભોગોં મૈં મૂછિત હો જાતે હૈં, ગૃદ્ધ હો જાતે હૈં,
અતીવ આસક્ત હો જાતે હૈં, લુબ્ધ હો જાતે હૈં, કામભોગોં કી
સામગ્રી કે સંગ્રહ મૈં લોલુપ હો જાતે હૈં । હસ પ્રકાર રાગ ઓર દ્વેષ કે
બંધીબૂત હોકર વે ન તો અપના હી ઉદ્ધાર કર સકતે હૈં ઓર ન

ચતુષ્પદ—પશુઓનો ત્યાગ કરીશું. સ્વયં પચન, પાચન વિગેરે ન કરતાં
બીજાઓએ આપેલ ભોજન જ કરીશું. મિત્તુક બનીશું. અને પાપકર્મનો
ત્યાગ કરીશું. પરંતુ આવા પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા કરીને અને ધરને ત્યાગ કરીને
પણ તેઓ પાપોથી નિવૃત્ત થતા નથી. પરંતુ પહેલાં પ્રતિજ્ઞા કરેલ તપની
વિધિથી વિરુદ્ધ પાપકર્મોનો આરંભ કરે છે. એજ વાત આગળ બતાવે છે.—
તેઓ સ્વયં પાપકર્મનો સ્વીકાર કરે છે. બીજાઓની ખાંસે પાપકર્મ કરાવે છે.
અને પાપકર્મ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે. એજ પ્રમાણે તેઓ સ્ત્રિયો
અને કામભોગોમાં મૂછિત થઈ જાય છે. ગૃદ્ધ—આસક્ત થઈ જાય છે. અત્યંત
આસક્ત થઈ જાય છે. લુબ્ધ થઈ જાય છે. કામભોગોની સામગ્રીના સંગ્રહમાં
લોલુપ થઈ જાય છે. આ રીતે રાગ અને દ્વેષને વશ થઈને તેઓ પોતાનો

‘जो अप्पाणं समुच्छेदेति’ ते नो आत्मानं समुच्छेदयन्ति—नात्मानमुद्धरन्ति, ‘ते जो परं समुच्छेदेति’ ते नो परं समुच्छेदयन्ति—न परमुद्धरन्ति, ते संसारपाशात् न स्वयं मुक्ता भवन्ति, न वा परं मोचयन्ति, ‘ते जो अण्णाइं पाणाइं भूयाइं जीवाइं सचाइं समुच्छेदेति’ ते नो अन्यान् पाणान् भूतानि जीवान्—सत्त्वान् समुच्छेदयन्ति—समुद्धरन्ति । स्वयमसिद्धाः कथं परान् साधयिष्यन्तीति न्यायेन अन्यानपि प्राणिवर्गान् संसारात् कथमपि तारयितुं समर्था न भवन्ति । तदेवम्—‘पहीणा पुच्चसंजोगं आयरियं मग्गं असंपत्ता इति’ प्रहीणाः—विभ्रष्टाः ‘पुच्चसंजोगं’ पूर्व-संयोगात्—पूर्वस्मात् संयोगात् स्त्री पुत्रादि स्वात्मीयादपि महीणाः—रहिता अपि, तथा—‘आयरियं’ आर्थं मार्गम्—मोक्षमार्गम् ‘असंपत्ता’ असंपाप्ताः, इति—एवं रूपेण ‘ते जो’ ते नास्तिकाः नो—नैव कथमपि ‘हच्चाए’ अर्वाचि ‘जो पाराए’ नो पाराय न संसाराय न मुक्तये इति मावः, किन्तु—अन्तरा—मध्ये कामभोगेषु ‘निसन्ना’ निषण्णाः—निमग्नाः—स्थ्यादि सुखसाधनभैरिक् परित्यज्य प्रव्रजिताः, अतस्तत्सुखेन वञ्चिता अभवन् सम्यङ्मार्गस्य अपाप्स्य मोक्षमपि न प्राप्स्यन्ति,

दूसरों का उद्धार कर सकते हैं । न स्वयं संसार के पाश से छुटकारा पाते हैं, न दूसरों को छुड़ा सकते हैं । जो स्वयं सिद्ध नहीं है वह दूसरों को कैसे सिद्ध कर सकता है ? इस न्याय के अनुसार वे संसार के प्राणिवर्ग को तारने में किसी भी प्रकार समर्थ नहीं होते हैं । इस प्रकार वे स्त्री पुत्र आदि अपने परिवार से तो भ्रष्ट हो जाते हैं परन्तु मोक्षमार्ग को प्राप्त नहीं कर पाते हैं । न इधर के रहते हैं, न उधर के रहते हैं । बीच में ही कामभोगों के कीचड़ में फस जाते हैं । अर्थात् स्त्री आदि ऐहिक सुखसाधनों को त्याग कर दीक्षित हो जाते हैं और मोक्ष का समीचीन मार्ग न प्राप्त कर सकने के कारण मोक्ष भी प्राप्त

पशु उद्धार करी शकता नहीं, तेमज् जीनजोने उद्धार पशु करी शकता नहीं. पोते संसारना पाशभांधी छुटि शकता नहीं. तो पछी जीनजोने तो केरी रीते छोडावी शके ? जेजो पोते सिद्ध नहीं, तेजो जीनजोने केरी रीते सिद्ध करी शके ? आ न्याय प्रभाण्ण तेजो संसारना प्राणि वज्जने तारवाभां क्कहिं पशु रीते समर्थ थता नहीं. आ प्रभाण्ण स्त्री, पुत्र विगेरे पोताना परिवारथी ब्रष्ट थथ जय छे, परंतु मोक्षमार्गने प्राप्त करी शकता नहीं. तेजो अहिंन रडेता नहीं तेम त्यांता पशु रडेता नहीं. वयभां ज कामजो-जोना क्कवभां इसांथ जय छे. अर्थात् स्त्री विगेरेने ऐहिक-आसोक संयधी सुख साधनेना त्याग करीने दीक्षित थथ जय छे, अने मोक्षने योग्य भाज प्राप्त न करी शकवाथी मोक्षभाज पशु भोगवी शकता नहीं. आ रीते

समवार्थबोधिनी टीका द्वि. धु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

७१

एवम् उभयतो विभ्रष्टा मध्ये संसारमहोदधी दुःखे निमग्ना भवन्ति । न विवक्षितं पञ्चवरपुण्डरीकोत्क्षेपणादिककार्यं प्रसाधयन्ति । 'इह पदमे पुरिसजाए' इति प्रथमः पुरुषजातः, 'तज्जीव तच्छरीरएत्ति आहिण्' तज्जीवतच्छरीरक इत्याख्यातः । यः पुष्करिण्याः पूर्वतटादागत आसीत् स नास्तिको दृष्टान्तद्वारा तीर्थकरेण प्रतिपादित इति ॥मू० ९॥

मूळम्-अहावरे दोच्चे पुरिसजाए पंचमहवभूइए त्ति आहि-
उजइ, इह खलु पार्श्वेणं वा संतेगइया मणुस्सा भवन्ति अणु-
पुव्वेणं लोयं उव्वन्ना, तं जहा-आरिया वेगे अणाारिया वेगे
एवं जाव दुरूवा वेगे, तेसिं च णं महं एगे राया भवइ महया०
एवं चेव णिरवसेसं जाव सेणावइपुत्ता, तेसिं च णं एगइए
सङ्गी भवइ कामं तं समणा य माहणा य संपहारिंसु गमणाए,
तत्थ अन्नयरेणं धम्मणेणं पन्नत्तारो वयं इमेणं धम्मणेणं पन्नवइ-
स्सामो से एवं याणह भयंतारो ! जहा मए एस धम्मो सुय-
क्खाए सुपन्नसे भवइ, इह खलु पंचमहवभूया, जेहिं नो विज्जइ

नहीं कर पाते हैं । इस प्रकार दोनों ओर से भ्रष्ट होकर संसार महासागर में ही निमग्न होते हैं । उनकी दशा पुण्डरीक को प्राप्त करने में विकल हुए उस प्रथम पुरुष जैसी हो जाती है ।

यह आत्मा और शरीर दोनों को एक मानने वाले 'तज्जीव तच्छरीरवादी' प्रथम पुरुष के समान हैं जो पूर्व दिशा से पुष्करिणी के तट पर आया था । तीर्थंकर भगवान् ने उसकी उपमा नास्तिकसे दी है ॥९॥

अन्ने तरुंधी ज्जट धधने संसार इपी मड्डा सागरभां व दुःखभां इपी जय छे. तेनी दथा पुण्डरीकने प्राप्त करवाभां निष्कण धयेवा ते पडेवा पुइ-
यना जेवी धध जय छे.

आ आत्मा अने शरीर अन्नेने कोक मानवावाणा 'तज्जीवतच्छरीरवादी' पडेवा पुइयनी सरभा छे. डे जे पूर्व दिशाज्येथी पुष्करिणी-वायना किनारा पर आवेव हुतो. तीर्थंकर भगवाने नास्तिकने तेनी उपमा आपी छे. ॥९॥

किरियाइ वा अकिरियाइ वा सुकडेइ वा दुक्कडेइ वा कल्लाणेइ वा पावणइ वा साहुइ वा असाहुइ वा सिद्धीइ वा असिद्धीइ वा गिरणइ वा अगिरणइ वा अवि अंतसो तणमायमवि । तं च पिहुवेसेणं पुढोभूतसमवायं जाणेज्जा, तं जहा-पुढवी एगे महब्भूए आऊ दुच्चे महब्भूए तेऊ तच्चे महब्भूए वाऊ चउत्थे महब्भूए आगासे पंचमे महब्भूए, इच्चेए पंच महब्भूया अणि-म्मिया अणिम्माविया अकडा णो कित्तिमा णो कडगा अणाइया अणिहया अवंझा अपुरोहिया सतंता सासया आयछट्ठा, पुण एगे एवमाहु-सतो णत्थि विणासो असतो णत्थि संभवो । एयावया व जीवकाए, एयावया व अत्थिकाए, एयावया व सब्वलोए, एयं मुहं लोगस्स करणयाए, अवि अंतसो तणमायमवि । से किणं किणावेमाणे हणं घायमाणे पयं पयावेमाणे अवि अंतसो पुरिसमवि कीणित्ता घायइत्ता एत्थं पि जाणाहि णत्थित्थदोसो, ते णो एवं विप्पडिवेदेत्ति, तं जहा-किरियाइ वा जाव अगिर-णइ वा, एवं ते विरुवरूवेहिं कम्मसमारंभेहिं विरुवरूवाइं काम-भोगाइं समारंभंति भोयणाए, एवमेव ते अणारिया विप्पडि-वन्ना तं सदहमाणा तं पत्तियमाणा जाव इइ, ते णो हव्वाए, णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसण्णो, दोच्चे पुरिसजाए पंचमहब्भूएत्ति आहिण ॥सू० १०॥

छाया—अथापरो द्वितीयः पुरुषजातः पाञ्चमहाभूतिक इत्याख्यायते । इह खलु प्राच्यां वा ४ सन्त्येके मनुष्या भवन्ति आनुपूर्व्यां लोकमुपपन्नाः तद्यथा-आर्या एके, अन्तार्या एके, एवं यावद् द्रूपा एके, तेषां च खलु महान् एको राजा भवति महा० एवमेव निरवशेषं यावत् सेनापतिपुत्राः, तेषां च खलु एकः भद्रावान्

भवति कामं तं श्रमणा वा ब्राह्मणा वा संपाधार्युः समनाय । तत्राप्यतरेण धर्मेण यज्ञायचितारः, वयमनेन धर्मेण यज्ञायचितारः तदेवं जानीत मयत्रातारः । यथा मया एष धर्मः स्वाख्यातः सुपक्वतो भवति, इह खलु पञ्चमहाभूतानि यैर्नो विद्यते क्रिया इति वा, अक्रिया इति वा, सुकृतम् इति वा, दुष्कृतमिति वा, कल्याणमिति वा, पापकमिति वा, साधु इति वा, असाधु इति वा, सिद्धिरिति वा, असिद्धिरिति वा, निरय इति वा, अनिरय इति वा, अपि अन्तः तृणमात्रमपि । तच्च पृथक् उद्देशेन पृथग् भूतसमवायं जानीयात्, तद्यथा—पृथिवी एकं महाभूतम्, आपो द्वितीयं महाभूतम् तेजः तृतीयं महाभूतम्. वायुः चतुर्थं महाभूतम् आकाशं पञ्चमं महाभूतम् । इत्येतानि पञ्चमहाभूतानि अनिर्मितानि अनिर्मापितानि अकृतानि नो कृषिमाणि नो कृतकानि अनादिकानि अनिधनानि अवन्त्यानि अपुरोहितानि स्वतन्त्राणि शाश्वतानि आत्मवष्टानि । एके पुनरेकमाहुः—सतो नास्ति विनाशः असतो नास्ति सम्भवः । एतानानेव जीवकायः एतानानेव अस्तिकायः एतानानेव सर्वलोकः एतन् मुख्यं लोकस्य कारणम्, अपि अन्तः तृणमात्रमपि । स क्रीणन् क्रापयन् ध्वन् घातयन् पचन् पाचयन् अप्यन्तः पुरुषमपि क्रीणा घातयित्वा अत्रापि जानीहि नास्त्यत्र दोषः । ते नो एवं विप्रतिषेदयन्ति, तद्यथा—क्रियेति वा यावत् अनिरय इति वा । एवं ते विरूपाक्षैः कर्मसमारम्भैः विरूप-रूपान् काममोगान् समारमन्ते भोगाय । एवमेव ते अनायाः विप्रतिपन्नाः तत् अदधानाः तत् प्रतियन्तः यावदिति । ते नो अर्वाचे नो पाराय अन्तरा काम-भोगेषु विषण्णाः, द्वितीयः पुरुषजातः पाञ्चमहाभूतिक इत्याख्यातः ॥सू० १०॥

टीका—अथ प्रथमपुरुषवर्णनानन्तरम्, द्वितीयपुरुषवर्णनमाह—‘अहावरे’ इति अथ—अपरे ‘दोच्चे’ द्वितीयः ‘पुरिसजाए’ पुरुषजातः ‘पंचमहन्भूए चि’ पाञ्च-महाभूतिकः ‘आदिज्जइ’ आख्यायते । यो हि द्वितीयः पुरुषो मया कथितः पुष्करिण्या स्नटे स संमारे पुष्करिण्या द्वितीयतटे विद्यमानः पाञ्चमहाभूतिको

‘अहावरे दोच्चे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—प्रथम पुरुष का वर्णन करने के पश्चात् अप द्वितीय पुरुष का वर्णन क्रिया जाता है । वह द्वितीय पुरुष पंचमहा भूतिक कहा गया है । अर्थात् पुष्करिणी के तट पर आया हुआ दूसरा पुरुष कहा गया था,

‘अहावरे दोच्चे’ इत्यादि

टीका—पक्षेदा पुरुषतुं वर्णन करीने हवे भील पुरुषतुं वर्णन कर-
वाभां आवे छे ते भीले पुरुष पांच महाभूत कहेल छे. अर्थात् वाचना
जिनास पर आवेदा भीले पुरुष कहेल हवे. तेने अडियां पांच महाभूतिक
समल देखे ओछेओ.

सू० १०

વિશેષ: । 'इह खलु पार्श्वं वा ४ संतेगइया मणुस्सा भवंति' इह-अस्मिन् मनुष्य-लोके खलु 'पार्श्वं वा ४' माच्यां वा ४-प्रतीच्यां वा उत्तरस्यां वा दक्षिणस्यां वा 'संतेगइया' सन्त्येके 'मणुस्सा' मनुष्या: 'भवन्ति' भवन्ति 'आणुपुब्बेण' लोयं उववन्ता' आनुपूर्व्यां लोकमुपपन्ना:-अनेकभेदेषु लोकेषु समुत्पन्ना भवन्ति, 'तं जहा' तद्यथा 'आरियावेगे' आर्या वैके 'अणारिया वेगे' अनायां वैके 'एवं जाव दुरूवा वेगे' एवं यावद् दुरूपा वा. एके, आर्या अनाया: सुरूपा दुरूपा अनेकप्रकारका मनुष्या भवन्ति, 'तेसिं च' तेषां च पुरुषाणां मध्ये 'महं एगे' राया भवइ' महानेको राजा भवति, 'महया एवं चेव निरवसेसं' महा० एवमेव निरवशेषम् । 'जाव सेणावइपुत्ता' यावत् सेनापतिपुत्रा:, मनुष्याणामेको राजा पूर्वसुभोपदर्शितयथावद्गणितगुणगणनरिण्ड: । तस्य राज्ञ: परिषद्भवति, तस्याम् उग्रोग्रपुत्रादय: सेनापतिपुत्रान्ता: सदस्या भवन्ति । 'तेसिं च ण एगइए सज्जी भवइ' तेषां सदस्यानां च मध्ये, एक: श्रद्धावान् भवति । तेषु बहुषु सत्सु पुरुषेषु कश्चिदेको धर्मे श्रद्धावान् भवति, 'कामं तं समणा य माइणा य पहारिस्सु गमणाए'

उसे यहां पंचमहोभूतिक समझ लेना चाहिए ।

इस मनुष्यलोक में पूर्व आदि दिशाओं में कोई कोई मनुष्य होते हैं जो नाना रूपों में उत्पन्न हुए होते हैं, जैसे-कोई आर्य होते हैं, कोई अनार्य होते हैं, इसी प्रकार यावत् कोई सुरुप होते हैं, कोई कुरूप होते हैं । उन मनुष्यों में कोई एक राजा होता है । वह हिमवान् पर्वत के समान होता है, इत्यादि पूर्ववत् में कथित सब विशेषण यहां भी समझ लेने चाहिए । उस राजा की परिषद् होती है । ब्राह्मण से लेकर सेनापति पुत्र तक पूर्वोक्त उसके सदस्य होते हैं । उन सदस्यों में कोई कोई धर्म श्रद्धावान् भी होता है । उसके पास कोई श्रमण या ब्राह्मण

આ મનુષ્ય લોકમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં કોઈ કોઈ મનુષ્યો એવા હોય છે કે જેઓ અનેક પ્રકારના રૂપોથી ઉત્પન્ન થયેલા હોય છે. જેમકે- કોઈ આર્ય હોય છે, તે કોઈ અનાર્ય હોય છે. એજ પ્રમાણે કોઈ સુંદર રૂપવાળો હોય છે, તે કોઈ ખરાબ રૂપ વાળો હોય છે. તે મનુષ્યોમાં કોઈ એક રાજા હોય છે, તે હિમાલય પર્વત જેવો હોય છે. વિગેરે પૂર્વ સૂત્રમાં કહેલ સઘળા વિશેષણો અહિંયાં પણ સમજી લેવા જોઈએ. તે રાજાની પરિષદ્ સભા હોય છે. બ્રાહ્મણથી લઈને સેનાપતિના પુત્ર સુધી પહેલાં કહેલ તે સઘળા તે તે પરિષદના સદસ્યો હોય છે. તે સદસ્યોમાં કોઈ કોઈ ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા પણ હોય છે, તેની પાસે કોઈ શ્રમણ અથવા બ્રાહ્મણ જે

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૭૫

કામં તં શ્રમણા વા બ્રાહ્મણા વા સંપ્રધાર્પુર્ગમનાય પ્રસ્થિતવન્તઃ । તાદૃશધર્મશ્રદ્ધાહું
સ્વધર્માનુયાયિકરણાય શ્રમણા બ્રાહ્મણાશ્ચ તત્સમીપે ગન્તું સમિચ્છેયુઃ । 'તથ્ય
અણ્વરેણ ધર્મેણ પન્નતારો વયમ્' સત્વાડન્યતરેણ ધર્મેણ પ્રજ્ઞાપયિતારો વયમ્
'હમેણ ધર્મેણ પન્નવડ્ડસામો' અનેન-વ્રસમ-સંવતધર્મેણ પ્રજ્ઞાપયિષ્યામઃ
તં સ્વધર્માનુયાયિનં કરિષ્યામ ઇતિ વિચાર્ય તે તત્ત્વ તત્સમીપં ગત્વા કથપન્તિ-
વયં ભવન્તં પ્રજ્ઞાપયિષ્યામોઽહં ધર્મમ્, તં ધર્મમ્-'સે એવ માયાણહ' તદેવં
જાનીત । 'મયંતારો' મયત્રાતારઃ ? એવં ભવન્તો જાનન્તુ 'જહા મણ્ણેસ ધર્મે સુપ-
ક્કવાણ્' યયા મયા સ્વાસ્થ્યાતઃ પ્રતિપદ્યમાન એવધર્મઃ 'સુપન્નતે ભવહ' સુપજ્ઞસો
ભવતિ, સરલતયા જ્ઞાતો ભવતીતિ સત્યં ભવન્તોઽવગચ્છન્તુ ઇતિ । તં પ્રતિજ્ઞાતં ધર્મં
તે ઉદાહરન્તિ-'હ સ્વલ્લ પંચમહમ્ભૂયા' હ સ્વલ્લ પચ્ચમહાભૂતાનિ, તદાત્મક એવ સર્વ-
સંસારઃ યત્કિમપિ ત્રિષ્ટતે તમ્ સર્વં પાચ્ચમહાભૂતિકં તદાત્મકમેવ-ન તતો-વ્યતિ-
રિક્તં કિમપ્યસ્તિ, યૈઃ પચ્ચ ભૂતૈરેવ સર્વાપિ ક્રિયા ભવતિ-સુકૃતદુઃકૃતાદિક્રિયા ।

જા પહુંચતે હૈં અર્થાત્ ઉસે અપને ધર્મ કા શ્રદ્ધાલુ બનાને કે લિયે લે
બ્રાહ્મણ આદિ ઉપાત્ત હોતે હૈં । લે સોચતે હૈં કિ હમ અમુક કિસી ધર્મ
કા હસે ઉપદેશ દેંગે ઓર અપને ધર્મ કા અનુયાયી બનાવંગે । હસ પ્રકાર
કરકે લે રાજા આદિ કે સમીપ જા કર કહતે હૈં-હે મયત્રાતા ! હમ
આપકો અમુક ધર્મ કા ઉપદેશ કરેંગે, આપ ઉસે સ્વીકાર કરો । હમારે
દ્વારા કથિત ધર્મ સુ આસ્થાત હૈ । લહ સરલતા સે સમજ મેં આ જાતા
હૈ, હસે આપ સત્ય મમજ્ઞે । કિર લે અપને ધર્મ કા પ્રતિપાદન કરતે હૈ-
હસ સમગ્ર જગત્ મેં પાંચ મહાભૂત હી હૈ । સારા સંસાર પંચમહાભૂતા-
ત્મક હૈ । ડનસે બિલ અન્ય કુછ ભી નહીં હૈ । પાંચ ભૂતોં કે દ્વારા હી

પહોંચે છે, અર્થાત્ તેને પોતાના ધર્મમાં શ્રદ્ધા વાજા બનાવવા માટે તેઓ
ઉદ્ધમ કરે છે. તેઓ એવો વિચાર કરે છે કે-અમે અમુક કોઈ ધર્મને
આને ઉપદેશ આપીશું અને પોતાના ધર્મને અનુયાયી-અનુસરનાર બનાવી
લઈશું. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેઓ રાજા વિગેરેની પાસે જઈને કહે
છે કે-હે ભયથી રક્ષણ કરનારા ! અમે આપને અમુક ધર્મને ઉપદેશ
કરીશું. આપ તેને સ્વીકાર કરો. અમેએ કહેલ ધર્મ સ્વાસ્થ્યાત છે. તે
સરલપણથી સમજવામાં આવી જાય છે. તેને આપ સત્ય માનો. તે પછી
તેઓ પોતાના ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે છે.-આ સંપૂર્ણ જગત્માં પાંચ મહા-
ભૂતો જ છે. સમગ્ર સંસાર પંચ મહાભૂતાત્મક જ છે. તેનાથી જુદું બીજું
કંઈ પણ નથી. પાંચ મહાભૂતો દ્વારા જ સર્વથા સુકૃત અને દુઃકૃત વિગેરે

કિં બહુના-તૃણાદીનાં સ્પન્દનાદિકમપિ તત એવ સંમરતિ, ઇતિ। 'જેહિં નો વિજ્ઞાં કિરિયાઈ વા' 'જેહિં' યૈઃ પચ્ચભૂતૈરેવ 'નો' નઃ અસ્માકમ્ 'વિજ્ઞાં' વિષયે-મંવતિ। 'કિરિયાઈવા' ક્રિયા, ઇતિ વા 'અકિરિયાઈ વા' અક્રિયા, ઇતિ વા 'સુકહેઈ વા' સુકૃતમિતિ વા 'દુકહેઈ વા' દુઃકૃતમિતિ વા 'કલ્લાણેઈ વા' કલ્યાણમિતિ વા 'પાપપ્પઈ વા' પાપમિતિ વા 'સાહુ હવા અસાહુઈ વા' સાધુરિતિ વા અપાધુરિતિ વા 'સિદ્ધીઈ વા અસિદ્ધી ઇવા' સિદ્ધિરિતિ વા અસિદ્ધિરિતિ વા 'ગિરપ્પઈ વા અગિરપ્પઈ વા' નિરય ઇતિ વા અનિરય ઇતિ વા 'અવિઅંતસો તણમાયમપિ' અપિ અન્તગ્ગસ્તણમાયમપિ, યત્કિચ્છિદપિ મંવતિ તત્તત્તર્થે પચ્ચમહાભૂતૈરેવ મંવતિ, ન તત્તો વ્યતિરિક્તં કિમપ્પસ્થિ। 'તં વ પિહુદ્દેસેણં પુઠ્ઠોભૂયં સમવાયં જાણેઽન્ના' તંવ પુથ્થગુદ્દેસેણ પૃથ્થભૂત-સમવાયં જાનીયાત્, તંવ ભૂતસમુદાયં પૃથક્ પૃથક્કનામ્નાઽવગચ્છેદ્। 'તે જહા' તથા-પુઠ્ઠી પમે મહાભૂત' પૃથિવી એકં મહાભૂતમ્। 'આહુદ્ધવ્વે મહાભૂત' આપો દ્વિતીયં મહાભૂતમ્। 'તેહુ તવ્વે મહાભૂત' તેજ સ્ત્રુતીયં મહાભૂતમ્ 'વાઝ-ચહુત્થે મહાભૂત' વાયુ-ચતુર્થં મહાભૂતમ્ 'આગાસે પંચમે મહાભૂત' આકાશઃ પચ્ચમં

સમસ્ત સુક્ત અને દુઃકૃત આદિ રૂપ ક્રિયાણં હોતી હૈં। અધિક કયા કહા જાય, તિનકે કા હિલના જેસી ક્રિયા સી ઝઠ્ઠીં સે હોતી હૈ। હમારે મત કે અનુસાર પાંચ મહાભૂતોં સે હી ક્રિયા અક્રિયા સુક્ત દુઃકૃત, કલ્યાણ અકલ્યાણ, સાધુ અસાધુ, સિદ્ધિ અસિદ્ધિ, નરક અનરક, યહાં તક કિ તૃણ કા સ્પન્દન સી પાંચ મહાભૂતોં સે હી હોતા હૈ। ઝનસે અતિરિક્ત અન્ય કુલ્લ સી નહીં હૈ। ઝસ ભૂતસમુદાય કો પૃથક્ પૃથક્ નામોં સે જાનના ચાહિય। વે નામ હસ પ્રકાર હૈં-પહ્લા પૃથ્વી નામક મહાભૂત હૈ, જલ દુસરા મહાભૂત હૈ, તેજસ્ તોસરા મહાભૂત હૈ, વાયુ ચોથા મહાભૂત હૈ ઓર આકાશ પાંચવાં મહાભૂત હૈ। યહ પાંચ મહાભૂત

૩૫ ક્રિયાઓ હોય છે. વિશેષ શું કહી શકાય, તરણાનું હલનું જેવી ક્રિયા પણ તેનાથી જ થાય છે. અમારા મત પ્રમાણે પાંચ મહાભૂતોથી જ ક્રિયા, અક્રિયા, સુકૃત, દુઃકૃત, કલ્યાણ અકલ્યાણ, સાધુ, અસાધુ સિદ્ધિ અસિદ્ધિ નરક અનરક એટલે સુધી કે તરણાનું હલન પણ પાંચ મહાભૂતોથી જ થાય છે. તેના શિવાય અન્ય કંઈજ નથી. તે ભૂત સમુદાયને જુદા જુદા નામોથી જાણવા જોઈએ, તે નામો આ પ્રમાણે છે.-પૃથ્વી નામનો પહેલો મહાભૂત છે, જલ બીજો મહાભૂત છે તેજ ત્રીજો મહાભૂત છે, વાયુ ચોથો મહાભૂત છે. અને આકાશ પાંચમો મહાભૂત છે. આ રીતે આ પાંચ મહાભૂતો છે.

સમ્યકાર્યબોધિની ટીકા દિ. શુ. અ. ૧ પુનઃસીકનામાધ્યયનમ્

૭૭

મહાભૂતમ્ 'ઇચ્છેતે પંચ મહાભૂયા' इत्येतानि पञ्च महाभूतानि, नैतानि कुतोऽपि जायन्ते—किन्तु—पया वक्ष्यमाणस्वरूपाणि भवन्ति किं स्वरूपाणि तानि ? इत्याह—'अणिम्रिया' इत्यादि । 'अणिम्रिया' अनिर्मितानि—न केनापि कालेश्वरादिना रचितानि, 'अणिम्राविया' अनिर्मापितानि—न पर द्वारा निष्पादितानि, 'अकूटा' अकृतानि अश्रेन्द्रधनुरादिवद् विस्त्रसापरिणामेन निष्पन्नत्वात् न केनाऽपि तानि कृतानि अत एव अकृतानि, 'नो कितिमा' नो कृत्रिमाणि न घटवत्कर्तृकरणव्यापारसाध्यानि अत एव कृत्रिमतारहितानि, नो कडगा' नो कृतकानि स्वभाव-निष्पत्तौ अपेक्षितपरव्यापारो भावः कृतक उच्यते, तानि पञ्च महाभूतानि च विस्त्रसापरिणामेन निष्पन्नत्वात् न कृतक व्यपदेश्यानि अत एव तानि नो कृत कानि, 'अणाइया' अनादिकानि आदिरहितानि शाश्वतभाववत्त्वात् 'आणि इणा' अनिधानानि—निधनरहितानि अन्तरहितानीत्यर्थः कदाचिदपि काले विनाश-भावात्, 'अवन्ना' अवन्ध्यानि अश्वकार्यकर्तृत्वात्, 'अपुरोहिता' अपुरोहितानि कार्यप्रवर्तकपुरोहिताभावात् 'सतंता' स्वतन्त्राणि—अपरनिरपेक्षकार्यकर्तृत्वात् 'सासया' शाश्वतानि—शाश्वतकालस्याविस्वात्, तदेवं भूतानि पञ्चमहाभूतानि सन्तीति । इदं भूतवादिमतं प्रदर्शितम्,

सम्यति सांख्यमतमाह—'एगे पुण' एके केचन सांख्यकाराः पुनः 'एवमाहु' एवं कथयन्ति—'आयछट्ठा' आत्मवस्तुनि, एतानि पूर्वोक्तानि पञ्चमहाभूतानि, पञ्चैव न किन्तु आत्मवस्तुनि आत्मा वष्टो येषु तानि आत्मवस्तुनि, एतेषु पञ्च-महाभूतेषु तद्व्यतिरिक्तः षष्ठ आत्मा तिष्ठते, एवं केचन कथयन्ति—सांख्यार्ता

हैं । ये महाभूत किसी से उत्पन्न नहीं होते, किन्तु अनिर्मित हैं, अनि-र्मापित हैं अर्थात् किसी के द्वारा बनवाए हुए नहीं हैं, अकृत हैं, कृत्रिम नहीं है, अनादि हैं, अनन्त (विनाश रहित) हैं, अपुरोहित हैं अर्थात् इनको कोई प्रेरित करने वाला नहीं है स्वतंत्र हैं, शाश्वत हैं । अपना अपना कार्य करने में समर्थ हैं ।

कोई कोई पांच महाभૂતોં से भिन्न छठा આત્મવસ્તુ સ્વીકાર

આ મહાભૂતો કોઈનાથી ઉત્પન્ન થતા નથી. પરંતુ અનિર્મિત બન્યા નથી. અનિર્માપિત છે. અર્થાત્ કોઈનાથી બનાવેલ નથી. અકૃત છે. કૃત્રિમ નથી. અનાદિ છે. અનંત (વિનાશ રહિત) છે. અપુરોહિત છે, અર્થાત્ તેને કોઈ પ્રેરણા કરવા વાળા નથી. સ્વતંત્ર છે. શાશ્વત છે. પોત પોતાનું કાર્ય કરવામાં સમર્થ છે.

કોઈ કોઈ પાંચ મહાભૂતો શિવાય છઠ્ઠા આત્મવસ્તુનો પણ સ્વીકાર

મતે આત્મા અકિશ્ચિત્કરઃ, લોકાયતિકમતે તુ કાયાકારણિતાન્યેવ પચ્ચમહા
 મૂતાનિ અભિધ્યક્તવેતનાનિ આત્મવ્યવદેશં લભન્તે इति, તત્ર સાંખ્યામિમાયે-
 ગાહ—‘સતો નસ્તિ વિનાશો, અસતો નસ્તિ સંમતો’ સતો નાસ્તિ વિનાશઃ, અસતો
 નાસ્તિ સંમતઃ । સતઃ—સત્તાવતઃ પદાર્થસ્ય વિનાશો ન ભવતિ, અસતઃ—સત્ચારહિત-
 સ્ય પદાર્થસ્ય ન સંમતઃ—નોત્પત્તિર્નાયતે इति । સમ્પત્તિ—પચ્ચમહાભૂતવાદી સ્વમતં
 નિગમયતિ—‘પૃતાવતાવ જીવકાષ’ પૃતાવાનેવ જીવકાષઃ—દ્યાનેવ જીવઃ
 ‘પૃતાવતાવ અત્થિકાષ’ પૃતાવાનેન અસ્તિકાષઃ, —પૃતાવદેવાઽસ્તિત્વમ્ ।
 ‘પૃતાવતાવ સર્વલોષ’ પૃતાવાનેવ સર્વલોકઃ । ‘પયં મુદં લોગસસ કારણયાપ’
 પૃતત્ પચ્ચમહાભૂતાસ્તિત્વમેવ લોકસ્ય મુલમિતિ કારણમ્ પૃતદેવ કારણતયા
 સર્વકાર્યેષુ વ્યાપ્રિયતે । કિં बहुना—‘અત્રિ અંતસો તગમાયમવિ’ અપ્યન્તશ્ચસ્તુ-
 માત્રમપિ, તુજોત્પત્તિ તુળમવલનાદિકમપિ કાર્યં મહાભૂતાન્યેવ કુર્વન્તીતિ, ન તુ
 તદતિરિક્તં કિમપિ કારણં વિદ્યતે । અતઃ પચ્ચભૂતાદેવ સર્વસ્થોત્પાદા
 દિકમ્—નાસ્તિ જીવ સ્વદતિરિક્તોઽપિ તસ્માત્—‘સે’ સ પુરુષઃ, ‘કિં’

કરતે છે । उनका यह कथन है कि सत् का विनाश नहीं होता और
 असत् की उत्पत्ति नहीं होनी । भूतवादी के मत को दिखला कर यह
 सांख्य का मत कहा गया है क्योंकि वह पांच भूतों से भिन्न आत्मा
 को भी स्वीकार करता है ।

अब पांच भूतवादी के मत को उपसंहार करते हुए कहते हैं वस
 इतना ही (पांच भूत ही) जीवकाय है, इतना ही अस्तिकाय अर्थात्
 अस्तित्व है इतना ही सम्पूर्ण लोक है । यह पांच महाभूत ही लोक के
 प्रधान कारण हैं । अधिक क्या तृण की उत्पत्ति, तृण का हिलना और
 तृण का झुकना भी महाभूत का ही कार्य है । उनके अतिरिक्त अन्य

કહે છે. તેઓનું કથન એવું છે કે—સત્નો વિનાશ થતો નથી. તથા અસત્ની
 ઉત્પત્તિ થતી નથી. ભૂતવાદીનો મત બતાવીને આ સાંખ્યમત બતાવેલ છે.
 કેમકે તેઓ પાંચ મહાભૂતોથી બિન્ન આત્માને પણ સ્વીકારે છે.

હવે પાંચ મહાભૂત વાદીના મતનો ઉપસંહાર કરતા થકા કહે છે. ખસ
 આટલું જ (પાંચ મહાભૂત જ) જીવકાય છે. એટલું જ અસ્તિકાય અર્થાત્
 અસ્તિત્વ છે. આટલો જ સંપૂર્ણ લોક છે. આ પાંચ મહાભૂત જ લોકનું
 પ્રધાન કારણ છે. વિશેષ શું ? તૃણની ઉત્પત્તિ, તરણાનું હલવું અને તરણાનું
 ચ.લવું. એ પણ મહાભૂતનું જ કાર્ય છે. તેના શિવાય અન્ય કંઈ જ કારણ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધુ. અ. ૧ પુણ્ડરોક્ષનામાધ્યયનમ્

૭૧

ક્રીણન્-ક્રયવિક્રયાદિકં કુર્વન્ 'ક્રિણાવેમાણે' ક્રાપયન્-ક્રયણક્રિયાં મતિ
પ્રેરકો ભવન્ 'દળં' દનન્-પ્રાણાતિપાતં કુર્વન્ ધાયમાણે' ધાતયન્-
અપરેણ પ્રાણાતિપાતં કારયન્ ઉપલક્ષણાદ્ અનુમોદયંશ્ચ તથા-
'પયં પયાવેમાણે' પચન્ પાચયન્ 'અવિ અંતસો પુરિષમવિ ક્ષિણિતા' અપ્યન્તશ્ચઃ
પુરુષમવિ ક્રીત્વા તં ચ પુરુષં ક્રીતમ્ 'ધાયહતા' ધાતયિત્વા 'જલિથ ત્ય દોસો'
નાસ્ત્યન્ન તદ્ ઘાતે દોષઃ-પ્રાણાતિપાતાદિ જનિતં પાપં ન ભવતિ । કિં પુનરેકેન્દ્રિ-
યત્તનસ્પતિઘાતે, इत्यपि शब्दार्थः, 'एत्थं पि जाणाहि' अत्रापि जानीहि, इननादी
नास्ति दोषलेशोऽपीत्यवधारय । 'ते णो एवं विपडिवेदयंति' ते नो एवं विप्रति-
वेदयन्ति, ते एतादृशं सिद्धान्तं मन्यमाना वादिनः पञ्चमहाभूतमेव तत्त्वमित्या-
श्रितां वक्ष्यमाणं न जानन्ति, तदेवाह-'तं जहा' तद्यथा-'किरिपाइ वा' क्रियेति
वा 'जाव अनिरपइ वा' अनिरय इति वा, क्रियात् आरभ्याऽनिरपयन्तपदार्थ-
ममन्यमानास्ते 'एवं ते विरुवरुवेहि' एवं ते विरुवरूपैः-अनेकरूपकारकैः, 'कम्म-
समारंभेहि' कर्मसमारम्भैः-सावद्यकप्रौऽनुष्ठानैः 'भोग्याण' भोगाय 'विरुवरु-

કોઈ કારણ નહીં છે । અતઃપચ પાંચ મહાભૂતોં સે હી સય કી ઉત્પત્તિ
આદિ હોતી છે । ઉનકે બિન્ન કોઈ જીવ નહીં છે ।

ऐसी स्थिति में यदि कोई पुरुष स्वयं कय विक्रय आदि करता है,
कय विक्रय करवाता है, प्राणघात करता है, प्राणघात करवाता है, स्वयं
पकाता या दूसरे से पकवाता है. यहाँ तक कि पुरुष को भी खरोद कर
घात करता है, तो ऐसा करने में भी दोष नहीं है अर्थात् हिंसा जनित
पाप नहीं होता । ऐसा समझो ।

પંચ ભૂતવાદી કહતે હેં કિ ન કોઈ ક્રિયા છે યાવત્ ન નરક છે, ન
અનરક-સ્વર્ગ (નરક સે બિન્ન કોઈ ગતિ આદિ) છે । વે વિવિધ પ્રકાર વે

નથી તેથી જ પાંચભૂતોથી જ સઘળાની ઉત્પત્તિ વિગેરે થાય છે તેનાથી
જુદા કોઈ જીવ છે જ નહીં.

આવી સ્થિતિમાં જો કોઈ પુરુષ સ્વયં કય વિક્રય વિગેરે કરે છે, કય-
વિક્રય કરાવે છે, પ્રાણઘાત કરે કરાવે છે. સ્વયં રાધે અગર બીજા પાસે રંધાવે
છે, એટલે સુધી કે પુરુષને પણ ખરીદીને તેના ઘાત કરે છે. તો તેમ કરવ માં
પણ દોષ નથી. અર્થાત્ હિંસાથી થનારું પાપ લાગતું નથી તેમ સમજવું.

પંચ મહાભૂતવાદી કહે છે કે—કોઈ ક્રિયા છે જ નહીં યાવત્ નરક
પણ નથી અનરક પણ નથી અર્થાત્ નરકથી બિન્ન કોઈ ગતિ વિગેરે પણ

વાઈ' વિરુપરૂપાન્ અનેકમકારકાન્ 'કામમોગાઈ' કામમોગાન્-ઇચ્છાનુમોદિતમ-
નસ્થકિંતાન્ 'સમારમંતિ' સમારમન્તે-કુર્વન્તિ बहुविधमाण्युपमदीदिकमिति । 'एव-
मेव अणारिपा' एवमेव तेऽनार्याः । 'विप्वडिवन्ता' विप्रतिपन्ताः विपरीतभावमा-
पन्नाः, अत एते वादिनः-अनार्याः-विपरीतविचारवन्तश्च । 'तं सद्दमाणा तं
पत्तिपमाणा जाव इइ' तच्छूदधाना स्वत्पतिपन्तः यावदिति-एतादृशं पञ्चमहा-
भूतवादिनां धर्म भ्रदधानाः केचन राजानोऽन्ये वा परिषद्गताः पुरुषा एतन्मतमेव
सत्यमिति मन्यमानाः । उपदेशकमिमं वस्त्राद्युपमोगसामग्रीमर्पयन्ति 'ते णो
इत्थाए णो पाराय' ते-उक्तवादिनः तथा यथोक्तधर्मे भ्रदाक्षीलाश्च-नो अर्वावे
न एतस्मिन् पशुकलत्रादिलोके भवन्ति । 'नो पाराय' न वा परलोकाय भवन्ति,
अयमपि लोके स्तेषां इस्ताद् विभ्रष्टः परलोकास्तु सुतरां भ्रष्ट एव, किन्तु-
अन्तरा काममोगेषु अन्तरा-मध्ये काममोगेषु 'विपण्णा' विवण्णाः निमग्नाः सन्तः
-चतुर्गैतिष्ठसगमनन्तसंसारं परिभ्रमन्ति । 'दोच्चे' एव द्वितीयः 'पुरिमजाए' पुरुष-
जातः 'पंचमहभूए' पाञ्चमहाभूतिकः 'ति आहिए' इति आख्यात इति ॥ सू० १०॥

સાવધ કર્મો દ્વારા કામમોગોં કી પ્રાપ્તિ કે લિષ્ઠ આરંભ સમારંભ કરતે
રહતે હૈ-નાના પ્રકાર કે પ્રાણિયોં કા ઉત્તમર્દન આદિ કરતે હૈ । અતઃપર
યે અનાર્ય હૈ, અમપૂર્ણ વિચાર વાલે હૈ । ઇન પંચમહાભૂતવાદિયોં કે
મત પર અદ્વા કરને વાલે રાજા આદિ યા અન્ય પુરુષ ડનકે મત કો
સત્ય સમજતે હુષ ડનહેં વિષયોપમોગ કી સામગ્રી પ્રદાન કરતે હૈ । ડન
ધર્મ કી પ્રલપ્તિ કરને વાલે વાદી તથા ડસ પર અદ્વા કરને વાલે અનુ-
યાયી ન તો ઇધર કે રહતે હૈ, ન ડધર કે રહતે હૈ । વે ઇસ લોક સે બ્રહ્મ
હોતે હૈ ઓર પરલોક તો ડનકા બ્રહ્મ હોના હી હૈ । વે કામમોગોં કે

નથી. તેઓ જુદા જુદા પ્રકારના સાવધ કર્મોં દ્વારા કામમોગોની પ્રાપ્તિ માટે
આરંભ સમારંભ કરતા રહે છે -અનેક પ્રકારના પ્રાણિયોં ઉપમર્દન (હિંસા)
વિગેરે કરે છે. તેથી જ તેઓ અનાર્ય છે અમપૂર્ણ વિચારવાળા છે. આ
પાંચ મહાભૂત વાદિયોના મત પર અદ્વા કરવા વાળા રાજા વિગેરે અથવા
અન્ય પુરુષ તેમના મતને સત્ય સમજતા થકા વિષયોપમોગની સામગ્રી
આપે છે. ઉપર કહેલ ધર્મની પ્રપંચા કરવાવાળા વાદી તથા તેના પર અદ્વા
કરવાવાળા તેમના અનુયાયી નતો અહીંના રહે છે, કે નતો ત્યાંના રહે છે,
તેઓ આ ઢોંકથી બ્રહ્મ થાય છે. અને તેમનો પરલોક તો બ્રહ્મ હોય જ છે.
તેઓ કામમોગોના કાશરમાં વચમાં જ ફસાઈ જાય છે. અને વિષાદ-એકને

મૂલ્ય-અહાવરે તત્ત્વે પુરિસજાણે રૂંસરકારણિણે રૂંદ આહિ-
 ઝજરૂ, રૂંદ ધલુ પાર્શ્વે વા ૪ સંતેગરૂયા મણુસસા ભવંતિ, અણુ-
 પુલ્લેણં લોયં ઉલ્લવન્ના, તં જહા-આરિયા વેગે જાવ દુરૂવા વેગે,
 તેસિં ચ ણં મહંતે ઇગે રાયા ભવરૂ જાવ સેનાવરૂપુત્તા, તેસિં ચ
 ણં ઇગતિણે સદ્ધી ભવરૂ, કામં તં સમણા ય માહણા ય સંપહારિસુ
 ગમણાણે જાવ જહા મણે ઇસ ધમ્મે સુયલ્લાણે સુપલ્લત્તે ભવરૂ,
 રૂંદ ધલુ ધમ્મા પુરિસારૂયા પુરિસોત્તરિયા પુરિસલ્પણીયા પુરિસ-
 સંભૂયા પુરિસપજ્જોરૂયા પુરિસમાભિસમણાગયા પુરિસમેવ અભિ-
 ભૂય ચિટ્ઠંતિ, સે જહા ણામણે ગંડે સિયા સરીરે જાણે સરીરે સંલુલ્લે
 સરીરે અભિસમણાગણે સરીરમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠરૂ, ઇવમેવ
 ધમ્મારૂપુરિસારૂયા જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહા
 ણામણે અરૂં સિયા સરીરે જાયા સરીરે સંલુલ્લા સરીરે અભિસમ-
 ણાગયા સરીરમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠરૂ, ઇવમેવ ધમ્મા વિ પુરિસ-
 રૂયા જાવ પુરિસમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહા ણામણે વલ્લિણે
 સિયા પુલ્લવિજાણે પુલ્લવિસંલુલ્લે પુલ્લવિ અભિસમણાગણે પુલ્લવિ
 મેવ અભિભૂય ચિટ્ઠરૂ, ઇવમેવ ધમ્મા વિ પુરિસારૂયા જાવ પુરિસ-
 મેવ અભિભૂય ચિટ્ઠંતિ । સે જહા ણામણે રૂલ્લે સિયા પુલ્લવિજાણે
 પુલ્લવિસંલુલ્લે પુલ્લવિઅભિસમણાગણે પુલ્લવિમેવ અભિભૂય ચિટ્ઠરૂ.

કીચલ મેં હી ફસ જાતે હૈં ઓર વિષાદ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । અતઃ ચાર
 ગતિ લાલે અનન્ત સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરતે હૈં ।

યહ દૂસરા પુરુષ પંચ મહાભૌતિક કહા ગયા હૈ ॥૧૦॥

વ્યાખ્ય કરે છે. ચાર ગતિવાળા આ અનંત જોવા સંસારમાં તેઓ ભટક્યા કરે છે.

આ બીજો પુરુષ તે પંચમહાભૌતિક કહેવામાં આવેલ છે. ॥૧૦॥

સુ. ૧૧

एवमेव धम्मा वि पुरिसाइया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति ।
 से जहा णामए पुक्खरिणी सिया पुढविजाया जाव पुढविमेव
 अभिभूय चिट्ठइ, एवमेव धम्मा वि पुरिसाइया जाव पुरिसमेव
 अभिभूय चिट्ठंति, से जहा णामए उदगपुक्खले सिया उदग-
 जाए जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठइ, एवमेव धम्मा वि पुरि-
 साइया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति । से जहा णामए
 उदगबुब्बुए सिया उदगजाए जाव उदगमेव अभिभूय चिट्ठइ,
 एवमेव धम्मा वि पुरिसाइया जाव पुरिसमेव अभिभूय चिट्ठंति ।
 जं पि इमं समणाणं णिग्गंथाणं उद्धिट्ठं पणीयं वियंजियं
 हुवालसंगं गणिपिडयं, तं जहा-आयारो सूयगडो जाव दिट्ठि-
 वाओ, सव्वमेयं मिच्छा, ण एयं तहियं ण एयं आहातहियं,
 इमं सच्चं इमं तहियं इमं आहातहियं, ते एवं सन्नं कुव्वंति,
 ते एवं सन्नं संठवेति, ते एवं सन्नं सोवट्ठावयंति, तमेवं ते
 तज्जाइयं दुक्खं णाइ उट्ठंति सउणी पंजरं जहा । ते णो एवं
 विप्पडिवेदेति, तं जहा-किरियाइ वा जाव अणिरएइ वा, एव-
 मेव ते विरूवरूवेहिं कम्मसमारंभेहिं विरूवरूवाइं कामभोगाइं
 समारंभंति भोयणाए, एवामेव ते अणारिया विप्पडिवन्ना एवं
 सहहमाणा जाव इइ ते णो हव्वाए णो पाराए, अंतरा काम-
 भोगेसु विसण्णा त्ति, तच्चे पुरिसजाए ईसरकारणिए त्ति
 आहिए ॥सू० ११॥

समयाथैवोचिनी टीका द्वि. सु. अ. १ पुण्डरीकनामाख्यवचनम्

८३

छाया—आयापर स्तुतीयः पुरुषजात ईश्वरकारणिक इत्याख्यायते । इह खलु
 भाव्यां वा ४ सन्त्येके मनुष्या भवन्ति आनुपूर्व्यां लोकोपपन्नाः तद्यथा—आर्या
 वा एके यावत् दूरुपा एके, तेषां च खलु महान् एको राजा भवति यावत् सेना-
 पतिपुत्राः । तेषां च खलु एकः श्रद्धावान् भवति कामं तं श्रमणाश्च ब्राह्मणाश्च सम्प्र-
 धार्तुः गमनाय यावत्, यथा—मया एष धर्मः स्वरूपातः सुप्रज्ञसो भवति—इह खलु
 धर्माः पुरुषादिकाः पुरुषोत्तराः पुरुषमणीताः पुरुषसंभूताः पुरुषमच्योतिताः पुरुष-
 ममिसमन्वागताः पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथानाम गण्डः स्यात् शरीरे जातः
 शरीरे संवृद्धः, शरीरेऽमिसमन्वागतः, शरीरमेव अभिभूय तिष्ठति एवमेव
 धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथानाम अरतिः
 स्यात् शरीरे जाता शरीरे संवृद्धा शरीरे अमिसमन्वागता शरीरमेव अभिभूय तिष्ठन्ति,
 एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथा नाम
 वस्त्रमीकं स्यात् पृथिवीजातं पृथिवीसंवृद्धं पृथिवीममिसमन्वागतं पृथिवीमेव अभि-
 भूय तिष्ठति, एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिकाः यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति ।
 तद्यथानाम वृक्षः स्यात् पृथिवीजातः पृथिवीसंवृद्धः पृथिवीममिसमन्वागतः
 पृथिवीमेव अभिभूय तिष्ठति, एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव
 अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथा नाम पुष्करिणी स्यात् पृथिवी जाता यावत् पृथिवीमेव
 अभिभूय तिष्ठति एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति ।
 तद्यथा नाम उदकपुष्कलं स्यात् उदकजातं यावद् उदकमेव अभिभूय तिष्ठति,
 एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । तद्यथानाम
 उदकबुद् बुद्ः स्यात् उदकजातो यावद् उदकमेव अभिभूय तिष्ठति, एवमेव धर्मा
 अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेव अभिभूय तिष्ठन्ति । यदपि चेदं श्रमणानां
 निर्ग्रन्थानामुद्दिष्टं प्रणीतं व्यञ्जितं द्वादशाङ्गं गणिपिटकं तद्यथा—आचारः सूत्रकृतो
 यावद् दृष्टिवादः सर्वमेतन्मिथ्या । नैतत्तथ्यं नैतद् याथातथ्यमिदं सत्यम् इदं
 तथ्यम् इदं याथातथ्यम्, ते एवं संज्ञां कुर्वन्ति ते एवं संज्ञां संस्थापयन्ति ते एवं
 संज्ञां सुप्रस्थापयन्ति, तदेवं ते तज्जातीयं दुःखं नैव नोदयन्ति शकुनिपञ्जरं
 यथा । ते नो एवं विमतिवेदयन्ति—तद्यथा—क्रिया इति वा यावद् अनिरय इति
 वा । एवमेव ते निरूपरूपैः कर्म समारम्भैः निरूपरूपान् कामभोगान् समारभन्ते
 भोगाय । एवमेव ते अनार्या विमतिपन्ना एवं श्रद्धावाना यावदिति ते नोऽर्थावे
 नो पाराय अन्तरा कामभोगेषु विषण्णा इति तृतीयः पुरुषजात ईश्वरकार-
 णिक इत्याख्यायते ॥ सू०११ ॥

ટીકા—પૂર્વ પુરુષદ્વયં ગતં, સમ્પતિ-ઈશ્વરકારણિકં તૃતીયં પુરુષમધિકૃતપાદ-
‘અહાવરે’ इत्यादि, ‘महावरे’ ‘अइ’ अथ- पुरुषद्वयकथनानन्तरम् ‘अवरे’ अपरः
‘तच्चवे’ तृतीयः ‘पुरिसजाए’ पुरुषनातः ‘ईशरकारणिए’ ईश्वरकारणिकः-ईश्वरो
जगतः कारणं यस्य स ईश्वरकारणिकः आत्माद्वैतवादी ‘इइ आदिज्जइ’
‘इत्याख्यायते ‘इइ खलु पाईणं वा’ इइ खलु मनुष्यलोके पात्र्यां वा ४
प्राच्यादि चतुर्दिक्षु ‘संते गइया’ सन्ति एके ‘मणुस्सा’ मनुष्या भवन्ति । ‘आणु-
पुण्वेणं छोयं’ आनुपूर्व्यां लोकम् ‘उचवन्ना’ उपपन्नाः-ऋषेणाऽस्मिन्लोके
उत्पन्नाः, ‘तं जहा-आरियावेगे जाव दुरूवा वेगे’ आर्या वा एके
यावद् दुरूपा वा एके भवन्ति, अत्र सर्वं प्रथमसूत्रोक्तं वर्णनं कर्तव्यम्,
‘तेसि च णं महंते एगे राया भवइ जाव सेणावइपुत्ता’ तेषां चः आर्यादीनां
लोकानां मध्ये महानेकः सर्वेभ्यः श्रेष्ठो राजा भवति तत्परिषदि उग्रा उग्रपुत्रा

પંચ ભૂતવાદી ચાર્વાક કો મત પ્રદર્શિત કિયાર ગયા ઓર પહોં છે
હો પુરુષોં કો વર્ણન હો ગયા । અવ ત્રીસરે પુરુષ કે વિષય મેં કહતે હૈ-
‘અહાવરે તચ્ચે પુરિસજાઈ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ત્રીસરા પુરુષ ઈશ્વરકારણિક કહલાતા હૈ । ઉસકે મત કે
અનુસાર ઈશ્વર જગત્ કો કારણ હૈ । હસ મનુષ્યલોક મેં, પૂર્વ આદિ
દિશાઓ મેં કોઈ કોઈ મનુષ્ય હોતે હૈ જો નાના રૂપોં મેં ઉત્પન્ન હોતે
હૈ । ઉનમેં કોઈ આર્ય હોતે હૈ કોઈ અનાર્ય હોતે હૈ । ઉનકો વર્ણન પ્રથમ
સૂત્ર કે અનુસાર જાન લેના ચાહિયૈ । ઉનમેં કોઈ રાજા હોતા હૈ, જો
હિમલોન પર્વત કે સમાન હોતા હૈ, इत्यादि वर्णन भी पूर्ववत् ही यहाँ
कह लेना चाहिए । उसकी परिषद् होती है जिसमें सेनापति आदि होते

પાંચ મહાભૂતવાદી ચાર્વાકનો મત ઠહેવામાં આવેલ છે. તથા પહેલાના
એ પુરુષોનું વર્ણન થઈ ગયું છે. હવે ત્રીજા પુરુષના સંબંધમાં ઠહેવામાં આવે
છે.—‘અહાવરે તચ્ચે પુરિસજાઈ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ત્રીજો પુરુષ ઈશ્વર કારણિક ઠહેવાય છે. તેના મત પ્રમાણે
ઈશ્વર જગતનું કારણ છે આ મનુષ્ય લોકમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં કોઈ
કોઈ મનુષ્ય એવા હોય છે, કે જે અનેક રૂપોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં કોઈ
આર્ય હોય છે, કોઈ અનાર્ય હોય છે, તેનું વર્ણન પહેલા સૂત્ર પ્રમાણે
અમલો લેવું જોઈએ. તેઓમાં કોઈ રાજા હોય છે. જે હિમાલય પર્વત જેવો
હોય છે. વિગેરે વર્ણન પણ પહેલા પ્રમાણે અહિંયાં કહી લેવું જોઈએ. તેમની
પરિષદ હોય છે. જેમાં સેનાપતિ વિગેરે હોય છે. ત્યાં પણ સમૂહ પૂર્વોક્ત

इत्यारभ्य सेनापतिपुत्रा इति पर्यन्ताः सम्भवा भवन्ति । अत्रापि प्रथममूत्रोक्तरीत्या सर्वमनुसन्धेयम् । 'तेसिं च णं एगए' तेषां च मध्ये एकः कश्चिन् 'सद्धी भवइ' श्रद्धानान् भवति । 'कामं तं समणा य माइणा य पडारिसु गमणाए' कामं तं श्रद्धावन्तं स्वमतानुयायिनं कर्तुं श्रमणा श्र ब्राह्मणा श्र गवनाय संप्रधारुः श्रद्दालोः समीपं गन्तुं निश्चयं कुर्वन्ति श्रमणा ब्राह्मणा श्र 'जाव' यावत्, यावत्पदेन 'तत्थ' इत्यारभ्य 'मयंतारो' इति पर्यन्तं प्रथममूत्रोक्ताष्टः संग्राह्यः । ते तत्र गत्वा श्रमणादयस्तं श्रद्दालुं कथयन्ति । 'जहा मए एस धम्मो सुयक्खाए सुप्पन्नत्ते भवइ' यथा मया एषः-वक्ष्यमाणो धर्मः स्वारूपातः सुयज्ञप्तो भवति । तथाहि- 'इह खलु धम्मा पुरिसाइया' इह लोके 'धम्मा' धर्मा ये सन्ति ते सर्वेऽपि 'पुरिसाइया' पुरुषादिकाः, पुरुषः-परमात्मा, आदिः-कारणं येषां ते पुरुषादिकाः जडचेतनादिकाः । यावन्तो जडचेतनादयः पदार्थाः समुपलभ्यन्ते तेषां सर्वेषां कारणमीश्वर एव । अत्र पुरुषशब्देन ईश्वरो ज्ञातव्यः । 'पुरिसोत्तरिया' पुरुषोत्तराः पुरुषः-ईश्वर एव उत्तरं-प्रधानं येषां ते तथा, अथवा यथा सर्वेषामादिः परमेश्वरस्तथा तेषां मुत्तरोऽपि-संहारकारकोऽपि परमेश्वर एव 'पुरिसप्पणीया' पुरुषमणीताः-ईश्वर-

हैं । यहाँ भी पूर्वोक्त वर्णान सारा जान लेना चाहिए । कोई कोई श्रमण या ब्राह्मण उन राजा आदि के पास, उन्हें अपने धर्म का अनुयायी बनाने के लिए जा पहुँचते हैं । वहाँ जाकर वे उनसे कहते हैं- हमारा यह धर्म सु-आख्यात है और सुयज्ञ है सरलता से समझा जा सकता है । हे राजन् ! हम आपको सत्य धर्म सुनाते हैं । इसे सत्य समझो । वह धर्म इस प्रकार है ।

इस जगत् में जो भी जड चेतन आदि पदार्थ हैं, वे सब पुरुषादिक हैं अर्थात् उनका आदि कारण ईश्वर है, वे सब पुरुषोत्तरिक हैं अर्थात् ईश्वर ही उनका संहार करता है । ईश्वर के द्वारा ही रचित है । ईश्वर

વર્ણન સમજી લેવું જોઈએ. કેઈકેઈ શ્રમણ અથવા માહન તે રાજા વિગેરેની પાસે તેને યોતાના ધર્મને અનુયાયી બનાવવા માટે તેની સમીપે જઈ પહોંચે છે. ત્યાં જઈને તેઓ તેને કહે છે કે-આમારો આ ધર્મ સુ-આખ્યાત છે. અને સુપ્રશસ્ત છે. સરલતાથી સમજી શકાય તેવો છે. હે રાજા અમે આપને સત્ય ધર્મ સમજાવીએ છીએ અને સત્ય સમજો. તે ધર્મ આ પ્રમાણે છે.-

આ જથાત્મા જડ ચેતન વિગેરે જે કેઈ પદાર્થ છે, તે બધા પુરુષ વિગેરે છે, અર્થાત્ તેવું આદિકારણ ધર્મિય છે. તેઓ સધળા પુરુષોત્તરિક છે. અર્થાત્ ધર્મિય જ તેઓનો સંહાર કરે છે. ધર્મિય દ્વારાજ તેની રચના કરાઈ

રચિતાઃ । ‘પુરિસસંભૂષા’ પુરુષસંભૂતાઃ-ઈશ્વરોત્પન્નાઃ ‘પુરિસપન્નોદયા’ પુરુષ-
પદ્યોત્તિતાઃ-ઈશ્વરેણ પ્રકાશિતાઃ, ‘પુરિસમમિસમળાગયા’ પુરુષમમિસમન્વાગતાઃ
પરમેશ્વરમેવાઽનુગામિનઃ । ‘પુરિસમેવ અભિમૂય ચિદ્વંતિ’ પુરુષમેવ અભિમૂય-
વ્યાપ્ય તિષ્ઠન્તિ, સર્વે પદાર્થા ઈશ્વરમેવાઽઽશ્રયી કૃત્ય તિષ્ઠન્તિ । સર્વે ધર્માઃ,
ઈશ્વરાદેવ જાયન્તે તસ્મિન્ને । ઈશ્વરે તિષ્ઠન્તિ મલીયન્તે ચ તસ્મિન્નેવાઽધિષ્ઠાનેશ્વરે ।
અસ્મિન્નર્થે દૃષ્ટાન્તં દર્શયતિ-‘સે બ્રહ્મા ણામપ’ તદયથાનામ ‘ગંઢે સિયા’ ગઢઃ-
વ્રણવિશેષઃ સ્યાત્ ‘સરીરે’ શરીરે ‘જાણ’ જાતઃ-સમુત્પન્નઃ । ‘સરીરે સંવુદ્ધુ’
શરીરે સંવૃદ્ધઃ ‘સરીરે અમિસમળાગપ’ શરીરેઽમિસમન્વાગતઃ । ‘સરીરમેવ અમિમૂય
ચિદ્વદ્’ શરીરમેવ અમિમૂય-આશ્રયી કૃત્ય તિષ્ઠતિ, યથા-નામ સ્ફોટઃ શરીરાદેવ
સમુત્પદ્યતે શરીરે एव વર્દ્યતે શરીરમનુગચ્છતિ, તથા-શરીરમેવાઽધારરૂપેણાઽઽશ્રય
કૃત્વા સ્થિતો ભવતિ । एवमेव-‘ધમ્મા પુરિસાદયા જાવ પુરિસમેવ અમિમૂય ચિદ્વંતિ’
ધર્માઃ સર્વે પદાર્થાઃ પુરુષાદિકા યાવત્ પુરુષમેવ-અમિમૂય તિષ્ઠન્તિ । તથા-
સર્વે પદાર્થાઃ પરમેશ્વરાદેવ જાયન્તે પરમેશ્વરે एव વર્દ્યતે, તથા પરમેશ્વરમેવાઽ-
ધારરૂપેણાઽઽશ્રય કૃત્વા સ્થિતા ભવન્તિ । પુનરપિ દૃષ્ટાન્તાન્તરેણ તમેવાં દદી

સે હી ડનકા જન્મ છુખા હૈ । બે ઈશ્વર કે દ્વારા હી પ્રકાશિત હૈ । ઈશ્વર
કે હી અનુગામી હૈ । બે ઈશ્વર કો હી આશ્રય કરકે સ્થિત હૈ । તાત્પર્ય
યહ હૈ કિ જગત્ કે સમસ્ત પદાર્થ ઈશ્વર સે હી ઉત્પન્ન છુપ હૈ, ઈશ્વર મેં
હી સ્થિત હૈ ઓર ઈશ્વર મેં હી લીન હો જાતે હૈ । હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત
પ્રદર્શિત કરતે હૈ-‘જૈસે ફોડા શરીર સે હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ, શરીર મેં
હી વદતા હૈ, શરીર કા હી અનુગમન કરતા હૈ ઓર શરીર કે આધાર
પર હી ટિકતા હૈ । હસી પ્રકાર સમસ્ત પદાર્થ ઈશ્વર સે હી ઉત્પન્ન હોતે
હૈ, ઈશ્વર મેં હી વદતે હૈ, ઓર ઈશ્વર કો હી આધાર બનાકર
સ્થિત રહતે હૈ ।

છે. ઇશ્વરથી જ તેનો જન્મ થયો છે. તેઓ ઇશ્વર દ્વારા જ પ્રકાશિત છે,
ઇશ્વરને જ અનુસરનાર છે. તે ઇશ્વરનો જ આશ્રય લઈને સ્થિત છે.
તાત્પર્ય એ છે કે-જગતના સઘળા પદાર્થો ઇશ્વરથી જ ઉત્પન્ન થયા છે.
ઇશ્વરમાં જ સ્થિત છે, અને ઇશ્વરમાં જ લીન થઈ ગય છે. આ વિષયમાં
દૃષ્ટાન્ત ખતાવતાં તેઓ કહે છે કે-એમ ફેલ્કો ફેલ્કી શરીરમાંથી જ ઉત્પન્ન
થાય છે, શરીરમાં જ વધે છે. શરીરનું જ અનુગમન કરે છે. અને શરીરના
આધાર પર જ ટકે છે, એજ પ્રમાણે સઘળા પદાર્થો ઇશ્વરથી જ ઉત્પન્ન
થાય છે. ઇશ્વરમાં જ વધે છે, અને ઇશ્વરને આધાર બનાવીને સ્થિત રહે છે.

કરોતિ--'સે જહા જામણ અરિ સિયા સરીરે જાયા સરીરે સંવુઢા સરીરે અમિ-
સમજાગયા સરીરમેવ અમિમૂય ચિદ્વંતિ' તથા નામ અરતિ:--રક્તવિકારેણ જાય-
માના લઘુઘણપુઙ્ગરૂપા શરીરે જાતા શરીરે સંવુદ્ધા શરીરેઽમિસમન્વાગતા શરીર-
મેવાઽમિમૂય તિષ્ઠતિ । 'एवमेव धर्मा वि पुरिसा दिया जाव पुरिसमेव अभिमूय
चिद्वंति' एवमेव धर्माः सर्वपदार्था अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेवाऽभिभूय
तिष्ठन्ति । 'સે જહા જામણ અમિણ સિયા પુઢવિ જાણ પુઢવિ સંવુઢે પુઢવિ અમિ-
સમજાગણ પુઢવિમેવ અમિમૂય ચિદ્વંતિ' તથા નામ વસ્ત્રીકં સ્યાત્ પૃથિવીજાતં પૃથિવી
સંવુદ્ધં પૃથિવીમિસમન્વાગતં પૃથિવીમેવાઽમિમૂય-વ્યાપ્ય તિષ્ઠતિ 'एवमेव धर्मा
वि पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अभिमूय चिद्वंति' एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका
यावत् पुरुषमेवाऽभिभूय तिष्ठन्ति । 'સે જહા જામણ રુસલે સિયા' તથા નામ વૃક્ષઃ
સ્યાત્ 'पुढवि जाण' पृथिवी जातः 'पुढवि संवुद्धे' पृथिवी संवुद्धः 'पुढवि अभिसम-

પુનઃ દૂસરે દૃષ્ટાન્ત સે હસી અર્થ કા સમર્થન કરતે હૈં-જૈસે અરતિ
(ચિત્ત કી ઉદ્વિગ્નતા) શરીર મેં ઉત્પન્ન હુઈ, શરીર મેં વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હુઈ,
શરીર કા હી અનુગમન કરતી હૈં ઓર શરીર કે સહારે હી રહતી
હૈં, હસી પ્રકાર સબી પદાર્થ હૈંશ્વર સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં યાવત્ હૈંશ્વર કે
આશ્રય હી રહતે હૈં ।

જૈસે વલ્મીક 'बांशी, गुजराता में राफडा' પૃથ્વી સે ઉત્પન્ન હોતા
હૈં, પૃથ્વી મેં હી બઢતા હૈં, પૃથ્વી મેં હી અનુગત રહતા હૈં ઓર પૃથ્વી કો
હી વ્યાપ્ત કરકે ઠહરતા હૈં, હસી પ્રકાર સમસ્ત જડ ચેતન પદાર્થ મી
પુરુષ સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં યાવત્ પુરુષ કે હી આશ્રિત રહતે હૈં ।

જૈસે વૃક્ષ પૃથ્વી સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં પૃથ્વી મેં વૃદ્ધિપાતા હૈં, ઓર

હરીથી ખીચુ દૃષ્ટાન્ત ખતાવીને આજ હેતુને વધારે દઢ કરે છે. જેમ
અરતિ (ચિત્તનુ ઉદ્વિગ્ન પણુ) શરીરમાં ઉત્પન્ન થઈ શરીરમાં વધે છે, અને
શરીરનું જ અનુગમન કરે છે, અને શરીરના આશ્રયથી રહે છે. એજ પ્રમાણે
સઘળા પદાર્થો ઇશ્વરથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. યાવત્ ઇશ્વરના આશ્રયથી જ
રહે છે. જેમ વલ્મીક (રાફડો) પૃથ્વીમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, પૃથ્વીમાં જ વધે
છે, અને પૃથ્વીમાં જ સ્થિર રહે છે. અને પૃથ્વીમાં જ અનુગત રહે છે,
તથા પૃથ્વીમાં જ વ્યાપ્ત થઈને રહે છે. એજ પ્રમાણે સઘળા જડ અને
ચેતન પદાર્થો પણ ઇશ્વરમાંથી જ ઉત્પન્ન થયા છે. યાવત્ પુરુષના આશ્ર-
યથી રહે છે.

જેમ વૃક્ષ પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થાય છે. પૃથ્વીમાં વધે છે, અને પૃથ્વીમાં

ળામણ' પૃથિવીમમિસમન્વાગતઃ, 'પુઢવિમેવ અમિભૂય ચિદ્રૂ' પૃથિવીમેવાઽમિભૂય-
વ્યાપ્ય તિષ્ઠતિ । 'एवमेव धम्मा वि पुरिसाइया जाव पुरिसमेव अमिभूय चिद्वंति'
एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेवाऽमिभूय तिष्ठन्ति । 'से जहा णामण'
तद्यया नाम 'पुङ्खरिणी सिया' पुङ्खरिणी स्यात् वापी भवेत् 'पुढविजाण' पૃથિવી
जाता 'जाव पुढविमेव अमिभूय चिद्व' यावत् पૃથिવીमेवाऽमिभूय તિષ્ઠતિ,
यथा वा वापी पૃથિવ्यां जायते तत्रैव तिष्ठति तस्यामेव लीयते 'एवमेव धम्मा वि
पुरिसाइया जाव पुरिसमेव अमिभूय चिद्वंति' एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत्
पुरुषमेवाऽमिभूय तिष्ठन्ति । 'से जहा णामण' तद्ययानाम 'उदगपुङ्खले सिया'
उदकपुङ्खलम्-उदकमाचुर्य-जलवृद्धिः स्यात् 'उदगजाण जाव उदगमेव अमिभूय
चिद्व' उदकजातं यावद् उदकमेवाऽमिभूय तिष्ठति । 'एवमेव धम्मा वि पुरिसाइया
जाव पुरिसमेव अमिभूय ચિદ્વંતિ' एवमेव धर्मा अपि पुरुषादिका यावत् पुरुषमेवा-
ऽमिभूय તિષ્ઠન્તિ । यथा खलु उदकवृद्धिं जलाद् उद्भूय जल एव स्थितं भवति,
तथैव सर्वं कार्यजातं पुरुषादुरप्य पुरुष एव तिष्ठति । 'से जहा णामण उदगवुङ्खुर
પૃથ્વી કો હી વ્યાપ્ત કરકે ઠહરતા હૈ, इसी प्रकार समस्त पदार्थ पुरुष-
से ही उत्पन्न होते हैं' और पुरुष को ही व्याप्त करके ठहरते हैं ।

જैसे વાપી 'વાવડી' પૃથ્વી સે ઉત્પન્ન હોતી હૈ, યાવત્ પૃથ્વી
કો હી વ્યાપ્ત કરકે રહતી હૈ ઓર પૃથ્વી મેં હી વિલીન હો જાતી હૈ,
इसी प्रकार समस्त पदार्थ पुरुष से ही उत्पन्न होते हैं यावत् पुरुष को
ही व्याप्त करके रहते हैं ।

જैसे જલ કી વૃદ્ધિ જલ સે હી હોતી હૈ, ઓર જલ કો હી વ્યાપ્ત
કરકે રહતી હૈ, इसी प्रकार समस्त पदार्थ पुरुष ईश्वर से ही उत्पन्न हुए
हैं और पुरुष के ही आश्रय से रहते हैं ।

જ વ્યાપ્ત થઈને રહે છે. એજ પ્રમાણે સઘળા પદાર્થો પુરૂષથી જ ઉત્પન્ન
થાય છે. અને પુરૂષમાં જ વ્યાપ્ત થઈને રહે છે.

એમ વાવ પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, યાવત્ પૃથ્વીમાં જ વ્યાપ્ત
થઈને રહે છે. અને પૃથ્વીમાં જ વિલીન થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે સઘળા
પદાર્થો પુરૂષથી જ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. યાવત્ પુરૂષને જ વ્યાપ્ત
થઈને રહે છે.

એમ જાળી વૃદ્ધિ જાળથી જ થાય છે. અને જાળને જ વ્યાપ્ત થઈને
રહે છે. એજ પ્રમાણે સઘળા પદાર્થો પુરૂષ-ઈશ્વરથી જ ઉત્પન્ન થાય છે.
અને પુરૂષના જ આશ્રયથી રહે છે.

સિયા' તથા નામ-ઉદકવુદ્વુદઃ સ્થાત્ 'ઉદગજાણ જાવ' ઉદકનાતો યાવત્ 'ઉદગમેવ-અમિમૂય ચિદ્વદ્' ઉદકમેશાડમિમૂય વિષ્ટતિ । 'એવમેવ ધમ્મા વિ' એવમેવ ધર્મા અપિ પુરિસાદયા જાવ' પુરુષાદિકા યાવત્ 'પુરિસમેવ અમિમૂય ચિદ્વદ્' પુરુષમેવાડમિમૂય વિષ્ટન્તિ । 'જં પિ ય ઇમં સમગાણં ગિગ્ગંથાણં ઉદિદ્ધં પ્ણીયંં દિયં-જિયંં દુવાલસેગં ગણિપિઠયં' યદપિ ચેદં શ્રવણાનામ્-આર્હતાનાં-નિર્ગંથાનામ્-શુનીશ્વરાણામ્ ઉપ્પિઠમ્-ઉપ્પિઠમ્ પગોતં-તદર્થકથનેન વ્યજ્ઞિતં તેવામમિવ્યક્તી-કૃતં દ્વાદશાંગમ્ આચારાઙ્ગાદિ દષ્ટિવાદપર્યન્તં ગણિપિઠકં ગણિનાં પિઠકવત્ પિઠકં મન્જૂપારુપમ્ 'તં જહા' તથા -'આયારો મુષગહો જાવ દિદ્ધિગાઓ' આચારઃ સૂત્રકૃતો યાવત્ દષ્ટિવાદઃ 'સવ્વમેયં મિચ્છા' સર્વમેતન્મિધ્યા, જિનોક્તં શાસ્ત્રં પવ-ચનનિર્મૂલત્વાન્ મિધ્યા, અનીશ્વરમગીતત્વાત્, 'ળ એયં તદ્દિયં ણ એયં આદાતદિયં' નૈતત્ તથ્યમ્-ન સત્યમ્, નૈત્થ યાયાતથ્યમ્-ન યથાતથ્યિતાર્થકમ્ 'ઇમં સચ્ચં ઇમં આદાતદિયં' હ્રદયસ્મામિઃ પ્રતિપાદિતં શાસ્ત્રં સત્યમ્, હ્રદમેવ તથ્યમ્-પથાડવસ્થિ-તાડર્થપકાશકમ્, 'તે એવં સન્નં કુવ્વંતિ' તે-ઈશ્વરકારણિકા એવં સંજ્ઞાં કુર્વન્તિ જ્ઞાનં દધતે 'તે એવં સન્નં સંઠવેતિ, તે એવં સન્નં સોવદ્ધાવયંતિ' તે એવં સંજ્ઞાં જ્ઞાનં સંસ્થાપયન્તિ, તે એવં સંજ્ઞાં સૂપસ્થાપયન્તિ-સુદુતપા સ્વમતસ્થાપનં કુર્વન્તિ । શાસ્ત્રકારસ્તન્મતં નિરાકર્તુમાહ-સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં મપ્પાહ-હે જમ્બૂ સ્વામિન્ ! 'તમેવં તે તજ્જાદયંં દુવલં ગાતિઉઠ્ઠતિ' તદેવં તે તજ્જાતીયં

જૈસે જલ કા બુલબુલા જલ સે હી ઉત્પન્ન હુઆ યાવત્ જલકે આશ્રય સે રહતા હૈ, હસી પ્રકાર સમસ્ત પદાર્થ પુરુષ સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર યાવત્ પુરુષ કૈ હી આશ્રિત રહતે હૈં ।

શ્રમણ નિર્ગંથોં કૈ દ્વારા ઉપદિષ્ટ આચારાંગ સે હેકર દષ્ટિવાદ સે પર્યન્ત જો દ્વાદશાંગ ગણિપિઠક હૈ, વહ મિધ્યા હૈ ઓર હમારા હી મત શ્રેષ્ઠ હૈ, શ્રેયસ્કર હૈ, ઉદ્ધારકર્તા હૈ । ઈશ્વરકારણવાદિયોંકા વહ કથન હૈ । હસ પ્રકાર કથન કરતે હુએ અપને મત કૈ અનુસાર

એમ પાણીના પરપોટા પાણીથી જ ઉત્પન્ન થાય છે; યાવત્ જલના આશ્રયથી રહે છે, એજ પ્રમાણે સવગા પદાર્થો પુરુષથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. અને યાવત્ પુરુષના આશ્રયથી જ રહે છે.

શ્રમણ નિર્ગંથો દ્વારા ઉપદેશલ આચારાંગથી લઈને દષ્ટિવાદ પર્યન્ત જે દ્વાદશાંગ ગણિપિઠક છે, તે મિધ્યા છે. અને અમારો મતજ શ્રેષ્ઠ છે. શ્રેયસ્કર છે. ઉદ્ધાર કરવાવાળો છે. ઈશ્વર કારણ-વાદિયોનું એવું કથન છે. આ પ્રમાણે કથન કરતા થકા પોતાના મત અનુસાર લોકોને અનેક અનર્થોને

છોગોં કો અનેક અનર્થોં કે જનક એવં સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરાને ચાલે કાર્યોં મેં પ્રવૃત્ત કરતે હુવે વે સ્વયં બી સાવચ અનુષ્ઠાન મેં પ્રવૃત્ત હોતે હૈં । હસ પ્રકાર દોર્નાં ઓર સે બ્રષ્ટ હોકર બારંબાર સંસારચક્ર કો હી પ્રાપ્ત હોતે હૈં ।

વે દુઃખ સાગર સે કિસી બી પ્રકાર ત્રાણ નહીં પાતે હૈં । હસ પ્રકાર સંસાર સાગર મેં કર્મ રૂપી કીચડ મેં ફંસે હુપ પુરુષ કે રૂપ મેં પુરુષ-રિણી કે કીચડ મેં ફંસે તીસરે પુરુષ કા વ્યાલયાન કિયા ગયા હૈં ।

વે હસ પ્રકાર કહતે હૈં—આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ યાવત્ દષ્ટિવાદ યહ સબ જિનોક્ત શાસ્ત્ર મિથ્યા હૈં, કયોંકિ નિર્મૂલ હૈ, ન યે તથ્ય હૈં, ન યાથાતથ્ય હૈં । હમારે દ્વારા પ્રતિપાદિત શાસ્ત્ર સત્ય હૈં, યહી વાસ્તવિક અર્થ કે પ્રકાશક હૈં । વે એસા સમજાતે હૈં ઓર હસી મત કો સિદ્ધ કરને કા પ્રયાસ કરતે હૈં ।

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં—હે જમ્બૂ ! વે હસ મત કો સ્વીકાર કરને સે ઉત્પન્ન હોને ચાછે દુઃખ કો નષ્ટ નહીં કર સકતે,

કરવાવાળા અને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાવાળા કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત કરતા થકા તેઓ સ્વયં પણ સાવચ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્ત રહે છે. આ રીતે બંને બાબતી બ્રષ્ટ થઈને વારંવાર સંસાર ચક્રને જ પ્રાપ્ત કરે છે.

તેઓ દુઃખ રૂપી સંસાર સાગરથી કાંઈ પણ પ્રકારે રક્ષણ મેળવી શકતા નથી. આ રીતે સંસાર સાગરમાં કમ્ રૂપી કાઠવમાં ફસાયેલાને પુરૂષના રૂપથી વાવના કાઠવમાં ફસાયેલ ત્રીજા પુરૂષના વ્યાખ્યાન પ્રમાણે સમજવા.

તેઓ આ રીતે કહે છે. આચારાંગ-સૂત્રકૃતાંગ યાવત્ દષ્ટિવાદ આ સઘળું જિનોક્ત શાસ્ત્ર મિથ્યા છે. કેમકે તે નિર્મૂળ છે. તે તથ્ય નથી તેમજ યાથાતથ્ય પણ નથી અર્થાત્ તેમાં સત્યપણું નથી. અમોએ પ્રતિપાદન કરેલ શાસ્ત્ર સત્ય છે. એજ વાસ્તવિક અર્થને પ્રકાશ કરનાર છે. તેઓ આ રીતે સમજે છે. અને સમજાવે છે. અને એજ મતને સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે.

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે—હે જમ્બૂ તેઓ આ મતનો સ્વીકાર કરવાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા દુઃખનો નાશ કરી શકતા નથી. નિર્દોષ

સમયાર્થબોધની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૧૧

દુઃખં નૈવ ત્રોટયતિ, નિષ્કલ્લકુશાસ્ત્રસ્ય નિન્દનાત્ તદ્વિપરીતકુશાસ્ત્રપતિપાદિત-
જીવવધાદિકૃતિસત્કર્મક્રમણાત્ તાદૃશકર્મનનિતાડશુભાત્મકબંધનસ્ય મિનાશ્ચને
સમર્થો ન મરનાસ્તાસ્મિન્ સંવારચક્રે એવ પરિભ્રમન્તિ । અત્રાડ્યેડનુરૂપં દૃષ્ટાન્તં પ્રદ-
ર્શયતિ—‘સડળી પંનરં જહા’ શ્લોકનિઃ પક્ષી યથા પજારમ્, યથા શ્લોકનિઃ પજારમ્બન-
ત્રોટને સમર્થો ન મવતિ, વદ્ધત્વાદેવ તથા તે વાદિનોડપિ સંસારચક્રં નાડતિ-
ક્રામન્તિ રોપાજિતાડશુભકર્મવદ્ધત્વાદિનિ । ‘તે ણો એવં ત્રિષ્વલિવેદેતિ’ તે નો એવં
વિમતિવેદયન્તિ, મોક્ષમાર્ગે ન સમ્યગ્ જાનન્તિ, ‘તં જહા—કિરિયાહ વા જાવ અજિ-
રણ વા’ તથયા ક્રિયેતિ વા યાવત્ અનિરણ્યેતિ વા, ક્રિયાદેરાસ્થ અનિરણ્યન્તં
સુકૃતદુઃકૃતાદિકમેતદધ્યયનદશમધૂત્રપતિપાદિતં વસ્તુ ન જાનન્તિ યાવચ્છન્દેન

નિર્દોષ શાસ્ત્રની નિન્દા કરને ઓર ડસસે વિપરીત કુશાસ્ત્ર મેં પ્રતિપા-
દિત જીવ હિંસા આદિ કુકૃત્યો કો કરને કે કારણ ઉત્પન્ન હોને બાલે
અશુભ બંધન કો નષ્ટ કરને મેં સમર્થ ન હોતે હુણ સંસાર ચક્ર મેં હી
પરિભ્રમણ કરતે રહતે હૈં ।

હસ વિષય મેં અનુરૂપ દૃષ્ટાન્ત પ્રદર્શિત કરતે હૈં—જૈસે પક્ષી વિંજરે
કે બંધન કો તોડને મેં સમર્થ નહીં હો પાતા, ડસી પ્રકાર વે વાદી બી
સંસાર ચક્ર કા ઉલ્લંઘન નહીં કર સકતે, વધોંકિ વે અપને દ્વારા ઉપા-
જિત અશુભ કર્મો સે બંધે હુણ હૈં । વે મોક્ષમાર્ગ કો સ્વીકાર નહીં કરતે ।
વે કહતે હૈં—ન ક્રિયા હૈં ન અક્રિયા હૈં યાવત્ ન નરક હૈં, ન નરક વે
અતિરિક્ત અન્ય કોઈ લોક અર્થાત્ સ્વર્ગ—આદિ અનરક હૈં । અર્થાત્ હસી
અધ્યયન કે દસવેં સૂત્રમેં કહી હુઈ પુણ્ય પાપ આદિ વસ્તુઓ કો વે સ્વીકાર

શાસ્ત્રની નિન્દા કરવાથી અને તેનાથી ઉલ્ટા કુશાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલ અવ-
હિંસા વિગેરે કુકૃત્યોને કરવાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા અશુભ બંધનો નાશ
કરવામાં સમર્થ ન થતા સંસાર ચક્રમાંજ પરિભ્રમણ કરતા રહે છે.

આ વિષયમાં તેને યોગ્ય દૃષ્ટાન્ત બતાવતાં કહે છે કે—જેમ પક્ષી
પાંજરાના બંધનને તોડવામાં સમર્થ થઈ શકતા નથી, એજ પ્રમાણે તે
વાદીઓ પણ સંસાર ચક્રનું ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી. કેમકે તેઓ પોતા-
નાથી ઉપાછાંત કરેલા, અશુભ કર્મોના બંધનથી બંધાયેલા હોય છે. તેઓ
મોક્ષમાર્ગને સ્વીકાર કરતા નથી, તેઓ કહે છે કે—ક્રિયા નથી, તેમજ અક્રિયા
પણ નથી, યાવત્ નરક નથી. તેમ નરકથી બુદ્ધો એવો બીજો કોઈ લોક પણ
નથી. અર્થાત્ અનરક પણ નથી. તેમજ આ અધ્યયનના દસમા સૂત્રમાં કહેલ

અક્રિયા-સુકૃત-દુષ્કૃત-કલ્યાણ-પાપ-સાધસાધુ-સિદ્ધઅસિદ્ધિ - નિરયપર્યન્તસ્ય ગ્રહણં ભવતિ। 'एवमेव ते विरुवरूपेहि कम्मसमारंभेहि विरुवरूपाइ काम-भोगाइ' एवमेव ते विरुवरूपैः कर्मसमारम्भैः-अनेकमकारककर्मभिः विरुवरूपान्-नानामकारकान् 'कामभोगाइ' कामभोगान्-शब्दादिस्वरूपान् 'भोयणाए' उप-योगाय 'समारंभेति' समारभन्ते-कर्मसमारम्भं कुर्वन्तीति भावः। 'एवामेव ते आणारिया विप्पडिवज्जा' एवमेव ते अनार्या विमतिपक्खाः-विपरीतभावमापक्खाः सममवन् 'एवं सदहमाणा' एवं श्रद्धधानाः 'जाव इइ' यावदिति। 'ते णो इव्वाए णो पाराए' नो अर्वाचे नो पाराय किन्तु-‘अंतरा कामभोगेसु विसण्णा’ अन्तरा-मध्ये कामभोगेषु-इच्छामदनरूपेषु विपण्णा निमग्ना भवन्ति 'त्ति' इति तच्चे पुरिस जाए' तृतीयः पुरुषनातः 'ईसरकारणिर ति आदिए' ईश्वरकारणिक इत्याख्यातः। अयमेव तृतीयः पुरुषो यः पश्चिमदिग्विभागादागत्य स्वीयं पाण्डित्यं प्रदर्शयन् पुष्करिणीमध्यस्थितं मोक्षात्मपद्मवरपुण्डरीकमानेतुं संसारपुष्करिण्यां मवि-

नहीं करते हैं'। यहाँ 'यावत्' शब्द से अक्रिया सुकृत दुष्कृत कल्याण, पाप, साधु, असाधु, सिद्धि, असिद्धि एवं नरकपर्यन्त का ग्रहण करना चाहिए। इस प्रकार वे विविध प्रकार के आरंभ-समारंभ करके नाना प्रकार के कामभोगों को भोगने के लिए सावध कर्म करते हैं। इस प्रकार की श्रद्धा करते हुए वे अनार्य हैं, विपरीत मान्यता ग्रहण किये हुए हैं। वे न इधर के हैं, न उधर के हैं। बीच में ही इच्छा और मदन रूप काम भोगों में निमग्न होते हैं।

यह तीसरा पुरुष ईश्वर कारणवादी कहा गया है। यह वह तीसरा पुरुष है जो पश्चिम दिशा से आकर अपने पाण्डित्य को प्रकट करता हुआ पुष्करिणी के मध्य में स्थित मोक्षरूपी प्रधान पुण्डरीक को लाने के

પુણ્ય, પાપ વગેરેના તેઓ સ્વીકાર કરતા નથી. અહિંયાં યાવત યજ્ઞધી અક્રિયા સુકૃત, દુષ્કૃત, કલ્યાણ, પાપ, સાધુ, અસાધુ, સિદ્ધિ અસિદ્ધિ અને નરક સુધીના તેઓ સ્વીકાર કરતા નથી તેમ સમજવું. આ રીતે તેઓ અનેક પ્રકારથી આરંભ, સમારંભ કરીને અનેક પ્રકારના કામભોગોને ભોગવવા માટે સાવધ કર્મ કરે છે આ પ્રમાણેની શ્રદ્ધા કરતા થકા તેઓ અનાર્ય છે. વિપરીત માન્યતા શ્રદ્ધા કરેલ છે. તેઓ અહિંના નથી. તેમ ત્યાંના પણ રહેતા નથી. વચમાં જ ઈચ્છા અને મદન રૂપ કામભોગોમાં નિમગ્ન રહે છે.

આ ત્રીજો પુરુષ ઈશ્વર કારણવાદી કહેલ છે. આ ત્રીજો પુરુષ છે, કે જે પશ્ચિમ દિશાએથી આવતો પોતાના પાંડિત્યને પ્રગટ કરતો થકા વાવની મધ્યમાં રહેલ મોક્ષરૂપી પ્રધાન પુંડરીક-કમળને લાવવા માટે સંસાર રૂપી

સમયાર્થેષોચિની ટીકા શ્રિ. શ્રુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૨૩

જન્ સર્વજ્ઞશાસ્ત્રપતિપાદિતજ્ઞાનાદિમાર્ગસ્વાડિદ્વાન કર્મપદ્ધે નિમગ્નો વિનિષી-
દન્નેવ તિષ્ઠતિ । ईश्वरस्य जगत्कर्तृत्वे युक्तेरभावात्, तथा सर्वस्याऽऽत्मरूपत्वेऽनु-
भविरोधात् उभावपि पक्षौ-अनङ्गीकारपरादौ इति सू० ११ ।

મૂલમ્-અહાવરે ચતુરથે પુરિસજાણિયદ્વાદૃષ્યતિ આહિ-
જ્જહ, હહાં સ્વલ્પ પાર્શ્વે વાઠ, તહેવ જાવ સેનાવદ્વાપુત્તા વા, તેસિ
જ પાં એગદ્વા સદ્ધી ભવદ્, કામં તં સમણા ય માહણા ય સંપ-
હારિસુ ગમણાણ જાવ મણે એસ ધમ્મે સુઅક્ખાણ સુપન્નત્તે
ભવદ્ । હહાં સ્વલ્પ દુવે પુરિસા ભવંતિ એગે પુરિસે કિરિયમાદ્-
ક્ખદ્, એગે પુરિસે ણો કિરિયમાદ્ક્ખદ્ । જે ય પુરિસે કિરિય-
માદ્ક્ખદ્ જે ય પુરિસે ણો કિરિયમાદ્ક્ખદ્ દો વિ તે પુરિસા
તુલ્લા એગદ્વા કારણમાવન્ના । બાલે પુણ એવં વિપ્પરિવેદેદ્,
કારણમાવન્ને અહમંસિ દુક્ખામિ વા સોયામિ વા જૂરામિ વા
તિપ્પામિ વા પીડામિ વા પરિતપ્પામિ વા અહમેયમકાસિ પરો વા

લિપ સંસાર રૂપી પુષ્કરિણી મેં પ્રવિષ્ટ હુઆ ઓર સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત
જ્ઞાનાદિ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કો ન જાનને કે કારણ કર્મરૂપી કીચડ મેં ફંસ
કર વિષાદ કો પ્રાપ્ત હુઆ ।

ईश्वर जगत् का कर्त्ता है, इस पक्ष को सिद्ध करने के लिए कोई
युक्ति नहीं है । सभी पदार्थों को आत्मस्वरूप आत्ममय माना अनुभव
से बाधित है । अतएव ये दोनों पक्ष अंगीकार न करने से ही खंडित
हो जाते हैं ॥११॥

વાવમાં પ્રવેશ કર્યો અને સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલા જ્ઞાનાદિરૂપ શેક્ષ-
માર્ગને ન બાંધવાના કારણે કર્મરૂપી કાદવમાં ફસાઈને બેઠને પ્રાપ્ત થયો છે.

ઇશ્વર જગતના કર્તા છે. આ પક્ષને સિદ્ધ કરવા માટે કોઈ પણ યુક્તિ
નથી. સઘળા પદાર્થોને આત્મ સ્વરૂપ આત્મમય માનવામાં અનુભવથી બાધ
આવે છે. તેથી જ આ બંને પક્ષોનો અંગીકાર ન કરવાથી જ તે ખંડિત
થઈ જાય છે. ॥૧૧॥

जे दुक्खइ वा सोयइ वा जूरइ वा तिप्पइ वा पीडइ वा परितप्पइ वा
 परो एवमकासि, एवं से बाले स कारणं वा परकारणं वा एवं
 विप्पडिवेदेइ कारणमावन्ने । मेहावि पुण एवं विप्पडिवेदेइ
 कारणमावन्ने अहमंसि दुक्खामि वा सोयामि वा जूरामि वा
 तिप्पामि वा पीडामि वा परितप्पामि वा, णो अहं एवमकासि
 परो वा जं दुक्खइ वा जाव परितप्पइ वा णो परो एवमकासि,
 एवं से मेहावी सकारणं वा परकारणं वा एवं विप्पडिवेदेइ
 कारणमावन्ने, से बेमि पाईणं वा ४ जे तसथावरा पाणा ते एवं
 संघाय मागच्छंति ते एवं विपरियासमावज्जंति ते एवं विवेग-
 मागच्छंति ते एवं विहाणमागच्छंति ते एवं संगतियंति उवे-
 हाए, णो एवं विप्पडिवेदेति, तं जहा—किरियाइ वा जाव णिर-
 एइ वा अणिरएइ वा, एवं ते विरूवरूवेहिं कम्मसमारभेहिं
 विरूवरूवाइं कामभोगाइं समारभंति भोयणाए । एवमेव ते
 अणारिया विप्पडिवन्तो ते सहहमागो जाव इइ ते णो हव्वाए
 णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसण्णा । अउत्थे पुरिसजाए
 णियइवाइए त्ति आहिए इच्चेते चत्तारि पुरिसजाया णाणा-
 पन्ना णाणाछंदा णाणासीला णाणादिट्ठी णाणारूई णाणारंभा
 णाणाअज्झवसाणसंजुत्ता पहीणपुठवसंजोगा आरियं मगं असं-
 पत्ता इइ ते णो हव्वाए णो पाराए अंतरा कामभोगेसु विसण्णा । १२।

छाया—अथापरश्रुतुर्थः पुरुषो नियतिवादिक इत्याख्यायते । इह खलु
 प्राच्यां वा ४ तथैव यावत् सेनापतिपुत्राः । तेषां च खलु एकः श्रद्धावान् भवति
 कामं तं श्रमणाश्च ब्राह्मणाश्च संश्रयार्थं गमनाय, यावत् मया एव धर्मः स्वरूपातः

सुपज्ञतो भवति । इह खलु द्वौ पुरुषौ भवतः एकः क्रियामारूपाति एकः पुरुषो नो क्रियामारूपाति । यश्च पुरुषः क्रियामारूपाति, यश्च पुरुषो नो क्रियामारूपाति, द्वानपि तौ पुरुषौ तुल्यौ, एकार्थौ एककारणमापन्नौ । बालः पुनरेवं विपत्तिवेदयति—कारणमापन्नोऽहमस्मि दुःख्यामि वा शोचामि वा खिद्यामि वा तेषे वा पीडयामि वा परितप्ये वा अहमेवमकार्षम् । परो वा यद् दुःखयति वा शोचति वा खिद्यति वा तेषते वा पीडयति वा परितप्यते वा परः, एवमकार्षीत् । एवं स बालः स्वकारणं वा परकारणं वा एवं विपत्तिवेदयति कारणमापन्नः । मेधावी पुनरेवं विपत्तिवेदयति कारणमापन्नः अहमस्मि दुःख्यामि वा खिद्यामि वा तेषे वा पीडयामि वा परितप्ये वा नाहमेवमकार्षम् । परो वा यद् दुःखयति यावत् परितप्यते वा न परः एवमकार्षीत् । एवं स मेधावी स्वकारणं वा परकारणं वा एवं विपत्तिवेदयति कारणमापन्नः । अथ ब्रूमि प्राच्यां वा ४, ये प्रसस्थावराः प्राणाः ते एवं सङ्घातमागच्छन्ति, ते एवं विषर्गसमागच्छन्ति, ते एवं विवेकमागच्छन्ति ते एवं विधानमागच्छन्ति, ते एवं सङ्गतिं यन्ति उप्रेक्षया । नो एवं विपत्तिवेदयन्ति तद्यथा क्रिषा—इति वा यावन्निरय इति वा, अनिरय इति वा । एवं ते विरुपरूपैः कर्मसमारम्भैः विरुपरूपान् कामभोगान् समारभन्ते भोगाय एवमेव ते अनार्या विपत्तिपन्नास्तत् श्रद्धावानाः यावदिति त नो अर्वाचे नो पाराय अन्तरा कामभोगेषु विषण्णः चतुर्थः पुरुषो नियतिवादिक इत्याख्यायते इत्येते चत्वारः पुरुषजातीयाः नाना मन्त्राः नाना छन्दाः नाना शीलाः नाना दृष्टयः नाना रुचयः नाना रम्भाः नानाऽध्यवसानसंयुक्ताः पटीण पूर्वसंज्ञोगाः आर्य मार्गम् अयाग्रा इति नो अर्वाचे नो पाराय अन्तरा कामभोगेषु विषण्णः ॥ छम् १२ ॥

टीका—तृतीयपुरुषपर्यन्तं निरूप्य चतुर्थपुरुषमाह—‘अहावरे’ इति । ‘अह’ तृतीयपुरुषानन्तरम् ‘अवरे’ चतुर्थे पुरिसजाए गियइवाइएत्ति आहिज्जइ’ अपरश्चतुर्थः पुरुष जातः—नियतिवादिक इत्याख्यायते । ‘इह खलु पाईणं वा ४ तद्देव जाव सेणावइपुत्ता वा, इह खलु प्राच्यां वा तथैव यावत् सेनापतिपुत्र वा । इहाऽपि

‘अहावरे चतुर्थे पुरिसजाए’ इत्यादि ।

टीकार्थ—तीसरे पुरुष का वर्णन करके अब चौथे पुरुष का वर्णन करते हैं । यह चौथा पुरुष नियतिवादी कहा गया है । यहां भी पुष्करिणी की पूर्वदिशा से आरंभ करके राजा, परिषद् सेनापतिपुत्र पर्यन्त

‘अहावरे चतुर्थे पुरिसजाए’ इत्यादि

टीकार्थ—तीन पुरुषों पर्यन्त करीने छे येथा पुरुषों पर्यन्त करे वाभां आवे छे. आ येथे पुरुष ते नियतिवादी समज्जेवा. अहिंसां पण्ण वावणी पूर्वदिशांमेथी आरंभीने राजा, परिषद सेनापति पुत्र पर्यन्तना आ

પુત્રકરિષ્યાઃ પૂર્વદિશાત આરમ્ભ્ય રાજસદસ્યપરિપ્ત સેનાવસિપુત્રપર્યન્તાઃ સર્વેઽપિ
 પદાર્થાં એતદધ્યયનપ્રથમસૂત્રપદે અનુસન્ધેયાઃ । 'તેસિં ચ ણં એર્ઘ્યં સદ્ધી મવઙ્' તેષાં
 સ્વલ્પેકઃ શ્રદ્ધાવાન્ મવતિ । 'કામં તં સમણા ય માહણા ય સંપદારિસુ ગમણાએ'
 કામં-સ્વેચ્છયા તં શ્રદ્ધાલું જ્ઞાત્વા, તત્સમીપમ્ 'ગમણાએ' ગમનાય-ગન્તુમ્ 'સમ-
 ના ય' શ્રમણાશ્ચ 'માહણા ય' બ્રાહ્મણાશ્ચ 'સંપદારિસુ' સંપદાર્થુઃ-નિશ્ચિન્વન્તિ,
 નિશ્ચિત્પ-શ્રદ્ધાલોરન્તિકં ગત્વા કથયન્તિ । 'જાવ મએ એમ ધર્મ્મે સુખ ત્રાએ
 સુપન્નત્તે મવઙ્' યાવન્મયા એવ ધર્મઃ સ્વાસ્થ્યાતઃ સુપજ્જહો મતિ, મો
 ધર્માભિલાપુક ! અહં મવતે સત્યં ધર્મમુપદિશામિ-તં ચ મન્તઃ સાધ્યાનમનસઃ
 મૃષ્યન્તુ 'ઇ સ્વલ્લુ દુવે પુરિસા મવંતિ' ઇહ-મસ્મિન્ લોકે સ્વલ્લુ નિશ્ચયેન 'દુવે
 પુરિસા' દ્વૌ-દ્વિપકારકૌ પુરુષૌ મવતઃ । 'એ પુરિસે કિરિયમાઙ્કલઃ' એકઃ પુરુષઃ
 ક્રિયામારુપાતિ, ક્રિયયા સ્વર્ગમોક્ષો મવત્ત્વમિતિ પ્રતિપાદયતિ । 'એ પુરિસે ણો
 કિરિયમાઙ્કલઃ' એકઃ પુરુષો નો ક્રિયામારુપાતિ 'જે ય પુરિસે કિરિયમાઙ્કલઃ'

હસ અધ્યયન કે પ્રથમ સૂત્રપદ મેં કથિત સઘ વિષયોંં કા કથન સમક્ષ
 છેનાં યાહિએ । ડનમેં સે કોઈ ધર્મશ્રદ્ધાવાન્ હોનાં હૈ । ડસે શ્રદ્ધાવાન્ સમક્ષ
 કર કોઈ શ્રમણ અથવા બ્રાહ્મણ અવનીં ઇચ્છા સે ડસકે સમીપ જાનેકા
 નિશ્ચય કરતે હૈં ઓર ડન શ્રદ્ધાલુ રાજા આદિ કે સમીપ જાકર કહતે
 હૈં-હમારા યહ ધર્મ સુ આસ્થ્યાત હૈ, સરલતાં સે સમક્ષ મેં જાને યોગ્ય
 હૈ । હે ધર્મ કે અભિલાષી ! મૈં આપ કો સત્ય ધર્મ કા ડવદેશ કરતા
 હૂં । આપ ડસે સાધ્યાન હોકર સુનિએ ।

હસ લોક મેં દો પ્રકાર કે પુરુષ હોતે હૈં । એક વહ હૈ જો ક્રિયા કે
 યારા હી સ્વર્ગ મોક્ષ હોના કહતા હૈ ઓર ડસરા વહ હૈ જો ક્રિયાવાદી
 નહીં હૈ અર્થાત્ ક્રિયા સે સ્વર્ગ મોક્ષ કા હોના નહીં માનતા હૈ । જો ક્રિયા

અધ્યયનના પહેલાં સૂત્રમાં કહેલ સઘનાં વિષયોંં કથન સમક્ષ હેવું જોઈએ.
 તેમાંથી કોઈ ધર્મ શ્રદ્ધાવાન્ હોય છે. તેને શ્રદ્ધાવાન્ સમક્ષને કોઈ શ્રમણ
 અથવા બ્રાહ્મણ પોતાની ઇચ્છાથી તેની પાસે જવાની ઇચ્છા કરે છે. અને તે
 શ્રદ્ધાલુ રાજાની પાસે જઈને કહે છે કે-અમારો આ ધર્મ સુઆસ્થ્યાત છે.
 અને સરલ પણાથી સમક્ષ શકાય તેવો છે. હે ધર્મના અભિલાષી ! હું
 આપને સત્ય ધર્મનો ડવદેશ કરું છું. આપ તેને સાધ્યાન થઈને સાંભળો.
 આ લોકમાં બે પ્રકારના પુરુષો હોય છે. એક તો તે છે કે જેઓ
 ક્રિયા દ્વારા જ સ્વર્ગ અને મોક્ષ થવાનું કહે છે. અને બીજો એ છે કે જે
 ક્રિયાવાદી નથી. અર્થાત્ ક્રિયાથી સ્વર્ગ અને મોક્ષ થવાનું સ્વીકારતા નથી જે

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૨૭

યથ પુરુષઃ ક્રિયામાણ્યાતિ મતિપાદયતિ 'જે ય પુરિસે નો કિરિયમાણ્યસ્ત્' યથ પુરુષો નો ક્રિયામાણ્યાતિ 'દો વિ તે પુરિસા તુલ્યા એગદ્ધા કારણમાવન્ના' દ્વાવપિ તૌ પુરુષૌ તુલ્યૌ-સમાનો, 'એગદ્ધા' એકાથો' કારણમાવન્નો એકં નિયતિરૂપં કારણ-માશ્રિત્ય તુલ્યૌ સ્તઃ કિન્તુ- 'વાલે પુળ' વાલઃ-અઘઃ-કાલેશ્વારદિવાદી પુનઃ 'એવં' એવમ્-ચક્ષ્યમાણરીત્યા 'વિષ્પલિવેદેઃ' વિમતિવેદયતિ જાનાતિ, 'કારણ-માવન્ને' કારણમાવન્નઃ, સુલ્લદુઃસ્વપ્રકૃતદુષ્કૃતપ્રમૃતેઃ કારણં સ્વકૃતં એવ પુરુષકારઃ કાલેશ્વારદિવાડસ્તીત્યેવં કારણમશ્યુવપન્નઃ નાન્યભિયત્યાદિકં કારણમસ્તીતિ, તદેવાહ- 'અદમસિ' અદમસ્મિ 'દુઃસ્વામિ વા' દુઃસ્વામિ-શારીરમા-નસિકં દુઃસ્વપ્રમુખવામિ 'સોયામિ વા' શોચામિ-ઇષ્ટાનિષ્ટવિપોગસંપ્રોગજન્નં શોકમનુભવામિ 'જૂરામિ વા' લિધામિ-માનસિકસ્વેદમનુભવામિ 'તિપ્પામિ વા' તેપે-શારીરચલક્ષરણેન ક્ષરામિ 'પીડામિ વા' પીડયામિ-સવાહ્યામ્યન્તરતયા પીડા-મનુભવામિ 'પરિતપ્પામિ વા' પરિતપ્ત્યે હૃદયાન્તરઃ પરિતાપમનુભવામિ, યદર્હં દુઃસ્વા-દિકમનુભવામિ તત્સર્વમપિ 'અદમેયપકાસિ' અદમેયમકર્પમ્, યન્મયા દુઃસ્વાદિકં મોક્ષયતે તત્સર્વં મમ કૃતકર્મેણ એવ ફલં નાડ્યસ્ય । 'પરો વા જં દુઃસ્વહ વા સોયહ વા જૂરહ વા તિપ્પહ વા પીડહ વા પરિતપ્પહ વા' પરો વા યદ્ દુઃસ્વપતિ વા-શોચતિ

કો જાનતા હૈ ઓર જો ક્રિયા કો નહીં જાનતા હૈ, યહ દોનોં પુરુષ સમાન હૈ, દોનોં એક હી કારણ કો પ્રાપ્ત હૈ । યે દોનોં હી અજ્ઞાની હૈ, ક્યોંકિ જન્હેં સર્વ કા જ્ઞાન નહીં હૈ કિ નિયતિ સે હી સમી કુલ્લ હોતા હૈ । કારણ કો જાનને વાલા અજ્ઞાની એસા સમજતા હૈ । કિ કાલ, કર્મ, ઈશ્વર આદિ હી ફલ કે જનક હૈ । વે સમજતે હૈ કિ મૈં જો દુઃસ્વ ભોગ રહા હું, શોક પા રહા હું, દુઃસ્વ સે આત્મગ્લાની પા રહા હું, શારીરિક શક્તિ કો નષ્ટ કર રહા હું, પીડિત હો રહા હું, ઓર સંતપ્ત હો રહા હું, યહ સબ મેરે કિયે કર્મ કા ફલ હૈ અથવા વૈસરા કોઈ જો દુઃસ્વ પા રહા

ક્રિયાને સ્વીકારે છે. અને જે ક્રિયાને જાનતા નથી આ બંને પુરુષો સરખા જ છે, બંને એક જ કારણને પ્રાપ્ત થયેલા છે. આ બંને અજ્ઞાની છે. કેમ કે તેઓને તત્ત્વનું જ્ઞાન નથી. તેઓ એવું કહે છે કે નિયતથી જ સર્વથા થાય છે. કારણને જાનવા વાળા અજ્ઞાની એવું સમજે છે કે-કાળ, કર્મ, ઈશ્વર, વિગેરે જ ફલના આપવા વાળા છે. તેઓ સમજે છે કે-હું જે દુઃખ લોગવી રહ્યો છું શોક પામી રહ્યો છું. દુઃખથી આત્મગ્લાની પામી રહ્યો છું. શારીરિક શક્તિનો નાશ કરી રહ્યો છું. પીડા પામી રહ્યો છું. અને સંતાપ પામી રહ્યો છું. આ બધું મારા કરેલા કર્મનું જ ફળ છે. અથવા બીજા કોઈ જે દુઃખ પામી રહ્યા છે, શોક પામી રહ્યા છે, આત્મગ્લાની કરી રહ્યા છે, શારીરિક

મ્-સ્થિયતિ વા તેષતે વા પીડયતિ વા પરિતપ્યતે વા, તત્ર દુઃસ્થિયતિ-દુઃસ્થ-
 માપ્નોતિ, શોષતિ-શોકં માપ્નોતિ વા, સ્થિયતિ-સ્થેદં માપ્નોતિ તેષતે વા-દુઃસ્થા-
 તિરેકેણ તાપં માપ્નોતિ, પીડયતિ-પીડાં માપ્નોતિ, પરિતપ્યતે-પરિતાપં માપ્નોતિ,
 'પરો એવમકાસિ' પર એવમકાર્પીત્ યદન્યો વા દુઃસ્વાદિકમનુભવતિ-તત્સર્વં સ્વયં
 પરપીડોત્પાદનેન કૃતવાન, તત્ તસ્ય સ્વસંપાદિતકર્મણ એવ ફલમ્ । 'એવં સે વાલે
 સકારણં વા પરકારણં વા એવં વિષ્પદિવેદેઃ કારણમાવન્ને' એવં સ વાલઃ સ્વકારણં
 વા પરકારણં વા એવં વિપતિવેદયતિ કારણમાપન્નઃ । એવં સોઽજ્ઞાની કાલકર્મ-
 પરમેશ્વરાદીનાં સુખદુઃસ્વાકારણત્વેન મન્યમાન સ્વસ્ય સુખદુઃસ્વયોઃ પરકીય-
 સુત્તદુઃસ્વયોર્વા સ્વકીયકર્મણઃ પરકીયકર્મણો વા કાર્યમવગચ્છતિ, ક્ષત્પેતદેવ
 તસ્ય વાછત્ત્વમિતિ । તદેવં નિયતિવાદી કાલેશ્વરાદિ કારણવાદિનો વાલત્વં પ્રદર્શ્ય
 સમ્પતિ-સ્વમતં પ્રદર્શયતિ-'મેઘાવી પુણ' કિત્યાદિ । 'મેઘાવી પુણ એવં વિષ્પદિવેદેઃ
 કારણમાવન્ને' કારણં નિયતિરૂપં કારણં પ્રાપ્તો મેઘાવી પુનરેવં વિપતિવેદયતિ,
 પરન્તુ-નિયતિમાત્રં સુખદુઃસ્વાદીનાં કારણમિતિ મન્યમાનો વિદ્વાંસ્તુ પુનરેવં
 જાનાતિ 'અહમંસિ દુઃસ્વામિ વા-સોયામિ વા-જૂરામિ વા-તિષ્પામિ વા-પીડામિ
 વા-પરિતપ્યામિ વા, ણો અહં એવમકાસિ, અહમસ્મિ દુઃસ્વામિ વા-શોચામિ વા-

હૈ, શોક પા રહા હૈ, આત્મગ્લાનિ કર રહા હૈ, શારીરિક બલ કો નષ્ટ
 કર રહા હૈ, પીડિત્ત હોતા હૈ યા તાપ ભોગતા હૈ, યહ લસકે કર્મ કા
 ફલ હૈ । હસ પ્રકાર અજ્ઞાની કાલ, કર્મ, પરમેશ્વર આદિકો સુખ દુઃખ
 કા કારણ માનતા હુઆ અપને સુખ દુઃખ કા કારણ અપને કર્મ કો
 ધૌર દુસરે કે સુખ દુઃખ કા કારણ દુસરે કે કર્મ કો સમજતા હૈ ।
 કિન્તુ કારણ કો પ્રાપ્ત બુદ્ધિમાન્ એસા જાનતા હૈ કિ મૈં દુઃખ ભોગતા
 હૂં, શોક પા રહા હૂં, દુઃખ સે આત્મગ્હાઈ કર રહા હૂં, શારીરિક શક્તિ
 કો નષ્ટ કર રહા હૂં, પીડા પા રહા હૂં, સંતાપ હો રહા હૂં, હસમેં મેરા

બળનો નાશ કરી રહ્યા છે, પીડા પામી છે, અથવા સંતાપ ભોગવે છે, આ
 બધું તેના કર્મનું જ ફળ છે. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનીઓ કાળ, કર્મ, પરમેશ્વર
 વિગેરેને સુખદુઃખનું કારણ માનતા થકા પોતાના સુખ દુઃખનું
 કારણ પોતાના કર્મને અને બીજાના સુખ દુઃખનું કારણ બીજાના કર્મને
 સમજે છે. પરંતુ કારણને પ્રાપ્ત બુદ્ધિમાન્ એવું સમજે છે કે-હું દુઃખ
 ભોગવું છું, શોક પામી રહ્યો છું. દુઃખથી આત્મનિંદા કરી રહ્યો છું.
 શારીરિક શક્તિનો નાશ કરી રહ્યો છું. પીડા પામી રહ્યો છું. સંતાપ પામી
 રહ્યો છું. તેમાં મેં કરેલ કર્મ કારણ નથી. આ બધું દુઃખ વિગેરે નિય-

લિધામિ વા-તેપે વા પીડયામિ વા-પરિતપ્યે વા-નાદમેત્તમકાર્ણમ્, યદ્દં ક્ષો-
 ષામિ યન્મમ પીડાદિકં ભવતિ ન તત્ત્વ કર્માદિકં કારણમ્ । ‘પરો વ જં દુઃસ્વાહ જાણ
 પરિતપ્પહ વા જો પરો એવમકાસિ’ પરો વા યદ્ દુરુઘયતિ યાત્તપરિતપ્પતે વા ન પર
 એવમકાર્ણિવ, પરોઽપિ યદ્ દુઃસ્વાદિકમનુભવતિ, તત્ત્વ તાદશદુઃસ્વાદનુભવેન
 કર્મણઃ કારણતા, કિન્તુ-સર્વમેતત્ત્વદુઃસ્વાદિકં સ્વસ્ય પરસ્પ વા તત્ત્વર્થે નિયતિ
 વજાદેવ આગચ્છતિ, एवं च नियतिरेव सर्वेषां कारणम् । ‘एवं से मेधावी सका-
 रणं वा परकरणं वा एवं विष्यद्विवेदेह कारणमावन्ने’ एवं स मेधावी स्वकारण
 वा परकारणं वा एवं विपत्तिवेदयति कारणमापन्नः, अनेन प्रकारेण स बुद्धिमानेव-
 मवगच्छति स्वकारणं परकारणं वा सुखदुःखादि मम परस्य वा यद्ववति न
 तस्त्वनुपरकृतકર્મણઃ ફલમ્’ કિન્તુ સર્વમેતન્નિયતિવિવેછિતમેવ ક્ષ્યમવધારયતિ
 વિદ્વાન્ । ‘સે વેમિ પાર્ણે વા ૪’ અથ વ્રીમિ-પુક્તિતો નિશ્ચિત્ય પ્રતિપાદયામિ-
 પ્રાચ્યાં વા ૪-પ્રાચ્યાં-પૂર્વદિશાયામ્ પશ્ચિમદિશાયાં દક્ષિગચ્છામુત્તરસ્યાં વા ઉપ-
 વસનાદુર્ધ્વમધોદિશ્ચિ વા ‘જે તસયાવારા પાણા’ યે વ્રસસ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ માણ-
 વન્તો જીવા વિદ્યન્તે । ‘તે एवं संघायमागच्छन्ति’ તે પ્રાણા एवं પ્રકારેણ નિયતિ-
 વહેનેવ સદ્ગતમ્-ઔદારિકાદિશરીરભાવમાગચ્છન્તિ, इति अहं नियतिवादी
 વ્રીમિમિ । યે કેવન વ્રસસ્થાવરાઃ પ્રાણિનો યત્ત કુત્રાપિ વસન્તિ તે સર્વેઽપિ નિયતિ-

क्रिया कर्म कारण नहीं है । इसी प्रकार कोई दूसरा दुःखी होता है
 यावत् परिताप पाता है, सो उनमें उसका क्रिया कर्म कारण नहीं है ।
 किन्तु यह सब दुःख आदि नियति के बल से ही उपस्थित होते हैं ।
 अतएव नियति ही सब का कारण है । इस प्रकार वह बुद्धिमान पुरुष
 ऐसा समझता है मुझ को या दूसरे को जो भी सुख या दुःख होता
 है, वह स्वकृत अथवा परकृत कर्म का फल नहीं है । यह सब तो
 नियति का ही कारण है ।

अतएव मैं ऐसा कहता हूँ-पूर्वादि सभी दिशाओं में जो भी व्रस और
 स्थावर प्राणी हैं, वे सब नियतिके बल से ही औदारिक आदि शरीरको

તિના બળથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી નિયતી જ સઘળાનું કારણ છે. આ
 પ્રભાવે એ બુદ્ધિમાન પુરુષ એવું સમજે છે, કે મને અથવા બીજાને જે
 કંઈ સુખ અથવા દુઃખ થાય છે, તે સ્વકૃત અથવા બીજાએ કરેલ કર્મનું
 ફળ નથી. આ બધું નિયતિનું જ ભાગ્યાધીન કારણ છે. તેથી જ હું એવું
 કહું છું કે-પૂર્વ વિગેરે સઘળી દિશાઓમાં જે કંઈ વ્રસ અને સ્થાવર
 પ્રાણીઓ છે, તે સઘળા નિયતિના બળથી જ ઔદારિક વિગેરે શરીરને પ્રાપ્ત

બહેનૈવ શરીરસક્રિયાતં પ્રાપ્નુવન્તિ, તથા-નિયતિબલેનૈવ શરીરાદિપુશ્યન્તે સુ
 સુખદુઃખાદિકં સર્વમેવ અનુકૂળપતિકૂળજાતં લબન્તે હિતિ । ‘તે एवं विपरियास-
 मावजंति’ एवं તે નિયતિબલેનૈવ વિપર્યાસમાગચ્છન્તિ, શરીરાવસ્થા-બાલાદિ-
 રૂપામ્ । ‘તે एवं विवेगमागच्छंति’ તે જીવાઃ પૂર્વોક્તાઃ પદ્મકારાઃ એવમ્ નિયતિ-
 बलेनैव विवेकं शरीरात् पार्थक्यम् आगच्छन्ति-પ્રાપ્નુવન્તિ । ‘તે एवं विहाण
 मागच्छंति’ તે એવં વિહાણ માગચ્છન્તિ, તે જીવાઃ નિયતિબલેનૈવ વિધાનં કાળ-
 त्वकुञ्जत्वादिभावं प्राप्नुवन्ति નિયતિબલેનૈવ વધિરાન્ધકાળકુન્જા મવન્તીતિ
 भावः ‘ते एवं संगतियंति’ एवं તે સંગતિયંતિ-એવમ્ અનેન પ્રકારેણ તે નિયતિ-
 बलेनैव संगतिं नाना प्रकारकं सुखदुःखादिभावं प्राप्नुवन्ति सुधर्मस्वामी जम्बू
 स्वामिनं कथयति-‘उवेदाए’ उत्पेक्षया नियतिवादिनो नियतिमाश्रित्य तदुपेक्षया
 यत्किञ्चित्कारितया ‘णो एवं विपपडिवेदे’ति’ નો એવં તે વિપતિવેદયન્તિ-નિયતિ
 बलेन सर्वं भवतीति वदन्त स्ते ‘नो’ नैव एवम्-वक्ष्यमाणान् पदार्थान् विप्रति-
 वेदयन्ति-ન જાનન્તિ । કે તે પદાર્થો હયાહ-‘તં જહા’ તથથા-‘કિરિયાઃ વા
 आव गिरएइ वा अगिरएइ वा’ ક્રિયા, હિતિ વા યાવત્ નિરય હિતિ વા, ક્રિયાત-
 प्राप्त करते हैं । नियति के बल से ही शरीर से विमुक्त होते हैं । नियति
 से ही सुख दुःख आदि अनुकूल प्रतिकूल संवेदन करते हैं । नियति से
 ही उनमें नाना प्रकार के बाल्य आदि परिमाण उत्पन्न होते हैं । नियति
 से ही कोई काणा, कोई कुबड़ा, कोई बहरा और कोई अन्धा होता है ।
 इसी प्रकार वे ब्रस और स्थावर जीव नियति के बल से ही विविध
 प्रकार के सुख दुःख आदि को प्राप्त होते हैं ।

સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈં--વે નિયતિવાદી આગે કહે
 જાને બાલે પદાર્થોં કો સ્વીકાર નહીં કરતે હૈં । વે હસ પ્રકાર ક્રિયા,
 અક્રિયા યાવત્ નરક, અનરક આદિ । યહાં યાવત્ શબ્દ સે પૂર્વોક્ત

કહે છે. નિયતિના બળથી જ શરીરથી છૂટી બધ છે. નિયતિથી જ સુખ
 દુઃખ વિગેરે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સંવેદન કરે છે. નિયતિથી જ તેમાં અનેક
 પ્રકારનાં બાલ્ય વિગેરે અવસ્થા પ્રમાણ ઉત્પન્ન થાય છે. નિયતિથી જ કોઈ
 કાણો, કોઈ કુબડો, કોઈ બહેરો, અને કોઈ અંધગો, કોઈ હુલો અને કોઈ
 લાંગડો હોય છે. એજ પ્રમાણે આ બ્રસ અને સ્થાવર જીવો નિયતિના બળથી
 જ અનેક પ્રકારના સુખ દુઃખ વિગેરેને પ્રાપ્ત થાય છે.

સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે--તે નિયતિ વાદીયો આગળ
 કહેવામાં આવનારા પદાર્થોની સ્વીકાર કરતા નથી. તેઓ આ પ્રમાણે ક્રિયા

સમયાર્થબોધની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયનમ્

૧૦૧

આરંભ્યાઽનિર્યાન્તપદાર્યાન્ ન સ્વીકુર્વન્તિ, । ‘एवं ते विरूपरूढेहि कम्मसमारं-
भेहि’ एवं ते विरूपरूढैः—अनेक-प्रकारकैः कर्मसमारम्भैः प्राणातिपातादिसाव-
धानुष्ठानैः, विरूपरूढां कामभोगां समारभन्ति’ विरूपरूपान्—नानाप्रकारकान्
सावधकर्म्याऽनुष्ठानान् कामभोगान् शब्दादिरूपान् समारभन्ते कुर्वन्ति, ‘भोगेणाए’
भोगाय ‘एवमेव ते अगारिया विण्णपिप्पसा तं सदहमाणा जाव इइ ते णो हव्वाए
णो पाराय अन्तरा कामभोगेषु विण्णणा’ एवमेव ते अनार्या विपतिपिप्पसाः तत्
श्रद्धाणाः यावदिति ते नो अर्वाचि नो पराय अन्तरा कामभोगेषु विण्णणाः, ते
नियतिवादिनः कामभोगादिषु आसक्ता अनार्या भ्रममुपागताः नियतिवादे श्रद्धान
शीलाः नेह लोकं प्राप्नुवन्ति, न वा परलोकमेव प्राप्नुवन्ति किन्तु उभयतो
भ्रष्टाः संजायन्ते कामादावासक्ताः । ‘चउत्थे पुरिसजाए णियइवाइए चि आहिए’
चतुर्थः पुरुषजातो नियतिवादिक इत्यारुपायते । ‘इच्चे ते चत्तारि पुरिसजाया

कल्याण, अकल्याण सिद्धि, असिद्धि सुकृत, आदि को ग्रहण कर
लेना चाहिए। इस कारण वे नाना प्रकार के सावध कर्मों
का अनुष्ठान करके शब्दादि कामभोगों का आरंभ करते हैं। वे
अनार्य विपरीत श्रद्धान करते हुए न इधर के रहते हैं, न उधरके रहते
हैं। बीच में ही कामभोगों में आसक्त हो जाते हैं। तात्पर्य यह है कि
वे नियतिवादी कामभोगों में आसक्त, अनार्य, भ्रम को प्राप्त, नियति-
वाद में श्रद्धा रखने वाले न अपना यह लोक सुधार पाते हैं, न पर-
लोक सुधार सकते हैं। दोनों ओर से भ्रष्ट हो जाते हैं।

इस प्रकार चौथा पुरुष नियतिवादी कहा गया है, ये चार पुरुष
नाना प्रज्ञा वाले हैं, विभिन्न अविप्राय वाले हैं, भिन्न भिन्न शील आचार

અક્રિયા યાવત્ નરક, અનરક વિગેરે તથા યાવત્ શબ્દથી પૂર્વોક્ત કલ્યાણ,
અકલ્યાણ સિદ્ધિ અસિદ્ધિ, સુકૃત, વિગેરેનો સ્વીકાર કરતા નથી. આથી તેઓ
અનેક પ્રકારના સાવધ કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરીને શબ્દાદિ કામભોગોનો આરંભ
કરે છે. તેઓ અનાર્ય—અર્થાત્ વિપરીત શ્રદ્ધાન કરતા થકા અહિના રહેતા નથી
તેમ ભાંના પથ રહેતા નથી. વચમા જ કામભોગોમાં આસક્ત થઈ બંધ છે.
તાત્પર્ય એ છે કે—તે નિયત વાદીઓ કામભોગોમાં આસક્ત, અનાર્ય,
ભ્રમને પ્રાપ્ત થયેલા, નિયત વાદમાં શ્રદ્ધા રાખનારા પોતાનો આ લોક સુધારી
શકતા નથી. ખન્ને બાજુથી ભ્રષ્ટ થઈ બંધ છે.

આ રીતે ચોથો પુરુષ નિયતવાદી કહેલ છે. આ ચારે પુરુષ અલ્પ
બુદ્ધિવાળા છે. જૂઠા જૂઠા અભિપ્રાય વાળા છે. જૂઠા જૂઠા સ્વભાવ અને

જાણા પત્તા, જાણાહંદા' इत्येते चत्वारः पुरुषजातीयाः नाना प्रज्ञाः—विविधबुद्धिभिः कुशाक्ष्मरूपकाः नानाछन्दाः—विभिन्नाभिप्रायवन्तः—कुत्सिताभिप्रायेण कुमार्ग-दर्शकाः 'जाणासीछा जाणादिहो' नानाशीलाः—नियतिमाश्रित्य कुत्सिताचार प्रवर्त्तकाः नानादृश्यः—नानारूपा दृष्टिदर्शनं येषां ते तथा कुत्सितमार्गदर्शकाः 'जाणार्हू जाणारंमा जाणा अज्ज्ञवसाण संजुत्ता' नानारुचयः—प्राणातिपाताद्यारम्भ-कारकाः अधर्म धर्मबुद्ध्या कुर्वाणाः नाना प्रकारकविषयभोगादिषु अभिप्रायवन्तः, नानारम्भाः नानाऽध्यवसानयुक्ताः । 'पहीणपुञ्चसंयोगा आरियं मग्गं असंपत्ता' प्रहीणा पूर्वसंयोगाः आर्य मार्गम् आर्याणां तीर्थकराणां मार्गम् । आर्यं मोक्षप्राप्तकं मार्गं सम्पददर्शनज्ञानचारित्रलक्षणमप्राप्ताः । 'इह ते नो हव्वाए णी पाराए' इति—अस्मा-त्कारणात् ते नो अर्थाच्चे—न इह लोकाय, नवा परलोकाय वल्गुमा भवन्ति । किन्तु—अंतरा कामभोगेषु विसर्णा' अन्तरा—मध्ये कामभोगेषु विषर्णाः सन्तः संसार-चक्रपरिभ्रमणजनिदुःस्वभागिनो भवन्तीति सू० १२ ।

મૂલપૂ—સે ષેમિ પાર્દેળં વા ૪ સંતેગદ્ધયા મણુસ્સા ભવંતિ, તં જહા—આરિયા વેગે અણારિયા વેગે ઉચ્ચાગોયા વેગે ણીયાગોયા

વાળે હૈં, ઓર પૃથક્ પૃથક્ દૃષ્ટિ વાળે હૈં । નાના રુચિ વાળે, પ્રાણાતિપાત આદિ આરંભ કરને વાળે, ધર્મ સમજ કર અધર્મ કરને વાળે હૈ । યે માતાપિતા આદિ કે પૂર્વકાલીન સંબંધ કો ત્યાગ ચુકને પર મી આર્ય-ભાગ અર્થાત્ તીર્થકરોં કે માર્ગ કો પ્રાપ્ત નહીં કર પાવે હૈં, અર્થાત્ સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર ઓર તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કો પ્રાપ્ત નહીં હુવ હૈં । હસ કારણ ઉનકા ન વહ લોક સુધરતા હૈ, ન પરલોક સુધરતા હૈ । વે બીચ હી મેં કામભોગોં મેં ફંસ જાતે હૈં ઓર સંસાર ચક્ર મેં પરિભ્રમણ કે દુઃસ્વ કે ભાગી હોતે હૈં ॥૧૨॥

આચાર વાળા છે, અને અલગ અલગ દૃષ્ટિવાળા છે. સિદ્ધ રૂચિવાળા, પ્રાણા-તિપાત વિગેરે આરંભ કરવાવાળા ધર્મ સમજને અધર્મ કરવાવાળા છે. આ માતા, પિતા, વિગેરેના પૂર્વકાળના સંબંધને ત્યાગ કરવા છતાં પણ આર્ય માર્ગ અર્થાત્ તીર્થકરોના માર્ગને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. અર્થાત્ સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર, અને સમ્યક્ ૧૫ રૂપ મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત થતા નથી. તે કારણે તેઓને આ લોક સુધરતો નથી તથા પરલોક પણ સુધરતો નથી. તેઓ વચમાં જ કામભોગોમાં ફસાઈ જાય છે. અને સંસાર ચક્રમાં પરિભ્રમણના દુઃખને ભોગવવા વાળા થાય છે. ॥૧૨॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१०३

वेगे कायमंता वेगे हस्समंता वेगे सुवन्ना वेगे दुवन्ना वेगे सुरूपा
वेगे दुरूवा वेगे, तेसिं च णं जणजाणवयाइं परिग्गहियाइं
भवन्ति, तं जहा—अप्पयरा वा भुज्जयरा वा, तहप्पगारेहिं कुलेहिं
आगम्म अभिभूय एगे भिक्खायरियाए समुट्ठिता सतो वावि
एगे णायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्पजहाय भिक्खा-
यरियाए समुट्ठिता असतो वावि एगे णायओ य अणायओ य
उवगरणं च विप्पजहाय भिक्खायरियाए समुट्ठिता। जे ते सतो
वा असतो वा णायओ य अणायओ य उवगरणं च विप्प-
जहाय भिक्खायरियाए समुट्ठिता पुव्वमेव तेहिं णायं भवइ, तं
जहा—इह खलु पुरिसे अन्नमन्नं ममट्ठाए एवं विप्पडिवेदेइ,
तं जहा—खेत्तं मे वत्थू मे हिरण्णं मे सुवन्नं मे धणं मे धण्णं
मे कंसं मे दूसं मे विउलधणकणगरयणमणिमोत्तियसंख-
सिलप्पवालरत्तरयणसंतसारसावतेयं मे सदा मे रूवा मे गंधा
मे रसा मे फासा मे, एए खलु मे कामभोगा अहमवि एएसिं।

से मेहावी पुव्वामेव अप्पणा एवं समभिजाणेज्जा, तं
जहा—इह खलु मम अन्नयरे दुक्खे रोगातंके समुप्पजेज्जा—
अणिट्ठे अकंते अप्पिअ असुभे अमणुन्ने अमणामे दुक्खे णो
सुहे से हंता भयंतारो ! कामभोगाइं मम अन्नयरं दुक्खं रोया-
तंके परियाइयह। अणिट्ठं अकंतं अप्पियं असुभं अमणुन्नं
अमणामं दुक्खं णो सुहं, ताऽहं दुक्खामि वा सोयामि वा
जूरामि वा तिप्पामि वा पीडामि वा परितप्पामि वा इमाओ मे

अण्णयराओ दुक्खाओ रोगातंकाओ पडिमोयह अणिट्ठाओ
 अकंताओ अप्पियाओ असुभाओ अमणुन्नाओ अमणामाओ
 दुक्खाओ णो सुहाओ, एवामेव णो लद्धपुवं भवइ, इह खलु
 कामभोगा णो ताणाए वा णो सरणाए वा, पुरिसे वा एगया
 पुर्विं कामभोगे विप्पजहइ, कामभोगा वा एगया पुर्विं पुरिसं
 विप्पजहंति, अन्ने खलु कामभोगा अन्नो अहमंसि, से किमंग
 पुण वयं अन्नमन्नेहिं कामभोगेहिं सुच्छामो ? इह संखाए णं
 वयं च कामभोगेहिं विप्पजहिस्सामो, से मेहावी जाणेजा बहि-
 रंगमेयं, इणमेव उवणीयतरागं, तं जहा-माया मे पिया मे
 भाया मे भगिणी मे भज्जा मे पुत्ता मे धूया मे पेसा मे नत्ता
 मे सुण्हा मे सुहा मे पिया मे सहा मे सयणसंगंथसंथुया मे,
 एए खलु मम णायओ अहम वि एएसिं, एवं से मेहावी
 पुठ्वामेव अप्पणा एवं समभिजाणेज्जा, इह खलु मम अन्नयरे
 दुक्खे रोयातंके समुप्पज्जेजा अणिट्ठे जाव दुक्खे णो सुहे, से
 हंता भयतारो ! णायओ इमं मम अन्नयरं दुक्खं रोयातंके
 परियाइ यह अणिट्ठं जाव णो सुहं, ताऽहं दुक्खामि वा सोयामि
 वा जाव परितप्पामि वा, इमाओ मे अन्नयराओ दुक्खाओ
 रोगातंकाओ परिमोएह अणिट्ठाओ जाव णो सुहाओ, एवमेव
 णो लद्धपुवं भवइ, तेसिं वावि भयंताराणं मम णाययाणं
 अन्नयरे दुक्खे रोयातंके समुप्पज्जेज्जा अणिट्ठे जाव णो
 सुहे, से हंता अहमेतेसिं भयंताराणं णाययाणं इमं अन्न-

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. छु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१०५

यरं दुक्खं रोयातंकं परियाइयामि अणिट्ठं जाव णो सुहे, मां मै
 दुक्खंतु वा जाव मां मै परितप्पंतु वा, इमाओ णं अण्णय-
 राओ दुक्खाओ रोगातंकाओ परिमोएमि अणिट्ठाओ जाव णो
 सुहाओ, एवमेव णो लद्धपुट्ठं भवइ, अन्नस्स दुक्खं अन्नो न
 परियाइयइ अन्नेणं कडं अन्नो नो पडिसंवदेइ पत्तेयं जायइ
 पत्तेयं मरइ पत्तेयं चयइ पत्तेयं उववज्जइ पत्तेयं झंझा पत्तेयं
 सन्ना, पत्तेयं मन्ना एवं विन्नू वेदणा, इह खलु णाइ संजोगां
 णो ताणाए वा णो सरणाए वा, पुरिसे वा एगया पुठ्ठि णाइ-
 संजोए विप्पजहइ, णाइसंजोगा वा एगया पुठ्ठि पुरिसं विप्प-
 जंहंति, अन्ने खलु णाइसंजोगा अन्नो अहमंसि, से किमंग
 पुण वयं अन्नमन्नेहि णाइसंजोगेहि मुच्छामो? इइ संखाए जै
 वयं णाइ संजोगं विप्पजहिस्सामो। से मेहावी जाणेजा बहिरं-
 गमेयं, इणमेव उवणीयतरांगं, तं जहा-हरथा मे पाया मे वाह
 मे ऊरु मे उदरं मे सीसं मे सीलं मे आऊ मे बलं मे वण्णो
 मे तथा मे छाया मे सोयं मे चक्खू मे घाणं मे जिब्भा मे
 फासा मे ममाइज्जइ, वयाउ पडिजूरइ, तं जहा-आउसो बलाओ
 वण्णाओ तथाओ छायाओ सोयाओ जाव फासाओ सुसंधित्ते
 संधी विसंधी भवइ, वलियतरंगे गाए भवइ, किण्हा केसा
 पलिया भवंति, तं जहा-जं पि य इमं सरीरंगं उरालं आहासो-
 वइयं एयं पि य अणुपुट्ठेणं विप्पजहियत्वं भविस्सइ, एयं
 संखाए से भिक्खू भिक्खायरियाए समुट्ठि दुहओ लोमं

सू० १४

जाणेऽजा, तं जहा-जीवा चेव अजीवा चेव, तस्मा चेव
थावरा चेव ॥सू० १३॥

छाया—अथ ब्रवीमि माच्छां वा४ सन्ति एके मनुष्या भवन्ति, तद्यथा—आर्या
वा एके, अनार्या वा एके, उच्चगोत्रा वा एके, नीचगोत्रा वैके कायन्तो वा एके,
इष्वन्तो वा एके, गुह्या वा एके, दुर्ग्या वा एके, सुरूपा वा एके, दुरूपा वा
एके, तेषां च खलु जनजानपदाः परिगृहीता भवन्ति, तद्यथा—अत्यन्तरा वा भूयस्तरा
वा । तथापकारेषु कुलेषु आगत्य अभिभूय एके भिक्षाचर्याणां समुपस्थिताः
सतोवाऽपि एके ज्ञातीन् च अज्ञातीन् च उपकरणं च विप्रहाय भिक्षा-
चर्याणां समुत्थिताः असतो वाऽपि एके ज्ञातीन् च अज्ञातीन् च उपकरणं च विप्र-
हाय भिक्षाचर्याणां समुत्थिताः । ये ते सतो वा असतो वा ज्ञातीन् च अज्ञातोन्
च उपकरणं च विप्रहाय भिक्षाचर्याणां समुत्थिताः, पूर्वमेव तैर्ज्ञातं भवति तद्यथा
इह खलु पुरुषः अन्यदन्यद् ममाऽर्थाय एवं विप्रतिवेदयति, तद्यथा—क्षेत्रं मे वास्तु
मे हिरण्यं मे सुवर्णं मे धनं मे धान्यं मे कांस्यं मे द्रव्यं मे विपुलव्रतकनकरत्नमणि
मौक्तिकशङ्खशिलापवालरत्नरत्नसत्सारस्वापतेयं मे, शब्दा मे, रूपाणि मे,
गन्धा मे रसा मे, स्पर्शा मे, एते खलु मे कामभोगाः, अहमपि एतेषाम् । अथ
मेधावी पूर्वमेव आत्मना एवं समभिजानीयात्, तद्यथा—इह खलु ममान्यतरद् दुःखं
रोगातङ्कः समुत्पद्येत अनिष्टः, अकान्तः, अमियः, अश्रुमः, अमनोऽहः, अमनआमः
दुःखं नो सुखं तद्दृश्यते ! भयत्रातारः ! कामभोगाः, ममान्यतरद् दुःखं रोगातङ्कं
एषाददत । अनिष्टमकान्तममियमश्रुममनोऽहममन आमं दुःखं नो सुखम्, तदहं
दुष्यामि वा शोचामि वा जूरामि वा तेपे वा पीडयामि वा परितप्ये वा अस्मा-
न्मे अन्यतराद् दुःखाद् रोगातङ्काद् मतिमोचयत अनिष्टाद् अकान्ताद् अमियाद्
अश्रुमाद् अमनोऽहाद् अमनआमाद् दुःखान्नो सुखात्, एवमेव नो लब्धपूर्वो
भवति । इह खलु कामभोगाः नो त्राणाय वा नो शरणाय वा पुरुषो वा
एकदा पूर्वं कामभोगान् विप्रजहाति, कामभोगा वा एकदा पूर्वं पुरुषं
विप्रजहाति, अन्ये खलु कामभोगाः, अन्योऽहमस्मि तत् किमङ्ग पुनर्वय मन्वान्मेषु
कामभोगेषु मूर्च्छामः, इति संख्याय खलु वयं कामभोगान् विप्रहास्यामः,
अथ मेधावी जानीयाद् वदिरुक्मेतत् इदमेव उपनीततरं तद्यथा—माता मे, पिता मे,
आता मे, मगिनी मे मर्या मे, पुत्रा मे, दुहितारो मे, भेष्या मे, नप्ता मे, स्तुषा
मे सुहृन्मे, मियो मे, सखा मे, स्वजनसंग्रन्थसंस्तुता मे । एते मम ज्ञातयोऽह-
मप्येतेषाम्, एवं स मेधावी पूर्वमेव आत्मना एवं समभिजानीयात्—इह खलु

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१०७

ममान्यतरद् दुःखं रोगातङ्को वा समुत्पद्येत अनिष्टो यावद् दुःखं नो सुखं तद्
हन्त ! भयत्रातारो ज्ञातव्यः । इदं ममान्यतरद् दुःखं रोगातङ्कं वा पर्याददत्त
अनिष्टं यावद् नो सुखम् । तदहं दुःखामि वा शोचामि वा यावत् परितप्ये अस्मान्
मे अन्यस्माद् दुःखाद् रोगातङ्कात् परिमोचयत् अनिष्टाद् यावन्नो सुखात् ।
एवमेव नो लब्धपूर्वं भवति । तेषां वाऽपि भयत्रातृणां मम ज्ञातीनाम् अन्यतरद्
दुःखं रोगातङ्कं समुत्पद्यते अनिष्टं यावन्नो सुखं तद् हन्त ! अहमेतेषां भय-
त्रातृणां ज्ञातीनाम् इदमन्यतरद् दुःखं रोगातङ्कं वा पर्याददत्त अनिष्टं वा यावन्नो
सुखम्, मा मे दुःखयन्तु वा यावद् मा मे परितप्यन्तां वा अस्माद् अन्यतरस्माद्
दुःखाद् रोगातङ्कात् परिमोचयामि अनिष्टाद् यावन्नो सुखात् एवमेव न लब्धपूर्वं
भवति ! अन्यस्य दुःखं मन्यो न पर्याददत्त अन्येन कृतम् अन्यो नो मत्सिंवेद-
यति मत्त्येकं जायते मत्त्येकं म्रियते मत्त्येकं त्यजति मत्त्येकमुपपद्यते मत्त्येकं संज्ञा
मत्त्येकं संज्ञा मत्त्येकं मननम् एवं विद्वान् वेदना, इह खलु ज्ञातिसंयोगाः नो प्राणाय
वा नो शरणाय वा पुरुषो वा एकदा पूर्वं ज्ञातिसंयोगान् विपजहति,
ज्ञातिसंयोगा वा एकदा पूर्वं पुरुषं विपजहति अन्वे खलु ज्ञातिसंयोगाः अन्यो-
ऽहमस्मि । अथ किमङ्ग ! पुनर्वपमन्यान्वेषु ज्ञातिसंयोगेषु मूर्च्छामः, इति
संख्याय खलु वयं ज्ञातिसंयोगं विपदास्यामः । स मेधावी जानीयाद् बहिरङ्गमेतत्
इदमेव उपनीततरं तद्यथा—हस्तौ मे पादौ मे, बाहू मे, उरू मे उदरं मे शीर्षं मे,
शीलं मे, आयुर्मे, वलं मे, वर्णो मे, रत्नं मे, छाया मे, श्रोत्रं मे, चक्षुर्मे, घ्राणं
मे, जिह्वा मे, स्पर्शाः मे, ममायते, वयसः परिजोर्धते । तद्यथा—आयुषो बन्धाद्
वर्णात्स्वः छायायाः श्रोत्राद् यावत् स्पर्शात् सुपन्थितः सन्धि रिसन्धी भवति
वक्त्रितरङ्गं गात्रं मयति, कृष्णाः केशाः पठिता भवन्ति तद्यथा—यदपि च इदं
शरीरम् उदारमाहातोयचितम् एतदपि च आनुपूर्वी विमहातव्यं भविष्यति ।
इदं संख्याय स भिक्षु भिक्षावर्षायां समुत्थितः उमयतो लोकं जानीयात् तद्यथा
—जीवाश्चैव अजीवाश्चैव त्रपाश्चैव स्थानरश्चैव ॥५०॥१३॥

टीका—सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिने मत्याह—हे जम्बू ! 'से वेमि पाईणं वा ४
संतेगइया मणुस्ता भंति' 'से वेमि' अथाऽहं ब्रवीमि । 'पाईणं वा ४' पाच्छां वा ४—

'से वेमि' इत्यादि ।

टीकार्थ—सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं—मैं ऐसा कहना
हूँ । पूर्व दिशा में, पश्चिम दिशा में दक्षिण दिशा में, उत्तर दिशा में,

'से वेमि' इत्यादि

टीकार्थ—सुधर्मास्वामी जम्बूस्वामीने कहे थे—हुं आ प्रभावे कहुं
ध्रु. पूर्व दिशाओं, पश्चिम दिशाओं, दक्षिण दिशाओं, उत्तर दिशाओं ७७

દુર્લભ્યાં દિશિ પશ્ચિમાયાં દિશિ દક્ષિણસ્યાં દિશિ ઉત્તરસ્યાં દિશિ 'સંતેગદ્યા' સન્ત્યે
 કે 'મણુસ્યા' અનેકપ્રકારકા મનુષ્યા મવન્તિ। 'તં જહા' તથથા-અરિયા વેગે
 આર્યા વા એકે 'અણારિયા વેગે' અનાર્યા વા એકે, માત્ર્યાદિદિશુ વસન્તિ-અનેકે
 પુરુષાઃ કેચનાઽઽર્યાઃ કેચનાઽનાર્યાશ્ચ। 'ઉચ્ચાગોયા વેગે' ઉચ્ચગોત્રાઃ-વિશિષ્ટ-
 ગોત્રવન્તો વા એકે 'ળીયા ગોયા વેગે' નીચગોત્રા વા એકે 'કાયમંતા વેગે' હસ્તમંતા-
 ગ્રેગે કાયવન્તો વા એકે-દીર્ઘશરીરાઃ, હસ્તવન્તો વા એકે-લઘુશરીરા એકે,
 'સુવન્ના વેગે' દુરવ્વા વેગે' સુવર્ણા વા એકે, દુર્વર્ણા વા એકે, 'સુરુવા વેગે' દુરુવા
 વેગે' સુરુવા વા શોભનરૂપવન્તઃ, દુરુવા વા-વિકૃતરૂપવન્તશ્ચ એકે, 'સૈતિં ચ ળ'
 સૈષાં ચ 'ળ'ં' ઇતિ વાક્યાલક્ષ્ણે 'જળજાળવયાઈ' જનજાનપદાઃ-લોકા દેશાશ્ચ,
 'પરિગદ્યા' પરિગદ્યાઃ-પરિગ્રહરૂપેણ અધોના મવન્તિ। 'તં જહા' તથથા 'અપ્પ-
 ધરા વા મુજ્જપરા વા' અલ્પતરા વા અલ્પપરિગ્રહવન્તઃ, મુયસ્તરા વા-અધિકપરિ-
 ગ્રહવન્તઃ, 'તદ્વપ્પગારેદિ' તથાપકારેષુ 'કુછેદિ' કુછેષુ 'આગમ્મ અમિધૂય'
 આગત્ય જન્મના તાટશકુલં માપ્ય, મોગસુલાદિકં ચામિધૂય-વિરક્ત્ય 'એ
 મિષલાયરિયાપ' એકે કેચન પુરુષા મિલ્લાચર્યાયામ્ 'સમુદ્ધિયા' સમુદ્ધિતાઃ-ઉદયમ-

ઉર્ધ્વ દિશા મેં ઔર અધોદિશા મેં અનેક પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હેં।
 કેસે-કોઈ આર્ય, કોઈ અનાર્ય અર્થાત્ કોઈ જ્ઞાનદર્શન કે અંકુર થાલે ઔર
 કોઈ ઉસસે રહિત હોતે હેં। કોઈ ઝંબે ગોત્ર મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં, ઔર કોઈ
 નીચ ગોત્ર મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં। કોઈ લમ્બે શરીર થાલે કોઈ છોટે શરીર
 થાલે હોતે હેં। કોઈ સુરુપ ઔર કોઈ કુરુપ હોતે હેં। લોક ઔર દેશ
 જન લોગોં કા પરિગ્રહ હોતા હૈ। વહ પરિગ્રહ કિસી કે પાસ થોડા હોતા
 હૈ, કિસી કે પાસ બહુત હોતા હૈ। હસ પ્રકાર કે કુલોં મેં સે આકર
 ઔર કિસી કુલ મેં જન્મ લેકર ઓગોં કા તથા સાંસારિક સુખોં કા
 પરિત્યાગ કરકે ઝનમેં સે કોઈ કોઈ મિક્ષાવૃત્તિ કે લિપે ઉચ્ચત હો

દિશામાં અને અધોદિશામાં, અનેક પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. જેમકે-કોઈ
 આર્ય, કોઈ અનાર્ય, અર્થાત્ કોઈ જ્ઞાન દર્શનના અંકુરવાળા અને કોઈ તેના
 વિનાના હોય છે. કોઈ ઝંબા ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલ અને કોઈ નીચ ગોત્રમાં
 ઉત્પન્ન હોય છે. કોઈ લાંબા શરીરવાળા, કોઈ ટુંકા શરીરવાળા, હોય છે.
 કોઈ સુંદર રૂપવાળા-સુરૂપ અને કોઈ કદરૂપા હોય છે. લોક અને દેશ તે
 લોકોનો પરિગ્રહ હોય છે. તે પરિગ્રહ કોઈની પાસે થોડો હોય છે, કોઈની
 પાસે વધારે હોય છે. આવા પ્રકારના કુલોમાંથી આવીને અને કોઈ પણ
 કુળમાં જન્મ લઈને લોકોનો તથા સાંસારિક સુખોનો ત્યાગ કરીને તેમાંથી
 કોઈ કોઈ મિક્ષા વૃત્તિને માટે ઉદ્યમવાળા થઈ જાય છે. અર્થાત્ ધરને ત્યાગ

વન્તઃ સન્તઃ 'સતો વા વિ ઇમે ગાયઓ ય અગાયઓ ચ' સતો વાપિ વિદ્યમાનાનેવ-
 એકે કેચન પુરુષાઃ જ્ઞાતીન્ સ્વજનન્ 'ચ' ચ-પુનઃ અજ્ઞાતીન્-પરિજનન્ ચ પુનઃ
 'ઉત્તરગણં' ઉપકરણમ્-ધનધાન્યાદિકમ્ 'વિપ્પજ્ઞાય' વિપ્પજ્ઞાય-પરિત્થજ્ઞય 'મિક્ષ્વા-
 યરિયાણ' મિક્ષ્વાચર્યાયામ્ 'સમુદ્ધિયા' સમુદ્ધિયા મવન્તિ । 'અસતો વાવિ ઇમે ગાયઓ
 ય ઉત્તરગણં ચ' એકે કેચન અસતઃ-અવિદ્યમાનાનેવ જ્ઞાતીન્ અજ્ઞાતીંશ્ચ 'ચ' ચ
 ઉપકરણં ધનધાન્યાદિકં શ્ચ 'વિપ્પજ્ઞાય' વિપ્પજ્ઞાય-પરિત્થજ્ઞય કેચનાપગતસ્વજન
 પરિજનવિભક્તાઃ સન્તઃ 'મિક્ષ્વાયરિયાણ' મિક્ષ્વાચર્યાયામ્ 'સમુદ્ધિયા' સમુદ્ધિયા
 મવન્તીતિ 'જે તે સતો વા અસતો વા ગાયઓ ય અગાયઓ ય ઉત્તરગણં ચ વિપ્પજ્ઞ-
 હાય' યે તે સતો વિદ્યમાનામેવ-અસતઃ-અવિદ્યમાનાનેવ જ્ઞાતીન્ અજ્ઞાતીંશ્ચ
 વિપ્પજ્ઞાય-પરિત્થજ્ઞય ઉપકરણં-ધનધાન્યાદિકં ચ વિદ્યાય 'મિક્ષ્વાયરિયાણ' મિક્ષ્વા-
 ચર્યાયામ્ 'સમુદ્ધિયા' સમુદ્ધિયાઃ 'પુવ્વમેવ તેહિં ગાયં મવઈ' પૂર્વમેવ તૈક્ષ્ણંતિ મવતિ ।
 કિં જ્ઞાતં મવતિ ? તદાહ-'તં જહા' તથથા 'ઈહ સ્વલ્લુ પુરિસે' ઇહ લોકે સ્વલ્લુ
 પુરુષઃ 'અન્નમન્નં' અન્યદન્યત્-સ્વસ્માદ્ મિત્તાનેવ પદાર્યાન્ 'મમદ્દાણ' મદયીય
 'એવં વિપ્પડિવેદેઈ' એવં વિપતિવેદયતિ-સ્વસ્માદ્ મિત્તાન્ પદાર્યાન્ મિથ્યૈવ અમિ-

જાતે હૈં । અર્થાત્ ગૃહસ્થાગી બન જાતે હૈં । કોઈ કોઈ પુરુષ વિદ્યમાન બી
 બન્ધુ બાન્ધવ આદિ પરિવાર કો તથા ધન ધાન્ય આદિ ઉપકરણો કો
 ત્યાગ કર મિક્ષ્વાચર્યા અંગીકાર કરતે હૈં' ઓર કોઈ કોઈ અવિદ્યમાન
 પરિવાર તથા ધન ધાન્ય આદિ કો ત્યાગ કર મિક્ષ્વાચર્યા કે લિપ્ ઉચ્ચત
 હોતે હૈં' । હસ પ્રકાર જો વિદ્યમાન અથવા અવિદ્યમાન પરિવાર કો ઓર
 ધન ધાન્યાદિ કો ત્યાગ કરકે મિક્ષ્વાચર્યા મેં ઉપસ્થિત હોતે હૈં, ડન્હેં પહેલે
 સે હી યહ જ્ઞાત હોતા હૈ કિ-હસ જગત્ મેં લોગ અપને સે બિન્ન પદાર્થો
 કો મિથ્યા અભિમાન કરકે 'યહ મેરે હૈં' એસા સમજતે હૈ । વે સોચતે હૈ-

કરવાવાળા બની જાય છે. કોઈ કોઈ પુરુષ વિદ્યમાન એવા બંધુ, બાંધવ
 વિગેરે પરિવારનો તથા ધન ધાન્ય વિગેરે ઉપકરણોનો ત્યાગ કરીને ભિક્ષા-
 ચર્યાનો સ્વીકાર કરે છે. અને કોઈ કોઈ અવિદ્યમાન પરિવાર તથા ધન,
 ધાન્ય વિગેરેનો ત્યાગ કરીને ભિક્ષા ચર્યા માટે ઉદ્યમ વાળા થાય છે. આ
 રીતે જેઓ વિદ્યમાન અથવા અવિદ્યમાન પરિવારનો તથા ધન, ધાન્ય વિગે-
 રેનો ત્યાગ કરીને ભિક્ષા ચર્યામાં ઉપસ્થિત થાય છે તેઓને પહેલેથી જ એ
 બાજુ હોય છે કે-આ જગત્માં લોકો પોતાનાથી જુદા એવા પદાર્થોને મિથ્યા-
 અભિમાન કરીને 'આ માંડ' છે' તેમ માને છે. તેઓ સમજે છે કે-આ

માનં કૃત્વા-મદયૌ ઇમે હત્યેવં જાનાતિ, 'તં જહા' તથા-‘લેતં મે વત્થુ મે’ ક્ષેત્રં મે વાસ્તુ મે ‘હિરણં મે, સુવન્નં મે, ધણં ધણં મે, કંસં મે, દસં મે’ હિરણં મે સુવર્ણં મે ધનં મે ધાન્યં મે કાંસ્યં મે દુણ્યં મે-વસ્ત્રવિશેષો મે ‘વિંડલધનકનકરત્નમણિમૌક્તિક-શક્તિશિલાપવાલરત્નસત્સારસ્વાપતેયં મે ‘સદા મે રૂવા મે’ શબ્દા મે રૂપાણિ મે ‘મંધા મે રસા મે કાસા મે’ ગન્ધા મે-મમ, રસા મે-મમ, સ્પર્શા મે-મમ, ‘પપ્પ સલ્લ કામમોગા, અહમ્મિ પરિતિ’ એતે સલ્લ કામમોગા મમ, અહમ્મિતેષામ્, ક્ષેત્રાદારમ્મ સ્પર્શન્તાશ્ચ વિષયા મમ કામમોગાય સન્તીતિ, મેધાવી યદવધારયતિ તદાહ-‘સે મેઘાવી’ ઇત્યાદિ । ‘સે મેઘાવી પૂવ્વમેશ અપ્પણા एवं સમમિજાણેજ્ઞા’ અથ મેધાવી પૂર્વમેશઽપ્પના एवं વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ સમમિજાનીયાત્, કિં જાની-યાદિત્યાહ-‘તં જહા’ તથા ‘ઇહ સલ્લ મમ અન્નપરે’ ઇહ સલ્લ મમાઽન્નવત્ત્ ‘દુવસે રોયાતંકે સમુપ્પજ્જેજ્ઞા’ દુઃસ્વં-પીડારોગઃ-જ્વરાદિઃ આતઙ્કઃ-તથોપાતિ-યહ ક્ષેત્ર (લેત) મેરા હૈ, યહ મકાન મેરા હૈ, યહ ચાંદી સોના મેરા હૈ, યહ ધન ધાન્ય મેરા હૈ, યહ કાંસા મેરા હૈ, યહ પુણ્ય યા વસ્ત્ર મેરા હૈ, યે પ્રચુર ધન, કનક, રત્ન મણિ, મોતી, શંખ, શિલા, મૂંગા, લાલરત્ન ઓર ઉત્તમ સાર મૂન પદાર્થ મેરે હૈ, મનોહર શબ્દ કરને વાળે વીણા આદિ વાદ્ય મેરે હૈ, સુંદર રૂપવાલી સ્ત્રિયાં મેરી હૈ । ઇત્ર-અત્તર તથા સુગંધયુક્ત તૈલ આદિ મેરે હૈ, ઉત્તમ રસ एवं સ્પર્શ વાળે પદાર્થ મેરે હૈ ઓર મૈં ઇનકા સ્વામી હૂં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિં અજ્ઞાનીજન સાંસારીક પદાર્થોં કો અપના માનતે હૈ ।

કિન્તુ જ્ઞાની પુરુષ કો પહેલે હી યહ સમસ્ત લેના બાહિષ્ જવ સુદ્ધે કોઈ દુઃખાતંક અર્થાત્ જ્વર આદિ રોગ તથા શીઘ્રચાત કરને વાલા

ખેતર માઈં છે. આ મકાન-ઘર માઈં છે. આ ચાંદી, સોનું માઈં છે. આ ધન, ધાન્ય માઈં છે. આ કાંસુ માઈં છે. આ પુણ્ય આ વસ્ત્ર માઈં છે. આ ઘણું બેલું ધન, કનક-સોનું રત્ન મણિ, મોતી, શંખ શિલા, પ્રવાલ, મૂંગા-લાલ રત્ન તથા ઉત્તમ સાર રૂપ પદાર્થોં મારા છે. સુંદર શબ્દો કવવાવાળી વીણા. વિગેરે વાદ્યો મારાં છે, સુંદર રૂપવાન સ્ત્રી મારી છે. અત્તર તથા સુગંધવાળું તૈલ માઈં છે. ઉત્તમ રસ, તથા સ્પર્શવાળા પદાર્થોં મારા છે, અને હું તેનો માલિક છું. તાત્પર્ય એ છે કે-અજ્ઞાની મનુષ્યો સંસારના પદાર્થોને પોતાના માને છે.

પરંતુ જ્ઞાની પુરુષોએ તો પહેલેથી જ એ બધી લેવું જોઈએ કે-ત્યાદે અને કોઈ પણ દુઃખ કારક અર્થાત્ તોવ વિગેરે રોગ તથા શીઘ્રચાત કરવા-

समयावबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१११

नेत्रशूलादिकम् समुत्पद्येत् । कथंभूतोऽयं रोगान्तकस्तत्राह—‘अणिष्टे-अकंते-
अपिप असुप्ते-अमणुन्ने-अमणामे’ अनिष्टोऽकान्तोऽधुमोऽमनोज्ञोऽमनआमः,
तत्र अनिष्टः-इष्टसुखाऽननुभावनात्, अकान्तः-अनभिलषणीयत्वात्, अपिपः-
अविरतदुःखोत्पादकत्वात्, अधुमः-अधुमाध्यवसायकारणत्वात्, अमनोज्ञः-चिन्त-
नेऽपि दुःखोत्पादकत्वात्, अमन आमः-मनसः मज्जित्वात्, अतएव दुःखे
दुःखरूपः ‘णो सुहे’ नो सुखरूपः ‘से इता’ तदन्त इत्ये इति खेदे ‘मयंतारो-
काममोगाहं’ हे मयन्तारः काममोगाः ? मम ‘अन्तार’ अन्यतरद् ‘दुःखं रोगा-
तंकं’ दुःखं रोगातङ्कम् ‘परिवाइय्ह’ पर्याददत्त-विमर्शं कृत्वा, एतद् दुःखं रोगा-
ऽऽतङ्कं यूयं गृहीतव । रोगाऽऽतङ्कमेव विशिनष्टि-‘अणिष्टं’ अनिष्टम् ‘अकंतं अपिपं
असुप्तं अमणुन्नं अमणामं दुःखं णो सुहं’ अकान्तमपिपमशुममनोज्ञमनआमं

शूल आदि उत्पन्न होता है तो प्रार्थना करने पर भी ये कामभोग के
साधन क्षेत्र आदि उससे छुड़ाने में क्या समर्थ हो सकते हैं ? कदापि
नहीं । बल्कि किसी न किसी रूप में ये उन दुःखों के सहायक बन
जाते हैं अतएव इन क्षेत्रवस्तु आदि में ज्ञानवान् को ममत्वबुद्धि नहीं
धारण करनी चाहिए इन्हें अपना नहीं समझना चाहिए ।

रोगातंक आदि किस प्रकार के होते हैं ? सो कहते हैं-अनिष्ट
अर्थात् इष्ट वस्तुओं से उत्पन्न होने वाले मुख का अनुभव नहीं कराते,
अकान्त अनिच्छनीय, अपिप, निरन्तर दुःख उत्पन्न करने वाले, अधुम
अधुम अध्यवसाय के जनक अमनोज्ञ विचार करने पर भी दुःखोत्पा-
दक, अमनआम-दुःख उत्पन्न करने में मन के प्रतिकूल सुखरूप नहीं ।

वाणा शूण विगेरे उत्पन्न थाय छे, तो विनंतीये। करवा छतां पणु आ काम
भोगोना साधन रूप भेतर विगेरे तेनाथी जयाववा शुं समर्थ थाय छे ?
कदापि भने ते जयावी शकता नथी. जबके कोछने कोछ रूपथी तेओ ओ दुःखना
सहायक जनी जाय छे. तेथी ज आ भेतर विगेरे वस्तुओमां ज्ञानवाने
ममत्व बुद्धि राखवी न लेछओ. अर्थात् ते सव्वगी वस्तुओने पोतानी भानी
देवी न लेछओ.

रोगातंक विगेरे केवा छे।य छे ? ते हवे जताववामां आवे छे.-अनिष्ट
अर्थात् इष्ट वस्तुओमांथी उत्पन्न थवावाणा सुभओना अनुभव करवाता नथी.
अकान्त-अनिच्छनीय, अपिप-निरन्तर दुःख उत्पन्न करवावाणा अधुम-अधुम
अध्यवसाय करवावाणा अमनोज्ञ-विचार करवा छतां पणु दुःखने उत्पन्न
करनाए, अमनआम-दुःख उत्पन्न करवामां मनथी प्रतिकूल सुभरूप नथी.

દુઃસ્વં નો સુખમ્ । ‘તાડહં દુઃસ્વામિ વા સોયમિ વા જૂરામિ વા તિપ્પામિ વા પીડામિ વા પરિતપ્પામિ વા’ તસ્માદહં દુઃસ્વામિ વા શ્લોવામિ વા-જૂરામિ વા તેપે વા પીડયામિ વા પરિતપ્પે વા ‘ઇમાઓ મે અણ્ણયરાઓ દુઃસ્વાઓ’ અસ્માદ્ મેઽન્યતરાદ્ દુઃસ્વાત્ દુઃસ્વરૂપાદ્ રોમાતઙ્કાત્ ‘પઢિમોયહ’ પતિમોચયત । કીદશાદિત્યાહ-‘અણિદ્દાઓ’ અનિષ્ટાત્ ‘અર્કંતાઓ’ અકાન્તાત્ ‘અપ્પિયાઓ’ અપ્પિયાત્ ‘અમુમાઓ’ અમુમાત્ ‘અમણ્ણાઓ’ અમનોજ્ઞાત્ ‘અમનાપાઓ’ અમન આમાત્ ‘દુઃસ્વાઓ’ દુઃસ્વાત્ દુઃસ્વરૂપાત્ ‘ળો મુદ્દાઓ’ નો મુદ્દાત્-નો મુલ્લરૂપાત્ ‘એસમેવ ણો લલ્લપુલ્લં ભવઃ’ એવમેવ નો લલ્લપૂર્વો ભવતિ । એવમેવ પૂર્વસદ્દશો ન ભવતિ એવં માર્ધ્વમાના અપિ ક્ષેત્રાદયઃ માર્ધ્વચિતારં નો ચિમોચયન્તિ, એમિ દુઃસ્વેઃ પરિપીડ્યમાનમ્ પ્રત્યુત દુઃસ્વસ્ય સાક્ષાત્ પરસ્પરયા વા

इस प्रकार के रोगांतंको के उदयन होने पर कामभोगों से प्रार्थना की जाय कि हे भय से त्राण करने वाले कामभोगों ! मेरे इस रोगांतंक का विभाग करके धंड़ा तुम लेलो, अर्थात् मेरे इस दुःख में तुम भागीदार बन जाओ, यह रोगांतंक अमनोज्ञ है, अमनाम है, दुःख रूप है, सुखरूप नहीं है, इसके कारण मैं दुःख पा रहा हूँ, शोक का अनुभव कर रहा हूँ, भूँ रह रहा हूँ, शारीरिक शक्ति क्षीण कर रहा हूँ, पीड़ित हो रहा हूँ और परिताप पा रहा हूँ । इस दुःख से मुझे छुड़ा दो । यह दुःख मेरे लिए अनिष्ट है, अकान्त है, अप्रिय है, अशुभ है, अमनोज्ञ है, अमनोम है, दुःखदायक है, सुखद नहीं है, तो पूर्वोक्त क्षेत्र मकान धन आदि पदार्थ प्रार्थना करने वाले को कदापि दुःख से नहीं छुड़ा सकते ।

આવા પ્રકારના રોગાતંકો ઉત્પન્ન થવાથી કામભોગોને પ્રાર્થના પૂર્વક ઠહેલામાં આવે કે હે ભયથી રક્ષણ કરવાવાળા કામભોગો ! મારા રોગમાંથી ભાગ કરીને થોડો તમો લઈ લો, અર્થાત્ મારા કોઈ દુઃખમાં તમો ભાગીદાર બની જાવ. આ દુઃખ અમનોજ્ઞ છે, અમન આમ છે, દુઃખરૂપ છે. સુખરૂપ નથી. તે કારણથી હું દુઃખ ભોગવી રહ્યો છું. અને શોકનો અનુભવ કરી રહ્યો છું. ગુરી રહ્યો છું. શરીરની શક્તિ ક્ષીણ કરી રહ્યો છું. પીડા પામી રહ્યો છું. અને પરિતાપ પામી રહ્યો છું. આ દુઃખથી મને છોડાવો. આ દુઃખ મારે માટે અનિષ્ટ છે. અકાન્ત છે. અપ્રિય છે. અશુભ છે, અમનોજ્ઞ છે. અમન આમ છે. દુઃખ હાયક છે. સુખ આપનાર નથી. આ પ્રમાણે વિનંતી કરવામાં આવે તો પૂર્વોક્ત ખેતર, ઘર, ધન વિગેરે પદાર્થો પ્રાર્થના કરનારને કોઈ પણ રીતે દુઃખથી છોડાવવાને સમર્થ થતા નથી. એટલું જ

ઉત્પાદકા એવં ભવન્તિ । 'इह खलु कामभोगा नो त्राणाय वा नो शरणाय वा' इमे कामभोगादयो नो त्राणाय-रक्षणाय भवन्ति, नो शरणाय वा भवन्ति, कामभोगात् पुरुषयोर्मध्ये एकदा पुरुषः कामभोगान् त्यजति, कदाचित्कामभोगा एव पुरुषं त्यजति-इति दर्शयति-'पुरिसे वा' इत्यादि । 'पुरिसे वा एगया पुच्छं कामभोगे विप्रजहाह' पुरुषो वा एकदा पूर्वं कामभोगान् विप्रजहाति । 'कामभोगा वा एगया पुच्छं पुरिसं विप्रजहंति' कामभोगा वा एकदा पूर्वं पुरुषं विप्रजहाति । 'अने खलु कामभोगा अन्तो अहमंति' अन्ये खलु कामभोगाः-मतो व्यतिरिक्ता इमे कामभोगाः न तु मदात्मकाः 'अन्तो अहमंति' अहं तु एवम् : खलु कामभोगेभ्योऽन्यः-विभिन्नोऽस्मि, नाहं वा एतत्स्वरूपोऽस्मि । 'से किमंग पुण वयं अस्मन्नेहि कामभोगेहि मुच्छामो' तत् किमङ्ग ? पुनर्वचम् अन्यान्नेषु कामभोगेषु मूर्छामः, 'इह संखाए णं वयं च कामभोगेहि विप्रजहिस्सामो' इति संख्याय-इत्थं खलु इमे क्षेत्रादयो न मत्स्वरूपाः नाहं वा एतत्स्वरूपः ! यो यस्याऽसाधारणो धर्मः स तस्य यावत्स्वरूपम् अनुवर्तते । यथा-शीतं जलस्य, न तु कदाचिदग्नि

વહી નહીં, યે ક્ષેત્ર અદિ સામ્રાજ્યાત્ યા પરમ્પરા સે દુઃખ કે ઉત્પાદક હી સાબિત હોતે હે । યે કામભોગ રક્ષક નહીં હોતે, શરણભૂત નહીં હોતે । યા તો ઇનકો સ્વામી કહીલાને વાલા પુરુષ કમ્મી કામ ભોગોં કો પહ્લે સે હી ત્યાગ દેતા હૈ યા યે કામભોગ પહ્લે સે હી ડસ પુરુષ કી ત્યાગ દેતે હે । કામભોગ બિન્ન હેં ઓર મેં બિન્ન હું અર્થાત્ મેરા સ્વરૂપ ઇન્ન સબ સે પૃથક્ક હૈ । યે મેરે સ્વરૂપ નહીં હેં, મેં ઇનકા સ્વરૂપ નહીં હું । તો ફિર ઇન બિન્ન પરાયે કામ ભોગોં મેં કયોં મેં મમતા ધારણ કરું । જો વસ્તુ મેરી નહીં હૈ, જો મુશ્કસે પૃથક્ક હો જાને વાલી હૈ, ડસે મેં અંપની માનને કી મૂર્છતા કયોં કરું ? જો જિસકી વસ્તુ હોતી હૈ, વહ ત્રીન કાલ

નહીં પશુ આ ખેતર વિગેરે સાક્ષાત્ અથવા પરંપરાથી દુઃખને ઉત્પન્ન કરનાર જ સાબિત થાય છે. આ કામભોગો રક્ષણ કરવાવાળા હોતા નથી. શરણુ રૂપ થતા નથી. અથવા તો તેનો સ્વામી કહેવડવનારો પુરુષ કોઈકરે કામભોગોનો ત્યાગ કરે છે, અથવા એ કામભોગો પહેલેથી જ તે પુરુષનો ત્યાગ કરી દે છે. કામભોગો જૂદાં છે, અને હું જૂદો છું. અર્થાત્ મારું સ્વરૂપ આનાથી જૂદું છે. આ મારું સ્વરૂપ નથી. હું તેનું સ્વરૂપ નથી, તો પછી આ બિન્ન એટલે કે પારકા એવા કામભોગોમાં હું શા માટે મમતાપણુ ધારણ કરું ? જે વસ્તુ મારી નથી, જે મારાથી અલગ થવા વાળી છે, તેને હું પોતાની માનવાતું મૂખપણુ શા માટે કરું ? જે વસ્તુ એની હોય છે,

તં ત્યજતિ । યદિ ક્ષેત્રાદયો મત્સરરૂપા મત્રેયુ સ્તદા માં પરિત્યજ્ય ન કાપિ તિષ્ઠેયુઃ । પરંતુ-નૈવ દૃશ્યતે યન્મયિ વિદ્યમાનેઽપિ એતે માં વિદ્વાય અન્યત્ર ગચ્છન્તિ । મયિ મૃતે ચૈતેઽર્ચ્ય સ્થાસ્યન્તિ, મયિ દુઃખિતે નૈતે મસ્ત્રાણાય મત્રર્તન્તે, અત ઇમે મયા નો ગ્રહીતવ્યાઃ, ઇતિ જ્ઞાત્વા 'કામભોગેહિ' કામભોગાન્ 'વિષ્પજદિસામો' વિપ્રહાસ્યામઃ-પરિત્યક્ષ્યામઃ ।

મેં भी उससे अलग नहीं हो सकती । शीतलता जल का घर्म है अतः वह कदापि जल का परित्याग नहीं करता । यदि ये खेत मकान आदि मेरे स्वरूप होते तो सदा काल मेरे साथ रहते । मुझे त्याग कर न जाते । किन्तु ऐसा देखा नहीं जाता । मैं विद्यमान रहता हूं फिर भी ये मुझे छोड़ कर अन्यत्र चले जाते हैं । मेरी मौजूदगी में ही दूसरे के बन जाते हैं । देखते देखते पराये हो जाते हैं । मेरे मर जाने पर और अन्यत्र चले जाने पर ये यहीं रह जाएंगे । जब मैं दुःखी होता हूं तो ये मेरी रक्षा नहीं करते । अतएव इन्हें ग्रहण करना मेरे लिए उचित नहीं है । वास्तव में ये कामभोग के साधन सुखदायी नहीं है । इनके कारण अन्तःकरण में घोर अशान्ति और व्याकुलता उत्पन्न होती रहती है । ये मुझे अपने शुद्ध चिदानन्द स्वरूप की ओर झांकने नहीं देते । मैं अपने जीवन का अमूल्य समय इनकी रक्षा और वृद्धि में ही व्यय कर रहा हूं परन्तु बदले में इनसे क्या पा रहा हूं ? लेश मात्र

તે ત્રણે કાળમાં પણ તેનાથી જુદી થતી નથી, જેમકે ઠંડા પણ તે જલનો ધર્મ છે, તે શીતલ પણ જલનો ત્યાગ કરતું નથી. જે આ ખેતર, મકાન, બિગેરે સાધનો મારા નિજ સ્વરૂપ હોત તો સદાકાળ મારી સાથે જ રહેત મારો ત્યાગ કરીને તે જાત નહીં. પરંતુ એવું બેવામાં આવતું નથી, હું વિદ્યમાન રહું છું, તો પણ આ મને છોડીને બીજે ચાલ્યા જાય છે. મારી હાબરીમાં જ તે બીજના બની જાય છે. મારા મરી જવાથી અથવા બીજે જવાથી આ અહીંજ રહી જશે. બ્યારે હું દુઃખી બનું છું તો આ મારું રક્ષણ કરી શકતા નથી. તેથી જ તેને અહણુ કરવું તે મને યોગ્ય નથી, વાસ્તવિક રીતે આ કામભોગોના સાધનો મુખને આપવાવાળા હોતા નથી, તેના આશ્રાથી અંતઃકરણમાં ઘોર અશાંતિ અને વ્યાકુળપણું ઉત્પન્ન થતું રહે છે. તે મને મારા શુદ્ધ ચિદાનંદ સ્વરૂપ તરફ જુકવા-વળવા દેતા નથી. હું મારા જીવનનો અમૂલ્ય સમય આની રક્ષા અને તેને વધારવામાં જ વીતાવી ચઢ્યો છું. પરંતુ તેના બદલામાં તેનાથી શું મેળવું છું ? આ લેશમાત્ર પણ

‘સે મેહાત્રી જાણેજા’ અથ મેહાત્રી એવં જાનીયાત્, ‘બહિરંગમેયં’ બહિરઙ્ગમેતત્, સર્વમેતન્ન મત્સ્વરૂપમ્, કિન્તુ-બહિરઙ્ગમ્ ચિમિન્નમેવ, ‘ઇણમેવ ઉચ્ચનીય-તરણં’ હ્રદમેરોપનીતરણમ્, एतेभ्यः खलु क्षेत्रादिभ्यः समीपवर्त्तिनो वक्ष्यमाणा मातृपित्रादयः, એવં । ‘તે જહા’ તદ્યથા-‘માયા મે પિયા મે’ માતા મે પિતા મે ‘માયા મે મગિની મે’ આતા મે મગિની મે ‘મજ્જા મે પુત્તા મે’ માર્યા મે પુત્રા મે ‘ધૂયા મે પેસા મે’ દુહિતારો મે મેષા મે ‘નત્તા મે સુપ્પા મે’ નત્તા મે નત્તા પૌત્રઃ, સ્તુપામે-સ્તુપા-પુત્ર વધુઃ ‘સુપ્પા મે પિયા મે’ સુહ-મે-મિત્રં મે પિયા મે ‘સહા મે’ સત્તા મે ‘સયણસંગ્ગસંથુયા મે’ સ્વજનસંગ્રન્થસંસ્તુતા મે, પૂર્વાપરપરિચિતાઃ જનનીજનકાદયઃ, તત્પરિચિતાઃ સમ્બન્ધિનશ્ચ મે વિચિન્તે, તથ સ્વજનાઃ જનનીજનકાદયા, તત્પરિચિતાઃ સમ્બન્ધિનશ્ચ મે વિચિન્તે, પૂર્વસંયોગાઃ-સંગ્રન્થાઃ, પશ્યત્ સંયોગાઃ શ્વશુરાદયઃ, સંસ્તુતાઃ સામાન્યતઃ પરિચિતાઃ,

શ્રી શાન્તિ યે પ્રદાન નહીં કર સકતે । અતઃએવ હનકો ગ્રહણ ન કરનાઃ
और अपना न मानना ही मेरे लिए अपेक्षक है । मैं इनका त्याग
कर दूंगा !

બુદ્ધિમાન્ પુરુષ એસા સમજે-લેત, મકાન આદિ પદાર્થ તો મુક્ષસે
भिन्न हैं ही, किन्तु इन पदार्थों से भी जो अधिक समीपवर्त्ती हैं, जैसे
कि मेरी माता है, मेरा पिता है मेरा भ्राता है, मेरी भगिनी है, मेरी
भार्या (पत्नी) है, मेरे पुत्र है, मेरे नौकर आकर हैं, मेरे नाती पोते हैं
पुत्रवधू है, मित्र हैं, प्रियजन हैं, आगे पीछे के परिचित एवं सम्बन्धी
हैं । स्वजन अर्थात् पूर्वापर परिचित माता पिता आदि, संग्रन्थ अर्थात्
बाद के संबंधी जैसे श्वशुर आदि और संस्तुत अर्थात् सामान्य रूप से

શાન્તિ આપી શકતા નથી, તેથી જ તેને ગ્રહણ ન કરવું અને પોતાનું ન
માનવું એજ મારા માટે કલ્યાણ કારક છે. જેથી હું તેનો ત્યાગ કરી દઈશ.

બુદ્ધિમાન્ પુરુષ આ પ્રમાણે સમજે કે—ખેતર, મકાન, વિગેરે પદાર્થો
તો મારાથી જુદા છે જ, પરંતુ આ પદાર્થોથી પશુ જે વધારે નજીક છે
જેમકે—આ મારી માતા છે, મારા પિતા છે, મારો ભાઈ છે, મારી બહેન
છે, મારી સ્ત્રી છે, મારા પુત્રો છે, મારા નોકર આકર છે. મારા પૌત્રો છે.
પુત્રવધૂઓ છે, પ્રિયજનો છે, સખા છે. આગળ પાછળના પરિચિત અને
સંબંધી વર્ગ છે, સ્વજન-અર્થાત્ પૂર્વાપરના પરિચયવાળા માતા પિતા વિગેરે
સંબંધી અર્થાત્ પછીના સંબંધ વાળાઓ જેમકે સાસરા વિગેરે અને સંસ્તુત

‘પુત્ર સ્વલ્લ મમ નાયબો’ एते स्वल्ल मम ज्ञातयः, ‘अहमवि एपसि’ अहमपि एतेषाम्, क्षेत्रधनधान्याद्यपेक्षया इमे सम्बन्धिनोऽन्तरङ्गा विद्यन्ते। ‘एवं से मेधावी पुत्रामेव अप्यणा एवं समभिजाणेज्जा’ एवं स मेधावी सदसद्विवेक-चक्षुः, पूर्वमेव-मात्मान-स्वयमेव-अन्वयव्यतिरेकाभ्यां समभिजानीयात् इह स्वल्ल मम अभयरे’ इह स्वल्ल ममाऽन्यतरत्, ‘दुक्खे रोयातंके समुपज्जेज्जा’ दुःखं रोगावङ्कः समुत्पद्येत, कीदृशः ? इत्याह-‘अणिद्वं जाव दुक्खे णो सुहे’ अनिष्टो यावद्दुःखं नो सुखम्, एतेषां मातृपुत्रकलत्रादीनां सम्राट्पि यदि कदाचिद्दोगा मर्षयु-स्तदा किमेते-तेभ्यो दुःखादिभ्य संरक्षणं करिष्यन्ति इति विचारयेत्, ‘से इता’ तत् इन्त । ‘मयंतारो नायबो’ मयत्रातारो ज्ञातयः, ‘इमं मम अन्नपरं दुक्खं रोयातंके’ इदं ममाऽन्यतरद्दुःखं रोगावङ्कं वा ‘परियाइयह’ पर्याददत्त विम-ज्य विमज्ज्य-विमगशः कृत्वा गृहीत ‘अणिद्वं जाव णो सुहं’ अनिष्टं यावन्नो सुखम्-नो सुखजनकम्, यद्यहं समुपस्थिते रोगावङ्के ज्ञातीन्-कथयिष्यामि-यत् हे परिचित हैं। ये मेरे ज्ञातिजन हैं और मैं इनका हूं। खेत, धन, धान्य आदि की अपेक्षा ये संबंधी अन्तरंग हैं।

सत् असत् के विवेक से सम्पन्न पुरुष इनके विषय में पहले से ही सम्यक् ले कि कदाचित् मुझे किसी प्रकार का दुःख या आतंक उत्पन्न हो जाय, जो अनिष्ट यावत् दुःखदायी हो और सुखदायी न हो, तो क्या ये माता पिता आदि उस दुःख से मेरी रक्षा कर सकेंगे ? नहीं, कदापि नहीं। उस समय मैं इनसे प्रार्थना करूं कि-हे भयत्राता ज्ञाति-जनो ! मुझे यह दुःख उत्पन्न हुआ है, जो कष्टप्रद और सुखप्रद नहीं है, इसे थोड़ा थोड़ा बांट कर ग्रहण कर लो, जिससे सारा का सारा

અર્થાત્ સામાન્ય પણાથી પરિચય વાળા આ માશ જ્ઞાતિજનો છે, અને હું તેઓનો છું. ખેતર, ધન, ધાન્ય વિગેરેના કરતાં આ અંતરંગ સંબંધી છે.

સત્ અસત્ના વિવેકથી યુક્ત પુરૂષ એમના વિષયમાં પહેલેથી સમજી લે કે-કદાચ મને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ અથવા આતંક સહીષ્ણાતિ શૂલાદિ ઉત્પન્ન થઈ જાય કે જે અનિષ્ટ યાવત્ દુઃખ દેનાર હોય, અને સુખ આપનાર ન હોય, તો હું આ માતા પિતા વિગેરે તે દુઃખથી મારું રક્ષણ કરી શકશે ? અર્થાત્ નહીં કરી શકે કોઈ કાળે તેઓ દુઃખથી મારું રક્ષણ કરી શકે તેમ નથી. તે વખતે હું તેઓને પ્રાર્થના કરું કે-હે ભયથી રક્ષણ કરવાવાળા જ્ઞાતિજનો ! મને આ દુઃખ ઉત્પન્ન થયું છે. જે કષ્ટપ્રદ છે. અને સુખ આપનાર નથી. તેને થોડું થોડું વહેંચીને તમે લઈ લો. કે જેથી સંપૂર્ણ મારે એકલાએ જ લોગવવું

ज्ञातयो मे दुःखं रोगातङ्कं विमज्ज्य भवन्तो गृह्णन्तु-यतो यततोऽपि दुःखमिदम-
निष्टमापवितम्, तदा केऽपि तदुद्धरणे न समर्था भविष्यन्ति, 'ताहं दुःखामि वा
सोयामि वा जाव परित्थामि वा' तदहं दुःख्यामि वा शोचामि यावत्परितप्ये वा
'इमाओ अन्नयराओ दुःखाओ रोगातङ्काओ परिमोएह अणिट्ठाओ जाव णो सुहाओ'
अस्मान्मेऽन्यतरस्माद्दुःखा द्रोगातङ्कात् परिमोचयत-अनिष्टाद् यावन्नो सुखात् ।
यदहं दुःखेन शोचामि अतो यूयमनिष्टान्मां रक्षतेति । 'एवमेव णो लद्धपुण्वं
मइ' एवमेव नो लब्धपूर्वो भवति, एवं दुःखविमोक्षाय पार्थितोऽपि बान्धवो
दुःखाद् रोगातङ्काद् मां रक्षयेदित्येवं न सम्भवति कयमपि, 'तेसिं वा वि मयं-
त्तारणं ममणायथाणं अन्नयरे दुःखे रोयातङ्के समुत्पज्जेज्जा' तेषां वापि मयत्ता-
वृषां मम ज्ञातीनामन्यतरद् दुःखं रोगातङ्कं समुत्पद्येत 'अणिट्ठे जाव णो सुहे'
अनिष्टं यावन्नो सुखम् 'से हंता' तत्-तस्मात्कारणात् इन्त-खेदे 'अहमेतेसिं
सुहा अकेछेको ही न भोगना पडे और बंट जाने से हल्का हो
जाय । क्या ऐसी प्रार्थना करने पर वे मेरा उद्धार कर
सकेंगे ? क्या उस दुःख का बंटवारा करके ग्रहण कर लेंगे ? किन्तु न
ऐसा कभी हुआ है और न होगा । इस प्रकार की प्रार्थना करने पर
भी ज्ञातिजन उस दुःखमय रोगातङ्क से मेरी रक्षा नहीं कर सकेंगे ।

ज्ञातिजन मेरा दुःख नहीं बांट सकते, इतना ही नहीं, मैं भी उनके
दुःख बांटने में समर्थ नहीं हूँ । उन भय से रक्षा करने वाले ज्ञातिजनोंको
कोई अनिष्ट यावत् असुखरूप रोगातङ्क उत्पन्न हो जाय और मैं चाहूँ
कि मैं उनको इस अनिष्ट अवाञ्छनीय यावत् असुख रूप रोगातङ्क से
छुड़ा लूँ, तो भी ऐसा कर नहीं सकता । मैं सफल नहीं हो सकता ।

न पडे. अने वडे'याछ जवाथी ते छह्हु थछ जय, आ रीते प्रार्थना करवाथी
शुं तेओ भारो उद्धार करी शकथे ? शुं ते दुःखनी वडे'यछी करीने तेओ
अडछ करी लेथे ? परंतु ओषुं कही थयुं नथी, अने थथे पछु नछी. आवा
प्रकारनी प्रार्थना करवा छतां पछु ज्ञातिजने ते दुःखइय रोगातङ्कथी माइ
रक्षछ करी शकथे नछी.

ज्ञातिजने माइं दुःख वडे'यी शकथे नछी. ओटछुं ज नछी. पछु हुं
पछु तेओनुं दुःख वडे'यीने छछ शकवाने समर्थ नथी. ते जयथी रक्षा करवा
वाजा ज्ञातिजनेने छछ अनिष्ट अवाञ्छनीय यावत् असुखइय रोगातङ्क उत्पन्न
थछ जय अने हुं तेओने ते अनिष्ट. अवाञ्छनीय यावत् असुख इय रोगा-
तङ्कथी छेडाथी छछ, तो पछु ओषुं हुं करी शकते नथी. तेनुं शुं कारछ छे ?

મર્યતારાણં જાત્યથાણં ઇમં અન્નચરં' અહમેતેપાં મયત્રાતૃણાં જ્ઞાતીનામ્ ઇદમન્ય-
તરત્ 'દુઃખં' દુઃખમ્ 'રોચાતંકં' રોગાતકં વા 'પરિચાદ્યામિ' પર્યાદદે-
પ્રવિમજ્જ્ય ઘૃહામિ 'અણિટ્ઠં જાવ જો સુદે' અણિટ્ઠં યાવન્તો સુખમ્. 'મા મે
દુઃખં તુ વા જાવ મા મે પરિતપ્પંતુ વા' મા મે દુઃખયન્તુ યાવન્મા મે પરિતપ્પન્તાં
વા મે-મપ્પ ઇમે પરિવારાઃ મા દુઃખમાસાદયન્તુ-પરિતાપં મા પ્રાપ્તુવુઃ, કસ્માત્
'હમાઓ જાં અણગયરાઓ' અસ્માદન્યતરસ્માત્ 'દુઃખાઓ રોગાતંકાઓ' દુઃખાદ્
રોગાતકાત્ 'પરિમોદ્દમિ' પરિમોદ્ધયામિ 'અણિદ્ધાઓ' અણિદ્ધાત્ 'જાવ જો સુદાઓ'
યાવન્તો સુખાત્-અહમેતાન્ સ્વકીયપરિવારાન્ રોગાદિશ્વો મોચયિષ્યામીતિ
વિચારે કૃતેઽપિ સઃ 'પ્વમેવ જો લઢ્ઢપુવ્વો ભવઃ' પ્વમેવ નો લઢ્ઢપુવ્વોં મરતિ, તત્ત
નાઽહં સફલમયત્તો મવામિ, કુત્તો ન સફલપયત્તો મરતિ જન્તુ રન્યસ્ય દુઃખસ્ય
તત્ત કારણં દર્શયતિ સ્વયમેવ 'અન્નંસ દુઃખં અન્નો ન પરિચાદ્યઈ' અન્યસ્ય દુઃખમન્નો
ન પર્યાદત્તે-વિમજ્જ્ય ઘૃહાતિ. 'અન્નેન કંઠં અન્નો નો પઙ્કિવેદેઃ' અન્યેન કૃતમન્નો
ન પ્રતિવેદયતિ, 'પત્તેયં જાવઈ પત્તેયં મરઈ' પ્રત્યેકં જાયતે પ્રત્યેકં પ્રિયતે, 'પત્તેયં
ચયઈ' પ્રત્યેકં ત્યજતિ 'પત્તેયં ઉવવજ્જઈ' પ્રત્યેકમ્પ્રપાદ્યતે 'પત્તેયં જ્ઞાંજ્ઞા' પ્રત્યેકં
જ્ઞાંજ્ઞા કપાયસમ્બન્ધોઽપિ એકૈકસ્ય ભવતિ 'પત્તેયં સન્ના' પ્રત્યેકં સંજ્ઞા 'પત્તેયં

इसका कारण क्या है? एक मनुष्य दूसरे मनुष्य को दुःख से बचाने
या उसे बांट लेने में क्यों समर्थ नहीं होता? इसका कारण आगे
बतलाया जायगा है।

सत्य यह है कि दूसरे के दुःख को दूसरा कोई भी बांट का ले नहीं
सकता। दूसरे के किये शुभ अशुभ कर्म को दूसरा कोई भोग नहीं
सकता। जीव अकेला ही जन्मता है, अकेला ही मरता है, अकेला ही
वर्त्तमान भव का या सम्पत्ति का त्याग करता है, अकेला ही नवीन
भव या सम्पत्ति को ग्रहण करता है। अकेला ही कषाय से युक्त होता

એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યને દુઃખથી બચાવવામાં અથવા તેને વહેંચી લેવામાં
કેમ સમર્થ થતા નથી? તેનું કારણ આગળ બતાવવામાં આવશે. સાચું તો
એ છે કે-બીજાના દુઃખને અન્ય કોઈ પણ વહેંચીને લઈ શકતા નથી.
બીજાએ કરેલ શુભ અશુભ કર્મને બીજું કોઈ ભોગવી શકતું નથી. જીવ
એકલો જ જન્મે છે, અને એકલો જ મરે છે. એકલો જ વર્તમાન ભવનો
અથવા સંપત્તિનો ત્યાગ કરે છે. એકલો જ નવો ભવ અથવા સંપત્તિને
ગ્રહણ કરે છે. એકલો જ કષાયથી યુક્ત થાય છે. દરેકની સંજ્ઞા અલગ હોય

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भू. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

११९

मन्ता' प्रत्येकं मननम् 'एवं चिन्तु वेयणा' एवमेव विद्वान् वेदना, एवमेव प्रत्येकं विद्वान् भवति, प्रत्येकं च वेदना-सुखदुःखानुभवो भवति, नहि मिळित्वा सुख दुःखादीनां भोगो भवति, अपि तु येन यत् कृतम् तत्फलं सुखदुःखादि तेनैव भुज्यते, नाऽन्यकृतमन्येन, अन्यथा- कृतस्य हानिः, अकृतस्याऽऽपवस्य प्रसज्येत, 'इह खलु णाइसंजोगा णो ताणाए वा णो सरणाए वा, पुरिसे वा एगया पुविं णाइसंजोए विपज्जहाइ' इह खलु ज्ञातिसंयोगा नो त्राणाप वा नो सरणाय वा, पुरुषो वा एकदा पूर्वं ज्ञातिसंयोगान् विपज्जहाति. 'णाइसंजोगा वा एगया पुविं पुरिसं विपज्जहंति' ज्ञातिसंयोगा वा एकदा पूर्वं पुरुषं विपज्जहति, 'ऋणे खलु णाइसंजोगा अन्नो अहमंसि' अन्ये खलु

है, प्रत्येक की संज्ञा अलग होती है, प्रत्येक का मनन चिन्ता अलग २ है, प्रत्येक की विद्वत्ता और प्रत्येक का सुख दुःख अलग अलग होता है।

तात्पर्य यह है कि जिसने जैसा कर्म किया है, वह उसके फलस्वरूप वैसा ही सुख या दुःख भोगता है, अन्य के किये को कोई अन्य नहीं भोगता। ऐसा हो तो कृतहानि और अकृताभ्यागम नामक दोषों का प्रसंग होगा अर्थात् कर्म का कर्ता तो उसके फल भोग से वंचित रह जाएगा और जिसने कर्म नहीं किया उसे उसका फल भोगना पड़ेगा ! इस प्रकार कर्म भोग की सम्पूर्ण व्यवस्था ही भंग हो जाएगी।

इस प्रकार यह निश्चित है कि ज्ञातिजनों के संयोग त्राण या शरण रूप नहीं है। या तो पुरुष ही पहले ज्ञातिजनों के संयोग को त्याग देता है या ज्ञातिसंयोग उस पुरुष को पहले त्याग देते हैं।

अलग होय छे. इरेकनुं मनन चिंतन अलग अलग होय छे. विद्वत्ता अने इरेकनुं सुख दुःख अलग अलग होय छे.

तात्पर्य' ओ छे के—जेणे जेपुं कर्म कयुं होय छे, ते तेना इलइये जेपुं न सुख अने दुःख लोगवे छे. तेणे इरेक कर्म'ने जीने कोर लोगवतो नथी. ओय होय तो कृतहानि अने अकृताभ्यागम नामने दोष आववाने प्रसंग प्राप्त थये. अर्थात् कर्म'ने करनारै तो तेनुं इण लोगव्या विनाने रही जये. अने जेणे कर्म कयुं नथी, तेने तेनुं इण लोगवबुं पडये. आ रीते कर्म'लोगनी समग्र व्यवस्था न लागी पडये.

आ रीते ओ निश्चित छे के—ज्ञाति जनोना संयोग त्राण अथवा शरण रूप थतो नथी. अथवा तो पुइय न पड़ेवां ज्ञाति जनोना संयोगने त्याग करी दे. अथवा ज्ञाति संयोग ते पुइयने पड़ेवां त्याग करी दे छे. ज्ञाति संयोग भासथी किन्न छे, हुं ज्ञाति संयोगथी किन्न छुं. आवी

જ્ઞાતિસંયોગાઃ, અન્થોડમસ્મિ 'સે કિમંગ પુન' તત્ કિમહ પુનઃ 'વયં અન્ન-
 ઘન્નેદિં જાહસંજોગેદિં મુચ્છામો' વયમન્યાન્યેષુ જ્ઞાતિસંયોગેષુ મૂર્ચ્છામઃ, 'ઇ
 સંત્વાપ્તં વયં જાહસંજોગં વિષ્ણુજહિસ્તામો' इति संख्याय-इत्येवं ज्ञातिसंयोग-
 विषये संख्याय-विचार्य खलु तं ज्ञातिसंयोगं विमहास्यामः-त्यस्यामः।
 'સે મેઘાત્રી જાણેજ્ઞા' સ મેઘાત્રી જાનીયાત્ 'વહિરંગમેયં' બહિરંગમેતન્-જ્ઞાતિ-
 સંયોગાદિકમ્, ઉક્તંચ—

‘કસ્ય માતા પિતા કસ્ય, કસ્ય આતા સહોદરઃ’ इत्यादि।

જ્ઞાતિ સંયોગ મુદ્ધસે બિન્ન હૈં, મૈં જ્ઞાતિસંયોગોં સે બિન્ન હૂં ऐसी स्थिति
 में हम ज्ञातिसंयोगों में क्यों मूर्च्छाभाव धारण करें? कहीं भी आस-
 क्षित धारण करना उचित नहीं है। कदाचित् वह हो भी तो अपने में
 अपनी आत्मा में ही होनी चाहिए। स्व से बिन्न परपदार्थों में आसक्ति
 होना किसी भी प्रकार श्रेयस्कर नहीं है। वह सर्वथा अशान्ति, आकु-
 लता, चिन्ता, शोक और दुःख का ही कारण होती है। जैसे पशु तथा
 घन धान्य आदि सर्वथा बहिरंग हैं। उसी प्रकार बन्धु बान्धव भी
 सर्वथा भिन्न परपदार्थ हैं। अतएव उनमें ममत्वबुद्धि स्थापित करना
 श्रेयस्कर नहीं है। इस प्रकार जान कर हम ज्ञाति संबंध का परित्याग
 कर देंगे, ऐसा विवेक शील पुरुष को विचार करना चाहिए। कहा भी
 है—‘इस परिवर्तनशील संसार में कौन किसकी माता है, कौन किसका
 पिता है, कौन किसका सहोदर भाई है।’ अर्थात् निश्चय दृष्टि से किसी

स्थितिમાં હું જ્ઞાતિજનોમાં શા માટે મૂર્ચ્છાભાવ-વિશ્વાસ રાખું? ક્યાંઈ પણ
 આસક્તિ રાખવી ન જોઈએ. કદાચ આસક્તિ હોય તો તે પોતાનામાં પોતાના
 આત્મામાં જ હોવી જોઈએ. પોતાનાથી બૂરા અન્ય પદાર્થોમાં આસક્તિ હોવી
 કોઈ પણ રીતે શ્રેયસ્કર નથી. તે સર્વથા અશાન્તિ, આકુલ પશુ, ચિન્તા, શોક,
 અને દુઃખતું જ કારણ હોય છે. જેમ પશુ અને ઘન, ધાન્ય વિગેરે સર્વ
 પ્રકારથી બહિરંગ છે, તેજ રીતે બન્ધુ, બાંધવ, વિગેરે પણ સર્વથા બિન્ન
 અર્થાત્ પરપદાર્થ છે. તેથી જ તેમાં મમત્વપણું રાખવું તે શ્રેયસ્કર નથી.
 આ પ્રમાણે સમજીને હું જ્ઞાતિ સંબંધનો ત્યાગ કરી કદશ આ પ્રમાણે
 વિવેક વાળા પુરૂષે વિચારવું જોઈએ. કહું પણ છે કે-પરિવર્તન વાળા
 એવા આ સંસારમાં કોણ કોની મા છે? કોણ કોના પિતા છે? કોણ કોનો
 ભાઈ છે? અર્થાત્ નિશ્ચય દૃષ્ટિથી કોઈ જીવનો બીજા જીવ સાથે કાંઈજ

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. श्रु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१२१

किन्तु-ज्ञातिसंयोगाद्यपेक्षया 'क्षणमेव उक्थीयतराम्' इदमेवोपनीततरम्-
आसन्नतरम्, 'तं जहा' तद्यथा 'हस्त्या मे पाया मे' हस्तौ मे पादौ मे 'बाह्या मे'
बाहू मे 'ऊरु मे' ऊरु मे 'उदरं मे' उदरं मे 'सीसं मे सीलं मे' शीर्षं मे शीलं मे
'आङ्ग मे बलं मे' आयु मे बलं मे 'वर्णो मे तया मे' वर्णो मे त्वचा मे 'छाया मे
सोयं मे' छाया मे श्रोत्रं मे 'चक्षू मे घ्राणं मे' चक्षु मे घ्राणं मे 'जिह्वा मे फासा
मे जिह्वा मे स्पर्शं मे', 'ममाङ्गजं' ममायत्ते-एतेषु ममत्वं करोति, अनेन रूपेण
जीवः शरीरे-शरीराऽऽयवे ममकारम् उत्पादयति, एवं कुर्वतस्तस्य जन्तोः
'वयाउ पडिज्जइ' वयसः परिजीर्यते-वयोऽधिकृत्य परिजीर्णतां प्राप्नोति वयसः
परिसमाप्तिं भवतीति भावः ।

जीव का दूसरे जीव के साथ कोई संबंध नहीं है और व्यवहार दृष्टि
से ऐसा कोई जीव इस संसार में नहीं दिखता जिसके साथ अनन्त
अनन्त बार सभी प्रकार के सम्बन्ध न हो चुके हों ! ऐसी स्थिति में
कैसे क्या कहा जाय ।

बुद्धिमान् ऐसा भी विचार करे कि ज्ञातिसंयोग तो फिर भी बाह्य
पदार्थ हैं, उनसे अधिक भी समीप तो ये हैं, जैसे मेरे हाथ हैं, मेरे
चरण हैं, मेरी पाहुँ हैं, मेरी उरु हैं, मेरा उदर है, मेरा सिर है, मेरा
शील है, मेरी आयु है, मेरा बल है, मेरा वर्ण है, मेरी त्वचा है, मेरी
कान्ति है, मेरा श्रोत्र (कान) है, मेरे नेत्र हैं, मेरी घ्राण है, मेरी स्पर्शन
इन्द्रिय है, इस प्रकार जीव अपने शरीर में और शरीर के अवयवों में

संबंध होता नहीं. अने व्यवहार दृष्टिથી એવો કોઈ જીવ આ સંસારમાં
દેખાતો નથી, કે જેની સાથે અનન્ત, અનન્ત વાર બધા જ પ્રકારના સંબંધો
થઈ ચૂક્યા ન હોય ? આવી સ્થિતિમાં કેને શું કહી શકાય ?

બુદ્ધિશાળી પુરૂષ એવો પણ વિચાર કરે કે-જ્ઞાતિ-સંયોગ તો આમ
પણ બહારનો પદાર્થ છે, પણ તેનાથી વધારે નજીક તો આ મારા હાથ છે
પગ છે, મારા બાહુ છે, મારી ઉર-ગાંધ છે, માંડ પેટ છે, માંડ માથું છે.
મારો શીળ છે, માંડ આયુષ્ય છે, માંડ બળ છે, મારો વર્ણ છે, મારી
આમી છે, મારી કાંતિ છે, મારા કાન છે, મારી આંખો છે, માંડ નાક છે.
મારી જીભ છે, મારી સ્પર્શન ઇન્દ્રિય છે, આ રીતે જીવ પોતાના શરીરમાં
મમત્વભાવ (મારાપણું) ધારણ કરે છે, માંડ માંડ કરતાં જીવનું સંપૂર્ણ

વહુક્રમ્—‘અશનં મે વસનં મે, જાયા મે વન્યુવર્ગો મે ।

इति मे मे कुर्वाणं, कालवृको हन्ति पुरुषानम् ॥इति।

‘તં જહા’ તથયા ‘આસો’ આયુષઃ ‘વલાઓ’ વલ્લાત્ ‘વળાઓ’ વળાત્ ‘તયાઓ’ ત્વચઃ ‘છાયાઓ’ છાયાયાઃ ‘સોયાઓ’ શ્રોત્રાત્ ‘જાવ’ યાવત્ ‘ફાસાઓ’ સ્પર્શાત્ ‘મુસન્ધિતઃ’ સંધી વિસંધી ધવદ્ સન્ધિ વિસન્ધિ ભવતિ ‘વલિયતરંગે ગાણ ભવદ્’ વલિતરરંગં ગાત્રં ભવતિ, ‘વળ્લા કેષા પલિયા ભવંતિ’ કૃષ્ણાઃ કેશાઃ પલિતાઃ—જ્ઞેતા ભવન્તિ ‘તં જહા’ તથયા ‘જંપિ ય ઇમં સરીરં’ યદપિ ચેદં શરીરમ્ ‘ઊરાલ માહારોચદયં’ ઉદારમાહારોપચિતમ્ । ‘અયં પિ ય’ એતદપિ ચ ‘અણુપુન્ડ્રવેણં’ આનુ-પૂર્વ્યાં ‘વિષ્વજહિયત્વં ભવિસ્સદ્’ વિમહાતવ્યં ભવિષ્યતિ ‘અવં સંત્યાજ સે મિક્ષૂ’

મમસ્વભાવ ધારણ કરતા હૈ । ‘મેરા મેરા’ કરતે જીવ કી સમ્પૂર્ણ આયુ જીર્ણ હો જાતી હૈ । કહા બી હૈ—‘અશનં મે વસનં મે’ इत्यादि ।

‘મેરા અશન હૈ, મેરા વસન હૈ (વસ્ત્ર હૈ) મેરી પરમો હૈ, મેરા વન્યુ-વર્ગો હૈ, હસ પ્રકાર મૈ—મૈ—મેરા—મેરા કરતે દુર પુરુષ રુપી બકરે કો કાલ રુપી વૃક હજમ કર લેતા હૈ ।’

વહ મનુષ્ય આયુ સે, બલ સે, વર્ણ સે, ત્વચા સે, કાન્તિ સે, કાનોં સે, યાવત્ સ્પર્શ સે હીન હો જાતા હૈ । ડસકી સુવદિત સંધિયાં શિથિલ હો જાતી હૈ—હડિયોં કે જોડ ઢીલે પડ જાતે હૈ, ચમડી મેં સલવટ પડ જાતે હૈ ઓર કાલે કાલે બાલ સફેદ હો જાતે હૈ, ઓર યહ જો ઉત્તમ નિશ્ચ આહાર દ્વારા વદયા હુઆ શરીર હૈ, વહ બી અનુક્રમ સે ત્યાગ-કેન્દ્રા હોગા ।

આયુષ્ય ળખું થઈ જાય છે, અને શરીર પણ ળખું થઈ જાય છે. કહું પણ છે કે—અશનં મે વસનં મે’ इत्यादि

માર્જ અશન—આહાર છે, માર્જ વસ્ત્ર છે, મારી સ્ત્રી છે, મારો બંધુ વર્ગ છે, આ પ્રમાણે હું અને માર્જ માર્જ કરતા કરતા પુરૂષ રૂપી બકરાને કાળ રૂપી વૃક ખાઈ જાય છે.

તે મનુષ્ય આયુથી, બળથી વર્ણથી, ચામડીથી, કાન્તિથી કાનોથી યાવત્ સ્પર્શથી રહિત થઈ જાય છે. તેની સંધિયો ઢીલી પડી જાય છે, હાડકાનું બેડાણ નરમ દીલ્લા પડી જાય છે. ચામડીમાં સળવળાટ આવી જાય છે. અને કાળા કાળા વાળો સફેદ થઈ જાય છે, અને જે આ ઉત્તમ આહાર દ્વારા નિશ્ચય શરીર છે, તેનો પણ અનુક્રમથી ત્યાગ કરવો જોઈએ.

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१३३

एवं संख्याय-अनेन रूपेण क्षेत्र-बान्धवशरीरादीनामनित्यतां विभाव्य-परित्यज्य
चैतान्, स भिक्षुः 'भिक्षापरियाए' भिक्षाचर्यायाम्, 'समुद्धिए' समुत्थितः-
समुद्यतः 'बुहओ लोगं' उभयतो लोकम्-द्विषिष्यमपि-ऐहिकाऽमुष्मिकमपि लोकम्
'जाणेज्जा' जानीयात् 'तं जहा' तद्यथा 'जीवा चेव अजीवा चेव' जीवाश्चैव अजीवा-
श्चैव 'तसा चेव थावरा चेव' वसाश्चैव स्थावराश्चैव पदार्था ज्ञातव्या इति ॥मू० १३॥

मूलम्-इह खलु गारत्था सारंभा सपरिग्गहा, संते-
गइया समणा माहणा वि सारंभा सपरिग्गहा, जे इमे तसो
थावरा य पाणा ते सयं समारभंति अन्नेण वि समारंभावेति अण्णं
पि समारभंतं समणुजाणंति । इह खलु गारत्था सारंभा सप-
रिग्गहा, संतेगइया समणा माहणा वि सारंभा सपरिग्गहा, जे
इमे कामभोगा सचित्ता वा अचित्ता वा ते सयं परिगिण्हंति
अन्नेण वि परिगिण्हवेति अन्नं पि परिगिण्हंतं समणुजाणंति ।
इह खलु गारत्था सारंभा सपरिग्गहा, संतेगइया समणा माहणा
वि सारंभा सपरिग्गहा, अहं खलु अणारंभे अपरिग्गहे, जे खलु
गारत्था सारंभा सपरिग्गहा, संतेगइया समणा माहणा वि
सारंभा सपरिग्गहा, एएसिं चेव निस्साए बंभचेरवासं वसि-
स्सामो, कस्स णं ते हेऊं?, जहा पुट्ठं तहा अवरं जहा अवरं

इस प्रकार विचार कर अर्थात् क्षेत्रादि, बन्धु बान्धव आदि तथा
शरीर आदि की अनित्यता को जान कर इन पर ममता न करे और
भिक्षाचर्या के लिए उद्यत हो जाय । वह दोनों प्रकार के लोक को
जाने, यथा जीव और अजीव तथा व्रस और स्थावर ॥१३॥

आ प्रमाणे विचार करीने अर्थात् जेतर विगेरे तथा अन्धु वगैरे अने
आंधव वगैरे विगेरे तथा शरीर विगेरेना अनित्य पडुने समज्जने तेना पर
ममता पडुं न करे. अने भिक्षा चर्या भाटे उद्यम करवा तैयार भइ जाय.
ते जव अने अजव तथा व्रस अने स्थावर जेम अन्ने प्रकारना जवने
जाछी हे ॥१३॥

તદ્વા પુત્રવં, અંજુ ષ્ણ અણુવરયા અણુવદ્વિયા પુણરવિ તારિસગા
 ચેવ । જે સ્વલુ ગારસ્થા સારંભા સપરિગ્રહા, સંતેગદ્યા સમણા
 માહણા વિ સારમ્મા સપરિગ્રહા, દુહઓ પાવાઈં કુવંતિ રૂઢ
 સંઘાણ દોહિ વિ અંતેહિં અદિસ્સમાણો રૂઢ ભિક્કુ રીણ્જા । સે
 વેમિ પાઈણં વા ૪ જાવ ઇવં સે પરિણાય કમ્મે, ઇવં સે વવેય
 કમ્મે, ઇવં સે વિઅંતકારણ ભવતીતિ મક્કલાયં ॥૨૪॥

જાયા—રૂઢ સ્વલુ ગૃહસ્થાઃ સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ, સન્ત્યેકે શ્રમણાઃ માહના
 અપિ સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ, યે રૂમે ત્રસાઃ સ્થાવરાશ્ચ માણાઃ તાન્ સ્વયં સમાર-
 મન્તે અન્યેનાડપિ સમારમ્મયન્તિ અન્યમપિ સમારમ્માણં સમનુજાનન્તિ । રૂઢ
 સ્વલુ ગૃહસ્થાઃ સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ, સન્ત્યેકે શ્રમણાઃ માહના અપિ સારમ્માઃ
 સપરિગ્રહાઃ, યે રૂમે કામમોગાઃ સચિત્તા વા અચિત્તા વા તાન્ સ્વયં પરિગૃહ્ણન્તિ
 અન્યેનાડપિ પરિગ્રાહયન્તિ અન્યમપિ પરિગૃહ્ણન્તં સમનુજાનન્તિ । રૂઢ સ્વલુ ગૃહસ્થાઃ
 સારમ્માઃ, સપરિગ્રહાઃ સન્ત્યેકે શ્રમણા માહના અપિ સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ, અં
 સ્વલુ અનારમ્મ અપરિગ્રહઃ, યે સ્વલુ ગૃહસ્થાઃ સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ, સન્ત્યેકે
 શ્રમણા માહના અપિ સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ, ઇતેષાં ચૈવ નિશ્રયા વ્રહ્મચર્યવાસં
 વસ્સ્યામઃ । કસ્ય સ્વલુ તદ્ હેતોઃ ? યથાપૂર્વં તથા અપરં યથા અપરં તથા પૂર્વમ્,
 અજ્ઞસા ઇતે અનુપરતાઃ પુનરપિ તાદૃશા ઇવ । યે સ્વલુ ગૃહસ્થાઃ સારમ્માઃ સપરિ-
 ગ્રહાઃ, સન્ત્યેકે શ્રમણા માહના અપિ સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ, દ્વિધાડપિ પાપાનિ
 કુર્વન્તિ, ઇતિ સંઘાય દ્વાભ્યામપ્યન્તાભ્યામહયમાન ઇતિ ભિક્ષુઃ રીયેત, તદ્
 વ્રતીમિ માચ્યાં વા ૪ યાવદ્ ઇવં સ પરિગ્રાતકર્મા ઇવં સ વ્યપેતકર્મા, ઇવં સ
 વ્યન્તકારકો ભવતીત્યાહ્યાતમ્ ॥શુ૦ ૧૪॥

ટીકા—‘રૂઢ સ્વલુ ગારસ્થા’ રૂઢ સ્વલુ ગૃહસ્થાઃ, પુત્રકલ્પપુત્રાદિમિઃ સહ ગૃહે
 સિષ્ટનીતિ ગૃહસ્થા સ્તે ‘સારંભા સપરિગ્રહા’ સારમ્માઃ—આરમ્મેણ સદિતાઃ—ષટ્-

‘રૂઢ સ્વલુ ગારસ્થા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પુત્ર, કલત્ર આદિ કે સાથે ગૃહ મેં રહને વાલે ગૃહસ્થ કહલાતે
 હૈ । સ્વલુ લોક મેં ગૃહસ્થ આરંભ ઓર પરિગ્રહ સે યુક્ત હોતે હૈ । કયોંકિ

રૂઢ સ્વલુ ગારસ્થા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પુત્ર, કલત્ર વિગેરેની સાથે ઘરમાં રહેવા વાળા ગૃહસ્થ કહે-
 વાય છે. આ લોકમાં ગૃહસ્થો આરંભ અને પરિગ્રહથી યુક્ત હોય છે. કેમકે

કાયાસમ્મકારકાઃ સપરિગ્રહાઃ—પરિગ્રહેણ સંહિતાશ્ચ ભવન્તિ યતસ્તે તાદૃશીં ક્રિયાં કુર્વન્તિ—યથા માણાતિપાતાદયો ભવન્તિ । તથા—દ્વિપદચતુષ્પદધનધાન્યાદીનાં પરિગ્રહં કુર્વન્તિ, એવમ્—‘સંતેગદ્યા સમણા માહણા વિ’ સન્ત્યેકે કેવન શ્રમણા માહના અપિ ‘સારંભા—સપરિગ્રહા’ સારમ્માઃ સરરિગ્રહા ભવન્તિ, યત સ્તેડપિ ગૃહસ્થવદેવ સાવચાનુષ્ઠાને કુર્વન્તિ, તથા—દ્વિપદચતુષ્પદધનધાન્યાદીનાં સંગ્રહં કુર્વન્તિ, સારમ્મસપરિગ્રહવચ્ચેન તે કિં કુર્વન્તીત્યાહ—‘જે ઇમે તસા ચાવરા પાણા’ યે ઇમે તસાઃ સ્થાવરાશ્ચ માણાઃ—પાણવન્તો જીવાઃ ‘તે સયં સમારંભંતિ’ તાન—

વે જેસી ક્રિયાઈ કરતે હૈં જિનસે પ્રાણાતિપાત આદિ પાપ હોતે હૈં । વે દ્વિપદ ચતુષ્પદ ધન ધાન્ય આદિ કા પરિગ્રહ ભી કરતે હૈં । હમી પ્રકાર કોઈ કોઈ શ્રમણ ઓર બ્રાહ્મણ ભી આરંભ ઓર પરિગ્રહ સે યુક્ત હોતે હૈં, કયોં કિ વે ભી ગૃહસ્થ કે સમાન સાવચ અનુષ્ઠાન કરતે હૈં ઓર દ્વિપદ ચતુષ્પદ ધન ધાન્ય આદિ કા સંગ્રહ કરતે હૈં । વે જો ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી હૈં, ડનકા સ્વયં આરંભ કરતે હૈં, દૂસરોં સે આરંભ કરવાતે હૈં ઓર આરંભ કરને વાલે દૂસરે કો અચ્છા સમજતે હૈં ।

ગૃહસ્થ આરંભ ઓર પરિગ્રહ સે યુક્ત હોતે હૈં ઓર કોઈ કોઈ શ્રમણ ઓર બ્રાહ્મણ ભી આરંભ—પરિગ્રહ સહિત હોતે હૈં । યહ જો કામ-ભોગ કે સચ્ચિત્ત દ્વિપદ ચતુષ્પદ આદિ તથા અચિત્ત હિરણ્ય સ્વર્ણ આદિ સાધન હૈં, ડનકો સ્વયં ગ્રહણ કરતે હૈં, દૂસરોં સે ગ્રહણ કરવાતે હૈં

તેઓ એવી ક્રિયા કરે છે. જેનાથી પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપ થાય છે. તેઓ દ્વિપદ, એટલે બે પગવાળાનો ચતુષ્પદ—ચાર પગવાળાનો, તથા ધન, ધાન્ય વિગેરેનો પરિગ્રહ પણ કરે છે, એજ પ્રમાણે કોઈ કોઈ શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ પણ આરંભ અને પરિગ્રહથી યુક્ત હોય છે, કમકે તેઓ પણ ગૃહસ્થની જેમ સાવચ અનુષ્ઠાન કરે છે. અને દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, ધન, ધાન્ય વિગેરેના સંગ્રહ કરે છે. જે આ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે, તેનો સ્વયં આરંભ કરે છે, અને બીજાઓ પાસે આરંભ કરાવે છે, અને આરંભ કરાવવાવાળા બીજાઓને સારા માને છે.

ગૃહસ્થો આરંભ અને પરિગ્રહથી યુક્ત હોય છે, અને કોઈ કોઈ શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ પણ આરંભ—અને પરિગ્રહ વાળા હોય છે. જે આ કામભોગના દ્વિપદ, ચતુષ્પદ વિગેરે સચિત્ત અને ધન, સુવર્ણ, હિરણ્ય, વિગેરે અચિત્ત સાધનો છે, તેને સ્વયં ગ્રહણ કરે છે. બીજાઓ પાસે ગ્રહણ કરાવે છે, અને

માણિનઃ સ્વયં સમારમન્તે 'અન્નેન વિ' અન્યેનાડપિ 'સમારંમાવેતિ' સમારમ્હયન્તિ, 'અણં પિ' અન્યમપિ 'સમારમંતં' સમારમમાણામ્ 'સમણુજાણંતિ' સમણુજાનન્તિ, સ્વયં કરોતિ અન્યેન કારયતિ કુર્વન્તમન્યમનુમોદતે ચ ।

તદેવં માજાતિવાતં મદ્દશ્ય સમ્પત્તિ ભોગાઙ્ગભૂતં પરિગ્રહં મદર્શયતિ—

'ઇહ સ્વલ્લ મારત્યા' ઇહ સ્વલ્લ ગૃહસ્થાઃ 'સારંમા સપરિગ્રહા' સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ—આરમ્ભેણ સહિતાઃ પરિગ્રહેણ સહિતાઃ તથા 'સંતેગ્રહ્યા' સન્ત્યેકે કેવન 'સમણા માહના વિ' શ્રમણા માહના અપિ 'સારંમા સપરિગ્રહા' સારમ્માઃ—આરમ્ભકારિણઃ સપરિગ્રહાઃ—ધનધાન્યાદિપરિગ્રહવન્તો ભવન્તિ, અનેન કિમિત્યાહ—'જે इमे काम-ભોગા સચિત્તા વા અચિત્તા વા' ये इमे कामभोगाः सचित्ता वा अचित्ता वा, સચિત્તાઃ—દ્વિપદચતુષ્પદાઃ, અચિત્તાઃ—હિરણ્યમુવ્રણદિયઃ 'તે સયં પરિગ્રિહંતિ અન્નેન વિ પરિગ્રિહાવેતિ' 'તે' તાન્ કામભોગાન્ 'સયં' સ્વયં પરિગ્રહન્તિ અન્યેનાડપિ પરિગ્રાહયન્તિ 'અન્નેન વિ પરિગ્રિહંતં સમણુજાણંતિ' અન્યમપિ પરિગ્રહન્તં સમણુજાનન્તિ—અનુમોદન્તે શાક્યમિશ્વરો માહનાશ્ચ સચિત્તાદિપરિગ્રહાન્ સ્વયં ધરન્તિ અન્યેનાવિ ધારયન્તિ ધારયન્તમન્યં સમણુજાનન્તિ, સાવચકર્માડનુષ્ઠાને તે કુર્વન્તિ કારયન્તિ કુર્વન્તં ચાન્યમનુમોદન્તે, તથા—'ઇહ સ્વલ્લ મારત્યા સારંમા

और ग्रहण करने वाले दूसरे का अनुमोदन करते हैं । इसी प्रकार शाक्य आदि भिक्षु और ब्राह्मण भी सचित्त आदि परिग्रह को धारण करते हैं, दूसरों से धारण करवाते हैं और दूसरे धारण करने वालों का अनुमोदन करते हैं । वे स्वयं सावध अनुष्ठान करते हैं, करवाते हैं और करने वाले का अनुमोदन करते हैं । अतएव वे विशुद्ध संघम का पालन नहीं कर सकते । उनकी पूर्व की अवस्था 'गृहस्थावस्था' और बाद की अवस्था 'त्यागी अवस्था' दोनों समान ही होती हैं । वे वास्तव में साधु नहीं हैं । अतएव साधुजन उनके साथ सम्पर्क नहीं रखते हैं ।

પ્રહણ કરવાવાળા બીજાઓનું અનુમોદન કરે છે. એજ પ્રમાણે શાક્ય વિગેરે ભિક્ષુ અને પ્રહણ પણ સચિત્ત વિગેરે પરિગ્રહને ધારણ કરે છે. બીજાઓ પાસેથી ધારણ કરાવે છે, અને બીજા ધારણ કરનારાઓનું અનુમોદન કરે છે. તેઓ સ્વયં સાવધ અનુષ્ઠાન કરે છે. કરાવે છે, અને સાવધ અનુષ્ઠાન કરવા વાળાનું અનુમોદન કરે છે. તેથી જ તેઓ વિશુદ્ધ સંઘમનું પાલન કરી શકતા નથી. તેમની પૂર્વ અવસ્થા (ગૃહસ્થ અવસ્થા) અને પછીની અવસ્થા (ત્યાગી અવસ્થા) બન્ને સરખી જ હોય છે, વાસ્તવિક રીતે તેઓ સાધુહોતા નથી. તેથી સાધુજનો તેમની સાથે સંપર્ક રાખતા નથી.

સપરિગ્રહા' હાં સ્વલ્પ ગૃહસ્થાઃ સારમ્ભાઃ સપરિગ્રહાઃ 'સંતેગદ્યા સમળા માહળા વિ સારંભા સપરિગ્રહા' સન્ત્યેકે શ્રમળાઃ શાક્યમિશ્વરો બ્રાહ્મણાશ્ચાપિ સારમ્ભાઃ સપરિગ્રહા મન્વન્તિ, इत्येवं ज्ञात्वा संयत आत्मार्थीमुनि विचारयति—'अहं स्वल्प अणारंभे अपरिग्राहे' अहम्—आर्हतमत्तानुयायी स्वल्प अनारम्भः—सावद्यकर्माऽनुष्ठानरहितः, अपरिग्रहस्थश्च—तच्चित्ताऽचित्तपरिग्रहवर्जितश्चाऽस्मि किन्तु 'जे स्वल्प गारंभ्या सारंभा सपरिग्राहा' ये स्वल्प गृहस्थाः सारम्भाः सपरिग्राहाः 'संतेगदया समल्ला वि सारंभा सपरिग्राहा' सन्त्येके श्रमणा माहना अपि सारम्भाः सपरिग्रहाः सन्ति 'एतेसि चैव निस्साए' एतेषाम्—सारम्म सपरिग्रहाणामेव निश्चया तदाश्रयणेन 'वंमचेत्वासं वसिस्सामो' ब्रह्मवर्षासं श्रामण्यं वत्स्यामः आचरिष्यामः। अयं भावः—आरम्मपरिग्रहरहिताः सन्तोऽपि नयं धर्माधारदेहसंरक्षणार्थमाहारः स्नादिहेतोः सारम्मसपरिग्रहगृहस्थनिश्चयैव मन्त्रज्यां पाचयिष्याम इति।

નનુ યદ્યેવં તત્તિશ્રયૈવ મન્ત્રજ્યાયાલયતે તદા તત્તિશ્રયૈવ વિહર્તેત્વમ્, કિમર્થં તે ત્યજ્યન્તે મન્ત્રજ્ઞાઃ ? इत्याशङ्क्याह—'कस्म णं तं देउ' तन् तर्हि स्वल्प कस्य हेतोः ? કેન કારણેન ગૃહસ્થશ્રમણમાહનાનાં ત્યાગોઽમિહિય ? વિદિતામિમાય આચાર્ય ઉત્તરયતિ—હે શિષ્ય ! 'જહા પુર્વં તદા અવરં જહા અવરં તદા પુર્વં' તે ગૃહસ્થા યથા પૂર્વં સારમ્ભાઃ સપરિગ્રહા આસન્ એવમેવ પશ્ચાદપિ તાદૃશા એવ ભવન્તિ । एवं केचन श्रमणा माहना अपि यथापूर्वं मन्त्रज्यापूर्वकाले सारम्भाः सपरिग्रहा आसन् तथैव 'अवरं' इति मन्त्रज्याऽवस्थायामपि सारम्भाः सपरिग्रहा एव भवन्ति—'जहा अवरं तदा पुर्वं' यथा अपरस्मिन्—मन्त्रज्याऽवस्थायामपि सारम्भाः सपरिग्रहाः सन्ति तथैव मन्त्रज्यापूर्वकालेऽपि सारम्भाः सपरिग्रहा आसन् प्रयुज 'अंजू' इति प्रत्यक्षम्, एते गृहस्थाः श्रमणा माहनाश्च 'अणुवरया' अनुपरत्वाः—सावद्याऽनुष्ठाननिवृत्तिरहिताः 'अणुपद्विया' अनुपस्थिताः—सम्यगुत्थानवर्जिताः, आधा-

હસ લોક મેં ગૃહસ્થ આરંભ ઓર પરિગ્રહ સે યુક્ત હોતે હૈં ઓર કોઈ કોઈ શાક્ય આદિ મિશ્રુ તથા બ્રાહ્મણ બી આરંભ તથા પરિગ્રહ સે યુક્ત હોતે હૈં ।

હસ સ્થિતિ મેં આત્માર્થી સંયમી મુનિ વિચાર કારના હૈ—મેં આર્હત મત્ત કા અનુયાયી મુનિ સાવદ્ય કર્મ કે અનુષ્ઠાન સે રહિત હૂં ઓર

આ કોઠમાં ગૃહસ્થ આરંભ અને પરિગ્રહથી યુક્ત હોય છે. અને કોઈ કોઈ શાક્ય વિગેરે મિશ્રુ તથા બ્રાહ્મણ પણ આરંભ તથા પરિગ્રહથી હોય છે યુક્ત છે.

આ પરિસ્થિતિમાં આત્માર્થી સંયમી મુનિ વિચાર કરે છે.—હું અર્હત મત્તનો અનુયાયી મુનિ સાવદ્ય કર્મના અનુષ્ઠાનથી રહિત છું, અને સચિત્ત

કર્મોદ્દિષ્ટાદિમોજિત્વાત્ સાવચાનુષ્ઠાનસેવિત્વાચ્ચ 'પુનરન્નિ' પુનરપિ મવજ્વા-
વસ્થાયામપિ 'તારિસગા ચેવ' તાદૃશા એવ-ગૃહસ્થતુલ્યા એવ । 'જે સ્વલુ' યે સ્વલુ
'ગાસ્થ્યા' ગૃહસ્થ્યાઃ સારમ્માઃ સપરિગ્રહાઃ તથા- 'સંતૈગદ્યા' સન્ત્યેકે કેચન શ્રમણા
માહના અપિ સારમ્મા સપરિગ્રહાઃ સન્તિ, અતસ્તે 'દુદ્ધો નિ પાવાઈ કુલ્લંતિ'
દ્વિધાડપિ પાવાનિ કુલ્લંતિ, એ શાક્યમિશ્રવો માહનાશ્ચ દ્વિધાડપિ-સારમ્માપરિ-
ગ્રહસ્થાભ્યામુમાભ્યામપિ 'પાવાઈ કમ્માઈ' પાવાનિ-પાવજનકાનિ કર્માણિ 'કુલ્લંતિ'
કુલ્લંતિ 'ઇ સંઘાય દોદ્ધિ ચિ અંનેદિ અદિસ્સનાળો' इति संख्याय पूर्वोक्तगृहस्थ-
શ્રમણમાહનાનાં રાગદ્વેષસ્વં સાધુનાં તદ્વિત્ત્વં ચ ત્રિજ્ઞાય દ્વાભ્યામપિ અન્તાભ્યા
મારમ્માપરિગ્રહાભ્યામદૃશ્યમાનઃ-અસ્પૃશ્યમાનઃ તાભ્યાં રહિતા સ્તન્ 'ઇ' इति एवं
શાસ્ત્રમર્પાદયા 'મિક્કલુ' મિશ્રુઃ-નિરવચાન્તપાન્તાઢારમિસ્રમત્રીલઃ 'રીપ્પન્ના'
રીયેત-સંચરેત્-સંયમં પાઢવેદિત્તિમાતઃ । 'સે વેમિ' તત્ત્વ ત્રીમિ-તદ્દં કથયામિ,

સચિત્ત અચિત્ત પરિગ્રહ સે ચર્ચિત્ત હ્રં । જો ગૃહસ્થ હૈં વે આરંભ
પરિગ્રહ સે સહિત્ત હૈં ઓર કોઈ કોઈ શ્રમણ તથા બ્રાહ્મણ મો આરંભ
પરિગ્રહ સે સહિત્ત હૈં । વે દોનો પ્રકાર સે પાપ કરતે હૈં અર્થાન્ રાગ સે
ઓર દ્વેષ સે અથવા બાહ્ય તથા આભ્યંતર રુપ સે પાવજનક કર્મ કરતે
હુણ પાપોં કો ઉપાર્જન કરતે હૈં ।

એસા જાનકર અર્થાન્ ગૃહસ્થોં તથા શાક્ય આદિ મિશ્રુઓં ઓર
બ્રાહ્મણોં કો રાગદ્વેષ સે યુક્ત તથા સાધુઓં કો રાગદ્વેષ સે રહિત જાન-
કર સ્વયં રાગદ્વેષ સે નિવૃત્ત હોતા હુઆ વિચરે । યહાં 'અન્ત' શબ્દ
કા અર્થ રાગદ્વેષ હૈ । કયોં કિ વે આત્મા કો મોક્ષ સે દૂર કરતે હૈ-અથા
પતિત કરતે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ સાધુ રાગ ઓર દ્વેષ સે રહિત હો
કર સંયમ પથ મેં વિચરણ કરે ।

અચિત્ત પરિગ્રહથી વર્ણીત હું. જે ગૃહસ્થ છે, તેઓ આરંભ અને પરિગ્રહ
વાળા છે. તથા કેઈ કેઈ શ્રમણ તથા બ્રાહ્મણ પણ આરંભ અને પરિગ્રહ
વાળા છે, તેઓ બન્ને પ્રકારથી પાપ કરે છે, અર્થાત્ રાગથી અને દ્વેષથી
અથવા બાહ્ય (બહારના) અને આભ્યંતર (અંદરના) રૂપથી પાપ જનક કરો
કરતા થકા પાપોનું ઉપાર્જન કરે છે.

આધુ' સમજીને અર્થાત્ ગૃહસ્થો અને શાક્ય વિગેરે મિશ્રુઓ અને
બ્રાહ્મણોને રાગદ્વેષવાળા તથા સાધુને રાગદ્વેષ વિનાના બાહ્યીને સ્વયં રાગદ્વેષથી
નિવૃત્ત થતા થકા વિચરે અહિયાં 'અન્ત' શબ્દનો અર્થ રાગદ્વેષ છે, કેમકે-
તેઓ આત્માને મોક્ષથી દૂર કરે છે, નીચે પાડે છે તાત્પર્ય એ છે કે-સાધુ
રાગદ્વેષથી રહિત થઈને સંયમ માર્ગમાં વિચરણ કરે.

સર્વકોર્મોપશાંતિ ડીકા દ્વિ. મુ. અ. ૧ પુણ્ડરીકનામાન્યતમ ૧૬૨

‘પરિણ વા ઇ જાવ’ માથો કાઢે ચાલે ચાલેવેન પૂરોત્ત પાંઠઃ સંવિહારે
‘એવં સે પરિણાયકથ્થે’ એવં સ પરિણાયકર્મી મરતિ-પાપ્યાદિદિમ્મયા સમ્મત્તો
યો મિહુરારમ્મપરિમાદ્ધ્યા રહિતઃ સ એવ કર્મહસપ્પાલા મરતિ, ‘એવં સે વવેપ
કર્મ્યે’ એવં સ અપેતકર્મી મરતિ સ એવ મિહુઃ કર્મચંધનરહિતો મરતિ ‘એવં સે તિ
એતકારણ વપતીતિ મવલાયં’ એવં મ અપેતકારકો મરતિ સ એવ મિહુઃ કર્મચંધકારકો
મરતિ, ક્ષણાલ્પાયમ્-ઉત્તપકારેણ પતિપાવિતં તીર્થકૃત્તા મગ્ગતેતિ ॥૧૦૧૪॥

મૂલમ્-તત્થ સ્વલુ મગવયા છઠ્ઠજીવનિકાયા હેઠ પળણતા,
તં જહા-પુઠ્ઠીકાણ જાવ તસકાણ, સે જહાણામણ મમ અસાયં
દંડેણ વા મુઢ્ઠીણ વા લેલૂણ વા કવાલેણ વા આઠટ્ટિજ્જમાણ-
સ્સ વા હમ્મમાણસ્સ વા તટ્ટિજ્જમાણસ્સ વા તાટ્ટિજ્જમાણસ્સ
વા પરિયાવિજ્જમાણસ્સ વા કિલામિજ્જમાણસ્સ વા ઉદ્ધવિજ્જ-
માણસ્સ વા જાવ લોમુક્ખણમાયમ તિ હિંમાકારગં દુક્ખં
ભયં પડિસંવેદેમિ ક્કચ્ચેં જાણ સઠ્ઠે જીવા સઠ્ઠે મૂયા સઠ્ઠે પાળા
સઠ્ઠે સત્તા દંડેણ વા જાવ કવાલેણ વા આઠટ્ટિજ્જમાણા વા

મેં કહતા હું કે પૂર્વાદિ ૩ દિશાઓં સે આપા છુવા જો માથુ પરિ-
વહ ઔર આરંભ સે રહિત છે, ત્રી કર્મ કે સ્વરૂપ જો જાનતા છે। હસ
પ્રકાર વહ સમસ્ત કર્મોં સે રહિત હોકર કર્મોં કા ક્ષય કરતા છે।
સાવણ કર્મોં કા અનુષ્ઠાન કરવે વાછે ગૃહસ્થ, શાક્ય આદિ શ્રમણ તથા
બ્રાહ્મણ કર્મોં કા ક્ષય કરવે મેં સમર્થ નહીં હોતે। સુધર્માસ્વામી જમ્મ
સાધમી આદિ શિષ્યોં સે કહતે હેં। વહી તીર્થકર્મોં કા કવર છે ॥૧૦૧૪॥

હું કહું છું કે પૂર્વ વિગેરે છ દિશાઓએથી આવેલા જે સાધુ પરિ-
વહ અને આરંભ તિનાના છે, એજ કર્મોના સ્વરૂપને જાણે છે આ પ્રમાણે
તે સપણા કર્મોથી રહિત થઈને કર્મોના ક્ષય કરે છે. સાવણ કર્મોનું અનુ-
ષ્ઠાન કરવાવાળા ગૃહસ્થ શાક્ય વિગેરે શ્રમણ તથા બ્રાહ્મણ કર્મોના ક્ષય
કરવામાં સમર્થ થતા નથી

સુધર્માસ્વામી જમ્મસ્વામી વિગેરે શિષ્યોને કહે છે કે-આજ તીર્થક-
ર્મોનું કથન છે. ॥૧૦૧૪॥

સુ. ૧૭

हम्ममाणा वा तज्जिज्जमाणा वा ताडिज्जमाणा वा परियावि-
 ज्जमाणा वा किलामिज्जमाणा वा उद्विज्जमाणा वा जाव
 लोमुक्खणणमायमवि हिंसाकारणं दुक्खं भयं पडिसंवेदेति, एवं
 नञ्चा सव्वे पाणा जाव सत्ता ण हंतव्वा ण अज्जावेयव्वा ण
 परिघेतव्वा ण परितावेयव्वा ण उद्वेयव्वा । से वेमि जे य
 अतीता जे य पडुप्पन्ना जे य आगमिस्सा अरिहंता भगवंता
 सव्वे ते एवमाइक्खंति एवं भासंति एवं पणणवेति एवं परू-
 वेति—सव्वे पाणा जाव सत्ता ण हंतव्वा ण अज्जावेयव्वा ण
 परिघेतव्वा ण परितावेयव्वा ण उद्वेयव्वा एस धम्मे धुवे
 णिइए सासए समिच्चलोगं खेयन्तेहि पवेइए, एवं से भिक्खू
 विरए पाणाइवायाओ जाव विरए परिग्गहाओ णो दंतपक्खा-
 लण्णं दंते पक्खालेजा णो अंजणं णो वमणं णो भूवणं णो सं
 परियाविएज्जा । से भिक्खू अकिरिए अलूसए अकोहे अमाणे
 अमाए अलोहे उवसंते परिनिव्वुडे णो आसंसं पुरओ करेजा,
 इमेण मे दिट्ठेण वा सुएण वा मएण वा विज्जाएण वा इमेण
 वा सुचरियतवनियमवंचभचेरवासेण वा इमेण वा जाया-
 मायावुत्तिएण धम्मेण इओ चुए पेच्चा देवे सिया कामभोगाणं-
 वसवत्ती सिद्धे वा अदुक्खममुमे वा एत्थ वि सिया एत्थ वि णो
 सिया, से भिक्खू सदेहि अमुच्छिए स्वेहि अमुच्छिए गंधेहि
 अमुच्छिए रसेहि अमुच्छिए फासेहि अमुच्छिए विरए कोहाओ
 माणाओ मायाओ लोभाओ पेज्जाओ दोसाओ कलहाओ

अमयायैबोधिनी टोका द्वि. यु. म. १ पुण्डरीकनामाख्ययमम्

१३१

अब्भक्खाणाओ पेसुन्नाओ परपरिवाराओ अरइईओ माया-
मोसाओ मिच्छादंसणसत्ताओ इइ से महतो आयाणाओ
उवसंते उवट्टिए पडिविरए से भिक्खू। जे इमे तसथावरा पाणा
भवति ते णो सयं समारंभइ णो अण्णेहिं समारंभावेइ अन्ने
समारंभते विन समणुजाणइ, इइ से महतो आयाणाओ उवसंते
उवट्टिए पडिविरए से भिक्खू। जे इमे कामभोगा मचित्ता वा
अचित्ता वा ते णो सयं परिगिण्हइ णो अन्नेणं परिगिण्हवेइ
अन्नं परिगिण्हंतं पि ण समणुजाणइ इइ से महतो आयाणाओ
उवसंते उवट्टिए पडिविरए से भिक्खू। जं पि य इमं संपराइयं
कम्मं कज्जइ, णो ते सयं करेइ णो अण्णेणं कारवेइ अन्नं पि
करेतं ण समणुजाणइ इइ से महतो आयाणाओ उवसंते उव-
ट्टिए पडिविरए से भिक्खू जाणेज्जा असणं वा ४ अस्सि पडि-
याए एगं साहम्मियं समुद्दिस्स पागाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं
समारंभ समुद्दिस्स कीतं पामिच्चं अच्छिज्जं अणिसट्ठं अभिहट्ठं
आहट्ठइसियं तं चेइयं सिया तं णो सयं भुंजइ णो अण्णेणं
भुंजावेइ अन्नं पि भुंजंतं ण समणुजाणइ, इइ से महतो
आयाणाओ उवसंते उवट्टिए पडिविरए से भिक्खू। अह पुणेवं
जाणेज्जा, तं जहा विज्जइ तेसिं परक्कमे जस्सट्ठा ते वेइयं
सिया, तं जहा अप्पणो पुत्ताइणट्ठाए जाय आपसाए पुढो
पवहेणाए सामासाए पायरासाए संणिहिसंणिचओ किज्जइ इह
एएसि माणवाणं भोयणाए तत्थ भिक्खू परकडं परणिट्ठियमुक्ख-

मुष्पायणेसणामुद्धं सत्थाईयं सत्थपरिणामियं अविहिसियं एसियं
वेसियं सामुदाणियं पत्तमसणं कारणट्ठापमाणजुत्तं अक्खोवज्जण-
वणलेवणभूयं संजमजायामायावत्तियं बिलमित्थ पन्नगभूएणं
अप्पाणेणं आहारं आहारेज्जा। अन्नं अन्नकाले पाणं पाणकाले
वत्थं वत्थकाले लेणं लेणकाले सयणं सयणकाले। से भिक्खू।
मायन्ते अन्नयरं दिसं अणुदिसं वा पडिवन्ने धम्मं आइक्खे विभए
किट्ठे उवट्ठिएसु वा अणुवट्ठिएसु वा सुस्सूतमाणेसु पवेइए, संति-
विरत्ति उवसमं निव्वाणं सोयवियं अज्जरियं मइवियं लाघवियं
अणइवाइयं सवेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूयाणं जाव सत्ताणं अणुवाइं
किट्ठए धम्मं। से भिक्खू धम्मं किट्ठमाणे णो अन्नस्स हेउं धम्म-
माइक्खेज्जा, णो पाणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, णो वत्थस्स हेउं
धम्ममाइक्खेज्जा, णो लेणस्स हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, णो सयणस्स
हेउं धम्ममाइक्खेज्जा, णो अन्नेसिं विरूवरूवाणं कामभोगाणं हेउं
धम्मामाइक्खेज्जा, अगिलाए धम्ममाइ करेज्जा नन्नरथ कम्मनिज्ज-
रट्ठाए धम्ममाइक्खेज्जा। इह खलु तस्स भिक्खुस्स अंतिए धम्मं
सोच्चा णिसम्म उट्ठाणेणं उट्ठाए वीरा अस्सि धम्मे समुट्ठिया जे
तस्स भिक्खुस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म सम्मं उट्ठाणेणं
उट्ठाए वीरा अस्सि धम्मे समुट्ठिया ते एवंसव्वो वगया ते एवं संबो-
वत्ता ते एवं सव्वोवसंता ते एवं सव्वत्ताए परिनिव्वुड तिबेमि।
एवं से भिक्खू धम्मही धम्मविऊ णियामपडिवण्णे से जहेयं बुइयं।
अदुवा पसे पउमवरणोडरीयं अदुवा अपसे पउमवरणोडरीयं,

समयार्थबोधितो टीका द्वि. अ. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययन १

(३३)

एवं से भिक्षू परिणायकस्मे परिणायसंगे परिणायगेहवासे
उवसंते समिणं मुहिणं सया जणं, सेवं वयणिज्जे, तं जहा-
समणेइ वा माहणेइ वा खंतेइ वा दंतेइ वा गुणेइ वा मुतेइ
वा इसीइ वा मुणीइ वा कईइ वा विऊइ वा भिक्षूइ वा लूहेइ
वा तीरट्ठीइ वा चरणकरणपारविउत्तिवेमि ॥सू० १५॥

छाया तत्र खलु भगवता पङ्कतीरनिवासा हेतवः प्रशस्ताः । तद्यथा-
पृथिवीकायो यावत् चतुष्पादः, तद्यथा नाम समाज्जातं दण्डेन वा मृष्टिना वा
लेटुना वा कषाष्टेन वा अकुटस्थमानस्य वा हन्यमानस्य वा, तर्ज्यमानस्य
वा, ताड्यमानस्य वा, पतिताप्यमाना वा क्लृप्तमानस्य वा उद्वेज्यमानस्य वा
यावद् रोमोत्खननमात्रमपि द्विसाक्षात्कं दुःखं भयं प्रतिसंवेदयामि
इत्येवं जानीहि सर्वे जीवाः सर्वाणि भूतानि सर्वे पापाः सर्वे सत्त्वाः
दण्डेन वा यावत् कषाष्टेन वा अकुटस्थमाना वा हन्यमाना वा तर्ज्य-
माना वा ताड्यमाना वा पतिताप्यमाना वा क्लृप्तमाना वा उद्वेज्यमाना वा
यावद् रोमोत्खननमात्रमपि द्विसाक्षात्कं दुःखं भयं प्रतिसंवेदयन्ति । एवं ज्ञात्वा
सर्वे पाणा यावत् सत्त्वाः न हन्तव्याः, नाऽऽज्ञापयितव्याः न परिग्राह्याः, न
परितापयितव्याः न उद्वेजयितव्याः, अथ ब्रवीमि ये वातीनाः ये च पत्युत्तरजाः
येचाऽऽगामिष्यन्तोऽर्हन्तो भगवन्तः सर्वे ते एवमाह्वयन्ति एवं मापन्ते एवं
मज्ञापयन्ति एवं परुषयन्ति सर्वे पाणाः यावत् सत्त्वाः न हन्तव्याः, नाऽऽज्ञापयि-
तव्याः, न परिग्राह्याः, न परितापयितव्याः, नोद्वेजयितव्याः, एष धर्मः ध्रुवः
नित्यः शाश्वतः समेत्य लोके खेदघ्नैः पवेदिनः । एवं समिक्षु विरतः पाणातिपातात्
यावद् विरतः परिव्रजात्, नो दन्तशस्त्रास्त्रेण दन्तं न पक्षालयेत्, नो अज्जनं नो
वमनं नो धूपनं नो तं परिपिबेत् । स भिक्षुरक्रियः अल्पकः अक्रोधः अमानः
अमायः अशोभः उपशान्तः परिनिर्वृतः नो आशो नो पुत्रः कुर्वात्-अनेन मम
इष्टेन वा श्रुतेन वा मतेन वा विज्ञातेन वा अनेन वा सुचरितपौन्यमवस्यवर्ष-
वासेन वा अनेन वा यात्रामावावृत्तिना भर्मेण इतश्च्युतः पेत्य देवः स्यात् । काय-
भोगाः खलु वशवर्तिनः सिद्धो वा अदुःखः अशुभो वा अवाऽपि स्वादश्चापि न स्यात् ।
स भिक्षुः क्षत्रेषु अपूर्च्छितः, रूपेषु अपूर्च्छितः गन्धेषु अपूर्च्छितः रसेषु अपूर्-
च्छितः स्पर्शेषु अपूर्च्छितः विरतः क्रोधाद् मानाद् मायायाः लोभाद् मेम्णाऽऽमाद-
कदाह् अशास्त्रानात् पैशुन्यात् परपरोवादाद् अरतिरतिभ्याम्, मायासुखाभ्याम्

मिथ्यादर्शनसत्त्वाद् इति स-महत् आदानाद् उपशान्तः उपस्थितः प्रतिविरतः स भिक्षुः । ये इमे प्रसथावराः प्राणा भवन्ति तान् न स्वयं समारम्भते नाऽन्यैः समारम्भयति अन्यान् समारम्भोऽपि न समनुजानातीति स महत्-आदानात्-उपशान्त उपस्थितः प्रतिविरतः स भिक्षुः । ये इमे कामभोगाः सचिता वा अचिता वा तान् न स्वयं प्रतिगृह्णाति नाऽन्येन प्रतिग्राहयति, अन्यमपि प्रतिगृह्णन्तमपि न समनुजानाति इति स महत् आदानाद् उपशान्त उपस्थितः प्रतिविरतः स भिक्षुः । यदपि चेदं साध्यायिकं कर्म क्रियते न तत् स्वयं करोति नाऽन्येन कारयति, अन्यमपि कुर्वन्तं न समनुजानाति इति स महत् आदानाद् उपशान्त उपस्थितः प्रतिविरतः स भिक्षुः जानीयाद् अशनं वा ४ एवत् प्रतिशया एकं साध्यायिकं समुद्दिश्य प्राणान् भूतानि जीवान् सत्त्वान् समारम्भ्य समुद्दिश्य क्रीतम् उच्यतकम् आच्छेद्यम् अनिसृष्टम् अभ्यःकृतम् आहःयोद्देशिकं तच्चैतद्दत्तं स्यात् तन्नो स्वयं भुवन्ति नाऽन्येन भोजयति अन्यमपि भुञ्जीतं न समनुजानातीति स महत् आदानाद् उपशान्त उपस्थितः प्रतिविरतः स भिक्षुः । अथ पुनरेवं जानीयात् तद्यथा-त्रियते तेरां पराक्रमे यदर्थाय ते इमे स्युः, तद्यथा-आत्मनः पुत्राद्यर्थाय यावदादेशाय पृथक् प्रपन्नार्थं श्यामाशाय पातराशाय सन्निधिसन्निचयः क्रियते इह एतेषां मानवानां भोजनाय तत्र भिक्षुः परकृतं परिनिष्ठितं मुद्गमोत्पादनैषणाशुद्धं शस्त्रातीतं शस्त्रारिणामितम् अविद्विषितम् एषितं वैबिकं सामुदायिकं प्राप्तमशनं कारणाधीय प्रमाणयुक्तम् अक्षोपाञ्जनव्रणलेपनभूतं संयमयात्रामात्रावृत्तिकं चिह्नमिव पन्नगभूतेनात्मना आहारमाहरेत् । अन्नपन्नकाले पानं पानकाले वस्त्रं वस्त्रकाले लयनं लयनकाले शयनं शयनकाले । स भिक्षुः मात्राघ्नः-अन्यतरां दिक्षु मनुदिशं वा प्रतिपन्नो धर्ममाख्यायेत् विमजेत् कीर्तयेत् । उपस्थितेषु वा अनुपस्थितेषु वा शृश्रूपमाणेषु पवेदयेत् शान्तिविरतिम् उपशमं निर्वाणं शौचम् आर्जवं मार्दवं लाघवम् अनतिपातिकं सर्वेषां प्राणानां सर्वेषां भूतानां यावत् सत्त्वा-नामनुविचिन्त्य कीर्तयेद् धर्मम् । स भिक्षुः धर्मं कीर्तयन् नो अन्नस्य हेतोः धर्मं चावक्षीत, नो पानरूपस्य हेतोः धर्ममावक्षीत, नो वस्त्रस्य हेतोः धर्ममावक्षीत, नो लयनस्य हेतोः धर्ममावक्षीत, नो शयनस्य हेतोः धर्ममावक्षीत, नो अन्येषां विरूपरूपाणां कामभोगानां हेतोः धर्ममावक्षीत, अगन्तव्यो धर्ममावक्षीत, नाऽन्यत्र कर्मनिर्जराधीय धर्ममावक्षीत । इह खलु तस्य भिक्षोरन्तिके धर्मं श्रुत्वा निश्चय उरधानेनोत्थाय बीजाः अस्मिन् धर्मे समुत्थिताः ये तस्य भिक्षोरन्तिके धर्मं श्रुत्वा निश्चय समुत्थितानेन उत्थाय बीजाः अस्मिन् धर्मे समुत्थितास्ते एवं सर्वोपगताः

ક્રમવાચ્યોધિની ટીકા દ્વિ. ધુ. મ. ૧ પુણ્ડરીકનામાધ્યયન

૧૨૫

તે એવં સર્વોપરતાઃ તે એવં સર્વોપશાન્તાઃ તે એવં સર્વોત્પતયા પરિનિર્વૃતા ઇતિ
બ્રવીમિ । એવં સ મિશ્રુઃ ધમાર્થી ધર્મવિશ્વ નિયાગવત્પિન્નઃ તદ્દ યથેદદ્ધત્કમ્ ।
અથવા પ્રાપ્તઃ પશ્ચરપુણ્ડરીકમ્ અથવા અપ્રાપ્તઃ પશ્ચરપુણ્ડરીકમ્ એવં સ મિશ્રુઃ
પરિશ્રાતકર્મો પરિશ્રાતસદ્ઃ પશ્ચિન્નાતસ્રહવાસ ઉપશાન્તઃ સમિતઃ સહિતઃ સદા વતઃ
સ એવં વચ્ચનીયઃ તચ્ચથા શ્રમણ ઇતિ વા, માહન ઇતિ વા, સાન્ત ઇતિ વા, દાન્ત
ઇતિ વા શુલ્ત ઇતિ વા મુક્ત ઇતિ વા ઋષિરિતિ વા મુનિરિતિ વા કૃતિ રિતિ વા
વિદ્વાન્ ઇતિ વા મિશ્રુરિતિ વા રુક્ષ ઇતિ વા ઠીરાયો વા ચરણકરણપારવિશ્વ ઇતિ
વા, ઇતિ બ્રવીમિ ॥૬૦ ॥૫॥

ટીકા—‘તસ્થ સ્વલુ ભગવયા’ તત્ત સ્વલુ—ઈતિ નિશ્ચયેન ભગવતા—તીર્થકરેણ
‘છજીવનિકાયા હેઝ પલ્લવા’ પદ્મજીવનિકાયાઃ કર્મબન્ધસ્ય હેતવઃ—કારણાનિ
મહત્તાઃ—કથિતાઃ તં જદા’ તથા ૧—‘પુઠ્ઠી જાવ તસકાય’ પૃથિવી કાય ત્ત્રસ-
કાયઃ, અત્ર યાવત્પદેન અપ્કાયાદારબ્ધ વનસ્પતિકાયાન્તાનાં ચતુર્ણાં પ્રહણં મવતિ,
તથા ચ—પૃથિવીકાયાદિ ત્રસકાયાન્તા એતે પદ્મજીવનિકાયાઃ કર્મબન્ધસ્ય કારણા-
નીત્યર્થઃ ‘સે જદાજામર્’ સ યથાનામકઃ ‘દંહેજ વા’ દળહેન—ચપ્તયા વા
‘મુટ્ટીજ વા’ મુટ્ટિના વા ‘લેનૂજ વા’ લેણુના વા—ફળકાદિલ્લહેન ‘કવાલેજ વા’
કવાલેન વા ઘટછર્પરેણેત્યર્થઃ, ‘આઝિજ્જમાણસ્સ’ આકુટયમાનસ્ય—માર્યમાણસ્ય
‘હમ્પમાણસ્સ’ હન્યમાનસ્ય—હનનં ક્રિયમાણસ્ય ‘અઝિજ્જમાણસ્સ વા’ તર્જ્યમાન
સ્ય વા—અહ્ગુલ્યાદિકં પ્રદર્શ્ય મમ્મુત્યાદ્યમાનસ્ય ‘તાઝિજ્જમાણસ્સ વા’ તાઙ્ચ-

‘તસ્થ સ્વલુ ભગવયા’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ - નિશ્ચય હી તીર્થકર ભગવાન્ ને છહ જીવનિકાયોં કા
કર્મબન્ધ કા કારણ કહા હૈ । જૈસે પૃથિવીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય,
વાયુકાય, વનસ્પતિકાય ઓર ત્રસકાય । યે બદ્ધ જીવનિકાય કર્મબન્ધ
કે કારણ હૈ । જૈસે કોઈ હંહે મે, મુટ્ટી સે, દેઠે યા ફંટ કે ટુકડે સે
યા ઠીકરે સે મુઝ કો મારતા હૈ, પીટતા હૈ, અંગુઠી આદિ તિલ્લવા કર

‘તસ્થ સ્વલુ ભગવયા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—નિશ્ચય જ તીર્થકર ભગવાને છ જીવનિકાયોને કર્મબન્ધનું
કારણ કહેલ છે. જેમકે—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય
અને ત્રસકાય આ છ જીવનિકાય કર્મબન્ધના કારણ રૂપ છે. જેમ કેઠ હંદાથી,
મુટ્ટીથી, ટેબલથી, અથવા ઇંટના ટુકડો અથવા ઠીકરથી અને મારે, કે
આંગળી વિગેરે ખતાવીને બધ ખતાવે, આબુક વિગેરેથી માર મારે, સંતાપ

૧૪૬

સુખકલ્યાણસૂત્ર

મીનસ્વ-કલ્યાણતાદિના, 'ધરિયાવિજ્ઞમાણસ્સ વા' પરિતાપ્યમાનસ્ય વા-પરિતાપ્ય
 વદતી વા 'કિલમિજ્ઞમાણસ્સ વા' વલામ્યમાનસ્ય વા-વલેશ્ચમુત્પાદ્યમાનસ્ય 'ઉદ્ધ
 વિજ્ઞમાણસ્સ વા' હરિજ્ઞમાનસ્ય વા વાદર્શી તારશ્ચમુદ્દેગમુપદન્તે માવયતઃ 'મમ
 અપાર્થ' મમ અપાર્થ-તથા મે દુઃખં મલ્લિ કિં મહુના 'જાવ' યાવત્ 'રોમુક્તલગ્ન-
 જાવમલિ' લોમોર-વલનમાવમલિ-લોમોત્પાટનમાવમલિ કરોતિ 'હિમાકારગો
 દુઃખં મયં પહિસંવેદેમિ' હિમાકારકં દુઃખં મયં પતિસંવેદ્યામિ, તાડનાદિત્રિનિત
 દુઃખં જામં ચાનુમવામિ 'ઈત્થેવં જાણ' સુધર્મસ્વામી જમ્બુપ્પત્તિશિષ્યાન્ પતિ-
 કયયતિ હે શિષ્ય ! ઇત્થેવમ્-પાં પ્રકારેણ જાનોદિ, કિં જાનીદિ તથાહ-પન્ને
 પાળા સન્ને ચૂયા સન્ને જીવા સન્ને સત્તા' સર્વેં પ્રાણાઃ સર્વેં ભૂતાઃ સર્વેં જીવાઃ
 સર્વેં સત્ત્વાઃ 'દંઢેણ જાવ કલાથેણ વા' દળ્ઢેન વા યાવત્ કપાલેન વા, યાતરદેન
 મુદ્ધિલેશ્વરો નો જ્ઞેહણમ્ 'આકુદ્ધિજ્ઞમાણા' આકુદ્યમાનાઃ-કશાદિભિસ્તાડય તાનાઃ
 'હમ્મમાણા વા' હન્યમાના વા ઘાતં પ્રાપ્તમાણાઃ 'તજ્જિજ્ઞમાણા વા' તર્જ્યમાના
 વા-મંઢગુરુપાદિ તર્જનાં પ્રાપ્તમાણાઃ 'તાહિજ્ઞમાણા વા' તાહિજ્ઞમાણા વા-તથા

અથ ઉપવ્રજ કરતા હૈ, કોડે આદિ સે તાડના કરતા હૈ, મે તાવ પહુંવાના
 હૈ, વલેશ ઉત્પન્ન કરતા હૈ યા કિમી પ્રકાર કા વપદ્ય કરવા હૈ, તો
 જેસે દુઃખ તો દુઃખ ઉત્પન્ન હોવા હૈ, અધિક કયા કહા જાય યાન્ કોડે
 ઇક રોમ મો તખાડવા હૈ તો મેં હિમાકારી દુઃખ કો અનુભવ કરતા
 હું, સુધર્મ સ્વામી જમ્બુ ન્યામો મ કહતે હે-હે જમ્બુ ! હમો પ્રકાર પહ
 મી જાનો કિં મમો પામી મમો ચૂર, મમો જીવ ઓર મમો મચા
 હુદે સે યાત્ ટકરે સે, યાવત્ શબ્દ સે મુદ્ધી તથા હીટ કા દુકડા
 મમલ્લ લેના જાહિય, મારે જાતે હે, જમ્બુક આદિ સે પંદે જાને હૈ,
 આહન 'દુઃખો' કિયે જાતે હૈ અંગુલિ આદિ દિશ્વાકર પત્રકાપે જાતે

પહોંચાડે, કલેશ ઉત્પન્ન કરે અથવા કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ હોય છે, તો
 જેન અને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે, વિશેષ શું કહેવું યાવત કોઈ એક રૂંચ દુઃ
 ખથી ઉપાડે તો હું હિંસારન દુઃખનો અનુભવ કરું છું. સુધર્મસ્વામી જમ્બુ
 સ્વામીને કહે છે-હો જમ્બુ એજ પ્રમણે એ પણ કમણેકે કે-સધના
 પ્રાણિયો સધના ભૂતો, સધના છુવો અને સધના સત્ત્વો રંગથી રાવત
 ઠીંકરાથી અદ્વિયા યાવત શાખથી મુઠ્ઠિ તથા છંદનો દુઃખ સનકવો લેનાથી
 મારવામાં આવે, ચાબુક વિગેરેથી મારવામાં આવે, આહત અર્થાત્
 દુઃખી કરવામાં આવે આંગળી વિગેરે બતાવીને ધમકાવવામાં આવે

દિના, 'કિલામિજ્જમાણા વા' કલામ્યમાના વા-સીતોળાદિના કિલમ્યમાનાઃ
 'ઉદિજ્જમાણા વા' ઉદ્દેગ્યમાના વા-મયાદિના ઉદ્દેગમુપદ્મં પ્રાપ્યમાણાઃ કિ
 વહુના-જાત્ર લોમુત્તલ્લખણમાયમવિ' લોમોત્તલ્લનનમાત્રમવિ-લોમોત્તપાટનપાત્રમવિ
 'હિસાકારાં દુઃખં મયં પહિંસંવેદેતિ' હિસાકારકં દુઃખં મયં પ્રતિસંવેદયન્તિ-
 અનુભવન્તિ, યથા મમ તાડનાદિના દુઃખં ભવતિ તથા અન્યેષામપિ દુઃખં મચ્છતી-
 સ્યર્થઃ, 'एवं णच्चा' एवं જાત્રા 'सन्वे पाणा जात्र सत्ता' સર્વે માણાઃ સર્વે
 જીવાઃ સર્વે ભૂતાઃ સર્વે સર્વાઃ, 'ण हंत्वा' ન હન્તવ્યાઃ-રૂઢાદિમિ ને તાડયિ-
 ત્વ્યાઃ 'ण अज्जावेयव्वा' નાજ્ઞાપયિતવ્યાઃ-અત્રમિપત્તકાર્યેષુ ન મચ્ચતિતવ્યાઃ
 'न परिषेत्तवा' ન પરિપ્રદીતવ્યાઃ-ઇમે મમ ભૂત્યાદયો મમેતિ કૃત્વા પરિગ્રહરૂપેણ
 સ્વાધીનતયા ન સ્વીકૃત્તવ્યાઃ, 'ण परितावेयव्वा' ન પરિતાપયિતવ્યાઃ-અન્ન-
 હે, ભોજન-પાની રોક કર પરિતપ્ત કિયે જાતે હૈં, સર્દા ગર્મો દ્વારા
 સતાપે જાતે હૈં, ભવ દિગ્વજા કર ઉદ્વિગ્ન કિયે જાતે હૈં, અધિક કયા
 કહા જાય, ડનકા છક ચાલ 'કેશ' મી ઉઘાડા જાતા હૈ તો લે મી
 હિંસાકારી દુઃખ કા અનુભવ કરતે હૈં । અભિપ્રાય યહ હૈ કિ જૈસે તાડન
 આદિ કરને સે મુઢે દુઃખ હોતા હૈ, ડસો પ્રકાર અન્ય પ્રાણિયો કો મી
 દુઃખ હોતા હૈ । એસા જાન કર સપ પ્રાણિયો જીવો મૂતો ઓર સર્વો
 કો હંડા આદિ સે તાડન નહીં કરના ચાહિય, ડન્હે અનિષ્ટ કાર્યો મેં
 પ્રવૃત્ત નહીં કરના ચાહિય, 'યહ મેરે મૃત્યુ 'નોતર' આદિ હૈં' એસા સમ-
 સ્તકર ડન્હેં અપને અધીન નહીં બનાના ચાહિય અર્થાત્ ડનકી સ્વાધીનતા
 કા હનન નહીં કરના ચાહિય, ઓર ડનકે ભોજન પાન મેં રુકાવટ ઢાલ
 કર પીડિત નહીં કરના ચાહિય ઓર એસા કોઈ કાર્ય નહીં કરના
 ચાહિય જિસસે લે ઘચરાહટ મેં પડતે હો ।

ભોજન કે પાણી રોકીને સંતાપવળા કરવામાં આવે, શરદિ ગર્મ દ્વારા સંતા-
 પવામાં આવે, ભય બતાવીને ઉદ્દેગ પહોંચાડવામાં આવે. વિશેષ શું કહેવું
 તેના એક વળ પછી ઉપાડવામાં આવે તો પછી તેઓ હિંસા જનક દુઃખનો
 અનુભવ કરે છે. કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે-જેમ મારવા વિગેરેથી મને
 દુઃખ થાય છે, એજ પ્રમાણે અન્ય પ્રાણિયોને પણ દુઃખ થાય છે, તેમ સમ-
 જીને સધળા પ્રાણિયો જીવે, જૂનો અને સત્વોને ડંડા વિગેરેથી મારવા ન
 બોધ્યે. તેઓને અનિષ્ટ કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત કરાવવા ન બોધ્યે. 'આ મારા નોકરો
 વિગેરે છે, તેમ સમજીને તેઓને પોતાને આધીન બનાવવા ન બોધ્યે.
 અર્થાત્ તેઓના સ્વાધીન પશ્ચુનો નાશ કરવો ન બોધ્યે. તેઓના ભોજન
 વિગેરેમાં રોકાણ કરીને તેમને પીડા પહોંચાડવી ન બોધ્યે. અને એવું કાંઈ
 કાર્ય કરવું ન બોધ્યે કે-જેનાથી તેઓ ગભરાઈ બાથ.

પાનાશ્વરોએ ન પીઢનીયા: 'બ ઉદ્ધવેયઠા' નોદેવયિતઠ્યા:-ઉદ્ધિમા ન કાપી: 'સે લેમિ' તદહં સુધર્મસ્વામી બ્રીમિ-કથયામિ, 'જે અતીઠા' યેડતીઠા:-મૂત-કાલેડપૂવન કેવલજ્ઞાનિ નિર્વાણપમૃતય:, 'જે ચ પહુપ્પન્ના' યે ચ મત્સુત્પન્ના:-ઇદાનીં વિચન્તે ક્લપમાદય: 'જે ચ આગામિસ્સા' યે ચાગમિવ્યન્ત:-પચ્ચનામાદય: 'અરિહંતા મગવંતા' અરિહંતો મગવન્ત: 'સવ્વે તે' સર્વે તે 'એવમાસંસંતિ' એવ-માસુયાન્તિ-ઉપદિશન્તિ, સુધર્મસ્વામી કથયતિ-મો મો: શિષ્યા: ? સોડ્ધવેવં કથયામિ 'ન કલ્લિજ્જીવો દન્તવ્યો ન પરિતાપનીયા, એવમેવાણોપદેશ: પ્રરુપ્પા ચ અતીઠાડનામતવર્તમાનાનાં તીર્થકરણામિતિ । 'એવં માસંતિ' એવં માપન્તે તે તીર્થકરા: 'એવં પળ્લવેતિ' એવં પ્રજાપયન્તિ-આદિશન્તિ 'એવં પ્રસૂવંતિ' એવં પ્રરુ-પયન્તિ-પ્રરુપ્પણાં કુર્વન્તિ યત્ 'સવ્વે પાણા જાત સત્તા ણ હંત્વા' સર્વે પાણા યાત્ત સત્ત્વા ન દન્તવ્યા દણ્ડાદિભિ:, 'બ અજ્ઞાવેયઠ્ઠા' નાજ્ઞાપયિતવ્યા અનભિપ્રેતકાર્યેષુ, 'બ પરિચેત્ત્વા' ન પરિગ્રહોત્તવ્યા:-ઇમે મમ મૃત્યા ઇતિ મન્ય-

મેં કહતા છું-અતીત કાલ મેં કેવલજ્ઞાની નિર્વાણા સાગર આદિ નામક જો અર્હન્ત ભગવાન હો ચુકે હૈં, વર્તમાન સે ક્ષત્ર્ય અજિત સંભવ આદિ તીર્થકર હુર હૈં ઓર અવિષ્યત્ કાલ મેં જો પચ્ચના ન શૂર-સેન સુપાર્શ્વ આદિ તીર્થકર હોંગે, ડન સય કા યહી કથન હૈ । સુધર્મા સ્વામી કહતે હૈં-હે જમ્બૂ ! મેં કરતા છું કિ કિસી મી જીવ કા હનન મહીં કરના ચાહિય, કિસી કો સન્નાપ નહીં પહુંચાના ચાહિય, યહ આજ્ઞા, ઉપદેશ ઓર પ્રસૂરણા અતીત વર્તમાન ઓર અવિષ્યત્ કાલીન સમી તીર્થકરોં કી હૈ । સમી તીર્થકર એસી હી પ્રસૂરણા કરતે હૈં કિ સમી પ્રાણી મૂત જીવ ઓર સત્ત્વ હનન કરને યોગ્ય નહીં હૈં, આજ્ઞા હેને યોગ્ય નહીં હૈં, અધીન બનાને યોગ્ય નહીં હૈ, પરિતાપનીય નહીં હૈ,

હું કહું છું.—જૂતકાળમાં કેવળ જ્ઞાનવાળા નિર્વાણી સાગર વિગેરે નામના જે અર્હન્ત ભગવાન થઈ ચૂકયા છે, વર્તમાનમાં ક્ષત્ર્ય, અજિત, સંભવ, વિગેરે તીર્થકરો થયા છે, અને અવિષ્યમાં જે પચ્ચનાભ શૂરસેન સુપાર્શ્વ વિગેરે તીર્થ-કરો થશે તેઓ સઘળાનું એજ કથન છે.

સુધર્માસ્વામી કહે છે—હે જમ્બૂ હું કહું છું કે કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવી ન જોઈએ કોઈને પણ સંતાપ પડેઆહવો ન જોઈએ આ આજ્ઞા ઉપદેશ, અને પ્રરૂપણા અતીકાળ, -મૂતકાળ, વર્તમાન કાળ અને કવિષ્ય કાળના તીર્થકરોની છે. રૂઘળા તીર્થકરો એવું કહે છે. એવી જ પ્રરૂપણા કરે છે, કે-સઘળા પ્રાણી મૂત, જીવ, અને સત્ત્વો હનન કરવાને યોગ્ય નથી. આજ્ઞા કરવા યોગ્ય નથી, આધીન બનાવવાને યોગ્ય નથી.

માનેન પરિગ્રહરૂપેઽ સ્વાધીનતયા ન સ્વીકાર્યા: 'જ પરિતાવેયવ્યા' ન પરિતાપ-
યિતવ્યા:—અન્નપાનાદયરોધેન, 'જ ઉદ્વેયવ્યા' નો દ્વેજયિતવા:—ઉદ્વિગ્ના ન
કાર્યા: 'એસ ધર્મે ધ્રુવે જીવેષ સામ્ય' એવ ધર્મ:—અહિંસાસ્વરૂપ સ્તૌર્યકરપ્રતિ-
પાદિતો ધ્રુવ: સર્વદા સ્થાયી,—નિત્ય: ઉત્પાદવિનાશરહિત:; શાશ્વત:—સદૈશ્વર્યરૂપે
વ્યવસ્થિત:। 'સન્નિષ્ઠ છોમે સ્વેપન્નેદિ પવેષ' સમેત:। લોકાન્ સ્વેદૃષ્ટૈ: પ્રવેદિત:;
તૈ મહાશયૈ સ્વીર્થકરૈ: કેવલજ્ઞાનેન સર્વાનેષ્ લોકાન્ પરિજ્ઞાય—રૂપોઽહિંસારૂપો
ધર્મો નિત્યો ધ્રુવ: પ્રતિપાદિત:। 'એવં સે મિશ્નુ-વિરત પાણાતિપાત્રો જાત વિરત
પરિગ્રહાથો' એવં સ મિશ્નુ વિરત: પ્રાણાતિપાતાદ યાવત્ પરિગ્રહાદ વિરત: 'જો
દંતપક્વાલજેનં' નો દન્તપ્રક્ષાલનેન 'દંતે પક્વાલેજ્જા' દન્તાન્ પ્રક્ષાલયેત્,
કાષ્ઠાદિના ચૂર્ણેન દન્તાન્નૈવ પરિશોધયેત્। 'જો અંતજન' નો અંતજન કુપાત્—નેત્રયો:
કજ્જલાદિના 'જો વમનં' નો વમનમ્ યોગક્રિયાયા ઔષધ્યાદિના વા વમન
નૈવ કુર્યાત્। 'જો ધૂરગં' નો ધૂરનં સુગન્ધિતદ્રવ્યેષ વસ્ત્રાદિકં નૈવ
સુચાસયેત્। અથવા—યોગશાન્તયે ધૂરં ન કુર્યાત્। 'જો તં પરિપાવિજ્જા' નો
ઉદ્વેગ પદ્મુચાને યોગ્ય નહીં હૈં। યહ અહિંસા ધર્મ ધ્રુવ નિત્ય ઔર
શાશ્વત હૈ। અર્થાત્ સર્વદા સ્થાયી હૈ, ઉત્પાદ વિનાશ સે રહિત હૈ ઔર
સદૈવ એક રૂપ સે સ્થિત હૈ। ડન મહાપુરુષોં ને સમસ્ત લોક કો કેવલ-
જ્ઞાન સે જાન કર હસ નિત્ય ધ્રુવ ઔર શાશ્વત અહિંસાધર્મ કા પ્રતિ-
પાદન કિયા હૈ।

વહ મિશ્નુ, જો પ્રાણાતિપાત સે વિરત હૈ યાવત્ પરિગ્રહ સે વિરત
હૈ, દન્ત પ્રક્ષાલન સે અર્થાત્ દાંતૌન, ચૂર્ણ આદિ સે અપને દાંતોં કા
પ્રક્ષાલન ન કરે, નેત્રોં મેં અંતજન—કાઝલ આદિ ન લગાવે, યોગ ક્રિયા
વા ઔષધ કે દ્વારા વમન ન કરે, સુગન્ધિત દ્રવ્ય સે વસ્ત્ર આદિ કો
સુચાસિત ન કરે યા રોગ કી શાન્તિ કેલિ? ધૂર ન દેવે ઔર ન ધૂમ્રવાન

પરિતાપ કરાને યોગ્ય નથી, ઉદ્વેગ પડોંચાડવા યોગ્ય નથી. આ અહિંસા
ધર્મ. ધ્રુવ, નિત્ય, અને શાશ્વત છે. અર્થાત્ સર્વદા સ્થાયી છે. ઉત્પાદ અને
વિનાશ રહિત છે. અને સદા એક રૂપથી સ્થિત છે તે મહાપુરુષોએ સમજા
હોકેને કેવળ જ્ઞાનથી જાણીને આ નિત્ય, ધ્રુવ અને શાશ્વત એવા અહિંસા
ધર્મનું પ્રતિપાદન કરેલ છે તે મિશ્નુ છે કે જે પ્રાણાતિપાતથી વિરત છે, યાવત્
પરિગ્રહથી વિરત છે. દન્ત પ્રક્ષાલનથી અર્થાત્ દાંતજી કે ચૂર્ણ—પાવડર વિગે-
રેથી ચોતાના દાંતોને સાફ ન કરે. આંગોમાં કાઝળ વિગેરે ન લગાવે. યોગ-
ક્રિયા અથવા ઓસડથી ઉઘટી ન કરે સુગંધવાળા પદાર્થોથી કપડા વિગેરેને
સુગંધવાળા ન કરે. અથવા રોગની શાન્તિ માટે ધૂપ કરે નહીં તથા ધૂમ્ર

તં પરિપિબેન્-કાસાદિરોગશાન્ત્યર્થ ધૂમ્રપાનં ન કુર્વાત્ । 'સે મિલ્કુ' સ મિલ્કુઃ
 'અકિરિય' અક્રિયઃ-પાવઘક્રિયયા રહિઃ । 'અઘ્મર' અઘ્મરકો-જીવહિંસાદિ-
 વ્યાપારરહિતઃ । 'અકોહે' અક્રોધઃ । 'અમાણે' અમાનઃ-માનરહિતઃ । 'અલોહે'
 અલોમઃ-હોમર્જિતઃ । 'અમાય' અમાયઃ-માયાનામ પરચ્છનમ્ તદહિતઃ । 'ઉવસંતે'
 ઉવશાન્તઃ-ઇન્દ્રિય નો ઇન્દ્રિયદમકઃ । 'પરિનિબ્બુદે' પરિનિર્વૃત્તઃ-કષાયાનાલપક્ષમેન
 શાન્ત ઇત્યર્થઃ, 'જો આસંસં પુરમો કરેજના' નો આસંસાં પુરતઃ કુર્વાત્-ઇહલોક-
 પરલોકાર્ગસારરહિતઃ-વક્ષ્યમાણમકારકમાર્ગસનમપિ ન કુર્વાત્, તયાહિ-'હમેણ મે
 દિદ્ધેણ વા' અનેન મમ દુદ્ધેત વા 'મુણ વા મણ વા વિશ્વાણ વા' શ્રુતેન વા
 મતેન વા વિજ્ઞાતેન વા 'હમેણ વા સુચરિયતરનિયમવંમવેરવાસેણ વા' અનેન વા
 સુચરિતતપોનિયમામિગ્રહરૂપવ્રત્તવર્થવાસેન વા 'હમેણ વા જાયામાયાવચ્છિણં'
 અનયા વા યાત્રામાત્રાદૃત્યા સંયમપૂર્વકશરીરયાત્રાનિર્વાહાય શુદ્ધાદારાદીનાં ગ્રહણં
 કૃતમ્ 'ધમ્મેણં' ધર્મેણ 'ઇમો સુર' इतश्च्युઃ । 'પેચ્ચા' મેત્ય 'દેવે મિયા' દેવઃ
 આદિ કરે । બિશ્વ સાવચ ક્રિયા સે રહિત હો, અલૂપક અર્થાત્ જીવ-
 હિંસા આદિ કાર્યો સે રહિત હો ક્રોધ માન માયા ઓર લોભ સે રહિત
 ઇન્દ્રિયોં કા ઓર મન કા દમક કરે, કષાય રૂપી અગ્નિ કો પ્રશાન્ત
 કરકે શીતલ સ્વરૂપ હો, હસ લોક ઓર પરલોક સંયંચી કામના ન કરે,
 ઓર યહ ઇચ્છા ઓ ન કરે કિ મૈને યહ જો જ્ઞાન લેલા, તુના યા મનન
 ક્રિયા હૈ અર્થાત્ શ્રુત કા અભ્યાસ ક્રિયા હૈ, તપશ્ચરણ ક્રિયા હૈ, નિયમોં
 કા પાલન ક્રિયા હૈ, નાના પ્રકાર કે અભિગ્રહ ધારણ ક્રિયા હૈ, વ્રત્તચર્ય
 કા પાલન ક્રિયા હૈ, શરીર કી યાત્રા કા નિર્વાહ કરને કે લિય શુદ્ધ
 ઓર પ્રાસુક આહાર પાન કા સેવન ક્રિયા હૈ, ધર્મ કા આચરણ ક્રિયા હૈ,
 હૈ, હસ સબ કે ફલસ્વરૂપ યહ સ્વત્યાગ કરને યર દેવ હો જાઝ । સબ

પાન વિગેરે પણ ન કરે. બિશ્વએ સાવચ ક્રિયાથી રહિત થવું. અલૂપક અર્થાત્
 જીવહિંસા વિગેરે કાર્યોથી રહિત થવું. ક્રોધમાન માયા અને લોભથી રહિત
 થવું. ઇન્દ્રિયો અને મનનું દમન કરે. કષાય રૂપી અગ્નિને શાંત કરીને શીતલ
 સ્વરૂપ થાય આ લોક અને પરલોક સંયંચી કામના ન કરે, અને એવી
 ઇચ્છા પણ ન કરે કે મેં જે આ જ્ઞાન લેયું, સાંભળ્યું અથવા મનન કયું
 છે. અર્થાત્ શ્રુતનો અભ્યાસ કર્યો છે, તપશ્ચરણ કયું છે. નિયમોનું પાલન
 કયું છે. અનેક પ્રકારના અભિગ્રહો ધારણ કર્યા છે, વ્રત્તચર્યનું પાલન કયું
 છે. શરીર યાત્રાનો નિર્વાહ કરવા માટે શુદ્ધ અને પ્રાસુક આહાર પાણીનું
 સેવન કયું છે, ધર્મનું આચરણ કયું છે, આ બધાના ફલસ્વરૂપ આ ભવનો

स्याम् 'कामभोगा न वसन्ती' कामभोगाः खलु वशवर्तिनो मम स्युः 'सिद्धे वा अदुःखमसुखे' सिद्धो वा अदुःखो वा ऽशुभो वा—सर्वे कामाः मदवीना भवेयुः—सिद्धयोऽणिमादिका वशवर्तिनो भवन्तु—दुःखावशुमेभ्यो रहितो भवेयमित्येवं वाञ्छा कदापि साधुना न कर्तव्या । कुतो न कर्तव्या तादृशी कामना ? अनियतत्वात्, तत्राह—'एतथ वि सिया एतथ वि णो सिया' अत्रापि स्यात् अत्रापि नो स्यात् तयोमिः कामना कदाचिद्वति—तथाविधविचित्राशुभपरिणामात्, न वा भवतीत्येवमनियमात् । 'से भिक्खु' स भिक्षुः—निरवग्रभिक्षणशीलः 'सवेहि अमुच्छिण्' मनोज्ञेषु शब्देषु अमूर्च्छितोऽनासक्तः । 'रुवेहि अमुच्छिण्' रूपेषु मनोहारिषु असद्वस्तुषु अमूर्च्छितः । 'गंवेहि अमुच्छिण्' मन्त्रेषु अमूर्च्छितः । 'रसेहि अमुच्छिण्' रसेषु अमूर्च्छितः । 'फासेहि अमुच्छिण्' स्पर्शेषु अमूर्च्छितः । 'विरण्' क्रोधाग्रो—माणाग्रो—मायाग्रो—क्रोधाग्रो—पेज्जाग्रो—दोसाग्रो—कलहाग्रो—अभ्याख्याणाग्रो—प्रेमुन्नाग्रो—परपरिवायाग्रो—अरइइग्रो चिरतः क्रोधाद् मानाद् मायायाः लोभान् प्रेमणो द्वेषात् कलहाद् अभ्याख्यानान् पैशून्यं परपरिवादाद् प्रकार के कामभोग मेरे अभीन हो जाएँ, अणिमा आदि ऋद्धिर्वा सुखे प्राप्त हो जाएँ, मैं समस्त दुःखों और अशुभों से बच जाऊँ । साधु को ऐसी आकांक्षा कदापि नहीं करनी चाहिए । क्योंकि तपस्या के द्वारा कदाचित् कोई कामना पूरी होती है और कदाचित् नहीं भी होती । अर्थात् ऐसा कोई नियम नहीं है कि तपस्या से प्रत्येक को प्रत्येक कामना पूरी हो ही जाए ।

भिक्षु मनोहर शब्दों में आसक्त न हो, मनोज्ञ लोभों में आसक्त न हो, इसी प्रकार राग रस और स्पर्श में भी आसक्त न हो । वह क्रोध, मान, माया, लोभ, राग, द्वेष, कलह, अभ्याख्यान पैशून्य, पर-

त्याग करीने देव जनी जाऊँ । जथा प्रकारना कामभोगो मारे आधीन थई जाय अणिमा विगेरे ऋद्धिओ मने प्राप्त थई जाय, हुं सधणा दुःखो अने अशुभोधी जयी जाऊँ ।

साधुओं को भी आकांक्षा क्यारेय पणु करवी न जेछओ—केभई तपस्या द्वारा कदाय केछ कामना पूरी थाय छे, अने केछ कामना कदाय पूरी न पणु थाय । अर्थात् जेवो केछ नियम नथी के—तपस्याधी हरेकनी समग्र कामनाओ पूरी थई जाय ।

भिक्षुओं को मनोहर जेवा शब्दोभां आसक्त न थयुं । मनोह जेवा सुंदर रूपोभां आसक्त न थयुं । जेज प्रमाणे सुंदर गंध सारा सारा रसो अने स्पर्शोभां पणु आसक्त न थयुं । आ क्रोध, मान, माया, लोभ, राग द्वेष, कलह अभ्याख्यान, पैशून्य, परपरिवाद संबंधभां अरति—अप्रीति अने

અરથિરતિશ્યામ્ 'માયા મોસાઓ' માયામૃપાશ્યામ્ 'મિચ્છાદંસગસત્કાઓ' મિચ્છા-
 દર્શનસત્કાત્ 'ઇં સે મહતો આયાણાઓ' इति स महत् आदानान्-महतः कर्मवन्धनात्
 'उवसंते उवट्ठिप्' उपतान्तः उस्थिः 'पडिविर से भिक्खू' पतिविरतः
 सावधकापात् पतिनिवृत्तः स भिक्षुः । 'जे इमे तसयावरा पाणा भवन्ति' ये इमे
 असस्यावराः पाणा भवन्ति । 'ते णो सयं समारंभं णो अण्णेहिं समारंभावेइ
 जन्ने समारंभंते वा न समणुजानइ' तान् न स्वयं समारंभते, नाऽप्यन्यैः समार-
 ंभवति, अप्यान् समारंभतो वा न समनुजानाति-नाऽनुमोदते । 'इं से महतो
 आयाणाओ उवसंते उवट्ठिप् पडिविर से भिक्खू' इति स महत् आदानादु-
 शान्तः-उपस्थितः पतिविरतः स भिक्षुः । 'जे इमे कामभोगा सच्चित्ता वा अचित्ता
 वा ते णो सयं गिण्हेइ णो अन्नेगं परिगिण्हावेइ, अन्नं परिगिण्हंतं पिण समणु-
 जानइ' ये इमे संसारे विद्यमानाः कामभोगाःस्त्वद् चन्दनवनिशदिद्विषपोपभोगाः
 सच्चित्ता वा अचित्ता वा वर्तन्ते तान् नो स्वयं परिगृह्णाति-तद्विषयकं परिग्रहं स्वयं
 न करोति, नो वा अन्येन परिग्राहयति-परिग्रहं कारयति, अन्यं वा परिगृह्णन्तमपि-
 तद्विषयकपरिग्रहं कुर्वन्तमपि न समनुजानाति-नाऽनुमोदते इत्यर्थः । "इं से
 परिवाद, संघम में अरति, असंघम में रति, माया युक्त मृषावाद और
 मिथ्यादर्शन शाल्य से चिरत हो । ऐसा साधु महान् कर्मवन्ध से निवृत्त
 हो जाता है और सावध कार्य का त्याग कर देता है । यह जो अस
 और स्थावर प्राणी हैं, उनका न स्वयं आरंभ करता है, न दूसरों से
 आरंभ करवाता है और न दूसरे आरंभ करने वालों का अनुमोदन
 करता है । वह महान् कर्मवन्ध से निवृत्त हो जाता है । शुद्ध संघम
 में स्थित होना है और पाप से निवृत्त हो जाना है । वह साधु सच्चित्त
 और अचित्त दोनों प्रकार के कामभोग के साधनों को न तो स्वयं
 ग्रहण करता है, न दूसरे से ग्रहण करवाता है और न ग्रहण करने वाले

અસંયમમાં રતિ-પ્રીતિ માયા યુક્ત મૃષાવાદ અને મિથ્યાદર્શન શલ્યથી ચિરત
 થવું. એવા સાધુ મહાન કર્મવંધથી છૂટિ બાંધ છે, અને સાવધ કાચેની ત્યાગ
 કરી દે છે. જે આ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે તેઓ સ્વયં આરંભ કરતા
 નથી. બીજાઓથી આરંભ કરાવતા નથી. અને બીજા આરંભ કરવાવળાઓને
 અનુમોદન આપતા નથી. તે મહાન કર્મવંધનથી નિવૃત્ત થઈ બાંધ છે.
 અર્થાત્ છૂટિ બાંધ છે. શુદ્ધ સંયમમાં રિયત થાય છે. અને પાપથી નિવૃત્ત
 થઈ બાંધ છે. તે સાધુ સચિત્ત અને અચિત્ત બંને પ્રકારના કામભોગોના
 સાધનોને સ્વયં ગ્રહણ કરતા નથી તથા બીજાઓ પાસે ગ્રહણ કરાવતા

મહતો આવાળાઓ ઉવસંતે ઉવદ્વિષ્ પડિચિરણ સે મિલ્લુ' સ મહત આદાનાત્ ઉવજ્ઞાન્તઃ-ઉવસ્થિતઃ, પતિચિરતઃ-સાવચ્છાયાર્પાન્ પતિનિવૃત્તો મવતિ સ મિલ્લુઃ રિતિમાનઃ । 'જં પિ થ ઇમં સંસારાદ્યં કમ્મં કજ્જઈ' યદ્વપિ ચેદં સામ્પરાયિકં-સંસારસમ્બન્ધિકવાપસમ્બન્ધિ વા કર્મ ક્રિયતે 'જો તં સયં કરેઈ' નો તત્ત્વ સ્વયં કરોતિ 'જો અણેજં કારણેઈ' નો અન્યેન કારયતિ, 'અનં પિ કરેતં ન સમણુ જાણઈ' અન્યમપિ કુર્વન્તં ન સમનુનાનાતિ । 'ઈહ સે મહતો આવાળાઓ' इति स महत आदानाद् कर्मबन्धनात् 'उवसंते उवद्विष पडिचिरण' उपज्ञान्तः-उवस्थितः-पतिचिरतः 'से मिल्लु जाणेज्जा' स भिल्लुः इति जानीयात् 'अमणं वा ४ अस्सिं पडियाए' अशनं वा पानं वा खादिसं वा स्नादिसं वा एतच्चतुर्विधं वस्तु एतत् पटिज्झया 'एगं साहम्मियं तमुद्दिस्स' एतं साधार्મिकं समुद्दिश्य 'पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं समारब्भ' पाणान् भूतानि जीवान् सत्त्वान् समारभ्य 'समुद्दिस्स' समुद्दिश्य 'कीतं पापिच्चं आच्छिज्जं अणिसट्ठं अभिहट्ठं आहट्ठुहेसियं' का अनुमोदन करता है । अतएव वह महान् कर्मबन्धन से मुक्त हो जाता है, विशुद्ध संयम के अनुष्ठान में स्थिर है और सनहन यापों से निवृत्त है । संसार में जो साम्परायिक कर्म किये जाते हैं अर्थात् कषाय-युक्त होकर संसार की वृद्धि करने वाला कर्मबन्ध किया जाता है, उसे वह साधु स्वयं नहीं करता है, दूसरे से नहीं करवाता है और न करने वाले का अनुमोदन करता है । इस कारण वह महान् कर्मबन्धन से मुक्त हो गया है, संयम में उपस्थित है और पाप से निवृत्त है ।

साधુ यदि ऐसा जाने कि गृहस्थने किसी एक साधु को उद्देश्य करके प्रागों, भૂતों, जीवों और सत्त्वों का आरंभ करके अशन, पान,

નથી. તથા શ્રદ્ધ કરવાવાળાને અનુમોદન આપતા નથી. તેથી જ તે મહાન્ કર્મબંધથી મુક્ત થઈ બચે છે. વિશુદ્ધ સંયમના અનુષ્ઠાનમાં સ્થિત થાય છે. અને સહજા પાપોથી નિવૃત્ત થાય છે. સંસારમાં જે સાંપરાયિક કર્મો કરવામાં આવે છે, અર્થાત્ કષાય સુક્ત થઈને સંસારની વૃદ્ધિ કરવાવાળા કર્મ બંધ કરવામાં આવે છે, તેને તે સાધુ સ્વયં કરતા નથી. બીજાઓ પાસે કરાવતા નથી, તથા કરવાવાળાનું અનુમોદન પણ કરતા નથી. તે દારણથી તે મહાન્ કર્મબંધથી મુક્ત થઈ બચે છે. સંયમમાં ઉપસ્થિત થાય છે, અને પાપથી છુટી બચે છે.

જો સાધુ એવું સમજે કે ગૃહસ્થે કોઈ એક સાધુને ઉદ્દેશીને-પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વોનો આરંભ સમારંભ કરીને અશન, પાન; ખાવિમ

ક્રીતમ્-દ્રવ્યં દત્ત્વા આનીતમ્ ઉદયતકન્-કુતશ્ચિદ્દાનીતમ્, આચ્છેયં-કુતશ્ચિદ્દલો-
સ્કારેણ પ્રાપ્તમ્, અનિસૃષ્ટમ્-ધનસ્થામિનમનામન્દ્ય આનીતમ્। અપ્યાહૃતમ્-કુત-
શ્ચિદ્દ્રામાત્ સાધુ સન્મુલ્લમાનીતમ્, આહૃત્યૌદેશિકમ્-સાધુમુદિચ્ય પરિકલ્પતં
વતુર્વિધં આહારમિત્યેવં યદિ સાધુર્જાનીયાત્ 'તં ચેદ્યં સિયા' તત્ત્વેદતં સ્યાત્
સાધવે 'તં જો સયં મુજઈ' તાદૃશમાહારાદિકં સાધુઃ નો મુજ્જકે-નો મુજ્જીત 'જો
અજ્જેણં મુંજાવેઈ' નો અન્યેન કેનચિદપિ ભોજયતિ-ભોજયેદિત્યર્થઃ 'અનંપિ મુંજંતં
જ સમણુજાણઈ' અન્યદપિ મુજ્જન્તં ન સમણુજાનાતિ-ન અનુમોદને-નાનુ
મંદેત્તેત્યર્થઃ 'ઈતિ સે મહત્તો આયણામો' ઇતિ સ સાધુર્મહત્ આદાનાત્ કર્મ વન્ધ-
નાત્ 'ઉવસંતે' ઉપશન્તઃ 'ઉવઢિર' ઉસ્થિતઃ 'પઢિરિણ' પ્રતિવિરતઃ પૂર્વોક્ત-
માહારાદિકં સ્વજ્ઞતિ-તસ્માત્ મહાકર્મવન્ધનાત્ મુક્તઃ શુદ્ધસંયમે ઉપસ્થિતઃ-ગાપા-

સ્વાદિમ્ ઓર સ્વાદિમ્ તૈયાર ક્રિયા હૈ, યા સાધુ કે લિા મૂત્ર દેકર
છરીદા હૈ, કિમ્બી સે ઉધાર લિયા હૈ, કિમ્બી સે બલાત્કાર કરકે છીના
હૈ, ધન કે સ્વામી સે પૂછે વિના છે લિયા હૈ, કિમ્બી ગ્રામ આદિ સે સાધુ
કે સન્મુલ્લ લાયા હૈ યા સાધુ કે નિમિત્ત તૈયાર ક્રિયા હૈ તો એસે દિયે
ગય યા દિયે જાને વાલે આહાર કો સાધુ ન સ્વયં કામ મેં લાવે, ન દૂમરે
કો ખિલાવે ઓર ન જ્ઞાને વાલે કા અનુમોદન કરે। એમા કરને વાલા
સાધુ મહાન્ કર્મવન્ધન સે બન્ધ જાતા હૈ, સંયમ મેં સ્થિત હોતા હૈ ઓર
પાપ સે નિવૃત્ત હો જાતા હૈ।

સાધુ કો યદિ એસા જ્ઞાત હો કિ જિસકે લિય આહાર બનાયા ગયા
હૈ, વે સાધુ કે લિય નહીં બનાયા હૈ, કિન્તુ ગૃહસ્થ કે નિમિત્ત અથવા

અને સ્વાદિમ્ તૈયાર કરેલ છે, અથવા સાધુ માટે કીમત આપીને ખરીદ કરેલ
છે, કોઇની પાસે ઉધાર લીધેલ છે, કોઇની પાસે બલાત્કાર કરીને પકાવી લીધું
છે, ધનના માલિકને પૂછ્યા વિના લઇ લીધું છે, કોઈ ગ્રામ ગિરિમાંથી
સાધુની પાસે લાવ્યા છે, અથવા સાધુને નિમિત્તે તૈયાર કરેલ છે, તો એવી
રીતે આવે। અથવા આપવામાં આવનારા આહારને સાધુ પોતે ઉપયોગમાં ન
લે તથા ખાઈને ખવરાવે નહીં તથા ખનાશાઓનું અનુમોદન ન કરે એવું
કરવાવાળા સાધુ મહાન્ કર્મ બંધથી જાગી બાપ છે. સંયમમાં સ્થિત થાય છે,
અને પાપથી નિવૃત્ત થાય છે.

સાધુના બળવામાં એનું આવે કે આ આહાર બનાવેલ છે, તે સાધુ
પોતે બતાવવામાં આવેલ નથી, પરંતુ ગૃહસ્થ માટે અથવા પોતાના મટે તેણે

मिक्षुस्य साधुर्विज्ञेयः । 'से भिक्षु अह पुणेवं जाणेज्जा' स भिक्षुः य पुनरेवं जामी-
 काह 'तं जहा विज्जइ' तद्यथा-विद्यते 'तेसि परकमे' तेषां पराक्रय-सामर्थ्य-
 भाहारनिर्वर्तनं प्रसारम् इति, 'जस्सहा ते वेइयं सिया' यद्वायं ते इमे स्तुः, गृह-
 स्थेन यदर्थमज्ञानादयो निर्मिता स्ते न साधवः-किन्तु ते इमं अन्ये, तत्स्थानासमाह-
 वाह-'तं जहा' इत्यादि । 'तं जहा' तद्यथा-'अप्पणो पुनाइणहाए जाव आप-
 साए' आत्मनः पुत्रादधीय यावदादेशाय-आत्मनोऽर्थं कृतं तथा पुत्रादधीय कृतम्
 बाभ्रीराजदासदासीकर्मकारार्थं कृतं प्रदूर्गकार्यं कृतम् 'पुढो परेणाए' पृथक् प्रपह-
 नार्थं-प्रामात्यप्रेषणाय कृतम् 'सामासाए' इयमाशाय-इयामा-रत्रिः तस्यां
 भोजनाय निर्मितम् । अथवा-'पायरासाए' मातराशाय-मातर्मौजनाय 'संणिहि
 संणिचभो' सन्निधिसन्निवधः-विशिष्टाहारनिष्पादनम् 'किज्जइ' कियते 'इह एएसि
 माणवाणं भोगणाए' इहेतेषां भानवानां भेजनाय सम्पादितमाहारादिकम् । 'तत्थ'
 तथ 'भिक्षु' भिक्षुः 'परकृतम्-गृहस्थैः कृतम् 'परणिट्ठिगमुगमुधायणेसणासुद्धं'
 सत्थाइयं सत्थारिणाप्रियं' परनिट्ठिम्-परार्थकृतम्, अथ च चत्वारो भङ्गाः-
 तस्य कृतं तस्यैव निष्ठितम्, १, तस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम्, २, अन्यस्य कृतं
 अपने निमित्तं उसने बनाया है तो ऐसे आधाकर्मिक आदि दोषों से
 रहित आहार को स्वीकार करने में साधु को कोई दोषनहीं लगता ।
 निर्दोष आहार भी शरीरनिर्वाह और संयम यात्रा के लिए ही ग्रहण
 करना चाहिए ।

तत्पर्य यह है कि साधु यदि ऐसा जाने कि यह आहार
 गृहस्थ ने अपने लिए या अपने पुत्रादि के लिए, पुत्रवधू के लिए, धाय
 के लिये दासदासियों के लिये कर्मचारियों के लिए, पाहुने के लिये
 अथवा प्रामात्य में भेजने के लिए बनाया है, अथवा ब्यालू के लिए,
 माहते के लिए बनाया है, या दूसरे मनुष्यों के लिए आहार का संयम
 किया है, तो भिक्षु गृहस्थ के द्वारा निष्पादित, दूसरे के लिए बनाये हुए

बनावेल छे, तो ओ स्थितिमां आधाकर्मिक विगेरे होयोथी रहित जेवा आहा-
 रनो स्वीकर करवामां साधुने केछ पण होय लागतो नथी. निर्दोष आहार
 पण शरीरना निर्वाह अने संयम यात्रा माटे अ अक्षु करवो जेछ जे.

तत्पर्यं जे छे के-साधुना अणुवामां जे जेपुं आवे के आ आहार
 गृहस्थे पोताना माटे अथवा पोताना पुत्रादिको माटे के पुत्रवधू माटे धाय
 माटे दास दासियो माटे काम करनाराजो माटे पशेणुजो माटे अथवा ओजे
 ठेकाछे भोडलवा माटे बनावेल छे, अथवा बाणु माटे के नास्ता माटे बना-
 वेल छे, अथवा पीज केछ भाणस माटे आहारनो संयम करेल छे, तो
 भिक्षु गृहस्थ द्वारा निष्पादन करेल पीज माटे बनावेल विगेरे प्रकार्थी अडियां

તસ્ય નિષ્ઠિતમ્, અન્યસ્ય કૃતમ્ અન્યસ્ય નિષ્ઠિતમ્-અથ દ્વિતીયચતુર્થશ્લોકી વિશુદ્ધી શાવેત પ્રાણી, ઉદ્ગમોત્પાદનૈષ્ણાશુદ્ધમ્, શસ્ત્રાતીતમ્, શસ્ત્રારિણામિતમ્ । તથા ઉદ્ગમોત્પાદનૈષ્ણાશુદ્ધમ્-ઉદ્ગમાદિદોષરહિતોપશુદ્ધમ્, શસ્ત્રાતીતમ્-અન્યાદિ શસ્ત્ર સંપર્કોદ્વિત્તીકૃતમ્, एवं શસ્ત્રપરિણામિતમ્-અન્યાદિશસ્ત્રદ્વારાऽપી નિર્નીરીકૃતમ્ । અન્યથં કૃતમ્ 'અવિદિસિયં' અવિદિસિતં-દિસાદિસાક્કર્મરહિતમ્ સ્વક્રાયપરક્રાય રહિતમ્ અતएव सर्वमकारैरचित्तम् 'एसियं' एषितम्-एषणया प्राप्तम्, 'वैसियं' वैषिकं केवलसाधुवेषमाप्तम् 'सामुदाणियं' सामुदानिकम्-मधुकरवृत्त्या प्राप्तम्, 'पक्षमसणं' प्राप्तमशनम् 'कारणद्वयं' कारणार्थाय-क्षुधावेदनादिषट्कारणानि सन्ति, 'प्रमाणजुते' प्रमाणयुक्तम्-नाऽपरिमितं प्राप्तं कदाचिदपि 'अकजोवञ्जनवणलेवण-भूय' अक्षोपाञ्जनवणलेवनभूयम्-अधस्य-शकटस्य उपाञ्जनमभ्यक्तः व्रणस्य च लेपनं तदुपयाऽऽहारमहरेत् । 'संजमनःपामायावतियं' संयम-यात्रा माया

इस प्रकार यहाँ चार भेग होते हैं—(१) तस्य कृतं तस्यैव निष्ठितम् (२) तस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम् (३) अन्यस्य कृतं तस्य निष्ठितम्, (४) अन्यस्य कृतम् अन्यस्य निष्ठितम् । उद्गम उत्पत्ति और एषणा संबंधी दोषों से रहित, अग्नि आदि शस्त्रों के द्वारा अचित्त बनाए हुए एवं शस्त्रों द्वारा पूर्ण रूप से अचित्त बने हुए, हिंसा आदि के सांकर्य (भेल सेल) से रहित अर्थात् सब प्रकार से अचित्त, एषणा से प्राप्त, केवल साधुवेष के कारण प्राप्त हुए, मधुकरवृत्ति से प्राप्त हुए आहार को क्षुधावेदनीय आदि छह कारणों से, प्रमाणयुक्त ही ग्रहण करे । प्रमाण का उल्लंघन करके कदापि ग्रहण न करे । वह भी गाड़ी को चलाने के लिए लगाए जाने वाले ओगना के समान अथवा घास (गुमछा) पर लगाये जाने वाले लेप के समान आहार को संयमयात्रा के निर्वाह के

ચર ભંગો (વિકલ્પ) થાય છે તે આ પ્રમાણે છે—(૧) તસ્ય કૃતં તસ્યૈવ નિષ્ઠિતમ્ (૨) તસ્ય કૃતમ્ અન્યસ્ય નિષ્ઠિતમ્ (૩) અન્યસ્ય કૃતં તસ્ય નિષ્ઠિતમ્ (૪) અન્યસ્ય કૃતમ્ અન્યસ્ય નિષ્ઠિતમ્ । ઉદ્ગમ, ઉત્પાદના અને એષણા સંબંધી દોષોથી રહિત અગ્નિ વિગેરેથી અથવા શસ્ત્રો દ્વારા અચિત્ત બનાવેલ તથા શસ્ત્રો દ્વારા પૂર્ણ રૂપથી અચિત્ત બનેલા હિંસા વિગેરેના લેગસેગથી રહિત અથવા દરેક પ્રકારથી અચિત્ત, એષણાથી પ્રાપ્ત થયેલ, કેવળ સાધુ-વેષના કારણથી જ પ્રાપ્ત થયેલ મધુકર અમરાની વૃત્તિથી પ્રાપ્ત થયેલ આહારને ક્ષુધાવેદનીય વિગેરે છ કારણોથી પ્રમાણ યુક્ત જ અહણ કરે. પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન કરીને કોઈ પણ વખતે આહાર અહણ ન કરે. અને તે પણ ગાડીને ચલાવવા માટે લગાવવામાં આવતા ઓગન (ગાડીના પેડની ધરીમાં તેલ લગાવે તેની) માફક અથવા ઘા પર લગાવવામાં આવતા લેપની માફક સંયમ યાત્રાના નિર્વાહ માટે જ

હૃત્તિકમ્ 'નિલમિત્ર પન્નમખૂણે' નિલમિત્ર પન્નમખૂણેન 'અપ્પાણે' આત્મના
 'આદારમાહરેજ્ઞા' આદારમાહરેન્ સર્વદોષરહિતં સ્વલ્પં યાવતા સંયમ-શરીરનિર્વાહો
 ભવેત્-તાનદેવ સંકુચિતેન આત્મના સર્વેન્દ્રિયાઽઽદારં સીકુર્વાન્ યથા સર્વેઃ શીત્રં નિલં
 પ્રવિશતિ તથૈવ સ્વાદનગૃહ્ણત આદારં કુર્વાન્ હૃત્પર્યઃ, 'અન્નં અન્નકાલે પાનં પાન-
 કાલે' અન્નં-મોઝમ્ અન્નકાલે પાનં જલમ્, પાનકાલે યસ્ય યઃ કાલઃ
 તસ્મિન્ કાલે એવ તસ્ય વ્યવહારઃ કરણીયઃ, 'વત્થં વત્થકાલે' વત્થં વત્થકાલે-પદા
 વત્થસ્યાવશ્યકતા ભવેતદેવ ગ્રાહ્યમ્ નાન્યથા, 'લેપં લેપકાલે' લપનં લપનકાલે,
 લીપતેઽસ્મિન્નિતિ લપનં શુદ્ધમ્ વર્ત્તિકાલે અપદાતુ અનિયમઃ 'સયનં સયન-
 કાલે' શયનં શયનકાલે-જિનકલ્પિનાં મહરમાત્રમ્, સ્થવિરકલ્પિનાં મહરદ્વયં
 નાધિકં શયનોપમ્, સર્વં વસ્તુ સ્વ સ્વા કાલે એવ શુદ્ધોપાત્, ન તુ કાચાતિક્રમે ।
 'સે મિશ્નુ માયને અન્નરં દિવનણુદિયં વા પહિવન્ને' સ મિશ્નુ માંત્રજ્ઞોઽન્યતરાં
 દિશં-દિશામ્ અનુદિશં-દિશાન્તરં વા પ્રતિવત્તઃ-પાશ્વિતો વિહરન્ ગત્ત્વર્યઃ,
 લિપ્ત્વ ગ્રહણ કરે । જેણે સર્વ સીધા ધિલ મેં પ્રવેશ કરતા હૈ, ડસી પ્રકાર
 સાધુ સ્વાદ લિપ્ત્વિના હી ખોજન કરે । હમ્ પ્રકાર મિશ્નુ અન્ન કે સમય
 મેં અન્ન ઓર પાની કે સમય પાનો ગ્રહણ કરતા હૈ । જવ વત્થ કી આવ-
 શ્યકતા હો તમો વત્થ ગ્રહણ કરતા હૈ, અન્યથા નહીં । લપનગૃહ ખો વર્ષા
 આદિકે સમય મેં ગ્રહણ કરતા હૈ, દૂસરે સમય કે લિપ્ત્વ નિયમ નહીં હૈ ।
 શયન કે સમય શયન કો ગ્રહણ કરતા હૈ । જિનકલ્પી સાધુ કે લિપ્ત્વ
 શયનકાલ એક મહર કા ઓર સ્થવિર કલ્પિયોં કે લિપ્ત્વ દો મહર કા
 હોતા હૈ, હમ્સે અધિક નહીં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વહ પ્રત્યેક વસ્તુ ઉચિત
 સમય પર હી લેના હૈ, સમય કા ઉત્તલંબન કરકે નહીં । એમા કર્મ કી
 મર્યાદા કો જાનને ચાલા સાધુ કિની દિશા, વિદિશા યા દેશ મેં વિષ-

આદાર અહણ કરે. જેમ સાપ સીધો જ દરમાં પ્રવેશ કરે છે, એજ પ્રમાણે
 સાધુએ સ્વાદ લીધા વિનાજ આદાર લેવો જોઈએ. આ પ્રમાણે મિશ્નુ અન્નના
 સમયમાં અન્ન અને પાણીના સમયમાં પાણી અહણ કરે છે. અને જ્યારે
 વરસી જરૂર હોય ત્યારે જ વત્થ અહણ કરે છે, તે શિવાય નહીં લપન-ધર
 પણ વર્ષા કાળના સમયે અહણ કરે છે. તે શિવાયના સમય માટે નિયમ
 નથી, શયનના સમયે શય્યા-પથારીને અહણ કરે છે. જીનકલ્પી સાધુ માટે
 શયન કાળ એક પ્રહરનો અને સ્થવિર કલ્પકોને માટે બે પહોરનો હોય છે.
 તેનાથી વિશેષ હોતો નથી, કહેવાનું તાર્પણ એ છે કે-તે દરેક વસ્તુ યોગ્ય
 સમયે જ અહણ કરે છે. સમયનું ઉલ્લંઘન કરીને લેતા નથી. એવા સાધુ-
 કર્મની મર્યાદાને જાણવાવાળા સાધુ કોઈ પણ દિશા કે વિદિશામાં કે દેશમાં

‘ધમ્મં આદક્ષે વિમર કિદ્દે’ અહિંસા લક્ષણં ધર્મમાભ્યાસયેત્ વિમરજેત્ કીર્તયેત્-સાવધનિરવધવિમાર્ગં કુર્વાત્ ‘ઉવદ્ધિપ્પમ્મ વા અણુવદ્ધિપ્પમ્મ વા સુસ્થુસમાણેષુ પવેયર’ ઉપસ્થિતેષુ વા-ધર્મચુદ્ધયોપસ્થિતેષુ અનુપસ્થિતેષુ વા-કૌતુચુદ્ધયોપસ્થિતેષુ, શુભ્રવમાણેષુ શ્રોતુમિચ્છુષુ પવેદયેત્-જિનચ્ચનાનુસારેણ નિરવચ્ચર્મં તત્કલં ચ ઉપદિશેત્ । ‘સંતિ ચિરતિ ઉત્તસમં નિવાણં સોયવિયં અજ્ઞવિયં મહવિયં લાઘવિયં અણતિકાતિયં’ શાન્તિમ્-પ્રાણાતિપાતાદિવિરમણમ્ ચિરતિમ્-ઇન્દ્રિય નો ઇન્દ્રિય-જપમ્, ઉપશમમ્, નિર્વાણમ્-અશેષદુઃસ્વરહિતમ્, શૌચમ્, આર્જવમ્, માર્દવમ્, લાઘવમ્, અનતિપાતિકમ્, તત્ત્વ શૌચમ્-માયથુદ્ધિરૂપમ્-માર્ગવમ્-સરલગોચરમ્, માર્દવમ્-મૃદુભાવયુક્તમ્, લાઘવમ્ અનતિપાતિકમ્-પ્રાણાતિપાતાદિરહિતમહિંસા લક્ષણમ્ ‘સર્વેસિ પાણાણં’ સર્વેપાં પ્રણાનામ્ ‘સર્વેસિ ભૂયાણં’ સર્વેપાં ભૂતાનામ્ ‘જાવ સત્તાણં’ યાવત્ સત્તાનામ્-જીવાનામ્ ‘અણુયાઈ કિદ્દે ધમ્મં’ અનુવિવિચ્ચ કીર્તયેદ્ધર્મમ્ સાધુઃ પ્રાણિનાં કલ્યાણં વિચાર્ય મોક્ષં શાન્તિપ્રમૃતિકં ચ દયોપશમા-દિયુક્તં ધર્મ કીર્તયેત્ । ‘સે મિક્ખૂ ધમ્મં કિદ્દનાળે ણો યનસ્સ ધમ્મમાદક્ષેજ્ઞા’

રતા હુઆ ધર્મ કા ઉપદેશ કરે एवं સાવધનિરવધ કા વિભાગ કરે । સુનને કે હચ્છુક જો ધર્મ કરાને કે લિએ ઉપસ્થિત હૈં અથવા અનુપ-સ્થિત હૈં, ઉન્હેં જિનચ્ચન કે અનુસાર નિર્દોષ ધર્મ ઓર ધર્મ કે ફલ કી પ્રસ્થપના કરે । શાન્તિ, ચિરતિ ઇન્દ્રિય ઓર મન કી વિચય, ઉપશમ સમસ્ત દુઃખો સે રહિત નિર્વાણ, શૌચ મન કી શુદ્ધિ સરલતા, મૃદુતા, લાઘવ ઓર અહિંસા કા, સમસ્ત પ્રાણિયો, ભૂતો, જીવો ઓર સર્વો કે કલ્યાણ કા વિચાર કરકે ઉપદેશ કરે । અર્થાત્ પ્રાણિયો કે કલ્યાણ કા વિચાર કરકે મોક્ષ, શાન્તિ, દયા’ ઉપશમ આદિ ધર્મ કા ઉપદેશ કરે ।

વિચરતા થયા ધર્મને ઉપદેશ કરે. તેમજ સાવધ અને નિરવધનો વિભાગ કરે. સાંભળવાની ઇચ્છા વાળા કે ધર્મ કરવા તત્પર છે, અથવા અનુપસ્થિત છે, તેઓને જીન વચન પ્રમાણે નિર્દોષ ધર્મ અને ધર્મના ફળની પ્રશંસા કરે. શાન્તિ, ચિરતિ ઇન્દ્રિય અને મનનો વિચય ઉપશમ-સધના દુઃખોથી રહિત એવો નિર્વાણ મોક્ષ શૌચ-મનની શુદ્ધિ સરલપણ, મૃદુ-કોમળપણ, લાઘવ અને અહિંસાનો સધના પ્રાણિયો ભૂતો, જીવો, અને સર્વોના કલ્યાણનો વિચાર કરીને ઉપદેશ કરે. અર્થાત્ પ્રાણિયોના કલ્યાણનો વિચાર કરીને મોક્ષ, શાન્તિ, દયા, ઉપશમ વિગેરે ધર્મને ઉપદેશ કરે.

धर्म कीलियन् स मिश्रुः—नो अन्नस्य हेतोः कारणात् धर्ममावसीत् । 'नो पाण्यस्य हेतुं धम्ममाइखेज्जा' नो पानस्य हेतोः धर्ममावसीत्, 'नो वत्थस्स हेतुं धम्ममाइखेज्जा' नो वस्त्रस्य हेतोः धर्ममावसीत् 'नो लेणस्स हेतुं धम्ममाइखेज्जा' नो लग्नस्य—वसते हेतो धर्ममावसीत् । 'नो सयणस्स हेतुं धम्ममाइखेज्जा' नो शयनस्य हेतो धर्ममावसीत् 'नो अन्नेसि विह्वक्कवार्ण कामभोगाणं हेतुं धम्ममाइखेज्जा' नो अन्येषां विहरस्स गाम्—अनेकप्रकाराणां कामभोगानां हेतोः—शब्दादिविषयनिमित्तं धर्ममावसीत् । 'मगिलाए' अगलानतया 'धम्ममाइखेज्जा' धर्ममावसीत् । 'नन्नत्थ कम्मनिज्जराट्ठाए धम्ममाइखेज्जा' नाऽन्यथ कर्मनिज्जरात् धर्ममावसीत् । कर्मनिज्जराव्यतिरिक्तफलानभिपन्धाय धर्मोपदेशः साधुभिः कर्तव्यः । 'इह खलु तस्म भिक्खुस्म अंतिए धम्मं मोच्चा' इह खलु तस्य भिक्षोरन्तिके धर्मं श्रुत्वा 'णिमम्म' निशम्य—हृदये उपधार्य 'उट्ठाणेण उट्ठाय वीरा अस्सि धम्मो समुट्ठया' उत्थानेन—प्रव्रज्यया उत्थाय गृहादिकं परित्यज्य दीक्षां गृह्यत्वा वीराः—कर्मविदारणसामर्थ्यवन्तः—

धर्म का उपदेश करता हुआ साधु अन्न प्राप्ति के लिए उपदेश न करे, पानी की प्राप्ति के लिए धर्म का उपदेश न करे वस्त्र के लिए धर्म का उपदेश न करे, उपाश्रय पाने के लिए धर्म का उपदेश न करे, शयन प्राप्ति करने के लिए धर्म का उपदेश न करे, या विविध प्रकार के कामभोगों को प्राप्त करने के लिए धर्म का उपदेश न करे । अगलान भाव से धर्म का उपदेश करे । कर्मनिज्जरा के सिवाय अन्य किसी भी प्रयोजन से धर्म का उपदेश नहीं करना चाहिए ।

मिश्रु से धर्म को सुनकर और हृदय में धारण करके वीर—कर्म विदारण में समर्थ पुरुष दीक्षा अंगीकार करके, गृहत्याग करके आर्हन्

धर्मोपदेश करता था साधु अन्न की प्राप्ति भाटे उपदेश न करे, पाणी की प्राप्ति भाटे धर्मोपदेश न करे, वस्त्र भाटे धर्मोपदेश न करे, उपाश्रय भोगवत्वा भाटे धर्मोपदेश न करे, शयन प्राप्ति करवा भाटे धर्मोपदेश न करे, अथवा जुदा जुदा प्रकारना कामभोगोने प्राप्त करवा भाटे धर्मोपदेश न करे, अगलान भावणी धर्मोपदेश करे कर्मो निज्जरा शिवाय पीणा कोठि पण प्रयोजन भाटे धर्मोपदेश करवा न कोठिओ ।

मिश्रु पासेणी धर्मो श्रवण करीने तेमज तेने हृदयभां धारण करीने वीर—कर्म विदारण करवाभां समर्थ पुरुष दीक्षानो स्वीकार करीने तथा धर्मो

અસ્મિન્ આદ્યતથમે સમુત્પિતાઃ-ઉચ્ચા ભાવિતિ । 'તે एवं सञ्चोवगया' તે વીગ एवं सर्वोवगयाः सर्वमोक्षकारणं सम्पद्दर्शनज्ञानचारित्र्यलक्षणं प्राप्ताः, તે एवं सञ્ચોવગતા' તે एवं सर्वोवगताः-सर्वेभ्यः-गर्वनाद्यधर्मस्य उपरताः-निवृत्ताः, 'તે एवं સચ્ચોવગતા' તે एवं सर्वोवगन्ताः-हितकषायाः 'તે एवं सच्चचाए परिनिवुडत्ति' તે एवं सर्वात्मतथा-सर्वभावेन परिनिवृत्ताः-उक्त-गुणविशिष्टा एव सर्वकर्मसङ्कारका भवन्तीति 'वेभि' ब्रवीमि-कथयामि-सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं कथयति-हे जम्बू शिष्य ! यथा मया भगवत स्तोत्रंकराच्छ्रुत तथैव त्वभ्यं कथयामि, 'एवं से भिक्षू' एवं स भिक्षुः 'धम्मद्वी धम्मविज्ज नियामपडिक्खणे' धर्माधी-धर्मः-श्रुतचारित्र्यारूपस्तेनार्थो, धर्मवित्-सर्वोपशिविथुद्विधर्मं जानाति, नियामपतिपन्नः-नियामः-मोक्षः शुद्ध-संगमो वा तं प्राप्तः, 'से' तत् 'जहेयं बुद्धे' यथेदमुक्तम् स साधुः-पूर्वोक्तपुरु-धर्म में उद्यमवान हो जाते हैं । वे वीर पुरुष सम्पद्दर्शन ज्ञान चारित्र्य और तत्परूप मोक्ष मार्ग को प्राप्त करते हैं, समस्त साव्य कर्मों से रहित हो जाते हैं । वे सब कर्पाणों को जीत छेते हैं और वही समस्त कर्मों का पूर्ण रूप से क्षय करते हैं ।

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈ-હે જમ્બૂ ! મૈને મગ-વાન તીર્થકર સે જૈના સુના હૈ, વૈસા હી તુમ સે કહતા હું ।

इस प्रकार वह भिक्षु श्रुत चारित्र्य रूप धर्म का अर्थी होता है, विशुद्ध धर्म का ज्ञाता होना है और मोक्ष या संगम को प्राप्त होता है ।

ત્યાગ કરીને આહત-અહત ભગવાને ઉપદેશ કરેલા ધર્મમાં ઉદ્યમવાળા બની જાય છે. તે વીર પુરૂષો સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપ રૂપ મોક્ષ માર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે. અને સધળા સાવધ કર્મોથી રહિત બની જાય છે. તેઓ બધા જ કર્પાણે છતી લેય છે અને એજ સધળા કર્પોના પ્રભુ પછાથી ક્ષય કરે છે.

શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ ! મેં ભગવાન તીર્થકરની પાસેથી જે પ્રમાણે સાંભળ્યું છે, એજ પ્રમાણે તમેને કહું છું.

આ પ્રમાણે તે ભિક્ષુ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મની કામના વાળા હોય છે. વિશુદ્ધ ધર્મને નાશુતારા હોય છે. અને મોક્ષ અથવા સંગમને પ્રાપ્ત કરે

समवायबोधिनो टीका द्वि. भू. अ. १ पुण्डरीकनामाध्ययनम्

१५१

पेषु पञ्चमः 'अदुना पत्ते पउमवरणोडरोप' अयथा अपातः पउमवरणोडरोकम्-
स श्वेतकमलं प्राप्तो न वा किन्तु-स एव सर्वेभ्यः श्रेष्ठः, एवं से भिक्षु परिण्य-
यकम्पं' एवं स भिक्षुः परिज्ञातकर्मा, परिज्ञातं कर्म येन सः, परिणायसंगे'
परिज्ञातसङ्गः-परिज्ञातः बाह्य आभ्यन्तरश्च सङ्गः-सम्बन्धो येन सः, तत्र बाह्यसङ्गः-
जनकजननीपुत्रपौत्रादिरूप आभ्यन्तरः सङ्गः-कषायादिः, इपरिज्ञया एतेषां कटु-
फलमिति ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यक्तः 'उवसंते' उपशान्तो जितेन्द्रियः
'समिण सडिण' समितः सहितः-पञ्चप्रमितिभिः सम्पन्नः, 'सया जण' सदा यतः-
ज्ञानादि गुणसम्पन्नः, 'से' स साधुः-एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयाणिज्जे'
वचनोपो वक्तव्यः, 'तं उहा' तद्यथा-'समणेति वा अमण इति वा माहन इति
वा 'संतेति वा क्षान्त इति वा क्षान्त्यादिगुणयुक्तः 'दंते ति वा' दान्तो जितेन्द्रिय
इति वा, 'युत्ते ति वा' युक्त इति वा 'युत्तेनि वा' युक्त इति वा, 'इसीइ वा'
कृषिरिति वा 'मुणीइ वा' मुनिरिति वा 'कईइ वा' कृषिरिति वा 'विऊइ वा'

ऐसा साधु पूर्वोक्त पुरुषों में पाँचवाँ पुरुष है। वह उत्तम पुण्डरीक को
प्राप्त करे अथवा न करे, किन्तु वही मग से श्रेष्ठ है। ऐसा वह भिक्षु
कर्म के स्वरूप को जानने वाला, बाह्य और आभ्यन्तर संबंधों का ज्ञाता
अर्थात् माता पिता पुत्र पौत्र आदि के बाह्य संबंध को और कषाय
आदि के आभ्यन्तर संबंध को जपरिज्ञा से कटु फल देने वाला जान
कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग देता है। जितेन्द्रिय, पाँच समितियों
से सम्पन्न, सदा यतनाशील ज्ञानादि गुणों से युक्त ऐसा वह साधु इन
शब्दों द्वारा कहने योग्य होता है-अमण, माहन, क्षान्त क्षमा आदि

छे. जेवा साधु पूर्वोक्त पुरुषों में पाँचवाँ पुरुष छे, ते जे उत्तम जेवा पुण्डरीक-कमलने प्राप्त करे, अथवा न करे परंतु जेन सौथी श्रेष्ठ छे. जेवा ते भिक्षु कर्मना स्वरूपने जखुना पाणी, बाह्य-अङ्गरना तथा आभ्यन्तर-अङ्गरना संबंधने जखुनार अर्थात् माता, पिता, पुत्र पौत्र विजेरना बाह्य-अङ्गरना संबंधने आने कषाय विजेरना आभ्यन्तर-अङ्गरना संबंधने जपरिज्ञाथी कठवा इह आपनार जखीने प्रत्याख्यान परिज्ञाथी, तेनो त्याग करे छे. जितेन्द्रिय पाँच समितियोंथी युक्त सदा यतनाशील ज्ञान विजेरि शुद्धाथी युक्त जेवा ते साधु आ नीथे व्यतावनामां आवेल शब्देने योग्य गणाय छे. -अमण, माहन, क्षान्त, क्षमा विजेरि शुद्धाथी युक्त, दान्त, जितेन्द्रिय, शुभ,

१५२

सूत्रकृताङ्गसूत्रे

विद्वान् इति वा 'मिस्तुति वा' मिश्रुरिति वा लुहे वा' रुक्ष इति वा 'तीरार्थी'
इति वा 'चरणकरणपारविजृम्भि वेमि' चरणकरणपारविदिति वा इति प्रवीमि
कथयामि सू० १५।

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरुलभ-पसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-
कवितलजितकलापालापकमविशुद्धमयपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,
वादिमानपदक-श्रीशहाब्जत्रपति कोल्हापुरराजपदच-
'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-
वाकत्रयचारि-जैनाचार्य - जैनधर्मदिवाकर
-पूज्य श्री घासीलालप्रतिनिरचितायां श्री
"सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य" समयार्थबोधिण्या-
ख्यायां व्याख्यायां द्वितीयश्रुतस्कन्धे
॥ प्रथमाऽध्ययनं समाप्तम् ॥

गुणों से युक्त, दान्त जितेन्द्रिय, गुप्त, मुक्त ऋषि, मुनि, कृमी, विद्वान्,
मिश्रु, रुक्ष, तीरार्थी और चरणकरणपारवित् ।

ऐसा मैं कहता हूँ ॥१५॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत
"सूत्रकृताङ्गसूत्र" की समयार्थबोधिनी व्याख्या का
॥ प्रथम अध्ययन समाप्त ॥

सूत्रा, ऋषि, मुनि, कृति, विद्वान्, मिश्रु, रुक्ष, तीरार्थी अने चरण करण
पारवित् ।

आ प्रभाषे हुं ठहुं छुं ॥१५॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत 'सूत्रकृताङ्गसूत्र' की
समयार्थबोधिनी व्याख्यानुं पढेहुं अध्ययन समाप्त

અથ દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય દ્વિતીયમધ્યયનં પ્રારમ્ભતે—

દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય ગતં પ્રથમાઽધ્યયનં સામ્પતં દ્વિતીયપ્રારમ્ભતે । શ્વપ્રથ-
માઽધ્યયને પુષ્કરિણીપુન્ડરીકદૃષ્ટાન્તેનાઽયમર્થઃ સમર્થિતઃ—પરિહ બૂલ્લખ્ણે મોક્ષ-
કારણમજાનન્ પરતીર્થીકઃ કર્મબન્ધનાઞ્ચ વિમુચ્ચતિ । કિન્તુ સમ્યક્શ્રદ્ધયા પવિત્રા-
ન્તઃકરણાઃ—રાગદ્વેષરહિતા ઉત્તમા નિર્ગન્થાઃ કર્મબન્ધનાનિ ત્રોટયિત્વા મોક્ષમાસા-
દયન્તિ । તથા—સ્વકીયસદુપદેશાત્—અન્યમપિ મુક્તિમાર્ગં કુર્વન્તિ । તત્રેયં જિજ્ઞાસા
ભવતિ—કેન કારણેન જીવો બન્ધમાસાદયતિ, કેન ચ કારણકુઠારેણ બન્ધનં છિન્ન-
મોક્ષં પ્રાપ્નોતિ । એતસ્ય પ્રશ્નસારસ્પોત્તરદાનાય દ્વિતીયાઽધ્યયનં મવર્તતે । અસ્મિન્-

દ્વિતીય અધ્યયન

દ્વસરે શ્રુતસ્કન્ધ કા પ્રથમ અધ્યયન સમાપ્ત હુમા, અથ દ્વસરા
અધ્યયન કા આરંભ ક્રિયા જાતો હૈ । પ્રથમ અધ્યયન મેં પુષ્કરિણી ઓર
પુન્ડરીક કે દૃષ્ટાન્ત દ્વારા હસ અર્થ કા પ્રતિપાદન ક્રિયા ગયા હૈ કિ હસ
ભૂમિ પર મોક્ષ કે કારણોં કો ન જાનને વાલે પરતીર્થિક કર્મ બન્ધન સે
મુક્ત નહીં હોતે । કિન્તુ સમ્યક્ શ્રદ્ધા સે પવિત્ર અન્તઃકરણ વાલે, રાગ
ઓર દ્વેષ સે રહિત ઉત્તમ નિર્ગન્થ હી કર્મબન્ધનોં કો તોડ કર મુક્તિ
પ્રાપ્ત કરતે હૈં તથા અપને સદુપદેશ સે દ્વસરોં કો ભી મુક્તિ કા પાત્ર
બનાતે હૈં ।

અથ પ્રશ્ન યહ હોતા હૈ કિ જીવ કિસ કારણ સે કર્મબન્ધ કો માસ
હોના હૈ ઓર કિસ કારણ રુપ કુઠાર સે બન્ધન કો કાટ કર મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરતા હૈ ? હસી મહત્ત્વ પૂર્ણ પ્રશ્ન કા ઉત્તર દેને કે લિપ દ્વસરા

બીજા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

બીજા શ્રુતસ્કન્ધનું પહેલું અધ્યયન સમાપ્ત થયું, હવે બીજા અધ્યય-
નનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. પહેલા અધ્યયનમાં પુષ્કરિણી-વાવ અને
પુંડરીક-કમળના દૃષ્ટાન્તથી આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ છે કે-
આ ભૂમિ પર મોક્ષના કારણોને ન જાણનારા એવા પરતીર્થિકો કર્મના
બંધથી મુક્ત થતા નથી, પરંતુ સમ્યક્ શ્રદ્ધાથી પવિત્ર અન્તઃકરણવાળા
રાગ અને દ્વેષથી રહિત ઉત્તમ નિર્ગન્થોએ કર્મના બંધોને તોડીને મુક્તિને
પ્રાપ્ત કરે છે. તથા પોતાના સદુપદેશથી બીજાઓને પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત
કરાવે છે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે—જીવ કેવા કારણોથી કર્મ બંધને પ્રાપ્ત
થાય છે, અને કયા કારણ રૂપ કુઠારથી બંધને કાપીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે
છે ? આ મહત્ત્વ બરેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે આ બીજું અધ્યયન

અધ્યયને દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેન બન્ધનં ત્રયોદશક્રિયાસ્થાનેન મોક્ષો મનિષ્યતીતિ
ક્રિક્ષિપ્તવિષ્ણતિ। યદપિ બન્ધનમુક્તિકારકોઃ ચર્ચામાનપિ સંહતા, હપાપિ-
તંકેષેન મહત્તાં તાં વિસ્તરેજ પ્રસ્તોચ્યતીતિ મહદ્દૈષ્ટિદયમ્। યા પુરુષાઃ સ્વકીય-
કર્મણિ ક્ષયયિતુમિક્ષતિ-સ પ્રથમતો દ્વાદશપ્રકારક્રિયાસ્થાનં જાનીયાત્।
તદનુ ક્રિયાં પરિત્યજ્ય કર્મબન્ધનં ક્ષયયન્ મોક્ષમાક્ સ્યાત્, અનેન પ્રકારેણ
દ્વાદશક્રિયાસ્થાનાનાં વર્ણનં કરિષ્યતે। અતઃ એતસ્યાઽધ્યયનસ્ય
ક્રિયાસ્થાનાઽધ્યયનમિતિ ચાપ મ્ભવતિ। મમ્ભવચરનાદિવ્યાપાર એવ ક્રિયાશબ્દાર્થો

અધ્યયન પ્રારંભ ક્રિયા જાતા છે। હસ અધ્યયન મેં ચારહ સ્થાનોં સે
બન્ધન ઓર તૈરહ ક્રિયા સ્થાનોં સે મોક્ષ હોતા છે, યહ પ્રતિપાદન ક્રિયા
જાયગા। યદપિ બન્ધ ઓર મોક્ષ કે કારણોં કી ચર્ચાં પહલેં ખી હો
લુકી છે કિન્તુ યહ સંક્ષેપ સે હુર્દ છે। યહાં યહ વિસ્તાર પૂર્વક કી
જાયગી। યહ હસ અધ્યયન કી વિશેષતા છે।

જો પુરુષ અપને કર્મોં વા ક્ષય કરના ચાહતા છે, ડસે સર્વ પ્રથમ
ચારહ ક્રિયા સ્થાનોં કો જાન હેના ચાહિય। તત્પરંચાત્ યહ ડનકો
પરિત્યાગ કરકે કર્મબન્ધ કો શિથિલ કરતા હુખા મોક્ષ કા માગી
હોતા છે। હસ કારણ હસ અધ્યયન મેં ચારહ ક્રિયાસ્થાનોં કા વર્ણન
ક્રિયા જાયગા। હસીલિય હસ અધ્યયન કો 'ક્રિયાસ્થાનાધ્યયન' નામ
લિયા ગયા છે।

ચલના-કરના આદિ વ્યાપાર હી 'ક્રિયા' શબ્દ કા અર્થ છે। ક્રિયા

પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનમાં બાર ક્રિયા સ્થાનોથી બન્ધન અને
તૈર ક્રિયા સ્થાનોથી મોક્ષ થાય છે, આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવશે.
એ કે બન્ધ અને મોક્ષના કારણોની ચર્ચા પહેલાં પણ થઈ ચુકી છે, પરંતુ
તે સંક્ષેપથી થઈ છે, અહિયાં તે વિસ્તાર પૂર્વક કરવામાં આવશે. એ આ
અધ્યયનનું વિશિષ્ટ પણું છે.

એ પુરુષ પોતાના કર્મોને ક્ષય કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેણે સૌથી
પહેલાં બાર ક્રિયા સ્થાનોને જાણી લેવા જોઈએ. તે પછી તે એનો પરિત્યાગ
કરીને કર્મ બન્ધનને શિથિલ (ઢીલું) બનાવતા થકા મોક્ષના ભાગી થાય છે.
આ કારણથી આ અધ્યયનમાં બાર ક્રિયા સ્થાનોનું વર્ણન કરવામાં આવશે.
તેથી જ આ અધ્યયનને 'ક્રિયાસ્થાનાધ્યયન' એ નામ આપવામાં આવેલ છે.

આશુવું ૧૧૫ું વિગેરે વ્યાપાર એટલે કે પ્રવૃત્તિ એજ ક્રિયા શબ્દનો

સમયાર્થકોચિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૧૬૫

મ્ભવિ । ક્રિયા દ્વિવિધા દ્રવ્યક્રિયા-ભાવક્રિયા ચ । તત્ત્વ ઘટપટાદિક્રિયાપારંભ્ય શરીરાન્તક્રિયા-દ્રવ્યક્રિયા ભવતિ । ભાવક્રિયાઽષ્ટપદાસ ભવતિ, પ્રયોગો-પ્રાપ-કરણીય-સમુદાનેર્ધર્માપ-સમ્યક્ત્વ-સમ્યક્મિથ્યાત્વ-ક્રિયાભેદાત્ । एतासां क्रियाणां स्वरूपं यथास्थानं सूत्रकृता प्रतिपादयिष्यते । एतासां क्रियाणां यत्स्थानं तत् क्रियास्थानम्, इत्येतादृशक्रियास्थानस्यैव प्रकृताऽध्ययने निर्वचनं करिष्यते । अतः परमास्त्वलिनादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयम् ।

પૃથ્ઘ્-સૂયં મે આડસંતેળં ભગવયા ઇવમક્ત્વાયં-इह खलु किरियाठाणे णामञ्जयणे पण्णत्ते, तस्स णं अयमट्ठे, इह खलु संजूहेणं दुवे ठाणे एवमाहिउजंति, तं जहा-धम्मे चेव अधम्मे चेव उवसंते चेव अणुवसंते चेव । तत्थ णं जे से पढमस्स ठाणस्स अहम्मपक्खस्स विभंगे, तस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते, इह

દો પ્રકાર કી હોતી હૈ-દ્રવ્યક્રિયા ઓર ભાવક્રિયા । ઘટ પટ આદિ કી ક્રિયા સે છેકર શરીર કે અન્ત તડ કી ક્રિયા દ્રવ્ય કહલાની હૈ । ભાવક્રિયા આઠ પ્રકાર કી હોતી હૈ-પ્રયોગ ૧, ઉપાપ ૨, કરણીય ૩ સમુદાન ૪, ઈર્ષાપ ૫, સમ્યક્ત્વ ૬ ઓર સમ્યક્મિથ્યાત્વ ૭ ક્રિયા ૮ इन क्रियाओं का स्वरूप सूत्रकार स्वयं ही यथास्थान प्रतिपादन करेगे । इन क्रियाओं का स्थान क्रियास्थान कहलाता है । प्रकृत अध्ययन में इस क्रिया स्थान का ही व्याख्यान किया जाएगा । इसके अनन्तर सबलगा आदि दोषों से रहित सूत्र का उच्चारण करना चाहिए ।

અર્થ છે. ક્રિયા બે પ્રકારની હોય છે. દ્રવ્યક્રિયા અને ભાવક્રિયા ઘટ પટ, વિગેરેની ક્રિયાથી લઈને શરીરના અન્ત સુધીની ક્રિયા દ્રવ્ય ક્રિયા કહેવાય છે. ભાવક્રિયા આઠ પ્રકારની હોય છે. તે આ પ્રમાણે છે. પ્રયોગ ૧, ઉપાપ ૨, કરણીય ૩, સમુદાન ૪, ઈર્ષાપ ૫, સમ્યક્ત્વ ૬, અને સમ્યક્ મિથ્યાત્વ ૭, ક્રિયા ૮, આ ક્રિયાઓનું સ્વરૂપ સૂત્રકાર પોતે જ પ્રસંગોપાત્ત યથાસ્થાન પ્રતિપાદન કરશે. આ ક્રિયાઓનું સ્થાન ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે. ચાલુ આ બીજા અધ્યયનમાં આ ક્રિયાસ્થાનનું જ વ્યાખ્યાન કરવામાં આવશે તે ખાજી શબ્દવતા વિગેરે દોષથી રહિત સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરવું બોધ્યું આ અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર 'સૂયં મે આડસંતેળં' પ્રતિપદિ છે.

खलु पादुकां वा ४ संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा—आरिया
वेगे अणारिया वेगे उच्चागोया वेगे णीयागोया वेगे, कायमंता
वेगे हस्समंता वेगे सुवण्णा वेगे दुवण्णा वेगे सुखा वेगे दुखा
वेगे । तेसिं च णं इमं पयारूवे दंडसमादानं संपेहाए तं जहा-
णेइएसु वा तिरिक्खजोणिएसु वा मणुस्सेसु वा देवेषु वा जे
जावस्से तहप्पगारा पाणा विन्नू वेयणं वेयंति । तेसिं पि य णं
इमाइं तेरसकिरियाठाणाइं भवंतीति मक्खायं, तं जहा-अट्टा दंडे १
अणट्टादंडे २ हिंसादंडे ३ अकम्हादंडे ४ दिट्ठीविपरियासियादंडे ५
मोसवत्तिए ६ अदिन्नादानवत्तिए ७ अज्झत्थवत्तिए ८ माणव-
त्तिए ९ मित्तदोसवत्तिए १० मायावत्तिए ११ लोभवत्तिए १२ इरि-
यावत्तिए १३ ॥सू० १॥

छाया—श्रुतं मया आयुष्मन् ! तेन मगरता एमारूपातम् इह खलु क्रिया-
स्थानं नाम अध्ययनं प्रज्ञप्तम्, तस्य स्वलायमर्थः । इह खलु सामान्येन द्वे स्थाने
एवमाख्यायते तद्यथा—धर्मश्चैव अधर्मश्चैव, उपशान्तश्चैव मनुषशान्तश्चैव । तत्र खलु
यः स प्रथमस्य स्थानस्य अधर्मपक्षस्य विभङ्गा, तस्य स्वलायमर्थः प्रज्ञप्तः । इह खलु
पादुकां वा ४ संत्येकतये मनुष्या भवन्ति तद्यथा—आर्या एके, अनार्या एके, उच्च-
गोत्रा एके, नीचगोत्रा एके, कायव्रत एके, हस्वव्रत एके, सुवर्णा एके, दुर्बर्णा एके,
सुखा एके, दुखा एके, तेषां च खल्विदमेतद्रूपं दण्डसमादानं सम्प्रेक्ष्य तद्यथा-
नैरयिकेषु वा तिर्यग्योनिकेषु वा मनुष्येषु वा देवेषु वा, ये चान्ये तथाप्रकाराः
प्राणाः विद्वांसो वेदनां वेदयन्ति, तेऽपि च खलु इमानि त्रयोदशक्रियास्थाना-
नि भवन्तीत्याख्यातम्, तद्यथा—अर्थदण्डः १ अनर्थदण्डः २ हिंसादण्डः ३ अक-
स्माद्दण्डः ४ दृष्टिविपर्यादण्डः ५ मृदापत्ययिकः ६ अदत्तादानपत्ययिकः ७ प्रध्वा-
त्मपत्ययिकः ८ मानपत्ययिकः ९ मित्रदोषपत्ययिकः १० मायापत्ययिकः ११
लोभपत्ययिकः १२ ईर्ष्यापत्ययिकः १३ ॥सू० १॥

ટીકા—સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિપ્રભૃતિશિષ્યસમુદાયં મનિ કથયતિ—‘આઠ-સંતેળ’ હે આયુઃમન્ શિષ્ય ! તેન ‘ભગવા’ ભગવાતા તીર્થંકરેણ મહાવીરેણ ‘સ્વ-મલસ્રાયં’ એવમ્-વધ્વમાણમ્ આરુઘાતં પ્રતિપાદિતમ્ ‘મે સુયં’ મયા શ્રુતમ્-ભગવતા યદુપદિષ્ટં તન્મયા શ્રુતમ્-તદેવ ક્રિયાસ્થાનં ત્વામહં વચ્ચમ્ । અવહિતમત્તાઃ સાવધાનમનસા કૃણુ । ‘હ ચલુ કિરિયાઠાણે ળામઞ્જણે પળાત્તે’ હહ-અસ્મિન્ જિનશાસને ચલુ ક્રિયાસ્થાનં નામાડધ્યયનં દ્વિતીયસ્કન્ધે મગ્ગપત્તમ્-કલ્પિતમ્ । ‘તાસ ણં અયમદ્દે’ તસ્ય-ક્રિયાસ્થાનસ્ય ચલુ અયમર્થઃ, ‘હ ચલુ સંજૂહેણં દુણે ઠાણે ણમાદિજ્જં’ હ ચલુ દ્વે સ્થાને સામાન્યેન-એવમારુપાયેતે । ‘તં જા’-તથથા-‘ધમ્મે ચેવ અધમ્મે ચે’ ધર્મશ્રૈયાધર્મશ્રૈવ ‘ઉપાંતે ચેવ-મણુસંતે ચેવ’ ઉપશાન્તશ્રેયાડનુપશાન્તશ્રૈવ-ઉપશાન્તધર્મસ્થાનમ્ અનુપશાન્તધર્મસ્થાનં ચ ‘તત્થ ણં જે સે પઠમસ’ તત્ર ચલુ પઃ સઃ પઠમસ્ય ‘ઠાઠસ’ સ્થાનસા ‘અદ્ધમ્પવલ્લસ’ અધર્મપલ્લસ્ય ‘રિમંતે’ વિમક્કો વિમાગઃ મહાર ઇતિ યાચત્-હહ માયઃ સર્વો-પિ અધમ્પતોડર્મે પવર્તતે તતઃ સદુપદેશાદ્ધર્મે પ્રાર્ત્તે અતોડધર્મ સ્વપ મથમત્તર-

‘સુયં મે આઠસંતેળં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—શ્રી સુધર્મસ્વામી અપને જમ્બૂ સ્વામી આદિ શિષ્ય સમૂહ સે કહતે હૈ—હે શિષ્ય ! આયુષ્માન્ ભગવાન્ મહાવીર તીર્થંકરને હસ પ્રકાર કહા હૈ । ભગવાન્ ને જો કહા વહ મૈને સુના હૈ । વહી ક્રિયા-સ્થાન મૈ તુમ્હે કહતા હું । જિસે સાવધાનચિત્ત હોકર સુનો --

હસ જિનશાસન મૈ ક્રિયાસ્થાન નામક અધ્યયન કહા ગયા હૈ । વસકા અર્થ યહ હૈ—સામાન્ય રૂપ સે દો સ્થાન હસ પ્રકાર કહે જાતે હૈ—ધર્મ ઓર અધર્મ, ઉપશાન્ત ઓર અનુપશાન્ત અર્થાત્ ઉપશાન્ત ધર્મસ્થાન ઓર અનુપશાન્ત ધર્મસ્થાન । હનમૈ સે પ્રથમ અધર્મ સ્થાનકા અર્થ હસ પ્રકાર કહા ગયા હૈ ।

ટીકાર્થ—શ્રી સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામી વિગેરે પોતાના શિષ્યોને કહે છે કે—હે શિષ્યો ! આયુષ્યમાન્ ભગવાન્ મહાવીર તીર્થંકરે આ પ્રમાણે કહ્યું છે. ભગવાને જે કહ્યું તે મેં સાંભળ્યું છે. એજ ક્રિયાસ્થાનનું સ્વરૂપ હું તમોને કહું છું તે તમો સાવધાન ચિત્તવાળા થઈને સાંભળો.

આ છૂન શાસનમાં ક્રિયાસ્થાન નામનું અધ્યયન કહેવામાં આવેલ છે, તેનો અર્થ એ છે કે—સામાન્ય પશુપાથી બે સ્થાનો આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે તે બે સ્થાન ધર્મ, અને અધર્મ એ છે. ઉપશાન્ત અને અનુપશાન્ત અર્થાત્ ઉપશાન્ત ધર્મસ્થાન અને અનુપશાન્ત ધર્મસ્થાન તેમાં પહેલાં અધર્મ સ્થાનનો અર્થ આ પ્રમાણે કહેલ છે.—

હુત્તમ્ । 'તસ્મિન્ જનં મયમદ્વેષ્યન્તે' તસ્ય સ્વદ્વ મયમર્થઃ પ્રકાશઃ 'ઇદં સ્વદ્વ પાશ્વં વાષ્' ઇદં-પ્રસ્મિન્ લોકે સ્વલુ ઇતિ-નિશ્ચયેન 'પાશ્વં વા' પાશ્વ્યાં વાષ-પાશ્વા-વિવિક્તસુ ચતુર્ણુ 'સંવેગશ્યા મણુપ્યા મંતિ' સન્ત્યેકાપે મનુષ્યા મન્વન્તિ-ત્રયૈક-મકારમેદમિત્રા માનતા વિદ્યન્તે, 'તં જહા' તથયા 'આરિયા વેગે અગારિયા વૈને' આર્યા એતે, અનાર્યા એકે 'ઉચ્ચગોપા વેગે-ગીપાગોપા વેગે' ઉચ્ચગે ત્રા એકે-નીચગોપા એકે, 'કાપવંશ વેગે-હસ્તમંશ વેગે' કાપવન્તો દીર્ઘ હાયા એકે-હસ્ત-કાપા એકે 'સુઘ્ના વેગે-દુઘ્ના વેગે' સુઘર્ષા એકે-કેવલ વિશિષ્ટર્ષાન્તો મન્વન્તિ, દુર્ઘર્ષા એકે, 'સુરુપા વેગે-દુરુપા વેગે' સુરુપાઃ-સુન્દરરુપાન્ત એકે, દુરુપાઃ-કુસ્મિતરુપાન્ત એકે 'તેર્મિ ચ જં પચારુવં' તેર્ષાં ચ સ્વદ્વ ઇદમ્ એવમ્, તેર્ષામનેત્તમેદમિત્રાનાં માનતાનામ્ ઇદં વસ્તુમાણરુપકમ્ 'દંડસમાશાનં' દંડ-સમાશાનં મન્વતિ-તેર્ષાં જીવાનાં પાપકર્મજા હચ્છા મતિ, ઇતિ 'સંવેગશ્' તં સંવે-શ્ય-સમ્પ્રગૃહ્ય 'તં જહા' તથયા-'નેરણ્ણુ વા' નેરણિકેષુ-નારકજીવેષુ વા 'તિરિક્તજોણિયુ વા' તિરિક્તજોણિકેષુ જીવેષુ, 'મગુસેસુ વા' મનુષ્યજીવેષુ વા

પ્રાયઃ સર્વો લોક પહેલે અધર્મ મેં પ્રવૃત્તિ કરાતે હૈ, ફિર સદુપદેશ પાકર ધર્મ મેં પ્રવૃત્તિ હોતે હૈ, હસ કારણ અધર્મ પક્ષ કો પ્રથમ કહા હૈ ।

હસ લોક મેં નિરુચ્ય હી પૂર્વ આદિ સર્વો દિશાઓં ઓર વિદિ-શાઓં મેં નાના પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હૈ, જૈસે —કોઈ આર્ય હોતે હૈ, કોઈ અનાર્ય હોતે હૈ, કોઈ ઉચ્ચગોપી હોતે હૈ કોઈ નીચગોપી હોતે હૈ, કોઈ લઘ્વે શરીર વાલે તો કોઈ છોટે શરીર વાલે હોતે હૈ કોઈ બ્રાહ્મણ આદિ જંવે વર્ણ વાલે ઓર કંઈ નીચે વર્ણ વાલે હોતે હૈ । કોઈ સુન્દર રુપ વાલે ઓર કોઈ કુરુપ હોતે હૈ । હન નાના પ્રકાર કે મનુષ્યોં કી પાપ કર્મ કરને કી હચ્છા હોતી હૈ । પદ દેખકર નારકોં તિર્થચોં

પ્રથઃ સઘના લોકો પહેલાં અધર્મમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે. અને પછી સદુ-પદેશ પામીને ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. તેથી અધર્મ પક્ષ પહેલા કહેલ છે.

આ લોકમાં જરૂર પૂર્વ વિગેરે સઘની દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં અનેક પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. જેમકે—કેઈ આર્ય હોય છે. કેઈ અનાર્ય હોય છે. કેઈ ઉચ્ચ ગોત્રવાળા હોય છે. કેઈ નીચા ગોત્રવાળા હોય છે. કેઈ લાંબા શરીરવાળા તો કેઈ ટીંગણા શરીરવાળા હોય છે. કેઈ બ્રાહ્મણ વિગેરે ઉચ્ચ વર્ણવાળા અને કેઈ નીચા વર્ણવાળા હોય છે. કે.વ. સુંદર રૂપ વાળા અને કેઈ કદરૂપા એટલે કે ખરાબ રૂપવાળા હોય છે. આ અનેક પ્રકારના મનુષ્યોને પાપકર્મ કરવાની ઇચ્છા થાય છે. એ જોઈને નારકોં,

‘દેવેશ્વરા’ દેવનિકાષેષુ શા ‘જે જાણ્યે તહપમારા’ એ જાણ્યે તમામકારાઃ ‘વાળા’ માણાઃ-જીવાઃ ‘ચિન્નુ વેપળં વેયંતિ’ વેદનાં મુલ્યદુઃખાનુભવસ્વરૂપાં વેદ-
ચન્તિ-અનુભવન્તિ ચિદ્વાનઃ-તદસદ્ધિવેલ્લન્તઃ । ‘તેર્તિ પિ ય જં દમાઈ શ્વેરસ કિરિ-
ચાઠાળાઈ’ તેરામપિ ચ ચલુ દમાનિ ચયોદસ ક્રિયાસ્થાનાનિ ‘મરંતીસિવક્ષ્યાય’
મરન્તીતિ તીર્થકરૈરાલ્પાતમ્ ‘તં ઝહા’ તથયા-તાનિ ચ સ્થાનાનિ-અમે રક્ષ-
માણાનિ ‘અદ્વાદંહે’ અર્થદંઢઃ-કમપિ પ્રયોજનવિક્ષેપમાસાઘ હિંસાત્મકપાપકરમ્-
મર્થદંઢઃ કથયતે ૧ । ‘અળદ્વાદંહે’ અનર્થદંઢઃ મયોજનમન્તરેણેન હિંસાત્મકપાપ-
કરમનમર્થદંઢઃ ૨ । ‘હિંસાદંહે’ હિંસાદંઢઃ-પ્રાણિનામતિપાતઃ ૩ । ‘અઠ્ઠમાદંહે’
અઠ્ઠમાદંઢઃ (આકસ્મિકો દંઢઃ) અન્યસ્યાઽપરાધે દંઢયતેઽન્યાઃ ૪ । ‘દિટ્ઠી
વિરિયાસિપાદંહે’ દટ્ટિવિપર્યાસદંઢઃ-દટ્ટે વિપર્યાસોઽન્યથા ભાવસ્તેન ક્રુતો દંઢઃ,
યથા પથ્થરસ્વદંઢં જ્ઞાત્વા જાણેન પક્ષિણં હન્તિ ૫ । ‘મોસવત્તિય’ વૃષા પ્રત્યયિકાઃ-
મનુષ્યો ઓર દેવનિકાયો મેં જો સત્-અસત્ કે વિવેકી પથં પુણ્ય
કર્મ કે ઉદય સે ભાગ્યવાન્ જીવ સુખ દુઃખ સ્વ વેદના કા અનુભવ
કરવે હૈં, ડનકે ભી યહ તેરહ ક્રિયા સ્થાન તીર્થકર ભગવાન્ ને કહે હૈં ।
વે તેરહ ક્રિયા સ્થાન હસ પ્રકાર હૈં--

- (૧) અર્થદંઢ--કિંચી પ્રયોજન સે હિંસા કરના ।
- (૨) અનર્થદંઢ-- નિષપ્રયોજન હિંસા કરના ।
- (૩) હિંસાદંઢ--પ્રાણિયો કા ઘાત કરના ।
- (૪) અઠ્ઠમાત્ દંઢ--દુસરે કે અપરાધ કા દુસરે કો દંઢ લેના ।
- (૫) દટ્ટિ વિપર્યાસ દંઢ--દટ્ટિ દોષ સે દંઢ લેના, જેસે પથ્થર કા
ડુકડા સમસ કર પક્ષી કો જાણ સે મારના ।

તિયથો મનુષ્યો અને દેવનિકાયોમાં જે સત્ અમૃતના વિરેકને બલ્બનાશ
તથા પુણ્ય કર્મના ઉદયથી ભાગ્યવાન્ જીવ સુખ દુઃખ રૂપ વેદનાનો અનુભવ
કરે છે તેઓના પશ્ચ આ નીચે બતાવવામાં આવેલ તેર સ્થાનો ભગવાને
કહ્યા છે. તે તેર ક્રિયાસ્થાનો આ પ્રમાણે છે.--

- (૧) અર્થદંઢ--ઠેાઈ પશ્ચ પ્રયોજનથી હિંસા કરવી
- (૨) અનર્થદંઢ--કારણ વિના હિંસા કરવી.
- (૩) હિંસાદંઢ--પ્રાણિયોના ઘાત કરવો.
- (૪) અઠ્ઠમાત્ દંઢ--શ્રીજીના અપરાધનો બીજાને દંઢ આપવો.
- (૫) દટ્ટિ વિપર્યાસદંઢ--દટ્ટિ દોષથી દંઢલેવો જેમકે-પથ્થરનો કકઝ
અથવા પક્ષીને બાણથી મારવું.

११०

सूत्रकृतान्तर्वे

मिथ्याभाषणेन पापमम्पादकम्, 'अदत्तादानप्रत्ययिकः—स्वामिना अदत्तस्तुग्रहणम्, यथा स्तेयेन पाद्रूपग्रहणम्, 'अध्यात्मप्रत्ययिकः—मनसि अन्यथा चिन्तनम् ८। 'माणवत्ति' मानप्रत्ययिकः—जात्यादिगर्वमासाद्य परापमानम् ९। 'मित्रद्वेषप्रत्ययिकः—मित्रद्वेषः १०, 'मायाप्रत्ययिकः—परस्परवञ्चनम् ११ 'लोभप्रत्ययिकः—लोभकरणम् १२ 'ईर्ष्याद्वेष' ईर्ष्या प्रत्ययिकः—पञ्चभित्तिगुमि-त्रयगुप्तः—सर्वत्रोपयोगपूर्वकगमनेऽपि सामान्यतः कर्मबन्धो भवति १३, एते प्रयोदश क्रियास्थानानि, एभिरेव जीवस्य कर्मबन्धो भवति। एतद्व्यतिरिक्ता

(६) मृदा प्रत्ययिक दंड—मिथ्या भाषण करके पाप करना।

(७) अदत्तादान प्रत्ययिक—चोरी से पराई वस्तु लेना।

(८) अध्यात्म प्रत्ययिक—मनमें अप्रशस्त चिन्तन करना।

(९) मानप्रत्ययिक—जाति आदि का गर्व करके दूसरों का अपमान करना।

(१०) मित्रद्वेष प्रत्ययिक—मित्रों के साथ द्वेष भाव धारण करना।

(११) माया प्रत्ययिक—छल-रूपट करके पाप करना।

(१२) लोभ प्रत्ययिक—लोभ करना।

(१३) ईर्ष्याप्रत्ययिक—उपयोग पूर्वक गमन करने पर भी सामान्यतः कर्मबन्ध होता।

इन तेरह क्रियास्थानों से जीव को कर्मबन्ध होता है। इनसे

(६) मृदा प्रत्ययिक दंड—मिथ्या भाषण करीने अर्थात् असत्य गोष्टीने पाप करवुं ते

(७) अदत्तादान प्रत्ययिक—चोरी करीने पारकी चीज लेवी।

(८) अध्यात्म प्रत्ययिक—मनमां-अप्रशस्त चिन्तन करवुं।

(९) मान प्रत्ययिक—जाति विगोरेना गर्व करीने जीनगोतु' अपमान करवुं।

(१०) मित्रद्वेष प्रत्ययिक—मित्रो साथे द्वे। भाषणे।

(११) मायाप्रत्ययिक—छल करवुं करीने पाप करवुं।

(१२) लोभ प्रत्ययिक—लोभ करवुं।

(१३) ईर्ष्याप्रत्ययिक—उपयोग पूर्वक गमन (संज्ञा) करवा छां पक्ष सामान्य पक्षुथी कर्मबन्ध धरो ते।

आ तेर क्रियास्थानोथी छाने कर्मबन्ध थाय छे। तेनाथी जित केछे

ન કાચનાઽન્યા ક્રિયા વા હિ કર્મબન્ધકારિણી સ્યાત્ । एषेव क्रियास्थानेषु सर्वे संसारिणो जीवाः सन्तीति सू० १ ।

મૂલ્ય—પદમે દંડસમાદાણે અદ્વાદંડવત્તિષ્તિ આહિજ્ઞહ, સે જહા ણામણ્ કેદુપુરિસે આયહેઁં વા ણાહહેઁં વા આગારહેઁં પરિ-
વારહેઁં વા મિત્તહેઁં વા ણાગહેઁં વા મૂતહેઁં વા જક્કહેઁં વા તં
દંડં તસથાવરેહિં પાણેહિં સયમેવ ણિસિરિતિ, અળ્લોગવિ ણિસિરા-
વેહિં અળ્લો પિ ણિસિરંતે સમણુજાગહ, एवं खलु तस्स तत्पत्तियं
સાવજ્ઞંતિ આહિજ્ઞહ, પદમે દંડસમાદાણે અદ્વાદંડવત્તિષ્તિ
આહિષ્ ॥સૂ० ૨॥૧૭॥

છાયા—પ્રથમં દળસમાદાનમર્થદળપ્રત્યયિકમિત્યાસ્થાયતે । तद्यथा—नाम कश्चिन् पुरुषः आत्महेतोर्वा ज्ञानिहेतोर्वा भागारहेतोर्वा परिवारहेतोर्वा मित्रहेतोर्वा नागहेतोर्वा भूतहेतोर्वा पक्षहेतोर्वा तं दण्डं प्रसस्पात्रेषु पाणेषु स्वयमेव निमज्जति अन्येनापि निमज्जति अन्यमपि निमज्जन्तं समज्जननाति, एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावध-
માથીયતે પથમં દળસમાદાનમ્ અર્થદળપ્રત્યયિકમિત્યાસ્થાયતમ્ ॥સૂ० ૨॥૧૭॥

ટીકા—‘પદમે’ પ્રથમમ્ ‘દંડસમાદાણે’ દળસમાદાનમ્-ક્રિયાસ્થાનં
પથમં પાપહરણસ્થાનમ્ ‘અદ્વા દંડવત્તિષ્’ અર્થદળપ્રત્યયિકમ્ ‘તિ’ इति ‘आहि

अतिरिक्त कोई ऐसी क्रिया नहीं है जो कर्मबन्ध का कारण हो । संसार के समस्त जीव इन्हीं क्रियास्थानों में बन्धमान हैं ॥१॥

(૧) અર્થદંડ ક્રિયાસ્થાન

‘પદમે દંડ સમાદાણે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પદ્મો દંડ સમાદાન અર્થાત્ ક્રિયા સ્થાન અર્થદંડ પ્રત્યયિક
કહા ગયા છે । દળસમાદાન કા ઉદ્દેશ ઓર વિભાગ અર્થાત્ સામાન્ય

એવી ક્રિયા નથી, કે જે કર્મબન્ધનું કારણ હોય, સંસારના સર્વજ્ઞો
આજ ક્રિયા સ્થાનોમાં રહેલા છે. ॥૧॥

(૧) અર્થદંડ ક્રિયાસ્થાન

‘પદમે દંડસમાદાણે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પદ્મો દંડ સમાદાન અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન અર્થદંડ પ્રત્યયિક
કહેલ છે. દંડ સમાદાનના ઉદ્દેશ અને વિભાગ અર્થાત્ સામાન્ય કથન અને
સૂ० ૨૧

જડ' આલવાપતે, પ્રથમસૂત્રેણ ઉદ્દેશવિમાર્ગી દણ્ડસમાધાનસ્ય દર્શયિત્વા દ્વિતીય-
સૂત્રેણ અર્થપ્રત્યયિકદણ્ડસમાધાનસ્ય લક્ષણ સ્વરૂપં ચોચ્યતે—'પદમે' ક્ત્યાદિ । 'સે
જ્ઞાણામણ્ કેશ્વરિસે' તત્તથા નામ કશ્ચિત્પુરુષઃ, 'માયહેડં વા' જ્ઞાતિહેતોર્વા,
'આગારહેડં વા' આગાર—ગૃહં તદ્દેતોર્વા 'પરિગારહેડં વા' પરિવારહેતોર્વા 'મિત્ર
હેડં વા' મિત્રહેતોર્વા 'નાગહેડં વા' નાગહેતોર્વા 'ભૂતહેડં વા' ભૂતહેતોર્વા
'અક્ષહેડં વા' યજ્ઞહેતોર્વા 'તં દંડં તત્તથાત્રેદિ પાણેદિ સપમેઽ ણિસિરિતિ'
તં દણ્ડં ત્રસસ્થાવરપાણેષુ સ્વયમે । નિસુત્તતિ—સ્વયમેવ પ્રાણદણ્ડદાનાત્મકં પાપં
કરોતિ । 'અણોગ ત્રિ ણિસિરિતે' અન્યેનાઽપિ નિસર્જનપતિ—પરદ્વરા પ્રાણાતિ
પાતાત્મકં દણ્ડં કારયતિ 'અણં વિ ણિસિરંતં સપણુનાણં' અન્યમપિ નિરૂજન્તમ્
—તાદૃશદણ્ડં કુર્ણંતં સપણુનાનાતિ—અનુમોદતે 'પરં સ્વલુ તસ્મૈ તપતિયં' एवं
સ્વલુ તપ્—અનુમોદનઠત્તુઃ પુરુષસ્ય તત્તપ્ત્યયિકપ્—આત્મજ્ઞાત્યાદિ હેતુકમ્ 'સાત્ત-
વ્જંતિ આહિવ્જંતિ' સાત્ત્વસાધીયતે—ક્રાન્તાક્રાન્તિઽનુમોદિશામિઃ ક્રિયામિ સ્વસ્ય
પુરુષસ્ય સાત્ત્વવર્મસન્ધનં મયતીતિ । 'પદમે' પ્રથમમ્ 'દંડવમાદાણે' દણ્ડવમા-
દાનમ્—પાપકરણસ્થાનમ્ 'અદ્ધા દંડવત્તિ' અર્થદણ્ડવત્ત્યયિકમ્ તિ અદ્વિપ'

કથન ઓર ભેદ પ્રદર્શન કરકે અર્થદંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કા સ્વરૂપ
કહતે હૈ—કોઈ પુરુષ અપને સ્વયં કે લિપ, જ્ઞાતિજનો કે લિપ ગૃહ કે
લિપ, પરિવાર કે લિપ, મિત્ર કે લિપ, નામ ભૂત યા યજ્ઞ કે લિપ ત્રસ
ઔર સ્થાવર પ્રાણિયોં કી સ્વયં હિંસા કરતા હૈ, દુસરે સે હિંસા કર-
શાતા હૈ, ઔર હિંસા કરને ઘાલો કી અનુમોદના કરતા હૈ । હસ પ્રકાર
કિસી પ્રયોજન સે સ્વયં હિંસા કરને, કરાને ઔર અનુમોદન કરને સે
હસ પુરુષ કો કર્મબન્ધ હોતા હૈ । યદ્ અર્થદણ્ડ પ્રત્યયિક પ્રથમ
ક્રિયાસ્થાન હૈ ।

માત્ર ઈ યદ્ હૈ કિ ઝો અપને લિપ યા અપને મિત્ર અથવા પરિવાર
આદિ કે લિપ ત્રસ—સ્થાવર જીવોં કા પ્રાણાતિપાત કરતા હૈ, કરશાતા

ભેદ પ્રદર્શન કરીને અર્થદંડ ક્રિયાસ્થાનવું સ્વરૂપ કહે છે—કોઈ પુરુષ પોતાના
માટે, ઘર માટે, પરિવાર માટે, મિત્રને માટે; નામ, ભૂત, અથવા યજ્ઞ માટે
ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોની પોતે હિંસા કરે છે બીજાથી હિંસા કરાવે છે,
તથા હિંસા કરવ વાળાવું અનુમોદન કરે છે. આ રીતે કોઈ પ્રયેજનથી કાંય
હિંસા કરવા, કરાવવા અને અનુમોદન કરવાથી તે પુરુષને કર્મબંધ થાય છે.
આ અર્થદંડ પ્રત્યયિક પહેલું ક્રિયાસ્થાન છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—જો પોતાને માટે અથવા પોતાના મિત્ર અથવા
પોતાના પરિવાર વિગેરે માટે ત્રસ સ્થાવર જીવોનો પ્રાણાતિપાત કરે છે,

સમયાર્થબોધની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૧૬૩

સ્ત્યાસ્વાતમ્ । યઃ સ્વાર્થં પરર્થં વા મિત્ર-પરિવારાર્થં વા, ત્રણસ્યારાદિપાગિનાં
માણાદિશતાત્મકં દણ્ડં કરોતિ કારયતિ વા અન્યં કુર્વન્તે વા અનુમોદને તસ્ય-
પુરુષસ્યાર્થપ્રત્યયિકં દણ્ડસમાદાનં ક્રિયાસ્થાનં પાપાય ભવતીતિ પ્રથમમર્થદણ્ડ-
પ્રત્યયિકં ક્રિયાસ્થાનમ્ ॥૧૦૦ ૨ ॥ ૧૭॥

મૂળમ્—અહાવરે દોઢે દંડસમાદાણે અણટ્ટાદંડવાત્તિ એ
આહિજ્જડ, સે જહાણામએ કેડપુરિસે જે હમે તસા પાણા
ભવંતિ તે ણો અચ્ચાએ ણો અજિણાએ ણો મંસાએ ણો સોણિ-
યાએ એવં હિયયાએ પિત્તાએ વસાએ પિચ્છાએ પુચ્છાએ વાલાએ
સિંગાએ વિસાણાએ દંતાએ દાઢાએ ણહાએ ણહારુણિએ અટ્ટીએ
અટ્ટિમંજાએ, ણો હિંસિંસુ મેત્તિ ણો હિંસિંતિ મેત્તિ ણો હિંસિ-
સ્સંતિ મેત્તિ ણો પુત્ત પોસણાએ ણો પસુપોસણયાએ ણો અગાર-
પરિબૂહણતાએ ણો સમણમાહણવત્તયા હેઝં ણો તસ્સ સરીરગસ્સ
કિંચિ તિપ્પરિયાદિત્તા ભવડ, સે હંતા છેતા મેત્તા લુંપઇત્તા
વિલુંપઇત્તા ઉદ્વઇત્તા ઉગ્ગિઝં બાલે વેરસ્સ આભાગી ભવડ,
અણટ્ટાદંડે । સે જહાણામએ કેડપુરિસે જે હમે થાવગા પાણા
ભવંતિ, તે જહા—ફકડાઈ વા કઢિણાઈ વા જંતુગાઈ વા પરગાઈ
વા મોંઘલાઈ વા તણાઈ વા કુસાઈ વા કુચ્છાગાઈ વા પઢવગાઈ
વા પલાલાઈ વા, તે ણો પુત્તગોસણાએ ણો પસુપોસણાએ ણો
અગારપડિબૂહણાએ ણો સમણમાહણપોસણાએ ણો તસ્સ સરીર-

હૈ યા કરને બાહે કા અનુમોદન કરતા હૈ, उसको अर्थदण्ड प्रत्ययिक
क्रियास्थान होता है । यह प्रथम क्रिया स्थान द्रुम ॥२॥

કરાવે છે. અથવા કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, તેને અર્થદંડ પ્રત્યયિક
ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે. આ પહેલું ક્રિયાસ્થાન છે. ॥૨॥

स्स किंषि वि परियाइत्ता भवंति, से हन्ता छेत्ता भेत्ता लुंण्डत्ता
 विलुंण्डत्ता उद्वइत्ता उज्झिउं वाळे वेरस्स आभागी भवइ,
 अणट्ठादंडे। से जहाणामए केइपुरिसे कच्छंसि वा दहंसि वा
 उदगंसि वा दविगंसि वा वलगंसि वा णूमंसि वा गहणंसि वा
 गहणविदुग्गंसि वा वणंसि वा वणविदुग्गंसि वा पव्वयंसि वा
 पव्वयविदुग्गंसि वा तणाइं ऊसविय सयमे। अगणिकायं
 णिसिरंति अण्णेण वि अगणिकायं णिसिरावेति अण्णंपि अगणि-
 कायं णिसिरंतं समणुजाणइ अणट्ठादंडे, एवं च खलु तस्स
 तप्पत्तियं सावज्जंति आहिउजइ, दोच्चे दंडममादाणे अणट्ठादंड-
 वत्तिए त्ति आहिए ॥सू० ३-१८॥

छाया--अथाऽपरं द्वितीयं दण्डउत्पादानमनर्थदण्डपः शकित्वाख्यायते,
 तद्यथानाम कश्चिन् पुरुषः, ये इमे त्रयाः प्राणा भवन्ति तान् नो अर्चयै
 नो अजिनाय नो मांसाय नो शोणिनाय एवं हृदयाय पित्ताय वसायै पिच्छाय
 पुच्छाय वालाय शृङ्गाय विषाणाय दन्ताय दंष्ट्रायै नखाय स्नायवे अस्थने
 अस्थिमज्जायै, नो अहिंमिषु ममेति, नो हिंसन्ति ममेति, नो द्विसिष्यन्ति ममेति,
 नो पुत्रपोषणाय नो पशुपोषणाय नो आगारपरिवृद्धये नो श्रमणमादनशर्तनाहेतोः नो
 तस्य शरीरस्य किञ्चिन् परित्राणाय भवति स हन्ता छेत्ता भेत्ता लुम्पयिता विलुम्प-
 यिता उपद्रावयिता उज्झित्य वालो वैरस्स आभागी भवति अनर्थदण्डः। तद्यथानाम
 कश्चिन् पुरुषः, ये इमे स्वावराः प्राणा भवन्ति तद्यथा इकट्ठादि वा कठिनादि
 वा जन्तुकादि वा परकादि वा मुस्तादि वा तृणादि वा कुशादि वा कुच्छकादि
 वा पर्वकादि वा पलाकादि वा ते नो पुत्रपोषणाय नो पशुपोषणाय नो आगार-
 परिवृद्धये नो श्रमणमादनपोषणाय नो तस्य शरीरस्य किञ्चिन् परित्राणाय
 भवन्ति, स हन्ता छेत्ता भेत्ता लुम्पयिता विलुम्पयिता उपद्रावयिता उज्झित्य
 वालो वैरस्याऽऽभागी भवति अनर्थदण्डः। तद्यथानाम कश्चिन् पुरुषः कच्छे वा
 हृदे वा उदके वा द्रव्ये वा वलये वा अवतमसे वा गहने वा गहनविदुर्गे वा वने वा
 वनविदुर्गे वा पांते वा पर्वतविदुर्गे वा वृक्षानि उत्सार्य उत्सार्य सत्यमेव अभिक्कायं

નિસૃજતિ અન્યેનાઽપિ અગ્નિકાયં નિસર્જવતિ અન્યમપિ અગ્નિકાયં નિસૃજન્તં સમ-
તુજાનાનિ અનર્થદણ્ડઃ । एवं न खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावप्रमाधीयते । द्वितीयं
दण्डसमादानम् अनर्थदण्डप्रत्ययिकमित्याख्यातम् । ॥ ૧૦૩ = ૧૮ ।

ટીકા—પ્રથમ ક્રિયાસ્થાનમ્ અનર્થપ્રત્યયિકં પ્રદર્શિતં સમાપ્તિ-દ્વિતીય
મનર્થદણ્ડપ્રત્યયિકં ક્રિયાસ્થાનમાહ-યઃ કશ્ચિન્ પુરુષઃ પ્રયોજનં વિનૈવ ત્રમ
જીવાન્ હિસતિ, તસ્ય દ્વિતીયં ક્રિયાસ્થાનં પાપકારણં મન્તિ, અધુના સુત્રાર્થો
વિહિતરૂપતે-‘અઠાવરે’ અપાપરમ્ ‘દોચ્ચે’ દ્વિતીયમ્ ‘દંડસમાદાનમ્ (ક્રિયાસ્થાનમ્)
‘અણદ્વા દંડવતિષ્’ અનર્થદણ્ડપ્રત્યયિકમ્ અનર્થદણ્ડકારણકમ્ ‘તિ આદિજનઃ’
ઇત્યાભ્યાસયતે ‘સે જહાણામ્’ તથાપાનામ ‘કેડુરિસે’ કશ્ચિન્પુરુષઃ ‘જે હમે તમા-
પાણા મન્તિ’ એ હમે ત્રસ્યન્તિ-શ્રીતોષ્ણાદિના ઉદ્વેગં પાતુમ્તીતિ ત્રસાઃ-જહ્નમાઽ-
પર્યર્ચયા મન્તિ । ‘તે’ તાન-ત્રમાન જીવાન્ દિવમોતિ, પ્રયોજનાઽપાવં દર્શયતિ
-‘જો અચ્ચાણ’ નો અર્ચાયૈ-ની સ્વકીયસ્ય પરત્રીયસ્ય વા શરીરમ્ય રક્ષણાય

(૨) અનર્થદણ્ડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અઠાવરે દોચ્ચે દંડસમાદાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-પ્રથમ અર્થદણ્ડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહકર અથ દ્વસરા
અનર્થદણ્ડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહતે હૈ-—જો પુરુષ વિના હી કિસી
પ્રયોજન કે જીવોં કી હિંસા કરતા હૈ, વહ દુસરે ક્રિયાસ્થાન કા આગી
હોતા હૈ । અથ સૂત્ર કા અર્થ લિખતે હૈ -

હસકે અનન્તર દુસરા દણ્ડસમાદાન અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન અનર્થદણ્ડ
પ્રત્યયિક હૈ । વહ હસ પ્રકાર હૈ-—ગ્રહ જો ત્રમ જીવ હૈ અર્થાત્ જો
સર્પ-ગર્મી કે કારણ ઉદ્વેગ વો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ઓર જિન્હે જંગમ પ્રાણી
કહતે હૈ, ડનકી જો હિંસા કરતા હૈ, કિન્તુ નિપ્રયોજન હી હિંસા

(૨) અનર્થદંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અઠાવરે દોચ્ચે દંડસમાદાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-—પહેલું અર્થદંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહીને હવે બીજું અર્થ
દંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહેવામાં આવે છે-—જે પુરુષ કોઈ પણ પ્રયોજન
વગર જીવોની હિંસા કરે છે, તે બીજા ક્રિયાસ્થાનના અધિકારી બને છે.

હવે સૂત્રનો અર્થ પ્રગટ કરે છે.—

આના પછી બીજો દંડસમાદાન-અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન અનર્થદંડ
પ્રત્યયિક છે. તે આ પ્રમાણે છે-—જે આ ત્રસ જીવે છે. અર્થાત્ જેઓ ‘શદી’
-ગમીના કારણે ઉદ્વેગ પામે છે, અને જેમને જંગમ પ્રાણી કહેવામાં આવે
છે, તેમની જે હિંસા કરે છે, અને પ્રયોજન વગર જ હિંસા કરે છે, પોતાના

સંસ્કારાય વા 'ળો અન્નિણા' નો અન્નિતાય-વર્ષણે 'ળો મંસા' નો માંસાય 'ળો સોણિણા' નો શોણિતાય 'એવં દિયણા' એવં દ્વિયણા-દ્વિયન્નિલમપિ ન 'પિત્તા' વસા' પિચ્છા' પુચ્છા' વાઢા' પનારતા મરત્યદીનાં વધઃ પોક્કઃ, પિત્તાય, વસાયે ચર્વીતિ પ્રસિદ્ધાય, પિચ્છાય-વસાયેતાવતા મયૂરસ્ય હિંસા લોકસિદ્ધા મનીયતે, એતદીયપિચ્છેન સંમાર્મિની નિર્માયિતે, પુચ્છાય-એતાવતા ચમરી ગોવંધઃ પોક્કઃ, તપ્પુચ્છેન ચામરનિર્માણં મયતિ વાઢાય-કેશાય, અજાડઽન્નિક્ક-મમૃતિ હોમયનાં હિંસા મરશિંતા, 'સિણા' વિસાણા' દંતા' દાઢા' ગણા' ગઢારુ-ણિ' અઢો' અઢિમંજા' ગૃદ્ધાય-હરિણાદીનામ્ વિષણાય, દન્તાય-હસ્તિનો વેષ્ટાયૈ, નલાય-અગ્રાદીનામ્, સ્નાયવે, અસ્થને, અસ્થિમજ્જાયૈ 'ળો હિંસિમ્મ મેતિ' નો અહિંસિમ્મ મેમેતિ-ઇમે મરત્યસ્વન્ધિનમ્ અમારયન. એતદર્થે ન તાન્ માર-યતિ અપિતુ સ્વમાત્રાદેન કીઢન વા મારયતિ પ્રાણિજાતમ્ 'ળો હિંમિતિ મેતિ'

કરતા હૈ, ન અપને યા વૃક્ષરે કે શરીર કે રક્ષણ યા સંસ્કાર કે લિષ, ન ચમડે કે લિષ, ન માંસ કે લિષ, ન રુધિર કે લિષ, ન કલેજે કે લિષ ઓર ન પિત્ત યા ચર્વી, પિચ્છ યા વાલોં કે લિષ હિંસા કરતા હૈ, ન સોંઘોં કે લિષ, ન વિષાળોં કે લિષ, ન દાંતોં કે લિષ, ન દાદોં કે લિષ, ન નાસ્ત્રુન કે લિષ, ન સ્નાયુ કે લિષ, ન હઢ્ઢી કે લિષ, ન મજ્જા કે લિષ હી હિંસા કરતા હૈ ।

ઘટાં પિચ્છ શબ્દ સે મયૂરકા વધ કહા હૈ ડસકે પિચ્છ સે ચુરારી યના' જાતી હૈ પુચ્છ શબ્દ સે ચમરી ગાય કા વધ કહા હૈ કયોં કિ ડસકી પૂંછ કે વાલોં સે ચામર યના' જાતે હૈ, પાલ કેશ શબ્દ સે મેઢોં એવં ચક્રિયોં કા વધ સૂચિન કિયા હૈ, દાઢા શબ્દ સે દાઢી કે વધ કી સૂચના કી હૈ નલ્લ કે લિષ ગ્યાગ્ર આદિ કો હિંસા કી જાતી હૈ ।

અથવા બીજાના શરીરના રક્ષણ અથવા સંસ્કાર માટે નહીં, તથા ન આમડા માટે, ન માંસ માટે ન લેહી માટે, ન કાળજા માટે તથા ન પિત્ત, ચર્વી, પિચ્છ અથવા વાળો માટે હિંસા કરે છે. ન સોંઘડા માટે ન પુછ માટે, ન હાંતો માટે ન હઢો માટે ન નખો માટે ન સ્નાયુઓ માટે ન હાડકાઓ માટે ન મજ્જા માટે હિંસા કરે છે.

અહિંયાં પિચ્છ શબ્દથી મેરનેા વધ કહ્યો છે અને પુચ્છ શબ્દથી ચમરી ગાયની હિંસા કહી છે. કેમકે-તેના પુછડાના વાળોથી ચામર બનાવવામાં આવે છે. વાળ કેશ શબ્દથી ઘેટાં અને ખરસોંઓની હિંસા સૂચિત કરેલ છે હાઠા શબ્દથી હાથોના વધની સૂચના કરેલ છે, નખ માટે વાધ વખેરેની હિંસા કરવામાં આવે છે. તેમજ એવું માનીને હિંસા કરવામાં આવતી નથી, કે આ છેવે મરા કે.ઈ સંખંધીને

નો દિવન્તિ મમેતિ-હમે મત્સંબન્ધિનં દિસન્તિ તદ્યં ન તાન્ મારયતિ
 'જો દિસિસંતિમેતિ' નો દિસિયન્તિ મમેતિ-મત્સંબન્ધિનં દિસિષ્યમિ
 તદ્યં ન મારયતિ 'જો પુત્રપોષણા' નો પુત્રપોષણાય-ન વા પુત્રાક્ષીર્ના
 વૃદ્ધ્યર્થે મારયતિ, 'જો પશુપોષણા' નો પશુનાં ચતુષ્પદાનાં ગવાદીનાં
 પોષણાય 'જો આનારપરિવૃદ્ધતા' ન વા આનારપરિવૃદ્ધયે-ગૃહસ્ય વૃદ્ધ્યર્થમ્
 'જો સમગ્રમાહનવૃત્તણાદેઃ' નો શ્રમગ્રમાહનવૃત્તનાદેહોઃ, શ્રમગ્રમહનાદ્યર્થે
 વા ન મારયતિ 'જો તસ્મ સરીરગત્સ' નો તસ્ય શરીરસ્ય 'કિંચિદિત્પરિયા
 દિત્તા મત્તઃ' કિંચિત્પરિયાગાય મત્તિ ન વાત્સન્તપિચ્છાદ્યર્થે મારયતિ-ન વા
 શ્રમણાક્ષીનાં પોષણાય ન વા સ્વ શરીરવ્યવહારાય, કિન્તુ પ્રયોજનવ્યવરેણૈવ
 તાન્ હન્તીતિ। 'સે' સઃ 'હંતા' દના-પ્રાણવિયોગ કર્તા 'હેતા-હેદનકર્તા' માણિ-
 નામિતિ સર્વેઽ સમ્બધ્યતે। 'મેતા' મેતા-મેદનકર્તા 'લુંપહતા' લુપ્તાયિતા-પ્રાણ-
 ક્તયિતરા પૃથક્ પૃથક્ કર્તા 'વિલુંપહતા' વિલુંપયિતા-વિશેષરૂપેઽ માણિનર્થમ્-
 નેવાક્ષીનામુપદ્રાવિતા 'ઉપદ્રાવતા' ઉપદ્રાવયિતા-ઉપદ્રાવકારી-વસ્થાપિતા, 'ઉચ્છિન્ન'ં

और न यह सोचकर हिंसा को जानो है कि इस जीव ने मेरे
 किसी सम्बन्धी को मारा था, या यह मारता है अथवा मारेगा, न पुत्र
 आदि के पोषण के लिए, न गाय आदि चौपायों के पोषण के लिए,
 न गृह की वृद्धि के लिए, न श्रम या व्यवसाय के लिए मारता है, न
 शरीर निर्वाह के लिए मारता है, किन्तु बिना प्रयोजन, कीड़ा करता
 हुआ या भादत के बशीभूत होकर जो हिंसा करता है वह विवेकहीन
 प्राणी अनर्थदण्ड के पाप का भागी होता है और मारे जाने वाले
 प्राणियों के साथ घेर बांधता है। यही कहते हैं-वह निष्प्रयोजन हनन
 करनेवाला, हेदन-भेदन करने वाला, प्राणियों के अंगों को काटकर
 अलग-अलग करने वाला, चमड़ी या नेत्र आदि को निकालने वाला,

મારે છે. અથવા આ મારે છે, અથવા મારશે, ન પુત્ર વિગેરેના
 પોષણ માટે, ન ગાય વિગેરે ચતુષ્પદ-ચાર પગવાળા જીવોના પોષણ માટે,
 ન ઘરની વૃદ્ધિ માટે ન શ્રમણ અથવા વ્રાજ્ઞણ માટે મારે છે, ન શરીરના
 નિર્વાહ માટે મારે છે, પરંતુ પ્રયોજન વગર જ કીડા-રમખ કરતાં કરતાં
 આહત-દેવને વશ થઈને જે હિંસા કરે છે, તે વિવેક હીન પ્રાણી અનર્થ
 હંડના પાપને ભોગવનાર બને છે. અને મારવામાં આવનારા પ્રાણિયો સાથે
 વેર બાંધે છે. એજ કહે છે કે-આ પ્રયોજન વગર હનન કરવાવાળા હેદન
 -ભેદન કરવાવાળા પ્રાણિયોના અંગોને કાપીને ગુદા ગુદા કરવા વાળા,
 ચામડી અથવા આંખોને કાઢવાવાળા, ઉપદ્રવ કરનારા, અનર્થ હંડના કહેવા

ઉચ્છિન્ન-પરિવષ્ટા અર્થદ્વંદ્વસ્ય કદુકફલમિતિ વિવેક્ષમાકુર્વન્ 'વાણે' 'વાણઃ-
 સ્વસદ્ધિવેદવિકલઃ જીવેઃ સદ્ધે 'વેસ્સ્વ' વૈસ્સ્વ 'આમાગી માઈ' આમાગી માતિ-
 સ્વલ્પ માગી ભવતિ 'અણદ્વાદંઢે' અનર્થદ્વંદ્વઃ-તિસ્વયોજનદ્વંદ્વઃ સઃ । 'સે જઙ્ઘા
 વામય' તથાનામ 'કેઈ પુરિસે' કચ્છિત્ પુરુષઃ 'જે રમે યાચરા મળા મવંતિ' જે
 રમે સ્વાચરાઃ માગાઃ પૃથિવ્યાદયો ભવન્તિ 'તંતઠા' તથા- 'ઈકઠાઠાઈવા' ઈકઠા-
 ઠાદિ વા-વનસ્પતિવિશેષસ્વેય સંજ્ઞા, 'કઠિણાઈ વા' કઠિનાદિ વા 'જંતુગાઈ વા'
 જંતુઠાદિ વા-એતે વનસ્પતિવિશેષાઃ 'મોકવાઈવા' મુક્તઠાદિ વા 'તળાઈ વા'
 તળાદિ વા 'કુમાઈ વા' કુશાદિ વા 'કુચ્છગાઈ વા' કુચ્છઠાદિ વા 'પવરગાઈ વા'
 પર્વઠાદિ વા 'પલાઠાઈ વા' પત્તાઠાદિ વા 'તે જો પુત્રપોષણાઈ' તે જો પુત્રપોષ-
 ણાય તાસ્વાન-પૂર્વેપદશિતસ્થાવરકાયાન્, યાન્ હન્તિ નો તે પુત્રપોષણાય
 પુત્રપદમુચ્છેદનકં તેન સર્વેણાં જ્ઞાતિપરિચારણાં સપ્રદઃ, 'જો પશુપોષણાઈ' જો
 પશુપોષણાય 'જો આમારપવિચાર નો આમારપવિચારે 'જો સપગમાહન

વપદ્રવ્યકારી, અનર્થદ્વંદ્વ કે કદુકફલનો ન સમજાને ચાલા વહ મન્દુદ્ધિ
 જીવો' કે સાથ હોને વાળી શત્રુના કા માગી હોવા હૈ, નિરર્થક જી વૈર
 કા ભાજન બનતા હૈ ।

ઔર મહ જો પૃથિવી આદિ સ્થાવર પ્રાણી હૈ, જેસે ફલકડ, કઠિન
 તથા જંતુક નામક વનસ્પતિયાં, મોથા, તૃણ, કુશ, કુચ્છક, પર્વક,
 પલાલ, इन वनस्पतियों का पुत्र का पोषण करने के लिए हनन
 नहीं करता है, 'यहां पुर शब्द उपलब्ध है, उनसे सभी ज्ञानि-परि-
 चार आदि का ग्रहण कर लेना चाहिए' न पशुओं का पोषण करने के
 लिए हनन करता है, न घर को बहाने के लिए, न भ्रमणमाह्न के पोषण
 के लिए, न अपने शरीर की रक्षा के लिए हनन करता है, वह निष्प्र

ફળને ન સમજવા વાળા, તે મંદ બુદ્ધિવાળા જીવોની સાથે ચતારા શત્રુ
 પણાના ભાગીદાર બને છે. નિરર્થક જ વૈરને પાવ બને છે.

અને જે આ પૃથ્વીકથ વિગેરે સ્થાવર પ્રાણી છે, જેમકે-હિંદુઃ-કઠિન
 તથા જંતુક નામની વનસ્પતિયો. તથા મોથા, તૃણ, કુશ, કુચ્છક, પર્વક,
 પલાલ, આ વનસ્પતિયોનું જેઓ કુટુંબનું પોષણ કરવા માટે હનન-વધ
 કરતા નથી, અહિયાં (કુટુંબ શબ્દથી સ્વળા જ્ઞાતિ-પરિચાર વિગેરે સમજી
 લેવા) ન 'શુભે' નું પોષણ કરવા હનન-વધ કરે છે. ન ઘર વધાવવા માટે,
 ન ભ્રમણ કે માહતના પોષણ માટે ન પોતાના શરીરની રક્ષા માટે હનન

પોસણાપ' નો શ્રમણમાહનપોષણાય 'ળો તસ્સ સરીરગસ્સ' નો તસ્સ શરીરસ્ય 'કિંચિ-
 વિપરિચાડતા મર્વંતિ' કિંચિત્ પરિચાણાય ભવન્તિ 'સે હંતા' સ હન્તા 'છેતા-મેતા
 -હુંપણા-વિહુંપણા-ઉપદણા' છેતા-છેદનકર્તા, 'મેતા' મેદનકર્તા, લુપ્પયિતા,
 વિલુપ્પયિતા, ઉપદ્રવયિતા 'ઉજ્જિહંતે વાછે વેરસસ આમાગી ભવઈ' ઉજ્જિહંત્ય-વિવેકં
 પરિત્યજ્ય વાછો-મન્દબુદ્ધિઃ વૈરસ્યામાગી ભવતિ-સર્વથા વૈરસ્ય માગી ભવતી-
 ત્યર્થઃ 'અળદ્વાદંદે' અપમનર્થદુષ્ટઃ, પુનરપ્યાહ-'સે જહાણામપ્' તચ્ચથાનામકઃ
 'કેઈ-પુરિસે' કશ્ચિન્ પુરુષઃ 'કચ્છંમિ વા-દહંમિ વા ઉદગંમિ વા-દવિયંમિ વા-
 વલ્લપંમિ વા-જૂમંમિ વા-ગગળંમિ વા' કર્છે વા-તૂળપુઝ્જે, હ્રદે વા, ઉદકે વા
 -સમુદ્રન્યાદિષુ, દ્રવ્યે વા, ચ્લયે વા-નદીવેષ્ટિતસ્થલે, 'જૂમંમિ વા' ગર્તે વા-અવત-
 મસે વા-અન્ધકારપૂર્ણસ્થાને, 'ગહણે વા' ગહને વા 'ગહણવિદુર્ગમંમિ વા-વર્ણંમિ
 વા વળવિદુર્ગમંમિ વા-પર્વતંમિ વા-પર્વાયવિદુર્ગમંમિ વા' ગહનવિદુર્ગે વા, વને વા,
 વનવિદુર્ગે વા, પર્વતેવા પર્વતવિદુર્ગે વા 'તળાઈં ડમવિય ડમવિય' તૂળાનિ ઉત્સાર્ય
 ઉત્સાર્ય-ઉક્ષિપ્ય ઉક્ષિપ્ય 'સમ્મેર અણિકાયં ણિમિરઈ' સ્વપ્નેવાડિનિકાયં
 યોજન હનન કરને ચાલા, છેદન કરને ચાલા, મેદન કરને ચાલા, કાટ
 કર પૃથક્-પૃથક્ કરને ચાલા, ઉત્વાહ દેને ચાલા ઉપદ્રવ કરને ચાલા
 બ્રહ્માની વ્યર્થ હો ચૈર કા માગી હોવા છે. હસ પ્રકાર કિસી પ્રયોજન
 કે વિના હિંમા કરના અનર્થદંડ છે.

और भी कहते हैं-कोई भी पुरुष कछार-नदी के तट पर, तालाब
 पर, जलाशय पर, नदी से वेष्टित स्थल पर, खड्डे में, अन्धकार पूर्ण
 स्थान में, गहन में, गहनविदुर्ग 'जहाँ जाना कठिन हो ऐसे गहन
 स्थान में, वन में, वनविदुर्ग में, पर्वत पर पर्वत विदुर्ग पर तृण आदि
 फैला-फैला कर स्वयं ही आग जलाना है, या दूसरे से भाग जलवाना

કરે છે. એવા વિના પ્રયોજન હનન કરવાવાળા, મેદન કરવાવાળા, ભેદન
 કરવાવાળા, કાટ કરીને પૃથક્ પૃથક્ કરવાવાળા, ઉત્વાહવાળા, ઉપદ્રવ કરવા
 વાળા બ્રહ્માની વ્યર્થ દેવાટ જ વેરને ભોગવનારા બને છે. આ રીતે કોઈ
 પણ પ્રયોજન વગર જ હિંસા કરતી તે અનર્થ દંડ કહેવાય છે.

વિશેષ કહે છે-કોઈ પણ પુરુષ કછાર-નદીના કિનારા પર તટાવ પર
 જંગલમાં પર નદીથી વીંટળાયેલા સ્થળ પર, ખાડમાં અંધારાવાળા સ્થાનમાં
 ગહનમાં-ગહન વિદુર્ગ એટલે કે જ્યાં જવું મુશ્કેલ હોય એવા ગહન
 સ્થાનમાં વનમાં, વનવિદુર્ગમાં પર્વત પર, પર્વત વિદુર્ગ પર તુણ પિચેર
 ફેલાવીને સ્વયં આગ લગાડે છે, અથવા બીજાની પાસે આગ લગાવે છે;

નિસ્રવત્તિ, કરિમશ્ચરપિ સ્થાને તૃણાદિકમેકત્ર કૃત્વા ચક્ષિ પચ્ચાકયતિ ।
 ‘અગ્નેષ વિ અગ્નિકાયં ણિસિરાવેહ’ અન્યેનાડપિ અગ્નિકાયં નિસર્જયપિ-પચ્ચા-
 લયતિ । ‘અગ્નં વિ અગ્નિકાયં ણિસિરંતં સમણુજાણહ, અણદ્દા દંઢે’ અન્યમપિ
 અગ્નિકાયં નિસ્રવત્તં સમણુજાનાતિ-અનુબોદતે । અનર્થદણ્ડઃ । ‘एवं खलु तस्म
 त्पत्तियं सावज्जंति अहिज्जण’ एवं કુર્વતઃ खलु तस्य तत्पत्ययिकं सावद्यमाख्या-
 तम्, एतादृशपुणस्य सावद्यप्रणिघातात् सावद्यकर्मबन्धो भवति ‘दोन्वे दंड
 समादाणे अणद्वदंडवत्तिएत्ति आहि’ દ્વિતીયં દણ્ડસમાદાનમનર્થદણ્ડપત્યયિક
 માણ્યતમિતિ ॥સૂ૦૩=૧૮

મૂલપ-અહાવરે તન્ને દંડસમાદાણે હિંસાદંડવત્તિણ્તિ આહિ-
 જ્ઞહ, સે જહાણામણ્ કેહપુરિસે મમં વા મમિં વા અણ્ણં વા અણ્ણિ
 વા હિંસિંસુ વા હિંસંતિ વા હિંસિસ્મંતિ વા તં દંડં તમધાવરોહિં
 પાણેહિં સયમેવ ણિસિરહ, અણ્ણેણા વિ ણિસિરાવેહ અન્નં પિ
 ણિસિરંતં સમણુજાણહ હિંસાદંડે, एवं खलु तस्म तत्पत्तियं
 सावज्जंति आहिज्जह, તન્ને દંડસમાદાણે હિંસાદંડવત્તિણ્તિ
 આહિણ્ ॥સૂ૦ ૪॥૧૯॥

છાયા—અથાપરં તૃતીયં દણ્ડસમાદાને દિવાદણ્ડપત્યયિકમિત્યારુધાયતે,
 તથાથા નામ કશ્ચિન્ પુરુષઃ માં વા મત્રીયં વા અ પં વા અન્યત્રીયં વા અહિસેપુ વા
 હિમન્તિ વા હિસિષ્યન્તિ વા તં દણ્ડં ત્રસસ્થાવરેણ પાણેણ સયમેવ નિસ્રવત્તિ
 અન્યેનાપિ નિસર્જયપિ અન્યપિ નિસ્રવત્તં સમણુજાનાતિ હિંસાદંડઃ । एवं खलु
 तस्य तत्पत्ययिकं सावद्यमित्याधायते । તૃતીયં દણ્ડવત્તાને દિવાદણ્ડપત્યયિક
 મિત્યારુપતત્ ॥સૂ૦ ૪=૧૯॥

हे या आग जलाने वाले का अनुमोदन करता है, उसको हमने निमित्त
 से पाप होता है अर्थात् हम प्रकार निमित्त जीववध काने से पाप
 कर्म का बन्ध होता है । यह अनर्थदण्ड प्रत्ययिक नामक दूसरा
 क्रियोस्थान है । ३॥

અથવા અગ્નિ સળગાવવાવાળાને અનુમોદન-ઉત્તેજન કરે છે, તેને એ નિમિત્ત
 પાપ થાય છે, અર્થાત્ આ રીતે નિર્બાક એવ હિંસા કરવાથી પાપકર્મનો
 બંધ થાય છે, આ અનર્થ દંડ પ્રત્યયિક નામનું બીજું ક્રિયાસ્થાન છે. ॥૩॥

ટીકા—દ્વિતીય ક્રિયાસ્થાને નિરૂપ્ય તૃતીય ક્રિયાસ્થાનમાં—‘અહારે’
 હયાદિ । ‘અહારે’ અથાપરમ્ ‘તચ્ચે’ તૃતીયમ્ દંડપ્રપાદાણે’ દણ્ડપ્રપાદાણમ્
 ‘હિંસાદંડાતિ’ હિંપાદણ્ડપ્રત્યયિકમ્ ‘તિ અદિજનઈ’ હન્યાહ્યાયને ‘સે ગ્રહા
 ણામ’ તથાધાનામ ‘કે’ પુરિસે’ કથિપુરુષઃ ‘મમં વા મમિં વા’ માં વા, મદો-
 યમ્-મત્સમ્બન્ધિનં વા ‘અન્નં વા અન્નિ વા’ અન્યં વા, અન્યદીરમ્-અન્યસ્ય સમ્બ-
 ન્ધિનં વા ‘હિંસિસુ વા’ અદિસિપુર્વા દિવંતિ વા હિંસન્તિ વા ‘હિંસિસંતિ વા’
 હિવિષ્યન્તિ વા, एतादृशो हि पुरुषो मामिमे त्रयःस्थानाः मायन्ति मारयि-
 ष्यन्ति अपारयन् वા, અથવા મત્સમ્બન્ધિનગિતિ ચિતાર્ય હિંસાસ્થાન અદિસકાન્ વા
 જીવાન્ વિનાશયતિ । ‘તં દંડં તસથાવરેદિ’ તં દણ્ડં ત્રયસ્થાવરેષુ ‘પાણેદિ’
 પાણેશુ-માણિશુ ‘મયમેવ’ સ્વયમેવ ‘ગિસિઈ’ નિહનતિ-દણ્ડં પાતયતિ, ‘અણે-
 ણાતિ ગિસિરાવેઈ’ અન્યેનાપિ નિવર્જયતિ-અન્યેનાપિ હિંસાં કારયતિ । ‘અન્નંપિ
 ગિસિરંતં સમણનાણં’ અન્નામપિ નિમૂચન્તં સમનૂગાનાતિ-પ્રભુમોદતે, एता-
 दृशः पुरुषः ‘હિંસાદંડે’ હિંસાદંડઃ-હિંપાદણ્ડઃ-હિંસૈવ દણ્ડો યસ્ય સ હિંસાદણ્ડઃ-
 હિંસાકારકો ભવતિ । ‘एवं खलु तस्म’ एवं કુર્વતઃ-खलु तस्य पुरुषस्य ‘તત્પતિયં’

(૨) હિંસાદણ્ડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહારે તચ્ચે’ હયાદિ -

ટીકાર્થ—દ્વિતરે ક્રિયાસ્થાન કા નિરૂપણ કરકે અથ ત્રીસરે હિંસા-
 દંડપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કા નિરૂપણ કરતે હૈં । વહ્ હસ પ્રકાર હૈ-કોઈ
 પુરુષ એસા સોચના હૈ કિ હસ પ્રાણી ન મુજ્જતો અથવા મેરે સમ્બન્ધી
 કો, દુસરે કો યા દુસરે કે સમ્બન્ધી કો મારા થા યા વહ મારતા હૈ યા
 મારેગા, ઔર એસા સોચકર કિસી ત્રસ અથવા સ્થાવર જીવ કી સ્વય
 હિંસા કરતા હૈ, દુસરે સે હિંસા કરવાતા હૈ અથવા હિંસા કરને વાલે
 કી અનુમોદન કરતા હૈ, તો એસા કરના હિંસાદંડ કહલાતા હૈ । એસા

(૩) હિંસાદંડ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહારે તચ્ચે’ હયાદિ

ટીકાર્થ—બીજા ક્રિયાસ્થાનનું નિરૂપણ કરીને હવે ત્રીજા હિંસાદંડ
 પ્રત્યયિક નામના ક્રિયાસ્થાનનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે
 છે.—કોઈ પુરુષ એવું વિચારે કે—આ પ્રાણીએ મને અથવા મારા સંબંધિને
 બીજાને અથવા બીજાના સંબંધીને માર્યો હતો અથવા આ મારે છે. અથવા
 મારશે. અને એવું સમજીને કોઈ ત્રસ અથવા સ્થાવર જીવનો સ્વયં વધ કરે
 છે, બીજાની પાસે તેનો વધ કરાવે છે, અથવા હિંસા કરવાવાળાને અનુમો-
 દન-સમર્થન આપે છે, એવું કરવું તે હિંસાદંડ કહેવાય છે, એવું કરના-

તત્પ્રત્યયિકં હિંસાપ્રત્યયિકં હિંસાકારકમ્ 'સાવજંતિ આહિજન।' સાવચમ્-
સાવચકર્મવન્ધો ભવતીત્યાવીયતે 'તન્વે' તૃતીયમ્ 'દંડસમાદાને' દણ્ડસમાદાનમ્
ક્રિયાસ્થાનમ્ હિંસાદંડવત્તિષ્' હિંસાદણ્ડપ્રત્યયિકમ્ 'આહિષ્' આરુપાતમ્' કથિતમ્ ।
વહ્નો હિ પુરુષા एतादृशा भवन्ति ये 'यद्ययं पुरुषो जीवन् तिष्ठेत् तदा मां
कदाचिद् घातयिष्यति' इति मत्स्या तं स्वयं निमृजन्ति, अन्येन वा निसर्जयन्ति
अथवा ध्वन्तमन्यं प्रेरयन्ति, तेषां हिंसाकारणकः सावचकर्मवन्धो भवतीति
सूत्रस्याऽभिप्रायः ॥ सू० ४ ॥ १९

મૂળમ્-અહાવરે સ્વરૂપે દંડસમાદાને અકમ્હાદંડવત્તિષ્ તિ
આહિજનહ, સે જહા ણામણ કેહપુરિસે કચ્છંસિ વા
જાવ વળવિદુગંતિ વા મિયવત્તિષ્ મિયસંકપ્પે મિયપ-
ણિહાણે મિયવહાણ ગંતાણ મિયત્તિકાઠં અન્નયરસ્સ મિય-
સ્સ વહાણ ઉસું આયામેત્તા ણં ણિસિરેજ્જા, સે મિયં વહિસ્સામિ
ત્તિકદ્દુ તિત્તિરં વા વટ્ઠં વા ચડગં વા લાવગં વા કવોયમં વા
વા કવિં વા કર્વિજલં વા વિંધિત્તા ભવહ, હહ સ્વલ્લુ સે અન્નસ્સ
અટ્ઠાણ અણ્ણં ફુસહ અકમ્હાદંડે । સે જહા ણામણ કેહપુરિસે

કરને વાલે પુરુષ કો હિંસા કે નિમિત્ત સે પાપકર્મ કા ચન્ન હોતા હૈ ।
યહ તીસરા હિંસા પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ।

बहुत से पुरुष ऐसे होते हैं जो समझते हैं कि यदि यह जीव
जीविन रहेगा तो कदाचित् मुझे मार डालेगा ऐसा समझकर वे उसे
स्वयं ही मारदेते हैं या दूसरे द्वारा मारवा देते हैं अथवा मारने वाले का
अनुमोदन करते हैं । ऐसे पुरुषों को हिंसाकारणक पापकर्म बंधता है ।
यह सूत्र का आशय है ॥४॥

વાળા પુરુષને હિંસા નિમિત્ત પાપકર્મનો બંધ થાય છે. આ ત્રીજું હિંસા
પ્રત્યયિક નામનું ક્રિયાસ્થાન કહેવામાં આવેલ છે.

ઘણા મનુષ્યો એવા હોય છે કે--જેઓ એવું સમજે છે કે--જો આ
જીવ જીવતા રહેશે તો કદાચ મને મારી નાખશે. એવું સમજીને તેઓ
સ્વયં તેને મારી નાખે છે, અથવા બીજાનાથી મારાવી નાખે છે, અથવા
મારવાવાળાને અનુમોદન-ઉત્તેજન આપે છે, એવા પુરુષોને હિંસા કારણક
પાપકર્મનો બંધ થાય છે. આ પ્રમાણે સૂત્રનો ભાવ છે. ॥૪॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

१७३

सालीणि वा वीहीणि वा कोदवाणि वा कंगूणि वा परगाणि वा
रालाणि वा णिलिज्जमाणे अन्नयरस्स तणस्स वहाए सत्थं
णिसिरेज्जा, से सामगं तणगं कुमुदगं विहीऊत्तिपं कलेसुयं तणं
छिदिस्सामि त्ति कहु सालिं वा वीहिं वा कोदवं वा कंगुं वा परगं
वो रालयं वा छिदिता भवइ, इति खलु से अन्नस्स अट्ठाए अन्नं
फुसइ अकम्हादंडे, एवं खलु तस्स तत्पत्तिपं सावज्जं आहिउजइ,
चउत्थे दंडसमादाने अकम्हादंडवत्तिए आहिए ॥सू० ५॥२०॥

छाया—अथापरं चतुर्थं दण्डनपादानम् अकस्मादण्डप्रत्ययिकमित्याख्यायते,
तद्यवानाम कश्चिन्पुत्राः कच्छे वा यावद् वनदुर्गे वा गृध्रवृत्तिकः मृगसंहारः
मृगमणिधानः मृगशाय गन्ता एने मृगा इति कृत्वा अन्यतरस्य मृगस्य
वधाय इपुशायाम् खलु निःसृजेत् । स मृगं हनिष्यामि इति कृत्वा तित्तिरं वा
वर्त्तकं वा चट्ठकं वा लावकं वा कपोतकं वा कर्पिं वा कपिञ्जलं वा व्यापा-
दयिता भवति । इह खलु सोऽन्यस्य अर्थाय अन्ये स्पृशति अकस्माद् दण्डः ।
तद्यथा नाम कश्चिन्पुत्रः शालीन् वा व्रीहीन् कोदवान् वा कङ्कून् वा परकान् वा
रालान् वा अपनयन् अन्यतरस्य तृणस्य वधाय शस्त्रं निःसृजेत् स श्यामाकं
तृणकं कुमुदकं व्रीह्युल्लिखं कलेसुकं तृणं छेदयामोति कृत्वा शालिं वा
व्रीहिं वा कोदवं वा कङ्कून् वा परकं वा रालं वा छेदुं भवति इति स खलु अन्यस्य
अर्थाय अन्यं स्पृशति अकस्माद् दण्डः । एवं खलु तस्मात् तत्पत्त्ययिकं सावजम्
आधीयते चतुर्थं दण्डसमादानम् अकस्मादण्डप्रत्ययिकपाठायतम् ॥सू० ५=२०॥

टीका—पूर्वसूत्रे तृतीयं हिंसाप्रत्ययिकं दण्डनपादानं कथितं सम्प्रति चतुर्थं
मकस्मादण्डप्रत्ययिकं क्रियास्थानमाह—‘अहावरे’ इत्यादि । ‘अहावरे’ अयाऽपरम्

(४) अकस्मात्दण्ड क्रियास्थान

‘अहावरे चउत्थे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—तीसरा हिंसाप्रत्ययिकदण्ड समादान कहा गया, अब
चौथा अकस्मात् दण्डप्रत्ययिक क्रियास्थान कहते हैं । कोई मृग जब की

(४) अकस्मात् दंड क्रियास्थान

‘अहावरे चउत्थे’ इत्यादि

टीकार्थ—तीसरे हिंसा प्रत्ययिक दंड समादान कहेले छे.—दुवे आ
चौथा अकस्मात् दंड प्रत्ययिक क्रियास्थान कहेवाय छे. कोई भूजखनी आछ-

‘વડલ્યે’ ચતુર્થે ‘દેહતમાદાને’ દંડસપાદાનમ્ ‘અરુઘા દેહાતીર’ અરુઘા-
 દંડપ્રત્યયિકમ્ ‘તિ આહિજનઃ’ હિંચારુવાયતે । ‘સે જાણામણ’ તથયાનામ
 ‘કેશપુરિસે’ કશિત્પુરુષઃ ‘કચ્છેવિ ના જાવ જનવિદુર્ગંસિ વા’ કચ્છે વા યાવદ્વન-
 વિદુર્ગે વા યાવત્પદેન હ્રદે વા ઉરકે વા દ્રવ્યે વા વલયે વા મર્તે વા મહને વા
 મહનવિદુર્ગે વા વને વા વાવિદુર્ગે વા પર્વતે વા પર્વતવિદુર્ગે વા રૂપેતેષાં ગ્રહણં
 સ્થલિ, કર્મિશ્ચન્નદી-દેસ્યવા યાત્કસ્મિશ્ચિન્નદારણ્યે વા મત્યા ‘મિયવતિર્’
 મૃગવૃત્તિકઃ-મૃગસ્ય મારણાશ્મિકા વૃત્તિર્ગર્જવિકા વ્યવહારો યસ્ય સ મૃગવૃત્તિકઃ
 ‘મિયસંકપ્પે’ મૃસક્કલ્લઃ-મૃગવધવિનાશવાન્ ‘મિયણિહાણે’ મૃગપણિધાનઃ-મૃગ-
 વધધ્યાનવાન્ ‘મિયવહાણ’ મૃગવધાયૈવ ‘મંદા’ મન્દા વનં મતવાન્ । ‘ણ મિયતિ’
 ણે મૃગા इति ‘કાડ’ કૃત્વા ‘અપ્પરાસન નિપદપ’ અપ્પરાસ્ય મૃસ્ય ‘વહાણ’
 વધાય-મારણાય ઉપ્પં આયામેત્તા’ હપુ-વાણમ્ આયામ્ય ધનુષિ સમારોપ્ય ‘ણિ-
 સિરેજ્જા’ નિઃસિરેજ-મસિપેન્ । ‘સે મિયં વહિસ્યામિ તિ કરુટુ’ મ દિવકઃ મૃગ-
 વધિપ્પયામિ, इति કૃત્વા વાણં મસિપેન્. પરન્તુ-જારો લક્ષ્યમલમ્માણઃ અન્નરાલે ણ
 ‘તિતિરં વા-વટ્ટં વા-ચરમં વા-લાવમં વા-કપોળમં વા-કર્વિ વા-કર્વિજલં વા
 આત્રીધિકા વાલા પુરુવ કઝાર મેં, તાલાવ મેં, જાજાશય પર, નદીવેષ્ટિન
 પ્રદેશ મેં, સ્વહ્દે મેં, મહન (મટવી) મેં, મહન વિદુર્ગ મેં, વન મેં, વન-
 વિદુર્ગ મેં, પર્વત પર પર્વતવિદુર્ગ પર કિસી ખી નદી તટ યા મહારણ
 આદિ મેં જાકર મૃગ કો મારને કા સંકલ્પ કરતા હૈ, મૃગવધ કા ધ્યાન
 કરતા હૈ, મૃગ કા વધ કરને કે લિય હી જાતા હૈ, વહ ‘યે મૃગ હૈ’ એસા
 સોચકર કિસી મૃગ કા વધ કરને કે લિય ધનુષ પર યાગ ચઢાતા હૈ
 ઓર ઉસે છોડ દેવા હૈ । યગ્ધપિ ડામ દિવક ને મૃગ કા વધ કરને કે
 વિચાર સે વાળ છોડા હૈ, પરન્તુ વહ વાળ લક્ષ્ય પર ન જાકર ધીચ
 હી મેં તીનર, વતક, ચાટક, લાવક, કપોળ, કર્વિ યા કર્વિજલ કો

વિકાવાળા પુરેષ કઝારમાં, તળાવમાં જાજાશયમાં, નદીવાળા પ્રદેશમાં, ખાડામાં
 ગહન જંગલમાં, ગહન વિદુર્ગમાં, વનમાં, વનવિદુર્ગમાં, પર્વત પર, પર્વ-
 તના વિદુર્ગ પર, કહેવાનો હેતુ એ છે કે-કોઈ પણ નદી કિનારે અથવા,
 મહા અરણ્ય વિગેરેમાં જઈને મૃગને મારવા માટે સંકલ્પ-નિશ્ચય કરે છે,
 મૃગવધનું ધ્યાન કરે છે, મૃગનો વધ કરવા માટે જ તે ‘આ મૃગ છે’
 એવો વિચાર કરીને કોઈ મૃગનો વધ કરવા માટે ધનુષ પર બાજુ
 બાંધે છે. અને તેને છોડી દે છે. પરંતુ તે બાજુ લક્ષ્ય પર ન જતાં વચમાં
 જ તેવર, ખતક, ચટક, લાવક, કપૂતર, કપિ કે કપિજલને વીંધી દે છે, અને

વિધિતા મગ્ધ' તિત્તિરન્-પણિવિશેષમ્ ચટક-કારક-ક્રોત-કર્પિ-પિણ્ણલે વા
 વેનપિતા મવતિ। પશુ અન્યતમસ્ય કસ્યચિદ્ ઘાતો મવતિ। 'ઈદં સ્વલુ સે અન્નસં
 અદ્દુપ' ઈદં સ્વલુ સઃ અન્યસ્યાડયિય 'અણ' અન્નમ્ 'કુમ્મ' સ્પૃશ્વતિ દિનસ્વીત્પર્યે,
 'મક્રહાદંદે' અક્રસ્માદ્દંડો મવતિ। અયં માનઃ-પત્ર વષકઃ વેધ્ય લક્ષીકૃત્ય વાળ-
 મક્ષિયત્, કિન્તુ લક્ષ્યસ્ય વેષો ન જાતઃ, પરન્તુ-તદન્યસ્યૈવ વેષઃ 'અન્નાકુરાણી'
 ન્યાયેન 'કાકતાલીય' ન્યાયેન વા જાત્ત ઇતિ-પ્રથમકસ્માદ્દંડોહિ કથયતે, અન્ય-
 સ્યાડયિ તદોપનાણેન મરણાદ્ ઘાતકત્વં મવત્યેવ। પુનરપ્યાદ્-'સે જહાણામણ'
 તપથાનામ 'કેદ્દુપુરિસે' કશ્ચિ રુપઃ કૃષિચત્તઃ, સાલીણિ વા-ત્રીહીણિ વા-કોદ્દગણિ
 વા' શાલીન વા-ત્રીહીન વા કોદ્દવાન વા 'કંઘૂણિ વા-પરમાણિ વા રાલાણિ વા'
 કહ્મગૂત વા-પરકાન વા રાલાન વા-રતે ધાન્યવિવેપાદાન્ 'જિલિજ્જતણે'
 અપાવન્ 'અન્નપરસ્મ તણસ' મન્થારસ્ય તણસ 'ચાર' વચ્ચા-છેદાય સત્થ-
 વીધ દેતા હૈ ઓર હન મેં સે કિસી પ્રાણી કા ઘાત હો જાતા હૈ। હસ
 પ્રકાર અન્ન કે વષ ત્રિણ છોડા હુમા વાળ અન્નકા ઘાત કરતા હૈ તો
 યદ્ અક્રસ્માદ્દંડ કહા જાતા હૈ। તાત્પર્ય યદ્ હૈ કિ દુતારે ને કિસી
 પ્રાણી કો લક્ષ્ય કરકે વાળ છોડા કિન્તુ ડમ વાળને લક્ષ્ય નહીં વિંધા,
 કિન્તુ દેવગ હી કોઈ પ્રાણી વિંધ મગ્યા। હસ પ્રકાર અન્ના કુરાણી ન્યાય
 યા કાકતાલીય ન્યાય ચરિતાર્થ હો મગ્યા। યદ્ અક્રસ્માદ્દંડ કહલાના
 હૈ। દુતારે કા ઘાત હોને પર ખી જિવકે વાળ સે પ્રાણી મારામગ્યા હૈ,
 વદ્ ઘાતક તો હૈ હી।

ઔર ખી કહતે હૈ-જૈતે કોઈ કિવાન શાલિ ત્રીદિ, કોદ્દર, કંઘુ,
 પરમ-રાલ, હન ધાન્યોં કા નિદાણ કર રહા હૈ અર્થાત્ હનકે સાથ

તેમથી કોઈ પ્રાણિના ઘાત-વધ થઈ જાય છે, આ રીતે બંનેને મારે છે એલ
 બાજુ અન્યને મારે છે તો તેને અક્રસ્માત્ દંડ કહેવામાં આવે છે. કહેવાનું
 તાત્પર્ય એ છે કે-દુતારાએ કોઈ પ્રાણિને ઉદ્દેશીને બાજુ છોડવું પરંતુ લક્ષ્ય
 વિંધાયું નહીં, પણ બંનેનું કોઈ પ્રાણી વીંધાયું ગયું. આ રીતે અન્ન
 કુરાણી ન્યાય અથવા કાકતાલિન્યાય ચરિતાર્થ થાય છે, તેને અક્રસ્માત્ દંડ
 કહેવાય છે. બીજાનો વધ થવા છતાં પણ જેના બાજુથી પ્રાણી મરાયું છે,
 તે દિવસકે તો ગણાય જ છે.

વિશેષમાં કહે છે કે-જેમ કેઈ ખેડુત ડાંગર બીજો કેદરા, કાંગ,
 વિગેરે ધાન્યેનું નિદાણ નીકવાનું કાર્ય કરી રહ્યો હોય, અર્થાત્ ધાન્યની
 સથે ઉગેલા ઘાસને ઉખાડી રહ્યો હોય, તેણે કોઈ ઘાસને ઉખાડવા માટે
 શસ્ત્ર (અરપડી) ચલાવી હોય અને વિચાર્યું હોય કે હું શ્યામો, તૃણ, કુસુ-

જિસિરેજ્ઞા' શ્લોક નિવૃત્તેત્ 'સે સામનં તળગં કુપુરં વીહિ ઉમિયં કછેસુરં
તમે જિદિસ્સાધિ સિ કદ્દ' સ પુરુષઃ શ્યામાકં તુગકં કુપુરકં વ્રીહિપુન્નં કછે-
સુકં તુવમ્ પને તુગવિશેરાઃ તાનિ છેસ્પામીતિ કૃત્વા 'સાઠિ વા-વીહિ વા-કોદ્રવં
વા કંગુ વા-પરમં વા રાલપં વા-જિદિવા માઈ' શાલિ વા-વ્રીહિ વા-કોદ્રવં વા
-કજ્જુ વા-પરકં વા-રાલંપા-છેતું ભવતિ, 'હિતિ-સ્વલ્લ સે અનસ્સ અદ્દાપ અન્નં
પુલ્લ' इति स्वल्ल મઃ અન્નસ્ય અર્થાયાઽન્યમેવ સ્પૃશતિ-હિનસ્થિ, 'અકસ્માદ્દંડે'
અકસ્માદ્દંડો ભવતિ । કૃષિકઃ ક્ષેત્રાન્ સમિપતત્રીહ્યાદીનાં વર્ધનાય અનમિપત-
તૃણાવિકમપનેતુ મિચ્છન્ તૃણાન્તરમપનેદ્યામીતિ મનસિ નિશ્રાય તત્સૃગર્જનાય
શ્લોક ચાલયતિ, પરંતુ દૃષ્ટિમાન્યાત્ ક્ષેયાઽપેક્ષયાઽચ્છેદ્યસ્યૈવાઽન્યસ્ય કર્તવ્યમ-
ભૂદિતિ સઃ-અકસ્માદ્દંડો ભવતિ ! વસ્તુતસ્થત્ર કૃષિકસ્ય નામીન્મને ઽન્યસ્ય
ઉગે હુપ ઘાસ કો ઉત્ત્વાહ રહા હૈ । ઝમને કિસી ઘાસ કો ઉત્ત્વ હને કે
લિપ શસ્ત્ર (ચુરપા) ચલાયા ઓર સોચા કિ મૈ શ્યામાક, તુગ, કુનુદક,
વ્રીહિ, કછેસુક આદિ કિસી ઘાસ કો ઉત્ત્વાહું કિન્તુ ઘાસ કે વદ્ધે
શાલિ, વ્રીહિ, કોદ્રવ કંગુ, પરમ યા રાલપ ધાન્ય મૈ હી શસ્ત્ર લગ જાતા
હૈ ઓર વહ ઉત્ત્વ જાતા હૈ । હમ પ્રકાર વહ ઘાસ કે વદ્ધે ધાન્ય કો
ઉત્ત્વ હ છેના હૈ તો યહ અકસ્માદ્દંડ છુ ના ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કોઈ કિસાન અપને લેન મૈ શાલિ આદિ ધાન્ય
કી વૃદ્ધિ કે લિપ અર્થાંશનોપ ઘાસ-ફૂવ કો ઉત્ત્વાહ દેના ચાહતા હૈ
ઓર ઉત્ત્વ કો ઉત્ત્વાહને કે લિપ શસ્ત્રના પ્રયોગ કરતા હૈ, કિન્તુ દૃષ્ટિ-
દોષ યા અસાધવાનતા કે કારણ વહ શસ્ત્ર ઘાસ મૈ ન લગતર ધાન્ય
કે પોધે મૈ લગ જાતા હૈ ઓર ધાન્ય કા પોષા ઉત્ત્વ જાતા હૈ । હમ
પ્રકાર જિસે ઉત્ત્વ હને કા વિચાર કિયા થા, વહ ન ઉત્ત્વ કર ધાન્ય

હક, વિગેરે કોઈ એક ધાન્યને ઉખડું, પરંતુ ઘાસને બે લે શક્તી, મીઠી,
કોદરા, કાજ વિગેરે ધાન્યમાં જ અરપડી લાગી જાય, અને તે ધાન્યનો
છોડ ઉખડી જાય, આ રીતે તે ઘાસને બદલે ધાન્યને ઉખાડી લે છે, તે આ
અકસ્માત્ દંડ ઠહેવાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—કોઈ ખેડુત પોતાના ખેતરમાં શાક્તી-ડાંગર વિગેરે
અનાજને વધારવા માટે વધારે-પડતા અનિચ્છનીય, ઘાસ-ને ઉખેડવા
છિએ છે, અને તેને ઉખેડવા માટે શસ્ત્ર ચલાવે છે, પરંતુ દૃષ્ટિ દોષે અથવા
અસાધવાનપણાને કારણે તે શસ્ત્ર ઘાસમાં ન લાગતાં ધાન્યના છોડમાં લાગી
જાય, અને અનાજનો છોડ ઉખડી જાય. આ રીતે એને ઉખાડવાનો વિચાર

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિકૂળણમ્

૧૭૭

કર્ત્તને, કિન્તુ-મન્યસ્યૈવ કર્ત્તને તદિચ્છા, તથાપિ દૈવોપહતસ્ય કસ્યચિદન્યસ્ય કર્ત્તને જાતમ્ । ‘એવં સ્વલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જં આહિજ્જહ’ એવં સ્વલુ તસ્ય તપ્પત્તયિકં સાવઘ માધીયતે, એવં કુર્વેતસ્તસ્ય કૃષિકસ્ય સાવઘ કર્મબન્ધો ભવતિ । ‘ષડ્ઠથે દંડસમાદાણે’ ચતુર્થે દણ્ડસમાદાણમ્ ‘અકસ્માદ્દંડવત્તિય’ અકસ્માદ્દંડ-પ્રત્યયિકમ્ ‘આહિ’ આહ્યાતમ્-કથિતમ્ ॥સૂ. ૫=૨૦॥

મૂળમ્-અહાવરે પંચમે દંડસમાદાણે દિટ્ઠિવિપરિયાસિયા દંડવત્તિય તિ આહિજ્જહ, સે જહા ણામણ્ કેદ્દુપુરિસે માઈહિં વા પિઈહિં વા માઈહિં વા મગિણીહિં વા મજ્જાહિં વા પુત્તેહિં વા ખૂતાહિં વા સુણ્હાહિં વા સદ્ધિં સંવસમાણે મિત્તે અમિત્તમેવ મન્ન-માણે મિત્તે હ્યપુઠ્ઠે ભવહ્, દિટ્ઠિવિપરિયાસિયા દંડે । સે જહા ણામણ્ કેદ્દુપુરિસે ગામઘાયંસિ વા ણગરઘાયંસિ વા સ્વેડઘાયંસિ વા કઠ્ઠવડઘાયંસિ વા મડંબઘાયંસિ વા દોણમુહઘાયંસિ વા પટ્ટઘાયંસિ વા આસમઘાયંસિ વા સન્નિવેસઘાયંસિ વા નિગ્ગ-મઘાયંસિ વા રાયહાણિઘાયંસિ વા અત્તેણં તેણમિત્તિ મન્નમાણે અત્તેણે હ્યપુઠ્ઠે ભવહ્ દિટ્ઠિવિપરિયાસિયા દંડે, એવં સ્વલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્જહ, પંચમે દંડસમાદાણે દિટ્ઠિવિપ-રિયાસિયા દંડવત્તિયત્તિ આહિ ॥સૂ. ૬॥

કા પૌષા ઉલ્લહ જાતા હૈ । યહ મકસ્માત્દંડ હૈ । હસ પ્રકાર અકસ્માત્ દંડ કા સેવન કરને વાલે કો ઉસકે નિમિત્ત સે પાપકર્મ કા ચંચ હોતા હૈ । યહ બૌધાદંડસમાદાણ અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન હૈ, જો અકસ્માત્દંડ-સમાદાણ કહા ગયા હૈ ॥૫॥

કયો હોતા, તે ન ઉપરતાં અનાજનો છેડ હાડી ભય છે, તેને અકસ્માત્ દંડ કહેવાય છે. આ રીતે અકસ્માત્ દંડનું સેવન કરવાવાળાને તેના નિમિત્તે પાપકર્મનો ખંધ થાય છે. આ બોધે દંડ સમાદાણ અર્થાત્ ક્રિયાસ્થાન છે, જેને અકસ્માત્ દંડ સમાદાણ કહેવામાં આવે છે. ॥૫

સૂ. ૨૩

છાયા—અથાડપરં પશ્ચમં દણ્ડસમાદાનં દષ્ટિવિપર્યાસદણ્ડપ્રત્યયિકમિત્યા
 રૂપાયતે । તથથાનામ કશ્ચિત્ પુરુષઃ માતૃમિત્રૌ પિતૃમિત્રૌ આતૃમિત્રૌ મગિની-
 મિત્રૌ માર્યામિત્રૌ પુત્રૌ વૌ દૃઢિતૃમિત્રૌ સ્ત્રુપામિ વૌ સાર્થં સંવસન્ મિત્રમમિત્રમેવ
 મમ્યમાનઃ મિત્રં હતપૂર્વો ભવતિ દષ્ટિવિપર્યાસદણ્ડઃ, તથથાનામ કોઽપિ પુરુષો
 ગ્રામયાતે વા, નગરયાતે વા, સ્થેટયાતે વા, કવૈટયાતે વા, મહમ્વયાતે વા દ્રોણ-
 મુલ્લયાતે વા, પટ્ટનયાતે વા, આશ્રમયાતે વા, સન્નિવેશયાતે વા, નિર્ગમયાતે વા,
 રાજધાનીયાતે વા, અસ્તેનં સ્તેનમિતિ મન્યમાનઃઅસ્તેનં હતપૂર્વો ભવતિ દષ્ટિવિપ-
 ર્યાસદણ્ડઃ । एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावयमित्याधीयते, पश्चमं दण्डसमादानं
 दृष्टिविपर्यासदण्डप्रत्ययिकमित्याख्यातम् । सू० ३=२१॥

ટીકા—ચતુર્થ ક્રિયાસ્થાનં નિરૂપિતં, સમ્પતિ-પશ્ચમં ક્રિયાસ્થાનં દર્શયિ-
 તુમાહ—‘અહાબરે’ અથાડપરમ્ ‘પંચમે’ પશ્ચામ્ ‘દંડસમાદાણે’ દણ્ડસમાદાનં ક્રિયા-
 સ્થાનમ્ ‘દિષ્ટિવિપર્યામિયાદંડ સિરંતિ યાદિજગ્’ દષ્ટિવિપર્યાસદણ્ડપ્રત્યયિક-
 મિત્યાખ્યાયતે દષ્ટેઃ બુદ્ધેરિપર્યાસોઽન્યથા ભાવઃ યથા શુક્તો રજતમિતિપ્રત્યયઃ ।
 વસ્તુતોહિ શુક્તિકા તથાઽઽસ્તે, કિન્તુ ચતુર્દોશ્વચાત્ તામજ્ઞાત્વા તત્ર રજતં પ્રત્ય-
 ષિજ્ઞાનદ્ ભવતિ દષ્ટિવિપર્યાસઃ । તમેવ દષ્ટિવિપર્યાસં સૂત્રકારો દૃષ્ટાન્તદ્વારા
 દર્શયતિ—સે જહાણામ’ ઇતિ, તથથાનામ ‘કેડુગિસે’ કશ્ચિત્પુરુષઃ, ‘માઈદિ

(૨) દષ્ટિ વિપર્યાસદંડ

‘અહાબરે પંચમે દંડસમાદાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—જોયા ક્રિયાસ્થાન વહા જા શુકા । અબ પાંચમે ક્રિયા-
 સ્થાન કા નિરૂપણ કરને કે લિપ્ કહતે હૈ—પાંચમાં ક્રિયાસ્થાન દષ્ટિ
 વિપર્યાસ પ્રત્યયિક કહલાતા હૈ । દષ્ટિ અર્થાત્ બુદ્ધિ કે અન્યથાભાવ
 કો જૈસે સી । કો ચાંદી સમજા લેને કો દષ્ટિવિપર્યાસ કહતે હૈ । વાસ્તવ
 મેં કહોં સીપ પડી હૈ, કિન્તુ નેત્રોં કે દોષ કે કારણ ઉસે ચાંદી જાનના
 દષ્ટિ વિપર્યાસ હૈ । સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્ત દ્વારા ઉસે પ્રદર્શિત કરતે હૈ—જૈસે

(૫) દષ્ટિ વિપર્યાસ દંડ

‘અહાબરે પંચમે દંડસમાદાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ચેથુ ક્રિયાસ્થાન કહેવામાં આવી ગયું હવે પાંચમા ક્રિયા-
 સ્થાનનું નિરૂપણ કરવા માટે સૂત્રકાર કથન કરે છે—પાંચમું ક્રિયાસ્થાન
 દષ્ટિ વિપર્યાસ પ્રત્યયિક કહેવાય છે દષ્ટિ અર્થાત્ બુદ્ધિના અન્યથા ભાવને
 —જેમ સીપને ચાંદી સમજા લે તેને દષ્ટિ વિપર્યાસ કહેવામાં આવે
 છે વાસ્તવિક રીતે કયાંક છીપ પડી હોય તેને નેત્રના દોષથી ચાંદી માની
 લેવી, તે દષ્ટિ વિપર્યાસ છે. સૂત્રકાર દૃષ્ટાન્ત દ્વારા તે સમજાવે છે—જેમ

સમયાચોચિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૧૭૫

ધા-પિદ્ધિં વા-માઈદિં વા-મગિનીદિં વા-મન્નાદિં વા' માતૃમિત્રા-પિતૃ-
મિત્રા-ભ્રાતૃમિત્રા મગિનીમિત્રા-માર્ગામિત્રા 'પુત્રેદિં વા-ધૃત્તાદિં વા-સુદ્ધાદિં
વા' પુત્રૈર્વા, કુટિલૃમિત્રા સ્ત્રુપામિત્રા-પૂત્રવધૂમિત્રા, 'સદ્ધિ સંવસમાણે' સાર્થ સંવ
સન્ માત્રાદેસારમ્ય સ્ત્રુતાન્તેન સદ્દ શુદ્ધાદી વાસં કુર્વન્ પુત્રાઃ 'મિત્રમમિત્રમેવ
મમમાણે' મિત્ર સ્વભાવતઃ-મમિત્રમ્-શત્રુ મન્વમાનઃ-મવગચ્છન્ 'મિત્રે હયપુત્રવે'
મિત્રે હયપૂર્વઃ, 'મયહ' મયતિ ।

અયમાશયઃ-માતામિત્રં પિતા ચેતિ, સ્વભાવાત્ ત્રિતયં હિતમ્ ।

કાર્યકારણતથ્યાન્યે, મયન્તિ હિતબુદ્ધયઃ ॥૧॥

હયુક્તયાઽનુમતેન ચ માત્રાદયઃ સ્વભાવતો મિત્રાણિ મયન્તિ । પરન્તુ કશ્ચિદા-
શ્વશોષાત્-મિત્રમેવ અમિત્રં જાન્ત્ સ્વભાવતો મિત્રમપિ હન્તિ । હન્યમાનશ્ચ
ન દષ્ટિવિર્ધાસમતિક્રમતિ, પશ્ચાત્ત્વ એવ જ્ઞાતતત્ત્વાઃ પશ્ચાત્તાપં કરોતિ । एतादृश-
કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, માઈ, મગિની, સ્ત્રી, પુત્ર, કન્યા ઓર પુત્રવધૂ
કે સાથ નિવાસ કરતા હૈ । વહુ અરને સ્વભાવતઃ મિત્ર (હિતૈષી) કો
શત્રુ સમજા પૈઠતા ઓર ડસકા ઘાત કર ડાલતા હૈ । કહા મી હૈ-

'માતા મિત્રં પિતા ચેતિ' હયાદિ ।

માતા મિત્ર ઓર પિતા, યહ તીનો સ્વભાવ સે હી હિતકારી હોતે
હૈ । કિન્તુ અન્ય લોગ મયોજન વિશેષ સે મી હિત કરને કે હચ્છુ ન
બન જાતે હૈ ॥૧॥

હસ ઉવિત કે અનુસાર માતા-પિતા આદિ સ્વભાવ સે હી । મિત્ર
હોતે હૈ, કિન્તુ કોઈ વિચાર કે દોષ સે મિત્ર કો હી શત્રુ સમજતા
હુઆ ડસકા ઘાત કર ડાલતા હૈ । યહ ડસકા દષ્ટિ વિર્ધાસ હૈ । ડસે
જશ વાસ્તવિકતા કા પતા ચલતા હૈ તો પશ્ચાત્તાપ કરના પડતા

કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, માઈ, મગિની સ્ત્રી, પુત્ર, કન્યા, અને પુત્રવધૂની
સાથે રહેતો હોય છે. તે પોતાના સ્વાભાવિક મિત્ર-હિતેચ્છુને શત્રુ માનીલે
અને તેનો વધ કરી નાખે છે. કહ્યું પણ છે, 'માતા મિત્ર' પિતાચેતિ' ઇત્યાદિ
માતા, મિત્ર, અને પિતા, એ ત્રણે સ્વભાવથી જ હિત કરવાવાળા
હોય છે, પરંતુ અન્ય લોક પ્રયોજન વશાત્ હિત કરવાની યુદ્ધિવાળા
હોય છે. ॥૧॥

આ કથન પ્રમાણે માતા, પિતા વિગેરે સ્વાભાવથી જ મિત્ર હોય છે.
પરંતુ કોઈ પુરુષ પોતાના વિચારના દોષથી મિત્રને જ શત્રુ માનીને તેનો
ઘાત કરી નાખે છે, આ તેનો દષ્ટિ વિર્ધાસ છે. તેને બ્યારે વાસ્તવિકતાની

સ્થળે ‘મનઃ દિદ્ધિવિપરિયાસિયાદંઢે’ ભવતિ દષ્ટિવિપર્યાયદણ્ડઃ, મનસ્યેવાડયં દણ્ડો બુદ્ધિરૈવરોત્પાત્ પથા દષ્ટિવિપર્યાયાત્-માલાયાં સર્પ ઇતિ-અવસ્થિમસ્તબુદ્ધિરિતિ । ઉદાહરણાન્તરમપિ પ્રદર્શયતિ-‘સે જહાણામ્’ તત્ત્વયાનામ ‘કેશ્પુરિસે’ કશ્ચિત્પુરુષઃ ‘ગામધાયંસિ વા’ ગ્રામધાતે વા ‘નગરધાયંસિ વા’ નગરધાતે વા ‘શેઢધાયંસિ વા’ કન્થધધાયંસિ વા-મઢંધધાયંસિ વા’ શ્વેટધાતે વા, કર્ષટધાતે વા, મઢંધધાતે વા

હૈ । ऐसी जगह दृष्टिविपर्यायदंड होना है । जैसे दृष्टि की विपरीतता के कारण माला में सर्प का भ्रम हो जाता है, अतद्रूपवस्तु तद् रूप प्रतीत होती है । दूसरा उदाहरण भी दिखलाते हैं-जैसे कोई पुरुष ग्रामधात-वाड से वेष्टित प्रदेश को ग्राम कहते हैं उसका घात करने वाला ग्रामधातक है, आकरधात-सुवर्ण एवं रत्नादिक की उत्पत्ति के स्थान को नष्ट करने वाला आकरधातक कहलाता है, नगर धात-अष्टादश प्रकार के कर से रहित स्थान नगर कहलाता है उसका घात करने वाला नगरधातक है खेडधात-धूली प्राकार से वेष्टित स्थान को खेड कहते हैं उसका घात करने वाला खेडधातक है, कर्षट-धात-कुतिसत नगर को कर्षट कहते हैं उसका घात करने वाला कर्षटधातक कहलाता है, मडंभधात-ढाई कोस तक जिसके बीच में कोई ग्राम न हो ऐसा स्थान मडंभ कहलाता है उसका घात करने वाला

સમજીએ પડે છે, ત્યારે તેને પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે છે. એવા સ્થળે દષ્ટિ વિપર્યાય ઠંડ હોય છે. જેમ દષ્ટિના વિપરીત પશુને કારણે માળામાં સર્પનો ભ્રમ થાય છે, અતદ્રૂપ વસ્તુ તદ્રૂપ દેખાય છે.

હવે ખીચું ઉદાહરણ બતાવે છે--જેમ કોઈ પુરુષ (૧) ગ્રામ ધાત-વાડથી વીંટાયેલા પ્રદેશને ગ્રામ-ગામ કહે છે, તેનો ધાત કરવાવાળો ગ્રામ-ધાતક કહેવાય છે. (૨) આકાર ધાત-સોના અને રત્નોની ઉત્પત્તિના સ્થાનને આકર કહે છે, તેનો નાશ કરવાવાળાને આકરધાતક કહે છે. (૩) નગર-ધાત-અઠાર પ્રકારના કર વિનાના સ્થાનને નગર કહેવાય છે. તેનો ધાત કરનાર નગરધાતક કહેવાય છે. (૪) ખેડધાત-ધૂળના પ્રકાર-કોટથી યુક્ત સ્થાનને ખેટ કહે છે. તેનો ધાત કરવાવાળાને ખેડધાતક કહેવાય છે. (૫) કર્ષટધાત-કુતિસત નગરને કર્ષટ કહે છે. તેનો ધાત કરવાવાળાને કર્ષટ ધાતક કહેવાય છે. (૬) મડંબધાત-અઢી ગાઉ સુધીમાં જેની વચમાં ખીચું ગામ ન હોય, એવા સ્થાનને મડંબ કહેવાય છે. તેનો ધાત કરવાવાળાને મડંબ-

‘દ્રોણમુખધાર્યસિ વા’ દ્રોણમુખધાર્યે વા ‘પટ્ટમધાર્યસિ વા’ પત્તનધાર્યે વા ‘આશ્રમધાર્યસિ વા’ આશ્રમધાર્યે વા ‘સંન્નિવેશધાર્યસિ વા’ સંન્નિવેશધાર્યે વા, ‘નિગમધાર્યસિ વા’ નિગમધાર્યે વા નિર્ગમો માર્ગસ્તસ્ય ધાર્યે વા, ‘સંવાહધાર્યસિ વા’ સંવાહધાર્યે વા ‘રાજધાનીધાર્યે વા’ રાજધાનીધાર્યે વા ‘અતેર્ગં તેગમિતિમન્નમાણે વા’ અસ્તેનં સ્તેનમિતિ મન્યમાનઃ ‘અતેર્ગે દપપુચ્ચે’ અસ્તેનં દત્તપૂર્ણં મન્વતિ। રાજધાન્યાદિધાતરિષયે યો વસ્તુતો ધાતકારી સ તુ કચિન્નિર્ગતઃ। યસ્તુ નઃકરોદ્ધાતં સ તત્ર દૈવાદા-

મહંષ ધાતક કહલાતા હૈ, દ્રોણમુખધાત-જલ સ્થલ માર્ગ સે યુક્ત સ્થાન કો દ્રોણમુખ કહતે હૈં ઉસકા ધાત કરને વાલા દ્રોણમુખધાતક હૈ, પત્તનધાત-સમસ્ત વસ્તુઓં કી પ્રાપ્તિ કા સ્થાન કો પત્તન કહતે હૈં ઉસકા ધાત કરને વાલે કો પત્તનધાતક કહતે હૈં। નિગમધાત-મનેક વાણિક્ જનોં સે વસા હુઆ પ્રદેશ નિગમ કહલાતા હૈં ઉસકા ધાત કરને વાલા નિગમ ધાતક કહલાતા હૈ, આશ્રમ ધાત તાપસ જનોં કે રહને કો સ્થાન કો આશ્રમ કહતે હૈં ઉસકા ધાત કરને વાલા આશ્રમ-ધાતક કહલાતા હૈ, સંવાહધાત-કૃષીવલોં દ્વારા ધાન્ય કી રક્ષા કે લિપ્ બનાયા ગયા દુર્ગ ભૂમિસ્થાન અથવા પર્વત કી ઓડી પર રહા હુઆ જનાધિષ્ઠિત સ્થલ વિશેષ યા જિસમેં યહાંં વહાંં સે આકર મુસાફિર લોગ નિવાસ વિશ્રામ કરેં એમા સ્થલ વિશેષ કો સંવાહ કહતે હૈં ઉસકા ધાત કરને વાલા સંવાહધાતક કહલાતા હૈ, સન્નિવેશધાત-જિસમેં પ્રધાનતઃ સાર્યવાહ આદિ રહે હોં ઉસકો સન્નિવેશ કહતે હૈં

ધાતક કહે છે. (૭) દ્રોણમુખધાત-જળ અને સ્થળ માર્ગથી યુક્ત સ્થાનને દ્રોણમુખ કહે છે, તેનો ધાત કરવા વાળાને દ્રોણમુખધાતક કહેવાય છે. (૮) પત્તનધાત-મધ્યમી વસ્તુઓની પ્રાપ્તિના સ્થાનને પત્તન કહેવાય છે. તેનો ધાત કરવાવાળો પત્તનધાતક કહેવાય છે.

(૯) નિગમધાત-અનેક વાણિક્ જનોથી વસેલા પ્રદેશને નિગમ કહેવાય છે. તેનો ધાત કરવાવાળાને નિગમધાતક કહેવાય છે. (૧૦) આશ્રમધાત-તાપસોના રહેવાના સ્થાનને આશ્રમ કહેવાય છે. તેનો ધાત કરવાવાળાને આશ્રમ ધાતક કહેવાય છે. (૧૧) સંવાહ ધાત-ખેડૂતો દ્વારા અનાજના રક્ષણ માટે બનાવવામાં આવેલ દુર્ગભૂમિસ્થાન, અથવા પર્વતના શિખર પર રહેલા મનુષ્યોના નિવાસ રૂપ સ્થળ વિશેષ અથવા જેમાં જ્યાં ત્યાંના મુસાફરો આવીને નિવાસ કરે એવા સ્થળ વિશેષને સંવાહ કહે છે, તેનો ધાત કરવાવાળાને સંવાહ ધાતક કહેવાય છે. (૧૨) સન્નિવેશ ધાત-જેમાં મુખ્ય રીતે વેપારિયો રહેતા હોય તેવા સ્થળ વિશેષને સન્નિવેશ કહે છે, તેનો ધાત કરનારને સન્નિવેશ ધાતક કહે છે. અથવા રાજધાનીના ધાતના સમયે જે

ગતઃ તમેશાડપતં ચૌરોડયમેવેતિ મન્યમાનો રાત્રપુરુષાદિ દંડીતિ મતિ દષ્ટિ વિપર્યાસદંડઃ । ‘એવં સ્વલુ તસ્મ’ એવં સ્વલુ તસ્મ । ‘તપ્પતિ’ તત્પ્રત્યયિકમ્-દષ્ટિ વિપર્યાસદંડનિમિત્તં સારથં કર્મોપજાયતે । સાત્ત્વમિત્યાધીયતે । તદિદમ્ ‘પંચમે’ પશ્ચાત્તમ્ ‘દંડતમાણે’ દંડતમાણે ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘દિદ્ધિવિપરિયાસિયાદંડવત્તિ-પત્તિ આદિષ્’ દષ્ટિવિપર્યાસમત્યયિકપ્રારુણાત્મ, દષ્ટિવિપર્યાસકારણકં પશ્ચમં ક્રિયાસ્થાનમિતિ કથિતમ્ ॥મુ૦૬=૨૧॥

મૂલમ્—અદ્વારે છટ્ટે કિરિયટ્ટાણે મોસાવત્તિપ્પત્તિ આદિજ્જહ સે જહાણામપ્પ કેહુપુરિસે આયહેઉં વા ણાહહેઉં વા અગાર-હેઉં વા પરિવારહેઉં વા સયમેવ મુસં વયહ્ અણ્ણેણ વિ મુમં વયંતં પિ અણ્ણં સમણુજાણહ્, એવં સ્વલુ તસ્મ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આદિજ્જહ, છટ્ટે કિરિયટ્ટાણે મોસાવત્તિપ્પત્તિ આદિષ્ ॥મુ૦ ૭૧૨॥

હાયા—આધાડપરં વ્ષટ્ઠં ક્રિયાસ્થાનં મિધ્વાપ્રત્યયિકમિત્યાખ્યાયતે । તથા નામ કથિન્ પુરુષઃ આત્મહેતો વી, જ્ઞાતિહેતો વી, અગારહેતોવી, પરિ-વારહેતો વી, સ્વયમેવ મૃપા વદતિ અન્યેનાડપિ મૃપાવાદયતિ મૃપાવદન્તમન્યં સમ-નુજાનાતિ એવં સ્વલુ તસ્ય તત્પ્રત્યયિકં સાવચ મિત્યાધીયતે પપ્પં ક્રિયાસ્થાનં મૃપા-વાદપ્રત્યયિકમિત્યાખ્યાતમ્ ।

ઉસકા ઘાત કરને ચાલા સન્નિવેશ ઘાતક કહ્લાતો હૈ, અથવા રાજ-ધાની કે ઘાત કે સમય જો ચોર નહીં હૈ ઉસે ચોર માનકર માર જાલતા હૈ અર્થાત્ રાજધાની આદિ કે ઘાત કે નિપાત મેં વાસ્તવ મેં જો ઘાતકારી હૈ વહ તો કહીં આગ નિહન્તા ઓર જિન્ને ઘાત નહીં ક્રિયા ધા દૈવવશ વહ કહીં સે યહાં આ પહુન્ચા, રાજપુરુષ ઉસનો હી ચોર સમજ કર દંડ દેતે હૈ તો વહ દષ્ટિ વિપર્યાસ દંડ હૈ । દષ્ટિ વિપર્યાસ સે દંડ દેને વાઝે કો ઉસકે નિમિત્ત સે પાપ કર્મ કા બંધ હોતા હૈ । યહ પાંચવી દષ્ટિવિપર્યાસદંડ નામક ક્રિયા સ્થાન હૈ ॥૬॥

ચોર ન હોય તેન ચોર માનીને મારી નાખે છે. અર્થાત્ રાજધાની વિગેરેના ઘાતના સંબંધમાં વાસ્તવિક રીતે જે ઘાત કરનારા હોય, તે કયાંય ભગી ગયેલ હોય, અને જેણે ઘાત ન કર્યો હોય અને દૈવવશાત્ તે કયાંયથી ત્યાં આવી ગયેલ હોય રાજપુરુષો તેને જ ચોર માનીને દંડ આપે છે, તો તેને દષ્ટિવિપર્યાસ દંડ કહેવાય છે, દષ્ટિના વિપર્યાસથી દંડ દેવાનાંજાને તેના નિમિત્તે પાપકર્મને બંધ થાય છે. આ રીતે આ દષ્ટિ વિપર્યાસ દંડ નામકું પાંચમું ક્રિયાસ્થાન છે. ॥૬॥

ટીકા—પશ્ચમક્રિયાસ્થાનનિરૂપણાનન્તરં વષ્ટં ક્રિયાસ્થાનં નિરૂપયતિ—‘અહા-
વરે’ અથાડપરમ્ ‘છટ્ટે’ ષષ્ઠમ્ ‘કિરિયદ્વાળે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘મોવાવત્તિય’ મિથ્યા-
પ્રત્યયિકમ્—મિથ્યાવાદનિમિત્તકમ્ ‘તિ આહિજ્જડ’ इत्याख्यायते, असत्यभाषण-
मेव मिथ्या, मिथ्यैः मत्पयाः-कारणं यस्य तत्-मिथ्याप्रत्ययिकं क्रियास्थान-
मित्यामिषीयते। मिथ्याप्रत्ययिकस्वरूपं दर्शयति—‘से जहाणामए’ तथयानाम
‘केइणुरिसे’ कञ्चित्पुरुषः ‘आयहेउं वा’ आत्महेतोर्वा—आत्मकारणार्थम् ‘णाइहेउं
वा’ ज्ञातिहेतोर्वा ‘आमारहेउं वा’ आगारं गृहं तन्निमित्तकम् ‘परिवारहेउं वा’
परिवारहेतोर्वा—परिवृत्त्यपरि सर्वतो वा तिष्ठन्तीति परिचाराः—पुत्र-कलत्र-भृत्य-
चतुष्पदादयः तेषां कृते। ‘सयमेव’ स्वयमेव ‘सुपे’ मृषा वदति, अपत्यगिरं संगिरते।
अथवा—‘अण्णेण विमुसं वाएइ’ अण्येनाऽपि मृषा वादयति, अथ वा ‘सुपे वदंति पि अण्णं
समणुजाणइ’ मृषावदन्तम्—प्रसक्तं भाषमाणं मन्यं समनुजानानि—तदनुमोदने। एवं
खलु तस्स’ एवं खलु तस्य ‘तत्पत्तियं’ तत्प्रत्ययिकम् ‘मावज्जेति’ सव्यं निन्दितं

(૬) મૃષા પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે છટ્ટે કિરિયદ્વાળે’ इत्यादि।

ટીકાર્થ—અથ છટે ક્રિયાસ્થાન કા નિરૂપણ કરતે હૈં । વહ હસ
પ્રકાર હૈ—છટ્ટા ક્રિયાસ્થાન મૃષાવાદ કે નિમિત્ત સે હોના હૈ, અત-
એવ વહ મૃષાવાદ પ્રત્યયિક કહલાના હૈ । ઉસકા સ્વરૂપ હવ પ્રકાર હૈ
—કોઈ પુરુષ અપને લિણ, જ્ઞાતિ જનો કે લિણ, ગૃહ કે નિમિત્ત, પરિવાર
અર્થાત્ પુત્ર કલત્ર ભૃત્ય ચૌરાયે આદિ કે નિમિત્ત સ્વયં અસત્ય ભાષણ
કરતા હૈ દુસરે સે મિથ્યાભાષણ કરવાના હૈ અથવા મિથ્યાભાષણ
કરને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ તો એસા કરને સે ઉસે મિથ્યા-

(૬) મૃષા પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે છટ્ટે કિરિયદ્વાળે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પાંચમું ક્રિયાસ્થાન કહ્યા પછી હવે આ છટ્ટા ક્રિયાસ્થાનનું
નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે છે.—છટ્ટા ક્રિયાસ્થાન મૃષાવાદના
નિમિત્તથી થાય છે તેથી જ તે મૃષાવાદ પ્રત્યયિક કહેવાય છે. તે આ
પ્રમાણે છે.—કોઈ પુરુષ પોતાને માટે, જ્ઞાતિજનો માટે, ઘર માટે, પરિવાર
અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર, નોકર, ખાટલા વિગેરેના નિમિત્તે પોતે અસત્ય બોલે છે,
બીજા પાસે અસત્ય વચન બોલાવે છે, અથવા મિથ્યા ભાષણ કરવાવાળાનું

કર્મ 'અહિંસા' આધીયતે-સમુત્પદ્યતે इति छठे किरियास्थाने' षष्ठं क्रियास्थानं 'मोक्षवर्ति' मृषामत्ययिकम् 'त्ति आहिण' इत्यारुपातम् यो हि पुरुषः स्वात्मार्थं वा परिवारगृहाद्यर्थं वा स्वयमसत्यमावणं करोति, अन्यान् कारयति कुर्वन्तं वाऽन्य-
मनुमोदते-तस्य पुरुषस्य मृषावादजनितपावघं कर्म भवति । पूर्वं पञ्चक्रियास्था-
नानि कथितानि, तेषु प्रायः सर्वत्र साक्षात्परम्परायावाऽविज्ञा न्यूना वा हिंसा
भवत्येव । अतस्तेषु दण्डसमादानमिति संज्ञा कृता-षष्ठदेवाराभ्य समाप्ति-
पर्यन्तं प्रायः प्राणिवधो न भवति-अत्र दण्डसमादानमिति नाम विहाय क्रिया-
स्थानशब्देनैव उदहृतमिति ॥६०७७२॥

આષણ હેતુક પાપ કર્મ કા બન્ધ હોતા હે । યહી મૃષામત્યયિક છઠા ક્રિયાસ્થાન કહલાતા હે ।

તાત્પર્ય યહ હે કિ જો પુરુષ અપને લિખ યા અપને પરિવાર આદિ કે લિખ સ્વયં અસત્ય આષણ કરતા હે, દુસરોં સે અસત્ય આષણ કરવાતા હે યા અસત્ય આષણ કા અનુમોદન કરતા હે, ઉસે મૃષાવાદ જનિત પાપકર્મ હોતા હે ।

હસસે પહલે જો પાંચ ક્રિયાસ્થાન કહે ગયે હે, ઉન સપ મેં સાક્ષાત્ અથવા પરમ્પરા સે અધિક યા કમ હિંસા હોતી હે, અતેવ ઉન્હેં 'દંડ સમાદાન' સંજ્ઞા દી ગઈ હે । છઠે સે લેકર તેરહવેં તક જો સ્થાન કહે જાને વાલે હે, ઉનમેં પ્રાયઃ પ્રાણવધ નહોં હોવા હે, અતઃ ઉન્હેં 'દંડસમાદાન સંજ્ઞા ન દેકર 'ક્રિયા સ્થાન' શબ્દ સે હી કહા ગયા હે ॥૭।

અનુમોદન કરે છે. તે તેમ કરવાથી તેને મિત્ર્યા બાધજુના કાણે પાપકર્મનો બંધ થાય છે. એજ મૃષા પ્રત્યયિક નામનું છટ્ઠું ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—જે પુરૂષ પોતાને માટે અથવા પોતાના પરિવાર વિગેરે માટે સ્વયં અસત્ય વચન બોલે છે, બીજાએને અસત્ય વચન બોલાવે છે, અથવા અસત્ય બોલવાનાનાં અનુમોદન કરે છે, તેને મૃષાવાદથી થવા-વાળું પાપકર્મ લગે છે.

આનાથી પહેલાં પાંચ ક્રિયાસ્થાનો કહેવામાં આવ્યા છે. એ બધામાં સાક્ષાત્ અથવા પરંપરાથી વધારે અથવા એછી હિંસા હોય જ છે, તેથીજ તેને 'દંડ સમાદાન' સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. છટ્ઠી અરબીને તેરમા સ્થાન સુધી જે સ્થાનો કહેામાં આવનારા છે, તેમાં પ્રાયઃ પ્રાણવધ હોતો નથી. તેથી તેને 'દંડસમાદાન' સંજ્ઞા ન આપતાં 'ક્રિયાસ્થાન' શબ્દથી જ કહેલ છે. ૧૭૧

મૂલમ્—અહાવરે સત્તમે કિરિયટ્ટાણે અદિન્નાદાણવત્તિણ્ણિ આહિજ્જહ, સે જહાણામણ્ કેહપુરિસે આયહેઉં વા જાવ પરિવારહેઉં વા સયમેવ અદિન્નં આદિયહ અન્નેણં તિ અદિન્નં આદિયાવેતિ અદિન્નં આદિયંતં અન્નં સમણુજાણહ, एवं खलु तस्स तत्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जह, सत्तमे किरियट्ठाणे अदिन्नादाणवत्तिण्णि आहिण्ण ॥सू० ८॥२३॥

છાયા—અથાડપરં સપ્તમં ક્રિયાસ્થાનમદત્તાદાનપ્રત્યયિકમિત્યાખ્યાયતે । તથયાનામ કશ્ચિત્પુરુષઃ આત્મહેતો વાં યાવત્ પરિવારહેતો વાં સ્વયમેવ અદત્તમાદદાતિ અન્યેનાડપિ અદત્તમાદાપયતિ, અદત્તમાદદાનમન્યં સમણુજાનાતિ, एवं खलु तस्य तत्पत्तयिकं सावद्यमित्याधीयते सप्तमं क्रियास्थानमदत्तादानप्रत्ययिकमित्याख्यातम् ॥મૂ० ૮॥૨૩॥

ટીકા—પરંટ ક્રિયાસ્થાનં દર્શયિત્વા-સપ્તમં દર્શયિતુમાહ-‘અહાવરે’ અથા-પરમ્ ‘સત્તમે’ સપ્તમમ્ ‘કિરિયટ્ટાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘અદિન્નાદાણવત્તિણ્ણિ’ અદત્તાદાનપ્રત્યયિકમ્, અદત્તસ્થાડડદાનં-ગ્રહણં તદેવ પ્રત્યયઃ-કારણં યસ્ય તત્તથા, ‘તિ આહિજ્જહ’ ઇત્યાખ્યાયતે ‘સે જહાણામણ્’ તથયાનામ ‘કેહપુરિસે’ કશ્ચિત્પુરુષઃ ‘આયહેઉં વા’ આત્મહેતો વાં ‘જાવ’ યાવત્-યાવત્પદેન જ્ઞાત્યગારયોર્ગ્રહણમ્, ‘પરિવારહેઉં વા’ પરિવારહેતો વાં ‘સયમેવ’ સ્વયમેવ ‘અદિન્નં આદિયહ’ અદત્ત-

(૭) અદત્તાદાન પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે સત્તમે કિરિયટ્ટાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-છટા ક્રિયાસ્થાન દિશ્વલાકર સાતવાં ક્રિયાસ્થાન દિશ્વલાતે હૈ-સાતવાં ક્રિયાસ્થાન અદત્તાદાન પ્રત્યયિક કહલાતા હૈ । ડસકા સ્વરૂપ હસ પ્રકાર હૈ-કોઈ પુરુષ અવને નિમિત્ત અથવા યાવત્ પરિવાર કે નિમિત્ત સ્વયં હી અદત્ત વો ગ્રહણ કરતા હૈ અર્થાત્ ધન કે સ્વામી સે યાચના

(૭) અદત્તાદાન પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન—

‘અહાવરે સત્તમે કિરિયટ્ટાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—છટ્ઠું ક્રિયાસ્થાન કહીને હવે સાતમું ક્રિયાસ્થાન બતાવવામાં આવે છે.—સાતમું ક્રિયાસ્થાન અદત્તાદાન પ્રત્યયિક કહેવાય છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમ છે છે.—કેઈ પુરુષ પોતાના નિમિત્તે અથવા યાવત્ પરિવારને નિમિત્તે પોતે જ અદત્ત (માલિકે આપ્યા વગરનું) ગ્રંથણ કરે છે. અર્થાત્ ધનના માલિક

માઃઅદ્વદાતિ, યસ્ય યદ્વનમ્ અયાવિત્તૈવ તસ્ય ધનગ્રહણમદત્તાદાનં ચૌર્યેણ પરકીય-
દ્રવ્યમદ્વદાતિ યાવત્ । અથવા-‘અન્નેણ વિ અદિન્નં આદિયાવેહ’ અન્નેનાડપિ-
અદત્તં ધનમ્ આદાપયતિ-પરિગ્રાહયતિ । ‘અદિન્નં આદિયંતં અન્નં સમણુજાણહ’
અદત્તં ધનમાદદાનમ્-યુક્તન્તમન્યં સમનુજાનાતિ અનુમોદતે । ‘પવં સલુ તસ્સ’ પવં
સલુ કુર્વંત સ્તસ્ય પુરુષસ્ય ‘તપ્પત્તિયં’ તત્પત્તયિકં-તન્નિમિત્તમ્ અદત્તાદાન
કારણકમ્ ‘સાવજ્ઞતિ આહિજ્ઞહ’ સાવજમ્-અશુભકર્મેત્યાધીયતે-સમુપચંતે ।
‘સત્તમે’ સત્તમમ્ ‘કિરિયટ્ઠાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘અદિષ્ઠાદાણવત્તિય’ અદત્તાદાનપ્રત્ય-
યિકમ્ । ‘ત્તિ આહિય’ ઇત્યાહયાતમ્ । અયં માયઃ અન્યસ્વામિકમસ્વામિકં વા ધનં
સ્વાર્થે પાર્થે વાઃઅદ્વદાનોઽન્યેનાડપિ આદાપયન્ આદદાનમનુમોદયંચ, અદત્તા-
દાનજનિતકર્મણા વધયતે, ઇતિ સત્તમમદ્વદાદાનનામકં ક્રિયાસ્થાનમ્ ॥૨૦ ૮।।૨૩॥

મૂળમ્-અહાવરે અટ્ટમે કિરિયટ્ઠાણે અઙ્ગત્થવત્તિય ત્તિ
આહિજ્ઞજહ, સે જહા ણામણ્ કેહપુરિસે ણત્થિ ણં કેહ કિંચિ

કિયે વિના હી ઉસકે ધન કો ચોરી સે ગ્રહણ કરલેતા હૈ, અથવા દુસરે
સે અદત્ત ધન કો ગ્રહણ કરવાતા હૈ અથવા અદત્ત ગ્રહણ કરને વાલે
કા અનુમોદન કરતા હૈ, ઉસ પુરુષ કો અદત્તાદાન કે નિમિત્ત સે પાપ
કર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ । યહ અદત્તાદાન પ્રત્યય ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ।
તાત્પર્ય યહ કિ જિસ ધન કા સ્વામી કોઈ દુસરા હો યા કોઈ બી
સ્વામી ન હો, એસે ધન કો અપને લિય યા દુસરોં કે લિય યા સ્વયં
ગ્રહણ કરને વાલા, દુસરોં સે ગ્રહણ કરવાને વાલા ઓર ગ્રહણ કરને
વાલે કા અનુમોદન કરને વાલા અદત્તાદાન જનિત કર્મ સે વદ્ધ હોતા
હૈ । યહ અદત્તાદાન પ્રત્યય નામક ક્રિયાસ્થાન હૈ ॥૮॥

પાંસે યાચના કર્યા વિનાજ તેના ધનને ચોરીથી ગ્રહણ કરી લે છે, અથવા
બીજાની પાંસેથી અદત્તને ગ્રહણ કરાવે છે, અથવા ‘અદત્તપુ’ ગ્રહણ કરવાવા-
ળાનું અનુમોદન કરે છે. તે પુરુષને અદત્તાદાનના નિમિત્તે પાપકર્મનેા અંધ
થાય છે. આ અદત્તાદાન પ્રત્યય ક્રિયાસ્થાન કહેવામાં આવે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--જે ધનનેા સ્વામી કોઈ બીજે હોય
અથવા કોઈ પણ માત્રીક ન હોય, એવા ધનને પોતાના માટે અથવા
બીજાના માટે અથવા સ્વયં ગ્રહણ કરવાવાળો, બીજા પાંસે ગ્રહણ કરાવવા
વાળા અને ગ્રહણ કરવાવાળાને અનુમોદન કરવાવાળા અદત્તાદાનથી થતાવાળા
કર્મથી અંધાય છે. આ અદત્તાદાન પ્રત્યય નામનું ક્રિયાસ્થાન છે ॥૮॥

સમવાર્થશોધિની ટીકા દ્વિ. શ્લુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૧૮૭

વિસંવાદેતિ સયમેવ હીણે દીણે દુદ્ધે દુર્મણે ઓહયમણસંકળ્પે
ચિંતાસોગસાગરસંપવિદ્ધે કરચલપલ્લહત્થમુહે અટ્ટજ્ઞાણોવગમ્
ભૂમિગયદિદ્ધિય જ્ઞિયાયઈ, તસ્સ ણં અજ્ઞત્થયા આસંસહયા
ચત્તારિ ટાણા એવ માહિજ્જંતિ, તે જહા—કોહે માણે માયા લોહે
અજ્ઞત્થમેવ કોહમાણમાયાલોહે, એવં સ્વલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં
સાવજ્જંતિ આહિજ્જઈ, અટ્ટમે કિરિયટ્ટાણે અજ્ઞત્થવત્તિપત્તિ
આહિણ્ ॥સૂ. ૧. ૨૪॥

છાયા—અથાડપરમદ્ધમં ક્રિયાસ્થાનમ્ અધ્યાત્મપ્રત્યયિકમ્ હયાસ્થાપતે ।
તથયનામ કશ્ચિપુરુષઃ નાસ્તિ સ્વલુ કોડપિ કિચ્ચિદ્વિસમ્વાદયિતાં ઇતિ સ્વયમેવ
હીનો દીનો દુદ્ધો દુર્મણઃ અઘ્રતમનઃસંકલ્પઃ ચિન્તાસોગસાગરસંપવિદ્ધઃ કરતલ-
પર્યસ્તમુલ્લઃ આર્તધ્યાનોપગતઃ ભૂમિગતદ્ધિઃ ધ્યાયતિ । તસ્ય સ્વલ્પાડધ્યાત્મિ-
કાનિ આસંશયિતાનિ ચત્તારિ સ્થાનાનિ એવાસ્થાપયન્તે, તથયા—કોથો માને
માયા લોમઃ, અધ્યાત્મિકા એવ ક્રોધમાનમાયાલોભઃ । એવં સ્વલુ તસ્ય તત્પ્ર-
ત્યયિકં સાવઘ મિત્તયાધીયતે । અટ્ટમે ક્રિયાસ્થાનમ્ અધ્યાત્મપ્રત્યયિકમિત્તવા-
સ્થાતમ્ ॥સૂ. ૧. ૨૪॥

ટીકા—સમ્પતિ—અટ્ટમં ક્રિયાસ્થાનમાહ—‘અહાવરે’ અપાપરમ્ ‘અટ્ટમે’
અટ્ટમમ્ ‘કિરિયટ્ટાણે’ ક્રિયાસ્થાનમ્ ‘અજ્ઞત્થયત્તિય’ અધ્યાત્મપ્રત્યયિકમ્—
આત્માનમધિકૃત્ય પવર્તતે—ઇત્યધ્યાત્મમ્, તવ ક્રોધાદિનિમિત્તકમ્ ‘ત્તિ આહિજ્જઈ’

(૮) અધ્યાત્મ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે અટ્ટમે કિરિયટ્ટાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—આઠઘાં ક્રિયાસ્થાન અધ્યાત્મપ્રત્યયિક કહલાતા હૈ ।
આત્મા કે આશ્રિત જો હો સો આધ્યાત્મ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ યહ
ક્રિયાસ્થાન ક્રોધ આદિ કે નિમિત્ત સે હોતા હૈ । ઇસ્કા સ્વરૂપ ઇસ

(૮) અધ્યાત્મપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે અટ્ટમે કિરિયટ્ટાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આઠમું ક્રિયાસ્થાન અધ્યાત્મ પ્રત્યયિક કહેવાય છે. આત્માના
આશ્રયથી બે હોય તે અધ્યાત્મ છે. તાત્પર્ય એ છે કે—આ ક્રિયાસ્થાન ક્રોધ
અંગેના નિમિત્તથી હોય છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.—કેઇ પુરુષ એવે:

હત્યાંરુચાયતે । 'સે જહાણામ' તથાનામ 'કેશ્પુરિસે' કથિત્પુરુષઃ 'જનિથિ જં કિચિ વિસંવાદે' નાસ્તિ સ્વલુ કિચિદ્ વિસંવાદયિતા-ઈવદપિ વલેષ્ઠકારકઃ, હિતિ, તથાપિ 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'હોને-દીને-દુઢે-દુમ્મને' હીનો દીનો દુષ્ટઃ દુર્મનાઃ તત્ર હીનો-નિન્દિતપ્રકૃતિકઃ, દીનો-શોકયાહી, દુષ્ટઃ-દોષયુક્તઃ । દુર્મનાઃ-દુઃખિ-તમિવ મનો વિદ્યતે યસ્ય સ દુર્મનાઃ-ઉદ્વિગ્નચિત્તઃ 'ઓહ્યમણસંકપ્પે' અપહતમનઃ-સંકલ્પઃ-અપહતો ચિનિષ્ટ ઇવ વિદ્યતે મનસઃ સદ્ગુણો યસ્ય સ તથા નિરાશઃ સન્, 'ચિંતાસોગસાગરસંપવિદ્ધે' ચિન્તાસોગસાગરસંપવિદ્ધઃ, ચિન્તયા શોકસમુદ્ધે મવિદ્ધ ઇવ પરિદિશ્યમાનઃ, 'કરતલપત્તહત્યમુદ્ધે' કરતલપર્યસ્તમુખઃ-કરતલે પર્યસ્તં ન્યસ્તં મુલં યસ્ય સ તથા, 'અટ્ટઙ્ગાણોવગણ' આર્તધ્યાનોવગતઃ 'ભૂમિગયદિદ્દિ' ભૂમિ-ગતદ્દિઃ 'જિણાય' ધ્યાયતિ-ચિન્તાં કરોતિ, દુષ્ટપતે કદાચિત્કોડપિ પુરુષોડકાર-ણમેવ ચિન્તયા ચાડડત્તમનાઃ કરતલે મુલમાધાય ભૂમીં દત્તાડાખાનો ધ્યાયન્, તત્ર બાહ્યચિન્તાકારણસ્પાડમાવાત્-આન્તરેણ કારણેન ભવિતવ્યમ્ । કિં તત્કારણં તત્રાહ-'તસ્મ' તસ્ય પુરુષસ્ય 'જં અઙ્ગથયા' 'જં' સ્વલુ-નિશ્ચયેન આધ્યાત્મિકાનિ-આત્મોત્પન્નાનિ 'આસંસઝયા' આસંશિતાનિ-નિશ્ચયં વિદ્યમાનાનિ, યદ્વા-સન્દેહ-પ્રકારં હૈ-કોઈ પુરુષ એસા હૈ કિ કિસી વિસંવાદ બાહ્ય કારણ કે બિના હી હીન, દીન, દુષ્ટ (દોષયુક્ત) દુઃખિત મનવાલા-ઉદ્વિગ્નચિત્ત, હતાશ, ચિન્તા ઓર શોક કે સાગર મેં ડુવા હુઆ, હથેલી પર મુખ કો ધામે હુણ, આર્તધ્યાન સે યુક્ત એવં ધરતી કી ઓર નજર લગાણ હુણ હોતા હૈ । વહ ચિન્તા મેં ગુસ્ત રહતા હૈ ।

તાત્પર્યં યહ હૈ કિ કોઈ-કોઈ મનુષ્ય નિષ્કારણ હી ચિન્તા સે પીડિત મન ચાલા, હથેલી પર ટુઢી ધામે ઓર નીચે કી ઓર દૃષ્ટિ કિણ કુઝ સોચ-ચિંતાર કરતા હૈ । વહાં ચિન્તા કા કોઈ બાહરી કારણ નહીં હોતા, અતઃચ કોઈ આન્તરિક કારણ હોના ચાહિણ, વહ કારણ કયા હૈ ? સો કહતે હૈ-એસે પુરુષ કી ચિન્તા સે મન મેં હોને વાલે ચાર

હોય કે-કોઈ વિસંવાદનું બાહ્ય-બહારના કારણ ચિન્તાજ હીન, દીન, ચિન્તા અને શોકના સાગરમાં ડુબેલો, હથેલી પર મુખને ચોક્કીને, આર્તધ્યાનથી યુક્ત તથા ધરતી તરફ નજર લગાવેલો હોય છે, તે ચિન્તામાં મગ્ન રહે છે.

કહેવાનું તાત્પર્યં એ છે કે-કોઈ કોઈ મનુષ્ય નિષ્કારણ-કારણ વિનાજ ચિન્તાથી પીડિત મનવાળા, હથેલી પર માથું રાખેલ અને નીચેની તરફ નજર કરીને કંઈક સોચ-શોક યુક્ત બનીને વિચારતો હોય છે. ત્યાં ચિન્તાનું કોઈ બાહ્ય કારણ હોતું નથી, તેથી જ કોઈ આન્તરિક-અંતરનું કારણ હોતું બેઈએ. તે શું કારણ છે ? તે બતાવે છે-એવા પુરુષને ચિન્તાથી

રહિતાનિ 'ચત્તારિ ઠાણા' ચત્તારિ સ્થાનાનિ 'એવં આદિજ્ઞંતિ' એવમાસ્થાયન્તે ।
 'તં જહા' તથા- 'કોહે માણે માયા લોહે' ક્રોધઃ-માનઃ-માયા-લોભઃ 'અઙ્ગત્ય-
 મેવ' આધ્યાત્મિકા એવ 'કોહ-માણ-માયા-લોહા' ક્રોધ-માન-માયા-લોભાઃ,
 યદપિ ક્રોધાદયોઽન્તઃકરણધર્માઃ નસ્ત્યાત્મન સ્તે ક્રોધાદયઃ, નચાઽઽત્મધર્મત્વે
 કા ક્ષતિઃ-ઇતિ વાચ્યમ્, તથાત્વે-મુક્તાવસ્થાયામપિ આત્મનિ જ્ઞાનદર્શનવત્
 તત્સદ્ભાવમસંગત્ । તથાપિ-અહં ક્રોધશ્ચાન્ન ઇતિ પ્રતીત્યા વ્યવહારનયાઽનુસારેણ
 ક્રોધાદીનામાત્મધર્મસ્વીકારાન્, આધ્યાત્મિકાઃ ક્રોધાદયઃ ઇતિ નાઽનુપન્નમ્ । 'એવં સ્વલુ-
 ત્સસ તપ્ત્યત્તિયં' એવં સ્વલુ તસ્ય તપ્ત્યત્તિયકં ક્રોધાદિકારણરૂપ 'સાવજ્ઞં' સાવજ્ઞ-
 વર્મ 'ત્તિ આદિજ્ઞન્ન' ઇત્યાપીયતે, એવં કુર્વત સ્તસ્ય પુરુષસ્ય ક્રોધાદિકારણકં
 પાપજનકં કર્મ સમુત્પદ્યતે । 'અદ્વમે કિરિષદ્વાળે' અષ્ટમં ક્રિયાસ્થાનમ્ 'અ ઇત્ય-
 વત્તિષ' અધ્યાત્મપ્રત્યયિકમ્ 'ત્તિ આદિષ' ઇત્યાલ્ખ્યાતમ્, આત્મોત્પન્નત્વાત્
 આધ્યાત્મિકા એતે ક્રોધાદયો વિકારાઃ મનસો વિનાશસ્ય ચ દૂષકા એવં માલિન્ય-
 કારકાશ્ચ ભવન્તિ । યત્રાઽયં ક્રોધાદિઃ પ્રાવરણ્યેન વર્તતે, તસ્ય પુરુષસ્ય આધ્યા-
 ત્મિકસાવજ્ઞકર્મવન્ધો ભવતીતિ ॥મુ. ૧/૧૨૪॥

કારણ નિશ્ચય કહે ગયે હૈં । વે યે હૈં-ક્રોધ, માન, માયા ઓર લોભ ।
 યદપિ ક્રોધ આદિ આત્મા કે સ્વાભાવિક ધર્મ નહીં હૈં, કયોંકિ વે
 ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કે ઉદય સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર યદિ ઝંહે
 આત્મા કા સ્વાભાવિક ધર્મ માન લિયા જાય તો મુક્તાવસ્થા મેં બી
 જ્ઞાન-દર્શન આદિ કે સમાન ઝનકા અસ્તિત્વ સ્વીકાર કરના પડેગા,
 તથાપિ વે આત્મા કે અસાધારણ વૈભાવિક ભાવ હૈં, ઓર મેં ક્રોધશ્ચાન્ન
 હું' એસી પ્રતીતિ બી હોતી હૈ, હસ કારણ વ્યવહાર નય સે ઝંહે' આત્મા
 કા ધર્મ કહા હૈ । યહ ક્રોધાદિ વિકાર હી બાહ્ય કારણ કે અભાવ મેં
 પુરુષ કી ઉદાસીનતા કે કારણ બનતે હૈં । એસે પુરુષ કો ક્રોધાદિ કે

મનમાં થવાવાળા ચાર કારણો નિશ્ચયથી કહેલ છે.-તે ચાર કારણો ક્રોધ,
 માન, માયા અને લોભ એ છે.

જે કે ક્રોધ વિગેરે આત્માના સ્વાભાવિક ધર્મ નથી. કેમ કે તે ચારિત્ર
 મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને જે તેમને આત્માનો
 સ્વાભાવિક ધર્મ માની લેવામાં આવે, તો મુક્ત અવસ્થામાં પણ-જ્ઞાન, દર્શન
 વિગેરેની જેમ તેમનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડશે. તો પણ તે આત્માનો અસા-
 ધારણ વૈભાવિક ભાવ છે. અને હું 'ક્રોધવાળો છું'. એવી ખાતરી પણ થાય છે.
 તે કારણે વ્યવહાર નયથી તેને આત્માનો ધર્મ કહ્યો છે. આ ક્રોધ વિગેરે
 વિકારોજ બાહ્ય કારણના અભાવમાં પુરુષના ઉદાસીન પણનું કારણ અને છે.

૧૯૦

સત્યકેતાજીજીને

મૂળ-અહાવરે ણવમે કિરિયટ્ટાણે માણવત્તિણ ત્તિ આહિ-
જ્ઞહ, સે જહા ણામણ કેહપુરિસે જાતિમણ વા કુલમણ વા
ચલમણ વા રૂવમણ વા તવોમણં વા સુયમણં વા લાભ-
મણ વા ઇસ્સરિયમણ વા પન્નામણ વા અન્નતરેણ વા
મયટ્ટાણેણં મત્તે સમાણે પરં હીલેહ નિંદેહ સ્વિસહ ગરહહ પરિ-
ભવહ અવમણેહ, ઇત્તરિણ અયં, અહમંસિ પુગ વિસિટ્ટજાહ કુલ-
વલાહગુણોવવણ, एवं અપ્પાણં સમુક્કસ્સે, દેહચ્ચુણ કમ્મવિતિણ
અવસે પયાહ, તં જહા-ગબ્ભાઓ ગબ્ભં જમ્માઓ જમ્મં મારાઓ
મારં ણરગાઓ ણરગં ચંડે થદ્દે ચવલે માળી યાવિ ભવહ, एवं
સ્વલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્જંતિ આહિજ્ઞહ, ણવમે કિરિય-
ટ્ટાણે માણવત્તિણ ત્તિ આહિણ ॥સૂ. ૧૦॥૨૫॥

છાયા-અયાડપરં નવમં ક્રિયાસ્થાનં માનપત્યયિકમિત્યાહવાયતે । તદ્વથાનામ
કશ્ચિત્ પુરુષો જાતિમદેન વા કુલમદેન વા ચલમદેન વા રૂપમદેન વા તવોમદેન
વા શ્રુતમદેન વા લાભમદેન વા ऐश्वर्यमदેन વા મજ્ઞામદેન વા અન્યતરેણ વા મદ-
સ્થાનેન પત્તઃ સન્ પરં હીલયતિ નિન્દયતિ હુગુપ્સતિ ગર્હતિ પરિભવતિ અવમન્યતે
ઇતરોડયમ્ અહમસ્મિ પુનઃ વિશિષ્ટજાતિ કુલવલાદિગુણોપેતઃ, एवंमात्मानं समुत्कर्ष-
येत् । देहच्युतः कर्मद्वितीयोऽवश्चः प्रयाति, तद्यथा-गर्भतो गर्भम्, जन्मतो जन्म,
मरणान्मरणम्, नरकान्तररकम्, चण्डः स्तब्धः चपलः मान्द्यपि भवति एवं स्वलु
તસ્ય તપ્પત્તયં સાવચમિત્વાધીયતે । નવમં ક્રિયાસ્થાનં માનપત્યયિકમિત્યા-
હવાતમ્ ॥સૂ. ૧૦॥૨૫॥

નિમિત્ત સે પાપ કા બન્ધ હોતા હૈ । યહ અધ્યાત્મપ્રત્યયિક નામક
આઠશં ક્રિયાસ્થાન હૈ ॥૧॥

એવા પુરુષને ક્રોધ વિગેરેને નિમિત્તે પાપનો બંધ થાય છે. આ અધ્યાત્મ-
પ્રત્યયિક નામનું આઠશું ક્રિયાસ્થાન કહેલ છે. ॥૬॥

સમયાલેખોચિતી ટીકા દ્વિ. ધુ. બ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૧૧૧

ટીકા—અહમં ક્રિયાસ્થાનં નિરૂપિતં, સમ્પત્તિ-નવમં ક્રિયાસ્થાનમાહ,-
‘અહાવરે’ इत्यादि। ‘अहावरे’ अथाऽपरम् ‘णवमे’ नवमम् ‘किरियद्वारणे’
क्रियास्थानम् ‘माणवत्तिण्’ मानवप्रत्ययिकम् ‘त्ति आदिज्जाइ’ इत्याख्यायते। से
जहा नामए’ तद्यथानाम ‘केइपुरिसे’ कश्चिदपुरुषः ‘जाइमएण वा’ जातिमदेन वा
‘कुलमएण वा’ कुलमदेन वा, जातिः-क्षत्रियादिः, कुलमिक्षाकादिकम्, तन्मदेनाऽ-
भिमानेन-अहं विशिष्टजातिकुलसम्पन्नः, मदन्ने च इमे हीनजातिकुलवन्तः-
इत्यादिभिमानं सन्धत्ते। ‘वलमएण वा’ वलमदेन वा-वलं सामर्थ्यं शक्तिविशेषः
तच्च शरीराङ्गमनःसम्पत्तिः, तदाभित्य गर्वं करोति। ‘रुवमएण वा’ रूपमदेन
वा-अहं रूपवान् अन्यस्तु न तथेत्यादिरूपमसंज्ञनेन अभिमानं विधत्ति। ‘तपो
मएण वा’ तपोमदेन-तपसो मदस्तपो मदस्तेन। ‘सुथमएण वा’ श्रुतमदेन वा
भूयते इति श्रुतम्-शास्त्रम्-तन्मदेन, ‘लाममएण वा’ लाभमदेन वा-‘इस्-

(૧) માનપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે ણવમે કિરિયદ્વારણે’ इत्यादि।

ટીકાર્થ—આઠમું ક્રિયાસ્થાન કે નિરૂપણ કે અનન્તર અષ
નોવાં ક્રિયાસ્થાન કહતે હૈં—નોવાં ક્રિયાસ્થાન માન પ્રત્યયિક કહ-
લાતા હૈં। ડસકા સ્વરૂપ ઇસ પ્રકાર હૈં—કોઈ પુરુષ જાનિમદ યા કુલ
મદ સે અર્થાત્ મૈં ઇસી ઝંચી ક્ષત્રિયાદિ જાતિ કા હું ઇસા
અભિમાન કરના યહ જાનિમદ હૈં મૈં ઇશ્વાકુ આદિ વિશિષ્ટ
કુલ મૈં જન્મા હું, મેરે સિવાય દુસરે હીન જાતિ યા હીન કુલ કે હૈં,
ઇસ પ્રકાર કા અભિમાન કરતા હૈં વહ કુલમદ હૈં યલમદ કરતા હૈં
અર્થાત્ શરીર ઘચન યા મન સમ્પન્ની સામર્થ્ય કા ગર્વ કરતા હૈં મૈં
સુન્દર હું-દુસરે નહીં, ઇસ પ્રકાર રૂપ કા અભિમાન કરતા હૈં, તપ કા
મદ કરતા હૈં શ્રુત કા મદ કરતા હૈં લાભ કા મદ કરતા હૈં, ઐશ્વર્ય કા

(૨) માનપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે ણવમે કિરિયદ્વારણે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—આઠમા ક્રિયાસ્થાનનું નિરૂપણ કરીને હવે નવમું ક્રિયાસ્થાન
માન પ્રત્યયિક કહેવાય છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.—કોઈ પુરુષ જાતિમદ
અથવા કુળ મદથી અર્થાત્ હું આવી ઊંચી ક્ષત્રીય વિગેરે જાતિનો છું. હું
ઇશ્વાકુ વિગેરે વિશેષ પ્રકારના કુળમાં જન્મ્યો છું. મારા વિના બીજા હીન-
નીચી જાત અને નીચા કુળના છે, આવા પ્રકારનું અભિમાન કરે છે, તે
કુલમદ કહેવાય છે. તથા શરીર વચન અથવા મન સંબંધી સામર્થ્યનો ગર્વ
કરે છે, તે બલ મદ કહેવાય છે. હું સુંદર છું. બીજાઓ તેવા સુંદર નથી,
આ પ્રમાણે રૂપનું અભિમાન કરે છે, તે રૂપમદ છે. તપનું અભિમાન

રિચમણ વા' એશ્વર્યમદેન વા 'પશ્ચામણ વા' મજ્ઞામદેન વા-મજ્ઞા-બુદ્ધિ-સ્તન્મદેન, 'અન્નતરેણ' અન્યતરેણ સર્વમદેન, પુ-પુ-એકતરમદેન વા 'મય-ક્રાણે' મદસ્થાનેન 'મત્તે સમાણે' મત્તઃ સન્ન યત્ કિમપિ-એકં મદસ્થાનમાસાદ્ય મત્તઃ-તાદૃશાભિમાનવાન્ 'પરં' પરં સ્વાતિરિક્તં જનમ્ 'હીલઙ્' હીલયતિ-અવહેલનાં કરોતિ, નિદેશ્' નિન્દતિ 'સ્વિંસઙ્' જુગુપ્સતે-છૂગાં કરોતિ 'મરહઙ્' મર્હતિ 'પરિ-મવહ' પરિમવતિ 'અવમણેઙ્' અવમન્યતે 'ઇત્તરિણ અયં' હતરોડયમ્-નાડયં વિશિષ્ટકુલજાત્યાદિમાન-અપિ તુ જાત્યાદિવૈશિષ્ટ્યરહિતઃ, 'અહમંસિ પુગ' અહમસ્મિ પુનઃ 'વિસિદ્ધકુલજાતિગુણોત્તરેણ' વિશિષ્ટકુલજાતિગુણોત્તરેણ, મદતિરિક્તા એતે હીનજાત્યાદિસ્થિત્તાઃ-અહંતુ જાત્યાદિગુણગણામોષેતઃ, 'એવં' એવંરૂપામનેકામભિમાનધારામુપવહન્ 'અપ્પાણં સમુક્કસે' સ્વકીયમાત્માનં સમુક્કસે-યેત્-સર્વત ઉત્કૃષ્ટો ભવેત્, અન્યાડન્યાડપેક્ષં સ્વાત્માનમધિકાડધિકં મન્વાનઃ પરં પરિનિન્દેત્, તસ્ય સ્વાભિમાનિનસ્તદ્વિધિવિધિનિન્દાજનિતં સ્વાત્મોત્કર્ષજનિતં ચ-યાદૃશમૈદિ-કાડસુષ્ટિમિકં ફલં ભવિતુમર્હતિ, તાદૃશમશુભફલં જ્ઞાત્વકારઃ-સ્વય-

મદ કરતા હૈ મજ્ઞા અર્થાત્ બુદ્ધિ કા મદ કરતા હૈ, ઇન મદોં મેં સે કિસી ખી એક મદ સ્થાન સે મત્ત-ગર્વિલા-હોના હૈ ઓર હસ કારણ દૂસરે કી અવહેલના કરતા હૈ, નિન્દા કરતા હૈ, છૂગા કરતા હૈ, મર્હા કરતા હૈ, અપમાન કરતા હૈ, ઓર કહતા હૈ કિ યે વિશિષ્ટ જાતિમાન યા કુલવાન્ નહીં હૈ, મેં વિશિષ્ટ કુલ, જાતિ એવં ઘટ આદિ ગુણોં સે સમ્પન્ન હું, હસ પ્રકાર અભિમાન ધારણ કરતા હુઆ અપના ઉત્કર્ષ પ્રકટ કરતા હૈ, દૂસરોં કી અપેક્ષા અપને કો અધિક માનતા હૈ, એસે અહંકારી કો હસ પ્રકાર દૂસરે કી નિન્દા કરને સે ઓર અપના ઉત્કર્ષ પ્રકટ કરને સે હહ-પરલોક સંબંધી જો ફલ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, ડસે

કરે છે, શ્રુતનો મદ કરે છે, લાભનો મદ કરે છે, ઐશ્વર્યનો મદ કરે છે. મજ્ઞા-અર્થાત્ બુદ્ધિનો મદ કરે છે. આ મદોમાંથી કોઈ પણ એક મદસ્થાનથી મત્ત-ગર્વવાળો હોય છે, અને તે કારણે બીજાનો તિરસ્કાર કરે છે. નિન્દા કરે છે. છૂણ કરે છે. મર્હા કરે છે; પરાભવ કરે છે, અપમાન કરે છે, અને કહે છે કે-આ વિશેષ પ્રકારથી જાતિવાન્ અથવા કુળવાન્ નથી, હું વિશેષ પ્રકારની જાત-કુળ અને બળ વિગેરેથી પુકા છું. આવા પ્રકારતું અભિમાન ધારણ કરતા થકા પોતાનો ઉત્કર્ષ પ્રગટ કરે છે, બીજાઓ કરતાં પોતાને શ્રેષ્ઠ માને છે, એવા અહંકારીને આ રીતે બીજાની નિન્દા કરવાથી અને પોતાનો ઉત્કર્ષ પ્રગટ કરવાથી ધૂલ-પરતોડ સંબંધી જે ફળ પ્રાપ્ત

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

१२३.

मुपदर्शयति-‘देहच्युतः’ देहच्युतः-मृतः सन् येन शरीरेण तादृशमदमतोऽन्याना-
 क्षिपन्नासीत्-तेनाऽऽक्षेपकारिशरीरेण विच्युतः सन् ‘कर्मवित्तिर’ कर्मद्वितीयः-कर्मैव
 द्वितीयं सहकारि यस्य स कर्मद्वितीयः। ‘अवसेपराः’ मरुतः-पराधीनः कर्ममात्रस-
 हायः, प्रधाति गच्छति। विद्यमानं शरीरं परित्यज्य परलोकं गच्छति, ‘तं जहा’ तद्यथा
 -‘गन्माओ गन्मं’ एकस्माद् गर्भाद् गर्मान्तरम् ‘जन्माओ जन्मं’ जन्मतो जन्म-
 एकं जन्म माप्य पुनरपि जन्मान्तरमाप्नोति। ‘माराओ मारं’ मरणान्मरणम्-पुनः
 पुन मरणमुपैति। ‘णरगाओ णरगं’ नरकाद्दुःखाऽधिष्ठानान्तरकम्, पुनर्दुःखाधि-
 स्थानम्। गर्भजन्ममरणनरकादिवेदनाः-मृदुमृदुरनुभवति, इदं तदभिमानम्।
 एतादृशं वीरदुःखरूपम् अभिमानकलं विविक्त्य विवेकी कथमपि जात्याद्यभिमानं
 न कुर्यात्। किन्तु किंपाकफलवत्ततो भेत्तव्यम्, नैतावन्मात्रमेव फलमशमात्मक-
 शास्त्रकार स्ययं दिखताते हैं। ऐसा अभिमानी पुद्गल जब मरता है
 और जिस शरीर के कारण मर्दोन्मत्त बना था, उस शरीरको भी जब
 छोड़ता है, तब सिर्फ उसके किये कर्म ही उसके सहायक होते हैं।
 वह विवश होकर परलोक की ओर चल देता है। फिर एक गर्भ से
 दूसरे गर्भ में, एक जन्म से दूसरे जन्म में बार बार-मृत्यु को प्राप्त
 होता है। नरक से नरक को अर्थात् एक दुःख के स्थान से दूसरे दुःख
 के स्थान को प्राप्त होता है। गर्भ जन्म, मरण एवं नरक आदि की
 वेदनाओं को पुनः-पुनः अनुभव करता है।

अभिमान के इस दुःखमय फल को विचार कर किसी भी प्रकार
 जानि आदि का अभिमान न करे, परन्तु किंपाक फल के समान अभि-
 मान से डरता रहे।

थाय छे, ते शास्त्रकार पोते अतावे छे.-आवो अभिमानी पुद्गल ज्यरे भरे
 छे, अने जे शरीरने लीधे ते आवो मर्दोन्मत्त अन्यो हते ते शरीरने
 पछ छोडे छे, त्यारे केवण तेना करेला कर्मेज तेना सहायक थाय छे, अने
 ते परवश थाने परलोकमां याव्यो जय छे, अने ते पछी जेक गर्भमांथी
 भीज गर्भनां, अने जेक जन्मथी भीज जन्ममां उत्पन्न थय वारंवार
 मृत्युने प्राप्त थाय छे, जेक नरकथी भीज नरकमां अर्थात् जेक दुःख
 स्थानमांथी भीज दुःखता स्थानने प्राप्त थाय छे, गर्भ, जन्म, मरुत, अने
 नरक विगेरेनी वेदनाओने वारंवार अनुभव करे छे, अर्थात् लोगवे छे.

अभिमानता आ दुःखमय इज्जेने विचार करीने केछ पछ प्रकारे जति
 विगेरेनुं अभिमान न करे, केछनुं अपमान न करे, परन्तु किंपाक इज्जेनी
 जेम अभिमानथी डरता रहे.

મમિમાનિનો ભવતિ, અપિતુ-ઇતોઽપિ અધિકં દર્શયતિ-પરલોકે હહલોકેઽમિમાની નરા 'ચંદ્રે ધદ્રે ચપલે માણી યાત્રિ મવઈ' ચળ્ડઃ સ્તબ્ધઃ ચપલઃ માની ચાપિ મવતિ, તપ્ર-ચળ્ડઃ-ઉપ્રતરઃ, સ્તબ્ધઃ-મહાકારી, ચપલઃ- પ્રકૃત્યા ચચ્ચલઃ, માની-અમિમાની ચાપિ મવતિ, 'એવં સ્વલુ તસ્ત' એવં સ્વલુ તસ્ય-પુરુષસ્ય 'તપ્તતિયં' તત્પ્રત્યયિકમ્-માનકારણકમ્-ગર્વજનિતમ્ 'સાવજ્જંતિ મહિજ્જનઈ' સાવજ્જંતિ કર્મ ક્ત્યાધીયત્તે-સમુત્પદ્યત્તે । અમિમાનપત્તયેન કર્મ સમુત્પદ્યત્તે પવ્વ- 'ળવમે' નવમમ્ 'કિરિયટ્ટાળે' ક્રિયાસ્થાનમ્ 'યાળવત્તિપ્પ' માનપત્તયિકમ્ 'ત્તિ આદિપ્પ' ક્ત્યા-સ્થાનમ્ ઇતિ ॥૩૦૧૦=૨૫॥

મૂલ્મ-અહાવરે દસમે કિરિયટ્ટાળે મિત્તદોસવત્તિપ્પ ત્તિ આહિજ્જદ્ધ, સે જહાણામપ્પ કેદ્ધપુરિસે માર્ઙ્ગહિં વા પિર્ઙ્ગહિં વા માર્ઙ્ગહિં વા મહ્ગાહિં વા મહ્ગાહિં વા ધૂયાહિં વા પુત્તેહિં વા સુળ્હાહિં વા સર્ઙ્ગિ સંવસમાળે તેસિં અન્નયરંસિ અહાલહુગંસિ વિ અવરાહંસિ સયમેવ ગરુધં દંડં નિવત્તેદ્ધ, તં જહા-સીઓદગ-વિયડંસિ વા કાયં ઉચ્છોલિત્તા મવદ્ધ, ઉસિણોદગવિયડેળ વા કાયં ઓસિંચિત્તા મવદ્ધ, અગણિકાણં કાયં ઉવડહિત્તા મવદ્ધ, જોત્તેળ વા વેત્તેળ વા પોત્તેળ વા તયાદ્ધ વા કળ્ળેળ વા છિયાપ્પ

અમિમાની કો ઇતના હી અશુભ ફલ નહીં પ્રાપ્ત હોતા, અપિતુ ઇસંસે સ્ત્રી અધિક ફલ ભોગના પડના હૈ । ઉસે દિલ્લાતે હૈ-ઇસ લોક યા પરલોક મૈ, જો પુરુષ અમિમાની હૈ, ઉપ્રતર હૈ, અહંકારી હૈ, પ્રકૃતિ સે ચપલ હૈ ઓર માની હૈ, ઉસકો ગર્વ જનિત પાપ કર્મ કા વન્ધ હોતા હૈ, અર્થાત્ અમિમાન કૈ કારણ કુત્સિત કર્મ ઉત્પન્ન હોતે હૈ । યહ માનપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ॥૧૦॥

અમિમાનીને એટલું જ અશુભ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ નહીં પણ તેનાથી પણ વધારે ફળ તેને ભોગવવું પડે છે, હવે તે બતાવે છે-આ લોક અથવા પરલોકમાં જે અમિમાની પુરુષ છે, ઉપ્રતર છે, અહંકારી છે, પ્રકૃતિથી ચપલ છે, અને માની છે, તેને ગર્વથી થવાવાળા પાપકર્મનો બંધ થાય છે. અર્થાત્ અમિમાનના કારણે કુત્સિત કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે. આ માન પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કહેલ છે. ॥૧૦॥

समयार्थे बोधिनी टीका द्वि. शु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

१९६

वा लयाए वा अन्नयरेण वा दवरएण पासाई उद्दालित्ता भवइ, दंडेण वा अट्टीण वा मुट्टीण वा लेलूण वा कवालेण वा कायं आउट्टित्ता भवइ । तहप्पगारे पुरिसजाए संवसमाणे दुम्मणा भवन्ति, पवसमाणे सुमणा भवन्ति तहप्पगारे पुरिसजाए दंडपासी दंडगुरुए दंडपुरक्कडे अहिए, इमंसि लोगंसि अहिए परंसि लोगंसि संजलणे कोहणे पिट्ठिमंसि यावि भवइ, एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जइ, दसमे किरियट्ठाणे मित्तदोसवत्तिए त्ति आहिए ॥ सू० ११ ॥ २६ ॥

छाया—अथाऽपरं दशमं क्रियास्थानं मित्रदोषप्रत्ययिकमित्याख्यायते, तद्यथा नाम कोऽपि पुरुषः मातृमित्रं पितृमित्रं भ्रातृमित्रं मगिनीमित्रं भार्यामित्रं दुहितृमित्रं पुत्रैर्वा स्तूत्रामित्रं सार्वं संसन् तेषामन्यतस्मिन् अथ लघुकेऽपि अपराधे स्वयमेव गुरुकं दण्डं निर्वर्त्तयति, तद्यथा—शोथोदकविकटे वा कायमुञ्जोलयिता भवति, उष्णोदकविकटे वा कायमपघ्नयिता भवति, अग्निकायेन कायमुपदाहयिता भवति जोत्रेण वा वेत्रेण वा नोदकेन वा त्वचा वा कशया वा छेदकेन वा छतया वा अन्यतरेण वा दवरकेण पार्श्वानि उद्दालयिता भवति, दण्डेन वा अस्त्रया वा मुष्टिना वा लेष्टुना वा कपालेन वा कायमाकुट्टयिता भवति । तथाप्रकारे पुरुषजाते संवसति दुर्मनसो भवन्ति, पवसति सुमनसो भवन्ति । तथाप्रकारः पुरुषजन्तः दण्डपार्थी दण्डगुरुकः दण्डपुरुस्कृतः अद्वितः अस्मिन् लोके अद्वितः परस्मिन् लोके संज्वलनः क्राधनः पृष्ठमांसखादकश्चापि भवति । एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकंसावद्य मित्वाधीयते दशमं क्रियास्थानं मित्रदोषप्रत्ययिकमित्याख्यातम् । सू. ११=२६ ।

टीका— नवमं क्रियास्थानं मानस्थानं निरूप्य दशमं मित्रदोषप्रत्ययिकं निरूपयति—‘अहावरे’ अथाऽपरम् ‘दसमे’ दशमम् ‘किरियट्ठाणे’ क्रियास्थानम् ‘मित्त-

(१०) मित्रद्वेष प्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे दसमे किरियट्ठाणे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—नौवें क्रियास्थान के निरूपण के पश्चात् दसवें क्रियास्था-

(१०) मित्रद्वेष प्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे दसमे किरियट्ठाणे’ इत्यादि

टीकार्थ—नवमा क्रियास्थानना निरूपण पछी दसमा क्रियास्थानना निरूप-

દોસવત્તિ' મિત્રદોષપત્યયિકમ્ 'ત્તિ અહિઞ્જડ' इत्यल्पायने 'તં જહા' તથથા 'સે જહાણામ' ઇદ્યથાનામ 'કેઠ પુરિસે' કશ્ચિત્પુરુષઃ 'માઈહિં વા પિઈહિં વા માઈહિં વા મહીહિં વા મહ્જાહિં વા ધૂયાહિં વા પુત્તેહિં વા સુઠ્ઠાહિં વા' માતૃભિર્વા પિતૃભિર્વા આતૃભિર્વા, મગિનીભિર્વા માર્યાભિર્વા દુહિતૃભિર્વા પુત્ર વા સ્ત્રુવાભિર્વા 'સદ્ધિં સંવસમાણે' સાર્થ સંવસન્-માતા-પિતૃ-આતૃ-મગિન્યાદિભિઃ સદઃ ગૃહે વસન્ 'તેસિઅન્નયરંસિ' તેવામન્યતમસ્મિન્, તેવાં મધ્યે કસ્યાડપિ 'અદા હ્હુગંસિ તિ' અથ હ્હુકેડપિ 'અવરાહંસિ' અપરાધે સંનાતે 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'ગરુપં દંડં નિવત્તે' ગુલ્ફમ્-અત્યુગ્રં દણ્ડં નિર્વર્તયતિ-દદાતિ, મગિન્યાદૌ દૈનાદ્-અત્યલ્પેડપિ અપરાધે જાતે તદુષરિ મહદ્દણ્ડં પાતયતિ સ્વયમેવ, અપરાધપ્રકારં દર્શયતિ-'તં જહા' તથથા 'સીઓદગવિયડંસિ વા' શીતોદકવિકટે વા 'કાયં' કાયં શરીરમ્-અલ્પાપરાધયિતુ મગિન્યાદેઃ 'ઉચ્છોહિતા મહઃ' ઉચ્છોહયિતા મવતિ, ધૈશિરિક-શીતતરં પવનાન્દોહિતમપિ શરીરં શીતત્રણે પાતયતિ, શીતસલિલેન સંસિચ્ચયતિ, અપરાધકર્તુઃ, તથા-'ઉત્તિણોદગવિયડે વા' ઉષ્ણોદકવિકટેન વા 'કાયં ઓસિં-ચિત્તા મહઃ' કાયમપ્રિચયિતા મવતિ, ગ્રીષ્મકાલેડપરાધિનઃ શરીરમ્-પ્રમિ-તાપિતજલેન અપસિચ્ચયતિ 'અગ્નિકાણ કાયં ઉવહહિત્તા મહઃ' અગ્નિકાયેન કાયમુદાહયિતા મવતિ, અગ્નિ પ્રજાલ્ય તત્ર ક્ષિયતિ-અપરાધિનમ્ । 'જોતેણ

નકા નિરૂપણ કરતે હૈં—દસવાં ક્રિયાસ્થાન મિત્ર દ્વેષ પ્રત્યયિક કહ-
સતા હૈ । ઉત્તકા સ્વરૂપ હસ પ્રકાર હૈ—કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, માઈ,
અગિની, માર્યા, દુહિતા, પુત્ર યા પુત્રવધૂ કે સાથ નિવાસ કરતા હૈ ।
જનમેં સે કિસી કે દ્વારા છોટાસા અપરાધ હો જાને પર ઉન્હેં સ્વયં
દુઃખ લેતા હૈ ।

જેસે—મગિની આદિ કો શીત કાલ મેં ખી શીતલ જલ મેં ગિરા
લેતા હૈ, શીતલ જલસે ઉન્કે શરીર કો સીંચ લેતા હૈ । ઉષ્ણકાલ મેં
અપરાધી કે શરીર પર આગ મેં તપા જલ ડંડેલ લેતા હૈ, અગ્નિ સે
શરીર કો જલા લેતા હૈ—આગ જલા કર અપરાધી કો ઉત્તમેં છોંક લેતા

મધ્ય કરવામાં આવે છે. દસમું ક્રિયાસ્થાન મિત્રદ્વેષ પ્રત્યયિક કહેવાય છે.
તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—કોઈ પુરુષ માતા, પિતા, માઈ, અગિની-બહેન,
પત્ની, પુત્ર અથવા પુત્રવધૂની સાથે રહેતો હોય, તેઓ પૈકી કોઈનાથી કોઈ
નાને એવો અપરાધ થઈ જાય, તો તેને પોતે ભારે દંડ-શિક્ષા કરે છે,
જેમકે-બહેન વિગેરેને ડંડા પાણીમાં ધાડે છે. તેના શરીર પર ડંડુ પાણી
છાટે છે, ઉનાળામાં અપરાધીના શરીર પર અગ્નિ પર ગરમ કરેલ પાણી
નાખે છે, અગ્નિથી શરીરને બાળે છે. આગ સળગાવીને અપરાધીને

સમયાર્થબોધની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૧૧૭

વા વેત્તેગ વા' જોત્રેગ વા વેત્રેગ વા 'જેત્તેગ વા' નોદકેન વા ખેરકદ્ધેન
'તયાઈ વા' ત્વચા વા-ત્વગુનિર્મિતેન 'કળ્લેગ વા' કશયા વા 'હેવાઈ વા' હેદ-
કેન વા-રરવદાદિના 'હવાઈ વા' હતયા વા 'અન્નપરેગ વા' અન્યતરેગ વા 'દવર-
પગ વા' દવરકેગ વા 'પાસાઈ ઉદાહિતા ભવઈ' પાર્શ્વાનિ ઉદાહરિતા ભવતિ,
અર્થાત્-જ્ઞાદિભિઃ પાર્શ્વસ્થં ચર્મ ઉત્પાદયતિ 'દંડેગ વા-પ્રટ્ટીગ વા-મુટ્ટીગ વા-
હેલૂગ વા-કપાલેગ વા-કાયં આહરિતા ભાઈ' દળેન વા-ગણ્ણાદિના અસ્થના
વા-મુઠ્ઠિના વા-હેલુના વા (લોષ્ટ્રેગ) વા-કપાલેન વા-વટાવયવેન વા કાયં-
શરીરમ્-આકુટ્ટયિતા ભવતિ-દિનસ્તિ। દળ્ણાદિના પ્રહાર્ય તદીયશરીરં શિથિલ-
યતિ। 'તદ્દળ્ણગારે પુરિસનાઈ' તથાપ્રકારે-ઈદ્દશ્મભોષણકર્મકારિપુરુષજાતે
'સંવસમાળે' સંસતિ ગૃહે તદીપ પુત્રકલત્રાત્માગિન્યાદયઃ 'દુમ્મળા ભવંતિ'
દુર્મનસો ભવન્તિ 'પવસમાળે' ભવત્તિ-ગૃહાદિનિર્ગતે સતિ તદીયચાન્ધવાઃ 'સુમળા
ભવંતિ' સુમનસઃ-પ્રવત્તા ભવન્તિ' દિમાડાપે કમઝાનવત્ત્વં ઇતિ। 'તદ્દળ્ણગારે
પુરિસનાઈ' તથાપ્રકારો દુષ્કર્મી પુરુષજાતઃ। 'દંડવાસી' દળ્ણવાસી-દળ્ણઃ
પાડેઈ યસ્ય સ તથા, સ્વલ્પાપરાધેડપિ અધિકદળ્ણદાયકઃ 'દંડપુરુષ' દળ્ણપુરુષઃ

હૈ, જોત સે, વેત સે, આર લગે હંડે સે, ચમડે કે ચાવુર સે, ફરસા સે,
લતા સે, ફિસી પ્રકાર કે રાસ્તે સે માર-માર કર અપરાધી કે પાડેઈ
ભાગ કી ચમડી ઉઘેડે દેના હૈ યા લાટી સે, હટડી સે, ઘૂસે સે, ઢેલેસે,
કપાલ સે શરીર પર આઘાત પહુંચાતા હૈ। હંડે માર-માર કર શરીર
કો ઢીલા કર દેતા હૈ। એસા પુરુષ જવ ઘરકે ખીતર રહતા હૈ તો
વસત્રે માતા, પિતા, માઈ, માગિની આદિ દુઃખી ઓર ઉદાસ રહતે હૈ
ઓર જવ વહ ઘર સે બાહર નિકલ જાના હૈ તો પ્રસન્ન હોતે હૈ, હિમ
કે નષ્ટ હો જાને પર કમલચન કે સમાન સ્થિલ ઊઠતે હૈ। એસા પુરુષ
બગલ મેં હંડા રવતા હૈ-થોડે સે અપરાધ કા અધિક દંડ દેતા હૈ,

તેમાં પાડે છે, ખેરથી, વેતથી, આર લગાવેલા ઠંડાથી, ચામડાના
ચાણુથી, ફરસાથી, લતાથી કોઈ પણ પ્રકારથી મારી મારીને અપરાધીના
પડખાના ભાગની ચામડી ઉખેડી નાખે છે, અથવા લાકડીથી, હાડકાથી,
ઘુસ્તાથી, ટેબલથી, કપાળથી, શરીર પર પીડા પહોંચાડે છે ઠંડા મારી
મારીને શરીરને ઢીલું કરી દે છે. એવો પુરુષ જ્યારે ઘરની અંદર રહે છે,
તો તેના માતા, પિતા, ભાઈ બહેન વિગેરે દુઃખી અને ઉદાસ રહે છે, અને
જ્યારે તે ઘરની બહાર નીકળી ભય છે, ત્યારે તેઓ સમગ્ર પ્રસન્ન થાય
છે, એમ હિમના નાશ થવાથી કમળ વન ખીલી ઉઠે છે, તેમ તેઓ ખુશી

-દણ્ડો ગુરુમહાન્ यस્ય સ તથા, यस્ય મહાન્ દણ્ડો ભવતિ સ દણ્ડગુરુકઃ, 'અહિષ્' અહિતઃ-કસ્યાઽપિ ન હિતકારી-યો વાન્ધવમપિ દણ્ડાદિના તાડયતિ, સ કથમન્યં ન તાડયિષ્યતિ, इति-અહિતો લોકાનામ્ । एतादृशः पुरुषः 'इमेसि लोगंसि अहिष' अस्मिंल्लोकेऽहितः-અહિતકારકઃ 'પરંસિ લોગંસિ' પરલોકે ચ 'સંજઞ્ઞે' સંજ્ઞલગે' સંજ્ઞલનઃ-સદૈવ જ્વલનઃ-સદૈવ જ્વલનસ્વભાવો ભવતિ, 'કોહણે' ક્રોધનઃ-ક્રોધશીલો ભવતિ । 'પિદ્ધિમંસિ યાવિ મવઃ' પૃષ્ઠમાંસલાદકથાપિ ભવતિ । स्वस्य पापश्लोकश्रोता अतिविशुनो भवति, 'एवं खलु तस्स' एवं खलु तस्य दण्डपुराकृतानस्य 'तपत्तिघं' तत्प्रत्ययिकं मित्रदोषकारणकम् 'सावज्जं' सावज्जं कर्म 'त्ति आहिज्जइ' इत्याधीयते-સમુત્પચ્ચને 'દસમે' દશમમ્ 'કિરિય-ટ્ટાણે' ક્રિયાસ્થાનમ્ 'મિત્તરીસવત્તિષ્' મિત્રદોષપ્રત્યયિકમ્ 'ત્તિ આહિષ્' इत्याख्या-तम्-કથિતં ભવતીતિ ॥મૂ०૧૧-૨૬॥

મૂલમ્-અહાચરે ઇકારસમે કિરિયટ્ટાણે માયાવત્તિષ્ ત્તિ આહિજ્જઇ, જે હમે ભવંતિ-ગૂઢાયારા તમોકસિયા ઉલ્હાપત્ત-લહુયા પઞ્ચયગુરુયા તે આયરિયા વિ સંતા અગારિયાઓ માસાઓ વિ પડંજંતિ, અન્નહા સંતં અપ્પાણં અન્નહા મન્નંતિ, અન્નં પુટ્ટા અન્નં વાગરંતિ, અન્નં આહિચ્ચિયઠ્ઠં અન્નં આહિચ્ચિયંતિ । સે જહાણામણ્ કેહપુરિસે અંતો સલ્લે તં સલ્લં ણો સયં ણિહરઇ દણ્ડ કો હી આગે રચ્ચના હૈ ઓર જો કિસી કા હિતકારી નહીં હોતા-જો અપને માઈ આદિ કા બી ડંડે સે વાત કરતા હૈ, વહ દુસરો કા કયા હિત કરેગા, એસા પુરુષ હસ લોક મેં અપના અહિત કરતા હૈ ઓર પરલોક મેં સદૈવ જ્વલનશીલ હોતા હૈ, જુગલ સ્વોર હોતા હૈ । એસે પુરુષ કો મિત્રદોષ પ્રત્યયિક પાપ કર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ । યહ મિત્ર દ્રેષપ્રત્યયિકનામક ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ॥૧૧॥

ધાય છે એવો પુરુષ બગવત્માં ઠંડો વિગેરે રાખે છે, થોડા અપરાધની બારે શિક્ષા કરે છે. શિક્ષાને જ મુખ્ય ગણે છે. અને જે કોઈનું હિત કરનાર થતો નથી, જે પોતાના બાઈ વિગેરેની સાથે પણ ઠંડાથી વાત કરે છે, તે બીબનુ શું કલ્યાણ કરે ? એવો પુરુષ આ લોકમાં પોતાનું અહિત કરે છે, અને પરલોકમાં હંમેશાં જ્વલનશીલ-બગતરાના સ્વભાવ વાળો હોય છે. ચાડિયો હોય છે, એવા પુરુષને મિત્રદ્રેષ પ્રત્યયિક પાપકર્મને બંધ થાય છે, આ મિત્રદ્રેષ પ્રત્યયિક નામનું ક્રિયાસ્થાન છે. ॥૧૧॥

णो अन्नेण णिहरावेइ णो पडिविद्धंसेइ, एवमेव णिणहवेइ,
अविउट्टमाणे अंतो अंतो रियइ, एवमेव माई मायं कट्ठु णो
आलोएइ णो पडिकमेइ णो णिंदइ णो गरहइ, णो विउट्टइ
णो विसोहेइ णो अकरणाए अब्भुत्तेइ णो अहारिहं तथोकम्मं
पायच्छित्तं पडिवज्जइ, माई अस्सि लोए पच्चायाइ माई परंस्सि
लोए पुणो पुणो पच्चायाइ निंदइ गरहइ पसंसइ णिच्चरइ ण
नियट्टइ णिसिरियं दंडं छाएइ, माई असमाहउसुहलेस्से यावि
भवइ, एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जइ, एक्कार-
समे किरियट्ठाणे मायावत्तिए त्ति आहिए ॥सू० १२॥२७॥

छाया—अथाऽवरमेकादशं क्रियास्थानं मायाप्रत्ययिकमित्याख्यायते । ये
इमे भवन्ति गृहाचाराः तमः काषिणः उल्लापत्रकधरः पर्वशुक्रकाः ते आर्या-
अपि सन्तः अनार्या भावा अपि प्रयुज्यते । अन्यथा सन्तमात्मानमन्यथा मन्यन्ते
अन्यत् पृष्टा अन्यद् व्यागृणन्ति अन्यस्मिन् आख्यातव्ये अन्यद् आख्यान्ति ।
तद्यथा नाम कश्चिन् पुरुषः अन्तः शल्यः तं शल्यं नो स्वयं निर्हरति नाऽप्यन्येन
निर्हारयति नाऽपि प्रतिविध्वंसयति, एवमेव निहनुते पीडयमानः अन्तः अन्तः
रीयते, एवमेव—मायी मायां कृत्वा नो आलोचयति नो मतिक्रमते नो निन्दति
नो गर्हते नो त्रोटयति नो विशोधयति नो अकरणाय अभ्युत्तिष्ठते नो यथाहं तपः-
कर्म प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते, मायी अस्मिन् लोके प्रत्यायाति मायी परस्मिन् लोके
पुनः पुनः प्रत्यायाति निन्दति गर्हते प्रशंसति निश्चरति न निवर्त्तते । निसृज्य दण्डं
छादयति, मायी असमाहृतशुभलेषयश्चाऽपि भवति एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावज्जं
मित्याधीयते, एकादशं क्रियास्थानं मायाप्रत्ययिकमित्याख्यातम् ॥सू० १२=२७॥

टीका—‘मित्रदोषप्रत्ययिकं दशमं क्रियास्थानं निरूपितं सम्प्रति माया

(११) मायाप्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे एक्कारसमे किरियट्ठाणे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—मित्र द्वेष प्रत्ययिक नामक दसवें क्रियास्थान का निरूपण

(११) भाया प्रत्ययिक क्रियास्थान

‘अहावरे एक्कारसमे किरियट्ठाणे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—मित्रद्वेष प्रत्ययिक नामक दसवां क्रियास्थाननु’ निष्पद्यते ३२-

પ્રત્યયિકમેકાદશં ક્રિયાસ્થાનં દર્શયિતુમાદ-‘અહાવરે’ इत्यादि, ‘अहावरे’ अथा-
 ऽपरम् ‘एवकारसमे’ एकादशम् ‘किरियद्वाणे’ क्रियास्थानम् ‘मायावर्तिय’ माया-
 प्रत्ययिकम्-मायाकारणकम् ‘सि आहिजनः’ इत्याख्यायते । ‘जे इमे भवन्ति’ ये
 इमे-वक्ष्यमाणाः पुरुषा भवन्ति ‘गूढायासा’ गूढाचाराः, गूढोऽन्यैरदृश्य आचारो
 व्यवहारो येषां ते तथा, ‘तमोकमिया’ तमः कापिणः, यथा तथा विश्वासमु-
 त्पाद्य लोकानां प्रतापकाः-लोकवञ्चका इत्यर्थः, ‘उलूकपत्रलहुवा’ उलूकपत्रलघुवाः
 -उलूकपत्रवद् अतिलघुरोऽपि-तत्रोलूकः-पश्चिविशेषः ‘पूक’ इति लोकपसिद्धः
 ‘पञ्चयगुरुया’ पर्वतगुरुकाः यद्यपि ते भवन्ति तूलादपि लघवस्तथापि
 स्वात्मानं पर्वतवद् अतिगुरुतरं मनन्ते, यद्यपि ते अतिदुष्टाः परवञ्चका
 स्तुच्छा उलूकपत्रवल्लयुका स्तथापि पर्वतवद् गुरुतरं स्वामानं मन्यमानाः ययमेव
 सर्वतः श्रेष्ठा नान्ये इत्थं भूनाः ‘ते भारिया वि’ ते भार्या अपि ‘संता’ सन्तः
 ‘अणारियाओ’ अनार्या अपभ्रंशः कुत्सिता इति यावत् ‘मासाओ वि’ भाषा अपि
 ‘पउंजन्ति’ मयुञ्जन्ते-आर्या अपि-अनार्या सावयभाषां वदन्ति ‘अन्नदा संतं
 अण्णं अन्नदा मन्नेति’ अन्यथा सन्तर्माप आत्मानमन्यथा मन्यन्ते, मायावितः
 पुरुषा अचिद्रासोऽपि स्वात्मानं विद्वांसं मन्यन्ते इत्यर्थः, ‘अन्नं पुट्टा अन्नं नाग-

ક્રિયા મયા । અથ ગ્વારહવે માયા પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કો દિગ્વલને કે
 લિપ કહતે હૈ-ગ્વારહવાં ક્રિયાસ્થાન માયાપ્રત્યયિક કહલાતા હૈ । જો પુરુષ
 ગૂઢ-જિસકા દુસરોં કો પતા ન ચલે એસે આચાર વાલે હોતે હૈ, લોગોં
 કો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરકે ઠગતે હૈ, ઉલૂક કે પંજ કે સમાન અત્યન્ત
 હલ્કે હોતે હુપ બી અપને કો પર્વત કે સમાન-મહાન્ માનતે હૈ, વે
 આર્ય હોતે હુપ બી અનાર્ય ભાષાઓં કા પ્રયોગ કરતે હૈ, અન્ય પ્રકાર
 કે હોતે હુપ બી અપને કો અન્ય પ્રકાર કા દિગ્વલતે હૈ વિદ્વાન્ ન હોતે
 હુપ બી અપને કો વિદ્વાન્ પ્રદર્શિત કરતે હૈ, કુછ પૂજને પર ઔર હી

વામાં આવી ગયું હવે આ અગિયારમું ક્રિયાસ્થાન માયા પ્રત્યયિક નામનું
 કહેવામાં આવે છે.-જે પુરુષ ગૂઢ-એટલે કે જેનો બીજાઓને પત્તો ન લાગે
 એવા સ્વભાવવાળો હોય છે, હોડોને વિશ્વાસમાં લઈને તેઓને કહે છે,
 ઘુવડની પાંખની માફક અત્યંત હલકા હોવા છતાં પણ પોતાને પર્વતની જેમ
 ભારે-મહાન્ માને છે, તેઓ આર્ય હોવા છતાં પણ અનાર્ય ભાષાઓનો
 પ્રયોગ કરે છે, અન્ય પ્રકારના હોવા છતાં પણ પોતાને વિદ્વાન્ કહેવડાવે છે,
 અને કંઈક પૂછવામાં આવે ત્યારે હલ્કી વાત કહે છે. ન્યાયની વાત પૂછવામાં

रति' अन्यत् पृष्टा अन्यद् व्यामृशन्ति-न्यायमार्गं पृष्टा वदन्ति विपरीतम्-एवम्
 'अन्नं आह्वित्वयत्वं अन्नं आह्वयन्ति' अन्यस्मिन् आरुणात्वे अन्यद्-मासयान्ति
 पृष्टमयं जीवरक्षादिकम् अपतिपाद्य मासङ्गिकविषयमपहायाऽमासङ्गिकं प्राणाति-
 पातादिकं वदन्ति । 'से जहाणापण' तद्यथा नाम 'केइ पुरिसे' कश्चित्पुरुषः 'अंतो
 सल्ले' अन्तः शल्यः-हृदि विद्यते मायाशल्यं यस्य स तथा 'तं सल्ले' तं शल्यम्
 'णो सयं णिहरइ' नो स्वयं निर्हरति-न स्वयं निष्काशयति हृदयात् 'णो अण्णेण
 वि णिहरवेइ' नो अन्येनाऽपि निर्हारयति-परद्वाराऽपि न निष्काशयति 'णो पडि
 विद्धंसेइ' नो प्रतिविध्वंसयति-विनाशयति तं शल्यम् । किन्तु एवमेव 'निहवेइ'
 एवमेव निन्हुते-आच्छादयति । तथा-'अवि उट्ठमाणे अंतो अंतो रिपइ' लीढ्य
 मानः शल्यव्यथया-अन्तः अन्तः-मध्ये-अहर्हृदये वेदनां रीयन्ते-अनुभवति ।
 'एवमेव माई' एवमेव मायावान् पुरुषः 'मार्यं' मायाम् 'कट्ठु' कृत्वा 'णो आलो-
 एइ' नो आलोचयति-आलोचनां नैव करोति । 'णो परिक्रमेइ' नो प्रतिक्रमते
 'णो णिदइ' नो निन्दति-स्वकीयमायाम् 'णो गरहइ' नो गर्हते-मात्मानम् 'णो
 विउट्ठइ' नो व्यावर्तयति-न निवारयति निन्दनीयां मायाम् 'णो विसेहेइ' नो
 कुछ उत्तर देते हैं-न्याय की बात पूछने पर उलटी बात कहते हैं, जीव
 रक्षा आदि की स्वीकार न करके और प्रासंगिक विषय को छोड़ कर
 अप्रासंगिक प्राणातिपात आदि का कथन करते हैं ।

जैसे कोई पुरुष हृदय में चुमे हुए शल्य को स्वयं नहीं
 निकालना है, दूसरे से भी नहीं निकलवाना है. न उस शल्य को नष्ट
 करता है, किन्तु उसे छुपाता है, और उस शल्य से भीतरही भीतर
 व्यथा का अनुभव करता है, इसी प्रकार मायावी पुरुष माया करके
 उसकी न आलोचना करता है, न प्रतिक्रमण करता है, न निन्दा करता
 है, न गर्हा करता है, न उसका निवारण करता है, न विशोधन करता

आवे તે બીજા જ વાત કહે છે. જીવ રક્ષા વિગેરેનો સ્વીકાર ન કરતાં
 અને પ્રસંગોપાત ઉપસ્થિત વિષયને છોડીને અપ્રાસંગિક-પ્રસંગ વિનાના
 પ્રાણાતિપાત વિગેરેનું કથન કરે છે.

એમ કોઈ પુરુષ હૃદયમાં પેટેલા શલ્યને પોતે કઢાડતો નથી, બીજા
 પાસે પણ કઢાવતો નથી, તેમજ એ શલ્યનો નાશ પણ કરતો નથી, પરંતુ
 તેને છુપાવે છે. તેથી તે શલ્યથી અંદરને અંદર જ-મનમાં જ પીડાનો
 અનુભવ કરે છે, એજ પ્રમાણે માયાવી પુરુષ માયા કરીને તેની આલોચના
 કરતો નથી, તથા પ્રતિક્રમણ કરતો નથી, નિંદા કરતો નથી, ગર્હા કરતો
 નથી, તેમજ તેનું નિવારણ કરતો નથી, તથા વિશોધન-શુદ્ધિ કરતો નથી,

વિશ્લેષયતિ-સરભાવેન તાદૃશીં માયામ્ 'ળો અકરણા' અબ્હુદેહ, નોડકરણા-
 યાબ્હુતિદૃતે-અતઃપરં માયાયાઃ અકરણાય નોચતો ભવતિ, અકરણેન તતો
 વિમુચ્યેત । 'ળો અદારિયં તત્ત્વોક્ત્ત્વં પાયચ્છિત્તં પહિવજ્જનં' નો યથાહં તપઃ કર્મ
 પ્રાયશ્ચિત્તં પતિપચ્ચતે, માયાત આત્માનં વિશ્લેષયિતું માયાં નિવર્તયિતું ચ શાસ્ત્રોક્તં
 પ્રાયશ્ચિત્તં તપઃકર્માડપિ નો સંપાદયતિ-યેન માયા ત્રિનાશો-ભવેત્ । 'માઈ
 એસ્સિ લોઈ પચાયાઈ' માયી અસ્મિન્ લોકે અવિજ્ઞાસપાત્રતા પ્રાપ્ત્યે દુઃખાનુ-
 ભવાય ચ પ્રઃપાયાતિ । 'માઈ પરંસિ લોઈ' માયી પરસ્મિન્લોકે પુનઃ પુનઃ 'પચા-
 યાઈ' અષોગતિમાસ્યે મત્યાયાતિ, એતાદૃશોહિ માયી 'નિદાઈ' નિન્દતિ પરાન્ 'ગર-
 હાઈ' ગર્હતેડન્યાન્ 'પસંસાઈ' પ્રશંસતિ-સ્વાત્માતમ્ 'ળિચ્ચાઈ' નિશ્ચરતિ-પુનઃ પુનઃ
 માયારૂપેણ અસદનુષ્ઠાનમેવ કરોતિ, 'ળ ળિયદ્દેઈ' ન નિવર્તતે માયારૂપાદનુષ્ઠા-
 નાત્ । 'ળિસિરિયં દંડં છાપાઈ' નિમુજ્જ ધણં છાદયતિ પ્રાણિષુ ધણં કૃત્વાડપિ તં
 ધણં ગોપયતિ । 'માઈ અસમાહડધુહલેસ્સે યાચિ ભવં' માયી અસમાહવશુમલેશ્ય-
 આપિ ભવતિ-પ્રમણસ્તલેશ્યો ભવતીતિ, 'એવં ચલુ તસ્સ' એવં ચલુ તસ્ય માયિનઃ
 'તપ્પત્તિયં' તત્પત્તયિકં-તત્કારણકમ્ 'સાવજ્જંતિ' સાવજ્જ 'તિ આહિજ્જનં'
 હરવાધોયતે, માયાકરણાત્સાવજ્જકર્મણાં વન્ધો ભવતિ-માયિનામ્ 'એવકારસમે'
 એકાદશમ્ 'કિરિયદ્દાળે' ક્રિયાસ્થાનમ્ 'માયાવત્તિઈ' માયામત્તયિકમ્ 'તિ આહિ-
 જ્જનં' ઇત્યાખ્યાતમ્, ઇતિ એકાદશં માયામત્તયિકં ક્રિયાસ્થાનમ્ ॥૫૦૧૨=૨૭॥

હૈ ઓર ન ઉસે પુનઃ ન કરને કે લિઈ ઉચ્ચન હોતા હૈ ન ઉસ માયા કી
 વિશુદ્ધિ કે લિઈ પથોચિત પ્રાયશ્ચિત-તપઃ કર્મ અંગીકાર કરતા હૈ ।
 એસા માયાચારી પુરુષ હસ લોક મેં દુઃખ ભોગતા હૈ પરલોક મેં વાર-
 વાર દુઃખ ભોગતા હૈ, વહ દુસરોં કી નિન્દા કરતા હૈ, ગર્હા કરતા હૈ,
 અપની પ્રશંસા કરતા હૈ, પુનઃ-પુનઃ માયાચાર પૂર્વક અનુષ્ઠાન કરતા
 હૈ, કિન્તુ માયા રૂપ અસદાચરણ સે નિવૃત્ત નહીં હોના હૈ । પ્રાણિયોં
 કી હિંસા કરકે બી ઉસે છિપાતા હૈ । વહ અશુભ લેશ્યા વાલા હોતા

અને તે ફરી ન કરવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી, તથા તે માયાની વિશુદ્ધિ માટે
 યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત-તપઃ કર્મનો સ્વીકાર કરતો નથી, એવો માયાની પુરુષ આ
 લોકમાં દુઃખ ભોગવે છે. પરલોકમાં પણ વારંવાર દુઃખ ભોગવે છે. તે
 બીજાઓની નિંદા કરે છે. ગર્હા કરે છે. પોતાની પ્રશંસા કરે છે. વારંવાર
 માયાચાર પૂર્વક અનુષ્ઠાન કરે છે. પરંતુ માયા રૂપ અસદાચરણથી નિવૃત્ત
 થતા નથી. પ્રાણીઓની હિંસા કરીને પણ તેને છુપાવે છે. તે અશુભ લેશ્યા

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૭૩

મૂલ્ય-અદાવરે વારસમે કિરિયટ્ટાણે લોભવત્તિ એ સિ આહિ-
જ્જહ, જે હમે ભવંતિ, તં જહા-આરન્નિયા આવસહિયા ગામંતિયા
કપટુઈ રહસિયા ણો બહુમંજયા ણો બહુપડિવિરયા સઘ્વપાળ-
ભૂયજીવસત્તેહિ તે અપ્પણા સચ્ચામોસાઈ એવં વિઉંજંતિ, અહં ણ
હંતઢ્વો અન્ને હંતઢ્વા અહં ણ અઝ્જાવેયઢ્વો, અન્ને અઝ્જાવેયઢ્વા,
અહં ણ પરિધેત્તઢ્વો અન્ને પરિધેત્તઢ્વા અહં ણ પરિતાવેયઢ્વો અન્ને
પરિતાવેયઢ્વા અહં ણ ઉદ્ધવેયઢ્વો અન્ને ઉદ્ધવેયઢ્વા, એવમેવ તે
ઇત્થિકામેહિં મુચ્છિયા ગિટ્ટા ગઢિયા ગરહિયા અઝ્જોવવન્ના જાવ
વાસાઈ ચઉપંચમાઈ છદ્ધસમાઈ અપ્પયરે વા મુજ્જયરે વા મુંજિતું
ભોગભોગાઈ કાલમાસે કાલં કિઢ્ધા અન્નયરેસુ આસુરિપસુ
કિઢ્ધિવસિપસુ ટાણેસુ ઉવવત્તારો ભવંતિ, તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા
મુજ્જો મુજ્જો એલમૂયત્તાએ તમૂયત્તાએ જાહમૂયત્તાએ પચ્ચાયંતિ,
એવં સ્વલુ તસ્સ તપ્પત્તિયં સાવજ્ઞંતિ આહિજ્જહ, દુવાલસમે કિરિ-
યટ્ટાણે લોભવત્તિ એ સિ આહિ એ. ઇચ્છેયાઈ દુવાલસ કિરિયટ્ટાણાઈ
દવિણં સમણેણ વા માહણેણ વા સમ્મં સુપરિજાણિઠ્ઠવાઈ
ભવંતિ ॥સૂ. ૧૩॥૨૮॥

છાયા-અથાપરં દ્વાદશં ક્રિયાસ્થાનં લોભપ્રત્યયિકમિત્યાદિયતે એ
હમે માન્તિ તયયા-પ્રારણ્યકાઃ આવસયિકાઃ, ગ્રામાન્તિકાઃ, કેચિદ્રાહસિકાઃ
નો વહુસંવતાઃ નો વહુપતિવિસ્તાઃ સર્વપાળભૂતજીવસત્ત્વેભ્યઃ તે આત્મના સત્ય-
હૈ. એતે માયાથી કો માયા કે નિમિત્ત સે પાપકર્મ કા બન્ધ હોતા હૈ.
યહ માયાપ્રત્યયિક ચ્યારહવાં ક્રિયાસ્થાન કહા ગયા હૈ ॥૧૨॥

વાળા હોય છે. એવા માયાથીને માયાના નિમિત્તથી પાપકર્મને બન્ધ થાય છે.
આ રીતે માયા પ્રત્યયિક નામનું અચ્યારમું ક્રિયાસ્થાન કહેલ છે. ॥૧૨॥

મૃષાભૂતાનિ एवं વિયુજ્યૈ-અહં ન હન્તુવ્યોઽન્યે હન્તુવ્યાઃ અહં નાઽઽજ્ઞાપયિતવ્યોઽન્યે આજ્ઞાપયિતવ્યાઃ । અહં ન પરિતાપયિતવ્યોઽન્યે પરિતાપયિતવ્યાઃ અહં ન પરિગ્રહીતવ્યોઽન્યે પરિગ્રહીતવ્યાઃ અહં ન ઉપદ્રાવયિતવ્યોઽન્યે ઉપદ્રાવયિતવ્યાઃ, એવમેવ તે સ્ત્રીકામેષુ મૂર્ચ્ચિતાઃ ગૃધ્રાઃ ગ્રથિતાઃ ગર્હિતાઃ અધ્યુપપન્ના યાવદ્ વર્ષાણિ ચતુઃ પચ્ચ વદ્ દશકાનિ અલપરરાન્ વા મૂયસ્તરાન્ વા મુતશ્ચ મોગાન્ કાલપાસે કાલં કૃત્વા અન્યતોષુ આતુરિકેષુ કિલ્વિપિકેષુ સ્થાનેષુ ઉપપત્તારો ભવન્તિ । તતો વિપ્રમુચ્યમાનાઃ મૂયો મૂયઃ પલ્લમૂક્તવાય તમસ્ત્વાય જાતિમૂક્તવાય પ્રત્યાયાન્તિ । एवं સ્વલ્લ તસ્ય તત્પ્રત્યયિકં સાવચ્છમિત્યાધીયતે દ્વાદશં ક્રિયાસ્થાનં લોભપ્રત્યયિકમિત્યાख्याતમ્ । इत्येतानि द्वादशक्रियास्थानानि द्रव्येण श्रमणेन वा माहनेन वा सम्पत्कृष्टुपरिज्ञातव्यानि भवन्ति ॥सू० १३=२८॥

ટીકા—एकादशं क्रियास्थानं मायाप्रत्ययिकं निरूपितं सम्पत्ति-द्वादशं क्रियास्थानं लोभप्रत्ययिकमारम्भते । ‘अहावरे’ अथाऽपरम् ‘वारसमे’ द्वादशम् ‘किरियद्वाणे’ क्रियास्थानम् ‘लोभप्रतिष्’ लोभप्रत्ययिकम् ‘त्ति आहिज्जइ’ इत्याख्यायते, ‘जे इमे भवन्ति’ ये-इमेऽग्रे वक्ष्यमाणा भवन्ति, ‘तं जहा’ तद्यथा-‘आरब्धिया’ आरण्यकाः-अरण्यनिवासिनः-तापसाः, केचन पाखण्डिनो वने वसन्ति तत्र कन्दमूलपर्णसचित्तजलमभ्यहरन्तो भवन्ति, केचन वृक्षमूले वसन्ति,

‘अहावरे वारसमे किरियद्वाणे’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—માયાપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન કા નિરૂપણ ક્રિયા જા ચુકા । અથ લોભપ્રત્યયિક આરંભે ક્રિયાસ્થાન આરંભ ક્રિયા જાતા હૈ । આરંભે ક્રિયાસ્થાન લોભપ્રત્યયિક કહલાતા હૈ । યે જો લોભ અરણ્ય મેં નિવાસ કરને વાલે તાપસ હોતે હૈ—કોઈ પાંખડી વન મેં વાસ કરતે હૈ ઓર વહાં કન્દ મૂલ એવં પર્ણ તથા સચિત્ત જલ કા ઉપભોગ કરતે હૈ,

(૧૨) લોભપ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાન

‘અહાવરે વારસમે કિરિયદ્વાણે’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—માયાપ્રત્યયિક નામના ક્રિયાસ્થાનનું નિરૂપણ કરવામા આવી ગયું હવે આરંભ લોભ પ્રત્યયિક નામના ક્રિયાસ્થાનનો આરંભ કરવામાં આવે છે.—આરંભ ક્રિયાસ્થાન લોભ પ્રત્યયિક કહેવાય છે.

જે આ જંગલમાં વસનારા તાપસ લોકો હોય છે,—કોઈ પાંખડીઓ વનમાં વાસ કરે છે. અને ત્યાં કંદમૂળ અને પાનડા તથા સચિત્ત જળનો

કેવન પર્ણાદિકુટિ નિર્માય વસન્તિ, કેવન ગ્રામસમીપે વ્યવહારં કુર્વન્તો ગ્રામે-
 एव वसन्ति, ग्रामसमीपे वा, यद्यपीमे पात्रण्डिनो न वप्रजन्तूनां घातं कुर्वन्ति,
 तथाऽपि-एकेन्द्रियजीवानां स्वनिर्वाहय चातं कुर्यन्त्येव । यथा-तापसादयः-इमे
 द्रव्यरूपेणाऽनेकप्रकारकव्रतपालनं कुर्यन्तोऽपि, भावव्रतं नैव पालयन्ति । कुतः
 -भावव्रतकारणस्य सम्यग् ज्ञानस्याऽभावात् । अतो वस्तुत इमे व्रतहीना एव, इमे
 पात्रण्डिनः-स्वार्थसाधनाय कल्पितामनेकविधां कथामपि कुर्वन्ति । एतेषां वच-
 नमपि-अंशतः कथितं सत्यमसत्यं वा भवति । ते एवं कथयन्ति-वयं ब्राह्मणा
 स्तापसाः । अतो वयं न हन्तव्याः, कशादिभिः शूरा इमे दण्डादिना ताडनीया
 कोई वृक्ष के मूल में रहते हैं, कोई पत्तों आदि की कुटिया बनाकर
 रहते हैं, कोई ग्राम से अपना निर्वाह करते हुए ग्राम में ही निवास
 करते हैं या ग्राम के समीप निवास करते हैं । ये पाखंडी यद्यपि व्रत
 जीवों का घात नहीं करते तथापि अपने निर्वाह के लिए एकेन्द्रिय
 जीवों का घात करते ही हैं । तापस आदि द्रव्य रूप से अनेक प्रकार
 के व्रतों का पालन करते हुए भी भावव्रत का पालन नहीं करते हैं,
 क्योंकि भावव्रत का पालन करने के लिए सम्यग् ज्ञान अपेक्षित है
 और वह उन्हें नहीं होता है । इस कारण वास्तव में वे व्रतहीन ही
 हैं । वे पाखंडी अपना स्वार्थ साधने के लिए अनेक प्रकार की कथा भी
 किया करते हैं । उनके वचन आंशिक रूप से सत्य या असत्य होते
 हैं । वे कहते हैं-हम ब्रह्मण तापस हैं, अतएव हनन करने योग्य नहीं
 हैं । ये शूद्र हैं, इनको चावुक आदि से तथा डंडा आदि से ताड़न

ઉપભોગ કરે છે, કોઈ ઝાડના મૂળમાં રહે છે, કોઈ પાનડા વિગેરેની કુટિરો
 બનાવીને રહે છે, કોઈ ગામમાં પોતાનો નિર્વાહ કરતા થકા ગામમાં જ રહે
 છે, અથવા ગામની નજીકમાં નિવાસ કરે છે, અથવા ગામની સમીપે
 નિવાસ કરે છે, આ પાખંડી એ કે વ્રત જીવોનો ઘાત કરતા નથી તો પણ
 પોતાના-નિર્વાહ માટે એકેન્દ્રિય જીવોનો ઘાત કરે જ છે. તાપસો વિગેરે
 દ્રવ્યપણ્થી અનેક પ્રકારના વ્રતોનું પાલન કરતા થકા પણ ભાવ વ્રતનું
 પાલન કરતા નથી, કેમકે ભાવ વ્રતનું પાલન કરવા માટે સમ્યક્ જ્ઞાનની
 અપેક્ષા રહે છે. અને તેઓમાં તે હોતું નથી. તેથી વારતવિક રીતે તેઓ
 વ્રત વિનાના જ હોય છે. તે પાખંડિયો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે અનેક
 પ્રકારની કથાઓ પણ કયાં કરે છે, તેઓના વચનો અંશતઃ સત્ય અથવા
 અસત્ય હોય છે. તેઓ કહે છે-કે અમે બ્રાહ્મણ તાપસ છીએ તેથી માર-
 વાને યોગ્ય નથી આ શૂદ્ર છે, તેને ચાબકા વિગેરેથી તથા ડંડા વિગેરેથી

હતિ । एतानेव पाखण्डिनोऽधिकृत्य सूत्रकारः कथयति 'आरम्भिया' इत्यादि । 'आवमद्विया' आवसथिकाः कुटीं निर्माय वसन्ति, 'गामंतिया' ग्रामान्तिकाः-ग्रामसमीपे एव वसन्ति 'कण्डुई रहस्सिया' केचिद्राहसिकाः-गुप्तक्रियाकर्तारो भवन्ति, केचन 'णो बहुसंजया णो बहुपण्डिविरया' नो बहुसंयताः-नो सर्वसावधानिवृत्ताः-ते न सर्वथा निवृत्तकर्माणो भवन्ति नो बहु प्रतिविरताः-न सर्वव्रतपाळकाः 'सव्वपाण भूयजीवसत्तेहि' सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वैभ्यः, 'नो बहुसंयताः नो विरताः' एतेषां जीवानां हिंसातो न सर्वथा निवृत्ताः, 'ते अप्पणा सच्चा मोसाई एवं पउंजंति' ते पाखण्डिनः तापसप्रभृतयः-आत्मना-स्वयं सत्यानि गृहावचनानि च प्रयुञ्जते-वदति । तथाहि-'अहं ण हंतव्वो' अहं हन्तव्यः-दण्डादिना न ताडयितव्यः सत्यपि अवराधे, किन्तु-'अन्ने हंतव्वो' अन्ये-शूद्रादयो हन्तव्याः 'अहं ण अज्जावेयव्वो' अहं नाऽऽज्ञापयितव्यः-अनमिमत्कार्येषु न प्रवर्त्तयितव्यः, 'अन्ने अज्जावेयव्वो' अन्ये-शूद्रादय आज्ञापयितव्याः, नीचवर्णा-

करना चाहिए। ऐसे पाखंडीयों के विषय में सूत्रकार कहते हैं-वे अरण्य में निवास करने वाले, कुटीर बनाकर रहने वाले, ग्राम के समीप निर्वास करने वाले, कोई-कोई गुप्त क्रिया करने वाले होते हैं। वे न सर्व सावधान से विरत होते हैं और न सर्व व्रतों के पालक होते हैं। समस्त प्राणों, भूतों, जीवों और सत्त्वों की हिंसा से सर्वथा निवृत्त नहीं होते हैं। वे सच्चे-झूठे वचनों का प्रयोग करते हैं। जैसे-अपराध होने पर भी मैं हन्तव्य नहीं हूं अर्थात् दंड आदि से ताडनीय नहीं हूं, अन्य शूद्रादिक हन्तव्य हैं, मैं अनिष्ट कार्यों में प्रवृत्त करने योग्य नहीं हूं, दूसरे शूद्रादिक प्रवृत्त करने योग्य हैं, मैं दास या भृत्य बनाने

મારવા બેઈએ એવા પાખંડિયોના સંબંધમાં સૂત્રકર કહે છે કે-તેઓ જંગલમાં નિવાસ કરનારાઓ, કુટિરો બનાવીને રહેનારાઓ, ગ્રામની સમીપમાં નિવાસ કરનારાઓમાં કેઈ કોઈ ગુપ્ત ક્રિયાઓ કરવાવાળા હોય છે, તેઓ સર્વ સાવધાની વિરત હોતા નથી, તેમજ સર્વ વ્રતોત્તુ પાલન કરવાવાળા પણ હોતા નથી. સધળા, પ્રાણી, ભૂતો, જીવો, અને સત્ત્વોની હિંસાથી સર્વથા નિવૃત્ત થતા નથી, તેઓ સાચા કે ખોટા વચનોનો પ્રયોગ કરે છે, જેમકે-અપરાધ હોવા છતાં પણ હું હન્તવ્ય-મારવા યોગ્ય નથી, અર્થાત્ દંડ વિગેરેથી શિક્ષા કરવાને યોગ્ય નથી, અન્ય શૂદ્ર વિગેરે હન્તવ્ય-શિક્ષા કરવાને યોગ્ય છે, હું અયોગ્ય કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવા યોગ્ય નથી. બીજા શૂદ્રો વિગેરે તેવા કાર્યોમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવા યોગ્ય છે, હું દાસ અથવા ચાકર બનવાને

સમયાર્થબોધિની ટીકા ડિ. શુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૦૭

દાવેવ આજ્ઞાદિકા કર્તવ્ય્યાઃ ન પુનરસ્મત્સુ વિશિષ્ટેષુ 'અહં જ પરિવેતવો' અહં ન પરિગ્રહીતઃ—અયં મમ મૃત્યુ ઇતિ કૃત્વા સ્વાધીનતયા ન સ્વીકર્તવ્યઃ ન પરિગ્રહીતું યોગ્યઃ, અપિતુ 'અન્ને પરિવેતવ્યા' અન્યે જીવાઃ પરિગ્રહીતવ્યા 'અહં જ પરિતાવે-યવો' અહં ન પરિતાપયિતવ્યઃ, કિન્તુ 'અન્ને પરિતાવેયવ્યા' અન્યે પરિતાપયિત-વ્યાઃ—અન્નાદ્યવરોધેન ગ્રીષ્મતાપાદી સ્થાપનેન મદતિરિક્તાઃ શુદ્ધા જન્તવઃ શૂદ્રાદયઃ પરિતાપયિતવ્યાઃ 'અહં જો ઉદ્ધવેયવો' અહંજોપદ્રાવયિતવ્યઃ—વિષયશ્ચાદિના ન મારયિતવ્યઃ, કિન્તુ—'અન્ને ઉદ્ધવેયવ્યા' અન્યે—મદ્વપતિરિક્તાઃ શૂદ્રાદયઃ શુદ્રજન્તવઃ ઉપદ્રાવયિતવ્યાઃ । એવમેવ તે તાપસપમૃત્યુઃ પાલ્લવિનઃ 'ઈતિપકામેર્દિ' સ્ત્રીકામેષુ વનિતાયાં કામભોગાદી ચ 'મુચ્છિયા' મૂર્ચ્છિતાઃ—આસક્તા સ્તે ઉપદેશકાઃ 'ગિદ્ધા' ગૃદ્ધાઃ—ગૃદ્ધિઃ—અભિલાષા, સા ચ વનિતાદિકાશ્ચાસ્તુત્રિપયિણી—તથા યુક્તાઃ સદૈવ કામભોગાન્વેષણે સંઘમ્નાઃ, 'ગદ્ધિયા' ગ્રથિતાઃ—ત્રિપથે ગ્રથિતાઃ 'ગરદ્ધિયા' ગદ્ધિતાઃ—નિન્દિતાઃ—શિષ્ટૈઃ, 'અજ્ઞોવવત્તા' અધ્યુપપન્નઃ—નિરન્તરકામભોગ-ત્રિપથકચિન્તયા વ્યયાઃ, 'જાવ' યાવત્ 'વામાઈ ચ પંચમાઈ છદ્સમાઈ'

કે લિખે યોગ્ય નહીં હું, દુસરે દાસ બનાવે યોગ્ય હૈં, મેં પરિતાપનીય નહીં હું અર્થાત્ અન્નપાની મેં રુકાવટ ડાલ કર અથવા ધૂર આદિ મેં લટકા કરકે સંતાપ પહુંચાવે યોગ્ય નહીં હું, કિન્તુ દુસરે પરિતાપનીય હૈં મેં લટકા કરકે સંતાપ પહુંચાવે યોગ્ય નહીં હું, કિન્તુ દુસરે પરિતાપનીય હૈં, મેં વિષ યા શસ્ત્ર આદિ સે મારવે યોગ્ય નહીં હું, દુસરે મારવે યોગ્ય હૈં । હસ પ્રકાર કે વચન ચોલવે વાલે વે તાપસ આદિ પાલ્લવી સ્ત્રિયોં ઓર કામભોગોં મેં મૂર્ચ્છિત હોતે હૈં, ગૃદ્ધિયુક્ત હોતે હૈં—સદૈવ કામ ભોગોં કી તલાશ મેં લગે રહતે હૈં વિષયોં મેં ગ્રથિત રહતે હૈં, શિષ્ટ જનોં દ્વારા નિન્દિત હોતે હૈં, નિરન્તર કામભોગ કી ચિન્તા મેં હવે

યોગ્ય નથી. બીજાઓ દાસ બનાવવાને યોગ્ય છે, હું સંતાપિત કરવાને યોગ્ય નથી. અર્થાત્ અન્નપાણીમાં રોકાવટ કરીને અથવા તડકા વિગેરેમાં ઉઠા રાખીને સંતાપવા યોગ્ય નથી, પણ તેવા સંતાપ પહોંચાડવાને યોગ્ય બીજાઓ છે, હું વિષ અથવા શસ્ત્ર વિગેરેથી મારવાને યોગ્ય નથી, બીજાઓ તેવી રીતે મારવાને યોગ્ય છે. આવા પ્રકારના વચનો બોલવા વાળા તે તાપસો વિગેરે પાખંડી, સ્ત્રિયો અને કામભોગોમાં મૂર્ચ્છિત હોવાથી ગૃદ્ધિ-આસક્તિ યુક્ત હોય છે. તેઓ હંમેશાં કામભોગોની તપાસમાં લાગ્યા રહે છે. વિષયોમાં ગુંધાયેલા રહે છે. શિષ્ટજનો દ્વારા તેઓ નિન્દિત હોય છે. હંમેશાં કામભોગની ચિંતામાં રૂબી રહે છે. યાવત્ ચાર, પાંચ, છ અથવા દસ વર્ષ

ચતુઃ પञ્ચ પદ્મદશકાનિ વર્ષાણિ 'અપ્પયરે વા' અત્પતરાન્ વા 'શુજ્જયરે વા' ભૂયરતરાન્ વા 'ભોગભોગાં' ભોગભોગાન્-ભોગ્યપદાર્થવિષયકભોગાન્ 'શુજિત્તુ' શ્રુતવા-વિષયસંપર્કજનિતસુલ્પસાક્ષાસ્કારં કૃત્વા 'કાલમાસે' કાલમાસે-મરણ-સમયે માપ્તે સતિ 'કાલં કિત્ત્વા' કાલં-મરણં કૃત્વા-શરીરપરિત્યાગાત્મક મરણં માપ્ય 'અન્નયરેસુ' અન્યતરેષુ 'આસુરિપ્પમ્' આસુરિકેષુ-અમુર્યાનોષિ 'કિલિપિપ્પમ્' કિલિપિકેષુ 'ઠાણેસુ' સ્થાનેષુ 'ઉવવત્તારો મવંતિ' ઉપવત્તારો ભવન્તિ, ગન્ધારો મૃત્વા કિલિવપ્પદેવતા ભવન્તિ, 'તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા' તાતો વિપ્પમુચ્ચમાનાઃ-દેવ-શરીરેણ ભોગમ્-શુજ્જય ક્ષીણે તસ્મિન્નિ તત્ત્વયુત્તર 'શુજ્જો શુજ્જો' ધૂયો ધૂયઃ-ચારં ચારમ્ 'एलपूयत्ताए' एलपूयत्ताय તત્ત્વ एलो येष સ્તદ્વત્ મૂકાઃ-અવપ્તવાતઃ-સ્વ-ભાવતોડવાક્શક્તિમન્તઃ તેષાં ભાવઃ एलपूयत्तं તસ્મૈ 'तमुपत्ताए' तमस्त्वाय જન્મનૈવ અન્ધાય 'जाइपूयत्ताए' जातिमूयत्ताय-જન્મનૈ મૂકાય જન્મનૈવ મૂકા અન્ધાશ્ચ મવન્તીતિ માવઃ-पचवायंति પ્રત્યાયાન્તિ-પ્રત્યાગચ્છન્તિ-દેવાન્ મચ્યુ-તિમવાપ્ય જાત્યધાય પુનઃ પુનરાગચ્છન્તિ 'एवं खलु तस्म' एवं खलु तस्य પાલ્ખ ણિનઃ 'तत्पत्तियं' तत्प्रत्ययिकं-લોભકારણકમ્ 'सावज्ज' सावज्जं कर्म 'ति आहि उज्जइ' इत्याधीयते-સમુત્પદ્યતે, 'दुवालसमे' द्वादशम् 'किरियद्वाणे' क्रियास्थानम् 'छोमवत्तिर' छोमप्रत्ययिकम् 'ति आहिए' इत्याख्यातम् 'इच्चेयाइ' इत्येतानि 'दुवालस किरियद्वाणां' द्वादशक्रियास्थानानि 'द्विषणं' द्वयेण-मुक्तियोग्येन 'सम-

रहते हैं यावत् चार, पांच, छह या दश वर्ष तक थोड़े या बहुत भोग्य पदार्थों का भोग करके, काल अवसर प्राप्त होने पर काल करके असुरनिकाय में किलिषपी नाम के देव के रूप में उत्पन्न होते हैं।

આયુ કર્મ કે અનુસાર વહાં દેવ શરીર સે ભોગ-ભોગ કર, કર્મકે ક્ષીણ હોને પર દેવ લોક સે ચલતે હૈં ઓર વાસ્વાર ગૂંમે મેઢે કે સમાન અવ્યક્ત વચન વાલે હોતે હૈં જન્મ સે અન્ધે યા જન્મ સે ગૂંમે હોતે હૈં। હસ પ્રકાર ડન પાલંડીયોં કો લોભ કે નિમિત્ત સે પાપ કર્મ કા બન્ન હોતા હૈં। યહ લોભપ્રત્યયિક ચારહવાં ક્રિયાસ્થાન કહલાતા હૈં।

સુધી થોડા કે વધારે ભોગ્ય પદાર્થોના ઉપભોગ કરીને કાલનો સમય આવતાં કાલ ધર્મ પામીને અસુરનિકાયમાં નિર્દિમ્બિક પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે.

આયુ કર્મ પ્રમાણે ત્યાં દેવ શરીરથી ભોગ ભોગવીને કર્મના ક્ષીણ થવાથી દેવલોકથી ચલે છે. અને વારંવાર શુંગા-તોતળાની જેમ અસ્પષ્ટ વચનો બોલે છે, જન્મથી આંધળા અથવા જન્મથી શુંગા-હોય છે. આ રીતે તે પાપક્રીડોને લોકના નિમિત્તથી પાપકર્મનાં બંધ થાય છે. આ લોક પ્રત્યયિક નામનું આરયુ ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે.

णेण' श्रमणेन-साधुना 'माहणेण वा' म'हनेन वा 'सम्म' सम्पक् इपरिज्ञया ज्ञात्वा 'सुपरिज्ञाणि अच्चाइं भवंति' सुपरिज्ञातव्यानि भवन्ति-साधुना सम्पक् एतानि क्रियास्थानानि ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यक्तव्यानि भवन्ति। अर्थदण्डादारभ्य लोभप्रत्ययिकपर्यन्तानि द्वादशक्रियास्थानानि ज्ञात्वा त्याज्यानीति ॥सू० १३=२८॥

मूलम्--अहावरे तेरसमे किरियट्ठणे ईरियावहिएत्ति आहि-ज्जइ, इह खलु अत्तत्ताए संवुडस्स अणगारस्स ईरियासमियस्स भासासमियस्स एसणासमियस्स आयाणभंडमत्तणिकखेवणा समियस्स उच्चारपासवणखेलामिंघाणजल्लपारिट्ठावणिया समियस्स मणसमियस्स वयसमियस्स कायसमियस्स मणगुत्तस्स वयगुत्तस्स कायगुत्तस्स गुत्तिंदियस्स गुत्तवंभयारिस्स आउत्तं गच्छमाणस्स आउत्तं चिट्ठमाणस्स आउत्तं णिसीयमाणस्स आउत्तं तुयट्ठमाणस्स आउत्तं भुंजमाणस्स आउत्तं भासमाणस्स आउत्तं वत्थं परिग्गहं कंबलं पायपुंछणं गिण्हमाणस्स वा णि-क्खिवमाणस्स वा जाव चक्खुपम्हणिवायमवि अस्थि विमाधा सुहुमा किरिया ईरियावहिया नाम कज्जइ, सा य पढमसमए वद्धा पुट्ठा बित्तियसमए वेइया तइयसमए णिज्जिण्णा सा वद्धा पुट्ठा

मुक्ति गमन के योग्य श्रमण को यह बारह क्रियास्थान सम्पक् प्रकार से ज्ञपरिज्ञा से अनर्थ का कारण जोन कर प्रत्याख्यान परिज्ञा से त्याग देना चाहिए। अर्थात् अर्थदण्ड से लगाकर लोभप्रत्ययिक पर्यन्त बारह क्रियास्थान जानकर त्यागने योग्य हैं ॥१३॥

मुक्ति गमनने योग्य श्रमणे आ जार क्रियास्थानाने ज्ञपरिज्ञाथी सारी इति अनर्थ' डारउ सभल्लने प्रत्याख्यान परिज्ञाथी तेने त्याग करवा जेछमे. अर्थात् अर्थद'डथी आर'लीने लोभप्रत्ययिक सुधीना जार क्रियास्थानाने जल्लुने तेने त्याग करवा योग्य छे. ॥सू० १३॥

४०

सूत्ररुताङ्गसूत्रे

उदीरिया वेइया णिज्जिण्णा सेय काले अकस्मि यावि भवइ, एवं खलु तस्स तप्पसियं सावज्जंति आहिज्जइ, तेरसमे किरियट्ठाणे ईरियावहिणं ति आहिज्जइ । से वेमि जे य अतीता जे य पडुपन्ना जे य आगमिस्सा अहिंता भगवंता सत्त्वे ते एयाइं चेव तेरस किरियट्ठाणाइं भाविंसु वा भासेंति वा भासिस्संति वा पन्नविंसु वा पन्नविंति वा पन्नविस्संति वा, एवं चेव तेरसमं किरियट्ठाणे सेविंसु वा सेवंति वा सेविस्संति वा ॥सू० १४॥२९॥

छाया—अथाऽपरं त्रयोदशक्रियास्थानमैर्यापथिकमित्याख्यायते । इह खलु आत्मत्वाय संवृतस्यानमारस्य ईर्यासमितस्य भापासमितस्य एवणासमितस्य आदानमाण्डमात्रानिक्षेपणा समितस्य उच्चारपस्वरणखेत्तसिधाण जल्लपरिष्ठापना-समितस्य मनःसमितस्य वचःसमितस्य कायसमितस्य मनोगुप्तस्य वजोगुप्तस्य काय-गुप्तस्य गुप्तेन्द्रियस्य गुप्तब्रह्मचर्यस्य आयुक्तं मच्छन्ना आयुक्तं विष्टुः आयुक्तं निपीदतः आयुक्तं त्वग्वर्त्तना कुर्वतः आयुक्तं भुज्जानस्य आयुक्तं मापमाणस्य आयुक्तं वस्त्रं परिग्रहं कम्बलं पादपोञ्जनें गृह्णी वा निक्षिपती वा यावच्चक्षुःपक्ष्मनिमीलनमपि' अस्तिविमानासृक्ष्मा क्रिया ऐर्यापथिकी नाम क्रियते । सा च प्रथमसमये बद्धा स्पृष्टा द्वितीयसमये वेदिता तृतीयसमये निर्जीर्णा सा बद्धा स्पृष्टा उदीरिता वेदिता निर्जीर्णा एण्यत्काले अकर्म चाऽपि भवति, एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावद्य मित्याधीयते, त्रयोदशं क्रियास्थानमैर्यापथिकमित्याख्यायते । तद् ब्रवीमि ये च अतीताः— ये च प्रत्युत्पन्नाः ये च आगमिष्यन्तः अर्हन्तो भगवन्तः सर्वे ते एतानि चैव त्रयोदश क्रियास्थानानि अभापिपुर्वा भापन्ते, वा भाविष्यन्ते वा प्राजिज्ञपन् वा प्रज्ञापयन्ति वा प्रज्ञापयिष्यन्ति वा । एवं चैव त्रयोदशं क्रियास्थानम् असेवन्त वा सेवन्ते वा सेविष्यन्ते वा ॥सू० १४=२९॥

टीका—द्वादशान्तं क्रियास्थानं निरूपितं सम्यग् त्रयोदशं क्रियास्थानमाह— 'अहावरे' इत्यादि । अथाऽपरम् 'तेरसमे किरियट्ठाणे' त्रयोदशं क्रियास्थानम् 'ईरिया-

(१३) ईर्यापथिक क्रियास्थान

'अहावरे तेरसमे किरियट्ठाणे' इत्यादि ।

(१३) ईर्यापथिक क्रियास्थान

'अहावरे तेरसमे किरियट्ठाणे' इत्यादि

સમપાર્યબોધિની ટીકા દ્વિ. યુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૧૧

વહિએ' એર્થાધિકમ્ 'તત્ત્વાદિજનઃ' इत्याख्यायते। इह-अस्मिन् जिनशासने खलु इति वाक्यालङ्कारे। 'अतत्ताए' आत्मभाव-आत्मभाव-स्वरूपेऽवस्थानमात्म-भावः आत्मनः स्वरूपं निरतिशयसुखरूपमेव किन्तु अनादिकालिककर्मफलसंवरणात्-तत्स्वरूपं तिरोहितमिव भवति। यदा तु-माग्वीयसुकृतवलात्-परिस्थितपृष्ठादि-सम्बन्धो जातदीक्षश्च-त्रिषिष्टतपश्चरणादिना कर्मजालं समुच्छिनत्ति, ततो-ऽस्य आत्मभावोपगमो भवति। एतादृशात्मभावोपगमाय-'संबुद्धस्त' संवृतस्य-सर्वदान्निवृत्तस्य 'अनगारस्त' अनगारस्य-गृहादि मोहं परित्यज्य संयातदीक्षस्य 'ईरियासमिपस्त' ईर्यासमिपस्य-ईर्यासमित्या सर्वदा युक्तस्य भाषा समिपस्त'

ટીકાર્થ—પારહ ક્રિયાસ્થાનોં કા નિરૂપણ ક્રિયા જા ચુકા। અથ તેરહવાં ક્રિયાસ્થાન કહતે હેં। વહ એર્થાધિક કહલાતા હૈ।

જિનશાસન મેં સ્વાત્મસ્વરૂપ મેં સ્થિત્ત હોના આત્મભાવ કહા ગયા હૈ। આત્મા નિરતિશય સુખસ્વરૂપ હૈ, કિન્તુ અનાદિકાલીન કર્મ-ફલ કે દ્વારા અચ્છાદિત ઇંધં કલ્પિત્ત હોને કે કારણ વહ સ્વરૂપ તિરોહિત સા હો રહા હૈ। જબ કોઈ ભવ્ય જીવ પૂર્વોપાર્જિત પુણ્ય કે ફલ સે ગૃહ આદિ કા સંબંધ ત્યાગ કર દીક્ષા અંગીકાર કરતા હૈ ઓર વિશિષ્ઠ તપશ્ચર્યા આદિ કે દ્વારા કર્મોં કા ઉચ્છેદન કરતા હૈ તથ વહ આત્મ ભાવ શો પ્રાપ્ત હોતા હૈ। હન પ્રકાર આત્મભાવ કો પ્રાપ્ત કરને કે લિપ્ત જો સંવર સે યુક્ત હૈ, અનગાર હોકર દીક્ષા ધારી ઘન ચુકા હૈ, ઈર્યા સમિતિ સે સમિત્ત હૈ ભાષા સમિતિ સે યુક્ત હૈ અર્થાત્ સાવધ ભાષા

ટીકાર્થ—પાર ક્રિયાસ્થાનોનું નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયું હવે તેરમું ક્રિયાસ્થાન એર્થાધિક કહેવાય છે.

જીન શાસનમાં સ્વાત્મ સ્વરૂપમાં રહેવું તે આત્મભાવ કહેવાય છે. આત્મા નિરતિશય સુખ સ્વરૂપ છે. પરંતુ અનાદિકાળના કર્મફળ દ્વારા દંકથેલ અને મલીન હોવાના કારણે તે સ્વરૂપ શુભ જેવું હોય છે. બ્યારે કોઈ ભવ્ય જીવ પહેલાં પ્રાપ્ત કરેલા પુણ્યના બાકી ધર વિગેરેના સંબંધને ત્યાગ કરીને દીક્ષાનો સ્વીકાર કરે છે. અને વિશેષ પ્રકારની તપશ્ચર્યા વિગેરે દ્વારા કર્મોના નાશ કરે છે. ત્યારે તે આત્મભાવને પ્રાપ્ત કરે છે. આ રીતે આત્મભાવને પ્રાપ્ત કરવા માટે જોઆ સંસારથી યુક્ત છે, અનગાર ધરને દીક્ષા ધારણ કરી ચૂક્યા હોય છે, ઈર્યા સમિતિથી સમિત છે, ભાષા-સમિતિથી યુક્ત છે, અર્થાત્ સાવધ ભાષાનો ત્યાગ કરી ચૂક્યા હોય છે,

આવાસમિતસ્ય-પરિચિત્તસાચ્ચમાપસ્ય, 'વસના સમિપસ્ય' વૃણા સમિતસ્ય-
 વૃણાસમિતસ્યા યુક્તસ્ય 'આયાણમંડમત્તણિકલેચનાસમિપસ્ય' આદાનમાણ્ડ-
 માત્રાનિશ્લેષણાસમિતસ્ય-આદાનમાણ્ડમાત્રાનિશ્લેષણાનાં યા સમિતિઃ તથા યુક્તસ્ય
 'ઉચ્ચારપાસવળચેલસિધાણજલ્લપરિષ્ઠાવિયાસમિપસ્ય' ઉચ્ચારમસવળચેલસિ-
 થાણજલ્લપરિષ્ઠાવિયાસમિતસ્ય-વિષ્ઠામૂત્ર-કફ-શ્લીઘન-નાસિકામલ-સ્વેદજલ-
 જનિતમલાનાં યા પરિષ્ઠાવિયા તસ્યાઃ યા સમિતિસ્તથા યુક્તસ્ય, 'મળસમિપસ્ય'
 મનઃસમિતસ્ય 'વચસમિપસ્ય' વચઃસમિતસ્ય-સાવચચ્ચનમપોગરહિતસ્ય 'કાય-
 સમિપસ્ય' કાયસમિતસ્ય-શરીરસમિતસ્યા યુક્તસ્ય, 'મળગુત્તસ્ય' મનોગુપ્તસ્ય
 'વચગુત્તસ્ય' વચોગુપ્તસ્ય 'કાયગુત્તસ્ય' કાયગુપ્તસ્ય 'ગુચ્છિદિપસ્ય' ગુપ્તેન્દ્રિયસ્ય-
 યસ્ય સર્વાણ્યેવેન્દ્રિયાણિ ગુમાનિ સ્વયંશે સ્થાપિતાનિ, વિષયવિમુક્તાનીતિ યાવત્
 'ગુત્તવંમયારિસ્સ' ગુપ્તવ્રહ્મચર્યસ્ય-સુરક્ષિતવ્રહ્મચર્યસ્ય 'આઉત્તં ગચ્છમાણસ્સ'
 આયુક્તં ગચ્છતઃ-સોપયોગં ગમનાડગમનક્રિયાયાં સર્વદોષયુક્તસ્ય 'આઉત્તં
 ત્રિદ્વમાણસ્સ' આયુક્તં તિષ્ઠતઃ, સ્થિતા વપિ સદોપયોગયુક્તસ્ય, 'આઉત્તં નિસી-
 યમાણસ્સ' આયુક્તં નિષીદતઃ-ઉપવેશનેડપિ સોપયોગમુપયુક્તસ્ય 'આઉત્તં તુપદ્વ-
 માણસ્સ' સોપયુક્તં ત્વગૂર્વત્તેનાં કુર્વતઃ, પાર્શ્વપરિવર્તનૈડપિ સર્વથોપયોગયુક્તસ્ય,
 કા ત્યાગ કર ચુકા છે, વૃણાસમિતિ, આદાન માણ્ડમાત્ર નિશ્લેષણા-
 સમિતિ તથા ઉચ્ચારમસવળ સિધાણચેલજલ્લપરિષ્ઠાવિયા સમિતિ સે
 યુક્ત છે અર્થાત્ મલમૂત્ર કફ થૂક નાસિકામલ જલ્લ-મૈઠ આદિ કે
 ત્યાગને મેં યતનાવાન્ હૈં, મન વચ્ચન કાય કી સમિતિ સે સ્પર્શન્ હૈં,
 મન, વચ્ચન ઓર કાય કી ગુપ્તિ મે ગુપ્ત છે, જિસને સમસ્ત ઇન્દ્રિયોં કો
 ગોપન (વિષયવિમુક્ત) કર લિયા છે, જો ગુપ્ત વ્રહ્મચારી છે, ગમન
 ક્રિયા મેં ઉપયોગવાન્ છે હેટને મેં ઉપયોગવાન્ છે, ચઢે હોને એવં સ્થિત
 રહને મેં ઉપયોગવાન્ છે, બેઠેને મેં ઉપયોગવાન્ છે, શરીર કો ચુત્તલાને

એવણા સમિતિ આદાનભાંડ માત્ર નિશ્લેષણા સમિતિ તથા ઉચ્ચાર, મસવળ
 સિધાણ ચેલ્લ, જલ્લ, પરિષ્ઠાવિયા સમિતિથી યુક્ત છે, અર્થાત્ મળમૂત્ર
 કફ થૂક, નાકનો મેલ (શુંગ) જલ્લ-મેલ વિગેરેનો ત્યાગ કરવામાં યતના-
 વાળા હોય છે. મન, વચ્ચન અને કાય સમિતિથી સંપન્ન-યુક્ત છે, મન,
 વચ્ચન અને કાય ગુપ્તિથી ગુપ્ત છે. જેણે સઘળી ઇન્દ્રિયોંનો ગોપન (વિષ-
 યથી વિમુખ) કરી લીધું છે, જેણે ગુપ્ત વ્રહ્મચારી છે. ગમન ક્રિયામાં
 ઉપયોગવાળા છે, સુવામાં ઉપયોગવાળા છે, ઉસા રહેવામાં ઉપયોગવાળા છે,
 બેસવામાં ઉપયોગવાળા છે, શરીરને ખંજવાળવામાં પણ ઉપયોગવાળા છે.

‘આડતં ધુન્નમાણસ્ત’ સોપયોગં મુજ્ઞાનસ્ય-આહારસમયેઽપિ-ઉપયોગવાનઃ,
 ‘આડતં માસમાણસ્ત’ સોપયોગં ભાષમાણસ્ય મકુતે-ભાષુકત્ત્વં નિરવ્ય-
 વચનપ્રયોક્તત્ત્વમેવ ‘આડતં વસ્ત્રં પરિગ્રહં કંઠલં પાશ્વપુંડ્રકં’ ગિણ્દમાણસ્ત’
 સોપયુક્તં વસ્ત્રં પરિગ્રહં કમ્બલં પાદપ્રોલ્લનં સદોરકમુદ્રવચ્ચિકાં ગૃહ્ણતો વા, વસ્ત્ર-
 પરિગ્રહાદીનાં ગ્રહણમપિ-ઉપયોગવાન્ સન્નેય કરોતિ, ‘ણિક્લિપમાણસ્ત વા’ નિસિ-
 પતોઽપિ વા-ઉપયોગયુક્ત એવ એતેવાં વસ્ત્રપરિગ્રહાદીનાં સંરક્ષણમપિ । કિં બહુના
 ‘જાત્ર’ યાત્રત્ ‘ચત્તુરમ્હણિયાયમત્રિ’ ચત્તુરોઃ-પદ્મનિમીલનમપિ, ચત્તુષ્ઠ ડન્મેષ
 નિમેષાત્રપિ સોપયોગમેવ કુર્વેતઃ, યદ્યત્ કિમપિ કાર્યં કરોતિ તત્સર્વં સોપયોગ-
 મેવ ભવતિ । એવાદયઃ પુરુષઃ સર્વતો ચિરક્તઃ-ખાત્રમાવાપ અચકલતે, મોક્ષાઽધિ-
 કારી ભવતિ, ‘અત્રિય ત્રિમાયા સુદુમા કિરિયા દૈરિયાત્રદિયા નામ કજ્જનં’ અસ્તિ
 વિમાત્રા-અનેકપકારા, સ્તોકમાત્રા વા, દુર્જિજ્ઞેયત્રાત્ । સૂક્ષ્મબુદ્ધિનાપિ દુઃસ્વે-
 નૈવ જ્ઞાયતે, એવાદયી-એર્ષોપધિકી ક્રિયા ક્રિયતે નામ, સૂક્ષ્મા સા-એર્ષોપધિકી
 ક્રિયા કર્તુઃ સંઘટ્ટના ભવતિ । સા-એર્ષોપધિકી ક્રિયા, ‘પદ્મસમય’ પદ્મસમયે

મેં ખી ઉપયોગવાન હૈ, આહાર કરને મેં ઉપયોગવાન હૈ, ભાષણ કરને
 મેં ઉપયોગવાન હૈ નિરવચ વચનોં કા હી પ્રયોગ કરતા હૈ, વસ્ત્ર પાત્ર
 કંઠલ વાદપ્રોલ્લન સદોરક મુદ્રપત્તિ આદિ કે ગ્રહણ કરને મેં એવ રત્નને
 મેં ઉપયોગવાન હૈ અધિક કયા કહા જાય, જો આંસ કા પલક મિરાને
 મેં ખી ઉપયોગવાન હૈ, તાત્પર્ય યહ કિ જો પ્રત્યેક ક્રિયા ઉપયોગ પૂર્વક
 હી કરતા હૈ એલા સમ્પૂર્ણ રૂપ સે ચિરક્ત સાધુ અન્ય ભાવના વાલા-
 મોક્ષ કા અધિકારી હોના હૈ । એસે સાધુ કો ખી વિવિધ માત્રા સે
 અનેક પ્રકાર કી સૂક્ષ્મ એર્ષોપધિકી ક્રિયા લગની હૈ, જિસે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ
 વાહે ખી કઠિનાઈ સે હી જાન સકતે હૈ । વહ એર્ષોપધિકી ક્રિયા પહલે

આહાર કરવામાં ઉપયોગ વાળા છે. ખોલવામાં ઉપયોગ વાળા છે. નિરવચ
 વચનેનો જ પ્રયોગ કરે છે, વસ્ત્ર, પાત્ર, કાંમળ, પાદપ્રોલ્લન, સદોરક મુદ્ર-
 પત્તી વિગેરે ગ્રહણ કરવામાં અને રાખવામાં ઉપયોગ વાળા છે, પધારે શું
 કહેવાય ? જેઓ આંખનો પલકરો મારવામાં પણ ઉપયોગવાળા છે, કહેવાયું
 તત્પર્ય એ છે કે-જેઓ પ્રત્યેક ક્રિયાઓ ઉપયોગ પૂર્વક કરે છે, સંપૂર્ણ-
 પણથી વિકૃત એવા એ સાધુ અનન્ય ભાવનાવાળા મેક્ષના અધિકારી અને છે.
 એવા સાધુને પણ જુદી જુદી માત્રાથી અનેક પ્રકારની સૂક્ષ્મ એવી એર્ષોપ-
 ધિકી ક્રિયા લાગે છે. જેને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાઓ પણ મુશ્કેલીથી જ બાણી
 શકે છે. તે એર્ષોપધિકી ક્રિયા પહેલા સમયમાં સૂક્ષ્મતમ કાળમાં-(જે આગ-

—પ્રથમસમયે સમયો દિ મુદ્ધમકાલ, સ ચ સાસાસુદેવ અવસેયઃ । વદ્ધા મવતિ, તથા—‘પુદ્ધા’ સ્પૃષ્ઠા મવતિ ચ પ્રથમસમયે સોદાચતે—આત્મના સંશ્વતે ચ ‘વિક્ષિયસમય’ દ્વિતીયસમયે સા ‘વેદ્યા’ વેદિતા મવતિ તથા અનુભવો જાયતે । ‘તદ્યસમય’ તૃતીયસમયે સા ‘નિજ્ઞિગ્ધા’ નિર્જીર્ણા—નષ્ટા મવતિ, સમુદાધા-ડસમાને સ્પૃશતિ—અનુભવપતિ ન—કરવપગતા મવતિ । અતએવ સા—એર્વાપથિકી ક્રિયા વદ્ધા સ્પૃષ્ઠા—ઇતિ માણવતે, વન્ધશર્ધાઃ સર્દેવ ક્રિયતે યોગકારણાત્ । વન્ધો જાયતે, કિન્તુ—કપાયડમાત્ર સ્થીયતે, સ્થિતી કપાયસ્ય કારણત્વાત્ અતએવ કપાયસત્ત્વાદેવ—ઇતરત્ર સ્થીયતે, ‘સા વદ્ધા—પુદ્ધા—ઉદીરિયા—વેદ્યા—નિજ્ઞિગ્ધા’ સા વદ્ધા સ્પૃષ્ઠા—ઉદીરિતા વેદિતા નિર્જીર્ણા, પ્રથમસમયે વદ્ધા સ્પૃષ્ઠા ચ મવતિ—ઇતિ કથિતા, વેદિતા મવતિ દ્વિતીયસમયે, નિર્જીર્ણા ચ મવતિ તૃતીયસમયે ‘સેય-

સમય મેં—મુદ્ધમત્રમકાલ મેં જો આગમ સે જાનને યોગ્ય હૈં, વંધતી હૈં ઓર સ્પૃષ્ઠ હોતી હૈં, દૂસરે સમય મેં વેદન કી જાતી હૈં ઓર તીસરે સમય મેં નિર્જીર્ણ હો જાતી હૈં ।

તાત્પર્ય યહ હૈં કિ મ્યારહવેં, ચારહવેં ઓર તેરહવેં ગુણસ્થાન મેં કષાય કા ઉદય નહીં રહના । અતએવ ઉસ સમય કષાય કે નિમિત્ત સે હોને વાલે સ્થિતિવન્ધ ઓર અનુભાગવન્ધ કા બી અભાવ હો જાતા હૈં । કિન્તુ યોગ કી વિચિત્રતાના કે કારણ પ્રકૃતિ વન્ધ ઓર પ્રદેશવન્ધ ઉસ સમય બી હોતા હૈં । અર્થાન્ યોગ કે કારણ કર્મફલિત વન્ધતે હૈં ઓર उनमें विभिन्न प्रकार के स्वभाव भी उत्पन्न होते हैं किन्तु कषाय के अभाव के कारण वे न आत्मा में ठहरते हैं और न फल ही प्रदान कर सकते हैं । इसी कारण यहां कहा गया है कि ऐर्वापथिकी क्रिया प्रथम समय में

મથી જાણવા યોગ્ય હોય છે) ખંધાય છે. અને સ્પૃષ્ઠ થાય છે. બીજા સમયમાં વેદન કરાય છે. અને ત્રીજા સમયમાં નિર્જીર્ણ થઈ જાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—અગ્યારમા ખારમા અને તેરમા ગુણસ્થાનમાં કપાયનો ઉદય થતો નથી, તેથી જ એ સમયે કપાયના નિમિત્તથી થવાવાળા સ્થિતિ-ખંધ અને અનુભાગ ખંધનો પણ અભાવ થઈ જાય છે, પરંતુ યોગના વિઘ્ન-માન પણથી પ્રકૃતિખંધ અને પ્રદેશવન્ધ એ વખતે પણ હોય છે. અર્થાત્ યોગના કારણે કર્મફલિત ખંધાય છે. અને તેમા જૂદા જૂદા પ્રકારના સ્વભાવો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ કપાયના અભાવના કારણે તેઓ આત્મામાં રહેતા નથી, અને ફળ પણ આપી શકતા નથી. એજ કારણથી અહિયાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—ઐર્વાપથિકી ક્રિયા પ્રથમ સમયમાં ખદ્ધ અને સ્પૃષ્ઠ

સમયાધૈયોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૧૫

કાલે અકસ્મે યાત્રિ ભવત્' સૈદ-પૂર્વોક્તા ક્રિયા પૃથ્વકાલે-વતુર્વસ્રગે અકર્મતા
 વાડપિ ભવતિ-કર્મસંજ્ઞામપિ પરિવ્યજતિ 'એવં સ્વતુ તસ્મ' એવં સ્વતુ તસ્ય-ત્રીતરા-
 ગસ્ય-એર્ષાપથિકી ક્રિયા ભવતિ 'તપ્તિર્થ' તપ્તપ્તપિરુપ્-એર્ષાપથિકી ક્રિયાજન્યમ્
 'સાવદ્ય' સાવદ્યં કર્મ 'તિ આહિજનત્' હતાધીયત્તે-સપ્તપથતે ત્રીતરાગસ્યાડપિ
 'તેરમમે કિરિયદ્વાળે દૈરિયાવદિપ્' ત્રયોદશ ક્રિયાસ્થાનમૈર્ષાપથિકમ્ 'તિ
 આહિજનત્' હતાધીયત્તે-હતાલયાગતે 'સે વેમિ' તદ્દં ત્રીમિ-રુથયામિ-સુધર્મા
 સ્વામી જમ્બૂસ્તામિનં મતિ કથવતિ-તીર્થકરોદીરિતે ક્રિયાસ્થાનં તુમ્બમહં કથ-
 યામિ, 'જે ય અતીતા-જે ય પદુપ્પન્ના જે ય આગમિસ્તા' યે વાડીતા:-યે ચ
 મત્યુપ્પન્ના:-યે ચ મવિષ્યન્તો-મવિષ્યત્કાલે મવિષ્યન્તિ. 'અરિહંતા મગવન્તા'
 આરેન્તો મગવન્તઃ 'સવ્વે તે ય્યાહં વેવ કિરિયદ્વાળાહં' સર્વે તે તીર્થકરા:-રતાનિ-
 ચેવ ત્રયોદશક્રિયાસ્થાનાનિ 'માસિમુ' અમાપિપુઃ માપિતુવન્તઃ, 'માસે'તિ' માપન્તે

બદ્ધ એવં સ્પૃષ્ટ થોતી હૈ દુસરે સમય મેં સિર્ફ પ્રદેશોં સે (અનુભાગ સે
 નહીં) ઉસકા વેદન હોતા હૈ ઓર ત્રીતરે સમય મેં નિર્જગ થો જાતી હૈ ।
 તત્પદવાત્ ચતુર્થ આદિ સમયોં મેં ઉસકી કર્મસંજ્ઞા બી નહીં રહ જાતી ।

હસ પ્રકાર ઉસ નિષ્કપાય ત્રીતરાગ પુરુષ કો એર્ષાપથિકી ક્રિયા
 હોતી હૈ ઓર ઉસકે નિમિત્ત સે ઉસે સાવદ્ય કર્મ હોતા હૈ । યહ
 તેરહવાં એર્ષાપથિક ક્રિયાસ્થાન કહલાના હૈ ।

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હૈન-હે જમ્બૂ ! તીર્થંકર
 દ્વારા પ્રરૂપિત ક્રિયાસ્થાન મૈને તુમ્હેં કહે હૈ । જો તીર્થંકર ભૂતકાળ મેં
 હો ચુકે હૈ, વર્તમાન મેં હૈ ઓર મવિષ્ય મેં હોગે, 'ત્રણ સબી અરિહન્ત
 મગવન્તોં ને યહી તેરહ ક્રિયાસ્થાન કહે હૈ, કહતે હૈ ઓર કહેંગે ।

થાય છે. બીજા સમયમાં કેવળ પ્રદેશોથી (અનુભાગથી નહીં) તેનું વેદ થાય
 છે. અને ત્રીજા સમયમાં તેની નિર્જરા થાય છે. અર્થાત્ તેની કર્મ સંજ્ઞા
 પશુ રહેતી નથી.

આ રીતે તે કપાય વિનાના ત્રીતરાગ પુરુષને ઔર્ષાપથિકી ક્રિયા હોય
 છે, અને તેના નિમિત્તથી તેને સાવદ્ય કર્મ થાય છે. આ તેરમું ઔર્ષાપ-
 થિક ક્રિયાસ્થાન કહેવાય છે.

શ્રી સુધર્માસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે-હે જમ્બૂ તીર્થંકર દ્વારા
 પ્રરૂપિત ક્રિયાસ્થાન મેં તમને કહ્યા છે, જો તીર્થંકર ભૂતકાળમાં થઈ ચુક્યા છે.
 વર્તમાનમાં છે. અને મવિષ્યમાં થતારા સધળા અરિહન્ત મગવન્તેઃએ આ તેર
 ક્રિયાસ્થાન કહ્યા છે. કહે છે, અને કહેશે. તેનું પ્રતિપાદન કયું છે, કરે છે.

‘માસિસ્સંતિ વા’ માષિઠગ્ન્ટે વા ‘પન્નવિમુ વા’ પ્રાજિજ્ઞાન્ વા ‘પન્નવિતિ વા’ પ્રજ્ઞાપવન્તિ વા ‘પન્નવિસ્સંતિ વા’ પ્રજ્ઞાપવિપ્પન્તિ વા, ન કેવલં કથિતવન્તઃ, કથયન્તિ, કથયિપ્પન્તિ, કિન્તુ-તસ્યાચાણનપિ સ્વયં કુર્યન્તે ધર્મસ્યાચાર્ય-ત્વાત્, આચાર્યલક્ષણં ચોક્તમ્-

‘આચિનોતિ ચ શાસ્ત્રાર્થ માચારે સ્થાપયત્યપિ ।

સ્વયમાચરતે યસ્માદાચાર્યસ્તેન સ સ્મૃતઃ ॥૧૧॥

इत्येव दर्शयति-‘एवं चेव तेरगमं किरियद्वाणे’ एवमेव च प्रयोदशं क्रिया स्थानम् ‘सेर्विपु’ सेवितवन्तः-अतीतारतीरिकाः, ‘सेवन्ति’ सेवन्ते-दर्शमाना स्तीर्थकराः, ‘सेविस्संति वा’ सेविष्यन्ते-मनापता स्तीर्थकरा इति ॥१४ २९॥

મૂલમ્-અદુત્તરં ચ ણં પુરિસવિજયં વિભંગમાદિચિલ્સમામિ,
इह खलु जाणापण्णाणं जाणाछंदाणं जाणासीलाणं जाणादि-
द्वीणं जाणारूढं जाणारंभाणं जाणाज्झवसाणसंजुताणं जाणा-
विहपावसुयज्झयणं एवं भवइ, तं जहा-भोमं उप्पायं सुविणं

इन्हीं का प्रतिपादन किया है. करते हैं और करेंगे। वे इसी के अनुसार स्वयं आचरण करते हैं क्योंकि वे धर्माचार्य हैं। आचार्य का लक्षण इस प्रकार कहा गया है-जो शास्त्र के अनुसार स्वयं आचरण करता है और दूसरों को भी आचरण में स्थापित कराता है वह आचार्य कहलाता है।

इस प्रकार भूत काल में जो तीर्थंकर हुए हैं उन्होंने इसी तेरहवें क्रियास्थान का सेवन किया है, वर्तमान कालीन तीर्थंकर भगवान् इसी का सेवन करते हैं और भविष्यत् कालीन तीर्थंकर भगवान् इसी का सेवन करेंगे ॥१५॥

અને કરશે. તેઓ આજ પ્રમાણે સ્વયં આચરણ કરે છે. કેમકે તેઓ ધર્માચાર્ય છે. આચાર્યનું લક્ષણ આ રીતે કહેલ છે. જે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સ્વયં આચરણ કરે છે, અને બીજાને પણ આચરણમાં સ્થાપિત કરે છે, તે આચાર્ય કહેવાય છે,

આ પ્રમાણે ભૂતકાળમાં જે તીર્થંકર થયા છે, તેઓએ આ તેરમા ક્રિયાસ્થાનનું સેવન કર્યું છે, વર્તમાન કાળના તીર્થંકર ભગવાન્ આનું જ સેવન કરે છે. અને ભવિષ્ય કાળના તીર્થંકર ભગવાન્ આનું જ સેવન કરશે. ॥૧૪॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भू. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

२१७

अंतलिखं अंगं सरलखणं वंजणं इत्थिलखणं पुरिस-
लखणं हयलखणं गयलखणं गोणलखणं मिढलखणं
कुक्कुडलखणं तित्तरलखणं वट्टगलखणं लावयलखणं
चकलखणं छत्तलखणं चम्मलखणं दंडलखणं असिलखणं
मणिलखणं कागिणिलखणं सुभगाकरं दुब्भगाकरं गब्भाकरं
मोहणकरं आहव्वणि पागसासणि दव्वहोमं खत्तियविज्जं चंद
चरियं सूरचरियं सुक्कचरियं वहस्सइचरियं उक्कापायं दिसादाहं
मियच्चकं वायसपरिमंडलं पसुवुट्ठिं केसवुट्ठिं मंसवुट्ठिं रुहिरवुट्ठिं
वेतालं अट्ठवेतालं ओसोवणिं तालुग्घाडणिं सोवणिं
सोवरिं दामिलिं कालिणिं गोरिं गंधारिं ओवतणिं उप्पयणिं
जंभणिं थंभणिं लेसणिं आमयकरणिं विसल्लकरणिं पक्कमणिं
अंतद्धाणिं आयमिणिं एवमाइयाओ विज्जाओ अन्नस्स हेउं
पउंजंति पाणस्स हेउं पउंजंति वत्थस्स हेउं पउंजंति लेणस्स हेउं
पउंजंति, सयणस्स हेउं पउंजंति अत्तेसिं वा विरूवरूवाणं काम-
भोगाणं हेउं पउंजंति, तिरिच्छं ते विज्जं सेवोति, ते अणारिया
विप्पडिवन्ना कालमासे कालं किच्चा अन्नयराइं आसुरियाइं
किन्विमियाइं ठाणाइं उववत्तारे भवन्ति तओऽवि विप्पमुच्चमाणा
भुज्जो एलमूयत्ताए तमअंधयाए पच्चायन्ति ॥सू० १५॥३०॥

छाया—अत उत्तरं च खलु पुरुषविजयं विभक्तं माख्यास्यामि, इह खलु-
नानाप्रज्ञानां नानाच्छन्दसां नानाशीलानां नानादृष्टीनां नानारुचीनां नानार-
म्भाणां नानाऽध्यवसानसंयुक्तानां नानाविधपापश्रुताध्ययनमेवं भवति । तद्यथा
मौमम्, उरानम्, स्वप्नम्, आन्तरिक्षम्, आङ्गम्, स्वरलक्षणम्, व्यञ्जनम्, स्त्रीलक्षणम्,

सू० २८

પુરુષલક્ષણમ્, હાલક્ષણમ્, ગતલક્ષણમ્, ગોલક્ષણમ્, મેષલક્ષણમ્, કુન્નકુટલક્ષણમ્, તિત્તિરલક્ષણમ્ વર્તકલક્ષણમ્, લાયકલક્ષણમ્ ચકલક્ષણમ્, છત્રલક્ષણમ્, ચર્મલક્ષણમ્, વણ્ડલક્ષણમ્, અસિલક્ષણમ્, મણિલક્ષણમ્, કાકિલીલક્ષણમ્, સુમગાકરીમ્, દુર્ભગાકરીમ્, ગર્ભકરીમ્, મોહનકરીમ્, આયર્વગીમ્, પાકુલામનીમ્, દ્રવ્ય-હોમમ્, સ્ત્રિયવિધામ્, ચન્દ્રચરિતમ્, સૂર્યચરિતમ્, શુકચરિતમ્, વૃક્ષચરિતમ્, ઉલ્કાપાતમ્, દિગ્દાહમ્, મૃગચક્રમ્, કામયપરિમણ્ડલમ્, પાંતુવૃષ્ટિમ્ કેશવૃષ્ટિમ્, માંસવૃષ્ટિમ્ સ્થિરવૃષ્ટિમ્, વૈતાલીમ્ અર્ધવૈતાલીમ્, ઉપસ્થાપિત્રીમ્, તાલોદ્વાટનીમ્, સ્થાપાકીમ્, શામ્બરીમ્, દ્રાવિડીમ્, કાલિઙ્ગીમ્, ગૌરીમ્, ગાન્ધારીમ્, અવપતનીમ્, ઉત્પતનીમ્, જૂઝમ્ભીમ્, સ્તમ્ભનીમ્, શ્લેષ્મણીમ્, આમયકરણીમ્, વિશલ્યકરણીમ્, મક્રામણીમ્, અન્તર્ધાનીમ્, આયમનીમ્. એવાદિકાઃ વિધ્યાઃ અદ્વસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે, પાનસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે વસ્ત્રસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે લઘ્નસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે શયનસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે, અગ્નિયાં વા વિરૂપરૂપાણાં કામભોગાનાં હેતોઃ પ્રયુજ્જતે, તિરસ્કીનાં તે વિદ્યાં સેવન્તે તે અનાયાર્યાઃ વિપતિવિજ્ઞાઃ કાલક્રાંતે કાલં કૃત્વા અન્યતરેષુ અમુરિ-કેષુ કિલ્ચિવિકેષુ સ્થાનેષુ હવપતારો મન્વન્તિ, તથોડવિવિમુક્તાઃ ભૂયઃ પ્લમૂકસ્વાય તમોઽન્ધસ્વાય પ્રત્યાયાન્તિ' ॥૧૫=૨૦॥

ટીકા—પાપપ્રત્યપિક્ક ક્રિયાસ્થાનં નિરૂપિતમ્, અતઃ પરં યથા વિચયા પુરુષો વિજયી મન્વતિ, અથવા—યમન્વેયપતિ, તામેવ વિદ્યામુપદર્શયિતુમાહ—‘અદુત્તરં ચ ણં’ इत्यादि, अत उत्तरं च ‘णं’ इति वाक्यालङ्कारे ‘पुरितविजयं’ पुरुषविजयम् विमंसमाइकित्वस्साभि’ विमङ्ग-संसारकारणज्ञानम् आख्यास्यामि—कथयिष्यामि, इह—अस्मिन्लोके खलु—इति वाक्यालङ्कारे, विश्वयार्थे वा ‘जाणा-पण्णानं’ नानामज्ञानाम्—अनेकप्रकारमविमत्ताम् ‘जाणा लक्षणं’ नानालक्ष्णाम्

‘અદુત્તરં ચ ણં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પાપ કે કારણભૂત ક્રિયાસ્થાનોં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા । હસકે અનન્તર હસ વિદ્યા કો દિશ્વલાતે હૈં જિસકે કારણ પુરુષ વિજયી હોતા હૈ યા જિસકી વહ અન્વેષણા કરતા હૈ ।

હસ સંસાર મેં અનેક પ્રકાર કી વુદ્ધિ વાલે, અનેક પ્રકાર કે

‘અદુત્તરં ચ ણં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પાપના કારણભૂત ક્રિયાસ્થાનોતુ નિરૂપણ કરીને હવે એ વિદ્યા બતાવે છે કે—એના કારણે પુરુષ વિજયવાળો થાય છે, અથવા એનું તે અન્વે-ષણ—શોધ કરે છે, તે વિદ્યા બતાવે છે.—

આ સંસારમાં અનેક પ્રકારની વુદ્ધિવાળા અનેક પ્રકારના અભિપ્રાય-

-અનેકશિદ્યાઽર્થપ્રાપ્તવામ્ 'જાળા સીલાણં' નાનાશીલાનામ્-અનેકસ્વભાવાનામ્ 'જાળાદિક્ષીણં' નાનાદક્ષીણામ્-અનેકપ્રકારકદ દ્વિમતામ્ 'જાળાર્કર્ણ' નાનારુચીનામ્ 'જાળારંભણં' નાનાઽરંભણામ્-અનેકપ્રકારકાઽરંભવતામ્ 'જાળાજ્ઞર-સાણસંજુત્તણં' નાનાઽજ્ઞરવાજસંજુત્તાનામ્-પ્રાપ્તિ કથન વસ્તુવેકેતા કશિદ્ માળ્હાદીનામાહર્તા, સર્વોઽપિ નૈઽવિધઃ, અપિતુ વિલક્ષણ એ સર્વઃ, 'જાળા-વિદ્યાવાતુવજ્ઞવણં' નાનાવિધવાપશ્રુત્તાઽધ્યયનમ્, 'એવં ભવત્' એવં મવતિ, મવન્તિ હિ નાનાવિધાઃ પુરુષાઃ, તે સ્વસ્વાઽભિપ્રાયેનાઽનેકપ્રકારકપાવજતકં શ્રુતાઽધ્ય-યનં કુર્વન્તો દશ્યન્તે, 'તં ગ્રહત્' તથા પાપાઃ ત્રિયાઃ પુરુષૈ સ્વાદીયન્તે વિજ્યાય-એદિકક્રોધગ્રોભાય, તાસ્તા એવ પરિભગવન્તિ નૈઽભિર્નિધામિઃ પરલોકે આત્મ-કલ્પાણં મવતિ. પ્રત્યુત્તાઽમિઃ પરલોકો હીયત એવ, એતાદશશિદ્યાઽભ્યાસિનાં તાં ત્રિયામચિકૃત્ય જીવનપાત્રા નિર્વૃત્તૃણાં મોક્ષન્તુ દુરાપેત્ત ઇવ મવતિ। તે

અભિપ્રાય થાળે અનેક પ્રકાર કે ડીલસ્વભાવ યા આચાર થાળે અનેક પ્રકાર કી દૃષ્ટિથાળે અનેક પ્રકાર કી રુચિ થાળે, અનેક પ્રકાર કે આરંભ થાળે ઓર અનેક પ્રકાર કે અધ્યવસાય થાળે પુરુષોં મેં કોઈ વસ્તુ વેચતા હૈ તો કોઈ બરતન આદિ લાતા-વેચતા હૈ। સર્વ એક પ્રકાર કે મનુષ્ય નહીં હોતે। સર્વો એક દુસરે સે વિલક્ષણ હોતે હૈં। અતએવ વે અપની-અપની રુચિ કે અનુસાર અનેક પ્રકાર કે પાપશ્રુતોં કા અધ્ય-યન કરતે દેલે જાતે હૈં। હસ લોક સંબંધી ફલ કા ઉપભોગ કરને કે લિએ લોગ જિન પાપ વિદ્યાઓં કો ગ્રહણ કરતે હૈં, ડન્હેં યહાં ગિનાયા જાતા હૈ। એસી વિદ્યાઓં સે પરલોક મેં આત્મકલ્પાણ નહીં હોતા, પરન્તુ હનસે પરલોક ધિગડ્ડતા હી હૈ। જો હન વિદ્યાઓં કા અભ્યાસ કરતે હૈં ઓર ડન્હોં કે સહારે જીવન નિર્વાહ કરતે હૈં મોક્ષ ડનસે દૂર

વાળા, અનેક પ્રકારના શીલ-સ્વભાવ અથવા આચારવાળા, અનેક પ્રકારની રૂચિવાળા, અનેક પ્રકારના આરંભવાળા અને અનેક પ્રકારના અધ્યવસાય-વાળા, પુરુષોનાં કોઈ વસ્તુ વેચે છે, તો કોઈ વાસણુ વિગેરે વેચે છે. સઘળા મનુષ્યો એક પ્રકારના હોતા નથી. બધાજ એક બીજાથી વિલક્ષણ પ્રકારના હોય છે. તેથી જ તેઓ પોત પોતાની રૂચિ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના પાપશ્રુતો નું અધ્યયન કરતા બેવડાં આવે છે, આ લોક સંબંધી દુરાના ઉપભોગ કરવા માટે લોકો જે પાપ વિદ્યાઓને ગ્રહણ કરે છે, તેને અહિયાં ગણાવવામાં આવે છે, એવી વિદ્યાઓથી પરલોકમાં આત્મકલ્પાણ થતું નથી, પરંતુ તેનાથી પરલોક ખગડે જ છે. જેઓ આ વિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરે છે, અને તેના જ આશરથી જીવનનો નિર્વાહ કરે છે, મોક્ષ તેનાથી દૂર જ રહે છે.

एतामि विद्यामि रैहिकफलमवाप्य मरणोत्तरकाले पापीयान् स परलोके पाप-
फलं समनुभूय पुनः पापीयसीं योनिं मधिगच्छन्तो न कथमपि संसारचक्रं मति-
क्रामन्ति। अतो मरणोत्तरमासां दुष्टफलं ज्ञात्वा विवेकिनस्ततो निवर्तन्ते, ता
एव विद्याःमन्दबुद्धीनां रुचिकराः, तद्यथा—भौमम्, भूमिसम्बन्धिशालम्, येन
भूकम्पमभूतिवस्तुनां शुभाऽशुभं सूच्यन्ते, ‘उत्पायं’ उत्पातम्—उल्कापातः—
दिव्याजम्बूकरोदनम्— गवां नेत्राभ्यां जलस्रवम् लाङ्गूलमूर्ध्वीकृत्य पलायनम्
इत्येते उत्पाता वाच्याः—ते यत्र शिक्ष्यन्ते, तच्छास्त्रमुत्पातशालम् ‘सुरिणं’ स्वप्नम्
—तत्फलशुभाशुभकथनम्, ‘अंतलिखत्वं’ आन्तरिक्षम्—अन्तरिक्षे संभवतां

ही रहता है! इन विद्याओं के द्वारा इह लोक संबंधी फल प्राप्त करके पापी पुरुष मृत्यु के पश्चात् परलोक में पाप का फल भोगता है और पुनः अत्यन्त पापमयीयोनि में जाता है। इस प्रकार वह इस संसार चक्र से बाहर नहीं निकल सकता। अत एव विवेकी जन इन विद्याओं को कर्मबंध का हेतु जान कर त्याग देते हैं। मन्द बुद्धियों को वही विद्या रुचिकर होती है। वह पाप-विद्याएं इस प्रकार हैं—

(१) भौम—भूमि संबंधी शास्त्र, जिससे भूकम्प आदि का शुभ या अशुभ फल सूचित होता है। (२) उत्पात—दिनमें सियारों का हदन करना, गायों के नेत्रों से आंसू बहना एवं उनका पूँछ उधर उठाकर भागना इत्यादि उत्पातों का जिस में वर्णन किया जाता है वह उत्पात शास्त्र है। (३) स्वप्न—स्वप्नों का शुभ-अशुभ फल कहने वाला शास्त्र। (४) आन्तरिक्ष—आकाश में होनेवाले मेघ आदि का

આ વિદ્યાઓ દ્વારા આ લોક સંબંધી ફળ પ્રાપ્ત કરીને પાપી પુરૂષ મૃત્યુ પામ્યા પછી પરલોકમાં પાપોનું ફળ ભોગવે છે, અને ફરીથી અત્યંત પાપ-મય યોનિમાં જન્મ લે છે. આ રીતે તે આ સંસાર ચક્રથી બહાર નીકળી શકતો નથી, તેથી જ વિવેકી મનુષ્યો આ વિદ્યાઓને કર્મ બંધના હેતુ રૂપ માનીને તેનો ત્યાગ કરે છે. મંદ બુદ્ધિવાળાઓને એજ વિદ્યા રૂચિકર હોય છે. તે પાપવિદ્યાઓ આ પ્રમાણે છે.

(૧) ભૌમ—ભૂમિ સંબંધી શાસ્ત્ર, કે જેનાથી ધરતીકંપ વિગેરેનું શુભ અથવા અશુભ ફળ સૂચિત થાય છે. (૨) ઉત્પાત—દિવસમાં શિયાળાવાનું રૂઢન (રૂઢવું) કરવું, ગાયોની આંખોમાંથી પાણી વહેવા, તથા તેમના પુંછડા ઉંચે લઈને ભાગવું. વિગેરે ઉત્પાતોનું જેમાં વર્ણન કરવામાં આવે છે, તે ઉત્પાત શાસ્ત્ર કહેવાય છે. (૩) સ્વપ્ન—સ્વપ્નાઓનું શુભ અથવા અશુભ ફળ બતાવવા વાળું શાસ્ત્ર (૪) આન્તરીક્ષ—આકાશમાં થવાવાળા મેઘ વિગેરેનું જ્ઞાન જેનાથી

મેષાદીનાં જ્ઞાને યતો જાયતે-તદાન્તરિક્ષં શાસ્ત્રમ્ આકાશસમન્વિત્ વસ્તુલ્લવકમ્
 'અંગ' આત્મમ્ અહ્ન સમન્વિત્ શાસ્ત્રમ્, યેન નેત્રસ્ફુરણાદીનાં શુભાઽશુભં જ્ઞાયતે, નેત્ર-
 બાહુભ્રુકુટિપાદાદીનાં સ્ફુરણં તત્ફલચ્છેદપાદિઃ । 'સર' સ્વરમ્-શબ્દઃ-કાકશૃગા-
 લાદીનાં શબ્દં શ્રુત્વા તત્ફલપાપકં શાસ્ત્રમ્ । 'લક્ષણ' લક્ષણમ્-હસ્તપાદાદૌ યત્ર-
 તિલસંલવચકાદીનાં ફલબોધકં લક્ષણશાસ્ત્રમ્ 'વંજન' વપ્જનમ્-પુરુષાદિશરીરે
 મસતિકાદિ મસ્તપાપકં શાસ્ત્રમ્ । 'ઇન્દ્રિયલક્ષણ' સ્ત્રીલક્ષણમ્-પદ્મિની-શંખિની-
 ચિત્રિણી-હસ્તિનીત્યાદિમ્બેદમસ્તપાપકં તત્ફલબોધકં શાસ્ત્રં સ્ત્રીલક્ષણમ્ 'પુરિસ-
 લક્ષણ' પુરુષલક્ષણમ્-પુરુષાણામજાઽશ્વત્થમશશકમ્બેદાનાં ફલબોધકં શાસ્ત્રમ્ ।
 'ઇયલક્ષણ' ઇયલક્ષણમ્-અશ્વાનાં સ્વરૂપબોધકમ્ શાસ્ત્રમ્ 'ગયલક્ષણ' ગજ-
 લક્ષણમ્-ઇમે સમીચીના અસમીચીનાથે ત્યાદિ બોધકમ્ । 'મોલલક્ષણ' મોલલક્ષણમ્-

જ્ઞાન જિસસે હોતા હૈ એસા આકાશ સંવંચી કથન કરને વાળા શાસ્ત્ર ।
 (૫) આંગ-અંગ સંવંચી શાસ્ત્ર, જિસસે નેત્ર આદિ કે ફટકરને કા જ્ઞાન
 હોના હૈ, અર્થાત્ નેત્ર, બાહુ, ભ્રુકુટિ તથા પૈર આદિ કે ફરકના તથા
 ઉસકા ફલ જાના જાતા હૈ । (૬) સ્વર-કાક, શૃગાલ આદિ કે શબ્દો
 કો સુનકર ઉસકા ફલ કહને વાળા શાસ્ત્ર । (૭) લક્ષણ-હાથો પૈરો
 આદિ મેં જો તિલ શંલ ચક્ર આદિ કે ફલ કો બતાને વાળા
 શાસ્ત્ર । (૮) વંજન-શરીર કે મસ તિલ આદિ કા ફલ કહને વાળા
 શાસ્ત્ર । (૯) પદ્મિની શંખિની ચિત્રિણી હસ્તિની આદિ ભેદ કહને વાળા
 તથા ઉનકે લક્ષણ આદિ કહને વાળા શાસ્ત્ર । (૧૦) પુરુષ લક્ષણ-
 પુરુષોં કે અજ, અશ્વ, વૃષ, શશક આદિ ભેદ ઔર ઉનકે લક્ષણ

થાય છે, એવું આકાશ સંબંધી કથન કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૫) આંગ-અંગ
 સંબંધી શાસ્ત્ર, કે બેનાથી નેત્ર ફરકવા વિગેરેનું જ્ઞાન થાય છે; અર્થાત્
 આંખ, બાહુ-હાથ, બ્રુકુટિ ભમરે; તથા પગ, વિગેરેના ફરકવાનું જ્ઞાન થાય
 છે, તથા તેના ફળનું જ્ઞાન થાય છે, (૬) સ્વર-કાગડા, શિયાળ વિગેરેના
 શબ્દોને સાંભળીને તેનું ફળ બતાવવા વાળું શાસ્ત્ર. (૭) લક્ષણ-હાથો પગો
 વિગેરેમાં જે તલ, થંખ, ચક્ર વિગેરેના લક્ષણો હોય છે તેના ફળનું નિરૂપણ
 કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૮) વંજન-શરીરના મસ, તલ, વિગેરેનું ફલ બતાવવા
 વાળું શાસ્ત્ર, (૯) સ્ત્રી લક્ષણ-પદ્મિની, શંખિની, ચિત્રિણી હસ્તિની વિગેરે
 ભેદો બતાવનારું તથા તેના લક્ષણો વિગેરેનું નિરૂપણ કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૧૦)
 પુરુષલક્ષણ-પુરુષોના અજ-અશ્વ અથ, વેડો. વૃષ સસત્રો, વિગેરેના ભેદો
 અને તેના લક્ષણો વિગેરેનું નિરૂપણ કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૧૧) હય લક્ષણ-

मयां भेदादिपरिचायकं शास्त्रम् । 'निष्ठलक्षणां' मेघलक्षणां-अज्ञाऽऽविपश्यतोनां बोधकं शास्त्रम् 'कुक्कुटलक्षणां' कुक्कुटलक्षणां कुक्कुटस्वरूपगुणस्वरूपादीनां बोधकं शास्त्रम् । 'तितुरलक्षणां' तितुरलक्षणां 'वर्तकलक्षणां' वर्तकः-कल-हंसः यस्य लक्षणबोधकं शास्त्रम् 'वतक' इति लोके प्रसिद्धः । 'लावकलक्षणां' लावकलक्षणां-ल.व.कः-रक्षिविशेषः-वटकाऽपेक्षयाऽसिलपुस्तकसमादय 'छत्रलक्षणां' छत्रलक्षणां 'चक्रलक्षणां' चक्रलक्षणां 'चर्मलक्षणां' चर्मलक्षणां-चर्मणः स्वरूपादिगुणप्रतिपादकं शास्त्रम्-चर्मलक्षणां 'दण्डलक्षणां' दण्डलक्षणां-दण्ड-स्य-प्रतिष्ठायाः स्वरूपबोधकं शास्त्रं दण्डलक्षणां । 'असिललक्षणां' असिललक्षणां-असिः खड्गः तद्बोधकं शास्त्रम् असिललक्षणां 'मणिलक्षणां' मणीनाम्-मरकत पञ्च-रागादीनां बोधकारकं शास्त्रं मणिलक्षणां । 'काकिणीलक्षणां' काकिणीलक्षणां, तत्र काकिणी-'कौडी' इति भावा प्रसिद्धा 'सुमगाकर' सुमगाकरी

आदि निरूपण करने वाला शास्त्र । (११) इय लक्षण-घोड़ों का स्वरूप कहने वाला शास्त्र । (१२) मज्ज लक्षण-हाथियों के शुभाशुभ लक्षण कहने वाला शास्त्र । (१३) मोलक्षण-मार्यों के भेदादि करने वाला शास्त्र । (१४) मेघ लक्षण-मेढों के लक्षण प्रतिपादन करने वाला शास्त्र । (१५) कुक्कुट लक्षण-तुर्गों के स्वरूप, गुण और स्वर आदि कहने वाला शास्त्र । (१६) तित्ति लक्षण-तितुर संबंधी शास्त्र । (१७) वर्तक लक्षण-वतक के लक्षण कहने वाला शास्त्र । (१८) लावक लक्षण-विडिया से भी छोटे पान्तु उस जैसे लावक पक्षी के लक्षण कहने वाला शास्त्र, (१९) छत्र लक्षण (२०) चक्र लक्षण (२१) चर्म लक्षण—चर्म के स्वरूप, चिह्न एवं गुण कहने वाला शास्त्र (२२) दण्ड लक्षण (२३) असिललक्षण (२४) मणि लक्षण (२५) काकिणी (कौड़ी) लक्षण

घे.उ.ओ.नुं स्वरूप अताववावाणुं शास्त्र (१२) गजलक्षणे-डाधियोना शुभ अथवा अशुभ लक्षण अताववा वाणुं शास्त्र (१३) गेलक्षणे-गायोना सेहो विगेरे अताववा वाणुं शास्त्र (१४) मेघलक्षणे घेराओनुं लक्षणे अताववावाणुं शास्त्र (१५) कुक्कुट लक्षणे-कुक्कुटोना स्वरूप अने शुभ, स्वर विगेरे सेहोने अताव-नाइं शास्त्र (१६) तित्ति लक्षणे-तेतर संमंधी शास्त्र (१७) वर्तकलक्षणे-अकना लक्षणे अताववा वाणुं शास्त्र (१८) लावक लक्षणे-याडीयी पणु नातुं परंतु तेना ओरा लावक पक्षिओना लक्षणे अताववा वाणुं शास्त्र (१९) छत्रलक्षणे (२०) चक्रलक्षणे (२१) चर्मलक्षणे (२२) दण्डलक्षणे (२३) असिललक्षणे (२४) मणिलक्षणे (२५) काकिणी (कौड़ी) लक्षणे (२६) सुमगाकर-असुंदरने सुंदर

समवार्थबोधिनी टीका द्वि. धु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

६२३

विद्याम्, सु-सुन्दरो भगो यस्याः सा सुभगा, तां करोति-दुर्मगामपि सुभगां निर्माति, इत्थं भूतां विद्याम्, 'दुर्मगाकरं' दुर्मगाकरीम्-सुरूपापि निन्दितरूपां करोति या सा दुर्मगाकरी ताम् 'गर्भकरं' गर्भकरीम्-यस्या गर्भो न भवति तस्यै गर्भदात्रीम् 'मोहणकरं' मोहनकरीम् यया विद्याया पुरुषः स्त्री वा उभौ मोहितौ भवतः ताम् 'आध्वर्णि' आध्वर्णीम्-जगद् विध्वंसकारिणीम् 'पाकशासिनीम्'-हन्द्रजालविद्यामित्यर्थः, 'द्रव्यहोमं' द्रव्यहोमात्-केपांश्चित् प्राणिनामुच्चाटनाय यया मधुघृतादि-द्रव्येण होमो जायते सा तां विद्याम् 'स्वत्तियविज्जं' क्षत्रियविद्याम्-अस्त्रसत्त्वतीम्-अणुशक्तिनीं वा 'चन्द्रचरियं' चन्द्रचरितम्-शीतवर्धनम्, येन शीतवेगेन वेपमानानि परसैन्यानि सफराद् विमुक्ती भवन्ति। 'सूर्यचरियं' सूर्यचरितम्-सूर्यवैशिष्ट्यबोधकम् 'शुकचरियं' शुकचरितम्, शुकग्रहस्य गतिप्रतिपादकं शास्त्रम् 'वृहस्पतिचरियं' वृहस्पतिचरितम् 'उल्कापायं' उल्कापातः-तद्वद् विस्फोटकद्रव्यादिपातः, 'दिग्दाहं' दिग्दाहम् 'विद्वक्कं' मृगचक्रम्-

(२६) सुभगाकर-असुन्दर को सुन्दर बना देने वाली विद्या (२७) दुर्मगाकर-सुन्दर को असुन्दर (कुरूप) बनाने वाली विद्या (२८) गर्भ करी-गर्भवती बनाने वाली विद्या (२९) मोहन करी-स्त्रियों और पुरुषों को मोहित करने वाली विद्या (३०) आध्वर्णी-जगत् का विध्वंस करने वाली विद्या (३१) पाकशासनी-हन्द्र जाल (३२) द्रव्य होम-उच्चाटन करने के लिए मधु घृत आदि द्रव्यों का होम करने की विद्या (३३) क्षत्रियविद्या-शास्त्रात् संबंधी विद्या (३४) चन्द्रचरित-चन्द्रमा की गति-चार-को कहने वाली विद्या (३५) सूर्यचरित-सूर्य के चार आदि को कहने वाली विद्या (३६) शुक चरित (३७) वृहस्पति चरित (३८) उल्कापात को कहनेवाला शास्त्र (३९) दिग्दाह-दिशादाह कहने वाला शास्त्र (४०) मृगचक्र-ग्राम प्रवेश के समय जानवरों के

भताववा बाणी विद्या '२८' दुर्मगाकर-सुन्दरने असुन्दर 'कुरूप' भताववा बाणी विद्या '२८' गर्भकरी-गर्भवती भताववा बाणी विद्या '२९' मोहनकरी-स्त्रियो अने पुरुषोने मोह यमाउवा बाणी विद्या '३०' आध्वर्णी-जगतने नाश करवावणी विद्या (३१) पाकशासनी-हन्द्रजाल (३२) द्रव्यहोम-उच्चाटन करवा भाटे मध, घी विगेरे पदार्थोना होम करवावणी विद्या (३३) क्षत्रिय विद्या-शास्त्रात् संबंधी विद्या (३४) चन्द्रचरित-चन्द्रमाणी गतियार भताववारी विद्या (३५) सूर्यचरित-सूर्यना यार विगेरेने भताववा बाणी विद्या (३६) शुकचरित (३७) वृहस्पति चरित- (३८) उल्कापात भताववा

વન્યાઃ પશવો યદા ગ્રામં પ્રવિશન્તિ તેષાં શુભાશુભફલપતિપાદકં શાસ્ત્રમ્, મૃગ-
 ચક્રમિત્યભિધીયતે, 'વાયસપરિમંડલં' વાયસપરિમંડલમ્, કાકાદિપરિવર્તન સંપૂ-
 ચિતાઽરિષ્ટજ્ઞાપકં શાસ્ત્રમ્ પંશુવૃદ્ધિં પાંશુવૃદ્ધિમ્ ધૂલિવૃદ્ધેઃ ફલપતિપાદકં
 શાસ્ત્રમ્, 'કેસવૃદ્ધિં' કેશવૃદ્ધિમ્ કેશવર્ણફલપતિપાદકં શાસ્ત્રમ્ 'મંસવૃદ્ધિં'
 માંસવૃદ્ધિમ્-માંસવર્ણજનિતફલપતિપાદકં શાસ્ત્રમ્ 'વૈતાલીં' વૈતાલીમ્. યસ્યા
 વિદ્યાયાઃ સંમિદ્ધો સત્યાં કાષ્ઠાદાવપિ અચેતને ચેતના પ્રવર્તતે 'અદ્ભુ-
 તાલિં' અદ્ભુતૈતાલીમ્-વૈતાલીવિદ્યાયાઃ મતિપક્ષભૂતામ્ 'ઓમોશ્ચિં' અપસ્વાપિનીમ્-
 નિદ્રાકારિણીમ્ 'તાલોદ્ઘાટનીં' તાલોદ્ઘાટનીમ્ 'મોચાશ્ચિં' શ્વપાકીમ્-ચાણ્ડલ-
 વિદ્યા મિત્યર્થઃ, 'સોચરિં' શામ્બરીમ્-શંખરસંબંધીનીં વિદ્યામ્ 'દ્રાવિડીં'
 દ્રાવિડીમ્ 'કાલિંગીં' કાલિંગીમ્ 'ગૌરીં' ગૌરીમ્ 'ગાંધારીં' ગાંધારીમ્ 'ઓત્તાજિં'
 ઓત્તાજિને કા ફલ પ્રરૂપિત કરને ચાલા શાસ્ત્ર (૪૧) વાયસપરિમંડલ-
 કાક આદિ પક્ષિપોં કી ખોલી કા ફલ કહને ચાલા શાસ્ત્ર
 (૪૨) પાંશુવૃદ્ધિ-ધૂલિવર્ષા કા ફલ નિરૂપણ કરને ચાલા શાસ્ત્ર
 (૪૩) કેશ વૃદ્ધિ-કેશ વર્ષા કા ફલ કહને ચાલા શાસ્ત્ર
 (૪૪) માંસવૃદ્ધિ કા ફલ કહને ચાલા શાસ્ત્ર (૪૫) રુધિરવૃદ્ધિ કા ફલ
 કહને ચાલા શાસ્ત્ર (૪૬) વૈતાલી-જિસ વિદ્યા સે અચેતન કાષ્ઠ મેં ખી
 ચેતના આ જાતી દીક્ષતી હૈ (૪૭) અદ્ભુ વૈતાલી-વૈતાલી વિદ્યા કી
 ચિરોધિની વિદ્યા (૪૮) અવસ્વાપિની-જિસસે જાગતા હુઆ મનુષ્ય
 સો જાતા હૈ। (૪૯) તાલોદ્ઘાટની-તાલા ચોલ દેને ચાલી વિદ્યા (૫૦)
 શ્વપાકી-ચાણ્ડાલ વિદ્યા (૫૧) શામ્બરી-શંખર સંબંધી વિદ્યા (૫૨)
 દ્રાવિડી વિદ્યા (૫૩) કાલિંગી વિદ્યા (૫૪) ગૌરી વિદ્યા (૫૫) ગાંધારી

વાળી વિદ્યા (૩૯) દિશદાહ-દિશદાહ બતાવવા વાળું શાસ્ત્ર (૪૦) મૃગચક્ર-
 આમ પ્રવેશના સમયે જનાવરોને જોવાના ફળને બતાવવા વાળું શાસ્ત્ર (૪૧)
 વાયસ પરિમંડલ-કાગડા વિગેરે પક્ષિયોની બોલીના ફળને બતાવવાવાળું શાસ્ત્ર
 (૪૨) પાંશુવૃદ્ધિ-ધૂળ વર્ષાના ફળ બતાવનારું શાસ્ત્ર (૪૩) કેશવૃદ્ધિ કેશ-
 વર્ષાના ફળનું નિરૂપણ કરવાવાળું શાસ્ત્ર (૪૪) માંસ વૃદ્ધિ-શાસ્ત્ર (૪૫) રુધિર-
 વૃદ્ધિ શાસ્ત્ર (૪૬) વૈતાલી-જે વિદ્યાથી અચેતન-સૂક્ષ્મ લોકમાં પણ ચેતન આવી
 જાય છે. (૪૭) જે અદ્ભુતૈતાલી વૈતાલીવિદ્યાની વિરોધીની વિદ્યા (૪૮) અવ-
 સ્વાપિની-જે વિદ્યાના બળથી બગતો માણસ પણ ઉઘી જાય છે. (૪૯)
 તાલોદ્ઘાટની-તાળું ઉઘાડીનાખવા વાળી વિદ્યા (૫૦) શ્વપાકી-ચાણ્ડાલ
 વિદ્યા (૫૧) શામ્બરી-શંખર સંબંધી વિદ્યા (૫૨) દ્રાવિડી વિદ્યા (૫૩) કાલિંગી
 વિદ્યા (૫૪) ગૌરી વિદ્યા (૫૫) ગાંધારી વિદ્યા (૫૬) અવપતની વિદ્યા-નીચે

અવપતનીમ્-અથ:પતનકારિણીમ્ 'ઉત્પયણિ' ઉત્પતનીમ્-ઊર્ધ્વગમનકારિણીમ્
'જૃમણિ' જૃમણીમ્ 'યમણિ' સ્તમ્ભનીમ્ 'લેષણિ' શ્લેષણીમ્ 'આમયકરિણિ' આમય-
કરિણીમ્, યયા હિ ત્રિચયા રોગ: સમુત્પાદયતે, 'વિસરુઝકરિણિ' વિસરુઝકરણીમ્-
-માણિનાં રોગાપહારિણીમ્ 'પ્રક્રામણીમ્-યયા ભૂતપ્રેતાદિભિર્વાધા સમુ-
ત્પાદયતે ! 'અંતર્યાણિ' અંતર્ધાનીમ્-યયા લોકાનાં ચક્ષુર્વિષયમતિકામતિ, 'આય-
મ્ણિ' આયમનીમ્-યયાડત્પમપિ વસ્તુ વહુલોક્ષ્યતે, 'પ્રવમાદ્યાઓ' પ્રવમાદિકાઃ
મૌમાદારમ્યાડયમની પ્રમુલાઃ, 'વિજ્ઞાઓ' વિજ્ઞાઃ 'અન્નસ્સહેડ' અન્નસ્યોદરપૂર-
કસ્ય હેતો:-કારણાત્ 'પડ'જંતિ' પ્રયુજ્જતે-તે-વિદ્યાપરિજ્ઞાતારોડનાર્યાઃ 'પાણસ્સ-
હેડ' પાનસ્ય હેતો સ્તાવિદ્યાઃ પ્રયુજ્જતે, 'વસ્થસ્સ હેડ' પડ'જંતિ' વસ્થસ્ય હેતોઃ
પ્રયુજ્જતે 'લેણસ્સ હેડ' પડ'જંતિ' લયનસ્ય-ગૃહસ્ય હેતોઃ પ્રયુજ્જતે, લીયતે-સ્થીયતે

વિદ્યા(૫૬) અવપતની-નીચે ગિરાને વાલી વિદ્યા (૫૭) ઉત્પતની-ઉપર
ઉઠાને વાલી વિદ્યા (૫૮) જૃમણી-ઘનાસા સંબંધી વિદ્યા(૫૯) સ્તમ્ભની-
સ્તંભ કર દેને વાલી વિદ્યા (૬૦) શ્લેષણી વિદ્યા-ચ્વિકા દેને વાલી વિદ્યા
(૬૧) આમયકારિણી-રોગ ઉત્પન્ન કરદેનેવાલી વિદ્યા (૬૨) નિઃશલ્યકા-
રિણી-નિઃશલ્ય નિરોગ ઘનાદેને વાલી વિદ્યા(૬૩) પ્રક્રામણી-ફિસી કો
ભૂત-પ્રેત આદિ કી વાધા ઉત્પન્ન કરને વાલી વિદ્યા (૬૪) અંતર્ધાની
-દૃષ્ટિ કે અગોચર ઘના દેને વાલી વિદ્યા (૬૫) આયમની-છોટી વસ્તુ
કો ઘડા કર દિશ્વાને વાલી વિદ્યા, દૃશ્યાદિ વિદ્યાઓં કા અનાર્ય લોગ
અન્ન કે લિષ્ પ્રયોગ કરતે હૈં, પાની કે લિષ્ પ્રયોગ કરતે હૈં, વસ્ત્ર કે
લિષ્ પ્રયોગ કરતે હૈં, લયન-નિવાસ સ્થાન કે લિષ્ પ્રયોગ કરતે હૈં

પાનનારી વિદ્યા (૫૭) ઉત્પતની-ઉપર ચઢાવવાવાળી વિદ્યા (૫૮) જૃમણી-
જૃમણ ઘનાસાસંબંધીવિદ્યા (૫૯) સ્તમ્ભની-સ્તંભ કરી દેનારી વિદ્યા (૬૦)
શ્લેષણી વિદ્યા-ચોંટાડી દેવાવાળી વિદ્યા (૬૧) આમય કારિણી-રોગ ઉત્પન્ન
કરવાવાળી વિદ્યા (૬૨) નિઃશલ્ય કરણી-નિઃશલ્ય નિરોગી બનાવવાળી વિદ્યા
(૬૩) પ્રક્રામણી-કોઇને ભૂત-પ્રેત વિગેરેની વાધા ઉત્પન્ન કરવાવાળી વિદ્યા
(૬૪) અંતર્ધાની-દૃષ્ટિને અગોચર બનાવનારી વિદ્યા (૬૫) આયમની-નાની
વસ્તુને ઘોટી કરી બતાવનારી વિદ્યા વિગેરે પ્રકારની વિદ્યાઓના અનાર્ય
લોકો અન્ન માટે પ્રયોગ કરે છે. પાણીને માટે પ્રયોગ કરે છે, વસ્ત્ર માટે
પ્રયોગ કરે છે. તથા લયન-નિવાસ સ્થાનને માટે પ્રયોગ કરે છે. તેમજ

શુભકલત્રાદિભિઃ સદ્ યસ્મિન્ તત્કલ્પનં શુદ્ધમ્, તસ્ય હેતોઃ કરણાત્ પૂર્વોક્તાં વિદ્યાં પ્રયુજ્ઞતે, 'સયણસ્સ હેઉં પડંજંતિ' જ્ઞાનસ્ય હેતોઃ-શ્રવણ્યૈ તે પ્રયુજ્ઞતે 'અન્નેસિં વા વિરુવરુવાણં' અન્યેષામ્-અષાઢ્યતિરિક્તાનાં વિરુપરૂપાણામનેકઃ ધ્યાનામ્ 'કામમ્મો-ગાણં' કામમોગાનામ્ 'હેઉં' હેતોઃ 'પડંજંતિ' પ્રયુજ્ઞતે 'તે અણારિયા' તે અનાર્યાઃ 'વિપલ્લિક્કા' વિપતિપન્ના 'તિરિચ્છં' તિરિચ્છીનામ્ 'તે વિજ્ઞં સેવેતિ' તે વિદ્યાં સેવન્તે, વસ્તુતઃ ઇમા વિદ્યાઃ પરલોકપતિકૂલતથા નાત્મકલ્યાણાય ભવન્તિ પતાશ્ચાસ્તેડનાર્યાઃ 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચા' કાલમાસે કાલં કૃત્વા 'અમ્મયરાઈં' અન્યતરેષુ 'આસુરિયાઈં' આસુરિકેષુ-તામસેષ્વિતિ યાવત્ 'કિલ્લિસિયાઈં' કિલ્લિષિકેષુ 'ઠાણાઈં' સ્થાનેષુ 'ઉવવત્તારો મંવંતિ' ઉપવત્તારો ભવન્તિ, 'તમ્મો ત્વિ વિપ્પમુચ્છમાણા' તતોડપિ વિપમુચ્છન્તઃ-સ્વકૃતકર્મણસ્તત્ર ફલમુપશુજ્ય-તતો વિચ્યુતિ ધાનુવન્તં સન્તઃ 'શુક્કો' શૂયઃ-પુનરપિ 'પલમૂયત્તાપ્' પલમૂક્તયાય-સ્વામાવિકમૂક્તામાપ્તયે તથા- 'તમ અંધયાપ્' તમોડન્ધસ્ત્રાય-જાત્યન્ધસ્ત્રાય 'પચ્ચાપેતિ' પ્રત્યાપાન્તિ-પુનઃ પુનઃ સંસારે એવ જન્મ શુદ્ધન્તિ ॥૬૦૧૫=૩૦॥

યસ્ય નાસ્તિ પરલોકસ્ય ચિન્તા, સ હિ-એહિકયેવ સુખં વહુમન્યમાનોડનેક-વિદ્યાં પાપક્રિયાં કૃત્વા-ધનમર્જયતિ, તદેવ ધનં સુખનસા ધનમિતિ મનુતે સ પાપ-કર્મોડ્નુષ્ઠાનં પરિગણયતિ-

મૂલ્ય-સે ષગડ્ઠો આયહેઉં વા ણાઈહેઉં વા સયણહેઉં વા અગારહેઉં વા પરિવારહેઉં વા નાયગં વા સહવાસિયં વા ણિસ્સાપ્

તથા અન્ય અનેક પ્રકાર કે કામમોર્ગો કે હેતુ પ્રયોગ કરતે હૈં । કિન્તુ યે વિદ્યાણં આત્મહિન યા પરલોક સે પ્રતિકૂલ હૈં । इनका सेवन करने वाले भ्रम में पड़े हैं अनायं पुरुष मृत्यु के अवसर पर मरण करके असुर संबंधी किल्बिषक स्थानों में उत्पन्न होते हैं । जब वहां से अपने किये कर्म का फल भोग कर चवते हैं तो पुनः जन्म से गूंगे और अंधे के रूप में जन्म लेते हैं और बार-बार जन्म-मरण करते हैं ॥१५॥

અન્ય અનેક પ્રકારના કામભોગોના કારણે પ્રયોગ કરે છે, પરંતુ આ વિદ્યાઓ આત્મહિન અથવા પરલોકથી પ્રતિકૂળ છે. તેનું સેવન કરવાવાળા ભ્રમમાં પડેલ છે. અનાયં પુરુષ મૃત્યુના અવસરે મરણ પામીને અસુર સંબંધી કિલ્બિષક સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પછી ત્યાંથી પોતે કરેલા કર્મોનું ફળ ભોગવીને ચવે છે, અને ફરીથી જન્મથી ગુંગા અને આંધળાના રૂપે જન્મ લે છે. અને વારંવાર જન્મ મરણ ધારણ કરે છે. ॥૧૫॥

संययार्थबोधिनो टीका द्वि. श्रु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

२२७

अदुवा अणुगामिए १ अदुवा उवचरए २ अदुवा पडिपहिए ३
 अदुवा संधिछेदए ४ अदुवा गंठिछेदए ५ अदुवा उरब्भिए ६
 अदुवा सोवरिए ७ अदुवा वायुरिए ८ अदुवा साउणिए ९
 अदुवा मच्छिए १० अदुवा गोघायए ११ अदुवा गोवालए १२
 अदुवा सोवणिए १३ अदुवा सोवणियंतिए १४। एगइओ अणु-
 गामियभावं पडिसंधाय तमेव अणुगामियाणुगामियं हंता छेत्ता
 भेत्ता लुंणइत्ता विलुंणइत्ता उदवइत्ता आहारं आहारेइ, इइ से
 महया पावेहिं कम्ममेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एग-
 इओ उवचरयभावं पडिसंधाय तमेव उवचरियं हंता छेत्ता भेत्ता
 लुंणइत्ता विलुंणइत्ता उदवइत्ता आहारं आहारेइ, इइ से महया
 पावेहिं कम्ममेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ पडि-
 पहियभावं पडिसंधाय तमेव पाडिपहे ठिच्चा हंता छेत्ता भेत्ता
 लुंणइत्ता विलुंणइत्ता उदवइत्ता आहारं आहारेइ, इइ से महया
 पावेहिं कम्ममेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ—संधि
 छेदगभावं पडिसंधाय तमेव संधिं छेत्ता भेत्ता जाव इइ से महया
 पावेहिं कम्ममेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ गंठि-
 छेदगभावं पडिसंधाय तमेव गंठिं छेत्ता भेत्ता जाव इइ से
 महया पावेहिं कम्ममेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ
 उरब्भियभावं पडिसंधाय उरब्भं वा अण्णतरं वा तसं पाणं
 हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ। एसो अभिलावो सव्वत्थ। से
 एगइओ सोयरियभावं पडिसंधाय महिसं वा अण्णतरं वा तसं

२२८

सूत्रहेतावस्ये

पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ वागुरियभावं पडिसंधाय मियं वा अण्णयरं वा तसं पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ सउणियभावं पडिसंधाय सउणिं वा अण्णयरं वा तसं पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ मच्छिय-भावं पडिसंधाय मच्छं वा अण्णयरं वा तसं पाणं हंता जाव उव-क्खाइत्ता भवइ । से एगइओ गोघायभावं पडिसंधाय तमेव गोणं वा अण्णयरं वा तसं पाणं हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ गोवालभावं पडिसंधाय तमेव गोवालं वा परिजविय परिजविय हंता जाव उवक्खाइत्ता भवइ । से एगइओ सोवणियभावं पडि-संधाय तमेव सुणगं वा अन्नयरं वा तसं पाणं हंता जाव उव-क्खाइत्ता भवइ । से एगइओ सोवणियंतियभावं पडिसंधाय तमेव मणुस्सं वा अन्नयरं वा तसं पाणं हंता जाव आहारं आहारेइ, इइ से महया पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ ॥सू. १६॥३१॥

छाया—स एकतय आत्महेतो वा ज्ञातिहेतो वा शयनहेतोर्वा अगारहेतो-र्वा परिहारहेतो वा ज्ञातकं वा सहवासिकं वा निश्रित्य अथवा अनुगामिकः अथवा उपचरकः अथवा प्रतिपथिकः अथवा सन्धिच्छेदकः अथवा ग्रन्थिच्छेदकः अथवा औरभ्रिकः अथवा शौकरिकः अथवा वागुरिकः अथवा शाकुनिकः अथवा मास्त्रिकः अथवा गोघातकः अथवा गोपालकः अथवा शौवनिकः अथवा भूमि-रन्तकः । एकतयोऽनुगामिकभावं प्रतिसन्धाय तमेव अनुगामिकाऽनुगम्यं इत्वा छित्त्वा भित्त्वा लोपयित्वा विलोप्य उपद्राव्य आहारमाहारयति । इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानम् उपत्यापयिता भवति । स एकतयः उपचरकभावं प्रतिस-न्धाय तमेवोपचर्ष इत्वा छित्त्वा भित्त्वा लोपयित्वा विलोप्य उपद्राव्य आहारमाह-

રયતિ । इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानमुपख्यापयिता भवति । स एकतयः प्रतिपञ्चिकभावं प्रतिसन्धाय तमेव प्रतिपथे स्थित्वा हत्वा छित्वा भित्त्वा लोपयित्वा विलोप्य उपद्राव्य आहरमाहरति इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानम् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः सन्धिच्छेदकभावं प्रतिसन्धाय तमेव सन्धि छित्वा भित्त्वा यावद् इति स महद्भिः पापैः कर्मभिः आत्मानम् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः ग्रन्थिच्छेदकभावं प्रतिसन्धाय तामेव ग्रन्थि छित्वा भित्त्वा यावत् इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मानम् उपख्यापयिता भवति, स एकतयः— औश्निकभावं प्रतिसन्धाय उरश्चंशं अन्यतरं वा त्रसं पाणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । एषः अभिलाषः सर्वत्र । स एकतयः शौकरिकभावं प्रतिसन्धाय महिषं वा अन्यतरं वा त्रसं वा पाणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयो वागु-
रिक्तभावं प्रतिसन्धाय मृगं वा अन्यतरं वा त्रसं पाणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स—एकतयः शकुनिकभावं प्रतिसन्धाय शकुनिं वा अन्यतरं वा त्रसं पाणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः मात्स्यिकभावं प्रतिसन्धाय मत्स्यं वा अन्यतरं वा त्रसं पाणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः गोघातकभावं प्रतिसन्धाय तामेव गां वा अन्यतरं वा त्रसं पाणं हत्वा यावद् उप-
ख्यापयिता भवति । स एकतयः गोपालभावं प्रतिसन्धाय तमेव गोपालं वा परि-
विच्य परिविच्य हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः सौवनिकभावं प्रतिसन्धाय तमेव श्वानं वा अन्यतरं वा त्रसं पाणं हत्वा यावद् उपख्यापयिता भवति । स एकतयः श्वभिरन्तकभावं प्रतिसन्धाय तमेव मनुष्यं वा अन्यतरं वा त्रसं पाणं हत्वा यावद् आहारमाहारयति । इति स महद्भिः पापैः कर्मभिरात्मा-
नम् उपख्यापयिता भवति । सू० १६=३१॥

જિસે પરલોક કી ચિંતા નહીં હોતી ત્હાં હસ લોક કે સુખ કો હી સમી કુછ સમક્ષતા હુઆ અનેક પ્રકાર કી પાપ ક્રિયાએ કરકે ધન ઉપાર્જન કરતા હૈ ઓર હસ ધન કો હી સુખ કા સાધન માનતા હૈ । હસકે પાપકર્મ કે અનુષ્ઠાનો કી ગણના કરતે હૈ—‘સે યગદ્ભો આયદ્દેવં વા’ હત્યાદિ ।

જેને પરલોકની ચિંતા થતી નથી તેઓ આ લોકના સુખને જ સર્વસ્વ માનીને અનેક પ્રકારની પાપક્રિયાઓ કરીને ધન ઉપાર્જન કરે છે. અને તે ધનને જ સુખનું સાધન માને છે. તેના પાપકર્મના અનુષ્ઠાનોની ગણતરી કરે છે. ‘સે યગદ્ભો આયદ્દેવં વા’ હત્યાદિ

ટીકા—‘સે એતદ્ધો’ સ એકાગ્ર: યસ્ય સ્વરૂપારોપસઃ પુરુષસ્ય આત્મ-
 કલ્યાણભાવના ન વિદ્યતે એતાદૃશઃ કશ્ચિત્પુરુષોઽગ્રે વક્ષ્યમાણાઽને કશ્ચિત્સાવકર્મ-
 કારકઃ, ‘આયદેહં વા’ અત્મદેહોર્વા-સ્વસુખાય ‘ળાદેહં વા’ જ્ઞાતિદેહોર્વા-
 આત્મીયવ્યક્તોનાં સુખમુત્પાદયિતુમ્ ‘સયળદેહં વા’ શયનસ્ય-શરીરસુખોત્પાદ-
 કસ્ય શયશાદેહેતોર્વા ‘આગારદેહં વા’ આગારં મૃદં તન્નિર્માણાય વા ‘પરિવાર
 દેહં વા’ પરિવારદેહોર્વા ‘ળાયગં વા સદશસિયં વા ણિસ્સાપ્’ જ્ઞાતકં વા સદ-
 વાસિકં વા નિશ્રાય આશ્રિત્ય-પરિચિત વ્યક્તિદેહૌ-સદવાસિકારણાય વા। વાપકર્મ-
 અગ્રે વક્ષ્યમાણં કરોતિ, इति અગ્રિયેણ સમ્બન્ધઃ। ‘અદુવા અગુગામિપ્’ અથવા
 અનુગામિકઃ કશ્ચિત્વાપી પુરુષી ધનાદિકમાદાય માર્ગે ગચ્છન્તે પ્રતિ અનુગચ્છતિ
 ધનાપહરણાય તસ્ય ‘અદુવા ઉવચરણ’ ઉપચરકઃ-સતિ સમયે એનં દત્ત્વાઽસ્ય ધનં
 નેષ્યામીતિ બુદ્ધ્યા તસ્ય ધનચતઃ સેવાવૃત્તિ મુપચરતીતિ ઉપચરકઃ-સેવા-
 કારકઃ ‘અદુવા પહિવહિપ્’ અથવા પ્રતિપથિકો ભવતિ-કસ્યચિદ્ધનમપહ્નુ

ટીકાર્થ—જિસ પાપી પુરુષ કે અન્નઃ કરણ મેં આત્મ કલ્યાણ કી
 ભાવના નહીં હોતી, વહ અમે કહે જાને વાલે અનેક પ્રકાર કે સાવધ
 કર્મ કરતા હૈ। અપને સુખ કે લિયે યા શયન કે લિયે, ઘર બનાવના
 કે લિયે અપને પરિચિત અથવા પડોસી આદિ કે લિયે વહ વાપ કર્મ
 કરતા હૈ। વહ વાપકર્મ હસ પ્રકાર હૈ—કોઈ પાપી પુરુષ ધન કે સાધ
 માર્ગ મેં જાતે દુષ્ટ ધનિક કા ધન છીનને કે લિયે ઉત્કા પીછા કરતા
 હૈ। કોઈ યહ સોચ કર કિ અવસર મિલને પર હસે માર કર ધન લે
 જાઝંગા, કિસી ધની કી સેવાવૃત્તિ કરતા હૈ। કોઈ કિસી કા હરણ

ટીકાર્થ—જે પાપી પુરુષના અંતઃકરણમાં આત્મકલ્યાણની ભાવના
 હોતી નથી, તથા આગળ કહેવામાં આવનારા અનેક પ્રકારના સાવધ કર્મો
 કરે છે, પોતાના મુખ માટે અથવા શય્યા માટે, ઘર બનાવવા માટે, પરિવાર
 માટે, પોતાના પરિચિત અથવા પાડોસી માટે વાપકર્મ કરે છે, તે વાપકર્મ
 આ પ્રમાણે છે—કોઈ પાપી પુરુષ ધનની સાથે માર્ગમાં જનારા ધનિકનું
 ધન પકડી લેવા માટે તેનો પીછો પકડે છે. કોઈ એવું માનીને તેનો
 પીછો કરે છે કે-અવસર મળતાં આને મારી નાખીને તેનું ધન
 લઈ લઈશ. કોઈ ધનિકની સેવા એવું માનીને કરે છે કે-વખત મળતાં
 તેને મારીને તેનું ધન લઈ લઈશ. કોઈ અન્યનું ધન હરી લેવા માર્ગમાં
 તેની સામે જાય છે. કોઈ ખાતર પાડે છે. અર્થાત્ ભીંત ખોદીને તેમાંથી

સમધાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિકપણમ્

૨૩૧

સન્ધાય-સ્વીકૃત્ય 'તમેવ' ધનિકં સ્વામિનમ્ 'ઉવચરિયે' ઉપવચ્ય-સંસેવ્ય
'હંતા-હેતા-મેતા હુંપહતા' હત્વા-હિત્વા-મિત્ત્વા-હોપયિત્વા 'વિલુપહતા'
વિલોપ્ય 'ઉદ્ધવેતા' ઉપદ્રાવ્ય-જીવનં વિનાશ્ય 'આહારં' આહાર્યમ્-પ્રાપ્ય ધનમ્
આહારેઈ' આહારયતિ-લુપ્તયતિ-ઉપાર્જયતિ તતો ધનમ્ 'ઈતિ સે' રૂપેવં પ્રકારેણ
સઃ-સ્વામિધાતકારી 'મહયા' 'મહદ્મિઃ' 'પાવેદ્દિ' પાપૈઃ 'કર્મ્મેદ્દિ' કર્મમિઃ 'અત્તાણં'
આત્માનમ્ 'ઉવચ્ચાહતા' ઉપચ્ચાપયિતા-પાપિષ્ઠતયા આત્મનઃ પ્રસિદ્ધિં કરોતિ,
'મવહ્' રૂપેણ મવતિ, તથા-'સે ઇગ્ગઓ' સ ઇગ્ગકઃ-કશ્ચિત્પુરુષઃ 'પઢિવહિયમાવે'
પ્રતિપથિકમાવમ્ 'પઢિસંધાય' પ્રતિસન્ધાય-કુતશ્ચિદ્ ગ્રામાદાગચ્છન્વં ધનિકં પુરુષં
સંમુલ્લી ભૂત્વા 'તમેવ પાડિપદે ઠિત્ત્વા' તમેવ ધનિકં પ્રતિપથે સ્થિત્ત્વા-તસ્ય માર્ગે
સ્થિતઃ સન્ 'તમેવ હંતા-હેતા-મેતા-હુંપહતા-વિલુપહતા-ઉદ્ધવહતા-આહારં
આહારેઈ' હત્વા-હિત્વા-મિત્ત્વા-હોપયિત્વા-વિલોપ્ય-ઉપદ્રાવ્ય આહારમ્-આહર-
ણીયં ધનાદિકમ્ આહરતિ-અર્જયતિ । 'તિ સે' રૂપેણ સઃ 'મહયા પાવેદ્દિ' કર્મ્મેદ્દિ'
મહદ્મિઃ પાપૈઃ કર્મમિઃ 'અત્તાણં' આત્માનમ્ 'ઉવચ્ચાહતા મવહ્' ઉપચ્ચાપયિતા
મવતિ-પાપિષ્ઠતયા આત્મનઃ પ્રસિદ્ધિકર્તા મવતિ રૂપેણ ભાવઃ 'સે ઇગ્ગઓ' સ
ઇગ્ગતયઃ કશ્ચિત્પાપી પુરુષઃ 'સંધિહેદ્દગમાવં પઢિસંધાય' પ્રતિસન્ધાય હેદ્દકમાવં
તસ્કરો ભૂત્વા-તમેવ સન્ધિમ્ 'હેતા-મેતા જાવ' સન્ધિ હિત્વા-મિત્ત્વા યાવત્

કા અન્ત કર દેતા હૈ और धन को हरण कर लेता है । इस प्रकार
अपने स्वामी का घातक वह पुरुष घोर पापकर्म करके अपने आपको
पापिष्ठ के रूप में प्रसिद्ध करता है । कोई पुरुष किसी ग्राम आदि की
ओर मार्ग में जाते हुए धनिक के सामने आकर मार्ग में ही हनन,
हेदन, भेदन, लुपन, विलुपन अथवा उपद्रावण (मार डालना) करके
उसके धनादि को हरण कर लेता है । इस प्रकार वह घोर पाप कर्म
करके आत्मा को पापिष्ठ के रूप में प्रसिद्ध करता है । कोई पापी पुरुष
सेंघ लगाकर और धनवान के घर में घुस कर उसका धन हर लेता

અંત કરી દે છે. અને તેનું ધન હરી લે છે. આ રીતે પોતાના સ્વામીના
ઘાત કરવાવાળો તે પુરુષ ઘોર પાપકર્મ કરીને પોતાને પાપિષ્ઠના રૂપથી
પ્રસિદ્ધ કરે છે. કોઈ પુરુષ કોઈ ગામ વિગેરે તરફ માર્ગમાં જનારા ધનવા-
નની સાથે જઈને માર્ગમાં જ હનન, હેદન, ભેદન, હુંપન, વિલુપન અથવા
ઉપદ્રાવણ (મારી નાખવા) કરીને તેના ધન વિગેરેનું હરણ કરી લે છે. આ
રીતે તે ઘોર પાપકર્મ કરીને પોતાના આત્માને પાપી તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે.
કોઈ પાપી પુરુષ ખાતર પાડીને ધનવાનના ઘરમાં પેસીને તેના ધનનું હરણ

—ધનિકગૃહે સન્ધિ વિધાય ધનિનો ધનમાહરતિ જીવિકાર્થમ્ ‘ઇતિ સે’ ઇતિ—એવં રૂપેણ સઃ ‘મહયા’ મહદ્ભિઃ ‘પાવેદિ’ પાપૈઃ ‘કર્મેદિ’ કર્મભિઃ ‘અતાળં’ આત્મા-નમ્ ‘ઉત્ત્વત્વાદૈશ્ચા મત્તૈ’ ઉપરુથાપયિતા મત્તિ—અયં ચોર ઇતિ લોકે પ્રસિદ્ધિ કરોતિ, ‘સે ઇગ્દ્મો’ સ એકતયઃ—કોઽપિ પાપી જીવઃ ‘ગંઠિલ્લેદગમાવં પડિસં-ધાય’ ગ્રન્થિચ્છેદકમાવં પ્રતિસન્ધાય ‘તં ચેવ ગંઠિ’ તમેવ ધનિકસ્ય ગ્રન્થિમ્ ‘છેતા—મેતા—જાત’ છિત્વા—મિત્વા યાત્—ધનિકં હત્વા તદ્વનમ્ અપહરતિ, ‘ઇ સે મહયા પાવેદિ કર્મેદિ’ ‘ઇત્યેવં સ મહદ્ભિઃ પાપૈઃ કર્મભિઃ ‘અતાળં’ આત્મા-નમ્ ‘ઉત્ત્વત્વાદૈશ્ચા મત્તૈ’ ઉપરુથાપયિતા મત્તિ। ગિરહકટ્ટા’ ઇતિ લૌકિકં નામ-લોકે પ્રસિદ્ધં કારયતિ। ‘સે ઇગ્દ્મો’ સ એકતયઃ કોઽપિ પાપી જીવઃ ‘ઉરઘ્મિ-યમાવં પડિસંધાય’ ઔરઘ્મિકમાવં પ્રતિસન્ધાય—મેષપાલકો भૂત્વા ‘ઉરઘ્મં વા અળ્ળધરં વા’ ઉરઘ્મં વા અન્યતરં વા ‘તસં પાળં’ તસં પ્રાણમ્—પ્રાણવન્ત મિત્યર્થઃ ‘હંતા જાત’ હત્વા—છિત્વા—મિત્વા—યાત્—આહારમર્જયતિ—ઇત્યેવં મહતા પાપેના-ઽઽત્માનં પાપિષ્ઠતયા લોકે ‘ઉત્ત્વત્વાદૈશ્ચા મત્તૈ’ ઉપરુથાપયિતા મત્તિ ‘પ્સો-અમિલાવો સ્વત્ય’ પ્સોઽમિલાપઃ સર્વત્ર વાકયાન્તે પૂરણીયઃ, ‘સ ઇગ્દ્મો’

હૈ, હસ પ્રકાર વહ ઘોર પાપ કર્મ કરકે અપને કો ‘યહ ચોર હૈ’ હસ રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કર લેતા હૈ। કોઈ પાપી જીવ જેઘ કટ બન કર એવં છેદન મેદન આદિ કરકે ધનવાન કે પ્રાણ લેકર ઉસકે ધન કો અગ-હરણ કર લેતા હૈ। હસ પ્રકાર વહ ઘોર પાપકર્મ કરકે અપને કો જેઘ કટ કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતા હૈ। કોઈ પાપી મેષચાલક બન કર મેઢ યા કિસી અન્ય ત્રસ પ્રાણી કા હનન, છેદન, મેદન આદિ કરકે આહાર ઉપાર્જન કરતા હૈ। હસ પ્રકાર ઘોર પાપ કરકે અપને કો લોક મેં પાપિષ્ઠ કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતા હૈ। ‘ઘોર પાપ કરકે અપને કો પાપી કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતા હૈ’ યહ વાક્ય આગે પ્રત્યેક વાક્ય કે સાથ જોડ લેના ચાહિયે।

કરી લે છે, આ રીતે તે ઘોર પાપકર્મ કરીને પોતાને ‘આ ચોર છે’ તેમ પ્રસિદ્ધ કરે છે, કોઈ પાપી જીવ ગજપું કાળીને તથા છેદન, લેદન વિગેરે કરીને ધનવાનના પ્રાણો લઈને તેનું ધન લઈ લે છે. આ રીતે તે ઘોર પાપકર્મ કરીને પોતાને ‘ગજવા કાતડ’ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે. કોઈ પાપી મેષ ચાલક ગળીને બકરા અથવા કોઈ બીજા પ્રાણીના હનન, છેદન, લેદન, વિગેરે કરીને આહાર પ્રાપ્ત કરે છે, આ રીતે ઘોર પાપકર્મ કરીને પોતાને દુનિયામાં પાપિષ્ઠ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે. ઘોર પાપ કરીને પોતાને પાપીપણથી પ્રસિદ્ધ કરે છે. તે વાક્ય આગળ દરેક વાક્યોની સાથે ભેડી લેવું ભેધબે,

सम्प्राप्तबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

१३१

तस्मात्ते तस्याऽभिमुखो भवति, 'अदुवा सन्धिच्छेद' अथवा सन्धिच्छेदको भवति-धनमाहर्तुं तद्गृहभित्तिकादीं छिद्रं संपाद्य तेन यथागृहस्थितं धनमपहरति 'अदुवा गन्धिच्छेद' अथवा ग्रन्थिच्छेदकः-ग्रन्थिच्छेदनं कृत्वा धनं गृह्णाति (गिरहकटा-पाकिटमार) शब्देन मसिद्धः 'अदुवा उरविष' अथवा औरध्रिको मेवादिकं चारयति, ततो वधकाय दत्वा धनमर्जयति, 'अदुवा सोवरिष' अथवा शौकरिकः-अथवा वराहमेव चारयति धनलाभाय, 'अदुवा वागुरिष' अथवा वागुरिकः वागुरां-जालं निर्माय सिपत्वा च पृगादिकं बध्नाति आजीविकायै 'अदुवा साउणिष' अथवा शाकुनिकः-पक्षिघातकः, कश्चिन्मार्गमावृत्य-आततव्यं जालं पक्षिण एव ग्राहको भवति, 'अदुवा मछिष' अथवा कश्चिन्मात्स्यको भवति-प्रतयोद्योगेन धनमर्जयति। 'अदुवा गोघाव' अथवा गोघातकः कश्चिन्नरति, 'अदुवा गोवाल' अथवा गोपालकः कश्चिदभवति-गोपालनमेव करोति-ततः वधकाय दत्वा धनमर्जयति, 'अदुवा सोवणिष' अथवा शौवनिकः श्वानं पालयति तस्करजन्त्वादि वधाय 'अदुवा सोवणिपतिष' अथवा श्वमिरन्तको भवति, कश्चित् श्वानं पुरस्कृत्य पाण्यन्तरस्य द्विसा मनुवर्तते-

करने के लिए मार्ग में उसके सामने जाता है। कोई सेंच लगाता है-दीवार में छेद करके उसमें छुस कर धन चुरा लेता है। कोई ग्रन्थिच्छेद करता है-जेष कट होता है। कोई भेडे चराता है और घातकी-हत्थारा को वेषकर धनोपार्जन करता है, कोई धन के लिए शूकरों को धराता है, कोई जाल बना कर मृग आदि को फंसाता है, कोई पक्षियों का घान करता है, कोई जाल फैला कर पक्षियों को पकड़ता है, कोई मछलियां मार कर धन कमाता है, कोई गायों का घात करता है, कोई गायों को पालन करके घातकी आदि को बेच कर धनोपार्जन करता है, कोई तस्कर (चोर) आदि के वध के लिए कुत्ता पालता है अथवा कुत्ते को आगे करके-छुछतार कर-किसी प्राणिकी

घरमा प्रवेश करीने चोरी करे छे, कोछ थंथी छेदन करे छे, अर्थात् गजरा हाथे छे, कोछ जकरा चरावे छे, अने आटकी-हत्थाराने ते वेचीने धन भेजवे छे, कोछ धन भेजववा मटे शूरे बुट्टेने चरावे छे, कोछ जण बनावीने भूज विगेरेने दूसावे छे, कोछ पक्षियोनी छिंसा करे छे, कोछ भाछबीयो भारीने धन कमाय छे, कोछ गायोनी छिंसा करे छे, कोछ गायोनुं पालन करीने आटकी-विगेरेने वेचीने धन भेजवे छे, कोछ चोरना वध माटे कुतश पाणे छे, अथवा कुतराओने अगण नापीने-उरकरीने कोछ प्राणीनी

આલેટકઃ । ઉપચરકાદયઃ કિં કુર્વન્તિ તત્ત્વાદ્ ‘અગ્નિઃ આણુગામિયમાવં પહિસં
 ધાય તમેવ અણુગામિયાણુગામિયં’ એકકઃ કશ્ચિત્પુરુષોઽનુગામુકમાવં મતિસન્ધાય
 -કમપિ ધનિકં ગચ્છન્તમ્ અનુગમ્ય, તમેવાંઽનુગામુકાઽનુગમ્યં તાદૃશં ધનિકં
 પૃષ્ઠતો ગત્વા તમ્ ‘હંતા-છેતા-મેતા-લુંપન્તા-વિલુંપન્તા-ઉદ્વન્તા’ હત્વા દપ્તા-
 દિના, છિત્વા-સ્વપ્નાદિના, મિત્શ-શુલાદિના, છોપયિત્વા-કેશાકર્ષણાદિના પીડ-
 યિત્વા, વિલોપ્ય ઉપદ્રાવ્ય-કશ્યાવાતાદિમિરત્યન્તદુઃસ્વોત્પાદને વિલોપ્ય ઉપદ્રાવ્ય
 માણહરણં કૃત્વા ‘આહાર’ આહારમ્-આહરણીયં તત્સમીપસ્થ તદધીનધનધાન્યા-
 દિકમ્ ‘આહારેઽ’ આહારયતિ-લુપ્તયતિ ‘દુઃ’ સે’ ઇતિ-ઈત્યેવં મકરેણ સ પતાદ્દ-
 કર્મકર્તા ‘મહયા’ મહદ્મિઃ ‘પાવેદિ’ પાપૈઃ ‘કર્મેદિ’ કર્મેમિઃ-પ્રાણાતિપાતાદિ-
 વ્યાપારૈઃ ‘અત્તાણં’ આત્માનમ્ ‘ઉત્ત્વલ્લાન્તા મત્ત્ત્વ’ ઉપલ્યાપયિતા મતિ । પાપિ-
 ધૃતયા સ્વાત્માનં લોકે મસિદ્ધં કરોતિ, ‘સે અગ્નિઃ’ સ એકતયઃ-પુનરન્યઃ કોઽપિ
 ‘ઉત્ત્વચરમાવં પહિસંધાય’ ઉપચરકમાવં-સેચકમાવં કસ્યચિત્ ધનિકસ્ય મતિ-

હિંસા કરતા હૈ । અથ હનકે કૃત્યોં કો પ્રકટ કરતે હૈ-કોઈ કૂર પુરુષ
 માર્ગ મેં જાતે દુષ કિસી ધનવાન કા પીછ કરકે ઉસે લાઠિયોં સે
 મારતા હૈ, સ્વદ્ આદિ સે કાટ ઢાલતા હૈ, માલે આદિ સે લેખ લેતા હૈ,
 કેશ સ્ત્રીંચ કર પીડા પહુંચાતા હૈ, ચાવુક આદિ સે પીટતા હૈ, અત્યંત
 દુઃસ્વ ઉપજાતા હૈ, પ્રાણ છે છેતા હૈ ઓર ઉસકે ધન કો હર છેતા હૈ,
 છૂટ છેતા હૈ, । એસે કુકર્મ કરને ચાલા સહ પુરુષ ધોર હિંસાદિ પાપ
 કર્મોં સે અપને કો વિરુદ્ધાત કરતા હૈ-અપને આપકો પાપી કે રૂપ મેં
 લોક મેં પ્રસિદ્ધ કરતા હૈ ।

કોઈ કિસી ધનિક કી સેવા શૃત્તિ સ્વીકાર કરકે, ઉસકી સેવા
 કરકે હનન, છેદન, ભેદન, લુંપન ઓર વિલુંપન કરકે ઉસકે જીવન

હિંસા કરે છે. હવે તેઓના કૃત્યો બતાવે છે. કોઈ કૂર પુરુષ માર્ગમાં જનારા
 કોઈ ધનવાનને પીછે પકડીને તેને લાકડીથી મારે છે. તરવાર વિગેરેથી
 કાપી નાખે છે, માલ વિગેરેથી તેને લીધી નાખે છે. વાળ વિગેરે ખેંચીને
 પીડા ઉપજાવે છે. ચાવુક વિગેરેથી મારે છે. અત્યંત દુઃખ ઉપજાવે છે.
 પ્રાણ લઈ લે છે. અને તેના ધનનું હરણ કરે છે. અર્થાત્ લૂંટી લે છે. એવા
 કુકર્મ કરવાવાળો તે પુરુષ ધોર હિંસા વિગેરે પાપકર્મથી પોતાને પ્રખ્યાત
 કરે છે. અર્થાત્ પોતે જ પોતાને પાપીના રૂપથી જગતમાં પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કોઈ પુરુષ કોઈ ધનવાન પુરુષની સેવાશૃત્તિ સ્વીકારે તેની સેવા
 કરીને હનન, છેદન, ભેદન, લુંપન, અને વિલુંપન કરીને તેની છુદ્ધીને

સ-૧કતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ 'સોયરિયમાવં પહિસંધાય' શૌકરિકમાવં પ્રતિ-
સન્ધાય-શૂકરપાલકો બૂત્વા 'મહિસં વા અન્નયરં વા તસં પાણં જાવં' મહિસં વા
અન્યતરં વા ત્રસં પ્રાણં યાવદ્ હત્વા હિત્વા સ્વકીયનીતિકાં કરોતિ, સ હસ્યેવં
રૂપેણ મહત્સાવધ્યં કર્મ કૃત્વા સ્વાત્મનઃ લોકે પાપિષ્ઠત્વમ્ 'ઉવક્ષાહત્તા મવહ્'
ઉપરુથાપયિતા ભવતિ, 'સે એગહઓ' સ ૧કતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ 'વાગુરિયમાવં
પહિસંધાય' વાગુરિકમાવં-મૃગઘાતકત્વં પ્રતિસન્ધાય-મહ્નીકૃત્ય 'મિયં વા અણ્ણ-
યરં વા તસં પાણં હંતા જાવં' મૃગં વા તદન્યં વા ત્રસં પ્રાણં હત્વા-હિત્વા-યાવત્
સ્વસ્ય જીવિકા મર્જયતિ, ઇતિ સ મહતા પાપેન યુક્તઃ-સ્વાત્મનો મૃગઘાતકતયા
લોકે 'ઉવક્ષાહત્તા મવહ્' ઉપરુથાપયિતા ભવતિ, 'સે એગહઓ' સ ૧કતયઃ
કોઽપિ પુરુષઃ, 'સઝણિયમાવં પહિસંધાય' શાકુનિકમાવં પ્રતિસન્ધાય-પસિઠ્યા-
પાનકાર્યં સ્વીકૃત્ય 'સઝણિં વા મ્મણયરં વા તસં પાણં હંતા જાવં' શકુનિં વા અન્ય-
તરં વા ત્રસં પ્રાણં હત્વા-હિત્વા-મિત્ત્વા યાવત્ સ્વસ્યાઽઽજીવિકાં કરોતિ । સ તેન

કોઈ પુરુષ શૂકર પાલક બન કર, એસા યા કિસી અન્ય ગ્રસ પ્રાણી
કા હનન, છેદન, ભેદન કરકે અપની આજીવિકા કરતા હૈ । વહ એસા
ઘોર પાપ કર્મ કરકે અપને કો પાપિષ્ઠ કે રૂપ મેં પ્રરુઘાત કરતા હૈ ।
કોઈ પાપી પારધીવૃત્તિ અંગીકાર કરકે મૃગ યા અન્ય કિસી ગ્રસ
પ્રાણી કા હનન, છેદન, ભેદન, મારણ આદિ કરકે અપની આજીવિકા
ચલાતા હૈ । વહ ઘોર પાપ કરકે અપને કો મૃગ ઘાતક કે રૂપ મેં લોક
વિરુધાતિ કરતા હૈ । કોઈ પુરુષ ચિઢીમાર બન કર પક્ષી યા અન્ય કિસી
ગ્રસ પ્રાણી કા હનન, છેદન, ભેદન કરકે આજીવિકા કરતા હૈ । વહ
ઘોર પાપ કર્મ કરકે અપને કો મહાપાપી કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતા હૈ ।
કોઈ પાપી મચ્છીમાર બન કર મત્સ્ય વધ કી વૃત્તિ અંગીકાર કરકે
મત્સ્ય યા અન્ય ગ્રસ પ્રાણી કા હનન, છેદન, ભેદન આદિ કરતા હૈ

કોઈ પુરુષ બુઝને પાળનારો ખનીને, લેશ અથવા ખીબ કોઈ પ્રાણીનું
હનન, છેદન, ભેદન કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તે એવું ઘોર
પાપકર્મ કરીને પોતાને પાપિષ્ઠ પશુથી પ્રખ્યાત કરે છે. કોઈ પાપી પારધી
વૃત્તિનો સ્વીકાર કરીને મૃગ અથવા ખીબ કોઈ ગ્રસ પ્રાણીનું હનન, છેદન
ભેદન મારણ વિગેરે કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તે ઘોર પાપ
કરીને પોતાને મૃગઘાતક પશુથી જગતમાં પ્રખ્યાત કરે છે. કોઈ પુરુષ
ચીડીમાર ખનીને પક્ષી અથવા ખીબ કોઈ ગ્રસ પ્રાણીનું હનન, છેદન, ભેદન
કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તે ઘોર પાપકર્મ કરીને પોતાને મહા
પાપી પશુથી પ્રસિદ્ધ કરે છે. કોઈ પાપી મચ્છી માર ખનીને મત્સ્ય વધની

લેદન વિગેરે કરે છે. અને ઘેર પાપકર્મ કરીને ઘાતક પશ્ચાથી પોતાને પ્રસિદ્ધ કરે છે. કોઈ પુરૂષ ગોઘાતક બનીને ગાય અથવા બીજા કોઈ પ્રાણીનું હતન, છેદન, લેદન, વિગેરે કરીને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે, તે ઘેર પાપકર્મ કરીને દુનિયામાં પોતાની અપદ્ધિતિ ફેલાવે છે, કોઈ ગોપાલક બનીને તે પાલન કરવા યોગ્ય ગાયના વછઠ્ઠા વાછડીને ગાયોના ટોળામાંથી બહાર ફેલાડીને મારે છે, તે પશુતાડન વિગેરે નિશિદ્ધ કર્મ કરતા થકા ઘેર પાપથી યુક્ત થઈને દુનિયામાં પોતાનો અપયશ ફેલાવે છે, કોઈ કુતરાઓને

સમયાઈબોધિની ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૩૭

‘સોવણિયમાવં પડિસંચાય’ સૌરનિકમાવં શુનાં પાલનકાર્યં મતિસંધાય-અહ્ની-કૃત્ય ‘તમેવ સુગમં વા અભયરં’ વા તસં પાળં હંતા જાવં’ તમેવ શ્વાનં વાડન્યતરં’ વા તસં માળં હત્વા યાવત્-તમેવ શ્વાનમન્યં વા જોવં વ્યાપાઘ્ય સ્વસ્થાડડનીવિકાં નિર્વહતિ, इति स कुत्सितकर्मजनितपापेन लिप्तः स्वस्थाऽरकीर्त्ते: ‘उक्त्वत्वात्सा भवइ’ उपप्रापयिता भवति । तद्विस्तारको भवतीति यावत् ‘से एगइओ’ स एकतयः कोऽपि पुरुषः ‘सोवणिपंतिवमावં पडिपंचाय’ इभिरन्तरुमावં मति सन्धाय-श्वभिः-कुत्रहुरादि जीवहिसकपशुद्वारा वन्यपशुहिसनव्यापारं स्वीकृत्य ‘तमेव मणुस्सं वा अबयरं’ वा तसं पाणं हंता ज्ञाव’ तमेव मनुष्यं वा अन्यतरं’ वा तसं माणं हत्वा यावत् तादृश हिसरूपशुद्वारा मनुष्यादिकान् जीवान् व्यापाघ्य ‘आहारं आहारेइ’ आहारमाहारयति-प्राजीविकामुपार्जयति, इति ‘से’ इति सः-तादृश क्रूरकर्मकारी पुरुषः ‘महया’ महद्भिः ‘पावेहि’ यापैः ‘कम्मेहि’ कर्मभिः ‘अत्ताणं’ आत्मानम्-आत्मनः ‘उरक्खइत्ता मरइ’ उरक्खापयिता भवति तादृश-कर्मजनितपापलिप्तः स्वस्थाऽपकीर्त्तेः लोके विस्तारको भवति । इदं तु-ऐहिकं तादृशकर्मणः फलम्, पारलौकिकं-शास्त्रवेद्यं तदनुभववेद्यं चेति भावः ॥१६=३१॥

વિસ્તાર કરતા હૈ । કોઈ કુત્તે કા પાલન કરકે ઓર ડસી કુત્તે કા યા અન્ય કિસી ત્રસ પ્રાણી કા ઘાત કરકે આજીવિકા-નિર્વાહ કરતા હૈ । ઘહ કુત્સિત કર્મ જનિત પાપ સે લિપ્ત હોકર અપની અપકીર્તિ ફેલાતા હૈ । કોઈ પાપી શિકારી કુત્તો કે દ્વારા જંગલી પશુઓં કી હિસા કે વ્યાપાર કો અંગીકાર કર મનુષ્ય યા અન્ય કિસી પ્રાણી કા હનન આદિ કરકે આહાર કરતા હૈ અર્થાત્ જીવિકા ઉપાર્જન કરતા હૈ । એસા ક્રૂર કર્મ કરને વાલા પુરુષ ઘોર પાપ કર્મોં કે દ્વારા લોક મેં અપના અવ-યશ-વિસ્તાર કરતા હૈ ।

પહાં વિવિધ પ્રકાર કે ઘોર પાપોં કા જો ફલ પ્રદર્શિત ક્રિયા

પાણીને અને એજ કુતરાને અથવા બીજા કેઈ ત્રસ પ્રાણીનો ઘાત કરીને આજીવિકા-નિર્વાહ ચલાવે છે. તે નિકિત કર્મથી થવાવાળા પાપથી સિપ્ત થઈને પોતાની અપકીર્તિ ફેલાવે છે. કેઈ પાપી શિકારી કુતરાઓ દ્વારા જંગલી પશુઓની હિસાની પ્રવૃત્તિનો અંગીકાર કરીને મનુષ્ય અથવા બીજા કેઈ પ્રાણીનો હનન વિગેરે કરીને આહાર કરે છે. અર્થાત્ આજીવિકા મેળવે છે. એવા ક્રૂર કર્મ કરવાવાળા પુરુષ ઘોર પાપકર્મો દ્વારા દુનિયામાં પોતાના અપજનનો વિસ્તાર કરે છે.

અહિયાં અનેક પ્રકારતા ઘોર પાપોનું જે ફળ બતાવેલ છે, તે કેવળ

મૂળ-સે ઇગડો પરિસા મજ્ઞાઓ ઉદ્વિત્તા અહમેયં હળા-
 મિત્તિ કટ્ટુ તિત્તિરં વા વટ્ઠગં વા લાવગં વા કવોયગં વા કર્વિ-
 જલં વા અન્નયરં વા તસં પાણં હંતા જાવ ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ ।
 સે ઇગડો કેળ વિ આયાણેણં વિરુદ્ધે સમાળે અદુવા ધલદા-
 ણેણં અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવર્ણં વા ગાહાવડ્ડપુત્તાણં વા
 સયમેવ અગણિકાણં સસ્સાઇં જ્ઞામેઇ અન્નેણ વિ અગણિકાણં
 સસ્સાઇં જ્ઞામાવેઇ અગણિકાણં સસ્સાઇં જ્ઞામંતં વિ અણં સમણુ-
 જાણઇ ઇઇ સે મહયા પાવેહિં કમ્મેહિં અત્તાણં ઉવક્ખાઇત્તા ભવઇ ।
 સે ઇગડો કેળા આયાણેણં વિરુદ્ધે સમાળે અદુવા ધલદાણેણં
 અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવર્ણં વા ગાહાવડ્ડપુત્તાણં વા
 ઉટ્ઠાણં વા ગોણાણં વા ઘોડગાણં વા ગદ્ધમાણં વા સયમેવ ધૂરાઓ
 કપ્પેઇ અન્નેણ વિ કપ્પાવેઇ કપ્પંતં વિ અણં સમણુજાણઇ ઇઇ
 સે મહયા જાવ ભવઇ । સે ઇગડો કેળા આયાણેણ વિરુદ્ધે
 સમાળે અદુવા ધલદાણેણં અદુવા સુરાથાલણં ગાહાવર્ણં વા
 ગાહાવડ્ડપુત્તાણ વા ઉટ્ઠસાલાઓ વા ગોણસાલાઓ વા ઘોડગ-
 સાલાઓ વા ગદ્ધમસાલાઓ વા કંડગવોંદિયાણ પરિપેહિત્તા સય-
 મેવ અગણિકાણં જ્ઞામેઇ અન્નેણ વિ જ્ઞામાવેઇ જ્ઞામંતં વિ
 અણં સમણુજાણઇ ઇઇ સે મહયા જાવ ભવઇ । સે ઇગડો કેળા

ગયા છે, વહ તો સિર્ફ એહિક ફલ છે । પરલૌકિક ફલ જ્ઞાન સે જાન
 લેના વાહિયે યા અનુભવ સે સમજ લેના વાહિયે ॥૧૬॥

ઐહિક ફળ છે. પરલૌકિક સંબંધી ફળ તો જ્ઞાન દ્વારા સમજ લેવું જોઈએ.
 અથવા અનુભવથી સમજ લેવું જોઈએ ॥૧૬॥

आयाणेणं विरुद्धे समाणे अदुवा खलदाणेणं अदुवा सुराथाल-
 षणं गाहावईण वा गाहावइपुत्ताण वा कुंडलं वा मणिं वा
 मोत्तियं वा सयमेव अवहरइ अन्नेण वि अवहरावेइ अवहरंतं
 वि अन्नं समणुजाणइ इइ से महया जाव भवइ। से एगइओ
 केणइ आयाणेणं विरुद्धे समाणे अदुवा खलदाणेणं अदुवा
 सुराथालएणं समणाण वा माहणाण वा छत्तगं वा दंडगं वा
 भंडगं वा भत्तगं वा लट्ठिं वा भिसिगं वा चेलगं वा चिलिमि-
 लिंगं वा चम्मयं वा छेयणगं वा चम्मकोसियं वा सयमेव अव-
 हरइ जाव समणुजाणइ। इइ से महया जाव उवक्खाइत्ता
 भवइ। से एगइओ णो वित्तिगिंछइ, तं जहा-गाहावईण वा
 गाहावइपुत्ताण वा सयमेव अगणिकाएणं ओसहीओ ज्ञामेइ
 जाव अन्नं पि ज्ञामंतं समणुजाणइ इइ से महया जाव उवक्खा-
 इत्ता भवइ। से एगइओ णो वित्तिगिंछइ, तं जहा-गाहावईण
 वा गाहावइपुत्ताणं वा उट्टाणं वा गोणाणं वा घोडगाण वा
 गइभाण वा सयमेव घूराओ कप्पेइ अन्नेण वि कप्पावेइ अन्नं
 पि कप्पंतं समणुजाणइ। से एगइओ णो विविगिंछइ तं
 जहा-गाहावईण वा गाहावइपुत्ताण वा उट्टसालाओ वा जाव
 गइभसालाओ वा कंटगवोदियाहिं परिपेहत्ता सयमेव अगणि-
 काएणं ज्ञामेइ जाव समणुजाणइ। से एगइओ णो वित्तिगिंछइ,
 तं जहा-गाहावईण वा गाहावइपुत्ताण वा जाव मोत्तियं वा
 सयमेव अवहरइ जाव समणुजाणइ। से एगइओ णो वित्तिगि-

छइ, तं जहा—समणाण वा माहणाण वा छत्तगं वा दंडगं वा जाव चम्मच्छेदगं वा सयमेव अवहरइ जाव समणुजाणइ, इइ से महया जाव उवक्खाइत्ता भवइ। से एगइओ समणं वा माहणं वा दिस्सा नानाविहेहिं पावकम्ममेहिं अत्ताणं उवक्खाइत्ता भवइ, अदुवा णं अच्छराए आफालित्ता भवइ, अदुवा णं फरुसं वंदित्ता भवइ। कालेणापि से अणुपविट्ठस्स असणं वा पाणं वा जाव णो दवावेत्ता भवइ। जे इमे भवंति वोनमंत्ता भारकंत्ता अलसगा वसलगा किवणगा समणगा पठवयंति। ते इणमेव जीवितं धिजीवियं संपडिबूहेति, नाइ ते परलोगस्स अट्टाए किंचि वि सिलीसंति, ते दुक्खंति ते सोयंति ते जूरंति ते सिप्पंति ते पिट्ठंति ते परितप्पंति ते दुक्खणजूरण सोयणतिप्पणपिट्ठणपरितप्पवहवंधणपरिकिलेसाओ अप्पडिविरया भवंति, ते महया आरंभेण ते महया समारंभेणं ते महया आरंभसमारंभेणं विरुववरूहेहिं पावकम्मकिच्चेहिं उरालाइं माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजित्तारो भवंति, तं जहा—अन्नं अन्नकाले पाणं पाणकाले वत्थं वत्थकाले सयणं सयणकाले मपुच्छावरं च णं पहाए कयवलिकम्म कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सिरसा पहाए कंठे मालाकडे आविद्धमणिसुवन्ने कण्ठियमालामउलीपडिबद्धसरीरे वग्घारिय सोणिसुत्तगमल्लदामकलावे अहतवत्थपरिहिण चंदणोक्खित्तगायसरीरे महइमहालियाए कूडागारसालाए महइ महालयंसि सीहासणंसि इत्थिगुम्मसपरिवुडे सव्वराइएणं जो-

इणा झियायमाणेणं सहयाहयनदृग्गीयवाइयतंतीतलतालतुडि-
यघणमुइंगपडुपवाइयरवेणं उरालाई माणुस्सगाई भोगभोगाई
भुंजमाणे विहरइ। तस्स णं एगमवि आणवेमाणस्स जाव चत्तारि
पंच जणा आवुत्ता चेव अब्भुट्ठंति, भणह देवाणुप्पिया! किं करेमो
किं आहारेमो? किं उवणेमो? किं आचिट्ठामो? किं भे हियं
इच्छियं? किं भे आसगस्स सयइ? तमेव पासित्ता अणारिया
एवं वयंति—देवे खलु अयं पुरिसे, देवसिणाए खलु अयं पुरिसे,
देवजीवणिज्जे खलु अयं पुरिसे, अन्ने वि य णं उवजीवंति,
तमेव पासित्ता आरिया वयंति—अभिकंतकूरकम्मे खलु अयं पुरिसे,
अतिधुन्ने अइयायरक्खे दाहिणगामिए नेरइए कणहपक्खिए
आगामिस्साणं दुल्लहवोहियाए यावि भविस्सइ, इध्वेयस्स
ठाणस्स उट्ठिया वेगे अभिगिज्झंति अणुट्ठिया वेगे अभिगिज्झंति,
अभिज्झंता उरा वेगे अभिगिज्झंति, एसठाणे अणारिए अके-
वले अप्पाडिपुन्ने अणेयाउए असंसुट्ठे असल्लगत्तणे असिद्धि-
मग्गे अमुत्तिमग्गे अनित्वाणमग्गे अणित्ताणमग्गे असद्व-
वुक्खपहीणमग्गे एयंतमिच्छे असाहु एव खलु पढमस्स ठाण-
स्स अधम्मपक्खस्स विभंगे एवमाहिए ॥सू० १७॥३२॥

छाया—‘स एकतयः पर्ववृषादुत्थाय अयेतं हनिष्यमीति कृत्वा तित्तिरं
वा वर्तकं वा लावकं वा कपोतकं वा कपिञ्जलं वा अन्यतरं वा त्रसं माणं हन्ता
वायद् उपरूपापयिता भवति । स एकतयः केनापि आशनेन विरुद्धः सन् अथवा
कुर्यादनेन अथवा सुगन्धालकेन गाथापत्तीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा स्वयमेव
सू० ३१

२४२

सूत्रकृताङ्गसूत्रे

अग्निकायेन शस्यानि धमति अन्येनापि अग्निकायेन शस्यानि ध्मापयति अग्निकायेन शस्यानि धमन्तमप्यन्यं समनुजानाति इति सः महद्भिः पापैः कर्मभिः आत्मानमुपस्थापयिता भवति । स एकतयः केनाऽऽपादानेन विरुद्धः सन् अथवा खलदानेन अथवा सुरास्थालकेन गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा उष्ट्राणां वा गवां वा घोटकानां वा गर्दभानां वा स्वयमेव अङ्गादीन् कल्पते अन्येनाऽपि कल्पयति कल्पमानमपि अन्यं समनुजानाति इति महद्भिर्गर्ह्य भवति । स एकतयः केनापि आदानेन विरुद्धः सन् अथवा खलदानेन अथवा सुरास्थालकेन गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा उष्ट्रशाला वा गोशाला वा घोटकशाला वा गर्दभशाला वा कण्टकशाखाभिः परिपिधाय स्वयमेवाग्निकायेन धमति अन्येनाऽपि ध्मापयति धमन्तमपि अन्यं समनुजानाति, इति स महद्भिर्गर्ह्य भवति । स एकतयः केनाऽपि आदानेन विरुद्धः सन् अथवा खलदानेन अथवा सुरास्थालकेन गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा कुण्डलं वा मणिं वा मौक्तिकं वा स्वयमेव अपहरति अन्येनापि अपहारयति अपहरन्तमपि अन्यं समनुजानाति इति स महद्भिर्गर्ह्य भवति । स एकतयः केनाऽपि आदानेन विरुद्धः सन् अथवा खलदानेन अथवा सुरास्थालकेन भ्रमणानां वा माहनानां वा छत्रकं वा दण्डकं वा माण्डकं वा मात्रकं वा यष्टिकां वा दृभीं वा चेलकं वा मच्छादनपटीं वा चर्मकं वा छेदनकं वा चर्मकोशिकां वा स्वयमेव अपहरति यावत् समनुजानाति इति स महद्भिर्गर्ह्य उपस्थापयिता भवति, स एकतयः नो विमर्षति, तद्यथा गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा स्वयमेवाऽग्निकायेन ओषधीः धमति यावत् धमन्तमपि अन्यं समनुजानाति इति स महद्भिर्गर्ह्य उपस्थापयिता भवति । स एकतयः नो विमर्षति तद्यथा—गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा उष्ट्राणां वा गवां वा घोटकानां वा गर्दभानां वा स्वयमेव अश्ववान् कल्पने अन्येनाऽपि कल्पयति अन्यमपि कल्पमानं समनुजानाति । स एकतयः नो विमर्षति, तद्यथा—गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा उष्ट्रशाला वा यावद् गर्दभशाला वा कण्टकशाखाभिः परिपिधाय स्वयमेव अग्निकायेन धमति यावत् समनुजानाति । स एकतयः नो विमर्षति, तद्यथा—गाथापतीनां वा गाथापतिपुत्राणां वा यावद् मौक्तिकं वा स्वयमेवापहरति यावत् समनुजानाति । स एकतयः नो विमर्षति तद्यथा—भ्रमणानां वा माहनानां वा छत्रकं वा दण्डकं वा यावच्चर्मच्छेदकं वा स्वयमेव अपहरति यावत् समनुजानाति इति स महद्भिर्गर्ह्य उपस्थापयिता भवति । स एकतयः भ्रमणं वा माहनं वा दृष्ट्वा नानाविधैः पापकर्मभिरात्मानमुपस्थापयिता भवति अथवा खलु

संमयार्थबोधिनी टीका द्वि. क्षु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

२४३

अप्सरसः आस्कालता भवति अथवा पुरुषं वदिना भाति कालेनाऽपि तस्याऽनु-
पविष्टस्य अशनं वा पानं वा यावज्जी दापयिता भवति । ये इमे भवन्ति व्युत्तमन्तो
भाराक्रान्ता अलसकाः वृषलकाः कृपणकाः श्रमणकाः प्रव्रजन्ति । ते इदमेव
जीवितं धिग्जीवितं सम्पति बृंहन्ति । नाऽपि ते परलोकस्य अर्थाय किञ्चिदपि
श्लिष्यन्ति ते दुःखयन्ति ते शोचन्ति ते जूरयन्ति ते तिप्यन्ति ते पिष्टन्ति ते
परितप्यन्ति ते दुःखनज्जरणशोचनतेपनपिष्टनपरितापनवधवन्धपरिक्लेशेभ्योऽपति-
विस्ता भवन्ति, ते महता आरम्भेण महता समारम्भेण ते महद्भयामारम्भसमार-
म्भाभ्यां विरूपरूपैः पापकर्मकृत्यैः उदारानां मानुषकाणां भोग भोगानां भोक्तारो
भवन्ति । तद्यथा—अन्नमन्नकाले पानं पानकाले वस्त्रं वस्त्रकाले लयनं लयनकाले
शयनं शयनकाले स पूर्वापरं च स्नातः कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः शिरसा
स्नातः कण्ठे माळाकृत् आचिद्धमणिघुवर्णः कल्पितमालामुकुटी प्रतिवद्गरीरः पति-
लम्बित श्रोणिमूत्रकमाल्यदामकलापः अहतवस्त्रपरिहितः चन्दनोक्षितगात्रगरीरः महति
महत्यां विस्तीर्णायां कूटगारशाळायां महति विस्तीर्णे सिंहासने स्त्रीगुल्मसं परिवृतः
सार्वरात्रेण ज्योतिषा ध्यायमानेन महताहतनाट्यगीतवादित्रतन्त्रीतलतालत्रुटिकधन-
मृदङ्गपटुमवादितरवेण उदारान् मानुषकान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति । तस्यै-
कमपि आज्ञापयतः यावच्चत्वारः पञ्च वा अनुक्ताश्चैव पुरुषा अभ्युत्तिष्ठन्ति । भणत
देवानुमियाः, किं कुर्मः किमाहरामः किमुपनयामः किमातिष्ठामः किं युष्माकं
हितमिष्टं किं युष्माकम् आस्यस्य स्वदत्ते । तमेव दृष्ट्वा आनार्याः एवं वदन्ति, देवः
खलु अयं पुरुषः देवस्नातकः खलु अयं पुरुषः देवजीवनीयः खलु अयं पुरुषः,
अन्येऽपि एनमुज्जीवन्ति । तमेव दृष्ट्वा आर्याः वदन्ति, अमिकान्तकूरकमां खलु
अयं पुरुषः अतिधूर्तः अत्यात्मरक्षः दक्षिणगामी नैरयिकः कृष्णपाक्षिकः आगमि-
ष्यति दुर्लभचोधिकश्चापि भविष्यति । इत्येतस्य स्थानस्य उत्थिता एके अमिगृध्यन्ति
अनुत्थिता एके अमिगृध्यन्ति अमिगृह्णाकुलाः एके अमिगृध्यन्ति । एतत् स्थानम्
अनार्यम् अकेवलम् अपतिपूर्णम् अनैपायिकम् असंसुद्धम् अशल्यकर्तनम् असिद्धि-
मार्गम् अमुक्तिमार्गम् अनिर्वाणमार्गम् अनिर्याणमार्गम् असर्वदुःखमहीनमार्गम्
एकान्तमिथ्या असाधु एषखलु प्रथमस्य स्थानस्य अवर्गपक्षस्य विमङ्गः एवमा-
ख्यातः ॥सू० १७=३२॥

टीका—‘से एगइओ’ स एकतयः कोऽपि पुरुषः ‘परिसामज्ज्ञाओ’ पर्यन्मध्यात्—
पक्षं वचनं सम्मिलितसभातः ‘उड्डित्ता’ उत्थाय ‘अहमेणं हणामित्ति कट्ठइ’ अह-

મેનં હનિષ્યામીતિ સમાપુરતઃ પ્રતિજ્ઞાં કૃત્વા 'તિત્તિરં વા-વટ્ટં વા-લાવર્ગં વા-
કવોયં વા-કપિંજલં વા-અન્નયરં વા તમં પાળં સંતા ખેતા જાવ ઉચ્ચલાહતા મયઈ'
તિત્તિરં વા-વર્તકં વા-લાવકં વા-કપોતં વા કપિંજલં વા-અન્યતરં વા ત્રસં પ્રાણં
હસ્વા-સ્તિવા યાવત્ આત્મનોડવર્ત્તોપેરુપસ્થાપયિતા મવતિ । અનેકપ્રકારકં
જાણિવધં સોપયોગં કૃત્વા-તત્પાપેન પચ્યતે પરલોકે, 'સે ઇમહો' સ પક્વયઃ
પુનઃ કોડડપ્પરઃ પુરુષઃ 'કેળાવિ આયાળેગં' કેનાડપ્પાદાનેન-કેનાપિ અપમાન-
જનકકારણેન 'વિરુદ્ધે સમાણે' વિરુદ્ધઃ-વિરોધપુરગતઃ ક્રુદ્ધઃ સન્ 'અનુવા' અથવા
'સ્થલદાણે' સ્થલદાનેન-કુત્સિતાન્નપદાનેન કુપિતઃ 'અદુવા' અથવા 'સુરાસ્થાલ-
ણં' સુરાસ્થાલકેન-અભીષ્ઠાર્થસિદ્ધયમાવેન ક્રુદ્ધઃ સન્ 'ગાહાવર્ણ વા ગાહાવ-
પુતાણ વા'ગૃહપતોનાં વા ગૃહપતિપુત્રાણાં વા 'સ્વયમેવ' સ્વયમેવ 'અગણિકાણં'
અગ્નિકાયેન 'સસ્થાઈ' સસ્થાનિ 'જ્ઞામેઈ' ધપતિ-દહતિ, 'અન્નેણ વિ' અન્યેનાડપિ-

‘સે ઇમહો પરિસામજ્ઞાઓ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-કોઈ-કોઈ પુરુષ એસે હોતે હૈ જો સમૂહ મેં સે ઊઠ કર ‘મેં
હસે મારુંગા’ હસ પ્રકાર સમૂહ કે સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરતે હૈં તીતીર, લાવક,
લાવક, કપોત, કપિંજલ યા અન્ય કિસી ત્રસ પ્રાણી કા હનન આદિ કરકે
યાવત્ અપની અપકીર્તિ કા વિસ્તાર કરતે હૈં । વે જાન વૂસ કર અનેક પ્રકાર
કે પ્રાણીયોં કા વધ કરકે પરલોક મેં પાપ કે કલ સે પીડિન હોતે હૈં ।

કોઈ પુરુષ કિસી કારણ સે કુપિત હોકર-ત્રાસ અન્ન હેને સે
યા સુરાસ્થાલક આદિ અન્ય કિસી કારણ સે ક્રુદ્ધ હોકર કિસી ગાથા-
પતિ અથવા ઉસકે પુત્રોં કે ધાન્ય કો ભાગ સે જલા દેતા હૈ, ઉસકે
ગેહ્ આદિ ધાન્ય મેં સ્વયં આગ લગા દેતા હૈ, યા દુસરે સે આગ લગ-

‘સે ઇમહો પરિસામજ્ઞાઓ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-કોઈ-કોઈ પુરુષ એવા હોય છે, કે જેઓ સમૂહમાંથી હરીને
'હુ' આને મારીશ' આ રીતે સમૂહની સામે પ્રતિજ્ઞા કરે છે, તેતર, લાવક,
લાવક, કપૂતર, કપિંજલ અથવા બીજા કોઈ ત્રસ પ્રાણીનું હનન વિગેરે
કરીને યાવત્ પોતાની અપકીર્તિને ફેલાવો કરે છે, તેઓ બહુ બૂછને અનેક
પ્રકારના પ્રાણિયોની હિંસા કરીને પરલોકમાં પાપના ફળથી પીડા પામે છે.

કોઈ પુરુષ કોઈ કારણથી ક્રોધ યુક્ત થઈને ખરાબ અન્ન આપવાથી
અથવા સુરાસ્થાલક વિગેરે બીજા કોઈ કારણથી ક્રોધવાળો થઈને કોઈ ગાથા
પતિ અથવા તેના પુત્રોના ધાન્યને અગ્નિથી બાળી નાખે છે. તેના થઈ
વિગેરે અનાજમાં સ્વયં આગ લગાવી દે છે, અથવા બીજા પાંસે આગ

સમયાર્થબોધિની ટોકા દિ. શ્ર. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૪૫

અન્યદ્વારા 'અગ્નિકારણં સસ્માઈ જ્ઞામાવેઈ' અગ્નિકાયેન શસ્થાનિ ધ્વાપ-
યન્તિ-દાહયતિ તત્રથ તેષામ્ 'અગ્નિકારણં સસ્માઈ જ્ઞામંતં વિ અન્ને સમણુજાણઈ'
અગ્નિકાયેન શસ્થાનિ ધમન્તુઅન્યન્યં નરાન્તરમ્ સમ્જુજ્ઞાનાતિ-અનુમોદતે, 'ઈ સે'
ઈતિ સઃ 'મહયા પાવેઈ કમ્પેઈ' મહર્મિઃ પાપૈઃ કર્મભિઃ 'અત્તાણં' આત્માન્મ
'ઉત્તલ્લાહત્તા ભવઈ' ઉત્તરુપાપયિતા મન્વતિ, પુરુષાણાં તેષાં શસ્થાદિકમગ્નિકાયેન
સ્વયં ધમન્ અન્યદ્વારા ધ્વાપયન્ વા તત્તજનિતપાપેન લિપ્તઃ સન્ સ્વાત્મનઃ પાપિષ્ઠ-
તયા ઉપરુપયિતા-પસિદ્ધિકારકો મન્વતિ, 'સે ઇમ્હમ્' સ એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ
'કેણઈ આપાણેણં વિરુદ્ધે સમાણે' કેનાઽપિ આદાનેન-કારણવિશેષેય વિરુદ્ધઃ-
કુદ્ધઃ સન્ 'અદુવા' અથવા 'સ્થલદાણેણં' કુત્તિસતાન્નપદાનેન 'અદુવા' અથવા
'સુરાથાલ્લણં વા' સુરાસ્થાલકેન-પ્રમીઠસિદ્ધ્યભાવેન વા પ્રકુપિતઃ સન્ 'ગાહા-
ર્જ્જેણ વા ગાહવ્વપુત્તાણ વા' ગાથાપતીનાં વા ગાથાપતિપુત્રાણાં વા 'ઉટ્ટાણં વા-
ગોળાણં-ઘોડાગાળં વા-મહમાણં વા' ઉટ્ટાણાં વા-ગર્વાં વા-ઘોટકાનાં વા-ગર્વ-
માણાં વા 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'લુરાઓ' અજ્ઞાનિ-અણ્યવાન્-સ્થતપાદાદીન્ 'કપ્પઈ'
કલ્પતે-કલ્પનમત્ર કર્ત્તેનમ્ સ્વલ્લઃ કરોતિ ક્રન્તિ-इत्यर्थः 'અન્નેણ વિ' અન્નેનાઽપિ
'કપ્પાવેઈ' કલ્પયન્તિ-કર્ત્તયતીતિ 'કપ્પંતં વિ અન્ને' કલ્પમાનમપિ-ક્રન્તન્તમપિ-
સ્વલ્લઃ કુર્વન્તર્માપ અન્યમ્ 'સમણુજાણઈ' સમજુજ્ઞાનાતિ-અનુમોદતે, 'ઈ સે' ઈતિ
સઃ 'મહયા જાત્ર ભવઈ' મહર્મિઃ પાપૈઃ કર્મભિઃ યુક્તો મન્વન્ સ્વાત્મનોઽપકીર્તિં

બાકર જલવા દેતા હૈ ઓર જલા દેને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ ।
ऐसा करके वह महान् पाप से लिप्त होकर अपने को पापिष्ठ के रूप
में प्रख्यात करता है ।

કોઈ પુરુષ કિસી કારણ સે વિરુદ્ધ હોકર સડા-ગલા અન્ન દેને સે
વા મઘ સ્થાલક સે વા અન્ય કિસી કારણ સે કુપિત હોકર ગાથાપતિ કે
અથવા ગાથાપતિ કે પુત્રોં કે, ઝંટોં કે ગાયોં કે, અર્ધોં કે વા ગર્વોં કે
હાથ-પૈર આદિ અંગોં કો સ્વયં કાટ દેતા હૈ, કિસી દુસરે સે કટવા

હાગાડાવીને બાળી નંઆવે છે. અને બાળવા વાળાનું અનુમોદન કરે છે. એકું
કરીને તે મોટા પાપથી લિપ્ત થઇને પોતાને પાપિ પચ્છથી પ્રખ્યાત કરે છે.

કોઈ પુરુષ કોઈ કારણથી વિરુદ્ધ થઇને સડેલું કે બગડી ગયેલું
અનાજ આપવાથી અથવા મઘ દાડથી અથવા બીજા કોઈ કારણથી ક્રોધાય
માન થઇને ગાથાપતિના અથવા ગાથાપતિના પુત્રોના, ઉટોના, કે ગાયોના,
ઘોડાઓના કે મધેડાઓના હાથ-પગ વિગેરે અંગોને સ્વયં કાપી નાખે છે. કોઈ

લોકે પ્રભુપાપયતિ 'સે ઇગ્દમ્' સ એકતયઃ ક્રોડપિ પુરુષઃ 'કેગ્દ આપાળેગ્' કેનાડપિ આદાનેન-કારણવિશેષેણ 'વિરુદ્ધે સમાળે' વિરુદ્ધાઃ-ક્રુદ્ધઃ સન્ 'અદુવા' અથવા 'સ્વલદાળેગ્' કુત્સિતાન્નમદાનેન 'અદુવા' અથવા 'સુરાસ્થાલકેન અમીષ્ઠાયાંડપ્રાપ્ત્યા 'ગાઠાવર્ણ' ના' ગાથાપતીનાં ના 'ગાઠાવર્ણપુત્રાણ ના' ગાથાપતિપુત્રાણાં ના 'ઉદ્દ-સાલાઓ ના ગોળસાલાઓ ના ગર્દમસાલાઓ ના' ઉદ્દશાલા ના-ગોશાલા ના-ઘોટક-શાલા ના-ગર્દમસાલા ના 'કંટકશાલાઓ' કળ્પકશાલાઓ: 'પરિપેદિતા' પરિપિ-ધાય-સમન્તાદ્દેષ્ટયિત્વા 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'અગ્નિકાળે' અગ્નિકાળેન 'જ્ઞામેહ' ધમતિ-અગ્નિપદીપનં કરોતિ 'અન્નેણ વિ જ્ઞામાવેઃ' અન્યેનાપિ ધ્યાપયતિ-પરદ્વા-રાડગ્નિ જ્વલયતિ 'જ્ઞામંતં વિ અન્નં સમણુજાગહ' ધમન્તં પ્રદીપ્તિ કુર્વ-તમન્યં સમનુ-જાનાતિ તદનુમોદનાં કરોતિ 'ઇહ સે મહયા જાવ મમ્' इति स महद्भिः यावद् भवति महद्भिः पापैः कर्मभिर्युक्तो भवन् स्वापकीर्तिं लोके वित्तनोति । 'સે ઇગ-દેતા હૈ યા કાટને ઘાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ ।' इस प्रकार महान् पाप करके वह अपने को लोक में घोर पापी के रूप में प्रसिद्ध करता है ।

કોઈ પુરુષ કિસી કારણ સે વિરોધી બન કર ક્રુપિત હો જાતા હૈ અથવા કુત્સિત અન્ન દેને સે યા સુરાસ્થાલક સે નારાજ હોકર ગાથા પતિ યા કે ગાથાપતિ પુત્રો કી ગોશાલા ઉદ્દશાલા, ઘુઝસાલ યા ગર્દમ-સાલા કો કંટક શાલાઓ સે ઢંક કર આગ લગાકર ભસ્મ કર દેતા હૈ, યા દૂસરે સે આગ લગવા કર ભસ્મ કરવા દેતા હૈ યા આગ લગા દેને ઘાલે કી અનુમોદના કરતા હૈ ।

વહ મહાન્ પાપકર્મો સે યુક્ત હોકર લોક મેં અપની અપકીર્તિ કા વિસ્તાર કરતા હૈ ।

બીજા પાસે કપાલી નાખે છે, અથવા કાપવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, આ રીતે મહાન્ પાપ કરીને તે ચોતાને જગતમાં ઘોર પાપી તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કોઈ પુરુષ કોઈ કારણથી વિરોધી બનીને ક્રોધ યુક્ત બની જાય છે. અથવા ખરાબ અન્ન આપવાથી સુરાસ્થાલક-ઘાટના પત્રથી નારાજ થઈને ગાથાપતિ અથવા ગાથાપતિના પુત્રોની ગોશાળા, ઉદ્દશાળા, ઘોડર, અથવા ગર્દમસાળાને ઢાંટા વિગેરેથી ઢાંકીને આગ લગાવીને બાળી નાખે છે અથવા બીજા પાસે આગ લગાડાવીને બાળી નાખાવે છે. અથવા આગ લગાડવા-વાળાનું અનુમોદન કરે છે.

તે મહાન્ પાપકર્મથી યુક્ત બનીને જગતમાં ચોતાની અપકીર્તિનો ફેલાવો કરે છે.

ઇઓ' સ એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ 'કેણઽ આયાણેણ' કેનાઽપિ આદાનેન-કુત્તિસ-
તાઽન્નપદાનેન 'અદુવા' અથવા 'સુરાથાલણં' સુરાસ્થાલકેન-અમીષ્ઠસિદ્ધયભાવેન
'ગાઠાવર્ણ વા' ગાથાપતીનાં વા 'ગાઠાવર્ણપુત્તાણ વા' ગાથાપતિપુત્રાણાં વા 'કુંડલં
વા-મણિ વા-મોલિયં વા કુંડલં વા-મણિ વા મૌક્તિકં વા અલકારાદિકમ્, 'સયમેવ
અવહરહ' સ્વયમેવાઽવહરતિ, 'અન્નેણ નિ અવહરાવેહ' અન્યેનાઽપિ અપહારયતિ-
અન્યદ્વારા અપહરણં કારયતિ 'અવહરંતં નિ અન્ને સમણુજાણઽ' અપહરંતમપિ અન્યં
સમનુજાનાતિ-અનુમોદતે 'ઇહ સે મહયા જાવ મહ' ઇતિ સ મહદ્ભિર્વાંશદ્ભવતિ-
મહદ્ભિઃ પાપૈઃ કર્મભિર્યુક્તઃ સ્વાઽપકર્ત્તિ લોકે વિસ્તારયતિ । 'સે ઇમહઓ' સ
એકતયઃ કોઽપિ પુરુષઃ 'કેણઽ આયાણેણં કેનાઽપિ આદાનેન કિમપિ કારણ
માસાથ 'વિરુજ્જે સમાણે' વિરુદ્ધઃ સન્-વિરોધમુપગ ૧ઃ સન્ 'અદુવા' અથવા 'લલ-
દાણેણં અદુવા સુરાથાલણં' અથવા લલદાનેન કુત્તિસતાન્ન પદાનેન-અથવા સુરાસ્થા-
લકેન-અર્મિલપિતવસ્તુનોઽલાભેન સાધૂનામુપરિ ક્રોધં કુર્વન્નરાધમઃ કોઽપિ જનઃ
તેષાં વિશુદ્ધમાવાનામ્, સમણાણ વા માહણાણ વા' શ્રમણાનાં વા માહનાનાં વા
વક્ષ્યમાણવસ્તુનિ સ્વયમેવાવહરતિ । 'છત્તગં વા-દંડગં વા-મંદગં વા-મત્તગં વા-
છટ્ઠિં વા-મિસિગં વા-વેલગં વા-ચિલ્લિમિલ્લિગં વા-ચમ્મયં ધાછેયણં વા-ચમ્મ-
કોસિયં વા-સયમેવ અવહરહ જાવ સમણુજાણઽ ઇહ સે મહયા જાવ ઉવ્વવાઽત્તા-
ભવહ' છત્તકં વા-દણ્ડકં વા-માણ્ડકં વા-મમત્તકં વા-યટ્ઠિકાં વા-વૃસીમ્ વા-
આસનમ્, વેલકં વા-મચ્છાદનપટીં વા, ચર્મકં વા-છેદનકં વા-શસ્ત્રાદિ, ચર્મ
કોશિકાં વા ચર્મપુટકમ્ 'થેલીતિ' મસિદ્ધમ્ 'સ્વયમેવ અવહરતિ સ દુષ્પુરુષઃ સ્તે-
નાદિ વૃત્યા 'જાવ સમણુજાણઽ' યાવત્ સમનુજાનાતિ, સ્વયમપહરતિ અન્યે-
નાઽપિ અપહારયતિ, અપહરંતમન્યં સમનુજાનાતિ-તદનુમોદનાં કરોતિ-इत्येव

કોઈ પુરુષ જરાય શ્રમન દેને સે સુરાસ્થાલક સે અથવા કિસી
અભીષ્ટ વસ્તુ કી પ્રાપ્તિ ન હોને સે શ્રમણોં યા બ્રાહ્મણોં પર કુદ્ધ હોર
उनके छाते, डंडे, मंड, पात्र, लाठी, आसन, वस्त्र, पर्दा, चर्म, छेदनक
(वनस्पति काटने के शस्त्र), चर्म कोशिका या चर्मपुटक (थैली) आदि उप-
करणों को स्वयं हर लेता है, दूसरे से हरण करवा लेता है या हरण

કોઈ પુરુષ શ્રમણ અથવા આપચારી, સુરાસ્થાલકથી અથવા કોઈ છત્ર
વસ્તુની પ્રાપ્તિ ન થવાથી શ્રમણો અથવા બ્રાહ્મણો પર ક્રોધ કરીને તેઓની
છત્રીયો ડંડયો, વાસણો, લાકડીયો, આસન, વસ્ત્ર, પર્દા ચામડા, છેદનક
(વનસ્પતિ કાપવાનું શસ્ત્ર વિશેષ) ચર્મકોશિકા અથવા ચર્મ પુટક (થેલી)
વિગેરે ઉપકરણોને સ્વયં હરી લે છે, બીજાની પાસે હરણ કરાવી લે છે.
અથવા હરણ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, તે કારણે તે મહાન પાપ

કરનાત્સઃ, 'મહયા જાત્ર ઉવવલાહતા મત્ત્વ' મહદ્ભિઃ પાપકર્મભિઃ સમનુયુક્તઃ સ્વાન્મનઃ પાપિઠસ્ત્વેન લોકે-ઉપસ્યાપયિતા મત્ત્વતિ । કારણવશાત્ ક્રોધ કૃત્વા-અપકુર્વન્ પાપીયાનિતિ પૂર્વપ્રકરણે પ્રદર્શિતમ્ । હહ તુ કારણમન્તરેણૈવ પરાનપકુર્વન્ પ્રદેશ્યતિ તાદૃશઃ કર્મણિ પાપં લેશતોઽપિ ન વિચારયતિ, તાદૃશઃ પુરુષઃ કસ્ય-વિદ્નપત્તેર્ધાન્યાદિકં સ્વયં નાશં કરોતિ, પરેણ વા નાશયતિ, વિનાશં કુર્વન્ત મન્ય-મનુમોદતે-ઇતિ સ મહાપાપીતિ દર્શયતિ-'સે 'પ્રગ્મો' સ પક્તયઃ કશ્ચિન્વાપી 'જો વિતિગિહ્ણ' નો વિમર્ષતિ-નૈવ કિમપિ વિચારયતિ, કિન્તુ વિચારમન્તરેણૈવ સાવચ્છમાચરતિ, 'તંત્રહા' તથથા 'માહાવર્દ્ધિ વા-માહાવર્દ્ધિપુતાણ વા' ગાથાવતીનાં

કરને થાણે કા અનુમોદન કરતા હૈ । હસ કારણ થજ્ મહાન્ પાપ કર્મ સે યુક્ત હોકર લોક મેં અપને કો પાપિઠ કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતા હૈ ।

પહાં તક ડન પાપી પુરુષોં કા કથન કિયા ગયા હૈ । જો કિસી કારણ સે ક્રુપિત હોકર દુસરોં કા અપકાર કરતે હૈ । અથ એસે પાપીયોં કા ઉલ્લેસ કરતે હૈ જો નિષ્કારણ હી દુસરોં કા અપકાર કરકે પ્રસન્ન હોતે હૈ ઓર લેશ માત્ર ખી પાપ કા વિચાર નહીં કરતે । એસે પુરુષોં મેં સે કોઈ ધનવનિ કે ધાન્ય આદિ કો સ્વયં નષ્ટ કરતા હૈ દુસરે સે નષ્ટ કરને થાણે કા અનુમોદન કરતા હૈ । એના પુરુષ મહાપાપી હૈ યહ આગે દિસલાતે હૈ-

કોઈ પાપી પુરુષ કુછ ખી વિચાર નહીં કરતા હૈ, વિચાર કિયે વિના હી પાપ કા આચરણ કરતા હૈ, જૈસે-ગાથાપતિ યા ગાથાપતિ

ઠમ્મથી યુક્ત થઈને જગતમાં પોતાને પાપિઠ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે

અટલા સુચી તેવા પાપી પુરુષોનાં કથન કરવામાં આવ્યું છે કે જેઓ કોઈ કારણથી ક્રોધ યુક્ત થઈને બીજાઓનો અપકાર કરે છે. હવે જેવા પાપીયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે કે જેઓ વિના કારણે જ બીજાઓનો અપકાર કરીને પ્રસન્ન થાય છે. અને લેશમાત્ર પણ પાપનો વિચાર કરતા નથી. જેવા પુરુષોમાંથી કોઈ ધનવાનના ધાન્યનો સ્વયં નાશ કરે છે. બીજાની પાસે નાશ કરાવે છે. અથવા નાશ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે જેવા પુરુષ મહા પાપી હોય છે. તે હવે આગળ બતાવવામાં આવે છે.

કોઈ પાપી પુરુષ કંઈ પણ વિચાર કર્યા વિનાજ એટલે કે વગર વિચારે જ પાપનું આચરણ કરે છે, જેમ ગાથાપતિ અથવા ગાથાપતિના

ક્રા-નાથાપતિપુત્રાણાં વા 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'અગણિકાપ્તે' ઓસરીઓ કામેઈ' અગ્નિકાપ્તે-અલદ્વદિના ઓષથી ધાન્યગોધૂમાદિકાન્ ધમતિ દાહં કરોતિ 'જાવ' જાવહુ-અન્યેનાડપિ ધમાપયતિ-દાહયતિ 'અન્નેપિ કામેતં, સમણુજાણઈ' ધમન્તે-શસ્ત્રીકુર્વન્તમપિ અન્યં સમનુજાનાતિ અનુમોદતે, 'હૃ સે મહયા જાવ. ઉવકસ્વાહસ્ત મન્તિ' इति सः महद्भिः-पापकर्मभिः संयुज्यमानः स्वस्य दौरात्म्यं लोके उपस्थापयति-तनोतीति 'से एगइओ' स एकतयः कश्चित्पापीयानेव 'णी विचिक्तिगछइ' नौ विचिकित्सति-नो विमर्शति 'तं जहा' तद्यथा-कारणमन्तरेणैव विचारमकुर्वन् 'गाहावर्ण वा-गाहावहपुत्ताण वा' गाथापतीनां वा-गाथापतिपुत्राणां वा 'उट्ठाण वा-गोणान वा-घोडगाण वा-गर्दमाण वा-सयमेव છુટાઓ કપ્પેઈ' ઉટ્ટાણાં વા-ગાવાં વા-ઘોટકાનાં વા ગર્દમાનાં વા સયમેવાડવ્યવાન્ કરારતે-કુન્તતિ, 'અન્નેજ વિ' અન્યેનાડપિ 'કપ્પાવેઈ' કલ્પયતિ કર્ષને કારયતિ 'અન્ને વિ કપ્પંતં' અન્યમપિ કલ્પમાનં-કુતન્તમ્ 'સમણુજાણઈ' સમનુજાનાતિ-અનુમોદતે 'સે એગઇઓ જોચિતિર્ગિ-છઈ' સ एकतयः अपरः कोऽपि महापापी न किमपि विचिकित्सति-विमर्शति न विचारयति, अविचार्यैव कश्चिद् धनिकस्य अकारणं पशुशालां कण्टकादिभिरवरुद्ध-पुत्रो की औषधियो को अर्थात् गेहूं आदि के पौधों को स्वयं जला देता है, या दूसरों से जलवा देता है या जला देने वाले का अनुमोदन करता है। इस प्रकार वह घोर पाप से युक्त होकर जगत् में अपनी दुरात्मता प्रकट करता है।

કોઈ પાપી વિચાર કિયે વિના હી ગાથાપતિ યા ગાથાપતિ પુત્રોં કે ઝંટોં, ગાપોં, ઘોડોં તથા ગર્દમોં કે અવ્યવોં કો સ્વયં કાટતોં હૈ, દૂસરોં સે કટવાતોં હૈ યા કાટને વાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ।

કોઈ પાપી વિચાર કિયે વિના હી કિસી ધની કી પશુશાલા કો અકારણ હી કંટકોં આદિ સે ઘેર કર જલા દેતા હૈ, દૂસરે સે જલવા

વૃત્તિના સ્વીકાર કરીને મત્સ્ય અથવા ખીજા ત્રસ પ્રાણીનું હતન, છેદન, ઔષધિયોને અર્થોત્ ઘડું વિગેરેના છોડવાને સ્વયં બાળી નાખે છે, અથવા ખીજાની પાસે બાળાવી નાંખાવે છે, અથવા બાળવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે. આ રીતે તે ઘોર પાપથી યુક્ત થઈને જાતમાં પોતાનું દુષાત્મપણું પ્રગટ કરે છે.

કોઈ પાપી વિચાર કર્યા વિનાજ ગાથાપતિના પુત્રોના ઉંટો, ઘોડાઓ, તથા ગધેડાઓના અવયવોને સ્વયં કાપી લે છે, ખીજાની પાસે કપાવે છે, અથવા કાપવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે.

કોઈ પાપી વિચાર કર્યા વિનાજ કોઈ ધનવાનની પશુશાળાને વિના કારણે જ કાંટાઓ વિગેરેથી ઘેરીને બાળી નાખે છે, તથા તેમ કપવાવાળાનું

અગ્નિદોષિં કસોતિ, અન્યેનાપિ તથા કારયતિ, તથા કુર્મંતં પરં સમનુજાનાતિ, ઇતિ સ પાપિશ્વપિ પાપિષ્ઠતર ઇતિ દર્શયતિ । 'તં જહા' તત્તથા—'ગાઘાવર્જણ વા—ગાઘાવર્જપુત્રાણ વા' ગાઘાપતીનાં વા—ગાઘાપતિપુત્રાણાં વા 'ઉટ્ટશાલામો' વા જાત્વ મ્હમસાલામો વા' ઉટ્ટશાલા વા યાવદ્ગર્દભશાલા વા 'કંટકશાલામો' પરિવેશિતાં કંટકશાલામિઃ પરિપિધાય 'સયમેઃ' સ્વયમેઃ 'અગ્નિકાણં' અગ્નિકાયેન 'જ્ઞામેઃ' ધમતિ, અન્યેન વા હમાપયતિ, ધમન્તમન્યે વા પુનઃ 'સમનુજાણં' સમનુજાનાતિ—અનુમોદતે 'સે પ્ગદ્ઓ જો વિતિર્ગિહઃ' સ એકતયો મહાપાપી સ્વકર્મ-ફલં ન વિમર્શતિ—ન વિચારયતિ 'તં જહા' તત્તથા—'ગાઘાવર્જણ વા—ગાઘાવર્જપુત્રાણ વા જાત્વ' ગાઘાપતીનાં વા—ગાઘાપતિપુત્રાણાં વા યાવત્ 'મોક્તિયં વા' મૌક્તિકં વા—મૌક્તિકમણિકાશ્વનાદિકમ્ 'સયમેઃ' અપહરણં જાત્વ 'સ્વયમેઃ' અપહરણં યાવત્, અન્યેનાપિ અપહારયતિ, અપહરન્તમન્યમ્ 'સમનુજાણં' સમનુજાનાતિ—અનુમોદતે 'સે પ્ગદ્ઓ જો વિતિર્ગિહઃ' સ એકતયઃ કોઽપિ હીનમપિ ન કિમપિ વિચારયતિ

દેતા હૈ ઓર એસા કરને ચાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ । વહ પાપિયો' મેં બહુત બડા પાપી હૈ, યહ દિલ્લાતે હૈ—ગાઘાપતિ યા ગાઘાપતિ કે પુત્રો' કી ઉટ્ટશાલા યાવત્ ગર્દભ શાલા કો કંટકશાલા આદિ સે ઘેર કર લસે સ્વયં હી આગ સે જલા દેતા હૈ દુસરે સે જલવા દેતા હૈ, ઓર જલાને ચાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ ।

કોઈ પાપી અપને કર્મ કે ફલ કા વિચાર કિયે વિના હી ગાઘાપતિયો' યા ગાઘાપતિ પુત્રો' કે મણિ કાંચન મોતી આદિ કા સ્વયં અપહરણ કરતા હૈ દુસરે સે અપહરણ કરવાના હૈ ઓર અપહરણ કરને ચાલે કા અનુમોદન કરતા હૈ ।

કોઈ મનિહીન કુછ બી વિચાર ન કરકે અકારણ હી શ્રમણો' યા

અનુમોદન કરે છે. તે પાપીઓમાં મોટો પાપી ગણાય છે. તેજ બતાવે છે.—ગાઘાપતિ અથવા ગાઘાપતિના પુત્રોની ઉટ્ટશાળા યાવત્ ગર્દભશાળાને કાટાચો વિગેરેથી ઘેરીને તેને સ્વયં પોતે જ આગથી બાળે છે. અથવા બીજા પાંસે બાળાવે છે. અને બાળવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે. તે મોટો પાપી કહેવાય છે.

કોઈ પાપી પોતાના કર્મના ફળનો વિચાર કર્યા વિના જ ગાઘાપતિ અથવા ગાઘા પતિના પુત્રોના મણી, કાંચન—સોનું મોતી, વિગેરેનું સ્વયં અપહરણ (ચોરી) કરે છે. અથવા બીજાની પાંસે, ચોરી કરાવે છે. અથવા અપહરણ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે, તે મોટો પાપી કહેવાય છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા શ્રિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૫૧

અકારણમેવ 'તં જહા' તથા- 'સમણાગ વા-માહગાણ વા' શ્રમજાનાં વા માહનાનાં વા છત્તગં વા-દંઢગં વા જાવ ચર્મચ્છેદનગં વા' છત્તકં વા-દણ્ઢકં વા યાવત્-ચર્મચ્છેદનકં વા 'સયમેવ' સ્વયમેવ 'અવહરઈ જાવ' અપહરતિ યાવત્ અન્યેનાડપિ અગ્રહારયતિ, તથાકુર્વન્તમન્યમ્ 'સાણુનાણઈ' સમનુજાનાતિ અનુમોદનાં કરોતીતિ 'સે મહ્યા જાવ ઉવકલાહત્તા મવઈ' સમહવુમિઃપાપકર્મમિરાત્માન મુવરુપાપયિતા મવતિ, પાપિચ્છત્ત્વેન લોકે સ્વાત્મનોડપિ સ્તિતિ વિસ્તારયતીતિ 'સે ઇગઈઓ' સ એકતયઃ કચિત્ પુરુષઃ 'સમણં વા માહણં વાં દિસસા' શ્રવણં વા માહનં વા દટ્ટા 'નાનાવિદેહિં પાવકર્મમેહિં' નાનાવિધૈઃ-અનેકપ્રકારકૈઃ પાપકર્મમિઃ 'અતાણં' આત્માનમ્ 'ઉવકલાહત્તા મવઈ' ઉવરુપાપયિતા મવતિ 'અદુવા' અયઃ 'ળં અચ્છરાપ્ આફાલિતા મવઈ' અપ્પર-સચ્છોટિકા યાઃ આસ્ફાલયિતા મવતિ (ચુદ્ધોતિતિ મસિદ્ધા) અપ્પરસો જુમ્માકાલે નૃત્યાડમિનયે વા કરતલધ્વનિકર્ત્તા મવતિ-અથ ઉપસંહનઃ અપ્પરસઃ છોટિકાયાઃ આસ્ફાલયિતા વાકો મવતિ । સાધું દટ્ટા તર્જન્યા તર્જયતિ 'અદુવા' અથવા 'ફરુસં વાદિતા મવઈ' પરુસં વાદિતા મવતિ-અસમ્યચ્ચનં વદતિ 'કાલેનાગિ સે અણુ-પક્કિટ્સ' કાલેનાપિ ગોચી સમયે દૈવચાત્તાદશપુરુષપૃથ્વમનુપનિષ્ઠમ્ મિક્ષામયો-જનાયાડગતસ્ય સાધોઃ કાલે મિક્ષાર્થમાગતાય સાધવે 'અણં વા પાણં વા બ્રાહ્મણો' કે છાતે, હંઢે યાવત્ ચર્મચ્છેદનક કોસ્વયં હરણ કર છેતે હૈં, દૂસરે સે હરણ કરવાતે હૈં યા હરણ કરને વાલે કા અનુમોદન કરતે હૈં વે ઘોર પાપ કા આચરણ કરકે અપને કો પાપી કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ કરતે હૈં ।

કોઈ પાપી શ્રમણ યા માહન કો દેખ કર અનેક પ્રતિ નાના પ્રકાર કે પાપમય આચરણ કરતે હૈં ઓર અપને કો પાપી કે રૂપ મેં પ્રરુપાત કરતે હૈં । વે સાધુ કો દેખકર તર્જની ડંગલી સે ધમકાતે હૈં—સામને સે ચલે જાને કો કહતે હૈં, અસમ્ય વચનો કા પ્રયોગ કરતે હૈં, મિક્ષા કે સમય પર આગ્ય સે ઘર મેં મિક્ષા કે હેતુ આવે હુપ સાધુ કો

કોઈ મંઠ બુદ્ધિબળો પુરૂષ વચર વિચાર્યે જ વિના કારણ શ્રમણો અથવા પ્રાદ્યજ્ઞોના છત્રી, ડંડા, યાવત્ ચર્મ' છેદનકને સ્વયં હરણ કરી લે છે. અથવા બીજાની પાસે હરણ કરાવે છે. અથવા હરણ કરવાવાળાનું અનુમોદન કરે છે. તેઓ ઘોર પાપનું આચરણ કરીને પોતાને પાપીપણથી પ્રસિદ્ધ કરે છે.

કોઈ પાપી શ્રમણ અથવા માહનને-પ્રાદ્યજ્ઞ ભેળને તેઓ પ્રત્યે અનેક પ્રકારનો પાપ બુદ્ધિ વ્યવહાર કરે છે, અને પોતાને પાપી રૂપે પ્રસિદ્ધ કરે છે. તેઓ સાધુને તર્જની અંગળીથી ધમકાવે છે. પોતાની સામેથી શાસ્ત્રા જવાનું કહે છે. અસમ્ય વચનોનો પ્રયોગ કરે છે. આહારના સમયે ભોજ્યવશાત્ ઘર

જાવળો દવાવેના મરઝ' અશનં વા-મોજનમ્ પાનં વા જલં યાવમ્નો દાપયિતા મચ્ચતિ, નો દદાતિ કથમપિ-इति, 'जे इमे मरंति ज्ञोनमंता भारवकंता अलसणा वसच्छम किरणगा समणगा पव्वयंति' ते दुर्वेषसः इत्थं कथयन्ति साधुं दृष्ट्वा, ये इमे भवन्ति चिद्यन्ते व्यञ्जमन्तः, भाराकान्ताः-अलसकाः-आकस्वन्तः वृषलकाः-नीचाः कुपणकाः-श्रमणकास्ते इमे कर्ममयाद् गृहं परित्यज्य श्रमणाः सन्तः मम-जग्धि-साधवो भूत्वा सुखमिच्छन्तो भवन्ति । न इमे वस्तुतो वैराग्यपूर्विकां पञ्च-ज्यां नीतवन्तः, कार्यमयादेव मव्रज्यां मासान्तः 'ते इणमेव जीवितं संपडिबूहे'ति' ते इदमेव जीवितं धिग्जीवितं निन्दितजीवनमेव संप्रति वृद्ध्यन्ति, साधुद्रोहमय जीवनमेव साधुजीवनं मन्यन्ते । इत्थंभूतास्ते 'नाइ ते परलोकस्स अद्वाए किंचिबि-सिखीसंति' नाइपि ते परलोकस्थायीय किञ्चिदपि श्लिष्यन्ति, किमपि कार्यं तपोदानादि न कुर्वन्ति, 'ते' ते इत्थं भूતાः परलोककार्यविरताः 'बुधवंति' दुःखगन्ति-मरणलक्षणदुःखं प्राप्नुवन्ति, 'ते सोयंति' ते शोचन्ति-दीनतां प्राप्नुवन्ति, 'ते जूयंति' ते जूरयन्ति-पश्चात्तापं लभन्ते 'ते तिप्यंति' ते तिप्यन्ति-शोकातिरेकेण।श्रुलाः।छादिक्षरणं प्राप्नुवन्ति 'ते पिडुंति' ते पीड्यन्ते-

અશન, પાન, સ્વાદિમ ઓર સ્વાદિમ નહીં દેતે હૈં, પરંતુ એસા કહતે હૈં કિ-યે બોક્ષા ઠોને વાહે, આલસી, નીચ, एवं कूपण हैं । कार्य करने से श्रयभीत होकर घर छोड़ कर साधु हो गए हैं और मौज उड़ाना चाहते हैं । उन्होंने वास्तव में वैराग्य से दीक्षा नहीं ग्रहण की है, कर्त्तव्य से डर कर साधुवेष पहन लिया है । इस प्रकार कहकर वे साधुओं के द्रोही अपने बिक्र जीवन को ही उत्तम जीवन समझते हैं । वे परलोक के हित के लिए तपस्या दान आदि कुछ भी धर्म कर्म नहीं करते हैं । जब मृत्यु समीप आ जाती है तो शोक करते हैं-दीन बन जाते हैं, झूटते हैं, आंसू बहा-बहा कर रोते हैं, संताप का अनुभव

પર જિજ્ઞાસા માટે આવેલા સાધુને અશન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમ આપતા નથી. પરંતુ એવું કહે છે કે-આ બેભાવે ઉપાડવાવાળા આળસુ, નીચ, અને કંપુચ છે. કામ કરવાથી ડરીને ઘર છોડી સાધુ બની ગયા છે. અને એજ મબ કરવા આડે છે. તેઓએ વાસ્તવિક રીતે વૈરાગ્યથી દીક્ષા ગ્રહણ કરેલ નથી. કર્તવ્યથી ડરીને સાધુવેશ પહેરી લીધો છે. આ પ્રમાણે કહીને સાધુ બોલે, દ્રોહ કરવાવાળા એવા તેઓ પોતાના ધિક્કારવાને યોગ્ય એવા જીવનને ઉત્તમ માને છે. તેઓ પરલોકના હિત માટે તપસ્યા, દાન, વિગેરે કંઈ પણ ધર્મ કાર્ય કરતા નથી. અને ક્યારે મૃત્યુ નજીક આવી જાય છે, ત્યારે શોક કરે છે. દીન-ગરીબ બની જાય છે. ખૂરે છે, આંસુ પાડી પાડીને રડે

સમયાર્થબોધની ટીકા દ્વિ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનવિરૂપણમ્

૨૫૩

શરીરતાપપ્રાપ્તુવન્તિ 'તે પરિતપ્પન્તિ' તે પરિતપ્પન્તિ-પરિતાપમનુભવન્તિ-પરકૃત-
 દુઃખે: 'તે દુઃખણ-જૂરણ સોયણ-તિપ્પણ-પિટ્ટણ-પરિતિપ્પણ-વહ-વંધણ-પરિ-
 કિલેસાઓ અપ્પહિવિરયા મવહ' તે દુઃખન-જૂરણ-શોચન-તેપન-વીહન-પરિ-
 તાપન-વધ-વન્ધન-પરિવેશેષેભોડપતિવિરતા મવન્તિ, એમ્યો દુઃખેભ્યઃ કદાચિ
 દપિ નિવૃત્તા ન મવન્તિ-ચાતુર્ગતિકસંસારે પરિભ્રમન્તિ 'તે મહયા આરંભેણ' તે
 મહતા આરંભેણ-પ્રાણિવાતરૂપેણ તે 'મહયા સમારંભેણ' મહતા સમારંભેણ-
 પ્રાણિવાતરૂપેણ 'તે મહયા આરંભસમારંભેણ' તે મહદ્વ્યામારંભસમારંભશ્ચક્ષુ
 'વિસ્વરૂવેહિ' વિરૂપસ્પૈઃ-અનેકપ્રકારકૈઃ 'પાવક્કિચ્ચેહિ' પાપકૃત્યૈઃ 'ઉરાલ્લહં
 માણુસસગાઈ' ઉદારાણામતિવિસ્તૃતાનાં માનુષ્યકાનાં-મનુષ્યસમ્પન્નિનામ્ 'મોક્ષ
 મોગાઈ' મોગમોગાનામ્ 'બુજિત્તારો મવંતિ' મોક્ષારો મવન્તિ તમેવ મનુષ્યસમ્પન્નિ
 મોગપ્રકારમિદં દર્શયતિ-તંજહા' તદ્વધા-અન્નં અન્નકાલે' અન્નોપભોગસમયે
 ભોજનકાલેડન્નં માપ્તુવન્તિ 'પાણં પાણકાલે' પાનં-પાનોયં પાનકાલે 'વત્થં
 વત્થકાલે' વસ્ત્રં વસ્ત્રકાલે 'લેણં લેણકાલે' લયનં-ગૃહં લયનકાલે 'સયણં સયણ
 કાલે' શયનં-શય્યા-શયનકાલે બુજ્જન્તિ, 'સપુત્તવારં ચ ણં પ્હાપ કયવલ્લિકમ્મે'
 સપૂર્ણપરં ચ સ્વલુ સ્નાતઃ કૃતવલ્લિકર્મી પ્રાતર્મધ્યાહ્ને સાયં ચ સ્નાનાદિકં વિધાય

કરતે હૈં । વે દુઃખ, જૂરણ, શોક, રુદન, પિટ્ટન, પરિતાપન, વધ, વન્ધન
 આદિ કલેશોં સે મુક્ત નહીં હોતે હૈં । ચતુર્ગતિક સંસાર મેં પરિભ્રમણ
 કરતે હૈં । મહાન્ આરંભ-જીવવાત સે, મહાન્ સમારંભ-પ્રાણાતિવાત સે
 ઓર મહાન્ આરંભ-સમારંભ સે, વિવિધ પ્રકાર કે પાપકૃત્ય કરકે
 મનુષ્ય સંબંધી ઉદાર ભોગ ભોગતે હૈં । વે ભોગ હસ પ્રકાર હૈં-ભોજન કે
 સમય ભોજન કરતે હૈં પાની કે સમય પાની પીતે હૈં, વસ્ત્ર કે સમય
 વસ્ત્ર, ગૃહ કે સમય ગૃહ, ઓર શય્યા કે સમય શય્યા કા ઉપભોગ કરતે
 હૈં । પ્રાતઃ કાલ મધ્યાહ્ન ઓર સાયંકાલ સ્નાન કરકે કાક આદિ કો

છે. તેઓ સંતાપનો અનુભવ કરે છે, બીજાએ કરેલા તાપ-દુઃખનો અનુભવ
 કરે છે. તેઓ દુઃખ, જુરણ શોક, રુદન, પિટ્ટન, પરિતાપ, વધ, વન્ધન,
 વિગેરે કલેશોથી મુક્ત થતા નથી. ચાર ગતિવાળા સંસારમાં ભટક્યા કરે છે.
 મહાન્ આરંભ-જીવવાતથી, મહાન્ સમારંભ પ્રાણાતિવાતથી, અને મહાન્
 આરંભ સમારંભથી અનેક પ્રકારના પાપકૃત્યો કરીને મનુષ્ય સંબંધી ઉદાર
 ભોગો ભોગવે છે. તે ભોગો આ પ્રમાણે છે.-ભોજનના સમયે ભોજન કરે
 છે, પાણીના સમયે પાણી પીવે છે. વસ્ત્રના સમયે વસ્ત્ર, ઘરના સમયે ઘર,
 અને શય્યાના સમયે શય્યાનો ઉપભોગ કરે છે, સવાર સાંજ અને અધ્યાહ્ન

કૃતં ચલિકર્મ-કાકાઘર્થે દત્તાન્તભાગો યેન સ કૃતચલિકર્મી 'કપકોડયમંગલ-
પાયચ્છિન્ને' કૃતકૌતુકમન્નલમાયશ્ચિત્તઃ-કૃતાનિ કૌતુકાનિ મસતિલકાદીનિ મન્નલ
દધ્યક્ષતાદિ, પ્રાયશ્ચિત્તં-દુઃસ્વપ્નાદિ પ્રતિષ્ઠાત્ત્વેનાડશ્યકરણીયત્વાત્ યેન સ કૃત-
કૌતુકમન્નલમાયશ્ચિત્તઃ 'સિરસા ણ્યાઈ' શિરસા સ્નાતઃ 'કંઠે માલાકઢે' કંઠે માલા-
કૃત-કૃતકંઠમાલઃ 'આવિદ્ધમણિસુવર્ણે' આવિદ્ધમણિસુવર્ણઃ-માવિદ્ધે-પરિધૃતે શરીરે
મણિસુવર્ણે યેન સ તથા, 'કપિયમાલામડલો' કર્ણપતમાલામુકુટી-કર્ણપતઃ-પરિ-
ધૃતઃ માલાપ્રધાનો મુકુટો યેન સ તથા, સ્નાતાદિકં કૃત્વા સુવર્ણીડકકારાલકુકૃતઃ-
માલાનિર્મિતમુકુટવાન્ ભવતિ 'પલ્લિવદ્ધસરીરે' મતિવદ્ધસરીરઃ-દ્દહાવયવકાપો
યુવા દ્દહપુષ્પાક્ષઃ 'વર્ણારિપસોણિસુત્તગમન્નલદામકલાવે' મતિલમ્બિતશ્રીણિસુત્તક-
માલ્યદામકલાપઃ, કટયાશ્રોણિસુત્તં દધાતિ શિરસિ ચ માલામયમુકુટં વિભર્ષિતિ ।
'અહતત્થપરિહિપ' અહતત્થપરિહિતઃ-અહતસ્વચ્છન્નચીનવસ્ત્રસ્ય ધારકો મત્તિ ।
'ચંદ્રણોક્ષિત્તગાયસરીરે' ચન્દ્રનોક્ષિત્તગાયસરીરઃ, સ્વકીયસરીરે ચન્દ્રનલેપં કારયતઃ
'મહામહાલિપાઈ' મહત્સ્યા વિસ્તીર્ણાયાં 'કૂડાગારસાલાઈ' કૂડાગારશાલાયામ્
'મહામહાલયંસિ' મહતિ મહાલયે વિસ્તીર્ણે 'સીહાસણંસિ' સિંહાસને 'સ્થિગુમ્મ-

ચલિમન્ન ભાગ દેતે હૈં । કૌતુક, મંગલ ઓર પ્રાયશ્ચિત્ત કરતે હૈં અર્થાત્
મસ-તિલક આદિ કરતે હૈં, દધિ-અક્ષત આદિ કા મંગલ કરતે હૈં,
ઔર દુઃસ્વપ્ન આદિ કે ફલ કો નષ્ટ કરાને કે લિપ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મ
કરતે હૈં । શિર મેં માલા યુક્ત મુકુટ ધારણ કિયે હુઈ, ઇવં કંઠ મેં રત્નો
ઔર સ્વર્ણ કે આનુષ્ઠાન ધારણ કિયે હુઈ હોતે હૈં । દ્દહ શરીર થાલે
અર્થાત્ તરુણ હોતે હૈં, કમર મેં કંદોરા પહનતે હૈં, મસ્તક પર માલા મય
મુકુટ પહનતે હૈં, કોરે ઔર સ્વચ્છ વસ્ત્ર ધારણ કરતે હૈં । ડનકે શરીર
પર ચન્દન કા લેપ કિયા જાતા હૈ । તત્પરિણાત્ વે અત્યન્ત વિશાલ કૂડા-
ગાર શાલા મેં રવલે હુઈ વિસ્તીર્ણ સિંહાસન કે ડપર વૈઠકર રમજી

કાળે સ્નાન કરીને કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે. અર્થાત્ મસ્તી
(મશ) તિલક વિગેરે કરે છે. દહિં અક્ષત વિગેરેથી મંજલ કાર્ય કરે છે
અને દુઃસ્વપ્ન વિગેરેના ક્ષણેના નાશ કરવા માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મ કરે છે.
મસ્તક પર માળા યુક્ત મુકુટ ધારણ કરેલા હોય છે. તથા કંઠમાં રત્નો
અને સોનાના ઘરેણાઓ ધારણ કરેલા હોય છે. મજબૂત શરીરવાળા
અર્થાત્ યુવાન હોય છે, કંઠે કંદારો પહેરે છે. માથા પર માળાથી યુક્ત
મુકુટ પહેરે છે. કોરા અને સ્વચ્છ વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે તેઓના શરીર
પર ચંદનનો લેપ કરેલા હોય છે. તે પછી તેઓ અત્યંત વિશાળ ઓવી કૂડા
ગાર શાળામાં રાખેલાં મોટા સિંહાસન પર બેસીને સ્ત્રી સમૂહથી સેવાય છે.

संरिषुडे' स्त्रीगुल्मसंपरिषृतः, स्त्रीसमुदायैः संसेवितो भवति । 'सञ्चराइणं' सर्वे
रात्रेण 'जोइणा' उद्योतिषा 'क्षिपायमाणेण' ध्मायमानेन 'महया हयनट्ठीय-
वाइयतंतीतलतालतुडिघणम्वुंगपदुपवाइयरवेण' महताहतनाट्यगीतवादित्रतन्त्री-
तलतालत्रुटिकघनमृदङ्गपदुपवादित्ररवेण, तत्र-नाट्यं-लोकप्रसिद्धं गीतमपि लोक-
प्रसिद्धमेव, वादित्रं-वाद्यविशेषः तन्त्री-वीणा तलतालो हस्ततालः त्रुटितं वादित्रं
घनमृदङ्गः-पटहः प्रत्येकं समाप्तः ते पटुमिः पुरुषैः मवादिता स्तेषां महता रवेण-
शब्देन 'छरालाई' उदारान्-अत्युन्नतान् 'माणुस्ताई' मानुष्यान्-मनुष्यसम्बन्धिनः
'भोगभोगाई' भोग्यभोगान्-शब्दादिकान् 'भुजमाणे' भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति ।
एतदृशो राजस्थानीयसुखासीनो यदा किमप्याज्ञापयति-तदैव किञ्चिद्वा
सर्वे उपस्थिता भवन्ति, तथाऽऽज्ञानुरोधेन कार्यं कुर्वन्ति इति तद्वर्णयति 'तस्स जं
एगमवि आणवेमाणस्स' तस्य खलु पूर्वोक्तपुरुषैरुपमाज्ञापयतः-आज्ञां
कुर्वतः 'जाव' यावत् 'चत्तारि पंच जणा अवुत्ता चेव अब्भुद्धेति' एके पुरुषे आह्वयते
सति द्वौ त्रयः- चत्वारः पञ्च वा अनुक्ताः-अनाज्ञप्ता एव पुरुषा अभ्युत्तिष्ठन्ति,
यद्यपि कार्यवशाद् एकमाज्ञापयति तथापि अनाज्ञप्ताः-अनाहूता बहवः कार्यायोप-

समूह के द्वारा सेवित होते हैं । वहाँ रात भर दीपकों का प्रकाश रहता
है । नृत्य और गान होता है । जोर-जोर से वीणा, मृदंग ढोल और
हाथ की तालियों की ध्वनि होती है । इस प्रकार श्रेष्ठ से श्रेष्ठ मनुष्य-
संबन्धी कामभोगों को भोगते रहते हैं ।

इस प्रकार राजसी सुख भोगने वाला पुरुष जब किसी किंकर को
आज्ञा देता है तो उसी समय सारे किंकर उपस्थित हो जाते हैं और
उसकी आज्ञा के अनुसार कार्य करते हैं । यही बात आगे दिखालाई
जाती है-पूर्वोक्त सुखों को भोगने वाला जब एक किंकर पुरुष को
बुलाता है तो यावत् एक के बदले चार-पांच पुरुष बिना बुलाये ही

त्यां आभी रात दीवाज्जेने प्रकाश रडे छे. नृत्य अने गान थाय छे. जेर
जेरथी वीणा, मृदंग, ढोल अने तण्णियेने अपाज थते रडे छे. आ रीते
उत्तमभां उत्तम मनुष्य संबन्धी कामभोगेने भोगवता रडे छे.

आ रीते राजसी सुख भोगववावणे पुरुष न्यारे कछु ओक नोकरने
आज्ञा करे छे, तो तेज वथते अथा ज नोकरो उपस्थित थाय छे. अने
तेनी आज्ञा प्रमाणे कार्य करे छे. ओज वात हुवे आगण भताववाभां आवे
छे. पूर्वोक्त सुखेने भोगववा वणे पुरुष न्यारे ओक नोकरने पण्ण भोतावे
तो यावत् ओकने अइले आर पांच पुरुषो भोताव्या बिना ज बाबर थई

સ્થિતિ મળે, અધ્યુદ્યાય અનેકે કિં કુર્વન્તિ તત્રાહ—‘મળ દેવાણુપ્પયા’ યજ્ઞત-કથયત હે દેરાનુપિયા ! ‘કિં કરેમો કિં આહરેમો કિં ઉવજેમો’ કિં કુર્મો, કિપાદરામો, કિમુપનયામો—કિમાનીય અર્પયામ : ‘કિં આચિ-દ્ધામો’ કિમાતિદ્ધામો—કસ્મિન્ કાર્યે વર્તમામ : ‘કિં મે હિયં હિચ્છયં’ કિં યુષ્માકં હિતમિદ્ધમ્ ‘મે’ હિત યુષ્માકમ્ ‘કિં મે આસગરસ સયદ્’ કિં યુષ્માકમ્ આસ્યસ્ય સ્વદતે—કિં મવતાં મુલાય રોચતે, ‘તમેવ પાસિત્તા’ તમેવ તાદૃશં પુરુષમ્ દૃષ્ટ્વા ‘અપારિયા’ અનાર્યા : ‘એવં વયંતિ’ એવં વદન્તિ ‘દેવે સ્વલુ અયં પુરિસે’ દેવ : સ્વલુ અયં પુરુષા : ‘દેવસિણાય સ્વલુ અયં પુરિસે’ દેવસ્નાતકા :—દેવશ્રેષ્ઠ : સ્વલુ અયં પુરુષ : ‘દેવસીવિગિજે સ્વલુ અયં પુરુષ :’ દેવાનાં હિ જીવનાં વ્યતિગમયતિ ‘અન્ને ત્રિ ય ણે ડરજીવંતિ’ અન્યેડપ્યેનમુપજીવન્તિ, અન્યેડપિ બહર : એનમુડજીવ અસ્યાડધારેણ સ્વકીયજીવનયાત્રામ્ આનન્દભાગિતયા ગમયન્તિ ‘તમેવ પાસિત્તા આરિયા વયંતિ’ તમેવ દૃષ્ટ્વા આર્યા : પુનરેવં વદન્તિ મોગાદ્યાસક્તમાનસં તે પુરુષવિશેષં યમનાર્યા : પુણ્યફલમોક્તારં મન્યન્તે । ‘અમિકંતકૂલકમ્મે સ્વલુ અયં પુરિસે’ અયં પુરુષસ્તુ—જાજિર હો જાતે હૈં ઓર કહતે હૈં—હે દેવોં કે પ્યારે આજ્ઞા દીજિએ કયા કરેં ? કયા લાવેં ? કયા અર્પણ કરેં ? કિસ કાર્ય મેં લગેં ! આપકો કયા હિતકર ઓર કયા હિટ હે ? આપકે સુખ કો કયા રુચિકર હે ?

હસ પ્રકાર કે સુખ મોગને વાલે પુરુષ કો લેલ કર અનાર્ય લોગ પેસા કહતે હૈં—યહ પુરુષ તો દેવ હૈં ! દેવ હી કયા, દેવોં મેં મી શ્રેષ્ઠ હૈં, યહ દિવ્ય જીવન વ્યતીત કર રહા હૈં ! હસકે સહારે દૂસરે મી સહુત સે લોગ ગુલછરે લડા રહૈં હૈં—સુખપૂર્વક જીવન યાપન કર રહે હૈં ! કિન્તુ ડસી મોગાસક્ત પુરુષ કો લેલ કર આર્ય જન હસ પ્રકાર કહતે હૈં—યહ પુરુષ અસ્યન્ત હી કૂર કર્મ કરને વાલા હૈં ! યહ સહા હી

જાય છે. અને કહે છે કે—હે દેવોના પ્યારા ! આજ્ઞા આપો અમો શું કરીએ ? શું લાવીએ ? શું અર્પણ કરીએ ? શું કાર્યમાં લાગીએ ? આપને શું હિતકર અને હિટ છે ? આપના મુખને શું ગમશે ?

આવી રીતના મુખને લોભવવા વાળા પુરુષને એધને અનાર્ય લોકો એવું કહે છે—આ પુરુષ તો દેવ છે, દેવજ શું ? દેવોથી પણ ઉત્તમ છે. આ દિવ્ય જીવન વીતાવી રહેલ છે. તેની સહાયથી બીજા પણ ઘણા લોકો મલ્લ ઉઠાવી રહ્યા છે. એટલે કે મુખી જીવન વીતાવી રહેલ છે.

પરંતુ એ લોભાસક્ત પુરુષને આર્ય બ્યારે એવું કહે છે કે—આ પુરુષ કૂર કર્મ કરવાવાળો છે. આ ધણો જ ખૂત છે. આ પોતાની રક્ષામાં

અભયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિકરૂપણમ્

૨૫૭

અભિક્ષાન્તકૂરકર્મા, અત્યન્તમેવ કૂર કર્મ કરોતિ, 'અતિધુતે અહાચરવત્તે દાક્ષિણામિર નેરહ્મ કળ્હપવિત્તવ' અતિધુતોંસ્ત્યાત્મરક્ષકઃ-દક્ષિણામી નૈરચિકા-કુળ્હ-પાશ્વિકઃ, અર્દ્ધપુદ્ગલપરાવર્તનકાલાધિકઃ સંસારો વર્તતે સ કુળ્હપાશ્વિકઃ કથયતૈ 'આગમિસ્સાળં' આગમિવ્યતિકાલે 'દુલ્લહ્મહિયાવ' દુર્લભબોધિકા 'મવિસ્સંદ' મવિવ્યતિ, 'કૂરકર્મણિ સદૈવ થાપુતરવાદ્ મવિવ્યત્કાલે કપમપ્પયં ન સુલભાજ્ઞ-સ્થાત્ તથા દુર્લભબોધિરપિ મવિવ્યતિ । સુલભબોધિત્વં નાસાદવિવ્યતિ, અધર્મમથ-જીવનાત્ 'ઇચ્છેયસ્સ' હત્યેતસ્ય 'ઠામસ્સ' પૂર્વોપદર્શિતમાનુષ્યસુલભસ્થાનસ્ય 'વેને' એકે-કેવન મન્દબુદ્ધયઃ 'ઉદ્ધિયા' ઉત્થિતાઃ-મિસાર્થં ક્રુતપ્રવત્ના અપિ 'અમિ-ગિજ્ઞંતિ' અમિગૃધ્યન્તિ-કેચિદ્ મન્દબુદ્ધયો મોક્ષાય સમુત્થિતા અપિ પૂર્વોક્ત-સ્થાનમભિલ્ખન્તિ, તદ્વિષયકસ્પૃહાં કુર્વન્તિ 'વેને અનુદ્ધિયા અમિગિજ્ઞંતિ' એકે અનુત્થિતાઃ-ગૃહસ્થા અપિ અમિગૃધ્યન્તિ-ઇદં સુલભસ્થાનમભિલ્ખન્તિ-'વેને' એકે 'અમિજ્ઞાણા' અમિજ્ઞાણકુલાઃ-તૃણાતુરાઃ 'અમિગિજ્ઞંતિ' અમિગૃ-

ધૂત્તે હૈં ! યહ અપની રક્ષા મેં તત્પર રહતા હૈ ! યહ દક્ષિણ દિશા કે નરક મેં જાકર ઉત્પન્ન હોને લાલા હૈ ! યહ કુળ્હ પાશ્વિક હૈ અર્થાત્ અર્દ્ધ-પુદ્ગલ પરાવર્તન મેં બીં હસકા જન્મ-મરણ કા પ્રવાહ સમાપ્ત હોને લાલા નહીં હૈં ! યહ દુર્લભબોધિ હોગા સદૈવ કૂર કૃત્યો મેં સંલગ્ન રહને કે કારણ યહ મવિવ્યત્ કાલ મેં કિસી બીં પ્રકાર સુખી હોને લાલા નહીં હૈ ! હસકો સરલતા સે સમ્યક્ત્વ મિલને લાલા નહીં હૈ, ક્યોંકિ યહ અધર્મમથ જીવન જી રહા હૈ !

કોઈ-કોઈ મૂર્ખ પુરુષ ગૃહસ્થાગી હોકર ઓર મોક્ષ કે લિપ પ્રયત્ન-શીલ હોકર બીં પૂર્વોક્ત સુલભ સ્થાન કી ઇચ્છા કરતે હૈં ઓર કોઈ-કોઈ ગૃહસ્થ બીં હસકો અભિલાષા કરતે હૈં । તૃણા સે આતુર લોગ હસ

તત્પર રહે છે. આ દક્ષિણ દિશાના નરકમાં જઇને ઉત્પન્ન થવાવાળો છે, આ કુળ્હ પાશ્વિક છે, અર્થાત્ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં પણ તેના જન્મ મરણનો પ્રવાહ સમાપ્ત થવાવાળો નથી. આ દુર્લભ બોધી થશે. હંમેશાં કૂરકર્મોમાં લાગી રહેવાથી આ મવિવ્ય કાળમાં કોઈ પણ પ્રકારથી સુખી થવાના નથી, તેને સરલતાથી સમ્યક્ત્વ મળવાનું નથી. કેમકે આ અધર્મમથ જીવન જીવી રહ્યા છે.

કોઈ કોઈ મૂર્ખ પુરુષ ગૃહસ્થાગી થઇને અને મોક્ષ માટે પ્રયત્ન શીલ થઇને પણ પૂર્વોક્ત સુખસ્થાનની ઇચ્છા કરે છે. અને કોઈ કોઈ ગૃહસ્થ પણ તેની ઇચ્છા કરે છે. તૃણાથી આતુર લોકો આ સુખ સ્થાનની ઇચ્છાના

અવન્ટિ-વિષયસુખાનિ અમિલવન્ટિ । एवं रसगौरवम् ऋद्धिगौरवं सातागौरवं चाभिलषन्ति । वस्तुतः 'एसटाणे अणारिण' एतत्-पूर्वोक्तं विषयोपप्लुतं स्थान मनार्थम्-अत्यन्तमेवाऽशोभनम् 'अकेवळे' अकेवलम्, न यत्र भवति केवलज्ञानम् एतत्स्थानासीनः कथमपि केवलज्ञानं न प्राप्नोति 'अप्पडिपुन्ने' अपतिपूर्णम्-आत्मन्तिकसुखरहितम् 'अणेयाउण' अनैयायिकम्-न न्यायी विद्यतेऽस्मिन् स्थाने 'असंसुदे' असंसुद्धम्, अत्र शुचित्वे नास्ति प्राणातिपातादिसङ्करात् । 'असल्लघत्तणे' अल्लस्यकर्षणम्-कर्मरूपं शल्यं नात्र कर्तर्यते-कर्मणो निराकरणं न भवति । 'असिद्धिमग्गे' असिद्धिमार्गः-सिद्धेरविचलसुखप्राप्ते मार्गभूतं नैतत् स्थानम् 'अमुत्तिमग्गे' अमुक्तिमार्गः-अभिहितार्थकर्मप्रहीणमपि नाऽनेन मार्गेण प्राप्यते । 'अनिर्वाणमग्गे' अनिर्वाणमार्गः-नायं निर्वाणस्य-परमसुखस्य मार्गः 'अणिज्जाणमग्गे' अनिर्याणमार्गः-नायं निर्याणस्य सकलकर्मणः आत्मनिःसरणस्य मार्गोऽपि । 'असख्खदुक्खप्पहीणमग्गे' असर्वदुःखप्रहीणमार्गः-सर्वदुःखानां विनाशनन कम्पि न, 'एगंतमिच्छे' एकान्तमिच्छा-एकान्ततो मिच्छाभूतं स्थानम् 'अप्पाहु' असाधु-अशोभनमिदं

સુખસ્થાન કી કામના કરતે હૈં एवं रस ऋद्धि-सातागौरव चाहते हॆं ! किन्तु वास्तव में यह स्थान अर्थात् अधम है, केवलज्ञान से रहित है अर्थात् इस विषय-विलास के स्थान में रहने वाला पुरुष कदापि केवलज्ञान प्राप्त नहीं कर सकता । यह आत्यन्तिक सुख से रहित है, न्याययुक्त नहीं है, प्राणातिपात आदि पापों के सम्पर्क के कारण अशुद्ध है, कर्म रूप शल्य को काटने वाला नहीं है, असिद्धि का मार्ग है अर्थात् अनन्त अविचल सुख की प्राप्ति का विरोधी है, मुक्तिका मार्ग नहीं है निर्माण-परम शान्ति का मार्ग नहीं है, निर्याण का मार्ग नहीं है, सकल दुःखों के विनाश का मार्ग नहीं है, यह एकान्त रूप से मिच्छा है, अशोभन है । यह प्रथम अधर्मपक्ष-पुण्डरीक प्रकरण

કરે છે, અને રસ, ઋદ્ધિ સાતા ગૌરવની ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આ સ્થાન અનાર્થ અર્થાત્ અધમ છે. કેવળજ્ઞાન વિનાશુ છે. અર્થાત્ આ વિષય વિલાસના સ્થાનમાં રહેવાવાળો પુરૂષ કદાપિ પણ વખતે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી આ આત્મતિક સુખથી રહિત છે ન્યાય યુક્ત નથી પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાપોના સંપર્કથી અશુદ્ધ છે. કર્મ રૂપ શલ્યને કાપવા વાળા નથી, અસિદ્ધિના માર્ગ રૂપ છે. અર્થાત્ અનન્ત અવિચલ સુખની પ્રાપ્તિના વિરોધી છે. મુક્તિના માર્ગ નથી, નિર્વાણ પરમશાંતિનો માર્ગ નથી. નિર્યાણનો માર્ગ નથી. સકળ દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ નથી. આ એકાન્ત

સમગ્રાયૈશોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિકરણમ્

૨૫૬

સ્થાનમ્ 'એમ સ્વલુ' એઃ સ્વલુ 'પદમસ્સ' ધમ્મપક્કસ્સ 'ઠાણસ્સ' સ્થાનસ્ય 'અધ્મ્મ-
પક્કસ્સ' અધર્મપક્કસ્ય-પુણ્ડરીકપકરણસ્ય 'વિભંગે એવમાહિણ' વિમજ્જો-વિચાર
આરુપ્યાતઃ, સર્વથા દુઃસ્થાનતિક્રમણાત્, વિદુષા એતત્ સ્થાનં કદાપિ ન પ્રાર્થનીયમ્
કિન્તુ-ઇતો વિરક્તિરેવ કરણીયેતિ માતઃ ॥સૂ. ૧૭૧=૨૩

પૃષ્ઠ-અહાવરે દોઢસ્સ ઠાણસ્સ ધમ્મપક્કસ્સ વિભંગે એવ-
માહિજ્જહ, હહ સ્વલુ પાર્હણં વા પડીણં વા ઉદીણં વા દાહિણં વા,
સંતેગદ્ધયા મણુસ્સા ભવંતિ, તં જહા-આરિયા વેગે-અણારિયા
વેગે ઉચ્ચાગોયા વેગે ણીયા ગોયા વેગે કાયમંતા વેગે હસ્સમંતા
વેગે સુવત્તા વેગે દુવન્ના વેગે સુરુવા વેગે દુરુવા વેગે, તેસિં ચ ણં
સ્વેત્તવસ્થૂણિ પરિગ્ગહિયાઈં ભવંતિ, એસો આલાવગો જહા પોંડ-
રીણ તહા જેયવ્વો, તેજેવ અમિલાવેણ જાવ સવ્વોવસંતા
સવ્વત્તાણ પરિનિવ્વુડે ત્તિ વેમિ। એસ ઠાણે આરિણ કેવલે
જાવ સવ્વદુક્ખપ્પહીણમર્ગે એગંતસમ્મે સાધુ, દોઢસ્સ ઠાણસ્સ
ધમ્મપક્કસ્સ વિભંગે એવમાહિણ ॥સૂ. ૧૮૧=૨૩॥

છાયા-અર્થાડપરો દ્વિતીયસ્ય સ્થાનસ્ય ધર્મપક્કસ્ય વિમજ્જઃ એવ મારુપાયતે,
હહ સ્વલુ પ્રાચ્યાં વા પ્રતીચ્યાં વા ઉદીચ્યાં વા દક્ષિણસ્યાં વા સન્ત્યેકતયે મનુરુપા
મવન્તિ, તથા-આર્યા એકે-અનાર્યા એકે-ઉચ્ચગોત્રા એકે નીચગોત્રા એકે-
કાયવન્ત એકે-હસ્સવન્ત એકે-સુવર્ણા એકે-દુર્વર્ણા એકે સુરુપા એકે-દુરુપા એકે,
તેષાં ચ સ્વલુ ક્ષેત્રવાસ્તુનિ પરિગૃહીતાનિ મવન્તિ, એવ આલાવકો યથા પોંડરીકે
તથા નેત્રવ્યઃ, તેનૈવામિલાપેન યાવત્ સર્વોપજ્ઞાન્તાઃ સર્વાશ્મતયા પરિનિર્વૃત્તા इति
બ્રવીમિ । એતત્ સ્થાનમાર્યૈ કેવલં યાવત્ સર્વદુઃસ્થપહીણમાર્ગમ્ એકાન્તસમ્યક્ સાધુ,
દ્વિતીયસ્ય સ્થાનસ્ય ધર્મપક્કસ્ય વિમજ્જ-એવમારુપ્યાતઃ ॥પૂ. ૧૮=૨૩॥

કા વિચાર કહા ગયા હૈ । જ્ઞાની પુરુષ કો હસ સ્થાન કો કદાપિ હચ્છા
કરની નહીં આહિણ કિન્તુ હસસે વિરક્તિ હી કરની આહિણ ॥૧૭॥

૩૫થી મિથ્યા છે. અશોભન છે. આ પહેલા અધર્મ પક્ક-પુંડરીક પ્રકરણનો
વિચાર કહેલ છે. જ્ઞાની પુરુષોએ આ સ્થાનની ઇચ્છા કોઇ કાળે કરવી
ન એઇએ. પરંતુ આનાથી વિરક્ત જ રહેવું એઇએ. ॥સૂ. ૧૭૧

ટીકા—અધર્મપક્ષસ્ય નિરૂપણં કૃતં સમ્પત્તિ-ધર્મપક્ષં નિરૂપયિતુમાહ—
 ‘અઘાવરે’ इत्यादि । ‘अघावरे’ अयाऽपरः ‘दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स’
 द्वितीयस्य स्थानस्य—पुण्डरीकप्रकरणधर्मपक्षस्य ‘विभंगे एवमाहिज्जइ’ विभङ्गः—
 विचारः एवं—वक्ष्यमाणप्रकारेण आख्यायते, ‘इह खञ्ज पाईणं वा’ पाच्यां—पूर्वस्यां
 दिशि वा ‘पडीणं वा’ मतीच्यां—पश्चिमायां वा ‘उदीणं वा’ उदीच्याम्—उत्तरदिशि
 वा ‘दाहिणं वा’ दक्षिणस्यां दिशि वा ‘संतेणइया मणुस्सा भवंति’ सन्त्येकतये—
 अनेकप्रकारका मनुष्या भवन्ति ‘तंजहा’ तथा—‘आरिया वेगे’ आर्याः सद्धर्मा-
 चरणशीला वा एके ‘अणारिया वेगे’ अनार्या वा एके ‘उच्चागोया वेगे’ उच्च-
 गोत्रा वा एके—उग्रवंश्याः ‘णीयागोया वेगे’ नीचगोत्रा वा एके—शूद्रादयः ‘कायमंता
 वेगे’ इक्ष्मन्तावेगे’ कायवन्तो दीर्घकाया वा एके, हस्ववन्तः—छुशरीरा वा एके
 ‘सुवन्ना वेगे’ सुवर्णाः—सुन्दरवर्णान्त एके, ‘दुवन्ना वेगे’ दुर्वर्णाः—कुस्मितवर्णवन्त

‘અઘાવરે દોચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—અધર્મ પક્ષ કા નિરૂપણ કિયા જાતુકા હૈ અથ ધર્મ પક્ષ કા
 નિરૂપણ કરતે હૈ—અથ દૂસરે સ્થાન પુણ્ડરીક પ્રકરણ કે ધર્મ પક્ષ કા વિચાર
 કિયા જાતા હૈ—ઇસ લોક મેં પૂર્વ દિશા મેં પશ્ચિમ દિશા મેં ઉત્તર દિશા
 મેં ઔર દક્ષિણ દિશા મેં અનેક પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હૈ । વે ઇસ
 પ્રકાર હૈ—કોઈ આર્ય અર્થાત્ સમીચીન ધર્મ કા આચરણ કરને વાલે ઔર
 કોઈ અનાર્ય હોતે હૈ, કોઈ ઉચ્ચ ગોત્રી હોતે હૈ કોઈ નીચ ગોત્રી શૂદ્રા-
 દિક હોતે હૈ, કોઈ લમ્બે શરીર વાલે તો કોઈ ઓટે શરીર વાલે હોતે
 હૈ, કોઈ સુવર્ણ વાલે તો કોઈ દુર્વર્ણ વાલે હોતે હૈ, કોઈ સુન્દર રૂપ વાલે

‘અઘાવરે દોચ્ચસ્સ ઠાણસ્સ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયું છે, હવે ધર્મ
 પક્ષનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.—હવે બીજા સ્થાન પુંડરીક પ્રકરણના
 ધર્મ પક્ષનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

આ લોકમાં પૂર્વ દિશામાં પશ્ચિમ દિશામાં, ઉત્તર દિશામાં, અને
 દક્ષિણ દિશામાં અનેક પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે, તે આ પ્રમાણે છે. કોઈ
 આર્ય અર્થાત્ સમીચીન ધર્મનું આચરણ કરવાવાળા, અને કોઈ અનાર્ય
 હોય છે. કોઈ ઉચ્ચ ગોત્રવાળા હોય છે. કોઈ નીચ ગોત્રવાળા શૂદ્રાદિક હોય
 છે. કોઈ લાંબા શરીરવાળા હોય છે. તો કોઈ ટુકા શરીરવાળા હોય છે.
 કોઈ સારા વર્ણવાળા તો કોઈ કદરૂપા હોય છે. કોઈ સુંદર રૂપવાળા

એકે 'સુરુવા વેગે દુરુવા વેગે' સુરુપા:-સુન્દરાકૃતયઃ એકે, દુરુપા:-કુત્સિતા-
કૃતય એકે 'તેસિ ચ ણં સ્વેતત્ત્વધૂનિ પરિગ્રહિયાઈ ભવંતિ' તેષાં ચ સ્વલુ-આયૌદીનાં
ક્ષેત્રવાસ્તૂનિ-ક્ષેત્રમન્દિરાણિ પરિગૃહીતાનિ ભવન્તિ 'એસો આલાવળો જહા પોંડરીણ
તથા ણેવગ્ગો' એવ આલાવળો યથા પોંડરીકે પુણ્ડરીકપ્રકરણે કથિતસ્તયેવ
તેનૈવ પ્રકારેણ નેતવ્યઃ-इहापि वक्तव्यः विशेषरतु पुण्डरीकप्रकरणे द्रष्टव्यः
'તેણેવ અમિલાલેણ જાવ સવગોવસંતા સવત્તાણ પરિનિવ્વુટ્ઠતિવેમિ'
તેનૈવ અમિલાલેણ પ્રકારેણ યાવત્ સર્વોપશાન્તા સર્વરૂપાયેભ્યો નિવૃત્તા સ્તથા
સર્વેન્દ્રિયવિષયેભ્યો નિવૃત્તાઃ સર્વાત્મતથા પરિનિવૃત્તાઃ સર્વેભ્યઃ પ્રાણાતિપાતાદિ-
ભ્યો નિવૃત્તાઃ સૈ ધર્મપક્ષીયાઃ, इत्यहं सुधर्मास्वामी ब्रवीमि-कथयामि यथा-मम-
चस्थाने, 'एष ठाणे आरिए केले जाव सवदुक्खरहीणमग्गे एगंतसम्मं साहु'
एतत्स्थानमार्थम्-आर्यपुरुषैः सेवितम्, केवलं-केवलज्ञानप्रापकम्, यावत्-प्रति-
पूर्णं नैवाधिकं संशुद्धं प्राणातिपातादिदोषवर्जितं शल्यकर्तनम्-कर्मरूपशल्यस्य
विनाशकम्, सिद्धिमार्गं सिद्धेः प्रापकम् मुक्तिमार्गं-मुक्तिप्रापकम्, निर्वाणमार्गम्-
और कोई कुरूप होते हैं। ये आर्य आदि मनुष्य क्षेत्र वास्तु आदि के
परिग्रहवान् होते हैं, इत्यादि आलापक जो पुण्डरीक के प्रकरण में कहा
गया है, उसी प्रकार यहां भी कहलेना चाहिए। यावत् जिन्होंने अपनी
सब इन्द्रियों को बन्धीभूत करलिया है, जो सब कषायों से निवृत्त हैं
और सब इन्द्रियविषयों से विमुक्त हैं, वे धर्म पक्षीय हैं, ऐसा श्री
सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं। यह स्थान (धर्मपक्ष) आर्य पुरुषों
द्वारा सेवित है, केवलज्ञान को प्राप्ति कराने वाला है, प्रतिपूर्ण है,
न्याय युक्त है, प्राणातिपात आदि दोषों से रहित होने के कारण
विशुद्ध है, शल्यों को नष्ट करने वाला अर्थात् कर्मों का विनाशक है,
सिद्धि का मार्ग है, मुक्ति का मार्ग है, निर्वाण (मोक्ष) का मार्ग है,

અને ઠાઈ પુરૂષ હોય છે. આ આર્ય વિગેરે મનુષ્યો ક્ષેત્ર, વાસ્તુ
વિગેરેના પરિગ્રહવાળા હોય છે. વિગેરે આલાવળો જે પુંડરીકના પ્રકરણમાં
કહેલ છે, એજ પ્રમાણે અહિયાં પણ કહી લેવા બેઠાં છે. યાવત્ જેઓએ
પોતાની સમગ્રી ઇન્દ્રિયોને વશ કરેલ છે. જે સઘળા કષાયોથી નિવૃત્ત છે.
અને સઘળી ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી વિમુક્ત હોય છે. તેઓ ધર્મ પક્ષના છે.
એ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામી જ'બ્ જુસ્વામીને કહે છે. આ સ્થાન (ધર્મપક્ષ)
આર્ય પુરૂષો દ્વારા સેવિત છે. કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવાવાળું છે. પ્રતિ
પૂર્ણ છે. ન્યાય યુક્ત છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરે દોષોથી રહિત હોવાના કારણે
વિશુદ્ધ છે. શલ્યોનો નાશ કરવાવાળા અર્થાત્ કર્મોના વિનાશક છે.
સિદ્ધિના માર્ગ રૂપ છે. મુક્તિનો માર્ગ છે. નિર્વાણ (મોક્ષ) નો માર્ગ છે.

અશેષકર્મક્ષયાત્મકનિર્વાણસ્ય સાધકમ્, નિર્વાણમાર્ગમ્, સર્વદુઃખહરીતમાર્ગ-સર્વ-
દુઃખરહિતમાર્ગમ્, એકાન્તમમ્યક્ સાધુ-અત્યન્તોત્તમમ્-એવં મકારેણ 'દોષસ્ત
ઠાણસ્ત ધર્મપવત્સ્ત' દ્વિતીયસ્ય સ્થાનસ્ય ધર્મપક્ષસ્ય 'વિભંગેણમાહિણ' વિભક્તો
વિચારઃ એવં-પૂર્વપદશિતક્રમેણ આલ્ખ્યાતઃ-કથિત ઇતિ ॥સૂ૦ ૧૮=૩૩॥

મૂલમ્-અહાવરે તત્ત્વસ્ત ઠાણસ્ત મિસ્તગસ્ત વિભંગે એવમા-
હિજ્જહ, જે હમે ભવંતિ આરણિયા આવસહિયા ગામણિયંતિયા
કળ્હુઈ રહસિયા જાવ તે તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા ભુજ્જો ઇલ-
મૂયત્તાણ તમુત્તાણ પચ્ચાયંતિ, એસ ઠાણે અનારિણ અકેવલે જાવ
અસવ્વદુક્ખપહીણે મગ્ગે ઇગંતમિચ્છે અસાહુ, એસ ચલુ તત્ત્વસ્ત
ઠાણસ્ત મિસ્તગસ્ત વિભંગે એવમાહિણ ॥સૂ૦ ૧૯॥૩૪॥

છાયા—અયાપર સ્ત્રીપસ્ય સ્થાનસ્ય મિશ્રકસ્ય વિભક્તઃ એવમાલ્ખ્યાયતે યે
હમે ભવન્તિ આરણિકાઃ અવસથિકાઃ પ્રામાન્તિકાઃ કચિદ્રાહસિકાઃ યાવત્ તે તત્તો
વિપ્પમુચ્ચમાના ભૂયઃ ઇલમૂક્તવાય તમસ્ત્વાય મત્સ્યાયન્તિ । એતસ્થાનમ્ અનાર્યમ્
અકેવલં યાવદ્ અસર્વદુઃખપહીણમાર્ગમેકાન્તમિચ્છ્યા અસાધુ । એસ ચલુ ત્રીતીયસ્ય
સ્થાનસ્ય મિશ્રકસ્ય વિભક્તઃ એવમાલ્ખ્યાતઃ । સૂ૦ ૧૯=૩૪॥

ટીકા—ધર્માધર્મયોર્વિભક્તૌ નિરૂપિતૌ સમ્પત્તિ-ત્રીતીયં મિશ્રકસ્થાનં મદ-
શયતિ—'અહાવરે' ઇત્યાદિ, 'અહાવરે' અયાપરઃ 'તત્ત્વસ્ત' ત્રીતીયસ્ય 'ઠાણસ્ત' સ્થા-
નિર્વાણ (કર્મ રહિત હોતે) કા માર્ગ છે, સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત કરને કા
માર્ગ છે, એકાન્ત સમ્યક્ છે । હસ પ્રકાર દસરે સ્થાન અર્થાત્, ધર્મપક્ષ
કા વિચાર કહા ગયા છે ॥૧૮॥

'અહાવરે તત્ત્વસ્ત ઠાણસ્ત' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ ઓર અધર્મ પક્ષ કા વિચાર કહા જાચુકા છે ।
અચ ત્રીસરે મિશ્રપક્ષ કા અર્થાત્ ધર્માધર્મ પક્ષ કો દિશ્વલાતે હૈં-ત્રીસરે

નિર્વાણ (કર્મરહિત થવાના) ના માર્ગ ૩૫ છે. સધળા દુઃખોના અંત કર-
વાના માર્ગ ૩૫ છે. એકાન્ત સમ્યક્ છે. આ રીતે ખીજા સ્થાન અર્થાત્
ધર્મપક્ષનો વિચાર કહેવામાં આવેલ છે. ॥સૂ. ૧૮॥

'અહાવરે તત્ત્વસ્ત ઠાણસ્ત' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ અને અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરવામાં આવી ગયેલ
છે. હવે ત્રીજા મિશ્રપક્ષનો અર્થાત્ ધર્મોધર્મ પક્ષનો વિચાર બતાવવામાં

નસ્ય 'મિસ્સગસ' મિશ્રકસ્ય 'વિમંગે એવમાહિજન' વિમજ્ઞ:-વિચાર એવાસ્થા-
પસે 'જે હમે ભવંતિ' એ હમે ભવન્તિ 'આરણિયા' આરણ્યકા:-અરણ્યે નિવસન્ત
સ્તાપસા: 'આવસદિયા' આવસથિકા:-ગૃહં નિર્માય તત્ર વસન્ત સ્તાપસમમૃતય: ।
'ગામણિયંતિયા' ગ્રામાન્તિકા:-ગ્રામસમીપે નિવાસશીલા: 'કળ્હુર્રહસ્તિયા' વચ્ચિ-
દ્રાહસિકા:-સામુદ્રિકાદિદ્વારા રહસ્યવાર્તાકર્તાર: 'જાવ' યાવત્-તે અનાયી વિમ-
તિયન્ના: કાલક્રમાસે કાલં કૃત્વા અન્યતરેષુ સામુરિકેષુ કિલિષિકેષુ ઉપપાતારો
ભવન્તિ । 'તે તઓ વિગમુન્વમાણા' તે-તાપસા: મૃત્વા કિલિષા:-દેવા ભવન્તિ,
તે તત્રાડનેકપ્રકારકમોગાન્ બ્રુત્વા 'તઓ' તત્તો દેવલોકાદ્ ત્રિમુચ્યમાના:-
ચ્યુતા: સન્ત: 'મુજ્જો' મૂય: 'પલમૂયતાણ' પલમૂકત્વાય-સ્વામાવિકમૂકપવ-
નાય 'તમુચ્ચાણ' તમસ્ત્વાય-જન્માન્ધત્વાય 'પન્ચાપંતિ' પત્યાપાન્તિ-મનુષ્યલોકે
આગચ્છન્તિ 'પસઠાણે અણારિણ' પતસ્થાનમનાર્યમ્-આર્યપુરુષૈરસેવિતસ્થાનન્
'અકેવલે' અકેવલમ્-નૈતસ્થાનં કેવલજ્ઞાનસમુત્પાદકમ્ 'જાવ' યાવત્ 'અસક્વદુ-
ક્તપદોળમગે' અસર્વદુ:સ્વપ્રહીણમાર્ગ:, ન યત્ર સર્વદુ:લાનાં ક્ષયો ભવતિ । 'પગંત-

સ્થાન-મિશ્રપક્ષ કા વિચાર હસ પ્રકાર હૈ-

એ જો અરણ્ય મેં નિવાસ કરને વાલે તાપસ હૈ, જો ઘર બનાકર
ઉસમેં રહને વાલે તાપસ આદિ હૈ, જો ગ્રામ કે સમીપ વસને વાલે તાપસ
હૈ, જો સામુદ્રિક આદિ દ્વારા રહસ્ય મય વાતે કરનેવાલે હૈ અર્થાત્ ગુપ્ત
વાર્તાલાપ ક્રિયા કરતે હૈ વે ગલન માર્ગે કો અંગીકાર કિયે હુણ હૈ ।
વે મૃત્યુ કા અવસર આને પર મરણ કો પ્રાપ્ત હોકર કિલિષી દેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈ । એસે તાપસ જબ કિલિષી દેવ પર્યાય સે ક્યુન હોતે
હૈ તો ગૂંને કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ, જન્માન્ધ હોતે હૈ । યહ સ્થાન બી
આર્ય પુરુષોં દ્વારા સેવિત નહીં હૈ, કેવલજ્ઞાન કા જનક નહીં હૈ યાવત્

આવે છે-ત્રીજા સ્થાન-એટલે કે મિશ્ર પક્ષનો વિચાર આ પ્રમાણે કહેલ છે.
-એઓ આ જંગલમાં વસનારા તાપસો છે, એઓ ગામની નજીક વસનારા
તાપસો છે એઓ ઘર બનાવીને વસનારા તાપસો છે. એઓ સામુદ્રિક લક્ષણો
વિગેરે દ્વારા રહસ્ય યુક્ત વાતો કરવાવાળા છે, અર્થાત્ ગુપ્ત વાર્તાલાપ કર્યા
કરે છે. તેઓએ ખરાબ માર્ગનું અવલમ્બન કરેલ છે. તેઓ મૃત્યુનો અવસર
આવે ત્યારે મરણ પામીને કિલિષીદેવ પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એવા
તાપસો ત્યારે કિલિષીદેવ પર્યાયથી મૃત થાય છે, ત્યારે ગુનાના રૂપથી
ઉત્પન્ન થાય છે, જન્માન્ધ થાય છે, આ સ્થાન આર્ય પુરુષો દ્વારા સેવવાને

મિષ્ટકે' એકાન્તમિથ્યા 'અસાહુ' અસાધુ-અશોભનમ્ 'એમ તલુ તલસ ઠાણસ મિસસાસ' એમ તલુ તૃતીયસ્ય સ્થાનસ્ય મિશ્રકસ્ય 'વિભંગે એવ માહિય' વિમળઃ-વિચાર એવપાત્રગતઃ, અતઃપિ ધર્મસ્યાડસ્યત્વાત્-અધર્મસ્ય ચ વહુત્વાત્ વિવેકવતા ત્યાગ એવ કરણીય ઇતિ । સુ. ૧૧-૩૨॥

સૂત્રમ્-અહાવેરે પઠમસસ ઠાણસસ અધમ્મપક્કલસસ વિભંગે ધવમાહિજ્જહ, હહ તલુ પાર્થિવં વા ૪ સંતેગહયા મણુસસા ભવંતિ મિહરથા મહિચ્છા મહારંભા મહાપરિગહા અધમ્મિયા અધમ્મા-ણુયા અધમ્મિટ્ઠા અધમ્મવંત્ઠાઈ અધમ્મપાયજીવિણો અધમ્મ-પલોઈ અધમ્મપલજ્જણા અધમ્મસીલસમુદાયારા અધમ્મેણં ચેવ ચિત્તિ કપ્પેમાણા વિહરંતિ । હણ છિંદ મિંદ વિગત્તગા લોહિય-પાણા ચંડા રુદ્ધા સુદ્ધા સાહસિયા ઉવકુંચણવંચણમાયાણિય-ડિકૂડકવડસાઈસંપઓગવહુલા દુસ્સીલા દુવ્વયા દુપ્પડિયાણંદા અસાહુ સઠ્ઠાઓ પાણાહવાયાઓ અપ્પડિવિરયા જાવજ્જીવાપ જાવ સુવ્વાઓ પરિગ્ગહાઓ અપ્પડિવિરયા જાવજ્જીવાપસઠ્ઠાઓ

इस स्थान के सेवन से समस्त दुःखों का अन्त नहीं हो सकता । यह एकान्त मिथ्या है, अशोभन है ।

यह तीसरे मिश्रपक्ष का विचार कहा गया है । यह तीसरा पक्ष प्रथम अधर्मपक्ष के समान समग्र रीतिसे पापमय नहीं है, दूसरे धर्म पक्ष के समान एकान्त धर्ममय भी नहीं है । इसमें थोड़ा धर्म और बहुत अधर्म है, अतएव इसे मिश्रपक्ष कहा है । विवेकवान् पुरुष को इस पक्ष का भी त्याग कर देना चाहिए ॥१९॥

યોગ્ય નથી. ઉવળજ્ઞાન જનક નથી. ચાવત્ આ સ્થાનતા સેવનથી સધળા દુઃખોનો અંત થઇ શકતો નથી. તે એકાન્ત મિથ્યા અને અશોભન છે.

આ ત્રીજા મિશ્ર પક્ષનો વિચાર કહેવામાં આવેલ છે. આ ત્રીજો પક્ષ થહેલા અધર્મ પક્ષની માફક પૂરે પૂરો પાપમય નથી, બીજા ધર્મ પક્ષની જેમ એકાન્ત ધર્મમય પણ નથી, આમાં થોડો ધર્મ અને ઘણોખરો અધર્મ છે. તેથી જ આને મિશ્ર પક્ષ કહેલ છે. વિવેકી પુરુષે આ પક્ષનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૧૬॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. यु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

२६५

कोहाओ जाव मिच्छादंसणसल्लाओ अप्पडिविरया, सव्वाओ
 प्हाणुम्मइणवण्णगगंधविलेवणसइफरिसरसरूवगंधमल्लालंका-
 राओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए। सव्वाओ सगडरहजाण-
 जुगगिल्लिथिल्लिसंदमाणिया सयणासणजाणवाहणभोगभोय-
 णपवित्थरविहीओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए। सव्वाओ कय-
 विक्रअ मासद्धमासरूवग संववहाराओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए।
 सव्वाओ हिरणसुवण्ण धणधणमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालाओ
 अप्पडिविरया जावज्जीवाए सव्वाओ कूडतुलकूडमाणाओ अप्पडि-
 विरया जावज्जीवाए सव्वाओ आरंभसमारंभाओ अप्पडिविरया
 जावज्जीवाओ सव्वाओ करणकारावणाओ अप्पडिविरया जाव-
 ज्जीवाए सव्वाओ पयणपयावणओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए
 सव्वाओ कुट्टणपिट्ठगतज्जणताडणवहबंधणपरिकिलेसाओ अप्प-
 डिविरया जावज्जीवाए, जे जावण्णे तहप्पगारा सावजा अवो-
 हिया कम्मंता परपाणपरियावणकरा जे अणारिएहिं कज्जंति
 तओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए। से जहाणामए केइपुरिसे
 कलममसूरतिलमुग्गामासनिष्कावकुलत्थआलिसंदग पल्लिमंथ-
 गमाइएहिं अयंते कूरे मिच्छादंडं पउंजंति, एवमेव तहप्पगारे
 पुरिसजाए तित्तिरवट्ठगलावगकवोयकविंजलमियमहिसवराह-
 गाहगोहकुम्मसिरिसिवमाइएहिं अयंते कूरे मिच्छादंडं पउंजंति,
 जावि य से बाहिरिया परिसा भवइ, तं जहा-दासेइ वा पेसेइ
 वा भयएइ वा भाइल्लेइ वा कम्मकरएइ वा भोगपुरिसेइ वा
 तेसिं पि य णं अन्नयरंसि वा अहा लहुगंसि अवराहंसि सयमेव

गरुयं दंडं निवत्तेइ, तं जहा—इमं दंडेह इमं मुंडेह इमं तज्जेह
 इमं तालेह इमं अदुयबंधणं करेह इमं नियलबंधणं करेह इमं
 हड्डिबंधणं करेह इमं चारगबंधणं करेह इमं नियलजुयलं संको-
 षियं मोडियं करेह इमं हरथछिन्नयं करेह इमं पायच्छिन्नयं करेह
 इमं कन्नछिन्नयं करेह इमं नक्क ओट्टु सीसमुहछिन्नयं करेह इमं
 वेयगछहियं अंगछहियं पक्खाफोडियं करेह इमं णयणुप्पाडियं
 करेह इमं दंसणुप्पाडियं वसणुप्पाडियं जिम्भुप्पाडियं ओलंबियं
 करेह यसियं करेह घोलियं करेह सूलाइयं करेह सूलाभिन्नयं
 करेह खारवत्तियं करेह वज्झत्तियं करेह सीहपुच्छियगं करेह
 वसभपुच्छियगं करेह दवगिगदड्डुयंगं कागणिमंसखावियंगं भत्त-
 पाणनिरुद्धगं इमं जावज्जीवं वहवंधणं करेह इमं अन्नयरेणं
 असुमेणं कुमारेणं मारेह। जा वि य से अदिंभतरिया परिसा
 भवइ, तं जहा—मायाइ वा पियाइ वा भायाइ वा भगिणीइ वा
 भज्जाइ वा पुत्ताइ वा धूताइ वा सुण्हाइ वा, तेसिं पि य णं
 अन्नयरंसि अहा लहुगंसि अवराहंसि सयमेव गरुयं दंडं निव-
 त्तेइ, सीओदगवियडंसि उच्छोलित्ता भवइ जहा मित्तदोसवत्तिष्-
 जाव अहिष् परंसि लोगंसि, ते दुक्खंति सोयंति जूरंति
 तिप्पंति पिहंति परितप्पंति ते दुक्खणसोयणजूरणतिप्पणपिट्ठण-
 परितप्पणवहवंधणपरिकिलेसाओ अप्परिविरया भवंति। एव-
 मेव ते इत्थिकामेहिं मुच्छिया गिद्धा गढिया अज्झोववन्ना
 जाव वासाइं चउपंचमाइं छइसमाइं वा अप्पतरो वा भुज्जतरो

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

२६७

वा कालं भुञ्जितु भोगभोगाहं पविमुइत्ता वेरायतणाहं संधि-
णित्ता वहुइं पावाइं कम्माइं उस्सन्नाइं संभारकडेण कम्मणा से
जहो णामए अयगोलेइ वा सेलगोलेइ वा उदगंसि वा पक्खित्ते
समाणे उदगतलमइवइत्ता अहे धरणितलपइट्ठाणे भवइ, एवमेव
तहप्पगारे पुरिसजाए वज्जवहुले धूतवहुले पंकवहुले वेरवहुले
अप्पतियवहुले दंभवहुले णियडिवहुले साइवहुले अयसवहुले
उस्सन्नतसपाणघाई कालमासे कालं किच्चा धरणितलमइवइत्ता
अहे णरगतलपइट्ठाणे भवइ ॥सू० २०॥३५॥

छाया—अथाऽयं प्रथमस्य स्थानस्य अधर्मपक्षस्य विभक्तः एवमाख्यायते ।
इह खलु मान्या वा ४, सन्त्येकतये मणुष्या भवन्ति—गृहस्थाः महेच्छा महारम्भाः
महापरिग्रहाः अधार्मिकाः अधर्माऽनुगाः अधर्मिष्ठाः अधर्मख्यायिनः अधर्ममाय-
जीविनः अधर्मपलोकिनः अधर्मपरञ्जिताः अधर्मशीलसमुदाचाराः अधर्मेण चैव वृत्ति
कल्पयन्तो विहरन्ति । जदि छिन्धि, भिन्धि, विकर्त्तकाः लोहितपाणयः चण्डाः
रौद्राः क्षुद्राः साहसिकाः उष्कुञ्चनवञ्चनमायानिकृतिक्लृप्तकपटसातिसंप्रयोग-
बहुलाः दुःशीलाः दुर्वृताः दुःप्रत्यानन्दाः असाधवः सर्वस्मात् प्राणातिपातात्
अप्रतिविरताः यावज्जीवनं यावत् सर्वस्मात् परिग्रहादप्रतिविरताः यावज्जीवनम् ।
सर्वस्मात् क्रोधाद् यावद् मिथ्यादर्शनश्रव्यादप्रतिविरताः, सर्वस्मात् स्नानोन्मर्दन-
वर्णकमन्धविशेषनशब्दस्पर्शरसस्पर्शगन्धमाह्यालङ्कारादप्रतिविरताः यावज्जीवनम् ।
सर्वस्मात् शकटस्थयानयुग्मगिल्लियिल्लिस्यन्दमानिका शयनासनयानवाहनमोग्य-
भोजनप्रविस्तरविधितः अप्रतिविरताः यावज्जीवनम् । सर्वतः क्रयविक्रयमाषधिमाष-
रूपकसंन्यवहारादप्रतिविरताः यावज्जीवनम्, सर्वस्माद् हिरण्यसुवर्णधनधान्यमणि-
मीक्तिक्वक्षशीलामवालादप्रतिविरता यावज्जीवनम् । सर्वस्मात् कूटकुलकूटप्रानात्
अप्रतिविरताः यावज्जीवनम्, सर्वस्मात् आरम्भसमारम्भादप्रतिविरताः यावज्जीवनम् ।
सर्वस्मात् करणकारणतः अप्रतिविरताः यावज्जीवनम् । सर्वतः पचनपाचनतः अप्रति-
विरताः यावज्जीवनम् । सर्वतः कुटनपिटनवर्जनताडनवधवन्धनपरिक्लेशादप्रतिविरताः
यावज्जीवनम् । येचाऽन्ये तथापकाराः सावद्या अवोधिकाः कर्मसमारम्भाः पर-
माणपरितापनकराः ये अनार्यैः क्रियन्ते ततोऽप्रतिविरताः यावज्जीवनम् । तद् यथा-

नाम केचित् पुरुषाः कलममसूरतिलगुहमाषनिष्पावकुलस्थालिसन्दकपरिमन्यादिकेषु
 अत्यन्तं क्रूराः मिथ्यादण्डं प्रयुज्यते एवमेव तथा प्रकाराः पुरुषजाताः तित्तिर वस्त्र-
 कलावक्रफोतकपिञ्जलमृगमहिषवराश्वाहगोधाकूर्मसरिसृपादिकेषु अत्यन्तं क्रूराः
 मिथ्यादण्डं प्रयुज्यन्ति याऽपि च तेषां बाह्या परिषद् भवति तद्यथा—दासो वा प्रेण्वो
 वा भृतको वा मागिको वा कर्मकरो वा मोगपुरुषो वा तेषाञ्च च खलु अन्यतर-
 स्मिन् यथालघुकेऽप्यपराधे स्वयमेव गुरुकं दण्डं निर्वर्त्तयन्ति तद्यथा—इमं दण्डयत,
 इमं मुण्डयत, इमं तर्जयत, इमं लाडयत, इमं पृष्ठबन्धनं कुरुत, निगडबन्धनं
 कुरुत, इमं हाडी बन्धनं कुरुत, इमं चारबन्धनं कुरुत, इमे निगडयुगलसंकोचि-
 मोटितं कुरुत, इमं हस्तच्छिन्नकं कुरुत, इमं पादच्छिन्नकं कुरुत, इमं कर्णच्छिन्नकं
 कुरुत, इमं नासिकौष्ठशीर्षमुखच्छिन्नकं कुरुत, इमं वेदकच्छिन्नकमङ्गच्छिन्नकं,
 पक्षस्फोटितं कुरुत, इमं नभोत्थाटितं कुरुत, इमं दशमोत्थाटितं वृषगोत्थाटितं
 जिह्वोत्थाटितम् अश्लम्बितं कुरुत धर्षितं कुरुत घोलितं कुरुत, श्लार्षितं कुरुत,
 श्लामिघ्नकं कुरुत, क्षारवर्त्तिनं कुरुत, बध्पवर्त्तिनं कुरुत, सिंहपुच्छिकं कुरुत,
 वृषमपुच्छितकं कुरुत, दावाग्निदग्धङ्गं कुरुत, काकालीनांसखादिताङ्गं भक्तवान-
 निरुद्धकमिमं यावज्जीवनं बध्पबन्धनं कुरुत, इममन्यतरेणाऽधुमेन कुमारेण
 मारयत । याऽपि च तस्य आभ्यन्तरिकी परिषद् भवति तद्यथा—माता वा पिता
 वा भ्राता वा मगिनी वा भार्या वा पुत्रा वा दुहितरो वा स्नुषा वा तेषामपि च
 खलु अन्यतरस्मिन् यथा लघुकेऽप्यपराधे स्वयमेव गुरुकं दण्डं निर्वर्त्तयन्ति
 श्रोतोदकविकटे उत्क्षेपारो भवन्ति ययामित्रदोषप्रत्ययिके यावद् अहिताः पर-
 स्मिन् लोके ते दुःरूपन्ति शोचन्ति जूयन्ति तिप्यन्ति पीड्यन्ते परितप्यन्ति, ते
 दुःस्वप्न शोचनजूरणतेपनपिष्टनपरिवापनवध्पबन्धनपरिव्लेशेभ्योऽप्रतिविरता भवन्ति ।
 एवमेव ते स्त्रीकामेषु मूर्च्छिताः गुदाः ग्रथिताः अध्युपपन्नाः यावद्
 वर्षाणि चतुःपञ्च पद्दश वा अन्यतरं वा शूयस्तरं वा कालं भुक्त्वा भोग्यभोगान्
 मविष्टप वैरायतनानि सञ्चित्य बहूनि पापानि कर्माणि उत्सन्नानि सम्मारकृतेन
 कर्मणा तद्यथा नाम अयोमोलको वा शैलमोलको वा उदके वा मक्षिपमाणः उदक-
 तलमतिवर्त्य अधो धरणि तलमतिष्ठानो भवति, एवमेव तथा प्रकाराः पुरुषजाताः
 पर्यायबहुलः धृतबहुलः पङ्कबहुलः वैरबहुलः अप्रत्ययबहुलः दम्भबहुलः नियति
 बहुलः सातिबहुलः अपशो बहुलः उत्सन्नसपाणघाती कालभासे कालं कृत्वा
 धरणि तलमतिवर्त्य अधो नरकतलमतिष्ठानो भवति ॥६०२०=३५॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૬૯

ટીકા—ધર્મધર્મમિશ્રસ્થાનાનાં વર્ણન કરવા તત્તસ્થાને નિવસતાં મનુષ્યાનાં વર્ણનમારમ્પતૈ-પૂર્વકથિતમેશર્પે પુતર્વિશ્વદયતિ-‘અહાવરે’ અથાડરર: ‘પદમસ્સ ઠાણસ્સ’ પદમસ્ય સ્થાનસ્ય ‘અધમ્મપક્કલસ્સ’ અધર્મપક્ષસ્ય ‘વિભંગે’ વિભક્તો વિચાર: ‘પવમાહિજ્ઞં’ એવમારુપાયતે ‘ઇહ સલ્લ પાર્હં વા’ ૪ પાચ્યાં વા મત્તીચ્યાં વા ઉદીચ્યાં વા દક્ષિણસ્યાં વા ૪ ‘સંતેગદયા મણુસ્સા મવંતિ’ સન્ત્યેકતયે-અનેક-પ્રકારકા મનુષ્યા મવન્તિ, તથયા-પાચ્યાદિ દિશાસુ ત્રિવિધપ્રકારકા મનુષ્યા વસન્તીતિ દર્શયતિ-‘ગિહસ્થા’ ગૃહસ્થા:-પુત્રાદિભિ: સહ ગૃહે નિવસન્ત: ‘મહિચ્છા’ મહેચ્છા:-મહતી ઇચ્છા વિચતે યેષાં તે મહેચ્છા:, ‘મહારંભા’ મહાન્ આરંભો યેષાં તે તયા ‘મહાપરિગ્રહા’ મહાન્ પરિગ્રહો યેષાં તે મહાપરિગ્રહા: ‘અધમ્મિયા’ અધર્મિકા:-અધર્મમેવાડ્ડચરન્ત: ‘અધમ્માણુયા’ અધર્માડ્ડનુગા:-અધર્મમનુગચ્છન્તિ યે તેડરર્માડ્ડનુગા:-‘અધમ્મિદ્ધા’ અધર્મિષ્ઠા:-અધર્મમેવા સ્વામિમતમમિમન્થમાનાં: ‘અવમ્મવત્તાર્હ’ અધર્મલયાયિના-અધર્મસ્યૈવ પ્રરૂપકા:-વર્ત્તીકારકા: ‘અધમ્મપાય

‘અહાવરે પદમસ્સ ઠાણસ્સ’ હસ્પાદિ ।

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ, અધર્મપક્ષ ઓર મિશ્ર પક્ષ કા વર્ણન ક્રિયા જા ચુકા છે । અથ્થ હન તીનોં પક્ષોં મેં રહને વાલે મનુષ્યોં કા વર્ણન કરતે હુપ પ્રથમ અધર્મપક્ષ મેં સ્થિત મનુષ્યોં કા વર્ણન કરતે હેં ।

અધર્મપક્ષ મેં સ્થિત મનુષ્યોં કા વિચાર હસ પ્રકાર છે—હસ લોક મેં પૂર્વ આદિ દિશાઓં મેં ત્રિવિધ પ્રકાર કે મનુષ્ય હોતે હેં જો પુત્ર-કલત્ર આદિ કે સાથ ગૃહ જીવન વ્યતીત કરતે હેં-ગૃહસ્થ હોતે હેં । જે મહાન્ ઇચ્છાઓં વાલે, મહાદંભી ઓર મહાપરિગ્રહવાન્ હોતે હેં । અધર્મ સે હી અપને અમીષ્ટ સિદ્ધિ સમજ્ઞને વાલે ઓર અધર્મ કા હી આચરણ કરને વાલે, અધર્મકા હી અનુગમન કરને વાલે,

‘અહાવરે પદમસ્સ ઠાણસ્સ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ, અધર્મ પક્ષ, અને મિશ્ર પક્ષનું વર્ણન કરવામાં આવી ગયું છે. હવે આ ત્રણે પક્ષોનો આશ્રય લેનાર માણસોનું વર્ણન કરતા થકા પહેલાં અધર્મ પક્ષમાં રહેલા માણસોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

અધર્મ પક્ષ નો આશ્રય લેનાર માણસોનો વિચાર આ પ્રમાણે છે.— આ લોકમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં અનેક પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. જેઓ પુત્ર, સ્ત્રી વિગેરેની સાથે ગૃહ જીવન વીતાવે છે.—અર્થાત્ ગૃહસ્થ હોય છે. તેઓ મહાન્ ઇચ્છાઓ વાળા મહાન્ આરંભવાળા, અને મહા પરિગ્રહવાળા હોય છે, તેઓ અધર્મનું જ આચરણ કરવાવાળા અધર્મનું જ અનુગમન કરવાવાળા, અધર્મથી જ પોતાના અલીષ્ટની સિદ્ધિ સમજવા વાળા, અને

જીવિણો' અધર્મપાપજીવિન:-અધર્મ-ઈસાદિકં પુસ્કૃત્તાઽઽજીવિકાં કુર્વન્તઃ
 'અધર્મપલ્લોઈ' અધર્મપલોચિન:-અધર્મમેવ પ્રત્યેગ પદ્યન્તઃ 'અધર્મપલ્લજના' અધ-
 ર્મપરજ્ઞના:-અધર્મેણીવ તુલ્યન્તઃ અન્યાનપિ તોષયન્તઃ 'અધર્મસીલપ્રમુદાપારા'
 અધર્મશીલસમ્પ્રાદચાર:-સ્વભાવત આચરણતથ્થ ડધર્મન્તઃ 'અધર્મણેન ચ વિત્તિ કપ્પે-
 માળા' અધર્મેણ ચૈવ વૃત્તિમ્-આજીવિકાં કલ્પયન્તઃ-કુર્વન્તઃ 'વિહરન્તિ' વિહરન્તિ-
 ચિચરન્તિ । યે પુરુષાઃ સર્વદા એવમેવ સપાણ્નાપયન્તિ પરિસારાન્નુત્પન્નાંશ્ચ 'દળ કિંદ
 મિંદ' જહિ યષ્ટયાદિના, છિન્ધિ-લ્લજ્ઞાદિના, મિન્ધિ-મલ્લાદિના, 'વિગત્તના'
 વિકર્ત્તકાશ્ચ યે પ્રાણ્યજ્ઞકરવરણાદીનામ્ 'જ્ઞાદિયપાણી' લોહિતપાણયઃ-માણિનાં-
 રક્તેન-રુધિરેણ લોહિતૌ પાણી યેપાં તે લોહિતપાણયઃ, 'ચંડા રુદ્ધા સુદ્ધા' ચંડા:-
 અતિક્રોધયુક્તાઃ, રૌદ્રા:-મયાનકાઃ, ક્ષુદ્રા:-નીચસ્વભાવકાશ્ચ 'સાહસ્તિયા'
 સાહસિકા:-અસમીક્ષ્ય પાપકારિણઃ 'ઉવકુંવળવેચણમાયાણિયડિંકૂડકચડસાહ-
 સંપઓગવહુલા' ઉત્કુચ્ચનવચ્ચનમાયાનિકૃતિંકૂટકપટસાતિસંપયોગવહુલા:-તત્ત્રો-
 ર્કુચ્ચનં-શૂઠાદ્યારોપણાયં પ્રાણિનામૂર્ધ્વક્ષેપણમ્, વચ્ચનં-પરમતારણમ્, માયા-

અધર્મ સે હી અમીષ્ટ સિદ્ધિ સમજ્ઞને વાલે ઓર અધર્મ કા હી
 પ્રતિપાદન કરને વાલે હોતે હૈં । ડનકા જીવન પ્રાયઃ અધર્મ પર હી
 સ્થિત હોતા હૈ । અધર્મ હી ડન્હેં દિલ્વાઈ દેતા હૈ । અધર્મ સે હી વે
 સંતુષ્ટ હોતે હૈં ઓર દુસરોં કો સંતુષ્ટ કરતે હૈં । સ્વભાવ સે ઓર વ્યવ-
 હાર સે અધર્મનિષ્ઠ હી હોતે હૈં વે અધર્મ સે હી અપની આજીવિકા કરતે
 હૈં । અપને પરિવાર વાલોં ઓર ભૂત્યોં કો સદા એસી હી આજ્ઞા દેતે હૈં
 કિ-મારો, લેદન કરો, ભેદન કરો । પ્રાણિયોં કે ત્રાય પગ આદિ અવ-
 યવોં કો કાટ ઢાલતે હૈં । ડનકે હાથ રક્ત સે રંગે રહતે હૈં । વે અત્ય-
 ન્ત ક્રોધશીલ, નિર્દય કુષ્ટ સ્વભાવ ઓર ક્ષુદ્ર હોતે હૈં । વિના વિચારે
 કામ કરતે હૈં । પ્રાણી કો ડાર ડછાલ કર શૂલ પર ક્ષેલતે હૈં, દુસરોં

અધર્મતુ' જ પ્રતિપાદન કરવાવાળા હોય છે. તેઓતુ' જીવન પ્રાયઃ અધર્મ-
 મય જ અવસ્થાએ છે. અધર્મ જ તેઓને દેખવામાં આવે છે. અધર્મથી જ
 તેઓ સંતોષ પામે છે. અને ખીજાઓને સંતોષ પમાડે છે. સ્વભાવથી અને
 વ્યવહારથી અધર્મનિષ્ઠ જ હોય છે. તેઓ અધર્મથી જ પોતાની આજીવિકા
 ચલાવે છે. પોતાના પરિવાર અને ભૂત્યોને સદા એવી જ આજ્ઞા આપે છે.
 કે-મારો, લેદન કરો, ભેદન કરો, તેઓ પ્રાણિયોના હાથ પગ વિગેરે અવય-
 વોને કાપી નાખે છે. તેઓના હાથો લોહીથી ખરડાયેલા રહે છે. તેઓ ધણા
 જ ક્રોધી નિર્દય કુષ્ટ સ્વભાવવાળા અને ક્ષુદ્ર-હલકા હોય છે. વગર વિચાર્યું
 કામ કરે છે. પ્રાણીને ઉપર ઉછાળીને શૂળ પર ક્ષેલે છે, ખીજાઓને ક્રોધે છે.

સમ્યક્વ્યવોધિની ટીકા ત્રિ. સુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિકપણમ્

૨૭૧

વચ્ચકલુપ્તિઃ, ગૃહમાયાકરણં નિકૃતિઃ, પ્રાણિનાં પ્રતારણાય દેશભાષાનેપથ્યવિપ-
ર્યયકરણં કાટમ્, કૂટમ્-કૂટતોલનમ્ કાષાયણતુલાપસ્યાદેઃ નાનાવિષકરણમ્-
અસાસ્ત્રવિકકરણમ્, एतेषां प्रयोगैर्वदुलाः-उक्तकर्मकारकाः 'दुस्सीला' दुःशीलः-
दुष्टाचाराः 'दुराया' दुर्याः-दुष्टानि व्रतानि येषां ते तथा-प्राणातिपाताविरु-
हकाः 'दुष्पट्टिपाण्डा' दुष्प्रत्यानन्दाः-दुःखेन प्रसन्नचेतसः-परपीडया सुखं
प्रन्वमानाः 'असाधु' असाधवः-कुस्तिताचरणाः 'सव्वाओ पाणाइसायाओ अप्प-
डिविरया जावज्जीवाए' सर्वस्मात् प्राणातिपातात्-जीवहिंसातः अप्रतिविरताः-
सर्वदैव जीवहिसनवयापाररताः जावज्जीवनम्, 'जाव सव्वाओ परिग्गहाओ
अप्पडिविरया जावज्जीवाए' यावज्जीवं यावत् सर्वस्मात् परिग्रहात् अप्रतिविरताः
जीवनपर्यन्तं परिग्रहं न त्यजति, 'सव्वाओ कोहाओ जाव मिच्छादंसगसत्ताओ
अप्पडिविरया' सर्वस्मात् क्रोधाद् यावद् मिथ्यादर्शनशून्याद् अप्रतिविरताः,
आयुषः समाप्तिपर्यन्तं मिथ्यादर्शनं न त्यजन्ति, 'सव्वाओ णाणुम्मद्दगवण्णगंध
विलेवणसद्धरिसरसरुगंधमल्लालंकाराओ अप्पडिविरया जावज्जीवाए' याव-
ज्जीवं सर्वस्मात् स्नानोन्मर्दनवर्णकगन्धविलेपनशब्दસ્पर्શરूपरसगन्धमालयाऽलङ्का-

કો ઠગતે હે', ઠગને કા હી વિચાર કરતે રહતે હે', ગૃહ માયાચાર કરતે
હે', ભાષા વેષ આદિ બદલ કર લોગોં કો ધોત્વા દેતે હે', કમ-ડયાદા
નાપને-તોલને કે લિપે નાપ-તોલ ઓર તરાજૂ આદિ કો પલટતે રહતે
હે'. દુષ્ટ શીલ વાલે હોતે હે', દુષ્ટ વ્રતોં વાલે, પરપીડા મેં આનન્દ મામને
વાલે, અસાધુ-દુરાચારી, જીવન કે અન્તિમ દ્વાસતક હિંસા આદિ પાપોં
સે નિવૃત્ત નહીં હોતે યાવત્ જીવન પર્યન્ત પરિગ્રહ સે નિવૃત્ત નહીં હોતે,
સબ પ્રકાર કે ક્રોધ સે યાવત્ મિથ્યાદર્શન શૂન્ય સે અર્થાત્ અઠારહોં
પાપ સ્થાનોં સે નિવૃત્ત નહીં હોતે, જીવન પર્યન્ત સ્નાન મર્દન, વર્ણક
વિલેપન, શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ, માલા, અલંકાર આદિ બોગોપ

ક્રમવાનો વિચાર કરતા રહે છે. ગૃહ માયાચાર કરે છે. ભાષા વેષ વિગેરે
બદલીને હોડોને ડગે છે. બોધું વતું માપવા તોળવા માટે માપ તોલ અને
ત્રાજુવા વિગેરેને ફેરવતા રહે છે. દુષ્ટ સ્વભાવવાળા હોય છે. દુષ્ટ વ્રતોવાળા,
ખીજની પીઠામાં આનંદ માનવાવાળા અસાધુ-દુરાચારી જીવનના છેલ્લા શ્વાસ
સુધી હિંસા વિગેરે પાપેથી છૂટતા નથી, બધાજ પ્રકારના ક્રોધથી યાવત્
મિથ્યાદર્શન શૂન્યથી અર્થાત્ અઠારે પાપસ્થાનોથી નિવૃત્ત થતા નથી.
જીવન પર્યન્ત સ્નાન, મર્દન, વર્ણકવિલેપન શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ગંધ,
માળા, અલંકાર વિગેરે લોગોપયોગના સાધનોનો ત્યાગ કરતા નથી.
શબ્દ, રથ, યાન અર્થાત્ જલ, સ્થળ અને આકાશમાં સરખા પદાર્થો.

કામ આવનારા સાધન જેમકે-યુગ્ય-જે યાન-વાહન જે પુરૂષો દ્વારા ઉપાડી શકાય છે, મિલિલ-અર્થાત્ પુરૂષોના ખભે ઉપાડવા લાયક વાહન ડેલી થિલ્લી અર્થાત્ ખન્યરો વિગેરેથી વહન કરવા યોગ્ય વાહન ચિખિકા-અર્થાત્ પાલખી રથન્દમાનિકા-વિશેષ પ્રકારની પાલખીનો જીંઠગી સુધી ત્યાગ કરતા નથી. અને આવા જ સંસારના કાચ્છોમાં હંમેશાં લાગી રહે છે. જીવનના અંત સુધી તેઓ કય, નિકયથી નિવૃત્ત થતા નથી, માયા અર્ધમાયા રૂપિયા વિગેરેનો જ વ્યવહાર કરે છે તેઓ અંતિ શ્વાસ પર્યન્ત દિરજ્ય, સ્વર્ણ, ધન, દ્વિપદ-જે પગવાળા, ત્ર્યુપ્પદ-ચાર પગવાળા, ધન, ધાન્ય, મણિ, મેતિ,

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. શ્લુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૭૩

શંખશીલપ્રવાલાદ પ્રતિવિરતા યાવજ્જીવનમ્, તન્ન દિરણ્ય-રજતં, સુવર્ણં પ્રસિદ્ધં
 ખનં, દ્વિપદચતુષ્પદાદિકં, ધાન્યં ત્રીહિયવાદિકમ્, મણિઃ-ચમ્દ્રકાન્તાદિઃ,
 મૌક્તિકં-ગજમુક્તા, શિલા-પાષાણવિશેષઃ, પ્રવાલં-ચિદ્રુમં (મૂઝા) લોકપ્રસિદ્ધમ્
 ઇશ્યોડપ્રતિવિરતાઃ-અનિવૃત્તાઃ યાવજ્જીવનમ્ 'સન્વાઓ કૂટતુલકૂટમાનાઓ
 અપ્પાડિવિરયા જાવજ્જીવાઈ' સર્વસ્માત્ કૂટતુલકૂટમાનાવ્ અપ્રતિવિરતા યાવજ્જી-
 વનમ્ 'સન્વાઓ આરંભસમારંભાઓ અપ્પાડિવિરયા જાવજ્જીવાઈ' સર્વસ્માદ્
 આરંભસમારંભાદપ્રતિવિરતા યાવજ્જીવનમ્, 'સન્વાઓ કરણકારાવળાઓ
 અપ્પાડિવિરયા જાવજ્જીવાઈ' સર્વસ્માત્ કરણકારણાદ્ અપ્રતિવિરતા યાવજ્જી-
 વનમ્, જીવનપર્યંતમ્-સર્વેશ્યઃ સાવધકર્મશ્યો ન સ્વયં નિર્ત્તે નવાડન્યં નિર્ત્ત-
 યન્તિ । 'સન્વાઓ પયણપયાવળાઓ અપ્પાડિવિરયા જાવજ્જીવાઈ' સર્વસ્માત્ પચન-
 પાચનાદિસાવચક્રિયાઓડપ્રતિવિરતા યાવજ્જીવનમ્ 'સન્વાઓ કુદ્દનપિદ્ધનત્તજ્જન
 તાહનવહંવંધનપરિકલેસાઓ અપ્પાડિવિરયા જાવજ્જીવાઈ' સર્વસ્માત્-કુદ્દન-પિદ્ધન-
 તર્જન-તાહન-વધ-વન્ધન-પરિકલેશાદ્ અપ્રતિવિરતા યાવજ્જીવનમ્, તન્ન-કુદ્દન-
 -પથ્થાદિના, પિદ્ધન-હસ્તાદિના-તર્જનમ્-અડ્ડુગુલ્યાદિના, તાહન-યછિમુથ્થા-
 દિમિઃ, વધઃ-સ્વજ્ઞાદિના, વન્ધન-રજ્જ્વાદિના, ઇશ્યોડપ્રતિવિરતાઃ-અનિવૃત્તાઃ,

ધન, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, ધન ધાન્ય, મણિ, મુક્તા, શંખ, શિલા, પ્રવાલ
 આદિ બહુમુલ્ય વસ્તુઓં કા ત્યાગ નહીં કરતે । જીવન भर કૂડે તોલ
 ઔર કૂડે નાપ સે નિવૃત્ત નહીં હોતે । સઘ પ્રકાર કે આરંભ-સમારંભ
 જીવન પર્યંત કરતે રહતે હૈં । અન્તિમ દમ તક ન સ્વયં પાપ કર્મોં સે
 નિવૃત્ત હોતે હૈં ઔર ન દૂસરે કો નિવૃત્ત હોને દેતે હૈં । જીવન પર્યંત-
 પચન પાચન આદિ સાવધ ક્રિયાઓં સે નિવૃત્ત નહીં હોતે । લકડી આદિ
 સે કૂટને, હાથ આદિ સે પીટને, ડંગલી આદિ સે ધમકાને, છાઝી આદિ
 સે તાહન કરને, સ્વજ્ઞ આદિ સે વધ (મારને) કરને ઇવં રરસી આદિ સે

શંખ, શિલા, પ્રવાલ, વિગેરે બહુ મૂલ્ય-કીમતી વસ્તુઓને ત્યાગ કરતા નથી,
 છાઝીપર્યંત ખોટા તોલ અને ખોટા માપથી છૂટતા નથી, બધા પ્રકારના આરંભ
 સમારંભ જીવન પર્યંત કરતા રહે છે. છેલ્લા શ્વાસ સુધી ખોટે માપકમીથી
 છૂટતા નથી અને ખીલઓને છૂટવા દેતા નથી. જીવન પર્યંત પચન-પાચન
 વિગેરે સાવધ ક્રિયાઓથી છૂટતા નથી. લાકડી વિગેરેથી કૂટવા હાથ વિગે-
 રેથી પીટવા આંગળી વિગેરેથી ધમકાવવા, લાકડી વિગેરેથી મારવા, તલવાર
 વિગેરેથી વધ (મારવા) કરવા અને ટોરી વિગેરેથી બાંધવાથી કયારેય પણ

For Private And Personal Use Only

પ્રાણોત્તિપાતકારિણોઽન્વેઽપિ પુરુષનાતાઃ, 'તિત્તિરવ્ત્તકલાવકકવોયકર્વિજલકો
યગમિયમહિસવારાહગાહગોહકુમ્મસિરિસિવમાદ૨હિ' તિત્તિરવ્ત્તકલાવકકવોત-
કેપિજ્જલવાતકમૃગમહિષવારાહગ્રાહગોધાકૂર્મ-કચ્છપસરીષ્ઠપદિકેપુ, તત્ર તિત્તિરાદિ-
પશ્ચિવિશેષેષુ, તથા-મૃગાદિપશુષુ વિવિધપ્રાણિષુ 'અયં તે કૂરા મિચ્છાદંડં પઞ્ચંત્રંતિ'
એષુ જીવેષુ તે અત્પન્તં ક્રૂણાઃ મિથ્યાદણ્ડં પ્રયુજ્ઞન્તિ ૩। 'જા ચિ ય સે વાહિરિયાં
પરિસા મવહ' યાઽપિ ચ સૈવાં વાહ્યા પરિષદ્ભવતિ, તેપામનાર્યાણાં યોઽપિ વાહ્યઃ
પરિવારઃ સ વક્ષ્યમાણરૂપો ભવતિ, 'તં જહા' તત્તથા-'દાસેહ વા' દાસ इति વાં
'પેસેહ વા' પ્રેષ્ય इति વા, તત્ર દાસો જઞ્ઞવહનાદિકર્મકરઃ, પ્રેષ્યો ગ્રામાદ્ ગ્રામાન્તરં
પ્રેષયિતું યોગ્યઃ, 'ભગણ્વા' ભૃત્ય इति વા-વેતનોપમોગી 'માહલ્લેહ વા' માગિક
इति વા-માગમાદાય ક્ષેત્રાદૌ કાર્યકારીતિ વા, 'કમ્મકરણ્વા' કર્મકર इति
વા-સાધારણ્યેન કાર્યકર્તા 'માગપુરિસેહ વા' ભગપુરુષ इति વા-ભોગ્યવસ્તૂનાં સમ-
ર્પકઃ 'તેસિં પિ ય ણં અન્નયરંસિ વા' તેવાં-મૃત્યાનામપિ ચ સ્વલ્લ અન્યતરસ્મિન્ વા,

હસી પ્રકાર કે હિસાકારી ઓર 'મી પુરુષ હોતે હૈં જો તીતર, વતક,
લાવક, કવોત, કર્પિજલ, મૃગ, મહિષ, શુકર, ગ્રાહ, ગોહ, કૂર્મ, સરીસૃપ
આદિ પશ્ચિયોં પશુઓં ઓર જલચર આદિ પ્રાણિયોં કે પ્રતિ અચત-
નાવાન્ એવં નિર્દય હોકર નિવપયોજન હી દંડ કા પ્રયોગ કરતે હૈં ।

उन अनार्य अधर्मी पुरुषों की जो बाह्य परिवद्-परिवार होती
है, जैसे कि-दास (जल आदि लाने का काम करने वाला गुलाम),
प्रेष्य (एक ग्राम से दूसरे ग्राम में भेजने योग्य कर्मचारी) भागिक
खेती आदि में हिस्सा लेकर काम करनेवाला), कर्मचारी 'सामान्य
कार्यकर्ता' और भोग पुरुष (भोग्य वस्तुएं लाकर देने वाला), इन में से
किसी का कारण बड़ा छोटा-सा अपराध हो जानेपर वह अधर्मी

એજ પ્રમાણેના હિસા કરનારા બીજા પશુ પુરુષો હોય છે, જેઓ તેતર,
વતક, કપૂતર, કર્પિજલ, મૃગ-હરણ-કોંસ, શુકર, મધર, ઘો કાચબા-પરિસ્પ-
-સ્પર્ વિગેરે પશ્ચિયો પશુઓ અને જલચર પ્રાણિયો વિગેરે પ્રત્યે અચતનાવાન્
અને નિર્દય થઈને વિના પ્રયોજન જ દંડનો ઉપયોગ કરે છે. અર્થાત્ મારે છે.

તે અનાર્ય' અધર્મી પુરુષોની જે બાહ્ય પરિવદ્ પરિવાર હોય છે, જેમ
કે-દાસ (પાણી વિગેરે લાવવાનું કામ કરવાવાળા ગુલામ) ભાગિક (ખેતિ
વિગેરેમાં ભાગ લઈને કામ કરવાવાળા) કર્મચારી-(સામાન્ય રીતે કામ કર-
વાર) અને ભોગ પુરુષ (ભોગ્ય વસ્તુ લાવીને આપનારા) તેઓમાંથી કોઈને

‘अहालहुगंसि अत्राहंसि’ यथा लघुकेऽपि अपराधे कारणश्लाघाते सति ‘सयमेव’ स्वयमेव-सोऽनार्थः ‘गरुयं दंडं निवत्तेह’ लघात्रि अपराधे न अपराधा लुक्कलम् अपितु-ततोऽपि अधिकं दण्डं नियच्छति ददातीत्यर्थः, कीदृशान् दण्डान् निर्वर्त्तयति तादृशकारं दर्शयति-‘तं अहा’ तद्यथा ‘इमं दंडेह’ इमं दण्डयत सर्वस्वापहरणेन, ‘इमं मुण्डेह’ इमं मुण्डयत-मुण्डनं कारयत, ‘इमं तज्जेह’ ‘इमं तर्जयत, तर्जनम्-अङ्गुलीनिर्देशपूर्वकं कट्टावा भर्त्सनम्, ‘इमं तालेह’ इमं ताडयत-दण्डादिना चपेटादिना वा, ‘इमं अदुबंघणं करेह’ इमम् अन्दक-बन्धने कुरुत, अन्यते बन्धतेऽनेन इत्यन्दकः (हथकडी) वि भाषायां तेन बन्धनं नियन्त्रणं यस्य तथाभूतं कुरुत, भुजौ अग्रभ्य पृष्ठे आरोप्य बन्धयत, ‘इमं नियड-बंघणं करेह’ इमं निगडबन्धनं कुरुत निगडेन ‘बेडोति’ प्रसिद्धेन बन्धनं यस्य तथा भूतं कुरुत-हस्तयोः पादयोस्त्रायसीं शृङ्गयां बन्धयत ‘इमं हड्डिबंघणं करेह’ इमं हाडी बन्धनं कुरुत-खोटकबन्धनं (खोड) इति लोकप्रसिद्धं कुरुत, इमं चार-गबंघणं करेह’ इमं चारकबन्धनं कुरुत-करागृहे बन्धनं कुरुत, यावता बन्धनेन बद्धोऽपि यथा कथञ्चित् सातिकष्टं चलति-स्वलति च, तादृगबन्धनं चारकबन्धनम् ‘इमं नियडजुगलसंकीचियमोडियं करेह’ इमं निगडयुगलसङ्कोचितमोटितम् कुरुत, निगडस्य युगलं युग्मं तेन पूर्वं सङ्कचितः पश्चाद् मोटितः-कुटलीकृतस्तथा कुरुत पुरुष उन्हे’ आरी दंड देता है। अर्थात् दंड देने के लिए कहता है-इसे दण्डित करो-मारो, इसका मस्तक मुंडलो, इसकी तर्जना करो-इसे घमकाओ, भर्त्सना करो, इसे डंडे लगाओ, इसे हथकड़ियां पहना दो अर्थात् हाथ पीछे करके बांध दो, इस के पैरों में बेड़ियां डाल दो, इसे हडि (खोडे) में डाल दो इसे कारागृह में बंद कर दो, अर्थात् ऐसे बन्धन में डाल दो कि इसका चलना-फिरना कठिन हो जाय एवं चलते-चलते गिर पड़े, इसके दोनों हाथों को दो बेड़ियों से बांधकर मरोड़ दो जिससे

એક નાનો સરખો કારણ વશાત્ અપરાધ થયે જાય તો તે અધર્મી પુરુષ તેને બારે શિક્ષા કરે છે, તે દંડ આપવા માટે કહે છે કે-આનો દંડ કરો,- મારો, આતું માથું મુંડાવી નાખો. આનો તિરસ્કાર કરો, આને ધમકાવો, નિંદા કરો, આને દંડ લગાવો, આને હાથકડિયો પહેરાવી દો અર્થાત્ હાથ પાછળ બાંધી દો. આના પગોમાં બેડીયો નાખો. આને હડીમાં નાખો; આને જેલમાં પૂરી દો, અર્થાત્ એવા બંધનમાં નાખો કે આતું ચાલવું, ફરવું, કંઈ પણ બંધ જાય, અને ચાલતા ચાલતા પડી જાય, આના બંને હાથોને બે બેડીયોથી બાંધીને મરડી નાખો. જેથી તેના હાથ તૂટી જાય, આના હાથ

शृङ्खलाद्वयेन बद्धाङ्गानि—तथा संकोचयत—यथाऽयं भग्नप्रायगात्रः स्यात् । 'इमं हस्तछिन्नं करेह' इमं हस्तच्छिन्नं कुरुत—इस्त्री—करी छिन्नौ—कर्तव्यो यस्य त—
 तथाविधं कुरुत, इस्त्री कर्तयतेत्यर्थः । 'इमं पापछिन्नं करेह' इमं पादच्छिन्नं कुरुत । 'इमं कर्णछिन्नं करेह' इमं कर्णच्छिन्नं कुरुत । 'इमं नक्षत्रोद्गसीसमुद्गच्छिन्नं करेह' इमं नासिकौष्ठशीर्षमुदच्छिन्नं कुरुत । नासिकादीन् कर्तयतेति यावत् 'इमं वेपणछिन्नं' इमं वेदकच्छिन्नं—पुरुषविहकं कर्तयत, 'अंगछिन्नं पक्खाफोडियं करेह' अङ्गच्छिन्नं पक्ष्मफोटितं कुरुत, अङ्गं कर्तयत कश्या मताड्य चर्म निःसारयतेति यावत् । इमं णशणुप्पाडियं करेह' इमं नयनोत्पाटितं कुरुत—
 अथ नेत्रद्वयं निष्काशयत । 'इमं दसणुप्पाडियं वसणुप्पाडियं जिह्वुप्पाडियं ओलं वियं करेह' इमं दशनोत्पाटितं वृषणोत्पाटितं जिह्वोत्पाटितमविलम्बितं कुरुत, अस्य दन्तानुत्पाटयत, अस्य जिह्वामुत्पाटयत, अस्पाण्डकोशमुत्पाटयत शीघ्रं रज्ज्वादिना कण्ठे बध्ना वृक्षादौ अथोमुखमेव लम्बयत 'घसियं करेह' घर्षितं कुरुत—
 काष्ठादिबद्धघर्षिताङ्गं कुरुत, 'घोलियं करेह' घोलितं—दधिवत् मथितं कुरुत, 'सूलाहं करेह' शूलान्वितं—शूलोपरि—समारोपितं कुरुत, 'सूत्राभिन्नं करेह' शूलऽऽभिन्नं कुरुत—एतस्य शरीरं शूलेन आ—सर्वतोभावेन विदारयत । 'खारवसियं करेह' खारवर्त्तिनं कुरुत—वाडिताङ्गवणे खारं—लवणं सिपत—येनाऽस्य

हाथ टूटने लगे, इसके हाथ काट डालो पांश काट डालो, इसके कान काट डालो, इसकी नाक होठ, सिर या मुख काट लो इसकी पुरुषेन्द्रिय काटलो, इसके अंग काटकर कोड़े मार—मार कर चमड़ी उघेडलो, इसकी दोनों आंखें निकाललो, इसके दांत उखाडलो, इसकी जीभ खींचलो, इसके अंडकोष उखाड डालो, इसके गलेमें रस्सी बांध कर पेड आदि से ओंधे मुंह लटका दो, इसके शरीर को रगड़ दो—काष्ठ आदि के जैसे घिस दो, दही के जैसे मथ डालो, इसे शूली पर चढ़ा दो, शूली से वेध दो, ताड़ना से छुप उसके चारों पर नमक छिड़क दो, इसे

कापी नाभो, पाग कापी नाभो, आना कान कापी नाभो, आनु नाक डेठ, आयु, अथवा युग कापी हो, आनी पुरुषेन्द्रिय कापी नाभो, आना अंगो कापी हो, आने आयुकेनो भार भारो, आने भारी भारीने तेनी याभंडी छेपेडी हो, आनी भन्ने आंभो कडाडी हो, आना दांते छेपेडी हो, आनी लल भेरी हो, आना अंडकोष छेपेडी नाभो, आना गणभां होरदुं बांधीने जोड पर छेपे बांधे लटकावी हो, आना शरीरने रगडो अर्थात् लाकडानी जेभ घसडो, हडींनी जेभ मंथन करे, आने शूणीये यडापी हो शूणीधी वींधी नाभो, भारवारी धयेदा तेना घा छेपर भीडु बलरावी हो, आने वधस्थाने

મહતી વ્યથા મચેત્ । ‘વજ્રવત્તિયં કરેહ’ વધાવર્તિનં કુરુત્, વધસ્થાનં નીતશં મારયત, ‘સીહપુચ્છિયગં કરેહ’ વિહપુચ્છગતં સિંહપુચ્છવદં કુરુ, ‘વસમં પુચ્છિયગં કરેહ’ વૃષભપુચ્છગતં કુરુ-વૃષભસ્ય પુચ્છેઽસ્ય વન્ધનં કુરુત્ । ‘દગ્નિ-દહ્યુયગં કાગ્નિમંસવાવિયગં મતપાણનિરુદ્ધગં કરેહ’ દાવાગ્નિદગ્ધાઙ્ગં કાકાઙ્ગી-મૌસલાદિતઙ્ગ-કાકુળી-રુપરિકા તત્તુલ્યમેતન્માસં કૃત્વા કાકેભ્યો દોષઠામ્, મત્તપાણનિરુદ્ધકં કુરુ-અન્નજઞ્ઞદ્વયં નિરોધયત ‘હમં જાવઙ્ગીવં વહવંધનં કરેહ’ હમં યાવઙ્ગીવં વધવન્ધનં કુરુ-જીવનપર્યન્તં કારાગારે સ્થાપયત । ‘હમં અન્ન-યરેણં અસુમેણં કુમારેણં મારેહ’ હનમન્વતરેણાઽસુમેણં કુમારેણ મારયત-કૃત્સિતં રૂપેણ મલ્લાદિમેદનલક્ષણેન મારયિત્વા જીવનરહિતં કુરુત, एवं રૂપેણ હમે કૂરા જીવોપમદં કુર્વન્તિ इति । एतेषां क्रूरपुरुषाणां बाह्यपरिवारविषये कथितम्, सम्मति-आन्तरपरिवारविषये आह-जा वि य से अन्तिमतरिया परिसा भवद्’ याऽपि च तस्य-पूर्वपदशितक्रूरऽधमपुरुषस्य-आभ्यन्तरिकी-अभ्यन्तरद्वा परिषद्भवति, परिवारो भवतीति । ‘तं जहा’ तद्यथा ‘मापाइ वा’ मातेति वा ‘पियाइ वा’ पितेति वध भूमि में छे जाकर मार डालो इसे सिंह की पूँछ से बांध दो, बैल की पूँछ से बांध दो, इसके अंग आग से जला दो, इसके शरीर के मांस के कौड़ी जितने टुकड़े कर-करके कौबों को खिला दो, इसका खाना-पीना बंद कर दो, इसे आजीवन कारागार में बंद रखलो, इसको किसी बुरी मौत से मारो, अर्थात् भाला आदि से बाँध बाँध कर इसके प्राण छे लो, इन अधार्मिक पुरुषों का अपनी बाह्य परिवर्द्ध के प्रति ऐसा अतिशय क्रूर व्यवहार होता है । आभ्यन्तर परिवर्द्ध के प्रति किस प्रकार का व्यवहार होता है सो अब कहते हैं—

पूर्वोक्त पापी पुरुष की अभ्यन्तर परिवर्द्ध होती है अर्थात् भीनरी परिवार होता है । वह परिवार यह है—माता, पिता, भ्राता, भगिनी

લઈ જઈને મારી નાખે । આને સિંહના પૂંછડે બાંધી દો બળદના પૂંછડે બાંધી દો. આતું શરીર અગ્નિથી બાળી નાખે. આના શરીરના માંસના ઢાઢી જેવડા કકડા કરી કરીને કાગડાઓને ખવરાવી દો, આતું ખાતું પીતું બંધ કરી દો, આને જીંદગી સુખી જોલમાં પૂરી રાખો, આને કેઈ ખરાબ મોતથી મારો, અર્થાત્ બાલા વિગેરેથી વીંધી વીંધીને આને જીવ લઈ લો. આ અંધર્મા પુરુષો પોતાની બાહ્ય પરિવર્દ પ્રત્યે આવો અત્યંત ક્રૂર વ્યવહાર કરતા હોય છે. તે હવે ખતાવે છે.

પૂર્વોક્ત પાપી પુરુષની આભ્યંતર પરિવર્દ હોય છે, અર્થાત્ આંતરિક પરિવાર હોય છે. તે પરિવાર આ પ્રમાણે હોય છે.—માતા, પિતા, ભાઈ,

સમપ્રાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૭૯

હા જનની જનકો 'માયાઈ વા' આતેતિ વા 'મગિણીઈ વા' મગિનીતિ વા સર્વેન્ન
વા શબ્દશ્ચાર્યે—ચ શબ્દશ્ચ સમુચ્ચયાર્થકઃ, 'મજ્જનાઈવા' માર્યેતિ વા 'પુત્રાઈ વા' પુત્રા
ઈતિ વા—ઔરસાઃ કૃત્રિમાઃ વા 'પૂત્રાઈ વા' સુપ્ત્તાઈ વા' દુઃસ્વિતરો વા સ્તુત્રા વા, તત્ત
દુઃસ્વિતરઃ—પુત્રયઃ, સ્તુત્રા—પૂત્રવધૂઃ, ઇતિ યાવત્ પ્રદર્શિતઃ પરિવારઃ, સમપત્નિ—પત્રદય
દ્રષ્ટવ્યકારં દર્શયતિ—યદા સ્વદુઃકૂરુર્વા કુપ્યતિ તદા—સ્વલ્પં વા—મહાન્તં વાઃ
પુત્રાશ્ચ અવિગણય્ય મહદ્દૃષ્ટમેવ પ્રપચ્છતિ, તદેવ દર્શયતિ—'તેસિં પિ ય યં અન્ન-
સર્વેસિ અહાલહુગંસિ અવરાહંસિ સયમેવ ગરુયં દંડં પિચ્છેઈ' તેષાં ચ—આશ્રયતરિ-
કામ્ણાં મઃઠાપિતૃપમૃતીનામ્—મન્યતરસ્મિન્ કલુકેઽપિ અપરાધે સ્વયમેવ સ કૂરુકર્મ
સ્થાન દણ્ડં નિર્વર્તયતિ—તેષુ દણ્ડાન્ યોજયતિ 'સીમોદગચિયડંસિ ઉચ્છોલ્લિષ્ઠા
મયઈ' શીતોદકવિક્રમે—ઉત્ક્ષેપ્તા મયતિ શિશિરે શીતનલહદાદૌ નિસિપતિ નિદાત્રે
ચ તપ્તે પયસિ નિસિપતિ 'જહા મિત્રદોષવત્તિષ્ઠ જાત' યદા મિત્રદોષપ્રત્યયિકે
યાવત્ મિત્રદોષપ્રત્યયિકપ્રકરણે યે દણ્ડાઃ પ્રદર્શિતા સ્થાનેવ દણ્ડાન્ દદાતીતિ,
એવં કુત્સિતાચારમયન્નઃ સન્ 'અહિઈ' અહિતઃ, યો હિ ન હિતો માતૃપમૃતીનામપિ
આર્યા ઔરસ યા દત્તક આદિ પુત્ર, પુત્રી, પુત્રવધૂ આદિ। જમ વહ કૂર
પુરુષ જનમેં સે કિસી પર કુપિત હોતા હૈ, તથ અપરાધ છોટા હૈ યા
બુઢા, હસ ઘાત કી પરવાહ ન કરકે ગુરુતર દંડ હી ઝનહેં દેતા હૈ। યહી
જ્ઞાત સૂત્રકાર કહતે હૈ—

જનકા છોટાસા અપરાધ હોને પર ખી ઝનહેં ખારી દંડ દેતા હૈ,
જેસે—શીતકાલ મેં ઝનહેં ઠંડે પાની મેં ઢાલ દેતા હૈ, હત્યાદિ ઝન સજ
દંડ પ્રકાર કા કથન યહાં કરના યાહિયે જો મિત્રદોષ પ્રત્યયિક ક્રિયા-
સ્થાન મેં ગિનાયે હૈ।

હસ પ્રકાર કા આચરણ કરનેવાલા પાપી પુરુષ અપના ખી અહિત

બહેન ઓ સજો કે દત્તક પુત્ર, પુત્રી, પૂત્ર વધૂ, વિગેરે જગારે તે કૂર પુત્ર
એમના પૈડી ઠાઠના પર ક્રોધ યુક્ત બને છે, ત્યારે તેનો અપરાધ નાનો
હોય કે મોટો હોય તે તરફ લક્ષ્ય ન કરતાં તેને બારે શિક્ષા જ કરે છે.
હવે એજ વાત સૂત્રકાર બતાવે છે.—

તેનો નાનો સરખો અપરાધ થાય ત્યારે પણ તેને બારે ઠંડ કરે છે,
જેમ કે—ઠંડીની મોસમમાં તેને ઠંડા પાણીમાં નાખે છે. વિગેરે તે સઘળા
ઠંડોતું કથન અહિયાં કરતું જોઈએ. કે જે મિત્ર દોષ પ્રત્યયિક ક્રિયાસ્થાનમાં
ગણવામાં આવેલ છે.

આવા પ્રકારનું આચરણ કરવાવાળા પાપી પુરુષ પોતાનું પણ અહિત

કહે-સ સર્વેવામપિ અહિત एव ज्ञेयः, इत्थंभूतः सः 'परंति लोगंमि' परस्मिन् लोके, इतः प्रेत्य परलोकं प्राप्य स्वकृतकर्मफलमहितमेव भुनक्ति-बहुवचनान्वया दर्शयति-'ते दुःखंति' परलोके दुःखयन्ति-शारीरिक-मानसिक कष्टं प्राप्नुवन्ति, 'सोयंति' शोचन्ते-दैन्यभावं प्राप्नुवन्ति, 'तिप्यंति' तिप्यन्ति-अश्रूणि निमोचयन्ति पिष्टंति' पीड्यन्ते-सुदूरादिपातेन पीडाप्राप्त्यादयन्ति, 'परितप्यंति' परितप्यन्ति-विविधताप-उषरनेत्रशूलआदिकं प्राप्नुवन्ति, 'ते दुःखलग्नसोयणजूराणतिप्यणपिष्टनपरितापनवधचंचणपरिकिछेसाओ अण्डिविरया भवंति' ते दुःखनशोचनजूरगतेपनपिष्टनपरितापनवधचंचणनादिपरिकिछेशेभ्योऽपतिविरता भवन्ति, तत्र-दुःखन-दुःखोत्पादनं शोचनं-शोकोत्पादनं, जूरणं-दुर्बळीकरणं, तेपनम्-अश्रुस्राणोत्पादनं, पिष्टनं-सुदूरादिना हननं, परितापनं-सर्वतस्ताप-स्योत्पादनं, चओ-घातः, चन्धनं-निगडादिना एतेभ्यः परिकिछेशेभ्योऽपति-

करता है और दूसरों का भी। जो अपने माता-पिता का भी हित नहीं करता, वह दूसरों का क्या हित करेगा? ऐसे पुरुष जब इस भव को त्याग कर परभव में जाते हैं तो अपने कर्मों का अहितकर फल ही भोगते हैं। वे परलोक में दुःखी होते हैं, शारीरिक और मानसिक कष्ट भोगते हैं। दीनभाव को प्राप्त होते हैं, शोक की अधिकता के कारण उनका शरीर जीर्ण हो जाता है। वे आंशु बहाते हैं, पीड़ित होते हैं, विविध प्रकार से संतपन होते हैं-उषर एवं नेत्र शूल आदिको प्राप्त होते हैं। वे दुःख, शोक, जूरण, तेपन (रुदन) पिष्टन, परितापन, वध और बन्ध आदि क्लेशों से निवृत्त नहीं होते हैं-उन्हें यह सब कष्ट बार-बार भुगतने पड़ते हैं।

કહે છે. અને બીજાઓનું પણ અહિત કરે છે, જે પોતાના માતા, પિતાનું પણ હિત કરતા નથી, તે બીજાઓનું શું હિત કરી શકે? આવા પુરુષો બ્યારે આ ભવનો ત્યાગ કરીને પરભવમાં બધ છે, તો પોતાના કર્મોનું અહિત કળ જ લોગવે છે. તેઓ પરલોકમાં દુઃખી થાય છે. શરીર અબધી અને માનસિક દુઃખ લોગવે છે. દીનપણને પ્રાપ્ત થાય છે. શોકના વિશેષ પણાના કારણે તેનું શરીર શિથિલ બની બધ છે. તેઓ આંસુ સારે છે. પીડા પામે છે, અનેક પ્રકારના સંતોષવાળા અને છે. જ્વર અને નેત્રશૂલને પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓ દુઃખ શોક, જૂરણ, તેપન (રડવું) પિષ્ટન, પરિતાપન વધ અને બન્ધ વિગેરે કલેશોથી નિવૃત્ત થતા નથી, તેઓને આ બધા કષ્ટો વારંવાર લોગવવા પડે છે.

વિરતા-અપરિમુક્તા મવન્તિ, 'एवमेव ते इत्थि तामेहि' एवमेव ते-પુરુષાઽશ્વમાઃ-
 સ્ત્રીકામેષુ મોગ્યવિષયેષુ 'मुच्छिपा गिद्धा गडिया अज्ज्ञोदवन्ना' મૂચ્છિતાઃ-સમા-
 સક્તાઃ, યુદ્ધાઃ-અત્યન્તં તદ્વિષયકેચ્છાવન્તઃ, પ્રયિતાઃ-ગૃહ્તિમાવમુપગતાઃ, અધ્યુ-
 પપન્ના સ્તસ્મિન્નેવ વિષયે લીનાઃ 'जात्र' યાવત્ 'वासाहं' વર્ષાણિ 'चउपंचमाहं
 छहसमाहं' ચતુઃ પચ્ચ ષઢ્ દશ વા વર્ષાણિ તતઃ 'अप्यपरो वा भुज्जपरो वा' અલ્પતરં
 વા ભૂયસ્તરં વા 'कालं' કાલમ્ 'भोगभोगाहं भुंजितु' મોગ્યમોગાન્ બુક્ત્વા 'वैरा-
 यतणाहं' વૈરાયતનાનિ હન્યમાનજીવસમુદાયૈઃ સહ વૈરમાનાન્ 'पविमुहत्ता' પ્રવિમૂય
 સમુત્પાદ્ય, 'बहुहं पावाहं कम्माहं संविणिता' વહુનિ પાપાનિ કર્મણિ સાવચ્ચજીવ-
 વધેન પાપકર્મણિ સંવિત્પ-एकत्रीकृत्य 'उत्सन्नाहं' ઉત્સન્નાનિ-बहुलार्थबोधको-
 દેશીયશબ્દઃ તેન બાહુલ્યેન સંવિત્પ 'संभारकरेण कम्पणा' સમ્મારકરુતેન કર્મણા,
 તત્ર સમ્મારઃ बहुदल्लिकसंयोगस्तेन कृतेन सम्पादितेन कर्मणा-અશુભકર્મમારેણ
 યુક્તાઃ સન્તોઽધોગતિં ગચ્છન્તિ । 'से जह्णानामए' તથાનામ 'अयोगोलेह वा'
 અયોગોલકો વા-लोहविण्डो वा 'सेलगोलेह वा' શૈલગોલકો વા-पर्वतखण्डो वा
 'उदगंसि पविस्ते समाने' ઉદકે પ્રસિપ્તઃ સન્ 'उदगतलमइवइत्ता' ઉદકતલમતિ-
 वर्य-जलं विमिध 'अहे धरणितलपइव्वाणे मवह' અધો ધરણિતલમતિષ્ઠાનો ભવતિ,

इसी प्रकार वे अधम पुरुष स्त्री संबंधी कामभोगों में आसक्त होते हैं, अत्यन्त अभिलाषावान् होते हैं, गृह्ण होते हैं और तल्लीन होते हैं । वे यावत् चार, पांच, छह या दश वर्षों तक अथवा इनसे भी कम या अधिक काल तक भोगों को भोग कर वैरायतनों को अर्थात् मारे हुए प्राणिमों के साथ वैर बांध कर, विपुल पाप कर्मों का संचय करके, बहुत अधिक पाप एकत्र करके, अशुभ कर्मों के भार से युक्त होकर अधोगति में जाते हैं । जैसे लोहे का गोला या पर्वत खण्ड पानी में छोड़ा जाय तो वह पानी को भेद कर डेठ नीचे जल के

એજ પ્રમાણે તે અધમ પુરુષો સ્ત્રી સંબંધી કામભોગોમાં આસક્ત રહે છે. અત્યંત અભિલાષા વાળા હોય છે, ગૃહ્ણ હોય છે, અને તલ્લીન હોય છે. તેઓ યાવત્ ચાર, પાંચ, છ અથવા દસ વર્ષો પર્યન્ત અથવા તેનાથી પણ ઓછા અથવા વધારે કાળ સુધી ભોગોને ભોગવીને વૈરના સ્થાનને અર્થાત્ મારેલા પ્રાણિયોની સંબંધ કરીને ઘણા વધારે પાપો એકઠા કરીને અશુભ કર્મોના ભારથી યુક્ત થઈને અધોગતિમાં જાય છે. જેમ લોખંડોના ગોળો અથવા પર્વતોના ખંડ પાણીમાં છોડવામાં (નાખવામાં) આવે તો તે પાણીને ભેદીને ડેઠ નીચે પાણીના તળીયે પહોંચીને ઉભો રહે છે.

યથાડયોગોલકો જલે પ્રસિપ્તઃ સન્-જલં વિમિષ્ય પૃથિવીતલપતિષ્ઠિતં મવતિ, ન તત્ કુર્ષ્વં મચ્છતિ, 'એવમેવ તદ્વપ્તગારે પુરિસજાપ' એવમેવ તથાપકારઃ-તાદૃશઃ પાપમારા-ક્રાન્તઃ પુરુષજાતઃ પુરુષાડધમઃ 'વજ્રવહુલે' પર્યાયવહુલઃ અવચરહુલઃ સાવચકર્મ-વહુલત્યર્થઃ 'ધૂતવહુલે' ધૂતવહુલઃ-ધુનનં ધૂતં કર્મક્લેશકરણં પ્રાણાતિપાતાદિ, તેન વહુલઃ પંકવહુલે' પદ્મવહુલોઽધિકપાપવાન્ 'વૈરવહુલે' વૈરવહુલઃ-ક્રુતાધિકપાપેન જીવવૈરવહુલઃ 'અપ્પત્તિયવહુલે' અપ્પત્તિયવહુલઃ-મૃષાવાદી 'દંભવહુલે' દંભવહુલઃ-દંભઃ-કપટસ્તદ્વહુલઃ 'નિયડિવહુલે' નિકૃતિવહુલઃ-નિકૃતિર્માયાસહિતઃ કપટ-સ્તેન વહુલઃ 'સાશ્વહુલે' સાતિવહુલઃ-ઉત્કૃષ્ટવસ્તુષુ અપકૃષ્ટવસ્તૂનિ મિશ્રીકૃત્ય તત્ત્વિક્રેતા 'અયસ વહુલે' અયસો વહુલઃ-અકીર્તિવહુલઃ 'ઉત્સન્નતસપાણઘાઈ' ઉત્સન્ન વ્રસપ્રાણઘાતી-ઉત્સન્નવહુલં તેન દ્વીન્દ્રિયાદિજીવવિનાશકઃ ઇતાદૃશવિવિધ-પ્રકારકાશુભકર્મકર્તા પુરુષાડધમઃ 'કાલમાસે કાલં કિચ્ચ' કાલમાસે કાલં કૃત્વા 'ધારણિતલમશ્વજ્ઞા' ધારણિતલં રત્નપ્રમાદિપૃથિવીતલમતિવર્ત્ય-અતિક્રમ્ય 'અહે નરગતલપદ્મદ્વાજે ભવઈ' અધો નરકતલપતિષ્ઠાનો મવતિ, પૂર્વોક્તપાપાચરણશીલઃ પુરુષો મૃત્વા અતિક્રમ્ય પૃથિવીતલં સમ્પન્નરકમધિગચ્છતીતિ ॥૫૦૨૦=૨૫॥

તલ ભાગ મેં પહુંચ કર ઠહરતા હૈ, ફિર ઉપર નહીં આતા, હસી પ્રકાર બ્રહ્મ અધાર્મિક અધમ પુરુષ પાપ સે ભારી હોકર, સાવચ વહુલ હોકર, પ્રાણાતિપાત આદિ કી વહુલતા ચાલા હોકર, અત્યન્ત પાપી હોકર, વૈર કી વહુલતા ચાલા હોકર અર્થાત્ જીવોં કે સાથ અત્યધિક વૈર બાંધ કર અત્યન્ત મૃષાવાદી, દંભી, કપટી, અપયશવાન્ एवं વહુત વ્રસ પ્રાણિયોંં કા ઘાતક હોકર મરણ કા અવસર આને પર કાલ કરકે સૂતલ કો પાર કરકે નીચે નરકતલ મેં જાકર સ્થિત હોતા હૈ। તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પૂર્વોક્ત પ્રકાર કા પાપાચરણ કરને ચાલા પુરુષ જબ મરતા હૈ તો પૃથ્વી તલ કો મેદ કર ટેઠ નરક મેં જાતા હૈ ॥૨૦॥

અને તે પછી પાણી ઉપર આવતા નથી, એજ પ્રમાણે તે અધાર્મિક અધમ પુરુષ પાપથી ભારે બનીને, સાવચ કર્મથી વધારે ભારે બનીને પ્રાણાતિપત વિગેરેના ભારથી અધિકપણાવાળા બનીને-અત્યંત પાપી થઈને વૈરના વધારવાવાળા થઈને અર્થાત્ જીવોની સાથે અત્યંત વૈર બાંધીને અત્યંત અસત્ય બોલનાર, ઠંણી, કપટી, અપયશવાળો, અને ઘણા વ્રસ પ્રાણિયોના ઘાત કરવાવાળો બનીને મરણના અવસરે મરીને પૃથ્વીને પાર કરીને નીચે તરફના તળીયે જઈને રહે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે:-પૂર્વોક્ત પ્રકારથી પાપાચરણ કરવાવાળો પુરુષ જ્યારે મરે છે. ત્યારે પૃથ્વીના તળીયાને લેડીને ઠેઠ નરકમાં જાય છે. ॥૨૦॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્લ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૮૩

મૂલ્ય—તે જાં જરગા અંતો વટ્ટા વાહિં ચડરંસા અહે ચુરપ્પ-
સંટાણસંઠિયા ણિચંધકારતમસા વવગયગહચંદસૂરનક્ષત્તજોહ-
પ્પહા મેદવસામાંસરુહિરપૂયપડલચિચિચલ્લલિત્તાણુલેવળતલા
અસુઈ વીસા પરમદુઘિભંગ્થા કળહા અગણિચન્નામા કક્કલ્લડફાસા
દુરહિયાસા અસુમા જરગા અસુમા જરણ્ણુ વેયણાઓ। જો ચેવ
જરણ્ણુ નેરહયા ણિદાયંતિ વા પયલાયંતિ વા સુઈ વા રતિં વા
ધિતિં વા મતિં વા ઉવલભંતે, તે જાં તત્થ ઉજ્જલં પગાઠં વિડલં
કહ્ણયં કક્કસં ચંડં દુગ્ગં તિલ્લં દુરહિયાસં જોરહયા વેયણં પચ્ચ-
ણુભવમાણા વિહરંતિ ॥સૂ. ૨૧॥૩૬॥

છાયા—તે સ્વલ નરકાઃ અંતો વૃત્તાઃ વહિશ્ચતુરસાઃ અથઃ શુરપસંસ્થાનસંસ્થિતાઃ
નિત્યાન્ધકારતમસો વ્યપગતપ્રદચન્દ્રધૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્પથાઃ મેદોવસામાંસરુહિરપૂય-
પટલચિચલ્લલિત્તાણુલેવળતલાઃ અશુવયો ત્રિશ્રાઃ પરમદુર્ગન્ધાઃ કૃષ્ણાઃ અગ્નિ-
ત્રર્ણામાઃ કર્કશસ્પર્શાઃ દુરધિસદ્ધાઃ અધ્ધમાઃ નરકાઃ અશુમાઃ નરકેષુ વેદનાઃ। નો
ચેવ નરકેષુ નૈરયિકાઃ નિદ્રાન્તિ વા પલાયન્તે વા શુચિં વા રતિં વા ધૃતિં વા મતિં
વા ઉપલમન્તે। તે સ્વલ તત્ત ઉજ્જલ્લાં પગાઠાં વિપુલાં કહ્ણકાં કર્કશાં ચણ્ણાં દુર્ગાં
તીલ્લાં દુરધિસદ્ધાં નૈરયિકાઃ વેદનાં પર્યનુભવન્તો વિહરન્તિ ॥સૂ. ૨૧=૩૬॥

ટીકા—પુર્વોક્તોધાર્મિકઃ પુરુષો નરકં ગચ્છતીતિ પ્રતિપાદિતમ્, નરકાથ
કીદશા ઇતિ તત્ત્વસ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાડ્ડહ—‘તે જાં જરગા’ ઇત્યાદિ। ‘તે જાં જરગા’ તે
સ્વલ નરકાઃ યાન્ સ્વલ નરકાન્ તે ધાર્મિકાઃ પ્રાપ્નુવન્તિ, ‘જાં’ ઇતિ વાક્યાલક્ષ્ણે
‘અંતો વટ્ટા’ અંતો વૃત્તાઃ—અભ્યન્તરપદેશે ગોલાકારાઃ ‘વાહિં ચડરંસા’ વહિર્વાશ-
માગે ચતુરસાઃ ચતુષ્કોણાઃ ‘અહે’ અથો નીચેઃ ‘ચુરપ્પસંટાણસંઠિયા’ શુરપસંસ્થાન-
સંસ્થિતાઃ—શુરસંસ્થાનવન્તઃ શુરધારાવદતિશયેન તીક્ષ્ણાઃ ‘ણિચંધકારતમસા’

‘તે જાં જરગા’ ઇત્યાદિ।

ટીકાર્થ—અધર્મી પુરુષ નરક મેં જાતો હૈ, યહ કહા ગયા હૈ, કિન્તુ
નરક કા સ્વરૂપ કેસા હૈ? ઇસકા ઉત્તર દેતે હૈ—

‘તે જાં જરગા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અધર્મી પુરુષ નરકમાં જાય છે. એ કહેવાઈ ચુક્યું છે, પરંતુ
નરકનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે? તે હવે સૂત્રકાર બતાવે છે.—

નિત્યાન્ધકારતમસઃ—અન્ધકારેષુ તમઃ અન્ધકારતમઃ—અતિશયિતં તમો યત્ર તે તથા—અનવરતં નિવિહાન્ધકારબહુલાઃ, ‘વચગયમહચંદસુનવલ્લજનોદ્વિપદા’ વ્યવમલ-ગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રજ્યોતિષ્પથાઃ—યત્ર—નરકેષુ ગ્રહચન્દ્રસૂર્યનક્ષત્રાદયો ન પ્રતિમાન્તિ, એતેષાં પ્રકાશો ન રહિતા નરકા મવન્તિ । ન કેવલં તત્ર વિશિષ્ટપ્રકાશામાવોડ્યન્ધકારમાત્રં વા—મયપયોજકમ્ અપિતુ વદનોડમેધ્યાઃ અપદાર્થાસ્તત્ર મવન્તીતિ દર્શયતિ—તૈરાગયસંજ્વલનાય ‘મેદ-વસા-માંસ-રુધિર-પૂય-પટલ-ચિકિત્સલ્લક્ષિતાણુ-લેખનતલા’ મેદો વસામાંસરુધિરપૂયપટલચિકિત્સલ્લક્ષિતાણુલેખનતલાઃ, તત્ર—મેદઃ—ષાતુવિશેષઃ વસા ચર્વીતિલોકપ્રસિદ્ધા તથૈવ માંસં રુધિરં—શોણિતમ્, પૂયં—પવન શોણિતમ્ એતેષાં પટલં—સમૂહસ્તસ્ય ચિકિત્સલં—પત્તુરકર્દમસ્તેન લિપ્તં—યુક્તમ્ અનુ-લેપનં તલં યત્ર તે તથા, મેદો માંસાદ્યશુચિભિર્દ્રવ્યૈઃ સદૈવ સંયુક્તા નરકભૂમયો મવન્તિ ‘અસુદૈ’ અશુચયઃ—અશુચિભૂતાઃ ત્રીસા’ ત્રિશ્રાઃ—કથિતાઃ—કુમ્પ્યાચાકુલ-

વે નરક-નારકાવાસ ખીતર ગોલાકાર બાલે હોતે હૈં, બાહ્ય ભાગ મેં ઘોઠોર હોતે હૈં ઓર તલ ભાગ મેં છુરે કી ઘાર કે સમાન તીક્ષ્ણ હોતે હૈં । વહાં સદૈવ ઘોર અંધકાર બના હુઆ રહતા હૈ । વહાં ગ્રહ, ચન્દ્ર, સૂર્ય યા નક્ષત્રોં કા પ્રકાશ નહીં હોતા ।

પહી નહીં કિ વહાં પ્રકાશ કા અભાવ એવં અંધકાર હી મય કા કારણ હો કિન્તુ વહાં બહુત સે અશુચિ પદાર્થ ખી હોતે હૈં । નરક કી ભૂમિ મેદ, ચર્વી, માંસ, રુધિર પીપ આદિ કે સમૂહ સે લિપ્ત રહતી હૈ, इन अपावन पदार्थों से वहाँ कीचड़सी बनी रहती है । वे नरક અશુચિરૂપ હોતે હૈં, સડે-ગળે માંસ કી બહુલતા બાલે હોતે હૈ અત્યન્ત દુર્ગન્ધ

તે નરક—નારકાવાસ અંદર ગોળ આકારવાળું હોય છે. બહારના ભાગમાં ચાર ખૂણાવાળું હોય છે. અને તળીયાના ભાગમાં છરીની ધાર સરખું અત્યંત તીક્ષ્ણ હોય છે. ત્યાં હંમેશાં ઘોર અંધાર અન્યું રહે છે. ત્યાં ગૃહ, અંદ્ર, સૂર્ય કે નક્ષત્રોના પ્રકાશ હોતો નથી.

એટલું જ નહીં ત્યાં પ્રકાશનો અભાવ અને અંધકાર જ ભયનું કારણ હોય તેમજ તે શિવાય ઘણા ખરા અશુચિ પદાર્થ પણ હોય છે. નરકની ભૂમિ મેદ, ચર્વી, માંસ, રુધિર-દોહી પીપ, પડ, વિગેરેના સમૂહથી વ્યાપ્ત રહે છે. આ અપવિત્ર પદાર્થોથી ત્યાં કાદવ થઈ જાય છે. તે નરકો અશુચિ હોય છે. સડેલા, ગળેલા, માંસના અધિકપણા વાળા હોય છે. અત્યંત દુર્ગંધવાળા

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

२८५

मांसवहुलाः, अतएव—परम—दुष्मिमांसा, परमदुर्गन्धाश्च ताः 'कण्ठा' कृष्णवर्णो-
पेताः 'अग्निवन्नाभा' अग्निवर्णाभाः—अग्निरिव जाजाल्यमानाः 'कक्कलडकासा'
कर्कशस्पर्शाः—कठिनस्पर्शवन्तः, इत्यर्थः 'दुरद्विषासा' दुरधिसदाः—दुःखेन सोढुं
शक्याः 'असुहा णरगा' अशुभाः अशोमनाः नरकाः 'असुहा णरएसु
वेयणाभो' अधुभाः नरकेषु वेदनाः—नरकगतिषु वेदना अशुभाः 'णो चेव
णरएसु' नो चैव नरकेषु 'णिदायंति' निद्रान्ति—निद्राऽनुभवं नैव कुर्वन्ति, के
तत्राह—'नैरइया' नैरधिकाः—नरके यातनामनुभवन्तो जीवाः, तथा ते 'पलायंति वा'
पलायन्ते—नरकान्नान्त्र गन्तुं शक्नुवन्ति 'सुइ' वा—रति वा—धिति वा, मति वा
उबलमंते' भुवि—पवित्रताम्, रति—सुखम्, धृति—धैर्यम्, मति—बुद्धिम् कथमपि
न लभन्ते । 'ते ण' ते खलु नारकाः 'तए' तत्र—नरकेषु 'उज्जवलं' उज्ज्वलम्—
उत्कृष्टम् 'पगाढं' प्रगाढम्—अत्यन्तम् 'विउलं' विपुलं—महतीम् 'कडुयं'
कटुकाम्—प्रतिकूलाम् 'कक्कसं' कर्कशाम्—कठिनाम् 'चंडं' चण्डाम्—रौद्राम्
'दुगं' दुर्गाम्—दुःखेन तरणीयाम् 'तीव्रं' तीव्राम्—हृदयविदारकतया खराम्
'दुरद्विषासं' दुरधिसद्वाम्—दुःखेन सहनयोग्याम् 'वेयणं' वेदनां यातना मित्यर्थः,
उज्ज्वलां—तीवानुभावप्रकर्षत्वात्, विपुलां विशालां परिमाणरहितत्वात् कर्कशां—
मत्स्यदुःखजनकत्वात् चण्डां—भयजनकां प्रतिपदेशव्यापित्वात् 'पच्चणुमवमाणा'

युक्त होते हैं, काले वर्णवाले तथा धूम युक्त अग्नि के समान आमा
वाले होते हैं उन का स्पर्श कठोर होता है। वे दुस्सह और कठोर होते
हैं। वहां की वेदनाएं भी अशुभ होती हैं। नारक जीव नरक में न
निद्रा ले पाते हैं और न वहां से अन्यत्र जा सकते हैं। उन्हें श्रुति,
रति या धृति मति प्राप्त नहीं होती। वहां वे उज्ज्वल (उत्कृष्ट),
अत्यन्त गाढ़, विपुल, कटुक—प्रतिकूल, कर्कश, प्रचण्ड, दुस्तर, तीव्र—
हृदय विदारक एवं दुस्सह यातना प्राप्त करते हैं। तत्पर्य यह है कि
तीव्र अनुभाव की अधिकता के कारण उज्ज्वल विपुल होने के
कारण विशाल, परिमाण रहित होने से कर्कश, प्रत्येक अंग में दुःख

डोय छे. काणा वर्युवाणा तथा धुमायाथी युक्त अग्निनी जेवी अतिवाणा
डोय छे. तेनो स्पर्श कठोर डोय छे. तेजो दुस्सह अने कठोर डोय छे.
त्यांनी वेदनाजो पच्च अशुभ डोय छे. नारक जेवो नरकमां निद्रा लभ
शकता नथी. तथा त्यांथी जीजे जर्ध शकता नथी. तेभने श्रुति, रति, धृति
अथवा मति प्राप्त थती नथी त्यां तेजो उज्जवल (उत्कृष्ट) गाढ, विपुल
कटुक, प्रतिकूल, कर्कश, प्रचण्ड, दुस्तर, तीव्र, हृदय, विदारक अने दुस्सह
यातना—पौड.जो प्राप्त करे छे.

कडेवानु' तात्पर्य' जे छे के—तीव्र अनुभावनो अधिक पक्षाथी उज्ज्वल,
विपुल डोवाथी विशाल परिभाषा विनाशु' डोवाथी कर्कश, दरेक अंगोमां

૨૮૬

સૂત્રકૃતાશ્રવણે

પ્રત્યનુમદન્તઃ 'નેરયિકા' નૈરયિકાઃ નરકેષુ ત્રિધમાના જીવાઃ 'વિહરંતિ' વિહરન્તિ-
દુઃસ્વમયં સમયં યાત્રયન્તિ ઇતિ ॥૨૧=૩૬॥

મૂલ—સે જહા ણામણ રુઝ્લે સિયા, પઠ્ઠયમ્મે જાણ મૂલે
છિન્ને અમ્મે ગરુણ જઓ ણિણં જઓ વિસમં જઓ દુગ્ગં તઓ
પવડહ, એવામેવ તહપ્પગારે પુરિસજાણ ગબ્બાઓ ગબ્બં જમ્માઓ
જમ્મં મારાઓ મારં ણરગાઓ ણરમં દુક્ખાઓ દુક્ખં દાહિણ-
ગામિણે નેરહણે કણ્ઠપવિણ્ણે આગમિસ્સણં દુલ્લભવોહિણ
યાવિ ભવહ, એસઠાણે અણારિણે અકેવલે જાવ અમ્મવદુક્ખ-
પહીણમમ્મે એગંતમિચ્છે અસાદુ પઠમસ્સ ટાણસ્સ અધમ્મપક્ખ-
સ્સ વિમંમે એવમાહિણ ॥સૂ.૦૨૨॥૩૭॥

છાયા—તત્પથા નામ વૃક્ષઃ સ્થાત્, પર્વતાગ્રે જાતઃ મૂલે છિન્નઃ અગ્રે ગુરુકઃ
યતો નિમ્નં યતો ત્રિપદં યતો તુર્ગ તતઃ પ્રપતતિ એવમેવ તથાપ્રકારઃ પુરુષજાતઃ
ગર્ભતો ગર્ભે, જન્મતો જન્મ, મરણતો મરણં, નરકાન્નરકં દુઃખાદ્ દુઃખં દસિણ-
ગામી નૈરયિકઃ કુલ્ણપગતિકઃ આગમિષ્યતિ દુર્લભવોધિકથાઽપિ ભવતિ । એતસ્યા-
નમ્ અનાયમ્ અકેવલં યાવદ્સર્વદુઃખ મહોગમાર્ગમ્ એકાન્તમિચ્છા અસાધુ । પ્રથમ-
સ્ય સ્થાનસ્ય અધર્મપક્ષસ્ય વિમક્કઃ, એવમાસ્થાતઃ ॥સૂ.૦૨૨=૩૭॥

ટીકા—નારકીનીચાનામધોગતિરેવ ભવતિ, નતુર્ધ્વગતિ સ્તવ દૃષ્ટાન્તં
દર્શયતિ 'સે જહાણામણ' તથથા નામ 'રુઝ્લે' વૃક્ષઃ 'સિયા' સ્થાત્ સ ચ

જન્મક હોને સે ચળ્લ ઓર પ્રત્યેક પ્રદેશ મેં વગાપ્પ રહ્ને કે કારણ ભય-
જનક હોતી હૈ । નારક જીવ એસી અતિવિષમ વેદના કો વેદતે છુણ
સમય યાપન કરતે હૈ ॥૨૧॥

'સે જહાણામણ' રૂપાદિ ।

ટીકાર્થ—અધર્મી જીવ કી અધોગતિ હી હોતી હૈ, ઉર્ધ્વગતિ નહીં,

હુઃખ જનક હોવાથી ચણ્લ અને દરેક પ્રદેશનાં વ્યાપ્ત રહેવાથી ભય જનક
હોય છે. નારક જીવો આવા પ્રકારની અત્યંત વિષમ વેદનાનુ વેદન કરતાં
કરતાં પોતાનો સમય વીતાવે છે. ॥૨૧॥

'સે જહાણામણ' ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—અધર્મી જીવોની અધોગતિ જ થાય છે. ઉર્ધ્વગતિ થતી

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૮૭

‘પદ્મયગ્ને’ પર્વતાગ્રે-ઉપરિતનભાગે જાતઃ-સમુત્પન્નઃ, જન્મના સ્થિતિવાન, ‘મૂલે છિન્ને અગ્ને ગરુપ’ મૂલે છિન્નોડગ્રે ગુરુકઃ, પર્વતાડગ્રે સમુત્પન્નો વૃક્ષો યદિ મૂલેન છિદ્યતે તદા યદ્ વિષમં સ્થલં તથૈવ પતતિ ન તુ કયમપિ તરય ઝઘ્ઘ-દેશે ગતિર્ભવતિ, તથા-પાપમારાક્રાન્તો ગુરુર્જીવો નરકેડધોદેશ એવ મગ્ઢતિ, નત્વ-સ્થાડન્યત્ર કયમપિ ગમનં સંભવતિ। ‘જઓ ગિળ્ળં જઓ વિસમં જઓ દુર્ગ્ગં તઓ પવઢહ’ યતો નિમ્નં યતો વિષમં-સમરહિતમ્ યતો દુર્ગ્ગ-કષ્ટદાયકં તત સ્તત્ર મપ-તતિ। ‘એવમેવ તહપગારે પુરિસજાણ’ એવમેવ તથાપકારઃ પુરુષાજાતઃ ગુરુ-કર્મવાન પુરુષઃ ‘ગઘ્માઓ ગઘ્મં’ ગર્ભતો ગર્ભમ્ ‘જમ્મઓ જમ્મં’ જન્મતો જન્મ ‘મારાઓ મારં’ મરણતો મરણમ્ ‘ળરગાઓ ળરગં’ નરકાન્નરકમ્-એકસ્માન્નરકાદ્ નરકાન્તરમ્, ‘દુઃસ્વાઓ દુઃસ્વં’ દુઃસ્વતો દુઃસ્વમ્-દુઃસ્વાદ્દુઃસ્વાન્તરમ્ ‘દાહિણગા-મિણ’ દક્ષિણગામી-દક્ષિણસ્પાં દિશિ ગામી ભવતીત્યર્થઃ ‘ળેરિણ’ નૈરયિકઃ-નરક-ગામી ચ ભવતિ ‘કણ્ણપક્કિણ’ કુલ્ણપાક્કિઃ-કુલ્ણાનાં નાસ્તિકાનાં પક્ષો વર્ગસ્તત્ર મયઃ-ઠ્ઠરકર્મકારી, ‘આગમિસ્સાળં’ આગમિષ્પતિ કાલે ‘દુલ્લમ્બોહિણ યાવિ

હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત દિલ્લાતે હેં—જૈસે કોઈ વૃક્ષ પર્વત કે ઉપરી ભાગ મેં ઉત્પન્ન હુઆ હો ઓર ઉસકા મૂલ કાઢ હાલા જાય તો વહ ખારી હોને કે કારણ નીચે કિસી વિષમ સ્થાન મેં ગિરતા હૈ ઉસકી ઝઘ્ઘગતિ નહીં હોતી, ઉસી પ્રકાર પાપ કે ખાર સે યુક્ત પાપી જીવ નીચે નરક મેં હી જાતા હૈ। ઉસકી અન્યત્ર ગતિ નહીં હોતી। એસા પુરુષ એક ગર્ભ સે દુસરે ગર્ભ મેં જાતા હૈ એક જન્મ કે બાદ દુસરા જન્મ હેતા હૈ, મરણ કે પશ્ચાત્ દુસરા પુનઃ મરણ કરતા હૈ, બાર-બાર નરક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ, ઓર દુઃસ્વ કે પશ્ચાત્ પુનઃ દુઃસ્વ કા ખાગી હોતા હૈ। વહ દક્ષિણ દિશાગામી હોતા હૈ તથા કુલ્ણ પક્ષી હોતા હૈ। અવિષ્યત્ કાલ મેં ઉસે બોધિ દુર્લભ હોતી હૈ। યહ સ્થાન અનાર્થ હૈ,

નથી. આ વિષયમાં દૃષ્ટાન્ત બતાવવામાં આવે છે-એમ કોઈ વૃક્ષ પર્વતના ભાગમાં ઉત્પન્ન થયલ હોય અને તેનું મૂળ કાપી નાખવામાં આવે, તો તે બારે હોવાના કારણે નીચે કોઈ વિષમ સ્થાન પર પડી બચે છે. તેની ઝઘ્ઘ ગતિ થતી નથી. એજ પ્રમાણે પાપના કારણી યુક્ત પાપી જીવ નીચે નરક-માંજ બચે છે. તેની ગતિ બીજે થતી નથી. આરા પુરુષે એક ગર્ભમાંથી બીજા ગર્ભમાં બચે છે. એક જન્મ પછી બીજે જન્મ લે છે. અને મરણ પછી ફરીથી મરે છે. અર્થાત્ બારંબાર નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને દુઃખની પછી ફરીથી દુઃખને જ ભોગવે છે. તે દક્ષિણ દિશામાં જનારો હોય છે. તથા કુલ્ણ પક્ષી હોય છે. અવિષ્ય કાળમાં તેને બોધિ દુર્લભ થાય છે, આ

पृष्ठम्-अष्टावरे दोषस्तु ठाणस्तु धम्मपक्खस्तु विभंगे एव-

माहिज्जइ इह खलु पाईणं वा ४ संतेगइया मणुस्सा भवंति,
तं जहा-अणारंभा अपरिगहा धम्मिया धम्माणुया धम्मिट्ठा
जाव धम्मेणं श्वेव वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति, सुसीला सुव्वया
सुप्पडियाणंदा सुसाहू सव्वाओ पाणाइवायाओ पडिविरया जाव-
जीवाए जाव जे यावन्ने तहपगारा सावज्जा अबोहिया कम्मंता
परपाणपरियावणकरा कज्जंति तओ विपडिविरया जावजीवाए।
से जहाणामए अणगारा भगवंतो ईरियासमिया भासासमिया

केवल ज्ञान का जनक नहीं है, अपरिपूर्ण है, अग्राय मय है, अशुद्ध है, शल्य को काटने वाला नहीं है, सिद्धि मुक्ति निर्वाण एवं निर्वाण का मार्ग नहीं है, वह समस्त दुःखों के नाश का मार्ग नहीं है। वह स्थान एकान्त मिथ्या है, अशोभन है, यह प्रथम अवर्ग पक्ष का विचार हुआ ॥२२॥

સ્થાન અનાય છે. કેવળ જ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરવાવાળું નથી. અપરિપૂર્ણ છે, અન્યાય મય છે. અશુદ્ધ છે શક્યને કાપવાવાળું નથી. સિદ્ધિ, સુખિત્વ, નિર્વાણ, અને નિર્વાણના માર્ગ રૂપ નથી. તે સઘળા દુઃખોના નાશનો માર્ગ નથી. તે સ્થાન એકાન્ત મિથ્યા છે. અશોભન છે. આ રીતે આ પહેલા અધર્મ પક્ષનો વિચાર થયો. ॥૨૨॥

एसणासमिया आयाणभंडमत्तणिकखेवणासमिया उच्चार-
 पासवणखेलसिंघाणजल्लपडिट्ठावणियासमिया । मणसमिया
 वयसमिया कायसमिया मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता गुत्ता
 गुत्तिंदिया गुत्तवंभयारी अकोहा अमाणा अमाया अलोभा संता
 पसंता उवसंता परिणिव्वुडा अणासवा अगंधा छिन्नसोया
 निरुवलेवा कंसपाई व मुक्कतोया संखो इव णिरंजणा जीव इव
 अप्पडिहयगई गगणतलंव निरालंवणा वाउरिव अपडिवद्धा
 सारद सलिलं व सुद्धहियया पुक्खरपत्तं व निरुवलेवा कुम्भो
 इव गुत्तिंदिया विहगइव विप्पमुक्का खरिगविसाणं व एगजाया
 भारंडपक्खीव अप्पमत्ता कुंजरोइव सोंडीरा वसभो इव जाय-
 त्थामा सीहो इव दुद्धरिसा मंदरो इव अप्पकंथा सागरो इव
 गंभीरा चंदो इव सोमलेस्सा सूरु इव दित्ततेया जच्चकंचणगं
 व जायरूवा वसुंधरा इव सव्वफासविसहा सुहुयहुयासणो
 विव तेयसा जलंता । णत्थि णं तेसिं भगवंताणं कत्थ वि पडि-
 बंधे भवइ से पडिवंधे चउठिविहे पणणत्ते, तं जहा—अंडएइ वा
 पोयएइ वा उग्गहेइ वा पग्गहेइ वा जन्नं जन्नं दिसं इच्छंति
 तन्नं तन्नं दिसं अपडिवद्धा सूइभूया लहुभूया अप्पगंधा संजमेणं
 तवसा अप्पाणं भावेमाणा विहरंति । तेसिं णं भगवंताणं इमा
 एयारूवा जायामाया वित्ति होत्था, तं जहा चउत्थे भत्ते छट्ठे भत्ते
 अट्ठमे भत्ते दसमे भत्ते दुवालसमे भत्ते चउद्दसमे भत्ते अद्धमासिए
 भत्ते मासिए भत्ते दोमासिए तिमासिए चउम्मासिए पंचमासिए

छम्मासिए अदुत्तरं च णं उक्खित्तचरगा णिक्खित्तचरगा उक्खित्त-
 त्तिभिक्खित्तचरगा अंतचरगा पंतचरगा लूहचरगा समुदाणचरगा
 संसहचरगा असंसहचरगा तज्जायसंसट्ठचरगा दिट्ठलाभिया
 भदिट्ठलाभिया पुट्ठलाभिया अपुट्ठलाभिया भिक्खलाभिया अभि-
 क्खलाभिया अन्नायचरगा उवनिहिया संखादत्तिया परिमित-
 पिंडवाह्या सुद्धेसणिया अंताहारा पंताहारा अरसाहारा विरसा-
 हारा ब्रह्माहारा तुच्छाहारा अंतजीवी पंतजीवी आयांबिलिया
 पुरिमड्डिया निट्ठिवगइया अमज्जमंसासिणो णो णियामरस
 भोई ठाणाइया पडिमाठाणाइया उक्कुडुआसणिया णेसणित्तज्जा
 वीरासणिया दंडायतिया लगंडसाइणो अप्पाउडा अगत्तया
 अकंडुया अणिदट्ठहा (एवं जहोववाइए) धुतकेसमंसुरोमनहा
 सव्वगायपडिकम्मविप्पमुक्का चिट्ठंति । ते णं एएणं विहारेणं
 विहरमाणा बहूइं वासाइं सामन्नपरियागं पाउणंतिर बहु
 बहु आवाहंसि उपपन्नंसि वा अणुपपन्नंसि वा बहूइं
 भत्ताइं पच्चक्खंति पच्चक्खाइत्ता बहूइं भत्ताइं अणसणाए
 छेदंति अणसणाए छेदित्ता जस्सट्ठाए कीगइ नग्गभावे
 मुंडभावे अण्हाणभावे अदंतवणगे अछत्तए अणोवाहणए भूमि-
 सेज्जा फलगसेज्जा कट्ठसेज्जा केसलोए बंभश्चेवासे परधरपवेसे
 लद्धाबलद्धे माणावमाणणाओ हीलणाओ निंदणाओ गरिहणाओ
 खिसणाओ तज्जणाओ तालणाओ उच्चावथा गामकंटगा
 चात्रीसं परीसहोवसरगा अहिया सिज्जंति तमहं आराहंति, तमहुं

समयार्थबोधिनो टोका द्वि. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

२९१

आराह्ता चरमोहिं उस्सासनिस्सासेहिं अणंतं अणुत्तरं निच्चा-
 घायं निरावरणं कसिणं पडिपुणं केवलवरणाणदंसणं समु-
 प्पाडेंति, समुप्पाडित्ता तओ पच्छा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति
 परिणिच्चायंति सव्वदुक्खाणं अंतं करेति । एगच्चाए पुण एगे
 भयतारो भवंति, अवरं पुण पुव्वकम्मावसेसेणं कालमासे कालं
 किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तं
 जहा—महद्धिएसु महज्जुइएसु महापरकमेसु महाजसेसु महा-
 बलेसु महाणुभावेसु महासोक्खेसु ते णं तत्थ देवा भवंति मह-
 ङ्किया महज्जुइया जाव महासोक्खा हाराविराइयवच्छा कडग-
 तुडियथंभियमुया अंगय कुंडलमट्ठगंडयलकन्नपीढधारी, विचिच्च
 हत्थाभरणा विचिच्चमालामउलिमउडा कल्लाणगंधपवरवत्थपरि-
 हिया कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवणधरा भासुरवोदी पलंबवण-
 मालधरा दिव्वेणं रुवेणं दिव्वेणं वन्नेणं दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं
 फासेणं दिव्वेणं संघाएणं दिव्वेणं संठाणेणं दिव्वाए इद्धिए
 दिव्वाए जुत्तीए दिव्वाए पभाए दिव्वाए छायाए दिठ्ठाए
 अच्चाए दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए लेसाए दसदिसाओ उज्जोवे-
 माणा पभासेमाणा गइकल्लाणा ठिइकल्लाणा आगमेसिभइयां
 यावि भवंति, एस ठाणे आयरिए जाव सव्वदुक्खपहीणमग्गे
 एगंतसम्मे सुसाहू । दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्खस्स विभंगे
 एवमाहिए ॥सू० २३॥३८॥

जाया—अथाऽपरो द्वितीयस्य स्थानस्य धर्मस्य विभक्तः, एवमाख्यायते, इह खलु माचर्या वा ४ सन्त्येकत्रये मनुष्या भवन्ति तद्यथा—अनारम्भाः अपरिग्रहाः धार्मिकाः धर्मानुगाः धर्मिष्ठाः यावद् धर्मेण चैव वृत्तिं कलयन्तो विहरन्ति, सुशीलाः सुयताः सुप्रत्यानन्दाः सुमाधवः सर्वतः भाणातिपातात् पतिविरताः यावज्जीवनम्, यावद् यानि चान्यैः तथाप्रकाराणि सावधानि अबोधिकानि कर्माणि परमाणपरितापनकराणि क्रियन्ते ततः प्रतिविरताः यावज्जीवनम् । तद्यथा—नाम जनगाराः भगवन्तः ईर्ष्यासमिताः भाषासमिताः दण्डासमिताः आदानभाण्डमात्रा-निक्षेपणासमिताः उच्चारणसूत्रणखेकसिघाणमल्लप्रतिष्ठापनासमिताः मनःसमिताः बन्धःसमिताः कायसमिताः मनोगुप्ताः वचोगुप्ताः कायगुप्ताः गुप्ताः गुप्तेन्द्रियाः गुप्तब्रह्मचर्याः अक्रोधाः अपानाः अमायाः मालोभाः शान्ता पशान्ताः उपशान्ताः परिनिवृत्ताः अनास्रवाः अग्रन्थाः छिन्नशोकाः निरूपलेयाः कास्यपात्रीव मुक्ततोयाः शङ्ख इव निरञ्जनाः जीव इवामतिहतगतयः गगनतलमिव निरवलम्बना वायुरि-वापतिवद्वाः शारदसलिलमिव शुद्धहृदयाः पुष्करपत्रमिव निरूपलेयाः कूर्म इव गुप्तेन्द्रियाः विहग इव विषमुक्ताः खड्गविषाणमिवैकजाताः भारण्डपक्षीनापमत्ताः कुञ्जर-इव शौण्डीराः वृषभ इव जातस्थामानः सिंह इव दुर्धर्षाः मन्दर इवामकम्पाः सागर-इव गम्भीराः चन्द्र इव सोमलेश्याः सूर्य इव दीप्ततेजसः ज्ञातृकाञ्चनमिव जातरूपाः वसुन्धरा इव सर्वस्पर्शविशदाः सुहृत्तुताशन इव तेजसा ज्वरन्तः । नास्ति खलु तेषां भगवतां कुत्रापि प्रतिबन्धो भवति । स प्रतिबन्धश्चतुर्विधः पञ्चतः तद्यथा—अण्डजे वा पोतके वा अवग्रहे वा मग्रहे वा यां यां दिशमिच्छन्ति तां तां दिशमतिवद्वाः श्रुचीभूता लघुभूताः अलग्नन्धाः संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्तो विहरन्ति । तेषां च खलु भगवतामियमेतदरूपा यात्रामात्रावृत्तिरपरत्, तद्यथा—चतुर्थभक्तं पण्डं भक्तम् अष्टमं भक्तं दशमं भक्तं द्वादशं भक्तं चतुर्दशं भक्तम् अर्धमासिकं भक्तं मासिकं भक्तं द्वैमासिकं भक्तं त्रैमासिकं भक्तं चातुर्मासिकं भक्तं पाञ्चमासिकं षाण्मासिकम्, अत उत्तरं च खलु—उत्थिप्तचरकाः निक्षिप्तचरकाः उतिक्षिप्त—निक्षिप्तचरकाः अन्तचरकाः मान्तचरकाः रूक्षचरकाः समुदानचरकाः संसृष्टचरकाः असंसृष्टचरकाः तज्जातसंसृष्टचरकाः दृष्टलाभिकाः अदृष्टलाभिकाः पृष्टलाभिकाः अपृष्टलाभिकाः मिश्रालाभिका अभिक्षालाभिकाः अज्ञातचरकाः उपनिहितकाः संख्यादत्तयः परिमित-पिण्डिपातिकाः शुद्धैषणाः अन्ताहाराः प्रान्ताहाराः अरसाहाराः विरसाहाराः रूक्षाहाराः तुच्छाहाराः अन्तजीविनः मान्तजीविनः आचाम्लिकाः पुरिमल्लिका निर्विकृ-तिकाः अवधर्मासाशिनः नो निकासरसभोजिनः स्थानान्विताः प्रतिमास्थानान्विताः उरुकटा सनिकाः नैषयकाः बीरासनिकाः दण्डायतिकाः लण्डशायिनः अपावृताः

સમયાર્થેબોધિની ટીકા ટિ. સુ. ત્ર. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૧૩

અગત્યઃ અકુપ્ત્યકાઃ અનિષ્ટીચનાઃ' 'પવં યથૌપગતિકે' ધુ। કેશમશ્રુરોમનસ્વાઃ સર્વગાન પરિકર્મવિષમુક્તાસ્તિઠ્ઠન્તિ। તે સ્વલ્પ એતેન વિહારેઽગ વિહરન્તઃ વહૂનિ વર્ણાણિ પ્રામણ્યપર્યાયં પાલયન્તિ ચતુર્વહ્વશમ્ આચાર્યાશ્ચાપ્તપ્રજ્ઞાયાપન્નુત્પજ્ઞાયાં વા વહૂનિ મક્તાનિ પ્રત્યાહવાન્તિ, પ્રત્યાહવાય વહૂનિ મક્તાનિ અનશ્વનેન હેદયન્તિ, અનશ્વનેન હેદયિત્વા યદર્થાય ક્રિયતે નગ્નપ્રાવાઃ મુખ્ડમાત્રઃ અસ્નાનમાત્રઃ અદન્તવર્ણકઃ અચ્છન્નકઃ અનુસ્થાનકઃ, ધૂમિશય્યાફલકસ્યથા કાષ્ઠસ્યથા કેશસ્રોત્રઃ વ્રજવર્ષવાસઃ પરમૃદપ્રવેશઃ લઙ્ગાયલઙ્ગાનિ માનાપમાનાનિ હીલનાઃ નિન્દનાઃ ક્લિસનાનિ ગર્હણાઃ તર્જનનિતાહનાનિ ઉચ્ચાત્રવાઃ ગ્રામકળ્પકાઃ દ્વાવિંશતિઃ પરીપહોપસર્ગાઃ અધિકાઃ સમ્યન્તે તમર્થમ્ આરાધયન્તિ તમર્થમારાધ્ય ચરમોચ્છવાસનિઃશ્વાસૈઃ અનન્તમનુસરં નિર્વ્યાપાતં નિરાવરણમ્, કુશ્મંતં પરિપૂર્ણં કેવલચરણાનદર્શનં સમુત્પાદયન્તિ સમુત્પાદ્ય તત્પશ્ચાત્ સિધ્ધયન્તિ બુદ્ધયન્તે મુચ્ચન્તિ પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કુર્ષન્તિ।

एकाचर्या पुनरेके भयत्रातारो भवन्ति। अपरे पुनः पूर्वकर्मावशेपेण कालमासे कालं कृत्वा अन्यतरेषु देवलोकेषु देवत्राय उपतारो भवन्ति तद्यथा-महर्द्धिकेषु महापुतिकेषु महापराक्रमेषु महायशस्विषु महावज्रेषु महानुभावेषु महासौख्येषु ते स्वल्पं देवाः भवन्ति महर्द्धिकाः महापुतिकाः याक्ममहासौख्याः हारविराजितवस्त्रसः कटकत्रुटितस्तम्भितभुजाः अङ्गदङ्कुलमृष्टगण्डतलकर्णपीठधराः विचित्रहस्ताभरणाः विचित्रमालामौलिमुकुटाः कल्याणवर्णपवरचक्षुपरिहिताः कल्याणपवरमालयानुलेपनधराः भास्वरशरीराः मलञ्जवनमालाधराः दिव्येन रूपेण दिव्येन वर्णेन दिव्येन गन्धेन दिव्येन स्पर्शेन दिव्येन सङ्घातेन दिव्येन संस्थानेन दिव्यया श्रद्धया दिव्यया पुण्या दिव्यया प्रमया दिव्यया छायाया दिव्यया अर्चया दिव्येन तेजसा दिव्यया लेश्यया दशदिशः उद्योतयन्तः ममासयन्तः शतिकल्याणाः स्थितिकल्याणाः आगामिभद्रकाश्चापि भवन्ति। एतत् स्थानम् आर्यं यावत् सर्वदुःखमहीगमार्गम् एकान्तसम्पक् सुताधु। द्वितीयस्य स्थानस्य धर्मपक्षस्य विभङ्गः एवमाख्यातः ॥२३=२८॥

ટીકા—અધર્મપક્ષો નિરૂપિતઃ સમ્પત્તિ-ધર્મપક્ષમાહ—‘અહાવરે’ इत्यादि। ‘अहावरे’ अथाऽपरः पूर्वस्मादधर्मपक्षाद्व्यतिरिक्तः ‘दोच्चस्’ द्वितीयस्य ‘ठाणस्’

‘अहावरे दोच्चस् ठाणस्’ इत्यादि।

ટીકાર્થ—અધર્મ પક્ષ કા નિરૂપણ કરકે અથ ધર્મ પક્ષ કા કથન કરતે હૈં પ્રથમ અધર્મ પક્ષ સે વિપરીત દ્વિતીય સ્થાન ધર્મ પક્ષ કા

‘अहावरे दोच्चस् ठाणस्’ इत्यादि

ટીકાર્થ—અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરીને હવે ધર્મ પક્ષનું કથન કરે છે.—
પહેલાં અધર્મ પક્ષથી ઉલ્ટું ખીચું સ્થાન ધર્મ પક્ષનું છે. હવે તેનો વિચાર

૬૨૬

સમ્મતતાજ્ઞાન

સ્વાનસ્ય 'ધમ્મપક્ષસ્ય' ધર્મપક્ષસ્ય 'વિભંગે' વિમદ્ભઃ 'એવમાહિજ્ઞ' એવમ્-
 વહ્નમાણવકારેણ આરુપાયતે, इह-અસ્મિન્ લોકે, સ્વલુ હિતિ વાક્યાડલક્ષ્ણે ।
 'પાર્ણિ' ધા' પાત્ત્યાદિદિગ્વિભાગેષુ ચતુર્ણુ 'સંતેગદ્યા મગુસ્તા મવંતિ' સન્ત્યેકતયે
 મનુષ્યા માન્તિ । 'તં જહા' તચયા-અગારંભા' અનારમ્ભાઃ-નાડસિત આરમ્ભાઃ-
 મોળિનામુપયાગાદિર્યેષાં તેડનારમ્ભાઃ, 'અપરિગ્રહા' અપરિગ્રહાઃ-પરિગ્રહ-
 રહિતાઃ 'ધમ્મિયા' ધાર્મિકાઃ-ધર્માનુષ્ઠાને રતાઃ 'ધમ્પ્રાણુયા' ધર્માડ્નુગાઃ-
 સ્વયં ધર્મમાચરન્તિ-પરાનપિ તદર્થે પ્રયોજયન્તિ 'ધમ્મિદ્ધા' ધર્મિષ્ઠાઃ-ધર્મમેવ સ્વેષ્ટં
 મન્યમાનાઃ, 'જાવ' યાવન્ 'ધમ્મેણં' ચેવ ચિત્તિ કપ્પેમાણા વિહરંતિ' ધર્મેણ ચૈવ
 ધૃતિમ્-આજીવિકાં કલ્પયન્તો વિરહન્તિ-જીવનં યાવયન્તિ, 'સુમીલા' સુમીલાઃ-
 સમ્યક્શીલવન્તઃ 'સુવ્રતા' સુવ્રતાઃ-સમ્પવ્રતવન્તઃ 'સુપ્પડિયાગંદા' સુપત્યા-
 મન્દાઃ-સુપસન્નાઃ શીઘ્રવાનન્દવન્તઃ 'સુમાહુ' સુમાધરાઃ 'સઢ્ઢમ્મો પાળાદ્વાયામ્મો
 પહિવિરયા' સર્ગતઃ પ્રાણાતિપાતાન્-નોઢ્ઢિસાદિવ્યાપારાત્ પ્રતિવિરતાઃ-નિવૃત્તાઃ
 'જાવજ્ઞીવાપ' યાવજ્ઞીવનમ્ 'જાવ જે યાવન્ને તદ્દપમારા' યાવદ્ યાનિ યાવન્તિ
 યામ્યૈઃ-અધાર્મિકપુરુષૈઃ તથાપકારાણિ 'સાવજ્ઞા' સાવજ્ઞાનિ પાપજનકાણિ 'અઘો-
 ઢિયા' અઘોધિકાણિ-કેવલમજ્ઞાનમાવધુક્તાણિ 'કમ્મંતા' કર્મોણિ 'પરપાણપરિયા-

ચિંચાર ઇસ પ્રકાર કહા ગયા હૈ-

ઇસ સંમાર મેં પૂર્વ આદિ દિશાઓં મેં અનેક પ્રકાર કે લોગ
 મિલાસ કરતે હૈ, જૈસે—અનારંભી અર્થાત્ જીવોં કે ઘાતકારી વ્યવહાર
 ન કરને વાલે, અપરિગ્રહ, ધર્માનુષ્ઠાન મેં રત, સ્વયં ધર્મ કા આચરણ
 કરને વાલે ઓર દૂસરોં કો ધર્માચરણ કી પ્રેરણા કરને વાલે ધર્મનિષ્ઠ
 ધાવત્ ધર્મ સે હી અપની આજીવિકા કરકે જીવન નિર્વાહ કરને વાલે,
 સુશીલ, સમીચીન વ્રતોં સે સમ્પન્ન, સરલતા સે પ્રસન્ન હોને વાલે,
 સુસાધુ, સચ પ્રકાર કે પ્રાણાતિપાત કે યાવજ્ઞીવ ત્યાગી તથા દૂસરે

કરવામાં આવે છે.—

આ સંસારમાં પૂર્વ વિગેરે દિશાઓમાં અનેક પ્રકારના લોકો નિવાસ
 કરે છે. જેમકે—અનારંભી, અર્થાત્ જીવોના ઘાતકારી વ્યવહાર ન કરવાવાળા
 અપરિગ્રહવાળા, ધર્માનુષ્ઠાનમાં રત, સ્વયં ધર્મનું આચરણ કરવાવાળા, અને
 બીજાઓને ધર્માચરણની પ્રેરણા કરવાવાળા ધર્મનિષ્ઠ, યાવત્ ધર્મથી જ
 પાતાની આજીવિકા કરીને જીવન નિર્વાહ કરવાવાળા સુશીલ, સારા એવા
 મનોથી યુક્ત, સરલપણથી પ્રસન્ન થતાવાળા, સુસાધુ હરે પ્રકારના પ્રાણાતિ-

સમયાષ્ટોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૧૫

ક્ષ્મકરા' પરમાગપરિતાપનરૂપિણિ-માનાતિપાતસાધનરૂપિણિ કર્મોણિ 'કુઝંતિ' ક્રિયન્તેઽહ્વાનિમિઃ 'તથો ચિ પઢિવિરયા જાવ જીવાઈ' તત્ સ્તાદ્દશપ્રાણાતિપાત-જિયાતઃ પ્રતિવિરતાસ્તે ભવન્તિ યાવજ્જીવનમ્ સે જહાણામઈ' તત્તથાનામ 'અન-ગારા' અનગારાઃ-તે ધાર્મિકપુરુષાઃ ગૃહપરિવારાદિમિર્વિરહિતાઃ સન્તઃ 'ભગવંતો' મયવન્તઃ-ભાગ્યવન્તો ભવન્તિ 'ઈરિયાસમિયા માસાપમિયા' ર્દ્યાસમિતા માયા-સમિયાઃ-તે ર્દ્યાસમિતેર્માયાસમિતેશ્ચ સમ્યક્પરિપાલકા ભવન્તિ 'પસળાસમિયા' પ્ષળાસમિતાઃ 'આપાળમંડમત્તણિકલેખણાસમિયા' આદાનમાણ્ડમાત્રાનિષ્ણેપણા-સમિતાઃ-ધર્મોપકરણવાત્સલ્યાદીનાં પ્રહરણ્યાપનસમિતિમિયુક્તાઃ ભવન્તિ 'ઉચાર-પાસવળલેલસિંધાળજલપણિદ્વાવણિયા સમિયા' ઉચારપસવળલેલસિંધાળમત્તપ્રતિ-ષ્ઠાપનસમિતાઃ-મૂત્રપુરીષ્ઠીવનશરીરમહાદિશાસ્ત્રોક્તપ્રતિષ્ઠાપનવધિતિમિયુક્તાઃ સુદા ભવન્તિ । 'મળસમિયા' મનઃસમિતાઃ 'વચસમિયા' વચઃસમિતાઃ 'કાયસમિયા' કાયસમિતાઃ 'મળગુપ્તા' મનોગુપ્તાઃ 'વચગુપ્તા, વચોગુપ્તાઃ 'કાય-ગુપ્તા' કાયગુપ્તાઃ-મનોવાકાયગુપ્તા इत्यर्थः, 'ગુપ્તા' ગુપ્તાઃ-પર્વેભ્ય આસ્રવેભ્યઃ 'શુચિદિયા' શુષ્કેન્દ્રિયાઃ-ગુપ્તાનિ-વિષયમોતેભ્ય હિન્દ્રિયાણિ-શ્રોત્રાદીનિ ચેષ્ટા પાપી લોગ જિન સાવધ્ય એવં અષોધિજનક કર્મો' કો કરતે હૈં ડનસે યાવજ્જીવન નિવૃત્ત હોતે હૈં ।

વે ધર્મનિષ્ઠ પુરુષ અનગાર અર્થાત્ ગૃહપરિવાર આદિ સે રહિત હોતે હૈં, ભાગ્યવાન હોતે હૈં, ર્દ્યાસમિતિ માયા સમિતિ પ્ષળા સમિતિ આદાન માણ્ડમાત્રાનિષ્ણેપણસમિતિ, ઉચ્ચારપ્રસવળલેલસિંધાળ મત્તપ્રતિષ્ઠાપના સમિતિ સે અર્થાત્ પાંચો સમિતિયો સે યુક્ત હોતે હૈં । મન વચન ઓર કાયકો સમિતિ સે યુક્ત હોતે હૈં । મનોગુપ્ત વચનગુપ્ત ઓર કાયગુપ્ત હોતે હૈં । સમસ્ત આસ્રવો સે ગુપ્ત હોતે હૈં । અપની હિન્દ્રિયો કો વિષયો સે ગોપન કરકે રસ્તે હૈં । નવ લાઠો કે

પાતનો જીવન પર્યન્ત ત્યાગ કરવાવાળા, તથા ખીજ પાપી લોકો કે સાવધ અને અષોધિ જનક કર્મો કરે છે, તેનાથી જીવન પર્યન્ત નિવૃત્ત રહે છે.

તે ધર્મનિષ્ઠ પુરુષો અનગાર અર્થાત્ ઘર અને પરિવાર વિશેથી રહિત હોય છે. ભાગ્યવાન હોય છે. ર્દ્યા સમિતિ, માયા સમિતિ, પ્ષળા સમિતિ આદાનમાણ્ડ માત્ર નિષ્ણેપણા સમિતિ, ઉચ્ચાર પ્રસવળ જેવ સિંધાળ મત્ત પ્રતિષ્ઠાપના સમિતિથી અર્થાત્ પાંચે પ્રકારની સમિતિયોથી યુક્ત હોય છે. મન, વચન, અને કાયસમિતિથી યુક્ત હોય છે. મનો ગુપ્ત, વચન ગુપ્ત અને કાયગુપ્ત હોય છે. સઘળા આસ્રવોથી ગુપ્ત હોય છે. પોતાની હિન્દ્રિ-

તે ગુપ્તેન્દ્રિયાઃ ‘ગુત્તવં મયારી’ ગુપ્તવસ્ત્રધારીઃ ‘અહોહા’ અક્રોધાઃ ‘અમાણા’ અમાનાઃ, ‘અમાયા’ અમાયાઃ ‘અહોહા’ અલોમાઃ ક્રોધમાનમાયાલોમાદિભિઃ પરિવર્જિતાઃ ‘સંતા’ શાન્તાઃ ‘પસંતા’ પ્રશાન્તાઃ-અતિશયેન ‘ઉવસંતા’ ઉપશાન્તાઃ-આધ્યાન્તરશાન્તિસહિતાઃ પરિનિવૃત્તાઃ-પ્રમસ્તસન્તાપરહિતા इत्यर्थः ‘અપાસત્રા’ અનાસત્રાઃ-આસત્રસેવનરહિતાઃ ‘અગ્ગંયા’ અગ્રન્થાઃ-સમસ્તરરિગ્રહરહિતાઃ ‘છિન્નપોયા’ છિન્નશોકાઃ છિન્નો વિદારિતઃ શોકપદવાચ્યઃ સંતાપે ચૈસ્તે છિન્નશોકાઃ ‘નિરુભેલા’ નિરુભેલાઃ-કર્મરૂપમલારહિતાઃ ‘કંપપાર્શ્વ મુક્તગોયા’ કાંસ્યપાત્રોવ મુક્તગોયાઃ-યથાકાંસ્યપાત્રં જલનનિતવિકારેણ ન ક્ષિપ્યતે-તદ્વત્ કર્મમલૈરલિપ્તાઃ ‘સંતો દર ણિરંજના’ શુદ્ધાંશ્વ નિરંજનતાઃ, યથા શુદ્ધઃ પદ્મત્યા સ્વચ્છો ન તુ કાલિમાદિદોષૈઃ સંસ્પૃષ્ટો મત્તિ-તથૈવ હિ અવન્તિ રાગાદિદોષૈરનાપ્રાતાઃ। ‘જીવ દવ અપરિહિયમર્ગ’ જીવ દવાપરિહતગતયઃ, યથા જીરાનાં ગતિર્ન પ્રતિરુદ્ધયતે, તથા યથોક્તમદ્વતામપિ ન નિરુદ્ધયતે ગતિઃ। ‘ગગણતલં વ નિરાલંકૃણા-

સાથ બ્રહ્મચર્ય કા પાલન કરતે હૈં । ક્રોધ માન માયા ઓર લોભ સે રહિત હોતે હૈં । શાન્ત, પ્રશાન્ત, ઉપશાન્ત-બાહ્ય એવં આન્તરિક શાન્તિ સે સમ્પન્ન હોતે હૈં । પરિનિવૃત્ત, આસ્રવદ્ધારી સે રહિત, સમગ્ર પ્રાપ્તિયો સે રહિત છિન્નશોક-સંસાર કે મૂલ કો હેદન કર વેને બાલે અથવા શોક સે રહિત કર્મરૂપ મલ સે રહિત, જૈસે કાંસે કા પાત્ર જલ કે લેપ સે લિપ્ત નહીં હોતો ડસી પ્રકાર કર્મમલ સે લિપ્ત ન હોને બાલે, જૈસે શાંલ સ્વભાવ સે નિષ્કલંક હોતો હૈ, ડસી પ્રકાર સમસ્ત કાલિમા સે રહિત હોતે હૈં । જૈસે જીવ કી ગતિ રોકી નહીં જા સકતી, વૈસે ખી ડનકી ગતિ મેં ખી રુકાવટ નહીં ડાલી જા સકતી ।

થોને વિનયોથી ગોપન કરીને રાખે છે. નવ વાડોની સાથે બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે. ક્રોધ, માન, માયા, અને લેભથી રહિત હોય છે. શાન્ત, પ્રશાન્ત, ઉપશાન્ત-બાહ્ય અને આંતરિક શક્તિથી શુદ્ધ હોય છે. પરિનિવૃત્ત, આસ્રવ, દ્વિષથી રહિત સઘની પ્રાપ્તિયોથી રહિત છિન્ન શોક-સંસારના મૂળનું હેદન કરવાવાળા, અથવા શોકથી રહિત કર્મરૂપ મળથી રહિત, જેમ કાંસાનું વાસણ પાણીના લેપથી લિપ્ત થતું નથી, એજ પ્રમાણે કર્મરૂપ મળથી ન લિપાનારા, જેમ શાંલ સ્વભાવથી નિષ્કલંક હોય છે, એજ પ્રમાણે સઘના પ્રમારની કાલિમા-મલિન પશુથી રહિત હોય છે. જેમ જીવની ગતિ રોકી શકાતી નથી, તેમ તેઓની ગતિમાં પણ રોકાણ કરી શકતું નથી.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્લુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૧૭

ગગનતલમિવ નિરાલમ્બનાઃ યથા ગગનતલમ્ આલમ્બનં વિનૈવ તિષ્ઠતિ તદ્વત્ સ્થા-
લમ્બના ઇમે મત્તિઃ। ‘વાયુરિવ અપ્પહિવદ્ધા’-વાયુરિવ અપતિવદ્ધઃ અપતિવદ્ધ-
વિહારિણઃ ‘સારદસલિલં વ સુદ્ધહિપયા’ શારદસલિલમિવશુદ્ધહૃદયાઃ યથા-શરજ્જલં
નિર્મલં તથા તેષામન્તઃકરણમપિ અરુલુપિતમ્ ‘પુષ્કલરવત્તં વ નિરુલ્લેવા’ પુષ્કરપત્રમિવ
નિરુપલેવાઃ યથાઽગાધપયઃ-પૂરિતાયામપિ પુષ્કરિણ્યાં પુષ્કરદલં તત્સ્થં તદશ-
સ્થમેવ-સ્થમકૃતિસ્થમેવ કિન્તુ ન લિપ્યતેઽમ્બયા, તથા ઇમેઽપિ પુરુષપ્રીરેયાઃ અસારે
સંસારે કર્મજલૈર્ન છિપ્યન્તે, ‘કુમ્ભો ઇવ ગુપ્તેન્દ્રિયા’ કૂર્મઇવ ગુપ્તેન્દ્રિયાઃ ‘વિહગ
ઇવ વિષ્ણુકા’ વિહગ ઇવ વિષ્ણુકૃતઃ યથા ગગનવિહારિણઃ સ્વચ્છન્દાઃ વિહગાસ્ત-
થેમે મહાત્માનો-મમત્વભાવરહિતાઃ સ્વચ્છન્દા મત્તિઃ। ‘લગ્મિવિસાણં વ ઇમ-
જાયા’ લગ્મિવિસાણમિવૈકજાઃ યથા-લગ્મિ મૃગસ્ય વિસાણમેકમેકસ્વભાવતો
મત્તિઃ ‘ભારંડપક્ષીવ અપ્પમત્તા’ ભારંડપક્ષીવાઽપ્પમત્તાઃ-મમાદરહિતાઃ ‘કુંજરો
ઇવ સૌંડીરા’ કુંજર ઇવ શૌંડીરાઃ યથા દસ્તી શૌંડીરો વૃક્ષાદીનાં વિદારણે સમર્થ

વે આકાશ કે સમાન નિરવલમ્બ હોતે હૈં અર્થાત્ કિસી કા આશ્રય
નહીં લેતે। વાયુ કે સમાન અપતિવદ્ધ વિચરણ કરતે હૈં। જૈસે શરદ્
ઋતુ કા જલ નિર્મલ હોતા હૈ, વસી પ્રકાર ડનકા અન્તઃકરણ નિર્મલ
હોતા હૈ। વે કમલ પત્ર કે જૈસા રાગ-દ્રેષ આદિ કે લેપ સે રહિત
હોતે હૈં। કૂર્મ કી ખાંતિ ગુપ્તેન્દ્રિય હોતે હૈં। જૈસે આકાશ વિહારી
પક્ષી સ્વાધીન હોતા હૈ વસી પ્રકાર વે મહાત્મા મમત્વ કે બંધન સે
રહિત હોને કે કારણ સ્વાધીન હોતે હૈં। જૈસે ગેંડે કા એક હી સીંગ
હોતા હૈ, વસી પ્રકાર વે મોહાદિ સે મુક્ત હોને કે કારણ એકાકી હોતે
હૈં। ભારંડ પક્ષી કે સમાન અપ્રમત્ત હોતે હૈં। કુંજર કે સમાન

તેઓ આકાશની જેમ અવલમ્બન વિનાના હોય છે. અર્થાત્ કોઇને પણ
આશ્રય લેતા નથી. વાયુ પ્રમાણે શેકાણુ વગર વિચરણ કરે છે. જેમ શરદ્-
ઋતુનું પાણી નિર્મલ-ચોક્કસ હોય છે, એજ પ્રમાણે તેમનું અન્તઃકરણ
નિર્મલ હોય છે. તેઓ કમળના પાનની જેમ રાગ-દ્રેષ વિગેરેના લેપ વિનાના
હોય છે. કાચબાની જેમ ગુપ્તેન્દ્રિય હોય છે. જેમ આકાશમાં જનારા
પક્ષિયો સ્વાધીન હોય છે, એજ પ્રમાણે મહાત્માઓ મમત્વના બંધનથી
રહિત હોવાના કારણે સ્વાધીન હોય છે. જેમ ગેંડાનું એક જ સીંગ હોય
છે, તેજ પ્રમાણે તેઓ મોહ વિગેરેથી મુક્ત હોવાથી એકલા જ હોય છે.
ભારંડ પક્ષીની જેમ અપ્રમત્ત હોય છે. કુંજરની જેમ શૌંડીર હોય છે.

સુ. ૩૮

સ્વયાંદમે શૌંઢીરાઃ કર્મવિદારણે સમર્થાઃ, 'વસવો ઇવ જાતસ્થમા' વૃષભ ઇવ જાત-
સ્થમાનઃ તથાહિ-યથા વૃષભો ભારવહને સમર્થઃ તથેમેડપિ સંયમરૂપભારવહને
સમર્થા મવન્તિ, 'સીંહો ઇવ દુદરિસા' સિંહ ઇવ દુર્ધર્ષાઃ સિંહં યથા ધર્વયિતું કોડપિ
ન શક્તઃ-તથૈવ ઇતાનપિ પુરુષસિંહાન્ પરીપદોપસર્ગા ન પરામવન્તિ । 'મંદરો
ઇવ અપ્પર્કયા' મન્દર ઇવાડપ્રકર્યાઃ યથા વાયુઃ મેરુઃ કમ્પયિતું ન સમર્થઃ તથા
સ્તન્ન મહાત્મનો વાહ્યાભ્યન્તરોપસર્ગાઃ પગામવિતું ન સમર્થાઃ, 'સાગરો ઇવ ગંધીરા'
સાગર ઇવ ગંધીરાઃ-સમુદ્રો યથાડડગચ્છત્તીનાં નદીનામનુયમૈ રતુલૈઃ કલ્કોલૈ ન
શુશ્પતિ તથા શોકાદિભિરેવામપિ ન દ્યન્તે મનાંતિ । 'ચંદો ઇવ સોમછેસા'
ચન્દ્ર ઇવ સોમછેસ્યા ચન્દ્ર ઇવ સ્વભાવત પવ સદા શીતલાઃ 'સૂરો ઇવ દીપ્તતેયા'

શૌંઢીર હોતે હૈ અર્થાત્ જૈસે હસ્તી વૃક્ષ આદિ કા વિદારણ કરને
મેં સમર્થ હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર વે કર્મોં કે વિદારણ મેં સમર્થ હોતે હૈ,
વે વૃષભ કે જૈસે સંયમ કા ભાર વહન કરને મેં સામર્થ્યવાન્ હોતે હૈ ।
જૈસે સિંહદુર્ધર્ષ હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર પરીપદ્ધ ઓર ડપસર્ગ ડનકા પરા-
ભવ નહીં કર સકતે । વે મેરુ પર્વત કે સમાન અપ્રકર્ય હોતે હૈ અર્થાત્
જૈસે આંધી મેરુ પર્વત કો કમ્પિત નહીં કર સકતી, ડસી પ્રકાર ડન્હે
કઠિન સે કઠિન ડપસર્ગ ભી વિચલિત નહીં કર સકતે । વે સાગર કે
જૈસે ગંધીર હોતે હૈ, અર્થાત્ જૈસે નદિયોં કે આને વાલે ડલ સે સમુદ્ર
મેં ક્ષોભ ડત્પન્ન નહીં હોતા, ડસી પ્રકાર ડનકા મન કિસી ભી કારણ
સે ક્ષુન્ધ નહીં હોતા । વે ચન્દ્રમા કે સમાન સ્વભાવતઃ શીતલ છેડ્યા
વાલે હોતે હૈ । સૂર્ય કે સમાન તપ ઇવં સંયમ કે તેજ સે દેદિપ્તમાન

અર્થાત્ જેમ હાથી વૃક્ષ વિગેરેને વિદારણ-પાડવામાં સમર્થ હોય છે, જેમ
પ્રમાણે તેઓ કર્મોનું વિદારણ કરવામાં સમર્થ હોય છે. તેઓ વૃષભ-ભજ-
કની જેમ સંયમનો ભાર વહેવામાં-ઉપાડવામાં સામર્થ્યવાળા હોય છે. જેમ
સિંહ દુર્ધર્ષ-પરાભવ ન પામે તેવો હોય છે, જેમ પ્રમાણે પરીપદ અને
ઉપસર્ગ તેઓનો પરાભવ કરી શકતા નથી, તેઓ મેરુ પર્વત સરખા અપ્ર-
કર્ય હોય છે. અર્થાત્ જેમ વાવાઝોડું મેરુ પર્વતને કંપાવી શકતું નથી,
જેમ પ્રમાણે પરીપદ અને કઠણમાં કઠણ ઉપસર્ગ તેઓનો પરાભવ કરી
શકતા નથી, તેઓ સાગરની જેમ ગંધીર હોય છે, અર્થાત્ જેમ નદીઓમાંથી
આવવા વાળા પાણીથી સમુદ્રમાં ક્ષોભ થતો નથી, જેમ પ્રમાણે તેઓનું
મન, પણ કોઈ પણ પ્રકારથી ક્ષોભ પામતું નથી. તેઓ ચન્દ્રમાની જેમ
સ્વભાવથી જ શીતલ દેશવાળા હોય છે. સૂર્યની જેમ તપ અને સંયમના

સેમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૨૨૨

સૂર્ય ઇવ દીપ્તતેજસઃ તેજસ્વિનઃ તપઃસંયમપતાપવન્તઃ ‘જન્વચકંષણમં વ જાવક્ષ્મી’
 જાત્યકાશ્ચનમિત્ર જાતરૂપાઃ-જાત્યા સુવર્ણમિત્ર નિર્મલાઃ ‘વસુધરા ઇવ-સવ્વર્ણાસૈ-
 વિસદા’ વસુધરેવ સર્વસ્પર્શસદાઃ-સર્વ સદા વસુમતીત્વમરાત્, ઇમેડપિ પુરુષધૌરેભાઃ
 સર્વસ્પર્શસદા ભવન્તીતિ । ‘મુહુત્કુવાસગોત્રિવ તેવસા જલંતા’ મુહુત્કુતાશ્ચન ઇવ
 તેજસા જલન્તઃ-મદીપ્તાગ્નિર્નારવ તેજસા સાતિશ્ચયં જાગ્રદ્યમાનાઃ ‘જલ્પિ ણી તેસિ
 ભગવંતાણં કથય વિ પલિધંધે ભવઃ, નાસ્તિ સ્વલુ તેષાં ભગવતા કુત્રાડપિ પ્રતિબન્ધો
 ભવતિ, ‘સે પલિધંધે ચઽવિવે પ્ણતે’ સ પ્રતિબન્ધશ્ચતુર્વિધઃ મદ્વન્તઃ-કલ્પિતો
 ભવતિ, ‘તં જદા’ તદ્યથા-‘અંડપદ્ વા પોયપદ્ વા-ઉગ્રહેદ્ વા-પમ્ગહેદ્ વા-
 અંડજે વા-પીતકે વા-અગ્રહે વા-પગ્રહે વા-તત્ર અંડજાઃ-દંસ મપુરાદિપક્ષિણઃ,
 પોતકાઃ-હસ્તિ-વલ્લિ મપ્રતિશાવકાનિ, વસતિ પીઠફલકાદિકમગ્રહિકમ્, દણ્ડ-
 છુપધિજાતં પરિગ્રહકમ્, અન્યેષાં વિહારેણેભ્યઃ ચતુર્થ્યઃ પ્રતિબન્ધો ભવતિ, ઇષાં
 વિહારેણેભ્યઃ પ્રતિબન્ધો ન ભવતીત્યર્થઃ, ‘જન્નં જન્નં દિસં ઇચ્છંતિ’ યાં યાં દિશાં
 ગન્તુમિચ્છન્તિ, ‘તન્નં તન્નં દિસં અરિવદ્વા સુદ્ભૂયા લહુમૂયા અપગંયા સંજમેણ
 હોતે હેં । સ્વભાવ સે હી સ્વર્ણ કે સમાન નિર્મલ હોતે હેં । પૃથ્વી કે
 સમાન સમસ્ત સ્પર્શોં કો સદ્ધન કરતે હેં । જિસમેં જૂન આદિ કા હોમ
 કિયા ગયા હો એસી અગ્નિ જૈસે તેજ સે જાગ્રત્મમાન હોતી હેં, ઉસી
 પ્રકાર વે અતિશય તેજ સે દીપ્ત હોતે હેં । ડન ભગવન્તોં કો કહોં ખી
 પ્રતિબન્ધ નહીં હોતા । પ્રતિબન્ધ ચાર પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-અંડે સે
 ઉત્પન્ન હોને વાલે મપૂરા આદિ પક્ષિયોં સે, વચ્ચે કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોને
 વાલે હાથી વલ્ગી આદિ કે વચ્ચોં સે, વસતિ-નિવાસ-સ્થાન સે તથા
 પરિગ્રહ સે અર્થાત્ પીઠ, ફલક આદિ ઉપકરણોં સે, વે ઇન સબ પ્રતિ-
 બન્ધોં સે રહિત હોતે હેં । વે જિસ કિસી ખી દિશા મેં જાને કી ઇચ્છા
 કરતે હેં, ઉસી મેં ચિના રુકાવટ, ભાવ શુદ્ધિ સે યુક્ત, લહુમૂત, અત્ય

તેજથી પ્રકાશમાન હોય છે. સ્વભાવથી જ સુવર્ણ સોનાની જેમ નિર્મલ-
 સ્વચ્છ હોય છે. પૃથ્વીની જેમ સઘળા સ્પર્શોને સહન કરે છે. જેમાં ખી
 વિગેરેના હોમ કરવામાં આવ્યો હોય, એવી અગ્નિ જેમ તેજથી દેહીપ્યમાન
 હોય છે, એજ પ્રમાણે તેઓ અતિશય તેજથી પ્રકાશવાવાળા હોય છે. તે ભગ-
 વતોને કયાંય પણ પ્રતિબંધ હોતો નથી, પ્રતિબન્ધ ચાર પ્રકારનો ઠહેવામાં
 આવેલ છે.-જેમકે (૧) ઇંડામાંથી ઉત્પન્ન થવાવાળા મોર વિગેરે પક્ષિયોંથી,
 (૨) ખરચા રૂપે ઉત્પન્ન થવાવાળા હાથી વિગેરેના ખરચાથી, (૩) વસતિ-
 નિવાસસ્થાનથી (૪) તથા પરિગ્રહથી અર્થાત્ પીઠ, ફલક, વિગેરે ઉપકરણોંથી,
 તેઓ આ સઘળા પ્રતિબંધો વિનાના હોય છે. તેઓ જે કંઈ દિશામાં
 જવાની ઇચ્છા કરે છે, તેમાંજ રોકાણ વિના ભાવશુદ્ધિથી યુક્ત, લહુમૂત,

તપસા અપ્પાજં માવેમાણા વિહરંતિ' તાં તાં દિશમપતિચદ્વાઃ-પ્રતિવન્ધરહિતા ધુવીધુતાઃ-ભાવધુદિમન્તર્લમૂતાઃ-અલપોષધયઃ - અસગ્રન્થાઃ - વાહ્યામ્યન્તરપરિગ્રહરૂપગ્રન્થિરહિતાઃ સંયમેન-સત્તદ્વિધેન તપસા-દ્વાદશવિધેન આત્માર્મ ભાવયન્તો વિહરન્તિ, પ્રતિવન્ધમમત્વાદિરહિતાઃ આત્માર્મ સંયમતપોમ્યાં પરિશોધયન્તો વિહરન્તિ । 'તેસિણં મગવંતાણં ઇમા ઇપારૂવા જાયામાયાવિત્તી હોત્થા' તેષાં ચ મગવતા મિયમેતદ્દૂવા યાત્રા માત્રા વૃત્તિર્ભવેત્, તત્ર-યાત્રા-સંયમયાત્રા માત્રા-તદર્થમેવ પરિમિતાઽઽહારગ્રહણમિતિ તદેવં મવતિ, 'તં જહા' તથથા-'ચઉત્થે મત્તે' ચતુર્થે મત્તમ્ 'છટ્ટે મત્તે' પચ્ઠે મત્તમ્ 'અટ્ટમે મત્તે' અણ્ણમે મત્તમ્ 'દસમે મત્તે' દશમે મત્તમ્ 'દુવાલસમે મત્તે' દ્વાદશમે મત્તમ્ 'ચઉદસમે મત્તે' ચતુર્દશમે મત્તમ્, તેષાં મહાત્મનાં સંયમપરિપાઠનાય-એવાહસી-આજીવિકા વૃત્તિર્મવતિ, એકદિનસ્થોપવાસઃ દ્વિદિનસ્ય દિનન્તયરય-ચતુર્દિનસ્ય-ઇત્યાદિરૂપેગાઽઽજીવિકાં કુરંન્તિ-ઉક્તજીવિકયા સંયમં નિર્વાહયન્તિ । પરિમિતં તદપિ દિનાદિર્મિર્મધ્યે વ્યવધાય વિલમ્બેન મુજ્જન્તીતિ

ઉપધિ વાલે, વાહ્યામ્યન્તર પરિગ્રહ સે રહિત હોક્કર એવં સતરહ પ્રકાર કે સંયમ સે તથા ચારહ પ્રકાર કે તપ સે અપની આત્મા કેા ભાવિત કરતે કુણ વિચરતે હૈં ।

उन भाग्यवान् महापुरुषों की संयम का निर्वाण करने के लिए इस प्रकार की जीविका होती है—कोई एक दिन का उपवास करते हैं, कोई दो दिन का उपवास करते हैं, कोई तेला-तीन दिन का उपवास करते हैं, कोई चौला-चार दिन का उपवास करते हैं, कोई पांच दिन का उपवास करते हैं । कोई छह दिन का उपवास करते हैं । अर्थात् कोई एक-एक दिन छोड़ कर भोजन करते हैं, कोई दो-दो दिन, कोई तीन, तीन, चार-चार, पांच-पांच और छह-छह दिन छोड़ कर एक दिन भोजन

અદ્ય ઉપધિવાળા બાહ્ય અને આગ્યન્તર પરિગ્રહથીરહિત થઇને અને સત્તર પ્રકારના સંયમથી તથા ચાર પ્રકારના તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરે છે

તે ભગવાન્ મહાપુરુષોના સંયમના નિર્વાહ માટે આ પ્રમાણેની આજીવિકા હોય છે. કોઈ એક દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. કોઈ બે દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. તેા કોઈ તેલા-ત્રણ દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. કોઈ ચોલા-ચાર દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. કોઈ પાંચ દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. કોઈ છ દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. અર્થાત્ કોઈ એક એક દિવસ છોડીને એકાંતેરો આહાર કરે છે, કોઈ બપોરે દિવસ છોડીને છઠ્ઠ-છઠ્ઠ આહાર કરે છે. કોઈ ત્રણ ત્રણ ચાર-ચાર પાંચ પાંચ અને છ-છ દિવસો છોડીને એક

પ્રકરણેન વિદિતં મત્તિ, 'અર્ધમાસિય મત્તે' અર્ધમાસિકં પાસિકમિતિ, મત્તમુપ-
વાસઃ, 'માસિય મત્તે' માસિકં મત્તમુપવાસઃ 'દો માસિય તિમાસિય ચતુર્માસિય
પંચમાસિય છત્તમાસિય' દ્વિમાસિકં ત્રિમાસિકં ચાતુર્માસિકં પાચ્ચમાસિકં પાષ્ઠમા-
સિકં મત્તમુપોપણં મત્તિ 'અદુત્તરં ચ ણં ઉચ્ચિત્તવરગા ય' અત ઉત્તરં ચ લલુ-
ઉચ્ચિત્તવરકાઃ—ઉચ્ચિત્તં સ્વકાર્યાય પાકમાજનાદુદ્વૃત્તં તદર્ધમભિગ્રહતશ્ચરન્તિ તદ્વે-
ષણાય મચ્છન્તીતિ ઉચ્ચિત્તવરકાઃ, કેવન 'ણિકિલત્તવરગા' નિશ્ચિત્તવરકાઃ—નિશ્ચિ-
ત્તં માજનાદુદ્વૃત્તં તદર્ધમભિગ્રહતશ્ચરન્તિ તદ્વેષણાય મચ્છન્તીતિ નિશ્ચિત્ત-
વરકાઃ, કેવન પુનઃ 'ઉચ્ચિત્તણિકિલત્તવરગા' ઉચ્ચિત્તનિશ્ચિત્તવરકાઃ—પાક-
માજનાદુદ્વૃત્તં તત્રૈવાડ્યપ્રથમ વા સ્થાને યદર્ધ તદર્ધમભિગ્રહતશ્ચરન્તિ, કેવન પુનઃ
'અંતવરગા પંચવરગા' અન્તવરકાઃ—કોદ્રવાચ્યનાહારકાઃ, પ્રાન્તવરકાઃ—પાક-
કરતે હૈં । કોઈ એક પલ્લવાદે અર્ધમાસસ્થમણ કા ઉપવાસ કરતે હૈં,
કોઈ એક, દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ યા છઠ માસ તક કા ઉપવાસ કરતે
હૈં । અર્થાત્ માસસ્થમણ કરતે હૈં હસકે અતિરિક્ત કોઈ-કોઈ અભિગ્રહ-
ધારી હોતે હૈં જૈસે—

- (૧) ઉચ્ચિત્ત વરક—ભોજન મેં સે વાહર નિકાલે હુય આહાર કો
હી ગ્રહણ કરને કા નિયમ હેકર વસી કે લિયે ભ્રમણ કરને વાલે ।
(૨) નિશ્ચિત્ત વરક—હાંડી મેં સે નહીં નિકાલે હુય આહાર કો હી
ગ્રહણ કરને કા અભિગ્રહ કરને વાલે ઓર વસી કે લિયે અટન કરને
વાલે । (૩) ઉચ્ચિત્ત-નિશ્ચિત્ત વરક—હાંડિયા મેં સે નિકાલે હુય ઓર
ફિર વસમેં મહે હુય આહાર કો હી ગ્રહણ કરને કી પ્રતિજ્ઞા વાલે ।
(૪) અન્તવરક—કોદ્રવ આદિ તુચ્છ અન્ન ગ્રહણ કરને વાલે । (૫)

દિવસ આહાર કરે છે. કોઈ એક પખવાડીયા અર્ધમાસ ખમણના ઉપવાસો
કરે છે. કોઈ એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ અથવા છ મહિના સુધીના ઉપ-
વાસો કરે છે. માસખમણ કરે છે. આ શિવાય કોઈ કોઈ અભિગ્રહને ધારણ
કરવા વાળા હોય છે. જેમકે—(૧) ઉચ્ચિત્તવરક—આહારમાંથી બહાર કઢાડ-
ધામાં આવેલ આહારને જ ગ્રહણ કરવાનો નિયમ લઈને તેના માટે જ
ફરવાવાળા (૨) નિશ્ચિત્ત વરક—વાસણમાંથી નહીં કઢાડેલ આહારને જ ગ્રહણ
કરવાનો અભિગ્રહ કરવાવાળા અને તે માટે જ ફરનારા (૩) ઉચ્ચિત્ત—
નિશ્ચિત્તવરક—વાસણમાંથી બહાર કઢાડેલા અને તેમાં ચોટેલા આહારને જ
ગ્રહણ કરવાની પ્રતિજ્ઞાવાળા, (૪) અન્તવરક—કોદરા વિગેરે તુચ્છ અનાજ
ગ્રહણ કરવાવાળા, (૫) પ્રાન્તવરક—પાત્રમાંથી આહાર કઢાડી લીધા પછી
તેમાં ચોંટી રહેલો આહાર કરવાવાળા (૬) રક્ષવરક—બી વિગેરે વિનાનું

पात्रादन्ने निस्सारिते तेन पात्रश्लिष्टान्नार्थं चरन्ति ये ते तथा, 'लूह चरगा' लूहचरकाः—लूहं घृणादिभिः स्नेहैः संसृष्टत्वेन चरन्ति, 'समुदाणचरगा' समुदाणचरकाः—समुदानेन भिक्षया चरन्ति ये ते तथा, उच्चनीचाऽनेकगृहेभ्य एवाऽऽहारमानयन्ति परे पुनः—'संसृष्टचरगा' संसृष्टचरकाः खरष्टितेन हस्तादिना दीयमानं संसृष्टं तेन चरन्ति ये ते तथा, 'असंसृष्टचरगा' असंसृष्टचरकाः—रिक्तहस्तेनैवाऽहारं गृह्णन्ते । अन्ये पुनः 'तज्जातसंसृष्टचरगा' तज्जातसंसृष्टचरकाः—तज्जातेन देयद्रव्याविरोधिना अन्नेन श्राकेन वा यत्संसृष्टं हस्तादि तेन चरन्ति ये ते तथा 'द्विद्वलाभिषा' द्विद्वलाभिक्षाः—द्विद्वलैवाऽऽहारस्य लाभः तद्वन्तः 'अद्विद्वलाभिषा' अद्विद्वलाभिक्षाः—अद्विद्वलैव भक्तादेर्लाभः, केचिद् द्विद्वलैवाऽऽहारं गृह्णन्ति, केचिद् द्विद्वलैवाहारं गृह्णन्ति 'पुद्गलाभिषा' अपुद्गलाभिषा'

प्रान्त चरक—पात्र में से आहार निकाल लेने पर उसमें लगी रह गया आहार ही ग्रहण करने वाले । (६) लूहचरक—घृणादि से रहित लूहा आहार ही लेने का अभिग्रह करने वाले । (७) समुदाण चरक—छोटे-बड़े अनेक घरों से ही भिक्षा लेने का अभिग्रह करने वाले । (८) संसृष्ट चरक—भरे हुए हाथ या पात्र से ही दिये जाने वाले आहार को ग्रहण करने वाले । (९) असंसृष्ट चरक—नहीं भरे हुए हाथ से ही भिक्षा लेने वाले । (१०) तज्जात संसृष्ट चरक—जो वस्तु दी जा रही हो उसी से भरे हुए हाथ आदि से ग्रहण करने वाले । (११) द्विद्वलाभिक्षा—नेत्रों से दीखते आहार को ही लेने वाले । (१२) अद्विद्वलाभिक्षा—अद्विष्ट आहार को ही ग्रहण करने वाले । (१३) पृष्टलाभिक्षा—

विगत-लुप्ते आहार लेवाना अभिग्रहवाणा । (७) समुदाणचरक—नाना प्रकारना अनेक घरोंमांथी आपवामां आवेला आहार लेवाना अभिग्रहवाणा । (८) संसृष्टचरक—भरेला हाथ अथवा पात्रथी न आपवामां आवेला आहारने न अक्षु करवावाणा । (९) असंसृष्टचरक—न भरेला हाथथी न आहार लेवावाणा । (१०) तज्जात संसृष्ट चरक—जे वस्तु आपवामां आवी रही होय तेनाथी भरेला हाथ विगेशी अक्षु करवावाणा । (११) द्विद्वलाभिक्षा—आंजोथी देआता आहारने न अक्षु करवावाणा । (१२) अद्विद्वलाभिक्षा—नहीं देआता आहारने न अक्षु करवावाणा । (१३) पृष्टलाभिक्षा—पूछीने आपवामां आवेला आहार न अक्षु करवावाणा । (१४) पूछ्या विना आपवामां

सम्यक्बोधोचिनी टीका द्वि. ध. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

३०३

पृष्ठभिक्षाः अपृष्ठलाभिक्षाः—केचित् पृष्ठं-प्रजनपूर्कं केचित् अपृष्ठमेव भक्ता-
दीन्लभन्ते । 'भिक्षालाभिया-अभिक्षालाभिया' भिक्षालाभिकाः—अभिक्षाला-
भिकाः—केचन याकिंश्च भिक्षां लभन्ते केचन विना याचनाया तुच्छमेवाहारं प्राप्नु-
वन्ति, । 'अज्ञाय चरणा' अज्ञातचरकाः—अज्ञातमेवाहारं चरन्तीति-अज्ञातचरकाः
—अज्ञातकुलचरका इत्यर्थः, 'उपनिहिता' उपनिहितकाः—दातुः समीपस्थमेवाऽऽ-
हारं गृह्णन्ति, 'संख्यादत्तिया' संख्यादत्तयः—संख्यातमेव पञ्च सप्त वाऽऽहारं गृह्णन्ति,
केचित्—'परिमितपिण्डाद्या' परिमितपिण्डपातिका—परिमितान्-प्रमाणोपेतानेव
पिण्डान् प्रतिगृह्णन्ति । 'शुद्धैषणिया' शुद्धैषणाः—शुद्धादिदोषरहिताः केचन मुनयः ।
केचन—'अंताहारा-पंथाहारा-ग्रसाहारा-रिसाहारा-लूहाहारा' अन्ताहाराः—प्र-

कोई पूछ कर दिये जाने वाले आहार को ही ग्रहण करते हैं । (१४) विना पूछे दिये जाने वाले आहार को ही लेने वाले । (१५) भिक्षा
लाभिक—याचना करके मिले हुए आहार आदि को स्वीकार करने
वाले । (१६) अभिक्षा लाभिक—पूर्वोक्त से विपरीत । भिक्षालाभिक
और अभिक्षा लाभिक का अर्थ तुच्छ आहार और अतुच्छ आहार
लेने वाले, ऐसा भी होता है । (१७) अज्ञात चरक—अज्ञात-अपरिचित
घरों से भिक्षा लेने वाले । (१८) उपनिहितक—दाता के समीप रक्खा
हुआ ही आहार ग्रहण करने वाले । (१९) संख्यादत्तिक—दत्ति की
संख्या निश्चित करके ही आहार लेने वाले । (२०) परिमित पिण्डपा-
तिका—परिमित पिण्ड लेने वाले । (२१) शुद्धैषणिक—शुद्ध आदि
दोषों से रहित आहार लेने वाले ।

आवेष्ट आहारने न अहंशु करवावाणा. (१४) भिक्षालाभिक—याचना करतां
भगेष्ट आहार विगेष्टने न अहंशु करवावाणा. (१५) अभिक्षा लाभिक—भिक्षा
विना भगेष्टां आहारने न अहंशु करवावाणा, अर्थात् तुच्छ अने अतुच्छ अने
प्रकारने आहार लेवावाणा. (१७) अज्ञात चरक—अज्ञात अपरिचितवाणा घरे-
मांथी न आहार अहंशु करवावाणा. (१८) उपनिहितिक—दातानी समीपे राख-
वावां आवेष्ट आहार न अहंशु करवावाणा. (१९) संख्यादत्तिक—दत्तिनी संख्या
नक्षी करीने न आहार लेवावाणा. (२०) परिमित पिण्डपातिक—परिमितपिण्ड
आहार लेवावाणा. अर्थात् प्रमाशु युक्त (२१) शुद्धैषणिक—शुद्धा विगेष्ट
दोषाथी रहित आहार लेवावाणा.

जितानेव पदार्थान् गृह्णन्ति, प्रान्ताहाराः अवशिष्टान्येवाऽऽप्नानि गृह्णन्ति । 'अरसाहाराः जीरकादिरसः' जितानेव आहारान् रञ्जीकुर्वन्ति, 'विरसाहाराः'—विगतो रसो येषु तान् आहारान् । समाहरन्ति, रक्षाहाराः तुच्छाहाराः—चणकाद्याहारकाः 'अंतजीवी-पंत-जीवी-अन्तजीविनः—प्रान्तजीविनः अन्तप्रान्ताहारेणाऽऽजीविकां कुर्वन्ति 'आयं-विलिया' आचारिलकाः—केचन सदैव आयंभिलं कुर्वन्ति, 'पुरिमद्धिया' पुरिमर्दिकाः—दिनस्यापराधे प्रहरद्वये एवाऽऽहारं कुर्वन्ति, 'निविग्गिया' निर्विकृतिकाः—घृतादिविकृतिरहिताऽऽहारकाः 'अमज्जमांसास्सिणो' अमद्यमांसाशिनः, मद्यमांसाभ्यामिह—'बुद्धिं लुम्पति यद् द्रव्यं मांसवृद्धिकरं तत् त्यजेत् उपलक्षणम् मादकद्रव्यपरिहारः 'णो णियामरसमोई' नो नि कामरसमोजी—नित्यं रसमिश्रिताऽऽहारं न कुर्वन्ति । 'ठाणाइया' स्थानान्विताः—सदा कायोत्सर्गकारिणः 'पडिमाठाणाइया' प्रतिमास्थानान्विताः—प्रतिमास्थानानि—द्वादशविधानि अभिग्रहविशेषाः तैः समन्विताः 'उक्कुडु

इनसे अतिरिक्त कोई अन्ताहारी मुनि सुंजी हुई वस्तु को ग्रहण करने वाले कोई प्रान्ताहारी—वषा खुया आहार लेने वाले, तथा वासी आहार लेने वाले कोई रस वर्जित आहार लेनेवाले, कोई विरस आहार लेने वाले, कोई रक्षाहारी, कोई तुच्छाहारी, कोई अन्त-प्रान्त जीवी, कोई सदैव आयंबिल, करने वाले, कोई पुरिमर्द करने वाले अर्थात् दिन के दो प्रहर तक आहार न करने वाले, कोई घृत आदि की विकृति का त्याग करने वाले, मद्य-मांस का सेवन न करने वाले अर्थात् बुद्धि को भ्रष्ट करने वाले सभी मादक पदार्थों का त्याग करने वाले, प्रतिदिन रसमिश्रित आहार नहीं करने वाले, कायोत्सर्ग करने वाला, बारह प्रकार की प्रतिमाओं (अभिग्रहों) से युक्त, कोई उक्कुडुक आसन

आ शिवाय केछ अन्ताहारी—मुनी शेकेली वस्तुने अड्डु करवावाणा. केछ प्रान्ताहारी—वधे घटथे आहार लेवावाणा तथा वासी आहार लेवावाणा. केछ रसवर्जित आहार लेवावाणा केछ विरस आहार लेवावाणा. केछ रक्षा आहार लेवावाणा. केछ तुच्छ आहार लेवावाणा केछ अन्त प्रान्त जीवी. केछ द्द्विशेषां अभिल करवावाणा, केछ पुरिमर्द करवावाणा अर्थात् दिवसना के प्रहर सुधी आहार न करवावाणा, केछ घी विगरेनी विकृतिना त्याग करवावाणा, मद्य के मांसनुं सेवन न करनारा. अर्थात् बुद्धिने भ्रष्ट करवावाणा सधणा मादक पदार्थेना त्याग करवावाणा हररोज सरस—आहार न करवावाणा कायोत्सर्ग करवावाणा, बार प्रकारनी प्रतिमाओ (अभिग्रहो) थी युक्त, केछ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દિ. યુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૩૦૫

આસણિયા' ઉત્કુટુકાસનિકા:-શ્રોણીભાગસ્યાઽભને નો ર્વેશન મુત્કુટુકાસનમ્ તેના-
સનેન ઉપવિશન્તીત્યર્થઃ, 'જોષ્ઠિજ્યા' નૈપચકા:-આસનં વિસ્તીર્ય-એવ ધૂમી ઉપવિ-
શન્તિ, 'વીરાસણિયા' વીરાસનિકાઃ વીરાસનં કૃત્ત્રોપવિશન્તિ કેવનં તત્ર વીરાસને
સિંહાસનોપવિષ્ટમ્ મૂન્યસ્તચરણં મુક્તજાનુકપવસ્થાનમ્ 'દંડાચત્વિયા' દંડાચ-
તિકાઃ-દંડવત્ આયતમ્-પ્રાયામો યેષાં તે તથા, 'લગ્નડમાણી' લગ્નડશાયિન:-
વક્રકાષ્ઠમ્ શેરતે, 'અપ્પાઉડા-અગતયા' અપાટ્ટાઃ-અગતયઃ, તત્ર-અપાટ્ટતઃ-પ્રાવ-
ળરહિતાઃ-મુલ્લવન્નિકા ચોલપટ્ટકમિન્નવસ્ત્રં પરિત્યજ્ય-ગ્રીષ્મકાલે ગ્રીષ્માતાપનં શીત-
કાલે શીતાતાપનં કુર્વન્તઃ, અગતયઃ-ગતિવિરહિતાઃ ધ્યાનમગ્ના इति યાવત્, 'મકં-

લગાને ઘાલે, કોઈ આસન બિઝાકર ભૂમિ પર બેઠને વાલે, કોઈ વીરા-
સન કરને વાલે અર્થાત્ પૃથ્વી પર દોનો પાંચ ટેક કર કુર્સી પર બેઠે
હુપ મનુષ્ય કી કુર્સી હટા લેને પર જો આસન હો જાતા હૈ, ઉસ આસન
સે બેઠને વાલે હોતે હૈં. કોઈ દંડાસન કરતે હૈં અર્થાત્ દંડ કે સમાન
લમ્બે હોકર સ્થિત હોતે હૈં. કોઈ લગ્નડશાયી હોતે હૈં અર્થાત્ જૈસે
ટેદા લક્કડ દોનોં સિરોં સે ભૂમિ કો સ્પર્શ કરતા હૈં ઓર બીચ મેં
અધર રહતા હૈ, ઉસી પ્રકાર સિર ઓર પૈર જમીન પર ટેક કર શરીર
કે બીચ કા ભાગ અધર રખતે હૈં અથવા સિર ઓર પૈર કો અધર રસ્ત-
કર બીચ કે ભાગ કો જમીન સે ટેક કર રહતે હૈં. કોઈ પ્રાવરણ રહિત
હોતે હૈં અર્થાત્ મુલ્લવન્નિકા ઓર ચોલપટ્ટા સે મિન્ન વસ્ત્રોં કો ત્યાગ
કર ગ્રીષ્મ કાલ મેં ગર્મીં કી ઓર શીતકાલ મેં સર્દીં કી આતાપના
લેતે હૈં, કોઈ ધ્યાન મગ્ન રહતે હૈં કોઈ સુખજલી આને પર મી શરીર કો

ઉત્કુટુકાસન કરવાવાળા, કોઈ આસનને ત્યાગ કરીને જમીન પર જ બેસ-
વાવાળા, કોઈ વીરાસન કરવાવાળા. અથવા પૃથ્વી પર બેસને પગ ટેકવીને
ખુશિની માફક બેઠેલે કે ખુશિ પર બેઠેલા માણસની ખુશિ હટાવી લીધા પછી જે
આસન ધર્ષ બાય છે, તે આસનથી બેસવાવાળા હોય છે. કોઈ દંડાસન કરે છે.
અર્થાત્ દંડની જેમ લાંબા થઈને સ્થિત રહે છે. કોઈ લગ્નડશાયી હોય છે અર્થાત્
જેમ પાંચુ લાકડું બે અને બે ખુધી જમીનને સ્પર્શ કરે છે. અને વચમાં અદ્ધર
રહે છે. એજ પ્રમાણે માથું અને પગ જમીન પર ટેકવીને શરીરને વચલી ભાગ
અદ્ધર રાખે છે. અથવા માથું અને પગને અદ્ધર રાખીને વચલી ભાગને જમીન
પર ટેકવીને રહે છે. કોઈ કોઈ પ્રાવરણ રહિત હોય છે, અર્થાત્ મુલ્લવન્નિકા
અને ચોલપટ્ટાથી જૂદા વસ્ત્રોને ત્યાગ કરીને હિતાળામાં ગર્મિની અને શીત-
ળામાં શર્દિ-દંડકની આતાપના લે છે. કોઈ ધ્યાન મગ્ન રહે છે. કોઈ જાગર

હુયા-અગિરુદ્ધા' અઘ્નદ્યુકાઃ અનિષ્ટીવનાઃ, તત્ર અઘ્નદ્યુકાઃ સ્વર્જનવ્યાપારરહિતાઃ સૂક્ષ્મત્રસજીવવિરાધનાભયાત્ અનિષ્ટીવનાઃ કફાદીનામક્ષેપારઃ 'एवं जहोववाहए' एवं यथौषपातिके-औषपातिकसूत्रे ये ये गुणाः प्रोक्तास्ते सर्वे एव गुणा अनुसन्धेयाः तैर्यु-
क्ताः 'धुतकेशसमसुरोमनहा' धुतकेशश्मश्रુरोमनखाः-धुताः-निवारिताः केशश्मश्रु-
मनखानां संस्काराः=पैस्ते तथा, इमे साधवः केशश्मश्रुनखादीनामसंस्कर्तारः, 'सच्च
गायपडिकम्मविप्पमुक्ता' सर्वगात्रपरिक्र्मविप्पमुक्ताः-शरीरसंस्काररहिताः 'विट्ठन्ति'
विट्ठन्ति 'ते णं एएणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइ' ते-महामતિયઃ સ્વલુ એતેન-
યથોદિતેન વિહારેણ વિહરન્તઃ બહુનિ ચર્પાણિ-અનેકવર્ષ યાવત્ 'સામન્નપરિયાગં'
શ્રામણ્યપર્યાયમ્ 'પાઝણંતિ' પાઝણન્તિ 'પાઝણિતા' પાલયિસ્વા 'વહુ વહુ આવાહંસિ
ઉપ્પન્નંસિ વા અણુપ્પન્નંસિ વા' અનેકમકારકવાધાયામુત્પન્નાયાં વા-અનુત્પન્નાયાં વા,
રોગાતક્રે સમુપરિચિતેઽસમુપરિચિતે વા 'વહૂઈં મત્તાઈં પચ્ચવસ્સંતિ' વહૂનિ મત્તાનિ

નહીં સ્વુ જલતે, કોઈ થુક બાહર નહીં નિકાલતે । હસ પ્રકાર ઔપપાતિક સૂત્ર મેં જો ગુણ કહે હેં, વે સબ ઘઘાં ખી કહલેને ચાહિયે । વે ધાર્મિક પુરુષ કેશોં, મૂઝોં, રોમોં ઓર નઘોં કે સંસ્કાર સે રહિત હોતે હેં । સમ્પૂર્ણ શરીર કે સંસ્કાર સે રહિત હોતે હેં ।

વે મહામતિ પૂર્વોક્ત ચર્પા કે સાથ વિચારતે હુએ અનેક વર્ષોં તક શ્રામણ્ય પર્યાય કા પાલન કરતે હેં । તત્પદ્ધતાત્ અનેક પ્રકાર કી બાધા ઉત્પન્ન હોને પર અથવા ન ઉત્પન્ન હોને પર ખી, રોગ યા આતંક (શીઘ્ર પ્રાણ હરણ કરને વાલે શૂલ આદિ) કે ઉપસ્થિત હોને પર અથવા ન ઉપસ્થિત હોને પર ખી બહુત-સે મક્તોં કા પ્રત્યાખ્યાન કરતે હેં । દીર્ઘ

વાળ આવવા છતાં પણ શરીર અજવાળતા નથી. કોઈ થૂંક બહાર કહાડતા નથી. આ પ્રમાણે ઔપપાતિક સૂત્રમાં જે ગુણો કહેવામાં આવ્યા છે. તે સઘળા ગુણો અહિંયાં પણ કહેવા બેઠાએ. તે ધાર્મિક પુરુષો વાળો મૂઝો, રોમો અને નખોના સંસ્કાર વિનાના હોય છે. સમ્પૂર્ણ રીતે શરીરના સંસ્કારો વિનાના હોય છે.

એ મહામતિ પૂર્વોક્ત ચર્પાની સાથે વિચરતા થકા અનેક વર્ષોં સુધી શ્રામણ્ય પર્યાયનું પાલન કરે છે. તે પછી અનેક પ્રકારની બાધા ઉત્પન્ન થતાં અથવા ઉત્પન્ન ન થવા છતાં પણ રોગ અથવા આતંક (શીઘ્ર પ્રાણ હરણ કરવા-વાળા શૂળ વિગેરે) ઉપસ્થિત થાય ત્યારે અથવા ઉપસ્થિત ન થાય તો પણ ઘણા ખરા બક્ષોનું (આહારનું) પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. લાંબાં સમય સુધી

समयार्थबोधिनो टीका द्वि. शु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

३०७

प्रत्याख्यान्ति 'पचावखाहता बहूह भक्ताह' अणसणाए छेदिंति' प्रत्याख्याप बहूनि भक्तानि अनशनेन छेदयन्ति, दीर्घकालमनशनं कृत्वा संस्थारं समापयन्ति 'अणस-
णाए' छेदिता' अनशनेन छेदयित्वा 'जस्सट्ठाए कीरह' यदर्थयि-यस्मै पयोजनाय
भोक्षमाप्तये कियते एताः-वक्ष्यमाणाः क्रियाः, यथा- 'नग्ग भावे' नग्नभावे नग्नता
'मुंडभावे' मुण्डभावः-शिरोमुण्डनम् 'अण्हाणभावे' अस्नानभावः 'अदन्तवण्णे'
अदन्तवर्णकः, स्नानाऽभावो दन्तानामपक्षालनञ्च । 'अच्छतए' अच्छन्नकः 'अणो-
वाहणए' अनुपानत्कः-नस्तः उपानहौ यस्य सोऽनुपानत्कः । 'भूमिसेज्जा'
भूमिशय्या-भूमी शयनम् 'फळगसेज्जा' फलकशय्या 'कट्ठसेज्जा' काष्ठशय्या
'केसलोए' केशलोचः 'वसवेषासे' ब्रह्मचर्यवासः-ब्रह्मचर्यं वासः वसनं यस्य
स तथा, 'परपरवेसे' परगृहप्रवेशः-मिक्षार्थं वर्षाद्युपलब्धेभ्यो व्रतरक्षार्थं वा,
'लद्धावल्ले' लब्धापलब्धे-अयं भावः-सन्मानादिना लब्धे भिक्षादिके तिरस्काराः
दिना अपलब्धे-अमाप्ते भिक्षादिके इर्ष्योत्क्रांतः, 'माणावमाणाओ' माना-
पमानानि-लब्धमानापमानानि यदर्थं वसनं मानानि अपमानानि च सहते, 'हील-
णाओ' हीलनाः तत्र हीलनं जन्मकर्मोद्घाटनपूर्वकं निर्भर्त्सनम्, 'निन्दणाओ' निन्दा
वाक्यानि-निन्दनं कुत्सितसम्बद्धपूर्वकं दोषोद्घाटनेन अनादरणम् 'विसणाओ'
काल तक अनशन-प्रत्याख्यान करके संथारे को समाप्त करते हैं और
जिस उद्देश्य को प्राप्त करने के लिए नग्नता, मुण्डना, स्नान का
त्याग, दन्तधावन का त्याग, छाता और जूना का त्याग, भूमिशयन,
पाट पर शयन, काष्ठ पर शयन, केश लोच, ब्रह्मचर्यवास, परगृह
प्रवेश अर्थात् भिक्षावृत्ति, भिक्षा का लाभ होने पर या लाभ न होने
पर राग-द्वेष धारण न करके समभाव धारण किया था, भर्त्सना
सहन की थी अर्थात् जन्म और कर्म प्रकट करके किये गये अपमान
को सहन किया था निन्दा सहन की थी विसणा अर्थात् हाथ या मुख

अनशननुं प्रत्याख्यान करीने संथारे करे छे अने जे उद्देश्यने प्राप्त
करवा माटे नम्रपणुं; मु'उपणुं; स्नानने त्याग, हातणु करवाने त्याग छत्री
अने जेठाने त्याग, भूमिशयन, पाटपर शयन, लाकडा पर शयन, केश लोच,
ब्रह्मचर्यवास, परगृह प्रवेश. अर्थात् भिक्षावृत्ति भिक्षाने लाभ थाय तयारे
अथवा भिक्षाने लाभ न थाय तो पणु राग के द्वेषभाव धारणु न करेतां
समभाव धारणु कर्यो होय, जे प्रयोजन माटे मान-अपमान सहन क्युं होय,
भर्त्सना तिरस्कार सहन करी होय, अर्थात् जन्म, अने कर्म प्रकट करीने
करवाभां आवेल अपमान सहन क्युं होय, निन्दा सहन करी होय, विसणा

स्त्रिंशन्नानि-त्रिंशत् इत्युत्पादिविकारपूर्वकमपमाननम्, 'गरहणाओ' गर्हणा-
गर्हणं गुर्वदिसमक्षे दोषमुदाट्य तिरस्कारगम्, 'तज्जनाओ' तर्जनानि-
अंगुल्यादिना 'तालणाओ' ताडनानि-दण्डादिना, 'उच्चावया-गामकंटमा'
उच्चावचाः-ग्रामकण्टकाः, तत्र उच्चावचाः अनेकविधाः अनुकूलाः, मतिकूलाः,
ग्रामकण्टकाः श्रोत्रमनोहराश्च शब्दाः, 'वावीसं परीसहोवसगा' द्वाविंशतिः
परीषदोपसर्गाः 'अहिवासिज्जंति' अधिसहन्ते-तेषां सहनं क्रियते इत्यर्थः, 'तमट्ठं
आराहंति' तमर्थं मोक्षप्राप्तिलक्षणमाराधयन्ति कृतमवयवः, 'तमट्ठं आराहंति'
तमर्थं-मोक्षप्राप्तिलक्षणमाराधय 'चरमेहि' उस्सासनिस्सासेहि' चरमैरन्तिमै
रुच्छवासिनिःश्वासाः 'अणंतं' अनन्तम्-नास्ति-अन्तं-परिसमाप्तिर्यस्य सत्
अनन्तम्, 'अणुचरं' सर्वत्र उत्तमम्, 'निव्वावायं' निर्व्याघातम् व्याघातो बाधः
विनाशो वा तद्रहितमिति निर्व्याघातम्, 'निरावरणं' निरावरणम्-सर्वथा आवरण-
रहितम्-कोऽपि नास्ति आच्छादयिता तादृशम्। 'कसिणं' कृत्स्नम्-सकलपदार्थ-
विषयकं सम्पूर्णमिति, 'परिपुणं' परिपूर्णम्-लेशतोऽपि न्यूनवार्तितम् स्वभावा-
पेक्षया पूर्णमासीचन्द्रवदस्यण्डम्, 'केवलवरणाणदंसणं' केवलवरणानदर्शनम्-
केवलशून्येष्ठज्ञानं दर्शनञ्च 'समुत्पादेति' समुत्पादयन्ति, बाह्यान्तरसाधनेन मोक्ष-

आदि विकृत करके किया जाने वाला अपमान सहन किया था, गर्हा
सहन की थी, तर्जना और ताड़ना सहन की थी, इन्द्रियों के अनेक
प्रकार के प्रतिकूल विषयों को सहन किया था, वाईस परीषदों और
विशिष्ट प्रकार के उपसर्गों को सहन किया था, उस प्रयोजन को अर्थात्
मोक्ष को प्राप्त कर लेते हैं। उस प्रयोजन को प्राप्त करके अन्तिमदवास्तों
रूपावस्थाओं में अनन्त, सर्वोत्तम, व्याघात (बाधा) से रहित, निरावरण
सम्पूर्ण। सर्ववस्तुविषयक तथा प्रतिपूर्ण (पूर्णमा के चन्द्रमा के समान
स्यण्ड) केवल ज्ञान और केवलदर्शन को प्राप्त कर लेते हैं। केवलज्ञान
और केवल दर्शन की उत्पत्ति के पश्चात् सिद्धि प्राप्त करते हैं। उनको

मुट्ठे के साथ अथवा सुभ विधुत करीने करवाभां आपनाश अपमानने सहन
करुं डोय, गर्हा सहन करी डोय, तर्जना सहन करी डोय, अने ताडन
सहन करुं डोय, इन्द्रियोना अनेक प्रकारना प्रतिकूल व्यापारोने-प्रवृत्तियोने
सहन करेस डोय ? वावीस प्रकारना परीषदो अने अनेक प्रकारना उप-
सर्गोने सहन करेस डोय ते प्रयोजनने अर्थात् मोक्षने प्राप्त करी ले छे, ते
प्रयोजन प्राप्त करीने छेइसा श्वासेच्छवासमां अनंत, सर्वोत्तम, व्याघात,
(बाधा)थी रहित निरावरण सम्पूर्ण (सर्ववस्तु संश्रंभी) तथा प्रतिपूर्ण-
पुनस्त चन्द्रमानी जेम् अप'उ केवल ज्ञान अने केवल दर्शननी उत्पत्तिनी

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્લુ. અ. ૧ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૩૦૯

સ્યાઽઽવદિતકાલવર્તિ સાધનમુત્પાદયન્તિ તે મહાનુભાવાઃ, 'સમુપ્પાડિતા' સમુ-
ત્પાદ્ય કેવલજ્ઞાનમ્ 'તથો પચ્છા' તત્પશ્યાત્-કેવલજ્ઞાનોત્પત્ત્યનન્તરમ્, તદેવાઽઽ-
મ્મય 'સિદ્ધન્તિ' સિધ્ધન્તિ-સિદ્ધિમાપ્નુવન્તિ, સિદ્ધિર્મોક્ષઃ-સાધ્યતે-સમુત્પાત્યતે
કેવલજ્ઞાનેન યા સા સિદ્ધિઃ, અશેષકર્મક્ષયનિરતિશયાનન્દાશ્મિકા, તથા-બુદ્ધન્તિ'
બુદ્ધ્યન્તે-ચતુર્દશલોકસ્વરૂપં સામાન્યવિશેષાત્મકં પદાર્થજ્ઞાતં સમ્યક્ પદ્યન્તિ,
'મુચ્ચન્તિ' મુશ્ચન્તિ-સંસારાદ્ વિમુક્તા મવન્તિ, -સંસારં પરિત્યજન્તીત્યર્થઃ 'પરિ-
ગિવ્યાયન્તિ' પરિનિર્વાન્તિ-ઉપશાન્ત્વા ભવન્તીત્યર્થઃ, 'સંવદુઃખત્વાણં અંતં કરેતિ'
સર્વદુઃખાણામન્તં કુવન્તિ-સર્વદુઃસ્વેભ્યો વિમુક્તા ભવન્તીત્યર્થઃ । 'પમાચ્ચાણ પુણ
એમ મયંતારો' એકાર્ચવા પુનરેકે મયન્તારો ભાન્તિ-કેવલ મહાત્માનાઃ પુનરેક-
સ્મિન્નેવ ભવે મુક્તિ માપ્નુવન્તિ, 'અવરે પુણ પુવ્વકમ્માવસેસેણં' અવરે પુનઃ
પૂર્વમ્મોપાજિતકર્માવશેષેણ 'કાલપાસે કાલં કિચ્ચા' કાલપાસે-કાલાવસરે કાલં
કૃત્વા-મરણં પ્રાપ્ય 'અન્નયરેસુ' અન્નયરેષુ 'દેવલોપસુ' દેવલોકેષુ 'દેવતાણ'
દેવત્વાય 'ઉવત્તારો મંવંતિ' ઉવત્તારો મવન્તિ, દેવત્વપ્રાપ્ત્યે દેવલોકં ગચ્છન્તિ

સિદ્ધિ સે સમસ્ત કર્મો' કા ક્ષય હો જાગા હૈ । વે નિરતિશયજ્ઞાન ઓર
આનન્દમય હોતે હૈ । વે મહાપુરુષ બુદ્ધ અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ લોક તથા મલોક
કો તથા સમસ્ત સામાન્ય વિશેષાત્મક પદાર્થો' કો સ્પષ્ટ રૂપ મેં જાનતે-
દેવતે હૈ । જન્મ-મરણ સે સર્વથા ઓર સર્વદા કે લિપ્ત મુક્ત હો જાતે
હૈ । પરિનિર્વાણ અર્થાત્ પરમશાન્તિ પ્રાપ્ત કર લેતે હૈ ઓર સમસ્ત દુઃખો
કા અન્ત કરતે હૈ ।

કોઈ-કોઈ ભાગ્યવાન પુરુષ એસે હોતે હૈ જો ઇક હી મય મેં મુક્તિ
પ્રાપ્ત કર લેતે હૈ । કોઈ-કોઈ પૂર્વ મર્મો મેં ઉપાજિત કર્મો કે શોધ રહ

પત્રી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. તે સિદ્ધિથી સધળા કર્મોના ક્ષય થઈ જાય છે. તે
નિરતિશય-અત્યંત જ્ઞાન અને આનંદમય હોય છે. તે મહાપુરુષ બુદ્ધ અર્થાત્
સંપૂર્ણ લોક તથા આલોકને તથા સધળા સામાન્ય અને વિશેષાત્મક પદાર્-
થોને સ્પષ્ટ રૂપથી જાણે-હેમે છે જન્મ-મરણથી સર્વથા અને સર્વદા માટે
મુક્ત થઈ જાય છે. પરિનિર્વાણ અર્થાત્ પરમશાન્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. અને
સધળા હુઓના અંત કરી લે છે.

કોઈ કોઈ ભાગ્યશાળી પુરુષ એવા હોય છે કે—જેઓ એક જ જીવમાં
મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કોઈ કોઈ પૂર્વજીવોમાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મો શોધ
રહી જવાથી યથા સમય મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરીને કોઈ એક દેવ લોકમાં દેવની

દેવલોકાનેવ વિશિનષ્ટિ 'તં જહા' તથથા-‘મહદ્વિપસુ’ મહદ્દિકેષુ-મહાઋદ્ધિ-શાલિષુ ‘મહજ્જુપસુ’ મહાધુતિકેષુ-વિશિષ્ટાભરણપ્રમાયુક્તેષુ ‘મહાપરાક્રમેષુ’ મહાપરાક્રમેષુ ‘મહાજસેસુ’ મહાયજ્ઞસ્થિષુ-વિશાલકીર્તિષુ ‘મહાવલેસુ’ મહાવલેષુ-વિશેષવલશાલિષુ ‘મહાણુમાવેસુ’ મહાણુમાવેષુ-અચિન્ત્યપ્રમાવયુક્તેષુ ‘મહાસો-વલેસુ’ મહાસૌખ્યેષુ-વિશિષ્ટસુખસાધનસંપન્નેષુ ‘તે તત્થ દેવા ભવંતિ’ તે તત્થ દેવાઃ ભવન્તિ, દેવાન્ વિશિનષ્ટિ વક્ષ્યમાણવિશેષગૈઃ, તથાહિ-‘મહદ્વિપા’ મહદ્દિકાઃ ‘મહજ્જુપા’ મહાધુતિકાઃ ‘જાત મહાસોવલા’ યાત્ત્વ મહાસૌખ્યાઃ ‘હારવિરાડયનચ્છા’ હારવિરાજિતવક્ષસઃ ‘કટક-તુલિય-ધંમિયધૂયા’ કટકત્વટિત-સ્તમ્પિતધુનાઃ, ‘અંગદ-કુંડલ-મદ્ગંદયલ્લખપીઠધારી’ અદ્વદકુંડલમૃદ્ગત્પન્થ-

જાને સે યથા સમય મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોકર કિસી દેવલોક મેં દેવપર્વાપ સે જન્મ લેતે હૈં । બે દેવલોક કૈસે હોતે હૈં ? યહ કહતે હૈં-

દેવલોક વિશિષ્ટ વિમાન આદિ મહાન્ ઋદ્ધિ સે યુક્ત હોતે હૈં મહાન્ ધુતિ વાલે અર્થાત્ આભરણોં કી વિશિષ્ટ પ્રમાસે યુક્ત હોતે હૈં । મહા-પરાક્રમ સે યુક્ત, મહાકીર્તિવાલે, મહાવલ્લ, મહાન્ પ્રમાવ વાલે તથા વિશિષ્ટ સુખ સાધનોં સે સમ્પન્ન ઉક્ત દેવ વિમાનોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે દેવ કિસ પ્રકાર કે હોતે હૈં યહ દિખલાતે હૈં-

દેવ મહાન્ ઋદ્ધિ કે ધારક, મહાન્ કાન્તિ સે સમ્પન્ન યાવત્ મહાન્ સુખ સે સમ્પન્ન હોતે હૈં । ઊનકા વક્ષસ્થલ હાર સે સુશોભિત હોતા હૈં । કટક એવં કેયૂર આદિ આભૂષણોં સે ઊનકી ઝુજાવં સ્તન્ન સી રહતી હૈં । બે અંગદ એવં કુંડલો સે યુક્ત કપોલ વાલે હોતે હૈં તથા

પર્યાયથી જન્મ લે છે. તે દેવલોકો કેવા હોય છે ? તે હવે બતાવવામાં આવે છે -

દેવલોક વિશેષ પ્રકારના વિમાન વિગેરે મહાન્ ઋદ્ધિથી યુક્ત હોય છે. મહાન્ ધુતિથી યુક્ત અર્થાત્ આભૂષણોની વિશેષ પ્રકારની પ્રમા-ક્રાંતિથી યુક્ત હોય છે. પરાક્રમથી યુક્ત મહાન્ કીર્તિવાળા મહાન્ બળવાળા મહાન્ પ્રભાવવાળા તથા વિશેષ પ્રકારના સુખ સાધનોથી યુક્ત, દેવ વિમાનોથી યુક્ત, ઉપર કહેલાં દેવ વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા દેવો કેવા પ્રકારના હોય છે ? તે હવે બતાવે છે. દેવો મહાન્ ઋદ્ધિને ધારક કરવાવાળા, મહાન્ ક્રાંતિથી યુક્ત યાવત્ મહાન્ સુખ સમ્પન્ન હોય છે. તેઓનું વક્ષસ્થળ હૃદય-જાતી હારથી સુશોભિત હોય છે, તેઓની ભુજાઓ કટક-કડક અને કેયૂર

તલત્કર્ણષીઠધારિણઃ—અન્નદાદીનાં ધારકાઃ, 'વિચિત્રહસ્તાભરણા' વિચિત્રહસ્તા-
ભરણાઃ, વિચિત્રાણિ હસ્તાભરણાનિ યેષાં તે તથા, 'વિચિત્રમાલામણ્ડલિમણ્ડા'
વિચિત્રમાલામૌલિમુકુટાઃ વિચિત્રા—વિવિધાકારા માલા તથા વદ્ધાનિ અતઃ સુશો-
ભિતાનિ મૌલિયુ—મસ્તકેષુ મુકુટાનિ યેષાં તે તથા, વિલક્ષણમાલાવદ્મુકુટવન્તો-
ભવન્તિ પૂર્વોપાર્જિતસુકૃતકર્મપ્રભાવેણ, 'કલ્યાણગંધપવરવસ્ત્રારિહિયા' કલ્યાણ-
ગન્ધપવરવસ્ત્રપરિહિતાઃ—સુરભિગન્ધયુક્તમવરવસ્ત્રારિધાનાઃ કલ્યાણાનિ—માત્રલિ-
કાનિ પ્રવરાણિ—શ્રેષ્ઠાનિ વસ્ત્રાણિ પરિહિતાનિ—ધારિતાનિ યૈ સ્તે તથા, 'કલ્યાણ
ગવરમલ્લાણુલેખનધરા' કલ્યાણકમવરમાલ્યાણુલેખનધરાઃ—કલ્યાણકમાલાતાં
કલ્યાણકગન્ધાણુલેખનાનાંચ ધારકાઃ ભવન્તિ, 'માસુરવૌંદી' માસુરવૌંદ્યઃ—
માસુરશરીરાઃ—પ્રકાશયુક્તશરીરધારકા ભવન્તિ । 'પલંબવગમાલધરા' પલંબવન-
માલાધરાઃ—વનં—જલં તતો જાયમાનં પદ્મજપુષ્પં તસ્ય માલા—વનમાલા મધ્યમપદ-
લોપીસમાસઃ, અથવા—વનમ્—અરણ્યં તત્ર મત્તં ચમ્પકાદિપુષ્પં તેન નિર્માયિતા માલા-

કાનોં મેં કર્ણ મૂષણ ધારણ કરતે હૈં । ડનકે હાથોં કૈ આમૂષણ ચિત્ર
-વિચિત્ર હોતે હૈં । ડનકે મુકુટ વિચિત્ર માલાઓં સે સુશોભિત હોતે
હૈં । વે કલ્યાણકારી શ્રેષ્ઠ તથા સુગંધિત વસ્ત્ર ધારણ કરતે હૈં ।
કલ્યાણકારી ઓર ઉત્તમમાલા ઇવં અંગલોચન કો ધારણ કરને વાલે
હોતે હૈં । ડનકા શરીર દેદીપ્યમાન હોતા હૈ—ડનકે શરીર સે સર્વદા
અદ્ભુત તેજ પ્રસ્ફુટિત હોતા રહતા હૈ । વે લમ્બીલટકની ટુઈ વનમાલા
કો ધારણ કરતે હૈં । 'વન' કા અર્થ હૈ જલ, ડસસે ઉત્પન્ન હોને વાલા
પુષ્પ—કમલ, ડસકી માલા 'વનમાલા' કહલાતી હૈ । વન—પુષ્પમાલા—
વનમાલા અથવા વન અર્થાત્ અરણ્ય મેં હોને વાલે ચમ્પક આદિ કૈ પુષ્પોં

વિગેરે આભૂષણોથી અલંકૃત રહે છે, તેઓ અંગદ અને કુંડલોથી શોભાય-
માન કપોલવાળા હોય છે. તથા કાનોમાં કર્ણભૂષણ ધારણ કરે છે. તેઓના
હાથોના આભૂષણો ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે. એમના મુગુટો વિચિત્ર પ્રકારની
માળાઓથી શોભાયમાન હોય છે. તેઓ કલ્યાણકારી શ્રેષ્ઠ તથા સુગંધવાળા
વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે. કલ્યાણકારક અને ઉત્તમ માળા અને અંગલોચનને
ધારણ કરવાવાળા હોય છે. તેઓનું શરીર દેદીપ્યમાન હોય છે. તેઓના
શરીરમાંથી હંમેશાં અદ્ભૂત તેજ પ્રકાશતું રહે છે. તેઓ લાંબી લટકતી એવી
વનમાળાઓને ધારણ કરે છે. વનનો અર્થ જળ એ પ્રમાણે થાય છે. એટલે
કે પાણીમાંથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કમળોની માળા 'વનમાળા' કહેવાય છે.
વનપુષ્પમાળા વનમાળા અર્થાત્ જંગલમાં થવાવાળા ચમ્પા વિગેરે પુષ્પોની

વનમાલા, અથવા-પર્ણપુષ્પમયીમાલા વનમાલા પ્રતીતિ, અથવા-પ્રાપાદલમ્બિની માલા વનમાલા નિગદ્યતે, તાદૃશમાલાચરા દેવા મવન્તીતિ । તે દેવાઃ સ્વકીય વર્ણસ્પર્શદ્યુતિતેજોભિર્દિશં પ્રધોતયન્તો ભવિષ્યકાલે મોક્ષગન્તારો મવન્તીતિ પ્રતિપા-
 યતે-‘દિવ્વેણં-રૂવેણં દિવ્વેણં વળ્લેણં’ इत्यादिना, ‘दिव्वेणं रूवेणं’ दिव्येन रूपेण
 ‘दिव्वेणं वनेणं’ दिव्येन वर्णेन-विलक्षणवर्णेन ‘दिव्वेणं गंधेणं’ दिव्येन गंधेन
 ‘दिव्वेणं फासेणं’ दिव्येन स्पर्शेन ‘दिव्वेणं संघाएणं’ दिव्येन सङ्घातेन-विलक्षण-
 शरीरसंहननेन ‘दिव्वेणं संठाणेणं’ दिव्येन संस्थानेन ‘दिव्वाए इड्डिए’ दिव्यया
 कद्रया ‘दिव्वाए जुईए’ दिव्यया द्युम्या ‘दिव्वाए पमाए’ दिव्यया प्रमया
 ‘दिव्वाए छायाए’ दिव्यया छायाया-कान्त्या ‘दिव्वाए अच्चाए’ दिव्यया अर्चया
 ‘दिव्वेणं तेएणं’ दिव्येन तेजसा ‘दिव्वाए लेमाए’ दिव्यया लेखया ‘इमदिशाओ
 उज्जोवेमाणा’ दशदिशः सर्वा अधिकाष्ठाः उद्योतयन्तः ‘पमासेमाणा’ प्रमासयन्तः
 ‘गइकल्लाणा’ भूति-कल्याणाः ‘ठिइ कल्लाणा’ स्थितिकल्याणाः ‘आगमेमिमइया’

કી માલા ‘વનમાલા’ કહ્વાળી છે । અથવા પર્ણોં ઓર પુષ્પોં કી માલા ‘વનમાલા’ હોતી છે । અથવા પૈરોં તક લટકતે ચાલી માલા ‘વનમાલા’ કહી જાતી છે । દેવ એસી વનમાલા પહનતે હૈં । વે દેવ અપને વર્ણ, સ્પર્શ, દ્યુતિ एवं તેજ સે દિશાઓં કો આલોકિત કરતે હૈં ઓર ભવિષ્ય મેં મોક્ષ જાને વાલે હોતે હૈં, યહ કહતે હૈં-વે અપને વિલક્ષણ વર્ણ સે, દિવ્ય ગંધસે, દિવ્યસ્પર્શસે, દિવ્યસંઘાત સે, દિવ્ય શારીરિક સંહનન સે, દિવ્ય આકૃતિ સે, દિવ્ય ઋદ્ધિ સે, દિવ્ય દ્યુતિ સે, દિવ્ય પ્રમા સે, દિવ્ય છાયા સે, દિવ્ય કાન્તિ સે, દિવ્ય જ્યોતિ સે, દિવ્ય તેજ સે, દિવ્ય લેખા સે સમસ્ત દિશાઓં કો ઉદ્યોતિત एवं પ્રમાસિત કરતે હૈં । ભદ્રગતિ ઓર ભદ્ર સ્થિતિ વાલે હોતે હૈં । આગામી કાલ મેં ભદ્રક જોને વાલે હૈં ।

માળા, ‘વનમાળા’ કહેવાય છે. અથવા પણ સુધી લટકતી માળા ‘વનમાળા’ કહેવાય છે. દેવો એવા પ્રકારની વનમાળાએ ધારણ કરે છે. તે દેવો પોતાના વર્ણ, સ્પર્શ, દ્યુતિ અને તેજથી દિશાએને પ્રકાશમય કરે છે અને ભવિષ્યમાં મોક્ષમાં જવાવાળા થાય છે. તે હવે બતાવે છે.-તેઓ પોતાના વિલક્ષણ વર્ણથી દિવ્ય ગંધથી, દિવ્ય સ્પર્શથી દિવ્ય સંઘાતથી દિવ્ય શારીરિક સંહનનથી, દિવ્ય આકૃતિથી દિવ્ય ઋદ્ધિથી દિવ્ય-દ્યુતિથી દિવ્ય પ્રમાથી, દિવ્ય છાયાથી દિવ્ય કાન્તિથી દિવ્ય જ્યોતિથી, દિવ્ય તેજથી, દિવ્ય લેખલેખથી, સઘળી દિશાએને ઉદ્યોતિત અને પ્રકાશિત કરે છે, ભદ્રગતિ અને ભદ્ર સ્થિતિ વાળા હોય છે. આગામી કાળમાં ભદ્રક કલ્યાણવાળા થવાવાળા હોય છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૩૧૩

આગમિષ્યદ્વદ્વકાઃ 'યાવિ ભવંતિ' चापि भवन्ति 'एव ठाणे आयरिए' एतत्स्थान-
मार्थम् 'जाव सर्वदुखलपहीणमग्गे' यावत्-सर्वदुःखलपहीणमार्गः-एतदेव स्थानं सर्व-
दुःखान्तकरं भवतीत्येतावता-आर्यत्वम् 'एगं वसम्मै' एकान्तसम्पक्-मिथ्यात्वाविर-
त्यादिदोषरहितत्वात् 'सुसाधु' सुसाधु चैतत्स्थानम्, सर्वदुःखरहितत्वात् 'दोच्चस्स'
द्वितीयस्य 'ठाणस्स' स्थानस्य 'धम्मपक्खस्स' धर्मपक्षस्य 'विमंगे' विमङ्गः-विचारः
'एवमाहिए' एवमारूपातः-यथोक्तप्रकारेण द्वितीयस्य धर्मस्थानस्य विचारोऽभव-
दिति । एतावता विवेकिमि धर्मपक्ष एव-आदर्तव्यः इति ॥सू० २३॥३८

મૂલમ્-અહાવરે તત્ત્વસ્સ ઠાણસ્સ મીસગસ્સ વિમંગે એવમા-
હિજ્જહ્મ્ ઇહ સ્વલ્લ પાઈણં વાઃ સંતેગહયા મણુસ્સા ભવંતિ, તં
જહા-અપ્પિચ્છા અપ્પારંભા અપ્પપરિગહા ધમ્મિયા ધમ્માણુયા
જાવ ધમ્મેણં ચેવ વિત્તિં કપ્પેમાણા વિહરંતિ, સુસીલા સુવ્વયા
સુપડિયાણંદા સાહુ એગચ્ચાઓ પાણાહવાયાઓ પડિવિરયા જાવ-
જીવાણ એગચ્ચાઓ અપ્પડિવિરયા જાવ જે યાવળે તહપ્પગારા
સાવજ્જા અવોહિયા કમ્મંતા પરપાણપરિતાવળકરા કજ્જંતિ
તઓ વિ એગચ્ચાઓ અપ્પડિવિરયા । સે જહા ણામણ સમણો-
વાસગા ભવંતિ અભિગયજીવાજીવા ઉવલદ્ધપુણપાવા આસવ-
સંવરવેયણા ણિજ્જરા કિરિયાહિગરણવંધમોક્ખકુસલા અસહે-

यह धर्म स्थान आर्यजनों का स्थान है यावत् समस्त दुःखों के
क्षय का मार्ग है । मिथ्यात्व अविरति आदि दोषों से रहित होने के
कारण एकान्त सम्पक् मार्ग है । समस्त दुःखों से रहित होने के कारण
सुसाधु मार्ग है । दूसरे स्थान धर्मपक्ष का यह विचार कहा गया है ।
विवेकीजनों को धर्म पक्ष का ही आदर करना चाहिए ॥२३॥

આ ધર્મસ્થાન આર્યજનોનું સ્થાન છે. યાવત્ સર્વ દુઃખોના ક્ષયનો
માર્ગ છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ વિગેરેથી રહિત હોવાથી સુસાધુ માર્ગ છે આ
પ્રમાણે આ બીજા ધર્મપક્ષ સ્થાનનો આ વિચાર કહેવામાં આવેલ છે.
વિવેકી મનુષ્યોએ ધર્મ પક્ષનો જ આદર કરવો જોઈએ. ॥૨૩॥

સૂ ૪૦

उज देवासुरनागसुवणजक्खरक्खसकिन्नरकिंपुरिसगरुलंगंध-
 ध्वमहोरगाइएहिं देवगणेहिं निगंथाओ पावयणाओ अणइ-
 क्कमणिज्जा इणमेव निगंथे पावयणे णिस्संक्रिया णिक्कंस्त्रिया
 निव्वित्तिगिच्छा लद्धट्ठा गहियट्ठा पुच्छियट्ठा विणिच्छियट्ठा अभि-
 गयट्ठा अट्ठिमिज्जापेमाणुरागरत्ता अथमाउसो ! निगंथे पावयणे
 अयं अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे अणट्ठे उस्सियफलिहा अवंगुयदुवारा
 आचियंतंतेउरपरघरपवेसा चाउइसइमुद्धिट्ठुपुणिमासिणीसु पडि-
 पुल्लं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा समणे निगंथे फासुए
 सणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थपडिरगहकंबलपाय-
 पुंछणेणं ओसहमेसज्जेणं पीठफलकसेज्जासंधारएणं पडिलाभे-
 माणा बहूहिं सीलच्चयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं
 अहापरिग्गाहिएहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणा विहरंति ।
 ते णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा बहूइं वासाइं समणो-
 वासगपरियागं पाउणंति पाउगित्ता आवाहंसि उप्पन्नंसि वा
 अणुप्पन्नंसि वा बहूइं भत्ताइं पच्चक्खाएत्ता बहूइं भत्ताइं अण-
 सणाए छेएंति । बहूइं भत्ताइं अणसणाए छेइत्ता आलोइयपडि-
 कंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु
 देवत्ताए उववत्तारो भवंति, तं जहा-महड्डिएसु महज्जुइएसु
 जाव महासोकखेसु सेसं तहेव जाव एस ठाणे आयरिए जाव
 एणंतसम्मे साहू । तच्चस्स ठाणस्स मिस्सगस्स विभंगे एवं
 आहिए । अविरइं पडुच्च वाले आहिज्जइ, विरइं पडुच्च पंडिए

संन्यासबोधिनो टीका द्वि. ख. अ. २ किंवास्थाननिरूपणम्

११५

आहिज्जइ विरया विरइं पडुच्च वालंपंडिए आहिज्जइ तत्थ णं
जा सा सव्वओ अविरइं एस ठाणे आरंभट्टाणे अणारिए जाव
असव्वदुक्खप्पहीणमग्गे एगंतमिच्छे असाहु, तत्थ णं जा सां
सव्वओ विरइं एस ठाणे अणारंभट्टाणे आरिए जाव सव्व-
दुक्खप्पहीणमग्गे एगंतसम्मि साहु, तत्थ णं जा सा सव्वओ
विरयाविरइं एस ठाणे आरंभ णो आरंभट्टाणे एस ठाणे आरिए
जाव सव्वदुक्खप्पहीणमग्गे एगंतसम्मि साहु ॥सू० २४॥३९॥

छाया—अथापरस्तृतीयस्य स्थानस्य मिश्रद्वयस्य विमर्श एव माख्यायते ।
इह खलु पात्रां वा ४ सन्त्येव तत्र मनुष्या भवन्ति तद्यथा—अल्पेच्छा अल्पास्त्राः
अल्पपरिग्रहाः धार्मिका धर्मानुगाः यावद् धर्मेण चैव वृत्तिं कलयन्तो विहरन्ति,
सुशीलाः सुव्रताः सुमन्यमानन्दाः साधवः एकस्मात् प्राणातिपाताद् प्रतिविरताः
यावज्जीवनम् एकस्माद् अप्रतिविरताः यावद् ये चान्ये तथापकाराः सावधाः
अबोधिकाः कर्मसमारम्भाः परमाणपरितापनकराः क्रियन्ते ततोऽप्येकस्मात्
अप्रतिविरताः । तद्यथानाम श्रमणोपासकाः भवन्ति अभिमतजीवाऽजीवाः उपकृष-
पुण्यपापाः आसन्नसम्परवेदनानिर्भराक्रियाऽधिकरणबन्धमोक्षकुशलाः असहाया
अवि देवासुरनागमुर्खनिर्धरासप्तकिन्नरकिंपुरुषगण्डगन्धर्वमहीरगादिभिः देवगणैः
निर्ग्रन्थान् प्रवचनादनतिक्रमणीयाः अस्मिन्नैर्ग्रन्थे प्रवचने निःशङ्किताः
निष्काङ्क्षिताः निर्विचिकित्साः लब्धायाः गृहीतायाः पृष्ठायाः विनिश्चितार्थाः अभि-
गतार्थाः अस्थिमज्जामेवानुरागरक्ताः इदमायुष्मन् ! नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् अयमर्थः अयं
परमार्थः शेषोऽनर्थः उच्छिन्नतस्फटिकाः असेवृतद्वाराः असेवतान्तःपुरपरगृहप्रवेशाः
चतुर्दशष्टम्बयुष्टिपूर्णिमासु प्रतिपूर्णं पौषधं सम्पगनुपालयन्तः श्रमणान् निर्ग्रन्थान्
प्राप्तुकैवलीयेन अनशनपानखाद्यस्वाद्येन वस्त्रपरिग्रहकम्बलपादमोज्ज्वलेन औषधमैष
ज्येन पीठफलकशय्यासंस्वारकेण प्रतिष्ठापयन्तः बहूभिः शीलव्रतगुणविरामण-
प्रत्याख्यानपोषणोपवासैः यथापरिगृह्यते तपः—कर्मभिः आत्मानं भावयन्त्यो विह-
रन्ति । ते खलु एतद्भूषेण विहारेण विहरन्तः बहूनि वर्षाणि धमणोपासरूपव्यायं
पालयन्ति पालयित्वा आवाधायामुत्तमायां वा अनुत्पन्नायां वा बहूनि भक्तानि
प्रत्याख्यान्ति, बहूनि भक्तानि प्रत्याख्याय बहूनि भक्तानि अनशनया छेदयन्ति,
बहूनि भक्तानि अनशनया छेदयित्वा आलोचितप्रसिद्धान्ताः समाधिपन्ताः काल-

૩૧૬

સ્વચ્છતાસ્તુતે

માણે કાલં કૃત્વા અન્યતરેષુ દેવલોકેષુ દેવત્વાય ઉપગતારો ભવન્તિ । તથા-
મહર્દિકેષુ મહાદ્યુતિકેષુ યાવન્મહાસીલ્યેષુ શેષં તથૈવ યાવદ્દં સ્થાનમ્ આર્યમ્
યાવદેકાન્તસમ્યક્ સાધુ, તૃતીયસ્ય સ્થાનસ્ય મિશ્રકસ્ય વિમજ્જઃ એવાહ્યાતઃ,
ચિરિતિ પ્રતીત્ય બાહુ આહ્યાયતે, ચિરિતિ પ્રતીત્ય પण्डित આહ્યાયતે ચિરત્ય-
ચિરિતિ પ્રતીત્ય બાલપण्डित આહ્યાયતે, તત્ર સ્વલુ યા સા સર્વતોઽચિરિતિઃ
દં સ્થાનમાસ્મરયાનામનાર્થં યાવદ્સર્વદુઃસ્વપ્રહીણમાર્ગમ્ એકાન્તમિથ્યા અસાધુ ।
તત્ર સ્વલુ યા સા સર્વતો ચિરિતિઃ દં સ્થાનમનાસ્મસ્થાનમાર્થં યાવત્ સર્વદુઃસ્વ-
પ્રહીણમાર્ગમેકાન્ત સમ્યક્ સાધુ । તત્ર સ્વલુ યે તે સર્વતો ચિરત્યચિરતી, દં સ્થાન-
માસ્મ નોઆસ્મસ્થાનમ્ દં સ્થાનમાર્થં યાવત્ સર્વદુઃસ્વપ્રહીણમાર્ગમ્ એકાન્ત
સમ્યક્ સાધુ ॥ સુ० ૨૪=૩૯

ટીકા—ધર્મપક્ષાધર્મપક્ષયો નિરૂપણં કૃત્વા—ધર્માધર્મયોર્મિલિતઃ પક્ષો
નિરૂપ્યતે । ધર્માધર્માભ્યાં મિલિતત્વાદેતસ્ય મિશ્રપક્ષ इति પરિમાણા ભવતિ ।
યદ્યપિ પક્ષોઽપિ—અયમ્—અધર્મયુક્ત એવેતિ વાઽતિરિચ્યતેઽધર્મપક્ષાત્ તથાપિ

‘તત્ત્વસ્ત ઠાણસ્ત’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ ઓર અધર્મપક્ષ કા નિરૂપણ કરકે અથ ધર્મ
ઓર અધર્મ કે મિશ્રિત પક્ષ કા નિરૂપણ કરતે હૈં । હસ પક્ષ મેં ધર્મ
ઓર અધર્મ દોનો આંશિક રૂપ મેં વિદ્યમાન રહતે હૈં, અતઃએવ યહ
મિશ્રપક્ષ કહલાતા હૈ । યદ્યપિ યહ પક્ષ ઓ અધર્મયુક્ત હી હૈ અતઃએવ
અધર્મ પક્ષ સે અલગ નહોં હૈ, તથાપિ અધર્મ કો અપેક્ષા ધર્મ કી વસ્તુ-

‘તત્ત્વસ્ત ઠાણસ્ત’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ધર્મ પક્ષ અને અધર્મ પક્ષનું નિરૂપણ કરીને હવે ધર્મ
અને અધર્મના મિશ્રિત પક્ષનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે—આ પક્ષમાં ધર્મ
અને અધર્મ એ બન્ને આંશિક રૂપથી વિદ્યમાન રહે છે. તેથી જ આ મિશ્ર-
પક્ષ કહેવાય છે. જો કે આ પક્ષ પણ અધર્મ યુક્ત જ છે, તેથી જ અધર્મ
પક્ષથી અલગ નથી, તો પણ અધર્મ કરતાં ધર્મના અધિક પાત્રાને લીધે આ
અધર્મ પક્ષ નથી, પણ ધર્મપક્ષ જ છે તેમ માનવામાં આવે છે. મુખ્ય-
પણાને લઇને જ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. એવો ન્યાય છે. જેમ
અન્દ્રનું કથન કિરણોથી જ થાય છે. કલંકથી નહીં કેમકે તેનું કલંક કિરણો
દ્વારા ઉત્કાંઠ જાય છે. તેથી આ પક્ષમાં અધર્મ, ધર્મથી પરાભૂત થઈ જાય

અધર્માડપેક્ષયા ધર્મવાહુલ્યાત્ નાડધર્મરક્ષોયમ્ અપિતુ ધર્મરક્ષ એવ ગણયતે, પ્રાધાન્યેન વ્યવદેગા મવન્તીતિ ન્યાયાત્ । યયા ચન્દ્રઃ કિરણૈરેવ વ્યવદિશ્યતે, ન કલક્ટેન । તસ્કસ્ય હેતોઃ ? કિરણૈઃ કલક્ટસ્યાડમિભૂતત્વાત્ તદ્વદેતસ્મિન્ અપિ પક્ષેષ્વર્મો ધર્મરમિભૂતો મવતિ । એતસ્ય ધર્મપક્ષે ય્યાડન્તર્ભાવઃ । યેડત્પેચ્છા અત્પ-
પરિગ્રહાન્તો ધાર્મિકાઃ ધર્માનુગાઃ ઉત્તમવ્રતધારકાઃ તેડચ પક્ષે સમાવિષ્ટા મવન્તિ । તે પુરુષાઃ સ્થૂલપ્રાણાતિવાતેભ્યો નિવૃત્તાઃ, અનિવૃત્તાશ્ચ સૂક્ષ્મેભ્યઃ યન્ત્રપીડના-
દિર્મિર્નિવૃત્તાઃ મવન્તીતિ । સામ્પતમસસાર્થઃ પતન્યતે—

‘અહાવરે’ અથાડપરઃ ‘તચ્ચસ્મ ઠાણસ્ત’ તૃતીયસ્ય સ્થાનસ્ય ‘મિસ્સગસ્ત’ મિશ્ર-
કસ્ય દેશવિરતસ્ય શ્રાવકસ્ય ‘ત્રિમંગે’ વિમક્કો વિચારઃ ‘એવમાહિજ્જહ’ એવં-
વક્ષ્યમાણમકારેણાડસહ્યાયતે, ‘હહ સ્વલુ વાઈખં વાઠ’ હહ સ્વલુ માત્રયાં વા, પ્રતી-
ચ્યાં વા, હસ્યાદિક્રમેણ જ્ઞાતવ્યમ્, ‘સંતેગહયા મણુસ્સા મવંતિ’ સન્ત્યેકતયે-
લતા હોને સે યહ અધર્મ પક્ષ નહીં હૈ, અપિતુ ધર્મપક્ષ હી ગિના જાતા
હૈ । પ્રધાનતા કો લેહર હી શબ્દ કા પ્રયોગક્રિયા જાતા હૈ, એસા
ન્યાય હૈ । જૈસે ચન્દ્રમા કા કથન કિરણોં સે હી હોતા હૈ, કલંક સે નહીં,
કયોંકિ ઉસકા કલંક કિરણોં કે દ્વારા ઢક જાતા હૈ । હસી પ્રકાર હસ
પક્ષ મેં અધર્મ ધર્મ સે અમિભૂત હો જાતા હૈ, અતએવ હસકા ધર્મપક્ષ
મેં હી અન્તર્ભાવ હોના હૈ । હસ પક્ષ મેં ડનકા સમાવેશ હોના હૈ જો
અત્પ હચ્છા ઓર અત્પ પરિગ્રહ વાલે, ધાર્મિક, ધર્માનુગામી ઓર ઉત્તમ
વ્રતોં કે ધારક હોતે હૈ, વે પુરુષ સ્થૂલ પ્રાણાતિવાત આદિ પાપોં સે નિવૃત્ત
હોતે હૈ, પરન્તુ સૂક્ષ્મ પાપોં સે નિવૃત્ત નહીં હોતે । યન્ત્ર પીડન આદિ પાપ
બહુલ કૃત્યોં સે બી નિવૃત્ત હોતે હૈ । અબ શબ્દાર્થ લિખા જાતા હૈ—

ત્રીસરે સ્થાન મિશ્રપક્ષ-દેશવિરત શ્રાવક કા વિચાર આગે કહે
અનુસાર હૈ—હસ લોક મેં પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ ઓર ઉત્તર દિશા મેં

છે. તેથી આ પક્ષનો ધર્મ પક્ષમાંજ અંતર્ભાવ થાય છે. જે અત્પ ઇચ્છા,
અને અત્પ પરિગ્રહવાળા, ધાર્મિક, ધર્માનુગામી અને ઉત્તમ વ્રતોને ધારણ
કરવાવાળા હોય છે, તે પક્ષમાં આનો સમાવેશ થાય છે. તે પુરુષો સ્થળ
પ્રાણાતિવાત વિગેરે પાપોથી નિવૃત્ત હોય છે, પરંતુ સૂક્ષ્મ પાપોથી નિવૃત્ત
નથી હોતા યન્ત્ર (ઘાણીથી પીલવું, ઢળવું વિગેરે) પીડન વિગેરે અધિક પાપ-
વાળા કૃત્યોથી પણ નિવૃત્ત થતા નથી.

હવે શબ્દાર્થ બતાવવામાં આવે છે.—ત્રીજા સ્થાન મિશ્ર પક્ષ-દેશવિરત
શ્રાવકનો વિચાર આગળ કહ્યા પ્રમાણે છે. આ લોકમાં પૂર્વ, પશ્ચિમ દક્ષિણ

વિવિધપ્રકારકાઃ મનુષ્યાઃ મરન્તિ 'તં જહા' તથા—'અપિચ્છા' અલ્પેચ્છાઃ—
 અલ્પાઃ—સ્તોકાઃ પરિગ્રહારમ્ભેષુ ઇચ્છા—અન્તઃકરણત્તિ યેષાં તે તથા, રૂપદિચ્છા-
 વન્તઃ, 'અપારંભા' અલ્પારમ્ભાઃ—અલ્પઃ આરમ્ભઃ કૃત્વાદિના પૃથિવ્યાદિજીવોપ-
 મદૌ યેષાં તે તથા, 'અપ્પરિમદ્ધા' અલ્પપરિમદ્ધાઃ—અલ્પઃ પરિમદ્ધઃ—ધનધાન્યાદિ-
 સ્વીકારરૂપો યેષાં તે તથા, 'ધમ્મિયા' ધર્મનિકાઃ—ધર્મેણ—માનાતિવાતાદિ વિરમણ-
 રૂપેણ ચરન્તિ યે તે તથા, 'ધમ્માણુયા' ધર્માણુયાઃ—ધર્મપણુગચ્છન્તિ યે તે તથા,
 'જાઘ' યાઘત્—યાઘમ્પદાત્—'ધમ્મિદ્ધા' ધર્મેષ્ટાઃ—ધર્મ પદ્મ ઇષ્ટઃ—પ્રિયો યેષાં તે તથા,
 'ધમ્મવત્તાઈ' ધર્મલ્લાસતયઃ—ધર્માત્ રુશતિઃ—પત્તિદ્ધિ યેષાં તે તથા, અથવા ધર્મ-
 રૂપાયિનઃ ધર્મ—શ્રુતવારિત્રાલ્પમાલ્પાન્તિ—મઘ્યેભ્યઃ પ્રતિપાદયન્તિ યે તે તથા,
 'ધમ્મપ્પલોઈ' ધર્મપલોકિનઃ—ધર્મમેવ પ્રલોકયન્તિ પદ્યન્તિ યે તે તથા, 'ધમ્મ-
 પલંનણા' ધર્મપરજ્ઞનાઃ, ધર્મે પરજ્ઞન્તિ—પ્રાપ્તજ્ઞન્તિ યે પરાયણા સ્તે તથા, 'ધમ્મ
 સમુધાચારા' ધર્મસમુદાચારાઃ—ધર્મઃ સમુદાચારઃ—સદાચારો યેષાં તે તથા 'ધમ્મેણં
 ચેવ તિત્તિ કપ્પેમાણા' ધર્મેણ ચેવ વૃત્તિ જીવિકાવ્યવહારં કરાયન્તઃ—કુરન્તિ ઇતિ
 યાવત્। 'વિહરન્તિ' વિહરન્તિ—સમયં યાપયન્તિ। કથમ્પૂનાઃ મિશ્રાસાશ્વલમ્બિનઃ
 દેશવિરતા સ્તનાહ—'સુસીલા' સુસીલાઃ—શોભનાચારવન્તઃ 'સુવ્વયા' સુવ્રતાઃ—

કોઈ-કોઈ મનુષ્ય એસે હોતે હૈ, જો અલ્પ ઇચ્છા વાલે, અલ્પ આરંભ-
 કૃષિ આદિ કે દ્વારા જીવઘાત રૂપ સાઘદ્ય વ્યાપાર વાલે અલ્પ પરિગ્રહ
 વાલે અહિંસા આદિ ધર્મ કા આચરણ કરને વાલે, ધર્માણુયાબી, ધર્મ-
 નિષ્ઠ-ધર્મ પ્રેમી, ધર્મ કા કથન કરને વાલે અથવા ધર્મ કે કારણ
 રૂપાતિ પ્રાપ્ત કરને વાલે, ધર્મ સે પ્રસન્ન હોને વાલે ધર્મપરાયણ, ધર્મ કા
 સમીચીન આચરણ કરને વાલે, ધર્મ પૂર્વક હી અપની આજીવિકા કરતે
 હુપ યાવત્ વિચરતે હૈ।

મિશ્રપક્ષ કા અચલમ્બન કરનેવાલે દેશવિરતિ આવક કેસે હોતે
 હૈ ? શોભન આચાર વાલે, શોભન વ્રતો વાલે, સરલના સે પ્રસન્ન હોને

અને ઉત્તર દિશામાં કોઇ કોઈ મનુષ્યો એવા હોય છે, જેઓ અલ્પ ઇચ્છા-
 વાળા, અલ્પ આરંભ-કૃષિ જેવી વિગેરે દ્વારા જીવઘાત રૂપ સાઘદ્ય વ્યાપાર
 વાળા, અલ્પ પરિગ્રહવાળા અહિંસા વિગેરે ધર્મનું આચરણ કરવાવાળા,
 ધર્માણુયાબી, ધર્મનિષ્ઠ-ધર્મ પ્રેમી, ધર્મનું કથન કરવાવાળા, ધર્મને જ દેખ-
 વાવાળા, ધર્મથી પ્રસન્ન થવાવાળા, ધર્મપરાયણ, ધર્મનું સારી રીતે આચરણ
 કરવાવાળા, ધર્મ પૂર્વક જ પોતાની આજીવિકા ચલાવતા થકા વિચરે છે.

મિશ્રપક્ષનું અચલમ્બન કરનારા દેશ વિરતિ આવક કેવા હોય છે ?
 શોભન આચારવાળા, શાશ્વત વ્રતોવાળા સરલપણથી પ્રસન્ન થવાને યોગ્ય

સમવાયર્થબોધની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૩૧૯

જોખનત્રતવન્તઃ ‘સુષ્પિદિપાણંદા’ સુપત્યાનંદાઃ-સુષ્પુ પત્યાનન્દઃ-ચિત્તાહાદો
 યેષાં તે તથા, તથા-‘સાદુ’ સાધવઃ-સાધુસમીપે ત્રતધારકાઃ શ્રમણાઃ ‘અગ્રજાઓ’
 એકસ્માત્ સ્થૂલાત્ ‘વાણાહવાયાઓ’ પ્રાણાતિપાતાત્-જોર્હિવાતઃ ‘પંડિચિરયા’
 પ્રતિચિરતાઃ-દેશચિરતિરૂપેણ નિવૃત્તા इत्यर्थः, ‘જાવ જીવા’ યાવજજીવનમ્-
 યાવત્પર્યન્તં પ્રાણાન્ ધારયન્તિ તાવત્પર્યન્તં નિવૃત્તાઃ સ્થૂલ રોહિસાતઃ ‘અગ્રજાઓ’
 અપ્પિદિચિરયા’ એકસ્માત્ સૂક્ષ્મપ્રાણાતિપાતાત્-અપ્રતિચિરતાઃ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતે-
 ધ્યો નિવૃત્તા અપિ, કિન્તુ સૂક્ષ્મપ્રાણાતિપાતેભ્યો ન ચિરતાઃ ‘જાવ જે નાવન્ને તદ્દ
 પ્પગારા’ યાવત્-યે ચાન્યે તથા મકારા સ્તાદ્રશાઃ ‘સાવજના’ સાવજઃ-પાપપ્રયોજકાઃ
 ‘અવોહિયા’ અવોધિકાઃ-બોધાઽભાવપ્રયોજકાઃ ‘કર્મજેવા’ કર્મમપારમ્ભાઃ ‘પરપાણ-
 પરિતાવણકરા’ પરપાણપરિતાવણકરાઃ-અન્યસત્ત્વોદોત્તરાદકાઃ ‘કર્મજેવિ’ ક્રિયન્તે
 ‘તઓ વિ’ તઓઽપિ ‘અગ્રજાઓ’ એકસ્માત્-સૂક્ષ્મપ્રાણાતિપાતપરિતારનાત્-અપ્પ-
 ડિચિરયા’ અપ્રતિચિરતાઃ-અંતઃ સૃષ્ટાવાદાદાવપિ જ્ઞેવમ્, ‘સે જહાણામ’ તચયા-
 નામ ‘સમણોવાસગા’ શ્રમણોવાસકાઃ-શ્રમણં-સાધુવૃષ્ટાસતે યે તે શ્રમણોવાસકા
 इत्यर्थः। ભવન્તિ તે શ્રાવકાઃ। ‘અભિગયજીવાજીવા’ અભિગયજીવાઽજીવા-અભિ-

યોગ્ય ઔર સાધુ-તજ્જન હોતે હૈં। સ્થૂલપ્રાણાતિપાત સે, એક દેશ રૂપ
 સે યાવજજીવન નિવૃત્ત હોતે હૈં કિન્તુ સૂક્ષ્મ પ્રાણાતિપાત સે નિવૃત્ત
 નહીં હોતે હૈં। इसी प्रकार अन्य पाप जनक एवं अवोवि उत्पन्न करने
 वाले कार्यों से, जो अन्य प्राणियों को परित्याग उपजाने वाले हैं, उनमें
 से किसी-किसी से निवृत्त नहीं होते हैं। तात्पर्य यह है कि देश
 चरिति वाले धर्माधर्म पक्षीय पुरुष सभी पापों से देश निवृत्त होते
 हैं, सर्वथा नहीं।

इस मिश्रस्थान में श्रमणों के उपासक (साधु की सेवा करने वाला)
 अर्थात् श्रावक जन होते हैं। वे जीव और अजीव के स्वरूप के परार्थ

અને સાધુ-સન્નજન હોય છે, સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતથી એકદેશ રૂપથી યાવજજીવ
 નિવૃત્ત હોય છે, પરંતુ સૂક્ષ્મ પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્ત થતા નથી. એજ પ્રમાણે
 અન્ય પાપ જનક અને અવોધિ ઉત્પન્ન કરવાવાળા કાર્યોથી જેઓ બીજા
 પ્રાણીઓને સંતાપ પહોંચાડવાવાળા હોય છે, તેમાંથી કોઈ કોઈથી, નિવૃત્ત થતા
 નથી. તાત્પર્ય એ છે કે-દેશ ચિરતિવાળા ધર્માધર્મ પક્ષવાળા પુરૂષો
 સઘળા પાપોથી દેશ નિવૃત્ત હોય છે. સર્વથા નિવૃત્ત હોતા નથી.

આ મિશ્રસ્થાનમાં શ્રમણોના ઉપાસક (સાધુની સેવા કરવાવાળા) અર્થાત્
 શ્રાવક જનો હોય છે, તેઓ જીવ અને અજીવના સ્વરૂપને પરાર્થ રૂપથી

મતી-યથાવસ્થિતરૂપેણ જ્ઞાતી જીવાઽજીવી યૈસ્તે તથાવિધા મન્નિઽ, એવમ્ 'ઉત્ત-
લદ્ધપુણપાપા' ઉપલબ્ધપુણપાપાઃ, ઉપલબ્ધે પરમાર્થતો જ્ઞાતે પુણ્યપાપે યૈસ્તે તથા-
વિધાઃ, તથા 'આસ્રવ-સંવરવેયણાણિજનરાકિરિયાદિમારણવંધમોક્ષકુમલા' આસ્રવ-
સંવરવેદનાનિર્જરાક્રિયાઽધિકરણવંધમોક્ષકુમલાઃ, તત્ત્વ આસ્રવઃ-આસ્રવતિ-પ્રવિશતિ
અષ્ટવિધં કર્મસલિલં યેન આત્મસરસિ સ આસ્રવઃ-મિથ્યાત્ત્વાઽવિરતિપ્રમાદકષાય-
યોગરૂપાઃ, સંવરઃ-સંચિયતે-નિરુદ્ધયતે આસ્રવકર્મ યેન પરિણામેઽ સ તથા સમિતિ
ગુપ્તિમિરાત્મસરસિ આસ્રવકર્મસલિલાનાં સ્થગનમિત્યર્થઃ' વેદના-પ્રસિદ્ધૈવ,
નિર્જરા-નિર્જરણમ્-કર્મણાં જીવપ્રદેશેભ્યઃ પરિશદનમ્, ક્રિયાઃ-કાચિકાદિકાઃ,
અધિકરણમ્, અધિક્રિયતે નરકગતિયોગ્યપાપઃ પ્રાપ્યતે આત્મા યેન તત્ આત્મા-
ધિકરણં દ્રવ્યતઃ સ્વજ્ઞયન્નાદિ, આવૃતઃ ક્રોધાદિ। વન્ધાઃ-જીવસ્ય કર્મપુદ્ગલ-

રૂપ સે જ્ઞાતા હોતે હૈં। પુણ્ય-પાપ કે સ્વરૂપ કે જ્ઞાનકાર હોતે હૈ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, ક્રિયા, અધિકરણ, બંધ ઓર મોક્ષ કે જ્ઞાન મેં કુશલ હોતે હૈં। જિસકે દ્વારા આત્મા રૂપી સરોવર મેં કર્મરૂપી જલ આવૃત હૈ, ઉસે આસ્રવ કહતે હૈં। મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય ઓર યોગ આસ્રવ હૈં। જિસ પરિમાણ કે દ્વારા આસ્રવ કા નિરોધ હોતા હૈ, વહ સમિતિ, ગુપ્તિ આદિરૂપ પરિણામ સંવર કહલાતા હૈ। તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આવૃત રૂપ કર્મ રૂપી જલ કા રુક જાના સંવર હૈ। આત્મ પ્રદેશે મેં વદ્ધ કર્મો કા દેશ સે હટના નિર્જરા હૈ। કાચિકી આદિ પચીસ પ્રકાર કી સાવધ પ્રવૃત્તિ કો ક્રિયા કહતે હૈં। જિમકે કારણ આત્મા નરક યા નિર્વચનગતિ કા અધિકારી બનતા હૈ, વહ અધિકરણ કહલાતા હૈ। અધિકરણ કે દો ભેદ હૈં। દ્રવ્ય સે સ્વજ્ઞ યા યંત્ર આદિ

બાહ્યનાશ હોય છે. પુણ્ય પાપના સ્વરૂપને બાહ્યના વાળા હોય છે. આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, ક્રિયા, અધિકરણ, બંધ અને મોક્ષના જ્ઞાનમાં કુશળ હોય છે. જેના દ્વારા આત્મા રૂપી સરોવરમાં કર્મરૂપી જળ આવે છે, તેને આસ્રવ કહેવાય છે. જે પરિણામ દ્વારા આસ્રવનો નિરોધ થાય છે. તે સમિતિ, ગુપ્તિ વિગેરે રૂપ પરિણામ સંવર કહેવાય છે તાત્પર્ય એ છે કે- આવૃત એવા કર્મ રૂપી જળનું રોકાઈ જવું તે સંવર છે. આત્મ પ્રદેશેથી બદ્ધ તે કર્મોનું દેશથી હટવું તે નિર્જરા છે. કાચિકી વિગેરે પચીસ પ્રકારની સાવધ પ્રવૃત્તિને ક્રિયા કહે છે. જેના કારણે આત્મા નરક અથવા તિર્થંથ ગતિનો અધિકારી બને છે, તે અધિકરણ કહેવાય છે. અધિકરણના બે ભેદ છે. દ્રવ્યથી અદ્ભુત અથવા યંત્ર વિગેરે અને બાવથી ક્રોધ વિગેરે અધિકરણ

कर्मवर्णनोद्घोषिणी टीका द्वि. भु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

३२१

सम्बन्धः, मोक्षः—सकलकर्मक्षये सति जीवस्य कर्मसंयोगापादितरूपरहितरूप साध्य-
पर्यवसानम् । 'असहेज्ज' असहायाः—बाह्यसहायरहिता अपि 'देवासुरनागसुवर्ण-
जम्बस्तरववसकिन्नरकिंपुरिसगरुडगन्धर्वमहोरगाइहं देवगणेहि' देशसु (नागसुवर्ण-
सक्षराक्षसकिन्नरकिंपुरुषगरुडगन्धर्वमहोरादिभिर्देवगणैः, तत्र—देवाः—वैमानिकाः,
असुराः—असुरकुमाराः, नागाः—नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः—भवनपतिविशेषाः,
यक्ष-राक्षसकिन्नरकिंपुरुषाः—व्यन्तरविशेषाः, गरुडाः—गरुडभ्रजाः, गन्धर्वमहोरगाः
—व्यन्तरविशेषाः तदभ्युक्तिभिर्देवगणैः 'निर्गन्धाभो' निर्गन्धात् 'पापयणाभो' भव-
यनात् 'अणःकमणिज्जा' अनतिक्रमणीयाः भवन्ति ते श्रावकाः, साहायपरहिता
अपि देवादिभिरपि प्रबलबलवीर्यतेजोभिराविष्टैरपि मत्तिपन्थिभिः प्रबलिताः
और भाव से क्रोध आदि अधिकरण हैं । जीव और कर्मणवर्गणा के
पुद्गलों का क्षीर-नीर के जैसा संबंध होना बन्ध है । समस्त कर्मों का
क्षय होजाने पर आत्मा से कर्म वर्गणाओं का अन्त हो जाना और
स्वाभाविक शुद्ध स्वरूप की उपलब्धि हो जाना मोक्ष आत्माकी सादि-
अनन्त शुद्ध पर्याय है ।

श्रावक आस्रव आदि इन सब के स्वरूप के ज्ञाता होते हैं । वे
किसी की सहायता की अपेक्षा नहीं रखते अथवा यों कहना चाहिए
कि असहाय होने पर भी देवता भी उन्हें निर्ग्रन्थप्रवचन से विचलित
नहीं कर सकते । वैमानिक देव, असुरकुमार, नागकुमार, गरुडकुमार
एवं सुवर्णकुमार नामक भवनपति देव तथा यक्ष राक्षस, किन्नर,
किंपुरुष गंधर्व एवं महोरग नामक व्यन्तर देव प्रबल शक्तिमान् होने
पर भी श्रमणोपासकों को जिनशासन से बलायमान करने में समर्थ

छे. ७व अने कर्मण्य वर्गणाना पुद्गलानुं क्षीर अने नीरनी भाक्षक संभंध
धवो ते भंध छे. समस्त कर्मोनि क्षय थवाथी आत्माथी कर्मवर्गणामोने।
अंत धवो अने स्वाभाविक शुद्ध स्वरूपनी उपलब्धि थर्ध जवी ते भाक्ष छे.
आ भाक्ष आत्माना साही अनंत शुद्ध पर्याये छे.

श्रावक आस्रव विगेरेना समग्र स्वरूपने बालुवावाणा होय छे. तेओ
होईनी पणु सहायतानी अपेक्षा राअता नथी, अथवा ओम ठडेवुं जेधं ओ
ठे असहाय होवा छतां पणु देवो पणु तेओने निर्ग्रन्थ प्रवचनथी हटावी
शकता नथी. वैमानिक देवो, असुरकुमारो नागकुमार, गरुडकुमार, अने सुव-
र्णकुमार, नामना भवनपति देवो तथा यक्ष राक्षसो किन्नर, किंपुरुष,
गंधर्व अने महोरग नामना व्यन्तर देव प्रबल शक्तिमान् होवा छतां पणु
श्रमणोपासकोने अनशासनथी बलायमान करवामां समर्थ थर्ध शकतां नथी.

તીર્થંકરપ્રવચનાત્ તે શ્રાવકાઃ ન ભવન્તિ ‘જ્ઞમેવ નિર્ગંધે પાત્રયજે’ અસ્મિન્
 મૈર્ગ્યંધે પ્રવચને ‘ભિઃસંક્રિયા’ નિરશક્તિતાઃ-સંસયરહિતાઃ ‘ગિવકંલિયા’ નિષ્કા-
 સિતાઃ-પરદર્શનીયસ્પૃહયા વર્જિતાઃ, ‘નિષ્ઠિતિગિચ્છા’ નિર્વિચિકિસ્તાઃ-ફલ-
 પ્રતિ સન્દેશરહિતાઃ ‘લઙ્ઘાદ્યા’ લઙ્ઘાર્થાઃ-લઙ્ઘ્યાઃ પરિજ્ઞાતા અર્થાઃ-સૂચાર્યાઃ ગુરુ-
 પદ્ધેશાદયો યૈન્તે લઙ્ઘાર્થાઃ અર્થ શ્રવણાત્-‘ગદ્ધિયદ્યા’ ગૃહીતાર્થાઃ-ગૃહીતાઃ-સમ્પા-
 પ્તોડયો યૈસ્તે ગૃહીતાર્થાઃ-અર્થાધારણાત્ ‘પુચ્છિયદ્યા’ પૃષ્ઠાર્થાઃ-ગુરુભિઃ સંદિ-
 ગ્ધાર્થસ્ય પ્રશ્નકરણાત્ ‘વિનિષ્ઠિયદ્યા’ વિનિષ્ઠિતાર્થાઃ-સૂચાર્યવિષયકનિશ્ચયવન્તઃ
 પદાર્થાનો વિનિષ્ઠયાત્ ‘અમિગયદ્યા’ અમિગતાર્થાઃ-પૃષ્ઠાર્થાધિગમાત્ ‘અદ્ધિર્મિજા
 પેમાનુરાગરક્તા’ અસ્થિમજ્જાપેમાનુરાગરક્તાઃ, અસ્થિમજ્જાદિશ્વપિ જૈનપ્રવચનાનુરા-
 મેન રક્તિજ્ઞા ભવન્તિ તે-અસ્થિમજ્જા-તદ્ગતો ધાતુવિશેષઃ તામ્ પ્રવચનાનુરામેન રક્તિ-
 તાઃ-શ્રાવકાઃ, ‘અયમાડતો’ इदम्-આયુષ્મન્ ! ‘નિર્ગંધે પાત્રયજે’ નૈર્ગંધ્યં પ્રવચનમ્
 ‘અયં’ અયમ્ ‘અદ્યે’ અર્થઃ, ‘અયં પરમદ્યે’ અયં પરમાર્થઃ-મોક્ષપાપકઃ, જિનોદિતસદુપદેશ
 एव सर्वथा सत्यः, ‘સેસે અગદ્યે’ શેષમ્-एतद्व्यतिरिक्तम् अनर्थम् ‘ઉમિયફલિશ’

નહીં હો સકતે । વે નિર્ગંધપ્રવચન મેં નિર્દેશક હોતે હૈં પરકીય દર્શનો
 કી અભિલાષા નહીં કરતે ધર્મક્રિયા કે ફલ મેં સંદેહ નહીં કરતે । વે
 લઙ્ઘાર્થ હોતે હૈં અર્થાત્ ગુરુ કે ઉપદેશ સે સૂત્ર એવં અર્થ કો શ્રવણ કરતે
 હૈં । શ્રવણ કરકે અર્થ કો ગ્રહણ કરતે હૈં । ગ્રહણ કરને કે પદ્ધતા
 यदि संदेह होता है तो गुरु से अर्थ पूछ लेते हैं । पूछ कर उसे सम्पू-
 વ્રકાર સે નિરિચન કરછેતે હૈં ઓર સમગ્રતયા સમજા છેતે હૈં । ઉનકી
 रग-रग में जिन प्रवचन के प्रति गहरा अनुराग होता है । उनकी श्रद्धा
 એસી હોતી હૈ કિ-‘હે આયુષ્મન્ ! ત્હ નિર્ગંધ પ્રવચન હો અર્થ હૈ, યહી
 પરમાર્થ હૈ હસકે અતિરિક્ત સષ અનર્થ હૈ-અનર્થ કારી હૈ । એસા લોગો
 કો ઉપદેશ દેતે હૈ વે સ્ફટિક કે સમાન નિર્મલ અન્તઃકરણ વાલે

તેઓ નિર્ગંધ પ્રવચનમાં નિર્દેશક હોય છે. પારકા દર્શનોની ઇચ્છા કરતાં
 નથી. ધર્મક્રિયાના ફળમાં સંદેહ કરતા નથી. તેઓ લઙ્ઘાર્થ હોય છે. અર્થાત્
 ગુરુના ઉપદેશથી સૂત્ર અને અર્થનું શ્રવણ કરે છે. શ્રવણ કરીને અર્થને ગ્રહણ
 કરે છે. ગ્રહણ કર્યા પછી જો સંદેહ હોય તો ગુરુને અર્થ પૂછી લે છે, પૂછીને તેને
 સારી રીતે નિશ્ચિત કરી લે છે. અને પૂરી રીતે સમજી લે છે. તેની રગે રગમાં
 જાત પ્રવચન પ્રત્યે ગાઠ અનુરાગ હોય છે. તેઓની શ્રદ્ધા એવી હોય છે કે
 હે આયુષ્મન્ આ નિર્ગંધ પ્રવચન જ અર્થ છે. આજ પરમાર્થ છે. એ
 શિવાય બધું અનર્થ છે. અનર્થ કારક છે. હોકાને એ પ્રમાણેના આદેશ
 આપે છે. તેઓ સ્ફટિકની જેમ નિર્મલ અન્તઃકરણવાળા હોય છે. તેઓના

સમયાચોધની ટીકા ઝિ. જી. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૩૨૩

ઉચ્છિત્તસ્કાટિકાઃ—સ્કાટિકવન્નિર્મલાન્તઃ સ્વયાઃ 'પ્રવંશુવદુવારા' અસંવૃત્તદ્વારાઃ—
અપ્રાવૃત્તદ્વારાઃ દાનાર્થમ્ 'અચિત્તેતેરપરવરવેશા' અસંપ્રતાન્તઃપુરપરગૃહપ્રવેશાઃ—
તે શ્રાવકાઃ રાજામન્તઃપુરવત્ પરગૃહપ્રવેશ નેચ્છન્તિ, 'વાત્તદસદ્ગુદિદ્વૃગ્નિ-
માસિણીસુ' ચતુર્દશ્યષ્ટ્યુદિષ્ટપૂર્ણિમાસુ—પ્રતાસુ તિથિયુ 'પટિપુન્ને પોસહં સમ્પ
અણુવાલ્લેમાણા' પતિપૂર્ણ પૌષધં—તદાચ્યં ક્રિયાવિશેષં સમ્યગનુપાલબન્તઃ 'સમણે
નિર્મણે' શ્રમણાન્ નિર્ગન્થાન્ 'કામુપ્પણિજ્ઞેણ' પ્રાસુકૈષ્ણીયેન દોષવિરહિતેન
'અસણપાણલામસામ્પણે' અશનપાનલાઘસ્વાદેન—ચતુર્વિંશાદારેણ 'વત્થયદ્દિગમઠ-
કંચલપાયપુંછણેણ' વસ્ત્રપરિપ્રદક્ષ્વત્પાદપ્રોચ્છતેન—તત્ર—વસ્ત્રં—પ્રસિદ્ધમ્, પ્રતિપ્રદઃ
—પાત્રાદિઃ, કમ્બલઃ, પાદપ્રોચ્છતે—રજોહરણમ્ 'ઓસહમેસજ્ઞેણ' ઔષધમેપજ્ઞેન
'પીઠફલગસેજ્ઞાસંચારણં' પીઠફલકશય્યાસંસ્થારકેણ તત્ર પીઠમ્—આસનમ્
ફલકઃ—પાટવિશેષઃ શય્યા—બૃહસ્તંસ્તારકઃ પટિલાલેમાણા' મટિલામયન્તઃ—પ્રતાનિ
વસ્તુનિ સાધયે દદાનાઃ 'બહુહિં' બહુમિઃ 'સોલલ્લવમ્મુગવેરમણપચ્ચક્વાણપોસહો-
વવાસેહિ' શીલવ્રતગુણવિરમણપ્રત્યાલપાનપૌષધોપવાસૈઃ—તત્ર—શીલાનિ—સામાયિક

હોતે હૈં. અનેક દ્વાર દાન કે લિપ સદા રુલે રહતે હૈં. લે રતને વિદ્વાસપાત્ર
હોતે હૈં કિ રાજા કે અન્તઃપુર મેં પ્રવેશ કરને પર ભી કોઈ અને પર ડાંકા
નહીં કરતા તથાપિ રાજા કે અન્તઃપુરમેં તથા પરગૃહ મેં લે શ્રાવક પ્રવેશ
કરને કી રુચ્છા ભી કરતે નહીં ! અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવસ્યા ઓર
પૂર્ણિમા તિથિયો મેં પ્રતિપૂર્ણ પોષધ વ્રત કા પાલન કરતે હૈં. લે નિર્ગન્થ
શ્રમણો કો પ્રાસુક (અચિત્ત) ઓર ઇષ્ણીય (નિર્દોષ) અશન, પાન,
લાદિમ ઓર સ્વાદિમ લે ચાર પ્રકાર કા આહાર પ્રદાન કરતે હૈં, વસ્ત્ર, પાત્ર
કંબલ, રજોહરણ, ઔષધ, ભેજન પીઠ—પાટ, શય્યા ઓર સંસ્તારક દાન

દારો દાન માટે સદા ખુશ રહે છે. તેઓ એટલા વિશ્વાસ પાત્ર હોય છે
કે—શાળના અન્તઃપુરમાં પ્રવેશ કરવા છતાં પણ તેઓનાં પર કોઈ શંકા લાવતું
નથી. તથાપિ શાળના અન્તઃપુરમાં તથા પરગૃહમાં તે પ્રવેશવાની ઇચ્છા પણ
કરતા નથી. અષ્ટમી, ચતુર્દશી, અમાવસ્યા અને પુનમ વિગેરે તિથિયોમાં
પ્રતિપૂર્ણ પોષધ વ્રતનું પાલન કરે છે. તેઓ નિર્ગન્થ શ્રમણોને પ્રાસુક
(અચિત્ત) અને ઔષ્ણીય (નિર્દોષ) અશન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમ રૂપ
ચાર પ્રકારનો આહાર આપે છે. વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, રજોહરણ, ઔષધ,
ભેજન, પીઠ, પાટ, શય્યા—આસ્તરણ—પથારી. અને સંસ્તારકનું દાન કરે છે.
અર્થાત્ આપે છે. શીલવ્રતોથી અર્થાત્ સામાયિક દેશાવકાશિક, પોષધ અને અતિથિ
સંવિભાગ વ્રતથી, પાંચ અણુ વ્રતોથી તથા બ્રહ્મ વ્રતોથી ચાર શિક્ષાવ્રતોથી,

દેશાવકાશિક પોષપ્રાતિધિસંવિભાગારૂપાનિ, વ્રતાનિ-પચાણુવ્રતાનિ, ગુણાઃ-ત્રીર્ણિ-ગુણવ્રતાનિ-વિરમણ-મિથ્યાત્વાજિવર્તનમ્-મત્યારૂપાને પર્વદિનેષુ ત્યાજ્યાનાં પરિ-ત્યાજ્યાનાં પરિત્યાગઃ, પોષધોવવાસઃ-પોષ-પુષ્ટિ ધર્મસ્ય વૃદ્ધિ ધતે હિતિ પોષધઃ ચતુર્દશ્યષ્ટમ્યામાવાસ્પાપૂર્ણિમાદિપર્વદિનેષુ અતુલ્યેયો ધર્મવિશેષઃ એમિઃ ‘અદ્યપરિ-ગાદિપદિ’ યથાપરિગૃહીતૈઃ- શાસ્ત્રોક્તપ્રકારપરિગૃહીતૈઃ યથોક્તોપવાસાદિમિઃ ‘તથોક્તમેહિ’ તતઃ કર્મમિઃ-અનશનાદિતતઃકરણવિશેષઃ ‘અઘાણં માવેમાણા’ આત્માને મવવન્તઃ ‘વિહરન્તિ’ વિહરન્તિ, તથાવિતઃ આરક્ષાઃ ‘તે જં પવારૂવેજં’ તે સ્વસ્થ એતદ્રૂપેણ ‘વિહારેણ વિહરમાણા’ વિહારેણ વિહરન્તઃ-મોક્ષમાર્ગે વિચરન્તઃ ‘બહુઈં વાસાઈં’ બહુનિ વર્ષાણિ ‘સમળોવાસળપરિયાગં’ શ્રમળો-પાસકપર્યાયમ્ ‘પાઝળંતિ’ પાલપન્તિ, ‘પાઝળિતા’ પાલયિત્વા ‘આવાઈંસિ ઉપન્નંસિ વા’ આવાધાયામ્-રોગાતક્રે ઉત્પન્નાયાં વા ‘અણુપન્નંસિ વા’ અણુ-સ્પન્નાયાં વા ‘બહુઈં’ મત્તાઈં પચ્ચલાયંતિ’ બહુનિ મત્તાનિ મત્યારૂપાનિ મત્યારૂપાય-બહુકાલપર્યન્તમ્ અનશનં કૃત્વા ‘બહુઈં મત્તાઈં અળસળાપ છેદંતિ’ બહુનિ મત્તાનિ-અનશનયા છેદયન્તિ ‘બહુઈં મત્તાઈં અળસળાપ છેદયંત્તા’ બહુનિ મત્તાનિ અનશનયા છેદયિત્વા ‘આલોડ્યપડિકંકંતા સમાદિપત્તા’ આલોચિતમતિ-

કરતે હૈં । શીલવ્રતોં સે અર્થાત્ સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષવ ઓર અતિધિ સંવિભાગ વ્રત સે પાંચ અણુવ્રતોં સે, ત્રીન ગુણવ્રતોં સે, ચાર શિક્ષાવ્રતોં સે તથા પોષધોવવાસ સે ઓર શાસ્ત્રોક્ત વિધિ કે સાથ પ્રહળ કિયે હુણ અનશન આદિ તપશ્ચરણોં સે અપની આત્મા કો ભાવિત કરતે હુણ વિચરતે હૈં ।

વે શ્રાવક હસપ્રકાર કી પ્રવૃત્તિ કરતે હુણ અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગે મેં વિચરણ કરતે હુણ બહુત વર્ષોં તક શ્રમળોપાસક પર્યાય મેં રહકર કિસી પ્રકાર કા રોગ યા આતંક ઉત્પન્ન હોને પર અથવા ઉત્પન્ન ન હોને પર ઓ બહુસંલપક ભક્તોં (મોજનોં) કા પ્રત્યાલપાન કરતે હૈં અર્થાત્ લગ્બે સમયતક અનશન કરતે હૈં ઓર ફિર આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ

તથા પોષધોપવાસધી અને શાસ્ત્રોક્ત વિધિ સાથે શક્ય કરવામાં આવેલ અનશન વિગેરે તપશ્ચરણોધી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા વિચરે છે.

તે શ્રાવકો આવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરે છે. અર્થાત્ મોક્ષ માર્ગમાં વિચરણ કરતા થકા ઘણા વર્ષોં સુધી શ્રમણોપાસક પર્યાયમાં રહીને કોઈ પણ પ્રકારના રોગો અથવા આતંક ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અથવા ઉત્પન્ન ન થાય તો પણ અનેક પ્રકારના ભક્તો (આહાર-લોખન) નું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. અર્થાત્ લોખા સમય સુધી અનશન કરે છે. અને તે પછી અલોચના તથા પ્રતિક્રમણ

સમાધિમાંથી ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનવિકરણં

૩૨૫

કાન્તાઃ સમાધિમાત્માઃ-સંસ્તારકં પૂરયિત્વા સ્વકોયં પાપમાઙ્ગોચર મતિકર્મણં ચ કૃત્વા સમાધિ માપ્ય 'કાલમાસે કાલં કિત્ત્વા' કાલમાસે કાલં કૃત્ત્વા-કાલાવસરે કાલં પ્રાપ્ય 'અન્યતરેષુ દેવલોકેષુ દેવતાપ ઉપાતારો મવંતિ' અન્યતરેષુ દેવલોકેષુ દેવતાય ઉપાતારો મવંતિ-કાલં કૃત્ત્વા દેવલોકં ગચ્છન્તિ, 'તં જહા' તથા- 'મહદ્દિવસુ મહજ્જુદયસુ જાત મહાસૌલ્યેસુ' મહદ્દિકેષુ મહાશ્રુતિકેષુ યાવદ્ મહાસૌલ્યેષુ અથ યાસ્ત્યદેન એતેવાં પ્રદણન્ 'મહદ્દિવસ' મહદ્દિકાઃ-વિશિષ્ટવિમાન-પરિવારાદિયુક્તાઃ 'મહજ્જુદયા' મહાશ્રુતિકાઃ-વિશિષ્ટશરીરામરણાદિમામાસ્વરાઃ 'મહાબલાઃ-વિશિષ્ટવચ્ચાલિનઃ 'મહાસૌલ્યા' મહાસૌલ્યાઃ-વિશિષ્ટસુખસંપન્નાઃ एतादृशगुणविशिष्टेषु 'સેસં તદેવ જાત' શેષ તથેવ યાવત્, પૂર્વમકરણે યાવન્તો ગુણાઃ-વિશેષણમકારાઃ દેવલોકસ્ય પ્રદર્શિતા સ્વાત્ત્વિશેષગત્સુ દેવલોકેષુ ગચ્છ-

કરકે, સમાધિ કો પ્રાપ્ત હોકર, સંધારા સમાપ્ત કરકે, યથાકાલ દેહોત્સર્ગ (શરીરત્યાગ) કરકે કિમી બી દેવલોક મેં દેવરૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

વે દેવ લોક દીર્ઘકાલીન સ્થિતિ થાલે મહાન્ દ્યુતિ સે યુક્ત યાવત્ મહાન્ સુખપદ હોતે હૈં । યહાં 'યાવત્' પદ સે હન વિશેષણોં કો પ્રદણ કરના ચાહિય-મહદ્દિક અર્થાત્ વિશિષ્ટ વિમાન પરિવાર આદિ સે યુક્ત, મહાદ્યુતિક અર્થાત્ વિશેષ પ્રકાર કી શરીર આમરણ આદિ કી પ્રભા થાલે, મહાપલ ઔર મહાસુખસાધનોં સે સમ્પન્ન હોતે હૈં । હસ સે પહલે થાલે પ્રકરણ મેં દેવલોકોં કે જો ગુણ કહે ગય હૈં, ડન સબ કો યહાં બી સમજ્ઞ લેના ચાહિય । પૂર્વોક્ત શ્રાવક એસે દેવલોકોં મે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

કરીને સમાધિને પ્રાપ્ત થઇને સંધારા સમાપ્ત કરીને યથા કાળ દેહોત્સર્ગ (શરીર ત્યાગ) કરીને કોઇ પણ દેવ લોકમાં દેવ પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવ લોક લાંબા કાળની સ્થિતિવાળા મહાન્ દ્યુતિથી યુક્ત યાવત્ મહાન્ સુખને આપવા વાળા હોય છે. અદ્વિયાં યાવત્પદથી આ નીચે આપવામાં આવેલ વિશેષણો પ્રદણ કરવા ભેઇએ. મહદ્દિક-અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના વિમાન પરિવાર વિગેરેથી યુક્ત, મહાદ્યુતિક-અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારના શરીરના આભૂષણો વિગેરેની પ્રભાવાળા, મહા બળ અને મહા સુખ સાધનાથી યુક્ત હોય છે. આનાથી પહેલાના પ્રકરણમાં દેવ લોકોના બે ગુણો કહ્યા છે, તે બધાને અદ્વિયાં પણ સમજ્ઞ લેવા ભેઇએ. પૂર્વોક્ત શ્રાવક એવા દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તિ, 'एस ठाणे आगरिण' इदं स्थानमार्यम्-आर्यपुरुषैः समाचरितम् 'याव एमं न सम्मे साहु' यावद् एकान्तसम्पक् साधु, अत्र यावत्पदेन-केवलं परिपूर्णं संशुद्धं सिद्धिमार्गं मोक्षमार्गं निर्वाणमार्गं सर्वदुःखमहीणमार्गम्, एकान्ततः समीचीनं न तु कदाचिद् साधु-कदाचिदसाधु इत्येवं रूपेण संदिग्धम् 'तस्मैस ठाणस्म भिस्स-मस्स विमंगे एयं आदिण' तृतीयस्य स्थानस्य मिश्रकस्य मिश्रकाऽपरनाम्न एवं विभक्तः-विचार आख्यातो भवति 'अविरइं पडुच्च बाले आहिज्जइ' अविरतिं प्रतीत्य बाल आख्यायते 'विरइं पडुच्च पंडिण आहिज्जइ' विरतिं प्रतीत्य पण्डित इत्याख्यायते, अथमाशयः-मिश्रः स्थानाधिकारी-अविरत्यपेक्षया बाल इति कथयते, विरत्यपेक्षया च पण्डित इति भण्यते, उभयाऽपेक्षया बालपण्डित इति भण्यते 'विरयाविरइं पडुच्च बालपंडेण आहिज्जइ' विरत्यविरती प्रतीत्य बालपण्डित

यह मिश्रस्थान आर्य पुरुषों द्वारा आचरित है यावत् एकान्त सम्पक् है अच्छा है। यहां 'यावत्' पद से इन विशेषणों को समझ लेना चाहिए-केवल, परिपूर्ण, संशुद्ध, सिद्धिमार्ग, मोक्षमार्ग, निर्वाणमार्ग, निर्वाणमार्ग, समस्त दुःखों के विनाश का मार्ग। इनकी व्याख्या पूर्ववत् समझ लेनी चाहिए।

तृतीय स्थान मिश्र पक्ष का विचार इस प्रकार कहा गया है। इस स्थान में आंशिक (देश से) अविरति और आंशिक (देश से) विरति कही गई है। अतः इस स्थान वाले अविरति की अपेक्षा से बाल और विरति की अपेक्षा से पण्डित करलाते हैं। दोनों की अपेक्षा से उन्हें 'बाल-पण्डित' कहते हैं।

આ મિશ્રસ્થાન આર્ય પુરુષો દ્વારા આચરેલ હોય છે. યાવત્ એકાન્ત સમ્પક્ છે. સુંદર છે. અહિયાં યાવત્ શબ્દથી આ વિશેષણો સમજી લેવા. કેવળ, પરિપૂર્ણ, સંશુદ્ધ, સિદ્ધિ માર્ગ, મોક્ષ માર્ગ, નિર્વાણ માર્ગ, નિર્વાણ માર્ગ, સમગ્ર દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ આ બધા પહેલી વ્યાખ્યા પહેલાં કહેવામાં આવી ગયેલ છે, તે પ્રમાણે સમજી લેવી જોઈએ.

ત્રીજા સ્થાન મિશ્ર પક્ષનો વિચાર આ પ્રમાણે કહેવામાં આવેલ છે. આ સ્થાનમાં આંશિક (દેશથી) અવિરત અને આંશિક (દેશથી) વિરત કહેલ છે. તેથી આ સ્થાનવાળા અવિરતની અપેક્ષાથી બાળ અને વિરતની અપેક્ષાથી પંડિત કહેવાય છે. બન્નેની અપેક્ષાથી તેઓને બાલપંડિત કહે છે.

અન્યાર્થોએકીની ટીકા દ્વિ. મુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણ

૩૨૭

આરુપાયતે, 'તત્થ ણં જા સા સવ્વમો અવિરિં એમ ઠાળે આરંભઠાળે અગારિ' તથા સલ્લ યા સા સર્વતોઽવિરતિઃ' इदं स्थानमारम्भस्थानमनार्यम् 'जाव अपव्वदुक्ख-पहीणमग्गे एगंतमिच्छे अस हू' यावत्सर्वदुःखपहीणमार्गमेकान्तमिच्छया असाधु। 'तत्थ णं जा सा सव्वमो विरि' तत्र या सा सर्वतो विरतिः 'एस ठाणे अणारंभहाणे आरि' इदं स्थानमारम्भस्थानमार्यम्, 'जाव सव्वदुक्खपहीणमग्गे एगंतसम्मये साहू' यावत् सर्वदुःखपहीणमार्गमेकान्तसम्यक् साधु 'तत्थ णं जा सा सव्वमो विरियाविरि' तत्र ये ते सर्वतो विरत्यविरती 'एस ठाणे आरंभ णો आरंभहाणे' इदं स्थानमारम्भनोआरम्भस्थानम् 'एमठाणे आरि' इदं स्थानमार्यम्, 'जाव सव्वदुक्खपहीणमग्गे एगंतसम्मये साहू' यावत्सर्वदुःखपहीणमार्गम्-एकान्त-सम्यक् साधु ॥ २४=३९।

મૂલ-એવમેવ સમણગમ્મમાણા ઇમેહિં ચેવ દોહિં ઠાળેહિં સમોપરંતિ, તં જહા-ધમ્મે ચેવ અધમ્મે ચેવ ઉવસંતે ચેવ અણુ-વસંતે ચેવ, તત્થ ણં જે સે પઢમસ્સ ઠાણસ્સ અધમ્મપક્કલ્લસ્સ વિભંગે એવમાહિણ, તત્થ ણં ઇમાઈં તિન્નિ તેવદ્દાઈં પાઞ્ઞાદુયસયાઈં.

इन तीनों स्थानों में सर्वथा अविरति का स्थान आरंभ का स्थान है। यह स्थान सर्वथा अनार्य है यावत् समस्त दुःखों के विनाश का मार्ग नहीं है। एकान्तस्याज्य है, असाधु-असमीचीन है। इनमें जो सर्व विरति का स्थान है, वह अनारम्भ का स्थान है आर्य है यावत् दुःखों के विनाश का मार्ग है, एकान्ततः सम्यक् एवं साधु है। तीसरा जो देशाविरतिस्थान है, वह अरंभ एवं नो आरंभ का स्थान है, यह भी आर्यस्थान है यावत् समस्त दुःखों के विनाश का मार्ग है। एकान्त सम्यक् और साधु है ॥२४॥

આ ત્રણે સ્થાનેમાં સર્વથા અવિરતિનું સ્થાન આરંભસ્થાન છે. આ સ્થાન સર્વથા અનાર્ય છે. યાવત્ સમસ્ત દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ નથી, તે એકાન્ત ત્યાગ કરના યોગ્ય છે. અસાધુ અસમીચીન છે. તેમાં જે સર્વ વિર-તિનું સ્થાન છે. તે અનારંભનું સ્થાન છે. આર્ય છે. યાવત્ સમસ્ત દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ છે. એકાન્ત! સમ્યક્ અને સાધુ છે. ત્રીજું જે દેશવિરતિ સ્થાન છે. તે આરંભ અને નો આરંભનું સ્થાન છે આપણા આર્યસ્થાન યાવત્ સમસ્ત દુઃખોના વિનાશનો માર્ગ છે એકાન્ત સમ્યક્ અને સાધુ છે. ॥સૂ. ૨૪॥

ભવંતીતિ મત્રલાયાઈ, તં જહા—કિરિયાવાઈણં અકિરિયાવાઈણં
અન્નાણિયવાઈણં વેણઈયવાઈણં, તેઽવિ પરિનિવ્વાણમાહંસુ,
તેઽવિ મોક્ષમાહંસુ તેઽવિ લવંતિ સાવગે । તેઽવિ લવંતિ
સાવજ્જારો ॥સુ૦ ૨૫॥૪૦॥

છાયા—એમજ સમનુગમ્યમાનાઃ અનયોરેવ દ્વયોઃ સ્થાનયોઃ સંપતન્તિ તથયા
ધર્મે ચૈવ અધર્મે ચૈવ ઉપશાન્તે ચૈવ અનુપશાન્તે ચૈવ, તત્ર સત્તુ યોડસી પ્રથમસ્ય
સ્થાનસ્ય અધર્મપક્ષસ્ય વિમજ્જ એવાભ્યાતઃ તત્ર સત્તુ અપૂનિ મીણિ ત્રિપટ્ટાનિ
માવાદુકસતાનિ ભવન્તિ—ઈત્યાભ્યાતાનિ, તથયા—ક્રિયાશાદિનામક્રિયાવાદિના
મજ્ઞાનવાદિનાં ચિનયવાદિનામ્ । તેઽપિ પરિનિર્વાણમાહુઃ, તેઽપિ મોક્ષમાહુઃ, તેઽપિ
લવન્તિ શ્રાવકાન્ । ‘તેઽપિ લવન્તિ શ્રાવપિતારઃ ॥ મુ૦૨૬=૪૦ ॥

ટીકા—‘એમજ સમનુગમ્યમાણા’ એમજ સમનુગમ્યમાનાઃ—રૂપાયમાનાઃ—
સંક્ષેપતો વિચાર્યમાણાઃ સર્વે પન્થાનઃ ‘શ્મેદિ ચૈવ દોઠિ ઠાણેદિં સમોચરંતિ’ અનયો
રેવ ધર્માધર્મયોઃ દ્વયોઃ સ્થાનયોઃ સંપતન્તિ, ‘તં જહા’ તથયા—ધમ્મે ચૈવ—અધમ્મે
ચૈવ’ ધર્મે ચૈવ અધર્મે ચૈવ ‘ઉવસંતે ચૈવ અણુવસંતે ચૈવ’ ઉપશાન્તે ચૈવ—અનુપશાન્તે
ચૈવ ધર્મપક્ષે અધર્મપક્ષે એવ સર્વમતાનામન્તર્માનો યવતિ, इति ताभ्यां भिन्नपक्षस्य
न संभवः, ‘तत्त्यજં જે સે પદમસસ ઠાણસસ અધમ્મપક્કલસસ વિમંગે એવાહિણ’ તત્ર
—તસ્મિન્ પક્ષે—એતેવાં’ માવાદુકં—મવાદાનાં સમાવેશસ્તગ્રાહ—‘તથ’ इत्यादि ।
તત્ર—યોડસી પ્રથમસ્ય સ્થાનસ્યાઅધર્મપક્ષસ્ય વિમજ્જ એવાભ્યાતઃ પ્રથમપક્ષસ્ય પૂર્વ

‘એમજ સમનુગમ્યમાણા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—યહી સંક્ષેપ સે કહા જાય તો સમી પક્ષ જન દો સ્થાનોં મેં
અન્તર્ગત હો જાતે હૈં, યથા—ધર્મ મેં ઓર અધર્મ મેં, ઉપશાન્ત મેં ઓર
અનુપશાન્ત મેં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ પક્ષ ઓર અધર્મ
પક્ષ મેં હી સબ પક્ષોં ક સમાવેશ હો જાતા હૈં । જન દો સે ભિન્ન
તીસરા કોઈ પક્ષ સમ્ભવ નહીં હૈં ।

‘એમજ સમનુગમ્યમાણા’ इत्यादि

ટીકાર્થ—જે સંક્ષેપથી કહેવામાં આવે તો સઘળા પક્ષો આ બે સ્થાનોમાં
અંતર્ગત થઈ જાય છે. જેમકે—ધર્મમાં અને અધર્મમાં ઉપશાન્તમાં અને
અને અનુપશાન્તમાં તાત્પર્ય એ છે કે—પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મ પક્ષ અને અધર્મ
પક્ષમાં જ સઘળા પક્ષોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ બે પક્ષથી ભિન્ન ત્રીજો
કોઈ પક્ષ સમ્ભવિત નથી.

અમ્યાર્યબોધિની ટીકા દિ. સુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૩૨૧

જ્ઞાત્વો વિસ્તારેણ વિચારઃ ક્રૂતઃ 'તત્થળં હમાહં તિન્નિ તેવદ્દાઈ' તન્નામ્પૂનિ શ્રીણિ ત્રિષ્ટાનિ ત્રિષ્ટથધિકાનિ, 'પાવાદુયસયાઈ મવંતીતિ મવત્થાયાઈ' પાવાદુકશાતાનિ મવન્તિ ક્થાસ્થાતાનિ પ્રથમમધર્મપક્ષે ત્રિષ્ટથધિકત્રીણિ શતાનિ—તેષામન્તર્માંવો મવતીતિ પૂર્વાચાર્યેઃ કથિતમ્ 'તે જઠા' તથા—'કિરિયાવાઈણં અકિરિયાવાઈણં અન્નાણિયાવાઈણં 'વેણદ્ધયાવાઈણં' ક્રિયાવાદિનામ્—અક્રિયાવાદિનામ્ અજ્ઞાનવાદિનામ્ વિનયવાદિનામ્ એતે પરસ્પરં વિવદમાના વાદિનઃ મવન્તિ 'તે વિ' તેડપિ 'પરિન્નિજ્ઞાણમાહંસુ' પરિનિર્વાણમાહુઃ 'તે વિ મોક્કલમાહંસુ' તેડપિ મોક્ષમાહુઃ તે સર્વેડપિ વાદિનો મોક્ષવાદિનો મવન્તિ, તથા—'તે લવંતિ સાવગે' તેડપિ લપન્તિ શ્રાવકાન—તેડપિ સ્વધર્મસ્પોષેશં સ્વ-સ્વમતાવલમ્બિયઃ કુર્વન્તિ। 'તે વિ લવંતિ સાવદ્ધારો' તેડપિ શ્રાવયિતારો લપન્તિ—સ્વકીયધર્મસ્પોષદેશારો મવન્તીતિ સુ. ૨૫=૪૦

મૂલમ્—તે સત્ત્વે પાવાડયા આદિગરા ધમ્માણં ણાણાપન્ના ણાણાછંદા ણાણાસીલા ણાણાદિટ્ટી ણાણારુઈ ણાણારંભા ણાણા-જ્ઞવસાણસંજુત્તા એગં મહં મંડલિવંધં કિઠ્ઠા સત્ત્વે એણઓ ચિટ્ટંતિ। પુરિસે ય સાગણિયાણં ઇંગલાણં પાઈં વહુપડિપુન્નં અઓમણં સંડાસણં ગહાય તે સત્ત્વે પાવાડય આદિગરે ધમ્માણં ણાણાપન્ને જાવ ણાણાજ્ઞવસાણસંજુત્તે એવં વયાસી—હં મો પાવા-ડવા ! આદિગરા ધમ્માણં ણાણાપન્ના જાવ ણાણા અજ્ઞવસાણ-

પહેલે અધર્મસ્થાન કા જો વિચાર કિયા ગયા હૈં ઉસમેં ત્રીન સૌ ત્રેસઠ વાદિયો (પાણડિયો) કા અન્તર્માંવ હો જાતા હૈં, એસા પૂર્વાચાર્યો ને કહા હૈં। વે વાદી હસ પ્રકાર હૈં—ક્રિયાવાદી અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનિક—અજ્ઞાનવાદી ઓર વિનયવાદી। યહ સબ પરસ્પર મેં વિવાદ કરને વાલે વાદી હૈં। વે મો મોક્ષ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં તથા અપને-અપને મતાવલમ્બિયો કો ધર્મ કા ઉપદેશ કરતે હૈં ॥૨૫॥

પહેલા અધર્મ સ્થાનનો જે વિચાર કરવામાં આવેલ છે. તેમાં ત્રણસો ત્રેસઠ વાદિયો (પાણડિયો) નો અંતર્ભાવ થઈ ગય છે, જે પ્રમાણે પૂર્વાચાર્યો જે કહેલ છે. તે વાદીયો આ પ્રમાણે છે.—ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનિક, —અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી છે. તેઓ પણ મોક્ષની પ્રરૂપણા કરે છે. તથા પોત પોતાના મતને અનુસરનારાઓને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. ॥૨૫॥

संजुत्ता । इमं ताव तुब्भे सागणियाणं इंगालाणं पाइं बहुपडिपुन्नं
 गहाय मुहुत्तगं मुहुत्तगं पाणिणा धरेह, णो बहु संडासगं संसारियं
 कुज्जा णो बहु अग्गिथंभणियं कुज्जा णो बहुसाहम्मियवेयावडियं
 कुज्जा णो बहु परधम्मियवेयावडियं कुज्जा उज्जुया गियागपडि-
 वज्जा अमायं कुव्वमाणा पाणिं पसारेह, इति वुग्धा से पुरिसे
 तेसिं पावादुयाणं तं सागणियाणं इंगालाणं पाइं बहुपडिपुन्नं
 अओमएणं संडासएणं गहाय पाणिसु णिसिरइ, तए णं ते
 पावादुया आइगरा धम्माणं णाणापन्ना जाव णाणाअज्झवसाण
 संजुत्ता पाणिं पडिसाहरंति, तए णं से पुरिसे सव्वे पावाउए
 आइगरे धम्माणं जाव णाणाअज्झवसाणसंजुत्ते एवं वयासी-हं
 भो पावादुया ! आइगरा धम्माणं णाणापन्ना जाव णाणाअज्झ-
 वसाणसंजुत्ता ! कम्हा णं तुब्भे पाणिं पडिसाहरह ?, पाणिं नो
 डहिज्जा, दड्ढे किं भविस्सइ ?, दुक्खं दुक्खंति मन्नमाणा पाणिं
 पडिसाहरह, एस तुला एस पमाणे एस समोसरणे, पत्तेयं तुला
 पत्तेयं पमाणे पत्तेयं समोसरणे, तत्थ णं जे ते समणा माहणा
 एवमाइक्खंति जाव परूवेति-सव्वे पाणा जाव सव्वे सत्ता
 हंतव्वा अजावेयव्वा परिघेतव्वा परितावेयव्वा किलामेयव्वा
 उइवेयव्वा, ते आगंतु छेयाए ते आगंतु भेयाए जाव
 ते आगंतु जाइजरा मरणजोणिजस्मणसंसारपुव्वभवगब्भवासभव-
 पवंचकलंकलीभगिणो भविस्संति, ते बहूणं दंडणाणं बहूणं
 मुंडणाणं तज्जणाणं तालणाणं अदु बंधणाणं जाव घोलणाणं

समयाथैवोचिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

३३१

माइमरणाणं पिइमरणाणं भाइमरणाणं भगिणीमरणाणं भज्जा-
पुत्तभूतसुण्हामरणाणं दारिदाणं दोहग्गाणं अप्पियसंवासाणं
पियविप्पओगाणं बहूणं दुक्खदोम्मणस्साणं आभागिणो भवि-
स्संति, अणादियं च णं अणवयगं दीहमद्धं चाउरंतसंसार-
कंताणं भुज्जो भुज्जो अणुपरियट्ठिस्संति, ते णो सिज्झिस्संति णो
बुज्झिस्संति जाव णो सव्वदुक्खाणं अंतं करिस्संति, एस तुला
एस पमाणे एस समोसरणे पत्तेयं तुला पत्तेयं पमाणे पत्तेयं
समोसरणे। तत्थ णं जे ते समणा माहणा एवमाइक्खंति जाव
एवं परूवेति—सव्वे पाणा सव्वे भूया सव्वे जीवा सव्वे सत्ता
ण हंतव्वा ण अज्जावेयव्वा ण परिचेत्तव्वा ण उद्वेयव्वा ते णो
आगंतु छेयाए ते णो आगंतु भेयाए जाव जाइजरामरण-
जोणिजम्मणसंसारपुणब्भवगब्भवासभवपवंचकलंकली-भागिणो
भविस्संति, ते णो बहूणं दंडणाणं जाव णो बहूणं
मुंडणाणं जाव बहूणं दुक्खदोम्मणस्साणं णो भागिणो भवि-
स्संति, अणादियं च णं अणवयगं दीहमद्धं चाउरंतसंसार-
कंतारं भुज्जो भुज्जो णो अणुपरियट्ठिस्संति, ते सिज्झिस्संति जाव
सव्वदुक्खाणं अंतं करिस्संति ॥सू० २६॥४१॥

छाया—ते सर्वे मावाहुकाः आदिकराः धर्मीणां नानापद्माः नानाच्छन्दसो
नानास्त्रीन्यायः पुनादष्टयो नानारुचयः नानारम्भाः नावाऽध्यवसानसंयुक्ताः एकं
महान्तं मण्डौलैर्नैवं कृत्वा सर्वे एकवस्तिष्ठन्ति पुरुषश्चैकः साग्निकानाम् अज्ञा-
राणां पार्श्वं बहुप्रतिपूर्णां अयोमयेन संदंष्टकेन गृहीत्वा तान् सर्वान् मावाहुकान्
आदिकरान् धर्मीणां नानापद्मान् यावद् नानाऽध्यवसानसंयुक्तान् एवमवावीह-
ईहो मावाहुकाः ? आदिकराः धर्मीणां नानापद्माः यावन्नानाऽध्यवसानसंयुक्ताः ।

इमां तावद् व्युं साग्निकानामङ्गाराणां पात्रीं बहुमतिपूर्णां गृहीत्वा मूहूर्तकं मूहूर्तकं पाणिना धरत नो बहुसंदंशकं सांसारिकं कुरुत नो अग्निस्तम्भनं कुरुत नो बहु साधर्मिकवैयावृत्यं कुरुत नो बहुपरधार्मिकवैयावृत्यं कुरुत ऋजुकाः निपागपतिपत्ताः अबायां कुर्वाणाः पाणिं प्रसारयत । इत्युक्त्वा स पुरुष स्तेषां पाबादुकानां तां साग्निकानामङ्गाराणां पात्रीं बहुमतिपूर्णाम् अयोमयेन संदंशकेन गृहीत्वा पाणिषु निवृजति, ततः खलु ते पाबादुका आदिकराः धर्माणां नानामुज्ञा यावन्नानाध्य-
क्षानसंयुक्ताः पाणिं मतिसंहरन्ति ततः खलु स पुरुषः तां सर्वान् पाबादुकान् आदिकरान् धर्माणां यावद् नानाध्यक्षानसंयुक्तान् एवमवादीत, हं हो पाबादुकाः ! आदिकराः धर्माणां नानामुज्ञाः यावन्नानाध्यक्षानसंयुक्ताः ! कस्मात् खलु व्युं पाणिं मतिसंहरथ पाणिं नो दहेत्, दग्धे किं भविष्यति ? दुःखं दुःखमिति-मन्य-
मानाः पाणिं मतिसंहरथ, एषा तुला एतत् प्रमाणम् एतत् समवसरणम् मत्त्येकं तुला मत्त्येकं प्रमाणं मत्त्येकं समवसरणम् । तत्र ये ते श्रमणाः माहनाः एवमा-
ख्यान्ति यावत् प्ररूपयन्ति सर्वे प्राणाः यावत् सर्वे सत्त्वाः इन्तव्या आज्ञापयितव्याः परिग्रहीतव्याः परितापयितव्याः क्लेशयितव्याः उपद्रावयितव्याः, ते आगामिनि छेदाय ते आगामिनि भेदाय यावत् ते आगामिनि जातिजरामरणयोनिजन्मसंसार-
पुनर्भवासांभवमपञ्चकलंकलीभागिनो भविष्यन्ति । ते बहूनां दण्डनानां बहूनां मुण्डनानां तर्जनानां ताडनानां मुद्वन्धनानां यावद् घोलनानां मातृमर-
णानां पितृमरणानां भ्रातृमरणानां भगिनीमरणानां भार्यापुत्रदुहितृपुत्रावमरणानां दारिद्र्याणां दौर्भाग्यानामपि सहासानां मिषविप्रयोगानां बहूनां दुःखदीर्घमनस्या-
नामाभागिनो भविष्यन्ति, अनादिकं च खलु अनवदग्रं दीर्घमध्वं चातुरन्तसंसार-
कान्तारं भूयो भूयोः अनुपर्यटिष्यन्ति, ते नो सेत्स्यन्ति नो मोत्स्यन्ति यावन्नो सर्वदुःखानामन्तं करिष्यन्ति । एषा तुला एतत् प्रमाणं मेतत् समवसरणम्, मत्त्येकं तुला मत्त्येकं प्रमाणं मत्त्येकं समवसरणम् । तत्र खलु ये ते श्रमणाः माहनाः एवमा-
ख्यान्ति यावदेवं प्ररूपयन्ति सर्वे प्राणाः सर्वाणि भूतानि सर्वे जीवाः सर्वे सत्त्वाः न इन्तव्याः नाज्ञापयितव्याः न परिग्रहीतव्याः नोपद्रावयितव्याः ते नो आगा-
मिनि छेदाय ते नो आगामिनि भेदाय यावज्जातिजरामरणयोनिजन्मसंसारपुन-
र्भवासांभवमपञ्चकलंकलीभागिनो भविष्यन्ति । ते नो बहूनां दण्डनानां यावद् बहूनां मुण्डनानां यावद् बहूनां दुःखदीर्घमनस्यानां नो भागिना भविष्यन्ति ।
अनादिकं च खलु अनवदग्रं च दीर्घमध्वं चातुरन्तसंसारकान्तारं भूयो भूयोः नो अनुपर्यटिष्यन्ति । ते सेत्स्यन्ति ते मोत्स्यन्ति यावत् सर्वदुःखानामन्तं करिष्यन्ति ॥ सु० २६॥ ४१॥

ટીકા—પર્વધર્મણાં મધ્યમપૂર્વો ધર્મોર્ઘિસાધર્મઃ મ વ સર્વજ્ઞાસ્ત્રાણાં સારબુદ્ધિ
 इति द्योतयितुं मुरारिपूर्वकं षड्विंशतितमं सूत्रमाह—‘ते सर्वे’ इत्यादि। ‘ते
 सर्वे’ ते सर्वे ‘पावाउपा’ पावादुक्ताः—अन्वयताऽनन्वितानो ये सर्वज्ञप्रतिपादि-
 तमागमं न मन्यन्ते तेषां नाम पावादुक्ता स्ते संख्याया विरुध्य भिन्नविश्वसंख्याया,
 आदिकाराः, एते वादिनः एवं वदन्ति ययमेव धर्मसादिकर्तारः, केनानिमे भवि-
 क्तास्त्वमाह—‘धम्माणं’ धर्माणाम्, ते कथंभूतास्तमाह—‘णाणावसा’ नानापक्षाः—
 अनेकप्रकारकप्रतिपत्तः ‘णाणाउंदा’ नानाउन्दसोऽनेकप्रकारकाऽभिप्रायवन्ता,
 ‘णाणासीका’ नानासीकाः—नानाविरास्तः ‘णाणादिक्की’ नानादृष्टयः—नानादृष्टिः-
 दर्शनं येषां ते तथा, ‘णाणासुई’ नानास्वयः नानाऽभिप्रायवन्तः ‘णाणा-
 रंभा’ नानास्वाः—अनेकप्रकारकाऽऽत्मव्यवहारकर्तारः ‘णाणाउञ्जवसागसंजुवा’
 नानाऽध्यायसागसंपुक्ताः—अनेकप्रकारकनिश्चयवन्तः ‘एगं महं मंडलिवं किंवा

અહિંસાધર્મ સર્વ ધર્મોં મેં પ્રધાન છે ઓર વહી સમસ્ત જાણોં કા
 સાર છે। હસ તથ્ય કો પ્રકટ કરને કે લિયે યુક્તિ પૂર્વક છબીસમું સૂત્ર
 કહતે હે ‘તે સર્વે’ હત્યાદિ।

ટીકાર્થ—જો અન્ય મત કા અવલમ્બન કરને વાલે ઓર સર્વજ્ઞ કે
 દ્વારા પ્રતિપાદિત આગમ કો ન માનને વાલે વાદી હે, ‘તે’ યહાં પાવાદુક’
 કહા હે। સંખ્યા મેં વે ત્રીન સૌ પ્રેસક હેં। ઉનકા યદ્ કહના હે કિ
 હમ હી ધર્મોં કી આદિ કરને વાલે હેં। વે નાના પ્રકાર કી પ્રજ્ઞા વાલે
 હેં અર્થાત્ ઉનકી સમજ પરસ્પર વિરોધી હોને સે અવેક પ્રકાર કી હે।
 ઉનકે અભિપ્રાય, શીલ વન, દર્શન ઓર રુચિ ઓ નાના પ્રકાર કી હેં।
 વે અનેક પ્રકાર કે આરંભ સમારંભ ક્રિયા કરતે હેં। ઓર ઉનકે નિશ્ચય
 બી અનેક પ્રકાર કે હોતે હેં।

અહિંસા ધર્મ સઘળા ધર્મોંમાં પ્રધાન—બુઘ્ય છે. અને એજ જાણોનો
 સાર છે. આ સત્ય-તથ્યને બતાવવા માટે યુક્તિ પૂર્વક છબીસમું સૂત્ર કહે-
 લામાં આવે છે.—‘તે સર્વે’ હત્યાદિ

ટીકાર્થ—એઓ અન્ય મતનું અવલમ્બન કરવાવાળા અને સર્વજ્ઞ દ્વારા
 પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલા આગમને ન માનવાવાળા વાદી છે. તેઓને
 અહિંયાં ‘પાવાદુક’ કહેલ છે. તેઓ ત્રણસોને પ્રેસકી સંખ્યામાં છે. તેઓનું
 કહેવું એ છે કે—અમે જ ધર્મની આદી કરવા વાળા છીએ. તેઓ અનેક
 પ્રકારની પ્રજ્ઞાવાળા છે. અર્થાત્ તેઓની સમજણ પરસ્પર વિરોધી હોવાથી
 અનેક પ્રકારની છે. તેઓનો અભિપ્રાય શીલ-મત દર્શન અને રૂચિ પણ
 અનેક પ્રકારની છે. તેઓ અનેક પ્રકારનો આરંભ સમારંભ કર્યા કરે છે.
 અને તેઓનો નિશ્ચય પણ અનેક પ્રકારનો હોય છે.

सर्वे एगभो चिह्नि' एकं महान्तं मण्डलिवन्धं कृत्वा सर्वे एकत
स्तिष्ठन्ति-स्वमतपचारार्थं समुदिता एकत्र तिष्ठन्तीत्यर्थः, यद्येकत्र कवितस्थाने
सर्वे इमे उपविष्टारो भवेयुः तदा इमान् कोऽपि पुरुषः पृच्छेत्-भो भोः !
एकं चक्षिर्लपत्रं हस्ते कुरुत, तदा ते तथा कुरुः तत स्तेषां हस्तौ
मधश्चतः-ततः केचन वदन्ति अग्नौ अन्नादितम्, भवतो हस्तौ मञ्जुलिनी।
स वदति तावता का हानिः, ते वदन्ति तव पीडा जायते। ततस्तान् संशोध-
यबोधयन् स आह-यथा वह्निसंपर्काद्भवतामङ्गपीडा तथैव सर्वेषां पाणिनामपि
असुमतां पीडा जायते। तस्मात् केऽपि जीवाः पीडनीयाः, संज्ञाः-
असुमेव दृष्टान्तमुपादाय सर्वे जीवा रक्षणीयाः-अहिंसेव पालनीयाः, दया च भूतेषु
विधेया। कश्चिदेक आस्तिकस्तान् प्रतिबोधयितुमाह-'पुरिसेय' इत्यादि। 'पुरिसे
य' पुरुशश्चैकः 'सागणियाणं इंगालाणं' साग्निकानामङ्गाराणाम् 'पाइ' पात्रीम्
'बहुपडिपुन्नं अओमण्णं' बहुपतिपूर्णाम् अयोमयेन 'संडासण्णं' संदंशकेन-
कोहदण्णेन 'गहाय' गृहीत्वा 'ते सन्ने' तान् प्राचादुकान्-अनेकप्रकारक-मतवादिनः
'आइगरे धम्माणं' धर्माणामादिकरान् 'णाणापन्ने' नानापन्नान् 'जाव णाणाञ्जव-
साणसंयुते' यावन्-नानादुष्ववसानसंयुक्तान् 'एवं वयासी' एवमशदोत्-तान्
प्राचादुकान्-एवं कथितवान्-पुरुषोऽग्निपात्रं गृहीत्वा 'इं भो प्राचाउया' इं भोः
प्राचादुकाः- भो भोः नानामतावलम्बिनः। 'आइगरा धम्माणं' धर्माणामादिकराः,
'णाणापन्ना' नानापन्नाः 'जाव णाणाञ्जवसाणसंयुता' यावन्नानादुष्ववसान-
संयुक्ताः, 'इमं ताव तुम्मे सागणियाणं इंगालाणं पाइ' इमं तावद् यूयं साग्निक-
कानामङ्गाराणां पात्रीम्, 'बहुपडिपुन्नं' बहुपतिपूर्णाम् 'गहाय' गृहीत्वा 'सुहुतयं
सुहुतयं' सुहृत्कं सुहृत्कम् 'पाणिणा धरेह' पाणिना धरत-हस्तेन ग्रहणं कुरुत 'णो

ये सब प्राचादुक गोइल चक्कर बना कर एक स्थान पर बैठे हों
ऐसे समय में कोई पुरुष अग्नि के अंगारों से परिपूर्ण भाजन को छोड़े
की संडासी से पकड़ कर उन धर्मों की आदि करने बाछे, नाना प्रकार
की प्रज्ञा बाछे यावत् नाना प्रकार के निश्चय बाछे प्राचादुकों से कहे-
हे परवादियों ! अग्नि के अंगारों से भरे हुए इस भाजन को लेकर

आ सधणा 'प्राचादुक' वादीओ गौण अक अनानीने जेक साथे जेडा
छोय तेवा समये केअ पुंरुष अग्निता अंगाराथी भरेला पात्रने छोअ'डनी
आडसीथी पकड़िने ते धर्मेना आदि करवावाजा, अनेक प्रकारनी प्रज्ञा पुद्धि-
वाजा, यावत् अनेक प्रकारना निश्चयवाजा 'प्राचादुको' वादीथेने कहेवायां
आवे के-हे परवादियो ! अग्निना अंगाराथी भरेला आ पात्रने छठने तमे।

संडासगं संसरियं कुज्जा' नो संदंशकं सासारिकं कुरुत-संदंशकसाहाय्येन-संदंश-
कस्य बलेन मा शृङ्खत। 'णो बहुअग्निमथंभणियं कुज्जा' नो अग्निस्तम्मनं कुवत 'णो
बहुसाहम्मियवेयावडियं कुज्जा' नो साधर्मिकवैयावृत्यं कुरुत, स्वधार्मिकान् अने-
नाग्निना उपकारं मा कुवत, 'णो बहुपरधम्मियवेयावडियं कुज्जा' परधार्मिकान्
वैयावृत्यमपि नो कुवत, किन्तु-उज्जुवाणियागपडिकना अमायं कुवमाणा पाप्मि
पसारइ' कज्जुकाः नियागमतिपन्नाः अमायां कुवणाः पाणिं प्रसारयत, 'इह कुज्जा'
इत्युक्त्वा 'से पुरिसे' स पुरुषः 'तेसिं पावाहुयाणं' तेषां पावादुकानाम् 'तं' ताम्
'सागणिवाणं इंगालाणं पाइ' साग्निकानामङ्गाराणां पात्रीम् 'बहुपडिपुनं अयोम-
एणं' परिपूर्णमयोमयेन ओहनिमित्तेन 'संडासएणं' संदंशकेन 'गहाय' गृहीत्वा
'पाणिं निंसरइ' पाणिषु निमज्जति-इस्ते प्रक्षिपति, तएणं तं पावाहुया आइगरा
धम्माणं णाणापन्ना' ततः स्वल्पं ते पावादुकाः धर्माणामादिकराः नानाप्रज्ञाः 'जाव
णाणा अज्झवसाणसंयुता' यावन्नानाऽध्यवसानसंयुक्ताः 'पाणिं पडिसाहरंति' पाणि-
-इस्ते प्रतिसंहरन्ति-इस्तौ संकोचयन्ति-वद्वितः पृथक्कुर्वन्ति 'तए णं से पुरिसे'
तदनु स पुरुषः 'ते सव्वे पावाउए' तान् सर्वान् पावादुकान् 'आइगरे धम्माणं'

आप लोग थोड़े समय तक अपने-अपने हाथ से पकड़िए। संडासी की
सहायता मत लीजिए। अग्नि का स्तंभन भी मत कीजिए। साधर्मिकों
का वैयावृत्य मत कीजिए अर्थात् इस अग्नि से अपने साधर्मिकों का
उपकार न कीजिए। और न पर धार्मिकों का वैयावृत्य कीजिए।
किन्तु सरल एवं मोक्षाराधक बन कर कपट न करते हुए हाथ फैलाइए।

इस प्रकार कह कर वह पुरुष उन धर्म की आदि करने वाले पर-
वादिगों के हाथों में उस अग्नि के अंगारों से परिपूर्ण भाजनों को
संडासी से पकड़ कर रखने लगे, तब वे धर्म की आदि करने वाले,
नाना प्रकार की प्रज्ञा वाले यावत् नाना प्रकार के निश्चयों वाले पर-

थोडा थोडा समय सुधी पीत पीताना हाथथी पडो, सांडसीतुं सहायपणुं
लेवु नदीं. अग्निं स्तंभन पणु न करवु. अर्थात् ते अग्निथी पीताना
साधर्मिकोनुं वैयावृत्य करे। परंतु सरण अने मोक्षाराधक भनीने कपट न
करतां हाथी देलावे। अर्थात् हाथ धरे।

आ प्रमाणे कहीने ते पुइय ते धर्मना आदि करवावाणा परवादिथीना
हाथीमां ते अग्निना अंगाराथी परिपूर्ण-अरेहा पावोने सांडसीथी पडोने
राधवा लाया. तयारे ते धर्मना आदि करवावाणा अनेक प्रकारणी प्रज्ञावाणा,
यावत् अनेक प्रकारना निश्चयोवाणा परवादिथी पीताना हाथीने संकोचीने

जाव जावाज्जवसाणसंजुते' धर्माणामादिकरान् यावन्नानाऽध्यवसानसंयुक्तान्
'एवं क्यासी' एवमवादीत् 'हं मो पावाउया !' हं हो पावातुकाः ! 'आइगल
धर्माणामादिकराः 'जाणापन्ना' नानाप्रज्ञाः 'जाव जाणाज्जवसाणसंजुता'
धावन्नानाऽध्यवसानसंयुक्ताः 'कम्हाणं तुक्मे पाणि पडिसाहरह' कस्मात् कारणत्
लल्लु गूयं पाणि प्रतिसंहरय-कथं वद्विजः हस्ते पृथक् कुरुप 'पाणि नो उडिज्ज'।
पाणि मो दहेदिति प्रतिवचनम्-ते मत्वादिन एवं कथयन्ति-पाणिः अस्माकं
व मस्मी भूतो मवेदतः संहरामः । परान् पुनः पृच्छति-'दुज्जे किं भविस्सइ'
दृष्ट्वे किं भविष्यति-यदि हस्ती दहेत् तदा किं पुष्पाकम् 'दुखं दुखंति मन्न-
भाणा पाणि पडिसाहरह' दुःखं दुःखमिति मन्वमानाः पाणि प्रतिसंहरय, यदि
वद्विप्रञ्चालनेन ते दुःखं भवतीति मत्वा पाणि प्रतिसंहरय, तदा-एषैव नीति जीव
मात्रे ज्ञेया । एतदेव सर्वतः प्रबलं प्रमाणमिति । तदुक्तम्-

बाह्यिक अपने हाथों को सिकोड़-संकोचित कर लेते हैं अर्थात् उस
भाजन को हाथों में लेने को तैयार नहीं होंगे । तब वह पुरुष उन धर्म
की आदि करने वाले यावत् नाना प्रकार के निश्चय वाले वादियों से
इस प्रकार कहे-हे धर्म की आदि करने वाले, यावत् नाना प्रकार
का निश्चय करने वाले परवादियों ? आप अपने हाथ क्यों
सिकोड़ते हैं ? इस अग्नि को हाथ में लेते क्यों नहीं हैं ! तब वे प्राचा-
तुक उत्तर देंगे कि-हमारा हाथ जल जाएगा ! अर्थात् हाथ जल जाने
के भय से हम हाथ सिकोड़ रहे हैं । तब वह पुरुष कहता है-हाथ जल
जाने से क्या हानि है ! तब वे कहेंगे-दुःख होगा । तब वह पुरुष कहता
है-यदि अग्नि से जलने के कारण तुम्हें दुःख का अनुभव होता है तो

कहाँ से छे. अर्थात् ते पात्रने हाथोभां लेवा भाटे तैयार थता नथी, त्यारे
ते पुत्र्य ते धर्माणी आदि करवावाणा यावत् अनेक प्रकारना निश्चयवाणा
वादियोने आ प्रभाण्णे कल्लुं-छे धर्माणा आदि करवावाणा, अनेक प्रकारनी
प्रज्ञावाणा, यावत् अनेक प्रकारने निश्चय करवावाणा परवादियो तमे तमारा
हाथो केम सँकोची लो छे ? आ अग्निने हाथोभां केम लेता नथी ? त्यारे
ते 'प्राचातुको' उत्तर आपसे के-अमारा हाथो भणी जये. अर्थात् हाथ
भजवाना भयथी अमे हाथ सँकोची रह्या छीये. त्यारे ते पुत्र्य कहे छे के
-हाथ भणी जवाणी थुं तुक्शान छे ? त्यारे तेओ कहेसे के-दुःख थये.
त्यारे ते पुत्र्य कहे छे के-जे अग्निथी भजवाने कारणे तमोने दुःखने

‘પ્રત્યારૂપાને ચ દાને ચ સુત્વદુઃસ્વે પ્રિયાઽપ્રિયે ।

અત્મૌપમ્યેન પુરુષઃ પ્રમાણમધિગચ્છતિ’ ॥૩૮॥

‘હસ તુલા एस प्रमाणे एस समोसरणे पत्तेयं तुळा पत्तेयं प्रमाणे पत्तेयं समोसरणे’ एषा तुळा तुलानाम-सादृश्यम्-अन्यजीवेन सह, एतत्प्रमाणम्, एतत्समवसरणम्, समवसरणं धर्माणामभिप्रायः यथा अस्माकं दुःखं न संमत्तं तथा प्रत्येकजीवानाम् । प्रत्येकं तुळा, प्रत्येकं प्रमाणम्, प्रत्येकं समवसरणम् स्वानुभूत-दुःखप्रमाणं-यथा-यथा कथाऽपि पीडया भवतां मनो दुःखयति तथैव-सर्वेषां भवतीति स्वाऽनुभूताऽनुभवप्रमाणेन सम्यग् ज्ञात्वा हिंसया मतिनिवर्तयथ । सर्वे धर्माऽपेक्षया चस्तुतोऽहिंसैव सर्वतः प्रधाना । तामेवाऽहिंसां शास्त्रकारो दृष्टान्त-द्वारा पददर्शयति । ‘तत्तु न जे ते समणा माइया एवमाइखलेंति जान परुवेंति’

प्रत्येक प्राणी के लिए भी यही नीति समझनी चाहिए । यही सबसे बड़ा प्रमाण है । कहा भी है-‘प्रत્યारूपाने च दाने च’ इत्यादि ।

टीकार्थ—‘प्रत્યारूपान, दान, सुख, दुःख, प्रिय और अप्रिय के विषय में अनुपम अपनी ही उपमा से सही निर्णय पर पहुँचता है ।

वह पुरुष कहता है-यही यथार्थ निर्णय करने की तुला (तराजू) है, यही प्रमाण है, यही समवसरण है । जैसे व्यथा से आपके मन को दुःख होता है, उसी प्रकार सब प्राणियों को दुःख होता है, स्वानुभव प्रमाण से इस तथ्य को जानकर हिंसा से निवृत्त होना चाहिए । अहिंसा ही सब धर्मों में प्रधान धर्म है । उसी को शास्त्रकार दृष्टान्त द्वारा दिखलाते हैं-

અનુભવ થાય છે, તો દરેક પ્રાણીને પણ એજ હકીકત સમજવી એમએ. એજ સૌથી મોટું પ્રમાણ છે. કહ્યું પણ છે કે—

‘પ્રત્યારૂપાને ચ દાનેચ’ ઇત્યાદિ

પ્રત્યારૂપાન, દાન, સુખ, દુઃખ, પ્રિય, અને અપ્રિયના સંબંધમાં અનુપમ પોતાની જ ઉપમાથી દાખલા યોગ્ય નિર્ણય કરી શકે છે.

તે પુરુષ ફરીથી કહે છે કે—આજ યોગ્ય નિર્ણય નિશ્ચય કરવાની તુલા (ત્રાજુવા) છે, આજ પ્રમાણ છે. આજ સમવસરણ છે, જેમ વ્યથા-પીડાથી પોતાના મનમાં દુઃખ થાય છે, એજ પ્રમાણે સઘળા પ્રાણીઓને દુઃખ થશે. પોતાના અનુભવના પ્રમાણથી ધર્મ આ તથ્ય-સત્યને નાણીને હિંસાથી નિવૃત્ત થવું જોઈએ. અહિંસા જ સઘળા ધર્મોમાં મુખ્ય ધર્મ છે. તેને જ શાસ્ત્રકાર દૃષ્ટાન્તથી હવે બતાવે છે.

સુ. ૫૩

તથા સ્વલ્પ યે તે શ્રમણા માદના દ્વંદ્વમાસ્થાન્તિ-કથયન્તિ-વાયત્ પ્રસ્પયન્તિ
 શ્લોકેભ્યઃ, કિન્તે પ્રતિપાદયન્તિ તત્રાદ-‘સઘ્વે પાળા જાત્ સઘ્વે સત્તા હંતન્વા’
 સઘ્વે પ્રાણાઃ યાવત્ સર્વે જીવાઃ સર્વે ભૂતાઃ સર્વે સર્વાઃ હન્તવ્યાઃ-દૃષ્ટાદિશ્ચિ-
 સ્તાદપિતવ્યાઃ ‘અજ્જાવેયન્વા’ આજ્ઞાપયિતવ્યાઃ-અનમિમતકાર્યેષુ પ્રવર્તયિતવ્યાઃ
 ‘પરિચેયન્વા પરિતાવેયન્વા કિલામેયન્વા ઉદ્વેયન્વા’ પરિગ્રહીતવ્યાઃ-દાસદાસીરૂ-
 પેણ પરિગ્રહેણ સ્વાધીને નેતવ્યાઃ, પરિતાપયિતવ્યાઃ-અન્નપાનાચરોધેન ગ્રીષ્માત-
 પાદૌ સ્થાપમેન પીડનીયાઃ, શ્લેષયિતવ્યાઃ-તથા ક્લેશો વન્ધનાદિના સ્તેદોત્પા-
 દનમ્, ઉપદ્રાવયિતવ્યાઃ-વિષશસ્ત્રાદિના મારયિતવ્યાઃ પ્વમ્પુપદિશ્ચન્તિ, તે શ્રમણાઃ
 પરતીર્થિકાઃ પ્વમ્પુપદિશ્ચન્તઃ एवं ક્રોશન્તથ, દિંસાજન્યપાપક્રમાદ-‘તે આગંતુ-
 છેવાપ’ તે આગામિનિ છેદાય, યથેદાનીં તન્ છિન્દન્તિ-તથા મવિષ્યત્કાલે રૂદ-
 જન્મનિ મવાન્તરે વા સ્વયમપિ ઉચ્છિન્ના મવિષ્યન્તીતિ-સ્વોચ્છેદાય ‘તે આગંતુ-
 થાપ’ તે આગામિનિ મેદાય-મવિષ્યત્કાલે મેદનાદિ પ્રાપ્ત્યર્થમ્ ‘જાત્ તે
 આગંતુ જાદ્દશરામરણજોણિજન્મણસંસારપુણ્નમવગમ્મવાસમવપવંચકલંકલીમાગિણો
 મવિસ્સંતિ’ યાવત્તે આગામિનિજાતિજરામરણયોનિજન્મસંસારપુનર્ભવગર્ભવાસમવપ-

જો શ્રમણ ઓર બ્રાહ્મણ એસા કહતે હૈં યાવત્ લોગોં કે સામને પ્રસ-
 પ્પણ કરતે હૈં કિ-સમી પ્રાણિયોં, ભૂતોં, જીવોં ઓર સર્વોં કા હનન
 કરના ચાહિય, દાસ-દાસી રૂપ મેં ગ્રહણ કરના ચાહિય, ઉનકો ખોજન
 -પાની રોક કર અથવા ધૂપ આદિ મેં સ્વહા કરકે સંતાપ પહુંચાના
 ચાહિય, વન્ધન આદિ મેં હાલકર સ્વેદ ઉત્પન્ન કરના ચાહિય, વિષ યા
 શસ્ત્ર આદિ સે માર હાલના ચાહિય, એસા કહને વાલે, થકવાદ કરને
 વાલે વે શ્રમણ ઓર બ્રાહ્મણ મવિષ્યત્ કાલ મેં, હસી જન્મ મેં અથવા
 આગામી જન્મ મેં અપના હી છેદન-મેદન આદિ કરને વાલે હૈં, ઉન્હેં
 આગે ચલકર છિન્ન-ભિન્ન હોના પડેગા । ઉન્હેં જાતિ નરક એવં નિગોદ

જે શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ એવું કહે છે કે—યાવત્ લોકાની સાથે પ્ર-
 પ્પણ કરે છે કે સપળા પ્રાણિયો, ભૂતો, જીવો અને સર્વેતુ હનન કરવું
 બેઠબે. તેઓના આહાર-પાણી રોકીને અથવા તડકા વિગેરેમાં ઉભા રાખીને
 સંતાપ પહોંચાડવો બેઠબે. બંધન વિગેરેમાં નાખીને તેઓને ખેદ કરાવવો
 બેઠબે. વિષ-અથવા શસ્ત્ર વિગેરેથી મારી નાખવા બેઠબે. એવું કહેવાવા-
 ળાઓ બકવાદ કરવાવાઓ, શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ બવિષ્ય કાળમાં આજ
 જન્મમાં અથવા આવનારા જન્મમાં પોતાનું જ છેદન, ભેદન વિગેરે કરે છે,
 તેઓને પોતાને જ આગળ પર છિન્ન, ભિન્ન થવું પડશે. તેઓને નરક
 અને નિગોદ વિગેરેમાં ઉત્પત્તિ, જરા, મરણ, જન્મ પુનર્ભવ, વારંવાર ભવ

સમયાર્થચોષિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૩૩૯

પચ્ચકલંકલીમાગિનો મવિષ્યન્તિ, તથા-નરકનિગોદાદો જાતિ રુત્તરતિ: જરા-વાર્ધ-
ક્યમ્, મરણં-મૃત્યુઃ, જન્મ-નરકનિગોદાદિ ચોનિષુ જનનં જન્મ, સંસારપુનર્ભવઃ-
સંસારે પુનઃ પુનર્જન્મગ્રહણમ્, ગર્ભવાસઃ-પુનપુનર્ગર્ભપાત્તિઃ, મવપચ્ચઃ-સાંસારિકં
મવચ્ચઃ, કલંકલીમાસો નામ સંસારગર્ભોદિષ્યંતમ્ एतेनागन्तु कृत्वातिजमर-
णादीन् मन्तन्ते ये ते तथा भूता मविविष्यन्तीति । ये इत्यमुं दिशन्ति जीवहिंसाम्.
તથા યે કુર્ષન્તિ ચ માળાતિપાતમ્, નૈતાત્તદેવ, કિન્તુ-દૃઢૈવ મવે-‘તે બહૂનાં દંડજાણં’
તે બહૂનાં દંડજાણામ્ ‘બહૂનાં મુંડજાણં’ બહૂનાં મુંડજાણામ્, ‘તજ્જજાણં’ તર્જનાનામ્
અહ્ગુરપાદિના ‘તાન્ડજાણં’ તાડનાનામ્ દંડાદિના ‘ઝાવ ઘોલજાણં’ યાવઘ ઘોલ-
નાનામ્-દર્શિમાળ્લવન્મયનાનામ્, યાવત્પદેન-ઉચ્ચન્ધનાનામ્, ‘કસા’ इति प्रसिद्धा-
नाम्, તથા-‘માઈમરણાણં પિઠ્ઠમરણાણં માઈમરણાણં મગિનીમરણાણં’ માતૃમરણાણં
પિતૃમરણાણં મગિનીમરણાણામ્ ‘મજ્જાપુત્તપૂત્તમુંદામરણાણં’ માર્પા-પુત્ર-દુહિત્-
સ્ત્રુષા મરણાનામ્, ‘દારિદ્રજાણં’ દારિદ્રજાણામ્ ‘દોહજાણં’ દૌર્માર્યાનામ્, અપ્પિ-
યસંસારાણં’ અપ્પિયસંસારાણામ્ ‘પિયત્રિપ્પમોગાણં’ પિયત્રિપ્પમોગાનામ્ ‘બહુજં’
દુઃખદોષ્મયમસાણં’ દુઃખદોષ્મયમસાણામ્ ‘આમાગિનો મવિસંતિ’ આમાગિનો
મવિષ્યન્તિ-ઉપરોક્તાનાં ત્રિયોગજનિવૃદ્ધાનાં માગિનો મવિષ્યન્તિ-હિંસાકર્તારો-
ડ્ગુભોદયિતારો વા પરતોર્થિકાઃ, તથા-‘અગાઈયં ચ ણં’ અનાદિકં ચ સલુ, નાસ્તિ-
આદિર્યસ્ય સોડનાદિઃ અનાદિરેવ અનાદિકસ્તમ્ ‘અણરયમ્’ અનરયમ્-ન ત્રિયતે

આદિ મેં ઉત્પત્તિ, જરા, મરણ, જન્મ, પુનર્ભવ-પુનઃ-પુન મવધારણ ગર્ભ-
વાસ एवं भव अरण का भागी होना पड़ेगा । जीवहिंसा का उपदेश
દેને વાળે ઓર જીવચાત કરને વાળે હસી મવ મેં બહુત-સે દંડ,
મુંડન, તર્જના, તાડના ઓર ઘોલના (મયન) एवं उद्वंवन आदि के
पात्र होते हैं । ये पितृमरण, मातृमरण, भ्रातृमरण, मागिनीमरण,
पत्नी मरण, पुत्र मरण, दुहिता मरण, पुत्रवधूमरण, दरिद्रता, दुर्भाग्य,
अनिष्ट संयोग, इष्टविपोग इत्यादि दुःखों और दुर्भग्यस्यो के भागी
होगे वे अनादि अनन्त, दीर्घ कालीन चारगति वाले संसार रूपी वन

ધારણ, ગર્ભવાસ અને ભવમ્રમણના ભાગી થવું પડશે. જીવ હિંસાને ઉપ-
દેશ આપવાવાળા અને જીવોની હિંસા કરવાવાળા આજ ભવમાં ધણા જીવા
દંડ, મુંડન, તર્જના તાડના અને ઘોળવું (મંથન) તથા ઉદ્ધ બંધન વિગે-
રેના પાત્ર બનવું પડે છે. તેઓ પિતૃ મરણ-પિતાના મરણ-માતાના મરણ,
ભાઈના મરણ, બહેનના મરણ સ્ત્રીના મરણ, પુત્ર મરણ, પુત્રી મરણ, પુત્રવ-
ધૂનું મરણ, દરિદ્રપણા, દુર્ભાગ્ય અનિષ્ટ સંયોગ ઇષ્ટ વિયોગ વિગેરે દુઃખો
અને દૌર્ભાગ્યના ભાગી બનશે. તેઓ અનાદી, અનંત, દીર્ઘ કાળ સંબંધી

અવદ્ય-પર્યન્તો યસ્ય તથામૂતમ્-અન્તરહિતમ્ 'દીદ્યમદ્' દીર્ઘમધ્યમ્, 'ચાતુ-
રંતસંસારકંતારં' ચાતુરંતસંસારકાન્તારમ્, ચતુરંતં ચતુર્વિમાગં નરકત્વાદિભેદેન
તદેવ ચાતુરંતં તત્ત્વં તત્ સંસારકાન્તારં ચ ચાતુર્ગતિકસંસારારબ્ધમ્ 'મુઞ્જો મુઞ્જો'
ભૂયો ભૂયો ભૂયોઽનન્તવારમિતિ યાવત્ 'અણુપરિણિવર્તિ' અણુપર્યટિવર્તિ-પરિભ્ર-
મણં કરિષ્યન્તિ 'તે નો સિદ્ધિસ્સંતિ' તે નો સેત્સ્યન્તિ-સિદ્ધિર્ગતિ કદાપિ ન પ્રાપ્સ્ય-
ન્તિ। 'નો બુદ્ધિસ્સંતિ' નો ભોત્સ્યન્તિ-બોધમાગિનઃ કેવલિનો ન ભવિષ્યન્તિ 'જાવ
નો સવ્વદુક્કલ્લાણં અંતં કરિસ્સંતિ' યાવન્નો સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કરિષ્યન્તિ-સર્વાણિ-
શારીરિકયાનસાદીનિ તેષામન્તં-નાશં ન કરિષ્યન્તિ, 'એસ તુલા' एषा तुला-સ્વપૂ-
થિકાનામપિ 'એસ પમાણે' एतत्प्रमाणम्-પરપીઢા ન કર્તવ્યા એતદેવ પ્રમાણમન્વદ-
પમાણમ્ 'એસ સમોસરણે' एतत्समवसरणम्-આગમસારઃ-પરપીઢા ન કર્તવ્યા
इत्येवं प्रत्येकं जीवं प्रति सादृश्यम्, 'પત્તેયં તુલા' प्रत्येकं तुला 'पत्तये पमाणे' प्रत्येकं
प्रमाणम्-પરપીઢા ન કર્તવ્યા इत्येवं प्रत्येकं जीवं प्रतिप्रमाणम् 'पत्तये समोसरणे'
प्रत्येकं समवसरणम्-પરપીઢા ન કર્તવ્યા इत्येवं प्रत्येकं जीवं प्रति सादृश्याः,
हिंसकानां मार्गं मदङ्ग्याऽहिंसकानां मार्गमाह-'तत्त્વ णं जे ते समणा माहणा एव
माइक्खंति जाव पल्ल्वंति' તત્ત્વ ણં જે તે સમણા માહણા એવ
માઈક્ખંતિ જાવ પલ્લવંતિ તત્ત્વ સ્વલ્લુ યે તે શ્રાવણા માહના એવમાલ્લયાન્તિ યાત્તદેવં

મેં વાર-વાર અર્થાત્ અનન્ત વાર પરિભ્રમણ કરેંગે। વે સિદ્ધિ નહીં પ્રાપ્ત
કર સકેંગે, બોધ કે આગી નહીં હોંગે, યાવત્ સર્વ શારીરિક-માનસિક
દુઃખોં કા અન્ત નહીં કર સકેંગે। યહી સબ કે લિએ તુલા હૈ ઓર યહો
પ્રમાણ હૈ કિ દુસરોં કો પીઢા નહીં પહુંવાના ચાહિએ। હસકે અતિ-
ત્રિક્ત અન્ય અપ્રમાણ હૈ। પરપીઢા ન ઉત્પન્ન કરના હી સમવસરણ
અર્થાત્ આગમ કા સાર હૈ। યહ સબી પ્રાણિયોં કે લિએ સમાન હૈ।
પ્રત્યેક કે લિએ પ્રમાણ હૈ। પ્રત્યેક કે લિએ યહી આગમ કા સાર હૈ।

વાર ગતિવાળા સંસાર રૂપી બનમાં વારંવાર અર્થાત્ અનંતવાર પરિભ્રમણ
કરશે. તેઓ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કરી શકે, બોધના આગી થશે નહીં. યાવત્
તેઓ શારીરિક અને માનસિક દુઃખોના અંત કરી શકશે નહીં આજ
બધાને માટે તુલા સમજવી. અને એજ પ્રમાણ છે કે-શ્રીજીએને પીઢા કરવી ન
જોઈએ. આ શિવાય બીજું અપ્રમાણ છે. આ પીઢા ન ઉપભવવી એજ સમવ-
સરણ અર્થાત્ આગમનો સાર છે. આ પણ પ્રાણિયો માટે સમાન છે. દરેકને
માટે પ્રમાણ છે. દરેકને માટે આજ આગમનો સાર છે તેમ સમજવું.

मरुपयन्ति, किं तत्तत्राह—‘सर्वे पापाः सर्वे भूयाः सर्वे जीवाः सर्वे सत्ता ण हं उ-
 च्वा ण अज्जावेगव्वा ण परिवेत्तवा’ सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः सर्वे जावाः सर्वे
 सत्त्वाः न हन्तव्याः, नाऽद्रापयितव्याः, न परिग्रहीतव्याः ‘ण उद्देवव्वा’ नो
 पद्रावयितव्याः, ये महाज्जमावा एवमुदिशन्ति पालरन्ति चाऽहिसोपदेशं तेषामेते
 दण्डा न भवन्ति इति दर्शयन्ति । ‘ते णो आगंतु छे राए’ ते नो आगाभिनि छे राय
 भवन्तीति शेषः, ‘ते णो आगंतु भे राए’ ते नो—आगन्तुकभेदाय ‘जाव जाह
 जरा मरणो णि नम्मण संसाराणुणम्मराणम्मवा समववंचकलं हत्थो मा भिगो भविस्संति’
 याऽज्जातिजरा मरणो नि नम्मण संसाराणु र्भरणा भवासमववयश्च कलं हत्थो मा भिगो भ-
 विस्सन्तीति शेषः । व्याख्यात—पू रौऽपं ग्रन्थः । ‘ते णो बहूणं दंडणाणं’ ते नो
 बहूनां दण्डानाम् ‘जाव णो बहूणं सुंडणाणं’ यावन्नो बहूनां सुण्डनानाम्—बहूनां
 तर्जानां बहूनां ताडनानां बहूनामुद्बन्धनानां यावत् निगडरन्धनानां हाडिबन्धनानां
 चारकबन्धनानां निगडपुण्डसंकुचितमोटितानां हस्तछिन्नकानां कर्णछिन्नकानां

हिंसकों का मार्ग बनलाकर अहिंसकों का मार्ग कहते हैं—जो श्रमण और ब्राह्मण ऐसा कहते एवं प्ररूपणकरते हैं कि—सब प्राणियों मृत्तां जीवों और सत्त्वों का हनन नहीं करना चाहिए, उन्हें उनके अनिष्ट कर्म में नहीं लगाना चाहिए, अपना गुलाम नहीं बनना चाहिए, उनको पूर्वोक्त दंड कुफल नहीं भुगतने पड़ते। आगामी काल में उनको छेदन और भेदन का पात्र नहीं होना पड़ता, यावत् उत्पत्ति, जरा, मरण, जन्म, संसार, पुनर्भव, गर्भवास एवं अवप्रपंच का पात्र नहीं बनना पड़ता। उन्हें बहूत से दंड, मुंडन, तर्जना, ताड़ना, उद्वन्धन, निगडबन्धन, हृदिबन्धन, चारकबन्धन, दोनों हाथ मरोड़ कर हथकड़ियों के बन्धन, हस्तछेदन, पदछेदन, कर्ण छेदन, नासिका-छेदन,

હિંસકોને માર્ગ બતાવીને હવે અહિંસકોને માર્ગ બતાવવામાં આવે છે. જે શ્રમણ અને બ્રાહ્મણ એવું કહે છે એવી પ્રક્રિયા કરે છે. કે-સધળા પ્રાણિયો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વોનું હનન કરવું ન જોઈએ. તેને તેઓના અયોગ્ય કર્મમાં લગાવવા ન જોઈએ. તેઓને પૂર્વેકિત ઠંડ-કુફળ લોગવવું પડતું નથી. આગામી કાળમાં તેઓને છેદન અને ભેદનના પાત્ર થવું પડતું નથી. શાવત્ ઉત્પત્તિ, જરા, મરણ જન્મ સંસાર, પુનર્ભવ, ગર્ભવાસ અને સર્વ પ્રપંચના પાત્ર બનવું પડતું નથી. તેઓને ઘણા ઠંડો, સુંડન, તર્જના, તાડન, ઉદ્દબંધન, નિગડ બંધન, હડિબંધન ચારક બંધન, બન્ને હાથ મર-ડીને હાથકડીયોનું બંધન, હસ્ત છેદન, પદ છેદન, કર્ણ છેદન, નાસિકા-નઝલ

नासिकाछिन्नकानाम् ओष्ठछिन्नकानां शीर्षकछिन्नकानां मुखछिन्नकानां वेद-
छिन्नकानां हृदयोत्पाटितानां नयनवृणदशनवदनजिह्वोत्पाटितानां घर्षितानाम्
एतेषामर्थाः दशाश्रुतस्कन्धे षष्ठेऽध्यायने दशमसूत्रे २३५ पृष्ठे द्रष्टव्याः । 'जाव-
बहुणं दुःखदीप्पमणस्साणं' यावद् दुःखं दौर्मनस्यानाम् 'णो माग्गिणो मविस्संति'
नो माग्गिनो मविष्पन्ति-अहिंसाव्रतपालनात् कथमपि दण्डमाग्गिनो न भविष्पन्ति,
कारणाऽमावात् 'अणाइयं च णं' अनादिकं च खट्व 'अणस्यमं' आरवदम् 'दीह-
मदं' दीर्घपदम् 'चाउरंतसंसारकंतारं' चातुर्गतसंसारकान्तारम् 'सुज्जो
सुज्जो' भूयो भूयः 'णो अणुरिवट्ठिस्संति' नो अनुपघटिष्पन्ति । 'ते सिग्गि-
स्संति' ते सेत्स्यन्ति सिद्धिं गमिष्यन्तीत्यर्थः । 'ते बुज्जिस्संति' ते मोत्स्यन्ति
'जाव सव्वदुक्खाणं अंतं करिस्संति' यावत्सर्वदुःखानामन्तं करिष्यन्ति, सेत्स्यन्ति
-सिद्धिं प्राप्स्यन्ति, मोत्स्यन्ति-कैवल्यो भविष्यन्ति, मोक्षयन्ति कर्मबन्धनात्,
परिनिर्वाप्यन्ति सर्वथा सुखिनो भविष्यन्ति, सर्वाणि च तानि दुःखानि-शारीर
मानसादीनि तेषां मन्तं-विनाशं करिष्यन्तीति ॥ सू० २६=२१ ॥

ओष्ठ छेदन, शिर छेदन, मुख छेदन, लिङ्गछेदन, हृदयोत्पाटन (हृदय-
को उखाड़ना) नयन, अण्डकोष, दन्त वदन एवं जिह्वा के उत्पाटन
आदि व्यथाओं का भागी नहीं होना पड़ता (दशाश्रुत स्कंध के छठे
अध्यायन के दशम सूत्र पृ० २३५ में इन यातनाओं के विषय में विशेष
देखना चाहिए ।) यावत् उन अहिंसकों को न अनेक प्रकार के दुःखों
का सामना करना पड़ता है और न दौर्मनस्यों का ही । वे अनादि
अनन्त दीर्घकालीन-दीर्घ मार्ग वाले चातुर्गतिक संसार अरण्य में पुनः
-पुनः भ्रमण नहीं करेंगे । वे सिद्ध होंगे, बुद्ध होंगे यावत् समस्त

छेदन ओठ-छेदन छेदन, शिर छेदन, मुख छेदन, लिङ्ग छेदन हृदयोत्पाटन,
(हृदयने छेदोत्पु) नयन, आंख अन्डकोष, दंत, मुख, अने लभने छेदोत्पु
विशेष व्यथा-पीडनोने लोगवनी पडती नथी. (दशाश्रुतस्कंधना छठ्ठा अध्या-
यनना दशमा सूत्र पृ. २३५ भां आ यातनाओना संबंधभां विशेष प्रका-
शथी वधुन करवाभां आवेक छे ते लज्जासुओओ त्याधी ओध वेपु" यावत्
ते अट्टिंसकेने अनेक प्रकारना दुःषोनेना सामने करवे पडते नथी. तथा
दौर्मनस्येना पणु सामने करवे पडते नथी. तेओ अनादि अनंत दीर्घ
कालीन-दीर्घ मार्गवाणा, चातुर्गतिक-शार गतिवाणा संसार रूपी अरण्य-
जंगलभां बारंवार भ्रमण करता नथी, तेओ सिद्ध थये. बुद्ध थये यावत्

अध्यायार्थबोधिनी टीका द्वि. भू. अ. २ क्रियास्थाननिरूपणम्

३४३

मूलम्—इच्छेतेहिं वारसहिं किरियाठाणेहिं वट्टमाणा जीवा णो सिज्झिंसु णो बुज्झिंसु णो परिणिव्वाइंसु जाव नो सब्बदुक्खाणं अंतं करेसु वा णो करेति वा णो करिस्संति वा । एयंसि चेव तेरसमे किरियाठाणे वट्टमाणा जीवा सिज्झिंसु बुज्झिंसु मुच्चिंसु परिणिव्वाइंसु जाव सब्बदुक्खाणं अंतं करेसु वा करंति वा करिस्संति वा । एवं से भिक्खू आयट्ठी आयट्ठिए आयगुत्ते आयजोगे आयपरक्कमे आयरक्खिए आयाणुकंपए आयनिप्फेइए आयाणमेव पडिसाहरेज्जासि त्तिवेमि ॥सू० २७॥४२॥

‘इति वीयसुयक्खंधस्स किरियाठाणे नामं वीईयमज्झयणं समत्तं’

छाया—इत्येतेषु द्वादशसु क्रियास्थानेषु वर्त्तमाना जीवा नो असिध्यन् नो अबुध्यन् नो अमुञ्चन् नो परिनिवृत्ताः यावन्तो सर्वदुःखानामन्तमकार्षुर्वा नो कुर्वन्ति वा नो करिष्यन्ति वा । एतस्मिन्नेव त्रयोदशे क्रियास्थाने वर्त्तमाना जीवाः असिध्यन् अबुध्यन् अमुञ्चन् परिनिवृत्ताः यावत्सर्वदुःखानामन्तमकार्षुर्वा नो कुर्वन्ति वा करिष्यन्ति वा । एवं स भिक्षुः आत्मार्थी आत्महितः आत्मगुप्तः आत्मयोगः आत्मपराक्रमः आत्मरक्षितः आत्मानुक्मणः आत्मनिस्सारकः आत्मानमेव मत्तिसंहरेदिति ब्रवीषि ॥ सू० २७=४२ ॥

॥ इति द्वितीयश्रुतस्कन्धीय द्वितीयाऽध्ययनम् ॥

टीका—अस्मिन् द्वितीयाऽध्ययने त्रयोदशक्रियास्थानानां विस्तरेण निरूपणं कृतम् । तत्र न आद्वादशक्रियास्थानं संसारकारणम्, त्रयोदशे तु—तद्विपरीत शारीरिक-मानस दुःखो का अन्त करेगे । कर्म बन्धन से छुटकारा प्राप्त करेगे और सर्वथा सुखी होगे ॥२६॥

‘इच्छेएहिं वारसहिं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—प्रकृत दूसरे अध्ययन में तेरह क्रियास्थानों का विस्तार पूर्वक निरूपण किया गया है । उनमें प्रथम के बारह क्रिया स्थान संसार

अवस्था शारीरिक-शरीर संबंधी अने मानसिक-मन संबंधी दुःखोना अंत करेगे, कर्म संबंधी छुटकारे प्राप्त करेगे, अने सर्वथा सुखी थये, ॥सू० २६॥

‘इच्छेएहिं वारसहिं’ इत्यादि

टीकार्थ—आ आहु जीव अध्ययनमां तेर क्रियास्थानानां विस्तार पूर्वक निरूपण करवामां आवी असुं छे, तेमां पडैलाना १२ बार क्रियास्थाने

નિત્યાઽપરિમેયાઽઽનન્દાત્મકમોક્ષકારણમિત્યપિ વ્યવસ્થાપિતમ્ । અતો દ્વાદશ-
ક્રિયાસ્થાનસેવકાઃ સંસારગતિમ્ આત્રયોદશોપસેવકાસ્તુ મોક્ષમિત્યેતમર્થં પ્રદર્શયન્-
-અધ્યયનોપસંહારવ્યાજેન સૂત્રમાનમયતિ-‘ઈચ્છેતેહિ’ ઇત્યેતેષુ ‘વાસસહિ’ દ્વાદશમુ
‘કિરિયાઠાળેહિ’ ક્રિયાસ્થાનેષુ-પૂર્વોપદશિતદ્વાદશક્રિયાસ્થાનેષુ ‘વટ્ટમાણા’ વર્ત-
માનાઃ ‘જોવા’ જીવાઃ-પ્રાણિનઃ મોહનીયકર્મવશાત્ ‘જો સિદ્ધિસુ’ નો અસિદ્ધયન્-
-સિદ્ધિ-મોક્ષં ન પ્રાપ્તવન્તઃ ‘જો બુદ્ધિસુ’ નો અબુદ્ધયન્-બોધ-કેવલજ્ઞાનં કથમષિ
ન પ્રાપ્તવન્તઃ, ‘જો મુર્ચ્ચિસુ’ નો અમુશ્ચન્-ન કર્મધ્યો મુક્તવન્તઃ ‘જો પરિજિવરાઈસુ’
નો પરિનિવૃત્તાઃ-મોક્ષં ન પ્રાપ્તા, ઇત્યર્થઃ । ‘જાત જો સર્વદુઃખલાળં અંતં કરેસુ વા’
યાવત્ નો સર્વદુઃખાના મન્તમકાર્ણુ વી-સર્વદુઃખાનામન્તં ન કૃતવન્તઃ, એતેન

કે કારણ છે । તેરહવાં ક્રિયાસ્થાનં ડનસે વિપરીત છે । બહ નિત્ય અપરિ-
મિત સુખ રૂપ મોક્ષ કા કારણ છે, યહ મો કહા જા જુકા છે । અતએવ
બારહ ક્રિયાસ્થાનોં કા સેવન કરને બાહે સંસાર કો પ્રાપ્ત કરતે છે ઓર
તેરહવે ક્રિયા સ્થાન કા સેવન કરને બાહે મોક્ષ કો પ્રાપ્ત કરતે છે ।
હસ અર્થ કો પ્રકાશિત કરતે હુએ અધ્યયન કે ઉપસંહાર કે રૂા મેં
સૂત્રકાર કહતે છે-

હન પૂર્વોક્ત બારહ ક્રિયાસ્થાનોં મેં વર્તમાન જીવોં ને મૂનકાલ મેં
મોહનીય કર્મ કે ઉદય હોને કે કારણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં કી છે કેવલ
જ્ઞાન પ્રાપ્ત નહીં ક્રિયા છે, કર્મોં સે મુક્તિ પ્રાપ્ત નહીં કી છે પરિનિર્વાળ
કો પ્રાપ્ત નહીં ક્રિયા છે, યાવત્ સમસ્ત દુઃખોં કા અન્ત નહીં ક્રિયા છે ।
બાહર ક્રિયા સ્થાનોં મેં રહે હુએ જીવ વર્તમાન મેં સી દુઃખોં કા અન્ત
નહીં કરતે છે ઓર ન અવિષ્ય મેં અન્ત કરેંગે ।

સંસારના કારણ ૩૫ છે. તેરમું ક્રિયાસ્થાન તેનાથી ઉલટું છે. અર્થાત્ તે નિત્ય
અપરિચિત સુખ ૩૫, મોક્ષનું કારણ છે. તે પણ કહેવામાં આવી ગયું છે
તેથી જ બાર ક્રિયાસ્થાનોનું સેવન કરવાવાળાએ સંસારને પ્રાપ્ત કરે છે
અને તેરમા ક્રિયાસ્થાનનું સેવન કરવાવાળા મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. આ
અર્થને સ્પષ્ટ કરતા થકા અધ્યયનના ઉપસંહાર ૩૫થી સૂત્રકાર કહે છે,—

આ પૂર્વોક્ત બાર ક્રિયાસ્થાનોમાં રહેનારા જીવોએ ભૂતકાળમાં મોહ-
નીય કર્મના ઉદય થવાને કારણે નિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી નથી. કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કયું નથી. કર્મોથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી નથી. પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરેલ નથી.
બાર ક્રિયા સ્થાનોમાં રહેલા જીવો વર્તમાનમાં પણ દુઃખોનો અંત કરતા
નથી. અને અવિષ્યમાં પણ અન્ત કરશે નહીં.

સમચાર્યચોધની ટીકા દ્વિ. ધુ. અ. ૨ ક્રિયાસ્થાનનિરૂપણમ્

૩૪૫

દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેષુ વિચ્છિન્નાનાઃ જીવાઃ કથમપિ સર્વદુઃસ્વાનામન્તમ્ 'ળો કરે'તિ વા' નો કુર્વન્તિ, વર્તમાનકાલેડપિ દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેષુ વિચ્છિન્નાનાઃ 'ળો કરિસંતિ વા' નો કરિષ્યન્તિ વા-સર્વદુઃસ્વાનામિત્યનુપજ્ઞનીયમ્ । દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેષુ વિચ્છિન્નાનસ્ય મોક્ષાશ્ચસંભવં દર્શયિત્વા, ત્રયોદશક્રિયાસ્થાને વિચ્છિન્નાનસ્ય મોક્ષાક્ષિ-સંભાવનાં દર્શયતિ-'અયંસિ ચેવ તેરસમે કિરિયાઠાળે' એતસ્મિન્નેચ ત્રયોદશે ક્રિયાસ્થાને 'વટ્ટમાળા' વર્તમાનાઃ 'જીવા' જીવાઃ 'સિદ્ધિમ્ણુ' અવિધ્યન્-સિદ્ધિ' ગતાઃ 'બુદ્ધિમ્ણુ' અબુદ્ધયન્-બોધં પ્રાપ્તવન્તઃ 'મુક્તિમ્ણુ' અમુક્તન્ સંસારકાન્તારમ્ 'પરિણિવ્રાજંતુ' પરિણિવ્રજાઃ-મોક્ષમધિગતવન્તઃ 'જાન સત્ત્વ દુઃસ્વાણં અંતં કરે'સુસા' યાવત્સર્વદુઃસ્વાનામન્તમકર્ણુર્વા । અતોતકાલે યે-એતસ્ય ત્રયોદશસ્થાનસ્ય-આસે-વનાદ્દહ્વોડમચન્ દુઃસ્વાન્તકરાઃ 'કરંતિ વા' કુર્વન્તિ વા, વર્તમાનેડપિ વહનો દુઃસ્વાન્તકરા ભવન્તિ, અવિષ્યન્તિ ચ-અવિષ્યતિકાલે સર્વદુઃસ્વાન્તકરાઃ વંદવઃ, 'અંતં સે મિશ્ચુ' અંતં સ મિશ્ચુઃ એતમ્-અનેન પ્રકારેણ દ્વાદશક્રિયાસ્થાનસ્ય વર્જયિતા-મિશ્ચુઃ 'આયટ્ટી' આત્માર્ગી-આત્મનોડર્પઃ આત્માર્થઃ-મોક્ષપ્રાપ્તિલક્ષણઃ સ વિચિતે યસ્ય સ તથા, 'આયદ્દિપ્પ' અસ્મદિતઃ આત્મનઃ હિતં કરણાણં યસ્ય સ તથા, 'આયગુત્તે' આત્મગુપ્તઃ-આત્મા ગુપ્તો યસ્ય સ તથા, 'આયજોગે' આત્મયોગઃ-કુશલમનઃ મનુષ્ઠિરૂપઃ સ યસ્યાસ્તિ સ તથા, 'આયરરક્કમે' આત્મપરાક્રમે-આત્મનિ

હસ પ્રકાર વાહર ક્રિયા સ્થાનો' મેં વિદ્યમાન જીવો' કે લિપે સિદ્ધિ આદિ કી પ્રાપ્તિ અસંભવ હૈ, યહ દિલ્લાલકર અવ તેરહવે' ગુપ સ્થાન મેં વિદ્યમાન જીવો' કો મોક્ષ પ્રાપ્તિ આદિ સંભવ દિલ્લાલતે હૈ-તેરહવે' ક્રિયા સ્થાન મેં વર્તમાન જીવો' ને સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ કી હૈ, કેવડ જ્ઞાન પ્રાપ્ત ક્રિયા હૈ સંસાર કાન્તાર સે મુક્તિ પ્રાપ્ત કી હૈ, પરિણિર્વાળ પ્રાપ્ત ક્રિયા હૈ યાવત્ સમસ્ત દુઃસ્વો' કા અન્ત ક્રિયા હૈ । વર્તમાન કાલ મેં જો હમ ક્રિયા સ્થાન મેં વર્તમાન હૈં ઓર અવિધ્યન્ મેં વર્તે, ઉન્હે' સિદ્ધિ-મુક્તિ પ્રાપ્ત હોતી । ઉન્કે સમસ્ત દુઃસ્વો' કા અન્ત હોતી ।

આ રીતે ધાર ક્રિયા સ્થાનોમાં રહેવાવાળા જીવોને માટે સિદ્ધિ વગે-રની પ્રાપ્તિ અસંભવ છે. એ બતાવીને હવે ૧૩ તેરમાં શુચસ્થાનમાં રહેલા જીવોને મોક્ષની પ્રાપ્તિનો સંભવ વિગેરે બતાવે છે. ૧૩ તેરમાં ક્રિયા સ્થાનમાં રહેવાવાળા જીવો સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. સંસાર રૂપી કાન્તાર-જંગલમાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે. પરિણિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે. યાવત્ સધળા દુઃખોનો અંત કરેલ છે. વર્તમાન કાળમાં જેઓ આ ક્રિયાસ્થાનમાં રહેલા છે, અને અવિધ્યમાં આ ક્રિયાસ્થાનમાં રહેશે. તેઓને સિદ્ધિ અને મુક્તિ પ્રાપ્ત થશે. અને તેઓના સધળા દુઃખોનો અંત થશે.

૧૭૭

સૂત્રકૃતાશ્વજી

સંયમે પરાક્રમો यस્ય સ સંયમપરાક્રમકારકઃ ‘આપરક્ષિણ’ આત્મરક્ષિતઃ—આત્મા-
રક્ષિતો દુર્ગતિપાપ્તેન સંસારાગ્નિનિવારણેન સ આત્મરક્ષિતઃ ‘આયાણુકંવણ’
આત્માનુકમ્પકઃ—આત્માનમાત્મચારિદારેણ અનુકમ્પતે इत्याત્માऽનુકમ્પકઃ ‘આવ-
ક્ષિપ્કેહણ’ આત્મનિસ્સારકઃ—આત્માને સંસારાગ્નિસ્સારયતીતિ આત્મનિસ્સારકઃ
સ સાધુઃ । ‘આયાણમેવ પદ્ધિસાહરેજ્ઞાસિ’ આત્માનમેવ પ્રતિસંહરેત્, આત્માને
શ્રવણભેદ્યો દ્વાદશક્રિયાસ્થાનેભ્યો નિવર્તયેત્, ‘સિ ચેમિ’ इति શ્રત્રીમિ—इत्થં-
શ્રવમેસ્વામી કથયમિ શ્રી તીર્થંકરમુલાચ્છુત્વા ॥૨૭=૪૨॥

इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुलमादिपदभूषितवाक्यप्रवृत्तवारि - ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री-पाटीलालवतिविरचितायां श्री सूत्रकृताश्वजस्य “समयार्थबोधिन्या-
लपया” व्याख्यया समलङ्कृतम् द्वितीयश्रुतस्कन्धस्य क्रियास्थाननामकं
द्वितीयाऽध्ययनं समाप्तम् ॥

બારહ ક્રિયા સ્થાનોં કા ત્યાગી આત્માર્થી—આત્મકત્યાગ યે
ઉચ્ચત, આત્મહિતૈષી, આત્મ ગુપ્ત, આત્મા કો વિષયોદિ સે ગોપ્ય
કરને બાલા, આત્મયોગી—આત્મસ્વરૂપ મેં રમણ કરને બાલા આત્મ
પરાક્રમ કરને બાલા, આત્માનુકમ્પી આશ્રવ કા ત્યાગ કરકે આત્મા
પર અનુકમ્પા કરને બાલા ઔર આત્મનિસ્સારિક—આત્મા કો સંસાર સે
તારને બાલા મિશ્રુ અપને આપકો સમસ્ત પાવોં સે દૂર રક્ષે । ‘સિ ચેમિ’
સુધર્માસ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં—હે જમ્બૂ ! જેસા તીર્થંકર
ભગવાનુ કે મુલ્હ સે મૈંને સુના હૈ વૈસા હી તુમ્હેં કહતા હ્મં ॥૨૭॥

द्वितीय श्रुत स्कन्ध का द्वितीय अध्यायन समाप्त ।

બાર ક્રિયાસ્થાનોના ત્યાગ કરવાવાળા એવા આત્મ કલ્યાણમાં ઉદ્યમ-
વાળા, આત્મ હિતૈષી, આત્મ ગુપ્ત, આત્માને વિષય વિગેરેથી ગોપન કરવા-
વાળા, આત્મયોગી—આત્મ-સ્વરૂપમાં રમણ કરવાવાળા, આત્મ પરાક્રમી—સંય-
મમાં પરાક્રમ કરવાવાળા, દુર્ગતિથી આત્માનું રક્ષણ કરવાવાળા, આત્માનુ
કંપી—આત્મવનો ત્યાગ કરીને આત્મા પર અનુકમ્પા—કરવા કરવાવાળા, અને
આત્મ નિસ્સારક—આત્માને સંસારથી તારવાવાળા મિશ્રુ-મુનિ પોતાને સઘળા
પાપોથી દૂર રાખે.

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે—હે જમ્બૂ તીર્થંકર ભગવા-
નની પાસેથી જે પ્રમાણે મેં સાંભળેલ છે, એજ પ્રમાણે હું તમોને
કહું છું. ॥૨૭=૨૭॥

श्रीश्व श्रुतस्कंधसुं श्रीश्व अध्यायन समाप्त ॥२-२॥

સમયાર્થચોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૩ આહારપરિજ્ઞાનિરૂપણમ્

૩૭૭

॥ અથ ત્રિતીયશ્રુતસ્કન્ધે તૃતીયમધ્યયનમ્ ॥

ત્રિતીય ક્રિયાસ્થાનનામકમધ્યયનં નિરૂપ્ય તૃતીયમધ્યયનં નિરૂપયતે । અતીતા-
ઽનન્તરાઽધ્યયને પ્રતિપાદિતં યત્-યઃ સાધુર્દ્રાદશક્રિયાસ્થાનં પરિત્યજ્ય પ્રયોદશં
ક્રિયાસ્થાનમારાચયતિ, આરાધયન્ સાવચસર્વકર્મભ્યો નિવૃત્તઃ સ્વકીયં કર્મ વ્યક્તિમ-
ળય મોક્ષગતિમાપાદયતિ । પરન્તુ-આહારશુદ્ધિમન્તરેણ સારચાઽનુષ્ઠાનાભિવૃત્તિ ચ
સંભવતીત્યત આહારપરિજ્ઞાર્થં તૃતીયમધ્યયનમ્ આરંભયતે । પ્રક્રાન્તાઽધ્યયને પ્રતિપાદ-
યિષ્યતિ-જીવઃ પ્રાયશઃ પ્રતિદિનમાહારમાદરતિ । તદમાવે શરીરનિર્વાહાઽસંભવાત્ ।
સમ્પત્તિ સૂત્રાઽનુગમેઽસ્ત્વલિતાદિગુણોપેતં સૂત્રમાહ-

તૃતીય અધ્યયન કા પ્રારંભ-

ક્રિયાસ્થાન નામક ત્રિતીય અધ્યયન કા નિરૂપણ કરકે અવ કમ્ પ્રાપ્ત તૃતીય અધ્યયન કા નિરૂપણ કરતે હૈં । પિછછે અધ્યયન મેં કહા ગયા હૈં કિ જો સાધુ બારહ ક્રિયાસ્થાનોં કો ત્યાગ કર તેરહવેં ક્રિયાસ્થાન કી આરાધના કરતા હૈ, વહ સમસ્ત સાવચ કાર્યોં સે નિવૃત્ત હોકર ઔર સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય કરકે મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરતા હૈ । કિન્તુ આહાર શુદ્ધિ કે વિના સાવચ અનુષ્ઠાન સે નિવૃત્ત હોના સંભવ નહીં હૈ । અતઃ-
એવ આહારપરિજ્ઞા કે લિપ્ત તીસરે અધ્યયન કા આરંભ કિયા જાતા હૈ । પ્રકૃત અધ્યયન મેં યહ કહા જાયગા કિ જીવ પ્રાયઃ પ્રતિદિન આહાર કરતા હૈ, કયોંકિ આહાર કે અભાવ મેં શરીર કા નિર્વાહ સંભવ નહીં હૈ । અતઃ અવ સૂત્રાનુગમ મેં અસ્ત્વલિત ગુણોં સે યુક્ત સૂત્ર કા ઉચ્ચારણ કિયા જાતા હૈ-‘સુચં મે આવસં તેણં’ હત્યાદિ ।

ત્રીજા અધ્યયનનો પ્રારંભ-

ક્રિયાસ્થાન નામના ત્રીજા અધ્યયનનું નિરૂપણ કરીને હવે ક્રમપ્રાપ્ત આ ત્રીજા અધ્યયનનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે-પાછલા અધ્યયનમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે જે સાધુ ૧૨ બાર ક્રિયાસ્થાનોનો ત્યાગ કરીને તેરમા ક્રિયાસ્થાનની આરાધના કરે છે. તે સધળા સાવચ કાર્યોથી નિવૃત્ત થઈને અને સધળા કર્મોના ક્ષય કરીને મોક્ષગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. પરંતુ આહારશુદ્ધિ વિના સાવચ અનુષ્ઠાનથી નિવૃત્ત થવું સંભવતું નથી. તેથી જ આહાર પરિજ્ઞા માટે આ ત્રીજા અધ્યયનનો આરંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનમાં એ કહેવામાં આવશે કે જીવ પ્રાયઃ દરરોજ આહાર કરે છે. કેમકે-આહાર વિના શરીરને નિર્વાહ સંભવતો નથી. હવે સૂત્રાનુગમમાં અસ્પષ્ટિત શુભેચાણા સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરવામાં આવે છે. તેનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે.-

‘સુચં મે આવસં તેણં’ હત્યાદિ

मूलम्—सुयं मे आउसं तेण भगवया एवमक्खायं इह खलु
 आहारपरिण्णामज्झयणे, तस्स णं अयमट्ठं—इह खलु पाईणं वा ४
 सव्वओ सव्वावंति च णं लोगंसि चत्तारि वीयकाया एवमाहिज्जंति,
 तं जहा—अग्गवीया मूलवीया पोरवीया खंभवीया, तेसिं च णं
 अहावीए णं अहावगासेणं इहेगइया सत्ता पुढवीजोणिया
 पुढवीसंभवा पुढवीवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा
 कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहजोणियासु पुढ-
 धीसु रुक्खत्ताए विउट्ठंति। ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढ-
 वीणं सिणेहमाहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं आउसरीरं
 तेउसरीरं वाउसरीरं वणस्सइसरीरं। णाणाविहाणं तसथावराणं
 पाणाणं सरीरं अचित्तं कुव्वंति परिविद्धत्थं तं सरीरं पुव्वाहारियं
 सथाहारियं विपरिणयं सारुविकडं संतं। अवरेऽवि य णं तेसिं
 पुढविजोणियाणं रुक्खाणं सरीरा णाणावण्णा णाणागंधा णाणा-
 रसा णाणाफासा णाणासंठाणसंठिया णाणाविहसरीरपोरगल-
 विउट्ठिया ते जीवा कम्मोववज्जगा भवंतीति मक्खत्तायं ।सू. १।४३।

छाया—श्रुतं मया आयुष्मता तेन भगवता—एवमाख्यातम् इह खलु आहार-
 परिणामाध्ययनम्, तस्य खलु अयमर्थः, इह खलु प्राचां वा ४ सर्वतः सर्वस्मिन् खलु
 लोके चत्वारो वीरकाया एवमाख्यायन्ते, तद्यथा अग्रवीजाः मूलवीजाः पर्ववीजाः
 स्कन्धवीजाः। तेषाञ्च खलु ययावीजेन यथाऽवकाशेन इहेकनये सत्त्वाः पृथिवीयो-
 निकाः पृथिवीसम्भवाः पृथिवीव्युत्क्रमाः तद्द्योनिकाः तत्सम्भवास्तद्व्युत्क्रमाः
 कर्मोपगाः कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः, नानाविधयोनिकानां पृथिवीषु वृक्षतया
 विवर्तन्ते। ते जीवाः नानाविधयोनिकानां तासां पृथिवीनां स्नेहमाहारयन्ति। ते
 जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरमप्यशरीरं तेजः शरीरं वायुशरीरं वनस्पतिशरीरम्।
 नानाविधानां त्रसथावरानां प्राणानां शरीरमचित्तं कुर्वन्ति परिविध्वस्तं तज्जरीरं

સિમ્યાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. યુ. અ. ૩ આહારપરિજ્ઞાનિકૂળપત્રમ્

૩૪૯

પૂર્વાહારિતિ ત્વવાહારિતિ વિપરિણતં સારૂપીકૃતં સ્યાત્ । અવરાણ્યપિ ચ खलु તેषાं
 પૃથિવીયોનિકાનાં વૃક્ષાણાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ નાનાવન્ધાણિ નાનારસાણિ
 નાનાસ્પર્શાણિ નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતાણિ નાનાવિષ્ણરીરપુદ્ગલવિકારિતાણિ । તે
 જીવાઃ કર્મોપપન્નાઃ ભવન્તીત્યાસ્વાતમ્ ॥૧૦૧-૪૩॥

ટીકા—સુધર્મસ્વામી જન્મુસ્વામિનં કથયતિ—ભગવાન્ શ્રીમહાવીરઃ—આહાર-
 પરિજ્ઞાનામકાઽધ્યયનસ્ય વર્ણનં કૃતવાન્ । इहलोके बीजहायनामको जीवो भवति,
 તસ્ય શરીરં बीजमेव अतः स बीजकाय इति कथ्यते । स च चतुर्विधः—अग्रबीजो
 मूलबीजः पर्वबीजः स्कन्धबीजश्च, इत्यमुपेवाऽभिप्रायं दर्शयति—‘सुयं मे’
 इत्यादि ‘आउसंतेणं भगवया’ आयुष्मता भगवता महावीरस्वामिना तीर्थकरेण,
 ‘एवमक्कायं’ एवं वक्ष्यमाणमकारेणारूपातं सदसि कथितम्, ‘सुयं मे’ तन्मया
 सुधर्मस्वामिना श्रुतम्, ‘इह खलु आहारपरिणामपञ्चपणे’ इह खलु आहार-
 परिज्ઞાનામકાઽધ્યયનમ્ । આહારસ્ય સ્ત્રોયકર્ત્તવ્યસ્વાઽકર્ત્તવ્યત્વસ્ય પ્રતિષાદનાત્-
 પ્તસ્યાઽધ્યયનસ્ય ‘આહારપરિજ્ઞા’ इति नाम प्रवति । ‘तस्स णं अयंहे’ तस्वा-

ટીકાર્થ—સુધર્મા સ્વામી જન્મુ સ્વામી સે કહતે હૈ—ભગવાન્ શ્રી
 મહાવીર ને આહાર પરિજ્ઞા નામક અધ્યયન કા વર્ણન કિયા હૈ । इस
 लोक में बीजकाय नामक जीव होता है । उसका शरीर बीज ही होता
 है, अतएव वह बीजकाय कहलाना है । वह चार प्रकार का है—अग्र-
 बीज, मूलबीज, पर्वबीज और स्कन्धबीज । इसी अर्थ को सूत्रकार दिख-
 लाते हैं—आयुष्मान् भगवान् महावीर स्वामीने इस प्रकार समवसरण
 में कहा है । मैंने (सुधर्मा स्वामी) ने भगवन्मुखसे हे जन्म ! सुना है ।
 यहां आहार परिज्ઞા નામક અધ્યયન હૈ । इस अध्ययन में आहार के
 संबंध में कर्त्तव्य अकर्त्तव्य का प्रतिपादन करने के कारण इस अध्ययन
 का नाम ‘आहारपरिज्ઞा’ हૈ । इस अध्ययन का यह अर्थ है—

ટીકાર્થ—સુધર્માસ્વામી જન્મુસ્વામીને કહે છે કે—ભગવાન્ શ્રી મહાવીર
 સ્વામીએ આહાર પરિજ્ઞા નામના અધ્યયનનું વર્ણન કરેલ છે. આ લોકમાં
 બીજકાય નામના જીવો હોય છે. તેનું શરીર બીજ રૂપ જ હોય છે. તેથી જ
 તે બીજકાય કહેવાય છે. તે ચાર પ્રકારના છે—અગ્રબીજ, મૂલબીજ, પર્વબીજ,
 અને સ્કંધબીજ, આ જ વિષય હવે સૂત્રકાર બતાવે છે.—આયુષ્માન્ ભગવાન્
 મહાવીર સ્વામીએ આ પ્રમાણે સમવસરણમાં કહેલ છે. મેં (સુધર્મા સ્વામી)એ
 કે જન્મુ ભગવાન્ પાસેથી સાંભળ્યું છે.

અર્થઃ 'દ્વિચ્છલ પાર્ણિ વા ૪' દ્વિ ચ્છલ પાર્ણિ વા પતીચ્છા વા હરીચ્છા વા
 અચાર્યા વા ૪, 'સન્નમ્મો સન્નમ્મવતિ' સર્વતઃ સર્વસ્મિન્નપિ 'લોગંસિ ચત્તારિ ચીય-
 કાયા એવ માહિજ્જંતિ' લોકે ચત્તારો ચીનકાયા એવાહવાયન્તે। 'તં જદા'
 તચ્ચથા-અગ્ગવીના' અગ્ગવીનાઃ-અગ્ગે-ઉપરિતનમાગે ચીનં ચેવાં તેડપ્પવીનાઃ યથા
 તિલતાલામ્માદયઃ 'મૂલવીયા' મૂલવીનાઃ-મૂલમેવ ચીનમુત્પત્તિકારણં ચેવાં તે
 મૂલવીનાઃ-કમલકન્દપમ્મુત્તયઃ, 'પૌરવીયા' પર્વવીનાઃ-પર્વાણિ 'મ્મન્થી પર્વે
 વા ચીનં ચેવાં તે પર્વવીનાઃ દ્ધુમ્મુલાઃ 'સ્કંધવીયા' સ્કન્ધઃ 'સ્પૂહપ્પ
 ચીનં' ચેવાં તે સ્કન્ધવીનાઃ-સલ્લકી પમ્મુત્તયઃ 'તેસિ ચ ણં અદ્ધાવી-
 ણં અદ્ધાવમાસેણં' તેવાચ્છ ચ્છલ યથા ચીજેન યથાડવકાશેન, તત્ત તેવાં ચતુર્વિધાનાં
 વનસ્પતિકાધિકાનાં યથાચીજેન યદ્વસ્ય ચીનમુત્પત્તિકારણં તદ્ યથાચીજં
 તેન યથાચીજેન, યથા શાલ્યકુરુરસ્ય શાલ્લિચીનમ્-ઉત્પત્તિકારણમ્, યથાડવકાશેન

હસ લોક મેં પૂર્વ આદિ ચારોં દિશાઓં મેં ચાર પ્રકાર કે ચીજકાચ
 કહે ભળ હેં। વે હસ પ્રકાર હેં-અગ્ગવીજ જિન વનસ્પતિયોં કે અગ્ગ ભાગ
 (ઊપરી ભાગ) મેં ચીજ હો। જેસે તિલતાલ આમ આદિ કે વૃક્ષ। મૂલ-
 વીજ-મૂલ હી જિનકા ચીજ અર્થાત્ ઉત્પત્તિ સ્થાન હો, બહ મૂલવીજ હે
 જેસે કમલકન્દ આદિ। પર્વવીજ-પર્વ હી જિનકા ઉત્પત્તિસ્થાન હો જેસે દ્ધુ
 આદિ। સ્કંધવીજ-સ્કંધ હી જિનકા ચીજ હો, જેસે શાલ્લકી આદિ। હન
 ચીજકાચ જીવોં મેં જો જીવ ચીજ સે ઓર જિસ અવકાશ (પ્રદેશ) મેં ઉત્પન્ન
 હોને કી યોગ્યતા વાળે હોતે હેં, વે જીવ ઉસો ચીજ ઓર ઉસી પ્રદેશમેં

અહિયાં આહારપરિશા નામનું અધ્યયન છે. આ અધ્યયનમાં આહારના સંબંધમાં
 કર્તવ્ય, અકર્તવ્યનું પ્રતિપાદન કરવાના કારણે આ અધ્યયનનું નામ 'આહાર
 પરિશા' એ પ્રમાણે છે. આ અધ્યયનનો આ નીચે બતાવ્યા પ્રમાણેનો ભાગ છે.-

આ લોકમાં પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશાઓમાં ચાર પ્રકારના બીજકાચ
 કહેવામાં આવ્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે. ૧ અગ્ગબીજ એ વનસ્પતિયેના અગ્ગ-
 ભાગમાં (ઉપરના ભાગમાં) બીજ હોય જેમકે તલ તાડ અને આંખાના વૃક્ષ
 વિગેરેમાં હોય છે, તે અગ્ગબીજ કહેવાય છે.

(૨) મૂલબીજ-મૂળ જ જેનું બી હોય અર્થાત્ ઉત્પત્તિ સ્થાન હોય,
 કમળકંદ મૂળા વિગેરે. તે મૂળબીજ કહેવાય છે.

(૩) પર્વબીજ-પર્વ જેના બીજ રૂપ હોય જેમકે શેલડી વિગેરે.

(૪) સ્કંધ બીજ-સ્કંધ જેનું બી હોય જેમકે શલ્લકી વિગેરે.

આ બીજકાચ છવેમાં જે છવ બીધી અને જે અવકાશ (પ્રદેશ)માં
 ઉત્પન્ન થવાની યોગ્યતાવાળા હોય છે. તે બીજો એજ બીજ અને એજ પ્રદે-

જન્મવાદવૈયોગિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૩ આહારપરિહાનિકપણમ્

૧૫૧

-યો યસ્યાઽવકાશઃ-યદ્ યસ્યોત્પત્તિસ્થાનમ્-તેન યથાઽવકાશેન, તથેવમ્-
 'દેહેમાયા સત્તા પુઠ્ઠવીજોનિયા' રૂઠૈકતયે સત્ત્વાઃ પૃથિવીયોનિકાઃ તથેવં યથા
 વીજેન યથાવકાશેન, રૂઠ જગતિ કેવન સત્ત્વાઃ માણિનઃ તથાવિધકર્મોદયાત્ વન-
 સ્પતિવૃત્ત્યન્તે વનસ્પતિષુ ઉત્પદ્યમાના અપિ પૃથિવીયોનિકા મવન્તિ । 'તદ્વા-પુઠ્ઠવી
 સમવા' પૃથિવોસમ્મવાઃ પૃથિવ્યાં સમ્મવાઃ-સદા મવનમુત્પત્તિર્યેવાં તે તથા । 'પુઠ્ઠવી-
 બુક્કમા' પૃથિવીબ્યુત્કમાઃ પૃથિવ્યામેવ વિન્નિવિધમ્ ઉપાવસ્યેન ક્રમઃ-ક્રમર્થ
 તે તથા, પૃથિવ્યામેવ ક્રમણલક્ષણવૃદ્ધિ માત્તા મવન્તિ । 'તઽજોનિયા' તદ્યોનિકાઃ
 પૃથિવીકારણકા અપિ 'તસંમવાઃ-તત્સંમવાઃ પૃથિવીતઃ સમુત્પન્નાઃ' 'તદુત્કમા'
 તદ્બ્યુત્કમાઃ-પૃથિવ્યાં વર્દિતાઃ, 'કમ્મોવગા' કર્મોપગાઃ-કર્મબલાદ વનસ્પતિ-
 ક્ષાવાદામત્ય તેષ્વેવ વનસ્પતિકાયેષુ પુનઃ સમુત્પન્નન્તે 'કમ્મર્ણિયાણે' કર્મ-
 નિદાનેન, તથા તે જીવાઃ કર્મેનિદાનેન=કર્મકારણેન સમાકુલ્યમાણાઃ 'તત્થ બુ-
 વ્કમા' તત્થ બ્યુત્કમાઃ-તત્થ-વનસ્પતિકાયે બ્યુત્કમાઃ-સમાગતાઃ 'ખાણાવિહજોનિ-
 યાહુ પુઠ્ઠવીસુ' નાનાવિધયોનિકાસુ પૃથિવીષુ 'સ્વસ્વત્તાપ્ વિઠ્ઠેતિ' વૃક્ષતથા
 વિવર્તન્તે-ઉત્પન્નન્તે । 'તે જીવા તેસિ ખાણાવિહજોનિયાણં પુઠ્ઠવીણં સિણેદમાહા-
 રેસિ' તે-વનસ્પતિજીવાઃ નાનાવિધયોનિકાનાં તાસાં પૃથિવીનાં સ્નેહ-સ્નિગ્ધમાર્થ

પૃથ્વી પર ઉત્પન્ન હોતે છે । હસ પ્રકાર કોઈ જીવ કર્મોદય સે વનસ્પતિ
 મેં ઉત્પન્ન હોકર મી પૃથ્વીયોનિક હોતે છે । વે પૃથ્વી પર સ્થિત રહતે
 હેં ઓર પૃથ્વી પર હી અનુક્રમ સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે છે । વે પૃથ્વી
 પર ઉત્પન્ન હોને વાલે, પૃથ્વી પર રહને વાલે ઓર પૃથ્વી પર હી વૃદ્ધિ
 કો પ્રાપ્ત હોને વાલે જીવ કર્મ કે બલ સે ઓર કર્મ કે નિદાન સે વન-
 સ્પતિ કાય સે આકર નાના પ્રકાર કી યોનિ વાલી પૃથ્વી મેં વૃક્ષ રૂપ
 મેં પુનઃ ઉત્પન્ન હોતે છે । વે વનસ્પતિ જીવ નાના પ્રકાર કી યોનિવાલી
 વક્ષ પૃથ્વી કે સ્નેહ કા આહાર કરતે છે । વે જીવ પૃથ્વી દારીર અશ્-

શમાં પૃથ્વી પર ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે કેટલેક જીવ કર્મના ઉદયથી વન-
 સ્પતિમાં ઉત્પન્ન થઈને પણ પૃથ્વીયોનિક હોય છે. તે બધા પૃથ્વી પર જ
 સ્થિત રહે છે. અને પૃથ્વી પર જ અનુક્રમથી ઉત્પન્ન થવાવાળા, પૃથ્વી પર
 સ્થિત રહેવાવાળા, અને પૃથ્વી પરજ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થવાવાળા જીવો કર્મના
 બળથી અને કર્મના નિદાનથી, વનસ્પતિકાયથી આવીને અનેક પ્રકારની
 યોનીવાળી પૃથ્વીમાં વૃક્ષ-ઝાડપશુથી ફરીથી ઉત્પન્ન થાય છે.

તે વનસ્પતિકાય જીવો અનેક પ્રકારની યોનીવાળી તે પૃથ્વીના સ્નેહનો
 આહાર કરે છે. તે બીજે પૃથ્વી શરીર, અપ્ શરીર, વાસુ શરીર, અગ્નિ

ચિત્કળગારૂપમાહારયન્તિ-પિબન્તિ વૃક્ષરૂપેણ પરિણતા સ્તે જીવાઃ પૃથિવીસ્નેહં પિબન્તિ । ‘તે જીવા આહારે’તિ’ તે જીવા-આહારયન્તિ-આહારં કુર્વન્તિ પુદ્ગી-સરીરં’ પૃથિવી શરીરમ્ । ‘આસરીરં’ અપ્શરીરમ્ । ‘તેસરીરં’ તેજઃ શરીરમ્-ઉષ્ણતારૂપમ્ । ‘વાસરીરં’ વાયુશરીરમ્ । ‘વનસ્પતિશરીરમ્’ વનસ્પતિશરીરમ્, આહરયન્તીતિ પૂર્વેણ સમ્બન્ધઃ । વૃક્ષાદિરૂપેણ સમુત્પન્ના સ્તે જીવાઃ ‘જાણાવિહારણં તસથાવરાણં પાણાણં’ નાનાવિધાનાં ત્રસથાવરાણાં પ્રાણાનાં જીવાનામ્, ‘સરીરં અચિત્તં કુર્વન્તિ’ શરીરં વેદં સ્વકાપેનાશ્ચિત્પાડચિત્તં કુર્વન્તિ, પુનસ્તદેવ ‘પરિકિઙ્ક-સ્થં’ પરિકિઙ્કસ્તં-નદૃષ્ટાયં ત્રસથાવરાણામ્ ‘તં સરીરં’ તન્નરીરમ્ ‘પુષ્પાદારિયં’ પૂર્વાદારિતમ્-પૂર્વસ્મિન્ કાલે ઉપશ્ચુકતમ્, ‘તથા હારિયં’ તત્ત્વાદારિતમ્-ઉત્પત્ત્યન-ન્તરં ત્વગ્દ્વારા-આહારિતં પૃથિવ્યાદીનાં શરીરમ્ આહાર્યં ચ, ‘ત્રિપરિણયં’ ત્રિપરિણ-તમ્ ‘સાચ્ચિકિઙ્કં સંતં’ સાચ્ચીકૃતં સ્થાત્ તે વૃક્ષાદિ જીવાઃ પૃથિવીકાયશરીરમાહ-રિતં તન્નરીરં સ્વસ્વરૂપેણ ત્રિપરિણમયન્તિ-સ્વ સ્વ રૂપં કુર્વન્તીતિ યાત્, ‘અવરેડ-વિ યળં તેસિં પુદ્ગીજોણિયાણં રૂક્ષાણં’ અવરેડપિ ચ ત્વજ્ઞ પૃથિવીયોનિકાનાં વૃક્ષા-જામપરાણપિ યાનિ શરીરાણિ પૃથિવીશરીરાજ્જાતાનિ, ‘સરીરા’ શરીરાણિ ‘નાના વૃણા’ નાનાવર્ણાનિ વિલક્ષ્ણરૂપેણેતિ પૃથિવ્યાદિરૂપાડપેક્ષયા મયન્તિ । તથા ‘જાણાગંધા’ નાનાગન્ધાનિ-પૃથિવ્યાં યાત્ ગન્ધસ્વરૂપેક્ષયા વિભિન્નગન્ધસમગ્નનાનિ

શરીર અગ્નિશરીર, વાયુશરીર ઓર વનસ્પતિ શરીર કા મી આહાર કરતે હૈ । નાના પ્રકાર કે ત્રસ એં સ્થાવર જીવોં કે શરીર કો અચિત્ત કર દેતે હૈ । પૃથ્વી કે શરીર કો અચિત્ત કરતે હૈ ઓર પહેલે આહાર કિયે હુર તથા ઉત્પત્તિ કે પશ્ચાત્ ત્વચા આહાર કિયે હુર પૃથ્વીકાય આદિ કે શરીર કો અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કર લેતે હૈ । उन पृथिवीयोनिक वृक्षों के अन्य शरीर भी होते हैं जो अनेक प्रकार के वर्ण, गंध, रस, स्पर्श एवं नाना प्रकार की अवयव रचनाओं से युक्त तथा अनेक प्रकार के पुद्गलों से बने हुए होते हैं ।

શરીર, અને વનસ્પતિ શરીરને પશુ આહાર કરે છે, તેઓ અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના શરીરને અચિત્ત કરી દે છે. પૃથ્વીના શરીરને અચિત્ત કરે છે. અને પહેલાં આહાર કરેલા તથા ઉત્પત્તિની પછી ત્વચા-આમડીના-છાલ દ્વારા આહાર કરેલા પૃથ્વીકાય વિગેરેના શરીરને ચોતાના શરીર રૂપથી પરિણામવી લે છે. તે પૃથ્વી યોનિવાળા વૃક્ષોના બીજાશરીરો પશુ હોય છે. જે અનેક પ્રકારના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને અનેક પ્રકારના અવયવોની રચનાઓથી યુક્ત તથા અનેક પ્રકારના પુદ્ગલોથી બનેલા હોય છે.

હનયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. બુ. અ. ૩ આહારપરિણાનિરૂપણમ્

૧૫૬

મન્યન્તિ । 'ખાણારસા' નાનારનાનિ-પૃથિવ્યપેક્ષયા વિભિન્નાસયુક્તાનિ, 'ખાણા-
પાકા' નાનાસ્વર્ણાનિ-તદપેક્ષયા વિભિન્નસ્વર્ણાનિ, 'ખાણાસંઠ.ખપંઠિયા' નાના-
સંસ્થાનસંસ્થિતાનિ, અનેરૂપકારકસંસ્થાનયુક્તાનિ । 'ખાણાવિહસરી(પુઢ્વીલલલિ-
લિતા' નાનાવિશ્વશરીરપુઢ્વીલલલિકારિતાનિ-નાનારસરીર્યવિપાકા નાનાપુઢ્વીલોપચયાદ
પુરૂપસંસ્થાનમ્ દદાલ્યસંહનનાશ સ્થુરિતિ માત્રઃ ।

નમુ જીવા વૃક્ષરૂપેણ પૃથિવ્યાદિશ્ચી જાયન્તે, તત્ત્વ પરમેશ્વરઃ કારણમ્,
કાલાદિ ચાં કારણં સ્યાત્ ઇત્યાશક્કાં પરિહરતિ-‘તે જીવા કમ્પોવવન્ના મર્વન્તિ
સિ મક્ષ્યાયં’ તે જીવાઃ કર્મોપવન્ના મર્વન્તિ, ન તુ તન્મેશ્વરઃ કાલી ચા કારણમ્ ।
વૃક્ષશરીરધારણે સ્વકૃતં કર્મૈવ હેતુર્મર્વાત, ન કાલાદિરિતિ તીર્થંકરૈરાહ્યાતમ્-
અધિતમિતિ ॥૫૦ ૧-૪૩ ॥

મૂલમ્-અહાવરં પુરવ્વાયં રૂઢેગદ્યા સત્તા રુક્ષજોણિયા
રુક્ષસંભવા રુક્ષવુક્કમા, તડજોણિયા તસ્સંભવા તદુવ્વકમા
કમ્પોવગા કમ્પણિયાણેણં તત્થ વુક્કમા પુઢ્વીજોણિયહિ
રુક્ષેહિ રુક્ષવત્તાણ વિઠદંતિ, તે જીવા તેસિં પુઢ્વી જોણિયાણં
રુક્ષાણં સિણેમાહરેતિ, તે જીવા આહરેતિ પુઢ્વીસરીરં આડ-
તેડવાડવળસસહસરીરં, ખાણાવિહાણં તત્થાવરાણં પાણાણં
સરીરં અચિત્તં કુવંતિ, પરિવિહરત્થં તં સરીરં પુઢ્વાહારિયં તયા-

વે જીવ વૃક્ષ કે રૂપ મેં પૃથ્વી આદિ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો ડનકી
ઉત્પત્તિ મેં પરમેશ્વર અથવા કાલ આદિ કોઈ કારણ હોગા ? હસ ડાંકા
કા નિષારણાર્થ મુત્રકાર કરતે હૈં-વે જીવ અપને કર્મોં કે વક્ષીમૂલ
હોતે હૈં । હેશ્વર યા કાલ કારણ નહીં હૈં પરન્તુ વૃક્ષ કા ગરીર ધારણ
કરમે મેં ડનકે દ્વારા કૂન કર્મ હી કારણ હોતા હૈં । એમા તીર્થંકર
મગબન્નો ને કહા હૈં ॥ ૧ ॥

તે હુવે વૃક્ષ-આડના રૂપથી પૃથ્વી વિગેરેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. તો
તેઓની ઉત્પત્તિમાં પરમેશ્વર અથવા કાળ વિગેરે કોઈ કારણ હશે ? આ
શંકાનું નિવારણ કરતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-તે બીજે પેતાના કર્મોને વથા હોય
છે. ઇશ્વર અથવા કાળ તેમાં કારણ નથી. પરંતુ વૃક્ષનું શરીર ધારણ કરવામાં
તેઓ દ્વારા કૃષિકા કર્મો જ કારણ હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકર મગવાનેબ્ધે
કહેલ છે. ॥સૂ. ૧॥

સુ. ૪૫

૩૫૪

સ્વચ્છતાશ્લોકે

હારિયં ત્રિપરિણામિયં સારુચિકટં સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં
 રુક્ત્વજોણિયાણં રુક્ત્વાણં સરીરા ણાણાવન્ના ણાણાગંધા ણાણા
 રસા ણાણાફાસા ણાણાસંઠાણસંઠિયા ણાણાવિહસરીરપુગ્ગલ
 વિડઘિયા તે જીવા કમ્મોવવન્નગા ભવંતીતિ મક્કલાયં ॥સૂ૦ ૨૧૪૪॥

છાયા—અથાઽપરં પુરાઽઽહયાતમ્ ઇહૈકતયે સત્ત્વા વૃક્ષયોનિકાઃ વૃક્ષસમ્મવા
 વૃક્ષવ્યુત્ક્રમાઃ । તદ્વૃથોનિકા સ્તત્સમ્મવા સ્તદુપક્રમાઃ કર્મોપગાઃ કર્મનિદાનેન તત્ત્વ
 વ્યુત્ક્રમાઃ પૃથિવીયોનિકેષુ વૃક્ષેષુ વૃક્ષતયા ત્રિવર્તન્તે । તે જીવાઃ તેષાં પૃથિવી-
 યોનિકાનાં વૃક્ષાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ, તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરમપ્તેજો-
 ષાણુવનસ્પતિશરીરમ્ । નાનાવિધાનાં ત્રસસ્થાવરાણાં માણાનાં શરીરમવિતં કુર્વન્તિ ।
 પરિવિધવસ્તં તચ્છરીરં પૂર્ણદારિતં ત્વચાદારિતં વિશરિણામિતં સારુપીકૃતં સ્યાત્ ।
 અપરાપ્યપિ તેષાં વૃક્ષયોનિકાનાં વૃક્ષાણાં શરીરાણિ નાનાત્રણીનિ નાનાગન્ધાણિ
 નાનારસાણિ નાનાસ્પર્શાણિ નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતાણિ નાનાવિધશરીરપુત્રઘ્નિકારિ-
 તાણિ । તે જીવાઃ કર્મોપપન્નકા ભવન્તીત્યાહયાતમ્ સૂ૦ ૨-૪૪ ।

ટીકા—પૃથિવીયોનિકાન્ વનસ્પતીન્ વૃક્ષાન્ નિરૂપ્ય વૃક્ષયોનિકવૃક્ષસ્વ-
 રૂપમાહ—‘અહાવરં પુરક્લાયં’ અથાઽપરં પુરાહયાતમ્, અન્નજરં સીર્થકરદેવેનાઽપરો
 વનસ્પતિભેદઃ પ્રદર્શિતઃ, ‘ઇહેગદ્યા સત્ત્વા રુક્ત્વજોણિયા’ ઇહૈકતયે સત્ત્વા જીવા
 વૃક્ષયોનિકાઃ, વૃક્ષા એવ યોનિઃ—ઉત્પત્તૌ કારણં યેષાં તે, વૃક્ષોપરિ સમુત્પન્ના
 ક્ત્યર્થઃ, ‘રુક્ત્વસમવા’ વૃક્ષસમ્મવાઃ—વૃક્ષે એવ વર્તમાનાઃ ‘રુક્ત્વચુક્રમા’ વૃક્ષવ્યુ-

‘અહાવરં પુરક્લાયં’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોં કા નિરૂપણ કરકે મય વૃક્ષ યોનિક
 વૃક્ષોં કા સ્વરૂપ કહતે હૈં—તીર્થકર મગવાન્ ને વનસ્પતિને કા વૃક્ષરા ભેદ
 કહા હૈ । વહ ભેદ હૈ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ જો વૃક્ષ વૃક્ષ કે ઉપર ઉત્પન્ન
 હોતા હૈ, વહ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ કહલાતા હૈ । વૃક્ષ સે ડાકી ઉત્પત્તિ
 હોતી હૈ । વૃક્ષ મૈ હી યે વર્તમાન રહતે હૈં ઓર વૃક્ષ મૈ હી વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત

‘અહાવરં પુરક્લાયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પૃથ્વી યોનિવાળા વૃક્ષોત્તુ નિરૂપણ કરીને હવે વૃક્ષયોનિવાળા
 વૃક્ષોત્તુ નિરૂપણ કરે છે —તીર્થકર ભગવાને વનસ્પતિને બીજો ભેદ કહેલ છે.
 તે ભેદ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ એ પ્રમાણેનો છે. એ વૃક્ષ, વૃક્ષ ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે,
 તે વૃક્ષયોનિવાળા વૃક્ષો કહેવાય છે. વૃક્ષથી તેઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. વૃક્ષમાં
 જ તેઓ રિધત રહે છે, અને વૃક્ષમાં વધે છે, વૃક્ષયોનિવાળા, વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન

સ્ક્રમાઃ-વૃક્ષે एव वर्द्धनशीलाः । 'तज्जોणिયા' तदयोनिः-वृक्षयोनिः । 'तस्संभवा' तत्संभवाः 'तदुत्क्रमा' तदव्युत्क्रमाः-वृक्षे एव वर्द्धमानाः, न केवलं वृक्षा एव कारणं वृक्षयोनिवृक्षाणाम्, किन्तु-'कम्मोवणा' कर्मोपमाः-कर्मवशवर्तिनः, 'कम्मनियाजेणं' कर्मनिदानेन-कर्मनिमित्तेन 'तत्थ वृक्षस्स' तत्र वृक्षे वर्द्धमानाः 'पुढरीजोणियाणं रुक्खेहि' पृथिवीयोनिकेषु वृक्षेषु 'रुक्खत्ताप पिउंत्ति' वृक्षतया-वृक्षरूपेण चित्तं-ते । तादृशजीवा वृक्षरूपेण वृक्षोपरि-जायन्ते । 'ते जीवा तेसिं पुढरीजोणियाणं रुक्खवाणं' वृक्षोपरिविद्यमानास्ते वृक्षयोनि-वृक्ष जीवाः पृथिवीयोनिकानां वृक्षाणाम् 'सिणेहमाहारेति' स्नेहम्-स्निग्धभावमाहा-रयन्ति, वृक्षरसस्यैवाऽऽहारं कुर्वन्ति, 'ते जीवा' ते-वृक्षयोनिवृक्षजीवाः 'आहारेति' आहारयन्ति 'पुढवीसरीरं आउतेउवाउवणस्सःसरीरं' पृथिवीसरीरम् अनेजीवायुवनस्पतिसरीरम्, आहारयन्तीतिशेषः । तथा ते वृक्षयोनिवृक्षजीवाः 'णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरं अचित्तं कुंत्वंति' नानाविधानाम्-अनेकपकाराणां त्रसस्थावराणां माणानां-जीवानां यन्त्ररीरं स्वकायेनाश्रित्य अचित्तं कुर्वन्ति । सचित्तस्यापि तच्छरीरस्याऽचित्ततां नयन्ति, 'परिविद्धत्वं' परि-

होते हैं । वृक्ष योनि बाछे, वृक्ष में उत्पन्न होने बाछे और वृक्ष में ही वृद्धि प्राप्त करने बाछे वे जीव भी अपने कर्मों के अधीन होते हैं । कर्म के निमित्त से वृक्ष में बढते हुए वे जीव पृथ्वीयोनि-वृक्षों में वृक्ष रूप से उत्पन्न होते हैं । वृक्ष के ऊपर पैदा होते हैं । वृक्ष के ऊपर उत्पन्न होने बाछे वे वृक्षयोनि-वृक्षों के स्नेह का आहार करते हैं । वे पृथ्वी, जल, तेज, वायु और वनस्पति के शरीर का भी आहार करते हैं । वे अनेक प्रकार के त्रस और स्थावर जीवों के शरीर को अपने शरीर से आश्रित करके अचित्त कर देते हैं । अर्थात् उनके सचित्त शरीर का रस खींच कर उन्हें अचित्त कर देते हैं । अचित्त

થવાવાળા, અને વૃક્ષમાંજ વધવાવાળા તે જીવો પણ પોતપોતાના કર્મેની આધીન હોય છે કર્મના નિમિત્તે વૃક્ષમાં વધતા જોવા તે જીવો પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોમાં વૃક્ષપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. વૃક્ષના ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે, વૃક્ષોના ઉપર ઉત્પન્ન થવાવાળા તે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષ, પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોના સ્નેહને આહાર કરે છે. તેઓ પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ અને વનસ્પતિના શરીરને પણ આહાર કરે છે તેઓ અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના શરીરને પોતાના શરીરથી આશ્રિત કરીને અચિત્ત કરી દે છે. અર્થાત્ તેઓના સચિત્ત શરીરને રસ ખેંચીને તેઓને અચિત્ત કરી દે છે. અચિત્ત કરેલા તથા

વિધ્વસ્તપ્-નદ્યાપ્ 'તે સરીર' તન્ડરીસ્ 'પુત્રાહારિયં' પૂર્ણહારિત્-પૂર્વકાલે
 અત્મસાત્કૃતમ્, 'તયાહારિયં' તવાડ્ડહારિતમ્, વિપરિણામિયં સારૂવિકડં સંતં'
 વિપરિણામિતં સત્ સારૂપોકૃતં સ્યાત્-તાનિ શરીરાણિ સ્વ સ્વરૂપાણિ કુર્વન્તિ,
 'અરે ત્રિ ય ણં તેષિં' અપરાણપિ ચ સ્વતુ તેવામ્ 'સ્વજ્વજોગિયાણં' સ્વજ્વાણં'
 વૃક્ષયોનિકાનાં વૃક્ષાણામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ ધરન્તીતિ શેષઃ । કયંધુવાનિ તસ્મિ
 શરીરાણિ-ઇતિ જિહ્વાસાયાં તદ્વિશેષયાનિ આહ 'ળાણાવળ્યા' નાનાવળ્યાનિ, 'બાળા-
 ગંધા' નાનાગન્ધાનિ 'ળાળારસા' નાનારસાદિ 'ળાળાકાસા' નાનસ્પર્શાનિ
 'ળાળાસંઠાળસંઠિયા' નાનાસંસ્થાનસંસ્થિયાનિ 'ળાળાવિહસરીરપે' ગલવિહસ્રિયા'
 નાનાવિધશરીરપુદ્ગલવિકારિતાનિ, એતેષાં વ્યાખ્યાનં પૂર્વસૂત્રે કૃતમેવ નાડતઃ
 પુનરપ્ર ક્રિયતે, તત્તુ તત્ત એવ દ્રષ્ટવ્યમ્ । 'તે' તે-વૃક્ષા જીવાઃ 'કમ્મોવવન્નમ્'
 કર્મોપપન્નકાઃ-કર્મપરાધીના અસ્વતન્ત્રઃ સન્તઃ તાદૃશશરીરં પ્રાપ્તા ભવન્તિ, 'ક્ષિ
 તીર્થકરેળાડ્ડરૂપાત્મ-કથિતમિતિ । સૂ-૨-૪૪।

કિં હુવ તથા પહેલે આહાર કિં હુવ એવં સ્વચા કે દ્વારા આહાર કિં
 હુવ પૃથ્વી આદિ કે શરીરોં કો પચા કર વે અપને રૂપ મેં પરિણત્ત કર
 છેતે હેં । ડન વૃક્ષયોનિક વૃક્ષજીવોં કે અન્ય શરીર ખી હોતે હેં । ષે
 અનેક પ્રકાર કે વર્ણ વાલે, અનેક પ્રકાર કે ગંધ વાલે, અનેક પ્રકાર કે
 રસ વાલે ઓર અનેક પ્રકાર કે સ્પર્શ વાલે, અનેક પ્રકાર કે અપ્કાર
 વાલે તથા અનેક પ્રકાર કે શરીરપુદ્ગલોં સે ઉત્પન્ન હોતે હેં । ઇનકા
 વ્યાખ્યાન પૂર્વસૂત્ર મેં કિયા જા ચુકા હે, અતએવ યદાં નહીં કરતે । ષે
 વૃક્ષજીવ કર્મોં કે અખીન હોકર ડસ શરીર કો પ્રાપ્ત હુવ હેં, એસા
 તીર્થકર ભગવાન્ ને કહા હે ॥૨॥

પહેલાં આહાર કરેલ અને છલદ્વારા આહાર કરેલા પૃથ્વી વિગેરના શરીરોને
 પચાવીને તેઓ પોતાના રૂપથી પરિણ્ણમાવી દે છે. તે વૃક્ષયોનિવાળા વૃક્ષકાય
 છયોના અન્ય શરીરો પણ હોય છે. તે અનેક પ્રકારના વર્ણવાળા, અને
 અનેક પ્રકારના ગંધવાળા, અનેક પ્રકારના રસવાળા, અને અનેક પ્રકારના
 સ્પર્શવાળા, અનેક પ્રકારના આકારવાળા, તથા અનેક પ્રકારના શરીર પુદ્ગલોથી
 ઉત્પન્ન થાય છે. તેનું વ્યાખ્યાન પૂર્વ સૂત્રમાં કરવામાં આવી ગયું છે. તેથી
 જ અહિંયાં કરવામાં આવતું નથી. તે વૃક્ષજીવો કર્મોને આધીન થઈને તે
 શરીરોને પ્રાપ્ત થયા છે, એ પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાનોએ કહ્યું છે. ॥સૂ-૨॥

समयावबोधिनी टीका द्वि. शु. अ. ३ आहारपरिहानिरूपणम्

३५७

मूलम्—अहावरे पुरक्खायं इहेगइया सत्ता रुक्खजोणियां
रुक्खसंभवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा
कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा रुक्खजोणिसु रुक्खेसु
रुक्खत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं पुढवीजोणियाणं रुक्ख्वाणं
सिंणेहमाहारेति, ते जीवा आहारेति पुढवीसरीरं आउतेउवाउ-
वणस्सइसरीरं, तसथावराणं पाणाणं सरीरं अचित्तं कुव्वंति,
परिविद्धत्थं तं सरीरं पुव्वाहारियं तथाहारियं विपरिणामियं
सारुविकडं संतं अवरेऽवि य णं तेसिं रुक्खजोणियाणं रुक्ख्वाणं
सरीरा णाणावन्ना जाव ते जीवा कम्मोववन्ना भवन्तीति-
मक्खायं ॥सु० ३॥४५॥

छाया—आयाऽपरं पुराऽऽख्यातम् इहेकतये सत्ताः वृक्षयोनिः, वृक्ष
संभवाः वृक्षव्युत्क्रमाः । तद्योनिः स्वत्संभवास्तदुत्क्रमाः कर्मोपगाः कर्मनिदा-
नेन तत्र व्युत्क्रमाः वृक्षयोनिषु वृक्षेषु वृक्षतया विवर्तन्ते । ते जीवा स्वेषां
पृथिवीयोनितानां वृक्षाणां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीर-
मप्येते जीवायुवनमप्यशरीरम् । तस्येवावराणां पाणानां शरीरमचित्तं कुर्वन्ति ।
परिविद्धस्तं तच्छरीरं पूर्वाहारितं त्वचाहारितं विपरिणामितं स्वरूपीकृतं स्यात् ।
अपराणपि च खलु तेषां वृक्षयोनिनां वृक्षाणां शरीराणि नानावर्णानि यावत्ते
जीवाः कर्मोपपन्नका मवन्तीत्याख्यातम् ॥सू० ३-४५॥

टीका—सर्वमप्यत्र पूर्ववृत्त समानमेव । अतः पूर्ववृत्तव्याख्यानेन व्याख्यात-
मेव भवतीति ॥सू० ३-४५॥

मूलम्—अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता रुक्खजोणिया
रुक्खसंभवा रुक्खवुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदुवक्कमा
कम्मोवगा कम्मनियानेणं तत्थ वुक्कमा रुक्खजोणिएसु रुक्खेसु
मूलत्ताए कंदत्ताए खंधत्ताए तयत्ताए सालत्ताए पवालत्ताए

પત્તતાપ પુષ્પતાપ ફલતાપ વીર્યતાપ વિઝટંતિ, તે જીવા તેસિં
રુક્ષજોગિયાણં રુક્ષાણં સિનેહમાહરેતિ, તે જીવા આહરેતિ
પૃથ્વી સરીરં આઝતેઝવાઝવણસ્સહસરીરં, ણાણાવિહાણં તસ-
થાવરાણં પાણાણં સરીરં અષિત્તં કુઠ્ઠાંતિ । પરિવિદ્ધતથં તં સરી-
રગં જાવ સારુવિકઠં સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં રુક્ષજોગિયાણં
મૂલાણં કંદાણં સંધાણં તયાણં સાલાણં પવાલાણં જાવ વીયાણં

‘અહાવરં પુરસ્સાયં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—તીર્થંકર ભગવાન્ ને વનસ્પતિકાયિક જીવોં કા તીસરા
સેદ્ધી કહા હૈ । કોઈ જોવ વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ, વૃક્ષ પર રહતે હૈ
ઝોર વૃક્ષ પર હી વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ । યે વૃક્ષયોનિક, વૃક્ષોત્પન્ન
ઝોર વૃક્ષ સે હી વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત જીવ ધી કર્મ કે અઘીન હોકર, કર્મ
કે નિમિત્ત સે વૃક્ષોં સે ઉત્પન્ન હોને વાલે વૃક્ષોં કે સ્નેહ કા આહાર
કરતે હૈ । શેષઠ્ઠપાઢ્યાન પૂર્વસૂત્ર કે અનુસાર હી સમસ્ર ડેના ચાહિપ ।
પૂર્વ સૂત્ર મેં વૃક્ષોં મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે વૃક્ષોં કા વર્ણન કિયા થા । યે
પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોં કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈ જા કિ યે વૃક્ષયોનિક,
વૃક્ષોં કે રસ કા આહાર કરતે હૈ । યહી ઝન વૃક્ષજોવોં ઝોર ઇન વૃક્ષો
જીવોં મેં અન્તર હૈ ॥૩॥

‘અહાવરં પુરસ્સાયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—તીર્થંકર ભગવાને વનસ્પતિકાયિક જીવોને ત્રીજો ભેદ પણ
કહેલ છે, કોઈ જીવો વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વૃક્ષ પર રહે છે. અને વૃક્ષ
પર જ વધે છે. તે વૃક્ષયોનિક, વૃક્ષથી ઉત્પન્ન થયેલા, અને વૃક્ષથી જ
વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો પણ કર્મને આધિન થઈને કર્મના નિમિત્તથી
વૃક્ષોમાં અઘીને વૃક્ષપણથી ઉત્પન્ન થાય છે. વૃક્ષોથી ઉત્પન્ન થવાવાળા વૃક્ષોના
સ્નેહનો આહાર કરે છે. બાકીનું કથન બીજા સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણેજ સમજી
લેવું જોઈએ. પૂર્વસૂત્રમાં વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા, વૃક્ષોનું વર્ણન કરવામાં
આનું હેતુ તે પૃથ્વીયોનિવાળા વૃક્ષોના સ્નેહનો આહાર કરે છે, જ્યારે કે
આ વૃક્ષો વૃક્ષયોનિવાળા વૃક્ષોના રસનો આહાર કરે છે. એજ તે વૃક્ષ જીવો
અને આ વૃક્ષ જીવોમાં અંતર છે. ॥૩૦૦ ૩॥

242

‘સ્કન્ધવૃક્ષમા’ વૃક્ષવ્યુત્ક્રમા:-વૃક્ષે એવ નિવર્તમાના: ‘તન્ત્રોગિયા’ તથા નિકાઃ, ‘તં સંતમ્બા’ તત્સમ્બા: ‘તમુત્તરકમા’ તદુત્ક્રમા: વૃક્ષાદેરોત્પચન્તે વૃક્ષે એવ તિષ્ઠન્તિ વૃક્ષે એવ વિવર્તન્તે । ‘કર્મભોગા’ કર્મોપમા:-કર્મવશાઃ ‘કમ્પનિયાણે’ કર્મનિશ્ચયેન-કર્મભેરગયા ‘તત્થ વુક્કમા’ તત્થ વ્યુત્ક્રમા:-તત્થેપમાના: । ‘સ્કન્ધવૃક્ષિ-પણ્ણ’ વૃક્ષયોનિકેષુ ‘સ્કન્ધેષુ’ વૃક્ષેષુ ‘મૂલત્તા’ મૂળતયા, તત્થ મૂઠમ્-મૂમિસિલ્લ-મંતિવિશેષસ્તૈન રૂપેણ, ‘કંદત્તા’ કન્દતયા-મૂળાનામુપરિ વૃક્ષાવયવવિશેષઃ કન્દ-સ્તૈન રૂપેણ ‘સિંધત્તા’ સ્કન્ધતયા-કન્દરોપરિમાગસ્તૈન રૂપેણ ‘તયત્તા’ સ્વત્તયા ‘સાલત્તા’ સાલતયા-ચૂરચ્છાત્થારૂપેણ ‘પવાલત્તા’ પવાલતયા-કિસચ્છરૂપેણ ‘વસંત્તા’ વસંતતયા ‘પુષ્પત્તા’ પુષ્પતયા ‘ફલત્તા’ ફલતયા ‘વીયત્તા’ વીજતયા ‘તિઉદ્ધતિ’ વિવર્તન્તે કર્માધીનાસ્તે જોશઃ મૂળાદારમ્બ વીજવર્પન્તં તેષ્વ સ્વિંધૂર્વેણ સમુત્પચન્તે । મૂળાદારમ્બ વીજવર્પન્તયા યે જોશઃ સન્તિ તેષુ પત્યેક-જીવો મિશ્ર મિશ્ર એવ તત્તદ્રૂપેણ તત્થ તત્ત્રોત્પચ્ચતે, વૃક્ષસ્ય સર્વાઙ્ગ્યાપકો જીવસ્તુ પમ્બો દંશજીવેષ્વો મિન્નઃ સન્ વૃક્ષે ઉત્પચ્ચતે इति भावः । વૃક્ષાવયવતયા સમુ-ત્પન્ના સ્તે જીવાઃ ‘તેસિ સ્કન્ધવૃક્ષોગિયાણં સ્કન્ધાણં સિણેહમાહારે’તિ’ તેષાં વૃક્ષયોનિ-

વહ્તીમૂળ ઓર કર્મ કે નિમિત્ત સે વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોતે, સ્થિત રહતે ઓર વધતે હે । યે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષો મેં મૂઠ રૂપ સે, કંદ રૂપ સે, સ્કન્ધ રૂપ સે, છાલ રૂપ સે, શાત્થા રૂપ સે, કૌંપલ રૂપ સે, પત્ર રૂપ સે, પુષ્પ રૂપ સે, ફલ રૂપ સે ઓર વીજ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોને હે । હસ પ્રકાર વૃક્ષ કે અવયવો કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હુવે જીવ उन वृक्षयोनिक वृक्षों के स्नेह को आहार करते हैं मूठसे लेकर बीजवर्पन्त के जो जीव होते हैं वे प्रत्येक जीव भिन्न होते हुए उसीरूप से वहाँ वहाँ उत्पन्न होते हैं वृक्षका सेबीं व्यापकजीव इस दस प्रकार के जीवों से भिन्न है और वृक्ष में उत्पन्न होते हैं । अर्थात् वृक्ष के द्वारा ग्रहण किये हुए स्नेह से

તથા કર્મના નિમિત્તે વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થિત રહે છે અને વધે છે. આ વૃક્ષયોનિવાળા જીવો વૃક્ષોમાં મૂળ રૂપે, કંદરૂપે, સ્કન્ધરૂપે, છાલરૂપે, ડાળરૂપે, પુષ્પરૂપે, પત્રરૂપે, પુષ્પરૂપે, ફળરૂપે અને બી રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ રીતે વૃક્ષના અવયવોના રૂપથી ઉત્પન્ન થયેલા તે જીવો તે વૃક્ષ યોનિવાળા વૃક્ષોના સ્નેહનો આહાર કરે છે. મૂળથી આરંભીને બીજ સુધી એ જીવો હોય છે, તે પ્રત્યેક જીવો જુદા જુદા હોવા છતાં એજ રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. વૃક્ષનું સર્વાંગ વ્યાપક જીવ આ દસ પ્રકારના જીવોથી જુદા અને વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થાત્ વૃક્ષદ્વારા શ્રદ્ધા કરવામાં આવેલ

કાનાં વૃક્ષાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ-ભોજ્યતયા આદદતે, વૃક્ષોપાતમેવ સ્નેહં સમશ્નન્તઃ સ્વસ્થિતિં કુર્વન્તિ, 'તે જીવા આહારે'તિ' તે જીવા આહારયન્તિ, 'પુદ્ગીસરીરં આગ્તેઽવાઽગ્નસસસરીરં' પૃથિવીશરીરમ્-અપ્તેજોવાયુત્તપતિશરીરમ્ આહાર-યન્તિ इति पूर्वणं सम्बन्धः। 'જાળાવિદાણં' નાનાવિદાણામ્, 'તમથાવરાણં' પાણાણં સરીરં અચિત્તં કુર્વન્તિ' ત્રસસ્થાવરાણાં પાણાનાં શરીરમચિત્તં કુર્વન્તિ। અચિત્તી-કૃત્ય 'પરિવિદ્યત્યં' પરિવિષ્વસ્તં-નષ્ટાયમ્, 'તં સરીરં' તચ્છરીરમ્ 'જાવ' યાવત્ સારુવિકઠં સંતં' સારુવિકૃતં સ્પાત્। તચ્છરીરં વિપરિણમયઃ સ્વસ્વરૂપેણ વિપરિણમયતિ 'અવરેઽવિ ય ણં' અવરાણ્યપિ ચ સ્વલુ 'તેસિ' તેષામ્ 'સ્કલ્લનોળિ-યાણં' વૃક્ષલોનિકાનામ્ 'મૂલાણં' મૂલાનામ્ 'કંદાણં' કન્દાનામ્ 'સ્કંધાણં' સ્કન્ધા-નામ્, 'તાણં' ત્વાણામ્ 'સાલાણં' શાલાનામ્ 'પલાલાણં' પલાલાનામ્ 'જાવ' યાવત્ 'વીયાણં' વોજાનામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ 'જાળાવણા' નાનાવર્ગાણિ વિભિન્ન-વર્ગાણિ 'જાળાગંધા' નાના ગન્ધાણિ 'જાવ' યાવત્ 'જાળાવિદ્ધસરીરોગ્ગલ્લ વિઽવિદ્યા' નાનાવિષ્વશરીરપુદ્ગલવિકારિતાણિ-વિવિધપ્રકારકશરીરપુદ્ગલનિષ્પાદિ-તાણિ વૃક્ષાઽપેક્ષવાઽપરાણિ શરીરાણિ ભવન્તિ, તે જીવાઃ 'કમ્મોવવ્વનગા' કર્મો-પપન્નકાઃ કર્મવશોભૂતાસ્તત્તોત્પન્નાઃ-કર્મણ હૃતશરીરા इति यावत् भवन्ति, न तु-ईश्वराद्यपेक्षतत्तच्छरीरका भवन्ति। 'તિ પ્રકલ્પાયં' इत्याख्यातं तीर्थकरादिभिरिति ॥મુ૦૪-૪૬।

પોષણ પ્રાપ્ત કરતે હૈં । બે પૃથ્વી અપ, તેજ વાયુ ઓર વનસ્પતિ કા બી આહાર કરતે હૈં ઓર નાના પ્રકાર કે ત્રસ તથા સ્થાવર જીવો કે શરીર કો અચિત્ત કરતે હૈં । અચિત્ત ક્રિયેદુષ્ણે ઉસ શરીર કો યાવત્ અપને શરીર કે રુપ મેં પરિણત કર લેતે હૈં । ઉન વૃક્ષો સે ઉત્પન્ન મૂલ, કન્દ, સ્કંધ, છાલ, શાખા, કૌંપલ યાવત્ બીજ રુપ જીવો કે શરીર નાના પ્રકાર કે વર્ગ તથા નાના પ્રકાર કે ગંધ સે યુક્ત હોતે હૈં તથા નાના પ્રકાર કે પુદ્ગલો સે બને હોતે હૈં બે જીવ બી કર્મકે વશીભૂત હોકર

સ્નેહથી પોષણ મેળવે છે. તેઓ પૃથ્વી, અપ્ તેજ વાયુ અને વનસ્પતિના શરીરોને પણ આહાર કરે છે, અને અનેક પ્રકારના ત્રસ સ્થાવર જીવોના શરીરોને અચિત્ત બનાવે છે. અચિત્ત કરવામાં આવેલા તે શરીરને યાવત્ પોતાના શરીરના રૂપે પરિવૃત્તિ પામે છે. તે વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થયેલા મૂળ, કંદ, સ્કંધ, છાલ, શાખા-કાળ કુપ્પળ-યાવત્ બીજ રૂપ જીવોના શરીર અનેક પ્રકારના ગંધથી યુક્ત હોય છે. તે જીવો પણ કર્મને વધ થઈને ત્યાં ઉત્પન્ન

મૂલ્ય-અહાવરે પુરસ્વાયં હ્રેગદ્યા સત્તા રુક્ષજોણિયા
 રુક્ષસંભવા રુક્ષવુક્કમા તજજોણિયા તસ્સંભવા તદુવક્કમા
 કમ્મોવવન્નગા કમ્મનિયાણેણં તત્થ વુક્કમા રુક્ષજોણિપ્પિહિ
 રુક્ષોહિં અજ્ઞારોહતાપ વિઉદંતિ, તે જીવા તેસિં રુક્ષજોણિ-
 યાણં રુક્ષાણં મિણેહમાહારેસિ, તે જીવા આહારેસિ પુદ્ધસરીરં
 જાવ સારુવિકકં સંતં, અવરે વિ ય ણં તેસિં રુક્ષજોણિયાણં
 અજ્ઞારુહાણં સરીરા ણાણાવણા જાવ ભવંતીતિ મક્કયાયં । ૫૧૪૭ ।

અર્થ—અયાડપરં પુરાસ્વાયત્મ્ હ્રેગતયે સત્તાઃ-વૃક્ષોયોનિકાઃ-વૃક્ષ
 સમ્ભવાઃ-વૃક્ષવુક્કમાઃ, તથોનિકાસ્તત્સમ્ભવા સ્તદુરુક્કમાઃ કમ્મોપવન્નગાઃ કમ્મ-
 નિવાનેન તમ વ્યુત્કમાઃ વૃક્ષયોનિકેષુ વૃક્ષેષુ વધવારુહતયા વિવર્તન્તે । તે જીવા-
 સ્તેષાં વૃક્ષયોનિકાનાં વૃક્ષાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃષ્ઠી-
 સરીરં યાવત્ સારુવિકૃતં સ્યાત્ । અપરાપ્યપિ ચ લલુ તેપાં વૃક્ષયોનિકાનામધ્યા-
 રુહાણાં સરોગણિ નાનાવર્ણાનિ યાવદ્ ભવન્તીત્યાહવાતમ્ ॥મૂ૦૫-૪૭॥

ટીકા—વૃક્ષાદેવ સમુત્પન્ના સ્તત્રૈવ સ્થિતિમન્તસ્તદંશેન વર્દમાનાઃ પૂર્વશ્ચે
 કથિતાઃ । શ્વ ચ વૃક્ષયોનિકવૃક્ષેતુ ઊર્ધ્વભાગે એવ અધ્યારુહનામકવનસ્થિતિ-
 વિશેષા સ્તેષ્ય એવ, વૃક્ષેષ્યઃ સમુત્પન્ના ભવન્તીતિ કથ્યતે । ‘અહાવરં પુરસ્વાયં’
 અયાડપરં પુરાડસ્વાયતમ્ ‘હ્રેગદ્યા સત્તા’ હ્રેગતયે સત્તાઃ-વનસ્પતિવિશેષા

વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હૈશ્વર આદિ કોઈ ઉન્હેં વહાં ઉત્પન્ન નહીં કરતા
 હૈ । એસા તીર્થ તર ભગવન્તોં ને કહા હૈ ॥૪॥

‘અહાવરં પુરસ્વાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પૂર્વ સૂત્ર મેં કહા જા ચુકા હૈ કિ જીવ વૃક્ષ સે ઉત્પન્ન,
 વૃક્ષ મેં સ્થિત ઓર વૃક્ષ મેં સે હી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરને વાલે, વૃક્ષ કે મૂલ

થાય છે. હશ્વર વિગેરે કોઈ તેઓને ત્યાં ઉત્પન્ન કરતા નથી. એ પ્રમાણે
 તીર્થ તર ભગવાનોએ કહેલ છે. ॥મૂ૦ ૪॥

‘अहवरं पुरस्वायं’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પૂર્વ સૂત્રમાં કહેવામાં આવેલ છે કે-કોઈ જીવો વૃક્ષથી ઉત્પન્ન,
 વૃક્ષમાં સ્થિત અને વૃક્ષથી જ વધવાવાળા વૃક્ષના મૂળ, કંદ, વિગેરે રૂપથી

સ્તીર્યકરૈઃ પ્રતિપાદિનાઃ, 'રુક્ષજોણિયા રુક્ષસંમવા' વૃક્ષયોનિકાઃ-વૃક્ષયોનિ-
સમુત્પન્નાઃ સમ્મવાઃ, 'રુક્ષલુપ્તકમા' વૃક્ષાદેવ જાતાઃ વૃક્ષે વર્તમાનાઃ વૃક્ષ-
દેવ વર્દમાનાઃ, 'તજ્જોણિયા' તથોનિકાઃ-વૃક્ષયોનિસમુત્પન્નાઃ 'તસંમવા'
તત્સમવાઃ 'તદુપકમા' તદુપકમાઃ-તત્ત વર્દમાનાઃ 'કમ્મોવવન્મવા' કર્મોવવ-
ન્મવાઃ-કર્મપરવશા વૃક્ષોત્પન્ના વૃક્ષે સ્થિતાઃ વૃક્ષાદેવ વર્દમાનાઃ કર્મનન્ત્રાઃ, 'કમ્મ-
નિયાણે' કર્મનિશાનેન કર્મનિમિત્તેન, 'તત્થ વુક્કમા' તત્ત-વૃક્ષે વ્યુત્કમાઃ-
વર્દમાનાઃ 'રુક્ષજોણિયહિ' વૃક્ષયોનિકેષુ 'રુક્ષેહિ' વૃક્ષેપુ-વૃક્ષોર્ધ્વમાનેષુ
'અજ્ઞારોહતાપ' અધ્યારુહાયા 'તિઝ્ઝંદિ' તિવર્તન્તે-સમુત્પન્તે અધ્યારુહનામક-
વનસ્પતિત્રિશિષ્ટયસ્વરૂપે 'તે જીવા' તે જીવાઃ- વૃક્ષયોનિકવૃક્ષે સમુત્પન્નાઃ
અધ્યારુહનામાયા પ્રસિદ્ધાઃ વનસ્પતિવિશેષજીવાઃ, 'તેયિ' તેવામ્ 'રુક્ષજોણિ-
યાણં' વૃક્ષયોનિકાનામ્ 'રુક્ષાણં' વૃક્ષાણામ્ 'સિણેહનાહારેતિ' સ્નેહપાહારયન્તિ
-તદુપચુક્તસ્નેહમાત્રસમ્પન્નયા જોરન્તિ 'તે જીવા આહારેતિ' તે જીવા આહાર-
યન્તિ 'પુહીસરી' જાત્રે પૃથ્વીશરીરં યાત્ર-અપ્તેનોવાપુવનસ્પતિશરીર-
માહારયન્તિ । નાનાવિધાનાં ત્રસયાચરાણાં માણિનાં શરીરમચિત્તં કુર્વન્તિ, તદ-
કંદ આદિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । યહાં વૃક્ષ કે આશ્રિત રહે છુપ
વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલે જીવોં કા કથન કરતે હૈં ।

તીર્થકર ભગવાન ને કહા હૈ કિ કોઈ કોઈ વનસ્પતિજીવ વૃક્ષ મેં
ઉત્પન્ન, વૃક્ષ મેં સ્થિત ઓર વૃક્ષ મેં ઘટને વાલે હોતે હૈં । કર્મ કે અધીન
હોકર હી વૃક્ષ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વૃક્ષ મેં સ્થિત રહતે હૈં ઓર વૃક્ષ મેં
વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતે હૈં । વે વનસ્પતિભાવ મેં આકર વૃક્ષ સે ઉત્પન્ન વૃક્ષ મેં
અધ્યારુહ વનસ્પતિ કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે જીવ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોં
કે રસ કા આહાર કરતે હૈં ઓર પૃથ્વી આદિ પૂર્વોક્ત સમી શક્તિરોં કા
મી આહાર કરતે હૈં તથા ડનકો અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કર

ઉત્પન્ન થાય છે. અહિયાં વૃક્ષના આશ્રયથી રહેલા અને વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થવા-
વાળા જીવોનું કથન કરે છે.

તીર્થકર ભગવાને કહ્યું છે કે-કેહાં કેહાં વનસ્પતિ જીવે વૃક્ષમાં
ઉત્પન્ન, વૃક્ષમાં સ્થિત અને વૃક્ષમાં વધવાવાળા હોય છે. તેઓ કર્મને
અધીન થઈને જ વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વૃક્ષમાં સ્થિત રહે છે. અને વૃક્ષમાં
વધે છે. તેઓ વનસ્પતિકાયમાં આવીને વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થઈ વૃક્ષમાં રહેલા
વનસ્પતિરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવે વૃક્ષયોનિક, વૃક્ષોના રસનો આહાર
કરે છે. અને પૃથ્વી વિગેરે પૂર્વોક્ત સઘળા શરીરોનો પણ આહાર કરે છે,
તથા તેઓને પોતાના શરીરના રૂપથી પરિણમવાથી લે છે. તે વૃક્ષયોનિવાળા

વિચીકૃત્ય-વિધ્વસ્તં તચ્છરીરં ત્રિપરિણમય્ય 'સારૂવિકઠં સંતં' સારૂરીકૃતં સ્યાત્, તેષાં શરીરાણિ સ્વાત્મસામ્કુર્વન્તઃ સ્વરૂપરૂપમેવ કુર્વન્તિ । 'અવરે ત્રિ ય' અપરાણ્યપિ ચ, 'જં' इति वाक्यालङ्कारे 'તેસિં' તેષામ્ 'રુઝ્વ જોણિયાણં' વૃક્ષયોનિકાનામ્ 'અજ્ઞારુહાણં' અધ્યારુહાણામ્-વનસ્પતિવિશેષાણામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ-પ્રોમાયતનાનિ 'જાણાવણ્ણા' નાનાવર્ણાનિ 'જાવ' યાવત્-નાનારસગન્ધસ્પર્શસમ્પન્નાનિ 'ભવંતિ' ભવન્તિ । તાનિ ચ શરીરાણિ સ્વકૃતકર્મવજાદ્ ભવન્તિ, ન તુ કાલેશ્વર કૃતકૃપયેતિ તીર્થકરૈઃ પ્રતિપાદિતમ્ । ઇમમેવાર્થમ્ 'જાવ મકલાયં' યાવદારુણ્યાતમિતિ-અયમાગમઃ પ્રતિપાદયતીતિ ॥મૂ૦૫-૪૭॥

મૂલમ્—અહાવરં પુરવ્ધ્યાયં રૂહેગદ્યા સત્તા અજ્ઞારોહ જોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મનિયાણેણં તસ્થ વુક્કમા રુઝ્વ જોણિ-
 ઇસુ અજ્ઞારોહેસુ અજ્ઞારોહતાપ વિઝટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં રુઝ્વજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવીસરીરં જાવ સારૂવિકઠં સંતં, અવરે ત્રિ ય જં તેસિં અજ્ઞારોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સરીરા જાણાવન્ના જાવ મકલાયં ॥સૂ૦ ૬।૪૮॥

છાયા—અધાડપરં પુરાડ્ડરૂપાતમ્ રૂહેકાયે સત્તા અધ્યારુહયોનિકા અધ્યારુહસંભવાઃ, યાવત્ કર્મનિદાનેન તત્રોપક્રમાઃ વૃક્ષયોનિકેષુ-આધ્યારુહેષુ-અધ્યારુહતયા વિવર્તન્તે । તે જીવા સ્તેષાં વૃક્ષયોનિકાનામધ્યારુહાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિરીશરીરં યાવત્ સારૂવીકૃતં સ્યાત્, અપરાણ્યપિ ચ સ્વત્તુ તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાનિ યાવદારુણ્યાતાનિ ॥મૂ૦૬-૪૮॥

લેતે હૈં । ડન વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહ નામક વૃક્ષોં કે શરીર નાના વર્ણ ગંધ રસ ઓર સ્પર્શ ચાલે હોતે હૈં । વે શરીર અપને અપને ડગાજિત કર્મોં કે અનુસાર હોતે હૈં, કાલ અથવા રૂશ્વર કે કરને સે નહીં હોતે, ઇસા તીર્થકરોં ને કહા હૈં । 'જાવ મકલાયં' યહ શબ્દ ઇસી અર્થ કો સૂચિત કરતે હૈં ॥૫॥

અધ્યારુહ (ઉપર ચડવાવાળા) નામના વૃક્ષોના શરીર અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા હોય છે. તે શરીરો પોત પોતાના ઉપાર્જન કરેલા કર્મો અનુસાર હોય છે, કાળ અથવા ઈશ્વરના કરવાથી થતા નથી, એ પ્રમાણે તીર્થકરોએ કહેલ છે. 'જાવ મકલાયં' આ વાક્ય એજ અર્થને બતાવે છે. સૂ. ૫॥

ટીકા—ગતપવ્યેનાઅધ્યારુહવનસ્પતિકાયાવચ્છિન્નજીવસ્વરૂપંપદસ્વ સમ્પત્તિ—અધ્યારુહયોનિકાઅધ્યારુહવનસ્પતિશીરાવચ્છિન્નેડપિ મવતીતિ તીર્થકર(નિર્દેશ) इति दर्शयितुं परे ग्रन्थोऽन्यतार्ये। ‘अह्वारं’ इत्यादि। ‘अह्वारं’ अथाऽपरम् ‘पुरस्वार्यं’ पुराऽऽरुहातम्, तीर्थकरेणाऽन्योऽपि प्रकारो दर्शितः, ‘इहेमद्वा’ इहेकउये ‘सत्ता’ सत्ताः—जीवाः ‘अञ्जारोहजोगिवा’ अध्यारुहयोनिकाः—वृक्षयोनिकाअध्यारुहवन-स्पतिविशेषा एव योनिः—उत्पत्तिस्थानं येषां तेअध्यारुहयोनिका वनस्पतिविशेषाव च्छिन्नजीवाः अध्यारुहवनस्पतिजाताइत्यर्थः, ‘अञ्जारोहसंमवा’ अध्यारुहसंमवाः—तस्मिन्तिता इत्यर्थः अध्यारुहाणां वृद्धया वृद्धयानाः, ‘जाव कम्मनियामेणं’ यावत्कर्मभिदानेन—कर्मनिमित्तमापाद्य ‘तत्थ बुक्कपा’ तत्रोपक्रमाः तत्र—अध्या-

‘અહ્વારં પુરસ્વાર્યં’ इत्यादि।

ટીકાર્થ—વિછલે સૂત્ર મેં અધ્યારુહ (વૃક્ષો) કે ઉપર બઢને ઘાલી) ચલ્લી લતા વનસ્પતિકાયા કે જીવો) કા સ્વરૂપ કહા ગયા। અવ અધ્યારુહ યોનિક અધ્યારુહ વનસ્પતિકાયા મી હોતે હેં, એસે તીર્થકર કે કથન કો દિશ્વલને કે લિપ્ત સૂત્ર કહા જાતા હૈ।

તીર્થકર ભગવાન્ ને વનસ્પતિજીવો) કા અન્ય પ્રકાર મી કહા હૈ। વહ હસ પ્રકાર હૈ—અધ્યારુહ યોનિક અર્થાત્ વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહ નામક વનસ્પતિ હી જિનકી યોનિ હૈ, એસે જીવ, અર્થાત્ વે જીવ જો અધ્યારુહ વનસ્પતિ સે ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર અધ્યારુહ વનસ્પતિ કી વૃદ્ધિ હોને પર ઘટતે હેં। વે કર્મ કે નિમિત્ત સે અધ્યારુહ વનસ્પતિ મેં

‘અહ્વારં પુરસ્વાર્યં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પાછલા સૂત્રમાં અધ્યારુહ (વૃક્ષોના ઉપર વધાવાવાળી વેલ) વનસ્પતિકાયાના છયોવું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. હવે અધ્યારુહ યોનિવાળા, અધ્યારુહ વનસ્પતિકાયા પણ હોય છે, એ પ્રમાણેના તીર્થકર ભગવાનના કથનને ખતાવવા માટે આ સૂત્ર કહેવામાં આવે છે.

તીર્થકર ભગવાને વનસ્પતિ છયોવોના અન્ય પ્રકાર પણ ખતાવેલ છે. તે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.—અધ્યારુહ યોનિવાળા અર્થાત્ વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહ નામની વનસ્પતિ જ જેમની યોનિ અર્થાત્ ઉત્પત્તિ સ્થાન હોય છે, એવા છયો અર્થાત્ તે છયો કે જેઓ અધ્યારુહ વનસ્પતિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને અધ્યારુહ વનસ્પતિ વધવાથી વધે છે. તેઓ કર્મના નિમિત્તે અધ્યારુહ

રુદ્ધ એવ વર્દનશ્રીલાઃ, 'રુદ્ધવજ્રોણિણસુ' વૃક્ષયોનિકેષુ 'અજ્ઞારોહેતુ' અધ્યારુ-
હેતુ-અધ્યારુદનામકવનસ્પતિવિશેષેષુ 'અજ્ઞારોહતાણ' અધ્યારુદાવા-અધ્યારુદા-
રુપેણ 'વિઙ્ઠંતિ' રિવર્તન્તે-સારુપવિસ્તારં સંવાદયન્તિ, 'તે જીવા તેસિં રુદ્ધવજ્રોણિ-
યાણં સિણેહમાહારેતિ' તે જીવાઃ-અધ્યારુદસગડપિ અધ્યારુદાવનિઙ્ઠનાઃ તેાં વૃક્ષ-
યોનિકાનામધ્યારુદાણાં સ્નેહં-સ્નેહમાત્રમાદારયન્તિ-તરીવરસપુત્રીવ જીવન્તિ
વર્દન્તે ચ, 'તે જીવા આહારેતિ પૃથ્વીશરીરં જાવ સારુવિકુલં સંતં' તે જીવ
આદારયન્તિ પૃથ્વીશરીરં યાવદ્-અપ્નેજોત્રાયુતનસ્પતિશરીરમાદારયન્તિ । આદારં
કૃત્વા નાનાવિયાનાં ત્રયસ્યાયરાણાં શરીરમવિત્તં કુર્વાન્તિ, અવિત્તોકૃત્ય વિધાસ્તં
વિપરિણમિતં તચ્છરીરં સારુપીકુલં સ્યાત્, તચ્છરીરં સ્વાત્વનાત્કૃત્યા સ્વસ્વરુપાત્
નયન્તિ, 'તેસિં અજ્ઞારોહજીણિયાણં અજ્ઞારોહાણં' તેવામધ્યારુદયોનિકાનામ્
અધ્યારુદજીવાનામ્, 'અવરે વિસરીરા' અસાપ્યપિ શરીરાણિ 'ળાગાવળ્લા' નાના
વર્ણાનિ-નાનારસગન્ધસ્પર્શયુક્તાનિ મવન્તીતિ, 'જાવ મક્લાયં' યાવદાલ્યાગાનિ
તાનિ શરીરાણિ તીર્થકરૈરિતિ' ॥મૂ૦૬-૪૮॥

મૂલ-અહાવરં પુરુષલાયં રહેગદ્યા સત્તા અજ્ઞારોહજો-
ણિયા અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મનિયાગેણં તત્થ વુક્કમા અજ્ઞા-
રોહજોણિણસુ અજ્ઞારોહતાણ વિઙ્ઠંતિ, તે જીવા તેસિં અજ્ઞા-
રોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ

હી અધ્યારુદ રુપ સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ । વે વૃક્ષયોનિક અધ્યારુદો
કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈ એવં પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ તથા વનસ્પતિ
કે શરીરોં કા આહાર કરતે હૈ ઓર ડસ આહાર કો અપને શરીર કે
રુપ મેં પરિણત કર લેતે હૈ । ડન અધ્યારુદ યોનિક અધ્યારુદ જીવોં કે
નાના વર્ણ, નાના ગંધ, નાનારસ ઓર નાના સ્પર્શ વાલે અનેક શરીર
હોતે હૈ । એસા તીર્થકર ભગવંતોં ને કહ્વા હૈ ॥૬॥

વનસ્પતિમાં જ અધ્યારુદપણુથી વધે છે. તે વૃક્ષયોનિવાળા અધ્યારુદોના
સ્નેહનો આહાર કરે છે. પૃથ્વી, અપ્, તેજ, વાયુ, તથા વનસ્પતિના શરી-
રોના પણુ આહાર કરે છે. અને તે આહારને પોતાના શરીર રૂપે પરિણ-
માવી લે છે, તે અધ્યારુદ યોનિવાળા અધ્યારુદ જીવોના અનેક વર્ણ, અનેક
ગંધ, અનેક રસ, અને અનેક સ્પર્શવાળા અનેક શરીરો હોય છે. એ
બ્રહ્માણે તીર્થકર ભગવાને કહેલ છે. ॥સુ. ૬-૪૮॥

ભગવદ્ગીતાની ટીકા દ્વિ. ક્ષુ. અ. ૩ આહારપરિજ્ઞાનરૂપણમ્

૩૬૭

પુઢવીસરીરં આઠસરીરં જાવ સારુત્રિકડં સંતં, અવરે ત્રિ ય પં
તેસિં અજ્ઞારોહજોગિયાણં અજ્ઞારોહાણં સરીરા ણાણાવજ્ઞા જાવ
મક્ષાયં । સુ૦ ૭।૪૯॥

છાયા—આપાડપરં પુરાણાતમ્ હૈકૃતયે સત્તાઃ અધ્યારુહયોનિકાઃ અધ્યા-
રુહસંભવાઃ યાવત્ કર્મનિદાનેન તત્ર વ્યુત્ક્રમાઃ અધ્યારુહયોનિકેષુ અધ્યારુહતયા
ચિવર્તન્તે । તે જીવા સ્તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ, તે
જીવા આહારયન્તિ પ્રથિવીશરીરમપ્સરીરં યાવત્ સારુત્રિકૃતં સ્યાદ્ । અપરામ્પવિ
ચ ઇતુ તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાનિ
યાવદારુણાતાનિ । સુ૦ ૭-૪૯॥

ટીકા—‘અહાર’ અથાડપરમ્ ‘પુરાણાયં’ પુરાણાતમ્, તીર્થકરેણ વૃક્ષયોનિ-
કાડધ્યારુહયોનિકાડધ્યારુહાદુપરિઅપિ વનસ્પતિવિશેષો જીવો મવતીહિ મતિ-
પાદિતઃ, ‘હૈકૃતયા’ હૈકૃતયે ‘સત્તા’ સત્તાઃ—જીવાઃ ‘અજ્ઞારોહજોગિયા’ અધ્યા-
રુહયોનિકાઃ, અધ્યારુહો યોનિઃ—ઉત્પત્તિકારણં યેષાં તે તથાભૂતા મવન્તીતિ,
‘અજ્ઞારોહસંભવા’ અધ્યારુહસંભવાઃ—તથૈવ ધિચમાનાઃ ‘જાવ’ યાવત્ ‘કર્મ-
નિયાણેણં’ કર્મનિદાનેન—કર્મણાડડકૃષ્ટાઃ, ‘તથ્ય વુત્ક્રમાઃ’—તત્ર વ્યુત્ક્રમાઃ—તથૈવ
કર્મમાનાઃ, ‘અજ્ઞારોહજોગિયાસુ’ અધ્યારુહયોનિકેષુ અજ્ઞારોહચાષ્’ અધ્યારુહ-
તયા—અધ્યારુહસ્વરૂપેણ ‘વિરુદ્ધંતિ’ ચિવર્તન્તે ઉત્તચન્તે જાપન્તે इति યાવત્. ‘તે
જીવા તેસિં અજ્ઞારોહજોગિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિનેહમાહારેતિ’ તે—ઉપર કથિતા

‘અહારં પુરવજ્ઞાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—તીર્થકરો ને વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહ
જોષો કે ઉપર ખી વનસ્પતિકાય કે જીવોં કા અસ્તિત્વ કહા હૈ ।
બહ હસ પ્રકાર હૈ—

કોઈ કોઈ જીવ અધ્યારુહયોનિક અર્થાત્ અધ્યારુહ સે ઉત્પન્ન હોને
વાલે, અધ્યારુહ કે આશ્રિત રહને વાલે ઓર અધ્યારુહ મેં હી વધને
વાલે હોતે હૈ । વે કર્મ કે વશીભૂત હોકર અધ્યારુહ યોનિક જીવોં મેં
અધ્યારુહ રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ । વે જીવ ડન અધ્યારુહયોનિક અધ્યા-

‘અહારં પુરવજ્ઞાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—તીર્થકરેણ વૃક્ષયોનિવાળા અધ્યારુહ યોનિક અધ્યારુહ જીવોની
ઉપર પણ વનસ્પતિકાયના જીવેનું અસ્તિત્વ કહેવ છે તે આ પ્રમાણે છે.—

કોઈ કેઈ જીવ અધ્યારુહ યોનિવાળા અર્થાત્ અધ્યારુહથી ઉત્પન્ન થવા-
વાળા, અધ્યારુહના આશ્રયથી રહેવાવાળા, અને અધ્યારુહમાં જ વધવાવાળા
હોય છે. તેઓ કર્મને વશ થઈને અધ્યારુહયોનિવાળા જીવોમાં અધ્યારુહ

જીવા વનસ્પતિવિશેષશરીરાડવચ્ચિન્નાઃ તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણાં સ્નેહ-
રસનિષ્પત્તિમ્ આહારયન્તિ તદીયશુજ્યમાનરસં ભોજ્યમાનાઃ-જીવન્તિ રુદ્ધન્તે ચ ।
'તે જીવા આહારેતિ' તે જીવા આહારયન્તિ 'પૃથ્વીશરીરં આડ શરીરં' જાવ સારુ-
વિકઙ્ઠં સંતં' તે- ઉપરિતના જીવાઃ આહારયન્તિ પૃથ્વીશરીરમ્ અપ્ યાવત્ તેજોવાયુ-
વનસ્પતિશરીરમ્ । સારુભીકૃતં સ્થાત્ તમામસાત્કૃત્વા સ્થાવરરૂપેવ કુર્વન્તિ ।
'તેસિ અજ્ઞારોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં' તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણામ્
'અવરે વિ' અપરાધ્યપિ 'શરીરા' શરીરાણિ 'જાણાવણા જાવ મક્ષાયં' નાના-
વર્ણાનિ યાત્વાદાસ્થાતાનિ, નાનાવર્ણરસમન્વયસ્પર્શવન્તિ, અન્યાનિ શરીરાણિ તીર્થ-
કરેણ ષતિષાદિતાનિ, દ્વિતોઽધિકઃ પૂર્વસ્તુપ્રાજ્ઞેયઃ ॥૬૦૭-૪૯॥

મૂલ્મ્-અહાવરં પુરસ્ક્રાયં હ્રેગદ્યા સત્તા અજ્ઞારોહજોણિયા
અજ્ઞારોહસંભવા જાવ કમ્મનિયાણેણં તત્થ વુક્કમા અજ્ઞા-
રોહજોણિયસુ અજ્ઞારોહેસુ મૂલત્તાપ્ જાવ વીયત્તાપ્ વિઉટ્ઠંતિ,
તે જીવા તેસિં અજ્ઞારોહજોણિયાણં અજ્ઞારોહાણં સિણેહમા-
હારેતિ, જાવ અવરેઽવિ ય ણં તેસિં અજ્ઞારોહજોણિયાણં મૂલાણં
જાવ વીયાણં શરીરા જાણાવન્ના જાવ મક્ષાયં ॥૬૦૮-૮૧૦॥

છાયા-અથાડપરં પુરાસ્થાતમિહૈકતપે સત્તા અધ્યારુહયોનિકાઃ અધ્યારુહ-
સમ્ભવાઃ યાવત્ કર્મનિદાનેન તત્ત વપુત્કમાઃ અધ્યારુહયોનિકેષુ અધ્યારુહેષુ મૂલ-
રુહ કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં । વે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય,
વાયુકાય એવં વનસ્પતિકાય કે શરીરોં કા બી આહાર કરતે હૈં ઓર
અન્હેં અપને રૂપ મેં પરિણત કરતે હૈં । અનેક અધ્યારુહ યોનિક અધ્યા-
રુહ વનસ્પતિજીવોં કા અન્ય શરીર બી નાના વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર
સ્પર્શ થાલે હોતે હૈં, એસા તીર્થકર ભગવાન્ ને કહા હૈ ॥૭-૪૯॥

પણથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે હવે તે અધ્યારુહ યે નિવાળા અધ્યારુહના સ્ને-
હને આહાર કરે છે. તે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને
વનસ્પતિકાયના શરીરોના પણ આહાર કરે છે. અને તેઓને પોતાના રૂપથી
પરિણામે છે તેઓના-અધ્યારુહ યે નિવાળા, અધ્યારુહ વનસ્પતિ હવેના
અન્ય શરીરો પણ અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા હોય છે એ
પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાનોએ કહેલ છે. ॥૬૦. ૭-૪૬॥

તયા યાવદ્ વીજતયા વિવર્તન્તે, તે જીવાસ્તેષામધ્યારુહયોનિકાનામધ્યારુહાણાં સ્નેહમાહારયન્તિ, યાવદ્પરાણ્યપિ ચ સ્વલુ તેષામધ્યારુહયોનિકાનાં મૂલાનાં યાવદ્ વીજાનાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાણિ યાવદ્દાહ્યાતાનિ ॥સૂ.૦૮-૧૦॥

ટીકા—‘અહાવરં પુરસ્ક્રાયં’ અયાડરં પુરાહ્યાતમ્, શ્રીતીર્થકરેણ અધ્યારુહ-
વૃક્ષાણામપરોડપિ પ્રકારઃ કથિતઃ, સ ચ તમેવ ત્રિસદયન્નાહ-તયાદિ-‘સ્નેહમાહાર’
સ્નેહકતયે સત્ત્વાઃ જીવા ભવન્તીતિ શેષઃ, ‘અજ્ઞારોહજોણિયા અજ્ઞારોહસંભવા’
અધ્યારુહયોનિકા અધ્યારુહસમ્ભવાઃ ‘જાવ કમ્મનિયાણેણ’ યાવત્કર્મનિદાનેન-
કર્મકારણેન ‘તત્થ વુવ્કમા’ તત્થ વ્યુત્કમાઃ ‘અજ્ઞારોહજોણિયસુ’ અધ્યારુહ-
યોનિકેષુ ‘અજ્ઞારોહેસુ’ આધ્યારુહેષુ ‘મૂલતાણ’ મૂલતયા ‘જાવ વીયતાણ વિડ-
હંતિ’ યાવદ્ વીજતયા વિવર્તન્તે, -મૂલકન્દસ્કન્ધશાખાપત્રાલવપુષ્પફલવીર્યાન્ત-
સ્વરૂપેણ જાયન્તે, ‘તે જીવા તેસિં’ તે જીવા મૂલાદારમ્બ વીજાન્તાકારેણ જાય-
માનાઃ, તેષામ્-‘અજ્ઞારોહજોણિયાણં’ અધ્યારુહયોનિકાનામ્ અજ્ઞારોહાણં
અધ્યારુહાણામ્ ‘વિણેહમાદારેતિ’ સ્નેહમ્-સ્નેહમાહારયન્તિ-ઉપશુદ્ધતે,
‘જાવ’ યાવત્ ‘અરે વિ ય ણં’ અપરાણ્યપિ ચ સ્વલુ ‘તેસિં’ તેષામ્ ‘અજ્ઞારોહ-
જોણિયાણં’ અધ્યારુહયોનિકાનામ્, ‘મૂલાણં’ મૂલાનામ્ ‘જાવ’ યાવત્ ‘વીયાણં’

‘અહાવરં પુરસ્ક્રાયં’ હત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—તીર્થકર ભગવાન્ ને અધ્યારુહ વૃક્ષોં કા એક અન્ય પ્રકાર
બી કહો હૈ । उसी को स्पष्ट करते हैं कोई कोई जीव अध्यारुहयोनिक
होते हैं, अध्यारुह वृक्षों में ही स्थित रहते हैं और वहीं बढ़ते हैं । वे
अपने पूर्व कृत कर्म के अधीन होकर वहां आकृष्ट होते हैं और
अध्यारुहयोनिक अध्यारुह वृक्षों के मूल कन्द, स्कन्ध, शाखा, कोपल,
पत्र, पुष्प, फल, बीज आदि रूप से उत्पन्न होते हैं । ये मूल कंद
आदि के जीव उन अध्यारुहयोनिक अध्यारुह वनस्पति जीवों के

‘અહાવરં પુરસ્ક્રાયં’ હત્યાદિ

ટીકાર્થ—તીર્થકર ભગવાનોએ અધ્યારુહ વૃક્ષોના એક બીજા પ્રકાર પણ
કહેલ છે. હવે તેને સ્પષ્ટ કરીને બતાવે છે—કાંઈ કાંઈ જીવો અધ્યારુહ-
યોનિવાળા હોય છે. અધ્યારુહ વૃક્ષોમાં જ સ્થિત રહે છે. અને અધ્યારુહ-
વૃક્ષોમાં જ વધે છે તેઓ પોતાના પૂર્વકૃત કર્મને અધીન થઈને ત્યાં આકૃષ્ટ થાય
છે. અને અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહ વૃક્ષોના મૂળ, કંદ, સ્કંધ, શાખા-ડાળ,
કુંપળ પત્ર-પાન, પુષ્પ, ફળ બી વિગેરે રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ મૂળ,
કંદ, વિગેરેના જીવો તે અધ્યારુહ યોનિવાળા અધ્યારુહ વનસ્પતિ જીવોના

જીવાનામ્ 'સરીરા' શરીરાગિ 'જાનાવણ્ણા' નાનાવર્ણાનિ 'જાવ મવલાયં' યાવ-
રાજ્યાતાનિ, મૂલાદિવીજાન્તાનામ્-જીવાનામ્ અપરાપ્યપિ નાનાવર્ણાનિ મવન્તીતિ
તીર્થકરૈઃ પ્રતિપાદિતાનિ, इहलोके के वन जीवा अध्यारुहवृक्षादुत्पन्ना स्तत्रैवाऽव-
स्थितास्तेनैव वर्द्धमाना भवन्ति, ते पूर्वभवसञ्चितकर्मप्रेरितास्तत्रतत्र भवान्तरे
समागच्छन्ति, तथाऽध्यारुहवृक्षयोनिनाऽध्यारुहवृक्षाणां मूलकन्दादेरारभ्य फल-
बीजान्तस्वरूपेण समुत्पद्यन्ते, ते जीवा मूलाद्याकारेण समायाताः अध्यारु-
योनिनाऽध्यारुहवृक्षाणां स्नेहमास्वादयन्ति तेषाम्-अध्यारुयोनिनाऽध्यारुह
वृक्षीयमूलादेरारभ्य बीजान्तानां नानावर्णस्पर्शरसान्धविशिष्टानि विभिन्नानि
नानाशरीराणि-अपि भवन्तीति तीर्थकरैरुदादिष्टानि, इति ॥५०८-५०॥

સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં, યાવત્ उनके नाना वर्णों गंध रस स्पर्श
वाले अन्य शरीर होते हैं । ऐसा तीर्थकरो ने कहा है ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ હસ લોક મેં કોઈ કોઈ જીવ અધ્યારુહ વૃક્ષ સે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં, उसी में स्थित रहते और उसी में बढ़ते हैं पूर्व भव
में संचित कर्म से प्रेरित होकर वे वहां आते हैं और अध्यारुहयोनि
अध्यारुह वृक्षों के मूल कन्द से लेकर फल एवं बीज आदि के रूप में
उत्पन्न होते हैं । मूल आदि के रूप में आये हुए वे जीव अध्या-
रुहयोनि अध्यारुह वृक्षों के स्नेह का आहार करते हैं । उन अध्या-
रुहयोनि अध्यारुह वृक्षों के मूल कन्द आदि रूप में उत्पन्न जीवों
के नाना प्रकार के वर्ण, गंध, रस और स्पर्श से युक्त अनेक प्रकार
के शरीर भी होते हैं । ऐसा तीर्थकरो ने देखा है और वैसा ही
उपदेश दिया है ॥८॥

સ્નેહનો આહાર કરે છે. યાવત્ તેઓના અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળા
અન્ય શરીરો હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થકરોએ કહેલ છે.

કહેવતું તાત્પર્ય એ છે કે—આ લોકમાં કેાઇ કોઈ જીવો અધ્યારુહ
વૃક્ષથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાંજ સ્થિત રહે છે, તેમાં વધે છે. પૂર્વ ભવમાં
સંચિત કર્મોથી પ્રેરિત થઇને તેઓ ત્યાં આવે છે. અને અધ્યારુહ
યોનિવાળા અધ્યારુહ વૃક્ષોના મૂળ, કન્દથી લઇને ફળ અને બી વિગેરેના
રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. મૂળ વિગેરે રૂપમાં આવેલા આ જીવો અધ્યારુહ યોનિ-
વાળા, અધ્યારુહ વૃક્ષોના સ્નેહનો આહાર કરે છે. તે અધ્યારુહ યોનિક
અધ્યારુહ વૃક્ષોના મૂળ, કન્દ, વિગેરે રૂપે ઉત્પન્ન થયેલા જીવોના અનેક પ્રકારના
વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શથી યુક્ત અનેક પ્રકારના શરીરો પણ હોય
છે. એ પ્રમાણે તીર્થકરે જણવાનેાએ જણેલ છે. અને ઉપદેશ કરેલ છે ॥૮॥

મૂલ્ય-અહારં પુરસ્થાયં इहेगइया सत्ता पुढविजोगिया पुढविसंभवा जाव णाणाविहजोगियासु पुढवीसु तणत्ताए विउ-
टंति, ते जीवा तेसिं णाणाविहजोगियाणं पुढवीणं सिणेहमाहा-
रेति जाव ते जीवा कम्मोववन्ना भवन्तीति मक्खायं ।सु.१।५१।

છાયા-અયાડપરં પુરાસ્થાતમિહૈકતયે સત્તાઃ પૃથિવીયોનિકાઃ પૃથિવીસંભવાઃ
યાનન્નાનાવિધયોનિકાસુ પૃથિવીષુ તૃણતયા ચિવર્તન્તે । તે જીવા સ્તાસાં
નાનાવિધયોનિકાનાં પૃથિવીનાં સ્નેહમાહારયન્તિ યાવત્તે જીવાઃ કર્મોપપન્નકા
ભવન્તીત્યાસ્થાતમ્ ॥૧-૫૧॥

ટીકા-—‘અહારં પુરસ્થાયં’ અયાડપરં પુરાસ્થાતમ્ ‘इहे गइया’ इहैकतये
‘सत्ता’ સત્ત્વાસ્તૃણાદિવનસ્પતિરૂપેણ સજ્ઞાયન્તે, ‘पुढीजोगिया’ પૃથિવીયોનિકાઃ,
પૃથિવીયોનિકસ્વત્તિકારણં ચેષાં તથામૂતાઃ-અવન્તિ, તથા ‘पुढवीसंभवा’ પૃથિવી-
સંભવાઃ-પૃથિવીતો જાતાઃ પૃથિવ્યામેવ વર્તમાનાઃ પૃથિવ્યાઃ સમાસ્વાદયન્તો
વર્દન્તેઽપિ તત્રૈવ । इत्यंभूतास्तृणत्तावनस्पतिविशेषा जीवाः ‘जाव’ યાવત્ ‘णाणा-
विहजोगियासु पुढवीसु’ નાનાવિધયોનિકાસુ-અનેકપ્રકારકર્માતીયકાસુ પૃથિવીષુ
‘तणत्ताए’ તૃણતયા-તૃણાકારેણ ‘विउटंति’ ચિવર્તન્તે સમુત્પન્નન્તે, ‘ते जीवाः-ते
तृणादिलघुसूक्ष्मशरीरावच्छिन्नाः प्राणिविशेषाः ‘तेसिं’ તાસામ્ ‘णाणाविहजोगि-
याणं’ નાનાવિધયોનિકાનામ્, અનેકાડનેઠ્ઠવિજાતીયજાતીયકાનામ્, ‘पुढवीणं’

‘अहारं पुरस्थायं’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-—તીર્થંકર ભગવાન્ ને વનસ્પતિકાયાંક જીવોં કા અન્ય
પ્રકાર ભી કહા હૈ । કોઈ કોઈ જીવ પૃથ્વી સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ । પૃથ્વી
પર હી સ્થિત હોતે હૈ ઓર પૃથ્વી પર હી વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ । વે અનેક
પ્રકારકી પૃથ્વી કે ઝાર તૃણ કે રૂા મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ । છોટે યા વડે
શરીર સે યુક્ત વે પ્રાણી ઉસ નાના પ્રકાર કી જાતિ ચાલી પૃથ્વી કે સ્નેહ

‘अहारं पुरस्थायं’ इत्यादि

ટીકાર્થ-—તીર્થંકર ભગવાને વનસ્પતિ કાયવાળા જીવોનો બીજો પ્રકાર
પણ કહેલ છે. કેઈ કેઈ જીવો પૃથ્વીકાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. પૃથ્વીકાય પર
જ સ્થિત રહે છે. અને પૃથ્વીકાય પર જ વધે છે. તેઓ અનેક પ્રકારના
પૃથ્વીકાય ઉપર તૃણ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. નાના કે મોટા શરીરથી યુક્ત
તે પ્રાણીઓ તે અનેક પ્રકારની બાતવાળી પૃથ્વીના સ્નેહનો આહાર કરે છે.

૩૭૨

સ્વચ્છતાજીવન

પૃથિવીનાં 'સિષ્ણેમાહારે'તિ' સ્નેહમાહારયન્તિ, તે તૃણજીવાઃ પૃથિવ્યા રસમેત્રોપ-
 શ્ચજ્ઞે, 'જાવ તે જીવા કમ્પોત્તવન્નના' યાવત્તે જીવા સ્તૃણાદયચ્છિન્નનાઃ સ્વકૃત
 કર્માન્નુરૂપેણ તૃણશરીરકાઃ 'મવંતીતિ મક્ખાયં' મવન્તીત્યારુપાતમ્ । દેવાધિ-
 દેવસ્તીર્થકરોઽયમપિ જીવભેદમત્રગ્રીન્ કેતન જીવાઃ પૃથિવીતો જાતાઃ પૃથિવ્યાસેવ
 સ્થિતાઃ પૃથિવ્યા વર્દનૈન વર્દમાના મવન્તોઽનેકજાતીયકપૃથિવ્યુપરિ તૃણાદિરૂપેણ
 જાયન્તે, તે નાનાપ્રકારકપૃથિવ્યાશ્ચોદમયં રસમાદ્દાના મવન્તિ ન મવન્તિ પુનઃ
 મમવસ્તત્તદ્વર્તુમાત્માનાં સ્વકૃતકર્મપ્રતાકારા ઇતિ-તીર્થકરૈરુપદિષ્ટમ્ ॥૨૦૯-૫૧॥

મૂલમ્-—એવં પુઢવિજોણિણસુ તણેસુ તણત્તાણ વિઉટ્ઠંતિ જાવ
 મક્ખાયં ॥સુ૦ ૧૦૫૨॥

જાયા—એવં પૃથિવીયોનિકેપુ ત્ણેપુ ત્ણત્તયા વિવર્તન્તે યાવદા-
 રુપાતમ્ ॥સુ૦ ૧૦-૫૨॥

કા આહાર કરતે હૈં । યાવત્ વે તૃણાદિ જીવ અપને ક્રિયે કર્મ કે અનુસાર
 હી તૃણશરીર વાલે હોતે હૈં । એસા તીર્થકર ભગવાન્ ને કહા હૈ ।

તાત્પર્ય પહ હૈ કિ કોઈ જીવ પૃથ્વી સે ઉત્પન્ન હૂણ પૃથ્વી પર હી
 સ્થિત રહતે હૈં । ઓર પૃથ્વી પર હી બઢતે હૈં । વે નાના પ્રકાર કી પૃથ્વી
 પર તૃણ આદિ પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર પૃથ્વી કે રસ કો આહાર
 રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં । વે અપને કર્મોં કે અધીન હોને કે કારણ
 ડસસે અપના ઉદ્ધાર કરને મેં સમર્થ નહીં હોતે । કિયે હૂણ કર્મોં કા
 ભોગ કરતે હૈં । એસા તીર્થકર ભગવાન્ ને કહા હૈ । ॥૧॥

યાવત્ તે તૃષ્ણુઃ ઇવોતે પોતે કરેલા કર્મ પ્રમાણે જ તૃષ્ણ શરીર હોય છે.
 એ પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાને કહેલ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—કોઈ જીવ પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને પૃથ્વી
 પર જ સ્થિત રહે છે. અને પૃથ્વી પર જ વધે છે. તેઓ અનેક પ્રકારની
 પૃથ્વી પર તૃષ્ણ-ધાસ વિગેરે પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને પૃથ્વીના રસને
 આહાર રૂપે ગ્રહણ કરે છે. તેઓ પોતાના કર્મોને આધીન હોવાથી તેનાથી
 પોતાનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ થતા નથી. કરેલા કર્મોને ભોગવે છે. એ
 પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાને કહેલ છે. ॥સુ. ૬॥

ટીકા—‘એવં’ એવં યથા પૃથિવ્યાં તૃણજાતીયકા જીવાઃ સમ્પ્રવર્તન્તિ, તથા—
પૃથિવીયોનિકતૃણેષ્વપિ જીવાઃ મવન્તિ, ‘પુઢવોજોળિણસુ’ પૃથિવીયોનિકેષુ—પૃથિ-
વ્યાં જાયમાનેષુ ‘તૃણેષુ’ તૃણેષુ—તૃણજાતીયકેષુ ‘તૃણતાપ’ તૃણતયા—તૃણરૂપેણ
‘વિઝટ્ટન્તિ’ વિવર્તન્તે—સમુષ્પન્તે તૃણજાતીયકા જીવાઃ । ‘જાવ મક્કલાયં’ યાવ-
દાસ્તયાતમ્ તૃણરૂપેણ જાયન્તે—વર્દન્તે તેનૈવ તદ્ગમેવાઽઽદ્યન્તિ—દ્યત્યાદિ સર્વ
પૂર્વસૂત્રવ્યાખ્યાનસ્પૃક્ત તત્ત્વ એન અનુબન્ધેયમ્ ॥સૂ૦ ૧૦-૫૨॥

મૂઝમ્—એવં તૃણજોળિણસુ તૃણેસુ તૃણતાપ વિઝટ્ટન્તિ, તૃણ-
જોળિયં તૃણસરીરં ચ આહરેતિ જાવ મક્કલાયં । એવં તૃણજોળિ-
ણસુ તૃણેસુ મૂલતાપ જાવ વીયતાપ વિઝટ્ટન્તિ તે જીવાં જાવ
એવમક્કલાયં । એવં ઓસહીણ વિ ચત્તારિ આલાવગા । એવં હરિ-
યાણ વિ ચત્તારિ આલાવગા ॥સૂ૦ ૧૧-૫૩॥

ઝાયા—એવં તૃણયોનિકેષુ તૃણેષુ તૃણતયા વિવર્તન્તે, તૃણયોનિકં તૃણસરીર-
આઽઽદ્યન્તિ યાવદાસ્તયાતમ્, એવં તૃણયોનિકેષુ તૃણેષુ મૂઝતયા યાવદ્
વીજતયા વિવર્તન્તે તે જીવાઃ યાવદેવમાસ્તયાતમ્, એવપૌષ્પીશ્વપિ ચત્તાર
આલાવગાઃ એવં હરિતેષ્વપિ ચત્તાર આલાવગાઃ ॥સૂ૦ ૧૧-૫૩॥

ટીકા—‘એવં તૃણજોળિણસુ’ પૂર્વપદશિતરૂપેણ—તૃણયોનિકેષુ—તૃણોદ્ભવેષુ ‘તૃણેસુ’
તૃણેષુ કેવન જીવાઃ ‘તૃણતાપ’ તૃણતયા—તૃણસ્વરૂપેણ ‘વિઝટ્ટન્તિ’ વિવર્તન્તે—સમુ-

‘એવં પુઢવિજોળિણસુ’ इत्यादि ।

ટીકા—જિસ પ્રકાર પૃથિવીયોનિક તૃણજીવ કહે गए हैं, उसी
प्रकार पृथ्वीयोनिक तृणों में तृण रूप से उत्पन्न होने वाले जीव भी होते
हैं । वे जीव पृथ्वीयोनिक तृणों में उत्पन्न होते हैं । उन्हीं में स्थित रहते
हैं और उन्हीं में बहते हैं । उन्हीं के रस का आस्वादन करते हैं ।
इत्यादि समस्त कथन पूर्वसूत्र के अनुसार ही समझ लेना चाहिए ॥१०॥

‘એવં પુઢવી જોળિણસુ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—જે રીતે પૃથ્વી યોનિવાળા તૃણ-ઘાસના જીવો બતાવ્યા છે,
એજ પ્રમાણે પૃથ્વી યોનિવાળા તૃણોમાં તૃણ રૂપે ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવ પણ
હોય છે. તે જીવો પૃથ્વી યોનિવાળા તૃણો-ઘાસોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાંજ
સ્થિત રહે છે. અને તેમાંજ વધે છે. તેનાજ રસનો આસ્વાદ શ્રદ્ધણ કરે છે.
વિગેરે સઘળું કથન પૂર્વ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજી લેવું જઇએ ॥સૂ. ૧૦॥

૩૭૫

સૂત્રકૃતાંકસંગ્રહ

ઉત્પન્નંતે ત્વયોનિકત્વેષુ ત્વરૂપે જાયમાના જીવાઃ 'તળજોનિયં' ત્વયોનિકમ્ 'તળસરીરં ચ' ત્વં શરીરથ 'આહારેતિ' આહારયન્તિ-અહારં કુર્વન્તિ, 'જાવ મન્ત્રાયં' યાવદાસ્ત્યાતમ્ । ઉત્પત્તિસ્થિતિશ્ચ્છેદનાહારાદિકં સર્વં પૂર્વવદેવ બોધ્યમ્ । 'એવં તળજોનિયમ્, એવં ત્વયોનિકેષુ 'તળેષુ' ત્વેષુ 'મૂલત્તાણ' મૂલતયા-મૂલ-સ્વરૂપેણ 'જાવ વીજત્તાણ' યાવદ્ વીજતયા-વીજસ્વરૂપેણ 'વિઉટ્ટિ' વિઉત્તંતે મૂલાદારમ્પ વીજપર્યન્તસ્વરૂપેણ જીવાઃ સમુત્પન્નંતે, તે હમે ચ જીવાઃ મૂલકાઘ-ચ્છિન્નાઃ વૃક્ષાઘચ્છિન્નજીવાઽપેક્ષયા વિલક્ષણાઃ મિન્નાથ મન્વન્તિ, તે જીવા જાવ મન્ત્રાયં' તે જીવાઃ યાવદાસ્ત્યાતમ્ । તે પૂઝાઘચ્છિન્ના જીવાઃ વૃક્ષાદિકાનાં રસમાહારયન્તીત્યાદિસર્વં પૂર્વવદેવ યોજનીયમ્ । 'એવં ઓસઠીણ વિ ચત્તારિ આઠા

‘એવં તળજોનિયમ્’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ- પિછલે સૂત્ર મેં જૈસે પૃથ્વીયોનિક તૃણોં મેં તૃણ રૂપ સે ઉત્પન્ન જીવોં કા અસ્તિત્વ કહા હૈ । उसी प्रकार कोई कोई जीव तृण-योनिक तृणों में तृण रूप से भी उत्पन्न होते हैं । ये जीव तृणयोनिक तृण जीवों के शरीर का आहार करते हैं । इत्यादि सब कथन पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए । इसी प्रकार तृणयोनिक तृणों में मूल कन्द आदि यावत् बीज रूप से उत्पन्न होते हैं । मूल फल आदि के जीव वृक्ष आदि के जीवों से विलक्षण एवं पृथक् होते हैं । मूल आदि के जीव वृक्ष आदि के रस का आहार करते हैं, इत्यादि सब पूर्ववत् समझना चाहिए ।

इसी प्रकार औषधि वनस्पति के भी चार आलापक होते हैं । यथा

‘એવં તળજોનિયમ્’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આના પહેલા સૂત્રમાં પૃથ્વીયેનિક તૃણોમાં તૃણપથ્થાથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવોના અસ્તિત્વના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે કોઈ કોઈ તૃણયેનિક જીવ તૃણ જીવોના શરીરનો આહાર કરે છે. વિગેરે પ્રકારનું સઘળું કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજ લેવું જોઈએ. એજ પ્રમાણે તૃણયેનિકો તૃણોમાં મૂળ, કંદ, વિગેરે યાવત્ બીજ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. ફળ વિગેરેના જીવો વૃક્ષ વિગેરેના જીવોથી વિલક્ષણ અર્થાત્ જૂઠા પ્રકારના અને ભિન્ન હોય છે. મૂળ વિગેરેના જીવો વૃક્ષ વિગેરેના રસનો આહાર કરે છે. વિગેરે સઘળું કથન પહેલાની જેમ સમજ લેવું જોઈએ.

એજ પ્રમાણે ઔષધિ-વનસ્પતિમાં પણ ચાર પ્રકારના આલાપકો થાય

वगा' एव मौषधिविषयि चत्वार आलापकाः, यथा-पृथिवीयोनिका वृक्षाः १, वृक्ष-
योनिका वृक्षाः २, वृक्षयोनिका अध्यारुहाः ३, अध्यारुहयोनिका अध्यारुहाः ४ ।

एवं पृथिवीयोनिकाः तृणाः १, तृणयोनिकास्तृणाः २, तृणयोनिका अध्यारुहाः ३,
अध्यारुहयोनिका अध्यारुहाः ४, ।

एवं पृथिवीयोनिका औषधयः १, औषधियोनिका औषधयः २, औषधियोनिका
अध्यारुहा ३, अध्यारुहयोनिका अध्यारुहाः ४, । एवं रूपेण हरिताक्षिविषयि आला-
पकाश्चत्वारो ज्ञातव्यस्तथाहि पृथिवीयोनिका हरिताः १, हरितयोनिका हरिताः २,
हरितयोनिका अध्यारुहाः ३, अध्यारुहयोनिका अध्यारुहाः ४, 'एवं हरियाण
वि चत्वारि आलापका' एवं हरितेष्वपि चत्वार आलापकाः पूर्वपदशितरूपेण
योजनीयाः ॥ सू० ११-५३ ॥

मूलम्-अह्वारं पुरक्खायं इदेगइया सत्ता पुढविजोणिया पुढवि-
संभवा जाव कम्मनियानेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहजोणियासु
पुढवीसु आयत्ताए वायत्ताए कायत्ताए कूहणत्ताए कंदुगत्ताए उवे-
हनियत्ताए निव्वेहणियत्ताए सच्छत्ताए छत्तगत्ताए वासाणियत्ताए
कूरत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढवीणं
सिणेहमाहारंति, ते वि जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं,

(१) पृथ्वीयोनिक वृक्ष (२) वृक्षयोनिक वृक्ष (३) वृक्षयोनिक अध्यारुह
और (४) अध्यारुहयोनिक अध्यारुह ।

इसी प्रकार (१) पृथ्वीयोनिक औषधि (२) औषधियोनिक औषधि
(३) औषधियोनिक अध्यारुह और (४) अध्यारुहयोनिक अध्यारुह ।

इसी प्रकार हरित आदि में भी चार चार आलापक जानना
चाहिए। जैसे-(१) पृथिवीयोनिक हरित (२) हरितयोनिक हरित (३)
हरितयोनिक अध्यारुह और (४) अध्यारुहयोनिक अध्यारुह ॥ ११ ॥

छे. ते आ प्रभाण्णे समज्जावा (१) पृथ्वीयोनिक औषधि (२) औषधियोनिक
औषधि (३) औषधियोनिक अध्यारुह (४) अध्यारुहयोनिक अध्यारुह ।

आज प्रभाण्णे हरित-टीका विधेयमां पञ्च आर यार आलापका सम-
ज्जा. के मके-पृथ्वीयोनिक हरित (२) हरितयोनिक हरित (३) हरितयो-
निक अध्यारुह (४) अध्यारुहयोनिक अध्यारुह ॥ सू. ११ ॥

अवरेऽवि य णं तेसिं पुढविजोणियाणं आयत्ताणं जाव कूराणं
 सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं एगोवेव आलावगो सेसा
 तिणिण णत्थि। अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता उदगजोणिया
 उदगसंभवा जाव कम्मनियानेणं तत्थ बुक्कमा णाणाविह-
 जोणिणसु उदणसु रुक्खत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं णाणा-
 विहजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारेति, ते जीवा आहारेति
 पुढविसरीरं जाव संतं। अवरेऽवि य णं तेसिं उदगजोणियाणं
 रुक्खाणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं। जहा पुढविजोणि-
 याणं रुक्खाणं चत्तारि गमा अञ्झारुहाण वि तहेव, तणाणं
 ओसहीणं हरियाणं चत्तारि आलावगा भाणियच्चा एक्केक्के।
 अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता उदगजोणिया उदगसंभवा
 जाव कम्मनियानेणं तत्थ बुक्कमा, णाणाविहजोणिणसु उदणसु
 उदगत्ताए अवगत्ताए पणगत्ताए सेवालत्ताए कलंबुगत्ताए हड-
 त्ताए कसेरुगत्ताए कच्छभाणियत्ताए उप्पलत्ताए पउमत्ताए
 कुमुयत्ताए नलिणत्ताए सुभगत्ताए सोगंधियत्ताए पोंडरिय महा-
 पोंडरियत्ताए सयपत्तत्ताए सहस्सपत्तत्ताए एवं कल्हारकोकण-
 यत्ताए अरविंदत्ताए तामरसत्ताए भिसभिसमुणालपुक्खलत्ताए
 पुक्खलच्छिमगत्ताए विउट्ठंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणि-
 याणं उदगाणं सिणेहमाहारेति, ते जीवा आहारेति पुढवीसरीरं
 जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं जाव

समयार्थबोधनी टीका द्वि. यु. अ. ३ आहारपरिज्ञानिरूपणम्

३७७

पुक्खलच्छिभगाणं शरीरा णाणावण्णा जाव मक्खलायं एगो
चेव आलावगो ॥सू० १२।५४॥

छाया--अथाऽपरं पुराऽख्यातम् इदं कृतये सत्त्वाः पृथिवीयोनिकाः पृथिवी-
सम्भवाः यावत् कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमा-नानाविधयोनिकासु पृथिवीषु आर्षतया
वायतया कायतया कूहनतया कन्दुकतया उपनिद्रिकृतया निर्वेदहणिकृतया सच्छ-
त्रतया छत्रकृतया वासानिकृतया कृतया विवर्तन्ते । ते जीवा स्तेषां नानाविध-
योनिकानां पृथिवीनां स्नेहमाहारयन्ति, तेऽपि जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरं
यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां पृथिवीयोनिकानामार्षाणां यावत् कूराणां
शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि एकैवैवाऽऽलापकः शोऽहो न सन्ति ।
यथाऽपरं पुराऽख्यातम् इदं कृतये सत्त्वाः उदकयोनिका उदकसम्भवाः यावत् कर्मनि-
दानेन तत्र व्युत्क्रमाः नानाविधयोनिकेषु उदकेषु वृक्षतया विवर्तन्ते । ते जीवा
स्तेषां नानाविधयोनिकानामुदकानां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा आहारयन्ति
पृथिवीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषामुदकयोनिकानां वृक्षाणां
शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि । यथा पृथिवीयोनिकानां वृक्षाणां
चत्वारो गणाः, अथारुहाणामपि तथैव तृणानामोषधीनां हरितानां चत्वार
आलापका भणितव्या एकैकम् । अथाऽपरं पुराऽख्यातमिदं कृतये सत्त्वाः उदकयोनिका
उदकसम्भवा यावत् कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः, नानाविधयोनिकेषु उदकेषु उदक-
तया अवकृतया पत्रकृतया वैशालतया कचम्बुकृतया हडतया कसेरुकृतया कच्छ-
माणियतया उत्पलतया पद्मतया कुमुदतया नलिनतया सुभगतया सुगन्धिकृतया
पुण्डरीकमहापुण्डरीकतया शतपत्रतया सहस्रपत्रतया एवं कल्हारकोकनदतया अर-
विन्दतया तामरसतया त्रिसदिसमृणालपुष्करतया पुष्कराक्षकृतया विवर्तन्ते, ते
जीवा स्तेषां नानाविधयोनिकानामुदकानां स्नेहमाहारयन्ति । ते जीवा आहार,
यन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात्, अपराण्यपि च खलु तेषामुदकयोनिकानामुदकानां
यावत् पुष्कराक्षकाणां शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि । एकैवैव
आलापकः ॥सू० १२-५४॥

टीका--पुनरप्याह--‘अहावर’ अथाऽपरम् ‘पुक्खलायं’ पुराख्यातम् ‘इहेगह-
या सत्ता’ इदं कृतये सत्त्वाः--वनस्पतिमाणिनः ‘पुण्डरीकोणिना’ पृथिवीयोनिकाः

‘अहावरं पुक्खलायं’ इत्यादि ।

टीकार्थ--तीर्थं नर भगवान् ने वनस्पति का अन्य भेद भी कहा

‘अहावरं पुक्खलायं’ इत्यादि

टीकार्थ--तीर्थं नर भगवान् ने वनस्पति का अन्य-भी भेदो ५४ कथा

सू० ५८

પૃથિવ્યેવ યોનિરુત્પત્તિસ્થાનં યેષાં તે તથાભૂતા ભવન્તિ ‘પૃથ્વીસંમવા’ પૃથિ-
વીસમ્મવાઃ પૃથિવીતો જાતાઃ, ‘તત્થ વુત્તકમા’ તત્થ વ્યુત્કમા-પૃથિવ્યામેવ
વર્દ્ધનશીલાઃ ‘જાવ કમ્મનિયાણે’ ચાવત્કર્મનિદાનેન-કર્મણઃSSકૃષ્યમાણાઃ
સન્ત એવ તત્થ સમુત્પદ્યન્તે । ‘નાનાવિદ્ધજોણિયાસુ પુદ્ધીસુ’ નાનાવિદ્ધ-
યોનિકાસુ પૃથિવીસુ ‘આયત્તાણ’ આર્યતથા-આર્યાહવચનસ્પતિવિશેષરૂપેણ ‘વાય-
ત્તાણ’ વાયતથા-તદાહવચનસ્પતિવિશેષરૂપેણ ‘કાયત્તાણ’ કાયતથા ‘કૂહણત્તાણ’
કૂહણતથા ‘કંદુગત્તાણ’ કંદુકતથા ‘ઉવ્વેહણિયત્તાણ’ ઉપનિહિકતથા ‘નિવ્વેહ-
ણિયત્તાણ’ નિવ્વેહણિકતથા ‘સચ્છત્તાણ’ સચ્છતથા ‘છત્તમત્તાણ’ છત્તકતથા,
‘વાસાણિયત્તાણ’ વાસાનિકતથા ‘કૂરતાણ’ કૂરતથા-ઉત્તન્નામકવચનસ્પતિવિશેષરૂપેણ
‘વિરુદ્ધંતિ’ વિવર્તન્તે-તત્તદ્રૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે, ‘તે જીવા તેસિ નાનાવિદ્ધજોણિયાણં’
તે જીવા સ્તાસાં નાનાવિદ્ધયોનિકાનામ્ ‘પુદ્ધીસં’ પૃથિવીનામ્ ‘ધિણેદમાહારેંતિ’
સ્નેહં તદ્વતસ્નેહભાવમ્ આહારયન્તિ-આસ્વાદયન્તીત્યર્થઃ, ‘તે વિ જીવા’ તેSSપિ
જીવાઃ ‘આહારેંતિ’ આહારયન્તિ-આહારં કુર્વન્તીત્યર્થઃ, કિમાહારયન્તિ-તત્ત્રા-
SSહ ‘પુદ્ધીસરીરં’ જાવ સંતં પૃથિવીસરીરં યાવત્ સ્યાન્, અર્થાત્તે જીવાઃ

હૈ, વહ્ હસ પ્રકાર હૈ-કોઈ કોઈ બનસ્પતિ જીવ પૃથિવીયોનિક પૃથ્વી સે
ઉત્પન્ન હોને વાલે, પૃથ્વીસંમવ પૃથ્વી મેં સ્થિત ઓર પૃથ્વીવ્યુત્કાન્ત
અર્થાત્ પૃથ્વી મેં હી બઢને વાલે હોતે હૈં । યાવત્ વે અપને કર્મ કે
નિમિત્ત સે કર્મ સે આકૃષ્ટ હોકર હી વહાં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । નાના
પ્રકાર કી યોનિ વાલી પૃથ્વી મેં ‘આર્ય’ નામક વનસ્પતિ કે રૂપ મેં
તથા વાયુ, કાય, કૂહણ, કંદુક, ઉપનિહિકા, નિવ્વેહણિકા, સચ્છત્ર,
છત્રક, વાસનિકા, કૂર હત્યાદિ વનસ્પતિયોં કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
વે વનસ્પતિકાણ કે જીવ ડન નાના પ્રકાર કી યોનિયોં વાલી પૃથ્વી
કે રનેહ કા આહાર કરતે હૈં । વે પૃથ્વી આદિ છહોં કાર્યોં કે શરીરોં

છે. તે આ પ્રમાણે સમજવા કોઈ કોઈ વનસ્પતિ છવો પૃથિવ્યોનિકથી ઉત્પન્ન
થવાવાળા પૃથ્વીસંમવ, પૃથ્વીમાં સ્થિત અને પૃથ્વીમાં વ્યુત્કાંત અર્થાત્
પૃથ્વીમાં જ વધનાશ હોય છે. યાવત્ તેઓ પોતાના કર્મના નિમિત્તથી
કર્મથી ખેંચાઈને જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અનેક પ્રકારની યોનીવાળી
પૃથ્વીમાં ‘આર્ય’ નામની વનસ્પતિ રૂપે તથા વાયુ, કાય, કુહણ કંદુક અપનિહિકા,
નિવ્વેહણિકા, સચ્છત્ર, છત્રક વાસનિકા, કૂર વિગેરે વનસ્પતિયોના રૂપથી
ઉત્પન્ન થાય છે. આ વનસ્પતિ કાયના છવો તે અનેક પ્રકારની યોનીવાળી
પૃથ્વીના સ્નેહનો આહાર કરે છે. તેઓ પૃથ્વી વિગેરે છવે કાયના શરીરોનો

પૃથિવ્યાદોનાં પળામપિ જીવનિકાયાનાં મક્ષણં કૃત્વા તેષાં શરીરં સ્વાત્મ-
સાત્કર્વન્તિ, 'અવરે વિ ય ણં તેસિ પુઢવીનોણિયામં આયત્તાણં જાઞ્ઞ કૂરાણં'
અપરાધ્યપિ ચ સ્વલ્લ તેષાં સ્વકર્મમોગાય સમુત્પન્નાનાં પૃથિવીયોનિકાનામ્—
આર્યાદારમ્બ ક્ષાન્દાનાં જીવાનામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ, 'જાણાવળ્લા જાઞ્ઞ
મવલાયં' નાનાવર્ણરસગન્ધસ્પર્શવિશિષ્ટાણિ ભવન્તીતિ, આરુયાતાણિ તીર્થકરૈ-
રિતિ, 'વગો ચેવ આલાવગો સેસા તિણિ ણત્થિ' એતન્નેક વ્વાડ્ડ-
લાપકો ભવતિ, શેવાસુવ આલાપકા ન સન્તિ ન ભવન્તોત્તરેયં, 'અહાવરં' અધા-
વરમ્ 'પુરુવલાયં' પુરાડ્ડરુયાતમ્ 'ઇદેમદ્દયા સત્તા' હૈકતયે સત્તાઃ—માગિનઃ
'ઉદગજોણિયો' ઉદકયોનિકા—ઉદકેષુ જાયમાનાઃ 'ઉદગસંમવા' ઉદકવચ્ચમવાઃ—
ઉદકસ્થિતિકાઃ 'જાઞ્ઞ કમ્મવિજાણેયં' યાવત્કર્મનિદાનેન—કર્મમેત્તાઃ સન્તઃ
'તત્થ વુક્કમા' તત્ત—જલે એવ વ્પુત્કમાઃ—જલે પરિવર્દિમાનાઃ 'જાણાવિહજોણિયમ્
ઉદવસુ' નાનાવિષયોનિકેષુ અનેકજાતીયકેષુ ઉદકેષુ 'વક્કલ્લાણ વિઉટ્ઠંતિ' વૃક્ષ-
તયા વિવર્તન્તે સમુત્પન્નન્તે, ઇદ્દ જગતિ અનેકે જીવાઃ જલે ઉત્પન્નન્તે જલે તિવુન્તિ
કા આહાર કરતે હૈં ઓર ઉન્હેં અપને શરીર કે રૂપ ધેં પરિણત કરતે
હૈં । ડન આર્ય હેં છેકર કૂર પર્યન્ત કે પૂર્યોક્ત વનસ્પતિ જીવોં કે અન્ય
શરીર ઓ હોતે હૈં જો નાના વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ સે વુક્ત હોતે
હૈં । એસા તીર્થકરોં ને કહા હૈં ।

હસમેં એક હી આલાપક હૈ, શેષ ત્રીન આલાપક નહીં હોતે હૈં ।

તીર્થકર ભગવાન ને કહા હૈં કિ કોઈ—કોઈ જીવ જલયોનિક, જલ
મેં સ્થિત ઓર જલ મેં હો વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરને વાલે હોતે હૈં । યાવત્ હે
અપને કર્મ સે પ્રેરિત હોકર નાના પ્રકાર કી યોનિ વાલે જલ મેં વૃક્ષ
રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ ઇસ લોક મેં અનેક જીવ એસે

આહાર કરે છે. અને તેને પોતાના શરીરપ્રજ્ઞાથી પરિભ્રમવે છે. તે અનાર્યથી
લઇને કર પર્યન્તના પૂર્યોક્ત વનસ્પતિ જીવોના બીજા શરીરો પણ હોય છે,
કે જે અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શથી યુક્ત હોય છે. એ પ્રમાણે
તીર્થકરોએ કહેલ છે.

આમાં એક જ આલાપક હોય છે. બાકીના ત્રણ આલાપકો હોતા નથી.
તીર્થકર ભગવાને કહ્યું છે કે—કોઇ કોઇ જીવો જલયોનિક, જલમાં
સ્થિત, અને જલમાં જ વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાવાળા હોય છે. યાવત્ તેઓ
પોતાના કર્મથી પ્રેરિત થઇને અનેક પ્રકારની યોનિવાળા, પાણીમાં વૃક્ષપ્રજ્ઞાથી
ઉત્પન્ન થાય છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—આ જગતમાં અનેક જીવો એવા હોય

જલે વર્દ્યન્તે ચ-તે સ્વસમ્પાદિતપૂર્વકર્મપ્રેરિતાઃ જલે જાયન્તે તેऽનેકપ્રકારક-
 જલે વૃક્ષરૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે । ‘તે જીવા’ તે જીવાઃ જલે વૃક્ષરૂપેણ સમુત્પન્ના
 જલજા જ્ઞેયાઃ । ‘તેસિં નાનાવિદજોનિયાણં ઉદગાણં સિળેહમાહારે’તિ’ તેવાં નાના-
 વિધયોનિકાનામુદકાનાં સ્નેહં સ્નેહમાવવિશેષમેવાઽઽહારયન્તિ-આસ્વાદ્યન્તીત્યર્થઃ,
 ‘તે જીવા’ તે જીવાઃ જલે જાયમાના જલજાઃ-જલસ્નેહાઽઽહારકાઃ ‘આહારેતિ’
 આહારયન્તિ, કિમાહારયન્તિ તત્ત્વાદ-‘પૃથ્વીસરીરં જાવ સંતં’ પૃથ્વીસરીરં યાવત્
 સ્યાત્, પૃથિવ્યાદિ પદ્મજીવનિકાયાનાં શરીરાણિ ધુક્ત્વા સ્વરૂપેણ પરિણામયન્તિ,
 ‘અવરે વિ ય ણં’ અપરાણ્યપિ ચ સ્વલુ ‘તેસિં ઉદગજોનિયાણં સ્વલ્લાણં સરીરા ણાના-
 વણ્ણા જાવ મક્કલાયં’ તેપામુદકયોનિકાનાં વૃક્ષાણાં નાનાવર્ણાંનિ યાવદારુણ્યાતાનિ,
 ઉદકયોનિકાનામપરાણ્યપિ નાનાવર્ણસ્પર્શદિયુક્તાનિ શરીરાણિ ભરન્તીત્યારુણા-
 તાનિ । ‘જહા’ યથા ‘પૃથ્વીજોનિયાણં’ પૃથ્વીયોનિકાનામ્ ‘સ્વલ્લાણં’ વૃક્ષાણામ્
 ‘ચત્તારિ ગમા’ ચત્વારો ગમાઃ-ખેરાઃ અઙ્ગારુણાં પિ તદેવ તળાણં ઓમહીણં હરિ-
 યાણં ચત્તારિ આલાવગા માણિય્વના વ્વકકેવ્વકે’ તથૈવ અધ્યારુણાગમપિ તથૈવ તુગા-
 નામોપધીનાં હરિતાનાં ચ ચત્તાર આઝાપ ક્કા મણિતુવ્વાઃ-યથા પૃથ્વીયોનિકેષુ વૃક્ષેષુ
 હૈં જો જલ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, જલ મેં સ્થિત રહતે હૈં ઓર જલ મેં ઘટતે
 હૈં । વે અપને કિયે પૂર્વકર્મોં સે પ્રેરિત હોકર જલ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં
 ઓર અનેક પ્રકાર કે જલ મેં વૃક્ષ રૂા સે જન્મ લેતે હૈં । વે જીવ નાના
 પ્રકાર કી યોનિ વાલે જલ કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈં, પૃથ્વીકાય
 આદિ કે શરીરોં કા મી આહાર કરતે હૈં ઓર ઉસે અપને શરીર કે
 રૂપ મેં પરિણત કરતે હૈં । ઉત જલયોનિક વૃક્ષોં કો અન્ય શરીર મી
 નાના વર્ણ ગંધ રસ ઇવં સ્પર્શવાલે હોતે હૈં ।

જેસે પૃથ્વીયોનિકોં મેં વૃક્ષ, તુગ, ઓષધિ ઓર હરિત કે ભેદ સે
 ચાર આલાપક કહે હૈં, વૈસે જલ કે વિષય મેં નહીં કહનાં ચાહિયે ।

છે કે જ્યો પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પાણીમાં સ્થિત રહે છે, અને પાણીમાં
 જ વધે છે, તેઓ પોતે કરેલા પૂર્વ કર્મોથી પ્રેરિત થઈને પાણીમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે, અને અનેક પ્રકારના વૃક્ષરૂપે પાણીમાં જન્મ લે છે. તે અનેક પ્રકાર-
 ની યોનિવાળા હોયે. પાણીના સ્નેહનો આહાર કરે છે, પૃથ્વીકાય વિશે-
 રના શરીરોનો પણ આહાર કરે છે અને તેને પોતાના શરીર રૂપે પરિણ-
 માવે છે. તે જલયોનિવાળા વૃક્ષોને અનેક પ્રકારના વર્ણ, ગંધ રસ અને
 સ્પર્શવાળા બીજા શરીરો પણ હોય છે.

જેમ પૃથ્વી યોનિકોમાં વૃક્ષ, તુગ, ઓષધિ અને હરિત લીલાતરીના

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્લુ. અ. ૩ આહારપરિજ્ઞાનિક્ષણમ્

૩૮૧

ચત્વાર આલાપકાઃ—તૃણતૃણીપધિહરિતાદિભેદાઃ કથિતાઃ તથા ઉદકપક્ષરણે ઉદકયોનિકવૃક્ષેષ્વપિ ચત્વારો વક્તવ્યાઃ કિન્તુ ઉદકયોનિકવૃક્ષોત્પન્નેષુ વૃક્ષેષુ એક એવ ભેદો જ્ઞાતવ્યઃ, અધ્યાસુહાગાં તૃણાનામોપધીનાં હરિતાનામપિ ચત્વાર આલાપકા મણિતવ્યાઃ—મોક્તવ્યાઃ એકેકમ્—પ્રત્યેકસાં ઇતિ । અન્વેષ્યે ભેદા વનસ્પતિવિશેષાણાં તર્થીકરૈરુપદિષ્ટાઃ તથાદિ—‘અહાચરે’ અથાઽપરમ્ ‘પુસ્તલાયે’ પુરા-સ્થાતમ્—પૂર્વસ્મિન્કાલે પ્રતિષ્ઠાદિતમ્, ‘હ્રેગદ્વયા’ હ્રેકતયે ‘સત્તા’ સત્તાઃ—વનસ્પતિવિશેષાઃ ઉદકીયાઃ, ‘ઉદગજોગિયા’ ઉદકયોનિકાઃ ઉદકમેવ યોનિ રુપતિ-સ્થાનં યેષાં તે તથા—ઉદકોત્પતિકાઃ ‘ઉદગસંપ્રવા’ ઉદકે સમ્પ્રાપ્તિ યે તે તથા—ઉદકસિયતિકાઃ ‘જાત કમ્પનિયાણેજં’ યાત્સ્કર્મનિદાનેન—સ્વકર્મપ્રેરિતાઃ સન્તઃ ‘તત્થ વુક્કમા’ તત્ત વ્યુત્કમાઃ—નજે વર્દમાનાઃ, ‘જાણાવિહજોગિયસુ ઉદગમ્’ નાના-વિષયોનિકેષુદકેષુ ‘ઉદગત્તાણ’ ઉદકતથા—અનેકપ્રકારકાઃ જન્માદેવોત્પચ્ચમા-નાસ્તત્થ સ્થિતિકાસ્તત્રૈવ વિદ્યમાનાઃ પરિવર્દમાનાઃ સ્વકર્મપ્રેરિતાઃ ત્રિવિધનાતીયક-જલેષુ ઉદક—કવક-પનક—શૈવાલ—પદ્માદિસરુપેણ સમુત્પચ્ચન્તે જીવા વનસ્પતિ-વિશેષાઃ, ‘ઉદગત્તાણ’ ઇત્યારમ્પ ‘પુસ્તલચ્છિન્નમગત્તાણ’ ઇત્યન્તઃ પાઠો યથા વ્યા-સ્થાત એવ દ્રષ્ટવ્યઃ, એતેષાં વનસ્પતિવિશેષાણાં લૌકિકં નામ લોકાદેવ ‘યદિ સંમ-વેત્’ અવગમ્યવ્યમ્ । હ્રે તુ હાયામાત્રમેવ પર્યાપ્તમ્ । ‘તે જીવા તેસિ જાણાવિહ-ચહાં એક હી ભેદ જાનનાં ચાહિણ્ । અધ્યાસુહ, તૃણ, ઓષધિ ઓર હરિત કે ભી ચાર આલાપક કહનાં ચાહિણ્ ।

તર્થીકરૌં ને વનસ્પતિ કે અન્ય ભેદ ભી કહે છે । વે હસ પ્રકાર છે કોઈ કોઈ જીવ જલયોનિક, જલસંભવ એવં જલ મેં વહેને વાળે હોતે છે । વે અપને કર્મ કે વશીભૂત હોકર વહાં ઉત્પન્ન હોતે છે ઓર ઉદક, કવક, પનક, શૈવાલ, પદ્મ આદિ વનસ્પતિ રૂપ સે જન્મ લેતે છે । હન વનસ્પતિયોં કે લોક મેં પ્રસિદ્ધ નામ યથાસંભવ લોક સે હી સમજના

ભેદથી ચાર આલાપકો કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે પાણીના વિષયમાં કહેવાના નથી. અહિંયાં એક જ ભેદ સમજવાનો છે. અધ્યાસુહ, તૃણ ઓષધિ અને હરિત-લીલોતરીના પશુ ચાર આલાપકો સમજવા.

તર્થીકરોએ વનસ્પતિના ખીજ ભેદો પશુ કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે—કોઈ કોઈ જીવો જલયોનિક, જલ સંભવ, અને જલમાં વધાવાવાળા હોય છે. તેઓ પોતાના કર્મને વશ થઈને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ઉદક, કવક પનક, શૈવાલ પદ્મ વિગેરે વનસ્પતિ પશુથી જન્મ લે છે. આ વનસ્પતિયોના લોકમાં પ્રસિદ્ધ નામો યથાસંભવ લોકોથી જ સમજી લેવા બોધ્યો. અહિંતો

જોણિયાળં ઉદગાળં સિનેદ્રમાહારેતિ' તે ઉદકાદ્યવચ્છિન્નાઃ વનસ્પતિજીવા અનેકવિધાઃ અપ્ચોનિકાનામુદકાનાં સ્નેહમાહારયન્તિ, તમેવોદગ્રીવ્ય જીવન્તિ, 'તે જીવા આહારેતિ પુઢ્વીમરોરં જાવ સંતં' તે જીવા આહારયન્તિ પૃથ્વીશરીરં યાવત્ સ્યાન્-પૃથ્વીમાદીનાં શરીરમુરમ્બુજ્ય સ્વરૂપેણ પરિણતયન્તિ, 'આરેવિ ય નં તેસિં ઉદગનોણિયાળં ઉદગાળં જાવ પુકલ્લચ્છિમ્માળં મરીરા જાણાવગ્ગા જાવ મલ્લાયં' અપરાપ્યયિ ચ લ્હલુ તેષામુદકાદારમ્બ પુક્રરાસપર્વન્તાનાં તનોડન્યાન્યપિ શરીરાણિ નાનાવર્ણાવર્ણાદિમન્તિ મલ્લન્તિ, ક્ષિતિ તીર્થકાદિભિરાસ્વાતાનિ, કિન્તુ 'એમો ચેવ આલાવગો' આલાવકથૈત્ત એવ, ન તુ પૂર્વવચ્ચત્તાર હહાડડાપકાઃ ॥સૂ૦ ૧૨-૫૪॥

મૂલ્મ-અહાવરં પુરલ્લાયં હ્રેમહયા સત્તા તેસિં ચેવ પુઢ્વી-
જોણિઈ સ્કલેઈ સ્કલજોણિઈ સ્કલેઈ સ્કલજોણિઈ
મૂલેઈ જાવ વીઈ સ્કલજોણિઈ અજ્ઞારોહેઈ અજ્ઞારોહ-
જોણિઈ અજ્ઞારોહેઈ અજ્ઞારોહજોણિઈ મૂલેઈ જાવ વીઈ
પુઢ્વિજોણિઈ તળેઈ તળજોણિઈ તળેઈ તળજોણિઈ
મૂલેઈ જાવ વીઈ એવં ઓસહીઈ વિ તિન્નિ આલાવગા, એવં

ચાહિય. યહાં તો ઉનકા ઉલ્લેખ માત્ર હી પર્યાપ્ત છે. વે જીવ અનેક પ્રકાર
કે અપ્ચોનિક અપ્ કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હેં ઓર ઉસી કે સહારે
જીવિત રહતે હેં. વે પૃથ્વી આદિ કે શરીર કા શ્રી આહાર કરતે હેં
ઓર ઉન ઉદક આદિ જીવોં કે નાના વર્ણ ગંધ રસ ઓર સ્પર્શ બાલે
અન્ય શરીર ભી હોતે હેં. એસા તીર્થકરોં ને કહા હે. યહાં એક હી
આલાવક હોના હે, પહેલે કે સમાવ ચાર આલાવક નહીં હોતે ॥૧૨॥

તેનો ઉલ્લેખ માત્ર જ ખસ છે. તે જીવો અનેક પ્રકારના અપ્કાય યોનિક,
અપ્-જલનાસ્નેહનો આહાર કરવાવાળા, હોય છે. અને તેનાજ આશ્રયથી
જીવતા રહે છે. તેઓ પૃથ્વી વિગેરેના શરીરનો પણ આહાર કરે છે. અને
તેને પોતાના શરીરના રૂપથી પરિજુમાવી લે છે. તે ઉદક વિગેરે જીવોના
અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા ખીજા શરીરો પણ હોય છે. એ
પ્રમાણે તીર્થકરોએ કહેલ છે. અહિયાં એક જ આલાવક હોય છે, પહેલાંની
જેમ ચાર આલાવકો અહિયાં હોતા નથી. ॥સૂ૦ ૧૨॥

समयार्थबोधनी टीका द्वि. अ. ३ आहारपरिधानिरूपणम्

३८३

हरिणहिं वि तिन्नि आलावगा, पुढविजोगिणहिं वि आएहिं काणहिं
जाव कूरेहिं उदकजोगिणहिं रुक्खेहिं रुक्खजोगिणहिं रुक्खेहिं
रुक्खजोगिणहिं मूलेहिं जाव बीणहिं, एवं अज्झारोहेहिं वि तिन्नि
तणेहिं पि तिण्णि आलावगा, ओसहीहिं पि तिण्णि हरिणहिं पि
तिण्णि उदगजोगिणहिं उदणहिं अवणहिं जाव पुक्खलच्छिभणहिं
तसपाणत्ताणं विउट्ठंति । ते जीवा तेसिं पुढविजोगियाणं उदग-
जोगियाणं रुक्खजोगियाणं अज्झारोहजोगियाणं तगजोगियाणं
ओसहीजोगियाणं हरियजोगियाणं रुक्खाणं अज्झारोहाणं तणाणं
ओसहीणं हरियाणं मूलाणं जाव बीयाणं आयाणं कायाणं जाव
कूराणं उदगाणं अवगाणं जाव पुक्खलच्छिभगाणं सिणेहसाहारेति,
ते जीवा आहारेति पुढविसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं
रुक्खजोगियाणं अज्झारोहजोगियाणं तगजोगियाणं ओसहि-
जोगियाणं हरियजोगियाणं मूलजोगियाणं कंदजोगियाणं जाव
बीयजोगियाणं आयजोगियाणं कायजोगियाणं जाव कूजोगिया-
णं उदगजोगियाणं अवगजोगियाणं जाव पुक्खलच्छिभगजोगि-
याणं तसपाणाणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खारं ॥सू. १३।५५॥

छाया—अथाऽपरं पुरारुपातम्—इहैकतये सत्ताः तेष्वेव पृथिवीयोनिकेषु वृक्षेषु,
वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु, वृक्षयोनिकेषु मूलेषु, यावद्वीजेषु, वृक्षयोनिकेष्वध्वारुहेषु,
अध्वारुहयोनिकेषु अध्वारुहेषु, अध्वारुहयोनिकेषु मूलेषु, यावद्वीजेषु, पृथिवी-
योनिकेषु तृणेषु, तृणयोनिकेषु तृणेषु, तृणयोनिकेषु मूलेषु, यावद्वीजेषु, एव-
मोषीष्वपि त्रय आलापकाः, एवं हरितेष्वपि त्रय आलापकाः । पृथिवीयोनिकेष्वपि
आर्येषु कायेषु यावत्कूरेषु, उदकयोनिकेषु वृक्षेषु, वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु, वृक्षयोनि-
केषु मूलेषु, यावद्वीजेषु । एवमध्वारुहेष्वपि त्रयः तृणेष्वपि त्रय आलापकाः,

ઓષધિવૃક્ષપિ ત્રયઃ, હરિતેષ્વપિ ત્રયઃ, ઉદકયોનિકેષુ ઉદકેષુ અવકેષુ યાવત્પુષ્ક
રાક્ષભગેષુ ત્રસપાળતયા ત્રિવર્તન્તે । તે જીવાસ્તેષાં પૃથિવીયોનિકાનામ્ ઉદક-
યોનિકાનાં વૃક્ષયોનિકાનામધ્યારુહયોનિકાનાં તૃણયોનિકાનામોષધિયોનિકાનાં
હરિતયોનિકાનાં વૃક્ષાણામધ્યારુહાણાં તૃણાણામોષધીનાં હરિતાનાં મૂલાનાં યાવદ્વી-
જાનામાર્ષાણાં કાયાનાં યાવત્કૂળાણામુદકાનામવકાનાં યાવન્ પુષ્કરાક્ષમગાનાં
સ્નેહમહારવન્તિ । તે જીવા આઠાવન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવન્ સ્વાત્, આરાણ્યપિ ચ
સ્વતુ તેષાં વૃક્ષયોનિકાનામધ્યારુહયોનિકાનાં તૃણયોનિકાનામોષધિયોનિકાનાં હરિત-
યોનિકાનાં મૂત્રયોનિકાનાં કન્દયોનિકાનાં યાવદ્ગોજોનિકાનામાયયોનિકાનાં કાપ-
યોનિકાનાં યાવન્ કૂલયોનિકાનામુદકયોનિકાનામાવકયોનિકાનાં યાવન્ પુષ્કરાક્ષ
મગયોનિકાનાં ત્રસપાળાનાં શરીરાણિ નાનરાગર્ણાણિ યાવદારુહતાનિ ॥૫૧-૫૫॥

ટીકા--અરોડપિ વનસ્પતિજીવભેદસીર્થકરેણ કથિતસ્તમહ-‘અહાવરં’
અથાડવરમ્ ‘પુસ્કલાયં’ પુસ્કલાયત્મ ‘ફેગડયા’ રૂઠૈક્ષતયે ‘સત્તા’ સત્તાઃ-વન-
સ્પતિવિશેષજીવાઃ ‘તેપિ ચેવ પુદ્ગીજોણિર્દિ રુક્ષલેદિ’ સેષ્વે । પૃથિવીયોનિકેષુ
વૃક્ષેષુ-પૃથિવ્યુત્પન્નવૃક્ષજીવેષુ ત્રસપાળતયા ત્રિવર્તન્તે-इति अत्रेण सह सम्बन्धः ।
‘રુક્ષજીણિર્દિ રુક્ષલેદિ’ વૃક્ષયોનિકેષુ-વૃક્ષોત્પન્નેષુ વૃક્ષેષુ ‘રુક્ષજીણિર્દિ
મૂલેદિ’ વૃક્ષયોનિકેષુ-વૃક્ષોત્પન્નેષુ મૂલેષુ ‘જાર વીયેદિ’ યાવદ્ગોજેષુ ‘રુક્ષજો-
ણિર્દિ અજ્ઞારોદેદિ’ વૃક્ષયોનિકેષુ-વૃક્ષોત્પન્નેષુ અધ્યારુદેષુ ‘અજ્ઞારોદગોજો-
ણિર્દિ અજ્ઞારોદેદિ’ અધ્યારુહયોનિકેષુ-અધ્યારુહોત્પન્નેષુ અધ્યારુદેષુ ‘અજ્ઞારોદ-

‘અહાવરં પુસ્કલાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ-તીર્થકર ભગવાન્ ને વનસ્પતિકાય કે અન્ય ભેદ સ્ત્રી કહે
હેં હસ લોક મેં કોઈ-કોઈ જીવ ઉન પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોં મેં, વૃક્ષયોનિક
વૃક્ષોં મેં મૂલ કન્દ યાવત્ વીજ પર્યન્ત અવયવોં મેં, વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહ
વૃક્ષોં મેં, અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહોં મેં અધ્યારુહયોનિક મૂલ સં લેકર

‘અહાવરં પુસ્કલાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ-તીર્થકર ભગવાને વનસ્પતિકાયના અન્ય બીજા ભેદો પણ
કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે.—

આ લોકમાં કેઈ કેઈ જીવો તે પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષો-ઝડોમાં, વૃક્ષ-
યોનિકવૃક્ષો-ઝડોમાં મૂળ, કન્દ, યાવત્ બીજ સુધીના અવયવોમાં વૃક્ષયોનિક,
અધ્યારુહયોનિકવૃક્ષોમાં, મૂળથી લઈને બીજ સુધીના અવયવોમાં વૃક્ષયોનિક
અધ્યારુહવૃક્ષોમાં, અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહોમાં અધ્યારુહયોનિક મૂળથી
લઈને બી સુધીના અવયવોમાં પૃથ્વીયોનિક તૃણ-ઘાસોમાં, તૃણયોનિક તૃણોમાં,

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ख. अ. ३ आहारपरिज्ञानिरूपणम्

३८५

जोणिएहि मूलेहि' अघ्यारुहयोनिकेषु-अघ्यारुहोत्पन्नेषु मूलेषु 'जाव बीएसु' यावद्बीजेषु, 'पुढवीजोणिएहि तणेहि' पृथिवीयोनिकेषु तृणेषु-पृथिव्युत्पन्नतृणेषु 'तणजोणिएहि तणेहि' तृणयोनिकेषु तृणेषु-तृणोत्पन्नतृणजीवेषु 'तणजोणिएहि मूलेहि जाव बीएहि' तृणयोनिकेषु-तृणोत्पन्नेषु मूलेषु यावद्बीजेषु यावत्पदेन कन्दस्कन्धत्वकृशालपवालशाखापत्रपुष्पफलानां संग्रहः । 'एवं ओसहीहि वि तिणि आलावगा' एवमोषधीष्वपि त्रय आलापकाः- त्रय एव भेदाः, पृथिवीयोनिका ओषधयः १, ओषधियोनिका ओषधयः २, ओषधियोनिका मूलकन्दस्कृशाखापत्रपुष्पफलबीजजीवाः ३, एते त्रय आलापका ज्ञातव्याः, 'एवं हरिएहि वि तिणि आलावगा' एवं हरितेष्वपि ओषधिवत् त्रय आलापकाः 'पुढवीजोणिहि वि' पृथिवी-योनिकेष्वपि 'आएहि काएहि जाव कूरेहि' आर्येषु कायेषु यावत्कूरेषु-यावत्पदेन कूहणकण्डूयकाः-उन्वेदणिकनिन्वेदणिकसर्वतृकवर्तकवासणिकानां संग्रहः भवतीति । 'उदगजोणिएहि रुखेहि' उदकयोनिकेषु वृक्षेषु 'रुखजोणिएहि रुखेहि' वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु 'रुखजोणिएहि मूलेहि' जाव बीएहि' वृक्षयोनिकेषु मूलेषु यावद्बीजेषु 'एवं अघ्यारुहेहि वि तिणि' एवम् अघ्यारुहेष्वपि ओषधिवत् त्रय आलापका ज्ञातव्या इति शेषः, 'तणेहि वि तिणि आलावगा' तृणेष्वपि ओषधिवत् त्रय आलापकाः 'ओसहीहि वि तिणि आलावगा' ओषधिवत्पि पृथिवी-योनिकवदोषधिवत् त्रय आलापकाः, 'हरिएहि वि तिणि' हरितेष्वपि त्रयः, 'उदगजोणिएहि उदएहि अवएहि जाव' उदकयोनिकेषु-तत्कारणकेषु उदकेषु अवकेषु यावत् 'पुक्खलच्छिभएहि' पुष्कराश्वमणेषु, अत्र यावत्पदेन-पनकशैवालकंक-

बीज तक के अवयवों में पृथ्वीयोनिक तृणों में, तृणयोनिक तृणों में, तृणयोनिक मूल, कंद आदि बीज तक के अवयवों में, इसी प्रकार ओषधि तथा हरितके तीन आलापकों में, पृथ्वीयोनिक आय, काय तथा कूर नामक वृक्षों में, जलयोनिक वृक्षों में, वृक्षयोनिक वृक्षों में, वृक्षयोनिक मूल यावत् बीजों में, इसी प्रकार अघ्यारुहों, तृणों,

तृण्येनिपाणा मूल, कंद, विशेषे ओज सुधीना अवयवयोमां औषधि तथा हरित-दीलोतरीना त्रय आलापकोमां पृथ्वीयोनिक आय काय, तथा कूर नामना वृक्षोमां, जलयोनिक वृक्षोमां, वृक्षयोनिक वृक्षोमां वृक्षयोनिक मूल, यावत् बीजोमां अने ओज प्रभाण्णे अध्याइओ, तृणो औषधियो तथा

सू ४९

કંતુ રાહ કકસેરુકકચાખિતકોત્તરજયજ્ઞકુપુરનક્ષિનસુભગસુગન્ધિકપુષ્કરીકમહાપુ-
 જ્ઞસીકજ્ઞપ્રપસરસપ્રપકરહારકકોકનદાડરવિન્દતમરસનિસવિસમૃગાજ્ઞપુષ્કરાણાં વ-
 નસ્પતિજીવાનાં સંગ્રહઃ । ‘તસમાણતાપ’ ત્રસમાણતયા-ત્રસજીવસ્વરુપેણ,
 ‘વિદુશ્ચિ’ વિવર્તન્તે સમુત્પદ્યન્તે इत्यर्थः । ‘તે જીવા’ તે ઉદકયોનિક-
 વૃક્ષાદો પ્રસરુપેણ સજ્ઞાતા જીવાઃ ‘તેસિ’ તેવામ્ ‘પુદ્ધવીજોગિયાણં’ પૃથિવી-
 યોનિકાનાં-પૃથિવીકારણકાનાં વૃક્ષાણામ્, ‘ઉદગજોગિયાણં’ ઉદકયોનિકાનાં
 વૃક્ષાણામ્, ‘સ્વત્વજોગિયાણં’ વૃક્ષયોનિકાનાં ‘વૃક્ષાણામ્’ इति अश्रेण सम्बन्धः-
 ‘અજ્ઞારોહજોગિયાણં’ અધ્યારુહયોનિકાનામ્ ‘તળજોગિયાણં’ તળયોનિકાનામ્,
 ‘ઓસહીજોગિયાણં’ ઓષધિયોનિકાનામ્ ‘હરિયજોગિયાણં’ હરિતયોનિકાનામ્
 ‘રૂત્રતાણં’ વૃક્ષાણામ્ ‘અજ્ઞારુહાણં’ અધ્યારુહાણામ્, ‘તળાણં’ તળાનામ્ ‘ઓસહીણં’
 ઓષધીનામ્ ‘હરિયાણં’ હરિતાનાં જીવાનામ્ ‘મૂલાણં’ મૂલાનામ્ ‘જાત્રીયાણં’
 યાત્રદ્વીનાનામ્-યાત્રત્પદેન કન્દત્વક્રૂણાત્રાપશાત્રાપશાલત્રપુષ્પાણાં સંગ્રહઃ,
 ‘આયાણં કાયાણં જાત્ર કૂરાણં’ આર્યાણાં કાયાનાં યાત્રત્કૂરાણામ્ ‘ઉદગાણં અવગાણં
 જાત્ર પુષ્પત્વચ્છિન્નગાણં’ ઉદકાનામવકાનાં યાત્રત્પુષ્કરાણશ્ચભવાનામ્, અભ્રયાત્રત્પ-
 લેન-પનક શૈવાલકેત્યાદ્યાશ્ચ પુષ્કરાન્તાનાં વનસ્પતિજીવાનાં ગ્રહણં પૂર્વવદ્
 લોઘ્યમ્, एतेषाम् ‘સિનેહમાહારેતિ’ સ્નેહમ્-સ્નિગ્ધમાવસાદારયન્તિ ‘તે જીવા
 આહારેતિ’ પુદ્ધવીસરીરં જાત્ર સંતં’ તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવદ્એતેજો
 ઓષધિયો તથા હરિતો કે ત્રિન ત્રીન આલાપકો’ મેં, ઉદકયોનિક
 અવક ઓર પુષ્કરાશ્નો’ મેં ત્રસ પ્રાણી કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

વે જીવ પૃથિવીયોનિક વૃક્ષોં કે, ઉદકયોનિક વૃક્ષોં કે, વૃક્ષયોનિક
 વૃક્ષોં કે, અધ્યારુહયોનિક વૃક્ષોં કે તળયોનિક વૃક્ષોં કે ઓષધિ-
 યોનિક વૃક્ષોં કે હરિતયોનિક વૃક્ષોં કે તથા વૃક્ષ, અધ્યારુહ, તળ,
 ઓષધિ, હરિત, મૂલ, યીજ, આયવૃક્ષ, કાયવૃક્ષ, કૂરવૃક્ષ, एवं उदक,
 अवक तथा पुष्कराक्ष वृक्षों के स्नेह का आहार करते हैं । वे पृथ्वीकाय

હરિતો-લીલોતરીના ત્રણ ત્રણ આલાપકોમાં ઉદક યોનિવાળા, અવક, અને
 પુષ્કરાશ્નોમાં ત્રણ પ્રાણી પશુથી ઉત્પન્ન થય છે.

તે જીવો પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોના, ઉદક યોનિવાળા વૃક્ષોના વૃક્ષયોનિવાળા
 વૃક્ષોના; અધ્યારુહ યોનિવાળા વૃક્ષોના, તળયોનિવાળા વૃક્ષોના ઓષધિયોનિક
 વૃક્ષોના, હરિતયોનિક વૃક્ષોના તથા વૃક્ષ; અધ્યારુહ, તળ, ઓષધિ, હરિત,
 મૂલ, યીજ, આયવૃક્ષ, કાયવૃક્ષ, કૂરવૃક્ષ, અને ઉદક, તથા પુષ્કરાક્ષ, વૃક્ષોના
 સ્નેહનો આહાર કરે છે. તે પૃથ્વીકાય વિગેરેના શરીરોના પણ આહાર કરે

समग्रार्थबोधनी टीका द्वि. शु. अ. ३ आहारपरिज्ञानिरूपणम्

३८७

वायुनस्पतिशरीरम् विपरिणमय स्वस्वरूपं कुर्वन्ने 'अवरेणि य णं तेसि क्वञ्ज-
जोणियाणं' अपराणपि च खलु तेषां वृक्षयोनिनानाम् 'मूलजोणियाणं' कंद-
जोणियाणं जाव चीरजोणियाणं' मूलकन्दस्कन्धत्वकृशाच्छपवालपत्रपुष्पकञ्चवीज-
योनिनिकाम् 'आयजोणियाणं कायजोणियाणं जाव कूरजोणियाणं' आययोनि-
नानां काययोनिनानां यावत् कूरयोनिनानाम् 'उदगजोणियाणं अरगजोणियाणं
जाव पुष्कलच्छिन्नजोणियाणं' उदगयोनिनानाम् अरगयोनिनानां यावत् पुष्क-
राक्षमगयोनिनानाम् 'तसराणां सरीरा णाणावणा जाव मन्त्राणं' त्रसमानानां
शरीराणि नानावर्णानि यावत्-नानारसानि नानागन्धानि नानास्पर्शयुक्तानि भव-
न्तीति तीर्थकृद्भिरारूपातम्-रुचिरेवमिति ॥मू० १३-१५॥

मूलम्-अहावरं पुरस्त्रायं णागाविहाणं मणुस्साणं तं जहा-
कम्मभूमगाणं अकम्मभूमगाणं अंतरदीवगाणं आरियाणं मिल-
क्खुयाणं, तेसि च णं अहावीएणं अहावगासेणं इत्थिए पुरिसस्स
यं कम्मकडाए जोणिए एत्थ णं मेहुणवत्तियाए णामं संजोगे
समुप्पजइ, ते दुहओ वि सिणेहं संचिण्णांति, तत्थ णं जीवा
इत्थित्ताए पुरिसगत्ताए णपुंसगत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा माओ
उयं पिउसुक्कं तं तदुभयं संसट्ठं कलुसं किंविस्सं तं पढमत्ताए
आहारमाहारेति, तओ पच्छा जं से माया णाणाविहाओ रस-
आदि के शरीरों का भी आहार करते हैं । उन वृक्ष योनिक, अम्पाकृ-
द्योनिक, तृणयोनिक, ओषधियोनिक, हरितयोनिक, मूलयोनिक, कंद-
योनिक, यावत् चीरयोनिक, आययोनिक काययोनिक यावत् कूरयो-
निक, उदगयोनिक, अरगयोनिक यावत् पुष्कराक्षमगयोनिक प्राणियों
के नाना वर्ण, गंध, रस, स्पर्श इत्ये अग्राह्य शरीर भी होते हैं । ऐसा
तीर्थकर भगवान् ने कहा है ॥१३॥

छे. जे वृक्ष योनिवाणा, अम्पाकृद्योनिवाणा, तृण योनिवाणा, औषधियो-
निवाणा, हरितयोनिवाणा, (बीबीतरीनी योनिवाणा) भूज योनिवाणा, कंदयो-
निवाणा, यावत् चीर योनिवाणा, आययोनिवाणा, काययोनिवाणा, यावत्
कूरयोनिवाणा, उदगयोनिवाणा, अरगयोनिवाणा, यावत् पुष्कराक्षमगयोनिवाणा
तस प्राणियोना अनेक पखुं गंध, रस, स्पर्शवाणा जीव शरीरो पखुं होय
छे. जे प्रभाषे तीर्थकर भगवाने कहेव छे. ॥सू० १३॥

૩૮૮

સૂત્રકૃતાશ્વમે

વિહીઓ આહારમાહારેઈ, તઓ એકદેમેણં ઓયમાહારેંતિ, આણુ-
પુલ્લેણ વુઢ્ઠા પલિપાગમણુપવન્તા તઓ કાયાઓ અભિનિવટ્ટ-
માણા ઈરિથિ વેગયા જળયંતિ પુરિસં વેગયા જળયંતિ નપુંસગં
વેગયા જળયંતિ, તે જીવા ડહરા સમાણા માડવ્હીરં સર્પિ
આહારેંતિ આણુપુલ્લેણં વુઢ્ઠા ઓયણં કુમ્માસં તસથાવરે ય પાળે
તે જીવા આહારેંતિ, પુઢવિસરીરં જાવ સારૂ વિ કડં સંતં, અવ-
રેડવિ ય ણં તેસિ ણાણાવિહાણં મણુસ્સગાણં કમ્મભૂમગાણં
અકમ્મભૂમગાણં અંતરહીવગાણં આરિયાણં મિલક્કણૂં સરીરા
ણાણાવળ્લા ભવંતીતિ મક્ખાયં ॥સૂ૦ ૧૪૧૫૬॥

છાયા—અથાડવરં પુરાહવાતં નાનાવિધાનાં મનુષ્યાણાં તથા—કર્મભૂમિ-
ગાનાવર્કર્મભૂમિગાનામન્તર્દર્શીમાનામ્ આર્યાણાં શ્લેષ્છાનાં તેષાં ચ સ્વલ્લ યથાવીજેન
યથાડવ્કાશેન સ્ત્રિયઃ પુરુષસ્ય ચ કર્મકૃતયોનો અત્ર સ્વલ્લ મૈથુનમપ્યપિકો નામ
સંયોગઃ સમુત્પન્નયે । તે દ્વયોરપિ સ્નેહં સંચિન્નન્તિ, તત્ર સ્વલ્લ જીવાઃ સ્ત્રીતયા પુંસ્તયા
નપુંસકતયા ચિવર્તન્તે તે જીવાઃ માતુરાર્તથં પિતુઃ શુકં તત્ તદુભયં સંસૃષ્ટં કલુષં
કિલ્લિષં તત્ પ્રથમતયા આહારમાહારયન્તિ । તત્પશ્ચાત્ યા સા માતા નાનાવિધાન
રંસચિધીન્ આહારાન્ આહારયન્તિ તત્ એકદેશેન ઓજમાહારયન્તિ । આનુપૂર્વ્યેણ
વુઢ્ઠાઃ પરિપાકમનુશાસાઃ તતઃ કાપતોઽભિનિવર્તમાનાઃ સ્ત્રીમાત્રમેકે જનયન્તિ, પુરુષ-
માત્રમેકે જનયન્તિ, નપુંસકમાત્રમેકે જનયન્તિ, તે જીવાઃ બાલાઃ સન્તઃ માતુઃ ક્ષીરં
સર્પિરાહારયન્તિ આનુપૂર્વ્યેણ વુઢ્ઠા ઓદનં કુલ્માપં ત્રસસ્થાવરાંશ્ચ પ્રાણાન્ તે જીવા
આહારયન્તિ । પૃથિવીશરીરં યાવત્ સારૂપી કૃતં કુર્વન્તિ । અપરાણ્યપિ ચ સ્વલ્લ તેષાં
નાનાવિધાનાં મનુષ્યાણાં કર્મભૂમિગાનાવર્કર્મભૂમિગાનામન્તર્દર્શીમાનામાર્યાણાં શ્લે-
ષ્છાનાં શરીરાણિ નાનાવળ્લાનિ ભવંતીત્યાહવાતમ્ ॥-૧૪-૫૬॥

ટીકા—સમ્પ્રતિ મનુષ્યસ્વરૂપમાહ—પ્રહાવરં અથાડામ્ ‘પુરક્ત્વાયં’ પુરા-
હવાતમ્—કથિતમ્ ‘જાણાવિહાણં મણુસ્સગાણં’ નાનાવિધાનામ્—મનૈરુપકારાણાં મનુ-
‘પ્રહાવરં’ પુરક્ત્વાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—અથ મનુષ્ય કા સ્વરૂપ કહીતે હૈ—તીર્થંકર ભગવાન્ ને

‘પ્રહાવરં પુરક્ત્વાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—હવે માણુસનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. તીર્થંકર ભગવાને

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. બ. ૩ આહારપરિશ્કારનિરૂપણમ્

૩૮૬

ધ્યાનાં સ્વરૂપં કથિતમિતિ પૂર્વેજાન્વયાઃ, 'તં જહા' તથા 'કર્મભૂમિગાણં' કર્મભૂમિગાનામ્, કેવન કર્મભૂમિગાઃ કર્મભૂમી વચ્ચન સમુત્પદ્યન્તે તેષામ્. 'અકર્મભૂમિગાણં' અકર્મભૂમિગાનામ્ કેવન અકર્મભૂમિગાઃ અકર્મભૂમી જાયન્તે તેષામ્, 'અંતરદ્વીપગાણં' અન્તર્દ્વીપકાનામ્ અન્તર્દ્વીપકેષુ કેવન જાયન્તે તેષામ્, 'આરિયાણં' આર્યાણામ્ કેવનાઽઽર્યાં મરન્તિ તેષામ્ 'મિલક્ષુવાણં' મ્લેષ્ઞઃ કેવન જાયન્તે તેષામ્ 'તેસિં ચ ણં' તેષાં ચ લલુ અનેકપ્રકારાણાં મનુષ્યાણામ્ 'અઢાકીણં' યથા વીજેન-વીજમનતિક્રમ્મ યથાવીજં તેન-સ્વવ્રોજાઽનુસારેણ 'અઢાકગાસેણં' યથાવકાશેન સ્વાવકાશાઽનુસારેણ ઉત્પત્તિર્ભવતિ, તદુપત્તૌ કો હેતુ સ્તત્રાદ્-'ઇત્થીય' ઇત્યાદિ । 'ઇત્થીય' સ્ત્રિ ાઃ 'પુરિસસ્સ ય' પુરુષસ્ય ચ 'કર્મ-કઢાણ જોણિય' કર્મકૃતયોનો-કર્મકૃતયોનિરેવ તેષામુપત્તૌ હેતુસ્તત્ર તે મનુષ્યાઃ સમુત્પદ્યન્તે ઇતિ માતઃ । 'પત્થ ણં મેઠુવત્તિયાણ' અત્ર-કર્મકૃતયોનો લલુ મૈથુન મત્યયિકઃ 'ણામ સંજોગે સમુપ્પન્નઙ્' નામસંયોગઃ સમુન્વદ્યતે-ઉત્પત્તિકારણ-મૃતયોનો સ્ત્રિયાઃ પુરુષસ્ય વા કર્મહેતુકો મૈથુનસંયોગો જાયતે, તાદશસંયોગાઽન-ન્તસ્મ ઉત્પદ્યમાનાઃ 'તે દુહમો વિ' તે-જીવાઃ દ્વયોરપિ સ્ત્રીપુંસોઃ 'સિણેદં સંચિ-ણ્ણંતિ' સ્નેદં સંચિન્વન્તિ, દ્વયોરપિ સ્નેહસ્ય-સ્નિગ્ધમાત્રસ્યાઽઽહારં કુર્વન્તીત્યર્થઃ । 'તત્થ ણં જીશા ઇત્થિયાણ પુરિસત્તાણ ણપુંપગત્તાણ વિહિતિ' તત્ર લલુ જીશાઃ

અનેક પ્રકાર કે મનુષ્યોં કા સ્વરૂપ કહા હૈ । વહ હસ પ્રકાર હૈ-કોઈ મનુષ્ય કર્મભૂમિજ હોતે હૈ, કોઈ અકર્મભૂમિજ હોતે હૈ ઓર કોઈ અન્તર્દ્વીપજ હોતે હૈ । કોઈ આર્ય હોતે હૈ, કોઈ અનાર્ય-મ્લેષ્ઞ હોતે હૈ । इन जीवों की उत्पत्ति अपने अपने धीज और अवकाश के अनुसार होती है । स्त्री और पुरुष का पूर्वकर्म के अनुसार निर्मित योनि में मैथुन प्रत्ययिक संयोग उत्पन्न होता है । उस संयोग के अनन्तर उत्पन्न होने वाले दोनों के स्नेह का आहार करते हैं । वे जीव वहां स्त्री रूप से,

અનેક પ્રકારના મનુષ્યોત્ત્વં સ્વરૂપ ઇહું છે. તે આ પ્રમાણે છે. -કોઈ માણસ કર્મભૂમિ જ હોય છે. કોઈ અકર્મ ભૂમિ જ હોય છે. અને કોઈ અન્તર દ્વીપ જ હોય છે. કોઈ આર્ય હોય છે. કોઈ અનાર્ય હોય છે. મ્લેષ્ઞ કે રલેષ્ઞ હોય છે. આ જીવોની ઉત્પત્તિ પોત પોતાના બીજ અને અવકાશ પ્રમાણે થાય છે. સ્ત્રી અને પુરૂષનો પૂર્વ કર્મ પ્રમાણે નિર્મિત યોનિમાં મૈથુન વિષયક સંયોગ ઉત્પન્ન થાય છે. તે સંયોગ પછી ઉત્પન્ન થવાવાળો જીવ અન્નેના સ્નેહનો આહાર કરે છે.

સૌતથા પુરુષતથા નપુંસકતથા વિવર્તન્તે, તાદૃશ મેની જીવાઃ સ્ત્રોણપુંસકમાથેન સમુત્પદ્યન્તે 'તે જીવા માઓ ઉર્ધ્વે પિતૃષુકં તં તદુત્તમં સંસૃદ્ધં કલ્પસં કિલ્બિસં તં પદમત્તાણ આહારમાહારેતિ' તે સમુત્પદ્યમાના જીવાઃ પ્રથમતયા-સર્વતઃ પ્રથમં માતૃતાર્ત્ત્રં પિતુઃ શુકં તદુત્તમં સંસૃદ્ધં-પરસ્પરમિલિતં કલુપમ્-મલિનં કિલ્બિષમ્-અપવિત્ર માહારમાહારયન્તિ, તે જીવાઃ પ્રથમતઃ પિત્રોઃ શુકગોગિતે ણ સ્વશરીર નિર્માણાર્થં યુક્તન્તિ 'તમો પચ્છ' તતઃ પશ્યન્તુ 'જં સે માયા જાતાવિદ્યામો' યા સા માતા નાનાવિધાન 'રસવિહીમો' રસવિધીન્-રસાન્વિતાન્-રસમંયુક્તાન્ 'આહારં' આહારાન્-મક્ષણીયદ્રવ્યશિષેવાન્ 'આહારેહ' આહારયન્તિ-તશીષમાતા મક્ષયતિ, 'તમો એકદેસેજં' તતઃ-તદનન્તરમ્ એકદેશેન-માતૃયુક્ત હારસ્યેકદેશેન ન તુ સમ્પૂર્ણ-તથા તે સમુત્પત્સ્યમાનજીવાઃ 'ઓયમાહારેતિ' ઓજઃ-ઊરાસિસ્થાને આહાર-પુદ્ગલસમૂહમ્ આહારયન્તિ 'આણુપુણ્વેણ વૃદ્ધા' આણુપૂર્વેણ-કનકઃ વૃદ્ધાઃ-આહાર-પાકપરમ્પરયાઽમિદ્વદ્ધાઃ સન્તઃ ગર્ભાવસ્થાં પૂર્ણીકુન્ધ્ય 'પલિયાગમણુત્તમ' પરિપાકં પુષ્ટિભાવમનુમાપ્તાઃ-આવન્નાઃ 'તમો કાયામો' તતઃ કાયાત્-માતુઃ શરીરાત્ 'અમિનિવૃદ્ધમાણા' અમિનિવર્તમાનાઃ-નિસ્સરન્તો ચહિરાગચ્છન્તઃ 'ઈતિ વેગયા-

પુરુષ રૂપ સે ઓર નપુંસક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે જીવ વહાં સર્વ-પ્રથમ માતા કે આર્ત્ત્રવ ઓર પિતા કે શુક કે સમિશ્રણ કો, જો મલિન ઓર અપવિત્ર હોતા હૈ, ઉસકા આહાર કરતે હૈં અર્થાત્ અપને શરીર આદિ કા નિર્માણ કરને કે લિએ માતા પિતા કે રસયોર્ય કો ગ્રહણ કરતે હૈં । તત્પશ્યાત્ વે જીવ માતા જો નાના પ્રકાર કે રસયુક્ત પદાર્થો કા આહાર કરતે હૈં । ઉસકે એકદેશ (ભાગ) કા, સમ્પૂર્ણ કા નહીં, ઓજ આહાર કરતે હૈં । વે ધીરે ધીરે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હુએ, ગર્ભાવસ્થા પૂર્ણ હોને પર, પુષ્ટિ કો પ્રાપ્ત કરકે માતા કે શરીર મેં સે

તે છો ત્યાં સ્ત્રીપણ્થી, પુરુષ પણ્થી અને નપુંસક પણ્થી ઉત્પન્ન થાય છે. તે છવે ત્યાં સૌથી પહેલાં માતાના આર્ત્ત્રવ અને પિતાના શુકના સંમિશ્રણનો કે જે મલિન અને અપવિત્ર હોય છે, તેનો આહાર કરે છે. અર્થાત્ માતાના શરીર વિગેરેનું નિર્માણ કરવા માટે માતા પિતાના રસ, વીર્યને ગ્રહણ કરે છે. તે પછી એ છવે માતા જે અનેક પ્રકારના રસયુક્ત પદાર્થોનો આહાર કરે છે, તેના એક દેશનો (ભાગ) સંપૂર્ણનો નહીં ઓજ આહાર કરે છે. તેઓ ધીરે ધીરે વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થતા થકા ગર્ભાવસ્થા પૂરી થયા પછી પુષ્ટિ મેળવીને માતાના શરીરમાંથી બહાર આવે છે. તેમાં કોઈ

‘જળયંતિ’ સ્ત્રી માત્રમેકે જનયન્તિ-સ્ત્રી સ્વરૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે-જન્મ વૃદ્ધન્તિ ‘પુરિસં-
 વેગયા જળયંતિ’ પુરુષમાત્રમેકે જનયન્તિ-પુરુષરૂપેણાપરે સમુત્પદ્યન્તે, ‘જંતુ-
 સર્ગં વેગયા જળયંતિ’ નપુંસકમાત્રમેકે જનયન્તિ-નપુંસકરૂપેણ સમુત્પદ્યન્તે, ‘તે
 જીવા હઠરા સમાણા’ તે જીવાઃ ગર્ભનિર્ગતા બાહ્યાઃ સન્તઃ ‘માઝક્ષીરં સર્પિ-
 આહારેતિ’ માતુઃ સ્તીરં-દુગ્ધં સર્પિશ્ચાઽઽહારયન્તિ-માતુરહરાન્નિઃસ્રુતાઃ માતુઃ
 સ્તનાભ્યાં નિસ્રુતં દુગ્ધં બાલરૂપેણ વૃદ્ધાઃ સન્તઃ સર્પિર્ઘૃતમાહારયન્તિ, ‘આણુ-
 પુચ્ચેણં વુઢ્ઢા ઓયણં કુમ્માસં તસથાવરે ય પાણે તે જીવા આહારેતિ’ મધીન્નિર્ગ-
 ષ્ણન્તઃ પૂર્વજન્માભ્યાસસંસ્કારવશાત્ સ્તન્યં પિવન્તો વિક્ષન્તઃ, આનુપૂર્વ્યેણ ક્રમશઃ
 મઘદ્ધાઃ ઓદનકુલમાપાદિકં ત્રપસ્થાવરાંશ્ચ માણઃન અપ્રાદી પતિતાન્ ત્રપસ્થાવરાન્
 જીવાનાં શરીરાણિ તે જીવા આહારયન્તિ, ‘તે જીવા અહારેતિ પુદ્ગીમરીરં જાન્
 સારુવિષડં સંતં’ તે જીવા આહારયન્તિ પૃથ્વીશરીરં યાવત્ સંસ્કૃપીઠત્ સ્યાત્,
 પૃથ્વીવ્યાદિકાયાન ભુક્ત્વા તાન્ સ્વસ્વરૂપેણ પરિણમયન્તિ-ઇતિ । ‘અરે ષિ ય ણં
 તેસિં જાણાવિહાણં મણુસસગાણં’ અપરાણપિ ચ સલુ તેપાં નાનાવિજાનાં મનુષ્વા-
 નામ્ ‘કમ્મભૂમગાણં’ કર્મભૂમિકાનામ્ ‘અકમ્મભૂમગાણં’ અકર્મભૂમિકાનામ્ ‘અંતર-

ચાહર આતે હેં ઓર કોઈ સ્ત્રી રૂપ મેં, કોઈ પુરુષ રૂપ મેં ઓર કોઈ નપું-
 સકરૂપ મેં જન્મ ગ્રહણ કરતે હેં । તત્પશ્ચાત્ વે માતા કે સ્તનોં સે નિક-
 લને બાહે દૂધ કા આહાર કરતે હેં ઓર જષ કુછ ઘડે હો જાતે હેં તો
 છૂન કા આહાર કરતે હેં । તાત્પર્ય યહ હેં કિ ગર્ભ સે નિકલતે હી પૂર્વ
 જન્મ કે અભ્યાસ કે સંસ્કાર કે વશ સે માતા કા દૂધ પીતે હેં । ફિર
 અનુક્રમ સે વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હુએ ઓદન (ખાન) કુલમાપ તથા ત્રપ
 ઓર સ્થાવર જીવોં કા આહાર કરતે હેં । વે જીવ પૃથ્વીકાય આદિ કે
 શરીરોં કા ભક્ષણ કરતે હેં ઓર ઉસે અરને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત
 કરતે હેં । યન કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ, ઓર અન્તર્ધીપજ મનુષ્યોં કે

સ્રીપણ્ણથી, કોઈ પુરુષ પણ્ણથી, અને કોઈ નપુંસક પણ્ણથી જન્મ અહણ કરે
 છે. તે પછી તેઓ માતાના સ્તનોમાંથી નીકળનારા દૂધનો આહાર કરે છે.
 અને જ્યારે કંઈક થોડા થાય છે, ત્યારે ધીમે આહાર કરે છે તાત્પર્ય એ
 છે કે-ગર્ભથી નીકળતાં જ પૂર્વજન્મના અભ્યાસના સંસ્કાર વશાત્
 માતાનું દૂધ પીવે છે, તે પછી અનુક્રમથી વધતાં ઓદન (ખાત) કુલમાથ તથા
 ત્રપ અને સ્થાવર જીવોનો આહાર કરે છે. તે જીવો પૃથ્વીકાય વિગેરેના
 શરીરોનું ભક્ષણ કરે છે. અને તેને પોતાના શરીરપણ્ણથી પરિણમાવે છે, તે

દીર્ઘાણં' અન્તર્દીપકાનામ્ 'આરિયાણં' અર્ચાનામ્ 'મિલચ્છુત્તં' મ્લેચ્છાનામ્ 'સરીરા' સરીરાણિ 'નાનાવળ્લા' નાનાવળ્લાણિ 'મવંતીતિ મવલાયં' મવન્તીત્યાહ્યાતાનિ । સમુત્પદમાના જોવાઃ કર્મવશાન્માતાપિત્રો વિલક્ષ્યસંયોગવશાદ્દર્શમાર્ગે મન્નમાનાઃ પશ્ચાત્સ્વકર્મવશાઃ સ્ત્રીપુરુષપુનઃકાઽન્યતમતયા જાયમાનાઃ-ઉદરે માતૃત્વલિતાન્ન-રસભોક્તારઃ માપ્ય જન્માઽન્નાદિવિવિધભોગ્યં શુદ્ધાનાઃ અદન્તિ વર્દન્તે इति સકુલિનોઽર્થઃ ॥મૂ૦૧૪-૧૬॥

પશ્ચેન્દ્રિયેષુ મોક્ષાધિકારિત્વાન્મનુજનન્મવતાં નિરૂપણમભિનીય પશ્ચેન્દ્રિય જલચરત્રીવાર્ષિર્ણતું સૂત્રમારમ્ભતે-‘અહાવર’ इत्यादि ।

પૂલ્મ-અહાવરં પુરસ્ત્રાયં નાનાવિહાણં જલચરાણં પંશ્ચિ-
દિયતિરિક્ષ્વજોણિયાણં, તં જહા-મચ્છાણં જાવ સુંસુમારાણં,
તેસિ ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં इत्थીય પુરિસસ્સ ય

જો નાના પ્રકાર કે હોતે હૈં ઔર કોઈ આર્ય તથા કોઈ અનાર્ય હોતે હૈં
उनके अनेक प्रकार के वर्णादि वाले शरीर होते हैं ।

અભિપ્રાય વહ હૈં કિ ઉત્પન્ન હોને વાલા જીવ માતા ઔર
પિતા કે વિલક્ષ્ય સંયોગ સે ગર્ભ અવસ્થા મૈં આતા હૈં । તત્પશ્ચાત્ અપને
કર્મ કે અનુનાર જ્ઞે, પુરુષ તથા નપુંસક મૈં સે કિની ઈક રૂપ મૈં ઉત્પન્ન
હોના હૈં । વહ જવ માતા કે ઉદર મૈં હોના હૈં તો માતા કે દ્વારા કિય
હુય આહાર કે રસ કો ગ્રહણ કરતા હૈં । જવ ઉસકા જન્મ હો જાતા
હૈં તો વિવિધ પ્રકાર કે ભોગ્ય પદાર્થોં કા ઉપભોગ કરના હુમા અનુ-
ક્રમ સે થઢતા હૈં ॥૧૪॥

કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા, અકર્મ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા, અંતરદીપમાં
ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો જેઓ અનેક પ્રકારના હોય છે. અને કોઈ કોઈ આર્ય
તથા કોઈ અનાર્ય હોય છે. અનેક પ્રકારના વર્ણાદિવાળા શરીર હોય છે.

કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે—ઉત્પન્ન થવાવાળા છત્રો માતા અને
પિતાના વિલક્ષ્ય સંયોગથી ગર્ભ અવસ્થામાં આવે છે. તે પછી પિતાના
કર્મ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરુષ અથવા નપુંસકમાંથી કોઈ એક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.
તે બ્યારે માતાના ઉદરમાં હોય છે. તો માતા દ્વારા કરવામાં આવેલ આહાર-
રસને ગ્રહણ કરે છે. બ્યારે તેનો જન્મ થઈ બહાર છે, તે પછી અનેક
પ્રકારના ભોજ્ય પદાર્થોનો ઉપભોગ કરતા થકા અનુક્રમથી વધે છે. ॥મૂ૦૧૪॥

समयार्थबोधिनी टीका छि. श्रु. अ. ३ आहारपरिहानिरूपणम्

१९३

कम्मकडा तहेव जाव तओ एगदेसेणं ओयमाहारेति आणु-
पुव्वेणं बुद्धा पलिपागमणुपवन्ना तओ कायाओ अभिनिवह-
माणा अंडं वेगया जणयंति पोयं वेगया जणयंति, से अंडे उब्भि-
ज्जमाणे इत्थि वेयगा जणयंति पुरिसं वेयगा जणयंति णपुंसगं
वेगया जणयंति ते जीवा डहरा समाणा आउसिणेहमाहारेति
आणुपुव्वेणं बुद्धा वणस्सइकायं तसथावरे य पाणे, ते जीवा
आहारेति पुढविसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं णाणा
विहाणं जलचरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं मच्छाणं सुंसुमाराणं
सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं ।

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं चउप्पयथलयरपंचि-
दियतिरिक्खजोणियाणं, तं जहा-एगखुराणं दुखुराणं गंडी-
पयाणं सणप्फयाणं, तेसिं च णं अहावीएणं अहावगा-
सेणं इत्थीए पुरिसस्स य कम्मकडा जाव मेहुणवत्तिए
णामं संजोगे समुप्पज्जइ, ते दुहओ सिणेहं संबिण्णंति,
तत्थ णं जीवा इत्थित्ताए पुरिसत्ताए जाव विउट्ठंति, ते
जीवा माओउयं पिउसुक्कं एवं जहा मणुस्साणं इत्थि पि
वेगया जणयंति पुरिसंपि णपुंसगं पि, ते जीवा डहरा समाणा
माउक्खीरं सप्पि आहारेति आणुपुव्वेणं बुद्धा वणस्सइकायं
तसथावरे य पाणे, ते जीवा आहारेति पुढविसरीरं जाव संतं,
अवरेऽवि य णं तेसिं णाणाविहाणं चउप्पयथलयरपंचिदिय-
तिरिक्खजोणियाणं एगखुराणं जाव सणप्फयाणं सरीरा णाणा-
वण्णा जाव मक्खायं ।

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं उरपरिसप्पथलयर-
पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं, तं जहा-अहीणं अयगराणं
अस्सिलियाणं महोरगाणं, तेसिं च णं अहा वीएणं अहा-
वकासेणं इत्थीए पुरिसस्स जाव एत्थ णं मेहुणै एव तं
चेव, णाणत्तं अंडं वेगया जणयंति पोयं वेगया जणयंति, से
अंडे उच्चिज्जमाणे इत्थि वेगया जणयंति पुरिसं पि णपुसगं
पि। ते जीवा डहरा समाणा वाउकायमाहारेति आणुपुव्वेणं वुड्ढा
वणस्सइकायतसथावरे य पाणे, ते जीवा आहारेति पुढवि-
सरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं णाणाविहाणं उरपरि-
सप्पथलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं अहीणं जाव महोरगाणं
स्त्रीरा णाणावण्णा णाणागंधा जाव मक्खायं ।

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं भुयपरिसप्पथलयरपंचि-
दियतिरिक्खजोणियाणं, तं जहा-गोहाणं नउलाणं सीहाणं
सरडाणं सत्लाणं सरवाणं खराणं घरकोइलियाणं विस्संभराणं
मुसग्गाणं मंगुसाणं पइलाइयाणं विगालियाणं जोहियाणं चउ-
प्पाइयाणं, तेसिं च णं अहावीएणं अहावकासेणं इत्थीए पुरि-
सस्स य जहा उरपरिसप्पाणं तहा भाणिम्यव्वं जाव सारूवि कडं
संतं, अवरेऽवि य णं तेसिं णाणाविहाणं भुयपरिसप्पपंचिदिय-
थलयरतिरिक्खजोणियाणं तं जहा-गोहाणं जाव मक्खायं ।

अहावरं पुरक्खायं णाणाविहाणं खच्चरपंचिदियतिरिक्ख-
जोणियाणं, तं जहा-चम्मपक्खीणं लोमपक्खीणं समुग्गपक्खीणं
विततपक्खीणं तेसिं च णं अहावीएणं अहावकासेणं इत्थीए

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. ३ आहारपरिहानिरूपणम्

३९५

जहा उरपरिसम्पाणं नाणत्तं, ते जीवा उहरा समाणा माऽउगात्त
सिणेहमाहारोति आणुपुव्वेणं वुड्ढा वणस्सइकायं तसथावरे य
षाणे, ते जीवा आहारोति पुढविसरीरं जाव संतं, अवरेऽपि य
णं तेसिं णाणाविहाणं खचरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं चम्म-
पक्खीणं जाव मक्ख्खायं ॥सू० १५।५.७॥

छाया—अथाऽपरं पुरारूपात् नानाविधानां जलचराणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निकानाम्, तद्यथा मत्स्यानां यावत् शिशुपाराणाम्, तेषां च खलु यथाबीजेन
यथाऽवकाशेन स्त्रियाः पुरुषस्य च कर्मकृतस्तथैव यावत् तत् एकदेशेन ओनमाहा-
रयन्ति । आनुपूर्व्या वृद्धाः परिपाकमनुमाप्ताः ततः कायादभिविवर्त्तमानाः
अण्डमेके जनयन्ति पोतमेके जनयन्ति, तस्मिन् अण्डे उद्भिद्यमाने स्त्रियमेके
जनयन्ति पुरुषमेके जनयन्ति, नपुंसकमेके जनयन्ति । ते जीवा दहराः सन्तः अर्वा
स्नेहमाहारयन्ति आनुपूर्व्या वृद्धाः वनस्पतिकायं व्रसस्थावरांश्च माणान् ते जीवा
आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां नाना-
विधानां जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मत्स्यानां शिशुपाराणां शरीरणि
नानावर्णानि यावदाख्यातानि ।

अथाऽपरं पुरारूपात् नानाविधानां चतुष्टयस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां,
तद्यथा—एकस्तुराणां द्विस्तुराणां गण्डीपदानां सनखपदानां, तेषां च खलु यथा
बीजेन यथावकाशेन स्त्रियाः पुरुषस्य च कर्मकृतो यावन्मैथुनमत्पयिको नाम संयोगः
सम्पत्पद्यते, ते द्वयोरपि स्नेहं संचिन्दन्ति, तत्र खलु जीवाः स्त्रीतया पुरुषतया ग्राम्भू
विवर्त्तन्वे, ते जीवाः मातुरातैव पितुः भुक्तमेवं यथा मनुष्याणां स्त्रियमप्येके जनय-
न्ति पुरुषमपि नपुंसकमपि । तेषां जीवा दहराः सन्तः मातुः क्षीरं सर्पिराहारयन्ति ।
आनुपूर्व्या वृद्धाः वनस्पतिकायं व्रसस्थावरांश्च माणान् ते जीवा आहारयन्ति पृथि-
वीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां नानाविधानां चतुष्टयस्थलच-
रपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम् एकस्तुराणां यावत् सनखपदानां शरीरणि नाना-
वर्णानि यावदाख्यातानि ।

अथाऽपरं पुरारूपात् नानाविधानामुदरपरिस्पृश्यलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका-
नाम्, तद्यथा—अग्नीभमजपराणामाशालिकानां महीराणाम् । तेषां च खलु यथा
बीजेन यथाऽवकाशेन स्त्रियाः पुरुषस्य यावत् अत्र खलु मैथुनमेव तच्चेवावस्यम् ।

અણ્ડમેકે જનયન્તિ પોતમેકે જનયન્તિ, તસ્મિન્નણ્ડે ઉદ્વિધનાને સ્ત્રિ-મેકે જનયન્તિ પુરુષમપિ નપુંસકમપિ । તે જીવા દહરા સન્તાઃ વાયુકાયામાહારયન્તિ, આનુરૂપ્યાં દૃઢાઃ વનસ્પતિકાયાન્ વ્રસસ્થાવરાંશ્ચ માણાન્ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સ્યાત્ । અરાખ્યપિ ચ खलु તેષાં નાનાવિધાનામુરઃપરિસર્પ-સ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાનામહીનાં યાવન્મહોરમાણાં શરીરાણિ નાનાવર્ણાનિ નાનાગન્ધાનિ યાવદાલુપાતાનિ ।

અથાડપરં પુરાહ્યાતં નાનાવિધાનાં જુનપરિસર્પસ્થલચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાનાંમ્, તથથા-ગોધાનાં નકુલાનાં સિંહાનાં સરટાનાં સલ્લકાનાં સરપાણાં સ્વરાણાં ગૃહકોકિલાનાં વિશ્વમ્બરાણાં મૂવકાણાં મહુગુવાણાં પદલલિતાનાં વિહા-લાનાં યોધાનાં ચતુષ્પદામ્, તેષાં ચ खलु યથાવીજેન યથાવકાશેન સ્ત્રિયાઃ પુરુષ-સ્ય ચ યથા ઉરઃપરિસર્પાણાં તથા મજિતઠયં યાવત્ સારૂપીકૃતં સ્યાત્ । અપરા-ખ્યપિ ચ खलુ તેષાં નાનાવિધાનાં જુનપરિસર્પપૃષ્ઠેન્દ્રિયસ્થલચરતિર્યગ્ગોનિકાનાં તથથા-ગોધાનાં યાવદાલુપાતાનિ ।

અથાડપરં પુરાહ્યાતં નાનાવિધાનાં લચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાનામ્, તથથા-ચર્મપક્ષિણાં રોમપક્ષિણાં સમુદ્રપક્ષિણાં ચિત્તપક્ષિણામ્, તેષાં ચ खलુ યથા વીજેન યથાડવકાશેન સ્ત્રિયાઃ યથા-ઉરઃ-પરિસર્પાણામાહ્નસમ્ । તે જીવાઃ દહરાઃ સન્તો માતૃગાત્રસ્નેહમાહારયન્તિ, આનુરૂપ્યાં દૃઢાઃ વનસ્પતિકાયાં વ્રસસ્થાવરાંશ્ચ માણાન્ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સ્યાત્ । અરાખ્યપિ ચ खलુ તેષાં નાના-વિધાનાં સ્વચરપૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકાનાં ચર્મપક્ષિણાં યાવદાલુપાતાનિ ॥મુ.૧૫ ૫.૭૧॥

પૃષ્ઠેન્દ્રિય પ્રાણિયોં મેં મનુષ્ય હી મોક્ષ કા અધિકારી હોતા હૈ, અતएव सर्वप्रथम उनका निरूपण किया गया है । अथवा यों कहना चाहिए कि पंचेन्द्रिय जीव मनुष्य, तिर्यच, देव और नरक, चारों गतियों में होते हैं । किन्तु सर्वविरति के अधिकारी मनुष्य पंचेन्द्रिय ही होते हैं । उनके बाद तिर्यचपंचेन्द्रिय ही देशविरत के अधिकारी हैं ।

પંચેન્દ્રિય પ્રાણિયોમાં મનુષ્ય જ મોક્ષનો અધિકારી હોય છે, તેથી જ સર્વ પ્રથમ તેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, અથવા એમ કહેવું બેઝબે કે —પંચેન્દ્રિય છવ, મનુષ્ય, તિર્યચ, દેવ, અને નરક ચારે ગતિયોમાં હોય છે. પરંતુ સર્વ વિરતિના અધિકારી મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય જ હોય છે. તે પછી તિર્યચ પંચેન્દ્રિય જ દેશ વિરતિના અધિકારી છે. તેથી જ ચારિત્રની દૃષ્ટિથી

સમયાર્થચોધિની ટીકા દ્વિ. યુ. અ. ૩ આહારપરિજ્ઞાનિરૂપણમ્

૩૨૭

ટીકા—અતઃ પરં તિર્યગ્ચોનિકપચ્ચેન્દ્રિયમત્સ્યર્કૂર્મગોધાદીનાં સ્વરૂપમુપ-
વર્ણયતિ મુત્રેઽસ્મિન્ । ‘અહાવરં’ અથાઽવરં પુરાસ્થાતં તીર્થકરેણ ‘જાળાવિદ્યાણં
જલચરાણં’ નાનાવિધાનાં જલચરાણામ્, ‘પંચિન્દ્રિયતિરિક્તજાતોગિયાણં’ પચ્ચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચોનિકાનામ્ ‘તં મહા’ તથા ‘મચ્છાણં જાત સુંદુમારાણં’ મત્સ્યાનાં પાવત્
શિશુમારાણામ્ યાવત્તદેન-રુચ્છાગોધાનરુદાદીનાં સંપ્રદઃ તથા ચ મત્સ્યર્કૂર્મગોધા
મધુલીનાં શિશુમારપર્યંતાનાં સ્વરૂપં નિરૂપયતીતિ, ‘તેસિં ચ જં’ તેવાં ચ સ્વલુ
‘મહાવીરણં મહારક્ષાસેગં’ યથાવીજેત યથાઽવરકાશેન ‘ઈત્યોપ પુરિસ્સત્ત ય કમ્પ-
કઢા તહેર જાત તથો વગદેવેગં મોરમાહરેતિ’ ક્ષિપ્તઃ પુરુષસ્ય ચ કર્મકૃતસ્ત-
થેવ યાવત્-તત્ત્વ પરુદેશેન ઓત્રમાહારયન્તિ તે જીવા માયાધિત્તોઃ સંયોગે જાતે
સતિ સ્વકૃતકર્મકૃતજોરમોળાય અભિર્યશુ મનુસ્યન્તે । ‘આણુપુલ્લેણ વુહૂ પલ્લિપાગ-
મણુપન્ના’ અણુપૂલ્લેણ-કમ્પસઃ પટ્ટદાઃ પરિપાકમનુપાસાઃ પુલ્લિ માસાઃ ‘તથો
કાયામો અભિનિવદ્ધમાગા’ તતઃ કાયાત્-તારુગુરોર્વાદ્ અભિનિરર્ચનાનાઃ-વહિરાગ-

અન્ય ચારિત્ર કી દૃષ્ટિ સે દૂતરા નંબર તિર્યંચોં કા હૈ । હસ કારણ
મનુષ્યોં કા મનિપાદન કરને કે પચ્ચાત્ તિર્યંચપંચેન્દ્રિય જીવોં કી પ્રરુ-
પણા કી જાતી હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ—‘અહાવરં પુરક્ષાણં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—તીર્થંકર ભગવાન ને તિર્યંચયોનિક મત્સ્ય, કૂર્મ, ગોધા
આદિ પંચેન્દ્રિય જલચર જીવોં કા કથન ક્રિયા હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ—
મત્સ્ય યાવત્ સુંદુમાર । યહાં ‘યાવત્’ શબ્દ સે કચ્છપ ગોધા ઓર મકર
નામક જીવોં કા ગ્રહણ કરના ચાહિય । હન જીવોં કી ઉત્પત્તિ બીજ
ઓર અવકાશ કે અનુસાર પૂર્વકૃત કર્મ કે ઉદય સે સ્ત્રી ઓર પુરુષ ક્ષ
સંયોગ હોને પર સ્ત્રીકી યોનિ દ્વારા હોતી હૈ । ઇત્યાદિ સબ કથન પૂર્વ

ખીએ નંબર તિર્યંચોનો છે. તે કારણે મનુષ્યોનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી તિર્યંચ
પંચેન્દ્રિય જીવોનું નિરૂપણ કરામાં આવે છે, તે આ પ્રમાણે છે.—‘અહા-
વરં પુરક્ષાણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—તીર્થંકર ભગવાને તિર્યંચ યોનિવાળા મત્સ્ય, કાચખા, ઘો
વિગેરે પંચેન્દ્રિય જલચર-પાણીમાં રહેવાવળા, જીવોનું કથન કર્યું છે, તે
આ પ્રમાણે છે.—મત્સ્ય યાવત્ સુંદુમાર, અહિયાં યાવત્ શબ્દથી કાચખા,
ઘો, અને મધર નામના જીવો ગ્રહણ કરાયા છે. આ જીવોની ઉત્પત્તિ
ખીજ અને અવકાશ પ્રમાણે પૂર્વકૃત કર્મના ઉદયથી સ્ત્રી અને પુરુષના
સંયોગ થવાથી સ્ત્રીની યોનિથી થાય છે. વિગેરે સઘણું કથન પૂર્વ સૂત્રમાં

ચક્ષુઓ માતુરુદરાત્, 'અંદ વેતયા જગયંતિ પોયં વેતયા જગયંતિ' અગ્રપેકે જન-
યન્તિ પોતમેકે જનયન્તિ, અત્રવાગ્નઙ્ગા મસ્ત્યાદયઃ પોતન્નાશ્ચાઙ્ગ્યે વચ હિયન્તે,
અણ્ઘુદ્વિઘ નિર્ગચ્છન્તઃ કેવન સ્ત્રીભાવમાસાદયન્તિ-પુસ્ત્વં નપુંસકત્વમન્યે, 'તે
જીવા હરા સમાણા આઠસિજેહમાહારેતિ' તે જીવાઃ દરારાઃ-ચાલમાત્રમાપન્તાઃ
સન્તઃ અયં સ્નેહમાહારયન્તિ । યાવદ્ ચાલયં પ્રાપ્તાઃ જલસ્નેહયા મુખ્યુજ્જાના એક
શરીરં પુષ્પન્તિ 'આણુપુન્વેજં શુદ્ધા' આણુપુર્વેણ ક્રમશઃ શુદ્ધાઃ-ક્રમશો ચાલ્યમતિ-
ક્રામન્તાઃ, 'ત્રણઃસફ્કાર્ય તતથાવરે ય પાણે' વનસ્પતિકાર્યં ત્રમસ્થાત્રરાંશ્ચ માણાના-
હારયન્તિ, તે જીવાઃ જઠરાઃ 'આહરેતિ પુઠ્ઠિમરીરં નાત્ર સંતં' પૃથ્વીશરીરં યાત્ર-
ત્સ્યાત્ પૃથ્વિવ્યાપીનાં શરીરં સુત્ત્વા સ્વરૂપે પરિણમયન્તિ 'અવરે ત્રિ ય ણં' આરા-

સૂત્ર કે અનુસાર સમજાવે છેના આશિષ । યાવત્ ગર્ભ મેં સ્થિત વહ જીવ
માતા કે દ્વારો ક્રિયે હુપ આહાર કે રસ કો એકદેશ સે ગ્રહણ કરતા
હે । વહ અપને કર્મોં કા ફલ ભોગને કે લિપે જલચર તિર્યંચોં મેં જન્મ
લેતા હે । ગર્ભ મેં અનુક્રમ સે વધતા હુમા ઓર પુષ્ટિ કો પ્રાપ્ત હોના
હુમા વહ માતા કે ઉદર સે બાહર નિકલતા હે । કોઈ અણ્ઙજ હોતા હે,
કોઈ પોતજ હોતા હે । અણ્ઙે કે ફટને પર જો જીવ ઉસસે બાહર આતે
હે, ઉનમેં કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરુષ ઓર કોઈ નપુંસક હોતે હે । વે જબ તક
બાલમાય અર્થાત્ બાલ્યાવસ્થા મેં રહતે હે તબ તક જલ કે સ્નેહ કા
આહાર કરતે હે ઓર અપને શરીર કો પુષ્ટ કરતે હે । જબ અનુક્રમ સે
વધે હોતે હે તો વનસ્પતિકાય કા તથા ત્રમ એં સ્થાવર પ્રાણિયોં કા

કહ્યા પ્રમાણે સમજાવે લેવું. યાવત્ ગર્ભમાં રહેલ તે જીવ માતાએ કરેલા
આહારના રસનું એક દેશથી ગ્રહણ કરે છે. તે પોતાના કર્મોનું ફળ ભોગ-
વવા માટે જલચર તિર્યંચોમાં જન્મ લે છે. ગર્ભમાં અનુક્રમથી વધતા થકા
અને પુષ્ટિ મેળવતા થકા તે માતાના ઉદરમાંથી બહાર નીકળે છે. તેમાં કોઈ
અંડજ-ઈંડામાંથી થવાવાળા હોય છે, તો કોઈ પોતજ હોય છે. ઈંડાના
ફૂટવાથી જ જીવો બહાર આવે છે, તેમાં કોઈ સ્ત્રી કોઈ પુરુષ અને કોઈ
નપુંસક હોય છે, તેઓ ત્યાં સુધી બાલમાય અર્થાત્ બાલ્યાવસ્થામાં એટલે
કે નાનપણમાં રહે છે, ત્યાં સુધી જળના સ્નેહનો આહાર કરે છે, અને
પોતાના શરીરને પુષ્ટ બનાવે છે. અનુક્રમથી વધતાં વધતાં જ્યારે થોડા
થાય છે, ત્યારે વનસ્પતિ કાયનો તથા ત્રમ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના આહાર
કરે છે. તેઓ પૃથ્વીકાય વિગેરેનો આહાર કરીને તેને પોતાના શરીર રૂપે

અપિ ચ લ્હુ 'સેસિ' તેપામ્ 'ખાણાવિદ્વાણં' નાનાવિગનામ્ - અનેક જાતીયકાન્સમ્
'જલચરપંચેન્દ્રિયતિરિક્તજોગિયાણં મચ્છાણં જાવ સુસુમારાણં સરીરા બાળાવખ્ખ
જાવ મચ્છાયાં' જલચરપંચેન્દ્રિયતિરિક્તજોગિકાનાં મત્સ્યાનાં કચ્છપાનાં મ્ખેખ્ખનં
શિશુમારાણાં શરીરાણિ નાનારણાં નાનારસાં નાનામન્ધાં નાનાસ્પર્શયુક્તરસિ
યાવદારુયાતાં, કથન સ્વકુત્તકર્મફલોપમોગાય કર્પવલાઝજલચરપંચેન્દ્રિયમન્સ્ય-
સ્વાદિમાત્રમાપન્નો મતુરુરે આમચ્છતિ । તવ માતૃશુકાન્નરસેન ઘસીરં વર્દયન્
કાલે તતો નિર્ગત્ય જલસ્નેહેન ઘસીરં વર્દયિતા તદનુ ત્રસાદીન્ જીવન્ મક્ષન્
જીવરયાત્રાં નિર્વાહતિ, ઇતેપાં જીવાનાં નામવર્ણસમન્ધરનિ વિભિન્નાં શરીરાણિ
મન્તીતિ તીર્થકૃત્વા આરુયાતાં, જલચરપંચેન્દ્રિયજીવાનાં સ્વરૂપં યથોત્પત્તિકં

આહાર કરતે છે । બે વૃથ્શીકાય આદિકા આહાર કાકે ઉસે અપને
શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કરતે છે । उन नाना प्रकार के जलचर पंचे-
न्द्रिय निर्गच्छगोनिक मच्छो कच्छपो, मोघो, मकरो तथा सुसुमारो के
नाना वर्ण गंध रस और स्पर्श वाले अनेक शरीर कहे गए हैं ।

તાત્પર્ય યહ છે કે કોઈ જીવ અપને કર્મફલ કો મોગને કે લિપ
કર્મ કે વશીભૂત હોકર જલચર પંચેન્દ્રિય મત્સ્ય આદિ પર્ચાય કો પ્રાપ્ત
હોકર માતા કે ઉદર મેં આતા છે, વહ વહાં માતા કે દ્વારા ભોગે છુપ
રસ સે શરીર કી વૃદ્ધિ કરતા હુઆ સમય આને પર બાહર નિકલતા
હે ઓર જલ કે સ્નેહ સે અપને શરીર કી વૃદ્ધિ કરતા છે । तत्पश्चात्
वह प्रस आदि जीवों का भक्षण करता हुआ अपनी जीवन यात्रा का
निर्वाह करता है । इन जीवों के नाना वर्ण रस गंध और स्पर्श वाले
विभिन्न शरीर तीर्थकरों ने कहे हैं ।

પરિણામે છે. તે અનેક પ્રકરના જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થાય વેનિવાળા
માછલા, કાચબા ઘેા, મંઘરો તથા સુસુમારોના અનેક વર્ણ, ગંધ રસ
અને સ્પર્શવાળા અનેક શરીરો કહ્યા છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—કેઈ જીવ પોતાના કર્મના ફળને ભોગવવા માટે
કર્મને વશ થઈને જલચર પંચેન્દ્રિય મત્સ્ય, વિગેરેના પર્ચાયને પ્રાપ્ત થઈને
માતાના ઉદરમાં આવે છે. તે ત્યાં માતા દ્વારા ભોગવેલા રસથી શરીરની
વૃદ્ધિ કરતા થકા સમય આવતાં બહાર નીકળે છે. અને જલના સ્નેહથી
પોતાના શરીરને વધારે છે. તે પછી તે ત્રસ વિગેરે જીવોનું ભક્ષણ કરતા
થકા પોતાની જીવન યાત્રાને નિર્વાહ કરે છે. આ જીવોના અનેક વર્ણ, રસ,
ગંધ, અને સ્પર્શવાળા જૂઠાં જૂઠાં શરીરો તિર્થકર ભગવાને કહ્યાં છે.

જ્યાંથી સ્થલચરચતુષ્પદાદિજીવાનાં સ્વરૂપ દર્શયિતુમાટે—‘અહારં પુત્રાણાં’ અર્થાત્પરંપુત્રાસ્થાતમ્—અનેકજાડીયસ્થલચરચતુષ્પદજીવવિષયે તીર્થંકરાદિમિરાસ્થાતમ્। તદદં સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિને તુમ્હં કથયામિ ‘ખાણાવિદાણં’ નાના વિદ્યાનામ્ ‘ચત્ત્રયથલયરપંચિદિયતિરિકલજોખિયાણં’ ચતુષ્પદસ્થલચરપંચેન્દ્રિય-તિર્થંચોનિકાનામ્ સ્વરૂપં તીર્થંક્રતાડ્ઠસ્થાતમિતિ પૂર્વેનાડ્ઠન્વયઃ, ‘તં જહા’ તથા ‘પમ સુરાણં’ પમસુરાણામ્ અશ્વાદીનામ્ ‘દુસુરાણં’ દ્વિસુરાણામ્, ગોમદિવાદીનામ્ ‘ગંઢીપદાણં’ ગંઢીપદાનામ્—ફલકસદશ્ચગોલાકારપદાનામ્—ઠસ્તિગણ્ઠકાદીનામ્, ‘સળ્કપાણં’ સનસ્થપદાનામ્—વ્યાઘ્રસિંહવૃકાદીનામ્ ‘તેસિં ચ ણં અહા

યહાં તક જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોં કે સ્વરૂપ કા ઉત્પત્તિ સે લેકર ઘાસુગાન કરકે અથ સ્થલચર ચતુષ્પદ આદિ જીવોં કા સ્વરૂપ દિશ્ત-લાને કે લિપ કહતે હૈ—

અનેક જાતિયોં વાલે સ્થલચર ચતુષ્પદ જીવોં કે વિષય મેં તીર્થં-કરોં ને કહા હૈ। હે જમ્બૂ! વહી કથન મેં તુમ્હે કહતા હૂં। એસા સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામી સે કહતે હૈં। નાના મકાર કે ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોં કા સ્વરૂપ જો તીર્થંકર ભગવાન ને કહા હૈ। વહ હસ પ્રકાર હૈ—સ્થલચર ચતુષ્પદ (મૂમિ પર ચલને વાલે જોપાયે) કોઈં એક સુર વાલે હોતે હૈં, જૈસે ઘોડા આદિ, કોઈં દો સુરોં વાલે હોતે હૈં, જૈસે—ગાય, ભેંસ આદિ, કોઈં ગંઢીપદ હોતે હૈં, જૈસે—હાથી મેંઢા આદિ, કોઈં નાસ્તૂનોં સે યુક્ત પૈરોં વાલે હોતે હૈં। જૈસે—ઘાઘ, સિંહ મેંઢિયા

આટલા સુધી જલચર પંચેન્દ્રિય જીવોના સ્વરૂપને ઉત્પત્તિથી લઈને કથન કર્યું છે. હવે સ્થલચર-જમ્બીન પર રહેવાવાળા ચતુષ્પદ-ચર પંચેન્દ્રિય વિગેરે જીવોના સ્વરૂપ દેખાડવા માટે કહેવામાં આવે છે.—

અનેક જાતવાળા સ્થળચર, ચોપગા જીવોના સંબંધમાં તીર્થંકરોએ કહેલ છે. હે જમ્બૂ એજ કથન હવે હૂં તમેને કહું છું—આ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે. અનેક પ્રકારના ચોપગા સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોના સ્વરૂપ એ તીર્થંકર બજવાને કહેલ છે. તે આ પ્રમણ છે.—સ્થલ-ચર ચોપગા (જમ્બીન પર ચાલવાવાળા) કેઈં એક ખરીવાળા હોય છે, જેમ કે ઘોડા વિગેરે કેઈં એ ખરીવાળા હોય છે, જેમ કે—ગાય, ભેંસ વિગેરે. કેઈં ગંઢીપદ હોય છે, જેમકે—હાથી, મેંઢા વિગેરે. કેઈં નાખવાળા પંચોવાળા હોય છે, જેમ કે—વાઘ—સિંહ, વગેરે. આ જીવોની ઉત્પત્તિ ચોતાનો ખીજ

વીણં અહાવહાવગાસેણં' તેણાં ચ લગ્ન યથાવીજેન યથારકાશેન સ્વકીયવીજેન સ્વ-
કીયાવકાશેન ચ 'ઈત્યિય પુરિસસ્મ ય' સ્ત્રિયાઃ પુરુષસ્ય ચ 'કમ્મ જાવ મેહુણવત્તિપ્પ
નામં સંયોગે સમુપ્પજ્જઈ' કર્મકૃતઃ કર્મરશેન કર્મકૃતયોન્યાં મૈથુનપ્રત્યયિકો નામઃ
મૈથુનકારણભૂતઃ સંયોગઃ સમુત્પદ્યતે । સમુત્પત્સ્યમાનજીવાનાં કર્મપ્રેરિતો મૈથુન્યઃ
સ્ત્રીપુરુષયો વિલક્ષણઃ સંયોગો ગર્ભધારણપયોજકો ભવતિ. 'તે દુહમો સિષેહં સંચિ-
ધમંતિ' તે-જીવાઃપ્રથમતો ગર્ભે દ્વયોરપિ સ્નેહં-માતાપિત્રોઃ સ્નેહમાત્રં સંચિન્વન્તિ-
માપ્નુવન્તિ । 'તત્થ ણં જીસા ઇત્થિતાપ્પ પુરિસત્તાપ્પ જાવ ચિડકુંતિ' તત્ત્વ સ્વલુ જીવઃ
સ્ત્રીતયા પુરુષતયા નપુંસકતયા યાવદ્વિત્તન્તે । સ્ત્રીપુંવોવિલક્ષણસંયોગાનન્તરં ચતુસ્પદ
જીવા ગર્ભે આગ્મન્ત્વિ, તે પ્રથમતો માતાપિત્રોઃ સ્નેહમેત્રોવશુત્રને । તસ્મિન્ ગર્ભે
તે-એકસુતાદયઃ જીવાઃ સ્ત્રીભાવેન પુરુષભાવેન નપુંસકભાવેન ચ યથા કર્મ સમુત્પ-
દ્યન્તે 'તે જીસા મામો ઉયં પિડસુક્કં એવં જહા મણુસ્સાણં' તે જીવા માતુરાત્ત્વં
પિતૃઃ શુક્રમાહારયન્તિ, એવં યથા મનુષ્યાણામ્ । ઇતઃ પરં સર્વં મનુષ્યવજ્જેપમ્ ।
'ઈત્થિ પિ વેગયા જગયંતિ પુરિસં પિ ણપુંસાં વિ' સ્ત્રિયમેકે જનયન્તિ, પુરુષમપિ
નપુંસકમપિ-એકે પુરુષમપિ જનયન્તિ, એકે નપુંસકમપિ જનયન્તિ-તે જીસાઃ
સ્ત્રીતયા પુરુષતયા નપુંસકતયા ચ તત્ત્વદ્રૂષેણ સમુત્પદ્યન્તે, 'તે જીસા હહા સમાણા
આદિ ।' હન જીવોં કી અપને ઓજ ઓર અવકાશ (સ્થાન) કે અનુસાર
સ્ત્રી પુરુષ કા કર્મકૃત યોનિ મેં મૈથુન પ્રત્યયિક સંયોગ હોને પર ઉત્પત્તિ
હોતી હૈ, અર્થાત્ જમ કોઈ જીવ ઉત્પન્ન હોને ચાલા હોતા હૈ તો સ્ત્રી
ઓર પુરુષ કા કર્મ કે ઉદય સે પ્રેરિત મૈથુન નામક વિલક્ષણ સંયોગ
હોતા હૈ, ડસ સંયોગ કે કારણ ગર્ભધારણ હોતા હૈ । જીવ ડસ ગર્ભ
મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । સર્વ પ્રથમ વહ માતા પિતા કે સ્નેહ (રજ વીર્ય) કા
ઉપભોગ કરતા હૈ । ડસ ગર્ભ મેં વહ જીવ સ્ત્રી, પુરુષ યા નપુંસક કે
રૂપ મેં કર્મ કે અનુસાર ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હત્પાદિ સબ કથન મનુષ્ય કે
સમાન સમજના ચાહિય । સ્પષ્ટ હોને સે તથા ચિસ્તાર સે બચને કે લિય

અને અવકાશ (સ્થાન) પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષના કર્મકૃત યોનિથી મૈથુન
સંબંધી સંયોગ થવાથી થાય છે. અર્થાત્ જ્યારે કોઈ જીવ ઉત્પન્ન થવાના
હોય તો સ્ત્રી અને પુરુષના કર્મના ઉદયથી પ્રેરિત મૈથુન નામનો વિલક્ષણ
સંયોગ થાય છે. તે સંયોગના કારણે ગર્ભ ધારણ થાય છે. જીવ તે ગર્ભમાં
ઉત્પન્ન થાય છે. સૌથી પહેલાં તે માતા પિતાના સ્નેહ (રજવીર્ય) નો ઉપ-
ભોગ કરે છે. તે ગર્ભમાં તે જીવ સ્ત્રી, પુરુષ, અથવા નપુંસકના રૂપથી કર્મ
પ્રમાણે ઉત્પન્ન થાય છે. વિગેરે સઘળું કથન મનુષ્ય પ્રમાણે સમજવું. સ્પષ્ટ

માઝકલીરં સર્પિ આહારેતિ' તે જીવાઃ દહરાઃ-વાચાઃ સન્તઃ માતુઃ સીરં સર્પિ-
રાહારયન્તિ, વાલકાલે માતુઃમનિચ દુર્ગાદિકં મુજ્જતે इत्यर्थः, 'आशुपुत्रेषां
कुशु। वणस्मइकायं तसयावरे य पाणे' आनुरूपेण-क्रमशः प्रवृद्धास्ते जीवाः-वक्त-
व्यविकायं असस्वावरांश्च प्राणानाहारयन्ति, 'ते जीवा आहारेति पुदवीसरीरं जाय
कृतं' ते जीवा आहारयन्ति पृथ्वीशरीरं यावत्स्यात्, ते जीवाः पृथिव्यादीनां
शरीरं भक्षयन्ति-भक्षयित्वा च तान्पात्मसात्કૃત્વા સ્વરૂપેષ્ પરિપાકમન્તઃ
આવ્ય પરિણમયન્તીત્યર્થઃ। 'अवरे वि य जं' अवराण्यपि च स्वङ् 'तेसि' तेषाम्
'जाणाविहाणं' चउत्पयल'रप विदियतिरिखजोणिपाणं' नानાવિધાનાં ચતુષ્પદ-
સ્થલચરપદ્ધેન્દ્રિયતિર્થયોનિકાનામ્, 'रगखुराणं' एकखुराणाम् 'जाव' यावत्-
द्विखुराणां गण्डीपदानाम् 'सगहफयाणं' सत्रयपदानाम् 'सरीरा'शरीराणि 'जाणा-
वण्णा' मानावर्णानि 'जाव मक्खायं' यावदाख्यातानि, અનેકજાતોયસ્થલચરચતુ-
ષ્પદાનામપરાણ્યપિ શરીરાણિ નાનાવર્ણસમગ્ધસ્પર્શવન્તિ ભવન્તીતિ,

एक ही विषय को बार-बार प्रत्येक पाठ में विस्तार से कहने की आवश्यकता नहीं है।

इन जीवों में से कोई स्त्री रूप में, कोई पुरुषरूप में और कोई
नपुंसकरूप में उत्पन्न होते हैं। वे जब छोटे होते हैं तो माता का दूध
आदि पीते हैं। अनुक्रम से जब बड़े होते हैं तो वनस्पतिकाय तथा
घस और स्थावर जीवों का आहार करते हैं। वे पृथ्वी आदि के शरीर
का भक्षण करके उसे अपने शरीरके रूप में परिणत कर लेते हैं। इन
जाना प्रकार के चतुष्पद स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचों के, जो कि एक
खुर वाले दो खुरों वाले, गंडीपद या नख सहित पैर वाले होते हैं,
उनके शरीर नाना वर्ण आदि वाले कहे गए हैं।

હોવાથી તથા વિસ્તાર લયથી એક જ વિષયને વારંવાર દરેક પાઠમાં વિસ્તાર
પૂર્વક કહેવાની જરૂર રહેતી નથી.

આ જીવોમાંથી કેઈ સ્ત્રી પણાથી કેમકે પુરુષ પણાથી તો કેઈ નપુંસક
પણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ જ્યારે નાના હોય છે, ત્યારે માતાનું દૂધ
વિગેરે પીરે છે. અનુક્રમથી જ્યારે મોટા થાય છે, તો વનસ્પતિકાય તથા
ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના આહાર કરે છે. તેઓ પૃથ્વી વિગેરેના શરીરોના
આહાર કરીને તેને પોતાના શરીરપણાથી પરિણામે છે. આ અનેક પ્રકારના
ચોપગ સ્થાવર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોના કે જેઓ એક ખરીવાળા, બે
ખરીવાળા, ગંડીપદ, અથવા નખવાળા પગોવાળા હોય છે. તેઓના શરીરો
અનેક વર્ણ વિગેરેથી યુક્ત હોય છે.

चतुष्पदपञ्चेन्द्रियाणां स्वरूपमुपनय्य सर्पादीनामुरःपरिसर्पाणां स्वरूपोप-
वर्णनमाह—‘अह’ अथानन्तरम् ‘णाणाविद्याणं’ नानाविधानामनेकजातीयानाम्
‘उरपरिसर्पयत्नवरपंचिदियतिरिक्त्वजोणियाणं’ उरःपरिसर्पस्थलवरपञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्योनिकानाम् ‘अवर’ अपरं स्वरूपाभेदादिकञ्च ‘पुरवत्तायं’ पुराख्यातम्,
तीर्थकरपादैः ‘तं जहा’ तद्यथा ‘अहीणं’ अहीनां—सर्पाणाम् ‘अयगराणं’ अजग-
राणाम् ‘आशालियाणं’ आशालिकानाम् ‘महोरगाणं’ महोरगाणाम्—महासर्पाणाम्
‘तेसि च णं’ तेषां च खलु ‘अहावीणं’ यथाबीजेन ‘अहावकासेण’ यथावकाशेन
‘इत्थीए’ स्त्रियाः ‘पुरिसस्स य’ पुरुषस्य च ‘जाव एत्थ णं मेहुणे’ यावदत्र खलु
मैथुनम्, ‘एवं तं चेव णाणत्तं’ एवं तत्त्वैवावृत्तम् । इमे सर्पाः उत्पत्तिषोऽयवीजा-
वकाशाभ्यां समुत्पद्यन्ते तथा—एष्वपि स्त्रीपुंसोः पारस्परिको मैथुननामा विलक्षणः
संयोगो जायते, तादृशो जायमाने संयोगे कर्मप्रेरिता जीवा एतेषां योनिषु समुत्प-
द्यन्ते, शेषं पूर्ववद्वगन्तव्यम् । एषु उरःपरिसर्पेषु ‘अंडवेगया जणयंति’ अण्ड मेके

चतुष्पद पंचेन्द्रियों के स्वरूप का वर्णन करके सर्प आदि उरःपरि-
सर्प जीवों का स्वरूप कहते हैं ।

इसके अनन्तर नाना प्रकार के उरःपरिसर्प स्थलचर तिर्यच पंचे-
न्द्रियों के स्वरूप एवं भेद आदि का कथन तीर्थकरों ने किया है । वह
इस प्रकार है—सर्प अजगर, आशालिक और महोरग (महासर्प) आदि
की अपने बीज और अवकाश के अनुसार उत्पत्ति होती है । इनमें स्त्री
पुरुष का परस्पर में मैथुन नामक संयोग होता है, इस संयोगके
होने पर कर्म के द्वारा प्रेरित जीव योनि में उत्पन्न होते हैं । शेष—सब
कथन पहले के समान ही समझ लेना चाहिए । इनमें कोई अण्डे की

शेषणा पंचेन्द्रिय लोचना स्वरूपं वञ्चनं करीने सर्पं विगेरे उरःप-
रिसर्पं विगेरेनुं स्वरूप अतावे छे.—आ पछी तीर्थकरों द्वारा अनेक प्रकारना
उरः परिसर्प, स्थलचर तिर्यच पंचेन्द्रियोनुं स्वरूप अने लोक विगेरेनुं
कथन करवाया आवेल छे. ते आ प्रमाणे छे.—सर्प, अजगर, आशालिक अने
महोरग (महासर्प) विगेरेनी उत्पत्ति योताना बीज अने अवकाश अनुसार
थाव छे. तेमां पच्च स्त्री; पुत्रवने परस्परमां मैथुन नामने संयोग थाव छे.
आ प्रकारने संयोग थावाथी, कर्मद्वारा प्रेरित लव योनिथी उत्पन्न थाव
पाडीनुं सधणुं कथन पछेलां कइया प्रमाणे अ समल देवुं ओछये. तेमां
ओछ छंडाने उत्पन्न करे छे. ओछ योत-अन्धुं—उत्पन्न करे छे. छंडु हुटवाथी

જનયન્તિ, 'પોયં વેગયા જગયંતિ' પોતમેકે જનયન્તિ, 'સે ંડે ઉઘ્મિજ્ઞમાણે
 ઇથિ વેગયા જગયંતિ' તસ્મિન્નંડે-ઉઘ્મિજ્ઞમાણે-સ્ફુટિતે સતિ એકે સ્ત્રિયમ્-
 સ્ત્રીજાતીયકં જનયન્તિ, 'એગે પુરિસં વિ ણપુંસમં વિ' પુરુષમપિ નપુંસકમપિ
 જનયન્તીતિ, સમુત્પન્નતે, શુકાધિક્યે પુરુષો મવતિ શોણિતાઽધિક્યે સ્ત્રી મવતિ,
 શુકશોણિતયોઃ સમરવે નપુંસકો જાયતે, કર્મપ્રમાવાદેવ યથાયથં જનનં જીવાનામ્
 તત્ર તુ વાઘ્યહારણાનાં ગૌણત્વમેવેતિસારઃ । 'તે જીવા ડહરા સમાણા વાઝકાયમા-
 હારેતિ' સમુત્પન્નાઃ અઢ્ઢાન્નિર્મિદ્યવહિરામતા સ્તે જીવાઃ સર્પદહરાઃ-વાલાઃ
 સન્તો વાયુકાયમાહારયન્તિ, 'આણુપુલ્લેણં વુડ્ડા' આણુપુલ્લેણ-ક્રમશો વર્દમાના
 વૃદ્ધાઃ, 'વનસ્પત્તિકાયં તસથાવરપાણે' વનસ્પતિકાયં ત્રસસ્થાવરમાણાનં ક્રમશઃ
 પ્રવર્દમાનાઃ સર્પાદિજીવાઃ વનસ્પતિત્રસસ્થાવરકાયાનાં યથારૂપિ યથાભામમાહાર-
 યન્તો જીવનયાત્રાં નિર્વહન્તિ । 'તે જીવા આહારેતિ પુદ્ગોસરીરં જાવ સંતં' તે જીવાઃ
 પૃથિવ્યાદિશરીરાણ્યપિ શુક્લાનાઃ તાનિ સ્વાત્મમાત્ સ્વશરીરરૂપેણ પરિણમ-
 ઉત્પન્ન કરતે હૈ । કોઈ પોત કો ઉત્પન્ન કરતે હૈ । અઢ્ઢે કે ફટને પર
 કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરુષ ઓર કોઈ નપુંસક કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ।
 શુક કી અધિકતા હો તો પુરુષ હોતા હૈ, શોણિત કી અધિકતા હોને
 પર સ્ત્રી ઓર શુક શોણિતકી સમાનતા હોતો નપુંસક હોતા હૈ ।
 इनके पुरुष आदि होने में प्रधान एवं अंतरंग कारण तो कर्म ही है ।
 शुक शोणित आदि वाद्य कारण गौण हैं ।

જઘ યે સર્પ આદિ જીવ અઢ્ઢે સે બાહર આતે હૈં ઓર ચાલક હોતે
 હૈં વાયુકાય કા આહાર કરતે હૈં । ક્રમ સે વડે હોને પર વનસ્પતિકાય
 તથા ત્રસ ઓર સ્થાવરકાય કા અપની રુચિ એવં પ્રાપ્તિ કે અનુસાર
 આહાર કરતે હુણ જીવનયાત્રા કા નિર્વાહ કરતે હૈં । પૃથ્વી આદિ કા ઉપ-

કોઈ સ્ત્રી, કોઈ પુરુષ, અને કોઈ નપુંસક પણથી ઉત્પન્ન થાય છે. શુકનું
 અધિકપણું હોય તો પુરુષ અને શોણિતનું અધિક પણું હોય તો સ્ત્રી ઉત્પન્ન
 થાય છે. તથા શુક અને શોણિતનું સરખા પણું હોય તો નપુંસક થાય છે.
 તેઓના પુરુષ વિગેરે હોવામાં મુખ્ય અને ખસ કારણ તો કર્મ જ છે.
 શુક, શોણિત વિગેરે તો ગૌણ કારણ છે.

બધાંરે આ સર્પ વિગેરે જીવો ઇકામાંથી બહાર આવે છે, અને બાળક
 હોય છે, ત્યારે વાયુકાયનો આહાર કરે છે, અને ક્રમથી મોટા થાય ત્યારે
 વનસ્પતિકાય તથા ત્રસ અને સ્થાવર કાયનો ખોતાની રૂચી અને પ્રાપ્તિ
 પ્રમાણે આહાર કરતા થકા જીવન યાત્રાનો નિર્વાહ કરે છે. પૃથ્વી વિગેરેનો

સમયાર્થેઘોષિની ટીકા દ્વિ. ચુ. અ. ૩ આહ્વાત્પરિણાનિરૂપણમ્

૪૦૫

યન્તિ, અન્ય સર્પ મનુષ્યવક્રાણચ્છાતવ્યમ્ 'અવરેડ ધિ ય ણં' અપરાધપિ ચ સ્વલુ 'તેસિ' તેષાં સર્પજીવાનામ્ 'ઉપરિસપ્થલપરપંચિદિયતિરિક્ષ્વનોણિયાણં' ઉપરિસર્પસ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્થોનિકાનામ્ 'મહોણં' મહોનામ્ 'જાવ મહોરમાણં' યાવદ્-અનગરાશાલિકમહોરમાણામ્, 'સરીરા' શરીરાણિ 'ળાળાવળ્લા' નાનાવર્ણાણિ 'ળાળાગંધા' નાનાગંધ્યાણિ 'જાવ મક્લાયં' યાવદાલ્યાતાણિ । અયમાશ્વઃ-ઉપરિસર્પાર્દારમ્ય મહોરમપર્યન્તાનાં સ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્થોનિકાનાં વિમિશ્ચ નાનાવર્ણસમગ્ધમ્પર્કીવન્તિ અપરાધપિ ચ સ્વલુ શરીરાણિ ભવન્તીતિ ।

ઉપરિસર્પાર્દોન્નિરૂપ્ય ધ્રુવરિમ્પીણાં સ્વરૂપાણિ દર્શયિતુમાહ- 'અહાવરં પુર-વક્લાયં' અથાડપરં પુરાલ્યાતામ્, ઇતઃ પરં પૃથિવ્યાં સચ્ચરણશીલાનાં પંચેન્દ્રિય-જીવાનાં સ્વરૂપમાલ્યાતાં તીર્થકરેણ 'ળાળાવિહાણં' નાનાવિહાણામ્ 'ધ્રુવરિસપ્થલ-પરપંચિદિયતિરિક્ષ્વનોણિયાણં' ધ્રુવરિસર્પસ્થલચરપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્થોનિકાનામ્ 'તં જહા' તદ્યથા- 'મોહાણં' મોહાનામ્ 'નકુલાણં' નકુલાનામ્ 'સોહાણં' સોહાનામ્ 'સર-

ભોગ કરકે યે જીવ ઉસે અવને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કરતે હેં
હત્યાદિ સય વક્તવ્યના મનુષ્ય કે પ્રકરણ કે અનુસાર સવક્ત લેના
ચાહિય । સર્પ યાવત્ મહોરગ આદિ ઉપરિસર્પ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચોં કે નાના વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ ગ્રાહે શરીર હોતે હેં ।

इस प्रकार उपरिसर्प, सर्प आदि का निरूपण करके भुज-
परिसर्पों का स्वरूप दिखलाते हैं- 'अहावरं पुरवक्लायं णाणाविहाणं
ध्रुवपरिसप्प' इत्यादि ।

તીર્થકર ભગવાન ને નાના પ્રકાર કે સ્થલચર ધ્રુવપરિસર્પ પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યંચોં કે સ્વરૂપ કહા હૈ । વે હસ પ્રકાર હૈ - મોહ, નકુલ,

ઉપલેગ કરીને આ જીવો તેને પોતાના શરીર રૂપે પરિણુમાવે છે. વિગેરે
સઘણું કથન મનુષ્યના પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજ લેવું સર્પ યાવત્ મહો-
રગ વિગેરે ઉરઃ પરિસર્પ, સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના અનેક પ્રકારના
વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શવાળા શરીરો હોય છે.

આ રીતે ઉરઃ પરિસર્પ, સર્પ વિગેરેનું નિરૂપણ કરીને ભુજ પરિસ-
ર્પોનું સ્વરૂપ હવે સૂચકાર ખતાવે છે.—

અહાવરં પુરવક્લાયં ણાણાવિહાણં ધ્રુવપરિસપ્પ' ઇત્યાદિ

તીર્થકર ભગવાને અનેક પ્રકારના સ્થળચર ભુજ પરિસર્પ પંચેન્દ્રિય
તિર્યંચોનું સ્વરૂપ કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે સમજવું, ઘો, નેળીયા, સિંહ,

ઢાળું' સરડાનામ્ 'સલ્લાળું' શલ્લકાનામ્ 'સરચાળું' સરચાળામ્ 'સ્વરાળું' સ્વરાળામ્, નકુલવચ્ચલનચીલાનામ્ 'ઘરકોઈલિયાળું' ગૃહકોકિલાનામ્ 'વિસ્મંભરાળું' વિશ્વ-
સ્મરાળામ્-જન્તુ વિશેષાળામ્ 'મુસગળું' મુષકાળામ્ 'મંગુસાળું' મઙ્ગુષાળામ્-ન-
કુલજાતિવિશેષાળામ્ 'પદલાઈયાળું' પદલાલિતાનામ્-હસ્તચલચક્રનશીલસર્પજાતી-
નામ્ 'વિરાલિયાળું' વિડાલાનામ્ 'જોહીયાળું' યોધિકાનામ્-નન્તુવિશેષાળામ્
'ચતુષ્પાઈયાળું' ચતુષ્પદામ્, 'તેસિં ચ ણં' નેપાં ચ સ્વલુ 'મહાવીરણું' યથાવીજેન
'અહાવકાસેળું' યથાડવકાશેન 'ઈત્યોર્ પુરિસ્સ ય' સ્ત્રિયાઃ પુરુષસ્ય ચ 'જહા-
ઉરપરિમત્પાળું તદ્દા ભાગિયવ્વં' યથોરઃપરિસર્પાળાં મળિતં તથા મુનપરિસર્પાળા-
મપિ મળિતવ્ચમ્ 'જાવ સારુવિકહં સંતં' યાવત્સારુપી કૃતં સ્યાત્, મનુષ્યમકરણ-
વજ્ઞાતવ્યમ્, તથાહિ-કર્મકૃતયોનો અન્ન મૈથુનપ્રત્યયિકો નામ સંયોગઃ સમુત્પદ્યતે
તે જોવા દ્વયોરપિ માતાપિત્રોઃ સ્નેહં સંચિન્વન્તિ તત્ર જીવાઃ સ્ત્રીતયા પુરુષતયા
નપુંસકતયા વિવર્તન્તે, તે જીવાઃ માતુરાતૈર્વં પિતુઃ શુક્રં તદુમયં સંમુષ્ટમ્-કતુવીર્યં
મિશ્રિતં, કલુષમ્, કિલિષમ્-ઘૃણાયુક્તં પ્રયમતયા આહારયન્તિ, તતઃ પશ્ચાત્ સા
માતા નાનાવિધાન્ રસાન્વિતાન્ આહારાનાહારયતિ, તતસ્તે જીવાઃ એકદેશેન
સિંહ, મરટ, શલ્લક, સરઘ, સ્વર (જો નકુલ કે સમાન ચલતે હૈં),
ગૃહકોકિલા (છિપકલી), વિશ્વંભર (વિસંભરા), મૂષક, મંગુસ (એક જાતિ
કા નકુલ) પદલલિત (પદલ), બિહાલ, યોધિકા ઓર ચતુષ્પદ આદિ।
इन जीवों की बीज और अवकाश के अनुसार उत्पत्ति होनी है इत्यादि
कथन पूर्ववत् जान लेना चाहिए।

તાત્પર્ય વહ છે કે કર્મકૃત યોનિ મેં મૈથુન પ્રત્યયિક નામક સંયોગ
ઉત્પન્ન હોતા છે। તદનન્તર વહાં જીવ સ્ત્રી, પુરુષ ઓર નપુંસક કે રૂપ મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈં। સર્વ પ્રથમ વે માતા પિતા કે રજવીર્ય કા આહાર કરતે
હૈં। પશ્ચાત્ માતા જો નાના પ્રકાર કે રસ વાલા આહાર કરતી છે, ઉસમેં

સરટ, શલ્લક સરઘ, ખર, (જે નોગિયાની જેમ આલે છે.) ગૃહગોધિકા (છિપકલી-
મરેલી) વિશ્વંભર (વિસંભરા) મૂષક (ઈંદ્ર) મંગુસ (એક પ્રકારનો નોગિયો)
પદલલિત (પદલ) બિહાલી યોધિકા અને ચોપગા વિગેરે. આ જીવોની ઉત્પત્તિ
બી અને અવકાશ પ્રમાણે થાય છે. વિગેરે કથન પૂર્વવત્-પહેલાં કહ્યા
પ્રમાણે સમજી લેવું.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—કર્મકૃત યોનિમાં મૈથુન, પ્રત્યયિક નામનો
યોગ ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછી ત્યાં જીવ સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક પ્રજાથી
ઉત્પન્ન થાય છે. સૌથી પહેલાં તેઓ માતા પિતાના રજ અને વીર્યનો
આહાર કરે છે. તે પછી માતા જે અનેક પ્રકારના રસોવાળો આહાર કરે છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૩ આહારપરિજ્ઞાનરૂપણમ્

૩૦૭

ઓજ આહારયન્તિ, આનુપૂર્વેણ વૃદ્ધાઃ પરિપાકમનુપ્રાપ્તાઃ તતઃ કાયાન્નિસ્તરમ્ભઃ સ્ત્રીભાવમેકે જનયન્તિ પુરુષભાવમેકે જનયન્તિ નપુંસકભાવમેકે જનયન્તિ, જે જીવા બાલાઃ માતુઃ સ્ત્રીરં સર્પિસાહારયન્તિ, ક્રમશઃ વૃદ્ધા ઓદનં કુલમાષં ત્રસસ્થા-
ત્રરાંશ્ચ માણાનાહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાતુ સાઠ્ઠીકૃતં સ્યાદિતિ । ‘અવરેકચિ ચ
ભં’ અપરાણપિ ચ સ્વલુ ‘તેતિ ણાણાવિહાણં’ તેષાં નાનાવિધાનામ્ ‘શુષ્પરિસર્પ-
શ્ચરપંચિદિપતિરિત્થાણં’ શુષ્પરિસર્પસ્થલચરપન્થેન્દ્રિયતિરિથામ્, ‘મોહાણં’ જ્ઞા-
ત્વત્વાયં’ ગોધાનાં યાત્રદાસ્યાવાતિ, સર્વમન્ત્રપરર્ણનં પૂર્વોક્તાર વિજ્ઞેયમ્ ।

અસ્મિન્ પ્રકરણે સ્વચરપક્ષિણાં સ્વરૂપં ભેદાદિકં ચ નિરૂપયિતુમાહ—‘અહાવરં’
અથાડપરમ્ ‘પુરુષત્વાયં’ પુગલ્યાતમ્ ‘ણાણાવિહાણં’ નાનાવિધાનામ્, ‘સ્વચર-
પંચિદિપતિરિત્થાણં’ સ્વચરપન્થેન્દ્રિયતિરિથાણોનિકાનામ્ ‘તં જડા’ તત્તથા-
સે એક દેશ સે ઓજ આહાર કરતે હૈ । ફિર ક્રમ સે વઢતે હુષ જવ પરિ-
પક્વતા કો પ્રાપ્ત હોતે હૈ તો માતા કે ઉદર સે બાહર નિકલતે હૈ, પંચ
કોઈ પુરુષ કે, કોઈ સ્ત્રીકે ઓર કોઈ નપુંસક કે રૂપ મેં જન્મ લેતે હૈ ।
જે જીવ જવ બાલ્યાવસ્થા મેં રહતે હૈ તો માતા કે દૂધ કા આહાર કરતે
હૈ । અનુક્રમ સે જવ ઘડે હોતે હૈ તો ઓદન, કુલમાષ તથા ત્રસ એવં
સ્થાવર પ્રાણિયોં કા આહાર કરતે હૈ ઓર ઉસે અપને શરીર કે રૂપ મેં
પરિણત કરતે હૈ । ઊન ગોહ આદિ શુષ્પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચે-
ન્દ્રિય જીવોં કે નાના વર્ણ રસ ગંધ સ્પર્શ વાલે અનેક શરીર હોતે હૈ,
એસા કહા ગયા હૈ ।

અથ સ્વચર પક્ષિયોં કે સ્વરૂપ એવં ભેદ આદિ કો પ્રરૂપણ કરતે હૈ
—‘અહાવરં પુરુષત્વાયં ણાણાવિહાણં સ્વચરપંચિદિપં’ इत्यादि ।

તેમાંથી એકદેશથી ઓજ આહાર કરે છે. તે પછી ક્રમથી વધતાં જ્યારે પરિ-
પક્વ થાય છે, ત્યારે માતાના ઉદરમાંથી બહાર નીકળે છે. કોઈ પુરુષપણથી,
કોઈ સ્ત્રી પણથી, અને કોઈ નપુંસક પણથી જન્મ લે છે. તે જીવો. જ્યારે
બાલ્ય અવસ્થામાં રહે છે, ત્યારે માતાના દૂધનો આહાર કરે છે. અને અનુ-
ક્રમથી મોટા થાય છે. ત્યારે ભાત, કુલમાષ, તથા ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિ-
યોનો આહાર કરે છે. અને તેને પોતાના શરીરપણથી પરિણમાવે છે. તે
જો વિગેરે શુષ્પ પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોના અનેક વર્ણ,
રસ, ગંધ સ્પર્શ વાળા અનેક શરીરો હોય છે એ પ્રમાણે કહેલ છે.

હવે ખેચર—આકાશમાં ફરનારા પક્ષિયોના સ્વરૂપ અને લેહ વિગેરેનું
નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.—‘અહાવરં પુરુષત્વાયં ણાણાવિહાણં સ્વચરપંચિદિપં’

‘ચર્મપક્ષીણ’ ચર્મપક્ષિણામ્ ‘નાગાદર’ इति लोके पविद्वानाम् ‘लोपान्त्री’
 लोमपक्षिणाम्, लोमैव प्रधानं येषां तादृशानां गगनचरकाकपृष्ठादीनाम्,
 ‘समुद्रपक्षीण’ समुद्रपक्षिणाम् ‘विततपक्षीण’ विततपक्षिणाम्, एतेषां विभिन्न-
 पक्षिणामुत्पत्तिविषये तीर्थकृता एवं कथितम्। तथाहि-‘तेभि च णं अहावीएणं
 अहावगासेणं’ तेषां च खलु चर्मपक्षिमभृतिकानां यथाजीजेन यथावकाशेन इन्धीए’
 स्त्रियाः पुरुषस्य वा समुत्पत्ति भवतीति। ‘जहा उरपरिमपाणं’ यथोरः परिमर्षाणां
 तथैवेहाऽपि सर्वं बोध्यम्। ‘माणत्तं’ आह्वतम्-कथितमिति यावत् ‘ते जीवा उदरा
 समाणा माउगात् सिणेहमादारे’ति’ ते जीवा दहराः बालाः सन्तः गर्भा
 द्विनिःसृता यावद्बाल्यं मातुःशरीर स्नेहमेवाऽऽहारयन्ति, ‘आणुपुण्वेणं बुद्धा वण-
 स्सइकायं तसथावरे य पाणे’ आनुपूर्व्या-क्रमशो वृद्धाः-प्रवर्द्धमानाः वनस्पतिकाय
 मपरान् व्रसस्थावरांश्च प्राणान् आहारयन्ति। ‘ते जीवा आदारे’ति पुढवीपरीरं जाव
 संतं’ ते जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात्, एतेषां भक्षणं कृत्वा तानि

તીર્થંકર મગવાન ને ચર્મપક્ષી (ચમગાદર), લોમપક્ષી (રોમો કી પ્રધા-
 નતા વાળે કાક ગીધ આદિ પક્ષી), સમુદ્રપક્ષી, વિતતપક્ષી આદિ લેવર
 પંચેન્દ્રિય તિર્પંચોં કા કથન કિયા હૈ। इन पक्षियों की बीज के अनु-
 सार और अवकाश के अनुसार ही उत्पत्ति होती है। उरपरिमर्ष
 जीवों के विषय में जो कथन किया गया है, वही सब यहां भी समझ
 लेना चाहिए। ये जीव जब गर्भ से बाहर आते हैं और छोटे होते हैं,
 तब माता के शरीर के स्नेह का आहार करते हैं। अनुक्रम से बड़े होने
 पर वनस्पतिकाय तथा व्रस स्थावर प्राणिमों का आहार करते हैं। इस
 प्रकार वे पृथ्वी शरीर आदि का आहार करके उसे अपने शरीर आदि

ધત્યાદિ તીર્થંકર કમવાને ચર્મપક્ષી (ચમગાદર) લોમપક્ષી (રોમ-ફવાડા-
 વાળા) એટલે કે કાકગા ગીધ વિગેરે) પક્ષી સમુદ્ર પક્ષી વિતત પક્ષી વિગેરે
 એચર પંચેન્દ્રિય તિર્પંચોતું કથન કરેલ છે. આ પક્ષિઓની ઉત્પત્તિ ખીજ
 પ્રમાણે અને અવકાશ પ્રમાણે જ થાય છે. ઉર: પરિમર્ષ જીવોના સંબંધમાં
 જે કથન કરવામાં આવેલ છે, તેજ સમગ્ર કથન અહિયાં પણ સમજી લેવું.
 આ જીવો ન્યાયે ગર્ભમાંથી બહાર આવે છે, અને નાના હોય છે, ત્યારે
 માતાના શરીરના સ્નેહનો આહાર કરે છે. અનુક્રમથી મોટા થયા પછી વન-
 સ્પતિકાય તથા વ્રસ સ્થાવર વિગેરે પ્રાણીઓનો આહાર કરે છે આ રીતે
 તે જીવો પૃથ્વી શરીર વિગેરેનો આહાર કરીને તેને પોતાના શરીર વિગેરે

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ३ आहारपरिहानिरूपणम्

४०९

शरीराणि स्व स्वरूपेण परिणमयन्ति, अत्रापि उरःपरिसर्पकरणं द्रष्टव्यम्, 'अवरेऽवि य णं' अपराण्यपि च खलु 'तेसि' तेषाम् 'णाणाविहाणं' नानाविधानाम् 'खचरणंचिदियतिरिक्खजोणियाणं' खचरणञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानाम्, 'चम्म-पक्षिणं' चर्मपक्षिणाम् 'जाव मक्खायं' यावत्लोमपक्षिसमुद्भवितानामाख्यातानि, तेषां पक्षिणामपराण्यपि नानावर्णरसगन्धस्पर्शयुक्तानि शरीराणि भवन्तीति तीर्थ-कृता प्रतिपादितानि, अन्धस्सर्वं पूर्वदिशाऽवसेयम् इति ॥सू० १५॥५७॥

मूलम्—अहावरं पुरक्खायं इहेमइया सत्ता णाणाविहजोणिया णाणाविहसंभवा णाणाविहयुक्कमा तज्जोणिया तस्संभवा तदु-वक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तत्थ युक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं पोंगलाणं सरीरेसु वा सच्चित्तेसु वा अचित्तेसु वा अणुसूयत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसि णाणाविहाणं तसथाव-राणं पाणाणं सिणैहमाहारेति, ते जीवा आहारेति पुढवीसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि य णं तेसि तसथावरजोणियाणं अणुसूय-गाणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं । एवं दुरुवसंभवत्ताए, एवं खुरदुगत्ताए ॥सू० १६॥५८॥

छाया—अथाऽपरं पुराख्यातमिहैके सत्त्वाः नानाविधयोनिकाः नानाविधसंभवाः नानाविधव्युत्क्रमाः, तद्योनिका स्तस्संभवा स्तदुपक्रमाः कर्मोपमाः कर्मनिदानेन तेष व्युत्क्रमाः, नानाविधानां त्रसस्थावराणां पुद्गलानां शरीरेषु वा सच्चित्तेषु वा अचित्तेषु वा अनुभूततया विवर्तन्ते, ते जीवा तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां

के रूप में परिणत करते हैं । यह सब कथन भी उरःपरिसर्प के कथन के अनुसार ही समझना चाहिए । इन चर्मपक्षियों, लोमपक्षियों, समु-द्रपक्षियों के अर्थात् खेबर पंचेन्द्रिय तिर्यग्यों के नाना वर्ण, रस, गंध और स्पर्श वाले अनेक शरीर तीर्थंकर भगवान् ने कहे हैं ॥१५॥

इसे परिष्कारावे छे. आ सधत्तुं कथन पणु उरःपरिवर्पना कथन प्रमाणे ज सधत्तु देतु ज्ञप्पये. आ चम्म पक्षियो, लोम पक्षियो, समुद्र पक्षियो तथा वितत पक्षियोना अर्थात् जेयर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योना अनेक वर्ण; रस गंध अने स्पर्शवाणा अनेक शरीरो तीर्थंकर भगवाने कहा छे. ॥सू० १५॥

सू० ५९

પાણાનાં સ્નેહપાહારયન્તિ । તે જીવ આહારપન્નિ પૃથિવીશરીરં યાવત્ સ્વાત્ ।
અપરાપ્યપિ ચ સ્વલ્લ તેષાં ત્રયસ્થાવરાયોનિકાનામનુયૂતકાનાં શરીરાણિ નાના-
ર્ણાણિ યાવદાસ્થ્યાતાનિ । एवं દુસ્તમસ્મદતયા एवं ચર્મકીટનયા મૃ ૧૬-૫૮॥

ટીકા—પંચેન્દ્રિયપાણિનાં સ્વરૂપં દર્શયિતા—વિકલેન્દ્રિયસ્વરૂપમાદ—‘અહા-
ધરં’ इत्यादि । ये जीवास्तत्रस्थावराणां सचित्ताऽचित्तदेहेषु समुत्पद्य तान्याश्रित्य
स्थितिमन्तो भवन्ति—वर्द्धन्ते च, तेषां जीवानां विकलेन्द्रियाणामिह प्रकरणे
निरूपणं भवति । ‘अहाधरं’ अयाऽपरम् ‘पुरस्त्रायं’ पुरस्त्रातं तीर्थकरेण, पूर्व-
स्मिन् काले तीर्थकरा अन्यविधतीर्थर्जनं कृतवान्, ‘इहेगइया सत्ता णाणाविह-
जोणिया’ इहेगइये सत्ता पुकालिसादयो जीवाः नानाविधयोनिकाः—अनेकप्रका-
रकयोनिषु समुत्पद्यमाना भवन्ति ‘णाणाविहरां सत्ता’ नानाविधसम्भवाः, तथाऽनेक-
प्रकारकयोनिषु स्थिता भवन्ति । ‘णाणाविहवुक्कमा’ नानाविधव्युत्क्रमाः अनेक-
प्रकारकयोनिष्वेव विवर्द्धन्ते । ‘तज्जोणिया तस्संभवा तदुत्क्रमा’ तदयोनिकास्त-

‘અહાધરં પુરસ્ત્રાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પંચેન્દ્રિય જીવોંં કા સ્વરૂપ દિશ્વલા કર અથ વિકલેન્દ્રિય
જીવોંં કા સ્વરૂપ કહતે હેં । જો જીવ ગ્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણિયોંં કે સચિત્ત
ઓર અચિત્ત શરીરોંં મેં ઉત્પન્ન હોકર ઉન્હોંં કે આશ્રય મેં રહતે હેં ઓર
વધતે હેં, ઉન્હોંં વિકલેન્દ્રિય જીવોંં કા યહાં નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ ।

પૂર્વકાલ મેં તીર્થકરોંં ને અન્ય પ્રકાર કે પ્રાણિયોંં કા મી કથન
કિયા હૈ । કોઈ કોઈ જીવ, જૈસે જૂં, લીસ્ર આદિ અનેક પ્રકાર કી
યોનિયોંં બાહે હોતે હેં । વે અનેક પ્રકાર કી યોનિયોંં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં,

‘અહાધરં પુરસ્ત્રાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પંચેન્દ્રિય જીવોંં સ્વરૂપ જતાવવાને હવે વિકલેન્દ્રિય જીવોંં
સ્વરૂપ જતાવવામાં આવે છે.—જે જીવ ગ્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના સચિત્ત
અને અચિત્ત શરીરોમાં ઉત્પન્ન થઈને તેઓના જ આશ્રયથી રહે છે. અને
વધે છે. તે વિકલેન્દ્રિય જીવોંં અહિયાં નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

પૂર્વકાળમાં તીર્થકરોએ અન્ય પ્રકારના પ્રાણિયોંં પશુ કથન કરેલ છે.
કોઈ કોઈ જીવ જેમકે જૂં લીસ્ર, વિગેરે અનેક પ્રકારની યોનિયોવાળા હોય
છે. તેઓ અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અનેક પ્રકારની યોનિ-
યોમાં સ્થિત રહે છે, અને અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં વધે છે. અને પોત-

સ્તંભવાસ્તદુપક્રમાઃ યૂદ્ધાદિ જીવાઃ 'કર્મપ્રવેશાઃ'—પૂર્વકૃતકર્માનુગામિનઃ સન્તઃ 'કર્મનિયાણે' કર્મનિદાનેન—કર્મનિમિત્તેન 'તથ વુક્તરા' તત્ત્વ વ્યુત્ક્રમાઃ—અનેકપ્રકારકયોનિષુ સમુત્પન્નાસ્તત્રૈવ સ્થિતાઃ તત્રૈવ વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત્યન્તઃ સ્વકૃતકર્માનુગામિનઃ કર્મવત્તાદેવ અનેકવિધયોનિષુ જાયન્તે। 'જાણાવિદ્યાણં તસથાવરાણં પોગ્ગણાણં' નાનાવિદ્યાનાં ત્રસથાવરાણાં પુદ્ગલાનામ્ 'સરીરેસુ વા સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા' સરીરેસુ વા—સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા 'અણુસૂચતાણં વિઝ્ઞંતિ' અણુ-સ્પૃત્તતયા ક્વિત્તન્તે—તે જોતા અનેકપ્રકારકત્રસથાવરાણાં સચિત્તાઽચિત્તદેહેષુ આશ્રિતાઃ સમુપચન્તે। 'તે જીવા તેસિ જાણાવિદ્યાણં તસથાવરાણં પાણાણં સિજેહ-માહારેતિ' તે યૂદ્ધાદયો જીવાઃ તેણાં નાનાવિદ્યાનાં ત્રસથાવરાણાં પ્રાણિનાં સ્નેહ-માહારયન્તિ, 'તે જીવા આહારેતિ પુદ્ગલીસરીરં જાવ સંતે' તે યૂદ્ધાદયો જીવા આહાર-પન્તિ પૃથિવીશરીરં યાત્ત્વ સ્યાન્ત્, તે પૃથિવ્યાદિ જીવાનામપિ શરીરાણિ મક્ષયન્તિ મક્ષયિત્વા ચ કાલેન સ્વસ્વરૂપે પરિણમયન્તિ, 'અવરેઽરિ યણં' અરરાણપિ ચ સ્વલ્લ 'તેસિ' તેણામ્ 'તસથાવરજોણિયાણં' ત્રસથાવરયોનિકાનામ્—યૂદ્ધાદિવિકલેન્દ્રિ-યજીવાનામ્ 'અણુસૂચમાણં' અણુસ્પૃત્તકાનામ્—તદાશ્રિતતયા સ્થિતિકાનામ્ 'સરીરા' શરીરાણિ 'જાણાવણ્ણા' નાનાવર્ણાણિ 'જાવ મક્કલાયં' યાવદાશ્રયતાણિ 'એવં દુરુવ-સંમવત્તાણં' એવં દુરુપસમ્ભવતયા—અનેનૈવ પ્રકારેણ મૂજપુરીષેઽપિ વિકલેન્દ્રિય

અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં સ્થિત્ત હોતે હેં ઓર અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં બદતે હેં। અપને અપને પૂર્વકૃત કર્માનુગામી હોકર કર્મ કે અનુસાર હી વહાં ડનકી ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ઓર વૃદ્ધિ હોતી હૈ। વે નાના પ્રકાર કે ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કે સચિત્ત ઓર અચિત્ત કલેવરોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર અનેક વિધ ત્રસ સ્થાવર પ્રાણિયોં કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હેં। વે જૂં આદિ વિકલેન્દ્રિય જીવ ડનકે શરીરોં કા ખી આહાર કરતે હેં ઓર ડહેં અપને શરીર કે રૂપ મેં પરિણત કર લેતે હૈ। ડનકે નાના વર્ણ આદિ સે યુક્ત અનેક પ્રકાર કે શરીર હોતે હેં। હસી

પોતાના પૂર્વોક્ત કર્માનુગામી થઈને કર્મ પ્રમાણે જ ત્યાં તેઓની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને વૃદ્ધિ થાય છે. તેઓ અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના સચિત્ત અને અચિત્ત કલેવરો (શરીરો) માં ઉત્પન્ન થાય છે. અને અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના સ્નેહનો આહાર કરે છે તે જૂં વિગેરે વિકલેન્દ્રિય જીવો તેઓના શરીરોને પણ આહાર કરે છે. અને તેને પોતાના શરીરના રૂપમાં પરિણમી શકે છે. તેમના અનેક વર્ણ વિગેરેથી યુક્ત અનેક પ્રકારના

જીવા જાયન્તે 'एवं खुरदुग्ताए' एवं चर्मकीटतया-अनेनैव प्रकारेण गोमहि-
षादिशरीरेष्वपि चर्मकीटतया बहवो जीवाः समुत्पद्यन्ते विकलेन्द्रियाः स्वकर्मकृत-
पापफलभोगाये त ॥सू० १६-५८॥

મૃત્યુ-અહાવરં પુરસ્વાયં દહેગદયા સત્તા ણાણાવિહજોણિયા
જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ વુક્કમા ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં
પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા તં સરીરગં વાયસં-
સિદ્ધં વા વાયસંગહિયં વા વાયપરિગહિયં વા ઉડ્ઢવાપસુ ઉડ્ઢ-
માગી ભવઈ અહે વાપસુ અહેમાગી ભવઈ તિરિયવાપસુ તિરિય-
માગી ભવઈ, તં જદ્દા-ઓસા હિમપ મહિયા કરણ હરતણુપ
સુદ્ધોદપ, તે જીવા તેસિં ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં ષણ્ણાણં
સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુદ્ધવિસરીરં જાવ સંતં,
અવરેઽવિ ય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં ઓસાણં જાવ સુદ્ધો-
દગાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા જાવ મક્કલાયં ।

અહાવરં પુરસ્વાયં દહેગદયા સત્તા ઉદગજોણિયા ઉદગ-
સંભવા જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ વુક્કમા તસથાવરજોણિયસુ
ઉદપસુ ઉદગત્તાપ ત્રિઉદંતિ, તે જીવા તેસિં તસથાવરજોણિયાણં
ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુદ્ધવિસરીરં જાવ
સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં તસથાવરજોણિયાણં ઉદગાણં સરીરા
ણાણાવણ્ણા જાવ મક્કલાયં ।

પ્રકાર મલ મુત્ર સે બી વિકલેન્દ્રિય જીવોં કી ઉત્પત્તિ હોની હૈ । ગાય,
મૈસ આદિ કે શરીર મેં બી ચર્મકીટ રૂપ મેં બહુત સે વિકલેન્દ્રિય
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર અપને કર્મોં કા ફલ ભોગતે હૈં ॥૧૬॥

શરીરો હોય છે. એજ પ્રમાણે મલ, મૂત્રથી પણ વિકલેન્દ્રિય જીવોની ઉત્પત્તિ
થાય છે. ગાય, ભેંસ વિગેરેના શરીરમાં પણ ચર્મકીટ પણથી ઘણા એવા વિકલે-
ન્દ્રિય જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને પોતાના કર્મોત્તું ફળ ભોગવે છે. ॥સૂ૦ ૧૬॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ३ आहारपरिहानिरूपणम्

४१३

अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता उदगजोणियाणं जाव
कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा उदगजोणिएसु उदएसु उदगत्ताए
विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं सिणेह-
माहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि
य णं तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं सरीरा णाणावण्णा जाव
मक्खायं । अहावरं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता उदगजोणियाणं
जाव कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा उदगजोणिएसु उदएसु तस-
पाणत्ताए विउट्ठंति, ते जीवा तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं
सिणेहमाहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं जाव संतं,
अवरेऽवि य णं तेसिं उदगजोणियाणं तसपाणाणं सरीरा णाणा-
वण्णा जाव मक्खायं ॥सू० १७।५७॥

छाया—अथाऽपरं पुराख्यातम् इहैकतये सत्ताः नानाविधपोनिका यावत्
कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणानां शरीरेषु सचि-
त्तेषु वा अवितेषु वा तच्छरीरं वातसंसिद्धं वा वातसंगृहीतं वा वातपरिगृहीतं
वा ऊर्ध्ववातेषु ऊर्ध्वभागी भवति, अधोवातेषु अधोभागी भवति, तिर्यग्वातेषु
तिर्यग्भागी भवति तद्यथा—भवश्यायः हिमकः महिका करकः हस्तनुकः शृद्धोद-
कम्, ते जीवा स्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणानां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा
आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तेषां त्रसस्थावस्योनि-
कानाम् अवश्यायानां यावच्छृद्धोदकानां शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि ।

अथाऽपरं पुराख्यातम् इहैकतये सत्ताः उदकपोनिकाः उदकसम्भवा यावत्
कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमाः त्रसस्थावस्योनिकेषु उदकेषु उदकतया विवर्तन्ते । ते
जीवा स्तेषां त्रसस्थावस्योनिकानामुदकानां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा आहारयन्ति
पृथिवीशरीरं यावत् स्यात्, अपराण्यपि च खलु तेषां त्रसस्थावस्योनिकानामुदकानां
शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि ।

अथाऽपरं पुराख्यातम् इहैकतये सत्ताः उदकपोनिकानां यावत्कर्मनिदानेन
तत्र व्युत्क्रमाः उदकपोनिकेषु उदकेषु उदकतया विवर्तन्ते । ते जीवा स्तेषामुदक-

યોનિકાનામુદકાનાં સ્નેહમાહારયન્તિ । તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીં યાવન્ સ્પાત્ । અપરાણપિ ચ સ્વલુ તેષામ્ ઉદકયોનિકાનામુદકાનાં શરીરાણિ નાનવર્ણાણિ યાવદાહ્યાતાનિ । અયાઽપરં પુરાસ્થાતમ્ ઇદૈકતયે સત્તાઃ ઉદકયોનિકાનાં યાવત્ કર્મનિદાનેન તત્ર વ્યુત્ક્રમાઃ ઉદકયોનિકેષુદકેષુ ચમપાણતયા વિચલેન્તે । તે જીવા સ્તેષામુદકયોનિકાનામુદકાનાં સ્નેહમાહારયન્તિ, તે જીવાઃ આહારયન્તિ પૃથિવીશરીં યાવન્ સ્પાત્ અપરાણપિ ચ સ્વલુ તેષામુદકયોનિકાનાં ચમપાણનાં શરીરાણિ નાનવર્ણાણિ યાવદાહ્યાતાનિ ॥૫૦-૧૭-૫૭॥

ટીકા—‘ઇ સ્વલુ સંસારે-અનેકે જીવાઃ પૂર્વકૃતકર્મવશાત્, વાયુયોનિકા અપ્કાયે સમુત્પન્નન્તે, યથા-અવશ્યાય મહિકાદયઃ, તેષામેવ જીવાનામિદ પ્રકરણે સ્વરૂપં નિરૂપ્યન્તે । ‘અહારં પુરસ્થાયં’ અયાઽપરં પુરાસ્થાતમ્, તીર્થકર-એતિ શ્રેષ્ઠઃ, ‘ઇદે મદ્યા’ ઇદૈકતયે ‘સત્તા’ સત્તાઃ-પાણિનઃ ‘ળાળાવિહનોણિયા’ નાનાવિધયોનિકાઃ-અનેકપ્રકારકયોનિયુ સમુત્પન્નાઃ સન્તઃ ‘જાવ’ યાવત્ ‘કમ્-ળિયાણેન તત્થ વુક્કમા’ કર્મનિદાનેન તત્ર વ્યુત્ક્રમાઃ-સ્વકૃતકર્મનિમિત્તેન તત્ર-વાયુ-યોનિકાઽપ્કાયે સમુત્પન્ના સ્ત્રૈવ સ્થિતા સ્ત્રૈવ વર્દનશીલાઃ, વાયુયોનિકાઽપ્કાયે સમુત્પન્નન્તે જીવાઃ ‘ળાળાવિહાણં તપથાવરાણં પાળાણં’ નાનાવિધાનાં ત્રસસ્થાવરાણાં પાળાનામ્, તત્ર મળ્હકાદયસ્સતાઃ, લવણહરિતાદયઃ સ્થાવરાસ્તેષાં માણિનામ્

‘અહારં પુરસ્થાયં’ હત્યાદિ :

ટીકાર્થ—હસ સંસાર મેં અનેક જીવ પૂર્વકૃત કર્મકે અગ્રીન હોકર વાયુયોનિક અપ્કાય મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં, જૈસે અવશ્યાય મહિકા આદિ હસ પ્રકરણ મેં અન્હીં કા સ્વરૂપ કહા જાગો ।

તીર્થકર ભગવાન્ ને કહા હૈ કિ હસ લોક મેં કોઈ કોઈ જીવ વિવિધ પ્રકાર કી યોનિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હુએ કર્મ કે ઉદય સે વાયુ-યોનિક અપ્કાય મેં આતે હેં । વે અન્હીં સ્થિત હોતે ઓર વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત

‘અહાર’ પુરસ્થાય’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—આ સંસારમાં અનેક જીવો પહેલાં કરેલા કર્મને આધીન થઈને વાયુયોનિક અપ્કાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે—અવશ્યાય મહિકા ઝાકળ આદિ આ પ્રકરણમાં તેઓના વિશેષ કથન કરવામાં આવશે

તીર્થકર ભગવાને કહ્યું કે—આ લોકમાં કે.ઈ કોઈ જીવો અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થતા થકા કર્મના ઉદયથી વાયુયોનિક અપ્કાયમાં આવે છે. તેઓ ત્યાંજ સ્થિત હોય છે. અને વૃદ્ધિ પામે છે. તેઓ ત્રસ અને

‘सरीरेसु सचित्तेसु वा अचित्तेसु वा’ शरीरेषु सचित्तेषु वा अचित्तेषु वा वायुयो-
निकापकायरूपेण समुत्पद्यन्ते । ‘तं सरीरं वायुसंसिद्धं वा वायुसंगहियं वा,
वायरिगहियं वा’ तच्छरीरं वातसंसिद्धं वा वातेन निष्पन्नं वा, वात-
संगृहीतं वा वातपरिगृहीतं वा, तदपकायशरीरं वायुना उत्थादितं सोऽपकायो वात
जनित इत्यर्थः अतोऽपकायस्पोषादानकारणं वायुरेव, वायुना तद्द्वारेण संगृहीतं
वायुद्वारेणैव धारितमपि भवति । अत एव—‘उड्ढवापसु उड्ढमागी भवइ, अहेवापसु
अहेमागी भवइ, तिरियवापसु तिरियमागी भवइ’ तदपकायशरीरम् ऊर्ध्वगातेषु
ऊर्ध्वमाणि भवति, अधोवातेषु अधोमाणि भवति, तिर्यग्वातेषु तिर्यग्माणि
भवति, इत्यादि, एवमग्रेऽपि—वायुकारणकं तच्छरीरमिति निर्णयिते । ‘तं जहा’
तद्यथा—‘ओसा’ अश्यायः—‘ओस’ इति लोके प्रसिद्धम् ‘हिमप’ हिमकः ‘हिमम्’
इति लोकप्रसिद्धम्, ‘महिया’ महिका—अल्पजन्तुषुष्टिर्जलतुषारश्च ‘करप’ ‘करकः—
कठिनमेधोदकम् ‘ओला’ इति प्रसिद्धम् ‘हरतनुप’ हरतनुकः—द्वीप—यत्तादि

होते हैं । वे प्रस और स्थावर प्राणियों के सचित्त और अचित्त शरीरों
में अपकाय रूप से उत्पन्न होते हैं । उनका शरीर वायुकाय से बना हुआ
और वायुकाय के द्वारा संगृहीत होता है । वायुकाय ही उनके शरीर
को धारण करता है । इसी कारण अपकाय का वह शरीर वायु के ऊपर
जाने पर ऊंचा जाता है, वायु के नीचे जाने पर नीचे जाता है और
वायु के तिछें जाने पर तिछा जाता है । इससे यह निर्णय होता है कि
अपकाय का वह शरीर वायुकारणक होता है । वायुयोनिक अपकाय के
जीव ये हैं । ओस, हिम, महिका अर्थात् पाँच रंग की धूमिका (धूँवर),
ओला, हरतनुक (धान्य के पौधों पर विद्यमान जलबिन्दु) शुद्धोदक :

स्थावर प्राणिमोना सचित्त अने अचित्त शरीरोभां अपकाय पञ्चाथी उत्पन्न
थाय छे. तेओना शरीरो वायुकायथी अनेला अने वायुकाय द्वारा अल्लु करा-
येला डोय छे. वायुकाय ज तेओना शरीरोने धारण करे छे. ओज कारणे
अपकायनां ते शरीरो वायु उपर जातां छे जे जय छे. अने वायु नीचे जय
त्यारे नीचे जय छे. अने वायु तिछें जय त्यारे तिछां—(पांझा चुंका) जय छे.
आनाथी ओ निर्णय थाय छे के—अपकायनुं ते शरीर वायु कारणक वाणुं डोय छे.
वायुयोनिक अपकायनां ओयो आ छे.—ओसा, हीम, महिका (धुम्रस) अर्थात्
पाँच रंगनी धूमिका ओला हरतनुक (अनाजना कूले पर रहेनारा जलबिन्दु)

બાન્યોપરિ વિષમાનં જલાદિચિન્દુઃ, 'શુદ્ધોદય' શુદ્ધોદય-સામાન્યજલમ્. 'તે જીવા દેસિ જાણાવિહાણં તસથાવરાણં યાગાણં વિણેદમાહારેતિ' તે-વાયુયોનિકા અપ્કા-
ધિકા સ્તેષાં નાનાવિજ્ઞાનાં ત્રસથાવરાણાં પ્રાણાનાં સ્તિગ્ધમાત્રમાહારયન્તિ । 'તે
જીવા આહારેતિ પુદ્ગલીસરીરં જાવ સંતં' તે જીવા આહારયન્તિ પૃથ્વીશરીરં યાવ-
ત્સ્થામ્, તેષાં શરીરમવિત્તં કુર્વન્તિ વિનદે તચ્છરીરં પૂર્વાચાહારિતં વિપરિણામિત્તમ્
આત્મસ્વરૂપં કૃતં ભવતિ, 'અવરે વિ ય ણં' અપરાંયપિ ચ સ્વસ્થ 'તેસિ તમયાવર-
ઓણિયાણં ઓસાણં જાવ શુદ્ધોદગાણં સરીરા ણાણારણા જાવ મચ્છાથં' તેષાં ત્રસ-
થાવરયોનિકાનામવચ્છાયાનાં હિમમહિકાકરુદરતનુકાનાં શુદ્ધોદકાનાં શરીરાણિ
સાનાવર્ણ-રસગન્ધસ્પર્શયુક્તાનિ મવન્તીતિ આરુપ્યતાનિ મગવાના તીર્થકૃતેતિ ।

વાયુયોનિકાઅપ્કાયાન્-જીવાનુષદર્શ્ય અપ્યોનિકાન્ અપ્કાયદેવોત્પન્નાન્-
અપ્કાયાન્ જીવાન્ દર્શયિતુમ્હ-અહાવરં' इत्यादि । 'अहावरं पुरस्त्रायं' अया-
उरं पुरारुपावम् 'इहेगइया सत्ता' इहेरुतये सत्ताः-इह-अस्मिन् लोके सत्ताः
-जीवाः 'उदगतोणिया' उदकयोनिकाः-उदकं-जलमेव विद्यते योनिः-उत्पत्ति-

(સામાન્ય જલ) જે વાયુયોનિક અપ્કાય કે જીવ નાના પ્રકાર કે ત્રસ ઓર
સ્થાવર પ્રાણિયો કે સ્નેહ (રસ) કા આહાર કરતે હૈ । પૃથ્વીકાય આદિ કે
શરીરો કા બી આહાર કરતે હૈ । ઉનકે શરીર કો અવિત્ત યના દેતે હૈ
ઔર વહ ઉનકે શરીર કે રૂપ મેં પરિણત હો જાના હૈ । ઉન ઓસ યાવત્
શુદ્ધોદક જીવોકે શરીર નાના વર્ણ, રસ, ગંધ ઔર સ્પર્શ સે યુક્ત હોતે
હૈ, એસા તીર્થકર ભગવાન્ ને કંહા હૈ । 'અહાવરં પુરસ્ત્રાયં' इत्यादि ।

વાયુયોનિક અપ્કાય જીવો કા સ્વરૂપ દિલ્લા કર અપ્કાયયો-
નિક અપ્કાય કે જીવો કા નિરૂપણ કરતે હૈ । હસ સંસાર મેં કોઈ
કોઈ અપ્કાય કે જીવ અપ્કાયયોનિક હોતે હૈ । ઉનકી અપ્કાય સે

શુદ્ધોદક (સામાન્ય જલ) આ બધા વાયુયોનિક અપ્કાયના જીવો અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના સ્નેહ-(રસ) નો આહાર કરે છે. પૃથ્વી-
કાય વિગેરેના શરીરોને પણ આહાર કરે છે. તેમના શરીરોને અવિત્ત
બનાવી દે છે. અને તે તેના શરીર રૂપે પરિણત થઈ જાય છે. તે ઓસ
યાવત્ શુદ્ધોદક સુધીના જીવોના શરીરો અનેક વર્ણ, રસ, ગંધ, અને
સ્પર્શથી યુક્ત હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થકર ભગવાને કહ્યું છે.

‘અહાવરં પુરસ્ત્રાયં’ इत्यादि

વાયુયોનિક અપ્કાયનું સ્વરૂપ બતાવીને હવે અપ્કાય યોનિવાળા
અપ્કાયના જીવોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. આ સંસારમાં કોઈ
કોઈ અપ્કાયના જીવો અપ્કાય યોનિવાળા હોય છે. તેઓની ઉત્પત્તિ અપ-

कारणं येषां ते तादृशजीवाः 'उदगसंभवा' उदकसम्भवाः—उदके स्थितिमन्तः 'जाव' यावत् 'कम्मनियाणेणं तत्थ वुक्कमा' कर्मनिदानेन—सकृत्कर्मनिमित्तेन—स्वकर्मवशगाः सन्तः तत्र—उदके व्युरकमाः—प्रवर्द्धमानास्ते जीवाः 'तसथावर-जोणिएसु उदगताए विउट्ठंति' त्रसस्थावरयोनिकेषु उदकेषु दकतया—उदकस्वरूपेण विवर्धन्ते—समृत्पद्यन्ते । 'ते जीवा तेसि तसथावरजोणियाणं उदगाणं सिण्हेद-माहारेति' ते—उदयोनिका जीवा त्रसस्थावरयोनिकानाम् उदकानां स्नेहमाहार-यन्ति—स्नेहभावमाहारयन्ति, 'ते जीवा आहारेति पुढवीसरीरं जाव संतं' ते जीवाः पृथ्वीकायादीनां शरीरमपि आहारयन्ति, आहार्यं च स्वरूपे परिणम-यन्ति । 'अवरे वि य णं तेसि तसथावरजोणियाणं उदगाणं सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं' तेषां त्रसस्थावरयोनिकानामुदकानामपराण्यपि च खलु शरीराणि नाना-वर्णरसगन्धस्पर्शवन्ति भवन्तीति तीर्थकृताऽऽख्यातानि—प्रतिपादितानि ।

'अहावरं पुरक्खायं' अथाऽवरं पुरारुपाम्, पुनराह—उदकसम्भवा उदकयोनिका उदकव्युत्क्रमाः, तत्सम्भवा स्वद्योनिका तदुत्क्रमाः कर्मवशगाः 'इहेगइया सत्ता' उत्पत्ति होती है, अपक्काय में स्थिति होती है और अपक्काय में ही वृद्धि होती है । अपने कर्म के वशीभूत होकर वे जीव त्रस और स्थावर योनिक, जल में जल रूप से उत्पन्न होते हैं । वे अप्योनिक अपक्काय जीव त्रस स्थावर योनिक उदक के स्नेह का आहार करते हैं । तथा पृथ्वी आदि के शरीर का भी आहार करते हैं और उसे अपने शरीर के रूप में परिणत करते हैं । इन जीवों के नाना वर्ण, रस, गंध और स्पर्श वाले अनेक प्रकार के शरीर होते हैं, ऐसा तीर्थंकर भगवान् ने कहा है ।

तीर्थंकर भगवान् ने अन्य प्रकार के जीव भी कहे हैं । वे जीव उदकयोनिक उदक में उदक रूप से अपने कर्मों के वशीभूत होकर

उत्पत्ति पाय छे. अपक्कायमां स्थित पाय छे. अने अपक्कायमां अ वृद्धि पाय छे. पोताना कर्मेने वश यधने ते लवे। त्रस अने स्थावर येनिवाणा जणमां जण इये उत्पन्न पाय छे. तेआ अप येनिक अपक्कायना लवे। त्रस अने स्थावर येनिवाणा पाष्ठीना स्नेहने। आहार करे छे. तथा पृथ्वी विगेरेना शरीरेना पणु आहार करे छे. अने तेने पोताना शरीरेना इपथी परिणु-भावे छे. आ लवेना अनेक वण्ण, रस, गंध, अने स्पर्शवाणा अनेक प्रका-रना शरीरे छे। आ प्रभाणु तीर्थंकर भगवाने कहे छे.

तीर्थंकर भगवाने बीज प्रकारना लवे। पणु क्हा छे. ते लवे उदक येनिवाणा, पाष्ठीमां पाष्ठीना इपथी पोताना कर्मेने वश यधने उत्पन्न

इहैकतये सत्त्वाः 'उद्गजोणिषाणं जाव कम्मणिषाणेषं तस्य वृक्षपा' उदकयोनि-
 कानां यावत्कर्मनिदानेन-स्वकर्मनिदानेन-साकर्मनिमित्तेन तत्र व्युत्क्रमाः-वर्द्धन-
 णीलाः, 'उद्गजोणिषमु उदगत्ताए पिउइंति' उदकयोनिकेषु उदकतया विवर्तन्ते
 -जलरूपेण सत्पचन्ते, 'ते जीवा स्तेषामुदकयोनिकानाम् उदकानां स्नेहमाहार-
 यन्ति, यस्मिन्नुदभूताः पतिष्ठिता वर्द्धमानाश्च तेषामेव रसनिष्पत्तिमुपभुञ्जानाः
 प्रार्थमाना अपि भवन्ति, 'ते जीवा आहारे'ति पुद्गलीसरीरं जाव संतं' ते जीवा
 आहारयन्ति पृथ्वीसरीरं यावत् स्वात्, बाहवे पृथिवीपभृतीनां शरीराणि स्वरूपे
 परिणमयन्ति, 'अवरे पि णं तेमि उद्गजोणिषाणं उद्गणं सरीरा णाणावणा जाव
 मक्खायं' तेषामुदयोनिकानामुदकानाम्-अप्कायिकानां जन्तूनामपराण्यपि च खलु
 शरीराणि नानावर्णगन्धसस्पर्शयुक्तानि भवन्तीत्युक्तानि तीर्थरूढेति ।

'अहोवरं पुरक्खायं' अथाऽपरं पुराक्यादम्-माः परं श्रीमता तीर्थरूढेण
 उदकयोनिकव्रतकायजीवानां स्वरूपं निरूपितम् । 'इहेगपा सत्ता उद्ग
 जोणिषाणं जाव कम्मणिषाणेषं तस्य वृक्षपा उद्गजोणिषमु उद्गसु तमपाणत्ताए
 विउइंति' इहैकतये सत्त्वा उदकयोनिकानां यावत्कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रमा

उत्पन्न होते हैं । वे उन उदकयोनिक उदक जीवों के रस का आहार
 करते हैं और पृथ्वीकाय आदि का भी आहार करते हैं और उन्हें
 अपने रूप में परिणत कर लेते हैं । अर्थात् वे जल में उत्पन्न होते हैं,
 जल में रहते हैं और जल में बहते हैं, उसी जल के रस का उपभोग
 करते हुए बहते हैं और साथ ही पृथ्वी आदि के शरीर का भी उप-
 भोग करते हैं । उन उदक जीवों के नाना वर्ण, गंध रस और स्पर्श
 वाले अनेक शरीर होते हैं ।

तीर्थरूढ भगवान् ने जीवों के अन्ध भेद भी कहे हैं । कोई कोई
 जीव अपने कर्म के वजीभूत होकर उदकयोनिक उदक में जल रूप से
 उत्पन्न होते हैं, उसी में स्थित होते हैं और उसी में वृद्धि को प्राप्त

થાય છે તેઓ એ ઉદકયોનિક ઉદકયાળાં જીવોના રસને આહાર કરે છે અને
 પૃથ્વીકાય વિગેરેના પદ્મ આહાર કરે છે. અને તેને પોતાના રૂપથી પરિણમાવે
 છે. અર્થાત્ જે પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પાણીમાં રહે છે, અને પાણીમાં
 વધે છે. એજ પાણીના રસને ઉપભોગ કરતા થકા વધે છે, અને સાથે જ
 પૃથ્વી વિગેરેના શરીરોના પદ્મ ઉપભોગ કરે છે તે ઉદકયોનિકાળા પાણિના
 જીવોના અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા અનેક શરીરો હોય છે.

તીર્થરૂઢ ભગવાને જીવોના બીજા ભેદો પણ કહ્યા છે. —કોઈ કોઈ જીવ
 પોતાના કર્મને વશ થઈને ઉદકયોનિક ઉદકમાં ત્રસ પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
 તેમાંજ સ્થિત રહે છે. અને તેમાંજ વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. તે જીવો ઉદક યોનિકાળા

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. અ. ૩ આહારપરિજ્ઞાનિરૂપણમ્

૪૧૯

ઉદકયોનિકેષૂદકેષુ ત્રપપાત્રતયા વિવર્તન્તે । તિષ્ઠત્યસ્મિલ્લોકેડનેકે જીવાઃ
સ્વકૃતપુરાકૃતત્ત્વમ્શયાઃ સન્નો વપન્ત ઉદકયોનિકેષૂદકેષુ સમાપત્યન્તસ્ત્ર-
ઉદકયોનિકેષુ ઉદકેષુ ત્રપજીવરૂપેણ સમુત્પન્નાઃ । 'તે જીવા તેસિં ઉદગજોનિ-
યાણં ઉદગાણં સિનેહમાહારેતિ' તે-ઉદકયોનિકા જીવા સ્તેગમેઽ ઉદકયોનિ-
કાનામુદકાનાં સ્નેહમાહારયન્તિ-સ્નેહ-સ્તિગ્રપાત્રપ્રહારયન્તિ । 'તે જીવા આહા-
રયન્તિ પુઢ્વીસરીરં જાવ સંતં' તે જીવા આહારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્સ્પાત્ ।
'તે-ઉદકયોનિકા ઉદકે સ્થિતાઃ ત્રપજીવાઃ પૃથિવ્યાદીનામપિ શરીરં મણયન્તિ,
'અવરે વિ ય ણં તેસિં ઉદગજોનિયાણં તસથાણાણં સરીરા ણાણાવળ્લા જાવ
મક્ષાયં' અપરાણ્યપિ ચ સ્વલુ તેષામુદકયોનિકાનાં ત્રપપાણાનાં શરીરાણિ
નાનાવર્ણાણિ યાવદારુપાતાનિ, નાનાવર્ણમન્ધરસસ્પર્શપુકાનિ મણવીતિ તીર્થકૃત્તા
આહ્યાતાનિ પ્રતિપાદિતાનિ ॥ મૂ૦ ૧૭-૨૯॥

મૂલમ્-અહાવરં પુરસ્વાયં હેગેગ્ઢયા સત્તા ણાણાવિહજો-
ણિયા જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ વુક્કમા ણાણાવિહાણં તસ-
થાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા અગણિ-
કાયત્તાણ વિડટ્ટંતિ તે જીવા તેસિં ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં
પાણાણં સિનેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢ્વિસરીરં જાવ
સંતં, અવરેઽવિ ય ણં તેસિં તસથાવરજોનિયાણં અગણીણં સરીરા
ણાણાવળ્લા જાવ મક્ષાયં, સેસા તિન્નિ આલાવગ્ગા જહા ઉદ-
ગાણં । અહાવરં પુરસ્વાયં હેગેગ્ઢયા સત્તા ણાણાવિહજોણિયાણં
જાવ કમ્મણિયાણેણં તત્થ વુક્કમા, ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં
હોતે હૈ । વે જીવ ઉદકયોનિક ઉદક કે સ્નેહ કા આહાર કરતે હૈ । વે
પૃથ્વી આદિ કે શરીર કા બી આહાર કરતે હૈ । ડન ઉદકયોનિક ત્રસ
પ્રાણિયોં કે નાના વર્ણ રસ ગંધ સ્પર્શ વાલે નાના શરીર હોતે હૈ ।
એસા તીર્થકર અગવાન ને કહા હૈ ॥૧૭॥

ઉદકના સ્નેહનો આહાર કરે છે. તેઓ પૃથ્વી વિગેરેના શરીરનો પણ આહાર
કરે છે. તે ઉદકયોનિક ત્રસ પ્રાણિયોના અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ-
વાળા અનેક શરીરો હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થકર અગવાને કહ્યું છે. ॥સૂ૦ ૧૭॥

પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા વાડકાચત્તાએ વિડ-
ટંતિ, જહા અગ્નીગીણં તહા મગ્નિયઢ્યા, ચત્તારિ ગમા ।સૂ.૧૮।૬૦।

હાયા—અથાડપરં પુરાહ્યાતમિહૈકતયે સત્ત્વાઃ નાનાવિધયોનિકાઃ યાવત્
કર્મનિદાનેન તત્ત્વ વ્યુત્ક્રમાઃ નાનાવિધાનાં ત્રસસ્થાવરાણાં પ્રાણાનાં શરીરેષુ સચિ-
ત્તેષુ વા અચિત્તેષુ વા અગ્નિકાચત્તયા ચિવર્તન્તે । તે જીવાસ્તેષાં નાનાવિધાનાં
ત્રસસ્થાવરાણાં પ્રાણાનાં સ્નેહમાદારયન્તિ । તે જીવા આદારયન્તિ પૃથિવીશરીરં યાવત્
સ્થાત્ । અપરાધ્યપિ ચ સ્વલુ તેષાં ત્રસસ્થાવરયોનિકાનામગ્નીનાં શરીરાણિ નાના-
વર્ણાનિ યાવદાસ્થાતાનિ । શેષાસ્ત્રય આલાપકાઃ યયોદકાનામ્ । અથાડપરં પુરા-
હ્યાતમિહૈકતયે સત્ત્વાઃ નાનાવિધયોનિકાનાં યાવત્ કર્મનિદાનેન તત્ત્વ વ્યુત્ક્રમાઃ,
નાનાવિધાનાં ત્રસસ્થાવરાણાં પ્રાણાનાં શરીરેષુ સચિત્તેષુ વા અચિત્તેષુ વા વાયુ-
કાચત્તયા ચિવર્તન્તે, યથાડાગ્નીનાં તથા મણિતત્ત્વાશ્રત્વારો ગમાઃ ॥૧૦૧૮-૬૦॥

ટીકા—સમ્પત્તિ—અગ્નિકાયાજીવાનાં સ્વરૂપમાહ—‘અહાવરં’ इत्यादि ।
‘અહાવરં પુરસ્સ્વાયં’ અથાપરં પુરાહ્યાતમ્. અપરોડપે પ્રકારો જીવાનાં પ્રતિવાદિત
સ્તીર્થકરેણ । ‘इहेषया सत्ता णाणाविहज्जीणिया जाव कम्मणि णणेण तस्य वुक्कमा
णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरेसु सचिचेषु वा अचिचेषु वा अग्निका-
यत्ताए विउटंति’ इहेकतये सत्तवाः—પ્રાણિનઃ નાનાવિધયોનિકાઃ—નાનાવિધયોનિષુ
સમુત્પન્નાઃ અગ્નિકાયાઃ યાવત્કર્મનિદાનેન—પૂર્વપૂર્વમન્નસમ્પ્રાદિતકર્મપેરણયા તત્ત્વ
સમ્પન્ના સ્તવ વર્દનશીલાઃ કર્મવશયાઃ તત્ત્વ વ્યુત્ક્રમાઃ—વર્દનશીલાઃ નાનાવિધાનામ-
નેકમકારકાણાં ત્રસસ્થાવરાણાં પ્રાણાનાં શરીરેષુ સચિત્તેષુ વા અચિત્તેષુ વા પરપરં

‘અહાવરં પુરસ્સ્વાયં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—અવ અગ્નિકાચિક જીવોં કા સ્વરૂપ કહતે હેં । તીર્થકર
અગવાન્ ને જીવોં કા એક અન્ય પ્રકાર મી કહા હે । કોઈ કોઈ જીવ
અનેક યોનિક અગ્નિકાચ કે હોતે હેં । વે કર્મ કે ત્રસીમૂત હોકર
અનેક યોનિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં, વહાં સ્થિત રહતે હેં ઓર વહાં વઢતે હેં ।
વે નાના પ્રકાર કે ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણિયોં કે હાથી કે દાંત આદિ

‘અહાવરં પુરસ્સ્વાયં’ इत्यादि

ટીકાર્થ—હવે અગ્નિકાચવાળા જીવોં સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે.
તીર્થકર અગવાને જીવેનો એક બીજો પ્રકાર પણ કહેલ છે કેઈ કેઈ જીવ
અનેક યોનિવાળા અગ્નિકાચના હોય છે. તેઓ કર્મને વશ થઈને અનેક
યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં સ્થિત રહે છે. અને ત્યાં જ વધે છે. તેઓ અનેક
પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના હાથીના દાંત વિગેરે સચિત્ત શરી-

યુધ્ધમાનાનાં પશ્ચેન્દ્રિયદસ્તિમહિષાદીનાં દન્તઘ્નકાદિપુ, અચિત્તેપુ વા પરિતાસ્થિપસ્ત-
રાદૌ અગ્નિકાયતયા વિવર્તન્તે-અગ્નિકાયરૂપેણ સમુપચન્તે, इति प्रत्यक्षममाणम् ।
इह लोके कियन्तो जीवाः पूर्वमेव नानाविधगोनिषु समुत्पद्य, तत्र सम्भा-
दितकर्मफलभाऽनेकप्रकारकत्रसस्थावराणां सचित्ताऽचित्तदेहेषु-अग्निकायस्वरूपेण
समुपचन्ते इत्यर्थः । 'ते जीवा तेसि णाणाविहाणं तसथावरणं पाणाणं विणेह-
माहारे'ति' ते जीवास्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणाणां स्नेहमाहारयन्ति ।
अनेकप्रकारकत्रसादिजीवानां स्नेहमादमाहारयन्ति, 'ते जीवा आहारे'ति' पृथ्वी-
सरीरं जात्र संतं' ते जीवा आहारयन्ति पृथिवीशरीरं यावत्स्यात्-पृथ्व्यादीनां
शरीरमपि आहारयन्ति आहार्यं च तानि शरीराणि स्वस्वरूपे परिणमयन्ति ।
'अवरेऽ वि य णं तेसि तसथावरनोणिवाणं अगगीमं' सरीरा णाणावणा जात्र
मकावायं' तेषां त्रसस्थाव(यो)निकानामગ્નિકાયાનાં जीवानाम् अपराणपि च
खलु शरीराणि नानावर्णदिद्युक्तानि भवन्तीति तीर्थङ्गनाऽऽख्यातानि । 'सेसा
विन्नि आलावगा नहा उदगाणं' शेषास्त्रय आलापका यथा उदकानाम् । तथाहि-
यथा वायुयोनिका अप्कायाः १, उदकयोनिका उदकजीवाः २, उदकयोनिकाः

સચિત્ત શરીરોં મેં તથા ઘિસે હૂણ પાપાણ આદિ અચિત્ત શરીરોં મેં
અગ્નિકાય કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં । વે જીવ અનેક પ્રકાર કે ત્રસ
ઔર સ્થાવર પ્રાણિયોં કે સ્નેહ રસ કા આહાર કરતે હેં ઔર પૃથ્વી આદિ
કે શરીરોં કા ખી આહાર કરતે હેં ઔર ઉસ આહાર કો અપને શરીર
કે રૂપ મેં પરિણત કરતે હેં । ઉન અનેક ત્રસ સ્થાવરગોનિક અગ્નિકાય
કે જીવોં કે ઔર ખી નાના વર્ણ, રસ, ગંધ ઔર સ્પર્શ વાલે શરીર
હોતે હેં, એસા તીર્થંકર ભગવાન ને કહ્યા હૈ ।

શેષ ત્રીન આલાપક ઉદક જીવોં કે સમાન સમજનાં ચાહિય । અર્થાત્
જેસે વાયુગોનિક અપ્કાય, ઉદકગોનિક ઉદકજીવ, ઉદકગોનિક ત્રસ

સેમાં તથા ઘસવામાં આવેલા પાત્રર વિગેરે અચિત્ત પદાર્થોમાં અગ્નિકાય
પણુથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવો અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી-
યોના સ્નેહ રસનો આહાર કરે છે. અને પૃથ્વી વિગેરેના શરીરોના પણ આહાર
કરે છે. અને તે આહારને પોતાના શરીર રૂપે પરિણામી હે છે તે અનેક ત્રસ
અને સ્થાવર યોનિવાળા અગ્નિકાયના જીવોના ખીજ પણ અનેક વર્ણ ગંધ
રસ અને સ્પર્શ વાળા શરીરો હોય છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાને કહ્યું છે.

ખાકીના ત્રણ આલાપકો ઉદક-પ્રાણીના જીવો પ્રમાણે સમજ લેવા. અર્થાત્
જેમ વાયુયોનિવાળા, અપ્કાય ઉદકયોનિક ઉદકજીવો, ઉદકયોનિક ત્રસ જીવો

ત્રસજીવાઃ૧, તથા વાયુયોનિકા અગ્નિકાયાઃ૧, અગ્નિયોનિકા અગ્નિકાયાઃ૨,
અગ્નિયોનિકાસ્રવજીવાઃ૩, एवं क्रमेण शोणस्त्वय आलापका ज्ञातव्या इति ।
સમ્પતિ વાયુકાયમાહ-‘અઢાવરં પ્રસવાયં’ અથાઽપરં પુણ્યવાતમ્ ‘ઇદેગણ્યા સના
ળાળાવિદ્ધોગિયાળં જાવ’ ઇદ્ધુતયે સત્ત્વાઃ-જીવાઃ નાનાચિદ્ધયોનિકાનાં
યાવત્ ‘કમ્મણિયાળેગં’ કર્મનિદાનેત ‘તત્થ વુક્કપા’ તત્ત વ્યુત્કમાઃ- કૃત્રેવ
પ્રવર્ધમાનાઃ, ‘ળાળાવિદ્ધાળં તસથાવરણં પાળાળં’ નાનાચિદ્ધયાળં તસમ્થાવરણાળં
પ્રાળાનામ્, સરીરેસુ સચિત્તેષુ તા અચિત્તેસુ તા વાઽકાયત્તાપ’ સરીરેષુ સચિત્તેષુ
તા અચિત્તેષુ તા વાયુકાયતયા ‘વિઽટ્ટંતિ’ ચિત્તેત્તે, ઇદ્ધોકે કિયન્તો જીવાઃ
પૂર્વમવેઽનેકપકારકયોનિષુ સમુત્પચ્ય તત્ત સ્વકૃતકર્મરત્તેન ત્રવસ્થાવરજીવાનાં
સચિત્તાઽચિત્તશરીરેષુ વાયુકાયતયા સમુત્પચ્યન્તે, ‘જહા અગળીણં તદ્ધા માળિયવ્વા
ત્તારિમમા’ યથાઽગીનાં તથાઽત્રાપિ ત્તવાર આલાપકા મળિતવ્વાઃ-મકાશ-
નીયાઃ । વાયુકાયાઃ૧, વાયુયોનિકાઽપ્કાયાઃ૨, વાયુયોનિકાગ્નિકાયાઃ૩,
વાયુયોનિકા સ્રવાઃ૪, एवं क्रमेण चत्वारः आलापका ज्ञातव्याः ॥सू० १८-६॥

જીવ કહે છે । ડસી પ્રકાર વાયુયોનિક અગ્નિકાય, અગ્નિયોનિક અગ્નિકાય
ઑર અગ્નિયોનિક ત્રસકાય હસકમ સે તીન આલાપક જાનના ઑહિપ ।

અવ વાયુકાય કે વિષય મેં કહતે છે-હસ લોક મેં કિતનેક જીવ
એસે છે જો પૂર્વમયો મેં અનેક પ્રકાર કો યોનિ મેં ઉત્પન્ન હોકર અપને
કિયે કર્મ કે બલ સે ત્રસ ઑર સ્થાવર જીવોં કે સચિત્ત તથા અચિત્ત
શરીરોં મેં વાયુકાય કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે છે । અગ્નિ જીવોં કે જૈસે
ઑાર આલાપક કહે ગપ છે, ડસી પ્રકાર યહાં ઑી ઑાર આલાપક
કહના ઑહિપ । વે યોં છે-(૧) વાયુકાય (૨) વાયુયોનિક અપ્કાય
(૩) વાયુયોનિક અગ્નિકાય ઑર (૪) વાયુયોનિક ત્રસ ।સૂ૦ ૧૮॥

કહેલા છે. એજ પ્રમણે વાયુયોનિવાળા અગ્નિકાય, અગ્નિયોનિક અગ્નિકાય,
અને અગ્નિયોનિક ત્રસકાય આ કમથી ત્રણ આલાપકો સમજી લેવા બોધ્યે

વાયુકાયના સંબંધમાં હવે કથન કરે છે.—આ લોકમાં કેટલક જીવો
એવા હોપ છે જેઓ પૂર્વજીવોમાં અનેક પ્રકારની યોનિયે માં ઉત્પન્ન થઇને
પોતે કહેલા કર્મના બળથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના સચિત્ત તથા અચિત્ત
શરીરોમાં વાયુકાય પશુથી ઉત્પન્ન થાય છે. અગ્નિ જીવો પ્રમણે આના પશુ
ઑાર આલાપકો કહ્યા છે. તે તે પ્રમાણે ઑાર આલાપકો સમજી લેવા.
તે આ પ્રમાણે છે.—(૧) વાયુકાય (૨) વાયુયોનિક (૩) વાયુયોનિક અગ્નિ-
કાય અને (૪) વાયુયોનિવાળા ત્રસ ॥સૂ૦ ૧૮॥

समगार्ययोचिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ३ आहारपरिहानिरूपणम्

४२३

मूलम्—अहारं पुरक्खायं इहेगइया सत्ता णाणाविहजोणिया
जाव कम्मणियाणेणं तत्थ वुक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं
पाणाणं सरीरेसु सचित्तेसु वा अचित्तेसु वा पुढविताए सक्कर-
त्ताए वालुयत्ताए इमाओ गाहाओ अणुगंतव्वाओ—

‘पुढवी य सक्करा वालुया य, उपले सिला य लोणू से ।

अयतउयतंवसीसग, रूपसुवण्णे य वड्डरे य ॥१॥

हरियाले हिंणुलए मणोसिला सानगजणपवाले ।

अब्भपडलब्भवालुय बायरकाए मणिविहाणा ॥२॥

गोमेज्जए य रयए अंके फलिहे य लोहियक्खे य ।

मरगयमसारगल्ले, भुयमोयगइंदणीले य ॥३॥

चंदणेरुय हंसगब्भपुलए सोगंधिए य वोद्धव्वे ।

चंदपभवेरुलिए जलकंते सूरकंते य’ ॥४॥

एयाओ एएसु भणियव्वाओ गाहाओ जाव सूरकंतत्ताए विउ-
ट्ठंति, ते जीवा तेसि णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सिणेह-
माहारेंति, ते जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव संतं, अवरेऽवि-
य णं तेसि तमुधावरजोणियाणं पुढवीणं जाव सूरकंताणं
सरीरा णाणावण्णा जाव मक्खायं, सेसा तिण्णि आलावगा
जहा उदगाणं ॥सू० १९, ६१॥

छाया—आयाउपरं पुगलधातम् इहेकतरे सत्ताः नानाविधयोनिक्काः यावत्
कर्मनिदानेन तत्र व्युत्क्रवाः नानाविधानां वसन्धारणां पाणाणां शरीरेषु सचि-
त्तेषु वा अचित्तेषु वा पृथिवीतया शर्करतया वालुकतया इमा गाथा अनुगन्तव्याः—

‘पृथ्वी च शर्करा वालुका च, उपलः शिला च लवणम् ।

अयस्त्रपुताम्रशीशक, रूपसुवर्णानि च वज्राणि च ॥१॥

દ્વિતાલં દ્વિગુલકં મન સિદ્ધા શશકાઞ્જનમવાલઃ ।

અન્નપટલાન્નવાલુકા વાદરકારો મણિવિધાનાઃ ॥૨॥

મોમેષકં ચ રત્નતમકું સ્ફાટિકં ચ લોહિતાશ્વચ ॥

મરકતપસારગચ્છં, ધુમ્નોચક્રમિન્દ્રનીલચ ॥૩॥

ચન્દનમેરુઠ્ઠંસર્પપુલાકં સૌગન્ધિકચ્ચ વોદ્ધવ્યમ્ ।

ચન્દ્રમસૈર્જ્ય જલકાન્તઃ સૂર્યકાન્તચ ॥૪॥

एता एतेषु भणितव्याः गाथा यावत् सूर्यकान्ततया विवर्तन्ते । ते जीवा स्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावरणां प्राणानां स्नेहमाहारयन्ति, ते जीवा आहार-यन्ति पृथिवीशरीरं यावत् स्यात् । अपराण्यपि च खलु तासां त्रसस्थावरयोनि-कानां पृथिवीनां यावत् सूर्यकान्तानां शरीराणि नानावर्णानि यावदाख्यातानि शेषास्तस्यः आन्तापका यथोदकानाम् । सू० १९-६१॥

टीका—अनन्तरं तीर्थकृताऽपि जीवप्रकारा दक्षिताः, तथाहि—‘अहारं पुरस्त्रायं’ अथाऽपरं पुराख्यातम् ‘इहेगइया सत्ता’ इहेगये सत्ताः इह लोकेऽनेक-प्रकारका जीवाः ‘णाणाविहजोणिया’ नानाविधयोनिकाः—विविधप्रकारकयोनि-समुत्पन्नाः सन्तः ‘जाव कम्मणिपाणेणं’ यावत्कर्मनिदानेन—तत्र तत्र सम्पादित स्वकर्मप्रभावेण ‘तत्थ वुक्कमा’ तत्र व्युत्क्रमाः कर्मनिमित्तेन तत्रैव पृथिवीकाये समुत्पद्य स्थितिप्रशस्य वर्धमानाः ‘णाणाविहाणं’ नानाविधानाम् ‘तसथावरणां प्राणानं’ त्रस-स्थावराणां प्राणानाम्, ‘सरीरेसु सचित्तेसु अचित्तेसु वा’ सचित्तेषु अचित्तेषु वा शरीरेषु ‘पुढवित्ताए सक्करत्ताए वालुयत्ताए’ पृथिवीतया शर्करतया बालुकतया विवर्तन्ते उत्प-द्यन्ते, तत्र शर्करा लघुमस्तरखण्डः, बालुका—‘रेती’ तिप्रसिद्धा—अयं यावः—कतिजीवाः

‘अहारं पुरस्त्रायं’ इत्यादि ।

टीકાર્થ—તીર્થંકર ‘મગવાન’ ને ‘જીવો’ કે અન્ય પ્રકાર ‘ખી’ કહે છે । હસ લોક મેં નાના પ્રકાર કી યોનિવાલે નાના પ્રકાર કે જીવ છે । વે અપને કર્મો કે કારણ ઉન યોનિયો મેં આતે છે, વહાં રહતે છે ઓર વહાં હી બદલે છે । વિવિધ પ્રકાર કે ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણિયો’ કે સચિત્ત ઓર અચિત્ત શરીરો’ મેં પૃથ્વી રૂપ મેં શર્કરા (પાષાણ કે છોટે ટુકડો)

‘અહાર’ પુરસ્ત્રાયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—તીર્થંકર મગવાને જીવોના ખીજ પ્રકારો પણ કહ્યા છે. આ લોકમાં અનેક પ્રકારની યોનીવાળા અનેક જાતના જીવો છે, તેઓ પોતે કરેલા કર્મોને કારણે તે યોનિયામાં આવે છે. ત્યાં રહે છે. અને વધે છે. અનેક પ્રકારના ત્રસ તથા સ્થાવર પ્રાણીઓના સચિત્ત અને અચિત્ત શરીરોમાં પૃથ્વી-પથ્થાથી શર્કરા-પથ્થરના કકડા નાના નાના કકડાના રૂપથી તથા બાલુકા (રેત)ના

પૂર્વકૃતસ્વકર્મોદયાત્ ત્રસસ્થાવરપ્રાણિનાં સચિત્તેષુ-અચિત્તેષુ વા શરીરેષુ, તત્ર-
સચિત્તેષુ પૃથિવીરૂપેણ તથા-દન્તિમસ્તકેષુ મુક્તારૂપેણ સ્થાવરવંશપ્રભૃતિષુ મુક્તારૂ-
પલરૂપેણ, એવમચિત્તપ્રસ્તરાદૌ લવણરૂપેણ, તથા-નાનાપ્રકારકપૃથિવીષુ શર્કરા
બાલુકાસિતાલવણાદિરૂપેણ ઉત્પન્નંતે इति । 'इमाओ गाढाओ अनुगंतव्याओ' मकु-
तविषये इमाः-बक्ष्यमाणा गाथा अनुगन्तव्याः । शास्त्रवर्णिता गाथा अनुगमनीयाः
'पृथ्वी य सक्करा' पृथिवी च शर्करा 'बालुया य उवले' बालुका च उपलः-पाषाणः
'सिलाय लोणुसे' शिला च लवणः, तत्र लवणो लोकप्रसिद्धः, 'अयतउपतंबवीस रूप-
मुवण्णे य वडरे य' अयत्तपुताअशीशक रूप्यमुवण्णांति च वज्राणि च, तत्र अयः-
लोहः, त्रपुः-रांगा । 'हरियाळे विंगुळप मणोसिला सासगंजणपवाळे' हरितालं

કે રૂપ મેં તથા બાલુકા (રેત) કે રૂપ મેં પ્રસિદ્ધ છે । કહને કા ભાવ યહ
હે કિ કિતનેક જીવ પહલે કિયે અપને કર્મ કે ઉદય સે ત્રસ એવં
સ્થાવર પ્રાણિયોં કે સચિત્ત અથવા અચિત્ત શરીરોં મેં અર્થાત્ સચિત્ત
મેં પૃથ્વી કે રૂપ મેં તથા હાથી કે મસ્તક મેં મુક્તા કે રૂપ સે તથા સ્થાવર
મેં વાંસ આદિ મેં મોતી કે રૂપ મેં એવં અચિત્ત મેં-પથ્થર મેં લવણ રૂપ
સે (સૈંધવ) નાના પ્રકાર કી પૃથ્વીયોં મેં શર્કરા, બાલુકા લવણ આદિ
રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં । તથા હમી પ્રકાર કે અન્ય રૂપોં મેં ઉત્પન્ન હોતે
હૈં । ઉન રૂપોં કો જાનને કે લિયે હન ગાથાઓં કા અનુસરણ કરના
આહિય । શાસ્ત્ર મેં વર્ણિત વહ ગાથાએં હસ પ્રકાર હૈં-

(૧) પૃથ્વી (૨) શર્કરા (૩) બાલુકા (૪) ઉપલ (પાષાણ) (૫) શિલા
(૬) લવણ-ઝણ (સ્વારી) (૭) લોહા (૮) રાંગા (૯) તાંબા (૧૦) કોશા

રૂપે પ્રસિદ્ધ છે. કહેવાને આશય એ છે કે—કેટલાક જીવો પહેલાં કરેલા
પેતાના કર્મના ઉદયથી ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના સચિત્ત અથવા અચિત્ત
શરીરોમાં અર્થાત્ સચિત્તમાં પૃથ્વીના રૂપે તથા હાથીના માથામાં મોતીના
રૂપે તથા સ્થાવરમાં વાંસ વિગેરેમાં મોતી રૂપે એવં અચિત્તમાં પથ્થરમાં
લવણ રૂપે (સૈંધવ) અનેક પ્રકારની પૃથ્વીયોમાં શર્કરા, બાલુકા, લવણ
વિગેરે રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તથા આવા પ્રકારના બીજા રૂપોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે. તે રૂપોને જાણવા માટે આ ગાથાઓનું અનુસરણ કરવું જોઈએ

શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલ તે ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે—(૧) પૃથ્વી (૨)
શર્કરા (૩) બાલુકા (૪) ઉપલ-પાષાણ (૫) શિલા (૬) લવણ-ઝણ (આર)

હિંગુલક^{૧૧} મનઃશિલા^{૧૨}, શશકાન્તને^{૧૩} રત્નવિશેષી^{૧૪}, પ્રવાલો^{૧૫} ત્રિદુમઃ^{૧૬}, 'અમ-
પટલઅમવાલુચવાયરકાપ^{૧૭}, અમ્રપટલઃ^{૧૮}અમ્રવાલુકાવાદરકાયઃ^{૧૯}; તત્ર-અમ્રપટલં^{૨૦} ગમન-
સ્યજલાવસાયઃ^{૨૧} અમ્રવાલુકા^{૨૨} તુ જલાવમાયુક્તા^{૨૩} ધૂલિઃ^{૨૪}, વાદરકાયઃ^{૨૫} પૃથિવી-
ભેદઃ^{૨૬}, 'મણિવિદ્યાના' મણિવિધાનાઃ^{૨૭} 'ગોમેઝજ' ય રયણ^{૨૮} અંકે^{૨૯} ફલિદે^{૩૦} ય લોહિય-
ક્ષ્ણેય' ગોમેઝકં^{૩૧} ચ રજતમકું^{૩૨} સ્ફટિકચ^{૩૩} લોહિતાશ્ચ^{૩૪}, 'મરગયમસારગલ્લે^{૩૫}
ધ્રુવયોયગઃ^{૩૬} દળીણે^{૩૭} ય' મરકતો^{૩૮} મસારગલ્લો^{૩૯} ધ્રુવમોચકમિન્દ્રનીલચ^{૪૦} । 'ચંદ્રનેરુચ-
હંમગમપુલ્લ^{૪૧} સોગંધિ^{૪૨} ય વોદ્ધવે' ચન્દનનેરુચકહંસગર્ભપુન્નાકં^{૪૩} સૌગન્ધિકં^{૪૪} ચ વોદ્ધ-
મ્યમ । 'ચંદ્રપ્રમ-વેકુલિ^{૪૫}-જલકંતે-સૂરકંતે^{૪૬} ય' ચન્દ્રપ્રમ-વૈદૂર્ઘ્ય-જલકાન્તઃ^{૪૭}-
સૂર્યકાન્તચ^{૪૮} । ઉપર્યુક્તગાયાસુ^{૪૯} યે યે-ઉક્તામ્નેભ્ય^{૫૦} આરભ્ય^{૫૧} સૂર્યકાન્તપર્યન્તયોનિષુ^{૫૨}
સમુત્પન્નાઃ^{૫૩} સમુત્પત્સ્વમાનાશ્ચ^{૫૪} તે તે પૃથિવીજીવાઃ । 'પયાઓ^{૫૫} પપ્પસુ^{૫૬}

(૧૧) ચાંદી (૧૨) સ્વર્ણ (૧૩) વજ્ર (૧૪) હરતાલ (૧૫) હિંગુલક (૧૬)
મૈનસિલ (૧૭) શાસક (૧૮) અંજન (૧૯) પ્રવાલ (૨૦) અમ્રપટલ
(આકાશ કા જલાવસાય) (૨૧) અમ્રવાલુકા જલાવસાય સે યુક્ત ધૂલ
(યે વાદર પૃથ્વીકાય કે ભેદ હૈ) અમ્ર મણિયો' કે ભેદ કહતે હૈ (૨૨)
ગોમેદ (૨૩) રજત (૨૪) અંક (૨૫) સ્ફટિક (૨૬) લોહિતાશ્ચ (૨૭)
મરકત (૨૮) મસારગલ્લ (૨૯) ધ્રુવપરિમોચક (૩૦) હન્દ્રનીલ (૩૧)
ચન્દન (૩૨) નેરુચ (૩૩) હંસગર્ભ (૩૪) પુલ્ક (૩૫) સૌગંધિક (૩૬)
ચન્દ્રપ્રમ (૩૭) વૈદૂર્ઘ્ય (૩૮) જલકાન્ત ખીર (૩૯) સૂર્યકાન્ત, યે સબ
મણિયો' કે પ્રકાર હૈ ।

(૭) લોહ (૮) રાંચુ (૯) તાંબુ (૧૦) શીમુ (૧૧) ચાંદી (૧૨) સ્વર્ણ (૧૩) વજ્ર
(૧૪) હરતાલ (૧૫) હિંગુલક (૧૬) મૈનસિલ (૧૭) શાસક (૧૮) અંજન
(૧૯) પ્રવાલ (૨૦) અમ્રપટલ (આકાશના જલાવસાય) (૨૧) અમ્રવાલુકા જલા-
વસાયથી યુક્ત ધૂલ (આ આદર પૃથ્વીકાયના ભેદો છે. હવે મણિયોના ભેદો
કહેવામાં આવે છે. (૨૨) ગોમેદ (૨૩) રજત (૨૪) અંક (૨૫) સ્ફટિક (૨૬)
લોહિતાશ્ચ (૨૭) મરકત (૨૮) મસાર ગલ્લ (૨૯) ધ્રુવ પરિમોચક (૩૦) હન્દ્ર
નીલ (૩૧) ચંદન (૩૨) નેરુચ (૩૩) હંસગર્ભ (૩૪) પુલ્ક (૩૫) સૌગંધિક
(૩૬) ચન્દ્રપ્રમ (૩૭) વૈદૂર્ઘ્ય (૩૮) જલકાન્ત અને (૩૯) સૂર્યકાન્ત આ બધા
મણિયોના પ્રકારો છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૩ આહારપરિહાનિરૂપણમ્

૪૨૯

મણિયવ્વાઓ ગાદાઓ જાત મૂરકંતતાણ ત્રિઉટ્તિ' વતેષુ મણિતવ્વા એના માથાઃ
ચાવસ્પૂર્યકાન્તતયા વિવર્તન્તે, તત્ર ગોમેયકં-રત્નવિશેષઃ, રજતમ્-‘વાન્દોતિ’
લોકમસિદ્ધમ્, અદ્ધો રત્નવિશેષઃ, પત્રં સૂર્યકાન્તાઃ સર્વેઽપિ રત્નવિશેષા જ્ઞાતવ્યાઃ ।
તે જીવા સ્તત્તદ્યોનિષુ સમુત્પદ્યન્તે ‘તે જીવા તેસિં ણાણાવિહાણં તસથાવરાણં
પાણાણં સિણેહમાહારેતિ’ તે જીવા સ્તેપાં નાનાવિહાણં તસથાવરાણં જીવાને
સ્નેહમાહારયન્તિ । ‘તે જીવા આહારેતિ પુઠ્ઠીસરીરં જાત્ર સંનં’ તે જોરા આહાર-
યન્તિ પૃથિવીશરીરં યાત્ત સ્થાત્ । ‘અરે વિય ણં તેસિં તસયાવરજોણિયાણં
પુઠ્ઠવીર્ણં જાત્ર સૂરકંતાણં’ અવરાણપિ સ્વલ્લુ તેપાં તસથાવરયોનિકાનાં
પૃથિવીનામ્ યાત્તસૂર્યકાન્તાનામ્ । ‘સરીરા’ શરીરાણિ ‘નાણાવરણા જાત્ર મક્કયાયં’
નાનાવર્ણાણિ યાત્તસૂર્યાતાનાં ‘સેવા તિણિ આલાવગા જહા ઉદમાણં’ શેષા-
સ્ત્રય આલાપકાઃ, યથોદકાનામ્-પૃથિવીકાયાઃ ૧, પૃથિવીયોનિકપૃથિવીકાયાઃ ૨,
પૃથિવીયોનિકત્રસકાયાઃ ૩, ઉદકત્ત ત્રય આલાપકાઃ વેદિતવ્યાઃ ॥૧૯-૬૧॥

મૂલમ્-અહાવરં પુરવસ્ત્રાયં સઠ્ઠે પાણા સઠ્ઠે મૂયા સઠ્ઠે જીવા
સઠ્ઠે સત્તા ણાણાવિહજોણિયા ણાણાવિહસંભવા ણાણાવિહ
વુક્કમા સરીરજોણિયા સરીરસંભવા સરીરવુક્કમા સરીરાહારા
કમ્મોવગા કમ્મનિયાણા કમ્મગદ્દયા કમ્મઠિદ્દયા કમ્મણા
ચેવ વિપ્પરિયાસમુવેતિ । સે એવમાયાણાહિ સે એવમાયા-
ણિત્તા આહારગુત્તે સહિપ્પ સમિપ્પ સયા જણ્ણ ત્તિ વેમિ ॥સુ૦ ૨૦॥
॥ વિયસુયવસ્થંધસ્સ આહારપરિણા ણામ તર્હયમજ્ઞયણં સમત્તં ॥

इन गाथाओं में जिनका उल्लेख किया गया है, इन सब सूर्य
कान्त पर्यन्त योनियों में उत्पन्न होनेवाले जीव पृथ्वीकाय हैं । वे जीव
नाना प्रकार के व्रस और स्थावर जीवों के स्नेह का आहार करते हैं ।
वे पृथ्वीकाय आदि का भी आहार करते हैं । उन व्रस स्थावरयोमिक
पृथ्वी जीवों के अन्य भी नाना वर्ण रस गंध स्पर्श वाले शरीर कहे
गए हैं, उन्हीं के अनुसार जानना चाहिए ॥१९॥

આ ગાથાઓમાં જેઓના ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે. તે બધા સૂર્ય-
કાન્ત સુધીની યોનિઓમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવો પૃથ્વીકાય છે. તે જીવો
અનેક પ્રકારના વ્રસ અને સ્થાવર જીવોના સ્નેહનો આહાર કરે છે તેઓ
પૃથ્વીકાય વિશેષેનો પણ આહાર કરે છે. તે વ્રસ સ્થાવર યોનિવાળા પૃથ્વી-
કાય જીવોના બીજા પણ અનેક વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શવાળા શરીરો
કહેવા છે. તે પ્રમાણે સમજવા. ॥સુ૦ ૧૯॥

છાયા—અથાડપર પુરાસ્થાતમ્, સર્વે પ્રાણાઃ સર્ગાણિ ભૂતાનિ સર્વે જીવાઃ સર્વે સત્ત્વાઃ, નાનાવિધયોનિકાઃ નાનાવિધસમ્ભવાઃ નાનાવિધવ્યુત્ક્રમાઃ, શરીર-યોનિકઃ શરીરસમ્ભવાઃ શરીરવ્યુત્ક્રમાઃ શરીરાદારાઃ કર્મોપમાઃ કર્મનિદાનાઃ કર્મગતિકાઃ કર્મચ્ચિક્રિકાઃ કર્મણા નૈવ વિપર્યાયમુપયન્તિ । તદેવં જાનીદિ, તદેવં જ્ઞાત્વા આહારમુક્તઃ સદ્વિતઃ સમિતઃ સદા યતઃ ઇતિબ્રવીમિ ॥૧૦૨૦॥

॥ દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય આહારપરિજ્ઞાનામ તૃતીયમધ્યયનં સમાપ્તમ્ ॥

ટીકા—અતઃ પરં શાસ્ત્રકારોઽધ્યયનાર્થમુપસંહારન્ સામાન્યરુપેણ સર્વપ્રાણિના-મવસ્થાં દર્શયિત્વા સાધુમિઃ સંવત્સરપરિપાકને મનોવિષ્ણેષમિતિ દર્શયતિ—‘અહાવરં’ પુરસ્ક્ષાયં’ અથાડપરં પુરાસ્થાતમ્—તીર્થકરેણાપરમપિ વસ્તુ પુરા મતિપાદિતમ્ । ‘સર્વે પ્રાણા’ સર્વે પ્રાણાઃ—પ્રાણિનઃ, ‘સર્વે ભૂતા’ સર્ગાણિ ભૂતાનિ ‘સર્વે જીવા’ સર્વે જીવાઃ ‘સર્વે સત્ત્વા’ સર્વે સત્ત્વાઃ ‘જાણાવિહજોણિયા’ નાનાવિધયોનિકાઃ—અનેકપ્રકારકયોનિસમુદ્ભવાઃ, ‘જાણાવિહસંભવા’ નાનાવિધસમ્ભવાઃ અનેકપ્રકારક-યોનિષુ સ્થિતાઃ, વર્તમાનાઃ ‘જાણાવિહવ્યુત્ક્રમા’ નાનાવિધવ્યુત્ક્રમાઃ, હિલોકે યે કેવન જીવાઃ, અનેકપ્રકારકયોનિષુ સમુપચન્તે—તિષ્ઠન્તિ—વર્દ્યન્તે ચ । ‘શરીર-જોણિયા’ શરીરયોનિકાઃ—શરીરમેવ યોનિઃ—ઉત્પત્તિસ્થાનં યેષાં તે તથા—શરીરો-ત્પન્નાઃ—લિપ્તાયુઃકાદયઃ । તથા—‘સતોરસંભવા’ શરીરસમ્ભવાઃ—શરીર એ સ્થિતાઃ

‘અહાવરં પુરસ્ક્ષાયં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—શાસ્ત્રકાર અથ અધ્યયન કે અર્થે કા ઉપસંહાર કરતે હુણ સામાન્ય રુપ સે સમી પ્રાણિયોં કી દશા કા વર્ણન કરવાકર યહ કહતે હૈં કિ સાધુઓં કો સંવત્સર કા પાલન કરને મેં મન લગાના ચાહિય ।

તીર્થકર ભગવાન ને પૂર્વકાલ મેં અન્ય વસ્તુ મી કહી હૈ । સંસાર કે સમી પ્રાણી, સર્વ જૂન, સર્વ જીવ ઓર સર્વ સત્ત્વ અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં સ્થિત હૈં ઓર અનેક પ્રકાર કી યોનિયોં મેં વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । इन में लीख जूँ

‘અહાવરં પુરસ્ક્ષાયં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—શાસ્ત્રકાર હવે અધ્યયનના અર્થને ઉપસંહાર કરતાં સામાન્ય પદ્ધાથી પણ પ્રાણિયોની દશાનું વર્ણન કરાવીને એ કહે છે કે—સાધુઓએ સંવત્સર પાલન કરવામાં મન લગાવવું જોઈએ.

તીર્થકર ભગવાને પૂર્વકાળમાં અન્ય વિષય સંબંધી પણ કથન કરેલ છે. સંસારના સઘળા પ્રાણિયો, સઘળા જૂનો સઘળા જીવો અને સઘળા સત્ત્વો અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને પ્રકારની યોનિ-યોમાં સ્થિત રહે છે. અને અનેક પ્રકારની યોનિયોમાં વધે છે. તેમાં લીખ,

શરીરાદેઃ જાયમાનાઃ, 'સરીસ્વુક્રમા' શરીરવ્યુક્રમાઃ—શરીરે એ પરિવર્તમાના
 ભવન્તો દૃશ્યન્તે । 'સરીરાદારા' શરીરાદારાઃ—મનુષ્યાદિશરીરસ્થૈવાઽઽદારં કુર્વન્તિ ।
 'કમ્મોચ્ચગા' કર્મોપગાઃ—સ્વસ્વકર્મવચ્ચગાઃ 'કમ્મણિયાણા' કર્મનિદાનાઃ—કર્મેવ
 નિદાનમાદિકારણં યેષાં તે તથા—કર્માઽન્નમદેતુમાસાદ્ય તત્ર તત્ર જાયન્તે, 'કમ્મ-
 ગઈયા' કર્મગતિકાઃ—કર્માઽનુમારગતિયુક્તાઃ, 'કમ્મટ્ઠિયા' કર્મસ્થિતિકાઃ—
 કર્માઽનુમારસ્થિતિમન્તઃ 'કમ્મણા ચેવ વિપરિયાસમુવેતિ' કર્મણા ચૈવ ત્રિપર્યા-
 સમ્—અનેકવિધગતિમુપયન્તિ । 'સે એવમાયાણાદિ' તદેવં જાનીદિ જીરાઃ કર્મ-
 પરાધીનાઃ કાલાઽધીના ભવન્તિ । 'સે એવમાયાણિતા' તદેવં જ્ઞાત્વા 'આહારગુત્તે'
 આહારગુપ્તઃ—સદોષાદારાન્નિવૃત્તો મત્ર, 'સદિપ્' સદિપ્તઃ—નિરવધાહારયુક્તો મત્ર
 'સમિપ્' સમિતઃ—વચ્ચ સમિતિસમિતો મત્ર 'સયા જપ્' સદા યતઃ—સંયમે યતનાવાન્
 મત્ર, 'ત્તિ વેમિ' ઇતિ વચ્ચિમિ, સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામિનં કથયતિ—હે શિષ્ય !
 એવમેવ યયોક્તં મયા જીવિષ્યપયે આદારાદિકં કર્મસ્વરૂપં ત્વં જાનીદિ, જ્ઞાત્વા ચ
 આદિ શરીરગોનિકૃદ્દે અર્થાત્ શરીરં મેં ઉત્પન્નં હોતે હેં, શરીરં મેં સ્થિત
 હોતે હેં ઓર શરીરં મેં હી વદતે દેલ્લે જાતે હેં । વે મનુષ્ય આદિ કે
 શરીર કા હી આહાર કરતે હેં । અપને અપને કર્મ કે વશીભૂત હેં । કર્મ
 હી ડનકા આદિ કારણ હેં । કર્મ કે અનુસાર ડનકી ગતિ હોતી હે, કર્મ
 કે અનુમાર સ્થિતિ હોતી હે ઓર કર્મ સે હી ડનમેં ડલટફેર હોત
 હે । અતએવ યહ સમજો કિ સંસાર કે સમસ્ત વાણી કર્મ કે અધીન હેં ।
 એસા જાનકર સદોષ આહાર સે નિવૃત્ત હોખો, નિર્દોષ આહાર સે યુક્ત
 હોખો, સમિતિયોં સે સમિત તથા સદૈવ સંયમ મેં યાતનાવાન્ બનો ।

'ત્તિ વેમિ' સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામી સે કહતે હેં—હે શિષ્ય ! જીવ
 કે આહાર આદિ કે વિષય મેં તથા કર્મ સ્વરૂપ કે વિષય મેં મેંને જો કહા

જૂ વિગેરે શરીર સંબંધી ચેનિવાણા છે, અર્થાત્ શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
 શરીરમાં સ્થિત હોય છે, અને શરીરમાં જ વધતા દેખાય છે. તે મનુષ્ય
 વિગેરેના શરીરેનો જ આહાર કરે છે. પોત પેતાના કર્મને વશ થયેલા
 છે. કર્મજ તેઓનું આદિકારણ છે. કર્મ પ્રમાણે તેઓની ગતિ થાય છે. કર્મ
 પ્રમાણે જ સ્થિતિ હોય છે. અને કર્મથી તેઓમાં ઉલટ પાલટ થાય છે. તેથી
 જ એમ સમજવું કે—જગતના સઘળા પ્રાણિયો કર્મને જ આધીન છે, આ પ્રમાણે
 સમજીને સદોષ—દોષવાળા આહારથી નિવૃત્ત થવું. નિર્દોષ આહારથી યુક્ત થવું.
 સમિતિયેથી સમિત તથા હંમેશાં સંયમમાં યતનાવાન્ બનો.

'ત્તિ વેમિ' સુધર્મસ્વામી જમ્બૂસ્વામીને કહે છે કે—હે શિષ્ય ! જીવના
 આહાર વિગેરેના સંબંધમાં તથા કર્મના સ્વરૂપના સંબંધમાં મેં જે કથન કર્યું

૪૩૦

સુવૃક્તાસ્કન્ધે

આહારસમિતિગુપ્ત્યાદિભિર્યુક્તઃ સદા સંયમપરિપાલને પ્રયત્નવાન્ મરેતિ કથયामિ ।
 सर्वेऽमी प्राणिनो बद्धैः कर्मभिरायताः आसाद्याऽऽपाद्य तत्तच्छरीरं तस्मिन् शरीरे
 मवन्ति तिष्ठन्ति वर्द्धन्ते च पौनःपुन्येन शरीरमाहरन्तः सावधकर्मणा पापं
 सञ्चित्य भ्रमन्ति संसारचकमितरततः । अतः सावधं कर्माऽनुष्ठानं जहीहि, संयमं
 पालय । एष उपदेशः शास्त्रज्ञानुशासनं च तीर्थकृताम् । ‘वियस्यक्त्वंप्रसप्त’
 द्वितीयश्रुतસ્કન્ધस्य ‘आहारपरिणाम’ आहारपरिज्ञानाम ‘तृतीयमज्ઞાન’
 સમત્તં તૃતીયમધ્યયનં સમાપ્તમ્ ॥૪૦૨૦॥

इति श्री-विश्वविख्यतज्जगद्गुरुलमादिपदभूषितबालब्रह्मचारि - ‘जैनाचार्य’
 पूज्यश्री-पासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गस्य “समयार्थबोधिन्या
 रूपया” व्याख्यया समलङ्कृतम् द्वितीयश्रुतस्कन्धीयाऽऽहारपरिज्ञानाम
 तृतीयाऽध्ययनं समाप्तम् ॥

હૈ, હસે જાનો ઓર જાન કર આહાર સંબંધી સમિતિ સે યુક્ત તથા
 ગુપ્તિ આદિ સે સમ્પન્ન હોકર સદા સંયમ પાલન મેં પ્રયત્નવાન્ બનો ।
 યહી મેં કહતા હું । સઘી પ્રાણી કર્મોં કે અધીન હેં ઓર વિભિન્ન
 શરીરોં કો પ્રાપ્ત કરકે હનમેં ઉત્પન્ન હોતે, સ્થિત રહતે ઓર ષડતે હેં ।
 બે વારંવાર શરીર ધારણ કરકે પાપમય કૃત્ય કરતે હેં, પાપોં કા સંચય
 કરતે હેં ઓર સંસાર અટકી મેં પરિભ્રમણ કરતે હેં । અતઃવા સાવધ
 કર્મોં કો તજ દો ઓર સાધુ દીક્ષા કો ધારણ કરકે, આહાર શુદ્ધિ
 સે યુક્ત તથા શુદ્ધ ઓર બુદ્ધ બનકર સંયમપાલન સંબંધી અન્તરાય
 કો દૂર કરો । યહી તીર્થંકરો કા ઉપદેશ હૈ, યહી શાસ્ત્રાજ્ઞા હેં ઓર
 યહી અનુશાસન હેં ॥૨૦॥

॥ दूसरा श्रुतस्कन्ध का तीसरा अध्ययन समाप्त ॥

છ. તેને સમજે અને સંગળને આહાર સમિતિથી યુક્ત તથા ગુપ્તિ વિગેરેથી
 યુક્ત થઇને સદા સંયમ પાલન કરવામાં પ્રયત્નવાન્ બનો, એજ હું કહું છું.
 સઘળા પ્રાણિયો કર્મને જ અધીન છે. અને જૂદા જૂદા શરીરોને પ્રાપ્ત
 કરીને તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થિત રહે છે. અને વધે છે. તેઓ વારંવાર
 શરીરને ધારણ કરીને પાપ મય કૃત્યો કરે છે. પાપોને સંચય કરે છે. અને
 સંસાર રૂપી જંગલમાં બટકતા રહે છે. તેથી જ સાવધ કર્મોનાં લ્યાગ કરવો.
 અને સાધુ દીક્ષાને ધારણ કરીને આહાર શુદ્ધિથી યુક્ત તથા શુદ્ધ અને બુદ્ધ
 બનીને સંયમ પાલન સંબંધી અન્તરાયને દૂર કરો. એજ તીર્થંકરોના ઉપ-
 દેશ છે. એજ પ્રમાણે શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે. અને એજ અનુશાસન છે. ॥૨૦૨૦॥

॥ श्रील श्रुतस्कंधनु त्रीशु अध्ययन समाप्त ॥२-३॥

સમવાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશ:

૪૩૧

અથ ચતુર્થઅધ્યયનં પ્રારંભયતે-

ત્રીયાઽધ્યયનાઽન્તે-‘આહારવિશુદ્ધિઃ કર્તવ્યા’ ઇત્યુપદિષ્ટમ્ । આહારવિશુદ્ધયા શ્રેયઃપ્રાપ્તિઃ તદમાયે વાઽનર્થપ્રાપ્તિઃ, ઇતિ-અન્વયવ્યતિરેકાર્થાં સાધન-ભૂતાયા આહારવિશુદ્ધેઃ શ્રેયઃ પ્રાપ્તિકારણતાં જ્ઞાત્વા શ્રેયસોઽર્થિમિરાહારગુપ્તિઃ કર્તવ્યા । પરન્તુ-આહારવિશુદ્ધિર્ને પ્રત્યાખ્યાનમન્તરેણ સમ્પ્રવર્તિ, અત આહારવિશુદ્ધેઃ કારણભૂતપ્રત્યાખ્યાનોપદેશાપ ચતુર્થાઽધ્યયનસ્ય પારમ્ભો મવતિ ।

મૂલ્ય-સુયં મે આઠસં તેળં ભગવયા એવમશ્વલાયં । હૃદ સ્વલુપચ્ચક્ષ્ણાણકિરિયા ણામઙ્ગયણે તસ્સ ણં અયમટ્ટે પપ્પન્તે । આયા અપચ્ચક્ષ્ણાણી યાવિ ભવહ । આયા અકિરિયા કુસલે યાવિ ભવહ । આયા મિચ્છા સંઠિણ યાવિ ભવહ, આયા ઇગંતદંડે યાવિ ભવહ, આયા ઇગંતવાલે યાવિ ભવહ, આયા ઇગંત-

ચતુર્થ અધ્યયન કા પ્રારંભ

ત્રીસરે અધ્યયન કે અન્ત મેં આહાર શુદ્ધિ કા ઉપદેશ દિયા ગયા હૈ । આહાર શુદ્ધિ સે કલ્યાણ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ઓર ઉસકે અર્થાત્ મેં અનર્થ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । હસ પ્રકાર અન્વય ઓર વ્યતિરેક કે દ્વારા આહાર વિશુદ્ધિ શ્રેયસ્ કા કારણ હૈ । એસા જાનકર શ્રેયસ્ (કલ્યાણ) કે અભિલાષી પુરુષો કો આહાર ગુપ્તિ કા સેવન કરના ચાહિય । પરન્તુ આહાર કી વિશુદ્ધિ પ્રત્યાખ્યાન કે વિના સંમવિત નહીં હૈ, અતએવ આહારશુદ્ધિ કે કારણભૂત પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કા ઉપદેશ દેને કે લિય ચોથે અધ્યયન કા આરંભ કિયા જાતા હૈ-‘સુયં મે આઠસં તેળં’ હત્યાદિ ।

ચોથા અધ્યયનનો પ્રારંભ—

ત્રીજા અધ્યયનના અંતમાં આહાર શુદ્ધિનો ઉપદેશ આપેલ છે. આહાર શુદ્ધિથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેના અભાવમાં અનર્થ થાય છે. આ રીતે અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા આહાર વિશુદ્ધિ કલ્યાણનું કારણ છે. એ પ્રમાણે જાણીને કલ્યાણની ઇચ્છા રાખવા વાળા પુરૂષેએ આહાર ગુપ્તિનું સેવન કરવું જોઈએ. પરંતુ આહારની વિશુદ્ધિ પ્રત્યાખ્યાન વિના સંભવતી નથી. તેથી જ આહારશુદ્ધિનું કારણ બૂત પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનો ઉપદેશ આપવા માટે આ ચોથા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે.-આ અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. ‘સુયં મે આઠસં તેળં’ હત્યાદિ.

સુત્તે યાવિ ભવઈ, આયા અવિચારમળવચળકાયવક્રે યાવિ
ભવઈ, આયા અપ્પહિહયઅપ્પચ્ચક્ખાયાપાવકમ્મે યાવિ ભવઈ,
એસ खलु भगवया अक्खाए असंजए अविरए अप्पह्मिहयअप-
च्चक्खायपावकम्मे सकिरिए असंवुडे एगंतदंडे एगंतवाले
एगंतसुत्ते से बाले अविचारमणवचणकायवक्रे सुविणमवि ण
परसइ पावे य से कम्मे कउजइ ॥सू० १-६३॥

જાયા--શ્રુતં મયા-આયુષ્મન તેન મગવતા એવારુપાતમ્ । ઇહ खलु प्रत्या-
ख्यानक्रियानामाऽध्ययनं तस्य च अयमर्थः प्रज्ञप्तः । आत्मा अप्रत्याख्यानी अपि
भवति, आत्माऽक्रियाकुशलश्चापि भवति, आत्मा मिथ्यासंस्थितश्चाऽपि भवति,
आत्मा एकान्तदण्डश्चापि भवति, आत्मा-एकान्तबालश्चाऽपि भवति, आत्मा-एका-
न्त सुप्तश्चाऽपि भवति, आत्मा-विचारमनोवचनकायवाक्यश्चाऽपि भवति,
आत्माऽप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्माचाऽपि भवति । एष खलु भगवता आख्या-
तोऽसंयतोऽविरतोऽप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्मा सक्रियोऽसंवृत एकान्तदण्ड
एकान्तबाल एकान्तसुप्तः । स बालोऽविचारमनोवचनकायवाक्यः स्वप्नमपि न
पश्यति, पापं च स कर्म करोति ॥सू० १-६३॥

ટીકા--'મે' મયા 'માડસં' હે આયુષ્મન જન્મ્ ! 'તેણં મગવતા' તેન
મગવતા તીર્થકરેણ શ્રીમહાવીરસ્વામિના 'એવમકલાયં' એવમ્ વક્ષ્યમાણં વચઃ
આરુપાતમ્-પ્રતિપાદિતમિતિ 'સુવં' શ્રુતમ્-શ્રવણવિષયીકૃતમ્ તદેવાહં મવતે
કથયામિ । તથાહિ-'ઇહ खलु पचक्खणकिरियाणामउज्झयणं' ઇહ खलु-જિનશાસને
પ્રત્યાખ્યાનક્રિયાનામાઽધ્યયનમ્ 'તસસ ણં અયમદ્વે ષણ્ણતે' તસ્ય-ક્રિયાનામાઽધ્ય-

ટીકાર્થ-સુધર્મા સ્વામી જન્મ્ સ્વામા સે કહતે હૈં, હે આયુષ્મન
જન્મ્ ! તીર્થકર ભગવાન્ શ્રીમહાવીરસ્વામી ને એસા પ્રતિપાદન ક્રિયા હૈ,
મૈને સુના હૈ । વહી મૈં તુમ સે કહતા હ્વં । જિનશાસન મૈં પ્રત્યાખ્યાન
ક્રિયા નામક અધ્યયન કહા ગયા હૈ । ઉસ અધ્યયન મૈં ગહ અર્થ પ્રતિ-

ટીકાર્થ-સુધર્મા સ્વામી જન્મ્ સ્વામીને કહે છે-હે જન્મ્ તીર્થકર
ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ આ પ્રમાણેનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તે મેં સાંભળ્યું
છે, એજ હું તમોને કહું છું. આ જિનશાસનમાં પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નામનું
અધ્યયન કહેલ છે. તે અધ્યયનમાં આ પ્રમાણેના અર્થ પ્રતિપાદન કહેલ છે.
-આત્મા પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે, અર્થાત્ આત્મા પોતાના અનાદિ વિદ્યુત

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. ખ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશ:

૪૩૩

યનસ્ય 'ળમિતિ ત્રાક્યાલદ્વારે' અર્થમર્થઃ કથિતઃ 'આયા અપચ્ચક્ષણી યાવિ મવઢ' આત્માપ્રત્યાખ્યાની ચાપિ મવતિ-આત્મા સ્વમાત્રત્રવાપ્રત્યાખ્યાની મવતિ અનાદિસ્વભાવત્ત્વાદ્ અપિ શબ્દાત્ પ્રત્યાખ્યાન્યપિ મવતિ ઉક્તહેતૌ મૂલે જીવ-બોધનાય જીવ ઇતિ પદમધ્યુજય-આત્મેતિ કથનં સામિપાયમ્ । સોડ્યમમિપાયઃ માણધારણાત્ જીવ ઇતિ કથ્યતે, અતતિ-સતતં મવાઝ્ઝવાન્તરં ગચ્છીતિયાત્મા, તથા ચાડ્ડત્પેતિ પદં મધ્યુજય અયમર્થો દર્શિતઃ । યત્સાવચકર્માણ્યપરિત્યજન્ કર્મ-બલાત્ સર્વદૈવ ગમનશીલો ન તુ ક્યમપિ મહતા કાછેનાડપિ શાન્તિં માપ્સોતિ । કિન્તુ-સર્વદૈવેતસ્તતઃ પરિભ્રમતિ, 'આયા અકિરિયા કુસછે યાવિ મવઢ' આત્મા-પાદિત ક્રિયા ગયા હૈ-આત્મા અપ્રત્યાખ્યાની 'મી' હોતા હૈ । અર્થાત્ આત્મા અપને અનાદિ ચિકૃત સ્વભાવ સે હી અપ્રત્યાખ્યાની હૈ । યહાં મૂલ મેં 'મી' શબ્દ કા પ્રયોગ યહ સૂચિત કરતા હૈ કિ કોઈ કોઈ આત્મા પ્રત્યાખ્યાની 'મી' હોતા હૈ ।

મૂલપાઠ મેં 'જીવ' કા ચોધ કરાને કે લિપ્ 'જીવ' શબ્દ કા પ્રયોગ ન કરકે 'આત્મા' શબ્દ કા જો પ્રયોગ ક્રિયા ગયા હૈ । ઉત્સકા વિશેષ અભિપ્રાય હસ પ્રકાર હૈ-પ્રાણો કો ધારણ કરને કે કારણ જીવ કહા જાતા હૈ ઓર જો ઇક ભવ સે દુસરે ભવ મેં ગમન કરતા રહતા હૈ, વહ આત્મા કહલાતા હૈ યહાં 'આત્મા' શબ્દ કા પ્રયોગ કરકે યહ અર્થ પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ કિ સાવચ કૃત્યો કો ન ત્યાગ કરકે કર્મ કે વહ વશવર્ત્તો હોકર જો સર્વદા ગમનશીલ હૈ, દીર્ઘકાલ વ્યતીત હો જાને પર મી જિસે શાન્તિ નહીં મિલી હૈ, જો સદા હવર ઉધર ભટકતા ફિરતા હૈ, વહ આત્મા અપ્રત્યાખ્યાની હોતા હૈ ।

સ્વભાવથી જ અપ્રત્યાખ્યાની છે. અહિયાં મૂળમાં 'મી' શબ્દનો પ્રયોગ એ સૂચવે છે કે-કોઈ કોઈ આત્મા પ્રત્યાખ્યાની પણ હોય છે. તેમ સમજવું.

મૂળ પાઠમાં 'જીવ' નો બોધ કરાવવા માટે 'જીવ' શબ્દનો પ્રયોગ ન કરતાં 'આત્મા' શબ્દનો એ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેનો વિશેષ અભિપ્રાય આ પ્રમાણે છે.—પ્રાણોને ધારણ કરવાના કારણે જીવ કહેવાય છે. અને એ એક ભવથી બીજા ભવમાં ગમન કરતા રહે છે, તે આત્મા કહેવાય છે. અહિયાં 'આત્મા' શબ્દનો પ્રયોગ કરીને એ અર્થ પ્રગટ કરેલ છે કે-સાવચ કૃત્યોનો ત્યાગ ન કરતાં કર્મને વશવર્ત્તી થઈને એ હંમેશાં ગમન શીલ છે, દીર્ઘકાળ વીતી જાય તો પણ એને શાન્તિ મળતી નથી. એ હંમેશાં આમ તેમ ભટકતા ફરે છે. તે આત્મા અપ્રત્યાખ્યાની હોય છે.

અક્રિયાકુશલશ્ચાડિ, શુભક્રિયાં ન કરોતિ-તાદૃશોઽપિ મવતિ। કથન-અપિ શબ્દાન્નુપક્રિયાકારી અપિ મવતિ। ‘આયા મિચ્છાસંઠિય યાવિ મવઃ’ આત્મા મિચ્છાસંસ્થિતશ્ચાપિ મવતિ મિચ્છામદૃષ્ટિરપિ મવતિ જીવ इत्यર્थाः, અપિ શબ્દાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિરપિ, ‘આયા ઇગંતદંઢે યાવિ મવઃ’ આત્મા ઇકાન્તદંઢશ્ચાડપિ મવતિ, ઇકાન્તદંઢકો હિંસકઃ અપિ સમ્પદાદિહિંસકઃ, ‘આયા ઇગંતવાલે યાવિ મવઃ’ આત્મા ઇકાન્તવાલશ્ચાડપિ. મવતિ, ઇકાન્તતોઽજ્ઞાની અપિ શબ્દાત્ જ્ઞાની અપિ મવતિ ‘આયા ઇગંતસુપ્તે યાવિ મવઃ’ આત્મા-ઇકાન્તસુપ્તશ્ચ, અપિ સમ્પદાત્ પ્રતિ-બુદ્ધોઽપિ, સુપ્તનહ સુપ્તઃ યથા દ્રવ્યસુપ્તઃ પુરુષઃ સ્વદાદિવિષયાનં ન જાનાતિ તથૈવ માત્રસુપ્ત આત્મા હિતાહિતપ્રાપ્તિપરિહારનિકલ્પશ્ચ। ‘આયા અવિચારમળ-

આત્મા અક્રિયાકુશલ બી હોતા હે અર્થાન્ કાઈ આત્મા એસા બી હોતા હે જો શુભક્રિયા નહીં કરતા હે। યદ્યાં પર બી ‘બી’ શબ્દ સે યહ સૂચિત ક્રિયા હે કિ કોઈ આત્મા શુભ ક્રિયાકારી બી હોતા હે।

આત્મા મિચ્છાદૃષ્ટિ બી હોતા હે ઓર ‘બી’ શબ્દ સે સમ્યગ્દૃષ્ટિ બી હોતા હે। ઇસી પ્રકાર આત્મા ઇકાન્તદંઢહિંસક બી હોતા હે ઓર ‘બી’ શબ્દ સે કોઈ કોઈ અહિંસક બી હોતા હે। આત્મા ઇકાન્ત વાલ (મજ્ઞાની) બી હોતા હે ઓર ‘બી’ શબ્દ સે જ્ઞાની બી હોતા હે। આત્મા ઇકાન્તતઃ સુપ્ત બી હોતા હે ઓર કોઈ કોઈ પ્રતિ-બુદ્ધ બી હોતા હે। યદ્યાં સુપ્ત કે સમાન જો શે વહ સુપ્ત કહા ગયા હે। જૈસે દ્રવ્યનિદ્રા સે સુપ્ત પુરુષ શબ્દાદિ વિષયોં કો નહીં જાનતા હે, ડસી પ્રકાર આવ સે સુપ્ત પુરુષ કો હિત કી પ્રાપ્તિ ઓર અહિત કે

આત્મા અક્રિયા કુશળ પણ હોય છે. અર્થાત્ કોઈ આત્મા એવા પણ હોય છે. કે જે શુભક્રિયા કરતા નથી અક્રિયાં પણ ‘બી’ શબ્દથી એ બતાવ્યું છે કે-કોઈ આત્મા ક્રિયાકારી પણ હોય છે.

આત્મા મિચ્છા દૃષ્ટિ પણ હોય છે. અને ‘બી’ શબ્દથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ પણ હોય છે. એજ પ્રમાણે આત્મા એકાન્ત દંઢ હિંસક પણ હોય છે. અને ‘બી’ શબ્દથી કોઈ કોઈ અહિંસક પણ હોય છે. આત્મા એકાન્ત વાલ (અજ્ઞાની) પણ હોય છે. અને ‘બી’ શબ્દથી જ્ઞાની પણ હોય છે. આત્મા એકાન્તતઃ ! સુપ્ત પણ હોય છે. અને કોઈ કોઈ પ્રતિબુદ્ધ પણ હોય છે. અક્રિયાં સુપ્ત સરખા જે હોય તેને સુપ્ત કહેલ છે. જેમ દ્રવ્ય નિદ્રાથી સુતેલા પુરુષને શબ્દ વિગેરે વિષયોતું જ્ઞાન હોતું નથી. એજ પ્રમાણે ભાવથી સુતેલા પુરુષને હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતના પરિહાર-ત્યાગતું જ્ઞાન હોતું નથી. આત્મા

સમગ્રાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશ:

૪૩૫

વચનકાયવચકે યાત્રિ મનઃ આત્માઽવિચારપનોવચનકાયાત્રયશ્ચાઽપિ ભવતિ, તત્ર મનોઽન્તઃકરણમ્, વાગ્માત્રી, કાગો દેહઃ, અર્ધપતિપાદકં પદસપ્તહાત્મકં વાક્યમેકં સુખન્તં તિહન્તં વા તત્ર વિચારરહિતઃ સન્ આત્મા અવિચારિતમનોવાક્ કાયશ્વયો મનતિ-સાવચનિરવચવિચારરહિતો મનતિ, અપિ શ્વશ્ચ વિચારિત મનોવાક્કાયશ્વયશ્ચેતિ । ‘આયા અપ્પહિદયમ્પચ્ચક્ષ્માપાપકર્મમે યાત્રિ મનઃ’ આત્મા-અપતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્માઽપિ ભવતિ, પ્રતિહતં-વર્તમાનકાળે સ્થિત્યનુભાગહાસેન નાશિતં-પ્રત્યાખ્યાતં-પૂર્વકૃતાતિવારનિન્દ્યા ભવિષ્યસ્થકરણેન નિરાકૃતં પાપં કર્મ યેન સ પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા તદ્વિન્નોઽપતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા, અપિ શ્વશ્ચ પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્માઽપિ ભવતીતિ ।

પરિહાર કા જ્ઞાન નહીં હોના હૈ । આત્મા અપને મન, વચન, કાય ઓર વાક્ય કા વિના વિચારે ઉપયોગ કરને ચાલા ખી હોતા હૈ । મન અર્થાત અન્તઃકરણ, વચન અર્થાત્ વાણી, કાય અર્થાત્ દેહ । કિસી અર્થ કા પતિપાદન કરને ચાલા પદોં કા સમૂહ વાક્ય કહલાતા હૈ, કોઈ પદ સુખન્ત હોતા હૈ, કોઈ તિહન્ત હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ પ્રત્યાખ્યાન સે રહિત આત્મા વિચાર હીન હોતા હૈ । વહ સાવચ એવં નિરવચ કા વિચાર ન કરકે મન, વચન, કાય ઓર વાક્ય કા પ્રયોગ કરતા હૈ । આત્મા અપને પાપકર્મોં કો પ્રતિહત ઓર પ્રત્યાખ્યાત નહીં ખી કરતા હૈ । વર્તમાન કાલ મેં કર્મ કી સ્થિતિ ઓર અનુભાગ કો કમ કરકે નષ્ટ કરના પ્રતિહત કરના કહલાતા હૈ । પૂર્વકૃત અતિચાર કી નિન્દા કરના ઓર ભવિષ્ય મેં ડસ પાપકર્મ કો ન કરને કા સંકલ્પ કરના પ્રત્યાખ્યાત

પોતાના મન, વચન, કાય, અને વાક્યનો વગર વિચારે ઉપયોગ કરવાવાળા પણ હોય છે. મન અર્થાત્ અન્તઃકરણ, વચન અર્થાત્ વાણી કાય, અર્થાત્ દેહ કોઈ પણ અર્થાત્ પ્રતિપાદન કરવાવાળા પદોનો સમૂહ વાક્ય કહેવાય છે. કોઈ સુખન્ત પદ હોય છે, કોઈ તિહન્ત પદ હોય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે—પ્રત્યાખ્યાન વિનાનો આત્મા વિચાર વગરનો હોય છે. તે સાવચ અને નિરવચનો વિચાર ન કરતાં મન, વચન કાય અને વાક્યનો પ્રયોગ કરે છે. આત્મા પોતાના પાપકર્મોને પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાનથી પણ કરતા વર્તમાન કાળમાં કર્મની સ્થિતિ અને અનુભાગને કમ કરીને નાશ કરવું તે પ્રતિહત કરવું કહેવાય છે. પહેલાં કરેલા અતિચારની નિંદા કરવી અને ભવિષ્યમાં તે પાપકર્મોને ન કરવાનો સંકલ્પ કરવો તે

‘એસ સ્વલુ મગવાયા અકલાપ અસંજા અવિર અપ્પહિરયમપ્પવ્વલાયપાવકમ્મે સકિરિય અંધુદે ઇગંતદંદે ઇગંતવાલે ઇગંતસુત્તે’ એપ સ્વલુ મગવતા-આરુપ્યાતઃ અસંયતોઽવિરતો પ્રતિહતાઽપ્રત્યારુપ્યાતપાપકર્મી સકિયોઽસંવૃતઃ એકાન્તદણ્ડઃ એકાન્તવાલઃ એકાન્તસુપ્તઃ, તત્ર અસંયતઃ-વર્તમાનકાલીનસાવધાનુષ્ઠાનમવૃતઃ-અવિરતઃ-અતીતાનાગતપાપાત્ અનિવૃત્તઃ, અપ્રતિહતાઽપ્રત્યારુપ્યાતપાપકર્મી પાપ-કર્મનિરતઃ સકિયઃ સાવધક્રિયાવાન્ અસંવૃતઃ-આસ્રશાત્કર્મનિરોધકવ્યાપાર-રહિતઃ। એકાન્તદણ્ડકઃ-હિંસકઃ એકાન્તવાલઃ-એકાન્તઽજ્ઞાની એકાન્તસુપ્તઃ-સુપ્તવત્ સુપ્તઃ, એનાદ્દશો જીવો યથોક્તવિશેષણવિશિષ્ટઃ-એકાન્તદણ્ડ ઇત્યાદિ કરના કહલાતા હૈ। ‘મી’ શબ્દ સે યહ સૂચિત ક્રિયા મગ્યા હૈ કિ કોઈ કોઈ આત્મા પાપકર્મ કો પ્રતિહત ઓર પ્રત્યારુપ્યાત કરને ચાલા મી હોના હૈ।

હસ પ્રકાર જો આત્મા પ્રત્યારુપ્યાતી નહીં હૈ, ડસે મગવાન્ ને અસંયત, અવિરત અપ્રતિહત અપ્રત્યારુપ્યાતપાપકર્મી, સકિય, અસંવૃત, એકાન્તદણ્ડ, એકાન્તવાલ તથા એકાન્ત સુપ્ત કહા હૈ। વર્તમાનકાલ મેં સાવધ કૃત્યોં મેં જો પ્રવૃત્તિ કર રહા હો વહ અસંયત કહલાતા હૈ। અતીત ઓર અનાગત કાલીન પાપ સે જો નિવૃત્ત ન હો વહ અવિરત કહા જાતા હૈ જો પાપકર્મ મેં રત હૈ વહ અપ્રતિહત અપ્રત્યારુપ્યાતપાપકર્મી કહલાતા હૈ। જો સાવધ ક્રિયા સે યુક્ત હો, વહ સકિય હૈ। જો આત્મે હુએ કર્મોં કો રોકને વાલે વ્યાપાર સે રહિત હો વહ અસંવૃત કહલાતા હૈ। એકાન્તદણ્ડ કા અર્થ હૈ હિંસક। એકાન્તવાલ અર્થાત્ અજ્ઞાની। એકાન્ત સુપ્ત કી વ્યાખ્યા પહેલે કી જા ચુતી હૈ।

પ્રત્યાખ્યાત કરવું કહેવાય છે. ‘મી’ શબ્દથી એ સૂચિત કરેલ છે કે-કોઈ કોઈ આત્મા પાપકર્મને પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાત કરવાવાળા પશુ હોય છે.

આ રીતે જે આત્મા પ્રત્યાખ્યાતી નથી હોતા તેને ભગવાને અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મી, સકિય, અસંવૃત, એકાન્તદંડ, એકાન્ત વાલ તથા એકાન્ત સુપ્ત કહેલ છે વર્તમાન કાળમાં સાવધ કૃત્યોમાં જે પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા હોય તે અસંયત કહેવાય છે. અતીત અને અનાગત કાળના પાપથી જે નિવૃત્ત ન હોય તે અવિરત કહેવાય છે. જે પાપકર્મમાં રત છે, તે અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મી કહેવાય છે, જે સાવધ ક્રિયાઓથી યુક્ત હોય તે સકિય છે. જે આવતા કર્મોને રોકવાવાળી પ્રવૃત્તિથી રહિત હોય તે અસંવૃત કહેવાય છે. એકાન્તદંડનો અર્થ હિંસક એ પ્રમાણે છે. એકાન્તબાળનો અર્થ અજ્ઞાની એ પ્રમાણે સતજીવો. અને એકાન્તસુપ્તની વ્યાખ્યા પહેલાં કરવામાં આવી ગઈ છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશ:

૪૩૭

શબ્દૈરાલ્યાતસ્તીર્થકૃતા । ‘સે ચાલે અવિચારમળવયગકાયવક્કે’ સ વાઢઃ અવિ-
ચારમનોવચનકાયવાવયઃ—સોઽજ્ઞાની મનોવચનકાયવિચારરહિતઃ—હિતાઽહિતપ્રાપ્તિ-
પરિહારવિચારરહિતઃ ‘સુવિળમવિ ણ પસસઈ’ સ્વપ્નમપિ ન પડપતિ, પટુજ્ઞાનરહિતઃ
શ્રુતચારિત્રજ્ઞાનં ધર્મ સ્વપ્નેઽપિ ન પડપતિ, ‘પાવે ય સે કમ્મે કજ્જઈ’ પાપં ચ
કર્મ તેન ક્રિયતે—તત્ર તેન ચાલેન પાપં કર્મ—પ્રાણાતિપાતદિ ક્રિયતે ॥૫૦૦૧૬૩॥

મૂલ્ય—તત્થ ચોયણ પન્નવગં એવં વયાસી—અસંતણં મળેણં
પાવણં અસંતિયાણ વડ્ઁણ પાવિયાણ અસંતણં કાણં પાવ-
ણં અહંતસ્સ અમળસ્સ અવિચારમળવયગકાયવક્કસ્સ
સુવિળમવિ અપસસઓ પાવકમ્મે ણો કજ્જઈ, કસ્સ ણં તં હેઉં?
ચોયણ એવં વડ્ઁઈ—અન્નયરેણં મળેણં પાવણં મળવત્તિણ પાવે
કમ્મે કજ્જઈ, અન્નયરીણ વડ્ઁણ પાવિયાણ વતિવત્તિણ પાવે
કમ્મે કજ્જઈ, અન્નયરેણં કાણં પાવણં કાયવત્તિણ પાવે
કમ્મે કજ્જઈ, હંતસ્સ સમળસ્સ સવિચારમળવયગકાય-
વક્કસ્સ સુવિળમવિ પાસઓ એવં ગુણજાતીયસ્સ પાવે કમ્મે
કજ્જઈ । પુણરવિ ચોયણ એવં વડ્ઁઈ તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ-
અસંતણં મળેણં પાવણં અસંતિયાણ વડ્ઁણ પાવિયાણ અસં-

ऐसा अज्ञानी जीव मन वचन काय और वास्य का बिना विचारे
प्रयोग करता है, हित की प्राप्ति और अहित के परिहार के विचार
से रहित होना है । वह यथार्थ ज्ञान से रहित पुरुष स्वप्न में भी श्रुत-
चारित्र धर्म को नहीं देखना । वह अज्ञानी पापकर्मों का संचय करता
है और प्राणातिपात हिंसा आदि कृत्य करता है ॥१॥

એવા અજ્ઞાની જીવો મન, વચન, કાય અને વાસ્યનો પ્રયોગ વગર
વિચારે કરે છે. હિતની પ્રાપ્તિ અને અહિતના પરિહારના વિચારથી રહિત
હોય છે. તે યથાર્થ જ્ઞાન વિનાનો પુરૂષ સ્વપ્નમાં પણ શ્રુત ચારિત્ર ધર્મને
જોતા નથી. તે અજ્ઞાની પાપ કર્મોના સંચય કરે છે. અને પ્રાણાતિપાત—હિંસા
વિગેરે કૃત્યો કરે છે. ॥૫૦૦ ૧॥

४३८

सुवहताह्वये

तएणं काएणं पावएणं अहणंतस्स अमणक्खस्स अवियारमण-
वयणकायवक्कस्स सुविणमवि अपस्सओ पावे कम्मे कज्जइ,
तत्थ णं जे ते एवमाहंसु मिच्छा ते एवमाहंसु।

तत्थ पन्नवए चोगगं एवं वयासी-तं सम्मं जं मए पुवं
वुत्तं, असंतएणं मणेणं पावएणं असंतियाए वईए पावियाए
असंतएणं काएणं पावएणं अहणंतस्स अमणक्खस्स अवियार-
मणवयणकायवक्कस्स सुविणमवि अपस्सओ पावे कम्मे कज्जइ,
तं सम्मं, कस्स णं हेउं?। आयरिए आह-तत्थ खलु भगवया
छज्जीवणिकायहेऊ पणत्ता, तं जहा-पुढवीकाइया जाव तस-
काइया, इच्चेएहिं छहिं जीवणिकाएहिं आया अप्पडिहयपच्च-
क्खायपावकम्मे निच्चं पसढविउवायचित्तदंडे, तं जहा-पाणा-
इवाए जाव परिग्गहे कोहे जाव मिच्छादंसणसल्ले।

आयरिए आह-तत्थ खलु भगवया वहए दिट्ठंते
पणत्ते, से जहा णामए वहए सिया गाहावइस्स वा गाहा-
वइपुत्तस्स वा रण्णो वा रायपुरिस्स वा खणं लद्धूणं पविसि-
स्सामि खणं लद्धूणं वहिस्सामि संपहारेमाणे से किं नुहु नाम से
वहए तस्स गाहावइस्स वा गाहावइपुत्तस्स वा रण्णो वा रायपुरिस्स-
स्स वा खणं लद्धूणं पविसिस्सामि खणं लद्धूणं वहिस्सामि पहारेमाणे
दिया वा राओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छा-
संठिए निच्चं पसढविउवायचित्तदंडे भवइ?, एवं वियागरेमाणे
समियाए वियागरे चोयए हंता भवइ। आयरिए आह-जहा से

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. ४ प्रत्याख्यानक्रियोपदेशः

४३९

वहए तस्स गाहावइस्स वा तस्स गाहावइपुत्तस्स वा
रणो वा रायपुरिस्स वा खणं लद्धूणं पविसिस्सामि खणं
लद्धूणं वहिस्सामि त्ति पहारेमाणे दिया वा राओ वा
सुत्ते वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छासंठिए निच्चं पसद-
विउवायचित्तदंडे, एवमेव बाले वि सव्वेसिं पाणाणं जाव सव्वेसिं
सत्ताणं दिया वा राओ वा सुत्ते वा जागरमाणे वा अमित्तभूए
मिच्छासंठिए णिच्चं पसदविउवायचित्तदंडे, तं जहा—पाणाइवाए
जाव मिच्छादंसणसल्ले, एवं खलु भगवया अक्खाए असंजए
अविरए अप्पडिहयअपच्चक्खायपावकस्से सकिरिए असंबुडे
एगंतदंडे एगंतवाले एगंतसुत्ते यावि भवइ, से वाले अवियार-
मणवयणकायवक्के सुविणमवि ण पस्सइ पावे य से कस्से
कज्जइ। जहा से वहए तस्स वा गाहावइस्स जाव तस्स वा
रायपुरिस्स पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमादाए दिया वा राओ वा सुत्ते
वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छासंठिए निच्चं पसदविउ-
वायचित्तदंडे भवइ, एवमेव बाले सव्वेसिं पाणाणं जाव सव्वेसिं
सत्ताणं पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमादाए दिया वा राओ वा सुत्ते
वा जागरमाणे वा अमित्तभूए मिच्छासंठिए निच्चं पसदविउ-
वायचित्तदंडे भवइ॥सू० २-६४॥

छाया—तत्र नेदकः प्रज्ञापकमेवमवादीत् अमता मनसा पापकेन असत्या
वाचा पापिकया अमता कायेन पापकेन अघ्नतोऽघ्नस्कस्य अविचारमनोवचन-
कायवाक्यस्य स्वप्नसप्यपश्यतः पापं कर्म न क्रियते । कस्य खलु हेतोः, नोदक
एवं ब्रवीति—अन्यतरेण मनसा पापकेन मनःप्रत्ययिकं पापं कर्म क्रियते, अन्य-
तरया वाचा पापिकया वाक्प्रत्ययिकं पापं कर्म क्रियते, अन्यतरेण कायेन पापकेन

कायमत्यधिक पापं कर्म क्रियते, दातः समनस्कस्य सविचारमनोवचनकायवाक्य-
स्य स्वप्नमपि पश्यतः एवंगुणजातीयस्य पापं कर्म क्रियते । पुररपि नोदकः एवं
ब्रवीति तत्र खलु ये ते एवमाहुः अमता मनसा पापकेन अपत्या वा वा पापिकया
असता कायेन पापकेन अघ्नतोऽघ्नस्कस्य अविचारमनोवचनकायवाक्यस्य स्वप्न-
मप्यपश्यतः पापं कर्म क्रियते । तत्र खलु ये ते एवमाहुः मिथ्या ते एवमाहुः । तत्र
प्रज्ञापको नोदकमेवमवादीत् तत्सम्यग् यन्मया पूर्वमुक्तम्-असता मनसा पापकेन
असत्या वाचा पापिकया असता कायेन पापकेन अघ्नतोऽघ्नस्कस्य अविचारमनो-
वचनकायवाक्यस्य स्वप्नमप्यपश्यतः पापं कर्म क्रियते तत् सम्यक्, कस्य खलु हेतोः ?
-आचार्य आह तत्र खलु भगवता पञ्जीवनिकायहेतवः प्रज्ञाः तद्यथा-पृथिवी-
कायिका यावत् त्रसकायिकाः, इत्येतैः पञ्चभिर्जीवनिकावैरात्मा अप्रतिहताऽपत्या-
ख्यातपापकर्मा नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः तद्यथा-माणातिपाते यावत् परिग्रहे
क्रोधे यावन्मिथ्यादर्शनशल्ये । आचार्य आह-तत्र भगवता वधकदृष्टान्तः प्रज्ञाः, तद्यथा-
नाम वधकः स्याद् गाथापतेर्वा गाथापतिपुत्रस्य वा राज्ञो वा राजपुरुषस्य वा, क्षणं
लब्ध्वा प्रवेक्ष्यामि क्षणं लब्ध्वा हनिष्यामि इति सम्प्रधारयन् स किं नु नाम वधकः तस्य
गाथापतेर्वा गाथापतिपुत्रस्य वा राज्ञो वा राजपुरुषस्य वा क्षणं लब्ध्वा प्रवेक्ष्यामि
क्षणं लब्ध्वा हनिष्यामीति संप्रधारयन् दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा अमित्र-
भूतः मिथ्यासंस्थितः नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डो भवति ? एवं व्यागीर्यमाणः
समेत्य व्यागृणालोदकः हन्त, ? भवति । आचार्य आह यथा स वधकः तस्य गाथा-
पते र्वा गाथापतिपुत्रस्य वा राज्ञो वा राजपुरुषस्य वा क्षणं लब्ध्वा प्रवेक्ष्यामि क्षणं
लब्ध्वा हनिष्यामीति सम्प्रधारयन् दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा अमित्र-
भूतः मिथ्यासंस्थितः नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः, एवमेव बालोऽपि सर्वेषां
प्राणानां यावत् सर्वेषां सत्त्वानां दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा अमित्रभूतः
मिथ्यासंस्थितः नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः । तद्यथा-माणातिपाते यावदमिथ्या-
दर्शनशल्ये, एवं खलु भगवता आख्यातः असंयतः अचिरतः अप्रतिहतापत्याख्या-
तपापकर्मा सक्रियः असंवृतः एकान्तदण्डः एकान्तबालः एकान्तमुमश्रुषि भवति,
स बालः अविचारमनोवचनकायवाक्यः स्वप्नमपि न पश्यति पापञ्च कर्म क्रियते
यथा स वधकः स्तस्य वा गाथापतेर्यावत् तस्य वा राजपुरुषस्य प्रत्येकं प्रत्येकं
चित्तं समादाय दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा अमित्रभूतो मिथ्यासंस्थितः
नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डो भवति, एवमेव बालः सर्वेषां प्राणानां यावत् सर्वेषां
सत्त्वानां प्रत्येकं प्रत्येकं चित्तं समादाय दिवा वा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा
अमित्रभूतः मिथ्यासंस्थितः नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डो भवति ॥सू०२-६४॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. અ. ૫ પ્રત્યાઘવાનાકથોપદેશ:

૪૪૧

ટીકા—‘તત્થ’ તથા ‘ચોયણ’ નોદકઃ—મરૂનકર્તા ‘પન્નાગ’ પ્રજ્ઞાપકમાનાર્થયુ
‘એવં વયાસી’ એવમવાદીત્—મરૂનકર્તા આચાર્ય પૃચ્છતિ—કિં તદ્મતીતિ—તદેવ-
દર્શયતિ શાસ્ત્રકારઃ—હે પૂજ્યાચાર્ય ! ‘અસંતણ’ અમતા—અવિદ્યમાનેનાડવત્તેન
અનેન ‘મણેણ પાવણ’ પાપકેન મનસા ‘અસંતિયાણ વડેણ પાવિયાણ’ અસત્યા
—અવિદ્યમાનયા પાપિકયા વાચા ‘અસંતણ કાણં પાવણ’ અસતા—અવિદ્યમાનેન
પાપકેન કાયેન ‘અણંતસ્સ અમણલ્લસ્સ અવિયારમ્મવયણકાવણ્ણસ્સ સુચિણમ્મિ
અપસસઓ પાવકમ્મે ણો કજ્ઞહ્’ અનતતોડમનરૂપસ્ય—હિસામકુર્વતો હિસાવિવચ-
મનોવ્યાપારરહિતસ્ય, અવિચારમનોવચનકાયવાક્યસ્ય—હિસાવિવચમનોવચન-
કાયવિચારરહિતસ્ય સ્વપ્નમપિ અપરિણતઃ સ્વપ્નાવસ્થાયાં કૃતં કર્મ નોપચયં યાતિ
તથૈવ સ્પષ્ટચિન્તાનવતઃ પાપં કર્મ ન ક્રિયતે પાપં કર્મ ન વચ્યતે, પાપસહિતમનો-
વચનકાયરહિતેન જીવાદિહિસામકુર્વતા પુરુષેણ પાપં કર્મ ન વચ્યતે, પાપસહિત
મનોવચનકાયરહિતેન જીવાદિહિસામકુર્વતા પુરુષેણ પાપં કર્મ કથમપિ ન સમ્ભવતિ,

‘તત્થ ચોયણ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પ્રશ્નકર્તા પ્રજ્ઞાપક આચાર્ય સે કહતા હૈ, હે પૂજ્ય આચાર્ય,
જિસકા મન પાપ સે યુક્ત નહીં હૈ, જિસકી ષાળી પાપમય નહીં હૈ
ઔર જિસકી કાયા પાપયુક્ત નહીં હૈ, જો પ્રાણી કા ઘાત નહીં કરતા,
જિસ કા મન વચન કાય ઔર વાક્ય હિંસા કે વિચાર સે રહિત હૈ જો
પાપકરને કા સ્વપ્ન ઓ નહીં દેસતા અર્થાત્ જિસમેં જ્ઞાન કી ધોડી-સી
હી અવ્યક્ત માત્રા હૈ, એસા પ્રાણી પાપકર્મ કા બંધ નહીં કરતા હૈ ।
અર્થાત્ જિસકા મન, વચન ઔર કાય પાપ સે રહિત હૈ ઔર જો
જીવહિંસા નહીં કરતા હૈ, એસે પુરુષ કો કિસી ઓ પ્રકાર પાપકર્મ
કા બંધ નહીં હોતા હૈ ।

‘તત્થ ચોયણ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન કર્તા પ્રજ્ઞાપક આચાર્યને કહે છે કે—હે પૂજ્ય આચાર્ય !
જેઓનું મન પાપયુક્ત હોતું નથી. જેમની વાણી પાપમય નથી અને જેમની
કાયા પાપયુક્ત નથી, જે પ્રાણીને ઘાત કરતા નથી. જેનું મન, વચન, અને
કાય હિંસાના વિચાર વિનાનું છે, જે પાપ કરવાનું સ્વપ્ન પણ દેખતા નથી.
અર્થાત્ જેમાં જ્ઞાનની થોડી અવ્યક્ત માત્રા છે. એવા પ્રાણી પાપકર્મથી અંધારા
નથી. અર્થાત્ જેનું મન, વચન, અને કાયા પાપ વિનાના છે, અને જે જીવ-
હિંસા કરતા નથી. એવો પુરુષ કોઈ પણ પ્રકારના પાપકર્મનો અંધક થતો નથી.

સુ. ૫૬

કસ્માદેશદ્વયઃ પુનઃ પાપં કર્મ ન વરોતિ, તત્ત્વાદ-‘કસ્મ જં તે દેહઃ’ કસ્ય સ્વહુ
 હેતોઃ પાપં ન સ્થતિ, ‘ચોયઈ એવં વ્રવીઃ’ નોદકઃ-પવનકર્તા એવં વ્રવીતિ-તસ્ય
 કર્મ ન પાપં વધ્યં માતિ તત્પતિ ઈત્યતિ । ‘અન્નપરેણ’ અન્યતરેણ ‘મણેણ’ મનસા
 ‘વાવણી’ વાવકેન-પાપયુક્તેન ‘મણવત્તિઈ’ મનઃપ્રત્યયિકં-મનઃકારણકમ્ ‘પાપે
 કસ્મે કજ્જઈ’ પાપં કર્મ ક્રિયતે-કર્માશ્રવદ્વારભૂતેન મનસા તસ્પ્રત્યયિકં પાપ
 કર્મ સમ્પાદિતે ભવતીતિ ભાવઃ, તથા-‘અન્યયરીઈ’ અન્યતરયા ‘વર્ણઈ’ વાચા
 ‘વાચિયાઈ’ વાચિકયા ‘વર્ણવત્તિઈ’ વાક્યપ્રત્યયિકમ્-વચનકારણકમ્ ‘પાપે કસ્મે-
 કજ્જઈ’ પાપં કર્મ ક્રિયતે-કર્માશ્રવદ્વારભૂતયા વાચા-વચનેન વાક્યકારણકં પાપં
 ભવતિ ‘અણયરેણ કાણં વાવણં કાયવત્તિઈ પાપે કસ્મે કજ્જઈ’ અન્યતરેણ
 કાયેન પાપકેન-પાપવિશિષ્ટેન ણરીરેણ કામપ્રત્યયિકમ્-કાયઃ પ્રત્યયઃ
 -કારણં યસ્ય પાપસ્ય તાદૃશં પાપં કર્મ ક્રિયતે, કર્માશ્રવદ્વારભૂતયાપયુક્તૈરેવ મનો-
 વચનકાયૈઃ તત્પ્રત્યયિકં પાપં કર્મ સમ્પન્નતિ । તદેવ દર્શયન્તિ-‘દ્વંતરસુ’ દ્વન્તો
 હિંસાં સમ્પાદયતઃ ‘સમણવલ્લસ’ સમનસ્કસ્ય-મનોવ્યાપારયુક્તસ્ય ‘સંચિયાર
 મણવયણકાયવકસસ’ સંચિયારમનોવચન-કાયવાક્યસ્ય-મનોવચનકાયવાક્યયઃ
 વિચારયુક્તસ્ય ‘સુચિનમત્તિ’ સ્વપ્નમપિ ‘પાસથો’ પદયતઃ-સ્પષ્ટવિજ્ઞાનયુક્તસ્ય

કિસ હેતુ સે ઉસે પાપ નહીં હોતા ? હસ વિષય મેં પ્રશ્નકર્તા એમા
 કહતા હૈ-જથ મન પાવમય હોતા હૈ તમી ઉસકે દ્વારા પાપકર્મ સમ્પા-
 દિત કિયા જાતા હૈ । જથ વચન પાપયુક્ત હોતા હૈ, તમી ઉસકે દ્વારા
 પાપ કા બન્ધ હોતા હૈ । જથ પાપ કા કારણભૂત કાય હો તમી કાયજનિત
 પાપકર્મ કા બન્ધન હો સકતા હૈ । તાત્પર્ય ગઢ હૈ કિ પાપયુક્ત મન વચન
 કાય કે દ્વારા પાપકર્મ હોના સંભવ હૈ । હમી બાન કો સ્પષ્ટ કરકે ગહ
 કહતા હૈ-જો પ્રાણી હિંસા કરતા હૈ, હિંસાયુક્ત મનોવ્યાપાર સે યુક્ત
 હૈ, જો સમજા વૂઝ કરકે મન વચન ઓર કાય કી પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ

કયા કારણથી તેને પાપ થતું નથી ? આ વિષયમાં પ્રશ્ન કરનાર એવું
 કહે છે કે-જ્યારે મન પાપમય થાય છે, ત્યારે જ તેના દ્વારા પાપકર્મ
 સંપાદન કરાય છે. જ્યારે વચન પાપયુક્ત હોય છે, ત્યારે તેના દ્વારા પાપનો
 બંધ થાય છે. જ્યારે પાપના કારણ રૂપ કાર્ય-શરીર હોય ત્યારે જ કાયથી
 થનારા પાપકર્મનો બંધ થાય છે. કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે-પાપયુક્ત મન,
 વચન, અને કાય દ્વારા પાપકર્મ થવાનો સંભવ છે. એજ વાત સ્પષ્ટ રીતે
 હવે કહે છે.-જે પ્રાણી હિંસા કરે છે, હિંસાવાળા મનના વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિથી
 યુક્ત હોય છે, જે બાણી ખૂણે મન, વચન, અને કાયની પ્રવૃત્તિ કરે છે.

સમયાચ્છેદોચિત્રી ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૪ પ્રત્યાલ્પાનક્રિયોપદેશ:

૪૪૩

‘એવં ગુણજાતીયસ્સ’ એનં યથોક્તગુણજાતીયસ્ય-સમનસ્કુત્રાદિત્રિગિષ્ટસ્ય ‘પાવે કમ્મે કજ્જઃ’ પાપં કર્મ ક્રિયતે-પાપકર્મવન્થો ભવતિ, નાન્યસ્ય। હિંસાપાપયુત્ત મનોવચનકાયવત એવં પાપકર્મસમ્મનઃ, ન તુ તદ્વિલ્લકાયવતઃ પાપકર્મસમ્મનઃ કારણભાવે કાર્યાઽમાવસ્યાઽન્યત્ર નિર્ણીતત્વાત્ । ‘પુગરવિ ચોયણં એવં વ્ઘીઃ’ પુનરપિ નોદકઃ-પ્રદનકર્તા એવં વ્ઘીતે । ‘તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ’ તત્ર યે તે એવમાહુઃ ‘અસંતણં મણેણં પાવણં’ અસતતા પાપકેન મનસા, પાપરહિતેન મનસેત્યર્થઃ । ‘અસંઘીયાણં વર્હણં પાવિયાણં’ અસત્ત્યા પાપિકયા વાચા-પાપરહિતવચનેનેતિ યાવત્ । ‘અસંતણં કાણં પાવણં’ અસતતા પાપકેન કાયેન, પાપરહિતશરીરેણેત્યર્થઃ, ‘અહણંતસ્સ’ અહનતઃ-હિંસામકુર્વતઃ ‘અમણંતસ્સ’ અમનસ્કસ્ય પાપરહિતમનોવતઃ ‘અવિચારમણંતયણં કાયવક્કસ’ અવિચારમનોવચનકાયવાક્યસ્ય-મનોવચનકાયૈર્વિચારરહિતસ્ય ‘સુવિણમવિ અપસસથો’ સ્વપ્નમવિ અવ્યયતઃ-અવ્યક્તવિજ્ઞાનવતઃ,

और जो स्पष्ट ज्ञान से सम्पन्न है, वह ऐसी विशेषताओं वाला जीव ही पापकर्म करता है, जिसमें पाप के पूर्वोक्त कारण नहीं हैं, उसे पापकर्म का बंध नहीं हो सकता, क्योंकि यह पहले ही निर्णय किया जा चुका है, कि कारण के अभाव में कार्य नहीं होता है।

પ્રદનકર્તા પુનઃ કહતા હૈ-જો એસા કહતે હૈં કિ પાપરહિત મન સે, પાપરહિત વચન સે, પાપરહિત કાય સે, હિંસા ન કરતે હુણ કો, પાપરહિત મન વાણે કો વિચાર હીન મન વચન કાય ઔર વાક્ય વાણે કો તથા અસ્પષ્ટ જ્ઞાન વાણે કો ખી પાપકર્મ હોતા હૈ, વહ ટોક નહીં હૈ । પ્રદનકર્તા કા આશય યહ હૈ કિ જો સમનસ્ક હૈ, મોચ સમક્ષ કર મનવચન કાય કી પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ હિંસા કરતા હૈ, ડસી કો પાપકર્મ

અને જે સ્પષ્ટ જ્ઞાનથી યુક્ત છે, એવા વિશેષપણવાળો જીવ જ પાપકર્મ કરે છે. જેઓમાં પાપના ઉપર કહેલા કારણો નથી. તેને પાપકર્મનો બંધ થઈ શકતો નથી. કેમકે એ પહેલાં જ નિર્ણય કરવામાં આવેલ છે. કે-કારણના અભાવમાં કાર્ય થતું નથી.

પ્રશ્ન કરનાર શ્રીધી કહે છે કે-જેઓ એવું કહે છે કે-પાપ વિનાના મનથી પાપ વિનાના વચનથી પાપ વિનાના શરીરથી હિંસા ન કરનારાઓને પાપ રહિત મનવાળાને, વિચાર વિનાના મન વચન કાય અને વાક્યવાળાને તથા અસ્પષ્ટ જ્ઞાનવાળાને પણ પાપકર્મ થાય છે. એ ખરેખર નથી. પ્રશ્ન કરનારાનો ભાવ એ છે કે-જે સમનસ્ક છે, એટલે કે સમજી વિચારીને મન, વચન અને કાયની પ્રવૃત્તિ કરે છે, હિંસા કરે છે, તેને જ પાપકર્મનો બંધ

‘પાપે કમ્પે કજ્જર’ પાપ કર્મ ક્રિયતે, ‘તત્થ ણં જે તે એવાહંસુ મિન્ઝા તે એવાહંસુ’ તત્ર એ તે એવાહંસુ મિન્ઝા તે એવાહંસુ, યથોક્તઃપનસ્કત્વાદિગુણવિશિષ્ટોઽપિ શિષ્ટઃ પાપં કર્મ કરોતીતિ તન્મિત્તૈવ । અયં મારઃ-સપનસ્કત્વાદિગુણવિશિષ્ટપ્રનો-વાકકાયવાક્યવત એવં એવં પાપકર્મવન્ધો મત્તિ ન તુ અમનસ્કત્વાદિગુણવિશિષ્ટ-મનોવકકાયવત્ત્વમિતિ અભિપ્રાયઃ મનકર્તુરિતિ ।

શાસ્ત્રકારઃ સમાધતે-તત્થ પશ્યત્ત્વં ચોયમં એવં તથાસો’ તત્ર-સમૃત્થિતવાદે મજ્ઞાપકઃ તીર્થકૃતાનમિમાયવેતા નોદકં-પશ્ચાદ્દર્શનં લક્ષીકૃત્યૈવં વક્ષ્યમાર્ણં નવોઽ-વાદીત્ । અવાદીદિત્યત્ર મૂળકાલપ્રયોગેણ મજ્ઞાપયતિ ઉત્તરવાક્યમતિપાત્રસ્યાઽનાદિ-ત્વમ્ । પૂર્વકાલે હિ એવં નિર્ણયોઽકારિ તીર્થકૃતેતિ, ‘તં સમ્મં જે મણ્ પુવ્વં વુત્તં’ તત્ સમ્પણ્ યન્મપા પૂર્વગુત્તમ્ । કિમુત્તં પૂર્વં તદેવ દર્શયતિ-‘અસંતપ્પણં મણેણં કા બન્ધ હોતા હૈ । જો હસસે વિપરીત હૈ અર્થાત્ અમનસ્ક હૈ તથા સમજ્ઞ વૂઝ કર પાપ મેં મન બચન કાયની પ્રવૃત્તિ નહીં કરતા, વહ પાપકર્મ કા બન્ધ નહીં કરતા હૈ ।

અથ શાસ્ત્રકાર ઉત્તરકા સમાધાન કરતે હૈ । હસ પકાર વિવાદ ઉપસ્થિત હોને પર તીર્થકર કે અભિપ્રાય કે જ્ઞાતા આચાર્ય ને મનકર્તા કો લક્ષ્ય કરકે નિમ્નોક્ત પ્રકાર સે ઉત્તર દિયા । યહાં ‘અવાદીત્’ અર્થાત્ ઉત્તર દિયા, હસ ભૂતકાલીન ક્રિયા કે પ્રયોગ સે યહ સૂચિત ક્રિયા ગયા હૈ કિ ઉત્તર રૂપ વાક્ય કે દ્વારા પ્રતિપાત્ર અર્થ અનાદિ હૈ । તીર્થકર ને પૂર્વકાલ મેં એસા હી નિર્ણય ક્રિયા યા ।

આચાર્ય કહતે હૈ-મેંને પહેલે જો કહો હૈ વહ સમ્પક્ હૈ । પહેલે કયા કહા હૈ, વહ દિશ્વલાતે હૈ-પાપયુક્ત મન ન હોને પર પાપયુક્ત

થાય છે. આનાથી જેઓ ઉદ્વેગ છે. અર્થાત્ અમનસ્ક છે, તથા સમજી વિચારીને પાપમાં મન, વચન અને કાયની પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. તે પાપકર્મનો ખર્ચ કરતા નથી.

હવે શાસ્ત્રકાર તેનું સમાધાન કરે છે.—આવી રીતે વિવાદ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તીર્થકરના અભિપ્રાયને જાણવાવાળા આચાર્યે પ્રશ્ન કરવાવાળાને ઉદ્દેશીને હવે યહી કહેવામાં આવનારો ઉત્તર આપ્યો. અહિંયાં ‘અવાદીત્’ અર્થાત્ ઉત્તર આપ્યો. આ ભૂતકાળ સંબંધી ક્રિયાના પ્રયોગથી જે સૂચવેલ છે કે-ઉત્તર રૂપ વાક્ય દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ અર્થ અનાદિ છે. તીર્થકર લગવાને પૂર્વકાળમાં એજ પ્રમાણેનો નિર્ણય કરેલ છે.

આચાર્ય કહે છે—મેં પહેલાં જે કહેલ છે. તે ખરોખર છે. પહેલાં શું કહેલ છે? તે હવે બતાવે છે.—પાપયુક્ત મન ન હોવાથી તથા પાપયુક્ત

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. ४ प्रत्याख्यानक्रियोपदेशः

४४५

पात्रणं' असता मनसा पापकेन-पापरहितेनाऽपि मनसा पापं भवतीति, 'असं-
तियाए वईए पात्रियाए' असत्या वाचा पापिकया 'असंतएणं कारणं पात्रणं'
असता कायेन पापकेन 'अदणंतस्स' अद्वन्तो हिंसापकुर्वतः 'अणक्कस्स' अमन-
स्कस्य 'अवियारमणयणकायक्कस्स' अविचारमनोवचनकायवाक्यस्य 'सुवि-
णमवि अससओ' स्वप्नमपि अपश्यतः-अव्यक्तविज्ञानवतः 'पावे कम्म कज्जइ'
पापं कर्म क्रियते-हे नोदक विचाररहित ! यन्मया प्रतिज्ञातं यत्-यथोक्तगुणविशि-
ष्टानां पापं कर्म भवतीति-तत्तत्त्वमपि सत्यमेव नाऽप्रत्यम्-अवता मनसा असता-
वचनेन असता कायेनाऽपि अविचारमनोवाक्यव्यापारेणापि पापं भवत्येवेत्य-
मिषायः, । पुनः नोदकः पृच्छति-'तं सम्मं कस्स णं तं हेऊ' तत्समीचीनं पापं
भवत्येवेति कस्य हेतोः । भवदुर्गं सम्पणेव तत्र को हेतुरित्यर्थः, आचार्यः सुधर्म
स्वामी आह-'तथ खलु भगवया छज्जीवणिकायहेऊ पणत्ता' तत्र खलु भगवता
पङ्जीवनिकायहेतवः प्रज्ञाः-कथिताः पट्पकारा जीवाः कर्मबन्धनहेतवो भव-

वचन और काय न होनेपर प्राणी का घात न करने वाले, अमनस्क
(मन से रहित) मन वचन और काय संबंधी विचार से रहित, और
अस्पष्ट ज्ञान वाले जीव को भी पापकर्म होता है । आशय यह है
कि-हे प्रश्नकर्त्ता ! मैंने पहले जो कहा है कि पूर्वोक्त प्रकार के जीवों
को भी कर्मबन्ध होता है सो सत्य ही है, असत्य नहीं अर्थात् पाप-
मय मन वचन और काय न होने पर भी एवं मनवचन काय संबंधी
विचार न होने पर भी पाप होता है ।

प्रश्नकर्त्ता पुनः प्रश्न करता है-आपने जो कहा है, उसमें हेतु क्या है ?

आचार्य कहते हैं-भगवान् ने छह जीवनिकायों को कर्मबन्धका
कारण कहा है । वे जीवनिकाय इसप्रकार हैं-पृथ्वीकाय से लेकर व्रसकाय

वचन अने काय न होवाधी प्राणीना घात न करवावाणा, अमनस्क, (मन
विनाशा) मन, वचन, अने काय संभंधी विचार विनाशा अने अस्पष्ट
ज्ञानवाणा, एवने पण पापकर्म होय छे कडेवाने आशय ओ छे के-हे
प्रश्न करवावाणा ! मे' पडेलां ओ कडेव छे, के-पूर्वोक्त प्रकारना एवने पण
कर्मबंध थाय छे, ते सत्य न छे, असत्य नथी. अर्थात् पापमय मन, वचन
अने काय न होवा छतां पण अने मन, वचन तथा काय संभंधी विचार
न होवा छतां पण पाप थाय छे. प्रश्न करना इसीथी प्रश्न करे छे के-आपे
ओ कहुं छे, तेमां हेतुं शुं छे ?

आचार्य कहे छे के-भगवाने छ एवनिकायेने कर्मबंधनुं कारण
कडेव छे. ते एवनिकाये-पृथ्वीकायथी एवने व्रसकाय सुधीनी छे. आ छ

ન્તીતિ તીર્થકુદ્ધિરાદિષ્ટમ્ । તત્ર કે જોવા કર્મવશનહેતવત્ત્રાહ-‘તં જહા’ તથા-
 -‘પુદ્ગીકાદ્યા જાત તપકાદ્યા’ પૃથિવીકાયાદારભ્ય ત્રસકાયપર્યન્તાઃ । ‘ઇચ્છે-
 -ઈહિ છર્હિ જીવનિકાપર્હિ’ इत्येतैः षड्भिर्जीवनिकायैः ‘आया’ आत्मा ‘अपडि-
 -इयअपचचक्वत्वायपावकम्मा’ अपतिइताऽपत्यः ख्यातपापकर्मा-न प्रतिहतं-वर्त्तमान-
 -કાલે સ્થિત્યનુભાગદ્વાસેન ન નાશિતં તથા ન પ્રત્યાખ્યાતં પૂર્વકૃતાતિવારનિન્દ્યા
 -અવિશ્યત્યકરણેન ન નિરાકૃતં પાપકર્મ-પાપાઽનુષ્ઠાનં ચેન સોઽતિહતાઽપત્યા-
 -ખ્યાતપાપકર્મા, યઃ પુરુષ एषां जीवानां हिंसा समुत्पन्नपापस्य तपःप्रतिभिः
 -સત્કર્મમિવિંશયે ન કરોતિ તથા-અનાગતપાપાનાં પ્રત્યાખ્યાનં ચા ન કરોતિ,
 -કિન્તુ-‘નિષ્કલ્પ’ નિત્યમ્ ‘પસદવિત્તાયવિત્તદંડે’ પ્રશ્નઽવિતિયાતવિત્તદંડઃ-સર્વદૈવ
 -પ્રાણિનાં નિષ્ઠુરદંડદાને સંલગ્નવિત્તઃ, સદા દંડે પ્રયત્નતિ ‘તં જહા’ તથા-
 -‘પાણાદ્યાપ જાત પરિગ્રહે કોહે જાત વિચ્છાદંશનસરલે’ માણાતિપાતે યાવત્
 -પરિગ્રહે ક્રોધે યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યે-માણાતિપાતાદારભ્ય પરિગ્રહાન્તે પાપ
 -કર્મણિ, एवं क्रोधद्वाराभ्य मिथ्यादर्शनान्ते शल्यकर्मणि अनिवृत्तो भवतीति प्रत्यक्ष-

પર્યન્ત । इन छह जीवनिकाय के जीवों की हिंसा से उत्पन्न होने वाले पाप
 को जिस प्राणी ने प्रतिहत नहीं किया है अर्थात् वर्त्तमानकाल में स्थिति
 एवं अनुभाग का हास करके नष्ट नहीं किया है और प्रत्याख्यान नहीं
 किया है अर्थात् पूर्वकृत पाप की निन्दा करके एवं अविष्य में पुनः न करने
 का संकल्प न करके हटाया नहीं है-इन जीवों की हिंसा से उत्पन्न होने
 वाले पाप को तपस्या आदि के द्वारा नष्ट नहीं किया है और आगामी
 काल संबंधी पापों का प्रत्याख्यान नहीं किया है, किन्तु जो सदैव निष्ठुर-
 चित्त होकर प्राणियों को दंड देने में लगा रहता है, जो प्राणातिपात से
 लेकर परिग्रह तक के और क्रोध से लेकर मिथ्यादर्शन शल्य तक के

જીવનિકાયના જીવોની હિંસાથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પાપને જે પ્રાણિયે રોક્યા
 નથી, અર્થાત્ વર્તમાનકાળમાં સ્થિતિ અને અનુભાગને હાસ કરીને નાશ
 કરેલ નથી, તથા પ્રત્યાખ્યાન કરેલ નથી. અર્થાત્ પહેલાં કરેલા પાપની નિંદા
 કરીને તથા અવિષ્યમાં ફરીથી તેવા પાપ ન કરવાનો સંકલ્પ ન કરીને પાપને
 તપસ્યા વિગેરે દ્વારા હટાવ્યા નથી, તથા અવિષ્યકાળ સંબંધી પાપોનું પ્રત્યા-
 ખ્યાન કર્યું નથી, પરંતુ જે હિંસાનાં દંડોર ચિત્તવાળા થઈને પ્રાણિયોને
 મારવામાં લાગ્યા રહે છે. જે પ્રાણાતિપાતથી લઈને પરિગ્રહ સુધીના ક્રોધથી
 લઈને મિથ્યા દર્શન શલ્ય સુધીના પાપોથી નિવૃત્ત થતા નથી. તેને જરૂર

સમયાપેષોચિની ટીકા ત્રિ. ધુ. મ. ૪ પ્રત્યાશ્વાનક્રિયોપદેશઃ

૪૪૩

સિદ્ધમેવેદં સત્યં નાઽસ્માભિરસત્યભાષણં ક્રિયતે-ઇતિ સિદ્ધાન્તિનાં સિદ્ધાન્તઃ ।
તતઃ પરમાચાર્યો વક્તિ-મો મોઃ-અત્ર વિષયે મગવતા તીર્થકરેણ વધકહ્વટા-
ન્તે-૩પે દર્શિતઃ, ઇત્યેતદર્થ મતિપાદયતિ, સુધર્મસ્વામી માદ્-‘તત્ય સ્વલ્લ મગવતા’
તથ સ્વલ્લ-! નિ વાક્યાલક્ષ્યારે મગવતા ‘વદ્દે દિદ્વેતે પળ્લસે’ વધકહ્વટાન્તઃ
માદ્-સઃ-કથિતઃ ‘સે જઠાળામણ વદ્દે સિયા’ તથયાનામ વધકઃ ક્ષ્યાત્ ‘માદ્વા-
ઇસ વા’ ગાથાપતે વા ‘માદ્વાઇપુત્રસસ વા’ ગાથાપતિપુત્રસ્ય વા ‘રળ્લો વા’
રાજ્ઞો વા ‘રાયપુરિસસસ વા’ રાજપુરુષસ્ય વા ‘સ્વળં’ સગમ્-સમયમનસરં વા
‘લદ્ધૂળં’ લઙ્ઘ્વા-માય્ય ‘પવિસ્સામિ’ પવેક્ષ્યામિ-પવેશં કરિષ્યામિ ‘સ્વળં
લદ્ધૂળં વહિસ્સામિ’ ક્ષળં લઙ્ઘ્વા વધિષ્યામિ, ‘સંપહારેમાણે’ સમ્પધારયન્-તદ્ધિ-
ષયકંવિચારં મનસિ કુર્વન્ ‘સે કિં તુહૂનામ સે વદ્દર’ સ કિંતુ નામ વધકઃ, ‘સે’
તસ્ય ચિન્તાવિષયસ્ય ‘માદ્વાઇસસ’ ગાથાપતેઃ ‘માદ્વાઇપુત્રસસ વા’ ગાથાપતિ-
પુત્રસ્ય વા ‘રળ્લો વા’ રાજ્ઞો વા ‘રાયપુરિસસસ વા’ રાજપુરુષસ્ય વા ‘સ્વળં લદ્ધૂળં’
ક્ષળં લઙ્ઘ્વા ‘પવિસ્સામિ’ પવેક્ષ્યામિ ‘સ્વળં લદ્ધૂળં વહિસ્સામિ’ ક્ષળં લઙ્ઘ્વા
વધિષ્યામિ । ‘સંપહારેમાણે’ સંપધારયન્-ત્રિનિશ્ચિન્વન્ ‘દિયા વા રાયો વા સુતે વા
પાપો સે નિવૃત્ત નહીં હોતા હૈ, ઉસે અવશ્ય હી પાપકર્મ કા બન્ધ હોતા
હૈ । યહ સત્ય પ્રત્યક્ષસિદ્ધ હૈ । અતએવ હમારા કથન અસત્ય નહીં હૈ ।
યહી સિદ્ધાન્તવેત્તાઓં કા સિદ્ધાન્ત હૈ ।

આચાર્ય શ્રી પુનઃ કહતે હૈ-હસ વિષય મેં તીર્થકર મગવાને વધક
કા દૃષ્ટાન્ત કહા હૈ, વહ હસ પ્રકાર હૈ-કોઈ વધક કિસી ગાથાપતિ
કા, ગાથાપતિ કે પુત્ર કા, રાજા કા અથવા રાજપુત્ર કા વધ કરના
ચાહતા હૈ ઓર વિચાર કરતા હૈ કિ મોકા પાકર મેં હસકે ઘર મેં પ્રવેશ
કરુંગા, મોકા પાકર હસકા વધ કરુંગા, હસ પ્રકાર મન મેં વિચાર
કરતા હુમા વહ પુરુષ ગાથાપતિ. ગાથાપતિ પુત્ર, રાજા અથવા રાજ-

પાપકર્મના બંધ થાય છે. આ સત્ય પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે. તેથી જ આમાં કથન
અસત્ય નથી. આ સિદ્ધાન્તને જાણનારાઓનો સિદ્ધાન્ત છે.

આચાર્ય શ્રી ફરીથી કહે છે-આ વિષયમાં તીર્થકર મગવાને વધકનું
દૃષ્ટાન્ત કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે-કેઈ હિંસક પુરુષ કેઈ ગાથાપતિના
કે ગાથાપતિના પુત્રનો, રાજાનો અથવા રાજપુત્રનો વધ કરવાની ઇચ્છા કરે
છે, અને તે વિચાર કરે છે કે-સ ગ જોઈને હું આના ઘરમાં પ્રવેશ કરીશ
અને લાગ જોઈને આનો વધ કરીશ. આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરતો થકો
તે પુરુષ ગાથાપતિ, ગાથાપતિ પુત્ર, રાજા અથવા રાજપુત્રના ઘરમાં અવસર

૫૫૮

સુખકૃતાહસ્યે

આગરમાળે વા અમિતપૂર્ણ મિત્રા ંટિય' દિશા વા રાત્રી વા સુપો વા જાગર વા અમિતપૂર્ણ મિત્રયાસંસ્થિતિ:—પ્રમદાવિરતિકલાયયુક્ત: સન્, 'ણિચ્ચં' નિસ્યમ્—યતિદિનમ્ 'પાઠત્રિગમપચિત્તદંડે મન્દ' પ્રશઠવ્યતિપાતવિત્તદંડો ભવતિ, મક-
ચે'ણ શઠ: પ્રશઠ: તથા—વ્યતિપાતે—પ્રાણાતિપાતે ચિત્તં—મનો यस્ય સ વ્યતિપાત-
ચિત્ત: સ્વપરદંડદેતુત્વાદ દંડઃ પ્રશઠશ્રામી વ્યતિપાતવિત્તદંડશ્ચેતિ પ્રશઠ-
વ્યતિપાતવિત્તદંડ: । એ'ં પ્રતિદિનમનુચિન્તયન્ સ વધક: તસ્ય મૃતપતે વિષં
શ્ચુર્વેતિ વિચારયન્તિ સુધર્મસ્થામો નોદકં પ્રતિ કથયન્તિ—સુધર્મસ્થામિન સ્તાદશ્ચ-
દ્ધાન્તશ્ચદશ્ચાનાન્તરં સ વિચાર્ય નિશ્ચિત્ય ચ વદતિ, યદ્યં સ વધક સ્તસ્ય દન-
વામિલાપો શત્રુરેવ મવિતુમર્હતિ । યદ્યપિ ક્ષણાડમાવાન્ન મારયતિ—આચરિ-
તદ્વધચિન્તનાત્ સ શત્રુરેવ ન મિત્રમિતિ સ નોદક: સ્વોચકાર । 'એ'ં વિચારેમાળે
સમિથાપ વિચારે ચોયપ હંતા મન્દ' એ'ં વ્યામીર્યમાણ:—વોદ્યમાન: એનેન
મકારેણ આચાર્યેણ પવોદ્યમાન: સમેત્ય—સમમાવં પ્રાપ્ય વ્યાપુગાન્—અવગતાર્થસ્વાત્
સ્વીકારોતિ દન્ત ? મવતિ—હે ભગવન્ ? સ ઘાતક એવ સ વધકો ન તુ તસ્ય રક્ષક હતિ ।

પુરુષકે ઘરમેં પ્રવેશકરતેકે લિપે વિચારતા હૈ એવં દિન, રાત, સોતે
ઔર આગતે સદૈવ ડનકા અમિત્ર ઔર ડનકે પ્રતિકૂલ રહતા હૈ, વહ
ડનકા હિંસક કહા જા સકતા હૈ યા નહીં ? તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો પુરુષ
દિન રાત સોતે જાગતે ગાથાપતિ આદિ કા ઘાત મેં તત્પર રહતા હૈ, મહે
હી વહ ઘાત નહીં કર પાયા હૈ, ડતે હિંસક કહના ચાહિય યા નહીં ?

આચાર્ય શ્રી કે દષ્ટાન્ત કો શ્રવણ કરકે ઔર વસ્તુસ્વરૂપ કા નિશ્ચય
કરકે પ્રદનકર્તા કહતા હૈ—હા, એસા પુરુષ ડસકા ઘાતક હી હૈ, શત્રુ
હી હૈ । યદ્યપિ અવસર ન મિલને કે કારણ વહ ઘાત કરતા નહીં હૈ,
ફિર બી નિરન્તર ડનકે ઘાતકા વિચાર કરતે રહને સે વહ ડનકા
ઘાતક હી હૈ, મિત્ર નહીં હૈ ।

મળનીને પ્રવેશ કરવા માટે વિચારે છે. અને રાત દિવસ, સૂતાં અને જાગતાં
હંમેશાં તેને દુશ્મન બનીને તેનાથી પ્રતિકૂળ રહે છે. તે તેને હિંસક કહેવાય
છે કે નહીં ? તાત્પર્ય એ છે કે—જો પુરુષ રાતદિવસ સૂતાં અને જાગતાં
ગાથાપતિ વિગેરેના ઘાતમાં તત્પર રહે છે, ભલે પછી તે ઘાત કરી ન શક્યો.
હોય, તો પણ તેને હિંસક કહેવાય કે નહીં ?

આચાર્ય દષ્ટાન્તને સંભળાવીને અને વસ્તુસ્વરૂપનો નિશ્ચય કરીને પ્રશ્ન
કરનારને કહે છે કે—હા એવો પુરુષ તેનો ઘાતક જ છે. શત્રુ જ છે. જો કે
લાગ ન મળવાથી તે ઘાત કરી શક્યો નથી, તો પણ હંમેશાં તેના ઘાતનો
વિચાર કરતા રહેવાથી તે તેનો ઘાતક જ છે. મિત્ર નહીં !

સમચાર્યેબોધિમી ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૬ પ્રત્યાશવાનક્રિયોપદેશ:

૪૪૯

... સુવર્મસ્વામી પ્રાહ-‘જહા સે વહૈ તસ્સ ગાદાવહસ્સ વા તસ્સ ગાદાવહ્સુત-
સ્સ વા’ યથા સ વધક સ્તસ્ય, ગાધાપતે વૌ તસ્ય ગાધાપતિપુત્રસ્ય વા ‘રણો વા’
રાત્રો વા ‘રાયપુરિસસ્સ વા’ રાજપુરુષસ્ય વા ‘સ્વર્ણ સ્વધૂર્ણ’ સ્વર્ણ લઘ્વા ‘પવિસ્સામિ’
પ્રવેશ્યામિ ‘સ્વર્ણ લઘ્વૂર્ણં વહિરસામિ ત્તિ સંપહારમાણે’ સ્વર્ણ લઘ્વા વધિશ્યામીતિ
સંપ્રધારયન-इत्येवं हृदि निर्णयन् ‘दिवा वा रात्रौ वा’ दिवा वा रात्रौ वा ‘सुप्ते
वा जागरमाणे वा’ सुप्तो वा जाग्रदा ‘अमित्रभूए वा’ अमित्रभूतः-शत्रुभावश्रुप-
गतो वा ‘मिच्छासंठिए’ मिथ्यासंस्थितः ‘णिच्चं पसद्विउवायचित्तदंडे’ नित्यं
‘मशठव्यतिपातचित्तदण्डः’-प्रकर्षेण शठः प्रशठः व्यतिपाते चित्तं-मनो यस्य स
व्यतिपातचित्तः स्वपरदण्डहेतुर्वादण्डः प्रशठश्चासौ व्यतिपातचित्तदण्डश्चेति प्रशठ-
व्यतिपातचित्तदण्डः । ‘एवमेव वाले वि सव्वेसि पाणाणं जाव सव्वेसि सत्ताणं’
एवमेव बालोऽज्ञानी प्राणी अपि सर्वेषां प्राणिनां यावत् सर्वेषां सत्त्वानाम् ‘दिवा
वा रात्रौ वा’ दिवा वा रात्रौ वा ‘सुप्ते वा जागरमाणे वा’ सुप्तो वा जाग्रदा
‘अमित्रभूए वि’ अमित्रभूतोऽपि ‘मिच्छासंठिए’ मिथ्यासंस्थितः-असत्यबुद्धियुक्तः
‘णिच्चं पसद्विउवायचित्तदंडे’ नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः ‘तं जहा’ तद्यथा
‘पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले’ प्राणातिपाते यावन्मिथ्यादर्शनशल्ये, व्यव-

પ્રદનકર્તા દ્વારા યહ સ્વીકાર કરલેને પર આચાર્યે કહતે છે જેસે વંધક
સોચતા છે કિ મેં ગાધાપતિ, ગાધાપતિ પુત્ર, રાજા યા રાજપુરુષ કે ઘર મેં
અવસર પાકર પ્રવેશ કરુંગા ઓર અવસર પાકર ઉનકા ઘાત કરુંગા,
એસા મન મેં નિશ્ચય કરતા હુઆ વહ દિન, રાત, સોતે ઓર જાગતે ઉનકા
શત્રુ બના રહતા છે, ઉનકી હિંસા મેં સંલગ્ન ચિત્ત રહતા છે, અતઃપચ
વંધક હી છે, હસી પ્રકાર અજ્ઞાની પ્રાણી ઓ સઘી પ્રાણિયો, ભૂતો, જીવો
ઓર સત્વો કા દિનરાત સોતે ઓર જાગતે અમિત્ર-શત્રુ હી બના રહતા
છે, વહ અસત્ય બુદ્ધિ સે યુક્ત છે, ઉનકે પ્રતિ શત્રુતાપૂર્ણ હિંસા કા ભાવ
રહતા છે । વહ પ્રાણાતિપાત યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય મેં સ્થિત છે, હસી

પ્રશ્ન કરનાર દ્વારા આ પ્રમાણે સ્વીકાર કરી લેવાથી આચાર્ય કહે છે
કે—જેમ હિંસક વિચાર કરે છે કે-હું ગાધાપતિ, ગાધાપતિનો પુત્ર, રાજા
અથવા રાજપુરુષના ઘરમાં અવસર મળતાં પ્રવેશ કરીશ અને લાગ લેધને તેનો
વધ કરીશ. આ પ્રમાણે મનમાં નિશ્ચય કરતો થકો તે રાત દિવસ સૂતાં અને
ઝગતાં તેનો શત્રુ બની રહે છે. અને તેની હિંસા માટે સંલગ્નચિત્ત રહે છે.
તેથી તે તેનો વધક જ છે. એજ પ્રમાણે અજ્ઞાની પ્રાણી પણ સઘળા પ્રાણીયો,
ભૂતો છુવો સત્વોના રાતદિવસ અમિત્ર શત્રુ જ બન્યા રહે છે. તે અસત્ય બુદ્ધિથી

સ્થિત્વમ્' इति शेषः । 'एवं स्वल्प भगवन्मा अवस्थाप' एवम्-अतएव कारणात् भगवता तीर्थकरेण एतादृशो बालः पुरुष आकृयातः-कथितः, असंयतादिवैगुण्यविशिष्टः तथा-‘असंयत’ असंयतः-वर्त्तमानकालिकसावधान्याऽनुष्ठानसहितः आकृयात इति क्रिया सर्वत्र प्रथमान्तेन योजनीया । ‘अविरप्’ अविरतः-विरतिभाववर्जितः ‘अव्य-क्षिप्तधनपदवत्सावधानकर्म’ अप्रतिहताऽप्रत्याख्यातपापकर्मा न प्रतिहते-वर्त्तमानकाले स्थित्यनुयाय्यासेन न नाक्षितं तथा न वरपाप्मनातं पूर्वकृताऽतिवारमिद्वयाभिव्यक्त्यकरणेन न निराकृतं पापं कर्म-पापाऽनुष्ठानं येन स तथा । वापविना-दिना वापविशोधनम् अनागतपापस्य प्रत्याख्यानेन संवरणं न कृतं येन स वाक् इति भावः । ‘सक्रिरिप्’ सक्रियः-सावध्यक्रियायुक्तः ‘असंबुद्धे’ असंबुद्धः-संवरभाव-रहितः ‘एगंतवद्धे’ एकान्तवद्धः-जीवेषु सर्वदैव भाषातिपातादिक्रियायुक्तः ‘एगंत-वाद्धे’ एकान्तवाद्धः-अस्पृष्टाऽज्ञानी ‘एगंतसुप्ते’ एकान्तसुप्तः-मिथ्याभाववसुवन्तः ‘यावि भवद्’ यापि भवति । यथा सुप्तो न कमपि शुभं व्यापारयति, तथाऽयमपि बालः शुभक्रियासु सुप्त इव सुप्त इति वक्ष्यते, ‘अनियारमणवयणकायवद्धे’ अवि-कारण्य भगवान् तीर्थकर ने कहा है कि ऐसा बाल अर्थात् अज्ञानी पुरुष असंयत है अर्थात् वर्त्तमानकालीन पाप के अनुष्ठान से युक्त है, अविरत है अर्थात् विरति के भाव से रहित है, उसने अपने पापों को प्रतिहत और प्रत्याख्यात नहीं किया है, अर्थात् भूतकालीन पापों को प्रायश्चित्त के द्वारा नष्ट नहीं किया है और भविष्यकालीन पापों का प्रत्याख्यान नहीं किया है वह सावध्य क्रिया से युक्त है, संवरभावसे रहित है, और एकान्तवद्ध है अर्थात् निरन्तर हिंसादि कृत्यों से युक्त है । वह एकान्त अज्ञानी, एकान्तसुप्त अर्थात् मिथ्याभाव को प्राप्त होता है । जैसे सोया पुरुष कोई शुभव्यापार नहीं करता, उसी प्रकार यह

યુક્ત છે. તેના પ્રત્યે શકતાથી યુક્ત હિંસાનો ભાવ રાખે છે, તે પ્રાષ્ણાતિપાત યાવત્ નિશ્ચાદર્શન શબ્દમાં સ્થિત રહે છે. એજ કારણે ભગવાન તીર્થકરે કહ્યું છે કે-એવા બાલ અર્થાત્ અજ્ઞાની પુરુષ અસંયત છે અર્થાત્ વર્તમાનકાલ સંબંધી પાપના અનુષ્ઠાનથી યુક્ત છે, અવિરત છે. અર્થાત્ વિરતિ ભાવથી રહિત છે. તેણે પોતાના પાપોને પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાત કર્યા નથી. અર્થાત્ ભૂતકા-લના પાપોનો પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા નાશ કરેલ નથી. અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી પાપોનું પ્રત્યાખ્યાન કરેલ નથી તે સાવધ ક્રિયાથી યુક્ત છે, સંવર ભાવ વિનાના છે. અને એકાન્ત વદ્ધ છે, અર્થાત્ હિંસાનાં હિંસા વિશેષે કૃત્યોથી યુક્ત રહે છે. તે એકાન્ત અજ્ઞાની એકાન્ત સુપ્ત અર્થાત્ નિશ્ચાભાવને પ્રાપ્ત રહે છે. એજ સૂતેલો પુરુષ, કેવળ શુભ વ્યાપાર કરતો નથી, એજ પ્રમાણે

સમવાચનોધિની ટીકા ડિ. શુ. અ. ૪ પ્રવાહ્યાનક્રિયોપદેશ:

૪૫૧

ષારમમોવચનકાયાવાક્ય:-સ વાલઃ વિચારરહિતમનોવચનાદિયુક્તઃ 'સુવિળમવિળ
પસ્યેદ પાવે ય સે કર્મ્મે કઞ્જઙ્ગ' સ્વપ્નમપિ ન પશ્યતિ-સ્વપ્નેઽપિ ધર્મે ન જ્ઞાનાતિ,
અથ તસ્ય પાપં કર્મ્મ ક્રિયતે-પાપકર્મ્મવન્ધો ભવતિ, 'જઢા સે વઢણ' યથા સ વધકઃ
'તસ્સ વા ગાઘાવહસ્સ જાવ તસ્સ વા રાપપુરિપ્પસસ પત્તેયં પત્તેયં' તસ્ય વા ગાથા-
પતે યાવત્તસ્ય રાજપુરુષસ્ય વા પ્રત્યેકં પ્રત્યેકમ્-એકૈકમ્, અથ યાવત્પદેન ગાથા-
પતિપુત્રસ્ય રાજશ્ચ ગ્રહણં ભવતિ, 'વિત્તસમાદાપ દિયા વા રાઓ વા સુતે વા જાગર-
માણે વા' વિત્તસમાદાપ-વધેષુ સ્વક્રીયાં યાતમનોવૃત્તિમાદાપ દિયા વા રાઓ વા સુપો
વા જાગ્રદ્વા, 'અભિત્તમૂણ' અમિત્રપુત્રઃ-સુત્રમાવપ્રપવન્નઃ, 'મિચ્છાસંઠિદ' મિચ્છા-
સંઠિથતઃ-અસત્ત્વદ્વિયુક્તઃ, 'જિચ્ચં' નિત્યમ્ 'પસઢવિડવાયવિતદંઢે ભવઢ' પસઠ-
વ્યત્તિપાતવિત્તદંઢો ભવતિ-પ્રકર્ષેણ શઠઃ પ્રશઠઃ વ્યત્તિપાતે-માળાતિપાતે વિત્તં-
મનો પસ્ય સ તથાભૂત-ધૂર્સતાયુક્તમનોવૃત્તિમામ 'એવમેવ વાલે' એવમેવ વાલો યથા
વધકો ન નિવૃત્ત પાપકર્મ્મ-તથા વાલોઽપિ ન નિવૃત્તપાપકર્મ્મ 'સઠ્ઠેસિ પાજાવં'
સર્વેષાં માણિનામ્ 'જાવ સઠ્ઠેસિ સત્તાણં' યાવત્ સર્વેષાં સ્ત્રાનામ્ અથ વાવત્પદેન
સર્વેષાં ભૂતાનાં સર્વેષાં જીવાનાં સર્વેષાં સત્તાનામ્ ઇત્યેવાં પદાનાં પ્રહર્ણં ભવતિ 'પત્તેયં

અજ્ઞાની જીવ મી શુભ ક્રિયાઓ મેં પ્રવૃત્તિ નહીં કરતા, અતઃ એ સુપ્ત
કે સમાન છે. વહ વિચાર રહિત મન વચન કાળ એવં વાક્ય વાલા છે. |
ધર્મ કરમે કા સ્વપ્ન મી નહીં દેખતા છે. | ઉસે પાપકર્મ્મ કા બન્ધ હોતા છે. |

જેસે વહ વાતક ગાથાપતિ, ગાથાપતિપુત્ર, રાજા યા રાજપુરુષ કે
વાત મેં વિત્ત લગાયે રહતા છે. ઓર દિન, રાત, સોતે જાગતે જનકે
પ્રતિ શત્રુતા રહતા છે, ડનકો ખોલ્લા લેતા છે ઓર અત્યન્ત ધૂર્સતા કે
સાથ ડનકે વાત કા વિચાર કરતા રહતા છે, ડસી પ્રકાર પાપકર્મ્મ સે
ચિરત ન હોને વાલા વાલ જીવ મી પાપો સે નિવૃત્ત મહી હોતા. વહ

આ અજ્ઞાની ઊવ પશુ શુભ ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. જોથી જ સુતે-
જાની જેમ જ છે. તે વિચાર વિનાના મન વચન, અને કાચવાળા છે. તેઓ
ધર્મ કરવાનું સ્વપ્ન પશુ દેખતા નથી. તેને પાપકર્મ્મનો બંધ થાય છે.

જેમ તે વાતક ગાથાપતિ, ગાથાપતિ પુત્ર, સજા અથવા રાજપુરુષનો
વાત ક્રિયામાં ચિત્ત પરોવી રાખે છે, અને શવ કિલ્લ સુતાં છે અથવા તેની
પ્રત્યે શત્રુપણું રાખે છે, તેને દબેદ છે, અને અત્યંત ધૂર્સતાની સાથે તેના
વાતનો વિચાર કરે છે, જેમ પ્રમાણે પાપકર્મ્મથી નિવૃત્ત ન થનાર વાલ-
અજ્ઞાની ઊવ પશુ પાપોથી નિવૃત્ત થતા નથી. તે દરેક પ્રાણી, જીવ ઊવ

પતેયં' પ્રત્યેકં પ્રત્યેકમ્-પ્રત્યેકમ્ 'વિત્તસમાદાય' વિત્તં સમાદાય-વધ્યેષુ ઘાતક-મનોવૃત્તિમાદાય 'દિવા વા રાત્રો વા' દિવા વા રાત્રી વા 'સુતે વા જાગરમાણે વા' સુપ્તો વા જાગ્રદ્વા 'અમિત્તભૂષ' અમિત્રભૂતઃ 'મિચ્છાસંઠિષ્' મિચ્છાસંસ્થિતઃ 'ણિચ્ચં' નિત્યમ્ 'પસદ્ધવિત્તવાપવિત્તદંડે' પ્રશઠવ્યતિપાતવિત્તદંડઃ 'ભવ્હ' ભવતિ, યથા-વધકસ્ય સમયાદ્યમાવેન વધ્યસ્ય મારણાઽપ્તમવેઽપિ તદ્વિષયકાઽનિષ્ઠચિન્તનરૂપાઽપ્રશસ્તધ્યાનાદ્ હિંસકત્વં નાતિવર્તતે । તથા-સંયમવિરત્યાદ્યમાવવતોઽજ્ઞાનિનો-જીવસજ્જઘાતસ્ય સાક્ષાત્પ્રાણાતિપાતાઽમાવેઽપિ ચિન્તાદ્વારા હિંસકત્વં નાઽપૈતિ । અતો યદુક્તમ્-અજ્ઞાનિનાં હિંસકત્વં ભવત્યેવ તત્સમ્યગેવ વ્યવસ્થિતમિતિ । સૂ. ૨૧૬૪।

પ્રત્યેક પ્રાણી, ખૂન, જીવ ઓર સત્ત્વ કે પ્રતિ ઘાતક મનોવૃત્તિ ધારણ કરકે દિન ઓર રાત, સોતા હુઆ ઓર જાગતા હુઆ ડનકા શત્રુ બના રહતા હૈ, પ્રતિકૂલ વ્યવહાર કરતા હૈ ઓર અત્યંત શઠતાપૂર્વક ડનકી હિંસા કી ઘાત હી સોચતા રહતા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જૈસે ડક્ત ઘાતક પુરુષ કો ઘાત કરને કા અવસર નહીં મિલતા ઓર હસ કારણ વહ ઘાત નહીં કર વાતા, ફિર ખી ઘાત કી ઘાત હી સોચતે રહને સે અપને અપ્રશસ્ત ચિન્તન કે કારણ-વહ હિંસક હી કહલાતા હૈ, ડસી પ્રકાર સંયમ ઇવં વિરતિ આદિ સે રહિત અજ્ઞાની જીવ જીવનિકાયાં કી સાક્ષાત્ હિંસા નહીં કરતા, ફિર ખી હિંસા કા ચિન્તન કરતે રહને કે કારણ હિંસક હી હૈ । અતઃપ્રવ અજ્ઞાની જીવ હિંસક હોતે હી હૈ, વહ કથન સમીચીન હી હૈ ॥૨॥

અને સત્ત્વપ્રત્યે ઘાતકમનોવૃત્તિ ધારણ કરીને રાત દિવસ સૂતો થકો અથવા જાગતો થકો તેનો શત્રુ અને છે. અને પ્રતિકૂળ-હિંદો વ્યવહાર કરે છે. અને અત્યંત શઠ પણથી તેની હિંસાની વાતનો જ વિચાર કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-જેમ તે ઘાતક પુરુષને ઘાત કરવાને મોકો મળતો નથી, અને તે કારણથી તે ઘાત કરી શકતો નથી, તે પણ ઘાત કરવાનો જ વિચાર કરતા રહેવાથી પોતાના અપ્રશસ્ત ચિંતનના કારણે તે હિંસક જ કહેવાય છે. જોજ પ્રમાણે સંયમ અને વિરતિ વિગેરે વિનાનો અજ્ઞાની જીવ જીવનિકાયાની સાક્ષાત્ હિંસા કરતા નથી. તે પણ હિંસાનું ચિંતન કરતા રહેવાથી હિંસક જ ગણાય છે. તેથી જ અજ્ઞાની જીવ હિંસક જ હોય છે. જોજ કથન યોગ્ય છે. ॥સૂ. ૨॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૪ પ્રત્યાહવાનક્રિયોપદેશ:

૪૫૩

મૂળ—‘જો ઇળદે સમદે’ હહાં ખલુ વહવે પાળાં મૂયાં જીવાં સત્તા સંતિ જે ઇમેળં સરીરસમુસ્સણં જો દિટ્ઠાં વા જો સુયાં વા નામિમયાં વા નો વિન્નાયાં વા જેસિં જો પત્તેયં પત્તેયં ચિત્તસ-
માયાણં દિયાં વા રાઓં વા સુત્તે વા જાગરમાણે વા અમિત્તમૂળં
મિચ્છાસંઠિણં ણિચ્છં પસદ્ધવિઝવાયચિત્તદંડે તં જહાં પાળાંઇવાણં
જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે ॥સૂ. ૩॥૬૫॥

છાયા—નાયમર્થઃ સમર્થઃ હહાં ખલુ વહવઃ પાળાઃ મૂતાઃ જીવાઃ સત્તાઃ
સન્તિ, જે અનેન શરીરસમુચ્છ્રયેણ નદ્દષ્ટાં વા ન શ્રુતાં વા નામિમતાં વા ન વિજ્ઞાંતાં
વા યેવાં નો પ્રત્યેકં ચિત્તં સમાદાય દિવાં વા રાત્રીનાં સુપ્તો વા જાગ્રદ્વા અમિત્તમૂતઃ
મિથ્યાસંસ્થિતઃ નિત્યં પ્રશ્નઠવ્યતિપાતચિત્તદંડઃ તદ્વથા પાળાતિપાતે યાવદ્
મિથ્યાદર્શનશલ્યે ॥સૂ. ૩॥૬૫॥

ટીકા—પુનરુપાહ નોદકઃ ‘જો ઇળદે સમદે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ—યદુક્ત મગચતા
સર્વે જીવાઃ સર્વેણાં હિંસકા સ્વજ યુક્ત તત્રાહ—કથમાયમર્થો યુક્તસ્તત્રાહ—‘હહાં ખલુ
વહવે પાળાં મૂયાં જીવાં સત્તા સંતિ’ હહાં સંસારે ખલુ—નિશ્ચયેન વહવઃ પાળાઃ મૂતાઃ
જીવાઃ સર્વે સત્તાઃ ત્રસાઃ સ્થાવરસૂક્ષ્મવાદભેદમિન્નાઃ સન્તિ । ‘જે ઇમેળં સરીર-
સમુસ્સણં’ એડનેન શરીરસમુચ્છ્રયેણ—શરીરપરિચયેન ‘જો દિટ્ઠાં વા નો સુયાં વા
નામિમયાં વા નો વિન્નાયાં વા’ અસ્મામિઃ ન દ્દષ્ટાં વા’ ન શ્રુતાં વા શ્રવણેન્દ્રિયેણ,

‘જો ઇળદે સમદે’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન કરતી પુનઃ કહતા હૈ—યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ,
અર્થાત્ આપને જો કહા હૈ કિ અજ્ઞાન ઓર અવિરત જીવ સબ પ્રાણિયો
કે હિંસક હૈ, યહ કથન ઠીક નહીં હૈ । હસ સંસાર મેં વહુત સે એસે
ત્રસ ઓર સ્થાવર તથા સૂક્ષ્મ ઓર ચાદર પ્રાણી હૈ જિનકે શરીર કા
પરિમાણ હતના છોટા હોના હૈ કિ વહ ન કમી દેખા જાતા હૈ ઓર ન

‘જો ઇળદે સમદે’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન કરનાર શરીરી કહે છે. આ કથન બદોબર નથી. અર્થાત્
આપે જે કહ્યું છે, કે—અજ્ઞાની અને અવિરત જીવ સધળા પ્રાણિયોના હિંસક
છે. આ કથન બદોબર નથી. આ સંસારમાં ઘણા એવા ત્રસ અને સ્થાવર
તથા સૂક્ષ્મ અને બાદર પ્રાણી છે, કે જેના શરીરતુ પ્રમાણ એટલું નાનું
હોય છે કે—તે ક્યારેય એઈ શકાતું નથી, તેમ સાંજળી પણ શકાતું નથી.

४५४

सुनना जाता है

नामिषता वा-विशेषतः इष्टरूपेण न स्वीकृताः, न विज्ञाता वा-इमे शत्रवो मित्राणि वा इत्येव रूपेण न विज्ञाताः 'जेति णो पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमायाय' येषां नो परयेकं प्रत्येकं चित्तं समादाय-न वध्येषु घातकमनोवृत्तिमादाय दिया वा रात्रौ वा' दिवा वा रात्रौ वा 'सुते वा जागरमाणे वा' सुप्तो वा जाग्रदा 'अमित-सूय' अमित्रभूता 'मिच्छासंछिद्' मिच्छासंस्थितः-असत्यबुद्धिपुक्तः 'मिच्छे वत्त-विज्जापचित्तदंढे' मित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तरण्डः प्रकृतेन शठः प्रशठः व्यवतिपाते-प्राणातिपाते चित्तं-मनोवृत्तिर्यस्य स प्रशठव्यतिपातचित्तः स्वरदण्डहेतुत्वाद् दण्डः-स चासौ दण्डश्चेति प्रशठव्यतिपातचित्तदण्डः, 'तं जहा पाणाइवाए जाव मिच्छा-दंसणसल्ले' तद्यथा प्राणातिपाते यावद् मिच्छादर्शनशक्ये ॥सू० ३-६५॥

सुना जाता है। हम यह भी नहीं जानते कि वे हमारे शत्रु हैं या मित्र हैं। अर्थात् हम उन्हें देखते भी नहीं हैं, सुनते भी नहीं हैं। ऐसे जीवों के विषय में, एक एक प्राणी को लेकर घातक मनोवृत्ति धारण की जाए, दिन रात सोते और जागते उनके प्रति शत्रुता धारण की जाए, असत्य बुद्धि रखी जाए, अत्यन्त शठतापूर्वक उनके प्राणातिपात में मन लगाया जाए और प्राणातिपात से लेकर मिच्छादर्शन शक्य तकके पापों में प्रवृत्ति की जाए यह कैसे संभव हो सकता है? तत्पर्य यह है कि इस जगत् में बहुत से ऐसे सूक्ष्म जीव हैं जो हमारे देखने सुनने में भी नहीं आते। उनके प्रति हिंसा की भावना उत्पन्न नहीं होती। ऐसी स्थिति में उनकी हिंसा का पाप कैसे लग सकता है? ॥३॥

अपे को पक्षु जानता नहीं, ठे-तेजो अभावा शत्रु छे, ठे मित्र छे? अर्थात् अपे क्यादे तेने देखता पक्षु नहीं, जेवा लुवेना खंजणमां कोक कोक प्राणीमे लक्षने घातक मनोवृत्ति धारण करवाभां आवे. रात द्विषसूतां ठे जागतां तेभमा प्रत्ये शत्रु पक्षु धारण करवाभां आवे. असत्य बुद्धि राखवाभां आवे. अत्यन्त शठपक्षा पूर्वक तेजोना प्राणतिपातमां मन लमायी शक्या, अने प्राणतिपातयी लक्षने मिच्छादर्शन शक्य बुधीना प्राणीमां प्रवृत्ति करवाभां आवे. आ केनी रीते खंजण शक्ये?

तात्पर्ये को छे ठे-आ जगतमां पक्षु जेवा सूक्ष्म लुवे छे ठे जेजो जमारा देखवा ठे खंजणवाभां पक्षु आवता नहीं. तेजोना प्रत्ये हिंसानी भावना उत्पन्न यती नहीं. जेपी स्थितिमां तेजोनी हिंसानु पाप केवी ईहे काजी छे? ॥सू० ३॥

सम्प्रवर्धोमित्री टीका द्वि. भु. अ. ४ प्रत्याख्यानक्रियोपदेशः

४५५

सूत्रम्—आयरिण आह—तरथ खलु भगवया कुवे दिट्ठंता
पण्णत्ता, तं जहा—संनि दिट्ठंते य असंनि दिट्ठंते य, से किं तं संनि
दिट्ठंते । जे इमे संनिपंचिदिया पजजत्तगा एएसि णं छ जीवमि-
काए पडुव्वं तं जहा—पुढवीकाय जाव तसकायं, से एगइओ
पुढवीकाएणं किञ्चं करेइ वि कारवेइ वि, तस्स णं एवं भवइ—
एवं खलु अहं पुढवीकाएणं किञ्चं करेमि वि कारवेमि वि, णो
चेव णं से एवं भवइ इमेण वा इमेण वा, से एएणं पुढवीकाएणं
किञ्चं करेइ वि कारवेइ वि से णं तओ पुढवीकायाओ असंजय
अविरयअप्पडिहयअपच्चवस्सायपावकम्मे यावि भवइ, एवं जाव
तसकाए सि भाणियव्वं से एगइओ छ जीवनिकाएहिं किञ्चं करेइ
वि कारवेइ वि, तस्स णं एवं भवइ—एवं खलु छ जीवनिकाएहिं
किञ्चं करेमि वि कारवेमि वि, णो चेव णं से भवइ—इमेहिं वा
इमेहिं वा, से य तेहिं छहिं जीवनिकाएहिं जाव कारवेइ वि से
य तेहिं छहिं जीवनिकाएहिं असंजय अविरय अप्पडिहय अप-
च्चवस्सायपावकम्मे, तं जहा—पाणाइवाए जाव मिच्छादंसण-
सल्ले, एस खलु भगवया अक्खाए असंजए अविरए अप्पडि-
हयअपच्चवस्सायपावकम्मे सुविणमवि अपस्सओ पावे य से
कम्मे कज्जइ से तं संनिदिट्ठंते । से किं तं असंनिदिट्ठंते ? जे
इमे असन्निणो पाणा, तं जहा—पुढवीकाइया जाव वणस्सइ-
काइया छट्ठा वेगइया तसा पाणा, जेसि णो तक्काइ वा सच्चाइ
वा पुन्नाइ वा मणाइ वा वई वा सयं वा करणाए अन्नेहिं वा

करावेत्तए करंत वा समणुज्जाणित्तए, तेऽवि णं बाला सक्वेसिं
पाणाणं जाव सक्वेसिं सत्ताणं दिया वा राओ वा सुत्ता वा
जागरमाणा वा अमित्तभूया मिच्छासंठिया निचवं पसढविउ-
वायचित्तदंडा तं जहा-पाणाइवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले
हुच्चेव जाव णी चेव मणो णो चेव धई पाणाणं जाव सत्ताणं
दुक्खणयाए सोयणयाए जूरणयाए तिप्पणयाए पिट्ठणयाए
परितप्पणयाए ते दुक्खणसोयण जाव परितप्पणवहबंधण-
परिकिलेसाओ अप्पडिविरया भवंति । इइ खलु से असन्नि णो
ऽवि सत्ता अहोनिंसिं पाणाइवाए उवक्खाइज्जंति जाव अहो-
निंसिं परिग्गहे उवक्खाइज्जंति जाव मिच्छादंसणसल्ले उव-
क्खाइज्जंति 'एवं भूयवाई' सव्वजोणिया वि खलु सत्ता
सन्निणो हुच्चा असन्निणो होति असन्निणो हुच्चा सन्निणो
होति, होच्चा सन्नी अदुवा असन्नी, तत्थ से अविविचित्ता
अविधूणित्ता असमूच्छित्ता अणणुतावित्ता असन्नि कायाओवा
सन्निकाए संकमंति सन्निकायाओ वा असन्निकायं संकमंति
सन्निकायाओ वा सन्निकायं संकमंति, असन्निकायाओ वा
असन्निकायं संकमंति, जे एए सन्नी वा असन्नी वा सक्वे ते
मिच्छागारा निचवं पसढविउवायचित्तदंडा, तं जहा-पाणा-
इवाए जाव मिच्छादंसणसल्ले, एवं खलु भगवया अक्खाए
असंजए अविरए अप्पडिहयअपच्चक्खायपावकम्मे सकिरिण
असंवुडे एगंतदंडे एगंतबाले एगंतसुत्ते से बाले अवियारमणवयण
कायवक्के सुविणमवि ण पासइ पावे य से कम्मे कज्जइ । सू० ४।६६।

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. ४ इत्याख्यानक्रियोपदेशः

४५७

छाया—आचार्य आह—तत्र खलु भगवता द्वौ दृष्टान्तौ प्रज्ञप्तौ तद्यथा—संज्ञि-
दृष्टान्तश्चाऽसंज्ञिदृष्टान्तश्च, स कः संज्ञिदृष्टान्तः । ये इमे संज्ञिपञ्चेन्द्रियाः पर्या-
प्तकाः, एतेषां खलु षड्जीवनिकायान् प्रतीत्य, तद्यथा—पृथिवीकार्यं यावत् प्रस-
कायम् । स एकतयः पृथिवीकायेन कृत्यं करोति अपि कारयत्यपि, तस्य खल्वेवं
भवति । एवं खल्वहं पृथिवीकायेन कृत्यं करोम्यपि कारयाम्यपि नो चैव खलु
तस्यैवं भवति, अनेन वाऽनेन वा, स एतेन पृथिवीकायेन कृत्यं करोम्यपि—कार-
यत्यपि—स खलु ततः पृथिवीकायादसंयताऽविरताऽप्रतिहताऽपत्याख्यातपाप-
कर्मा चापि भवति । एवं यावत् प्रसकायेऽपि भगिनरूपम् । स एकतयः षड्-
जीवनिकायैः कृत्यं करोम्यपि कारयत्यपि तस्य खल्वेवं भवति । एवं खलु षड्-
जीवनिकायैः कृत्यं करोम्यपि कारयाम्यपि नो चैव खलु तस्यैवं भवति, एमिवी-
एमिवी, स च तैः षड्भिर्जीवनिकायैः कृत्यं करोम्यपि कारयत्यपि । स च तेभ्यः
षड् जीवनिकायेभ्योऽसंयताऽविरताऽप्रतिहताऽपत्याख्यातपापकर्मा । तद्यथा प्राणा-
तिपाते यावद् मिथ्यादर्शनशल्ये । एष खलु भगवता आख्यातोऽसंयतोऽविरतोऽ-
पत्याख्यातपापकर्मा स्वप्नमप्यपश्यन् पापं च कर्म स करोति तदेतत् संज्ञिदृष्टान्तः ।
स कोऽसंज्ञिदृष्टान्तः ? ये इमे असंज्ञिनः प्राणाः तद्यथा—पृथिवीकायिका यावद्वन-
रपतिकायिकाः पृष्ठा एकतये त्रसाः प्राणाः । येषां नो तर्क इति वा, संज्ञा इति
वा, प्रज्ञा इति वा, मन इति वा, चाग्ना, रायं वा कर्तुमन्यै वा कारयितुं कुर्वन्तं
वा समनुज्ञातुम्, तेऽपि खलु बालाः । सर्वेषां प्राणानां यावत्सर्वेषां सत्त्वानां
दिवा वा, रात्रौ वा, सुप्ता वा, जाग्रतो वा, अमित्रभूता मिथ्यासंस्थिताः, नित्यं-
प्रश्लथ्यतिपातचित्सदृष्टाः । तद्यथा—प्राणातिपाते यावद् मिथ्यादर्शनशल्ये ।
इत्येवं यावत्—नो चैव मनो नो चैव वाक् प्राणानां यावत् सत्त्वानां दुःखनतया-
शोचनतया जूणतया—तेपनतया—पिष्टनतया—परितापनतया ते दुःखनशोचन-
यावत्परितापनवधबन्धनपरिक्लेशेभ्योऽपतिविरता भवन्ति । इति खलु तेऽसंज्ञि-
नोऽपि सत्त्वाः अहर्निशं प्राणातिपाते उपारूपायन्ते यावदहर्निशं परिग्रहे—उपा-
रूपायन्ते यावद् मिथ्यादर्शनशल्ये—उपाख्यायन्ते (एवंभूतो वादी) सर्वयोनिताः
अपि खलु सत्त्वाः संज्ञिनो भूत्वाऽसंज्ञिनो भवन्ति । असंज्ञिनो भूत्वा संज्ञिनो
भवन्ति । भूत्वा संज्ञिनोऽथवाऽसंज्ञिनस्तत्र तेऽविविच्याऽविधूयाऽसमुच्छिद्याऽननुता-
प्याऽसंज्ञिकायात् वा संज्ञिकार्यं संक्रामन्ति । संज्ञिकायाद्वाऽसंज्ञिकार्यं संक्रामन्ति ।
संज्ञिकायाद्वा संज्ञिकार्यं संक्रामन्ति । असंज्ञिकायाद्वाऽसंज्ञिकार्यं संक्रामन्ति ।
ये एते संज्ञिनो वाऽसंज्ञिनो वा, सर्वे ते मिथ्यावाराः नित्यं प्रश्लथ्यतिपातचित्त-

દષ્ટાઃ । તદ્વયા-પ્રાણાતિપાતે યાઃ દ્વિધ્યાદર્શનશસ્ત્રે । એવં સ્વલુ ભગવતા-
અભ્યાસ્યાતોઽસંયતોઽનિરતોઽપરિહતાઽમત્યાશ્વાતપાપકર્મા-તક્રિયોઽસંયતઃ પુનઃ-
દષ્ટઃ પુનઃતથાલ પુનઃનિરતઃ । સ બાહ્યોઽવિચારમત્રોવચનકાપવાચયઃ સ્વપ્નમપિ
ન પચયતિ-પાપં ચ કર્મ ક્રિયતે ॥મૃ૦૪-૬૬॥

ટીકા—અતएવ ન સર્વે હિંસકા સ્તપ્ર આચાર્યઃ માહ-‘તત્થ’ તથ-હિંસકા-
ઽહિંસકવિષયે સ્વલુ-ઇતિ વા વાક્યપાલકારે પૂર્વવૃત્તસ્ય પ્રજ્ઞાપતો વા । ‘ભગવતા’
મગવતા-અભેદગુણશાહિના તીર્થકરેણ ‘દુવે દિઢંતા પળ્ણસા’ દ્વી-દ્વિપકારકૌ દષ્ટા-
ન્તૌ પ્રજ્ઞન્તૌ-મદર્શિતૌ, ‘તં જઠા’-તથથા ‘સંનિદિઢંતે ય અસંનિદિઢંતે ય’ સંજિ-
દષ્ટાન્તઃસંજિદષ્ટાન્તઃ । સંજા-કાયિકવાચિકમાનસિકચેષ્ટા સા વિષયતે યસ્ય
સ સંજી, તસ્ય દષ્ટાન્તઃ સંજિદષ્ટાન્તઃ । તદ્વિન્નોઽસંજિદષ્ટાન્તઃ, ‘સે કિં તં સંનિ-
દિઢંતે’ સ કઃ સંજિદષ્ટાન્તઃ ‘જે ઇમે સંનિવિદિયા પઞ્જતગા ઇસિ ણં છઙ્ગીવ-
નિકાપ પહુત્ત્વ’ યે ઇમે સંજિદષ્ટાન્તઃ પર્યાપ્તકા જીવાઃ સન્તિ ઇતેષાં મધ્યે
પૃથિવીકાયાદારમ્ય ત્રસકાયપર્યાપ્તાન પદ્મજીવનિકાયાન પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય પદ્મજીવ-

‘તત્થ સ્વલુ ભગવતા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-આચાર્ય શ્રી ઉત્તર દેવે જુદા કરતે હૈં-હસ વિષયમે સર્વગુણ-
સમ્પન્ન ભગવાન શ્રી તીર્થકર દેવ ને દો દષ્ટાન્ત કહે હૈં । વે હસ પ્રકાર
હૈં-સંજિદષ્ટાન્ત ઓર અસંજિ દષ્ટાન્ત । જિન જીવોં મેં સંજા અર્થાત્
કાયિક, વાચિક ઓર માનસિક ચેષ્ટા પાઈ જાતી હૈં, વે સંજી કહલાતે
હૈં । ડસકા દષ્ટાન્ત સંજિ દષ્ટાન્ત કરલાતા હૈ । હસસે વિપરીત અસંજિ
દષ્ટાન્ત સમજના વાહિય ।

હનમેં સે સંજિ દષ્ટાન્ત કયા હૈ ? યહ જો સંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત
જીવ હૈ, હનમેં પૃથ્વીકાય સે લગા કર ત્રસકાય પર્યન્ત પદ્મ જીવનિકાપો

‘તત્થ સ્વલુ ભગવતા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ-આચાર્યશ્રી ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-આ વિષયમાં સર્વગુણ સમ્પન્ન
ભગવાન શ્રી તીર્થકર દેવે બે દષ્ટાન્તો કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે છે-સંજિદષ્ટાન્ત
અને અસંજિ દષ્ટાન્ત જે જીવોમાં સંજા અર્થાત્ કાયિક, વાચિક, અને માન-
સિક ચેષ્ટા મેળવવામાં આવે છે. તેઓ સંજી કહેવાય છે. તેનું દષ્ટાન્ત સંજિ
દષ્ટાન્ત કહેવાય છે. તેનાથી વિપરીત અર્થાત્ ઉદ્દુ અસંજિ દષ્ટાન્ત સમજવું.

આ પૈરી સંજિ દષ્ટાન્ત શું છે ? જે આ સંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત જીવો
છે, તેઓમાં પૃથ્વીકાયથી લઈને ત્રસકાય પર્યાન્તના પદ્મકાયોમાંથી કોઈ કોઈ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. અ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશઃ

૪૨૧

નિકાયવિષયે હત્યર્થઃ 'તં જહા' તથા 'પૃથ્વીકાયં જાવ તસકાયં' પૃથ્વીકાયં યાવત્ તસકા-મ્, યાવત્પદેન-અતેજોવાયુતનસ્પતીનાં સંગ્રહઃ । 'સે એગ્ઝો પૃથ્વી-કાણં કિચ્ચં કરેઃ વિ કારવેઃ વિ' સ એકતયઃ પૃથ્વીકાયેન જીવેન કૃત્ય-સ્વીયં કાર્યજાતમ્-આહારાદિકં કરોતિ કારયતિ ચ । 'તસ્મ ણં एवं મવહ' તસ્ય સ્વલુ કાર્યકર્તુઃ પુરુષસ્ય एवं મવતિ-સ એવમેવ વક્તું શક્નોતિ 'एवं स्वलु अहं पृथ्वीकाणं कित्चं करेमि वि कारवेमि वि' एवं સ્વલુ અહં પૃથ્વીકાયેન કૃત્યં કાર્યં કરોમ્યપિ કારયામ્યપિ અનુમોદયામ્યપિ 'णो चेव णं से एवं मवह इमेण वा इमेण वा' નો ચેવ સ્વલુ તસ્ય-કાર્યકર્તુઃ પુરુષસ્યેવં મવતિ-તસ્ય વિષયે નેવં કથયિતુંબંધૈઃ શક્યતે યદ્ અનેનાઽનેન વા-અમુકાઽમુકપૃથ્વીકાયેન સ્વકૃત્યં કરોતિ કારયતિ વા, ઇતિ । 'સે એગ્ઝો પૃથ્વીકાણં કિચ્ચં કરેઃ વિ કારવેઃ વિ' સ એતેન-અમુકેન પૃથ્વીકાયેન કૃત્ય-કાર્યં કરોત્યપિ, કારયત્યપિ યદા સ પૃથ્વી-કાયેન કાર્યં કરોતિ કારયતિ તદા નેવં કથયિતું શક્યતે યદ્યમમુકેનૈવ પૃથ્વી-કાયેન કાર્યં કરોતિ કારયતિ અમુકેન વ્યક્તિવિશેષ કાર્યં ન કરોતિ ન વા કારયતિ મેં સે કોઈ-કોઈ મનુષ્ય પૃથ્વીકાય સે અપના આહાર આદિ કૃત્ય કરતા હૈં અને કરાવે છે. તેમના મનમાં એવો વિચાર હોય છે કે-હું પૃથ્વીકાયથી પોતાનું કામ કરું છું. અથવા કરાવું છું (અથવા અનુમોદન કરું છું) તેઓના સંબંધમાં એવું કહી શકાયું નથી કે તે અમુક પૃથ્વીકાયથી જ કાર્ય કરે છે. અથવા કરાવે છે, સંપૂર્ણ પૃથ્વીથી કરતા નથી કે કરાવતા નથી. તેના સંબંધમાં તે એજ કહી શકાય કે-તે પૃથ્વીકાયથી કાર્ય કરે છે અને કરાવે છે. તેથી જ તે સામાન્ય પદ્ધતિ જ પૃથ્વીકાયના વિરાધક કહેવાય છે. સામાન્યમાં સઘળા વિશેષોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તેથી જ એ કહી શકાયું નથી કે તે

મનુષ્ય પૃથ્વીકાયથી પોતાનો આહાર વિગેરે કાર્યો કરે છે, અને કરાવે છે. તેમના મનમાં એવો વિચાર હોય છે કે-હું પૃથ્વીકાયથી પોતાનું કામ કરું છું. અથવા કરાવું છું (અથવા અનુમોદન કરું છું) તેઓના સંબંધમાં એવું કહી શકાયું નથી કે તે અમુક પૃથ્વીકાયથી જ કાર્ય કરે છે. અથવા કરાવે છે, સંપૂર્ણ પૃથ્વીથી કરતા નથી કે કરાવતા નથી. તેના સંબંધમાં તે એજ કહી શકાય કે-તે પૃથ્વીકાયથી કાર્ય કરે છે અને કરાવે છે. તેથી જ તે સામાન્ય પદ્ધતિ જ પૃથ્વીકાયના વિરાધક કહેવાય છે. સામાન્યમાં સઘળા વિશેષોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. તેથી જ એ કહી શકાયું નથી કે તે

जो पृथ्वीकाय के विषय में कहा गया है, वही असकाय तक सभी कार्यों के विषय में कहना चाहिए। असकाय के द्वारा जो कार्य करता या कराता है, वह सामान्य रूप से असकाय का विरानरु कहलाता है। कोई जहाँ कार्य से कार्य करता और कराता है। उस पुरुष को ऐसा

જે પૃથ્વીકાયના સંબંધનાં કહેવામાં આવેલ છે, એજ ત્રસકાય સુધી સઘળા કાયોના સંબંધમાં કહેવું બોધ્યે. ત્રસકાય દ્વારા જે કાય કરે છે કરાવે છે, તે સામાન્ય પશુધી ત્રસકાયના વિરાધક કહેવાય છે. કૌણ છએ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. મુ. અ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશ:

૬૬૧

સ એકતયઃ ષડ્જીવનિકાયૈઃ કૃત્યં કરોત્યપિ કારણત્યપિ 'તસ્મિન્નં એવં ભવત્' તસ્ય પુરુષસ્ય સ્વભવેવં ભવતિ, 'એવં સ્વલુ છજી રનિકાઈ કિચ્ચં કરેમિ વિ કારવેમિ વિ' એવં સ્વલુ પડ્જીવનિકાયૈઃ કૃત્યં-કાર્યં કરોમ્યપિ કારણમ્યપિ 'નો ચેવ નં સે એવં ભવત્' નો ચેવ સ્વલુ તસ્ય-પુરુષસ્યેવં ભવતિ તસ્ય વિષયે એવં વત્તું ન શક્યતે કૈરપિ યત્ 'એમિં વા એમિં વા' એમિવાં એમિર્વા-સ એમિરેમિરેવ સ્વીયં કાર્યં કરોતિ કારણતિ વેતિ વત્તું ન શક્યતે, કિન્તુ સામાન્યતઃ 'સે ય તેઈ છઈ જીવનિકાઈ જાવ કારવેઈ વિ' સ ચ તૈઃ પદ્મિર્જીવનિકાયૈ યાવં કરોતિ કારણત્યપિ યાવત્પદેન કરોતીત્પસ્ય પ્રશ્નમ્, 'સે ય તેઈ છઈ જીવનિકાઈ' સ ચ સામાન્યતઃ કાર્યકારી તેભ્યઃ ષડ્જીવનિકાયેભ્યઃ 'અસંજય અવિરય-અપ્પહિદય-અપ્પ-વલાય પાવકમ્મે' તે જહા-યાણાંવાપ જાવ મિચ્છદંસણસલ્લે' અસંયતાઽવિરતાઽ-અપ્રતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મ્મા તથા-યાણાતિપાતે યાવદ્મિથ્યાદર્શનશલ્લે, સ પુરુષઃ પૂર્ણોદીરિત ષડ્જીવનિકાયેભ્યો વિરતિસંયમાદિભ્યો રહિતઃ, અકૃતપાપચિત્ત-પ્રત્યાખ્યાનઃ પ્રાગાતિપાતાદારભ્ય મિથ્યાદર્શનશલ્પાન્તઃ પાપકર્મૈવ ભવતિ। 'એસ સ્વલુ ભગવયા અવલાપ અસંજય અવિરય અપ્પહિદયઅપ્પચ્ચવલાયપાવકમ્મે' એવ સ્વલુ-એતાદશઃ પુરુષોદિ ભગવતા-તીર્થકરેણ આખ્યાતઃ-કથિતઃ અસંયતઃ અસંયતસ્વ-રૂપેણ, તથા અવિરતઃ તથા-અપ્રતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મ્મા 'સુવિણમવિ અપ-સસઓ' સ્વપ્નમપિ અપચ્ચન્-સંયમવિરત્યાદિરહિતઃ 'પાવે ય સે કમ્મે કજ્જ' સ

ચિચાર નહીં હોતા કિ મેં અમુક અમુક કામ્ય સે કાર્ય કરું ઓર અમુક અમુક સે ન કરું। વહ તો સામાન્ય રુપ સે છહો જીવનિકાયો સે કાર્ય કરતા ઓર કરવાતા હૈ। અતએવ વહ છહો જીવનિકાયો કી હિંસા સે અસંયત હૈ, અવિરત હૈ। અપ્રતિહત ઓર અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ વાલા હૈ। વહ પ્રાગાતિપાત સે હેકર મિથ્યાદર્શન શલ્પ તક અઠારહો પાપ-સ્થાનો કા સેવન કરને વાલા હૈ। તીર્થકર ભગવાન ને એસે પુરુષકો અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત એવં અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ વાલા ઓર

કાયોથી કાર્ય કરે છે, અને કરાવે છે. તે પુરુષને એવો વિચાર થતો નથી કે હું અમુક અમુક કામ્ય-શરીરથી કાર્ય કરું. અને અને અમુક અમુકથી ન કરું એ તો સામાન્ય પશુથી છે એ જીવનિકાયોથી કાર્ય કરે અને કરાવે છે તેથી જ એ છે એ જીવનિકાયોની હિંસાથી અસંયત છે, અવિરત છે. અપ્રતિહત અને અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ વાળા છે. તે પ્રાગાતિપાતથી લઇને મિથ્યાદર્શન શલ્પ સુધી અઠાર પાપસ્થાનોનું સેવન કરવાવાળા છે. તીર્થકર ભગવાને એવા પુરુષને અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત અને અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળો

પાપં કર્મ કરોત્યેવ, 'સે તં સંનિદિદ્વંતે' સ સં જ્ઞેષ્ટાન્તઃ પ્રદર્શિતો મગરતેતિ શેષઃ, યથા કશ્ચિદ્ગ્રામઘાતાદૌ પ્રવૃત્તો યથાપિ ન તેન વિવક્ષિતકાલે કેવન પુરુષા દાદા સ્તથાપ્યસૌ તત્પ્રવૃત્તિનિવૃત્તેરમાવાત્ તદ્વયોગ્યતયા તદ્વાતક એવ, પ્રકૃતેડીતિ— 'સે કિં તં અસન્નિદિદ્વંતે' સ કોડસંજિદ્વંતઃ? 'જે રૂપે અસન્નિજો પાળા તં જહા' એ રૂપેડસંજિનઃ પ્રાણા સ્તથથા—'પૃથ્વીકાશ્યા જાવ વનસ્પતિકાશ્યા સ્ત્રા વેગદ્યા તસા પાળા' પૃથ્વીકાશ્યા યાવદ્વનસ્પતિકાશ્યા—પૃથ્વીકાયાદારમ્ય વનસ્પતિકાપર્યન્તા જીવાઃ પ્ષઠા પ્ષઠાએ ત્રસાઃ માળાઃ—પ્ષઠા સ્વપનામકા અસંજિનો એ જીવાઃ સન્તિ 'જેસિ જો તકાઈ વા સંનાઈ વા પન્નાઈ વા મળાઈ વા વડે વા સયં વા કરળાપ અન્નેઈ વા કરાવેતપ વા કરંતં વા સમણજાણિતપ' એવાં સ્વપ્નં ઓ નં દેખને વાલા અર્થાત્ સંયમ ઓર વિરતિ સે સર્વથા રહિત કહાં હૈ। વહ પાપકર્મ કરતા હી હૈ। યહ સંજિ દષ્ટાન્ત કહા ગયા હૈ।

આશય યહ હૈ કિ જેસે કોઈ કોઈ પુરુષ સમય ગ્રામ કે ઘાત મેં પ્રવૃત્ત હો ઓર ઉસ સમય વહ કિસી વિશિષ્ટ મનુષ્ય કો ન દેખતા હો, તો ઓ પ્રાતઘાતક હોને સે ઉસ ગ્રામ કે અન્તર્ગત ઉસ મનુષ્ય કા ઓ ઘાતક કહલાતા હૈ, હસી પ્રકાર જો ષટ્તાય કે જીર્ણો કા ઘાતક હૈ વહ જાહે કિસી જીવ કો દેખે યા ન દેખે, ઉસકા ઘાતક હી કહલાય્વા।

અથ અસંજિ દષ્ટાન્ત કયા હૈ? એ જો પ્રસંજી પ્રાણી હૈ, જેસે પૃથ્વી-કાશિક યાવત્ વનસ્પતિકાશિક ઓર કોઈ કોઈ વસકાશિક, જિનકી યહ લોચ નહીં હોના કિં કર્તવ્ય કયા હૈ ઓર અકર્તવ્ય કયા હૈ, જો સંજા સે હીન હૈ અર્થાત્ પૂર્વ પ્રાપ્ત પદાર્થ કી ઉત્તરકાલ મેં વર્ગાલોચના

અને સ્વપ્ન પશુ ન દેખવાવાળો અર્થાત્ સંયમ અને વિરતિ વિગેરેથી સર્વથા રહિત કહ્યો છે. તે પાપકર્મ કરેલ છે. આ સંજિ દષ્ટાન્ત કહેલ છે.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે—જેમ કેઈ પુરુષ સંપૂર્ણ ગ્રામનો ઘાત કરવામાં પ્રવૃત્તિવાળો હોય, અને તે વખતે કેઈ વિશેષ માણસને ન દેખે, તે પશુ ગ્રામઘાતક હોવાથી તે ગ્રામના અંતર્ગત એ મનુષ્યનો પશુ ઘાતક કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે જે પદાર્થના ભૂવોનો ઘાત કરનારો છે, તે એકે કોઈ ભૂવને દેખે અથવા ન દેખે પશુ તેનો ઘાતક જ કહેવાય છે.

હવે અસંજિનું દષ્ટાન્ત બતાવવામાં આવે છે. જે આ અસંજિ પ્રાણી છે, જેમકે—પૃથ્વીકાશિક યાવત્ વનસ્પતિકાશિક અને કેઈ કેઈ વસકાશિક, જેમને એવો ભાવ હોતો નથી કે કર્તવ્ય શું છે? અને અકર્તવ્ય શું છે? જે સંજા વિનાના છે, અર્થાત્ પહેલા પ્રાપ્ત કરેલા પદાર્થની ઉત્તર કાળમાં

समयावधिबोधनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ४ प्रत्याख्यानक्रियोपवेशः

४६३

नो तर्क इति वा संज्ञेति वा-प्रज्ञेति वा-मन इति वा-वाग्वा-स्वयं वा कर्तुम्
अथै वा कारयितुं कुर्वन्तं वा समनुज्ञातम्, तत्र-तर्कः-ऊहः-किमिदं कर्त्तव्यम्-
कर्त्तव्यं चेत्स्वेवमात्मकः, संज्ञानं संज्ञा-पूर्वोपलब्धार्थे उत्तरकाले पर्यालोचना, प्रज्ञा-
प्रज्ञा-रक्षुबुद्धयोत्प्रेक्षणम्, मननं मनो मतिः-सा चावग्रहादिरूपा मनः-अन्तःकर-
णम्, प्रसन्नयवर्णा वाक्, एतानि न विद्यन्ते येषाम्, येषां जीवानां तर्कादयो न
सन्ति 'ते वि न वाळा सञ्चेसि पाणाणं जाव सञ्चेसि सत्ताणं' तेऽपि वाळाः-
अज्ञानिनो जीवाः येषां तर्कादयो न भवन्ति, सर्वेषां प्राणवत्ता भूवानां जीवानां
सत्त्वानाम् 'दिया वा रामो वा सुत्ता वा जागरमाणा वा' दिवा वा रात्रौ वा सुप्ता
वा जाग्रतो वा, 'अमित्रभूता मिच्छासंठिया' अमित्रभूता मिथ्यासंस्थिताः-असत्त्वे-
बुद्धियुक्ताः 'नित्त्वं पसदविउवायचित्तदंडा' नित्यं प्रकटव्यतिपातचित्तदण्डाः-
धूर्ततापूर्वकप्रवृत्तिमन्तः। 'तं जहा' रक्षया-पाणाद्व ए जाव मिच्छादंसण-
सत्त्वे' प्राणातिपाते-प्राणिनां हिमा कर्मणि यावद् मिथ्यादर्शनशून्ये, 'इत्थेवं जाव
णो चेव मणो णो चेव वई पाणाणं जाव सत्ताणं दुक्खयाए' इत्येवं यावत् नो
चैव मनो नो चैव वाक् प्राणानां यावत्सत्त्वानां दुक्खनतया 'सोयणयाए' शोचनतया

नहीं कर सकते, जिनमें प्रज्ञा नहीं है अर्थात् अपनी बुद्धि से सोचने
की शक्ति नहीं है, जिनमें मनन करने का सामर्थ्य नहीं है, वाणी
नहीं है, जो न स्वयं कुछ कर सकते हैं और न दूसरों से करवा सकते
हैं और न करने वाले का अनुमोदन कर सकते हैं, ऐसे तर्क एवं
संज्ञा आदि से रहित प्राणी भी समस्त प्राणियों, भूतों, जीवों और
सत्त्वों के दिन रात, सोते जागते सदैव शत्रु बने रहते हैं, उन्हें खोला
देते हैं और अत्यन्त शठता पूर्वक घात करने में संलग्न रहते हैं। वे
प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शन शून्य पर्यन्त अठारहों पापों का
सेवन करते रहते हैं। यद्यपि उनको मन तथा वाणी होते नहीं हैं,

पुनर्लोचना करी शकता नहीं, जेभनामां प्रज्ञा नहीं, अर्थात् पोतानी बुद्धिही
विश्रवानी शक्ति नहीं, जेभनामां मनन करवानुं सामर्थ्य नहीं, वाणी
नहीं, जे स्वयं कुछ करी शकता नहीं, तथा जीवज्यो पासि कोर करवी
शकता नहीं, जेना तर्क अने संज्ञा विगेश्वरी रहित प्रज्जी रक्षु सधजा
प्रज्जियो, भूतो, ज्ज्यो अने सत्त्वाना रागद्विषस सूतां के जगतां हंभेशां
शत्रु अन्था रहै छे, तेने हगे दे छे, अने अत्यन्त शठता पूर्वक घात करवांमां
वाग्वा रहै छे तेज्यो प्राणातिपातधी लधने मिथ्यादर्शन शून्य सुधी अठारै
पापेणुं सेवन करता रहै छे, जे के तेभने मन तथा वाणी छेत्ता नहीं,

‘જૂળયાણ તિષ્ણયાણ પિટ્ટણવાર પરિતપ્પણયાણ’ જૂળતયા તેપનતયા પિટ્ટનતયા પરિતાપનતયા ‘ને દુઃખવળમોયણ જાવ પરિતપ્પણ વહવંથનપરિકલેસાઓ’ તે દુઃખન-શ્ચીચન યાવતરિતાપનવંથનપરિકલેસોઽયઃ તત્ર-વંથો મરણમ્, વંથનં રજજાદિના ‘અપહિવિરયા ભવંતિ’ અપતિવિરતા ભવન્તિ, દુઃખતયા મરણદુઃખરૂપેણ શોચનં-દૈન્યમાપણમ્, જૂળ-શોકાતિરેકાચ્છતીરજીર્ણતામાપણમ્, તેપનં-શોકાતિરેકાદશ્ચ કાલાદિ ઇરણમાપણમ્. પરિતેપનં શરીરસન્તાપઃ, યચ્ચપિ અસંજ્ઞીએષુ મનો ન ભવતિ તથાપિ-તે સર્વાનેઃ જીવાનં શોચયન્તિ-પરિતાપયન્તિ । યદ્વા-સદૈવ શોક-પરિતાપવીઢનવંથનવંથનાદિકં કુર્વન્તઃ પાપકર્મઽયો ન નિષ્ટતાઃ, અરિ તુ-પાપ કર્મણે નિરતા એવ ભવન્તીતિ । ‘इह खलु से अमर्त्तिनो वि सत्ता अहो निर्दि याणाइवाए उव्वखाइज्जंति’ इति-पूर्वोक्तप्रकारेण खलु तेऽसंज्ञिनोऽपि-संज्ञाप्रज्ञा-विरहिता अपि सत्ताः-प्राणिनः पृथिवीकायिकादयः, अर्त्तिनश्च-रर्त्तिनिदिवम्, प्राणातिपाते-जीर्वाहिसाकर्मणि विद्यमानाः प्राणातिपाते कर्तव्ये तद्गोप्यतया तदसंयासतापि ग्रामघातकवदुपाख्यायन्ते । ‘जाव अहोनिर्दि परिग्गहे उव्वखाइ ज्जंति’ यावद्दर्शितं परिग्गहे विद्यमानाः उपाख्यायन्ते यावद्दर्शितं शल्ये उपाख्यायन्ते-कथ्यन्ते । संसारहिता अपि दूरवर्त्तिनोऽपि मूढमतरा अपि प्राणा-किर भी वे प्राणियों, भूतों, जीवों और सत्त्वों को दुःख पहुंचाने, शोक उत्पन्न करने, झुगाने, रूलाने, बंधक करने, परिताप देने, या उन्हें एक ही साथ दुःख, शोक संताप पीड़न वध, बंधन आदि करने के पापकर्म से विरत नहीं होते हैं, परन्तु पापकर्म में निरत (तत्पर) ही रहते हैं ।

इस प्रकार वे असंज्ञी एवं संज्ञी प्रज्ञा आदि से रहित भी पृथ्वी-कायिक आदि प्राणी रातदिन प्राणातिरात में वर्तते हैं । वे चाहे दूसरे प्राणियों को न जानते हों तो भी ग्रामघातक के समान हिंसक कहलाते हैं । वे परिग्रह में यावत् मिथ्यादर्शनशल्य में अर्थात् सभी पापों में वर्तमान होते हैं ।

તો પણ તેઓ પ્રણિયો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વોને દુઃખ પહોંચાડવા માટે શોક ઉત્પન્ન કરવા, ઝુરાવવા, રૂલાવવા, બંધ કરવા, પરિતાપ પહોંચાડવા અથવા તેમને એકી સાથે જ દુઃખ, શોક, સંતાપ, પીડન, બંધન વિગેરે કરવાના પાપકર્મથી વિરત થતા નથી. પરંતુ પાપકર્મમાં નિરત-તત્પર જ રહે છે.

આ રીતે તે અસંજ્ઞી અને સંજ્ઞા પ્રજ્ઞા વિગેરેથી રહિતપણે પૃથ્વીકાયિક વિગેરે પ્રાણી દિવસરાત પ્રાણાતિપાતમાં વર્તતા રહે છે. તેઓ ચાહે બીજા પ્રાણિ-યોને ન બળુજા હોય, તો પણ ગ્રામઘાતક પ્રમાણે જ હિંસક કહેવાય છે. તેઓ પરિગ્રહમાં યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યમાં અર્થાત્ સઘળા પાપોમાં વર્તમાન હોય છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. અ. ૪ પ્રત્યાહવાનક્રિયોપદેશ:

૪૬૫

સિપાતાદિ પરિગ્રહમિત્તપાદર્શનશ્લેષાન્તે પાપકર્મણિ ઓતપોતા રૂપેવ કથ્યન્તે ।
(અર્થ ભૂતવાદી) 'સત્ત્વજોણિયા વિ' સર્વયોનિકા અપિ 'સ્વલુ સત્તા સંનિળો દુષ્ણ
અસંનિળો હુંતિ અસંનિળો દુષ્ણ સંનિળો હૌતિ' સ્વલુ-રૂતિ નિશ્ચયાર્થકઃ સત્તા:-
માનિનઃ સંજ્ઞિનો મૂલ્વાડસંજ્ઞિનો મ્વન્તિ । અસંજ્ઞિનો મૂલ્વા સંજ્ઞિનો મ્વન્તિ, કર્મ
પરાધોના દ્વિ જીવાઃ । તે ચ જીવા યથાકર્મ સંજ્ઞિનોડપિ સંજ્ઞામનુમ્વન્તોડપિ કર્મ
ષષ્ઠાદ અસંજ્ઞિનો મ્વન્તિ । અસંજ્ઞિનો જીવાઃ કર્મવલાત્ કાલાન્તરે સંજ્ઞિનો મ્વન્તિ ।
'હોચ્ચા સંની અદુવા અમ્મની' મૂલ્વા સંજ્ઞિનઃ અથવાડસંજ્ઞિનઃ 'તત્થ સે અરિવિચિત્તા
અવિ ધુણિત્તા અસંમુચ્છિત્તા અણણુતાચિત્તા અસંનિકાયાઓ વા સંકમંતિ સંનિકા-
યાઓ વા અસંનિકાયાં સંકમંતિ' તત્ર-તત્તદ્યોનો અધિવિચિત્ત-અસ્માત્ પાપં કર્મ
અપૃથક્કૃત્ય, અવિધૂય પાપમ્-પાપમમક્ષાલ્ય, અસમુચ્છિત્ત-પાપમચ્છિત્તવા, અનનુતા-
પ્ય-પષ્ણાપાપમકુત્વા, તદા-તાદશકર્મવલાત્ અસંજ્ઞિકાયાત્ સંજ્ઞિકાયાં સંકામન્તિ ।
મચ્છન્તિ તાદશસ્ય કર્મણઃ ફલોપભોગાય । યદ્વા-સંજ્ઞિકાયાદ અસંજ્ઞિકાયાં સંકા-
મન્તિ-સંજ્ઞિશરીરાદ સંજ્ઞિશરીરે આગચ્છન્તિ । અસંજ્ઞિશરીરાત્ સંજ્ઞિશરીરે સમાગ-
ચ્છન્તીતિ । 'સંનિકાયાઓ વા સંનિકાયાં સંકમંતિ અસંનિકાયાઓ વા અસંનિકાયાં
સંકમંતિ' અથવા-સંજ્ઞિકાયાત્ સંજ્ઞિકાયામેવ સંકામન્તિ । અસંજ્ઞિકાયાત્-અસંજ્ઞિ-

સઘી યોનિયોં કે પ્રાણી નિશ્ચય સે સંજ્ઞી હોકર (ભવાન્તરમાં) અસંજ્ઞી હો જાતે હૈં ઓર અસંજ્ઞી હોકર સંજ્ઞી હો જાતે હૈં, કયોંકિ સંસારી જીવ કર્મ કે અધીન હૈં, અતઃકર્મ કર્મ કે ઉદય કે અનુસાર વિભિન્ન પર્યાયોં કો ધારણ કરતે રહતે હૈં । જો જીવ વિભિન્ન (મનેક) યોનિયોં મેં રહકર પાપકર્મ કો દૂર નહીં કરતે, પાપ કા પ્રક્ષાલન નહીં કરતે, વે કર્મોદય કે વશીભૂત હોકર અસંજ્ઞી પર્યાય સે સંજ્ઞી પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં, સંજ્ઞીપર્યાય સે અસંજ્ઞીપર્યાય મેં જન્મ લેતે હૈં । અથવા સંજ્ઞી પર્યાય સે સંજ્ઞીપર્યાય મેં ઓર અસંજ્ઞીપર્યાય સે અસંજ્ઞીપર્યાય

સઘળી યોનિયોના પ્રાણી નિશ્ચયથી સંજ્ઞી થઈને (ભવાન્તરમાં) અસંજ્ઞી થઈ જાય છે. અને અસંજ્ઞી થઈને સંજ્ઞી થઈ જાય છે. કેમકે-સંસારી જીવ કર્મને આધીન છે, તેથી જ કર્મના ઉદય પ્રમાણે જૂઠા જૂઠા પર્યાયોને ધારણ કરે છે. જે જીવ જૂદી જૂદી અનેક યોનિયોમાં રહીને પાપકર્મને દૂર કરતા નથી પાપને ધોઈ નાખતા નથી, તેઓ કર્મના ઉદયને વશ થઈને અસંજ્ઞી પર્યાયથી સંજ્ઞી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. સંજ્ઞી પર્યાયથી અસંજ્ઞી પર્યાયમાં જન્મ લે છે. અથવા સંજ્ઞી પર્યાયથી સંજ્ઞી પર્યાયમાં અને અસંજ્ઞી પર્યાયથી અસંજ્ઞી પર્યાયમાં પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એવો કોઈ નિયમ નથી ૫૧

કાયયેવ સંકામન્તિ । યથાકર્મ યથ શ્રુતમ્ । નાયમસ્તિ નિયમો યત્ સંજી સંજી જ્ઞ મયેત્ । અસંજી ચ અસંજી યથ મયેત્, કર્મકાંડપ્રોતસ્ય હિ વૈચિત્ર્યમ્, કર્મચાંડકેચ્છ-
જ્ઞાન સ્વાધિકારં ન ત્યજતિ, અત્યન્ત જીવાન્ ઉચ્ચાવવાન્ સદશનયા વિસદશતયા
ઉત યોમયતયા પરિભ્રામયતિ । ‘જે એ સંજી યા અસંજી યા સર્વે તે મિચ્છાપાપા
નિષ્ઠં વસદ્વિત્વાયચિત્તદંડા, તે જહા પાણાવાપ જાણ મિચ્છાદસણસરણે’
યે એ સંજીનો વાડસંજીનો વા જીવા હિતિ જ્ઞેયઃ, તે સર્વે મિચ્છાચારાઃ-મચ્છિ-
શુદ્ધાચારાઃ, અમસ્થાભ્યાનિસ્થાત્, નિષ્ઠં પ્રસદ્ધચિત્તપાતચિત્તદંડાઃ । એ સર્વે
જીવાઃ મિચ્છાચારા સ્થયૈવ સર્વદા શઠતાયુક્તધૂર્તતાયુક્તદ્વિસાત્મકચિત્તધૂતે-
ષારણકર્તારઃ સન્તિ । તથા-પ્રાણાતિપાતે યાવદ્ મિચ્છાદર્શનશલ્યે, પ્રાણાતિ-
પાતાદારબ્ય મિચ્છાદર્શનશલ્યાન્તપાપકર્મણિ નિરતાઃ સન્તીતિ । ‘એવં સ્વદુ-
મગતયા અવલાપ અસંજણ અનિરણ અપ્પહિત્તમપચ્ચકલાયવાનકમ્મે સકિરિણ’
એવં સ્વદુ-અસ્માન્ કારણાદેવ મગત્તા તીર્થકરેણ અભ્યાતઃ, અમંયતઃ-
મેં મી વત્પન્ન હો જાતે હૈ । એના કોઈ નિયમ નહીં હૈ કિ સંજી જીવ
અવાન્તર મેં સંજી કે પર્યાય મેં હી ઉત્પન્ન હો ઓર અસંજી જીવ મરકર
અસંજી હી હો । સંજી અસંજી આદિ કી વિચિત્રતા કર્મ કે અપ્રોત હી હૈ,
ઓર જલ તલ મુક્તિ પ્રાપ્ત ન હો જાય તથ તલ ઉસકા પ્રમાથ નષ્ટ નહીં
હો સકતા ઓર જલતલ કર્મકા પ્રમાથ નષ્ટ ન હો જાય તથ તલ ઉન જીવો
કો ઉચ્ચ, નીચ સદશ ઓર વિસદશ યોનિગો મેં ઘુમતા હી રહતા હૈ ।

યે સંજી ઓર અસંજી જીવ, સમી અશુદ્ધ આચાર વાલે હૈ, સદા
શઠતા સે યુક્ત હૈ ઓર દ્વિસાત્મક ચિત્તવૃત્તિ કો ધારણ કરને ઘાટે
હૈ । તે પ્રાણાતિપાત સે લગાકર મિચ્છાદર્શનશલ્ય તલ કે મી પાપો મેં
નિરત હોતે હૈ, હમ કારણ શ્રી તીર્થંકર ભગવાન્ ને હન પાપ મેં તત્પર

નથી કે સંજી જીવ અવાન્તરમાં સંજી પર્યાયમાં જ હોય. સંજી, અસંજી
વિગેરેનું વિચિત્ર પણ કર્મને આધીન છે. અને જ્યાં સુધી મુક્તિ પ્રાપ્ત ન
થઈ બાકી, ત્યાં સુધી તેનો પ્રભાવ નાશ પામતો નથી. અને જ્યાં સુધી
કર્મનો સદ્ પ્રભાવ નાશ ન પામે ત્યાં સુધી તે જીવોને કંઈ નીચ, કે
સરખા અને વિસદશ યોનિયોમાં ફેરવતા જ રહે છે.

આ સંજી અને અસંજી જીવ, સઘળા અશુદ્ધ આચારવાળા છે. હંમેશાં
ધૂર્તપણાથી યુક્ત છે, અને દ્વિસાત્મક ચિત્તવૃત્તિને ધારણ કરવાવાળા છે.
તેઓ પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિચ્છાદર્શન શલ્ય સુધીના સઘળા પાપોમાં
તત્પર રહે છે. તે કાણે તીર્થંકર ભગવાને આ પાપોમાં તત્પર રહેલા

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. અ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશ:

૪૬૭

સંવપરહિતઃ, અવિરતઃ-વૈરાગ્યરહિતઃ, અપ્રતિહતાઽપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા-પાપકર્મ-
હનનપ્રત્યાખ્યાનાકારકો ભવતિ, તથા-‘સકિરિષ’ સક્રિયઃ-સારથ્યકર્મયુક્તઃ
‘અસંવુદ્ધે’ અસંવૃતઃ-સંચરરહિતઃ ‘અર્ગંતદંડે’ એકાન્તદંડઃ-માણિનાં સદા દંડ-
કારકઃ ‘અર્ગંતવાલે’ એકાન્તવાલોઽજ્ઞાની ‘અર્ગંતસુતે’ એકાન્તસુતઃ-નિવમતોઽ-
જ્ઞાનનિદ્રાયાઽભિમૂતઃ । ‘સ વાલઃ’-પ્રાદશોઽજ્ઞાની ભવતિ, તથા-‘અવિચારમણ-
વણકાપવક્રકે’ અવિચારમનોવચનકાપવાક્યઃ-માનસિકવાચનિકકાપિક વિચાર-
રહિતઃ-કર્તૃવ્યા કર્તૃવ્યવિચારરહિતમનોવચનકાપવાક્યશાન્તિત્યર્થઃ, ‘સુવિણમવિ ણ
પાસ’ સ્વપ્નમપિ ન પશ્યતિ, યત્પાપં સ્વપ્નેઽપિ ન જ્ઞાયતે તસ્યાઽપિ કર્મા ભવત્યે-
વાઽવિરતિમત્તાત્ । કિન્તુ-‘પાવે પ સે કમ્મે કજ્જન્’ પાપશ્ચ કર્મ સ કરોત્યેવ,
અતો યદુક્તમ્-અસંવૃતોઽવિરતઃ પુરુષઃ સંજી વા-અસંજી વા પાપં કર્મ કરોત્યેવેતિ
સત્યમેવ પ્રતિપાદિતમિતિ ભાવઃ ॥મૂ. ૪॥૬૬॥

પૂછમ્-નોદણ આહ-સે કિં કુઠ્ઠં કિં કારવં સંજયવિરય-
પહિહયપચ્ચક્કલાયપાવકમ્મે ભવદ્? આયરિષ આહ-તતથ સ્વહુ

જીવોં કો અસંવૃત, અવિરત, ક્રિયાયુક્ત ઓર અસંવૃત કહા હૈ । પાપકર્મોં
કો પ્રતિહત ઓર પ્રત્યાખ્યાત ન કરને વાલા ભી કહા હૈ । એસા જીવ
એકાન્તદંડ-હિંસક, એકાન્તવાલ અજ્ઞાની, એકાન્તસુત-અજ્ઞાનનિદ્રા સે
અભિમૂત હોના હૈ । વહ વિચારરહિત મન વચન કાપવાલા હૈ । ઉસકો
કર્તૃવ્ય ઓર અકર્તૃવ્ય કા વિવેક નહીં હોના । અવિરતિમાન્ હોને કે
કારણ વહ સ્વપ્ન મેં ભી જિસ પાપ કો નહીં જાનતા, ઉસકા ભી કર્તા
હોતા હૈ । વહ પાપકર્મ કરતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અસંવૃત એવં
અવિરત જીવ, જાહે સંજો હો યા અસંજી, અવશ્ય હી પાપકર્મ કરના
હૈ, યહ જો કહા ગયા હૈ સો સમીચીન હી કહા ગયા હૈ ॥૪॥

જીવોને અસંવૃત, અવિરત, ક્રિયાયુક્ત અને અસંવૃત કહ્યા છે. પાપકર્મોને
પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાત ન કરવાવાળા પણ કહ્યા છે. એવા જીવો એકાન્ત
દંડ-હિંસક એકાન્ત વાલ-અજ્ઞાની એકાન્તસુત-અજ્ઞાન નિદ્રાથી પરાજીત થાય
છે. તે વિચાર વિનાના મન, વચન અને કાપવાળા છે. તેને કર્તૃવ્ય અને
અકર્તૃવ્યનો વિવેક હોતો નથી. અવિરતિમાન્ હોવાના કારણે તે સ્વપ્નમાં પણ
જે પાપને જાણતા નથી, તેને પણ કરવાવાળા હોય છે. તેઓ પાપકર્મ જ કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-ચાહે સંજી હોય કે-અસંજી હોય તેઓ પાપકર્મ
આવશ્ય જ કરે છે. જે આ કહ્યું તે બરાબર જ કહ્યું છે. ॥સૂ.૪॥

भगवया छज्जीवणिकायहेऊ पणगत्ता, तं जहा—पुढवीकाइया
जाव तसकाइया, से जहाणामए मम असायं दंडेण वा अट्टीण वा
सुट्टीण वा लेट्टण वा कवालेण वा आतोडिज्जमाणस्स वा जाव
उवइविज्जमाणस्स वा जाव लोमुखणणमायमवि हिंसाकडं
दुक्खं भयं पडिसंवेदेमि, इच्चेवं जाण सव्वे पाणा जाव सव्वे
सत्ता दंडेण वा जाव कवालेण वा आतोडिज्जमाणा वा हम्म-
माणा वा तज्जिज्जमाणा वा तालिज्जमाणा वा जाव उवइ-
विज्जमाणा वा जाव लोमुखणणमायमवि हिंसाकारं दुक्खं भयं
पडिसंवेदेति, एवं णच्चा सव्वे पाणा जाव सव्वे सत्ता न हंतवा
जाव ण उइवेयव्वा, एस धम्मे धुवे णिइए सासए समिच्च
लोगं खेयन्नेहिं पवेदिए, एवं से भिक्खू विरए पाणाइवायाओ
जाव मिच्छादंसणसल्लाओ, से भिक्खू णो दंतपक्खालणेणं
दंते पक्खालेज्जा, णो अंजणं णो वमणं णो धूवणित्ते पि आइत्ते,
से भिक्खू अकिरिए अत्थसए अकोहे जाव अलोभे उवसंते
परिनिव्वुडे, एस खलु भगवया अक्खाए संजयविरयपडिहय-
पच्चक्खायपावकम्मे अकिरिए संवुडे, एगंतपंडिए भवइ
त्ति वेमि ॥सू० ५॥६७॥

इइ वीयसुयक्खंधस्स पच्चक्खाणकिरियाणाम चउत्थ-

मब्झयणां समत्तम् ॥२-४॥

छाया—नोदकः—स किं कुर्वन् किं कारयन् कथं संयतविरतप्रत्याख्यातपाप-
कर्मा भवति ? आचार्य आह—तत्र खलु भगवता षड्जीवणिकायहेतवः प्रज्ञप्ताः,
तद्यथा—पृथिवीकायिका यावत् प्रसकायिकाः । तद् यथानाम मम असातं दण्डेन
वा, अस्थना वा, सुट्टिना वा लेट्टुना वा कवालेन वा आतोद्यमानस्य वा यावद्

સમયાર્થબોધિની ટીકા શ્રિ. શ્રુ. અ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશ:

૪૧૨

ઉપદ્રાવ્યમાણસ્ય વા યાવદ્ રોમોત્ત્વનનમાત્રમપિ દિસાકૃતં દુઃખં મયં પ્રતિસંવેદ-
યામિ, इत्येवं जानीहि सर्वे प्राणा यावत् सर्वे सत्त्वाः दण्डेन वा यावत् कपालेन
वा आतोद्यमाना वा हन्यमाना वा तर्ज्यमाना वा ताड्यमाना वा यावद् उप-
द्राव्यमाणा वा यावद् रોमोत्ત્વનनमात्रमपि दिसाकरं दुःखं मयं प्रतिसंवेदयन्ति ।
एवं ज्ञात्वा सर्वे प्राणा यावत् सर्वे सत्त्वाः न हन्तव्याः यान्नोपद्रावयितव्याः,
एष धर्मः ध्रुवो नित्यः शाश्वतः समित्य लोकं खेदज्ञैः प्रवेदितः । एवं स भिक्षु-
विरतः प्राणातिपाततो यावन्निश्वादादर्शनश्रुत्यतः । स भिक्षु नो दन्तप्रक्षालनेन
दन्तान् प्रक्षालयेत् नो अन्नं नो वसनं नो धूयनमपि आदरीः । स भिक्षुरक्रियः
अलूपकः अक्रोधो यावद् अक्रोमः उपशान्तः परिनिवृत्तः । एष खलु भगवता
अरुणतः संपन्नविरतगतिहासप्रत्याख्यातपापकर्मा अक्रियः संवृतः एकान्त-
पण्डितो भवतीति ब्रवीमि ॥सू० ५. ६७॥

ટીકા—પુનરપિ નોદકઃ પ્રશ્નકર્તા પ્રશ્ન કરોતિ—‘સે કિં કુઞ્ચ’ કિં કારવં
કહં સંયતવિરતપણ્ડિત્યચ્ચત્તવાવપાવકમ્મે મમ્હં સઃ—મનુષ્યાદિ જીવઃ કિમ્-
કીદંશં કર્મ કુરૂં કિં વા કારણત્વ કથં—કેન પ્રકારેણ સંયતવિરતપણિહત-
પ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા મરતિ, કથં સંયતો ભવતિ—કથં વિરતો ભવતિ—સર્વેભ્યઃ પાપ-
કર્મેભ્યઃ કથં વા પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા ભવતીતિ, તત્ર—સંયતત્વં વર્તમાન-
કાઠ્ઠિક સાવચાતુણ્ઠાનરહિતત્વમ્, વિરતત્વમ્—પ્રતીતાડનામતપાપાન્નિવૃત્તિમત્ત્વમ્ ।
પ્રતિહતં—વર્તમાનકાલે સ્થિત્યનુભાગહાસેન નાશિતં તથા પ્રત્યાખ્યાતં—પૂર્વકૃતા-
તિવારનિન્દ્યા મવિવિધ્યકારણેન નિરાકૃતં પાપં કર્મ યેન સ પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાત-

‘સે કિં કુઞ્ચ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—પ્રશ્નકર્તા પુનઃ પ્રશ્ન કરતા હૈ—મનુષ્ય આદિ પ્રાણી કોન સા
કર્મ કરતા હુઆ ઓર કોન સા કર્મ કરાતા હુઆ, કિસ પ્રકાર સે સંયત,
વિરત તથા પાપકર્મ કા ઘાન ઓર પ્રત્યાખ્યાત કરને ચાલા હોતા હૈ ?

વર્તમાનકાલિક પાપમય કૃત્ય સે રહિત હોના સંયત હોના કહ-
લાતા હૈ । ભૂત ઓર અવિવિધ્યત્ કાલ સંવેરી પાપ સે નિવૃત્ત હોના વિરત
હોના કહલાતા હૈ । કર્મ કે પ્રતિહત હોને કા અભિપ્રાય હૈ વર્તમાન

‘સે કિં કુઞ્ચ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—પ્રશ્ન કર્તા પ્રરીથી પ્રશ્ન પૂછે છે કે—કે ભગવન્ મનુષ્ય વિગેરે
પ્રાણી કયું કર્મ કરતા થકા કેવા પ્રકારથી સંયત વિરત તથા પાપકર્મનો
ઘાત અને પ્રત્યાખ્યાત કરવાવાળા હોય છે ?

વર્તમાનકાળ સંબંધી પાપમય કૃત્યથી રહિત થવું તે સંયત થવું કહે-
વાય છે ભૂત અને અવિવિધકાળ સંબંધી પાપથી નિવૃત્ત થવું તે વિરત થવું

પાયકર્મા, इति नोदकस्याशयः । आचार्य अह-‘तस्य खट्व मगवता छत्रीवनि-
काय हेऊ पणत्ता’ ત્ર સ્વલ્લ મગવતા પદ્ જીવનિકાયાઃ કર્મચન્ધદેવઃ પ્રવ્રતાઃ
કથિતાઃ, ‘તં જહા’ તથવા-‘પૃથ્વીકાયા જાવ તસકાયા’ પૃથ્વીકાયાયા યાવત્
પ્રસકાયા, ‘સે જહા ણામમ મમ અસાયં દંદેણ વા અટ્ટીણ વા મુટ્ટીણ વા
લેલ્લુગ વા કવાલેણ વા આતોહિજ્જમાણસ્સ વા જાવ ઉવદ્ધવિજ્જમાણસ્સ વા’ તથથા
નામ મમ અપાતમ્-દુઃખં મવતિ, દણ્ઢેન વા તાહનાદિના, અસ્સના વા, મુહિના વા
લેપ્પુના વા-લોપ્પેત વા. કવાલેન વા-ઘટાવધેવેન આતોગમાનસ્ય વા-તાહ્યમા-
નસ્ય યાવદુપદ્રાવ્યમાણસ્ય વા ‘જાવ લોમુક્કલ્લગ્ગમાયમવિ હિંસાકલ્લં દુઃખં મયં
પહિસંવેદેમિ’ યાવદ્ રોમોસ્સલ્લનમાત્રમપિ હિંસાકલ્લં દુઃખં મયં પ્રતિસંવેદયામિ,
કાલ મેં સ્થિતિ ઓર અનુભાગ કા હાસ કરકે ઉસે નષ્ટ કરના ઓર
પ્રત્યાહવાત કાં અર્થ હૈ પૂર્વકૂત અતિચારોં કી નિન્દા કરકે તથા
અવિવિચ્ય મેં ન કરને કા સંકલ્પ કરકે ઉસે દૂર કરના ।

‘મગવાન્ ને પદ્ જીવનિકાર્યોં કો કર્મચન્ધ કા કારણ કહા હૈ । વે
પદ્ જીવનિકાય યે હૈ-પૃથ્વીકાય યાવત્ પ્રસકાય । જૈસે હંડે સે, હૃદી
સે, મુટ્ટી સે, ઢેલે સે અથવા ઠીકરે સે તાહન કરને પર યા ઉપદ્રવ કરને
પર યહાં તક કિ એક રોમ ઉચ્છાદને સે બી મુક્કે હિંસાતનિન દુઃખ
એવં ભય કા અનુભવ હોતા હૈ, હસી પ્રકાર સમસ્ત પ્રાણી યાવત્ સર્વ
બી હંડા મુહિ આદિ સે આઘાત કરને પર, તર્જન, તાહન કરને પર
ઉપદ્રવ કરને પર યાવત્ રોમ ઉચ્છાદને પર બી હિંસાજન્ય દુઃખ ઓર
ભય કા અનુભવ કરતે હૈ ।

કહેવાય છે કર્મથી પ્રતિહત થવાનો અભિપ્રાય એવો છે કે-વર્તમાનકાળમાં
સ્થિતિ અને અનુભાગનો હાસ કરીને તેનો નશ કરવો. અને પ્રત્યખ્યાનનો
અર્થ એ છે કે-પહેલાં કરેલા અતિચારોની નિંદા કરીને તથા અવિવિચ્યાં ન
કરવાનો સંકલ્પ કરીને તેને દૂર કરવા.

ભગવાને પદ્ જીવનિકાર્યોને કર્મબંધનું કારણ કહેલ છે. તે પદ્ જીવનિ-
કાય આ પ્રમાણે છે-પૃથ્વીકાય યાવત્ પ્રસકાય જેમ કંડાથી, હાડકાથી, મૂઢિથી
ઢેખલાથી અથવા ઠાંઠરાથી તાહન કરવામાં આવે તો અથવા ઉપદ્રવ કરવામાં
આવે તો એટલા મુધી કે એક રોમ-રૂંવાડું ઉપાડવાથી પણ અને હિંસાથી
થવાવાળું દુઃખ અને ભયનો અનુભવ થાય છે. એજ પ્રમાણે સધળા પ્રાણીઓ
યાવત્સત્તો પણ કંડા, મુઢિ વિગેરેથી આઘાત કરવાથી તર્જન, તાહન, કર-
વાથી, ઉપદ્રવ કરવાથી યાવત્ રોમ ઉપાડવાથી પણ હિંસાથી થવાવાળા દુઃખ
અને ભયનો અનુભવ કરે છે.

અવસ્થાએ જોયેની કીકા ક્રિ. મુ. મ. ૪ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોપદેશ:

૫૭૧

અર્થ: કથયતિ-મો યથા માં કશ્ચિદ્દંડાદિના તાડયતિ-ઉપદ્રાવયતિ કિં બહુના રોમમાત્રસ્યાપિ ઉત્પાદનેન દુઃસ્વં મયં ચ જાયતે । 'દુઃસ્વેવં જાત્ર સઘ્વે પાળા જાત્ર સઘ્વે સત્તા' હસ્યેવં જાનીદિ સર્વે પ્રાણાઃ સર્વે ભૂતાઃ સર્વે જીવા યાત્રસર્વે સત્તાઃ, 'દંદ્વેગ વા જાત્ર કપાલેન આતોહિજનપાળા વા હમ્મપાળા વા તઝિજન-પાળા વા તાહિજનપાળા વા' દળ્હેન વા યાત્રકપાલેન વા આતોધમાના વા હન્વ-માના વા તર્ણમાના વા તાડયમાના વા યાત્રપદેન-અસ્થના વા સુષ્ટિના વા લેણુના વેતિ પદામાં સંગ્રહઃ 'આથ ઉત્તરવિજનપાળા વા જાત્ર ઓમુસ્તમળમાયમધિ દિસાકુટં દુઃસ્વં મયં સંવેદેતિ' યાત્રુ ઉપદ્રાવ્યપાળા વા યાત્રદ્રોષોત્તનનમાથમપિ દિસાકુટં દુઃસ્વં મયં સંવેદયન્તિ । અપમાશય -યથા માં કશ્ચિદ્ દંડાદિના તાડયતિ, કિં બહુના રોમોત્પાદનમપિ કરોતિ, તદાડતીત્ર મનસિ દુઃસ્વં જાયતે, અહમનુમશામિ દુઃસ્વં પ્રયજ્ઞ, તથૈવ સર્વે જીવા દંડાદિમિસ્તાડયમાનાઃ દુઃસ્વં મયઝ્ઞાડનુભવન્તિ । 'પવં ણત્ત્વા સઘ્વે પાળા જાત્ર સઘ્વે સત્તા ન હંતુન્વા જાત્ર ણ ઉત્તરવેષણ્વા' એવં જ્ઞાત્વા, યથા દંડાદિ મહારો માં દુઃસ્વા કરોતિ, તથાડન્યાનપિ દુઃસ્વાયતે હતિ જ્ઞાત્વા સર્વે પ્રાણાઃ-પ્રાણિનો યાત્રસર્વે સત્ત્વા ન હન્તવ્યા યાત્રન્નોપદ્રાવયિતવ્યાઃ, ન આજ્ઞાપયિતવ્યાઃ ન પરિશ્રદ્ધીતવ્યાઃ ન પરિતાપયિતવ્યાઃ, યાત્રપદેનૈતેપાં પ્રહ-ળમ્, તત્ર ન હન્તવ્યાઃ-દંડાદિમિર્ને તાડયિતવ્યઃ, નાડજ્ઞાપયિતવ્યાઃ-અનભિ-

આશય યહ હૈ-જેસે દંડા આદિ સે મુઝે કોઈ તાડન કરતા હૈ ત્યથા પહુંચાતા હૈ, યહાં તક કિ કોઈ એક રોમ ઉત્પાદના હૈ, ઉસ સમય મન મેં દુઃસ્વ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ઉસ સમય મેં દુઃસ્વ ઓર મય કા અનુભવ કરતા હું, ઉસી પ્રકાર અન્ય સઘ પ્રાણી બી દંડા આદિ સે તાડન કરને પર દુઃસ્વ ઓર મય કા અનુભવ કરતે હૈ ।

તો જેસે દંડમહાર આદિ મેરે લિએ દુઃસ્વપદ હૈ, ઉસી પ્રકાર અન્ય પ્રાણિયોં કો બી દુઃસ્વદાયી હોતા હૈ । એસા જાન કર કિસી બી પ્રાણી યાત્ર કિસી બી સત્ત્વ કા ન હનન કરના ચાહિએ ઓર ન ઉપદ્રવ

હોવાનો આશય એ છે કે--જેમ હંડા વિગેરેથી મને કોઈ તાડન કરે છે, વથા દુઃખ પહોંચાડે છે. એટલે મુખી કે કોઈ એક ફંવાડું પણ ઉખાડે તે વખતે મનમાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. તે વખતે હું દુઃખ અને લાથનો અનુભવ કરું છું. એજ પ્રમાણે બીજા બધા પ્રાણિયોં પણ હંડા વિગેરેથી મારવામાં આવેથી દુઃખ અને લાથનો અનુભવ કરે છે.

જેમ હંડપ્રહાર વિગેરે મારા માટે દુઃખ દેનાર છે, એજ પ્રમાણે બીજા પ્રાણિયોંને પણ તે દુઃખપ્રારક જ હોય છે. આ પ્રમાણે સમજીને કોઈ પણ પ્રાણીનું યાત્ર કોઈ પણ સત્વનું હનન કરવું ન જોઈએ તેમજ ઉપદ્રવ

મતકાર્યેષુ ન પ્રવર્તયિતવ્યાઃ, ન પરિગ્રહોતવ્યાઃ-હમે ભૂત્યાદયો મમેતિ કૃત્વા પરિગ્રહરૂપેણ સ્વાધીનતયા ન સ્વીકૃત્તેવ્યાઃ, ન પરિતાપાયિતવ્યાઃ-અન્નપાનાદ્યવ-રોધેન ગ્રીષ્માતૃગદૌ સ્થાપનેન ચ ન પીડનીયાઃ, નોપશ્રવયિતવ્યાઃ-ન વિવશસ્ત્રા-દિના મારયિતવ્યાઃ । 'एष धर्मे ध्रुवे' एषः-अहिंसारूपो धर्मो निश्चितः 'णिइए' निश्चयः-आद्यस्तरहितः 'सामए' शाश्वतः-सनातन इत्यर्थः । 'समिच्चजोगं' समि-स्य लोकम्-लोकस्वरूपं ज्ञात्वा 'खेएनेहिं' खेदद्वैः-खेदं-परकीपदु खं जानन्तीति खेदद्वैः-तीर्थंकरास्तैः । 'पवेःए' प्रवेदिताः-केशवज्ञानेन दृष्टा कथितः अहिंसा धर्मः । 'एवं से भिक्षु विए पाणाइयायाओ मिच्छादंसणसत्ताओ' एवं से भिक्षुः विरतः प्राणातिपाततो यावद् मिथ्यादर्शनशल्यात् । अहिंसैव परमो धर्म इति ज्ञात्वा प्राणातिपातादारभ्य मिथ्यादर्शनशल्यान्तपापकर्मभि र्विरतो भवति । 'से भिक्षु' स भिक्षुः-अहिंसाधर्मेतत्तत्त्वज्ञः 'णो दंतपक्खालणेणं दंतं पक्खालेज्जा' नो दन्तप्रक्षालनेन दन्तान् प्रक्षालयेत् । 'णो अंजणं' नो अञ्जनम्-

करना चाहिए न उन पर हुकम चलाना चाहिए, न दास आदि बनाकर अपने अधीन बनाना चाहिये और न अन्न पानी आदि में रुकावट डालकर परिताप देना चाहिए और न विष शस्त्र आदि के द्वारा मारना चाहिए । यह अहिंसा धर्म ध्रुव-निश्चिन है, नित्य आदि और अन्त से रहित है, शाश्वत सनातन है । लोक के स्वरूप को जानकर पर-पीड़ा को पहचानने वालों ने अर्थात् तीर्थंकरों ने यह धर्म कहा है । इस प्रकार भिक्षु अहिंसा को परमधर्म जानकर प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शनशल्य पर्यन्त सभी पापों से विरत होता है । अहिंसा धर्म तत्त्व का वेत्ता मुनि दन्तधावन (दातौन) से दांतों का प्रक्षालन न करे । आंखों में अंजन न आंजे । औषध का प्रयोग करके अथवा

પણ કરવો ન જોઈએ. તેના પર હુકમ ચલાવવો ન જોઈએ. દાસ વિગેરે બનાવીને તેઓને પોતાને આધીન બનાવવા ન જોઈએ. તથા આહાર પાણીમાં રોકાણ કરીને પરિતાપ પહોંચાડવો ન જોઈએ તથા વિષ શસ્ત્ર વિગેરે દ્વારા મારવા ન જોઈએ આ અહિંસા ધર્મ ધ્રુવ-નિશ્ચિન છે. નિત્ય આદિ અને અન્ત રહિત-વિનાશો છે. શાશ્વત સનાતન છે. લોકના સ્વરૂપને જાણીને પરપીડાને ઓળખવાગાળાઓએ અર્થાત્ તીર્થંકરોએ આ ધર્મ કહ્યો છે.

આ પ્રમાણે ભિક્ષુ અહિંસાને પરમ ધર્મ સમજીને પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિથ્યાદર્શન શલ્ય સુધીના સપ્રણા પાપોથી વિરત થાય છે. અહિંસા ધર્મને જાણનારા મુનિ દન્તધાવન (દાતણ) થી દાંતોને ન ધોવે આંખોમાં અંજન-ઠાંજન ન આંખે. ઔષધનો પ્રયોગ કરીને અથવા યોગિક ક્રિયાદ્વારા

समपार्थबोधिनी टीका हि. ध्रु. अ. ४ प्रत्याख्यानक्रियोपदेशः

४७३.

अञ्जनेन नेत्रे नाञ्जयेत् । 'नो वमनं' औषधिरवोगेण यौगिकपक्रियया वा वमनं न कुर्यात्, 'णो धूणितं आहते' नो धूयनमपि आददीत-धूपादिमुगन्धितद्रव्येण शरीरं वस्त्रं वा नो वासयेत् । 'से भिक्षु' स भिक्षुः-पूर्वोदीरितगुणविशिष्टः । 'अक्रिय' अक्रियः-सावयव्यापारविरहितः, 'अलस' अलसः-हिंसादिकुत्सित-व्यापाररहितः । 'अक्रोध' अक्रोधः 'जाव' यावत् 'अलोभ' अलोभो-लोभरहितः । 'उपशान्ते' उपशान्तः 'परिनिवृत्ते' परिनिवृत्तः-सर्वपापरहितो भवेत् । 'एव खलु भगवया अस्मा' एव खलु भगवता आख्यातः 'संययन्तिपण्डितद्वयपञ्च-व्यायपापकम्मे' संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा, तत्र वर्तमानकालि-कपापरहितः संयतः, भूतकालिकपापरहितो विरतः, प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा प्रतिहत-स्थित्यनुमागहासेन नाशितं तथा प्रत्याख्यातं पूर्वातिचारनिन्दया भविष्यत्यकरणेन निराकृतं पापं धर्मयेन स तथा, 'अक्रिय' अक्रियः-सावयवमरहितः 'संवृते' संवृतः-आस्रवपरित्यागेन 'एकान्तपण्डित' एकान्तपण्डितः-सर्वपापण्डितः, 'भव' भवति इति भगवता कथितः, 'त्तिवेमि' इत्यहं ब्रवीमि ॥सू० ५॥६७॥
इति श्री-विश्वविख्यातजगद्गुरुवादिपदधूषितवालत्रस्यारि - 'जैनाचार्य' पूज्यश्री-घासीलालब्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य "समपार्थबोधिनी-ख्यातया" व्याख्यासमलङ्कृतम् द्वितीयश्रुतस्कन्धीयाऽऽहारपरिज्ञानाम

चतुर्थोऽध्ययनं समाप्तम् ॥

यौगिक क्रिया के द्वारा वमन न करे। धूप आदि सुगन्धित द्रव्यों से शरीर या वस्त्र को वासित न करे।

उल्लिखित गुणों से सम्पन्न भिक्षु सावयव क्रियाओं से रहित, हिंसा असत्य आदि कुत्सित व्यापारों से रहित, क्रोधमान माया और लोभ से रहित, उपशान्त तथा परिनिवृत्त अर्थात् समस्त पापों से रहित होता है। ऐसे भिक्षु को भगवान् ने संयत, विरत, प्रतिहत प्रत्याख्यातपापकर्मा, अक्रिय, संवृत और एकान्तपण्डित कहा है ॥५॥

द्वितीयश्रुतस्कन्ध का चतुर्थ अध्ययन समाप्त ॥२-४॥

वमन (उल्टी) न करे. धूप विगेरे सुगन्धित द्रव्येथी शरीर अथवा वस्त्रने सुगन्धवाणा न करे.

उपर अताववामां आवेता गुणैथी युक्त भिक्षु सावयव क्रियाय्येथी रहित हिंसा असत्य विगेरे कुत्सित व्यापायेथी रहित क्रोध, मान, माया, अने लोभथी रहित उपशान्त तथा परिनिवृत्त अर्थात् सषणा पापेथी रहित होय छे. अथ भिक्षुने भगवाने संयत, विरत, प्रतिहत प्रत्याख्यात पापकर्मा, अक्रिय, संवृत अने एकान्त पण्डित कहेल छे. ॥सू० ५॥

॥ जीना श्रुतस्कन्धुं येथुं अध्ययन समाप्त ॥२-४॥

॥ અથ દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધસ્ય—પશ્ચમમધ્યયનં પ્રારમ્ભયતે ॥

સામ્પન્નં પશ્ચમમધ્યયનં પ્રારમ્ભયતે, અસ્ય ચાયમભિસમ્બન્ધઃ, ચતુર્થાધ્યયને પ્રત્યાખ્યાનક્રિયોક્તા, સા ચાચારવ્યવસ્થિતસ્ય સતો મવતીતિ અતસ્તદનન્તર-
યાચારશ્રુતાધ્યયનમધિધોયતે । અથવાડનાચારપરિવર્તનેન સમ્યક્પ્રત્યાખ્યાન-
મસ્ત્વદ્ધિતં મવત્પતેડસાચારશ્રુતાધ્યયનં મવતિ, અનેન સમ્બન્ધેનાયાતસ્યાસ્ય
મયમાં ગાયામાહ—

પુલ્ક-આદાય વંમચેરં ચ આસુપન્ને દ્વંમં વહં ।

અસ્મિન્ ધર્મ્મે અણાયારં નાયરેજ્જ કંયાહ વિ ॥૧॥

છાયા--આદાય વ્રહ્મવર્ચ ચ-આશુપન્નં દ્વંમં વહઃ ।

અસ્મિન્ ધર્મે અનાચારં નાચરેચ કદાપિ હિ । ૧॥

પાંચવે અધ્યયન કા પ્રારંભ

અવ પાંચર્થાં અધ્યયન પ્રારંભ ક્રિયા જાતા હૈ । હસકા સંબંધ હસ
પ્રકાર હૈ—ચોથે અધ્યયન મેં પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કા કથન ક્રિયા ગયા
હૈ । પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા આચાર મેં સ્થિત સાધુ મેં હી હો સકની હૈ, અત
એવ પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાકા કથન કરકે આચારશ્રુત નામકે અધ્યયન કહા
જા રહા હૈ । અથવા અનાચાર કા ત્યાગ કરને સે નિર્દોષ સમ્યક્ પ્રત્યા-
ખ્યાન હો સકતા હૈ, અનએવ યહ અનાચાર શ્રુતાધ્યયન મી હૈ । હસ
સંબંધ સે પ્રાપ્ત હસ અધ્યયન કા પ્રથમ સૂત્ર કહતે હૈ—‘આદાય વંમ-
ચેરં ચ’ હસ્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપન્નઃ’ કુશલ પ્રજ્ઞાવાન્ પુરુષ ‘દ્વંમં વહં
-દ્વંમં વહઃ’ હસ અધ્યયન મેં કહે જાને વાલે વચનોંકો ‘વંમચેરં-વ્રહ્મવર્ચ’

પાંચમા અધ્યયનનો પ્રારંભ —

હવે આ પાંચમું અધ્યયન પ્રારંભ કરનામાં આવે છે આનો સંબંધ
આ પ્રમાણે છે.—ચોથા અધ્યયનમાં પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનું કથન કરવામાં આવેલ
છે. પ્રત્યાખ્યાનક્રિયા આચારમાં સ્થિત સાધુમાં જ થઈ શકે છે. તેથી જ પ્રત્યા-
ખ્યાન ક્રિયાનું કથન કરીને આચારશ્રુત નામનું આ પાંચમું અધ્યયન કહેવામાં
આવી રહ્યું છે. અથવા અનાચારનો ત્યાગ કરવાથી નિર્દોષ સમ્યક્ પ્રત્યાખ્યાન
થઈ શકે છે. તેથી જ આ અનાચાર શ્રુત અધ્યયન પણ કહેલ છે. આ
સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલ આ અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર આ પ્રમાણે કહ્યું છે.—

‘આદાય વંમચેરં ચ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપન્નઃ’ કુશલ પ્રજ્ઞાવાન્ પુરુષે તથા ‘દ્વંમં-વહં-દ્વંમં-
વહઃ’ આ અધ્યયનમાં કહેવામાં આવનારા વચનોને તથા ‘વંમચેરં-વ્રહ્મવર્ચ’

समवयर्थबोधिनी टीका द्वि. अ. ५ आचारश्रुतिनिरूपणम्

४७५

अन्वयार्थः—(आशुपन्ने) आशुपन्नः—पटुपन्नः (इमं वइं) इदं वचः—इमां वाचम् (बंमचेरं) ब्रह्मचर्यम्—सत्यतपो भूतद्वयेन्द्रियनिरोधलक्षणं आदाय—परिशृणु (अस्मिन्) अस्मिन् जिनेन्द्रे (धम्मे) धर्मे—सर्वज्ञमणीतधर्मे व्यवस्थितः (कयाइवि) कदापि हि (अणाचारं) अनाचारम्—सावयानुष्ठानरूपम् (नायरेज्ज) नाचरेत्—न कुर्यात् इति ॥१॥

टीका—‘आशुपन्ने’ आशुपन्नः पटुपन्नः—क्षीघ्रबुद्धिः—संसारमार्गः असत्यः, मोक्षमार्गः सत्यः एवं रूपेण सदसद्वस्तुनोर्ज्ञाता पुरुषः ‘इमं वइं’ इदं समस्ताध्ययनेनापि अधीयानं वचः—वाक्यम् तथा—‘बंमचेरं च आदाय’ ब्रह्मचर्यञ्च—सत्यतपोभूतद्वयेन्द्रियनिरोधलक्षणम् आदाय परिशृणु ‘अस्मिन् धम्मे’ अस्मिन्—जिनेन्द्रमतिपादितब्रह्मचर्यात्मकधर्मे व्यवस्थितः । ‘कयाइवि’ कदापि हि—कथमपि तथा ब्रह्मचर्यको ग्रहण करके ‘अस्मिन्—अस्मिन्’ जिनेन्द्र प्रतिपादित इस ‘धम्मे—धर्मे’ धर्ममें स्थित होकर ‘कयाइवि—कदापि हि’ ‘अणाचारं—अनाचारम्’ सावय अनुष्ठान रूप अनाचार ‘नायरेज्ज—नाचरेत्’ न करे ॥१॥

अन्वयार्थ—कुशल प्रज्ञावान् पुरुष इस अध्ययन में कहे जाने वाले वचनों को तथा ब्रह्मचर्य को ग्रहण करके जिनेन्द्र प्रतिपादित धर्म में स्थित हो कदापि अनाचार का सेवन न करे ॥१॥

टीकार्थ—दुःखरूप संसार का मार्ग असत्य है और मोक्ष का मार्ग परम सत्य है, इस प्रकार सत्—असत् वस्तु को जानने वाला बुद्धिमान् पुरुष इस अध्ययन में कहे जाने वाले वचनों को तथा सत्य, तप, जीव-दया, इन्द्रियनिरोध रूप ब्रह्मचर्य को ग्रहण करके जिनेन्द्र भगवान् के

प्रज्ञार्थने श्रद्धा करीने अस्मिन्—अस्मिन्’ जनेन्द्र देवे प्रतिपादन करेस आ ‘धम्मे—धर्मे’ धर्ममां स्थित रह्योने ‘कयाइवि—कदापि हि’ केहि पणु समये ‘अणाचारं—अनाचारम्’ अनाचार ओइले के सावय अनुष्ठान रूप अनाचारतुं ‘नायरेज्ज—नाचरेत्’ सेवन करवुं नहिं ॥१॥

अन्वयार्थ—कुशल प्रज्ञावान् पुरुष आ अध्ययनमां कहेवामां आवतार वचनोने तथा प्रज्ञार्थने श्रद्धा करीने जनेन्द्र भगवाने प्रतिपादन करेस धर्ममां स्थित रह्योने कयारेय अनाचारतुं सेवन न करे ॥१॥

टीकार्थ—दुःखरूप संसारने मार्ग असत्य छे. अने मोक्षने मार्ग परम सत्य छे. आ रीते सत्—असत् वस्तुने मज्जुवावाणा बुद्धिमान् पुरुष, आ अध्ययनमां कहेवामां आववावाणा वचनोने तथा सत्य, तप, अवदया, इन्द्रिय निरोध रूप प्रज्ञार्थने श्रद्धा करीने जनेन्द्र भगवान् द्वारा श्रद्धा करवामां

‘અળાપાર’ અનાચારમ્-આનારપતિકૂઠમાવરણમ્-સાવચાનુષ્ઠાનલક્ષણમ્ ‘નાયરેજ્ઞ’ નાચરેત્ અનાચારસેવનં કથમપિ ન કુર્પાદિતિ ॥ગા.-૧॥

મૂલમ્-અળાપ્યં પરિન્નાય અળવદગ્ગેહ વા પુળો ।

સાસયમસાસય વા, હૃદિ દિટ્ઠિ ન ધારય ॥૨॥

છાયા—અનાદિકં પરિજ્ઞાય અનવદગ્ગેતિ વા પુનઃ ।

શાશ્વતમશાશ્વતં વા હૃદિ દિટ્ઠિ ન ધારયેત્ ॥૨॥

અન્વયાર્થઃ—(અળાપ્યં) અનાદિકમ્-આદિરહિતમ્ (વા પુળો) વા પુનઃ (અળવદગ્ગેહ) અનવદગ્ગમ્-અપર્યવસાનમ્-અનન્તમ્ इति (પરિજ્ઞાય) પરિજ્ઞાય-સર્વ-લોકં પ્રમાણદ્વારા જ્ઞાત્વા (સાસય) શાશ્વતમ્-અશાશ્વતમ્ (અસાસય) અશાશ્વતમ્-નિનશ્વરમ્ (હૃદિ દિટ્ઠિ) इति દિટ્ઠિમ્-પતાદશી-સર્વં એકાન્તનિત્યઃ એકાન્તાનિત્યો વા, इति બુદ્ધિમ્ (વા ધારય) ન ધારયેત્-ન કુર્પાદિતિ ॥૨॥

દ્વારા પ્રકૃપિત હસ ધર્મ મેં સ્થિત હોકર કદાપિ અનાચાર અર્થાત્ કુત્સિત નિષિદ્ધ યા સાવચ આચાર કો સેવન ન કરે ॥૧॥

‘અળાપ્યં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘અળાપ્યં-અનાદિકમ્’ આદિ રહિત ‘વા પુળો-વા પુનઃ’ અથવા ‘અળવદગ્ગેહ-અનવદગ્ગમ્’ અનવદગ્ગ અનન્ત-અન્તરહિત એસા ‘પરિજ્ઞાય-પરિજ્ઞાય’ સર્વલોકકો પ્રમાણ દ્વારા જાનકર ‘સાસય-શાશ્વતમ્’ શાશ્વત હૈ અથવા ‘અસાસય-અશાશ્વતમ્’ અશાશ્વત-નિનશ્વર હૈ ‘હૃદિ દિટ્ઠિ-इति દિટ્ઠિમ્’ એસી એકાન્ત દિટ્ઠિકો ‘ન ધારય-ન ધારયેત્’ ધારણ ન કરે ॥૨॥

અન્વયાર્થ—સમ્પૂર્ણ લોક કો પ્રમાણ કે દ્વારા અનાદિ ઔર અનન્ત જાન કર ગૃહ શાશ્વત હી હૈ યા અશાશ્વત હી હૈ, એસી એકાન્ત બુદ્ધિ કો ધારણ ન કરે ॥૨॥

આવેલા આ ધર્મમાં સ્થિત થઈ ને કોઈ પણ વખતે અનાચાર અર્થાત્ કુત્સિત, નિષિદ્ધ અથવા સાવચ આચારનું સેવન ન કરે. ॥૧॥

‘અળાપ્યં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અળાપ્યં-અનાદિકમ્’ આદિરહિત ‘વા પુળો-વા પુનઃ’ અથવા ‘અળવદગ્ગેહ-અનવદગ્ગમ્’ અનવદગ્ગ-અનન્ત અપર્યવસાન ‘પરિજ્ઞાય-પરિજ્ઞાય’ પ્રમાણ દ્વારા જાણીને ‘સાસય-શાશ્વતઃ’ શાશ્વત જ છે, અથવા ‘અસાસય-અશાશ્વતઃ’ અશાશ્વત જ છે. ‘હૃદિ દિટ્ઠિ-इति દિટ્ઠિમ્’ એવી દિટ્ઠિ ‘ન ધારય-ન ધારયેત્’ ધારણ ન કરે. ॥૨॥

અન્વયાર્થ—સમ્પૂર્ણ લોકને પ્રમાણદ્વારા જાન દિ અને અનન્ત જાણીને આ શાશ્વત જ છે, અથવા અશાશ્વત જ છે. એવી એકાન્ત બુદ્ધિ ધારણ ન કરે. ॥૨॥

ટીકા--‘અણાણ્યં’ અનાદિકમ્-નાદિઃ-પ્રથમોત્પત્તિર્નિધિને यस્ય તદનાદિકમ્-આદિરહિતમ્ । ‘પુણો’ પુનઃ, તથા-‘અણવદગ્મેઙ્’ અનવદયમ્-ન નિધિને અવદયં પર્યન્તં यस્ય સોડનવદયં તદેવં ભૂતમ્ ‘પરિન્નાય’ પરિજ્ઞાય-લોકોડયં ચતુર્દશ-રજ્જ્વાત્મકો ધર્માધર્માદિરૂપો વા અનાદિરન્તરહિતશ્ચેતિ પ્રમાણતઃ ‘સાસણ’ શાશ્વતમેવ-શશ્વદમવતીતિ શાશ્વતમ્-નિત્યં સાંખ્યમતાભિપ્રાયેનાનુત્પન્નસ્થિરૈસ્સ્વભાવમ્ એકાન્તનિત્યમેવાકાશાદિવસ્તુ ‘અસાસણ’ અશાશ્વતમ્-એકાન્તમનિત્યમ્-વિનશ્વરમ્ ‘દિટ્ઠિ’ દટ્ટિમ્-અભિપ્રાયમ્-ઇદન્તદ્ એકાન્તનિત્યમ્ હરન્તદ્ એકાન્તમનિત્યમિતિ દટ્ટિમાગ્રહં ન ધારયેત્ । એતાદૃશં કદાગ્રહં ન કુર્યાત્કથમપિ । કિન્તુ સર્વમેવ વસ્તુ દ્રવ્યરૂપેણ નિત્યં પર્યાયરૂપેણ અનિત્યમિત્યેવ જાનીયાદિતિ ભાવઃ । ૨૥

ટીકાર્થ--જિસકી આદિ પ્રથમ ઉત્પત્તિ-ન હો, યહ અનાદિ કહ-લાતા હૈ । જિસકા અન્ત ન હો ઉસે અનન્ત કહતે હૈ । યહ બૌદ્ધ રજ્જુ પરિમાણ વાલા અથવા ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય મય લોક આદિ ઓર અન્ત સે રહિત હૈ, એસા પ્રમાણ સે જાનકર એસા અભિપ્રાય ધારણ ન કરે કિ યહ નિત્ય હી અથવા અનિત્ય હી હૈ । હમ મકાર કા કદાગ્રહ ધારણ કરના યોગ્ય નહીં હૈ, કયૌંકિ પ્રત્યેક વસ્તુ દ્રવ્ય રૂપ સે નિત્ય ઓર પર્યાયરૂપ સે અનિત્ય હૈ । સાંખ્ય મત કે અનુસાર લોક કમી ઉત્પન્ન નહીં હોના ઓર સદૈવ સ્થિર એક સ્વભાવ મેં રહતા હૈ । બૌદ્ધ મત મેં યહ એકાન્ત વિનશ્વર હૈ અર્થાત્ ક્ષણ ક્ષણ મેં સર્વથા નષ્ટ હોના રહતા હૈ, યહ દોનો એકાન્ત અભિપ્રાય હૈ, અતએવ મિથ્યા હૈ ॥૨૥

ટીકાર્થ--જેની આદિ અર્થાત્ ઉત્પત્તિ ન હોય, તે અનાદિ કહેવાય છે. અને જેનો અન્ત અર્થાત્ નાશ ન હોય, તેને અનન્ત કહે છે. આ ચૌદ રાજુના પ્રમાણવાળા અથવા ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય વાળો લોક-સંસાર આદિ અને અન્ત વિનાનો છે. એ રીતે પ્રમાણથી જાણીને એવો અભિપ્રાય ધારણ ન કરે કે-અ નિત્ય જ છે. અથવા અનિત્ય જ છે. આ પ્રમાણનો કદાગ્રહ-ખોટો આશ્રય ધારણ કરવો યોગ્ય નથી. કેમકે-હરેક વસ્તુ દ્રવ્યપણથી નિત્ય અને પર્યાયપણથી અનિત્ય છે. સાંખ્ય મત પ્રમાણે લોક કયારેય ઉત્પન્ન થતો નથી. અને હંમેશાં સ્થિર એક સ્વભાવમાં રહે છે. બૌદ્ધ મત પ્રમાણે આ એકાન્ત વિનશ્વર-નાશ પામવાવાળો છે. અર્થાત્ ક્ષણે ક્ષણે સર્વથા નાશ પામતો રહે છે. આ બન્ને એકાન્ત અભિપ્રાય છે, તેથી જ તે મિથ્યા છે ॥૨૬॥

મૂલમ્-પૃષ્ઠિ દોહિ ઠાળેહિ વૃવહારો ણ વિજ્ઞઈ ।

પૃષ્ઠિ દોહિ ઠાળેહિ ઐળાચારં તું જાળમ્ ॥૩॥

છાયા—પતાભ્યાં દ્વાભ્યાં સ્થાનાભ્યાં વ્યવહારો ન વિદ્યતે ।

પતાભ્યાં દ્વાભ્યાં સ્થાનાભ્યાં મનાચારસ્તુ જાનીયાત્ ॥૩॥

અન્વયાર્થઃ—‘પૃષ્ઠિ’ પતાભ્યામ્-એકાન્તનિત્યમેકાન્તાડિનિત્યમિત્યમ્યુપગ-
માભ્યામ્ ‘દોહિ’ દ્વાભ્યામ્ ‘ઠાળેહિ’ સ્થાનાભ્યામ્-પન્નાભ્યામ્ ‘વૃવહારો’ વ્યવહારઃ
-શાસ્ત્રીયો લૌકિકો વા ‘જ વિજ્ઞઈ’ ન વિદ્યતે-ન ભવતિ, તથા-‘પૃષ્ઠિ’ પતા-
ભ્યામેવ ‘દોહિ’ દ્વાભ્યામ્-એકાન્તનિત્યત્વસ્વીકારેકાન્તાનિત્યત્વસ્વીકારાભ્યામ્

‘પૃષ્ઠિ દોહિ ઠાળેહિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘પૃષ્ઠિ-પતાભ્યાં’ એકાન્ત નિત્ય ઓર એકાન્ત અનિત્ય
‘દોહિ-દ્વાભ્યાં’ હન દોનો ‘ઠાળેહિ’ સ્થાનાભ્યામ્’ સ્થાનોસે અર્થાત્ પક્ષો
સે ‘વ્યવહારો-વ્યવહારઃ’ શાસ્ત્રીય અથવા લૌકિક વ્યવહાર ‘જ વિજ્ઞઈ
ન વિદ્યતે’ નહીં હોતા । તથા ‘પૃષ્ઠિ-પતાભ્યામ્’ હન ‘દોહિ-દ્વાભ્યામ્’
દોનો ‘ઠાળેહિ-સ્થાનાભ્યામ્’ સ્થાનો સે ‘અળાચારં-અનાચારમ્’ અના-
ચાર ‘જાળમ્-જાનીયાત્’ જાનના ચાહિય । અર્થાત્ એકાન્ત નિત્ય ઓર
એકાન્ત અનિત્ય પક્ષમે સે કિસી એક પક્ષકા સ્વીકાર કરના અનાચાર
હે યહ સર્વજ્ઞ કે આગમ સે બાહર હે ॥૩॥

અન્વયાર્થ—એકાન્ત નિત્ય ઓર એકાન્ત અનિત્ય હન દોનો સ્થાનો
અર્થાત્ પક્ષો સે શાસ્ત્રીય અથવા લૌકિક વ્યવહાર નહીં હોતા । તથા
હન દોનો સ્થાનો સે અનાચાર જાનના ચાહિય । અર્થાત્ એકાન્ત નિત્ય

પૃષ્ઠિ દોહિ ઠાળેહિ’ ધ્યાયિ

શબ્દાર્થ—પૃષ્ઠિ-પતાભ્યામ્’ એકાન્ત નિત્ય અને એકાન્ત અનિત્ય ‘દોહિ
દ્વાભ્યાં’ આ અને ‘ઠાળેહિ-સ્થાનાભ્યામ્’ સ્થાનાયો અર્થાત્ પક્ષોથી ‘વ્યવહારો-વ્ય-
વહારઃ’ શાસ્ત્રીય અથવા લૌકિક વ્યવહાર ‘જ વિજ્ઞઈ-ન વિદ્યતે’ થતો નથી તથા
‘પૃષ્ઠિ-પતાભ્યામ્’ આ ‘દોહિ-દ્વાભ્યામ્’ અને ‘ઠાળેહિ-સ્થાનાભ્યામ્’ સ્થાનાયો
‘અળાચાર-અનાચારમ્’ અનાચાર ‘જાળમ્-જાનીયાત્’ બહુવે । એઈ એ. અર્થાત્
એકાન્ત નિત્ય અને એકાન્ત અનિત્ય પક્ષમાંથી કોઈ એક પક્ષનો સ્વીકાર કરવો
તે અનાચાર છે. આ સર્વજ્ઞના આગમથી બહાર છે તેમ સમજવું. ॥૩॥

અન્વયાર્થ—એકાન્ત નિત્ય અને એકાન્ત અનિત્ય આ અને સ્થાનો
અર્થાત્ પક્ષોથી શાસ્ત્રીય અથવા લૌકિક વ્યવહાર થતો નથી. આ અને

सम्यग्बोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ५ आधारश्रुतनिरूपणम्

५७९

‘ठाणेहि’ स्थानाभ्याम्, ‘अणायारं’ अनाचारम् ‘जाणए’ जानीयादिति। अनयोरे-
कतरस्य स्वीकारे अनाचारो मौनीन्द्रागमबाह्यरूपो भवतीति ३।

टीका—एकान्तनित्याऽनित्यपक्षे व्यवहारो न भविष्यतीति सूत्रकारः स्वयं-
मेव दर्शयति—‘एएहि’ इत्यादि। ‘एएहि’ एताभ्याम् ‘दोहि’ द्वाभ्याम् ‘ठाणेहि’
स्थानाभ्याम्—पक्षाभ्याम्—सर्वं वस्तु एकान्ततो नित्यमेकान्ततोऽनित्यमित्याकारा-
भ्यामित्यावत्, ‘व्यवहारो’ व्यवहारः—लौकिको लोकोत्तरो वा ऐहिकाण्डमिहिक
रूपो यः प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपः ‘ण निज्जइ’ न विद्यते न भवति एकान्तनित्य-
पक्षाऽभ्युपगमे एकान्ताऽनित्यतापक्षाऽभ्युपगमे वा, व्यवहारः शास्त्रीयो वा
लौकिको वा न संभवेत्, ‘एएहि’ एताभ्याम् ‘दोहि’ द्वाभ्याम् ‘ठाणेहि’ स्थाना-
भ्याम्—एकान्तनित्याऽनित्याभ्याम् ‘अणायारं’ तु जाणए’ अनाचारं—मौनीन्द्रागम-
बाह्यरूपं जानीयात्, एकान्तनित्यपक्षाऽभ्युपगमे एकान्तनित्यपक्षाऽभ्युपगमे च
अनाचारो भवति। अत एताभ्यामेवाऽनाचारं जानीयात्। किन्तु—एतद्व्य-
तिरिक्त उभयात्मक एव पक्षः स्वीकर्तव्य इति। सामान्यसमन्वयिनमंशं द्रव्या-

और एकान्त अनित्य पक्ष में से किसी एक पक्ष को स्वीकार करना
अनाचार है। यह सर्वज्ञ के आगम से बाहर है ॥३॥

टीकार्थ—सूत्रकार स्वयं दिखलाते हैं कि एकान्त नित्य और एकान्त
अनित्य पक्ष में व्यवहार नहीं बन सकता। सब वस्तुएं एकान्ततः
नित्य ही हैं अथवा अनित्य ही हैं, इन दोनों पक्षों में से किसी भी
एक पक्ष से लौकिक या लोकोत्तर, इहलोक संबंधी या परलोक संबंधी
प्रवृत्ति निवृत्ति रूप व्यवहार नहीं होता है। अतएव इन दोनों एकान्त
पक्षों के द्वारा अनाचार जानना चाहिए अर्थात् यह दोनों एकान्त पक्ष
जिनागम से बाह्य हैं। इन दोनों से भिन्न कथंचित् नित्य कथंचित्

स्थानाधी अनाचार समझवे। जेधजे. अर्थात् जेकान्त नित्य अने जेकान्त
अनित्य जे जे पक्ष पैरी कोर जे पक्षनो स्वीकार करवे ते अनाचार छे.
आ सर्वज्ञता आगमथी भइर छे ॥३॥

टीकार्थ—सूत्रकार पोते मतवे छे ३—जेकान्त नित्य अने जेकान्त
अनित्य पक्षमां व्यवहार धर्य शकने। नथी सघणी वस्तुओ जेकान्ततः ! नित्य
ज छे. अथवा अनित्य ज छे. आ जेजने पक्षोमांथी कोर पक्ष पक्षथी लौकिक
अथवा लोकोत्तर आलोक संबंधी अथवा परलोक संबंधी प्रवृत्ति निवृत्ति
रूप व्यवहार धते। नथी. तेथी ज आ जेजने जेकान्त पक्षो द्वारा अनाचार
समझवे। जेधजे. अर्थात् आ जेजने जेकान्त पक्ष जिनागमथी भइर छे.

સ્વકમાશ્રિત્ય સ્યાન્નિત્ય ઇતિ મત્તિ, તથા પ્રતિક્ષણં રૂપપરિવર્તનકારિણં વિશેષાંશ-
માશ્રિત્ય સ્યાન્નિત્ય ઇતિ મત્તિ, તદુક્તમ્ -

ઘટમૌલિસુવર્ણાર્થી નાશોત્પાદસ્થિતિષ્વયમ્ ।

શોકપ્રમોદમાધ્યસ્થ્યં જનો યાતિ સદેતુકમ્ ॥

અર્થાત્ કસ્યાશ્ચિદ્રાજકન્યાયાઃ સુવર્ણકલ્પ આસીત્, રાજા ચ સુવર્ણકારદ્વારા વહ્ની
તદ્દીયં સુવર્ણકલ્પં મલિતં કારયિત્વા સ્વકીયરાજકુમારાય તતઃ સુવર્ણાન્ શિરો-
મુકુટં નિર્માપિત્વાન્, રાજકન્યા ચ તં વિષયમવગત્ય શોકાતિશયા જાતા, રાજ-
અનિત્ય પક્ષ હી સ્વીકાર કરને યોગ્ય છે । પ્રત્યેક વસ્તુ સામાન્ય અર્થાત્
દ્રવ્ય અંશ સે સદૈવ વિષ્યમાન રહતી છે, અતઃ નિત્ય છે કિન્તુ ઉત્તકા
વિશેષ અર્થાત્ પર્યાય અંશ ક્ષણ ક્ષણ મેં બદલતા રહતા છે, વહ નહ
પુરાની હોતી રહતી છે, અતઃ અનિત્ય મી છે । કહા મી છે—‘ઘટ
મૌલિ સુવર્ણાર્થી’ ઇત્યાદિ ।

ઘટ મુકુટ ઓર સ્વર્ણ કા અમિલાષી નાશ, ઉત્પાદ ઓર ધ્રુવના પર્યાયો
મેં ક્રમશઃ શોક, પ્રમોદ ઓર મધ્યસ્થમાવ કો પ્રાપ્ત હોતા છે, અતઃ
સિદ્ધ હોતા છે કિ પ્રત્યેક વસ્તુ ઉત્પાદ, વિનાશ ઓર ધ્રોવ્ય સે યુક્ત છે ।
તાત્પર્ય યહ છે કિ વલ્પના કીજિય- એક રાજા કો એક પ્રિય લડકી છે ઓર
એક ગુણવાન્ લડકા છે । લડકી કા સ્વર્ણ કા બના ઘટ છે, રાજાને ઉત્ત
સ્વર્ણમય ઘટકો સુવર્ણકાર દ્વારા મલવાકર રાજકુમારકે લિયે મુકુટ બન-
વાયા છે । એસી સ્થિતિ મેં ઘટકો મિટાકર મુકુટ બનવાયા જાને સે લડકી કો

આ અન્નેથી જૂદા કથચિત્ નિત્ય કથચિત્ અનિત્ય પક્ષ જ સ્વીકાર કરવાને
યોગ્ય છે. દરેક વસ્તુ સામાન્ય અર્થાત્ દ્રવ્ય, અંશથી હંમેશાં વિષ્યમાન રહે
છે. તેથી જ તે નિત્ય છે. પરંતુ તેના વિશેષ અર્થાત્ પર્યાય અંશ ક્ષણ
ક્ષણમાં બદલાતા રહે છે. તે નવીન અને જૂના થતા રહે છે. તેથી જ અનિત્ય
પક્ષ છે. કહ્યું પણ છે—‘ઘટમૌલિ સુવર્ણાર્થી’ ઇત્યાદિ

ઘટ, મુશુટ, અને સોનાની ઇચ્છાવાળા નાશ, ઉત્પાદ અને ધ્રુવપણું
પર્યાયોમાં ક્રમથી શોક, પ્રમોદ-આનંદ અને મધ્યસ્થ ભાવને પ્રાપ્ત થાય છે.
તેથી જ સિદ્ધ થાય છે. કે-દરેક વસ્તુ ઉત્પાદ, વિનાશ અને ધ્રોવ્યથી યુક્ત છે.
કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—કલ્પના કરો કે-એક રાજાને એક પ્રિય પુત્રી છે,
અને એક શુભિચલ પુત્ર છે; પુત્રીના સે નાનો ઘડો છે, રાજાએ તે સે નાના
ઘડાને સોની પાંસે ગળાવીને કુમાર માટે તેનો મુશુટ બનાવ્યો. આ સ્થિતિમાં
ઘડાને કાંચીને (ઘટ રૂપથી મટાડીને) મુકુટ બનાવવાથી તે છાંદસીને દુઃખ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૫ આચાર્યશ્રુતનિરૂપણમ્

૪૮૧

કુમારશ્ચ સુવર્ણમુકુટલાભાત્ પ્રમોદાતિશયં પ્રભેમે, રાજા ચ ન શોકવાન ન વ્ય
પ્રમોદવાન કિન્તુ શોકપ્રમોદમાધ્યસ્થયં ઘટઃ ઘટસ્ય નાશેડપિ તદીયસુવર્ણસ્ય લાદ-
વસ્થ્યાત્ । તથ યદિ પદાર્થ એકાન્તતો નિત્ય સ્તદા રાજકન્યાયાઃ કથં શોકઃ,
યદિ ચ એકાન્તતોડનિત્ય સ્તદા રાત્રકુમારસ્ય કથં હર્ષાતિશયઃ, રાણ્યશ્ચ શોકપ્રમો-
દાવપિ ન જાતૌ, ઇત્યપિ કથમ્, તસ્માત્ પદાર્થઃ કથશ્ચિન્નિત્યઃ કથશ્ચિદનિત્યઃ,
અયમેવ પક્ષઃ શ્રેયાન્, ન તુ એકાન્તતો નિત્યઃ, એકાન્તતોડનિત્યશ્ચેતિ પક્ષઃ,
વ્યવહારવિરુદ્ધત્વાદનાચારત્વાચ્ચ તદેવં નિત્યાડનિત્યપક્ષયો વ્યવહારો ન વિચિત્રે
અનયોરેવ અનાચારં જ્ઞાનીયાદિતિ ॥૬૦ ॥

પૂર્ણમ્—સમુચ્છિંહિતિ સંત્રારો સદૈવે પાળા અળેલિંસા ।

ગુંઠિયા વૈ ભવિસ્સંતિ સાસયંતિવં ણો વૈપ ॥૪॥

છાયા—સમુચ્છેત્સ્યન્તિ શાસ્તારઃ સર્વે પાળા અનીદશાઃ ।

ગ્રન્થિકા ના ભવિષ્યન્તિ શાશ્વતા ઇતિ નો વદેત ॥૪ ॥

શોક હોતા હૈ, કયોંકિ ઉસકી અમીષ્ટ વસ્તુ નષ્ટ હોતી હૈ, લડકે કો પ્રસન્નતા હોતી હૈ, કયોંકિ ઉસકી દૃષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત હોતી હૈ ઓર સ્વયં રાજા મધ્યસ્થ રહતા હૈ, કયોંકિ ઉસકી દૃષ્ટિ મેં સોના સોને કે રૂપ મેં કાયમ હી હૈ, ન ઉસકા વિનાશ હુઆ હૈ ન ઉત્પત્તિ હુઈ હૈ । હસ પ્રકાર પ્રત્યેક વસ્તુ વિનાશ ઉત્પાદ ઓર સ્થિતિશીલ હી હૈ । યદિ વસ્તુ ત્રિરૂપ ન હોતી તો હન તીનોં વ્યક્તિયોં કે મન મેં તીન પ્રકાર કી ભાવનાએ ઓર તજ્જનિત શોક, પ્રમોદ ઓર માધ્યસ્થ કયોં હોના હૈ ? હસસે સ્પષ્ટ હૈ કિ પ્રત્યેક વસ્તુ કથંચિત્ નિત્ય ઓર કથંચિત્ અનિત્ય હૈ ॥૩॥

થાય છે. કેમકે—તેની પ્રિય વસ્તુનેા નાશ થાય છે. અને છોકરેા ખુશી થાય છે, કેમકે—તેને પ્રિય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે. તથા સ્વયં રાજા મધ્યસ્થ—તટસ્થ રહે છે. કેમકે તેની દૃષ્ટિમાં સોનાં સોનારૂપેથી કાયમ જ છે. તેના નાશ થયેા નથી, તથા ઉત્પત્તિ પણ થઈ નથી. આ પ્રમાણે દરેક વસ્તુ વિનાશ ઉત્પત્તિ અને સ્થિતિના સ્વભાવ વાળી જ છે. જો વસ્તુ ત્રણે રૂપવાળી ન હોત, તો આ ત્રણે વ્યક્તિયેાના મનમાં ત્રણ પ્રકારની ભાવનાઓ અને તેનાથી થવાવાળા શોક, આનંદ અને માધ્યસ્થ—તટસ્થ પણ કેમ થાત ? આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે—દરેક વસ્તુ કથંચિત્ નિત્ય અને કથંચિત્ અનિત્ય છે. ॥૨૦૩॥

સુ. ૬૧

અન્વયાર્થ:—સત્ધારો) શાસ્તાર:—શાસનસ્ય પ્રવર્ત્તયેતાર:—તીર્થંકરા: ।
 સ્વનુયાયિનઃ મહ્યજીવા: (મમુચ્છિદ્ધિતિ) સમુચ્છેત્સ્યન્તિ સઘં પ્રાપ્સ્યન્તિ અથવા

‘સમુચ્છિદ્ધિતિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સત્ધારો-શાસ્તાર:’ શાસ્તા અર્થાત્ શાસનકે પ્રવર્ત્તક તીર્થંકર તથા उनके अनुयायी मध्य जीव ‘समुच्छिद्वि-समुच्छे-
 स्तान्ति’ उच्छेदको प्राप्त होंगे अर्थात् कालक्रमसे सभी मुक्ति प्राप्त कर-
 लेंगे सबके मुक्त हो जाने पर जगत् जीवों से शून्य अर्थात् मध्यजीवों
 से रहित हो जायगा, क्यों कि काल की आदि और अन्त नहीं है ।
 अथवा ‘सर्वे पाणा-सर्वे प्राणा:’ सभी जीव ‘अणेलिसा-अनीदृशा:’
 परस्पर विसदृश हैं, सभी जीव ‘गंडिया-ग्रन्थिका’ कर्मों से बद्ध ही
 ‘मविस्सन्ति-मविष्यन्ति’ रहेंगे अथवा ‘सामयेति व णो वण-शाश्वता
 इति नो वदेत्’ सर्वजीव शाश्वत ही है, ऐसा नहीं कहना चाहिए । यदि
 सब जीव मुक्त हो जाएं तो जगत् जीवशून्य होने से जगत् ही नहीं रहेगा
 अतएव ऐसा कहना उचित नहीं है, ऐसा भी नहीं कहना चाहिए की
 सभी जीव कर्मबद्ध ही रहेंगे अथवा तीर्थंकर सर्वदा स्थित रहेंगे यह
 सब एकान्त वचन मिथ्या है ॥४॥

अन्वयार्थ— शास्ता अर्थात् शासन के प्रवर्तक तीर्थंकर तथा उनके

‘समुच्छिद्वि’ इत्यादि

शબ્દાર્થ—‘સત્ધારો-શાસ્તાર:’ શાસ્તા અર્થાત્ શાસનના પ્રવર્તાવવાવાળા
 તીર્થંકર તથા તેઓના અનુયાયી મધ્ય જીવો ‘સમુચ્છિદ્ધિતિ-સમુચ્છેત્સ્યન્તિ’
 ઉચ્છેદને પ્રાપ્ત કરશે. અર્થાત્ કલક્રમથી સઘળા મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લેશે.
 બધા મુક્ત થઈ ગયા પછી જગત્ જીવોથી શૂન્ય અર્થાત્ મધ્ય જીવો વગરનું
 બની જશે કેમકે-કાળની આદિ અને અંત હોતો નથી. અથવા ‘સર્વે પાણા
 સર્વે પ્રાણા:’ સઘળા જીવો ‘અણેલિસા-અનીદૃશા:’ અન્યે:અન્ય વિસદૃશ છે.
 બધા જીવો ‘ગંડિયા-ગ્રન્થિકા.’ કર્મોથી બદ્ધ જ ‘મવિસ્સન્તિ મવિષ્યન્તિ’ રહેશે.
 અથવા ‘સામયેતિ વ ણો વણ-શાશ્વતા’ એવો વચન આપ્યો છે. શાશ્વત જ છે.
 તેમ કહેવું ન જોઈએ બે બધા જ જીવો મુક્ત થઈ જાય તો જગત્ જીવ
 વગરનું થવાથી જગત્ જ રહેશે નહીં તેથી જ તેમ કહેવું બરાબર નથી. એમ
 પણ કહેવું ન જોઈએ કે-સઘળા જીવો કર્મબદ્ધ જ રહેશે. અથવા તીર્થંકર
 હંમેશાં સ્થિત રહેશે. આ બધા એકાન્ત વચનો મિથ્યા છે. ૥૪૥

અન્વયાર્થ—શાસ્તા અર્થાત્ શાસન પ્રવર્તાવનાર તીર્થંકર તથા તેમના

सर्वे भव्यजीवाः सिद्धिं गमिष्यन्ति कालक्रमेण, तदा—सर्वेषु मुक्तेषु कालस्याऽ-
नाद्यनन्तत्वात्ततो जगज्जीवविरहितं स्यात् । 'सर्वे प्राणाः' सर्वे प्राणाः प्राणिनः
यावज्जीवाः (अणेलिसा) अनीदृशाः—विसदृशाः विभिन्ना इति यावत् । (गंठिया वा)
ग्रन्थिका वा (मविस्संति) मविष्यन्ति—ग्रन्थिकर्म तदन्तः सर्वे जीवा मविष्यन्ति ।
बद्धा एव स्थास्यन्ति इत्यर्थः । (सासयंति वणो वण) शाश्वता इति नो वदेत्, सर्वे
जीवा मुक्ता मविष्यन्ति तदा जगदुच्छिन्नं स्यात्, जीवरहितत्वात् । अथवा सर्वे बद्धा
एव स्थास्यन्ति तीर्थकराः सर्वदा स्थास्यन्त्येव इत्येकान्तवचनं नो वक्तव्यमिति ॥१॥

टीका—'स्त्यारो' शास्तरः भव्याश्च 'समुच्छिद्धिं' समुच्छेत्स्यन्ति—
उच्छेदं कर्मबन्धनराहित्यं प्राप्स्यन्ति सर्वभव्यानां मुक्तिगमनेन भव्यशून्यो लोकः
स्थादिति, एवम् 'सासयंति व' शाश्वताः—निस्थाः सर्वदा अवस्थायिन एव भवि-
ष्यन्ति इत्यपि 'नो वण' नो वदेत् तथा—'सर्वे प्राणाः' सर्वे प्राणाः जीवाः 'अणे-

अनुयायी भव्य जीव उच्छेद को प्राप्त होंगे अर्थात् कालाक्रम से सभी
मुक्ति प्राप्त कर लेंगे । सब के मुक्त हो जाने पर जगत् जीवों से
अर्थात् भव्य जीवों से रहित हो जायगा, क्योंकि काल की आदि
और अन्त नहीं है । अथवा सभी जीव परस्पर विसदृश हैं, सभी जीव
कर्मों से बद्ध ही रहेंगे, सब जीव शाश्वत ही हैं, ऐसा नहीं कहना
चाहिए । यदि सब जीव मुक्त हो जाएं तो जगत् जीवशून्य होने से
जगत् ही नहीं रहेगा अतएव ऐसा कहना उचित नहीं है । ऐसा भी
नहीं कहना चाहिए कि सभी जीव कर्मबद्ध ही रहेंगे अथवा तीर्थकर
सदैव स्थित रहेंगे । यह सब एकान्त वचन मिथ्या हैं ॥१॥

टीकार्थ—तीर्थकर और भव्य जीव उच्छेद को प्राप्त हो जाएंगे अर्थात्
कर्मबन्धन से रहित होकर मोक्ष में चले जाएंगे, तब यह लोक भव्य-
जीवों से शून्य हो जाएगा । अथवा तीर्थकर और सब भव्य जीव सदैव

अनुयायी भव्य जीव उच्छेदने प्राप्त થશે. અર્થાત્ કાલક્રમથી બધા જ મુક્તિ
પ્રાપ્ત કરી લેશે બધા જ મુક્ત થયા પછી જગત્ જીવોથી અર્થાત્ ભવ્ય જીવોથી
રહિત બની જશે. કેમકે કાળની આદિ અને અન્ત નથી. બધા જીવો પરસ્પર
વિસદૃશ અથવા બધા જ જીવો કર્મોથી બદ્ધ જ રહેશે. બધા જ જીવો શાશ્વત જ
છે. તેમ કહેવું ન જોઈએ. જો બધા જ જીવો મુક્ત થઈ બધા તો જગત્ જીવ
શૂન્ય થવાથી જગત જ નહીં રહે તેથી જ તેમ કહેવું યોગ્ય નથી. એમ પણ
કહેવું ન જોઈએ કે બધા જીવો કર્મબદ્ધ જ રહેશે. અથવા તીર્થંકર સદા
ઠાયમ જ રહેશે. આ બધા એકાન્ત વચનો મિથ્યા છે. ॥૧॥

ટીકાર્થ—તીર્થંકર અને ભવ્ય જીવો ઉચ્છેદને પ્રાપ્ત થઈ જશે અર્થાત્
કર્મના બંધ વિનાના થઈને મોક્ષમાં જશે. ત્યારે આ લોક ભવ્ય જીવો

લિતા' અનીદશા:-ત્રિસદ્ગા:-વિલક્ષણા એવ ન કથચ્છિત્ તેષાં પરસ્પરં સાદૃશ્ય-
મસ્તિ इत्यपि नो वदेत्, तथा-‘गंठिया वा भविस्संति’ ग्रन्थिका वा भविष्यन्ति
कर्मग्रन्थयुक्ता एव सर्वे जीवा भविष्यन्ति इत्यपि नो वदेत् ॥४॥

મૂલમ્-‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं ववहारो ण विज्जइ ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं अणायारं तु जाणए ॥५॥

હાયા-‘एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां व्यवहारो न विद्यते ।

एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्याम् अनाचारन्तु जानीयात् ॥५॥

સ્થિત હી રહે'ગે-કોઈ મોક્ષ નહીં પ્રાપ્ત કરેગા, એસા નહીં કહના યાહિએ ।
સમી પ્રાગી પરસ્પર વિલક્ષણ હી હૈ, ડનમેં કિચ્છિત્ ખી સમાનતા નહીં
હૈ, એસા ખી નહીં કહના યાહિએ ॥૪॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘एएहिं-एताभ्याम्’ इन ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ दोनों एकान्त
नित्य और एकान्त अनित्य ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षों से ‘ववहारो-
व्यवहारः’ शास्त्रीय अथवा लौकिक व्यवहार ‘ण विज्जइ-न विद्यते’
संभवित नहीं है अतएव ‘एएहिं-एताभ्याम्’ इन ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ दोनों
‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षों के सेवनको ‘अणायारं-अनाचारं’ अनाचार
‘जाणए-जानीयात्’ जानना चाहिए, कल्याणकी अभिलाषा रखने
वाले को किसी भी एकान्त पक्षका अवलम्बन नहीं करना चाहिए ५ ।

વિનાનો થઈ જશે. અથવા તીર્થ'કર અને સધળા સઘ્ય એવો હું મેંશા સ્થિત
જ રહેશે. કોઈ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરશે નહીં તેમ કહેવું ન જોઈએ. સધળા
પ્રાણીયો પરસ્પર વિલક્ષણ જ છે. તેઓમાં કિચિત્ પણ સરખા પણ નથી.
તેમ પણ કહેવું ન જોઈએ. ॥૪૦૪॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘एएहिं-एताभ्याम्’ आ ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ અને એકાન્ત નિત્ય
અને એકાન્ત અનિત્ય ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षोत्थी ‘ववहारो-व्यवहारः’ शास्त्रीय
अथवा लौकिक व्यवहार ‘ण विज्जइ-न विद्यते’ संभवित नहीं तेथी ज ‘एएहिं-
एताभ्याम्’ आ ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ અને “ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षाना सेवनने
‘अणायारं-अनाचारम्’ अनाचार ‘जाणए-जानीयात्’ लक्ष्यवे जेई जे. कल्याणकी
धनिका राभवावाणाजे कौई ऐकान्त पक्षतुं अवलम्बन करवुं न जेई जे. ॥५॥

અન્યથાર્થ-આ અને એકાન્ત નિત્ય અને એકાન્ત અનિત્ય પક્ષોત્થી
શાસ્ત્રીય અથવા લૌકિક વ્યવહાર સંભવિત નથી. તેથી જ અને એકાન્ત

अन्वयार्थः—(एएहिं) एताभ्याम् (दोहिं) द्वाभ्याम्—एकान्तनित्याऽनित्याभ्याम् ‘ठाणेहिं’ स्थानाभ्याम्—पक्षाभ्याम् (व्यवहारो) व्यवहारः—शास्त्रीयो लौकिको वा (ण विज्जइ) न विद्यते—न संभवति, (एएहिं) एताभ्याम् ‘दोहिं’ द्वाभ्याम् (ठाणेहिं) स्थानाभ्याम् अवलम्बिताभ्याम् (अणायारं तु) अनानारन्तु—अक्रमम् (जाणए) जानीयात्, अत एकान्तः पक्षो न सेव्यः श्रेयोऽर्थिमिः । एकान्ततया—एकतरपक्षाऽवलम्बनामिनिवेशो न श्रेयान् ॥५॥

टीका—‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां सर्वे शास्त्रारः सयं यास्यन्ति शाश्वता वा भविष्यन्ति, यद्वा—सर्वे प्राणिनोऽतीदृशाः विसदृशाः, तथा—सर्वे ग्रन्थिना एव भविष्यन्ति इत्याकाराभ्यां पक्षाभ्याम् ‘व्यवहारो ण विज्जइ’ व्यवहारो न विद्यते, अप्रमावः—यदुक्तं सर्वे शास्त्रारः सयं यास्यन्ति तदयुक्तं क्षयकारणभूतस्य कर्मणोऽभावात् न वा सर्वे शास्त्रारः शाश्वता एव,

अन्वयार्थ—इन दोनों एकान्त निष्ठ और एकान्त अनिष्ठ पक्षों से शास्त्रीय अथवा लौकिक व्यवहार संभवित् नहीं है । अतएव दोनों एकान्त पक्षों के सेवन को अनाचार जानना चाहिए । कल्याण की अभिलाषा रखने वाले को किसी भी एकान्त पक्ष का अवलम्बन नहीं करना चाहिए ५ ।

टीकार्थ—सभी तीर्थंकर क्षय को प्राप्त हो जाएंगे या सिद्धि प्राप्त कर लेंगे अथवा सब शाश्वत ही हैं, सभी प्राणी सर्वथा विसदृश ही हैं, सब जीव सकर्मक ही रहेंगे, इस प्रकार के दोनों एकान्त पक्षों से व्यवहार नहीं हो सकता । भाव यह है—सभी शास्त्रा तीर्थंकरों का क्षय हो जाएगा, यह कहना अयुक्त है, क्योंकि क्षय के कारणभूत कर्म का अभाव है । सब शास्त्रा शाश्वत ही हैं, यह कहना भी समीचीन नहीं है, क्योंकि भवस्थकेवली—अर्हन्त सिद्धिगमन करते हैं, अर्थात्

पक्षान्ता सेवनने अनानार सभज्यो जेष्ठो कल्याणुनी अभिलाषा राभावाणाओ केष्ठ पक्ष ओकान्त पक्षनु अवलम्बन करवुं न जेष्ठो. ॥५॥

टीकार्थ—सधणा तीर्थंकरो क्षयने प्राप्त थछ जशे. अथवा सिद्धिने प्राप्त करी लेशे. अथवा अथा शाश्वत ज छे. सधणा प्राणिओ सर्वथा विसदृश ज छे. सधणा ओवो सकर्मक ज रहेशे आ प्रमाद्येता अन्ने ओकान्त पक्षोथी व्यवहार थछ शकते नथी. कडेवानो भाव ओ छे के—सधणा शाश्वत करवावाणा तीर्थंकरानो क्षय थछ जशे. तेम कडेवुं ते अयोग्य छे. केमके—क्षय थवाना कारण भूत कर्मनो अभाव छे सधणा शासन करवावाणा तीर्थंकरो शाश्वत ज छे. तेम कडेवुं ते पक्ष योग्य जराय नही. केमके—भवभो

મવસ્થકેવલિનાં શાસ્ત્રાં સિદ્ધિગમનમદ્વાત્ ન શાશ્વતાઃ, અતઃ પ્રવાહાઽપેક્ષયા
શાશ્વતત્વં વ્યક્ત્યપેક્ષયા અશાશ્વતત્વં ન 'પ્રાહિ દોહિ ઠાણેહિ અઘાચારં તુ જાગણ'
પ્રતાપચામેર દ્વાભ્યાં સ્થાનાભ્યામનાનારં તુ જાનીયાત્ અયં માનઃ-સર્વે પ્રાણા
અનીદશા इत्यपि ન વક્તવ્યમ્ સર્વે જીવાઃ કર્મપરાધીનતયા વિલક્ષણા અપિ સમાના
અપિ એતદેવ વક્તવ્યં ન તુ એકાન્તપક્ષઃ સ્વીત્તવ્યઃ । ન વા ગ્રન્થિકા એવ મવિ-
વ્યન્તિ इत्यपि ન વક્તવ્યમ્ ઉલ્લસિતવીર્યતયા કેવન ગ્રન્થિરહિતાઃ કેચન તયા
વિધપરિણામાભવાદ્ ગ્રન્થિયુક્તા એવેતિ ૫ ।

મૂળ- 'જે કેઈ જુડુગા પાળા અંદુવા સંતિ મેહાલયા ।

સરિસં તેસિં 'વેરંતિ અસરિસંતી ય ણો વણ ॥૬॥

મોક્ષ મેં જાહે જાતે હૈં, અતએવ વે શાશ્વત નહીં હૈં જાં પ્રવાહ કી અપેક્ષા
જાહે શાશ્વત કહા જાય કિન્તુ વ્યક્તિ કી અપેક્ષા અશાશ્વત હૈં । અતએવ
દોનોં એકાન્ત પક્ષોં કે સેવન સે અનાચાર જાનના યાહિયે ।

સઘ પ્રાણી વિસદશ હી હૈં, એસા બી નહીં કહના યાહિયે । સઘ
જીવ કર્મોં કે અધીન હોને કે કારણ વિલક્ષણ હોને પર બી સ્વભાવતઃ
સમાન હૈં । અતએવ ઝનમેં શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ-ચૈતન્ય કી અપેક્ષા સે
સમાનતા બી હૈ ઓર કર્મોદય આદિ કી વિસદશતા કે કારણ અસ-
માનતા બી હૈ । સઘ જીવ સકર્મક હી રહેંગે, યહ કહના બી ઠીક
નહીં, કયોં કિ ઓર્યે કા ઉલ્લાસ હોને પર કોઈ જીવ નિષ્કર્મદશા કો
બી પ્રાપ્ત કરેંગે, કિન્તુ જો અબળ્ય હૈં અથવા બળ્ય હોને પર બી સમુ-
ચિત સામગ્રી નહીં પ્રાપ્ત કરેંગે, વે સકર્મ રહેંગે ॥૫॥

રહેવા વાળા કેવલી અર્કંત સિદ્ધિ ગમન કરે છે. અર્થાત્ મોક્ષમાં જાય છે.
તેથી જ તેઓ શાશ્વત નથી. હા, પ્રવાહની અપેક્ષાએ ભરે શાશ્વત કહેવામાં
આવે. પરંતુ વ્યક્તિની અપેક્ષાથી અશાશ્વત છે. તેથી જ બન્ને એકાન્ત
પક્ષના સેવનથી અનાચાર સમજવો ભેદએ સઘળા પ્રાણિયો વિસદશ જ છે.
તેમ પણ કહેવું ન ભેદએ. સઘળા જીવો કર્મને આધીન હોવાના કારણે
વિલક્ષણ હોતા છતાં પણ સ્વભાવથી સરખા જ છે, તેથી જ તેઓમાં શુદ્ધ
આત્મસ્વરૂપ ચૈતન્યની અપેક્ષાથી સમાનપણું છે. અને કર્મોદય વિગેરેના
વિસદશ પણથી અસમાન પણું પણ છે સઘળા જીવો સકર્મક જ રહેશે. તેમ
કહેવું પણ ઠીક નથી. કેમકે-વીર્યને ઉલ્લાસ થવાથી કોઇ જીવ નિષ્કર્મ
દશાને પણ પ્રાપ્ત કરશે. પરંતુ જે અબળ્ય છે, અથવા બળ્ય હોવા છતાં પણ
યોગ્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત નહીં કરી શકે તેઓ સકર્મ રહેશે. ॥૫॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. મુ. મ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૮૭

છાયા--યે કેચિત્શુદ્ધકાઃ પ્રાણા અથવા સન્તિ મહાલયાઃ ।

સદશ્નં તેષાં વૈરમિતિ અસદશ્નમિતિ ચ નો વદેત્ ૬ ।

અન્વયાર્થઃ--(જે કેફ) યે કેચિત્ (સુદ્ધગા) શુદ્ધકાઃ--એકેન્દ્રિયાઃ અલપચરોર-
વશ્તો વા, (પ્રાણા) પ્રાણાઃ--યાણિનો જીવાઃ, (અદુવા) અથવા--યે કેચિત્ (મહા-
લયા) મહાલયાઃ--વિશિષ્ટદેહવન્તઃ પચ્ચેન્દ્રિયા અશ્વપજાદયઃ 'સંતિ' સન્તિ--વિઘ્નન્તે
(તેસિ) તેષામ્-શુદ્ધાણાં મહાલયાનાં વા (સરિસં) સદશ્નમ્--સમાનમેરુક્ષકક્ષેવ

'જે કેફ સુદ્ધગા પ્રાણા' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--'જે કેફ-યે કેચિત્' જો એકેન્દ્રિય આદિ 'સુદ્ધગા-શુદ્ધકાઃ'
શુદ્ધ લઘુકાયવાળે 'પ્રાણા-પ્રાણાઃ' પ્રાણી છે 'અદુવા-અથવા' અથવા જો
કોઈ 'મહાલયા-મહાલયાઃ' ઘોડા હાથી આદિ મહાકાય 'સંતિ-સન્તિ'
પચ્ચેન્દ્રિય પ્રાણી છે 'તેસિ-તેષામ્' उन दोनों की हिंसा से 'સરિસં-સદ-
શમ્' સમાન હી વૈર હોતા છે । અથવા 'અસરિસં-અસદશમ્' અસમાન
વૈર-વૈરમ્' વૈર હોતા છે 'સિ-ઈતિ' ऐसा 'જો વપ-નો વદેત્' नहीं
કહના चाहिए अर्थात् लघुकाय और महाकाय प्राणिका घात करनेसे
समान ही हिंसा होती है, ऐसा एकान्त कथन नहीं करना चाहिए और
उनका घात करने पर असमान ही हिंसा होती है, ऐसा एकान्त वचन
भी नहीं बोलना चाहिए ॥गा०६॥

અન્વયાર્થ--જો એકેન્દ્રિય આદિ શુદ્ધ લઘુકાયવાળે પ્રાણી છે અથવા
જો કોઈ અશ્વહાથી આદિ મહાકાય પચ્ચેન્દ્રિય પ્રાણી છે, उन दोनों की

'જે કેફ સુદ્ધગા પ્રાણા' इत्यादि

શબ્દાર્થ--'જે કેફ-યે કેચિત્' એ એકેન્દ્રિય વિગેરે 'સુદ્ધગા-શુદ્ધકાઃ'
શુદ્ધ લઘુકાયવાળા 'પ્રાણા-પ્રાણાઃ' પ્રાણી છે, 'અદુવા-અથવા' અથવા એ ડોઠ
'મહાલયા-મહાલયાઃ' હાથી ઘેડા વિગેરે મહાકાય-મોટા શરીરવાળા 'સંતિ-
સન્તિ' પચ્ચેન્દ્રિય પ્રાણી છે. 'તેસિ-તેષામ્' તે બન્નેની હિંસાથી 'સરિસં-સદ-
શમ્' સમાન જ વૈર થાય છે, અથવા 'અસરિસં-અસદશમ્' અસમાન 'વૈર-
વૈરમ્' વૈર થાય છે 'સિ-ઈતિ' એ પ્રમાણે 'જો વપ-નો વદેત્' કહેવું ન
જોઈએ. અર્થાત્ લઘુકાય અને મહાકાય (નાના મોટા) પ્રાણીના ઘાત કરવાથી
સરખી જ હિંસા થાય છે. એ પ્રમાણે એકાન્ત કથન કરવું ન જોઈએ.
અને તેના ઘાત કરવાથી અસમાન હિંસા જ થાય છે, એ પ્રમાણે એકાન્ત
વચન પણ બોલવું ન જોઈએ. ॥ગા૦૬॥

અન્વયાર્થ--એ એકેન્દ્રિય વિગેરે શુદ્ધ લઘુકાયવાળા પ્રાણી છે. અથવા
એ ઘોડા હાથી વિગેરે મહાકાય પચ્ચેન્દ્રિય પ્રાણી છે. એ બન્નેની હિંસાથી

(અસરિસં) અમદશં વા (વેરંતિ) વૈરં દિસનમિતિ (ળો વણ) इत्येवं नो वदेत् अनयो लघुदीर्घकायवतो जीवयोर्मारणे समाना हिंसा भवतीत्यपि एकान्तवचनं न वदेत्-न वक्तव्यं भवेत् । तथाऽनयोर्मारणे विभिन्नैव हिंसा जायते, इत्यपि एकान्तवचनं न वाच्यम् किन्तु-हिंसेति मत्वा अनेकान्तवचनमेव प्रयोक्तव्यमिति ६।

ટીકા--'જે કે' યે કેચિત્ 'સુદ્ધમા' હુદ્રકાઃ-લઘુકાયાઃ 'પાણી' પ્રાણિનઃ એકેન્દ્રિયદ્વીન્દ્રિયાદયોઽલ્પકાયા વા પચ્ચેન્દ્રિયજીવા મૂષકાદયઃ 'અદુના' અથવા 'મહાલયા' મહાલયાઃ-દીર્ઘશરીરાઃ-હસ્ત્યાદયઃ 'સંતિ' સન્તિ-વિચ્યન્તે 'તેસિ' તેષામ્-હુદ્રકાયાનાં કુન્થાદીનામ્ મહાકાયાનાં હસ્ત્યાદીનાં ચ હનને 'સરિસં વેરં' સદશમ્-તુલ્યં સમાનમેવ વૈરં કર્મબંધઃ વૈરં વચ્ચં કર્મ વિરોધચક્ષણં વા તુલ્યપ્રદેશત્વાત્ સર્વજન્તૂનામ્ 'હિતિ' इत्येवं રુપેણ એકાન્તેન 'ળો વણ' નો વદેત્ અથવા 'અસરિસંતો ય' અમદશમ્-અસમાનમેવ તદ્ વ્યાપાદને મારણે 'વેરં' વૈરં કર્મબંધઃ

હિંસા સે સમાન હી વૈર હોતા હૈ, અથવા અસમાન હી વૈર હોતા હૈ, એસા નહીં કહના યાહિય । અર્થાત્ લઘુકાય ઓર મહાકાય પ્રાણી કા ઘાત કરને સે સમાન હિંસા હી હોતી હૈ, એસા એકાન્ત કથન નહીં કરના યાહિય ઓર ઊનકા ઘાત કરને પર અસમાન હી હિંસા હોતી હૈ, એસા એકાન્ત વચન સી નહીં બોલના યાહિય ॥૬॥

ટીકાર્થ--જો એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય આદિ અથવા ચૂહા આદિ પંચેન્દ્રિય લઘુકાય અર્થાત્ ઓટ્ટે શરીર વાલે પ્રાણી હૈં અથવા જો હાથી આદિ મહાકાય પ્રાણી હૈં, ઇન દોનોં પ્રકાર કે પ્રાણિયોં કા હનન કરને પર સમાન હી વૈર અર્થાત્ કર્મબંધન અથવા સમાન હી વિરોધ રૂપ વૈર હોતા હૈ, કયોં કિ સમી પ્રાણી સમાન પ્રદેશોં વાલે હૈં, એસા એકાન્ત કહના યચિત નહીં હૈ । અથવા ઇન લઘુકાય ઓર મહાકાય, દોનોં

સરખું જ વેર થાય છે. અથવા અસમાન વેર થાય છે તેમ કહેવું ન જોઈએ, અર્થાત્ લઘુકાય અને મહાકાય પ્રાણીનો ઘાત કરવાથી સરખી જ હિંસા થાય છે. એવું એકાન્ત કથન કહેવું ન જોઈએ અને તેઓનો ઘાત કરવાથી અસમાન હિંસા થાય છે તેવું એકાન્ત વચન પણ બોલવું ન જોઈએ. ॥૬॥

ટીકાર્થ--જે એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય વિગેરે અથવા ઉંદર વિગેરે પંચેન્દ્રિય લઘુકાયવાળા અર્થાત્ નાના શરીરવાળા પ્રાણીયો છે. અથવા હાથી વિગેરે મહાકાય પ્રાણી છે. આ બંને પ્રકારના પ્રાણીયોની હિંસા કરવાથી સરખું જ વેર અર્થાત્ કર્મબંધ અથવા સરખો જ વિરોધ રૂપ વેર થાય છે. કેમકે-સૂઝળા પ્રાણીયો સરખા પ્રદેશોવાળા છે. તેમ એકાન્ત રૂપે કહેવું તે યોગ્ય તથી. અથવા આ લઘુકાય અને મહાકાય બંને પ્રકારના જીવોનું હનન કર-

ઈન્દ્રિયવિજ્ઞાનકાયાનાં વિસદૃશત્વાત્ સત્યપિ પ્રદેશતુલ્યત્વેન સદૃશં વૈર મિત્યપિ નો વદેત્ યદિ વધ્યાપેક્ષઃ કર્મવન્ધો ભવેત્ તદા તદ્વજ્ઞાત્ કર્મણોઽપિ સાદૃશ્યમસા-
દૃશ્યં વા વક્તું યુક્ત્યતે ન ત્વેવં કિન્તુ અધ્યવસાયવજ્ઞાત્ કર્મવન્ધો ભવતિ તતેશ્વ
તીવ્રાઽધ્યવસાયિનોઽત્પસન્નવ્યાપાદનેઽપિ મહદૈરમ્ અકામસ્ય ત મહાકાયસત્ત્વ-
વ્યાપાદનેઽપિ સ્વરૂપમેવ વૈરમિતિ ॥૬॥

પૂછ્ય-એપહિ દોહિ ઠાળેહિ વૈવહારો ણે વિઝજ્ઞ ।

એપહિ દોહિ ઠાળેહિ અંણાયારં તું ઝાંણણ ॥૭॥

છાયા—એતાભ્યાં દ્વાભ્યાં સ્થાનાભ્યાં વ્યવહારો ન વિચતે

એતાભ્યાં દ્વાભ્યાં સ્થાનાભ્યામનાનાસ્તુ જાનીયાત્ ॥૭॥

પ્રકાર કે જીવોં કા હનન કરને પર એક-સા વૈર નહીં હોતા હૈ, કયોં
કિ ઉનકી ઇન્દ્રિયોં મેં, જ્ઞાન મેં ઓર કાય કે પરિમાણ મેં વિસદૃશના
હૈ । હસ પ્રકાર જીવપદેશોં કી તુલ્યતા હોને પર ઓ સમાન વૈર નહીં
હોતા હૈ, એસા એકાન્ત કથન ઓ ઉચિત નહીં હૈ ।

યદિ હનન કિયે જાને વાહે જીવ શરીર કી લઘુતા અથવા મહત્તા
કે અનુસાર હી કર્મ કા બન્ધ હોતા તો કર્મબન્ધ કી સમાનતા ઓર
અસમાનતા કહી ઓ જા સકતી થી, કિન્તુ એસા નહીં હૈ । કર્મબન્ધ
કા પ્રધાન આધાર અધ્યવસાય હૈ । અતએ તીવ્ર અધ્યવસાય સે છોટે
જીવ કી હિંસા કરને પર ઓ મહાન વૈર હો સકતા હૈ ઓર મન્દ
માય સે યા વિના ઇચ્છા કે ઘટે જીવ કા ઘાત કરને પર ઓ અત્પ
વૈર હોતા હૈ । અતએ વૈર કે વિષય મેં અનેકાન્ત પક્ષ હી યુક્તિ સંગત
હૈ । દોનોં પ્રકાર કે એકાન્તવચન ટીક નહીં હૈ ॥૧॥

વાથી એક સરખું જ વૈર થતું નથી. કેમકે-તેઓની ઇન્દ્રિયોમાં, જ્ઞાનમાં અને
કાયના પરિમાણમાં વિસદૃશ પણું છે. આ પ્રમાણે જીવ પ્રદેશોતું સરખાપણું
થવા છતાં પણ સમાન વૈર થતું નથી. તેમ એકાન્ત કથન પણ યોગ્ય નથી.

જો હનન કરવામાં આવનારા જીવોના શરીરનું લઘુપણું-નાનાપણું અથવા
મોટાપણું પ્રમાણે કર્મનો બંધ થતો હોત તો કર્મબંધનું સરખાપણું અને
અસમાનપણું કહી પણ શકાત, પરંતુ એકું નથી. કર્મબંધનો મુખ્ય આધાર
અધ્યવસાય છે. તેથી જ તીવ્ર અધ્યવસાયથી નાના જીવોની હિંસા કરવા
છતાં મહાન વૈર થઈ શકે છે અને મંદભાવથી અથવા ઇચ્છા વગર મોટા
જીવોનો ઘાત કરવા છતાં અત્પ વૈર થાય છે. તેથી જ વૈરના વિષયમાં અને-
કાન્ત પક્ષજ યુક્તિ સંગત છે. બંને પ્રકારના એકાન્ત વચનો ટીક નથી. ॥૬॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘एएहिं-एताभ्याम्’ इन ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ दोनों ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ स्थानों से अर्थात् अल्पकाय और महाकाय वाले जीवों की हिंसा से सदृश ही वैर उत्पन्न होता है, अथवा विसदृश ही वैर उत्पन्न होता है, इन दोनों एकान्त बन्धनों से ‘व्यवहारो-व्यवहारः’ व्यवहार ‘न विज्जह-न विद्यते’ नहीं होता, बन्ध जीव की अल्पकायता अथवा महाकायता ही एकमात्र कर्मबन्ध की तरतमता का कारण नहीं है किन्तु बन्धक का तीव्र भाव, मन्द भाव, ज्ञात भाव, अज्ञात भाव, अल्पवीर्यत्व, एवं महोवीर्यत्व भी कर्मबन्ध के तारतम्य का कारण है, ऐसी स्थिति में बन्धजीव की अपेक्षा से ही बन्ध की सदृशता एवं विसदृशता अथवा न्यूनधिकता मानना संगत नहीं है । अतएव ‘एएहिं-एताभ्याम्’ उक्त ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ दोनों ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ एकान्त पक्षों से किसी भी एक पक्ष को स्वीकार करता है वह उसका ‘अणायारं-अनाचारम्’ अनाचार ही ‘जाणए-जानीयात्’ जानना चाहिए ॥७॥

अन्वयार्थ—इन दोनों पक्षों से अर्थात् अल्पकाय और महाकाय जीवों की हिंसा से सदृश ही वैर उत्पन्न होता है अथवा विसदृश ही

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘एएहिं-एताभ्याम्’ आ ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ અને ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ पक्षोन्नी अर्थात् अल्पकाय અને महाकाय लुवेणी हिंसाથી સમાન વેર ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા વिसदृश वેर ઉત્પન્ન થાય છે. આ બંને એકાન્ત-પચ્ચેનાથી ‘व्यवहारो-व्यवहारः’ व्यवहार ‘न विज्जह-न विद्यते’ થતો નથી. અર્થાત્ આ બંને એકાન્ત પક્ષ બરાબર નથી. વધ-મારવાને યોગ્ય એવા લવતું અલ્પકાય પણું અથવા મહાકાય પણું જ એકમાત્ર કર્મબંધના તારતમ્યતાનું કારણ નથી. પરંતુ મારવાનાનો તીવ્ર ભાવ, મન્દભાવ, જ્ઞાતભાવ, અજ્ઞાતભાવ, અલ્પ વીર્ય પણું અને મહા વીર્યપણું પણું કર્મ બંધના તારતમ્યનું કારણ છે. આવી સ્થિતિમાં વધ લુવની અપેક્ષાથી જ બંધનું સદૃશ-પણું અથવા વिसदृशપણું અથવા ન્યૂતાધિકપણું માનવું સંગત નથી. તેથીજ ‘एएहिं-एताभ्याम्’ ઉક્ત ‘दोहिं-द्वाभ्याम्’ અને ‘ठाणेहिं-स्थानाभ्याम्’ એકાન્ત પક્ષોમાંથી કોઈ પણ એક પક્ષનો સ્વીકાર કરીને જે પ્રવૃત્ત થાય છે. તે ‘अणायारं-अनाचारम्’ અનાચાર જ ‘जाणए-जानीयात्’ સમજવો જોઈએ. ॥७॥

अन्वयार्थ—आ बंने पक्षोन्नी अर्थात् अल्पकाय અને महाकाय लुवेणी हिंसाથી સરખું જ વેર પેદા થાય છે. અથવા વिसदृश वેર ઉત્પન્ન થાય

टीका—अन्वयार्थः टीकाभ्याम् । ‘एएहि’ एताभ्याम्—अनन्तराकाभ्याम् ‘दोहि’ द्वाभ्याम् ‘ठाणेहि’ स्थानाभ्याम् अनयो वा स्थानयोरल्पकायसत्त्वमहाकायसत्त्वव्यापादनापादितकर्मबन्धसदृशत्वविसदृशत्वयोः ‘व्यवहारो’ व्यवहारः—व्यवहरणम् ‘ण विञ्जन्’ न विद्यते न—नैव युज्यते इत्यर्थः तथाहि—न वध्यस्य सदृशत्वमसदृशत्वं चैकमेव कर्मबन्धस्य कारणं किन्तु वधकस्य तीव्रभावो मन्दभावो ज्ञानभावोऽज्ञानभावोऽल्पवीर्यत्वमहावीर्यत्वादिकं तदेवं वध्यवधकयोर्विशेषात् कर्मबन्धविशेष इत्येवं व्यवस्थिते वध्यमेवाश्रित्य सदृशत्वमसदृशत्वव्यवहारो न विद्यते तथा ‘एएहि’ एताभ्याम् ‘दोहि ठाणेहि’ द्वाभ्यां स्थानाभ्यां प्रवृत्तस्य ‘अनाचार’ अनाचारम् ‘जाणए’ जानीयात् ‘तथाहि—जीवसाम्यात्कर्मबन्ध सदृशत्वमुच्यते तदयुक्तं यतो न जीवव्यापादनेन हिंसा, तस्य नित्यत्वेनैव उत्पन्न होता है, इन दोनों एकान्तों से व्यवहार नहीं होता अर्थात् ये दोनों ही एकान्त पक्ष ठीक नहीं हैं। वध्य जीव की अल्पकायता या महाकायता ही एक मात्र कर्मबन्ध की तरतमता का कारण नहीं है, किन्तु वधक का तीव्र भाव, मन्दभाव ज्ञातभाव, अज्ञातभाव, अल्पवीर्यत्व एवं महावीर्यत्व भी कर्मबन्ध के तारतम्य का कारण हैं। ऐसी स्थिति में वध्य जीव की अपेक्षा से ही बन्ध की सदृशता विसदृशता अथवा न्यूनाधिकता मानना संगत नहीं है। अतएव उक्त दोनों एकान्त पक्षों में से किसी भी एक पक्ष को स्वीकार करके जो प्रवृत्त होता है, वह उसका अनाचार ही समझना चाहिए ॥७॥

टीकार्थ—जीव की सदृशता के कारण कर्मबन्ध की सदृशता कही जाती है, सो उचित नहीं है। वस्तुतः जीव का मर जाना हिंसा नहीं है

छे. आ. भन्ने जेकान्त वचनेधी व्यवहार धतो नथी. अर्थात् भन्ने जेकान्त पक्ष ठीक नथी. वध्य ज्वणुं अल्पकायपणुं अथवा महाकाय पणुं न जेक मात्र कर्म भंधनी तरतमतानुं कारण नथी. परंतु वधकने तीव्र भाव मंदभाव ज्ञातभाव अज्ञातभाव, अल्पवीर्य पणुं तथा महावीर्यपणुं पणुं कर्मभंधना तारतम्यनुं कारण छे. आ. परिस्थितिमां वध्यज्वणी अपेक्षाधी न भंधनी सदृशता विसदृशता अथवा न्यूनाधिकपणुं माननुं संगत नथी. तेथी न उक्ता. भन्ने जेकान्त पक्षाभांथी केछ पणुं जेक पक्षने स्वीकार करीने जे प्रवृत्त थाय छे, ते तेने अनाचार न समजवे. जेछे. ॥७॥

टीकार्थ—ज्वणी सदृशताने कारणे कर्मभन्धनुं सदृशपणुं कहेवाभां आवे छे, ते अरागर नथी. वस्तुतः ज्वणुं भरी जणुं ते हिंसा नथी. परंतु

વ્યાપાદયિતુમશક્ત્યત્તાત્ અપિ તુ હન્દ્રિયાદિ વ્યાપાદનેન હિંસા ભવતિ કિં ચ માવ-
યુક્તસ્યેવ કર્મવન્ધો ભવતિ, ન હિ ઔપથ્યં કુર્વતો વૈદ્યસ્ય આતુરત્રિપતૌ હિંસા
ભવતિ વૈદ્યસ્ય મારણત્રિપવકાધ્યવસાયામારાત્, સર્વવૃદ્ધયા રજ્જુન્ધવતોઽપિ જનસ્ય
માવદુષ્ટત્વદ્ હિંસા ભવત્યેવેતિ ભાવઃ ॥૭॥

મૂલ્મ્—આહાકર્મમાણિ મુંજંતિ, અંણમણે સકર્મ્મુણા ।

ઉંવલિત્તે ત્તિ ણો જાણિજ્ઞા, અણુવલિત્તે ત્તિ વા પુણો ॥૮॥

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ण विउजई ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणाधारं तु जाणए ॥९॥

છાયા--આધાકર્મમાણિ મુજ્જતે, અન્યોઽન્યં સ્વકર્મ્મણા ।

उपलिप्तानिति जानीयादनुपलिप्तानिति वा पुनः ॥८॥

આખ્યાં દ્વાખ્યાં સ્થાનાખ્યાં, વ્યવહારો ન વિદ્યતે ।

આખ્યાં દ્વાખ્યાં સ્થાનાખ્યાપનાચારં તુ જાનીયાત્ ॥૯॥

કિન્તુ માને વાલે કા હિંસારૂપ અધ્યવસાય હી હિંસા કા કારણ હૈ । વૈદ્ય
સદ્ભાવનાપૂર્વક રોગી કા ઉપચાર કર રહા હો ઔર રોગી કી મૃત્યુ
હો જાય તો વૈદ્ય કો ડસકી હિંસા કા પાપ નહીં લગતા, ક્યોંકિ વૈદ્ય
કા અભિપ્રાય ડસે મારને કા નહીં હોના । ડસકે વિપરીત યદિ કોઈ
સર્પ સમક્ષ કર રસી કો મારતા હૈ તો ભાવ સે દુષ્ટ હોને કે કારણ
વહ હિંસા કા ભાગી હોના હૈ ॥૭॥

‘આહાકર્મમાણિ મુંજંતિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘આહાકર્મમાણિ મુંજંતિ-આધાકર્મમાણિ મુજ્જતે’ સાધુકે
લિપ્ત પટ્ટકાયકા ઉપમર્દન કરકે તૈયાર કિયા ગયો આહાર પાની આદિ

મારવાવાળાનો હિંસાક્રમ અધ્યવસાય-વ્યવહાર પ્રવૃત્તિ જ હિંસાનું કારણ
છે. વૈદ્ય સદ્ભાવના પૂર્વક રોગીનો ઉપચાર કરી રહેલ હોય, અને રોગી મરી
જાય, તો વૈદ્યને તેની હિંસાનું પાપ લાગતું નથી. કેમકે વૈદ્યનો હેતુ તેને
મારવાનો હોતો નથી તેજ પ્રમાણે જો કોઈ સર્પ સમક્ષને હોરીને મારે છે,
તો ભાવથી દુષ્ટ હોવાના કારણે તે હિંસાનો ભાગી અને છે. ॥૭॥

आह्राकर्ममाणि मुंजंति' इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘આહાકર્મમાણિ મુંજંતિ-આધાકર્મમાણિ મુજ્જતે’ પટ્ટકાયનું ઉપ-
મર્દન (હિંસા) કરીને સાધુ માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ આહાર પાણી વિગેરે

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૫ આચાર્યુત્તરનિરૂપણમ્

૬૨૩

અન્વયાર્થ:—સાધ્યર્થ પટ્ટકાયોપમર્દનપૂર્વકનિષ્પાદિતમજાદિકમાધાર્કમ કથયતે તદુચ્છાનાનાં સાધૂનામાધાર્કમિકો દોષો ભવતીતિ સિદ્ધાન્તઃ, તથાપિ કથચિત્ પ્રમાદતઃ (આદાકમ્માણિ ભુંજંતિ) યે સાધય આધાર્કમાણિ ભુજ્જતે, તાન્ (અણમણે સકમ્મુણા) અન્યોઽન્યં સ્વકર્મણા (ઉવલિત્તેત્તિ વા) ઉગલિત્તાનિતિ વા (પુણો) પુનઃ (અણુવલિત્તેત્તિ વા) અનુપલિત્તાનિતિ વા (ણો) નો (જાણિજ્જા) જાનીયાત્-ન વદેદિતિ । આધાર્કમિકાહારમોજ્જને ક્રૂને મતિ સાધયઃ ચિક્કગર્મણોપલિત્તા મવન્ત્યેવેત્પિ એકાન્તં વચો ન વક્તવ્યમ્ । ચિક્કગર્મણોપલિત્તા ન મવન્તિ હત્પિ ન વક્તવ્યમિતિ । નવમગાથાયા અર્થઃ સ્પષ્ટ એવેતિ ॥ ૮ । ૧ ॥

આધાર્કમિક કહલાતા હૈ જો સાધુ આધાર્કમિક આહાર કરતા હૈ વે 'અણમણે-અન્યોઽન્યમ્' અન્યો અન્ય-પરસ્પર 'સકમ્મુણા-સ્વકર્મણા' અપને કર્મસે 'ઉવલિત્તેત્તિ વા-ઉપલિત્તાનિતિવા' પાપકર્મસે ઉપલિત્ત હોતે હૈ એના 'પુણો-પુનઃ' અથવા 'અણુવલિત્તેત્તિ વા-અનુપલિત્તાનિતિ વા' અનુપલિત્ત હોતે હૈ એના એકાન્ત વચન 'ણો જાણિજ્જા-ન જાનીયાત્' નહીં કહના चाहिए । અતએવ કિસી મી એકાન્ત પક્ષકો સ્વીકાર કરના અનાચાર સમજના चाहिए ॥ગા ૮॥૧॥

અન્વયાર્થ:—સાધુ કે લિએ પટ્ટકાય કા ઉપમર્દન કરકે તૈયાર કિયા ગયા આહાર પાની આદિ આધાર્કમિક કહલાતા હૈ । જો સાધુ આધાર્કમિક આહાર કરતે હૈ, વે પાપકર્મ સે લિસ હોતે હી હૈ અથવા લિસ નહીં હી હોતે, એસે દોનો પ્રકાર કે એકાન્ત વચન નહીં કહના चाहिए । ઇન દોનો એકાન્ત સ્થાનો સે વ્યવહાર નહીં હોતા । અતએવ-કિસી મી એકાન્ત પક્ષકો સ્વીકાર કરના અનાચાર સમજના चाहिए ॥૮-૧॥

આધાર્કમિક કહેવાય છે જે સાધુ આધાર્કમિક આહાર કરે છે, તેઓ 'અણમણે-અન્યોઽન્યમ્' પરસ્પર 'સકમ્મુણા-સ્વકર્મણા' પોતાના કર્મથી 'ઉવલિત્તેત્તિ વા-ઉપલિત્તાનિતિ વા' પાપકર્મથી ઉપલિપ્ત (વ્યાપ્ત) થાય છે. એમ 'પુણો-પુનઃ' અથવા 'અણુવલિત્તેત્તિ વા-અનુપલિત્તાનિતિ વા' અનુપલિપ્ત હોય છે. એ પ્રમાણે એકાન્ત વચન 'ણો જાણિજ્જા-ન જાનીયાત્' કહેવું ન જોઈએ તેથી જ કેઈ પણ એકાન્ત પક્ષનો સ્વીકાર કરવો તે અનાચાર સમજવો. ૮-૧

અન્વયાર્થ:—સાધુ મટે પટ્ટકાયનું ઉપમર્દન કરીને તૈયાર કરવામાં આવેલ આહાર પાણી વિગેરે આધાર્કમિક કહેવાય છે. જે સાધુ આધાર્કમિક આહાર કરે છે. તેઓ પાપકર્મથી લિપ્ત થાય જ છે. અથવા લિપ્ત થતા નથી, એવા બન્ને પ્રકારના એકાન્ત વચન કહેવા ન જોઈએ. આ બેઉ એકાન્ત સ્થાનોથી વ્યવહાર થવો નથી. તેથી જ કેઈ પણ એકાન્ત પક્ષનો સ્વીકાર કરવો તે અનાચાર સમજવો જોઈએ. ૮-૧

૪૨૪

સૂત્રકૃતાશ્વજ્ઞ

ટીકા—કથञ्ચિન્ન મમાદેન શુદ્ધીતમાધાર્મિકમન્નાદિકં સર્વથા પ્રતિષ્ઠાપનીયં નૈવોપમોક્તવ્યમિતિ સિદ્ધાન્તઃ, તથાપિ કથञ्ચિન્ન મમાદેન શુદ્ધીત્વા તદ્વસ્તુપ્રમુક્ત-
વાન્ ચેત્ તદા एनं સાધું ચિક્ષણકર્મ વચ્નાતીતિ एकाન્તેન નો વદેત્ તથા ચિક્ષણ-
કર્મ एनं ન વચ્નાતીત્યપિ ન વદેત્ । નચમગાથાર્થઃ સ્પષ્ટ एवेति ॥૮૧॥

મૂઢય—જમિયં ઓરાલમાહારં, કમ્મગં ચ તદેવ ય ।

સઠ્ઠત્થ વીરિયં અત્થિ, ણત્થિ સઠ્ઠત્થ વીરિયં ॥૧૦॥

છાયા—યદિદમૌદારિકમાહારકં કર્મગચ્છ તથૈવ ચ ।

સર્વં વીર્યમસ્તિ, નાસ્તિ સર્વં વીર્યમ્ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—કિસી પ્રકાર પ્રમાદ કે કારણ યદિ આધાર્મિક આહાર
ગ્રહણ કર લિયા હો તો વહ સર્વથા પરઠ દેના ચાહિય, ડસકા ડપભોગ
નહીં કરના ચાહિય । યહ સિદ્ધાન્ત કા આદેશ હૈ । તથાપિ પ્રમાદ સે
ગ્રહણ કિયે આધાર્મિક આહાર કો ભોગ લિયા હો તો ભોગને ચાલા
ચિક્ષને વર્મ ષાંખતા હી હૈ, એસા ઇકાન્તવચન ન કહે ઓર ચિક્ષને કર્મ
નહીં ષાંખતા હૈ એસા ઇકાન્તવચન બી ન કહે ॥૮-૧॥

‘જમિયં ઓરાલમાહારં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જમિયં-યદિદં’ યહ જો દિસ્વાઈ દેને ચાલા ‘ઓરાલ-
ઓદારિકમ્’ ઓદારિક શરીર હૈ ‘આહારં-આહારકમ્’ આહારક શરીર
હૈ ‘ચ’ ઓર ‘કમ્મગં-કાર્મણં’ કાર્મણ શરીર હૈ ‘તદેવ ય-તથૈવ ચ’
ઓર ‘ચ’ શબ્દ સે વૈકલિય एव તૈજસ શરીર હૈ યે પાંચો શરીર ઇકાન્તતઃ

ટીકાર્થ—કોઈ પણ પ્રકારથી પ્રમાદના કારણે જો આધાર્મિક હોયવાળો
આહાર ગ્રહણ કરી લીધે હોય તો તે સર્વથા પરઠવી દેવો જોઈએ તેનો
ઉપલેગ કરવો ન જોઈએ. આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તનો આદેશ છે. તો પણ પ્રમા-
દથી ગ્રહણ કરવામાં આવેલ આધાર્મિક આહારને ભોગવી લીધો હોય તો
ભોગવવાવાળો ચિક્ષણ કર્મ બાંધે જ છે. એ પ્રમાણે એકાન્ત વચન કહેવું
ન જોઈએ તથા ચિક્ષણ કર્મ બાંધતો નથી, એ પ્રમાણેના એકાન્ત વચન
પણ કહે નહીં ॥ગા ૮-૮.૧

‘જમિયં ઓરાલમાહારં’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જમિયં-યદિદં’ જો આ હેખતમાં આવતું ‘ઓરાલ-ઓદારિક-
કમ્’ ઓદારિક શરીર છે. ‘આહારં-આહારકમ્’ આહારક શરીર છે, ‘ચ’ અને
‘કમ્મગં-કાર્મણમ્’ કાર્મણ શરીર છે, ‘તદેવ ય-તથૈવ ચ’ તેમજ ‘ચ’ શબ્દથી
વૈકલિય તથા તૈજસ શરીર છે, આ પાંચે શરીરો એકાન્તતઃ નિર્મલ પણ નથી,

અન્વયાર્થઃ—(જમિયં) યદિદં-પરિદ્રશ્યમાનમ્ (ઓરાલં) ઔદારિકં શરીરમ્ (આહારં) આહારકં શરીરમ્ (વ કમ્મમં) ચ-પુનઃ કાર્મણં શરીરમ્ (તદેવ ય) તથૈવ ચ, ચ શબ્દાત્ વૈક્રિયતૈજસશરીરયોઃ પરિપ્રહઃ, एतानि शरीराणि एकान्ततः नामिन्नानि कारणभेदात् न वा एकान्ततो भिन्नानि कारणभेदात्, अत एकान्त-वचनं न वक्तव्यम्, एवम्—(सद्वस्थ वीरियं अस्थि) सर्वत्र वीर्यमस्ति इत्यपि एकान्त-वचनं न वक्तव्यम् (एवं सद्वस्थ वीरियं नस्थि) सर्वत्र वीर्यं नास्ति इत्यपि एकान्त-वचनं न वक्तव्यम्, एकान्तवचनस्याऽनाचारत्वादिति ॥१०॥

મિત્ર મી નહીં હૈ, કયોં કી एक ही देश और काल में उपलब्ध होते हैं और सभी पुद्गल परमाणुओं से निर्मित हैं। अतएव इनके भेद और अभेदके सम्बन्ध में एकान्तवचन कहना नहीं चाहिए 'सद्वस्थ वीरियं अस्थि-सर्वत्र वीर्यं अस्ति' सर्वत्र वीर्यं है, अर्थात् सभी पदार्थों में प्रत्येक पदार्थ की शक्ति विद्यमान है, अथवा 'सद्वस्थ वीरियं नस्थि-सर्वत्र वीर्यं नास्ति' सर्वत्र वीर्यं विद्यमान नहीं है, ऐसा एकान्त वचन भी नहीं कहना चाहिए ॥गा० १०॥

અન્વયાર્થ—યહ જો દિલ્લાઈ દેને વાલા ઔદારિક શરીર હૈ, આહારક શરીર હૈ, કાર્મણ શરીર હૈ और 'च' शब्द से वैक्रिय तथा तैजस शरीर हैं यह पांचों शरीर एकान्ततः भिन्न भी नहीं है, क्योंकि एक ही देश और काल में उपलब्ध होते हैं और सभी पुद्गलपरमाणुओं से निर्मित हैं। अतएव इनके भेद और अभेद के संबंध में एकान्त-वचन नहीं कहना चाहिए। सर्वत्र वीर्यं हैं अर्थात्-सभी पदार्थों में

કેમકે એક જ દેશ અને એક જ કાળમાં ઉપલબ્ધ-પ્રાપ્ત થાય છે. અને બધા જ પુદ્ગલ પરમાણુઓથી બનાવેલ છે. તેથી જ આના ભેદ અને અભેદના સંબંધમાં એકાન્ત વચન કહેવા ન જોઈએ. 'સદ્વસ્થ વીરિયં અસ્થિ-સર્વત્ર વીર્યમસ્તિ' બધે જ વીર્ય છે. અર્થાત્ સઘળા પદાર્થોમાં દરેક પદાર્થની શક્તિ રહેલી છે. અથવા 'સદ્વસ્થ વીરિયં નસ્થિ-સર્વત્ર વીર્યં નાસ્તિ' બધે શક્તિ વિદ્યમાન નથી. એ રીતથી એકાન્ત વચન પણ કહેવા ન જોઈએ. ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—જે આ દેખવામાં આવનારું ઔદારિક શરીર છે, આહારક શરીર છે, કાર્મણ શરીર છે, અને ચ શબ્દથી વૈક્રિય અને તૈજસ શરીર છે, આ પાંચે શરીરો એકાન્તતઃ પુદ્ગલ નથી. કેમકે એક જ દેશ અને કાળમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અને બધા જ પુદ્ગલ પરમાણુઓથી નિર્મિત છે. તેથી જ તેના ભેદ અને અભેદના સંબંધમાં એકાન્ત વચન કહેવા ન જોઈએ,

ટીકા—‘જમિયં’ યદિદમ્ ‘બોરાલં’ ઔદારિકં શરીરમ્ ‘આહારં’ આહારકશ્ચ શરીરમ્ ‘રહે’ તથૈવ ‘કમ્મગં ચ’ કર્મગશ્ચ કાર્મણં શરીરમ્, તત્સર્વમેકમેવ હસ્યેકાન્તવચનં ન વક્તવ્યમ્ । ન વા પરસ્પરં સર્વથા વિભિન્નમે । હસ્યપ્ત્યે-કાન્તવચનં ન વક્તવ્યમ્, અદમગાથાયામ્ આહારસમ્બન્ધેડનાચારો વર્ણિતઃ અતઃ ૩૬ ગાથાયામ્ આહારં વૃદ્ધતઃ કર્તુઃ શરીરસ્ય સમ્બન્ધેડનાચારો વર્ણયતે । શરીરં પશ્ચવિધમ્—ઔદારિકમ્ ૧, વૈક્રિયમ્ ૨, આહારકમ્ ૩, તૈજસમ્ ૪, કાર્મણમ્ ૫, એતાનિ સર્વાંણે શરીરાણિ પરુરુપાણ્યેવેતિ—‘એકાન્તવચનં ન વક્તવ્યમ્. કુતઃ—કારણભેદાત્ । ઔદારિકશરીરસ્ય કારણમ્—ઉદારપુદ્ગલાઃ । વૈક્રિયશરીરસ્ય કારણં પ્રત્યેક પદાર્થ કી શક્તિ વિદ્યમાન હૈ અથવા વિદ્યમાન નહીં હૈ, એસા એકાન્તવચન ઓ નહીં કહના ચાહિય ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—યહ જો ઔદારિક શરીર હૈ, આહારક શરીર હૈ, કાર્મણ શરીર હૈ, યહ સબ એક હો હૈ, એસા એકાન્તવચન નહીં કહના ચાહિય ઓર યહ પરસ્પર ભિન્ન હો હૈ, એસા એકાન્તવચન ઓ નહીં કહના ચાહિય ।

આઠવીં ગાથા મેં આહાર કે સંબંધ મેં ઝનાચાર કા વર્ણન કિયા ગયા થા । હસ ગાથા મેં આહાર ગ્રહણ કરને ચાલે કે શરીર કે સંબંધ મેં ઝનાચાર કા વર્ણન કિયા ગયા હૈ ।

શરીર પાંચ પ્રકાર કે હૈ—ઔદારિક શરીર ૧, વૈક્રિયશરીર ૨, આહારકશરીર ૩, તૈજસશરીર ૪, કાર્મણશરીર ૫ યે પાંચોં શરીર એક રૂપ હો હૈ, એસા એકાન્તવચન નહીં બોલના ચાહિય. ક્યોંકિ હનકે કારણોં મેં ભેદ હોને સે ભિન્નતા હૈ । ઔદારિક શરીર ઉદાર યા સ્વૂલ

બધે જ વીર્ય છે. અથવા બધા જ પદાર્થોમાં દરેક પદાર્થની શક્તિ વિદ્યમાન છે. અથવા વિદ્યમાન નથી. એવું એકાન્ત વચન પણ કહેવું ન જોઈએ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ—આ જો ઔદારિકશરીર છે, આહારક શરીર છે, કાર્મણશરીર છે, આ બધા એ જ છે. એ પ્રમાણે એકાન્ત વચન કહેવું ન જોઈએ અને આ પરસ્પર ભિન્ન જ છે, એ પ્રમાણેના એકાન્ત વચન પણ કહેવા ન જોઈએ.

આઠમી ગાથામાં આહારના સંબંધમાં અનાચારનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું હતું, અને આ ગાથામાં આહાર ગ્રહણ કરવાવાળાના શરીરના સંબંધમાં અનાચારનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે.

શરીર પાંચ પ્રકારના હોય છે. જેમકે—ઔદારિક શરીર (૧) વૈક્રિય શરીર (૨) આહારક શરીર (૩) તૈજસ શરીર (૪) અને કાર્મણ શરીર (૫) આ પાંચે શરીર એક રૂપ જ છે, એ પ્રમાણે એકાન્ત (નિશ્ચિત) વચન કહેવું ન જોઈએ. કેમકે તેમના કારણોમાં ભેદ હોવાથી ભિન્ન પણ છે. ઔદારિક

વિક્રિયપુદ્ગલાઃ, આહારકશરીરસ્યાહારવર્ગાનાઃ પુદ્ગલાઃ, તૈજસશરીરસ્ય તેજઃપુદ્ગલાઃ, કાર્મણશરીરસ્ય કર્મવર્ગાનાઃ કારણમ્ । एवं स्थिते कारणभेदान्न एतेषामेकत्वं गवाश्चनत् । नाऽपि सर्वथा भेद एव एतेषां शरीराणाम्, इत्यपि एकान्तवचनं न वक्तव्यम् । एकत्रैवोपलम्भात्, आत्यन्तिकभेदे-एतेषां स्थितौ देशकालादिभेदो भवेत्, गृहदारादिवत् । न तु भेदो दृश्यते-कारणस्य काष्ठादेः । तस्माच्च सर्वथा भेदः किन्तु-कथञ्चिदेतेषां भेदः कथञ्चिदभेदः, इत्येव सर्वत्राऽनुभवसिद्धो निष्कलङ्को राजमार्गः अत एकान्तमिभ्यमेकान्तमभिन्नमिति बबोऽनाचारसेवनमेव । 'सवत्थ' सर्वत्र 'वीरिय' वीर्यम्-बलम् 'अस्थि' अस्ति-विद्यते, 'सवत्थ' सर्वत्र 'वीरिय' वीर्यम्-बलम् 'णस्थि' नास्ति-न विद्यते, सर्वस्मिन् वस्तुनि सर्वशक्तिर्विद्यते, पुद्गलों से बनता है, वैक्रिय शरीर वैक्रियवर्गणा के पुद्गलों से बनता है, आहारकशरीर का कारण आहारकवर्गणा के पुद्गल है, तैजस-शरीर का कारण तेज और कर्मणशरीर का कारण कर्मवर्गणा है । इस प्रकार जैसे गो और अश्व एक नहीं है, उसी प्रकार ये शरीर भी कारणों में भिन्नता होने से एक नहीं हैं ।

પાંચો શરીર સર્વથા મિશ્ર હી છે, એસા એકાન્ત વચન મી નહીં કહના ચહિય, કયોકિ ગૃહ ઓર દારા કે જૈસે એક હી જગહ પાયે જાતે છે । સર્વથા ભેદ હોતા તો હનકે દેશ કાલ આદિ મેં ભેદ હોતા । હસ પ્રકાર હનમેં સર્વથા ભેદ મી નહીં છે, પરન્તુ કથંચિત્ ભેદ ઓર કથંચિત્ અભેદ છે । યહી અનુભવ સિદ્ધ ઓર નિર્દોષ રાજમાર્ગ છે । એસી સ્થિતિ મેં હન્હેં એકાન્તમિશ્ર યા એકાન્ત અભિન્ન કહના અનાચાર કા સેવન કરના છે ।

શરીર ઉદાર અથવા સ્થૂલ પુદ્ગલોથી બને છે. વૈક્રિય શરીર, વૈક્રિય વર્ગણના પુદ્ગલોથી બને છે. આહારક શરીરનું કારણ આહારક વર્ગણના પુદ્ગલો છે. તૈજસ શરીરનું કારણ તેજ અને કાર્મણ શરીરનું કારણ કર્મવર્ગણ છે. આ પ્રમાણે જેમ ગાય અને ઘોડો એક નથી એજ પ્રમણે આ શરીર પણ કારણોમાં જુદાપણું હોવાથી એક નથી.

પાંચે શરીર સર્વથા ભિન્ન જ છે. આ પ્રમાણેનું એકાન્ત વચન-નિશ્ચય વચન પણ કહેવું ન જોઈએ. કેમકે-આ ઘર અને સ્ત્રીની માફક એક જ સ્થળે જોવામાં આવે છે. સર્વથા ભેદ હોત તો તેઓના દેશ, કાળ વિગેરેમાં ભેદ આવત ! આ રીતે તેઓમાં સર્વથા ભેદ પણ નથી. પરંતુ કથંચિત્ ભેદ અને કથંચિત્ અભેદ છે. આજ અનુભવ સિદ્ધ અને નિર્દોષ રાજમાર્ગ છે. આ સ્થિતિમાં આને એકાન્ત ભિન્ન અથવા એકાન્ત અભિન્ન કહેવું તે અના-ચારનું સેવન કરવા જેવું છે.

સર્વત્ર વસ્તુનિ સર્વશક્તિર્નાસ્તીત્યપિ એકાન્તવચનં નો વક્તવ્યમ્, તત્તદ્વચનમપિ વર્તતેડનાચારાડરણે । અયમાશયઃ સાંખ્યનયે-સર્વે પદાર્થાઃ પ્રકૃતિસ્થમૂલાઃ પ્રકૃતિઓપાદાનં સમાનં સર્વેષામિતિ કારણગુણસ્ય સર્વત્રૈવ સદ્ભાવાત્ સર્વે સર્વાત્મકાઃ પદાર્થાઃ । સર્વાડપિ શક્તિઃ સર્વત્ર વર્તતે । અન્યે ચ-દેશકાઠ-સ્વભાવાદિ ભેદાત્સર્વે સર્વેષ્યો વિભિન્ના इति एतेषां नये नैका शक्तिः सर्वत्र सिद्धा । तदुभयमपि-एकान्तवादवचनमेव, अयुक्तं च । त-अस्माकं नये नयविदाम् । तथाहि-यदि सर्वस्य सर्वात्मकत्वं सिध्येत् न सिध्येद् जन्ममरणसुखदुःखवित्स्वबन्धमोक्षादीनां लौकिकी शास्त्रीया चाऽनुपेक्षणीया व्यवस्था । अतः सर्वथाऽभेदैकान्तो न

સર્વત્ર સામર્થ્ય છે, સર્વત્ર વીર્ય નથી, અર્થાત્ સઘન વસ્તુઓં મેં સર્વ શક્તિયાં વિચ્છિન્ન છે અથવા સઘ મેં સઘ શક્તિયાં નહીં છે, એના કહને સે ખી અનાચાર હોતા છે ।

તાત્પર્ય યહ છે કે સાંખ્યમત કે અનુમાર સમસ્ત પદાર્થોં કા કારણ પ્રકૃતિ છે । વહ સઘ કા ઉપાદાન કારણ છે । ઉપાદાન કારણ કે ગુણ સઘી કાર્યોં મેં પાવે જાતે છે, અતઃ સઘી પદાર્થ સર્વાત્મક છે, સઘ મેં સઘ શક્તિયાં વિચ્છિન્ન છે । દુસરોં કા કહના છે કે દેશ, કાલ સ્વભાવ કા ભેદ હોને સે ખી પદાર્થ સઘ સે ભિન્ન છે । ઇનકે મન મેં એક શક્તિ સર્વત્ર સિદ્ધ નહીં છે । યહ દોનોં એકાન્ત માન્યતાએં સમીચીન નહીં છે । યદિ સઘ સર્વાત્મક હોં તો જન્મ, મરણ, સુખ, દુઃખ, બન્ધ ઓર મોક્ષ આદિ કી લૌકિક ઓર શાસ્ત્રીય વ્યવસ્થાએં, જિનકી ઉપેક્ષા નહીં કી જા સકતી, સિદ્ધ નહીં હોતી । ઇસ કારણ એકાન્ત અભેદવક્ષ

અધે જ સામર્થ્ય છે, અધે વીર્ય નથી, અર્થાત્ સઘની વસ્તુઓમાં અધી જ શક્તિયો રહેલી છે. અથવા અધમાં અધી શક્તિ નથી. એ પ્રમાણે કહેવું ન જોઈએ. કેમકે એમ કહેનાથી પણ અનાચાર થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે-સાંખ્યમત પ્રમાણે દરેક પદાર્થોંનું કારણ પ્રકૃતિ છે. તે બધાનું ઉપાદાન કારણ છે ઉપાદાન કારણના ગુણ બધા જ કાર્યોમાં મળી આવે છે. તેથી બધા જ પદાર્થો સર્વાત્મક છે, બધામાં અધીજ શક્તિયો રહેલી છે.

બીજાઓનું કહેવું છે કે-દેશ, કાળ, અને સ્વભાવનો ભેદ હોવાથી બધા જ પદાર્થો બધાથી જૂદા છે. તેઓના મત પ્રમાણે એક શક્તિ અધેજ સિદ્ધ નથી. આ બંને એકાન્ત માન્યતાઓ ખરોખર નથી. જો બધાજ સર્વાત્મક હોય, તો જન્મ, મરણ, સુખ, દુઃખ, બન્ધ અને મોક્ષ વિગેરેની લૌકિક અને શાસ્ત્રીય વ્યવસ્થાઓ કે જેની ઉપેક્ષા કરી શકાય તેમ નથી. તે સિદ્ધ થતી નથી, તે કારણથી એકાન્ત અભેદ પણ ખરોખર નથી. એકાન્ત

યુક્તિયુક્તઃ । સર્વથા-ભેદપક્ષેડપિ-‘અયમેવ દુષ્ટો દોષ આપત્તેત । તસ્માત્-પ્રમેયત્વ-
જ્ઞેયત્વાદિના સર્વેષાં સર્વામકત્વં કથશ્ચિદભેદઃ । તત્તદ્રૂપેણ દેશકાલાવસ્થાભેદેન
ચ કથશ્ચિદ્ભેદ इत्येव मनोरमः पन्थाः ॥૧૦॥

મૂલમ્-एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ण विज्जइ ।

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणए ॥૧૧॥

णत्थिं लोए अलोए वा, नेवं सन्नं निवेसए ।

अत्थिं लोए अलोए वा, एवं सन्नं निवेसए ॥૧૨॥

છાયા — एनाभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्यां व्यवहारो न रिचने ।

एताभ्यां द्वाभ्यां स्थानाभ्या मनाचारन्तु जानीयात् ॥૧૧॥

नास्ति लोकोऽलोको वा, नेवं संज्ञां निवेशयेत् ।

अस्ति लोकोऽलोको वा एवं संज्ञां निवेशयेत् ॥૧૨॥

ટીક નહીં હૈ । एकान्त भेदपक्ष में भी यही दुष्ट दोष आता है । अतः
प्रमेयत्व, ज्ञेयत्व आदि सामान्य धर्मों की अपेक्षा सब में कथंचित् अभेद
भी है । अवस्था भेद से कथञ्चित् भेद भी है । इस प्रकार कथंचित्
भेदाभेद पक्ष ही सत्य मार्ग है । दोनों एकान्तों का सेवन करना
अनाचार है ॥१०॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ-‘लोए-લોકો’ લોક ‘નત્થિ-નાસ્તિ’ નહીં હૈ ઓર ‘અલોए-
अलोकः’ अलोक नहीं है ‘एवं-एवम्’ ऐसी ‘सन्नं-संज्ञां’ बुद्धि ‘ण
णिवेसए-न निवेशयेत्’ नहीं रखनी चाहिए, किन्तु ‘लोए अलोए वा-
अत्थि-लोको अलोको वा अस्ति’ लोक अथवा अलोक विद्यमान है

લેદ પક્ષમાં પણ આજ પ્રમાણે દુષ્ટ દોષ આવે છે. તેથી પ્રમેય પણ, જ્ઞેય-
પણ, વિશેષ સામાન્ય ધર્મોની અપેક્ષાએ બધામાં કથંચિત્ અભેદ પણ છે.
અવસ્થા ભેદથી કથંચિત્ ભેદ પણ છે. આ રીતે કથંચિત્ ભેદાભેદ પક્ષ જ
સત્યમાર્ગ છે. બન્ને એકાન્ત પક્ષોત્તું સેવન કરણ તે અનાચાર છે. ॥૧૦॥

‘एएहिं दोहिं ठाणेहिं’ इत्यादि

शब्दार्थ-‘लोए-લોકः’ લોક ‘नत्थि-नास्ति’ નથી અને ‘अलोए-अलोकः’
अलोकः પણ ‘नत्थि-नास्ति’ વિદ્યમાન નથી. ‘एवं-एवम्’ એવી ‘सन्नं-संज्ञां’
બુદ્ધિ ‘ण निवेसए-न निवेशयेत्’ રાખવી ન જોઇએ. પરંતુ ‘लोए-लोको’
લોક ‘अत्थि-अस्ति’ વિદ્યમાન છે. ‘वा’ અથવા ‘अलोए-अलोको’ અલોક

અન્વયાર્થ:- (લો) લોકશ્વતુર્દશરજ્જ્વાત્મકઃ (નસ્થિ) નાસ્તિ, એવમ્ (અલો) અલોકો લોકમિન્નો નારિત (એવ) એવમીદશીમ્ (સન્ન) સંજ્ઞા-બુદ્ધિમ્ (ળ ણિવેસ) ન નિવેશયેત્-ન કુર્યાત્ કિન્તુ (લો) અલો (વા) લોકોલોકો વા (અસ્થિ) અસ્તિ-વિચયે (એવ) એવમીદશીમ્ (સન્ન) સંજ્ઞા-બુદ્ધિમ્ (નિવેસ) નિવેશયેત્-કુર્યાદિતિ ।

ટીકા—ખેદાલેખસયોર્વ્યવહારસ્ય સમાધાતુમશ્કયત્વાત્ સર્વથા ખેદાશ્રય-
ણિમપ અનાચારસેવનમ્ । સર્વથાલેખસ્યોપિ અનાચારસેવનમેવ । શેષમતિરોહિ-
તાર્થે વ્યાખ્યાતશ્ચ ॥૧૧॥

‘લો’ લોકશ્વતુર્દશરજ્જ્વાત્મકઃ—જીવાલોકોવાદીનામાધારસ્થાનમ્ ‘અલો
વા’ અલોકો વા લોકાતિરિક્તોલોકઃ, ‘નસ્થિ’ નાસ્તિ ‘એવ’ એવમીદશીમ્ ‘સન્ન’
સંજ્ઞામ્ ‘ળ ણિવેસ’ ન નિવેશયેત્—નાસ્તિ લોકો નાસ્ત્યલોકો વા ઈદૃશીં બુદ્ધિં ન
કુર્યાત્ । કિન્તુ—‘લોઅલો વા’ લોકોલોકો વા ‘અસ્થિ’ અસ્તિ—વિચયે ‘એવ’
એવમ્—ઈદશીમ્ ‘સન્ન’ સંજ્ઞા-બુદ્ધિમ્ ‘નિવેસ’ નિવેશયેત્—લોકાલોકાલમાવ-
વિષયકચૌદવાસનાવાસિતાં બુદ્ધિં પરિત્યજ્ય તયોર્માત્રવિષયિણીં બુદ્ધિમેવ કુર્યાત્ ।
‘એવ—એવમ્’ હસ પ્રકારકી ‘સન્ન—સંજ્ઞામ્’ બુદ્ધિ ‘નિવેસ—નિવેશયેત્’
રચ્છની આહિ ॥૧૧-૧૨॥

અન્વયાર્થ—લોક ઓર અલોક નહીં હૈ, એસી બુદ્ધિ નહીં રચ્છની
આહિ, કિન્તુ લોક હૈ ઓર અલોક હૈ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ
રચ્છની આહિ ॥૧૧-૧૨॥

ટીકાર્થ—ચૌદહ રજ્જુ પરિમાણવાલા તથા જીવ અજીવ આદિ દ્રવ્યોં કા
આધારસ્થાન લોક કહલાતા હૈ । લોક સે અતિરિક્ત જો આકાશ હૈ
વહ અલોક હૈ । વહ લોક ઓર અલોક નહીં હૈ, એસા નહીં સમજના
આહિ, કિન્તુ લોક ઓર અલોક હૈ, એસી બુદ્ધિ રચ્છની આહિ । લોક
એવં અલોક કે અભાવ કે વિષય મેં ચૌદોં કી જો માન્યતા હૈ, વસકા

અસ્થિ-અસ્તિ’ વિદ્યમાન છે. ‘એવ’ આ પ્રમાણેની ‘સન્ન-સંજ્ઞામ્’ બુદ્ધિ ‘નિવેસ-
નિવેશયેત્’ રાખવી જોઈએ. ॥૧૧-૧૨॥

અન્વયાર્થ—લોક અને અલોક નથી. એવી બુદ્ધિ રાખવી ન જોઈએ પરંતુ
લોક છે અને અલોક પણ છે, આ પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. ॥૧૧-૧૨॥

ટીકાર્થ—ચૌદ રાજ્જુ પરિમાણ-પ્રમાણવાળા તથા જીવ અજીવ
વિગેરે દ્રવ્યોત્ આધાર સ્થાન લોક કહેવાય છે. લોકથી અતિરિક્ત જે આકાશ છે,
તે અલોક છે. આ લોક અને અલોક નથી. તેમ સમજવું ન જોઈએ. પરંતુ
લોક અને અલોક છે, તેવી બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ. લોક અને અલોકના
અભાવના સંબંધમાં બૌદ્ધીની જે માન્યતાઓ છે, તેનો ત્યાગ કરીને તેના

તન્મત્સ્વીકારે સર્વલોકપ્રસિદ્ધસિદ્ધ/અધિતવ્યવસ્થાયાઃ સમર્થયિતુમશક્યત્વાત્ ।
 અમાશયઃ-‘સર્વ’શૂન્યતાવાદિવિવાદિમતે યથા સ્વપ્ને પરિદ્રવ્યમાનાઃ પદાર્થાઃ
 ન સત્યાઃ, અપિ તુ-મિથ્યાભૂતાઃ । તથા-જાગ્રદાદિ સમયેડપિ ઉપલબ્ધમાના
 મિથ્યૈવ । યતો હિ-કારણત્વેન પદાર્થાઃ પતિભાવન્તિ, કારણં પરમાણઃ તસ્યૈવ
 સત્તા ન સિદ્ધયતિ । અતીન્દ્રિયત્વાત્, વિચાર્યમાણે સ્વરૂપવ્યવસ્થિત્યમાવાત્ ।
 અત एवोक्तम्-

‘यथा यथा च चिन्त्यन्ते विशीर्यन्ते तथा तथा ।

यदेतत्स्वयमर्थभ्यो, रोचते तत्र केवलम् ॥૧॥

ત્યાગ કરકે અનેક સદ્ભાવ કો સ્વીકાર કરના ચાહિયે । અનેક મત કો
 સ્વીકાર કર લેને પર સમસ્ત લોક મેં પ્રસિદ્ધ, પ્રમાણ સે સિદ્ધ ઓર વ્યવહાર
 સે અધાધિત જો વ્યવસ્થા હૈ, હસકા સમર્થન નહીં કિયા જા સકતા ।

આશય યહ હૈ-જૈસે સ્વપ્ન મેં દિલ્વાઈ દેને વાલે પદાર્થ સત્ય નહીં
 કિન્તુ મિથ્યા હોતે હૈ, હમી પ્રકાર જાગ્રત્ દશા મેં પ્રતીત હોને વાલે
 પદાર્થ બી મિથ્યા હી હૈ, એસા શૂન્યવાદી કા મત હૈ । અનેક કથન હૈ
 કિ કારણ કે હોને પર હી પદાર્થ કી સત્તા હો સકતી હૈ । કારણ
 પરમાણુ માને જાતે હૈ ઓર અનેકી સત્તા હી નહીં હૈ, કયોં કિ હે
 હિન્દ્રિયોં સે અગોચર હૈ ઓર વિચાર કરને પર અનેકા સ્વરૂપ સિદ્ધ
 નહીં હોતા હૈ । કહા બી હૈ-‘યથાયથા ચ ચિન્ત્યન્તે’ इत्यादि ।

‘સંસાર કે પદાર્થોં’ કે વિષય મેં જ્યોં જ્યોં વિચાર કિયા જાતા હૈ,
 ત્યોં ત્યોં વહ અસિદ્ધ હોતે જાતે હૈ, અનેકા અભાવ સિદ્ધ હોતા જાતા

સદ્ભાવનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. તેમના મતનો સ્વીકાર કરવાથી સઘળા
 લોકમાં પ્રસિદ્ધ પ્રમાણથી સિદ્ધ અને વ્યવહારથી અધાધિત જે વ્યવસ્થા છે,
 તેનું સમર્થન કરવામાં આવતું નથી.

કહેવાનો આશય એ છે કે-જેમ સ્વપ્નમાં દેખવામાં આવતો પદાર્થ
 સાચો નથી પરંતુ મિથ્યા હોય છે, એજ પ્રમાણે જાગ્રદવસ્થામાં દેખવામાં
 આવનાર પદાર્થ પણ મિથ્યા જ છે. આ પ્રમાણેનો શૂન્ય વાદીયોનો મત છે.
 તેઓનું કહેવું છે કે-કારણના અસ્તિત્વમાં જ પદાર્થની સત્તા હોઈ શકે છે.
 કારણ પરમાણુ માનવામાં આવે છે. અને તેની સત્તા જ નથી. કેમકે-તેઓ
 ઇન્દ્રિયોથી અગોચર-ન દેખાય તેવા છે. અને વિચાર કરવાથી તેઓનું સ્વરૂપ
 સિદ્ધ થતું નથી. કહ્યું પણ છે કે-‘यथा यथा च चिन्त्यन्ते’ इत्यादि

સંસારના પદાર્થોના સંબંધમાં જેમ જેમ વિચાર કરવામાં આવે, તેમ
 તેમ તે અસિદ્ધ થતા જાય છે. તેના અભાવ સિદ્ધ થતો જાય છે. બ્યારે

અપિત્ર—‘બુદ્ધ્યા વિવિચ્યમાનાનાં સ્વભાવો નાડવધાર્યન્તે ।

અતો નિરખિલપ્યાસ્તે નિઃસ્વભાવાશ્ચ દેશિતાઃ ॥૧૧॥

इति एवन्ते लोकात्मकाऽलोकात्मकार्योपेक्षायां व्यावर्णयन्ति । तदेतन्मतं न सम्यक् । सर्वानुपवसिद्धार्थक्रियासमर्थाऽवाधितार्थानां वाङ्मात्रेण निराकर्तुम-
शक्यत्वादिति ॥१२॥

મૂલમ્—‘નસ્થિં જીવાં અજીવાં વા ણિત્વં સન્નં નિવેસેષ્ ।

અસ્થિ જીવાં અજીવાં વા એવં સન્નં નિવેસેષ્ ॥૧૩॥

છાયા— ન સન્તિ જીવા અજીવાં વા નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

સન્તિ જીવા અજીવાં વા એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૩॥

हैं । जष पदार्थों को स्वयं ही यह रुचता है तो हम क्या करें ?

और भी कहा है—‘बुद्ध्या विविच्यमानानाम्’ इत्यादि ।

‘जष पदार्थों का बुद्धि से विवेचन करते हैं तो उनका कोई स्वभाव निश्चित नहीं होता । इसी कारण हमने उन्हें अवक्तव्य और निस्स्व-
भाव कहा है ।’

इस प्रकार शून्यवादी लोक और आलोकरूप पदार्थों का अभाव कहते हैं, किन्तु उनका यह मत ठीक नहीं है । पदार्थों से अर्थक्रिया होनी है, यह सबके अनुभवसे सिद्ध है, अतएव अर्थक्रिया से सिद्ध अपाधित पदार्थों का वचन मात्र से निषेध नहीं किया जा सकता । ११-१२।

‘નસ્થિ જીવા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જીવા-જીવાઃ’ જીવ અથવા ‘અજીવા-અજીવાઃ’ અજીવ ‘નસ્થિ-ન સન્તિ’ નહીં હૈ ‘એવં-એવમ્’ હિસ પ્રકાર કી ‘સન્ન-સંજ્ઞામ્’

પદાર્થોને જ એ ગમે છે, તો એમે શું કરીએ ? બીજું પણ કહ્યું છે કે—
‘બુદ્ધ્યા વિવિચ્યમાનાનામ્’ ઈત્ય દિ

ન્યારે પદાર્થોને વિચાર બુદ્ધિથી કરવામાં આવે તો તેનો કોઈ પણ સ્વભાવ નિશ્ચિત થતો નથી. તેજ કારણથી એમે તેને અવક્તવ્ય અને નિઃસ્વભાવ-સ્વભાવ વગરનો કહેલ છે.

આ પ્રમાણે શૂન્યવાદી, લોક અને અલોક રૂપ પદાર્થોનો અભાવ કહે છે, પરંતુ તેઓનું આ કથન ખરોખર નથી, પદાર્થોથી અર્થક્રિયા થાય છે, આ પદાના અનુભવથી સિદ્ધ વાત છે. તેથી જ અર્થક્રિયાથી સિદ્ધ અપા-
ધિત પદાર્થોનો વચન માત્રથી નિષેધ કરવામાં આવી શકતો નથી. ॥૧૧-૧૨॥

અન્યથાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. ધુ. અ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

:૫૦૩

અન્યથાર્થ:—(જીવ:) જીવા ઉપયોગલક્ષણાઃ તથા—(અજીવા) અજીવાઃ—ધર્મા-ધર્માકાશપુદ્ગલાઃ (જાતિ) ન સન્તિ—ન વિદ્યતે (એવં) એવમ્—ઈદશીમ્ (સન્નં) સંજ્ઞા—બુદ્ધિમ્ (જા નિવેસણ) ન નિવેશયેત્—ન કુર્યાત્ કિન્તુ (અસ્થિ જીવા અજીવા વા) સન્તિ જીવા અજીવા વા (એવં) એવમ્—ઈદશીમ્ (મન્નં) સંજ્ઞામ્—બુદ્ધિમ્ (નિવેસણ) નિવેશયેત્—કુર્યાત્ ॥૧૩॥

ટીકા—‘જીવા અજીવા વા જાતિ’ જીવા ઉપયોગલક્ષણાઃ, અજીવા સ્તદ્-ધિન્વા ધર્માધર્માકાશપુદ્ગલાઃ ‘જાતિ’ ન સન્તિ ‘એવં’ એવમ્ ઈદશીમ્ ‘સન્નં’ સંજ્ઞા બુદ્ધિમ્ (જા) નૈવ ‘નિવેસણ’ નિવેશયેત્—કુર્યાત્, નાસ્તિ જીવાદિપદાર્થ એવં બુદ્ધિ નૈવ—કથમપિ કુર્યાત્. કિન્તુ—‘જીવા અજીવા વા અસ્થિ’ જીવા અજીવા વા સન્તિ સંજ્ઞા—બુદ્ધિકો ‘જા જાતિ—ન નિવેશયેત્’ ધારણ નહીં કરના ચાહિયે કિન્તુ ‘અસ્થિ જીવા અજીવા વા—સન્તિ જીવા અજીવા વા’ જીવ હૈં ઓર અજીવ હૈં ‘એવં—એવમ્’ એસી ‘સન્નં—સંજ્ઞા’ બુદ્ધિ કો ‘નિવેસણ—નિવેશયેત્’ ધારણ કરના ચાહિયે ॥ગા૦૧૩॥

અન્યથાર્થ—જીવ નહીં હૈં અથવા અજીવ નહીં હૈં, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા ધારણ નહીં કરના ચાહિયે, કિન્તુ જીવ હૈં ઓર અજીવ હૈં, એસી સંજ્ઞા ધારણ કરના ચાહિયે ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—ઉપયોગ લક્ષણ ચાલે જીવોં કા અસ્તિત્વ નહીં હૈં અથવા જીવ સે બિન્ન ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ, પુદ્ગલ ઓર કાલ રૂપ અજીવોં કા અસ્તિત્વ નહીં હૈં, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં

‘જાતિ જીવા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જીવા—જીવાઃ’ એવ અથવા ‘અજીવા—અજીવાઃ’ અથવા ‘જાતિ—ન સન્તિ’ નથી. ‘એવં—એવમ્’ આ પ્રમાણેની ‘સન્નં—સંજ્ઞા’ સંજ્ઞા બુદ્ધિને ‘જા જાતિ—ન નિવેશયેત્’ ધારણ કરવી ન જોઈએ. પરંતુ ‘અસ્થિ જીવા અજીવા વા—સન્તિ જીવા અજીવા—વા’ એવ છે, અથવા અથવા છે, ‘એવં—એવમ્’ એવી સંજ્ઞા—સંજ્ઞામ્’ સંજ્ઞા બુદ્ધિને ‘નિવેસણ—નિવેશયેત્’ ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૩॥

અન્યથાર્થ—એવ નથી. અથવા અથવા નથી. આ પ્રમાણની સંજ્ઞા ધારણ કરવી ન જોઈએ. પરંતુ એવ છે, અને અથવા છે. એવી સંજ્ઞા ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૩॥

ટીકાર્થ—ઉપયોગ લક્ષણવાળા જીવોં અસ્તિત્વ નથી. અથવા જીવથી બિન્ન ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય આકાશ, પુદ્ગલ, અને કાળ રૂપ અજીવોં અસ્તિત્વ નથી. આવા પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી ન જોઈએ. પરંતુ એવ છે, અને અથવા છે. તેવું સમજવું જોઈએ. આવાંકિ મતના અનુયાયી શરી-

‘एवं सन्नं’ एतद्-ईदृशीं संज्ञां बुद्धिम् ‘निवेशए’ निवेशयेत्-कुर्वादिपर्ययः । चावा-
 क्मतोऽनुयायिकः अस्ति शरीरादि व्यतिरिक्तो जीव इति नानुमन्यन्ते । किन्तु-
 शरीराकारपरिणतभूतसंघातस्वरूप एव जीव इति । एवं ब्रह्माद्वैतवादी वक्ति,
 पदं समस्तोऽपि प्रपञ्चः आत्मनो विपर्ययरूपः । अतो न आत्मव्यतिरिक्तं किमपि
 भूतजातं विद्यते, आत्मैव एकः परमार्थः सन् । एतदुभयमतं न सम्यक्-इति
 प्रकृतं गायया सूत्रकारो वक्ति-‘णस्थि’ इत्यादि । अयमाशयः-चैतन्यं न भूतमात्रस्य
 गुणः सम्भवति तथात्वे सति भूतऽऽव्य घटादावपि चैतन्यमुल्लभ्येत । नत्वेवं
 भवति तस्माच्चैतन्यं न गुणभूतः, किन्तु-यस्य स गुणः स एव स्वतन्त्रोऽनादि
 रत्नना चाहिए, પરન્તુ જીવ હૈં ઓર અજીવ હૈં, એસા સમજના યાહિય. યાવાક મત કે અનુયાયી શરીર સે બિન્ન જીવ કા અસ્તિત્વ નહીં માનતે. ઉનકા કથન હૈં કે શરીર કી આકૃતિ મેં પરિણત હુए पृथ्वी आदि भूतों के समूह से ही चैतन्य की उत्पत्ति हो जाती है-जीव की पृथक् कोई सत्ता नहीं है । इससे विपरीत ब्रह्माद्वैतवादी की मान्यता ऐसी है कि जगत् का यह सारा प्रपञ्च (फैलाव) आत्मा का ही स्वरूप है । आत्मा से बिन्न कोई अजीव पदार्थ नहीं है । एक मात्र आत्मा ही परमार्थ है ।

સૂત્રકાર કા કથન હૈં કે યહ દોનો મન્તવ્ય સત્ય નહીં હૈં । આશય યહ હૈં-ચૈતન્ય ભૂતોં કા ધર્મ હોતા તો ભૂતોં સે નિર્મિત ઘટ આદિ મેં બી ચૈતન્ય કી ઉપલબ્ધિ હોતી । મગર એસા હોતા નહીં હૈં, અતઃચ ચૈતન્ય ભૂતોં કા ગુણ નહીં હૈં । કિન્તુ જિસકા યહ ગુણ હૈં યહી જીવ કહલાતા હૈં ઓર યહ ભૂતોં સે બિન્ન તથા અનાદિ હૈં ।

રથી ભિન્ન જીવનું અસ્તિત્વ માનતા નથી. તેઓનું કથન છે કે-શરીરની આકૃતિમાં પરિણત થયેલા પૃથ્વી વિગેરે મહાભૂતોના સમૂહથી જ ચૈતન્યની ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે. જીવની જૂદી કેઈ પ્રકારની સત્તા નથી. તેનાથી ઉદટા બ્રહ્મા-દ્વૈતવાદીની માન્યતા એવી છે કે-જગતનો આ સમગ્ર વ્યવહાર (ફેલાવ) આત્માનું જ સ્વરૂપ છે. આત્માથી જૂદો કેઈ પણ અજીવ પદાર્થ નથી, કેવળ આત્મા જ પરમર્થ છે.

સૂત્રકારનું કથન છે કે આ બંને પ્રકારના મન્તવ્યો સત્ય નથી. કહેવાનો આશય એ છે કે-ચૈતન્ય ભૂતોનો ધર્મ થઈ શકતો નથી ! જો તે ભૂતોનો ધર્મ હોત તો ભૂતોથી બનાવવામાં આવેલા ઘટ, વિગેરેમાં પણ ચૈતન્યની પ્રાપ્તિ થાત જ પરંતુ તેવું થતું નથી, તેથી જ ચૈતન્યભૂતોનો શુદ્ધ નથી પરંતુ જેનો તે શુદ્ધ છે તે જીવ કહેવાય છે અને તે ભૂતોથી ભિન્ન તથા અનાદિ છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૦૫

જીવં હતિ । તથા-વેદાન્તિવ્રતમપિ ન સંગીનોતમ્-યતઃ-યતઃ સર્વસ્યાડડત્મમમવત્ત્વે
જગતો વિચિત્રતા ન સ્યત્, પરમેક એવ યદ્યાડડ મા મવેત્તદા કશ્ચિદ્વદઃ-કશ્ચિ-
ન્નુક્રઃ-કશ્ચિત્સુખી-કશ્ચિદ્દુઃખી-इत्यादि व्यवस्था सर्वलोके सर्वाऽनुभवसिद्धा
न व्यवस्थिता स्यात् । अतो जीवा अजीवाश्च सन्तीति स्वीकर्तव्यमेव ॥१३॥

પૂર્ણ-જાતિય ધર્મને અધર્મને વા જોવં સન્નં જિવેસપ્ ।

અતિય ધર્મને અધર્મને વા એવં સન્નં જિવેસપ્ ॥૧૪॥

જાયા-નાસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વેત્યેત્ સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૪॥

इसी प्रकार वेदान्तियों का मन भी समीचीन नहीं है । क्यों कि
समस्त पदार्थ यदि एक ही आत्मा से उत्पन्न हुए होते तो उनमें परस्पर
विचित्रता न होती इसके सिवाय यदि आत्मा एक ही होना तो कोई बद्ध
होता है, कोई मुक्त, कोई सुखी और कोई दुःखी, इत्यादि व्यवस्था, जो
सभी के अनुभव से सिद्ध है, बह न होती । अतएव जीवां और अजीवों-
दोनों का ही अस्तित्व स्वीकार करना चाहिए । यही युक्ति संगत है ॥१३॥

‘જાતિય ધર્મને’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘જાતિય ધર્મને અધર્મને વા-નાસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા’ ધર્મ
નહીં છે ઓર અધર્મ નહીં છે ‘જોવં સન્નં જિવેસપ્-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’
इस प्रकार की संज्ञी-बुद्धि धारण न करे किन्तु ‘अतिथि धर्मे अधर्मे
वा-अस्ति धर्मोऽधर्मो वा’ धर्म है और अधर्म भी है ‘एवं सन्नं
निवेसप-एवं संज्ञां निवेशयेत्’ ऐसी संज्ञा-बुद्धि धारण करे । ॥१४॥

આજ પ્રમાણે વેદાન્તિયોનો મન પણ ખરોખર નથી. કેમકે-સઘળા
પદાર્થો એ એક આત્માથી જ ઉત્પન્ન થયેલા હોત તો તેઓમાં પરસ્પર વિચિત્ર-
પણું ન થાત આ શિવાય એ આત્મા એકલો જ હોત તો કોઈ બદ્ધ હોય છે,
તેમ કોઈ મુક્ત હોય છે. કોઈ સુખી હોય છે, તો કોઈ દુઃખી હોય છે. વિગેરે
વ્યવસ્થા કે જે કરેકના અનુભવથી સિદ્ધ છે, તે હોત નહીં. તેથી જ જીવો
અને અજીવો-બન્નેનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું જોઈએ એજ યુક્તિ સંગત છે. ॥૧૩॥

‘જાતિય ધર્મને’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘જાતિય ધર્મને અધર્મને વા-નાસ્તિ ધર્મોઽધર્મો વા’ ધર્મ નથી,
અને અધર્મ પણ નથી. ‘જોવં સન્નં જિવેસપ્-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આવા પ્રકા-
રની સંજ્ઞા (બુદ્ધિ) ધારણ કરવી નહીં પરંતુ ‘અતિય ધર્મને અધર્મને વા-અસ્તિ
ધર્મોઽધર્મો વા’ ધર્મ અને અધર્મ છે. ‘એવં સન્નં જિવેસપ્-એવં સંજ્ઞાં નિવે-
શયેત્’ એ પ્રમાણેની સંજ્ઞા (બુદ્ધિ) ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૪॥

સુ. ૬૪

અન્વયાર્થઃ—(ળત્થિ ધમ્મે અધમ્મે વઃ) નાસ્તિ ધર્માધર્મો વા (ળેવં સન્નં ણિવેસણ) નેવં સંજ્ઞામ્-બુદ્ધિ નિવેશયેત્-કુર્યાત્ કિન્તુ (અત્થિ ધમ્મે અધમ્મે વઃ) અસ્તિ વિચિત્તે ધર્માધર્મો વા (એવં સન્નં ણિવેસણ) એવમીદર્શી સંજ્ઞાં બુદ્ધિ નિવેશયેત્-કુર્યાદિતિ ॥૧૪॥

ટીકા—‘ધમ્મે’ ધર્મઃ ‘અધમ્મે વા’ અધર્મો વા ‘ળત્થિ’ નાસ્તિ ‘એવં’ અનેન પ્રકારેણ ‘સન્નં’ સંજ્ઞામ્-મતિમ્ ‘ળ ણિવેસણ’ ન નિવેશયેત્ । અર્થાન્ ધર્માધર્મો નસ્તઃ । કિન્તુ-કાલસ્વભાવનિયતીશ્વરાદિકારણાદેવ જગતઃ સમ્ભવ इति મત્વા ધર્માધર્મયોઃ સત્ત્વં વારયન્તિ કેચન વાદિનઃ । તન્ન સમ્યક્, યતો ધર્માધર્મયોર-કારણત્વે જગતો વૈચિત્ર્યં ન સિધ્યેત્ । દૃશ્યતે હિ લોકે એકસ્મિન્નૈવ કાલે જાય-માનાનામનેકેષાં મધ્યે કેવન સુમગાઃ કેવન દુર્મગા ભવન્તિ, કેચન સુલિનાઃ

અન્વયાર્થ—ધર્મ નહીં છે અથવા અધર્મ નહીં છે, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા (બુદ્ધિ) ધારણ ન કરે કિન્તુ ધર્મ ઓર અધર્મ છે, એસી સંજ્ઞા (બુદ્ધિ) ધારણ કરે ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—ધર્મ કા અસ્તિત્વ નહીં છે અથવા અધર્મ કા અસ્તિત્વ નહીં છે, એસી બુદ્ધિ ન કરે, પરન્તુ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરે કિ ધર્મ ઓર અધર્મ ડોનોં કા અસ્તિત્વ છે ।

કોઈ કોઈ વાદી કાલ, સ્વભાવ, નિયતિ યા હૈશ્વર આદિ કારણોં સે હી જગત્ કી ઉત્પત્તિ માનકર લે ધર્મ અધર્મ કે અસ્તિત્વ કા નિષેધ કરતે હૈ, કિન્તુ યહ સત્ય નહીં છે, ક્યોંકિ ધર્મ ઓર અધર્મ કો યદિ કારણ ન માન઼ા જાય તો જગત્ મેં જો વિચિત્રતા દિલ્કાઈ દેતી છે, વહ સિદ્ધ નહીં હો સકતી । હસ લોક મેં એક હી કાલ મેં ઉત્પત્ત

અન્વયાર્થ—ધર્મ નથી અથવા અધર્મ પણ નથી. આ પ્રકારની સંજ્ઞા-બુદ્ધિ ધારણ ન કરવી. પરંતુ ધર્મ અને અધર્મ છે તેવી સંજ્ઞા ધારણ કરે. ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—‘ધર્મ’નું અસ્તિત્વ નથી, અથવા અધર્મનું અસ્તિત્વ પણ નથી. આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ રાખવી નહીં પરંતુ ધર્મ અને અધર્મ બન્ને છે, તે પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી.

કોઈ કોઈ પરમતવાદી કાલ, સ્વભાવ, નિયતિ અથવા હૈશ્વર વિશેષે કારણોથી જ જગત્ની તેઓ ઉત્પત્તિ માનીને ધર્મ અને અધર્મના અસ્તિત્વનો નિષેધ કરે છે. પરંતુ આ સત્ય નથી. કેમકે-ધર્મ અને અધર્મને જો કારણ માનવામાં ન આવે તો જગતમાં જે વિચિત્રપણ દેખવામાં આવે છે, તે સિદ્ધ થઈ શકત નહીં. આ લોકમાં એક જ કાળમાં ઉત્પત્ત થવાવાળા મનુષ્યોમાં

केचन दुःखिनो भवन्ति । एतादृशं वैचित्र्यं धर्माऽधर्मयोः सत्त्वे सत्त्वेयं समर्थयितुं शक्येत, नाऽन्यथा । यद्यपि कारणं कालादिरपि भवति, तथापि-धर्माऽधर्मसह-कृतानामेव कालादीनां कारणत्वस्वीकारात् । तदुक्तं शास्त्रे—

‘न हि कालादिर्हितो केवलपहितो जायए किंचि वि ।

इह मुग्गरंधणाइविता सव्वे समुदिया हेऊ’ ॥इति॥

अतो धर्माऽधर्मौ न स्तः, इति कथमपि विवेकिभिः स्वीकर्तुं न शक्यते । अतः—
‘धम्मो’ धर्मः—श्रुतचारित्राख्य आत्मपरिणामः । ‘अधम्मो’ अधर्मः मिथ्यात्वाऽविर-
तिप्रमादकपाययोगाः आत्मपरिणामाः अधर्मपदवाच्याः । ‘अत्थि’ सन्ति ‘एवं सन्नं
णिवेसए’ इति संज्ञा निवेशयेत्—कुर्यात् । अर्थात्—कुशाक्षपरिशीलनजनितमति परि-
त्यज्य शास्त्रजनितमति धारयेत् ‘धर्माऽधर्मौ स्तः’ एतादृशीमिति ॥१४॥

होने बाछे मनुष्यों में कोई भाग्यवान् या कोई बहुत सुन्दर होते हैं और
कोई अभाग्य या कुरूप होते हैं, कोई सुखी और कोई दुःखी होते हैं ।
इस प्रकार की बिसहस्रता धर्म अधर्म के होने पर ही सिद्ध हो सकती
है, अन्यथा नहीं । यद्यपि काल आदि भी यथायोग्य कारण होते हैं,
तथापि धर्म और अधर्म से सहकृत हो कर ही वे कारण हो सकते हैं ।
शास्त्र में कहा है—‘न हि कालादिर्हितो’ इत्यादि ।

अकेले काल आदि से कोई भी कार्य उत्पन्न नहीं हो सकता । मृग का
पकना भी अकेले काल आदि को कारण मानने पर सिद्ध नहीं हो
सकता । अतएव धर्म अधर्म काल आदि सब मिलकर ही कारण होते हैं ।

इस प्रकार विवेकी जन किसी भी प्रकार स्वीकार नहीं कर सकते
कि धर्म और अधर्म का अस्तित्व नहीं है अनएव धर्म अर्थात् श्रुत

કોઈ ભાગ્યવાન અને સુંદર હોય છે. તથા કોઈ અભાગીયા અને કદરૂપા હોય
છે. કોઈ સુખી અને કોઈ દુઃખી હોય છે. આવા પ્રકારનું વિષમપણું ‘ધર્મ’
અને ‘અધર્મ’ હોય તોજ સિદ્ધ થાય છે. અન્યથા નહીં. જોકે—કાલ વિગેરે
પણ યથાયોગ્ય કારણ હોય છે. તો પણ ‘ધર્મ’ અને ‘અધર્મ’થી સહકૃત થઈને
જ તેઓ કારણ હોઈ શકે છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—‘ન હિ કાલાદિર્હિતો’ ઇત્યાદિ

એકલા કાલ વિગેરેથી કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. ‘મગ-
પકવવાનું’ પણ એકલા કાળ વિગેરે માનવાથી સિદ્ધ થતું નથી. તેથી જ ‘ધર્મ’
અધર્મ’ કાલ વિગેરે અથા મળીને જ કારણ બને છે.

આ રીતે વિવેકી મનુષ્યો કોઈ પણ એક પ્રકારનો સ્વીકાર કરી શકતા
નથી. કે—ધર્મ અને અધર્મનું અસ્તિત્વ નથી. તેથી જ ‘ધર્મ’નું અસ્તિત્વ અર્થાત્

મૂલમ્—જાસ્થિ વંધે વ મોક્ષે વા જેવં સંજ્ઞાં નિવેસણ ।

અસ્થિ વંધે વ મોક્ષે વા એવં સંજ્ઞાં નિવેસણ ॥૧૫॥

છાયા—નાસ્તિ વંધો વા મોક્ષો વા નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ વંધો વા મોક્ષો વેત્યેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૫॥

અન્યથાર્થઃ—(જાસ્થિ વંધે વ) નાસ્તિ વંધો વા—કર્મપુદ્ગલનાં જીવેન સદ-
સમ્બન્ધઃ (જા મોક્ષે વા) ન મોક્ષો વા—મોક્ષો વંધનવિશ્લેષરૂપઃ (જેવં સન્નં નિવેસણ)

એવં ચારિત્ર રૂપ આત્મપરિણામ અવશ્ય છે તથા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય, યોગ રૂપ અધર્મના અસ્તિત્વ ખી અવશ્ય છે ।
એસા સમસ્ટના ચાહિય । અર્થાત્ કુશાન્ત્રો કે પરિશીલન સે ઉત્પન્ન કુદ્ધ
કુમતિ કો ત્યાગ-કર ધર્મ ઓર અધર્મ હૈ, એસો શાસ્ત્ર તનિન સદ્બુદ્ધિ
કો હી ધારણ કરના ચાહિય ॥૧૪॥

‘જાસ્થિ વંધે વ મોક્ષે વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જાસ્થિ વંધે વ—નાસ્તિ વંધો વા’ વન્ન અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલો
કા જીવ કે સાથ સમ્બન્ધ નહીં હૈ ‘જા મોક્ષો વા—ન મોક્ષો વા’ ઓર
મોક્ષ ખી નહીં હૈ ‘જેવં સન્નં નિવેસણ—નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ ઇસ પ્રકાર
કી બુદ્ધિ ધારણ ન કરે કિન્તુ ‘અસ્થિ વંધે વ મોક્ષે વા—અસ્તિ વંધો વા
મોક્ષો વા’ વંધ હૈ ઓર મોક્ષ હૈ ‘એવં સન્નં નિવેસણ—એવં સંજ્ઞાં નિવે-
શયેત્’ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરે ॥ગા૦ ૧૫॥

અન્યથાર્થ—વંધ અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલો કા જીવ કે સાથ સમ્બન્ધ
નહીં હૈ ઓર મોક્ષ ખી નહીં હૈ, ઇસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ ન કરે કિન્તુ
વંધ હૈ ઓર મોક્ષ હૈ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરે ॥૧૫॥

શ્રુત અને ચારિત્ર રૂપ આત્મપરિણામ અવશ્ય છે. તથા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ,
પ્રમાદ, કષાય, અને યોગરૂપ અધર્મનું અસ્તિત્વ પણ અવશ્ય છે જ તેમ
સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ કુશાન્ત્રોના પરિશિલનથી. ઉત્પન્ન થયેલી કુમતિને
છોડીને ધર્મ અને અધર્મ છે, એવી શાસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થતાવાળી સદ્બુદ્ધિને
જ ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૧૪॥

‘જાસ્થિ વંધે વ મોક્ષે વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જાસ્થિ વંધે વ—નાસ્તિ વંધો વા’ અર્થ અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોના જીવ
સાથેના સંબંધ નથી. ‘જા મોક્ષો વા—ન મોક્ષો વા’ અને મોક્ષ પણ નથી. ‘જેવં
સન્નં નિવેસણ—નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આવા પ્રકારની બુદ્ધિને ધારણ ન કરે. પરંતુ
‘અસ્થિ વંધે વ મોક્ષે વા—અસ્તિ વંધો વા મોક્ષો વા’ અર્થ છે, અને મોક્ષ પણ છે,
‘એવં સન્નં નિવેસણ—એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એ પ્રમાણેની બુદ્ધિને ધારણ કરે. ॥૧૫॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૦૯

નૈમ્-ઈદર્શી સંજ્ઞાં વુદ્ધિં નિવેશયેત્-ન કુર્યાત્ । કિન્તુ (અત્થિ વંધે વ મોક્ષો વા) અસ્તિ વન્ધો વા મોક્ષો વા (એવં સન્નં ણિવેસણ્) એવમીદર્શીં સંજ્ઞાં-વુદ્ધિં નિવેશયેત્-કુર્યાદિતિ ॥૧૫॥

ટીકા—‘વંધે વ મોક્ષે વા નત્થિ’ વન્ધો વા મોક્ષો વા નાસ્તિ—તત્ત્વ સન્ન-શ્રાઉર્ગૈતિકઃ સંસારઃ, મોક્ષશાશેષકર્મક્ષયરૂપઃ ‘એવં સન્નં ણિવેસણ્’ નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્-ઈદર્શીં વુદ્ધિં ન કુર્યાત્, કિન્તુ-‘વંધે વ મોક્ષે વા અત્થિ’ વન્ધો વા મોક્ષો વા અસ્તિ ‘એવં સન્નં ણિવેસણ્’ એવમ્-એતાદર્શીં સંજ્ઞાં-મર્તિ નિવેશયેત્-ધારયેત્ । વન્ધમોક્ષયોરશ્રદ્ધાં પરિત્યજ્ય તયોઃ શ્રદ્ધા કરણીયા । અશ્રદ્ધા ચ્છલુ અનાચારમધ્યયાતિની, સા ચ શ્રેયોર્ધર્મિર્નિર્દરત સ્ત્યાજ્ય इति । કેચન-શ્રદ્ધ-મોક્ષયોઃ સદ્ભાવં નાક્કી કુર્વન્તિ પતિપાદયન્તિ ચ તે इत्થમ્ । તથાહિ-‘આત્મા નામ’ અમૂર્તઃ તસ્ય મૂર્તેન કર્મપુદ્ગલેન સદ્ સમ્બન્ધામાનાત્ કથં વન્ધઃ સ્યાત્, નહિ હિ-અમૂર્તસ્યાઽઽકાશસ્ય મૂર્તેન છેવો દદ્ધઃ શ્રુતો વા સમ્ભવતિ ।

તદુક્તમ્-‘વર્ણોત્પાખ્યાં કિં વ્યોમ્નઃ इत्याદિ

ટીકાર્થ—વન્ધ નહીં છે અને સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય રૂપ મોક્ષ નહાં છે, હસ પ્રકાર સમસના યોગ્ય નહીં છે । કિન્તુ એસા સમસના ચાહિય કિ વન્ધ છે અને મોક્ષ છે ।

વન્ધ અને મોક્ષ કે વિષય મેં અશ્રદ્ધા કા પરિત્યાગ કરકે ડન પર શ્રદ્ધા ધારણ કરના ચાહિય । અશ્રદ્ધા અનાચાર મેં ગિરને ચાલી છે, અતઃજો ડપના કલ્પાણ ચાહતે હેં, ડન્હેં દૂર સે હી ડમકા ત્યાગ કર દેના ચાહિય ।

કંઈ લોગ વન્ધ અને મોક્ષ કા સદ્ભાવ સ્વીકાર નહીં કરતે અને હસ પ્રકાર કહતે હેં-આત્મા અમૂર્ત છે અને કર્મપુદ્ગલ મૂર્ત હેં । એસી

અનવયઃ—અંધ અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોને જીવની સાથેના સંબંધ નથી. અને મોક્ષ પણ નથી. આ રીતની બુદ્ધિ ધારણ ન કરે પરંતુ અંધ છે અને મોક્ષ પણ છે. એવી બુદ્ધિ ધારણ કરે. ॥૧૫॥

ટીકાર્થ—અન્ધ નથી અને સઘળા કર્મોના ક્ષય રૂપ મોક્ષ પણ નથી આ પ્રમાણે વિચારવું તે યોગ્ય નથી. પરંતુ અન્ધ છે, અને મોક્ષ પણ છે. આ પ્રમાણેના વિચાર કરવો ભ્રેષ્ઠ છે

અન્ધ અને મોક્ષના સંબંધમાં અશ્રદ્ધાના ત્યાગ કરીને તેના પર શ્રદ્ધા ધારણ કરવી ભ્રેષ્ઠ છે. અશ્રદ્ધા અનાચારમાં પાડવવાળી છે. તેથી જ ભ્રેષ્ઠો પોતાના કસ્યાણની ભાવના રાખે છે, તેઓએ દૂરથી જ તેના ત્યાગ કરવો ભ્રેષ્ઠ છે.

કેટલાક લોકો અંધ અને મોક્ષના સદ્ભાવનો સ્વીકાર કરતા નથી, અને આ પ્રમાણે કહે છે કે—આત્મા અમૂર્ત છે, અને કર્મ પુદ્ગલ મૂર્ત છે.

નહિ વર્ષવાડડપ્લાવિતં ભવતિ ગગનમાતપેન વા પરિશુષ્યતિ, તત્કસ્ય હેતોઃ ? અમૂર્તસ્વાદાકાશસ્ય । વન્ધનાડમાવે ચ વન્ધપરિત્યાગરૂપો મોક્ષોઽપિ ન સમ્ભવિતઃ । મુચ્યત વન્ધવિશ્લેષાર્થત્વાત્ । અપસક્તપ્રતિવેધસ્ય કર્તુમશક્યત્વાત્, ઇતિ મતં તન્ન સમ્યક્ । અમૂર્તસ્યાપિ વિજ્ઞાનસ્ય યથા-મૂર્તેન મેઘ-બ્રાહ્મી-વનસ્પત્યાદિના સમ્બન્ધે સત્યેવ ઉપકારાનુપકારયોઃ સમ્ભવો દૃષ્ટઃ તથા-આત્મનોઽપિ કર્મપુદ્ગલેન સહ સમ્બન્ધસમ્ભવે વાધકર્યાડમમ્ભવાત્ । અનાદિકાલાદયમાત્મા તૈવ્રસકાર્મણ-સ્થિતિ મેં અમૂર્ત આત્મા કા મૂર્ત કર્મપુદ્ગલો કે સાથ કેસે વન્ધ હો સકતા હૈ ? અમૂર્ત આકાશ કા કિસી મી મૂર્ત પદાર્થ કે સાથ લેપ નહીં હો સકતા । ન એસા હોના દેખા હૈ, ન સુના હૈ । કહા મી હૈ- 'વર્ષાતપામ્યાં કિ વ્યોમ્નઃ' ઇત્યાદિ ।

વર્ષાં હોને સે પ્રકાશ ગીલા નહીં હો જાતા ઓર ન ધૂર પડ્ને સે થહ તપતા હી હૈ । ડસ પર ઇનકા કોઈ પ્રભાવ નહીં હોના, કયોં કિ વર્ષાં ઓર ધૂર મૂર્ત હૈ ઓર આકાશ અમૂર્ત હૈ । હાં, ચમઢે પર ડનકા પ્રભાવ અવડ્ય પડ્ના હૈ, કયોં કિ ચમઢા સ્વયં મૂર્ત હૈ ।

હસ પ્રકાર જબ અમૂર્ત હોને કે કારણ આત્મા બદ્ધ હી નહીં હોતા તો મોક્ષ કી બાત હી કયા હૈ ? વન્ધકા નાશ હોના મોક્ષ કહલાતા હૈ । વન્ધન કે અભાવ મેં મોક્ષ સંભવ નહીં હૈ ।

યહ મત સમીચીન નહીં હૈ । યથાપિ જ્ઞાન અમૂર્ત હૈ, ફિર મી મદિરા તથા બ્રાહ્મી વનસ્પતિ આદિ કે દ્વારા ડનકા ઉપકાર અનુપકાર

આવી સ્થિતિમાં અમૂર્ત આત્માને સંબંધ મૂર્ત એવા કર્મપુદ્ગલોની સાથે કેવી રીતે થઈ શકે ? અમૂર્ત આકાશને લેપ કોઈ પણ મૂર્ત પદાર્થની સાથે થઈ શકતો નથી. આ પ્રમાણે થતું જોવામાં આવ્યું નથી તેમજ સાંભળવામાં પણ આવેલ નથી. દૃષ્ટું પણ છે કે- 'વર્ષાતપામ્યાં કિ વ્યોમ્નઃ' ઇત્યાદિ

વર્ષાદિ યથાર્થી આકાશ લીનું થતું નથી અને તડકો પડવાથી તે તપતું પણ નથી. તેના પર વર્ષાદિ કે તડકાને કંઈજ પ્રભાવ હોતો નથી. કેમકે- વર્ષાદિ અને તડકો મૂર્ત છે. અને આકાશ અમૂર્ત છે. હા અમઢા પર તેનો પ્રભાવ જરૂર પડે છે. કેમકે ચામડું સ્વયં મૂર્ત છે.

આ પ્રમાણે જ્યારે અમૂર્ત હોવાના કારણે આત્મા બદ્ધ જ થતો નથી, તો યહી મોક્ષની વાત જ કયાંથી થઈ શકે ? બંધને નાશ થવો તે મોક્ષ કહેવાય છે. બંધના અભાવમાં મોક્ષનો સંભવ જ રહેતો નથી.

આ મત બરોબર નથી. જોકે જ્ઞાન અમૂર્ત છે, તો પણ મદિરા-મધ-દાઢ તથા બ્રાહ્મી નામની વનસ્પતિ દ્વારા તેનો ઉપકાર અથવા અપકાર થાય

સમયાચ્છેદોધિની ટીકા દ્વિ. ધુ. બ. ૫ આચારપ્રતિનિરૂપણમ્

૫૧૧

શરીરાભ્યાં સમ્બદ્ધ एवाऽऽवर्तते । अतः कथञ्चित्स मूर्त्तोऽपि । स्वरूपतः स्वभाव-
तश्च अमूर्त्तोऽपि, 'ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यात्मकोऽपि' तैजसकार्मणशरीरसम्बन्धा-
न्मूर्त्तोऽपि भवति । अतस्तस्य कर्मपुद्गलसम्बन्धात्मकबन्धनस्य अभावप्रतिपाद-
नस्याशक्यत्वात् । बन्धसम्भवे च तदभावात्मकमोक्षोऽपि सम्भवत्येव । अतः
बन्धमोक्षौ न विद्येते इति मतिं परित्यज्य बन्धमोक्षौ विद्येते इत्येतादृशौ मतिमेव
धारयेत् । न तु-कुतर्केण आग्रहेण शास्त्रमतिरूपनेयेति ॥१५॥

मूलम्—नस्ति पुण्यं वा पापं वा एवં सन्नं निवेसेत् ।

अस्ति पुण्यं वा पापं वा एवં સન્નં નિવેસેત્ ॥૧૬॥

છાયા—નાસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા નૈવં સંન્નાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા એવં સંન્નાં નિવેશયેત્ ॥૧૬॥

હોતા હી હૈ । હસી પ્રકાર આત્મા કા કર્મપુદ્ગલ કૈ સાથ યદિ સમ્બન્ધ
હો તો હસમેં કોઈ યાધક નહીં હૈ । હૈ । હસકૈ અતિરિક્ત સંસારી
આત્મા અનાદિ કાલ સૈ તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીરોં કૈ સાથ બદ્ધ હોને
કૈ કારણ કથંચિત્ મૂર્ત્ત્ હી હૈ । અર્થાત્ અપને મૂલ ધ્રુવ શુદ્ધ સ્વભાવ
કી અપેક્ષા સૈ આત્મા અમૂર્ત્ત્ હૈ જ્ઞાન-દર્શન ચારિત્ર ઓર તપમય હૈ,
ફિર ખી તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કૈ સાથ સમ્બન્ધ હોને કૈ કારણ
મૂર્ત્ત્ ખી હૈ, । હસ અપેક્ષા સૈ આત્મા કા કર્મપુદ્ગલોં કૈ સાથ બન્ધ હોના
નિર્બાધ હૈ ઓર જવ બન્ધ હોતા હૈ તો ડસકા અભાવ ખી સંભવ હી હૈ !
અતઃચ બન્ધ ઓર મોક્ષ નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ કો ત્યાગ કર યહી
બુદ્ધિ ધારણ કરના ચાહિયૈ કિ બન્ધ ખી હૈ ઓર મોક્ષ ખી હૈ । કુતર્ક ઓર
કદાપ્રહ કરકૈ શાસ્ત્ર સંગત સમજકો ત્યાગ દેના ઉચિત નહીં હૈ ॥૧૫॥

જ છે. એજ પ્રમાણે કર્મપુદ્ગલોની સાથે જો આત્માનો સંબંધ હોય તો
તેમાં કંઈ જ બાધ નથી. આ શિવાય સંસારી આત્મા અનાદિકાળથી તૈજસ
અને કાર્મણ શરીરોની સાથે બદ્ધ હોવાથી કથંચિત્ મૂર્ત્ત્ જ છે. અર્થાત્
ચેતાના મૂળભૂત શુદ્ધ સ્વભાવની અપેક્ષાથી આત્મા અમૂર્ત્ત્ છે. જ્ઞાન, દર્શન
ચારિત્ર અને તપમય છે. તો પણ તૈજસ અને કાર્મણ શરીરની સાથે સંબંધ
હોવાથી મૂર્ત્ત્ પણ છે. આ અપેક્ષાથી કર્મ પુદ્ગલોની સાથે આત્માનો બંધ
થવો નિર્બાધ-બાધ-દોષ વગરનો છે. અને જ્યાંયે બંધ થાય છે, તો તેનો
અભાવ પણ સંભવે છે. તેથી જ બંધ અને મોક્ષ નથી. આવા પ્રકારની
બુદ્ધિનો ત્યાગ કરીને એવી જ બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ કે-બન્ધ પણ છે
અને મોક્ષ પણ છે. કુતર્ક અને દ્વંદ્વબદ્ધ કરીને શાસ્ત્ર સંગત સમજવું
હોતી દેવી તે યોગ્ય નથી. ॥૧૫॥

અન્વયાર્થ:—(જાતિ પુણે વ પાવે વા) નાસ્તિ પુણ્યમ્—શુભપ્રકૃતિલક્ષણં વા પાપં—પુણ્યવિપર્યયલક્ષણં વા ‘જેવં સન્નં નિવેસણં નૈવમ્—નેહસી’ સંજ્ઞાં—બુદ્ધિ નિવેશયેત્—કુર્યાત્, કિન્તુ—(અતિ પુણે વ પાવે વા) અસ્તિ—વિચરે પુણ્યં વા પાપં વા (એવં સન્નં નિવેસણં) एवम्—एतादृशीमेव संज्ञां बुद्धिं निवेशयेत्—कुर्यादिति ॥૧૩॥

ટીકા—‘પુણે વ પાવે વા જાતિ’ પુણ્યં વા—શુભપ્રકૃતિલક્ષણમ્ યમાશ્રિત્ય પુણ્યાત્મા, इति व्यपदेशो मरति, પાપં વા—અશુભક્રિયાજનિતમધોગતિકારણમ્, येन नरकनिगोदादिकुमर्तिर्भवति, येन वा पापात्मेति व्यपदेशो जायते, इमे

‘જાતિ પુણેવ પાવે વા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જાતિ પુણે વ પાવે વા—નાસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા’ પુણ્ય નહીં છે, અથવા પાપ તરીકે છે ‘જેવં સન્નં નિવેસણં—નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એવી બુદ્ધિ ધારણ કરના ઉચિત નહીં છે કિન્તુ ‘અતિ પુણે વ પાવે વા—અસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા’ પુણ્ય ઓર પાપ છે ‘એવં સન્નં નિવેસણં—એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એવી બુદ્ધિ ધારણ કરના ઉચિત છે ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—પુણ્ય નહીં છે અથવા પાપ નહીં છે, એવી બુદ્ધિ ધારણ કરના ઉચિત નહીં છે, કિન્તુ પુણ્ય ઓર પાપ છે એવી બુદ્ધિ ધારણ કરના ઉચિત છે ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—શુભ પ્રકૃતિયોં કો કહતે હૈં—જિનકે કારણ ‘યહ પુણ્યાત્મા છે, એસા વ્યવહાર હોગા છે વહ પુણ્ય છે । જો અશુભ ક્રિયા સે ઉત્પન્ન હો ઓર અધોગતિ કા કારણ હો વહ પાપ કહલાતા છે । ઇસસે નરક

‘જાતિ પુણેવ પાવે વા’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘જાતિ પુણે વ પાવે વા—નાસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા’ પુણ્ય નથી, અથવા પાપ પણ નથી ‘જેવં સન્નં નિવેસણં—નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણે બુદ્ધિથી વિચારવું તે બીજાનર નથી પરંતુ ‘અતિ પુણે વ પાવે વા—અસ્તિ પુણ્યં વા પાપં વા’ પુણ્ય અને પાપ છે. એવં સન્નં નિવેસણં—એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એ પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી યોગ્ય છે. ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—પુણ્ય નથી. અને પાપ પણ નથી. એ રીતની બુદ્ધિ ધારણ કરવા યોગ્ય નથી. પરંતુ પુણ્ય છે અને પાપ પણ છે. એવી બુદ્ધિ ધારણ કરવી બેઇએ. ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—શુભ પ્રકૃતિયો બતાવવામાં આવે છે.—જેનાથી આ પુણ્યાત્મા છે, એ પ્રમાણેનો વ્યવહાર થાય છે, તે પુણ્ય છે અને જે અશુભ ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થયેલ હોય અને અધોગતિનું કારણ હોય તે પાપ કહેવાય છે. આનાથી

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સ્તુ. અ. ૫ આચાર્યતત્ત્વનિરૂપણમ્

૫૧૩

પુણ્યપાપે ન સ્તઃ । ‘એવં સન્નં ણિવેસણ’ નેવં સંઙ્ગાં નિવેસયેત્ । કિન્તુ—‘પુણ્યેષ પાપે વા અસ્થિ’ પુણ્યં વા પાપં વાડસ્તિ । ‘એવં સન્નં ણિવેસણ’ એવં સંઙ્ગાં નિવેસયેત્—ધારયેત્ इत्येवं बुद्धि कर्मादित्यर्थः, केचन -पुण्यस्याऽस्तित्वं न स्वीकुर्वन्ति । किन्तु—यदा पापस्य न्यूनता तदोत्पद्यते सुखम् । यदा च पापाधिक्यन्तदा—वर्धते दुःखम् । केचन पापस्यैवाऽस्तित्वं न मन्यन्ते, मन्यन्ते च पुण्योत्कर्षे सुखम्, न्यूनतायाश्च पुण्यस्य दुःखपादुर्भावम् । केचनोभयोरपि अस्तित्वमनादृत्याऽऽद्विष्यन्ते स्वभावतो जगतो व्यवस्थाम् । परन्तु—शास्त्रकारस्तेषां मतं निराकरोति—पुण्यं पापं वा नास्तीति बुद्धिं न विधेया, अपि तु—अस्त्येवेति व्यवस्थिता बुद्धि-निगोद आदि दुर्गति प्राप्त होती है । यह पुण्य और पाप है, ऐसी बुद्धि रखनी चाहिए ।

કોઈ કોઈ પુણ્ય કા અસ્તિત્વ સ્વીકાર નહીં કરતે । વે કહતે છે કે જબ પાપ કી કમી હોતી હૈ, તખ સુખ ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર જબ પાપ કી અધિકતા હોતી હૈ તો દુઃખ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । હસ પ્રકાર એક પાપ કો સ્વીકાર કરને સે હી સુખ ઓર દુઃખ કી વ્યવસ્થા ઘટિત હો જાતી હૈ । હસસે વિપરીત કોઈ પાપ કા અસ્તિત્વ નહીં માનતે હૈ । ઝનકા મન્તવ્ય યહ હૈ કે પુણ્ય કી પ્રચલના સે સુખ કી ઓર ન્યૂનતા સે દુઃખ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ ।

કોઈ એસે બી હૈ જો પુણ્ય ઓર પાપ દોનોં કા હી અસ્તિત્વ અંગી-કાર નહીં કરતે । વે સ્વભાવ સે હી જગત્ કી સુખદુઃખસંબંધી વ્યવસ્થા માનતે હૈ ।

પરંતુ શાસ્ત્રકાર હન સબ ખાન્ત મતોં કા નિરાકરણ કરતે હુપ

નરક નિગોદ વિગેરે દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પુણ્ય અને પાપ નથી, આવા પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી ન જોઈએ. પરંતુ પુણ્ય છે, અને પાપ પણ છે, એ પ્રમાણે બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ.

કેઈ કેઈ અન્ય મતવાળા પુણ્યનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતા નથી, તેઓ કહે છે કે—જ્યારે પાપ ઓછું થાય છે ત્યારે સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને જ્યારે પાપ અધિક પ્રમાણમાં હોય ત્યારે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, આ રીતે એક પાપનો જ સ્વીકાર કરવાથી સુખ અને દુઃખની વ્યવસ્થા બરોબર ઘટી જાય છે.

કેઈ કેઈ પુણ્ય અને પાપ બન્નેના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરતા નથી. તેઓ સ્વભાવથી જ જાતના સુખ દુઃખ સંબંધી વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કરે છે.

પરંતુ શાસ્ત્રકાર આ સઘળા ખાન્ત-અભાવવાળા મતોનું નિરાકરણ કરતા

રમિએવા । પુણ્યપાપયો વિચિત્રે પરસ્પરં સમ્બન્ધઃ । એકસ્યાઽપિ સદ્ભાવે-ઉપયોઃ
સદ્ભાવસ્યાઽવશ્યમત્રીકતૈવ્યત્વાત્ સ્વભાવમાશ્રિત્ય જગતો વ્યવસ્થાસ્વીકારે સર્વાસાં
ક્રિયાણાં નૈરર્થક્યં સ્યાત્ । અતઃ પુણ્યપાપયોઃ સ્થિતિ રાશ્ચયકી । પુણ્યપાપયો-
રિત્થં નિર્દિષ્ટં સ્વરૂપં જિનશાસ્ત્રે-તથાહિ-પચ્છુભં પુદ્ગલકર્મ તત્પુણ્યમ્ । યદશુભમય
તત્પાપમ્, સર્વજ્ઞનિર્દેશાત્ । અતઃ પુણ્યપાપે સ્તઃ, રૂપેવં મર્તિ નિશ્ચિતો ધારયેત્ ।
ય તુ-તદમાવવિષયિણીં મર્તિ કુર્યાદિતિ ॥૧૬॥

સૂચ્છ-ઊંતિથિ આસવે સંવરે વા ઊંવં સૈન્નં ણિવેસેણ ।

એસ્થિ આસવે સંવરે વા ઊંવં સૈન્નં ણિવેસેણ ॥૧૭॥

છાયા—નાસ્ત્યાશ્રવઃ સંવરો વા નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્ત્યાશ્રવઃ સંવરો વા ઇવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૭॥

કહતે હૈં—પુણ્ય ઓર પાપ નહીં હૈં એસી સમજ નહીં રાખની યાહિય, કિન્તુ દોનોં કા અસ્તિત્વ સમજના યાહિય । પુણ્ય ઓર પાપ કા પરસ્પર મેં સંબંધ હૈં । એક કે સદ્ભાવ મેં દોનોં કા સદ્ભાવ અવશ્ય સ્વીકાર કરના પડતા હૈં, યદિ જગત્ કી વ્યવસ્થા સ્વભાવ કે આધાર પર સ્વીકાર કી જાય તો સબી ક્રિયાએં નિર્અર્થક હો જાવંગી । અતએવ પુણ્ય ઓર પાપ કી સ્થિતિ આવશ્યક હૈં । જિનશાસ્ત્ર મેં પુણ્ય ઓર પાપ કા સ્વરૂપ હસ પ્રકાર કહા હૈં શુભ કર્મ પુણ્ય કહલાના હૈં ઓર અશુભ કર્મ પાપ, એસા સર્વજ્ઞ ભગવાન કા કથન હૈં । અતએવ યહી નિશ્ચિત બુદ્ધિ ધારણ કરના યાહિય કિ પુણ્ય ઓર પાપ હૈં । એસા નહીં સમજના યાહિય કિ હનકા અસ્તિત્વ નહીં હૈં ॥૧૬॥

કહે છે કે—પુણ્ય અને પાપ નથી, એવી સમજણ રાખવી ન જોઈએ. પરંતુ બન્નેનું અસ્તિત્વ સમજવું જોઈએ. પુણ્ય અને પાપનો પરસ્પરમાં સંબંધ છે. એકના સદ્ભાવમાં બન્નેના સદ્ભાવનો સ્વીકાર અવશ્ય કરવો જ પડે છે.

જો જગતની વ્યવસ્થા સ્વભાવના આધાર પર સ્વીકારવામાં આવે, તો સઘળી ક્રિયાઓ નિર્અર્થક બની જશે. તેથી જ પુણ્ય અને પાપની સ્થિતિ જરૂરી છે. જૈન શાસ્ત્રમાં પુણ્ય અને પાપનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહેલ છે, શુભ કર્મ પુણ્ય કહેવાય છે, અને અશુભ કર્મ પાપ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે સર્વજ્ઞ ભગવાનનું કથન છે. તેથી જ એજ નિશ્ચિત રૂપે બુદ્ધિથી વિચારવું જોઈએ કે—પુણ્ય અને પાપ છે, એવું સમજવું ન જોઈએ કે પુણ્ય અને પાપનું અસ્તિત્વ નથી ॥૧૬॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. श्रु. अ. ५ आचारधृतनिरूपणम्

५१५

अन्वयार्थः—(णत्थि आसवे संवरे वा) नास्ति आसवः—प्राणातिपातादिरूपः कर्मबन्धकारणम् संवरः—आस्रानिरोधलक्षणः, एतौ न स्तः (णेवं सन्नं निवेसए) नैवं—नैवैतादृशीं संज्ञां—बुद्धिं निवेशयेत्—कुर्यात् किन्तु (अत्थि आसवे संवरे वा) अस्ति आसवः संवरो वा (एवं सन्नं निवेसए) एवमीदृशीं संज्ञां—बुद्धिं निवेशयेत्—कुर्यादिति ॥१७॥

टीका—‘आसवे संवरे वा णत्थि’ आसवः संवरो वा नास्ति, तत्रासवः—आस्रवति—पविशति कर्म येन सः प्राणातिपातादिरूप आसवः—कर्मोपादानकारणम् तन्निरोधलक्षणः संवरः, एतौ न विद्येते, ‘एवं’ ईदृशीम् ‘सन्नं’ संज्ञां—बुद्धिं ‘ण’ न ‘निवेसए’ निवेशयेत्—धारयेत् । किन्तु—‘आसवे संवरे वा अत्थि—आसवः

‘णत्थि आसवे संवरे वा’ इत्यादि ।

शब्दार्थः—‘णत्थि आसवे संवरे वा—नास्ति आसवः संवरो वा’ प्राणातिपात आदि कर्मबन्धका कारण आस्रव नहीं है अथवा आस्रवके निरोध रूप संवर नहीं है ‘णेवं सन्नं निवेसए—नैवं संज्ञां निवेशयेत्’ ऐसी बुद्धि धारण करनी नहीं चाहिए ॥१७॥

अन्वयार्थः—प्राणातिपात आदि कर्मबन्ध का कारण आस्रव नहीं है अथवा आस्रवनिरोध रूप संवर नहीं है, ऐसी बुद्धि नहीं धारण करना चाहिए, किन्तु आस्रव और संवर है, ऐसी बुद्धि धारण करना चाहिए ॥१७॥

टीका—जिसके द्वारा कर्म आत्मा में प्रवेश करते हैं, वह प्राणातिपात आदि आस्रव कहलाता है । आस्रव का निरोध संवर है । इन दोनों की सत्ता नहीं है, इस प्रकार की बुद्धि रखना ठीक नहीं है, किन्तु आस्रव है और संवर है, ऐसी बुद्धि रखना ही उचित है ।

‘णत्थि आसवे संवरे वा’ इत्यादि

शब्दार्थः—‘णत्थि आसवे संवरे वा नास्ति आसवः संवरो वा’ प्राणातिपात विगेरे कर्म बंधन कारण आस्रव नहीं, अथवा आस्रवना निरोध रूप संवर नहीं, ‘णेवं सन्नं निवेसए—नैवं संज्ञां निवेशयेत्’ ये प्रमाद्येनी बुद्धि धारण करनी न लेउये ॥१७॥

अन्वयार्थः—प्राणातिपात विगेरे कर्म बंधन कारण रूप आस्रव नहीं, अथवा आस्रवना निरोध रूप संवर नहीं, ऐसी बुद्धि धारण करनी न लेउये, ॥१७॥

टीका—जैनः द्वारा कर्म आत्मा में प्रवेश करे छे, ते प्राणातिपात विगेरे आस्रव कडेवाय छे, आस्रवना निरोध—संवर ते संवर छे आ अन्नेनी सत्ता नहीं, आ प्रमाद्येनी बुद्धि धारण करनी ठीक नहीं, परंतु

સંવરો વાડસ્તિ 'एवं' ईदृशीम् 'सन्ने' संज्ञाम् 'णिवेशए' निवेशयेत्-धारयेत् । यथाश्रित्य कर्माऽऽत्मनि आसन्ननि-प्रविशति स अश्रवः-माणातिपातादिः । तादृशाश्रयस्य संवरणं-पतिवन्धनं संवरः-असन्ननिरोधलक्षणाः, इमौ-आस्रवसंवरौ अवश्यमेव मन्तव्यौ, न स्तः, इमौ इति न मन्तव्याविति सूत्रार्थः ।

કેચિદેવં મનિપાદયન્તિ-કિમયમાસ્રવઃ આત્મનો મિશ્રોઽમિશ્રો વા ? યદિ મિશ્રસ્તદા સ નાઽસ્રવઃ । નહિ આત્મનોઽપ્યન્તમિન્નેન તેનાઽસ્રવેણ આત્મનિ કર્મ પ્રવેશયિતું શક્યતે યથા ઘટાદિના । તથા ચ-યથા ઘટાદિરાત્મનિ કર્મપ્રવેશયિતું ન શક્નોતિ તથાઽસ્રવોઽપીતિ । નાપ્યમિશ્ર इति पक्षः । तथात्वे तस्याऽऽत्म-स्वरूपत्वेन मुक्तात्मन्यपि तत्सम्प्रवपसङ्गात्-उपयोगवत् । तस्मात्-आस्रव इति परिभाषा मिथ्यैव । आस्रवाऽभावे च तन्निरोधात्मकसंवरोऽपि नैव स्वीकर्तव्य

કોઈ-કોઈ કહતે હૈં-આસ્રવ આત્મા સે મિશ્ર હૈ યા અમિશ્ર હૈ ? યદિ મિશ્ર હૈ તો વહ આસ્રવ હો હી નહીં સકતા કયોં કિ જો આત્મા સે સર્વથા મિશ્ર હૈ, વહ ઘટ આદિ પદાર્થોં કે સમાન આત્મા મેં કર્મ કો પ્રવિષ્ટ નહીં કરા સકતા । અર્થાત્ જૈસે ઘટ આત્મા સે સર્વથા મિશ્ર હોને કે કારણ આત્મા મેં કર્મ કે પ્રવેશ કા કારણ નહીં હો સકતા, વસી પ્રકાર આપકા માના હુ મા આસ્રવ મી કર્મપ્રવેશ કા કારણ નહીં હો સકેમા, કયોં કિ વહ આત્મા સે મિશ્ર હૈ । કદાચિત્ આત્મા સે અમિશ્ર માનો તો ઉસે આત્મા કા હી સ્વરૂપ માનના પડેગા । આત્મા કા સ્વરૂપ હોને સે મુક્તાત્મા મેં મી ઉસકી સત્તા સ્વીકાર કરની પડેગી । જૈસે ઉપોગ કી સત્તા માની જાતી હૈ । અતઃ આસ્રવ કી

આસ્રવ છે, અને સંવર પણ છે, એ પ્રમાણેની ખુદી રાખવી તેજ યોગ્ય છે. કોઈ કોઈ કહે છે, આસ્રવ આત્માથી જુદો છે ? કે એક જ છે ? એ ખૂંદો હોય, તો તે આસ્રવ જ થઈ શકતો નથી, કેમકે એ આત્માથી સર્વથા ભિન્ન છે, તે ઘટ વિગેરે પદાર્થોની જેમ આત્મામાં કર્મના પ્રવેશ કરાવી ન શકત, અર્થાત્ જેમ ઘટ-ઘડો આત્માથી સર્વથા જુદો હોવાના કારણે આત્મામાં કર્મના પ્રવેશનું કારણ થઈ શકતું નથી, એજ પ્રમાણે આપે માનેલ આસ્રવ પણ પ્રવેશનું કારણ થઈ શકશે નહીં કેમકે તે આત્માથી ભિન્ન છે. કદાચ આત્માથી અભિન્ન માને તો તેને આત્માનું જ સ્વરૂપ માનવું પડશે. આત્માનું સ્વરૂપ હોવાથી મુક્તાત્મામાં પણ તેની સત્તાને સ્વીકાર કરવો પડશે. જેમ ઉપોગની સત્તા માનવામાં આવે છે, તેથી જ આસ્રવની

इति तन्मतं निराकर्तुं ग्राह्यं - मरुदुक्तं न सम्पक्, आस्रवो वा-संवरो वा नास्तीति न स्वीकर्त्तव्यम् । किन्तु-अस्त्येवेति मन्तव्यम् । योऽयमेकान्तभेदाभेदवादे दोषः प्रतिपादितः स तथैव । अत-एवैकान्तपक्षे दोषमालोच्य-अनेकान्तवादस्य प्ररूपणं कृतवता भगवता तथैकान्तोऽप्यमास्रवः आत्मनः सकाशात् कथञ्चिद् भिन्नः कथञ्चिद्भिन्नश्च । तथास्त्वे-न कोऽपि दोषः पदमादधाति अर्हदंशेन । इतरत्र दर्शनान्तरे तु तत्साम्राज्यपञ्चयम् । अतएव आस्रवसंशरी न स्त इति न, अपि तु-आस्रवः संवरश्चास्त्येवेति सिद्धान्तसिद्धः ॥१७॥

મૂલમ્-ળાતિથ વેયંળા ણિજ્ઞરા વા, ણેવં સંન્નં ણિવેસંણ ।

અતિથ વેયંળા ણિજ્ઞરા વા, ઇવં સંન્નં ણિવેસંણ ॥૧૮॥

કલ્પના મિથ્યા છે । હસ પ્રકાર જય આસ્રવ કી હી સત્તા સિદ્ધ નહીં હોતી તો ઉસકા નિરોધસ્વરૂપ સંવર ખી સ્વીકાર નહીં કિયા જા સકતા ।

હમ અભિમત કા નિરાકરણ કરતે હુણ કહા ગયા છે આપકા કયન સમ્પક્ નહીં છે । આસ્રવ અથવા સંવર નહીં છે, એસા સ્વીકાર નહીં કરના જાહિયે, ઘલિત્ત ઉનકા અસ્તિત્વ માનના જાહિયે । એકાન્ત ભેદપક્ષ ઓર અભેદપક્ષ મેં આપને જો દોષ પ્રદર્શિત કિયે હૈં, વે ઠીક હી હૈં, પરન્તુ હમારે મત મેં ઉનકે લિયે કોઈ અવકાશ નહીં છે, કયોંકિ સર્વજ્ઞ તીર્થંકર ભગવાન્ ને એકાન્તવાદ કો સ્વીકાર ન કરકે અનેકાન્તવાદ કી હી પ્રરૂપણા કી છે । આસ્રવ આત્મા સે કથંચિત્ ભિન્ન ઓર કથંચિત્ અભિન્ન છે । અતએવ જૈનદર્શન મેં કોઈ દોષ નહીં આતા । અતએવ આસ્રવ ઓર સંવર કા અસ્તિત્વ સિદ્ધ છે ॥૧૭॥

કલ્પના મિથ્યા છે. આ પ્રમાણે જ્યારે આસ્રવની સત્તા જ સિદ્ધ થતી નથી, તો તેના નિરોધ સ્વરૂપ સંવરનો પણ સ્વીકાર કરવામાં આવશે નહીં.

આ મતનું નિરાકરણ કરતાં કહે છે. કે-આપનું કયન યોગ્ય નથી. આસ્રવ અથવા સંવર નથી. એ પ્રમાણેને વિચાર કરવો ન જોઈએ બલકે તેનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું જોઈએ. એકાન્ત ભેદ પક્ષ અને અભેદ પક્ષમાં આપે જે દોષ બતાવ્યા છે, તે ઠીક જ છે. પરંતુ અમારા મત પ્રમાણે ભેદ અને અભેદ પક્ષ માટે કંઈજ અવકાશ નથી, કેમકે-સર્વજ્ઞ તીર્થંકર ભગવાને એકાન્ત વાદનો સ્વીકાર ન કરીને અનેકાન્તવાદની જ પ્રરૂપણા કરી છે આસ્રવ આત્માથી કથંચિત્ ભિન્ન અને કથંચિત્ અભિન્ન છે. તેથી જ જૈનદર્શનમાં કોઈ પણ દોષ આવતો નથી. તેથી જ આસ્રવ અને સંવરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે. ॥૧૭॥

छाया- नास्ति वेदना निर्जरा वा, नैवं संज्ञा निवेशयेत् ।

अस्ति वेदना निर्जरा वा, एवं संज्ञा निवेशयेत् ॥१८॥

अन्वयार्थः—(णत्थि वेयणा णिज्जरा वा) नास्ति वेदना-वा कर्मानुभव-लक्षणा तथा-निर्जरा वा-कर्मपुद्गललक्षणा न विद्यते (णैवं सन्नं निवेशयेत्) नैवम्-नैतादृशीं संज्ञां बुद्धिं निवेशयेत्-कुर्यात् किन्तु-(अत्थि वेयणा निज्जरा वा) अस्ति-विद्यते एव वेदना तथा-निर्जरा (एवं सन्नं निवेशयेत्) एवम्-ईदृशीं संज्ञां-बुद्धिं निवेशयेत्-कुर्यादिति ॥१८॥

टीका—‘वेयणा णिज्जरा वा णत्थि’ वेदना निर्जरा वा नास्ति ‘णैवं सन्नं निवेशयेत्’ नैवं संज्ञा निवेशयेत्, वेदना नास्तीति वा-निर्जरा नास्तीति वा, एवं

‘णत्थि वेयणा णिज्जरा वा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ-‘णत्थि वेयणा निज्जरा वा-नास्ति वेदना निर्जरा वा’ वेदना (कर्मों का अनुभव) और निर्जरा (मुक्तकर्मपुद्गलों का) आत्मा से पृथक् होना) नहीं है ‘णैवं सन्नं निवेशयेत्-नैवं संज्ञा निवेशयेत्’ इस प्रकार की बुद्धि धारण न करे किन्तु ‘अत्थि वेयणा निज्जरा वा-अस्ति वेदना निर्जरा वा’ वेदना और निर्जरा है ऐसी बुद्धि धारण करे ॥१८॥

अन्वयार्थ-वेदना(कर्मों का अनुभव) और निर्जरा (मुक्त कर्म पुद्गलों का आत्मा से पृथक् होना) नहीं है, इस प्रकार की बुद्धि धारण न करे किन्तु वेदना और निर्जरा है, ऐसी बुद्धि धारण करे ॥१८॥

टीका-न तो कर्मपुद्गलों का वेदन करना पड़ना है और न वेदन किए पुद्गल आत्मा से पृथक् ही होते हैं, ऐसी धारणा रखनी

‘णत्थि वेयणा णिज्जरा वा’ इत्यादि

शब्दार्थ-‘णत्थि वेयणा निज्जरा वा-नास्ति वेदना निर्जरा वा’ वेदना (कर्मों का अनुभव) अने निर्जरा (लोभवेदा कर्मपुद्गलों का) आत्मा से पृथक् होना) नहीं है ‘णैवं सन्नं निवेशयेत्-नैवं संज्ञा निवेशयेत्’ आत्मा प्रमाणी बुद्धि धारण न करे परंतु ‘अत्थि वेयणा निज्जरा वा-अस्ति वेदना निर्जरा वा’ वेदना अने निर्जरा है, ऐसी प्रमाणी बुद्धि धारण करे ॥१८॥

अन्वयार्थ-वेदना (कर्मों का अनुभव) अने निर्जरा (मुक्त कर्मपुद्गलों का) आत्मा से पृथक् होना) नहीं है आत्मा की बुद्धि धारण करनी नहीं परंतु वेदना अने निर्जरा है, ऐसी बुद्धि धारण करे ॥१८॥

टीका-कर्म पुद्गलों का वेदन करना पड़ना नहीं है, अने वेदन करवाया जावेला पुद्गलों का आत्मा से पृथक् होना नहीं है, ऐसी प्रमाणी धारणा रखनी

444

ખદ્ધકર્મોના રસનો અનુભવ કરવો તે વેદના છે અને આત્મપ્રદેશોથી કર્મપુદ્ગલોનો સંબંધ છૂટી જવો તેને નિર્જરા કહે છે. કોઈના મન પ્રમથ્ણે આ બંનેનું અસ્તિત્વ જ નથી. તેઓનું કહેવું છે કે—અનેક પદ્યોપમ અને સાગરોપમ જેટલા હાંખા કાળે નાશ થવાને યોગ્ય કર્મોના અંતર્મુહૂર્તમાં ક્ષય કરી શકાય છે. અજ્ઞાની જીવો સેંકડો વર્ષ પણ જે કર્યોતો ક્ષય કરી શકતા નથી, એજ કર્મોના ક્ષય, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ યુક્તિયોથી યુક્ત ઉત્તમ પુણ્ય એક ઇન્ધ્રવાસ જેટલા દ્વંદ્વ સમયમાં જ કરી નાખે છે. આ શાસ્ત્રસિદ્ધ. સિદ્ધાંત છે. તેથી ખદ્ધ કર્મોના ક્રમથી અનુભવ ન થતો તે વેદનાનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે. જ્યારે વેદનાનો અભાવ છે, તો નિર્જરાનો અભાવ તો સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ જાય છે.

અતો વદનાં કર્મણાં કરમશોઽનુભવાભાવાદ્ વેદના નાસ્તીતિ મન્યમાનાનાં મતે વેદનાયા અમાષે નિર્જરાયા અપિ સ્વતોઽભાવ एव सिद्धः । परन्तु तन्मयं न सम्यक्, यत स्तपसा-प्रदेशाऽमावेन च कतिपयकर्मणामेव विनाशः सम्भवति, न तु सर्वेषाम् । ततश्च-शेषाणामुदीरणोदयाभ्यामनुभवो मवेदेव । अतो वेदनासद्भावोऽवश्यमेवाङ्गीकार्यः । तदुक्तमागमे—

‘પુર્વિં દુષ્ણિણાણં દુષ્પટ્ટિકાંતાણં કર્મમાણં વેદતા મીલ્લો નત્થિ અવેદના’

છાયા—પૂર્વે દુષ્ણિણીનાં દુષ્પટ્ટિકાંતાનાં તેષાં કર્મણાં વેદયિત્વા મોક્ષઃ, નાસ્તિ અવેદયિત્વા । કર્મણાં વેદનાદેવ મોક્ષો મવતિ, ન તુ અવેદયિત્વા મોક્ષો મવતીતિ દૃષ્ટાન્તગાથાઽભિપ્રાયઃ । અનેન મકારેણ વેદનાયા યદા સિદ્ધિર્ભવતિ તદા નિર્જરા સિદ્ધિસ્તુ—આર્થિક્થેય મવતિ । અતો વિવેકિભિર્વેદના—નિર્જરે ન સ્ત ઇતિ ન સ્વીકર્તવ્યે । અપિ તુ—તે સ્ત ઇત્યેવ સ્વીકર્તુ કૃતિમિર્થોગ્યે ઇતિ ॥૧૮॥

उनका यह मत समीचीन नहीं है। तपस्या के द्वारा प्रदेशाभाव होकर कुछ ही कर्मों का विनाश होता है, सब का नहीं। शेष कर्मों का विपाकोदय द्वारा नाश होता है। जिनका तपश्चर्या द्वारा विनाश होता है, उनका भी प्रदेशों से वेदन तो होता ही है। इस प्रकार चाहे प्रदेशों से वेदन हो, चाहे विपाक से, वेदन तो होता ही है,। अतएव वेदना का सद्भाव मानना आवश्यक है। आगम में कहा है—‘पुर्विं दुष्चिण्णाणं’ इत्यादि।

કદાચાર કે દ્વારા ઉપાર્જિત ઔર સમ્પક્ પ્રતિક્રમણ ન કિયે હૂપ કર્મોં કો ભોગને સે હી મોક્ષ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, ન ભોગને વાલે કો મોક્ષ નહીં હોતા હૈ। હસ પ્રકાર સે જબ વેદના કી સિદ્ધિ હોતી હૈ તો નિર્જરા

તેઓનો આ મત યોગ્ય નથી. કારણ કે—તપસ્યા દ્વારા પ્રદેશાભાવ થઇને ક'ઇક જ કર્મોંનો વિનાશ થાય છે. બધાનો નહીં. બાકીના કર્મોંનો વિપાકોદય દ્વારા નાશ થાય છે. તપશ્ચર્યા દ્વારા જેનો નાશ થાય છે, તેનું પણ પ્રદેશોથી વેદન તો થાય જ છે. આ રીતે આહે તો પ્રદેશોથી વેદન હોય, આહે વિપાકથી વેદન હોય, પણ વેદન તો થાય જ છે. તેથી જ વેદનાનો સદ્ભાવ માનવો તે જરૂરી છે. આગમમાં કહ્યું છે કે—‘પુર્વિં દુષ્ચિણ્ણાણં’ ઇત્યાદિ

કદાચાર—દુશચાર દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ અને સમ્પક્ રીતે પ્રતિક્રમણ કરવામાં ન આવેલા કર્મોંને ભોગવવાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. ન ભોગવવા વાળાને મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી, આ રીતે જ્યારે વેદનાની સિદ્ધિ

મૂલમ્-જાતિયં કિરિયા અકિરિયા વા, જેવં સન્નં જિવેસેણ ।

અતિયં કિરિયા અકિરિયા વા, એવં સન્નં જિવેસેણ ॥૧૩૫॥

જાણા--નાસ્તિ ક્રિયા અક્રિયા વા, નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ ક્રિયા અક્રિયા વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૧૩૬॥

અન્યવાર્થ--(જાતિય કિરિયા અકિરિયા વા) નાસ્તિ ક્રિયા-પરિસ્પન્દલ-ક્ષણા, અક્રિયા-તદભાવરૂપા વા-ઇમે દ્વે ન વિચેતે (જેવં સન્નં નિવેસેણ) નેવં પતાચ્છીં સંજ્ઞાં-બુદ્ધિ નિવેશયેત્-કુર્વાદ કિન્તુ-(અતિય) અસ્તિ-વિચેતે એવં કી મિદ્ધિ તો અર્થ સે હો હી જાતી હૈ । અતએવ વિવેકી જનોં કો વેદના ઔર નિર્જરા કા અસ્તિત્વ સ્વીકાર કરના ચાહિય ॥૧૮॥

‘જાતિય કિરિયા અકિરિયા’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘જાતિય કિરિયા અકિરિયા વા-નાસ્તિ ક્રિયા અક્રિયા વા, પરિસ્પન્દન રૂપ ક્રિયા નહીં હૈ ઔર અક્રિયા બી નહીં હૈ ‘જેવં સન્નં નિવેસેણ-નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ નહીં કરની ચાહિય કિન્તુ ‘કિરિયા અકિરિયા વા અતિય-ક્રિયા અક્રિયા વા અસ્તિ’ ક્રિયા હૈ ઔર અક્રિયા બી હૈ ‘એવં સન્નં નિવેસેણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસી બુદ્ધિ ધારણ કરની ચાહિય ॥૧૯॥

અન્યવાર્થ--પરિસ્પન્દન રૂપ ક્રિયા નહીં હૈ ઔર ક્રિયા કા અભાવ રૂપ અક્રિયા બી નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ નહીં કરની

ચાય છે, તો નિર્જરાની સિદ્ધિતો અર્થથી જ થઇ જાય છે. તેથી જ વિવેકી પુરુષોએ વેદના અને નિર્જરા બનેનાં અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરવો જોઇએ. ॥૧૮॥

‘જાતિય કિરિયા અકિરિયા વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘જાતિય કિરિયા અકિરિયા વા-નાસ્તિ ક્રિયા અક્રિયા વા’ પરિસ્પન્દન રૂપ ક્રિયા નથી. તેમજ અક્રિયા પણ નથી. ‘જેવં સન્નં નિવેસેણ-નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ રાખવી ન જોઇએ. પરંતુ ‘કિરિયા અકિરિયા વા અતિય-ક્રિયા અક્રિયા વા અસ્તિ’ ક્રિયા છે. અને અક્રિયા પણ છે, ‘એવં સન્નં નિવેસેણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઇએ. ॥૧૯॥

અન્યવાર્થ--પરિસ્પન્દન રૂપ ક્રિયા નથી અને ક્રિયાના અભાવ રૂપ અક્રિયા પણ નથી. આ રીતની બુદ્ધિ ધારણ કરવી ન જોઇએ. પરંતુ ક્રિયા છે, અને અક્રિયા પણ છે, એવી બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઇએ. ॥૧૯॥

५४

सूत्रकृताकचरे

(किरिया अकिरिया वा) क्रिया अक्रिया वा (एवं सन्नं णिवेसए) एवमीदृशीं संज्ञां-बुद्धिं निवेशयेत्-कुर्यादिति ॥१९॥

टीका—‘किरिया’ क्रिया ‘अकिरिया वा’ अक्रिया वा-गमनागमनादिरूपा क्रिया-तदभावोऽक्रिया । ‘णत्थि’ नास्ति-क्रिया अक्रिया वा नास्ति ‘एवं सन्नं’ एवं संज्ञाम्-बुद्धिवैशद्यम् ‘ण’ न ‘णिवेसए’ निवेशयेत्--निर्दिशेत् । किन्तु ‘किरिया’ क्रिया ‘अकिरिया वा’ अक्रिया वा-क्रियाया अभावः । अत्थि’ अस्ति ‘एवं’ एवम्-इत्येवं रूपेण ‘सन्नं’ संज्ञाम्-बुद्धिम् ‘णिवेसए’ निवेशयेत्-व्यापारयेत् । सांख्यो हि गगनवत्-व्यापकत्वं स्वीकृत्य तत्राऽऽत्मनि क्रियां न मन्यते । तथा-बौद्धः सर्वेषां क्षणिकत्वमङ्गीकृत्य-उत्पत्त्यतिरिक्तक्रियाया अभावं मन्यते । तदुभयमपि न सम्यक् । यत आत्मनो व्यापकत्वे जन्मादिव्यवस्था न स्यात्, अक्रियत्वादात्मनः । तथा-बौद्धमते उत्पत्त्यतिरिक्तक्रियाया अस्वीकारे परिदृश्य-चाहिए किन्तु क्रिया है और अक्रिया भी है, ऐसी बुद्धि धारण करनी चाहिए ॥१९॥

टीकार्थ-गमन आगमन आदि व्यापार को क्रिया कहते हैं और उसका अभाव अक्रिया है । इन दोनों का अस्तित्व नहीं है, ऐसा नहीं समझना चाहिए किन्तु यह समझना चाहिए कि दोनों का अस्तित्व है ।

सांख्य मत वाले आत्मा को आकाश के समान व्यापक स्वीकार करके आत्मा में क्रिया का अस्तित्व नहीं मानते । बौद्ध लोग सज्जस्त पदार्थों को क्षणिक मानकर उनमें उत्पत्ति के अतिरिक्त अन्य कोई क्रिया का स्वीकार नहीं करते । यह दोनों मत युक्तिसंगत नहीं है । आत्मा को सर्वव्यापी मान लिया जाय तो जन्म आदि की व्यवस्था नहीं बैठ सकती, क्योंकि सर्वव्यापक होने से आत्मा क्रिया नहीं कर सकेगा ।

टीकार्थ-गमन आगमन विगेरे इय प्रवृत्तिने क्रिया कडे छे. अने तेमा अभावने अक्रिया कडे छे. आ अन्नेनु’ अस्तित्व नथी. जेम सभज्जु’ न जेठजे. परंतु जेम सभज्जु’ जेठजे. के-अन्नेनु’ अस्तित्व छे.

सांख्य मतवादीयो आत्माने आकाशनी जेम व्यापक होवानु’ स्वीकारे आत्माभां क्रियानु’ अस्तित्व मानता नथी औद्धो यथा ज पदार्थेनि क्षणिक भानीने तेमां उत्पत्ति शिवाय भील्ल कौण पक्ष क्रियाने स्वीकार करेता नथी. आ अन्ने मत युक्ति युक्त नथी. आत्माने सर्वव्यापी भानी होवामां आवे, तो जन्म विगेरेनी व्यवस्था घटी शकती नथी. केभके-ते सर्वव्यापक होवाथी आत्मा क्रिया करी शकथे नथी ।

સમ્યાર્થબોધિનો ટીકા દ્વિ. ધુ. અ. ૫ આચારધૃતનિરૂપણમ્

૪૨૧

માનક્રિયાન્તરસ્ય કર્તા કઃ સ્યાત્ । તથાત્મનિ સર્વથા ક્રિયાયા અમાવે ચન્ધનો-
ક્ષાદિ વ્યવસ્થાયામનસ્થા સ્યાત્ । અતો વિવિચ્ય વિવેકિભિઃ ક્રિયાઃક્રિસ્વોક્ત-
યોરપિ સત્ત્વમવશ્યમ્બુપગાન્તવ્યમ્ ॥૧૯॥

પૂઠ્ઠમ-‘ગૃત્થિ કોહે વ માળે વા, જેવં સન્નં ણિવેસણ્ ।

અસ્થિ કોહે વ માળે વા, એવં સન્નં ણિવેસણ્ ॥૨૦॥

છાયા—નાસ્તિ ક્રોધો વા માનો વા, નેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ ક્રોધો વા માનો વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૦॥

બૌદ્ધમત્તે કે અનુસાર ઉત્પત્તિ કે અતિરિક્ત અન્ય ક્રિયા સ્વીકાર ન કૌ
જાય તો પ્રત્યક્ષ દિશાઈ દેને ઘાલી હન ચિમિત્ત ક્રિયાઓં કા કર્તા
કૌન હૈ ? હસકે અતિરિક્ત આત્મા મેં યદિ ક્રિયા કા સર્વથા અભાવ
માન લિયા જાય તો ચન્ધ ઓર મોક્ષ આદિ કી વ્યવસ્થા નહીં બન
સકેગી । અતઃપ્ર વિવેકી જનોં કો સમ્યક્ વિચાર કરકે ક્રિયા અક્રિયા
દોનોં કી હી સત્તા કા અવશ્ય સ્વીકાર કરના ચાહિય ॥૧૯॥

‘ગૃત્થિ કોહે વ માળે વા’ હસ્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ગૃત્થિ કોહે વ માળે વા—નાસ્તિ ક્રોધો વા માનો વા’ ક્રોધ
નહીં હૈ અથવા માન નહીં હૈ ‘એવં સન્નં નિવેસણ્—એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’
હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં રાખની ચાહિય, કિન્તુ ‘અસ્થિ કોહે વ માળે
વા—અસ્તિ ક્રોધો વા માનો વા’ ક્રોધ ઓર માન હૈ ‘એવં સન્નં નિવેસણ્—
એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ કરની ચાહિય ॥૨૦॥

બૌદ્ધ મત પ્રમાણે ઉત્પત્તિ શિવાય અન્ય ક્રિયાનો સ્વીકાર કરવામાં ન
આવે તો પ્રત્યક્ષ દેખવામાં આવનારી આ જૂદી જૂદી ક્રિયાઓનો કર્તા કોણ
છે ? આ શિવાય આત્મામાં જે ક્રિયાનો સર્વથા અભાવ માનવામાં આવે,
તો બન્ધ અને મોક્ષ વિગેરેની વ્યવસ્થા બની શકશે નહીં તેથી જ વિવેકી
જનોએ સમ્યક્ વિચાર કરીને ક્રિયા અને અક્રિયા બન્નેની સત્તા અવશ્ય
સ્વીકારવી જ જોઈએ. ॥૧૯॥

‘ગૃત્થિ કોહે વ માળે વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘ગૃત્થિ કોહે વ માળે વા—નાસ્તિ ક્રોધો વા માનો વા’ ક્રોધ નથી
અથવા માન નથી. ‘જેવં સન્નં નિવેસણ્—એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આવા પ્રકારની
બુદ્ધિ ધારણ કરવી ન જોઈએ. પરંતુ ‘અસ્થિ કોહે વ માળે વા—અસ્તિ ક્રોધો વા
માનો વા’ ક્રોધ અને માન છે, ‘એવં સન્નં નિવેસણ્—એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આવા
પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. ॥૨૦॥

અન્વયાર્થઃ—(જાતિય કોહે વ માણે વા) નાસ્તિ—ન વિચિતે ક્રોધો વા—સ્વપરા-સ્તનોરથીલિલક્ષણઃ, તથા—માનો ગર્વો વા ન વિચિતે (જેવં સન્નં જિવેસણ) નૈવમી-દર્શો સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં નિવેશયેત્—કુર્યાત્ કિન્તુ—(અસ્થિ કોહે વ માણે વા) અસ્તિ—વિચિતે એવ ક્રોધો વા માનો વા (એવં સન્નં જિવેસણ) એવમીદર્શો સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં નિવેશયેત્ કુર્યાદિતિ ॥૨૦॥

ટીકા—‘કોહે વ’ ક્રોધો વા ‘માણે વા’ માનો વા ‘જાતિય’ નાસ્તિ ‘એવં સન્નં’ એવં સંજ્ઞામ્ ‘જા જિવેસણ’ ન નિવેશયેત્—નૈવં સંજ્ઞાં વિષ્ણુપાત્ । કિન્તુ—‘કોહેવ માણે વા અસ્થિ’ ક્રોધો વા માનો વાઽસ્તિ ‘એવં સન્નં જિવેસણ’ એવમેવ સંજ્ઞાં નિવે-શયેત્—ધારયેત્ । ક્રોધો માનશ્ચ ન સત્પદાર્થ ઇતિ કૈશિદ્મિમિહિતઃ તદ્વ સયુક્તિકઃ મત્યક્ષેણાઽનુમાનાદિનાઽપિ સિદ્ધયોરનયો નિરાકર્તુમશક્યત્વાત્ । પ્રમાણસિદ્ધસ્યાઽપિ

અન્વયાર્થ—ક્રોધ નહીં હૈં અથવા માન નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં ધારણ કરના ચાહિયે કિન્તુ ક્રોધ ઓર માન હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ કરના ચાહિયે ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—સ્વ ઓર પર કે પ્રતિ અપ્રીતિ હોના ક્રોધ કા લક્ષણ હૈ । માન કા અર્થ ગર્વ યા અભિમાન હૈ । વહ ક્રોધ ઓર માન નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ રલ્લના ઠીક નહીં હૈ, કિન્તુ ક્રોધ હૈ ઓર માન હૈ, એસી હી બુદ્ધિ રલ્લના ચાહિયે ।

કિસી કા કહના હૈ કિ ક્રોધ ઓર માન કી સત્તા નહીં હૈ । ડનકા વહ કથન ઠીક નહીં હૈ । વર્ષો કિ પ્રત્યક્ષ સે ઓર અનુમાન આદિ પ્રમાણો સે સિદ્ધ ક્રોધ ઓર માન કા નિરાકરણ કરના સંભવ નહીં હૈ । પ્રમાણ સે સિદ્ધ વસ્તુ કા બી અભાવ માનને સે જગત્ મેં કોઈ

અન્વયાર્થ—ક્રોધ નથી, અથવા માન પણ નથી. આવા પ્રકારની બુદ્ધિ ધારણ કરવી ન લેઈએ. પરંતુ ક્રોધ અને માન છે. આવા પ્રકારની બુદ્ધિ ધારણ કરવી લેઈએ. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—સ્વ અને પરના પ્રત્યે અપ્રીતિવાળા થવું તે ક્રોધનું લક્ષણ છે. માનનો અર્થ ગર્વ અથવા અભિમાન છે, આ ક્રોધ અને માન નથી, આવા પ્રકારની બુદ્ધિ ધારણ કરવી યોગ્ય નથી. પરંતુ ક્રોધ છે. અને માન છે, એવી જ બુદ્ધિ રાખવી લેઈએ.

કોઈનું કહેવું છે કે—ક્રોધ અને માનની સત્તા નથી, તેઓનું આ કથન ઠીક નથી. કેમકે—પ્રત્યક્ષથી અને અનુમાન વિગેરે પ્રમાણોથી સિદ્ધ એવા ક્રોધ અને માનનું નિરાકરણ કરવું સંભવિત થતું નથી. પ્રમાણથી સિદ્ધ વસ્તુનો

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. અ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૨૫

વસ્તુનો ડભાવે જગતો વ્યવસ્થેવાડનવસ્થિતા સ્થાત્ । અતો વિઠ્ઠવબ્દિસ્તયોઃ
ક્રોધમાનયોઃ સત્ત્વં માન્યમિતિ સંક્ષેપઃ ॥૨૦॥

મૂલમ્—‘જાતિય માયા વ લોભે વા જોવં સન્નં જિવેસણ્ ।

અતિથ માયા વ લોભે વા એવં સન્નં જિવેસણ્ ॥૨૧॥

જાયા--નાસ્તિ માયા વા લોભો વા, નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ માયા વા લોભો વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થઃ--(જાતિય માયા વ લોભે વા) નાસ્તિ-ન વિદ્યતે માયા વા-પરવ-
ચ્ચનરૂપા, લોભો વા, ઇમૌ દ્વૌ ન વિદ્યેતે ઇતિ (જોવં સન્નં જિવેસણ્) નૈવમ્-એતા-
દશીં સંજ્ઞાં-બુદ્ધિ નિવેશયેત્-કુર્યાત્ કિન્તુ (અતિથ માયા વ લોભે વા) અસ્તિ-વિદ્યતે
એવ માયા વા લોભો વા (એવં સન્નં જિવેસણ્) એવમ્-ઈદશીં સંજ્ઞાં-બુદ્ધિ
નિવેશયેત્-કુર્યાત્, ઇતિ ॥૨૧॥

વ્યવસ્થા હી નહી રહેગી અતએવ ક્રોધ ઓર માન કા અસ્તિત્વ અવશ્ય
માન્ય કરના યાહિએ ॥૨૦॥

‘જાતિય માયા વ લોભે વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘જાતિય માયા વ લોભે વા-નાસ્તિ માયા વ લોભો વા’ માયા
પરવંચના’ નહીં હૈ, અથવા લોભ નહીં હૈ ‘જોવં સન્નં જિવેસણ્-નૈવં
સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ ઇસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં રાખની યાહિએ કિન્તુ ‘અતિથ
માયા વા લોભે વા-અસ્તિ માયા વા લોભો વા’ માયા ઓર લોભ હૈ
‘એવં સન્નં જિવેસણ્-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસી બુદ્ધિ રાખની યાહિએ ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ--માયા (પરવંચના) નહીં હૈ અથવા લોભ નહીં હૈ, ઇસ
પ્રકાર કી બુદ્ધિ નહીં રાખની યાહિએ કિન્તુ માયા ઓર લોભ હૈ એસી
બુદ્ધિ રાખની યાહિએ ॥૨૧॥

અભાવ માનવાથી જગતમાં કોઈ પણ વ્યવસ્થા જ રહી શકશે નહીં. તેથી જ
ક્રોધ અને માનનું અસ્તિત્વ અવશ્ય માનવું જોઈએ. ॥૨૦॥

‘જાતિય માયા વ લોભે વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘જાતિય માયા વ લોભે વા-નાસ્તિ માયા વા લોભો વા’ માયા (પર-
વંચના-પીઠને છેતરવા તે) નથી અથવા લોભ નથી. ‘જોવં સન્નં જિવેસણ્-નૈવં
સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આવા પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી ન જોઈએ. પરંતુ ‘અતિથ
માયા વા લોભે વા-અસ્તિ માયા વા લોભો વા’ માયા અને લોભ છે, ‘એવં સન્નં
જિવેસણ્-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એવી બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૨૧॥

અન્વયાર્થ--માયા (પરવંચના) નથી અથવા લોભ નથી આ (પ્રકારની બુદ્ધિ
રાખવી ન જોઈએ પરંતુ માયા અને લોભ છે. એવી બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. ॥૨૧॥

टीका—‘माया व लोभे वा णत्थि’ माया वा लोभो वा नास्ति, ‘एवं सन्नं’ एवं संज्ञाम्—बुद्धिम् ‘ण निवेसए’ न निवेशयेत्—न कुर्यात्, किन्तु—‘माया व लोभे वा अस्थ एवं सन्नं निवेसए’ माया वा लोभो वाऽस्तीत्येवं संज्ञाम्—एवमेव बुद्धिं निवेशयेत्—व्यवहारेत्। केचन—मायालोभयोः सत्त्वं नाऽभ्युपगच्छन्ति, तन्न सम्भक्। सर्वैः प्राणिभिरनुभूयमानयोरनयोः प्रत्याख्यातुमशक्यत्वात्। अनुभूयमानस्याऽपि सद्वस्तुनोऽलापरिहाये घटादीनामपि सत्त्वं न सेत्स्यति। अतो माया-लोभयोः सद्भावमेव मन्वेत, इत्यनुमोदन्ते जैना इति ॥२१॥

मूलम्—णत्थि पेज्जे व दोसे वा, एव सन्नं निवेसए।

अत्थि पेज्जे व दोसे वा, एवं सन्नं निवेसए ॥२२॥

छाया—नास्ति प्रेम च द्वेषो वा, नैवं संज्ञां निवेशयेत्।

अस्ति प्रेम च द्वेषो वा, एवं संज्ञां निवेशयेत् ॥२२॥

टीकार्थ—माया नहीं है, लोभ नहीं है, इस प्रकार की बुद्धि धारण न करे। किन्तु माया और लोभ है, ऐसी बुद्धि धारण करे। कोई माया और लोभ की सत्ता स्वीकार नहीं करते, परन्तु यह ठीक नहीं है। प्रत्येक प्राणी के अनुभव में आने वाले माया एवं लोभ का निषेध नहीं किया जा सकता। अनुभव में आने वाली वस्तु का भी यदि अपलाप (छिपाना) किया जाएगा तो घट आदि की सत्ता भी सिद्ध नहीं होगी। अतः माया और लोभ का अस्तित्व स्वीकार करना चाहिए ॥२१॥

‘णत्थि पेज्जे व दोसे वा’ इत्यादि।

शब्दार्थ—‘णत्थि पेज्जे व दोसे वा—नास्ति प्रेम च द्वेषो वा’ प्रेम अर्थात् राग और द्वेष नहीं है ‘एवं सन्नं निवेसए—नैवं संज्ञां निवेशयेत्’

टीकार्थ—माया नहीं, अने लोक पक्ष नहीं, आवा प्रकारनी बुद्धि धारण न करे। परन्तु माया अने लोक छे, जेवा प्रकारनी बुद्धि धारण करे, केछ केछ भतवाणाओ माया अने लोकनी सत्ताने स्वीकार करता नहीं, परन्तु ते भरेभर नहीं, हरेक प्राणिना अनुभवमां आववावाणा माया अने लोकने निषेध करी शक्य तेम नहीं, अनुभवमां आवनारी वस्तुने पक्ष जे अपलाप (छुपावपुं) करवामां आवशे ते घट विगेरेनी सत्ता पक्ष सिद्ध थशे नहीं तेथी माया अने लोकना अस्तित्वने स्वीकार करवे जेछ जे ॥२०२॥

‘णत्थि पेज्जे व दोसे वा’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘णत्थि पेज्जे व दोसे वा—नास्ति प्रेम च द्वेषो वा’ प्रेम अर्थात् राग अने द्वेष नहीं, ‘एवं सन्नं निवेसए—नैवं संज्ञां निवेशयेत्’ जे प्रभावेनी सम्भक्

અન્વયાર્થ:-- (ળત્થિ પેઝ્જે વ દોસે વા) નાસ્તિ--ન વિચિતે પ્રેમ--પ્રીતિલક્ષણં દ્વેષો વા--પ્રેમવિપરીતઃ (ળેવં સન્નં ણિવેસપ) નૈમ્--નૈવૈતાદર્શી સંજ્ઞાં બુદ્ધિં નિવેશયેત્--કુર્યાત્ કિન્તુ (અત્થિ પેઝ્જે વ દોસે વા) અસ્તિ વિચિતે એવ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા 'એવં સન્નં ણિવેસપ' એવમીદર્શી સંજ્ઞાં બુદ્ધિં નિવેશયેત્--કુર્યાદિતિ ॥૨૨॥

ટીકા--'પેઝ્જે વ' પ્રેમ ચ તત્ર પ્રેમ--પ્રીતિલક્ષણં પુત્રકલત્રાદિ રાગઃ, તદ્વિપરીતઃ 'દોસે વા' દ્વેષો વા 'ળત્થિ' નાસ્તિ--એતીં દ્વાવપિ ન વિચિતે ઇતિ કેષાં ચિન્મતમ્, તથાહિ--માયાલોભો એવાવયવો વિચિતે ન પુનસ્તત્સમુદાયરૂપેઽવયવી પ્રેમરૂપોઽસ્તિ તથા--ક્રોધમાનો એવ સ્તઃ ન તત્સમુદાયરૂપોઽવયવી દ્વેષ ઇતિ । એસી સમજ રાખના ઠીક નહીં હૈ કિન્તુ 'અત્થિ પેઝ્જે વ દોસે વા--અસ્તિ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા' રાગ ઓર દ્વેષ હૈ 'એવં સન્નં નિવેસપ--એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્' એસી હી બુદ્ધિ રાખની ચાહિ ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ--પ્રેમ અર્થાત્ રાગ ઓર દ્વેષ નહીં હૈ એસી સમજ રાખના ઠીક નહીં હૈ કિન્તુ રાગ હૈ ઓર દ્વેષ હૈ, એસી બુદ્ધિ હી રાખની ચાહિ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ--પ્રીતિ અર્થાત્ પુત્ર કલત્ર આદિ પરિવાર સંબંધી રાગ પ્રેમ કહલાતા હૈ । દ્વેષ હસ સે વિપરીત હોતા હૈ । યહ દોનોં નહીં હૈ, એસા કિન્હીં ૨ કા મત હૈ । વે કહતે હૈ--માયા ઓર લોભ રાગ કહલાતે હૈ, અતએવ હન દોનોં અવયવોં કે અતિરિક્ત દોનોં કા સમૂહ રૂપ અવયવી રાગ, અલગ નહીં હૈ । હસી પ્રકાર ક્રોધ ઓર માન-હન દોનોં અંશોં સે ભિન્ન દ્વેષ કા કોઈ પૃથક્ અસ્તિત્વ નહીં હૈ । હસ પ્રકાર કા વિચાર કરના

રાખવી તે બરાબર નથી. પરંતુ 'અત્થિ પેઝ્જે વ દોસે વા--અસ્તિ પ્રેમ ચ દ્વેષો વા' રાગ છે, અને દ્વેષ પણ છે. 'એવં સન્નં નિવેસપ--એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્' એ પ્રમાણેની બુદ્ધિ જ રાખવી જોઈએ. ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ--પ્રેમ અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષ નથી એવી સમજણ રાખવી ઠીક નથી. પરંતુ રાગ છે, દ્વેષ છે એવી બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. ॥૨૨॥

ટીકાર્થ--પ્રીતિ અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર વિગેરે પરિવાર સંબંધી રાગ, પ્રેમ કહેવાય છે. દ્વેષ તેનાથી જુદા પ્રકારનો હોય છે. આ બન્ને નથી. એ પ્રમાણે કેટલાકનો મત છે. તેઓ કહે છે કે--માયા અને લોભ રાગ કહેવાય છે. તેથી જ આ બન્ને અવયવો શિવાય બન્નેના સમૂહ રૂપ અવયવી રાગ, જુદો નથી. એજ પ્રમાણે ક્રોધ અને માન, આ બન્ને અંશોથી જુદા એવા દ્વેષનું કોઈ જુદું અસ્તિત્વ જ નથી. આવા પ્રકારનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. પ્રેમ છે, અને દ્વેષ

‘एव’ एतादृशीम् ‘सन्नं’ संज्ञाम्-बुद्धिम् ‘ण निवेशए’ न निवेशयेत्-न कुर्यात् । किन्तु-पेज्जे व’ प्रेम वा ‘दोसे वा’ द्वेषो वा ‘अस्थि’ अस्ति ‘एवं सन्नं निवेशए’ एवं संज्ञां बुद्धि निवेशयेत्-एवमेव विचारं कुर्यात् । इष्टेषु प्रेम भवति, अनिष्टेषु च द्वेषो भवति । इति सर्वेषामनुभवसिद्धिः, इति अनुभूतयोरनयोः प्रेतद्वेषयोरपलापस्य कर्तुमशक्यत्वात् । अपितु-अनुमानस्य स्व स्वरूपस्य यथा न कोऽपि अपलापं करोति, अनुभूयमानत्वादेव । तथेमां अपि नाऽपलपितुं योग्या, इति ॥२२॥

મૂલમ્—જાતિય ચાતુરંતે સંસારે, જૈવં સૈદ્ધં નિવેસણ .

અંતિય ચાતુરંતે સંસારે, એવં સન્નં નિવેસણ ॥૨૩॥

છાયા—નાસ્તિ ચાતુરન્તઃ સંસારો, નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ ચાતુરન્તઃ સંસાર, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૩॥

કશ્ચિત નહીં છે । પ્રેમ છે ઓર દ્વેષ છે. એના હી વિચાર કરના चाहिए । क्योंकि इष्ट वस्तुओं पर प्रेम और अनिष्ट वस्तुओं पर द्वेष होता है, यह तथ्य सभी के अनुभव से सिद्ध है । अतएव अनुभवसिद्ध प्रेम और द्वेष का अपलाप (छिपाना) नहीं किया जा सकता । अनुमान का और अपने स्वरूप का कोई भी अपलाप नहीं करता, क्योंकि उनका अनुभव होता है । इसी प्रकार प्रेम और द्वेष भी अपलाप करने योग्य नहीं है ॥२२॥

‘જાતિય ચાતુરંતે સંસારે’ इत्यादि ।

શાન્દાર્થ—‘જાતિય ચાતુરંતે સંસારે-નાસ્તિ ચાતુરન્તઃ સંસારઃ’ નરક, દેવ, મનુષ્ય ઓર તિર્યંચ इन चार गतियों वाला संसार नहीं है, किन्तु

પણ છે, એ પ્રમાણેનો જ વિચાર કરવો જોઈએ. કેમકે-ઈષ્ટ વસ્તુઓ પર પ્રેમ અને અનિષ્ટ વસ્તુઓ પર દ્વેષ હોય છે. આ સત્ય અપ્રાપ્ત જ અનુભવથી સિદ્ધ એવા પ્રેમ અને દ્વેષનો અપલાપ (છુપાવવું) કરી શકાતો નથી. અનુમાનનો અને યોતાના સ્વરૂપનો અપલાપ કોઈ પણ કરતું નથી. કેમકે-તેઓનો અનુભવ હોય છે. એજ પ્રમાણે પ્રેમ અને દ્વેષ પણ અપલાપ કરવાને યોગ્ય નથી. ॥૨૨॥

‘જાતિય ચાતુરંતે સંસારે’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘જાતિય ચાતુરંતે સંસારે-નાસ્તિ ચાતુરન્તઃ સંસારઃ’ નારક, દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચ આ પ્રમાણેની ચાર ગતિઓના સંસાર નથી, ‘જૈવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની સમજણ રાખવી બરાબર નથી.

સમવાર્થબોધિની ટીકા દિ. શુ. અ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૨૨

અન્યથા—(જથ્થિ ચાઉરંતે સંસારે) નાસ્તિ—ન વિદ્યતે ચતુરંતઃ—ચાતુર્ગતિકઃ—
નારકગતિર્યદ્મનુષ્યદેવગતિલક્ષણઃ સંસારઃ (એવં સન્નં નિવેસય) એવમ્—ઈદં સંજ્ઞા-
સંજ્ઞા—બુદ્ધિ ન નિવેશયેત્ ન કુર્વાત્ કિન્તુ—(અથિ ચાઉરંતે સંસારે) અસ્તિ
ચાતુરંતઃ—ચાતુર્ગતિકઃ સંસારઃ (એવં સન્નં નિવેસય) એવમ્—ઈદં સંજ્ઞા—બુદ્ધિ
નિવેશય-કુર્વાદિતિ ॥૨૩॥

ટીકા—‘ચાઉરંતે’ ચાતુરંતઃચાતુર્ગતિકઃ ‘સંસારે જથ્થિ’ સંસારો નાસ્તિ ‘એવં’
એવમ્—ઈદં સંજ્ઞા ‘સન્નં’ સંજ્ઞામ્-વિચારણામ્ ‘નિવેસય’ ન નિવેશયેત્-કથમપિ ન
કુર્વાત્. અથિ—‘ચાઉરંતે’ ચાતુરંતઃચાતુર્ગતિકઃ ‘સંસારે’ સંસારાઃ ‘અથિ’ અસ્તિ ‘એવં’
સન્નં નિવેસય’ એવમ્—ઈદં સંજ્ઞા—બુદ્ધિ ચિત્તારં નિર્ણય જ્ઞા નિવેશયેત્-કુર્વાત્. અય-
માશયઃ—પરિવ્રજ્યમાનચાતુર્ગતિકઃ સંસારઃ, નારકગતિ-તિર્યચગતિ-મનુષ્યગતિ-દેવ-
ગતિષ્વેદાત્. યત્ કુઃસ્વસ્થાઽધર્મકલ્પસ્યાઽસ્યન્તિકી પરાત્કૃષ્ટતા સા નારકગતિઃ ।
યત્ સુસ્વસ્થાધર્મકલ્પસ્યા સા મનુષ્યગતિઃ યત્ સુસ્વસ્થ પરાત્કૃષ્ટતા સા દેવ-

‘અથિ ચાઉરંતે સંસારે—અસ્તિ ચાતુરંતઃ સંસારઃ’ ચારગતિરૂપ સંસાર છે
‘એવં સન્નં નિવેસય—એવં સંજ્ઞા નિવેશયેત્’ એસી બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ ॥૨૩॥

અન્યથા—નરક, દેવ, મનુષ્ય ઓર તિર્યચાદ્યના ચારાગતિરૂપો
વાળા સંસાર નહીં છે, એસી બુદ્ધિ રાખના યોગ્ય નહીં છે. કિન્તુ ચાર
ગતિ રૂપ સંસાર છે, એસી બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—ચાતુર્ગતિક સંસાર નહીં છે, હવે પ્રકાર વિચાર કરના યા રાખના
સત્ય નહીં છે, અપિતુ ચાતુર્ગતિક સંસાર છે, એસા હી વિચાર રાખના જોઈએ.

આશય યહ છે—યહ દિલ્લાઈ દેને વાળા સંસાર ચાતુર્ગતિક છે ।
હવે ચાર ગતિયાં છે—નરકગતિ, તિર્યચગતિ, દેવગતિ ઓર મનુષ્યગતિ ।

પરંતુ ‘અથિ ચાઉરંતે સંસારે—અસ્તિ ચાતુરંતઃ સંસારઃ’ ચાર ગતિરૂપ સંસાર
છે, ‘એવં સંજ્ઞા નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી જોઈએ. ॥૨૩॥

અન્યથા—નારક દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચ આ ચાર ગતિયોવાળો
સંસાર નથી. એવી બુદ્ધિ રાખવી યોગ્ય નથી. પરંતુ ચાર ગતિ રૂપ સંસાર
છે. તે પ્રમાણેની બુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. ॥૨૩॥

ટીકાર્થ—ચાર ગતિવાળો સંસાર નથી, આ પ્રકારનો વિચાર કરવો તે
યોગ્ય નથી. પરંતુ ચાર ગતિવાળો સંસાર છે, આ પ્રમાણેનો જ વિચાર
ધારણ કરવો જોઈએ.

કહેવાનો આશય એ છે કે—આ દેખવામાં આવતો સંસાર—જમણા ચાર ગતિ-
વાળો છે. તે ચાર ગતિ આ પ્રમાણે સમજવી. નરકગતિ તિર્યચગતિ દેવગતિ

મતિઃ । તત્ર તિર્યંકમનુષ્યમરયોઃ પ્રત્યક્ષેણ ડનુવરાઞ્ચાપલાપાઃ । કિન્તુ-નારકદેવ-
શંસ્યોરર્દશનાત્તે મતી ન સ્તઃ, હિતિ સંસારો ન ચાતુર્ગતિકઃ । અપિ તુ-દ્વિગતિક એવ
સંસાર હિતિ કેચિદાહુસ્તન્મતે નિરાકર્તુ મૂત્રકારો વત્તિ । ચાતુરન્તઃ સંસારો નાસ્તીતિ
ન મન્તવ્યં મન્તવ્યન્તુ તથાવિધ એવ ચતુરન્તઃ સંસાર હિતિ । અપ્રાડયમપ્રમાયઃ-
પચપિ-નારકા દેવાશ્ચ પ્રત્યક્ષેણ ડસ્મદા દિવન્ના ડનુમવપથમધિરોહન્તિ, તથાપિ-અનુ-
માના ડડગમાશ્ચાં તજ્જાતીયયોસ્તથો સ્તયોઃ સિદ્ધિઃ પુઠ્ઠિશ્ચ સમ્ભવેદેવ । મવન્તી-

જહાં પુણ્યકર્મજનિત સુખ સર્વોત્કૃષ્ટ છે, વહ દેવગતિ કહલાતી છે । જહાં
અધર્મ કે ફલરૂપ દુઃખ કી સર્વોત્કૃષ્ટના છે, વહ નરકગતિ કહલાતી છે ।
જહાં સુખ ઓર દુઃખ કી મધ્યમ અવસ્થા હોતી છે, વહ મનુષ્યગતિ ઓર
તિર્યંચગતિ છે । હનમેં સે મનુષ્ય ઓર તિર્યંચ તો પ્રત્યક્ષ દેખે જાતે હેં,
અતએવ ડનકા નિષેધ નહીં ક્રિયા જા સકના । કિન્તુ દેવ ઓર નારક
દિલ્લમ્હી નહીં દેતે, અતએવ યે દોનોં ગતિયાં નહીં હેં । હસ કારણ સંસાર
ચાતુર્ગતિક નહીં થરન્ દ્વિગતિક હી છે, એસા કોઈ કોઈ કહતે હેં ।
ડનકે મત કા નિરાકરણ કરને કે લિએ સૂત્રકાર કહતે હેં-સંસાર ચાર
ગતિ વાલા નહીં છે, એસા નહીં માનના ચાહિએ શ્લિક યહી માનના
ચાહિએ કિ વહ ચાર ગતિ વાલા હી છે । આશય યહ છે કિ યચપિ
હમારે જૈસે નારક ઓર દેવ પ્રત્યક્ષ સે પ્રતીત નહીં હોતે હેં, તથાપિ
અનુમાન ઓર આગમ પ્રમાણ સે ડનકી સિદ્ધિ ઓર પુઠ્ઠિ હોતી હી છે ।

અને મનુષ્યગતિ, જ્યાં પુણ્ય કર્મથી થવાવાળું સુખ સર્વોત્કૃષ્ટ હોય છે, તે
દેવગતિ કહેવાય છે. અને જ્યાં અધર્મના ફળરૂપ દુઃખનું સર્વોત્કૃષ્ટપણું છે,
તે નરક ગતિ કહેવાય છે. જ્યાં સુખ અને દુઃખની મધ્યમ અવસ્થા હોય છે,
તે મનુષ્યગતિ અને તિર્યંચ ગતિ છે. આમાંથી મનુષ્ય અને તિર્યંચ તો
પ્રત્યક્ષ દેખવામાં આવે છે. તેથી જ તેના નિષેધ કરવામાં આવતો નથી.
પરંતુ દેવ અને નારકો દેખવામાં આવતા નથી. તેથી આ બંને ગતિયો
નથી, તેથી સંસાર ચાર ગતિવાળો નહીં પણ એ ગતિવાળો જ છે. આ
પ્રમાણે કેટલાક કહે છે. તેઓના મતનું નિરાકરણ કરવા માટે સૂત્રકાર કહે
છે કે-સંસાર ચાર ગતિવાળો નથી. તેમ માનવું નહીં બલકે એમ જ માનવું
જોઈએ કે સંસાર ચાર ગતિવાળો જ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-જો કે તિર્યંચ અને મનુષ્યની માફક
નારક અને દેવો પ્રત્યક્ષ રૂપે દેખાતા નથી, તો પણ અનુમાન અને આગ-
મના પ્રમાણથી તેઓની સિદ્ધિ અને પુઠ્ઠિ થઈ જાય છે. ઉત્તમ પુણ્યના

સમયાર્થબોધની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૫ આચાર્યશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૨૧

હોત્કૃષ્ટફલમોક્તારો દેવ । અપકૃષ્ટફલમાનો નારકાઃ । સર્વજ્ઞાઽઽગમોઽપિ એતયો
સ્તત્ત્વં વદતિ, અનુભૂયન્તે ચ પ્રત્યક્ષેણ તારાગણાઃ । યદ્યપિ-અવાન્તરભેદાત્-
અનેકગતિકઃ સંસાર ઇતિ વક્તું યુક્તમ્, તથાપિ-અસામાન્યરૂપેણ ચાતુર્ગતિક એવ
અતઃચાતુર્ગતિકઃ સંસારો નાસ્તીતિ વાદો વિવદતાં વાદિનાં મોહવિનૃશ્મિત ઇવ
નિસ્સારઃ પ્રતિભાતિ । યતો દિ-અનેકપદ્યમપિ ન વ્યાદ્યન્યતે । ચાતુર્ગતિકઃ સંસારો-
ઽસ્યેવ, ઇતિ વિચારશ્ચનુરક્ષ ઇતિ । ॥૨૩॥

મૂલમ્-જાતિયં દેવો વ દેવી વા, જૈવં સંજ્ઞં નિવેસણ ।

અર્થિયં દેવો વ દેવી વા, એવં સંજ્ઞં નિવેસણ ॥૨૪॥

છાયા-નાસ્તિ દેવો વા દેવી વા, નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ દેવો વા દેવી વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૪॥

ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય ફલ કે ભોક્તા દેવ ઓર નિકૃષ્ટ પાપ ફલ કે ભોક્તા
નારક હોતે હૈં । સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત આગમ ઓ દેવો ઓર નારકો કે
અસ્તિત્વ કા વિધાન કરતા હૈં । તારાગણ પ્રત્યક્ષ દિલ્વાઈ દેતે હૈં । યદિ
અવાન્તર ભેદો કી ગણના કી જાય તો સંસાર મેં અનેક ગતિયાં હૈં, ફિર
ઓ સામાન્ય રૂપ સે ચાર હી ગતિયાં હોલી હૈં । અતઃચ સંસાર ચાતુ-
ર્ગતિક નહીં હૈં, એસા કહના મૂઢનાપૂર્ણ એવં નિસ્સાર હૈં । સંસાર ચાતુ-
ર્ગતિક હૈં, યહી કથન સમીચીન હૈં ॥૨૩॥

‘જાતિય દેવો વ દેવી વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘દેવો વ દેવી વા જાતિય-દેવો વા દેવી વા નાસ્તિ’ દેવ
નહીં હૈં, દેવી નહીં હૈં, ‘જૈવં સંજ્ઞં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસી
બુદ્ધિ રાખના ઠીક નહીં હૈં ફિન્તુ ‘દેવો વ દેવી વા અસ્તિ-દેવો વા દેવી વા

કૃણે ભોગવનાર દેવ, અને અધમ પાપના કૃણે ભોગવનાર નારક હોય છે.
સર્વજ્ઞ દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવેલ આગમ પણ દેવો અને નારકોના
અસ્તિત્વનું વિધાન કરે છે. તારાગણ પ્રત્યક્ષ ભોગમાં આવે છે. બે અવા-
ન્તર ભોગની ગણના કરવામાં આવે તો સંસારમાં અનેક ગતિયો છે. તો
પણ સામાન્ય પણાથી ચાર જ ગતિયો કહેલ છે. તેથી જ સંસાર ચાર
ગતિવાળો નથી, તેમ કહેવું મૂર્ખતાથી પૂર્ણ અને નિસ્સાર છે. સંસાર ચાર
ગતિવાળો છે. આ પ્રમાણેનું કથન જ ચોગ્ય છે. ॥૨૩॥

‘જાતિય દેવો વ દેવી વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘દેવો વ દેવી વા જાતિય-દેવો વા દેવી વા નાસ્તિ’ દેવ નથી,
અને દેવી પણ નથી, ‘જૈવં સંજ્ઞં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમા-

સ્વરૂપતાજ્ઞાન

અન્યથાર્થઃ—(દેવોઃ ચ દેવીઃ વા અસ્તિ) દેવો વા દેવી વા નાસ્તિ ન વિદ્યતે (એવં સન્નં નિવેશય) એવમ્-ઈદૃશીં સંજ્ઞાં-મર્તિ ન નિવેશયેત્-ન કુર્ષીત્ કિન્તુ- (એવોઃ ચ દેવોઃ વા અસ્તિ) દેવોઃ વા-દેવીઃ વા અસ્તિ-વિદ્યતે (એવં સન્નં નિવેશય) એવમીદૃશીં સંજ્ઞાં મર્તિ-વિચારં વા નિવેશયેત્-કુર્ષાદિતિ ॥૨૪॥

ટીકા—‘દેવો ચ દેવી વા’ દેવો વા દેવી વા ‘અસ્તિ’ નાસ્તિ ‘એવં સન્નં’ એવં સંજ્ઞાપ્ત, ‘અ’ નિવેશય ન નિવેશયેત્-ન કુર્ષીત્-દેવો વા દેવ્યો વા ન સન્તીતિ વિચારો ન કરણીયઃ। અપ્રત્યક્ષા-દ્રમેડતો ન સન્તીતિ વિચારં યે કેચન કુર્વન્તિ, તત્ર વિચાર-વનાડવનો આપ્રચ્છાસ્રકારી વક્તિ-દેવાદીનામસત્ત્વવિચારો દેય એવેતિ। તત્ર તુ દેવા

અસ્તિ’ દેવ, ઓર દેવિયાં હૈં ‘એવં સન્નં નિવેશય-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ રચની હી ઉત્તમ હૈ ॥૨૪॥

અન્યથાર્થ—દેવ નહીં હૈં, દેવી નહીં હૈં, એસી બુદ્ધિ રચની ઠીક નહીં કિન્તુ દેવ ઓર દેવિયાં હૈં, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ રચના હી સત્ય હૈ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—દેવો ઓર, દેવિયાં કા અસ્તિત્વ નહીં હૈ, એસા વિચાર નહીં કરના યોગ્ય। ઇત્તકા પ્રત્યક્ષ દેખના નહીં હોતા હૈ, અતઃએ ચે નહીં હૈં, એસા જો સોચતે હૈં, ડનકે પ્રતિ વિચાર રૂપી વન કી ભૂમિ મેં જાગૃત્ શાસ્ત્રકાર કહતે હૈં-દેવ આદિ કે નાસ્તિત્વ કા વિચાર તજ દેને યોગ્ય હૈં। દેવ હૈં, ઓર દેવિયાં ઓ હૈં યહી વિચાર ઓપરકર હૈં। યહી

એની બુદ્ધિ ખાસબુ કરવી નહીં પરંતુ ‘અસ્તિ દેવો ચ દેવીઃ વા-એવો વા દેવી વા અસ્તિ’ દેવ અને દેવીયો છે, ‘એવં સન્નં નિવેશય-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ રાખવી તેજ સત્ય છે. ॥૨૪॥

અન્યથાર્થ—દેવ નથી તેમ જ દેવી પણ નથી એની બુદ્ધિ રાખવી ઠીક નથી પરંતુ દેવ અને દેવિયો છે, એ પ્રકારની બુદ્ધિ રાખવી એજ સાચુ છે. ॥૨૪॥

ટીકાર્થ—દેવ અને દેવીયોનું અસ્તિત્વ નથી આ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો, ન, એઈ,એ. દેવ અને દેવિયો પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી તે પરથી જ તેઓ નથી, તેમ, કહેવું ખરેખર નથી. દેવ અને દેવી નથી આમ કહેનારાઓના વિચાર રૂપી વનની ભૂમિમાં જાગૃત એવા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે-દેવ વિગેરે નથી, એ પ્રમાણેનો વિચાર ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, દેવ છે, અને દેવિયો પણ છે, આ પ્રમાણેનો વિચાર જ કલ્યાણ કારક છે, તેથી એજ વિચાર કરવો યોગ્ય

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૫ આચાર્યુત્તનિરૂપણમ્

૧૩૬

વા દેવ્યો ના સન્ત્યેવાડ્યમેવ શ્રેયાન્ વિચારઃ સર્વદા કરણીયઃ । અનુમાનાડ્ઽગ-
મામ્યાં પ્રમાણભૂતાભ્યામેતેષામસ્તિત્વસદ્ધાવાત્ ॥૨૪॥

મૂલમ્-‘જાતિય સિદ્ધી અસિદ્ધી વા, જોવં સન્નં નિવેસણ્ ।

અર્થિયં સિદ્ધી અસિદ્ધી વા, એવં સન્નં નિવેસણ્ ॥૨૫॥

છાયા—નાસ્તિ સિદ્ધિરસિદ્ધિર્વા, નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ સિદ્ધિરસિદ્ધિર્વા, એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૫॥

વિચાર કરના चाहिए. પ્રમાણભૂત અનુમાન ઓર આગમ સે ડન કા અસ્તિ
ત્વ સિદ્ધિ છે. કોઈ કોઈ પુણ્યશાલી જીવ ડન્હે સ્વપ્ન મેં દેખતે મી હે ॥૨૪॥

‘જાતિય સિદ્ધી અસિદ્ધી વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સિદ્ધી જાતિય-નાસ્તિ સિદ્ધિઃ’ સિદ્ધિ-(સમસ્ત કર્મો
કા ક્ષયરૂપ) નહીં છે ઓર ‘અસિદ્ધી વા-અસિદ્ધી વા’ અસિદ્ધિ મી
નહીં છે ‘જોવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસા વિચાર કરના
યોગ્ય નહીં છે, કિન્તુ ‘અર્થિય સિદ્ધી અસિદ્ધી વા-અસ્તિ સિદ્ધિરસિદ્ધિ
વા’ સિદ્ધિ છે, ઓર અસિદ્ધિ મી છે ‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં
નિવેશયેત્’ એસા વિચાર કરના चाहिए ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—સિદ્ધિ (સમસ્ત કર્મો કા ક્ષયસ્વરૂપ) નહીં છે ઓર
અસિદ્ધિ મી નહીં છે; એસા વિચાર કરના યોગ્ય નહીં છે, કિન્તુ સિદ્ધિ
છે ઓર અસિદ્ધિ મી છે, એસા વિચાર કરના चाहिए ॥૨૫॥

છે, પ્રમાણભૂત અનુમાન અને આગમથી તેઓનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે.
કોઈ કોઈ પુણ્યશાળી જીવ તેને સ્વપ્નમાં પણ દેખે છે. ॥૨૪॥

‘જાતિય સિદ્ધી અસિદ્ધી વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સિદ્ધી જાતિય-નાસ્તિ સિદ્ધિઃ’ સિદ્ધિ (સમગ્ર કર્મોના ક્ષય-
નાશ રૂપ) નથી. અને ‘અસિદ્ધી વા-અસિદ્ધિ વા’ અસિદ્ધિ પણ નથી. ‘જોવં સન્નં
નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. પરંતુ
‘અર્થિય સિદ્ધી અસિદ્ધી વા-અસ્તિ સિદ્ધિરસિદ્ધિ વા’ સિદ્ધિ છે. અને અસિદ્ધિ પણ છે,
‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો જોઈએ. ॥૨૫॥

અન્વયાર્થ—સિદ્ધિ (સમસ્ત કર્મોના ક્ષય રૂપ) નથી અને અસિદ્ધિ
પણ નથી, એવો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. પરંતુ સિદ્ધિ છે. અને અસિદ્ધિ
પણ છે એવો વિચાર કરવો જોઈએ. ॥૨૫॥

અન્યથાર્થઃ—(ગતિ) નાસ્તિ-ન વિદ્યતે (સિદ્ધી) સિદ્ધિ રશેષકર્મક્ષયરૂપા (અસિદ્ધી વા) અસિદ્ધિઃ—સિદ્ધિ વ્યતિરિક્તા (એવં સન્નં ણિવેસપ) નૈવસ્-નેદૃશોં પૂર્વોક્તાં સંજ્ઞાં બુદ્ધિ નિવેશયેત્-કુર્યાત્ કિન્તુ—(અસ્થિ સિદ્ધી અસિદ્ધી વા) અસ્તિ-વિદ્યતે એવ સિદ્ધિરસિદ્ધિશ્ચ (એવં સન્નં ણિવેસપ) એવદીદૃશોં સંજ્ઞાં બુદ્ધિ નિવેશયેત્-કુર્યાદિતિ । ૨૫।

ટીકા—સિદ્ધી' સિદ્ધિઃ—અશેષકર્મક્ષયરૂપા—મોક્ષાડરપર્યાયા । 'અસિદ્ધી' અસિદ્ધિઃ—સ્તદ્વિપરીતા સંસારરૂપા સિદ્ધા પ્રસિદ્ધા ન । 'ગતિ' તે ન સ્તઃ—ન વિદ્યતે 'એવં સન્નં' એવસ્—એદાદૃશોં સંજ્ઞાં—વિચારધારામ્ 'ણ ણિવેસપ' ન નિવેશયેત્—નૈવ કુર્યાત્ । કિન્તુ—'સિદ્ધી' સિદ્ધિઃ 'અસિદ્ધી વા' અસિદ્ધિશ્ચ 'અસ્થિ' અસ્તિ—વિદ્યતે 'એવં સન્નં ણિવેસપ' એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્—અસ્તિ મિદિરસિદ્ધિશ્ચેત્યેવં નિર્ણયો-નિર્ણયઃ તયોઃ સત્ત્વચરમમ્બુપેત્વમ્ । અસિદ્ધિઃ—સંસાર સ્તદ્વપવર્ણનં પૂર્વત્ર ગાથાયાં ગીતમ્ । અશેષકર્મક્ષયરૂપા સિદ્ધિરપિ સિદ્ધા વિદ્યતે એવ । વર્મનયસાંશ્રિતોઽયન્તં

ટીકાર્થ-- સિદ્ધિ કા અર્થ હૈ--સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય હો જાને પર અનન્ત જ્ઞાન, દર્શન ઓર સુખ રૂપ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ કી ઉપલબ્ધિ, ઉસે મોક્ષ બી કહતે હૈ । સિદ્ધિ સે જો વિપરીત હો, વહ અસિદ્ધિ હૈ, અર્થાત્ શુદ્ધ સ્વરૂપકી ઉપલબ્ધિ ન હોના ઓર સંસાર મેં ભ્રમણ કરના યહ દોનોં હી નહીં હૈ, એસા વિચાર નહીં કરના ચાહિયે । કિન્તુ એસા વિચાર કરના ચાહિયે કિ સિદ્ધિ બી હૈ ઓર અસિદ્ધિ બી હૈ । અસિદ્ધિ અર્થાત્ સંસાર કે સ્વરૂપ કા વર્ણન પૂર્વગાથા મેં કિયા ગયા હૈ । સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય રૂપ સિદ્ધિ બી સિદ્ધ હી હૈ । કિસી પુરુષ કા, કિસી સમય, સંચિત કિયા હુ મા કર્મસમુદાય ક્ષી ન હો જાના હૈ, કયોંકિ વહ સમુદાય હૈ । જો જો સમુદાય હોના હૈ ઉસકા કબી ન કબી ક્ષય

ટીકાર્થ--સિદ્ધિ એટલે સમસ્ત કર્મોંના ક્ષય થયા પછી અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અને અનંત સુખ રૂપ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ, તેને મોક્ષ પણ કહે છે. સિદ્ધિથી જે ઉલટું હોય તે અસિદ્ધિ છે અર્થાત્ શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ ન થવી, અને સંસારમાં ભટકવું આ અન્ને નથી. આ પ્રમાણેના વિચાર કરવો ન જોઈએ. પરંતુ એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે સિદ્ધિ પણ છે, અને અસિદ્ધિ પણ છે.

અસિદ્ધિ અર્થાત્ સંસારના સ્વરૂપનું વર્ણન આના પહેલાની ગાથામાં કરવામાં આવેલ છે સમસ્ત કર્મોંના ક્ષય રૂપ સિદ્ધિ પણ સિદ્ધ જ છે. ઠાઈ પુરૂષે ઠાઈ વખતે સંચિત કરેલ કર્મસમુદાય ક્ષીણ થઈ જાય છે. કેમકે તે સમુદાય

મૂલ્મ-‘જ્ઞતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે જેવં સન્નં જિવેસણ ।

અંતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે એવં સન્નં જિવેસણ ॥૨૬॥

છાયા--નાસ્તિ સિદ્ધિ નિજં સ્થાનં નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ સિદ્ધિ નિજં સ્થાન મેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૬॥

અનુભવ ક્રિયા છે અને કર રહે છે । અનુભવ સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિ નહીં છે, હસ પ્રકાર કી વિચારણા રમણીય નહીં છે । વર્ણિ કિસી કો રમણીય પ્રતીત હોતી બી છે, તો તથા તક હી રમણીય છે જયં તક હન પર ઠીક પ્રકાર સે વિચાર નહીં ક્રિયા છે । દોનો કા અસ્તિત્વ છે, એસા જ્ઞાન હી સમ્યજ્ઞાન છે । હનસે વિચીત અજ્ઞાન છે ॥ ૫॥

‘જ્ઞતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે’ હત્યારિ ।

શબ્દાર્થ-‘જ્ઞતિ સિદ્ધિ નિયં ઠાળે-નાસ્તિ સિદ્ધિનિજં સ્થાનં’ સિદ્ધિ-જીવકા કોઈ અપના નિજીસ્થાન નહીં છે, અર્થાત્ ઈષ્ટમાગ્ધારા નામક પૃથ્વી નહીં છે, ‘જેવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ રલ્લની નહીં ચાહિય । કિન્તુ ‘અંતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે-અસ્તિ સિદ્ધિ નિજં સ્થાનં’ સિદ્ધિ, જીવકા નિજી સ્થાન છે, ‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસી પ્રકાર કી બુદ્ધિ મારણ કરની ચાહિય । ૨૬॥

અનુભવ કરેલ છે. અને કરીએ છીએ તેથી જ સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિ નથી. આવા પ્રકારનો વિચાર કરવો યોગ્ય નથી બે કેઈને તે યોગ્ય લાગે પણ ખરી તો તે ત્યાં સુધી જ રમણીય અને યોગ્ય લાગે કે જ્યાં સુધી તેના પર સારી રીતે વિચાર કરવામાં ન આવે-ખન્નેનુ’ અસ્તિત્વ છે, એવું જ્ઞાન જ સમ્યજ્ઞાન છે તેનાથી બુદ્ધિ હોય તે અજ્ઞાન છે. ॥૨૫॥

‘જ્ઞતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે’ હત્યારિ

શબ્દાર્થ-‘જ્ઞતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે-નાસ્તિ સિદ્ધિનિજં સ્થાનં’ એવનું કોઈ પણ પોતાનું સ્થાન નથી, અર્થાત્ ઈષ્ટમાગ્ધારા નામની પૃથ્વી નથી, ‘જેવં સન્નં નિવેસણ-નૈવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધી રાખવી ન બેઇએ. પરંતુ ‘અંતિ સિદ્ધી નિયં ઠાળે-અસ્તિ સિદ્ધિ નિજં સ્થાનં’ એવનું નિજસ્થાન છે ‘એવં સન્નં નિવેસણ-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધી મારણ કરવી બેઇએ. ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ:—(ળત્થિ સિદ્ધી ણિયં ઠાણં) સિદ્ધિ:—સકલકર્મફલરૂપા જીવસ્ય નિજં સ્વકીયં સ્થાનમ્—ઈષ્ટપ્રાગ્ભારારૂપં નાસ્તિ—ન વિચિતે (જેવં સન્નં ણિવેસણં) પૂર્વોક્તં સ્થાનં નાસ્તીત્યેવં રૂપાં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં ન નિવેશયેત્—ન કુર્યાત્ કિન્તુ—‘ઝત્થિ સિદ્ધી ણિયં ઠાણં’ અસ્તિ—વિચિતે એવ સિદ્ધિ જીવસ્ય નિજં સ્થાનમ્—ઈષ્ટપ્રાગ્ભારારૂપમ્ (એવં સન્નં ણિવેસણં) એવમ્ ઈદર્શીં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્—કુર્યાદિતિ ॥૨૬॥

ટીકા—‘સિદ્ધી ણિયં ઠાણં ણત્થિ’ સિદ્ધિ જીવસ્ય નિજમ્—સ્વોયં સ્થાનં નાસ્તિ । ‘એવં સન્નં ણ ણિવેસણં’ એવં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં ન નિવેશયેત્—ન કુર્યાત્ । અપિ તુ—‘સિદ્ધી ણિયં ઠાણં ણત્થિ’ સિદ્ધિરેવ જીવસ્ય નિજં—સ્વામાવિકં સ્થાનમસ્તિ । ‘એવં સન્નં ણિવેસણં’ એવમ્—ઈદર્શીં સંજ્ઞાં—બુદ્ધિં નિશ્ચયં નિવેશયેત્ । યથા—વદસ્ય જીવસ્ય કિન્તિસ્થાનં મવતિ, તથા મુક્તસ્યાપિ જીવસકલસ્ય કેનચિત્સ્થાનેન માઘ્યમ્, તત્તુ સ્થાનં લોકોર્ધ્વભાગ એવ । તદુક્તમ્—‘કર્મવિપ્રમુક્તસ્યોર્ધ્વગતિ:’ ઇતિ । કર્મતન્ત્રપરતન્ત્રોઽસ્વતન્ત્રો જીવસ્તસ્થાનમનુભવતિ, કર્મરહિતો જીવ: સ્ત્રીયં લોકાગ્રં સ્થાનમેતિ ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—સિદ્ધિ-જીવ કા અપના કોઈ સ્થાન નહીં હૈ અર્થાત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા નામક પૃથ્વી નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કા વિચાર નહીં કરના યાહિયૈ । કિન્તુ સિદ્ધિ-જીવ કા અપના સ્થાન હૈ, હસી પ્રકાર કા વિચાર કરના યાહિયૈ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—સિદ્ધિ-જીવ કા નિજી સ્થાન નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા (સમજ્ઞ) ધારણ કરના ઠીક નહીં હૈ, કિન્તુ સિદ્ધિ હી જીવ કા અપના સ્થાન હૈ, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા ધારણ કરના યાહિયૈ । જૈસે વદ્ધ જીવ કા કોઈ સ્થાન હોતા હૈ, ડસી પ્રકાર મુક્ત જીવરાશિ કા ઓ કોઈ સ્થાન અવશ્ય હોના યાહિયૈ । વહ સ્થાન લોક કા અગ્રભાગ હી હૈ । જો ‘જીવ કર્મો સે પૂર્ણરૂપ સે મુક્ત હો જાતા હૈ, ડસે ડર્ધ્વગતિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।’

અન્વયાર્થ—સિદ્ધિ, ડવતુ’ પોતાનું કોઈ સ્થાન નથી. અર્થાત્ ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા નામની પૃથ્વી નથી. આ પ્રકારનો વિચાર કરવો ન જોઈએ. પરંતુ સિદ્ધિ એ ડવતુ’ પોતાનું સ્થાન છે. એ પ્રકારનો વિચાર કરવો જોઈએ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—સિદ્ધિ ડવતુ’ નિજસ્થાન નથી, આ પ્રમાણેની સમજ્ઞ ધારણ કરવી ઠીક નથી પરંતુ સિદ્ધી જ ડવતુ’ નિજસ્થાન છે, આ પ્રમાણેની જુદી ધારણ કરવી જોઈએ. જેમ બદ્ધ ડવતુ’ કોઈ સ્થાન હોય છે, એજ પ્રમાણે મુક્ત ડવરાશીનું પણ કોઈ સ્થાન અવશ્ય હોવું જ જોઈએ. તે સ્થાન લોકનો અગ્રભાગ જ છે. ‘જે ડવ કર્મોથી પૂર્ણ’ રીતે મુક્ત થઈ જાય છે, તેને

મૂર્ખ-જાતિયં સાહુ અસાહુ વા, જેવં સન્નં જિવેસપ્ ।

અતિથ સાહુ અસાહુ વા, એવં સંજ્ઞં જિવેસપ્ ॥૨૭॥

જાવા-અસ્તિ સાધુસાધુર્વા જેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।

અસ્તિ સાધુસાધુર્વા એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ॥૨૭॥

અન્યાર્થ-—(જાતિય) નાસ્તિ-ન વિષયે (સાહુ) સાધુ: (અસાહુ વા) અસાધુર્વા નાસ્તિ (જેવં સન્નં જિવેસપ્) એવમ્-ઈત્થીં સંજ્ઞા-બુદ્ધિ ન નિવેશયેત્-ન

એસા કહા ગયા હૈ । જો જીવ કર્મોં કે અધીન હૈં શે અનેક સ્થાનીં કા અપને કર્મોં દષ્ય કે અનુસાર અનુભવ કરતે હૈં, કિન્તુ નિષ્કર્મ જીવ કા સ્થાનં તો લોક કા અગ્રભાગ હી હૈ ॥૨૬॥

‘જાતિયં સાહુ અસાહુ વા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-—‘જાતિયં સાહુ-નાસ્તિ સાધુ:’ ન કોઈ સાધુ હૈ, ‘વા અસાહુ-વા અસાધુ:’ અથવા ન કોઈ અસાધુ હૈ ‘જેવં સન્નં જિવેસપ્-જેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ કરની ઉચિત નહીં હૈ, અર્થાત્ સંપૂર્ણ ચારિત્ર ગુણ કા અભાવ હોને સે કોઈ સાધુ નહીં હૈ ઓર જબ કોઈ સાધુ હી નહીં હૈ, તો ઉસકે પ્રતિપક્ષ અસાધુ કી બી સત્તા નહીં હૈ એસા સમજના ભ્રમ પૂર્ણ હૈ કિન્તુ ‘અતિથ સાહુ અસાહુ વા-અસ્તિ સાધુસાધુર્વા’ સાધુ હૈ ઓર અસાધુ બી હૈ ‘એવં સન્નં જિવેસપ્-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ એસી હી સમજ ધારણ કરની યાહિય ॥૨૭॥

અન્યાર્થ-—ન કોઈ સાધુ હૈ, ન અસાધુ હૈ, હસ પ્રકાર કી બુદ્ધિ

ઉધ્વં જાતિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. જે જીવ કર્મોને આધીન છે, તેઓ અનેક સ્થાનોને પોતાના કર્મોદય પ્રમાણે અનુભવ કરે પરંતુ નિષ્કર્મ જીવનું સ્થાન તો લોકનો અગ્રભાગ જ છે. ॥૨૬॥

‘જાતિયં સાહુ અસાહુ વા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-—‘જાતિયં સાહુ-નાસ્તિ સાધુ:’ કોઈ સાધુ નથી, ‘વા અસાહુ-વા અસાધુ:’ અથવા કોઈ અસાધુ નથી. ‘જેવં સન્નં જિવેસપ્-જેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની બુદ્ધિ ધારણ કરવી યોગ્ય નથી. અર્થાત્ સંપૂર્ણ ચારિત્ર ગુણોના અભાવ હોવાથી કોઈ સાધુ નથી, અને જ્યારે કોઈ સાધુ જ નથી તો તેના પ્રતિપક્ષપ અસાધુની સત્તા પણ નથી. એમ સમજવું ભ્રમભૂલક છે. પરંતુ ‘અતિથ સાહુ અસાહુ વા-અસ્તિ સાધુસાધુર્વા’ સાધુ છે, અને અસાધુ પણ છે, ‘એવં સન્નં જિવેસપ્-એવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્’ આ પ્રમાણેની જ સમજણ રાખવી જોઈએ. ॥૨૭॥

અન્યાર્થ-—કોઈ સાધુ નથી તેમ કોઈ અસાધુ નથી. આવા પ્રકારની

સમગ્રાલોકોચિત્રી ટીકા દ્વિ. જુ. અ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૩૨

કુર્ષાત્-સમ્પૂર્ણચારિત્રગુણાડવાચાર ન સાધુ વિંધતે इत्यर्थः, किन्तु (अथि साहू-
असाहू वा) अस्ति साधुरसाधुर् (एवं सन्नं निवेशये) एवम्-ईदृशो संज्ञाम्-
बुद्धिं निवेशयेत्-कुर्षादिति ॥२७॥

ટીકા—‘સાહુ’ સાધુઃ—સ્વીયં મોક્ષાત્મકં પરાર્થં વા યઃ સદ્બોતિ પ્રાણાતિ-
પાતાદિભ્યો વિરક્તો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાત્મકરત્નત્રયાડગ્રાધતો વા ભવતિ સ સાધુઃ
રિતિ વિવેકઃ । ‘અસાહૂ વા’ અસાધુર્ના—સાધુત્વરહિતોડસાધુઃ । પૂર્વં પ્રતિપાદિતઃ
સાધુરસાધુ ક્ષ નાસ્તીતિ ‘જઠિય’ પદેનાહ—‘એવ’ એવ મિત્યેવમ્ ‘સન્નં’ સંજ્ઞામ્-
વિચારણામ્—‘જ નિવેસય’ ન નિવેસયેત્-ન નિર્ણયાત્ । અપિતુ—‘સાહૂ’ સાધુઃ
‘અસાહૂ વા’ અસાધુર્ના ‘અસ્થિ’ અસ્તિ ‘એવ’ સન્નં’ એવં સંજ્ઞા—વિચારધારામ્
‘નિવેસય’ નિવેસયેત્-અભાવં વ્યાવર્ત્ય માવં પરિશોયેત્ । અસ્તિ કેપાન્નિદયં

ચારણ કરના ઉચિત નહીં છે । સમ્પૂર્ણ ચારિત્ર ગુણ કા અભાવ હોને સે
કોઈ સાધુ નહીં છે ઓર જલ સાધુ હી નહીં છે તો ડસકે પ્રતિપક્ષ
અસાધુ કી ઓ સત્તા નહીં છે, ંસા હી સમજના ડાહિય ॥૨૭॥

ટીકાર્થ--જો અપને મોક્ષ રૂપ અર્થ (હિત) કો તથા પરહિત કો સિદ્ધ
કરત્મ છે, વહી સાધુ કહલાતા છે । યા પ્રાણાતિપાત આદિ અઢારે પાપો
સે ચિરક્ત એવં સમ્બક્ જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર ઓર તપ કા જો સાબક છે,
જહી સાધુ છે । જિસમેં યહ સાધુના ન પાઈ જાય વહ અસાધુ છે । યહ
સાધુ ઓર અસાધુ નહીં છે, ંસી વિચારણા નહીં કરની ડાહિય, કિન્તુ
સાધુ છે ઓર અસાધુ છે, ંસા વિચાર કરના ડાહિય ।

બુદ્ધિ રાખવી તે યોગ્ય નથી. અર્થાત્ સંપૂર્ણ ચારિત્ર શુભનો અભાવ હોવાથી
કોઈ સાધુ નથી. અને જ્યારે સાધુ જ નથી તો તેના પ્રતિપક્ષ રૂપ અસા-
ધુની સત્તા પણ નથી જ એમ સમજવું તે અસંપૂર્ણ છે. પરંતુ સાધુ છે.
અને અસાધુ પણ છે, એમ જ સમજવું જોઈએ ॥૨૭॥

ટીકાર્થ--જેઓ પોતાના મોક્ષરૂપ અર્થ--હિતને તથા પરહિતને સિદ્ધ કરે
છે, તેજ સાધુ કહેવાય છે, અથવા પ્રાણાતિપાત વિગેરે અઢાર પ્રાપેથી વિરક્ત
અને સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ ઇર્થન, સમ્યક્ ચારિત્ર અને સમ્યક્ તપના જેઓ
સાધક છે, તેજ સાધુ છે. આધુ સાધુપણ જેઓમાં ન હોય, તેઓ અસાધુ
છે, આ સાધુ અને અસાધુ નથી, એ પ્રમાણેનો વિચાર કરવો ન જોઈએ.
પરંતુ સાધુ છે, અને અસાધુ પણ છે, એવો વિચાર રાખવો જોઈએ.

સિદ્ધાન્તઃ—તથાહિ—જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાત્મકરત્નત્રયાણાં પૂર્ણતયા પ્રતિપાલનં ન ભવતિ
યસ્ય કસ્યાડપિ । અતોડનારાધિતરત્નત્રયાત્મકરત્નાત્સાધુરેષ નાસ્તીતિ । યદા
—સાધુરેષ નાસ્તિ, તદા તત્પ્રતિપક્ષીભૂતોડસાધુરપિ નાસ્તિ ઉભયોઃ પરસ્પરં સાપેક્ષ-
ત્વાત્ । પરન્તુ—વિવેકિમિસ્તન્નિત્તં ન મન્તવ્યમ્ । યશ્ચ પુરુષધૌરેયઃ સદોપયોગવાન-
—રાગદ્વેષરહિતો હિતઃ સર્વેષાં સરસંયમઃ શાસ્ત્રોક્તપદ્ધત્યા શુદ્ધાહારમવેષકઃ સમ્પગ્-
દૃષ્ટિમાન્ સ ઇવ સાધુઃ સિદ્ધઃ । યષ્યં કદાચિદજાનતઃ પ્રમાદાદ્વા અશુદ્ધમખ્યાહારં
શુદ્ધમિતિ મત્વા સોપયોગં શુદ્ધેઃ તદાડપિ—માત્રશુદ્ધત્વાત્સમ્પૂર્ણરૂપેણ રત્નત્રયારાધક

કિન્હીં કિન્હીં લોગોં કા એસા અભિપ્રાય હૈ કિ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર
ઔર તપ રૂપ રત્ન ચતુષ્ટય કા ચાહે કોઈ પૂર્ણ રૂપ સે પાલન નહીં કર
સકતા । અતઃૈવ રત્ન ચતુષ્ટય કી સમ્પૂર્ણ રૂપસે આરાધના ન કરને કે
કારણ કોઈ સાધુ હી નહીં હૈ । જવ કોઈ સાધુ હી નહીં હૈ તો ડસકા
પ્રતિપક્ષ અસાધુ બી નહીં હો સકતા, કયોંકિ સાધુ ઔર અસાધુ પરસ્પર
સાપેક્ષ હૈ । કિન્તુ વિવેકશીલ જનોં કો એસા નહીં માનના ચાહિય ।
જો ઉત્તમ પુરુષ સદા યતનાવાન્ રહતા હૈ, રાગદ્વેષ સે રહિત હોતા હૈ,
સષ કા હિતકર સુસંયમવાન્, શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિ સે નિર્દોષ આહાર
કી મવેષના કરને ઘાલા તથા સમ્પદ્દિષ્ટિ હોતા હૈ, વહી સાધુ હૈ ।
કદાચિત્ અનજાન મેં યા પ્રમાદ કે વશીભૂત હોકર અશુદ્ધ આહાર કો
બી શુદ્ધ સમજ કર ઉપયોગ કે સાથ સ્થાના હૈ, તષ બી માત્ર સે શુદ્ધ
હોને કે કારણ વહ સમ્પૂર્ણ રૂપ સે રત્નચતુષ્ટય કા આરાધક હી હૈ ।

કોઈ કોઈ લોકોને એવો અભિપ્રાય છે કે—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને
તપ રૂપ રત્ન ચતુષ્ટયનું—ચારે રત્નોનું કોઈ પૂર્ણ પણાથી પાલન કરી શકતા નથી.
તેથીજ રત્ન ચતુષ્ટયનું પૂરી રીતે આરાધન ન કરી શકવાથી કોઈ સાધુજ
નથી. જ્યારે કોઈ સાધુ જ નથી, તો તેના પ્રતિપક્ષરૂપ અસાધુ પણ નથીજ
કેમકે સાધુ અને અસાધુ જાને પરસ્પર સાપેક્ષ—એક બીજાની અપેક્ષાવાળા
છે. પરંતુ વિવેકવાળા પુરુષોએ તેમ માનવું ન જોઈએ. જે ઉત્તમ પુરુષ સદા
યતનાવાન્ રહે છે, રાગદ્વેષ વિનાના હોય છે. અધાનું હિત કરવાવાળા સુષ-
યમવાન્ શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિથી નિર્દોષ આહારની મવેષણા કરવાવાળા તથા
સમ્પદ્દિષ્ટિ હોય છે, એજ સાધુ કહેવાય છે. કદાચ અજ્ઞાનતા અથવા પ્રમા-
દને વશ થઇને અશુદ્ધ આહારને પણ શુદ્ધ સમજીને ઉપયોગ સાથે આહાર
કરે છે, તો પણ બાવથી શુદ્ધ હોવાના કારણે તે સંપૂર્ણ પણાથી રત્નચતુષ્ટ-
યન આરાધકજ કહેવાય છે. આ રીતે સાધુની સિદ્ધિ થઈ જવાથી તેના

संमयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. ५ आचारश्रुतनिरूपणम्

५४१

एव । इत्थं यदा साधुः सिध्यति-सेत्स्यति वाऽसाधुरपि तत्प्रतिपक्षभूतः । अतो-
विवेकिभिः साधुरसाधु वा नास्तीति न मन्तव्यम् । अपितु-साधुरसाधुश्च, इत्युभा-
वपि स्तः, इति मन्तव्यम् ॥२७॥

मूलम्—अस्ति कल्याणपावे वा एव सन्नं निवेसेत् ।

अस्ति कल्याणपावे वा एवं सन्नं निवेसेत् ॥२८॥

छाया—नास्ति कल्याणं पापं वा, नैवं संज्ञां निवेशयेत् ।

अस्ति कल्याणं पापं वा एवं संज्ञां निवेशयेत् ॥२८॥

अन्वयार्थः—(कल्याण) कल्याणं-कल्याणकर्मकं वस्तु तथा (पावे वा) पापं
वा-दुःखकारणम् (अस्ति) नास्ति-न विद्यते (एवं) एवमीदृशीम् (सन्नं)

इस प्रकार साधु की सिद्धि हो जाने पर उसके प्रतिपक्ष असाधु को
भी सिद्धि हो जाती है । अतएव विवेकी जनों को ऐसा नहीं मानना
चाहिए कि साधु और असाधु नहीं है ॥२७॥

‘अस्ति कल्याणपावे वा’ इत्यादि ।

शब्दार्थः—‘कल्याण-कल्याणम्’ कल्याण अथवा कल्याणकारी
वस्तु तथा ‘पावे वा-पापं वा’ पाप दुःखका कारण ‘अस्ति-नास्ति’ नहीं है
‘एवं-एवम्’ ऐसी ‘सन्नं-संज्ञां’ बुद्धि ‘अ निवेसेत्-न निवेशयेत्’ ‘न
धारयेत्’ धारण न करे, किन्तु ‘कल्याणे पावे वा अस्ति-कल्याणं पापं
वा अस्ति’ कल्याण है और पाप भी है, ‘एवं सन्नं निवेसेत्-एवं
संज्ञां निवेशयेत्’ इसी प्रकार की बुद्धि धारण करनी चाहिए ॥२८॥

अन्वयार्थः—कल्याण या कल्याणकारी वस्तु तथा पाप दुःख का
कारण नहीं है, विवेकी आत्मा को इस प्रकार की बुद्धि नहीं धारण

प्रतिपक्ष असाधुनी पक्ष सिद्धि यथं नय छे. तेथी न विवेकीजनोन्ने साधु
अने असाधु नथी तेम मानवुं के विचारवुं न जेथं छे ॥२७॥

‘अस्ति कल्याणपावे वा’ इत्यादि

शब्दार्थः—‘कल्याण-कल्याणम्’ कल्याण अथवा कल्याणकारी वस्तु
तथा ‘पावे वा-पापं वा’ पाप-दुःखका कारण ‘अस्ति-नास्ति’ नहीं, ‘एवं-एवम्’
आ प्रमाणेनी ‘सन्नं-संज्ञां’ बुद्धि ‘अ निवेसेत्-न निवेशयेत्’ धारण करनी न
जेथं छे. परंतु ‘कल्याण पावे वा अस्ति-कल्याणं पापं वा अस्ति’ कल्याण
अने पाप छे, ‘एवं सन्नं निवेसेत्-एवं संज्ञां निवेशयेत्’ आ प्रमाणेनी बुद्धि
धारण करनी जेथं छे ॥२८॥

अन्वयार्थः—कल्याण अथवा कल्याणकारी वस्तु तथा पाप अर्थात् दुःखना

સંજ્ઞાં બુદ્ધિમ્ (ળ ણિવેસણ) ન નિવેશયેત્—‘ન કુર્યાત્ કિન્તુ-કલ્યાણપાવે વા અત્થિ’ કલ્યાણં પાપં વાઽસ્તિ-ચિદ્ધતે (एवं सन्नं णिवेसण) एवम्-ईदृशीं સંજ્ઞાં-બુદ્ધિં નિવેશયેત્-કુર્વાદિતિ ॥૨૮।

ટીકા—આત્મવ્યતિરિક્તસ્ય સર્વસ્વામાત્રાત્ ‘કલ્યાણ’ કલ્યાણમ્ ‘પાવે વા’ પાપં વા ‘ળત્થિ’ નાસ્તિ ‘एवं सन्नं’ एवम्-ईदृशीं સંજ્ઞામ્-બુદ્ધિમ્-‘ળ ણિવેસણ’ ન નિવેશયેત્, કિન્તુ-‘કલ્યાણ પાવે વા અત્થિ’ કલ્યાણં પાપં વાઽસ્તિ, તત્ર-કલ્યાણં વાન્હિતાર્થમાસિઃ । પાપં વા-પ્રાણાતિપાતાદિલક્ષણમ્ । ‘एवं’ एवमेव ‘सन्नं’ સંજ્ઞામ્-બુદ્ધિમ્ ‘ળ ણિવેસણ’ ન નિવેશયેત્ ન કુર્યાત્ કલ્યાણકલ્યાણવતોઃ પાપપાપવતોશ્ચ સત્ત્વમવશ્યમ્બુપેયમ્, અદ્વૈતમતે જગદ્વિચિત્રતા સ્વાદિતિ । બૌદ્ધો દિ સર્વસ્વાપિ અશુચિત્વમ્-આત્મરહિતત્ત્વશ્ચ મન્યતે । અતઃ કલ્યાણં તદ્વાન વા નાસ્તીતિ કથયતિ કરની ચાહિષ । કિન્તુ કલ્યાણ હૈ ઓર પાપ બી હૈ, હસી પ્રકાર કી બુદ્ધિ ધારણ કરની ચાહિષ ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—આત્મા સે મિત્ર સમી પદાર્થોં કા અભાવ હોને કે કારણ કલ્યાણ ઓર પાપ નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કી સંજ્ઞા નહીં રચની ચાહિષ, કિન્તુ કલ્યાણ ઓર પાપ હૈ, એસી સંજ્ઞા હી ધારણ કરની ચાહિષ । અબીષ્ટ અર્થ કી માસિ કો કલ્યાણ કહતે હૈ, ઓર હિંસા આદિકો પાપ કહતે હૈ । કલ્યાણ કા ઓર કલ્યાણવાન્ કા તથા પાપ ઓર પાપવાન્ કા અસ્તિત્વ અવશ્ય સ્વીકાર કરના ચાહિષ । અગર અદ્વૈત કો સ્વીકાર કિયા જાય તો અપાશિત અનુભવ સે સિદ્ધ યહ જગત્ કી વિચિત્રતા સંગત નહીં હો સક્તી । બૌદ્ધોં કી માન્યતા હૈ કિ સય અશુચિ ઓર અનાત્મક હૈ, અતઃૈવ કલ્યાણ ઓર કલ્યાણવાન્ કોઈ નહીં હૈ, उनका

ધારણ રૂપ પાપકર્મ નથી આ રીતની બુદ્ધિ ધારણ કરવી ન ભેઈએ. પરંતુ કલ્યાણ છે અને પાપ પણ છે. એ રીતની બુદ્ધિ ધારણ કરવી ભેઈએ, ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—આત્મા શિવાયના સઘળા પદાર્થોને અભાવ હોવાના કારણે કલ્યાણ અને પાપ નથી. આ પ્રમાણેની સંજ્ઞા-બુદ્ધિ ધારણ કરવી ન ભેઈએ. ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિને કલ્યાણ કહે છે, અને હિંસા વિગેરેને પાપ કહે છે. ‘કલ્યાણ’ અને ‘કલ્યાણવાન્’ તથા ‘પાપ’ અને ‘પાપવાન્’ અસ્તિત્વ (વિદ્યમાનપણું) અવશ્ય સ્વીકારવું જ ભેઈએ. જો અદ્વૈતને સ્વીકારવામાં આવે, તો અપાશિત અનુભવથી સિદ્ધ આ જગતનું વિચિત્રપણું સંગત થઈ શકતું નહીં. બૌદ્ધોની માન્યતા છે કે-અધું જ અશુચિ-અશુદ્ધ અને અનાત્મક જ-આત્મા વિનાનું છે. તેથી જ કલ્યાણ કે કલ્યાણવાન્ કોઈ પણ નથી. તેઓનું આ કથન સત્ય

સમચાર્યશોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૪૩

તન્ન સમ્યક્ પ્રતિભાતિ । સર્વસ્યાઽશુચિત્વે તદુપાસ્યદેવાનપિ અશુચિરતિવર્તેત-
 ઇતિ ગતા દર્શનકથાઃ । અતઃ સર્વે પદાર્થા અશુચિરૂપા इति न ब्रह्मणे । स्वद्रव्य-
 ક્ષેત્રકાલાદિરૂપેણ રજોઽપિ અમન્તઃ પરદ્રવ્યાદિના સ્યુઃ । અતઃ સામાન્યતઃ
 કર્યાણસ્વ નિરાકરણં ચ સમ્યક્ । અતઃ સદેવ કલ્યાણં પાપં ચૈતિ ॥૨૮॥

શ્રુત્ય-કલ્યાણે પાવણ વા, વિ વ્યવહારો ણ વિજ્ઞેજ ।

‘જં ‘વેરં’ તં ને જાણંતિ, સમણા ચાલપંડિયા ॥૨૯॥

છાપા-કલ્યાણઃ પાપકો વાપિ વ્યવહારો ન વિચતે ।

યદૈરં તન્ન જાનન્તિ શ્રમણા ચાલપંડિતાઃ ॥૨૯॥

યહ કથન સરખ નહીં હૈ । સખ કો અશુચિ માનને પર ઉનેકે ઉપાસ્ય
 વેવ કો ખી અશુચિ માનના પડેગા । એસી સ્થિતિ મેં ઉનકા દર્શન
 (મત) હી છુત્ત હો જાતા હૈ । અતઃ દૃશ્યમાન સઘ પદાર્થો કો અશુચિ
 મહીં માનના ચાહિય । સઘ સ્વકીય દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ઓર ભાવ સે સત્
 હૈ ઓર પરદ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ઓર ભાવ કી અપેક્ષા અસત્ હૈ । ઇસ પ્રકાર
 સાધારણતાયા કર્યાણ કા નિરાકરણ કરના ઠીક નહીં હૈ । કર્યાણ
 ઓર પાપ ડોનોં કા અસ્તિત્વ હૈ ॥૨૮॥

‘કલ્યાણે પાવણ વાવિ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘કલ્યાણે પાવણ વાવિ-કલ્યાણઃ પાપકો વાપિ’ કોઈ પુરુષ
 ઇકાન્તતઃ કર્યાણવાન્ હૈ, અથવા પાપવાન્ હૈ એસા ‘વ્યવહારો-વ્યવહારઃ’
 વ્યવહાર ‘ણ-વિજ્ઞેજ-ન વિચતે’ નહીં હોતા હૈ તો ખી ‘ચાલપંડિયા
 સમણા-ચાલપંડિતાઃ શ્રમણાઃ’ જો શાક્ય આદિ શ્રમણ ચાલપંડિત

નથી. બધાને જ અશુચિ-અપવિત્ર માનવાથી તેમના આરાધ્ય દેવને પણ
 અશુચિ જ માનવા પરશે આ સ્થિતિમાં તેઓના દર્શન-મંત્રને લોપ થઈ
 જાય છે. તેથી જ બધા જ પદાર્થોને અશુચિ-અપવિત્ર માનવા ન જોઈએ.
 બધા જ પૈતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાથી સત્ છે, બને
 પરના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાથી અસત્ છે. આ પ્રમાણે સાધારણ
 પશુથી કલ્યાણુનું નિરાકરણ કરવું તે બરોબર નથી, કલ્યાણુ અને પાપ
 બંનેનું અસ્તિત્વ છે તેમ માનવું જોઈએ. ॥૨૮॥

‘કલ્યાણે પાવણ વા વિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-‘કલ્યાણે પાવણ વાવિ-કલ્યાણઃ પાપકો વાપિ’ કોઈ પુરુષ
 એકાન્તતઃ-નિશ્ચિત રૂપથી કલ્યાણુવાન્ છે અથવા પાપવાન્ છે. એ પ્રમાણેના
 ‘વ્યવહારો-વ્યવહારઃ’ વ્યવહાર ‘ણ વિજ્ઞેજ-ન વિચતે’ થતો નથી. તો પણ ‘ચાલ
 પંડિયા સમણા-ચાલપંડિતાઃ શ્રમણાઃ’ જે શાક્ય વિગેરે શ્રમણ આલેખિત છે,

અન્યથાર્થઃ—(કલ્યાણે પાવર ત્રાપિ) કલ્યાણઃ—કલ્યાણવાન તત્ત્વ કલ્યાણં
 વાન્હિતાર્થમાસિસ્તદ્વાન અથવા પાપવાન ન હિ કશ્ચિદેકાન્તતઃ કલ્યાણવાન એકા-
 ન્તતઃ પાપવાન ના ઇત્યાકારકઃ (વ્યવહારો) વ્યવહારઃ (જ વિજ્ઞાન) ન-નૈવ વિદ્યતે
 ન-મવતિ, યદ્યપિ એકા સ્થિતિઃ તથાપિ (ચાલપંડિયા સમણા) ચાલપંડિતાઃ શ્રમણા
 શાલાઃ સદસદ્વિવેકવિકલાઃ સન્તઃ સ્વાત્માનં પળિટંતં મન્યમાનાઃ શાક્યાદયઃ
 (જં વેરં તં જાણંતિ) યદ્ વૈરમેકાન્તપણાશ્રયાત્ સમુત્પદમાનં વૈરં કર્મબન્ધરૂપં
 તદ્વૈરં કર્મબન્ધલક્ષણં ન જાનન્તિ, ઇતિ ॥૨૯॥

ટીકા—‘કલ્યાણે’ કલ્યાણમ્-વાન્હિતાર્થમાસિરૂપમ્ તદ્વાન ‘પાવર ત્રાપિ’
 પાપકો ત્રાપિ પાપવાન-ઇત્યેતાદૃશઃ ‘વ્યવહારો જ વિજ્ઞાન’ વ્યવહારો લોકે ન વિદ્યતે ।

હૈ અર્થાત્ સત્ અસત્ કે વિવેક સે રહિત હોતે હુણ્ મી અપને આપ
 કો પળિટત માનતે હૈં વે એકાન્ત પક્ષકા અવલમ્બન સે ઉત્પન્ન હોને
 શાલે ‘જં વેરં તં જાણંતિ-યદ્વૈરં તત્ત્વ જાનાતિ’ જો વૈર હોતા હૈં ઉનકો
 અર્થાત્ કર્મ બન્ધકો નહીં જાનતે હૈં ॥૨૯॥

અન્યથાર્થ—કોઈ પુરુષ એકાન્તતઃ કલ્યાણવાન હૈં યા પાપવાન હૈં,
 એસા વ્યવહાર નહીં હોતા હૈં, ફિર મી જો શાક્ય આદિ શ્રમણ ચાલ-
 પંડિત હૈં અર્થાત્ સત્ અસત્ કે વિવેક સે રહિત હોતે હુણ્ મી અપને
 આપકો પળિટત માનતે હૈં, વે એકાન્ત પક્ષ કા અવલંબન સે ઉત્પન્ન હોને
 શાલે વૈર કો અર્થાત્ કર્મબન્ધન કો નહીં જાનતે હૈં ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—અમીષ્ટ અર્થ કી પ્રાપ્તિ કલ્યાણ ઓર ઉસસે વિપરીત પાપ
 કહલાતા હૈં । યહ પુરુષ સર્વથા કલ્યાણ કા આજન હૈં, એકાન્ત પુણ્યવાન

અર્થાત્ સત્ અસત્ના વિવેક વિનાના હોવા છતાં પણ પોતાને પંડિત માને
 છે, તેઓ એકાન્ત પક્ષના સ્વીકારથી થવાવાળું ‘જં વેરં તં જાણંતિ-યદ્વૈરં
 તત્ત્વ જાનાતિ’ જે વેર છે, તેને અર્થાત્ કર્મબંધને બાણતા નથી. ॥૨૯॥

અન્યથાર્થ—કોઈ પુરુષ એકાન્તતઃ કલ્યાણવાન છે અથવા પાપવાન છે
 એવો વ્યવહાર થતો નથી છતાં પણ જે શાક્ય વિગેરે શ્રમણ બાલપંડિત
 છે અર્થાત્ સત્ અસત્ના વિવેકથી રહિત હોવા છતાં પણ પોતે પોતાને પંડિત
 માને છે. તે એકાન્ત પક્ષના અવલમ્બનથી ઉત્પન્ન થવાવાળા વૈરને અર્થાત્
 કર્મબંધને બાણતા નથી. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—છટ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કલ્યાણ કહેવાય છે અને તેનાથી બિન્ન
 પાપ કહેવાય છે. આ પુરુષ સર્વથા કલ્યાણુત્ત્વં પાત્ર છે. એકાન્ત પુણ્યશાળી

સમયાર્થબોધિનો ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૫ આચાર્યશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૫૫

અયં સર્વથા કલ્યાણવાન્ અયં સર્વથા પાપવાન્ इत्येतावान् व्यवहारो लोके नाऽऽ-
 लोच्यते । तथापि 'बालपण्डिता' बालपण्डिता आत्मानं पण्डितं मन्य-
 माना इमे बौद्धादयो विवेकरहिताः 'समणा' श्रमणाः 'जं वेरं' यद्वैरम्-एका-
 न्तपक्षाऽऽवलम्बनजनितं बन्धनं यत् 'तं न जानन्ति' तन्नैव जानन्ति शाक्य-
 पण्डितमानिनः । कश्चिदेवं मन्यते-कश्चिदेकान्तरूपेण कल्याणवानेव, कश्चिदे-
 कान्तरूपेण पापवानेव । किन्तु-नाऽयं पक्षो पुक्तिषुक्तः । अपितु-न कोऽपि पदार्थ-
 एकान्तेन विद्यते, सार्वत्रिको हि हितोऽनेकान्तः पक्ष एव । कथञ्चित्कल्याणवान्,
 कथञ्चित् पापवान् इत्येव पक्षः सत्यः श्रेयांसि । एवंविधेऽपि-एकान्तपक्षजनितं
 कर्मबन्धनं न जानन्ति परदर्शनदृष्टाः । अतस्तेऽहिंसाधर्मस्य, तथाऽनेकान्तपक्षस्या
 भ्रयणं नैव कुर्वन्तीति भावः ॥२९॥

હૈં ઓર યહ એકાન્તતઃ પાપી હૈં, એસા વ્યવહાર લોક મેં નહીં દેલા
 જાતા । ફિર મીં અપને આપકો પણ્ડિત માનને વાલે અજ્ઞાની શાક્ય આદિ
 શ્રમણ એકાન્ત પક્ષ ક આશ્રય કરતે હૈં । એકાન્ત પક્ષોં કો ગ્રહણ
 કરને સે જો કર્મબંધ હોતા હૈં, ઉસે વે નહીં જાનતે । કોઈ કોઈ એસા
 સમજતા હૈં-યહ પુરુષ એકાન્ત પુણ્યવાન્ હૈં ઓર અમુક એકાન્ત પાપી હી
 હૈં, કિન્તુ એસા સમજના સત્ય નહીં હૈં । કોઈ મીં પદાર્થ એકાન્તાત્મક
 નહીં હૈં । સર્વત્ર અનેકાન્તપક્ષ હી હિતકર હૈં । અતઃૈવ કથંચિત્
 કલ્યાણવાન્ ઓર કથંચિન્ પાપવાન્ એસા પક્ષ હી શ્રેયસ્કર હૈં । એસી
 સ્થિતિ હોને પર મીં અન્યમતાવલમ્બી, એકાન્ત પક્ષ કા સ્વીકાર કરને
 સે જો કર્મબંધ હોતા હૈં, ઉસસે અનમિજ્ઞ (અનજાન) હૈં । યહી કારણ
 હૈં કિં વે અનેકાન્તવાદ કા-અહિંસા કા આશ્રય નહીં લેતે ॥૨૯॥

છે. અને આ એકાન્તતઃ પાપી છે, આ પ્રમાણેનો વ્યવહાર લોકમાં-જગત્માં
 દેખવામાં આવતો નથી. તે પશુ પેતાને પંડિત માનવાવાળા અજ્ઞાની શાક્ય
 વિગેરે શ્રમણ એકાન્ત પક્ષનો આશ્રય કરે છે. એકાન્ત પક્ષનો સ્વીકાર કરવાથી
 જે કર્મબંધ થાય છે, તેને તેઓ અજાણતા નથી. કોઈ કોઈ એવું સમજે છે કે-
 આ પુરુષ એકાન્ત પુણ્યવાન્ છે. અને અમુક વ્યક્તિ એકાન્ત પાપી જ છે,
 પરંતુ તેમ માનવું બરાબર નથી, કોઈ પશુ પદાર્થ એકાન્તાત્મક નથી. બધે
 જ અનેકાન્ત પક્ષ જ હિતકર છે. તેથી જ કથંચિત્ કલ્યાણવાન્ અને કથં-
 ચિત્ પાપવાન્ એ પ્રમાણેનો પક્ષ જ શ્રેયસ્કર છે. આ પ્રમાણેની સ્થિતિ
 હોવા છતાં અન્ય મતવાળાઓ, એકાન્ત પક્ષનો સ્વીકાર કરવાથી જે કર્મનો
 બંધ થાય છે, તેનાથી અજાણ છે, એજ કારણ છે કે-તેઓ અનેકાન્તવાદનો
 એટલે કે અહિંસાનો આશ્રય લેતા નથી. ॥૨૯॥

પૂર્ણ-અસેસમત્વયં વાવિ સવ્વદુક્ખેહ વા પુણો ।

વંજ્ઞા પાણા ણ વજ્ઞન્તિ, હંતિ વાયં મં નીસરે ॥૩૦॥

ક્રમા-અશેષમત્તયં વાવિ સર્વદુઃખમિતિ વા પુનઃ ।

વધ્યાઃ પાણા ન વધ્યાઃ હતિ, હતિ વાયં ન તિઃસૃજેત્ ॥૩૧॥

અન્વયાર્થઃ-‘અસેસં’ અશેષં-સમ્પૂર્ણ વા (અકલ્પયં) અક્ષયં-શાશ્વતં નિત્યમ્ (વા વિ) વાવિ (વા) વા-અથવા (પુણો) પુનઃ (સવ્વદુક્ખેહ વા) સર્વં જગત્ દુઃખમિતિ વા ન સ્વીકુર્યાત્ પ્રકાન્તનિત્યસ્ય એકાન્તદુઃખસ્વરૂપસ્યાઽપાઘાત્ (પાણા વજ્ઞા ન વજ્ઞન્તિ) પ્રાણાઃ-અપરાધિનો જીવાઃ વધ્યાઃ-ઘ્યાપાદયિતું યોગ્યાઃ અથવા ન વધ્યાઃ-અવધ્યા ભવન્તિ (હં) હત્યાકારકમ્ (વાયં) વાયં-વચનમ્ (ન નીસરે) ન-નૈવ સાધુઃ તિઃસૃજેત્-વદેત્. इति ॥૩૦॥

‘અસેસમત્વયં વાવિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘અસેસં-અશેષમ્’ સમસ્ત પદાર્થ ‘અકલ્પયં-અક્ષયં’ શાશ્વત નિત્ય હૈ ‘વા-વા’ અથવા એકાન્તતઃ અનિત્ય હી હૈ ‘પુણો-પુનઃ’ ફિર ‘સવ્વદુક્ખેહ-સર્વં દુઃખમ્’ સંપૂર્ણ જગત્ દુઃખમય હૈ એસા માનના નહીં વાહિય ‘પાણા વજ્ઞા ન વજ્ઞન્તિ-પ્રાણાઃ વધ્યાઃ ન વધ્યાઃ’ યહ અપરાધી પ્રાણી વધ કરને યોગ્ય હૈ, અથવા વધ કરને યોગ્ય નહીં હૈ ‘હં-હતિ’ હસ પ્રકાર કા ‘વાયં-વાચં’ વચન મી ‘ન નીસરેહ-ન તિઃસૃજેત્’ સાધુ કો બોલના નહીં વાહિય ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ-સમસ્ત પદાર્થ શાશ્વત નિત્ય હૈ, અથવા એકાન્તતઃ અનિત્ય હી હૈ, સમ્પૂર્ણ જગત્ દુઃખમય હૈ, એસા નહીં માનના વાહિય ।

‘અસેસમત્વયં વાવિ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘અસેસં-અશેષમ્’ સઘળા પદાર્થો ‘અકલ્પયં-અક્ષયં’ શાશ્વત અર્થાત્ નિત્ય છે. ‘વા-વા’ અથવા એકાન્તતઃ અનિત્ય છે. ‘પુણો-પુનઃ’ વળી ‘સવ્વદુક્ખેહ-સર્વં દુઃખમ્’ સંપૂર્ણ જગત્ દુઃખમય છે, એમ માનવું ન લેઈએ. ‘પાણા વજ્ઞા ન વજ્ઞન્તિ-પ્રાણાઃ વધ્યાઃ ન વધ્યાઃ’ આ અપરાધી પ્રાણી મારવાને યોગ્ય છે? કે મારવા યોગ્ય નથી? ‘હં-હતિ’ આ પ્રમાણેની ‘વાયં-વાચં’ વાણી પણ ‘ન નીસરેહ-ન તિઃસૃજેત્’ સાધુએ બોલવી ન લેઈએ. ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ-સઘળા પદાર્થો શાશ્વત-નિત્ય છે. અથવા એકાન્તતઃ અનિત્ય છે. સંપૂર્ણ જગત્ દુઃખમય છે. તેમ માનવું ન લેઈએ, આ અપ-

ટીકા—‘અસેમમત્તયં વાવિ’ અણેપં-સમ્પૂર્ણમ્ અક્ષયં જ્ઞાતં યથા તથા જગતિ વિદ્યમાનઃ સર્વોડપિ પદાર્થે એકાન્તરૂપેણ નિત્યઃ ‘વાવિ’ વાવિ-અથવા એકાન્તરૂપેણાનિત્ય એવં ઇત્યેવં ન મન્તવ્યમ્ । અપિતુ સર્વં નિત્યાનિત્યાત્મક-મિત્યેવં વિવેકિમિરાદર્શવ્યમ્ । તથા—‘પુગો સત્ત્વદુઃસ્વેદ વા’ પુનઃ સર્વં દુઃસ્વમેવે-ત્યપિ ન મન્તવ્યમ્ । ચારિત્રપરિણતેઃ સુખસ્યાપિ દર્શનાત્ કિન્તુ-કથશ્ચિદ્દુઃસ્વા-ત્મકમ્, કથશ્ચિત્સુખાત્મકશ્ચ ‘વાળા વજ્જા ન વજ્જણિ, હ્મ વાધં ન નીસરે’ પ્રાણા વધ્યા ન વધ્યા ઇતિ, ઇતાદશીમ્ ‘વાયં’ વાવમ્-વવો ન નિઃસ્રજેત્ । અપરાધિન અપિ પ્રાણિન ઇમે વધ્યાઃ-વાતપિતું યોગ્યા ઇતિ । અથવા-ન વધ્યા ઇતિ, નૈવં કથમપિ સાધુર્વદેત્, કેવલં દયાર્થં યતેત । ન હિ કોડપિ-એકાન્તરૂપેણ વધ્યોડવધ્યો વા, સર્વજ્ઞેકાન્તપક્ષવિરહી એનેકાન્ત એવં યક્ષો મનોરમઃ ॥૩૦॥

યહ અપરાધી પ્રાણી વધ કરને યોગ્ય હૈ યા વધ કરને યોગ્ય નહીં હૈ, હસ પ્રકાર કા વચન બી સાધુ કો ઉચ્ચારણ નહીં કરના યાહિય ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—જગત્ મેં વિદ્યમાન સઘળા પદાર્થ સર્વથા નિત્ય હૈં અથવા સર્વથા અનિત્ય હૈં, એસા માનના યુક્તિસંગત નહીં હૈં । વિવેકી જનોં કો સઘળા પદાર્થ નિત્યાનિત્ય હી સમજના યાહિય । હસકે અભિરિક્ત એસા બી નહીં કહના યાહિય કિં યહ સારા જગત્ દુઃખમય હી હૈં । યહાં ચારિત્રવાનોં કી સુખ પરિણતિ રૂપ સુખ બી દેલા જાતા હૈં । અતએ જગત્ દુઃખમય બી હૈં ઓર સુખમય બી હૈં ।

અમુક અપરાધી પ્રાણી વધ કરને યોગ્ય હૈં યા વહ વધ કરને યોગ્ય નહીં હૈં, સાધુ કો એસે વચન કા પ્રયોગ બી નહીં કરના યાહિય । સાધુ તો કેવલ દયા કે લિય ઉદ્યમ કરે । અપરાધી કો વધ

પ્રાણી પ્રાણી વધ કરવા યોગ્ય છે, અથવા વધ કરવા યોગ્ય નથી. આ પ્રમા-
ણેનું વચન પણ સાધુએ બોલવું ન જોઈએ ॥૩૦॥

ટીકાર્થ—જગત્માં વિદ્યમાન સઘળા પદાર્થો સર્વથા નિત્ય છે, અથવા સર્વથા અનિત્ય છે, તેમ માનવું યુક્તિ યુક્ત નથી. વિવેકી સુરૂપેએ સઘળા પદાર્થો નિત્ય અને અનિત્ય જ સમજવા જોઈએ. આના શિવાય બીજા પણ ન જોઈએ કે આ સમગ્ર જગત્ દુઃખમય જ છે, અહીંયાં ચારિત્રવા-
નઓની સુખ પરિણતિ સુખરૂપ પણ દેખાતાં આવે છે. તેથી જ જગત્ દુઃખરૂપ પણ છે અને સુખરૂપ પણ છે.

અમુક અપરાધી પ્રાણી વધ કરવાને યોગ્ય છે, અથવા તે વધ કરવાને યોગ્ય નથી, સાધુએ એવા વચનનો પ્રયોગ પણ કરવો ન જોઈએ. સાધુએ

પૂર્ણ-દીસંતિ સમિયાયારા મિલ્લુણો સાહુજીવિણો ।

પેપ મિલ્લોવજીવંતિ દૈદ્દિ દિદ્દિ ન ધારપ ॥૩૧॥

છાયા--દૃશ્યન્તે સમિતાચારા મિલ્લુણ: સાધુજીવિન: ।

પેતે મિધ્યોપજીવન્તિ, ઇતિ દૃષ્ટિ ન ધારયેત્

અન્વયાર્થ:- (સાહુજીવિણો) સાધુનોવિન: (સમિયાયારા) સમિતાચારા:-સંય-
માદિમન્ત: (મિલ્લુણો) મિલ્લુણ:-નિરવચ્ચમિલ્લુણશીલા: (દીસંતિ) દૃશ્યન્તે (પેપ-

કરને યોગ્ય કહને સે હિંસા કા અનુમોદન હોતા હૈ ઓર અવધ્ય કહને
સે અપરાધ કા અનુમોદન તથા રાજકીય કાનૂન કા વિરોધ હોતા હૈ ।
અતપવ એસે પ્રસંગ પર સાધુ કો મૌન હી રહના ચાહિપ ॥૩૦॥

‘દીસંતિ સમિયાયારા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સાહુજીવિણો-સાધુજીવિન:’ નિષ્પાપ જીવન વ્યતીત
કરને વાલે તથા ‘સમિયાયારા-સમિતાચારા:’ યતના પૂર્વક આચરણ
કરનેવાલે ‘મિલ્લુણો-મિલ્લુણ:’ નિરવચ્ચ મિલ્લા ગ્રહણ કરને વાલે
પુરુષ ‘દીસંતિ-દૃશ્યન્તે’ દેલે જાતે હૈ ‘પેપ મિલ્લોવજીવંતિ-પેતે મિધ્યોપ-
જીવન્તિ’ વાસ્તવ મૈં યે મિધ્યાચારી હૈ અર્થાત્ કપટ પૂર્વક આજીવિકા
કરતે હૈ ‘દૈદ્દિ દિદ્દિ ન ધારપ-ઇતિ દૃષ્ટિ ન ધારયેત્’ હસ પ્રકાર કી દૃષ્ટિ
ધારણ કરની નહીં ચાહિપ ॥૩૧॥

અન્વયાર્થ—નિષ્પાપ જીવન વ્યતીત કરને વાલે: તથા યતનાપૂર્વક

તો કેવળ દયાને માટે જ પ્રયત્ન કરતા રહેવું. અપરાધીને વધ કરવાને
યોગ્ય કહેવાથી હિંસાનું અનુમોદન થાય છે, અને અવધ્ય કહેવાથી અપરા-
ધનું અનુમોદન અને રાજકીય કાયદાનો વિરોધ થાય છે. તેથી જ આવા
પ્રસંગે સાધુએ મૌન જ ધારણ કરવું જોઈએ. એજ ઉત્તમમાર્ગ છે. ॥૩૦॥

‘દીસંતિ સમિયાયારા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સાહુજીવિણો-સાધુજીવિન:’ નિર્દોષ પાપ વગરનું જીવન
વીતાવવા વાળા તથા ‘સમિયાયારા-સમિતાચારા:’ યતના પૂર્વક આચરણ કરવા
વાળા. ‘મિલ્લુણો-મિલ્લુણ:’ નિરવચ્ચ મિલ્લા લેવાવાળા પુરુષો ‘દીસંતિ-દૃશ્યન્તે’
જોવામાં આવે છે. ‘પેપ મિલ્લોવજીવંતિ-પેતે મિધ્યોપજીવન્તિ’ વાસ્તવિક રીતે
તેઓ મિધ્યાચારી છે, અર્થાત્ કપટ પૂર્વક આજીવિકા કરે છે, ‘દૈદ્દિ દિદ્દિ ન
ધારપ-ઇતિ દૃષ્ટિ ન ધારયેત્’ આ પ્રમાણેની દૃષ્ટિ ધારણ કરવી ન જોઈએ. ॥૩૧॥

અન્વયાર્થ—નિષ્પાપ જીવન વીતાવવાવાળા તથા યતના પૂર્વક આચરણ

સમિપાચાર્યોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૫ આચારશ્રુતનિરૂપણમ્

૫૪૨

મિચ્છોવજીવંતિ' एते साधवो मिथपोषणीवन्ति-सकपटजीविकां कुर्वन्ति (इ दिट्ठि न धारण) इति-एतादृशी दृष्टिम्-दर्शनं ज्ञानम्, न-नैव धारयेत्-कुर्यादिति ॥३१॥

ટીકા-‘સાધુજીવિણો’ સાધુજીવિન-સાધુના વિધિના જીવન્તિ ‘સમિપાચારા’ સમિપાચારાઃ-શાસ્ત્રોક્તરીત્યા આત્મસંયમવન્તઃ તથા શાસ્ત્રપ્રતિપાદિતાઽઽવાર-વન્તઃ । ‘મિવસુગો’ મિસ્રવઃ-નિરવચમિશ્વનશ્ચીલાઃ-ઉત્તમરીત્યા જીવનયાત્રાયા-યાપવિતારઃ ‘દીસંતિ’ દૃશ્યન્તે-નૈતે કિમપિ દુઃસ્વપન્તિ શાન્તા દાન્તા જિતેન્દ્રિયા જિતક્રયાયાઃ સ્થિમિતા ક્ત્યંધૃતા શ્રુતિ વિચરન્તઃ સાધવો દૃશ્યન્તે, ‘एए’ एते साधवः स्वदर्शनाऽनुयायिनः ‘मिचछोवजीवन्ति’ मिथपोषणीवन्ति-मिथपोषणीविनः एते साधुलिङ्गधारिणो न साधवो वीतरागाः’ अपितु सरागा कपटरीत्या परवञ्चनादिना वा जीवन्ति । ‘इ दिट्ठि न धारण-इति दृष्टि न धारयेत्-नैवमभिप्रायं

આચરણ કરને વાળે, નિરવચ મિશ્વન ગ્રહણ કરને વાળે પુરુષ દેખે જાતે હૈ, વાસ્તવ મેં એ સર્વ મિથ્યાચારી હૈ, કપટપૂર્વક આજીવિકા કરતે હૈ, इस प्रकार की दृष्टि धारण नहीं करनी चाहिए ॥३१॥

ટીકાર્થ-પ્રશસ્ત વિધિ સે જીવન યાપન કરને વાળે, શાસ્ત્રોક્ત રીતિ સે સંયમ કા પાલન કરને વાળે, શાસ્ત્રપ્રતિપાદિત આચાર સે સમ્પન્ન, નિર્દોષ મિશ્વન ગ્રહણ કરને વાળે મહાત્માગી સાધુ દેખે જાતે હૈ । એ કિસી કો પીડા નહીં પહુંચાતે । શાન્ત, દાન્ત, જિતેન્દ્રિય ઓર કષાયવિજેતા હોકર इस भूतल पर विचरते हૈ । ऐसे परहितकारी साधुओं के विषय में ऐसा नहीं समझना चाहिए कि ये मिथ्याचारी हૈ-कपटी हૈ, साधु का वेष धारण करके भी साधु नहीं हૈ, वीतराग नहीं हૈ । किन्तु ये सराग हૈ, मायाचार करके दूसरों को ठगते हૈ ।

કરવાવાળા નિરવચ લિશ્વા ગ્રહણ કરવાવાળા એ પુરુષ દેખવામાં આવે છે. તેઓ વાસ્તવિક રીતે મિથ્યાચારી છે. કપટ પૂર્વક આજીવિકા કરે છે. આ રીતની દૃષ્ટિ ધારણ કરવી ન બેધએ. ॥૩૧॥

ટીકાર્થ-પ્રશસ્ત વિધિથી જીવન વીતવાવા વાળા તથા શાસ્ત્રોક્ત રીતે સંયમનુ પાલન કરવાવાળા, શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલ આચારથી શુદ્ધ નિર્દોષ લિશ્વા ગ્રહણ કરવાવાળા મહાત્માગી વૈરાગ્યમૂર્તિ સાધુઓ જોવામાં આવે છે. તેઓ કોઈને પણ દુઃખ ઉપજાવતા નથી શાન્ત, દાન્ત, જિતેન્દ્રિય અને કષાયને જીતવાવાળા બનીને આ પૃથ્વી પર વિચરે છે એવા પરોપકારી સાધુઓના સંબંધમાં એવું ન માનવું બેધએ કે આ મિથ્યાચારી છે; કપટી છે; સાધુને વેષ ધારણ કરતા છતાં પણ તે સાધુ નથી. વીતરાગ નથી, પરંતુ આતો સરાગ છે, માયાચાર કરીને બીજાઓને ઠગે છે.

૫૫૦

સુવ્રકૃતોક્તયો

કુર્વાત્ । इमे न साधवः किन्तु वञ्चका इत्येतादृशीं मतिं कथमपि न कुर्यात् ।
 तेषां चेतमोवृत्तेष्वर्थागृहणा ज्ञातुमशक्यतादिति ॥३१॥

મૂલ-‘દક્ષિણાણ પંડિલંમો, અર્થિયં વા જર્થિયં વા પુણો ।

ण वियागरेज्ज मेहावी, संतिमग्गं च ब्रूहण ॥३२॥

ઢાયા—દક્ષિણાયાઃ પતિલમ્ભઃ, અસ્તિ વા નાસ્તિ વા પુનઃ ।

ન વ્યાગૃણીયાત્ત્વ મેઘાવી શાન્તિમાર્ગઞ્ચ વર્ધયેત્ ॥૩૨॥

અન્યર્થઃ—(મેહાવી) મેઘાવી—મજ્ઞાવાન્ પण्डितः (दक्षिणाए) दक्षिणायाः

तात्पर्य यह है कि ये साधु नहीं हैं, ठग हैं, इस प्रकार की बुद्धि
 साधुओं के विषय में नहीं धारण करनी चाहिए, क्योंकि अल्पज्ञ
 जीव दूसरों की विसृष्टि को जान नहीं सकता है ॥३१॥

‘દક્ષિણાણ પંડિલંમો’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘मेहावी-मेघावी’ प्रज्ञावान् पुरुष ‘दक्षिणाए-दक्षि-
 णायाः’ अर्थादि दान की ‘पंडिलंमो-प्रतिलम्भः’ प्राप्ति अमुक व्यक्ति के
 घर में होती है अथवा ‘पुणो जर्थि व-पुनः नास्ति वा’ अमुक के घर
 में नहीं होती है ‘ण वियागरेज्जा-न व्यागृणीयात्’ ऐसा कथन न करे
 किन्तु ‘संतिमग्गं च ब्रूहण-शान्तिमार्गं च वर्धयेत्’ शान्ति मार्ग को
 बढ़ावे अर्थात् जिस वचन से मोक्षमार्ग की सम्पत्क आराधना हो उसी
 वचन का प्रयोग करे ॥३२॥

અન્યર્થ—પ્રજ્ઞાવાન્ પુરુષ અસદાન આદિ કી પ્રાપ્તિ અમુક કે

ઠહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—આ સાધુ નથી, ઠગ છે, આવા પ્રકારનો
 વિચાર સાધુઓના સંબંધમાં રાખવો ન જોઈએ. કેમકે—અલ્પજ્ઞ જીવ ખીનના
 ચિત્તના ભાવને સમજી શકતા નથી. ॥૩૧॥

‘દક્ષિણાણ પંડિલંમો’ ઇત્યાદિ

शब्दार्थ—‘मेहावी-मेघावी’ बुद्धिमान् पुरुष ‘दक्षिणाए-दक्षिणायाः’ अर्था
 दिनेरे दाननी ‘पंडिलंमो-प्रतिलम्भः’ प्राप्ति अमुक व्यक्तिना घरमा थाय छे,
 अथवा ‘पुणो जर्थि व-पुनः नास्ति वा’ अमुकना घरमा थती नथी, ‘ण विया-
 गरेज्जा-न व्यागृणीयात्’ એ પ્રમાણે ઠહેવું નહીં પરંતુ ‘સંતિમગ્ગં ચ બ્રૂહ-
 ણ-શાન્તિમાર્ગં ચ વર્ધયેત્’ શાન્તિ માર્ગને વધારે અર્થાત્ એ વાણીથી મોક્ષ માર્ગની
 આરી રીતે આરાધના થાય, એવા જ વચનોનો પ્રયોગ કરવો ॥૩૨॥

અન્યર્થ—પ્રજ્ઞાવાન્ પુરુષ અનનદાન વિષેની પ્રાપ્તિ અમુકને ઘર

સમ્પ્રદાયોક્તિની ટીકા દ્વિ. ભુ. મ. ૫ આચાર્યુત્તરનિરૂપણમ્

૫૫૩

-અન્નાદિદાનસ્ય (પહિલંભો) પ્રતિજ્ઞમ્-પ્રાપ્તિઃ (અસ્થિ વા) અમુકસ્ય ગૃહે સન્નામણ્ય
પ્રાપ્તિર્ભવતીતિ વા (પુણો નસ્થિ વા) પુનઃ નાસ્તિ વા-પુનરથવા અમુકસ્ય ગૃહે
અન્નાદિપ્રાપ્તિર્ન સવતીતિ વા (ન ત્રિયાગરેજ્ઞા) ન-નૈવ વ્યાગૃણીયાત્-વદેત્ કિન્તુ-
(સંતિમર્ગં ચ વૃદ્ધર) શાન્તિમાર્ગઃ વર્ધયેત્-કિન્તુ એન વચનેન મોક્ષમાર્ગઃ
સમ્યગ્પ્રાપ્તો મવેત્ તાદૃશમેવ વચનં વદેદિતિ ॥૩૧॥

ટીકા-—‘વૈદ્યાશી’ મેવાસી-સદ્મદ્વિવેચનશીલ પુરુષઃ, ‘દક્ષિણાણ’ દક્ષિ-
ણાવાઃ-દાનસ્ય ‘પહિલંભી’ પ્રતિજ્ઞમ્ પ્રાપ્તિઃ ‘અસ્થિ વા પુણી નસ્થિ વા’ અસ્થિ
વા પુનઃ નાસ્તિ વા-અમુકગૃહે સમ્યક્ દાનં લખ્યતે પુનઃ અમુકગૃહે અન્નાદિદાનં
સમ્યક્ ન લખ્યતે-इति वचः ‘ण त्रियागरेज्ज्ञा’ न व्यागृणीयात्-एतादृशं वचः
कथमपि साधुभिर्न वक्तव्यं कस्यापि पुरतः । च-किन्तु ‘संतिमर्गं च वृद्धर’
शांतिमार्गं च वर्धयेत् । ‘ज्ञान-दर्शन-चारित्ररूपो मोक्षप्राप्तो’ यथापथं वर्धते
तादृशं शास्त्रनिर्णीतं वचनं वाच्यम् ॥३२॥

घर में होती हैं अथवा अमुक के घर में नहीं होती है, ऐसा न कहे ।
किन्तु शांतिमार्ग को बढ़ावे अर्थात् जिसवचन से मोक्षमार्ग की सम्यक्
आराधना हो, उसी वचन का प्रयोग करे ॥३२॥

ટીકાર્થ-સત્ અસત્ કી વિવેચના કરને મેં નિષ્ણાત પુરુષ એવે
વચન મ કહે કિ અમુક કે ઘર આહાર દાન આદિ કી સમ્યક્ પ્રાપ્તિ
હોતી હૈ ઓર અમુક કે ઘર પ્રાપ્તિ નહીં હોતી । સાંધુ કો કિસી કે
સામને એસી વાત નહીં કહની જાહિયે પરંતુ શાંતિ માર્ગ કો બઢાવે કિ
જિનસે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ઓર તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કી વૃદ્ધિ હી ॥૩૨॥

થાય છે, અથવા અમુકને ઘેર થતી નથી તેમ ન કહેવું. પરંતુ શાંતિમાર્ગને
વધારે અર્થાત્ જે વચનથી મોક્ષ માર્ગની સમ્યક્ આરાધના થાય એવા
વચનનો પ્રયોગ કરે ॥૩૨॥

ટીકાર્થ-સત્ અને અસત્નું વિવેચન કરવામાં કુશળ પુરુષ એવા વચ્ચે
ત કહે કે-અમુકના ઘરમાં આહાર દાન આદિની સારી પ્રાપ્તિ થાય છે, અને
અમુકના ઘરમાં પ્રાપ્તિ થતી નથી. સાધુએ કોઈને પણ તેમ કહેવું ન જોઈએ.
તેમણે એવા જ વચનનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ કે જેનાથી જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્ર અને તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગનો વધારો થાય, ॥૩૨॥

५५४

सुवर्णतोत्राख्ये

मूलम्—इच्छेएहिं ठाणेहिं जिणदिट्ठेहिं संजए ।

धारयंते उं अप्पाणं आमोक्खाय परिवएज्जासि

त्तिवेमि ॥३३॥

छाया--इत्येतैः स्थानैः जिनदृष्टैः संयतः ।

धारयंस्वात्मानम् आमोक्षाय परिव्रजेदिति ब्रवीमि ॥३३॥

अन्वयार्थः—(इच्छेएहिं) इत्येतैः—पूर्वोक्तपदश्रितैः (जिणदिट्ठेहिं) जिनदृष्टैः—तीर्थंकरपदश्रितैः (ठाणेहिं) स्थानैः (संजए) संयतः—युक्तः साधुः (अप्पाणं धारयंते उ) आत्मानं धारयन् तु (आमोक्खाय परिवएज्जासि) आमोक्षाय—मोक्षप्राप्तिं पर्यन्तं परिव्रजेत्—संयमपालनं कुर्यादिति सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं कथयति इत्येवमहं ब्रवीमि—कथयामीति ॥३३॥

‘इच्छेएहिं ठाणेहिं’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘इच्छेएहिं-इत्येतैः’ इस अध्ययन में पूर्वोक्त ‘जिणदिट्ठेहिं-जिनदृष्टैः’ जिन भगवान् द्वारा प्रदर्शित ‘ठाणेहिं-स्थानैः’ स्थानों के द्वारा ‘संजए-संयतः’ साधु ‘अप्पाणं धारयंते उ-आत्मानं धारयन् तु’ अपनी आत्मा को संयम में धारण करता हुआ ‘आमोक्खाय परिवएज्जासि-आमोक्षाय परिव्रजेत्’ तब तक संयम का पालन करता रहे कि जबतक मोक्ष प्राप्त न हो जाय ‘त्तिवेमि-इति ब्रवीमि’ ऐसा मैं कहता हूँ ॥३३॥

अन्वयार्थ—‘इस अध्ययन में प्रतिपादित पूर्वोक्त जिन भगवान् के द्वारा दृष्ट स्थानों के द्वारा साधु अपनी आत्मा को संयम में धारण करता हुआ तब तक संयम का पालन करता रहे जब तक मोक्ष न प्राप्त हो जाय । ऐसा मैं कहता हूँ ॥३३॥

‘इच्छेएहिं ठाणेहिं’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘इच्छेएहिं-इत्येतैः’ आ अध्ययनमें पूर्वोक्त उन भगवाने बतावेला ‘ठाणेहिं-स्थानैः’ स्थानोधी ‘संजए-संयतः’ साधु ‘अप्पाणं धारयन् तु’ आत्माने संयममें धारण करता थका, ‘आमोक्खाय परिवएज्जासि-आमोक्षाय परिव्रजेत्’ जथा सुधी मोक्ष प्राप्त न थाय त्यां सुधी संयमनु पालन करता रहेपुं, जे प्रमाणे हुं कहुं छुं ॥३३॥

अन्वयार्थ—आ अध्ययनमें प्रतिपादन करेला पूर्वोक्त उन भगवान् द्वारा बतावेला स्थानों द्वारा साधु पालना आत्माने संयममें धारण करता थका त्यां सुधी संयमनु पालन करता रहे के जथा सुधी मोक्ष प्राप्त न थाय, जे प्रमाणे हुं कहुं छुं ॥३३॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. शु. अ. ५ आचारश्रुतिनिरूपणम्

५५३

टीका—‘इच्छेदहिं’ इत्येतैः ‘जिणदिद्वेहिं—तीर्थकरोक्तैः—‘ठाणेहिं’ स्थानैः ‘संजए’ संयतः—युक्तः साधुः ‘अप्पाणं’ आत्मानम् ‘धारयंते उ’ धारयंस्तु ‘आमो-क्खाय’ आमोक्षाय ‘परिव्वएज्जासि’ परिव्रजेत् मोक्षपर्याप्तिपर्यन्तं संयमं पालये-दित्यर्थः । एतदध्ययनोक्तं जिनवचनं श्रुत्वा तदनुष्ठानेन स्वात्मानं धारयन्—स्थिरी-कुर्वन् मोक्षार्थं प्रयत्नो विधेय इति । ‘त्तिवेमि’ इति ब्रवीमि, इति—सुधर्मस्वामी कथयति जम्बूस्वामिनं मति, इति भावः ॥३३॥

इति श्री-विश्वविख्यातब्रह्मद्वन्द्वलभादिपद्भूषितबालब्रह्मचारि—‘जैनाचार्य’ पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां श्री सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य “समयार्थबोधिनी-रूपया” व्याख्यासमलङ्कृतम् द्वितीयश्रुतस्कन्धे आचारश्रुतिनामकम् पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥२-५॥

टीकार्थ—तीर्थंकर भगवान् के द्वारा दृष्ट एवं उपदिष्ट स्थानों में अपनी आत्मा को धारण करता हुआ साधु मोक्षप्राप्ति पर्यन्त संयम का पालन करे । अर्थात् इस अध्ययन में प्ररूपित जिनवचनों को सुन कर, उनके अनुसार आचरण करता हुआ, उनमें अपने को स्थिर करता हुआ, साधु मोक्ष के लिए प्रयत्नशील रहे । अर्थात् जब तक मोक्ष प्राप्ति नहीं हो तब तक संयम का पालन करे ।

सुधर्मस्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं—हे जम्बू ! जैसा मैंने भगवान् से सुना है वैसा ही तुम्हें कहता हूँ ॥३३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिव्यकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराजकृत “सूत्रकृताङ्गसूत्र” की समयार्थबोधिनी व्याख्या के द्वितीय श्रुतस्कन्ध का पंचम अध्ययन समाप्त ॥२-५॥

टीकार्थ—तीर्थंकर भगवान् द्वारा बतायेले अने उपदेशिल स्थानोमां पोताना आत्माने धारण करता थका साधु मोक्षणी प्राप्ति यता सुधी संय-भनुं पालन करे. अर्थात् आ अध्ययनमां प्ररूपित करेले श्रुत्यवनेने सांभ-जीने ते प्रमाणे आचरण करता थका तेमां पोताने स्थिर करता थका साधु मोक्ष भाटे प्रयत्नवान् रहे अर्थात् जयां सुधी मोक्षणी प्राप्ति न थाय त्यां सुधी संयभनुं पालन करे.

सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामीने कहे छे के—हे जम्बू ! मे भगवान् पासेशी जे प्रमाणे सांभज्युं छे, ओज प्रमाणे तमोने कहुं छुं । उ३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिव्यकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजकृत ‘सूत्रकृताङ्गसूत्र’ नी समयार्थबोधिनी व्याख्यानुं जीम श्रुतस्कन्धनुं पांचयुं अध्ययन समाप्त ॥२-५॥

॥ अथ षष्ठमध्ययनमारभ्यते ॥

अथ श्री. आर्द्रककुमारकथा—

धनधान्यसमृद्धे मगधजनपदे आसीदसगुरनामनगरम् । तत्र सदा सामायिकपालनतत्परः सामायिको नाम कुटुम्बो प्रतिवसति । तस्य सदोरकमुखवस्त्रिका ममानिकाऽऽसनादिकसामायिकोपकरणानि अतीव मियाणि आसन् । स प्रतिदिनं ह्रमयकावं, सामायिकं कुर्वन् आसत् । तस्य सकलोऽपि कुटुम्बः सामायिकमिष एव । स च संसारासारतां ज्ञात्वा संसाराद्विरक्तः सपत्नीकः समन्तभद्राचार्य-समीपे पव्रजितः, स संयमसाराधयन् साधुभिः सार्धं विहरति । सोऽप्यदा स्व-पत्नीं साध्वीं भिक्षामटन्तीं दृष्ट्वा तथानिधयोद्दोषान् पूर्वतारनुस्मरणेन तस्या

छट्टे अध्ययन का प्रारंभ—

आर्द्रक कुमार की कथा

धन और धान्य से समृद्ध मगध प्रदेश में वसन्तपुर नामक नगर था । वहाँ सदा सामायिक व्रत का आचरण करने वाला सामायिक नामक गृहस्थ निवास करता था । उसे डोरा युक्त मुखवस्त्रिका, पूंजनी, आसन आदि सामायिक के उपकरण अत्यन्त प्रिय थे । वह प्रतिदिन दोनों समय सामायिक किया करता था । उसका सारा परिवार सामायिक का प्रेमी था । वह संसार की असारता को जान कर संसार से विरक्त होकर पत्नी सहित समन्तभद्राचार्य के समीप दीक्षित हो गया । संयम की साधना करता हुआ वह साधुओं के साथ विचरने लगा । उसकी पत्नी साध्वियों के साथ विचरने लगी । वह एक बार अपनी

छट्टा अध्ययनने प्रारंभ—

आर्द्रक कुमार की कथा—

धन અને ધાન્યથી ભરેલા મગધ દેશમાં વસન્તપુર નામનું નગર હતું ત્યાં હંમેશાં સામાયિક વ્રતનું આચરણ કરવાવાળા, સામાયિક નામના ગૃહસ્થ રહેતા હતા, તેમને ઢોરા યુક્ત મુખવસ્ત્રિકા-મુહપત્તી-પૂંજની, આસન, વિગેરે સામાયિકના ઉપકરણો ધણા પ્રિય હતા, તેઓ દરરોજ બન્ને સમયે સામાયિક કરતા હતા, તેમને બધો પરિવાર સામાયિકમાં પ્રેમવાળો હતો. તે સંસારની અસારતાને સમજીને સંસારથી વિરક્ત થઈને પોતાની પત્નીની સાથે 'સમન્ત ભદ્રાચાર્ય' નામના આચાર્યની પાસે દીક્ષિત થયા. સંયમની આરાધના કરતા થકા તે સાધુઓની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા, તેમની પત્ની સાધ્વીઓની સાથે વિહાર કરવા લાગી. તે એકવાર પોતાની સાધ્વી

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. श्रु. अ. ६ आर्द्रककुमारचरितम्

५५५

मासको जातः, ततस्तस्याऽभिप्रायः केनाऽपि साधुना पर्वत्तिन्यै निवेदितः, सा च पर्वत्तिनी तां समाहूय कथितवती, ततः सा स्वपतिमनुरक्तं ज्ञात्वा भक्तप्रत्याख्यानं कृत्वा परित्यज्य स्वदेहं दशमे देवलोकं गता। ततो विदितवृत्तः स साधुरपि गुरुमापृच्छ यः भक्तं प्रत्याख्याय दशमे देवलोकं देवत्वेन समुत्पन्नः। ततः श्रुत्वा आर्द्रकपुरे नगरे रिपुमर्दनभूपस्य आर्द्रकवतीनाम्नां देव्याम् आर्द्रककुमारनाम्ना पुत्रो जातः, तस्यापि अपि स्वर्गच्युता धनरातिश्रेष्ठिनः पुत्रीरूपेण काममञ्जरी नाम्ना समुत्पन्ना। अपूर्वरूपलक्षणसम्पन्ना तारूपमवाप्तवती। अथाऽन्यदा

साध्वी पत्नी को भिक्षार्थ भ्रमण करती देख कर मोहकर्म के उद्घ से तथा पहले भोगे हुवे भोगों का स्मरण हो आने से उस पर आसक्त हो गया। किसी साधुने उसके अभिप्राय को जान कर पर्वत्तिनी से कह दिया। पर्वत्तिनी ने उस साध्वी को बुला कर समय वृत्तान्त कहा। साध्वी ने अपने पति को अपने प्रति अत्यंत अनुरक्त जान कर भक्तप्रत्याख्यान करके देह का त्याग कर दिया, वह दशम देवलोक में गई। तत्पश्चात् जब उस साधु को यह वृत्तान्त विदित हुआ तो उसने भी अपने गुरु से आज्ञा प्राप्त करके भक्तप्रत्याख्यान किया। वह भी दशम देवलोक में देव हुआ।

देवलोक की स्थिति पूर्ण करके वह देव आर्द्रकपुर नगर में रिपुमर्दन नामक राजा की आर्द्रकवती नामक रानी की कूँख से पुत्र रूप में जन्मा, उसका आर्द्रक कुमार नाम हुआ। उसकी पत्नी भी स्वर्ग से

पत्नीने भिक्षाने भाटे भ्रमण करती देखीने मोहकर्मना उद्घथी, तथा पहलेवां लोगवेला भोगेनुं स्मरण थछ अववाधी तेना पर आसक्त थछ गया कोर् साधुने तेना हेतु समझने पर्वत्तिनीने कही दीधुं, पर्वत्तिनीने ते साध्वीने जोबाधीने जथा वृत्तान्त कही। साध्वीने पोताना पतिने पोता प्रत्ये अनुरागवाणो जखीने भक्तप्रत्याख्यान करीने शरीरनो त्याग कर्यो, ते दशमा देवलोकां जछ ते पछी नयारे ते साधुने आ वृत्तान्तनी प्रभर थछ तो तेजे पछ पोताना गुरुनी आज्ञा लधने भक्तप्रत्याख्यान क्युं, अर्थात् आहार पाखिने त्याग करीने शरीरनो त्याग कर्यो अने ते पछ दशमां देवलोकां देव बये।

देवलोकां स्थिति पूछुं करीने ते देव आर्द्रक नगरमां रिपुमर्दन नामना राजानी आर्द्रकवती नामनी राजीनी कूँखी पुत्र रूपे जन्म धारण कर्यो अने तेनुं नाम आर्द्रककुमार जे प्रमाणे राजवामां आंथुं।

तेनी पत्नी पछ स्वर्गधी खीने धनपती नामना शेठियाने घेर पुत्री-पञ्चाधी जन्मी, अने तेनुं नाम काममञ्जरी जे प्रमाणे राजवामां आंथुं, ते हाणे करीने अद्भुत रूप अने लावण्यधी युक्त थछने तद्भावस्थाने प्राप्त थछ।

આર્દ્રકપિતા રિપુર્દન બૂઃ : રાજગૃહે શ્રેણિકસ્ય રાજ્ઞઃ સ્નેહર્દનાર્થં પ્રાપ્તં પ્રેષિતવાન તદવસરે આર્દ્રકેણ પૃષ્ઠં તસ્ય શ્રેણિકસ્ય રાજ્ઞઃ પુત્રોઽપિ વિચિત્રે ન વેતિ, તત સ્તસ્તિત્રા રિપુર્દનેન કથિતં સકલકલાનિપુણો ત્રિક્ષણલક્ષણપૂર્ણો વિવિધવિદ્યા- નિપુણો વિનીતો વિદ્યેતેઽભયકુમારનામા શ્રેણિકસ્ય પુત્ર इति, તદનન્તરમ્ આર્દ્રકો- ઽપિ અભયકુમારાય પ્રાપ્તં પ્રેષિતવાન । મૂરમૃત્યો રાજગૃહે ગત્વા શ્રેણિકમૂષાય- પ્રાપ્તં નિવેદિતવાન શ્રેણિકેણ રાજ્ઞા સંમાનિતશ્ચ, અર્દ્રકપદિતં પ્રાપ્તમ્ અભય- કુમારાય દત્તવાન કથિતસ્નેહવચનમ્, તતોઽભયકુમારેણ ચિન્તિતં જનમસી મન્યઃ આસન્નસિદ્ધિયોમ્યો યો મયા સહ પ્રીતિમિચ્છતિ । તતોઽભયકુમારેણ સત્વિધિ- ચ્ચ કર ધનપતિ શ્રેષ્ઠી કે ઘર પુત્રી કે રૂપ મેં જન્મી । ઉસકા નામ કામમંજરી રક્ષા ગયા । વહ અદ્મુત રૂપ લાવળ્ય સે યુક્ત હોકર તરુનાવાયા કો પ્રોપ્ત હુઈ ।

एकवार आर्द्रक के पिता रिपुमर्दन राजाने राजगृह नगर में श्रेणिक राजा की प्रीतिवृद्धि के लिए कोई उपहार भेजा । उस समय आर्द्रक ने पूछा-श्रेणिक राजा का कोई पुत्र है या नहीं ? किसीने कहा कि समस्त कलाओं में कुशल अद्भुत लक्षणों-से संपन्न, अनेक विद्याओं का वेत्ता और विनयवान् अभयकुमार नामक श्रेणिक का पुत्र है । तब आर्द्रक ने भी अभयकुमार को उपहार भेजा ।

रिपुमर्दन के सेवक ने राजगृह जाकर श्रेणिक राजा को उपहार (भेट) समर्पित किए । श्रेणिक ने उसका सम्मान किया । आर्द्रक के द्वारा प्रेषित उपहार अभयकुमार को दिया, स्नेहपूर्ण वचन भी कहे । अभय- कुमार ने विचार किया । वह (आर्द्रक) भव्य और शीघ्र मोक्षगामी होना

એકવાર આર્દ્રકકુમારના પિતા રિપુમર્દન રાજાએ રાજગૃહનગરમાં શ્રેણિકરાજાની પ્રીતિ વધારવા માટે કેટલિક ભેટ મોકલી તે વખતે આર્દ્રકે પૂછ્યું કે-શ્રેણિકરાજાને કોઈ પુત્ર છે કે નહીં ? કોઈએ કહ્યું કે-સઘળી કળા-ઓમાં કુશળ, અદ્ભુત લક્ષણોથી યુક્ત, અનેક વિદ્યાઓને જાણનાર અને વિનય યુક્ત અભયકુમાર નામનો શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર છે. ત્યારે આર્દ્રકે પણ અભયકુમાર માટે ભેટ મોકલી.

રિપુમર્દનના સેવકે રાજગૃહ નગરમાં જઈને શ્રેણિક રાજાને ભેટ અર્પણ કરી. શ્રેણિક રાજાએ તેનું સન્માન કર્યું. આર્દ્રકે માટેના ભેટ અભયકુમારને આપી અને સ્નેહયુક્ત વચનો પણ કહ્યા. અભયકુમારે વિચાર કર્યો કે -તે આર્દ્રક ભવ્ય અને શીઘ્ર મોક્ષગામી હોવો જોઈએ. કે જે મારી સાથે

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भू. अ. ६ आर्द्रककुमारचरितम्

५५७

सामायिकपुस्तकं सदीरकमुखवस्त्रिका प्रमार्जिकारजोहरणं सामायिकयोग्यमासना-
दिकं च प्रेषितं कथितं च उत्तराभूतिकम् एकान्ते द्रष्टव्यम् । स च कृत्य आर्द्रकपुरं
गत्वा यथोक्तं कथयित्वा अभयकुमारेण प्रेषितमाभृतमर्षगदाद्रककुमाराय, आर्द्रक-
कुमारश्च तादृशपामृतकम् एकान्ते दृष्ट्वा सञ्जातजातिस्मरणः सन् धर्मे प्रतिबुद्धो
जातः, ततः संप्रमज्जिज्ञासावन्तं पुत्रं ज्ञात्वा तत्पिता चिन्तयति, ततः कचिद्-
न्यत्रापि मत्पुत्रो गमिष्यतीति मनसि कृत्वा अन्वयं मा गच्छतु इति भयात् पञ्च-
शतसुभटै रित्यं रक्षितः ततः आर्द्रकोऽश्वशालायां गत्वा प्रधानाऽश्वेन पञ्चायित-

चाहए जो मेरे साथ प्रीति करने की अभिलाषा रखता है । यह सोच
कर उसने आर्द्रक के लिए सविधि सामायिक की पुस्तक, डोरा सहित
मुखवस्त्रिका, पूंजनी, रजोहरण तथा सामायिक के योग्य आसन आदि
भेजे और उन्हें एकान्त में देखने के लिए कह दिया । सेवक आर्द्रकपुर
पहुँचा । अभयकुमार का संदेश कह कर उसने आर्द्रक कुमार को वह
उपहार दिये । आर्द्रककुमार ने वह उपहार एकान्त में देखे तो उसे
जातिस्मरण उत्पन्न हो गया । वह धर्म में प्रतिबुद्ध हुआ ।

आर्द्रक को अब संयम ग्रहण करने की इच्छा हो गई । यह देख
कर पिता विचार करने लगा—यह कहीं भाग जाएगा । कहीं भाग न
जाय, इस भय से राजा ने उसकी देखभाल के लिए पाँच सौ घोड़ा
नियुक्त कर दिए । फिर भी आर्द्रककुमार अश्वशाला में जाकर और वहाँ
से एक बधिया घोड़ा लेकर भाग गया ।

२७६ राजधानी ध्वंशः राजे छे. आभ विशारीने तेझे आर्द्रककुमार माटे
सविधि सामायिकनुं पुस्तक, डोरा सहित मुखवस्त्रिका—मुहपत्ती, पूंजनी अने
रजोहरण तथा सामायिकने योग्य आसन विगेरे भेकव्या. अने तेने जेका-
न्तमां जेवानुं कही भेकव्याव्युं सेवके आर्द्रकपुर पछोंचीने अभयकुमारने। संदेशो
कहीने तेझे आर्द्रक कुमारने ते छोट आपी. आर्द्रककुमार ते छोट जेकान्तमां
जेछ तो तेने जतिस्मरण ज्ञान उत्पन्न थयुं. अने तेथी धर्ममां प्रतिबुद्ध थयो.

आर्द्रक कुमारने डवे संयम धारण करवानी प्रण जेछा थई जई ते
जेछने तेना पिता विचार करवा लाग्या छे—आ कथांक भागी जथे, ते
कथई भागी न जय जेटका माटे राजजे तेनी दृष्टरेण माटे पांचसो
घोडाज्योनी नीमल्लुक करी. अर्थात् तेना रक्षण माटे पांचसो घोडाज्यो
राज्या तो पणु आर्द्रककुमार अश्व शालाभां जईने अने त्यांथी जेक उत्तम घोडा
लईने नाशी जया.

વાન્ તતઃ પત્રજ્યાં શૃઙ્ખન્ દેવેન નિપિદ્ઃ, મો મો મિત્ર ! સમ્પતિ-મોગાવલીરૂપં
તથાવશિષ્ઠં વિદ્યતેડનો દીક્ષાં મા શૃદ્ધાણ, તથાપિ-પરમદૈરાગ્યસમ્પન્નઃ પત્રજિતો
વસન્તપુરે રમ્યકે ધાને મિશ્રુપતિમાં પ્રતિપન્નઃ સન કાયોત્સર્ગે સ્થિતઃ । પ્રતિમાસ્થિત
માર્દ્રકમુનિ દૃષ્ટ્વા તતઃ સવયસ્કામિઃ સદ્વચીમિઃ ક્રીડન્ત્યા શ્રેષ્ઠિદારિકયા કામ-
મઙ્ગર્યા અયં મમ મર્તા ઇત્યુક્તે સતિ સન્નિહિતદેવેન સાર્દ્ધદ્વાદશકોટિમિત્તા સુવર્ણ-
વૃષ્ટિઃ કૃતા । રાજા તન્સુવર્ણ શૃઙ્ખન્ દેવેન નિપિદ્ઃ, ઇદં સુવર્ણમસ્થા એવ બાલિ-
કાયાઃ, તત સ્તસ્પિશ્ચા શૃદ્ધીતં સુવર્ણમ્ અનુકૃત્રોપસર્ગં ક્ષાત્વા આર્દ્રકમુનિરન્યત્ર ગતઃ ।
ઇતઃ પુત્રોચરણાર્થં રાજા સમાહૃતા કુમારાઃ સ્વયમ્ચરે સમાયાન્તિ' પુઞ્ચ કથિતં

જય જહ દીક્ષા ગ્રહણ કરને લગાતો દેવતાને ડસે રોકા ઓર કહા-હે
મિત્ર ! તુમ્હારા મોગાવલી કર્મ અમી તક ડોષ હૈ, હસ કારણ દીક્ષા મત
અંગીકાર કરો । પરંતુ વૈરાગ્ય કી ઉત્કૃષ્ટતા કે કારણ ડસને દીક્ષા લે લી ।

એક વાર આર્દ્રક મુનિ વસન્તપુર નગર કે રમ્યક ઉચ્ચાન મેં મિશ્રુ
કી પ્રતિમા અંગીકાર કરકે કાયોત્સર્ગ મેં સ્થિત ધા । પ્રતિમા સ્થિત મુનિ
કો દેંસ્વ કર અપની સમવયસ્ક સહેલિયોં કે સાથ ક્રીડા કરતી હુઈ સેઠ
કી લડકી કામમંજરી ને કહા-‘જહ મેરા પતિ હૈ ।’ હસ પ્રકાર કહતે
હી દેવને સાઢે ધારહ કરોડ સોનૈયા કી ઘર્ષા કી । ડસ સ્વર્ણ કો રાજા
ગ્રહણ કરને લગા । દેવને ડસે રોક કર કહા-જહ સ્વર્ણ હસ બાલિકા
કા હી હૈ । તથ બાલિકા કે પિતા ને જહ સ્વર્ણ લે લિયા । અનુકૂલ ઉપ-
સર્ગ મમઙ્ગ કર આર્દ્રક મુનિ જહાં સે અન્યત્ર ચલે ગય ।

અચરે તે દીક્ષા ધારણ કરવા લગ્યા ત્યારે દેવેએ તેને દીક્ષા ન લેવા
સૂચન કર્યું અર્થાત રાજા પ્રયત્ન કર્યો અને હું કે-હે મિત્ર ! તમારે
ભોગવવાનું કર્મ હજી બાકી છે, તેથી તમે દીક્ષા ન લો, પરંતુ વૈરાગ્યના
ઉત્કૃષ્ટપણને લીધે તેણે દીક્ષા લઈ લીધી

એકવાર આર્દ્રકમુનિ વસન્તપુર નગરના રમ્યક ઉચ્ચાનમાં મિશ્રુની પ્રતિ-
માને સ્વીકાર કરીને કાયોત્સર્ગમાં સ્થિત હતા. પ્રતિમામાં સ્થિત રહેલા
મુનિને જોઈને પોતાની સરખી ઉમ્મરવાળી સાહેલીથીની સાથે ક્રીડા કરી
રહેલી થેકની પુત્રી કામમંજરીએ કહ્યું કે-આ તો મારો પતિ છે, આ પ્રમાણે
હોતાં જ દેવે સાઠવાર કરોડ સોના મહોશનો વર્ષાદ વરસાવ્યો. તે સોનાને
રાજા લેવા લાગ્યા, તેથી દેવે રાજાને રોકીને હું કે-આ સોનું આ બાલિ-
કાનું જ છે. ત્યારે તે બાલિકાના પિતાએ તે સોનું લઈ લીધું. અનુકૂળ
ઉપસર્ગ મમળને આર્દ્રકમુનિ ત્યાંથી બીજે આદ્યા ગયા.

हे तात ! ऐसे कुमाराः स्वस्वस्थानं यान्तु अहं तु आर्द्रकाय दत्ता यत्सम्बन्धिनं स्वया
युदीतम्, पित्रोक्तं तत्त्वं कथं जानासि, तयोक्तं ज्ञानदर्शनाज्जानामि । ततो राज-
पुत्र्या दानशाला प्रारब्धा, दानशाखायां स्थिता सतो भिक्षार्थिभ्योऽन्नदानं ददाति ।
ततो द्वादशवर्षेषु व्यतीतेषु सन्सु कदाचिद्भविष्यवशादसौ आर्द्रकमुनि स्तत्रैव विह-
रन् गतः यादचिद्दर्शनादुपलभितश्च तथा, ततः सा बाला सपरिवारा तत्पृष्ठे गता,
आर्द्रककुमारोऽपि देवतावचनं स्मरन् तादृशकर्मोदयात् पतिभग्नव्रतः सन् तथा सार्धं
भोगं भुञ्जानो विहरति एकः पुत्रोऽपि जातः, आर्द्रकेण कथितं तत्र पुनोऽभूत्सि-

इधर उस लड़की को बरण (स्वीकार) करने के लिए अनेक कुमार आने
लगे। लड़की ने कहा-पिताजी। यह बर अपने अपने स्थान पर चले जाएं।
मैं तो आर्द्रक को दी जा चुकी हूँ, जिसका धन आपने ग्रहण किया है।

पिता—तुझे यह कैसे पता चला ?

लड़की—ज्ञान दर्शन के बल से।

तत्पश्चात् सेठ की लड़की ने दानशाला प्रारंभ की। वह दानशाला
में रह कर भिक्षुओं को दान दिया करती थी। बारह वर्ष व्यतीत हो
जाने के बाद होनहारके अनुसार आर्द्रक मुनि विचरते-विचरते वहीं आ
पहुँचे। उनके चरणों के चिह्न देख कर लड़की ने उन्हें पहचान लिया।
वह अपने परिवार के साथ उनके पीछे पीछे गई। आर्द्रककुमार भी देवता
के वचन का स्मरण करता हुआ कर्मोदय के बशीभूत होकर तथा व्रतों
को भंग करके उसके साथ भोग भोगने लगा। समय बीतने पर एक

आ तरह ते कन्याने वरवा भाटे अनेक कुमारे आववा लाग्या, कन्याअ
कहुं 'डे-पिताअ ! आ जधा पोत पोताने स्थाने खाद्या जय, हुं तो
आर्द्रक कुमारने वरी यूही छुं, डे जेसुं धन आपे स्वीकारेल छे, अर्थात्
ग्रहण कयुं छे,

शेठे कहुं—तने ते डेनी रीने भाबुम पडयुं ?

कन्या—ज्ञान दर्शनना जणथी.

ते पछी शेठनी ते कन्याअ दानशाळा भोडी, ते दानशाळाभां रहीने
भिक्षुकेने दान आप्या करती હતી. બાર વર્ષ પીત્યા પછી હોનહાર (થવા
કાળના જળથી) પ્રમાણે આર્દ્રક મુનિ વિચરતા વિચરતા ત્યાંજ આવી
પહોંચ્યા. તેના ચરણોના ચિન્હને જોઈને તે કન્યાએ તેને ઓળખી લીધા,
તે પોતાના કુટુંબની સાથે તેઓની પાછળ પાછળ ગઈ, આર્દ્રકકુમાર પણ
દેવના વચનોને સ્મરણ કરતા કરતા કર્મોદયને વશ થઈને તથા વ્રતોના
ભંગ કરીને તેની સાથે ભોગ ભોગવવા લાગ્યા, અને તેનાથી તેમને એક

બૌદ્ધકા, અહં સ્વકાર્ય સંયમરૂપમાચરામિ, તથા સૂતજ્ઞાપનાર્થ સૂત્રકર્તનમારબ્ધં
 પૂજ્ઞં ચ પુત્રેણ હે માતા ! કિમિદમારબ્ધં સ્વયા, તથોક્તં હે પુત્ર ! તવ પિતા પ્રવ-
 ર્ણયાં પ્રદીપ્યતિ ત્વં ચ શિશુઃ દ્રવ્યાડર્જનૈડવમર્થઃ કોડસ્માકં રક્ષકઃ સ્યાત્ । તતો-
 ડહમનયા વૃત્ત્યા જીવનમિચ્છામીતિ, હે માતા ! અહં તાતં વદનામિ ક્વ યાસ્યતીતિ ।
 તતસ્તેન વાલેન તત્કાચોસ્પન્નપુદ્ગલા તત્કર્ત્તિત્તમૂલેણ પચ્છોપરિ સુપ્તઃ પિતા વેદિતઃ,
 પિત્રા ચિન્તિતં યાવન્તોડમી વેદ્યનમૂત્રતન્તવ સ્તાવદ્વર્ષાણિ મયાડપ્ત વૃદ્ધસ્થાવસ્થાયાં
 સ્થાતવ્યં મથેત્ । તન્તવચ્ચ દ્વાદશ, તતોડસૌ દ્વાદશવર્ષાણિ ગૃહે સ્થિતઃ તતઃ પ્રવ્રજિતઃ
 સૂત્રાર્થનિપુણ ઇકાકી વિહારન્ રાજગૃહં પ્રતિ મસ્થિતઃ । તદન્તરાલે તદ્રક્ષણાર્થં

પુત્ર ખી ઉત્પન્ન હો ગયા । તવ આર્દ્રક ને કહા તુમ્હારા નિર્વાહ કરને
 વાલા વહ પુત્ર હો ગયા હૈ, અવ મૈં અવના કાર્ય સંયમપાલન કરુંગા ।
 તવ કામમંજરી ને અપને લડકે કો જતાને કે લિપ્ત સૂત કાંતના આરંભ
 કિયા । વહ દેવ્કર લડકે ને કહા-માતા, તૂને વહ કયા શરુકર દિયા હૈ ?

માતા-તુમ્હારે પિતા દીક્ષા અંગીકાર કરેંગે ઓર તુમ અખી વચ્ચે
 હો, દ્રવ્ય ઉપાર્જન નહીં કર સકતે । મેરા રક્ષક કોન હૈ ? સૂત કાંત
 કર હી મૈં અપની આજીવિકા ચલાઝુંગી ।

લડકા-માતા, મૈં પિતાજી કો બાંધ કર રવચુંગા । આખિર જાણે
 કહાં ? તપચ્ચાત્ ઉસ બાલક કો ઉસી સમય ઇક યુક્તિ (સૂત્ર) પૈદા હૃદૈ ।
 ઉસને માતા કા કાંતા સૂત છેકર માંચે પર સોયે પિતા કો લપેટ દિયા ।
 પિતા ને વિચાર કિયા-જિતને લપેટે વહ લગાળગા ઉતને વર્ષોં તક મૈં
 ઘર મૈં રહુંગા ।

પુત્ર પશ્ય થયો. તે પછી આર્દ્રકે કહ્યું કે-તમારો નિર્વાહ કરવાવાળો આ
 પુત્ર થઈ ગયો છે, હવે હું માફ સંયમ પાલનનું કાર્ય કરું. ત્યારે કામમં-
 જરીએ પોતાના પુત્રને સમજાવવા માટે સૂતર કાંતવાનો આરંભ કર્યો. તે
 દેખીને તેના પુત્રે કહ્યું કે-હે મા ! તે આ શું શરૂ કરેલ છે ?

માતા-તમારા પિતા દીક્ષાનો અંગીકાર કરશે, અને તું હજી નાનો
 છું, તેથી ધન કમાઈ શકીશ નહીં. તો માફ પોષણ અને રક્ષણ કેવું કરશે ?
 તેથી સૂતર કાંતીને જ મારી આજીવિકા ચલાવીશ.

છોકરો-હે મા. હું મારા પિતાને બાંધીને અને જ રાખીશ.

તે પછી વિચાર કરતાં તે બાલકને તે સમયે જ એક યુક્તિ (સમજ) સુણ
 આવી તેણે માતાએ કાંતેલ સૂતર લઈને ખાટલા પર સૂનેલા પિતાને વીંટળાવી
 દીધું. તેના પિતાએ વિચાર કર્યો કે-આ છોકરો બેટલા આંટા વાળાગશે.
 બેટલા વર્ષો સુધી હું ઘેર રહીશ.

यानि पूर्वं तत्पिता पञ्चमुपशतानि नियुक्तानि तानि कुमारं पलायिते सति राजभयात् ततो निर्गम्य तत्राटव्यां चौरवृत्त्या जीवन्ति, तैराद्रकमुनि दृष्टः उपलक्षितश्च, तेन हुनिना पृष्टास्ते विमिदम् अनार्यं कर्म आरब्धं युष्माभिः, तैश्च राजभयदिकं कथितम् आर्द्रकमुनिवचनात् प्रबुद्धा स्ते प्रव्रजिताः । तथा राजगृहनगरप्रवेशे हस्तितापब्रह्मणश्च सारे पराजिताः, आर्द्रकमुनेर्मागे कश्चिद् राजा कृतसम्पत्तिवेशो विद्यते तस्य राज्ञो हस्ती आलानवद्धोऽस्ति, मुनिदर्शनेन

लड़के ने बारह लपेटे लगाए, अतएव वह बारह वर्षों तक फिर घर में रहा। फिर दीक्षित हो गया। सूत्र और अर्थ में निपुण होकर वह एक ही विचरण करता हुआ राजगृह नगर की ओर चला।

आर्द्रक के पिताने पहले जिन पाँच सौ पुरुषों को उसकी रखवाली के लिए नियुक्त किया था, आर्द्रक के भाग जाने पर राजा के भय के कारण वे भी भाग गए थे और जंगल में चौर्यवृत्ति करके अपना निर्वाह कर रहे थे। उन लोगों की आर्द्रक पर नजर पड़ गई। उन्होंने उसे पहचान लिया। वे जब उसे पकड़ने लगे तो मुनि ने पूछा अरे, यह क्या अनार्य कर्म कर रहे हो? तब उन्होंने राजभय आदि का सब वृत्तान्त कह सुनाया। परन्तु आर्द्रक के वचनों से उनको भी वैराग्य उत्पन्न हुआ और वे दीक्षित हो गए। राजगृह नगर में प्रवेश करते समय हस्तितापसों तथा ब्राह्मणों को बाद में पराजित किया।

छाकशाये आर आंटा पीटलथी तेओ त्यार पछी आर वर्ष सुधी घेर रह्या। ते पछी दीक्षा धारण करी बीधी। सूत्र अने तेना अर्थमां कुशण थधने तेओ ओकला ज विहार करता करतां राजगृह नगर तरङ्ग गया।

आर्द्रककुमारना पितायें पछेलां जे पांथसे पुड़वाने तेमनी रक्षा करवा भाटे नीमिला हुता तेओ आर्द्रककुमारना नाशी जवाना कारखे राजना उरथी कागी छुट्या हुता अने जंगलमां रही योग्यवृत्ति करीने पीताने निर्वाह करता हुता। ते लोकानी आर्द्रक मुनि पर नजर पड़ी। तेओये तेमने ओणणी बीधा। तेओ क्यारे तेमने पकडला लाग्या तो आर्द्रक मुनिओ 'पूछ्युं' के अरे! आ अनार्य कर्म था भाटे करे छे? त्यारे तेओये राजभय विजरे सधणुं वृत्तांत तेमने कही स'लणाव्युं। ते पछी आर्द्रकना वचनोथी तेओने पण वैराग्य छःपःन थध आव्यो। अने तेओ जघा ज दीक्षित थरु गया। राजगृह नगरमा प्रवेश करती वधते हस्तितापसे अने ब्राह्मणेने बाद विवाहमां कराय्या।

સ બન્ધનનિમ્મુક્તો જાતઃ, તૃપેળોક્તં હે આર્દ્રકબુને ! કથં તવ દર્શનેન હસ્તી
બન્ધનમુક્તો જાતઃ, મુનિરાહ—

‘ળ દુઃસ્વર્ણં વારણપાસમોયળં ગયસ્સ મત્તસ્ય વળંમિ રાયં ।

જહા હુ તત્થાવલ્લિણ કમ્મુણા સુદુઃસ્વર્ણં મે પરિહાઈ મોયળં’ ॥૧॥

છાયા—ન દુષ્કરં વારણપાશમોચનં ગજસ્ય મત્તસ્ય વને ચ રાજન્ ।

યથા તુ તત્ત્વાલ્લિકેન તન્તુના સુદુષ્કરં મે પ્રતિમાતિ મોચનમ્ ॥

હે રાજન્ ! દ્રવ્યવન્ધનવદ્વસ્ય ગતસ્ય વન્ધનમોચનં ન દુષ્કરમ્ વિન્તુ કર્મા-
વલ્લિતન્તુવદ્વસ્ય મમ વન્ધનમોચનં સુદુષ્કરં મે પ્રતિમાતિ તત્ત્વ યદા કર્મવન્ધનં મમ
ત્રુટિતં તદા હસ્તિનો વન્ધનં ત્રુટિતં તત્ર કિમાશ્ચર્યમિતિ ભાવઃ ।

॥ હિતિ આર્દ્રકકુમાર કથા ॥

રાસ્તે મેં એક રાજા ને સેના સહિત પઢાવ ઢાલ રક્ષા ધા । હસ
રાજા કા હાથી યંભે સે બંધા લુઆ ધા । મુનિ કો દેવ કર વહ ધન્ધન
સે મુક્ત હો ગયા । તથ રાજા ને પૂછા—હે આર્દ્રક મુનિ ! તુમ્હેં દેવતે હી
યહ હાથી બન્ધન સે કૈસે છૂટ ગયા ? મુનિને હ્ત્તર દિયા—‘ન દુઃસ્વર્ણં
વારણપાસમોયળં’ ૦’ હત્થાદિ ।

ભૌતિક બન્ધન સે વદ્દ હાથી કા બન્ધન ટૂટ જાના કયા વડી બાત
હે ? કર્માવલી કે તન્તુઓં સે વંધે હુએ મેરે બન્ધનોં કા ટૂટના હી મુઝે
તો કઠિન મતીત હોતા હૈ । કિન્તુ જબ મેરે બન્ધન છિન્ન બિન્ન હો ગએ
તો હાથી કા બન્ધન છિન્નબિન્ન હો જાય, યહ કૌન સે આશ્ચર્ય કી બાત હૈ ?

આર્દ્રકકુમાર કી કથા સમાપ્ત

સ્તતામાં એક રાજાએ સેના સહિત પઢાવ નાખેલ હતો. તે રાજાને
હાથી ટાંકેલા સાથે બાંધેલ હતો. મુનીને બોધને તે બાંધનથી છૂટિ ગયો.
ત્યારે તે રાજાએ તેમને પૂછ્યું કે—હે આર્દ્રક મુનિ ! તમને દેખતાં જ આ
હાથી બાંધનથી કેવી રીતે છૂટિ ગયો ? મુનીએ તેઓને ઉત્તર આપતાં કહ્યું
કે—‘ન દુઃસ્વર્ણં વારણપાસમોયળં’ ૦’ હત્થાદિ.

ભૌતિક બાંધનથી બાંધાયેલા હાથીનું બાંધન તૂટી જવું તેમાં શું મોટી
બાત છે ? કર્માવલીના તાંતણાઓથી બાંધેલા આ મારા બાંધનો તૂટવા એજ
મને તો કઠણ જણાય છે. પરંતુ જ્યારે મારા બાંધનો છિન્ન બિન્ન થઈ ગયા,
તો પછી આ હાથીના બાંધનો છિન્નબિન્ન થઈ જાય તેમાં આશ્ચર્ય જોવું શું છે ?

આર્દ્રકકુમારની કથા સમાપ્ત

समर्थार्थवोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ६ आर्द्रकमुनेर्गोशालकस्य संवादनि० ५६३

पञ्चशतपरिवारपरिशृत आर्द्रकमुनि मंदावीस्वन्दनार्थं प्रस्थितः तत्र मार्गे द्वादश
 शनिरिव मार्गे मिलितो गोशालकः, तेन गोशालकेन सार्द्धं तस्य यया विवादो
 जातस्तथा पंठाध्यक्षेने दर्शयति-तत्राह—

गतं पञ्चमपध्ययने सम्प्रति-पष्ठमध्ययनमारभते तदनेन सह अयमभि-
सम्बन्धः-पञ्चमाऽध्ययने यदुक्तं पुरुषोत्तमेनाऽनाचारस्यागो विवेकस्तथा-आचार-
परिपाकने कर्तुराद्रिक्मुनेः यश्चोत्तरं प्रतिपादयिष्यते । अनेन सम्बन्धेनायातस्य
षष्ठाध्ययनस्येदं मथ्यमाध्याम्यमाह—

मूढ-पुराकडं अह ! इमं सुणेह, मेगंतयांरी समणे पुराऽऽसी।

१० से भि१३खुणो उवणं१३त्ता अणगे,

ॐ इक्ष्वाकु इण्डि पुढो विस्तरेण ॥१॥

पांच सौ शिष्यों से परिश्रुत आर्द्रक मुनि भगवान् महावीर को वन्दना करने के लिए रवाना हुए। मार्ग में बारहवें शनि के समान गोशालक मिल गया। उसके साथ उनका जो विवाद हुआ, उसका वर्णन छठे अध्यायन में किया गया है।

पाँचवा अध्ययन समाप्त हुआ। अब छठा आरंभ करते हैं। पाँचवें के साथ इसका संबंध इस प्रकार है—पाँचवें अध्ययन में कहा गया है कि उत्तम पुरुष को अनाचार का त्याग करना चाहिए और आचार का पालन करना चाहिए। इस अध्ययन में अनाचार के त्यागी और आचार के पालक आर्द्रक मुनि के प्रश्नोत्तर कहे जाएंगे। इस सम्बन्ध से प्राप्त छठे अध्ययन का यह प्रथम सूत्र है—‘पुरा कडं अह। हमं सुणेह०’ इत्यादि।

તે પછી પાંગસો શિષ્યોથી ઘેરાઈને તે આર્દ્રક સુનિ ભગવાન મહા-
નીર સ્વામીને વંદના કરવા માટે સ્વાના થયા. માર્ગમાં ખારમા શનિની
માફક ગોશાલક મળી ગયા. તેમની સાથે તેઓનો જે વિવાહ થયો. તેનું
વર્ણન આ છૂટા અધ્યયનમાં કરવામાં આવેલ છે.

પાંચમું અધ્યયન સમાપ્ત કરીને હવે આ છઠ્ઠા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. પાંચમાં અધ્યયનની સાથે આ અધ્યયનનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે.—પાંચમાં અધ્યયનમાં કહેલ છે કે—ઉત્તમ પુરૂષ અનાચારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અને આચારનું પાલન કરવું જોઈએ. આ અધ્યયનમાં અનાચારનો ત્યાગ કરવાવાળા, અને આચારનું પાલન કરનારા એવા આદ્રકમુનિના અને ગોશલકના પ્રશ્નોત્તરો કહેવામાં આવશે. આ સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલા આ છઠ્ઠા અધ્યયનનું પહેલું સૂત્ર ‘પુરાકલ્પ જહર્મ મુનેહમ્’ ઇત્યાદિ છે.

છાયા—પુરાકૃતમ્ આર્દ્ર! इदं शृणुत, एकःतवारी श्रमणः पुराऽऽसीत् ।

स भिक्षुनुपनीयाऽनेकान् आख्यातीदानो पृथक्विस्तरेण ॥१॥

અન્વયાર્થઃ—ભગવન્મહાવીરસમીપે ગચ્છન્તમાર્દ્રકકુમારં પતિ ગોશાલકઃ આહ—(અહ) હે આર્દ્રક! (પુરાકટં) મહાવીરેણ યત્ પુરા—પૂર્વકાલે કૃતમ્ (ઇમં સુણેહ) इदं शृणुत यूयम् (समणे) श्रमणो महावीरः (पुरा) पुरा पूर्वकाले (एगंतवारी आसी) एकान्तचारी—एकाकोविहरणशील आसीत् किन्तु—‘इण्हि से’ इदानीं स महावीरः (अणेगे भिक्षुणो उवणेत्ता) अनेकान् भिक्षून् शिष्यान् उपनीय (पुढो) पृथक् पृथक् (वित्तथरेण) विस्तरेण—सविस्तरं यथा स्यात् तथा (आइक्खइ) आख्याति वेशनां ददातीति ॥१॥

શબ્દાર્થ—ભગવાન કે સમીપ જાતે હુણ આર્દ્રક કુમાર કો ગોશાલકને કહ્યા—‘અહ!—આર્દ્રક’ હે આર્દ્ર! ‘પુરાકટં-પુરાકૃતમ્’ મહાવીરને પહેલે જો આચરણ ક્રિયા ‘ઇમં સુણેહ-इदं शृणुत’ ‘उसे तुम सुनो ‘समणे-श्रमणः’ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી ‘પુરા-પુરા’ પૂર્વકાલ મેં ‘एगंतवारी आसी-एकान्तचारी आसीत्’ एकाकी-अकेले ही विचरण क्रिया करते थे, किन्तु ‘इण्हि से-इदानीं सः’ अब वह महावीर ‘अणेगे भिक्षुणो उवणेत्ता-अनेकान् भिक्षून् उपनीय’ अनेक भिक्षु शिष्यों को इकट्ठा करके ‘पुढो-पृथक्’ पृथक् पृथक् ‘वित्तथरेण-विस्तरेण’ विस्तार पूर्वक ‘आइक्खइ-आख्याति’ ‘उपदेश दिया करते हैं ॥गा० १॥

અન્વયાર્થ—ભગવાન કે સમીપ જાતે હુણ આર્દ્રક કુમાર કો ગોશાલક ને કહ્યા—હે આર્દ્રક! મહાવીર ને પહેલે જો આચરણ ક્રિયા, ઉસે સુનો। શ્રમણ મહાવીર પૂર્વકાલ મેં એકાકી વિચરણ ક્રિયા કરતે થે

શબ્દાર્થ—ભગવાનની પાસે જતા એવા આર્દ્રક મુનિને ગોશાલકે કહ્યું—‘અહ!—આર્દ્રક!’ હે આર્દ્રક ‘પુરાકટં-પુરાકૃતમ્’ મહાવીર સ્વામીએ પહેલાં જે આચરણ કરેલ છે, ‘ઇમં સુણેહ-इदं शृणुत’ તે તમે સાંસલો, ‘સમણે-श्रमणः’ શ્રમણ મહાવીર ‘પુરા-पुरा’ પૂર્વકાળમાં ‘एगंतवारी आसी-एकान्तचारी आसीत्’ એકાકી વિહાર કરતા હતા. પરંતુ ‘इण्हि से-इदानीं सः’ હવે તે મહાવીર-સ્વામી ‘अणेगे भिक्षुणो उवणेत्ता-अनेकान् भिक्षून् उपनीय’ अनेक भिक्षु शिष्योंને એકઠા કરીને ‘पुढो-पृथक्’ જૂઠા જૂઠા ‘वित्तथरेण-विस्तरेण’ विस्तार पूर्वक ‘आइक्खइ-आख्याति’ उपदेश आपे છે. ॥गा०१॥

અન્વયાર્થ—ભગવાન સમીપજતા એવા આર્દ્રક કુમારને ગોશાલકે કહ્યું—હે આર્દ્રક! મહાવીર સ્વામીએ પહેલાં જે આચરણ કર્યું તે તમે સાંભળો. શ્રમણ મહાવીર પહેલાં એકાકી-એકલા વિચરણ કરતા હતા પરંતુ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્વ. અ. ૧ આર્દ્રકમુનેગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૫૬૫

ટીકા—અસ્તિ સ્મ મગધદેશે વસન્તપુરે રાજકુમાર આર્દ્રકઃ । સ ચ મગધતો મહાવીરતીર્થકરસ્ય દેશાં શ્રેતુકામો ગતવાન્ । ગચ્છાશ્ચ તસ્ય માર્ગે ગોશાલકો-મિલિતઃ પૃષ્ઠાશ્ચ કુચ ગચ્છસિ ? આર્દ્રક આહ-દેશનાં શ્રોતું તીર્થકરસ્ય । ગોશાલકેન વિહ્વસ્પોક્તમ્—ન તસ્ય દેશના શ્રોતું યોગ્ય । યતો દિ-સ મહાવીરઃ પુરૈકાન્તવારી, હદાનીન્તુ વહન્ ઉપનીય શિષ્યાન્ અતિસજ્જુલે સદસિ દેશનાં દદાતિ । અતસ્તસ્ય વિપરીતા મતિર્જાતા, નેદાનીમેકાન્તવારી-નવાન્તમાન્તમોજનાશીરિત્યાદિવિષય-પ્રતિપાદનાર્થ મુત્તરપ્રત્યુત્તરરૂપેણ અર્થપ્રતિપાદનાય સૂત્રકારઃ સૂત્રં પ્રસ્તૌતિ । (અહ) હે કિન્તુ અથ વહ અનેક ભિક્ષુ શિષ્યોં કો ફકદ્વા કરકે પૃથક્ પૃથક્ વિસ્તાર પૂર્વક ઉપદેશ દિયા કરતે હૈ ॥૧॥

ટીકાર્થ—મગધ દેશ મેં વસન્તપુર નગર મેં આર્દ્રક રાજકુમાર થા । વહ તીર્થકર મગવાન્ મહાવીર કી ધર્મદેશના શ્રવણ કરને કો ચલા । માર્ગ મેં ઉસે ગોશાલક મિલા । ઉસને પૂછા-કહાં જા રહે હો ? આર્દ્રક ને ઉત્તર દિયા તીર્થકર કી દેશનાં સુનને કે લિય જા રહા હું । તથ ગોશાલક ને સુસ્કરા કર કહા-અનકી દેશના સુનને યોગ્ય નહીં હૈ । ક્યોંકિ મહાવીર પહેલે એકાકી વિચરણ કરતે થે, કિન્તુ અથ બહુસંખ્યક શિષ્યોં કો એકત્ર કરકે સ્વાલ્ચ ભરી હુઈ સભા મેં ઉપદેશ કરતે હૈ । અનકી તો મતિ ઉલટી હો ગઈ હૈ । વહ અવ ન એકાન્તવિહારી હૈં ઓર ન અન્તમાન્ત આહારી હૈં, હરયાદિ વિષય કા પ્રતિપાદન કરને કે લિય ઉત્તર પ્રત્યુત્તર રૂપ મેં આગે કે સૂત્ર હૈં । પ્રકૃત સૂત્ર કા અર્થ હસ

હવે તેઓ અનેક ભિક્ષુ શિષ્યોને એકઠા કરીને અલગ અલગ વિસ્તારપૂર્વક ઉપદેશ આપે છે. ॥૧॥

ટીકાર્થ—મગધ દેશમાં વસન્તપુર નગરમાં આર્દ્રક રાજકુમાર હતા તે તીર્થકર મગવાન્ મહાવીર સ્વામીની પાસે ધર્મદેશના સાંભળવા માટે ચાલ્યો. માર્ગમાં તેને ગોશાલક મળ્યો. તેણે તેઓને પૂછ્યું છે કે-તમે કયાં જાઓ છો ? આર્દ્રકે ઉત્તર આપ્યો કે-તીર્થકર મગવાન્ની દેશના સાંભળવા માટે હું જાઉં છું. ત્યારે ગોશાલકે હસીને કહ્યું કે-તેઓની દેશના સાંભળવા લાયક નથી કેમકે મહાવીર સ્વામી પહેલાં એકાકી વિચરણ કરતા હતા. પરંતુ હવે અનેક સંખ્યામાં શિષ્યોને એકઠા કરીને ખીચાણીય ભરેલી સભામાં ઉપદેશ આપે છે. તેઓની બુદ્ધિ વિપરીત થયેલી છે. તેઓ હવે એકાન્ત વિહારી રહ્યા નથી. તથા અન્ત માન્ત આહાર કરવા વાળા પણ રહ્યા નથી વિગેરે વિષયનું સમર્થન કરવા માટે ઉત્તર અને પ્રત્યુત્તરના રૂપે આગળના સૂત્રો કહ્યા છે. આ ચાલુ સૂત્રનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.-હે આર્દ્રક ! મહાવીરે પહેલાં જો કરેલ છે, તે

૫૬૬

સૂત્રકૃતાશ્રવણે

આર્દ્રક ! ‘પુરાકલ્પે’ હમં મુખેહ’ મહાવીરેણ પૂર્વં યત્કૃતં તદિદ્ ગુણુ । શ્રુત્વા ચ વિચારય, તદનન્તરં તે ર્દ્દાચેન્ તદન્તિકં મન્તવ્યમ્ । ‘સમગ્ને’ શ્રમણો મગધાન્ મહાવીરઃ ‘પુરા પર્ગતચારી આસી’ પુરા-પૂર્વમ્ એકાન્તચારી આસીત્-એકાકી વિહરણશીલોઽમશ્ત તથા તપસ્વી ચ । ‘ઈર્ણિં સે’ ર્દ્દાનીં ઘઃ ‘અજેગે’ અનેકાન્ ‘મિશ્વુણો ઉવગેત્તા’ મિશ્વન્ ઉપનીય અનેકાન્ શિષ્યાન્ સમીપે સ્થાપયિત્વા ‘પુઢો’ પૃથક્ પૃથક્ ‘વિત્થરેણં આહવસ્વદ્’ વિસ્તરેણ આહવાયિતિ-યઃ એકાન્તવાસમ-કરોત્ સ ર્દ્દાનીં જનાકુલે વસન્ દેશનાં દદાતિ । ઇતિ પૂર્વોક્તવિરુદ્ધનાચસ્તીતિ કથં સ ઉપગન્તવ્ય ઇતિ ॥૧॥

પૂર્વમ્-સા આજીવિયા પટ્ટવિયાઽધિરેણં,

સમાગઓ ગણઓ મિશ્વુમજ્જે ।

આહવસ્વમાણે બહુજન્નમત્થં, ને સંધંયાઈ અવરેણ પુંવં ॥૨॥

છાયા—સાઽઽજીવિકા પ્રસ્થાપિતાઽસ્થિરેણ સમાગઓ ગણઓ મિશ્વુમધ્યે ।

આવશ્યાણો બહુજન્યમર્થ ન સન્દ્વાત્યપરેણ પૂર્વમ્ ॥૨ ।

પ્રકાર હૈ-હે આર્દ્રક ! મહાવીર ને પહલે જો કિયા, ઉસે સુનો, સમજો ઔર ફિર ખી હચ્છા હો તો ડનકે સમીપ જાઓ । શ્રમણ મગધાન્ મહાવીર પહલે ખકેલે હો વિચરણ કિયા કરતે થે ઔર તપસ્વી થે । કિન્તુ આજ કલ વહ અનેક શિષ્યોં કો અપને વાસ રાખતે હૈં ઔર ડહે પૃથક્ પૃથક્ વિસ્તાર સે વપદેશ દેતે હૈં । ડનકા વહ આચાર પૂર્વોત્તર વિરુદ્ધ પરસ્પર વિરોધી હૈ । એસી સ્થિતિ મૈં ડનકે વાસ જાને સે કયા લાભ ? ॥૧॥

‘સા આજીવિયા પટ્ટવિયા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘અધિરેણ-અસ્થિરેણ’ અસ્થિરચિત્ત મહાવીરને ‘સા આજીવિયા-સા આજીવિકા’ વહ આજીવિકા ‘પટ્ટવિયા-પ્રસ્થાપિતા’ જીવન-

તમા સાંજળો, સમજો અને તે પછી પણ તમારી ઉચ્છા હોય તો તેઓની પાસે જાઓ. શ્રમણ મહાવીર પહેલાં એકલા જ વિહાર કરતા હતા. અને તપસ્વી હતા. પરંતુ હાલમાં તેઓ અનેક શિષ્યોને પોતાની પાસે રાખે છે. અને તેઓને અલગ અલગ વિસ્તાર પૂર્વક ઉપદેશ આપે છે, તેઓનો આ આચાર પૂર્વોત્તર વિરુદ્ધ-પરસ્પર વિરોધી છે. આવી સ્થિતિમાં તેઓની પાસે કયાથી શું લાભ થવાનો છે ? ॥૧॥

‘સા આજીવિયા પટ્ટવિયા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘અધિરેણ-અસ્થિરેણ’ અસ્થિર ચિત્તવાળા મહાવીરે ‘સા આજીવિયા-સા આજીવિકા’ આ રીતની આજીવિકા ‘પટ્ટવિયા-પ્રસ્થાપિતા’ બનાવી

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્રુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૫૬૭

અન્વયાર્થઃ—(અસ્થિરેણ) અસ્થિરેણ-ચચ્ચલવિત્તેન મહાવીરેણ (સા આજી-વિયા) સા આજીવિકા-જીવનનિર્વાહઃ (પટ્ટવિશ) પ્રસ્થાપિતા કલ્પિતા-જીવન-નિર્વાહાય સર્વં દમ્ભમાત્રં તેન કૃત્વમિત્યર્થઃ, (સમાગમો ગણઓ મિશ્રસુમઙ્ગે) સમાગતઃ-સમામધ્યે ઉપવિષ્ટો ગણશો મિશ્રમધ્યે (બહુજન્નમત્યં) બહુજન્યમર્થમ્-અનેકલોકહિતમ્ ઉપદેશમ્ (આહ્વલમાણો) આચક્ષાણઃ-દદત્ (અવરેણ પુર્વં ન સંધયાઈ) અવરેણ-एतत्कालिकेन व्यवहारेण पूर्व-पूर्वकालिको व्यवहारो न सन्द-धाति-सर्वाथा न मिलति-पूर्वापरविरुद्धमेव भवतीति ॥૨॥

ટીકા—‘અસ્થિરેણ’ અસ્થિરેણ-ચચ્ચલેન તેન મહાવીરેણ ‘સા આજીવિયા નિર્વાહ કે લિપે દંભ અંગીકાર કરલિયા હૈ ‘સમાગમો ગણઓ મિશ્રસુ-મઙ્ગે-સમાગતઃ ગણશઃ મિશ્રમધ્યે’ વહ સમામેં જાકર સાધુઓં કે બીચ ‘બહુજન્ન મત્યં-બહુજન્યમર્થમ્’ બહુત લોગોં કે હિત કે લિપે ‘આહ્વલમાણો-આચક્ષાણઃ’ ઉપદેશ દેતે હૈં । ‘અવરેણ’ પુર્વં ન સંધયાઈ-અવરેણ પૂર્વં ન સન્દધાતિ’ ઉનકા વહ વર્તમાન વ્યવહાર પૂર્વકાલિક વ્યવહાર સે મેલ નહીં સ્વાતા, યહ પરસ્પર વિરુદ્ધ આચરણ હૈ ॥ગા૦૨॥

અન્વયાર્થ—અસ્થિરચિત્ત મહાવીર ને યહ આજીવિકા બના લી હૈ જીવનનિર્વાહ કે લિપે દંભ અંગીકાર કર લિયા હૈ । વહ સમા મેં જાકર સાધુઓં કે બીચ બહુત લોગોં કે હિત કે લિપે ઉપદેશ દેતે હૈં । ઉનકા યહ વર્તમાનકાલિક વ્યવહાર પૂર્વકાલિક વ્યવહાર સે મેલ નહીં સ્વાતા । યહ પરસ્પર વિરુદ્ધ આચરણ હૈ ॥૨॥

ટીકાર્થ—ચંચલ મહાવીર ને અપની આજીવિકા ચલાને કે લિપે યહ

લીધી છે. અર્થાત્ જીવન નિર્વાહ માટે દંભને સ્વીકાર કરી લીધો છે. ‘સમા-ગમો ગણઓ મિશ્રસુમઙ્ગે-સમાગતઃ ગણશઃ મિશ્રમધ્યે’ તે સભામાં જઈને સાધુ-ઓની વચમાં બહુજન્નમત્યં-બહુજન્યમર્થમ્ બહુજનોના હિત માટે ‘આહ્વલ-માણો-આચક્ષાણઃ’ ઉપદેશ આપે છે. ‘અવરેણ પુર્વં ન સંધયાઈ-અવરેણ પૂર્વં ન સન્દધાતિ’ તેમના આ વર્તમાન ચાલુ વ્યવહારને ભૂતકાળમાં આચરેલ વ્યવહારની સાથે મેળ ખાતો નથી. આ એક બીજીથી વિરુદ્ધ પ્રકારનું આચરણ છે. ॥ગા૦૨॥

અન્વયાર્થ—અસ્થિર ચિત્તવાળા મહાવીર સ્વામીએ દંભને સ્વીકાર કરી લીધો છે. તેઓ સભામાં જઈને સાધુઓની વચમાં ઘણા લોકોના હિત માટે ઉપદેશ આપે છે. તેમના આ વર્તમાન કાળનો વ્યવહાર પહેલાના વ્યવહાર સાથે મળતો આવતો નથી. આ આચરણ એકબીજીથી જુદા પડે છે. ॥૨॥

ટીકાર્થ—ચંચલ સ્વભાવના મહાવીરે પોતાની આજીવિકા ચલાવવા માટે

પદ્ધતિયા' સા આર્જીવિકા પ્રસ્થાપિતા-સ્વજીવનયાત્રાનિર્વાહાય ઉપાયઃ કૃતઃ 'સમાગમો' સમાગતઃ-સમામધ્યે વિચરમાનઃ । 'ગણગો' ગણશઃ-અનેકશઃ 'મિત્રસુ મહર્ષે' મિત્રમધ્યે-અનેકેષાં મિત્રાણાં મધ્યે વિચરમાનઃ 'વહુજન્તમન્થ' વહુજન્ય-મર્થમ્-અનેકેષામુપકારદર્શનાય દેશનાયાચં દદાતિ । 'અવરેણ પુન્નં ન સંધર્ષાઈ' અપરેણ પૂર્વં ન સન્દધાતિ-પૂર્વાચારાઽપરાચારયોઃ સમન્વયો ન ભવતિ । કિન્તુ-ચિરોધ ઉપસ્થાપિતઃ ॥૨૧॥

મૂલ્મ્ 'एगंतमेवं अदुवा वि इण्हिह,

दो उ वण्णमण्णं न समेति जम्हा ।

पुंवि च इण्हि चं अणायं वा एगंतमेवं पडिसंदधाइ ॥३॥

છાયા—'एकान्तमेवंअथवाऽऽदीदानीं' દ્વાવન્યોઽન્યં ન સમિતો યસ્માત્ ।

पूर्वञ्चदानीञ्चानागतं वा एकान्तमेवं पडिसंदधाति ॥३॥

ઉપાય ક્રિયા છે । વહુ અનેક મિત્રુઓ' કે મધ્ય મેં ચેટી કર ચઢતુ જનો' કે ઉપકાર કે લિ' દેશના દેતે છે । પરન્તુ ડનકા યહ આચાર પહલે કે આચાર સે સંગત નહીં છે ॥૨॥

'एगंतमेवं अदुवा वि' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—'एवं-एवम्' इस प्रकारसे 'एगंतं एकान्तम्' 'महावीर का एकान्त विचरण ही सम्पन्न आचार हो सकता है 'अदुवा-अथवा' अथवा 'इण्हिह-इदानीं' इस समयका बहुतों के बीच देशना देने का आचार ही सम्पन्न हो सकता है 'दो उ वण्ण मण्णं-द्वावण्यन्योऽयं' परस्पर विरुद्ध दोनों आचार 'जम्हा न समेति-यस्मात् न समितः' समीचीन नहीं हो सकते ।

आर्द्रक उत्तर देते हैं --'पुंवि-पूर्व' पूर्व कालमें 'इण्हिह-इदानीं'

આ ઉપાય કરેલ છે. તે અનેક મિત્રુકેની વચમાં બેસીને ઘણા મનુષ્યોના ઉપકાર માટે દેશના-ધર્મેષદેશ આપે છે પરંતુ તેમનો આ આચાર-આચરણ પહેલાના આચારની સાથે સંગત થતો નથી. અર્થાત્ અંધ બેસતો નથી. ॥૨॥

'एगंतमेवं अदुवा वि' इत्यादि

શબ્દાર્થ—'एवं-एवम्' આ રીતે 'एगंतं-एकान्तम्' મહાવીર સ્વામીનું એકાન્ત વિચરણ જ આચાર થઈ શકે 'अदुवा-अथवा' અથવા 'इण्हिह-इदानीं' આ વર્તમાન સમયના અનેક જનોની વચમાં રહીને દેશના દેવારૂપ આચાર જ યોગ્ય થઈ શકે 'दो उ वण्ण मण्णं-द्वावण्यन्योऽयं' પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા આ બંને આચાર 'जम्हा न समेइ-यस्मात् न समितः' સમાચીન યોગ્ય કહી શકાય નહીં.

ગોશાલકના આ કથનનો આર્દ્રક ઉત્તર આપતાં કહે છે કે--'पुंवि-पूर्व'

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. સુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૫૧૧

અન્વયાર્થઃ—(એવં) એવમ્-એનેન પ્રકારેણ (એવંતં) એકાન્તમેવ-એકાન્તચારિ-
ત્વાદિકં સમ્યક્ (અદુરા વિ) અયવાડપિ (ઈર્ણિ) इदानीमेतत्કालिकं बहुजनसमस-
भाषणादिकमेव सत्यम् (દો ઉ વળગમનં) દ્વાવપિ અમ્યોડન્યમ્-પરસ્પરમ્ (જમ્હા ન-
સમેતિ) यश्चास्त्वारणान् न समितः-समीचीनतां न गच्छतः, आर्द्रकः कथयति-
(પુર્ણિ) पूर्वम् (ઈર્ણિ) इदानीं-वर्तमानकाले (अगागयं वा) अनागतं वा-अविष्य-
त्कालेऽपि (એવંતમેવ) એકાન્તમેવ-એકવિધ-એમેવ (પહિસંદધાઈ) प्रतिसंदधाति-
ન તુ પૂર્વોત્તરયોરિતોષઃ કથમપિ સંભવતીતિ ॥૨॥

ટીકા—(એવં) એવમ્-એનેન પ્રકારેણ ‘એવંતં’ એકાન્તચારિત્વમ્-તયઃ સંયપ-
શીલત્વં કિં યુક્ત ધર્મો વા ‘અદુરા વિ’ અયવાડપિ ‘ઈર્ણિ’ इदानीम् અસ્મિન્સમયે
इस वर्तमान कालमें और ‘अनागयं वा-अनागतं वा’ अविष्य काल में
‘એવંતમેવ-એકાન્તમેવ’ અગવાન્ તો એકાન્ત કા હો અનુભવ કરતે હો ।
अत एव ‘पहिसंदधाइ-प्रतिसंदधाति’ उनका पहलेके और वर्तमान
के आचरण में किसी भी प्रकार का विरोध आता नहीं है ॥गा०३॥

અન્વયાર્થ—યા તો મહાવીર કા એકાન્ત વિચારણ હી સમ્યક્ આચાર
હો સકતા હૈ યા હસ સમય કા બહુતોં કૈ બીચ દેશના દેને કા આચાર
હી સમ્યક્ હો સકતા હૈ । દોનોં પરસ્પર ચિરુદ્ધ આચાર સમીચીન
નહીં હો સકતે ।

આર્દ્રક ઉત્તર દેતા હૈ—પૂર્વકાલ મેં, વર્તમાન કાલ મેં ઓર અવિષ્ય-
ત્કાલ મેં અગવાન્ તો એકાન્ત કા હી અનુભવ કરતે હો । અતએવ ઉનકે
પહેલે કૈ ઓર અથ કૈ આચરણ મેં કિસીં બી પ્રકાર કા વિરોધ નહીં હૈ ॥૩॥

ભૂતકાળમાં ‘ઈર્ણિ-इदानीं’ આ વર્તમાન કાળમાં અને ‘अनागयं-वा अनागतं वा’
अविष्यकાળમાં ‘એવંતમેવ-એકાન્તમેવ’ અગવાન્ તો એકાન્તનો જ અનુભવ
કરે છે. તેથી જ ‘पहिसंदधाइ-प्रतिसंदधाति’ તેમના પહેલાના અને વર્તમાનના
આચારમાં કોઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ આવતો નથી. તેમ સમજવું ॥૩॥

અન્વયાર્થ—મહાવીર સ્વામીનું ‘ભૂતકાળનું’ એકાન્ત વિચરણ જ સમ્યક્
હોઈ શકે છે. અથવા આ વર્તમાન કાલીન ધણાએની સાથે રહીને દેશના
આપવા રૂપ આચારજુ જ સમ્યક્ થઈ શકે છે. પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા બન્ને
આચાર યોગ્ય હોઈ શકે નહીં જોશાયકતા આ કથનનો ઉત્તર આપતાં આર્દ્રકે
મુનિ કહે છે કે-પૂર્વકાળમાં અને અવિષ્યકાળમાં અગવાન્ તો એકાન્તનો જ
અનુભવ કરે છે. તેથી જ તેઓના પહેલાના અને હાલના આચરણમાં કોઈ
પણ પ્રકારનો વિરોધ આવતો નથી. ॥૩॥

૫૭૦.

સૂત્રકૃતાક્ષરે

‘કોઠવળમન્ન’ દ્વો અપિ અન્યોઽન્યમ્ ‘જમ્દા’ યસ્માત્કારણાત્ ‘ન સમેતિ’ ન સમિતઃ, અનેન મકારેણ પ્રાથમિકૈકાન્તચારિત્રવ્યવહારઃ સમ્યક્ । અથવા—પરસ્પરિકવચનબહુજનાકુલવાસ एव सम्पक् स्यात् । न तु एतद् द्वयमपि समीचीनं सम्भवति । यतो द्वयोरपि परस्परविरोधात्, अन्योऽन्ययोः पारस्परिकं सम्बन्धनं न सम्भवति । इदानीं जीविकां संपादयति,

तदुक्तम्—‘छत्रं छात्रं-पात्रं वस्त्रं यष्टिं च चर्चयति भिक्षुः ।

વેષેણ પરિકરેણ ચ ક્રિયતાઽપિ વિના ન મિશ્રાઽપિ ॥૬૩૮॥

અર્થે ભાવઃ—યથેકાન્તચારિત્રં શ્રેયઃ પૂર્વમશ્રિતત્વાત્ તતઃ સર્વદા અન્યનિરપેક્ષં તદેવ કર્તવ્યમ્, અથ ચેદં સામ્પત્તેં બહુવરિશાસ્રવૃત્તે સ્વાત્માને સાધુ મન્યસે તતઃ

ટીકાર્થ—હસ પ્રકાર યા તો પહેલે વાળા ડનકા એકાન્તચારિત્ર ધર્મ ઘણિત હો સકતો હૈ અથવા હસ સમય કા આચાર સમા મેં ધર્મદેશના હૈનેરૂપ આચાર ડચિત હો સકતા હૈ । યે દોનો આપસ મેં વિરોધી વ્યવહાર ડચિત નહીં હો સકતે । સત્ય તો યહ હૈ કિ આજકલ મહાવીર આજીવિકા સાધન કર રહે હૈ । કહા હૈ—‘છત્રં છાત્રં પાત્રં વસ્ત્રં’ इत्यादि ।

‘સાધુ અપને પાસ જો છત્ર, છાત્ર (શિષ્ય) પાત્ર, વસ્ત્ર ઔર દંડ સ્થાતા હૈ, સો આજીવિકા કે લિયે હી રાખતા હૈ । ક્યોંકિ વેષ ઔર આડમ્બર કે વિના ભિક્ષા બી નહીં મિલતી ।’

તાત્પર્ય યહ હૈ—ઈદ મહાવીર કા પૂર્વકાલિક એકાન્તચારિત્ર હી એપસ્કર થા તો દુસરોં કી પરવાહ ન કરતે હુએ સદૈવ ડમ્ત્રી કા પાલન કરના ચાહિયે થા । ઔર યદિ બહુસંખ્યક પરિવાર સે યુક્ત હોના હી

ટીકાર્થ—આ રીતે અગર તો પહેલાં બૂતકાળમાં તેમણે આચરેલ એકાન્ત ચારિત્રરૂપ ધર્મ યોગ્ય કહી શકાય, અથવા તો વર્તમાન સમયમાં સભામાં ધર્મદેશના આપવા રૂપ આચાર યોગ્ય કહી શકાય. પરસ્પરમાં વિરૂદ્ધ એવા આ બન્ને આચાર યોગ્ય કહી શકાય નહીં. સાધુ તો એ છે કે—હાલમાં મહાવીર આજીવિકાનું ઉપાર્જન કરી રહ્યા છે. કહ્યું છે કે—‘છત્રં, છાત્રં, પાત્રં, વસ્ત્ર’ इत्यादि

સાધુ પોતાની પાસે જે છત્ર, છાત્ર (શિષ્યો) પાત્ર, વસ્ત્ર અને દંડ રાખે છે, તે આજીવિકા મેળવવા માટે જ રાખે છે. કેમકે વેષ અને આડમ્બર વિના ભિક્ષા પણ મળતી નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જો મહાવીર સ્વામીએ બૂતકાળમાં આચરેલ એકાન્ત ચારિત્ર જ કલ્યાણ કારક હતું. તો પછી બીજાઓની પરવાહ કર્યા વિના હાથેશાં તેનું જ પાલન કરવું યોગ્ય હતું. અને જો બહુ સંખ્યા

સમયાર્થયોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૧ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદિનિ ૫૭૨

તદેવાઽઽદાવપિ આચરણીયમાભીત, અપિ ચ દ્વે અપ્યેતે છાયાઽઽતપવદત્યન્તચિરો-
ધિની વૃત્તેનૈકત્ર સમવાયં ગચ્છતઃ તથા યદિ મૌનેન ધર્મસ્તતઃ કિમિયં મદ્વત્
મવન્ધેન ધર્મદેશના, અથાઽનયૈવ ધર્મદેશનયા ધર્મસ્તતઃ કિમિતિ પૂર્વ મૌનવ્રતં વધૌ,
યસ્માદેવં તસ્માત્ પૂર્વોત્તરવ્યાપાત ઇતિ માતઃ । ઇતિ ગોશાલકસ્યોક્તિઃ ।

આર્દ્રકઃ કયવતિ—‘પુર્વિ,’ પૂર્વ—માકાલે ‘ઈર્ષિ’ હદાનીઞ્ચ ‘અણામયં ક્ષ’
અનાગતં ચા—મનિષ્યત્કાલેઽપિ, સર્વદાઽપિ સ મગવાન્ મહાવીરસ્વામી ‘વ્રગંતમેવ’
૧કાન્તવાસ્તિત્વમેવ ‘વદિસંધ્વાઈ’ પ્રતિમન્દધાતિ—૧કાન્તવાસમેવાઽનુભવતિ । અ-
માશયઃ—યથા મગવાન્ પૂર્વમેકાન્તવાસમનુભવન્નાસીન્, તદેવાનીમપિ ૧કાન્તવાસ-
મેવાઽનુભવતિ, મનિષ્યત્કાલેઽપિ—અનુમનિષ્યતિ, અતસ્તસ્ય સીર્થકરસ્ય ચચ્ચલ-

સાધુ કા લક્ષણ હૈ તો પહેલે સે હી હસીકા આચરણ કરના ઉચિત
થા । યે દોનો આચાર ધૂપ ઓર છાયા કી ખાંતિ પરસ્પર વિરુદ્ધ હૈ ।
દોનો સત્ય નહીં હો સકતે । પરન્તુ મૌન રહના ધર્મ હૈ તો વિસ્તાર સે
ધર્મદેશના દેને કી ત્રયા આવશ્યકતા હૈ ? યદિ યહ ધર્મદેશના હી ધર્મ
હૈ તો પહેલે ત્રયો મૌન ધારણ ક્રિયા થા ?

ગોશાલક કે હસ પ્રકાર કહને પર આર્દ્રકને કહા મગવાન્ મહાવીર
સ્વામી મૃતકાલ મેં, વર્તમાન કાલ મેં તથા મનિષ્યત્કાલ મેં બી અર્થાત્
સર્વદા હી ૧કાન્તચારી હૈ । વે સદૈવ ૧કાન્તવાસ કા હી અનુભવ કરતે હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—મગવાન્ જૈસે પૂર્વકાલ મેં ૧કાન્તવાસ કા અનુ-
ભવ કરતે થે વસી પ્રકાર હસ સમય બો કરતે હૈ । મનિષ્યત્ કાલ મેં બી

વાળા પરિવારથી સુખ રહેવું સાધુને યોગ્ય હોય તો પહેલેથી જ તે પ્રમાણે
આચરણ કરવું યોગ્ય કહી શકાત, તકડા અને છાયાની જેમ આ બન્ને
વ્યવહાર પરસ્પરમાં વિરોધી છે, તેથી એ બન્ને વ્યવહાર સત્ય હોઈ શકે નહીં.
જો મૌન રહેવું તે ધર્મને યોગ્ય હોય તો વિસ્તાર પૂર્વક ધર્મદેશના આપ-
વાની શી જરૂર છે ? અને જો આ ધર્મદેશના આપવી તેજ યોગ્ય હોય તો
પહેલાં મૌન ધારણ થા માટે ક્યું હતું ?

ગોશાલકના આ પ્રમાણે કહેવાથી આર્દ્રકે તેમને ઉત્તર આપતાં કહ્યું
કે—મગવાન્ મહાવીરસ્વામી મૃતકાળમાં, વર્તમાન કાળમાં અને મનિષ્ય કાળમાં
પણ અર્થાત્ ત્રણે કાળમાં સદા એકાન્તચારી જ છે. તેઓ કાયમ એકાન્ત
વાસનો જ અનુભવ કરે છે

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—મગવાન્ જેમ પૂર્વકાળમાં એકાન્ત વાસનો
અનુભવ કરતા હતા, એજ પ્રમાણે આ સમયે પણ એકાન્તવાસનો જ અનુભવ

સ્વભાવત્વકથનં પૂર્ણપરવ્યવહારયોઃ પાર્યંત્યકથનં ચાઽજ્ઞાનચિત્તૃષ્મિતમેવ । યથાપિ
—જ્ઞાની જનસમૂહે ધર્મગ્રુપદિશતિ, તથાપિ ને તસ્ય વિપ્રિયઃ મિયો વા, રાગ-
દ્વેષરહિતસ્વાત્ પૂર્વં ચતુર્વિધપાતિકર્મસ્યાર્થં વાક્સંયત આસીત્ જ્ઞાનીન્તુ—અઘાતિ-
કર્મણાં ચ્યાર્થં ધર્મગ્રુપદિશતિ જનસમૂહે, ન તુ જીવિકાર્થં ન વા રાગદ્વેષાદિતિ ॥૩॥

પૂર્ણ—સમિચ્છ લોગં તં સથાવરાણં સ્વેમંકરે સમણે માહુણે વા ।

આઙ્ક્રસ્વમાણો વિ સહસ્સમંજ્ઞે પગંતેયં સાહ્યઙ્ક્રં તેહચ્ચે ॥૪॥

છાયા—સમેત્ય લોકં પ્રસથાવરાણાં ક્ષેમક્રૂરઃ શ્રમણો માહનો વા ।

આચક્ષાણોઽપિ સહસ્ત્રમધ્યે એકાન્તકં સાધયતિ તથાર્ચઃ ॥૪॥

જેકાન્તવાસ કા હી અનુભવ કરેમે । અતએષ ભગવાન્ મહાવીર પ્રસુ કો ચં-
ચલચિત્ત કહના અથવા ડનકે પૂર્વકાલીન એવં વર્તમાનકાલીન વ્યવહાર મેં
અસંગતિ થતલાના નિતાન્ત અજ્ઞાન કા ફલ હૈ । ભગવાન્ યથાપિ હસ સમય
જનસમૂહ મેં ધર્મદેશના કરતે હુએ વિચરતે હૈ, તથાપિ ડન્હે ન કોઈ પ્રિય
હૈ, એવં ન કોઈ અપ્રિય હૈ । ડે સર્વથા વીતરાગ હૈ પહિલે ઘાતિકર્મોં કા ક્ષય
કરને કે લિએ વચનસંયમ (મૌન) રખતે થે । હસ સમય અઘાતિકર્મોં કા
ક્ષય કરને કે લિએ ધર્મ કા ઉપદેશ કરતે હૈ । ડે ન જીવિકા નિર્વાહ
કે લિએ ધર્મોપદેશ કરતે હૈ ઓર ન રાગદ્વેષ સે પ્રેરિત હોકર હી ॥૩॥

‘સમિચ્છ લોગં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સમણે-શ્રમણઃ’ શ્રમણ ઓર ‘માહુણે-માહનઃ’ માહન
(મા-મત્ત હન-મારો જીવોં કો એસા ઉપદેશ દેનેવાલે) મહાવીર કેવલ-

કરે છે. અને અવિચ્છ કાળમાં પણ એકાન્તવાસનો જ અનુભવ કરશે. તેથીજ
ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને ચંચલ ચિત્તવાળા કહેવું અથવા તેઓના પૂર્વકાળના
વ્યવહારમાં અને વર્તમાન વ્યવહારમાં અસંગતપણું જતાવણું તે કેવળ અજ્ઞાનનું
જ રૂણ છે. ભગવાન્ જો કે વર્તમાન કાળમાં જનસમુદાયને ધર્મદેશના આપતા
થકા વિચરે છે. તો પણ તેઓને કોઈ પ્રિય નથી તેમ કોઈ અપ્રિય પણ નથી.
તેઓ સર્વથા વીતરાગ છે. પહેલાં ઘાતિકર્મોના ક્ષય કરવા માટે વચન સંયમ
(મૌન) રાખતા હતા, અને વર્તમાનમાં અઘાતિકર્મોના ક્ષય કરવા માટે ધર્મનો
ઉપદેશ આપે છે. તેઓ આજીવિકા મેળવવા માટે ધર્મનો ઉપદેશ આપતા
નથી, તેમ રાગદ્વેષને વશ થઈને પણ ધર્મદેશના આપતા નથી. ॥૩॥

‘સમિચ્છ લોગં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સમણે-શ્રમણઃ’ શ્રમણ અને ‘માહુણે-માહનઃ’ માહન (મા-ન-
—હન મારો છુવોને ન મારો એ પ્રમાણે ઉપદેશ આપવા વાળા) મહાવીર-

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેગોંઘાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૫૭૩

અન્વયાર્થ:—(સમજે) શ્રમણ સ્તપસ્વી (માહજે વા) માહનો વા-માહન જીવાનિત્યેવં પ્રવૃત્તિર્ધસ્ય તાદૃશો મહાવીરઃ (લોગ) લોકમ્-ચતુર્દશરજ્જુપમાણ (સમિચ્ચ) સમેત્ય-કેવલજ્ઞાનેન જ્ઞાત્વા (તસથાવરાણં) ત્રસથાવરજીવનામ્ (સ્વેમં-કરે) ક્ષેમકરઃ-કલ્યાણકારકઃ (સહસ્રમઙ્ગે) સહસ્રમધ્યે-અનેન દેવાઽસુરાદિમધ્યે (આહક્ષતમાણે વિ) આચક્ષાણોઽપિ-ધર્મોપદેશમપિ (ર્ણંતયં સાહયઈ) એકાન્તકં સાધયતિ-એકાન્તવાસમેવાઽનુભવતિ રાગદ્વેષરહિતત્વાત્ 'તહચ્ચે' તથાર્ચઃ-તથૈવ-પૂર્વવદેવ અર્ચા-લેર્યા યસ્ય તાદૃશઃ સર્વદા ચિત્તવૃત્તેરકરૂપેનૈવ સ્થિતત્વાદિતિ ॥૪॥

જ્ઞાન કે દ્વારા 'લોગ-લોક' ચૌદહ રજ્જુપમાણ લોકનો 'સમિચ્ચ-સમેત્ય' જાન કર 'તસથાવરાણં-ત્રસથાવરાણાં' ત્રસ એવં સ્થાવર જીવો કે 'સ્વેમં-કરે-ક્ષેમં કરઃ' કલ્યાણકરને વાલે છે 'સહસ્રમઙ્ગે-સહસ્રમધ્યે' જે સુરોં એવં અસુરોં કે મધ્યમે 'આહક્ષતમાણો વિ-આચક્ષાણોઽપિ' ધર્મોપદેશ કરતે હુવે એ 'ર્ણંતયં સાહયઈ-એકાન્તકં સાધયતિ' એકાન્તવાસકા હી અનુભવ કરતે છે 'તહચ્ચે-તથાર્ચઃ' ડનકી અર્ચા લેર્યા સદૈવ એકરૂપ રહતી છે ॥૪॥

અન્વયાર્થ:—શ્રમણ ઓર માહન (મા-મત, હન મારો જીવોં કો, એસા ઉપદેશ દેને વાલે) મહાવીર કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા ચતુર્દશરજ્જુપરિ-માણ લોક કો જાન કર ત્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કે કલ્યાણકર છે. જે સુરોં ઓર અસુરોં કે મધ્ય મેં ધર્મોપદેશ કરતે એ એકાન્ત કી હી સાધના કરતે છે અર્થાત્ રાગદ્વેષરહિત હોને સે એકાન્તવાસ કા હી અનુભવ કરતે છે. ડનકી અર્ચા લેર્યા સદૈવ એકરૂપ રહતી છે ॥૪॥

સ્વામી કેવળજ્ઞાન દ્વારા 'લોગ-લોકમ્' ચૌદ રજ્જુ પ્રમાણવાળા લોકને 'સમિચ્ચ-સમેત્ય' જાણીને 'તસથાવરાણં-ત્રસથાવરાણામ્' ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના 'સ્વેમં કરે-ક્ષેમં કરઃ' કલ્યાણ કરવાવાળા છે, 'સહસ્રમઙ્ગે-સહસ્રમધ્યે' તેઓ દેવો અને અસુરકુમારોની વચમાં 'આહક્ષતમાણો વિ-આચક્ષાણોઽપિ' ધર્મદેશના આપવા છતાં પણ 'ર્ણંતયં સાહયઈ-એકાન્તકં સાધયતિ' એકાન્ત-વાસનો જ અનુભવ કરે છે, 'તહચ્ચે-તથાર્ચઃ' તેઓની અર્ચા-લેર્યા હંમેશાં એક રૂપ જ રહે છે. ॥૪॥

અન્વયાર્થ:—શ્રમણ અને માહન (મા-ન હન-મારો જીવોને ન મારો એવો ઉપદેશ આપવાવાળા) મહાવીરસ્વામી કેવળજ્ઞાન દ્વારા ચૌદ રજ્જુ પ્રમાણ વાળા લોકને જાણીને ત્રસ અને સ્થાવર જીવોના કલ્યાણ કરવાવાળા છે, તેઓ સુરો અને અસુરોની મધ્યમાં ઉપદેશ કરતા હોવા છતાં પણ એકાન્તની જ સાધના કરે છે, અર્થાત્ રાગદ્વેષ રહિત હોવાથી એકાન્તવાસનો જ અનુભવ કરે છે, તેઓની અર્ચા લેર્યા સદા એકરૂપ જ રહે છે. ॥૪॥

ટીકા—‘સમણે માહણે વા લોગં સમિચ્ચ’ શ્રમણ:-કર્મનિર્જરાહેતો: તપસ્વી માહનો વા તીર્થકરો લોકં સમેત્ય-દ્વાદશપ્રકારકતપ:પ્રવૃત્તો જીવાન્મા હન, ઇતિ-પ્રવૃત્તિર્યસ્ય તાદૃશો ભગવાન્ મહાવીર: કેવલજ્ઞાનેન ચતુર્દશરજ્જ્યાત્મકં લોકં જગત્ જ્ઞાત્વા ‘તસ્યાવરાણં સ્થેમંકરે’ ત્રસસ્થાવરાણાં જીવાનાં ક્ષેમક્રુર:-કલ્યાણકારક: ‘સહસ્સમજ્જ્ઞે’ સહસ્રમધ્યે-દ્વાદશવિધસુરાડસુરાદિપરિવન્મધ્યે સ્થિત: સન ‘આઙ્કલમાણો ત્રિ’ આવધાણોડપિ-વિસ્તરેણ ધર્મકથામુપદિશન્નપિ ‘એમંતયં સાહ-યડ’ એકાન્તકં, સાધયતિ, એકાન્તવાસમેવાડનુમવતિ રાગદ્વેષરહિતત્વાત્ ‘તદચ્ચે’ તથાર્ચ:-તથૈવ-માગ્વદેર અર્ચા-લેહ્યા યસ્ય સ તથાર્ચ:, અથવા-અર્ચા-શરીરં તત્ માગ્વદ્ યસ્ય સ તથાર્ચા, તથાહિ-અશોકાચઘ્રપ્રાતિહાર્યોપેતોડપિ નોત્સેકં યાતિ નાડપિ શરીરસંસ્કારાવ યત્નં વિદધાતિ, સ હિ ભગવાન્ આત્મચિત્તકરાગદ્વેષમ-હાણાત્રેકાધી મપિ જનપચિવૃત્તોડપ્યેકાધી ન તસ્ય તયોરવસ્થયો: કશ્ચિદ્વિશેષોડસ્તિ।

ટીકાર્થ—કર્મનિર્જરા કે હેતુ સે અત્યુગ્ર તપ કરને સે તપસ્વી તથા માહન અર્થાત્ દ્વાદશ પ્રકાર કે તપ મેં પ્રવૃત્ત તથા જીવોં કા ઘાત ન કરને કા ઉપદેશ દેને વાલે ભગવાન્ શ્રી મહાવીર કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા સમ્પૂર્ણ લોક કો જાન કર ત્રસ એવં સ્થાવર પ્રાણિયોં કે ક્ષેમંકર હેં। વારહ પ્રકાર કી સમવસરણસભા મેં ચિરાજમાન હોકર વિસ્તારપૂર્વક ધર્મદેશના કરતે છુપે ખી વે એકાન્ત કા હી અનુભવ ક્રિયા કરતે હેં, જ્યોં કિ ઉનકે રાગદ્વેષ કા પૂર્ણ રૂપ સે ક્ષય હો ચુકા હૈ। ઉનકી લેહ્યા અર્ચા ગા શરીર પૂર્વવત્ હી હૈ। અશોકચઘ્ર આદિ આઠ મહાપ્રાતિહાર્યોં સે સમ્બન્ન હોને પર ખી ઉન્હેં અહંકાર નહીં હૈ। શરીર-સંસ્કાર કે લિપે વે યત્ન નહીં કરતે હેં। ભગવાન્ ચીતરાગ એવં આત્મ-

ટીકાર્થ—કર્મનિર્જરા માટે અત્યુગ્ર તપ કરવાવાળા હોવાથી તપસ્વી તથા માહન અર્થાત્ બાર પ્રકારના તપમાં પ્રવૃત્ત તથા જીવોના ઘાત (હિંસા) ન કરવાનો ઉપદેશ આપતા વાળા ભગવાન્ મહાવીર સ્વ.મી કેવળજ્ઞાન દ્વારા સમ્પૂર્ણ લોકને બધીને ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના ક્ષેમંકર છે. બાર પ્રકારની સમવસરણ સભામાં બિરજમાન થઇને વિસ્તાર પૂર્વક ધર્મદેશના આપતા છતાં પણ તેઓ એકાન્તનો જ અનુભવ કરે છે. કેમકે તેઓના રાગદ્વેષનો પૂર્ણ રીતે ક્ષય-નાશ થઇ ચૂકેલ છે. તેઓની લેહ્યા, અર્ચા, અથવા શરીર પહેલા પ્રમાણે જ છે. અશોક વૃક્ષ વિગેરે આઠ પ્રકારના મહાપ્રાતિહાર્યોંથી સુકત હોવા છતાં પણ તેઓને અહંકાર નથી. શરીરના સંસ્કાર માટે તેઓ પ્રયત્ન કરતા નથી, ભગવાન્ ચીતરાગ અને આત્મનિષ્ઠ

સમયાચ્છેદિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. બ. ૬ આર્દ્રકમુનેગોશલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૫૭૫

તદુક્તમ્—રાગદ્વેષો વિનિર્જિત્ય કિમરણ્યે કરિષ્યસિ ।

અથ નો નિર્જિતાવેતૌ કિમરણ્યે કરિષ્યસીતિ ॥ગા ૦ ૪॥

મૂલમ્—ધમ્મં કહંતસ્સ ઓ ણત્થિ દોસો,

સ્વંતસ્સ દંતસ્સ જિહંદિયસ્સ ।

ભાસા ય દોસે ય વિવજ્જગસ્સ,

ગુણે ય ભાસા ય ણિસેવગસ્સ ॥૫॥

છાયા—ધર્મં કથયતસ્તુ નાસ્તિ દોષઃ ક્ષાન્તસ્ય દાન્તસ્ય જિતેન્દ્રિયસ્ય ।

માયાયાઃ દોષસ્ય વિવર્જકસ્ય ગુણશ્ચ માયાયા નિષેવકસ્ય । ૫॥

નિષ્ઠા હોને કે કારણ જનસમૂહ સે ગિરે હોને પર ખી એકાકી હૈં ।
તનેકે લિખે દોનો અવસ્થાપે સમાન હૈં । કહા ખી હૈ—‘રાગદ્વેષો
વિનિર્જિત્ય’ इत्यादि ।

‘યદિ રાગ ઓર દ્વેષ પર વિજય પ્રાપ્ત કરલિયા હૈ તો અરણ્ય મેં જાકર
કયા કરેના ? ઓર યદિ રાગદ્વેષ નહીં જીતે હૈં તો ખી જંગલ મેં ચલે
જાને સે કયા લાભ ? ॥૪॥

‘ધમ્મં કહંતસ્સ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘ધમ્મં-ધર્મ’ શ્રુત ચારિત્ર ધર્મના ‘કહંતસ્સ-કથયતઃ’
ઉપદેશ દેનેવાલે કો ‘દોસો ણત્થિ-દોષો નાસ્તિ’ કોઈ દોષ નહીં હોના ।
કયો કિ—‘સ્વંતસ્ય-ક્ષાન્તસ્ય’ ક્ષાન્ત ક્ષમાયુક્ત ‘દંતસ્સ-દાન્તસ્ય’ દાન્ત
‘જિહંદિયસ્સ-જિતેન્દ્રિયસ્ય’ જિતેન્દ્રિય ‘ય-ચ’ ઓર ‘ભાસાય દોસે વિવ-
જ્જગસ્સ-માયાયાઃ દોષવિવર્જકસ્ય’ માયા કે દોષો કો છોડકર ‘ભાસા-

હોવાથી જનસમૂહથી ઘેરાયેલા હોવા છતાં પણ એકલા જ છે. તેઓને બંને
અવસ્થાઓ સરખી જ છે. કહ્યું પણ છે કે— ‘રાગદ્વેષો વિનિર્જિત્ય’ इत्यादि

જો રાગ અને દ્વેષ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો હોય તો જંગલમાં
જઈને શું કરવાનું બાકી રહે છે ? અને જો રાગદ્વેષ છોડેલ નથી તો પછી
જંગલમાં જઈને શું લાભ થવાનો છે ? ॥ગા ૦ ૪॥

‘ધમ્મં કહંતસ્સ’ इत्यादि

મપ્દાર્થ—‘ધમ્મં-ધર્મ’ શ્રુત ચારિત્ર ૩૫ ધર્મનો ‘કહંતસ્સ-કથયતઃ’
ઉપદેશ આપવાવાળાને ‘દોસો ણત્થિ-દોષો નાસ્તિ’ કેમ પણ દોષ નથી. કેમકે—
‘સ્વંતસ્ય-ક્ષાન્તસ્ય’ ક્ષાન્ત-ક્ષમાશીલ અને ‘દંતસ્સ-દાન્તસ્ય’ દાન્ત તથા ‘જિહં-
દિયસ્સ-જિતેન્દ્રિયસ્ય’ જિતેન્દ્રિય ‘ય-ચ’ અને ‘ભાસાય દોસે વિવજ્જગસ્સ-માયાયાઃ

समयार्थबोधिनी टीका त्रि. भु. अ. ६ आर्द्रकमुनेर्गोशालकस्य संवादिनः ५७७

व्यवहारणादयस्तद्विवर्जकस्य 'भासाय णिसेवगस्स गुणे य' भाषाया निषेवकस्य गुणश्च, तथा भाषाया ये गुणाः—हितमितदेशकालानुरूपसंसदिग्धभाषणादयस्तन्निषेवकस्य—ब्रुवतो नास्ति दोषः, छद्मस्थस्य बाहुल्येन मौनव्रतमेव श्रेयः, सत्पुण्यजनकेवलज्ञानस्य भाषणप्रति गुणायैवेति भावः ॥५॥

मूलम्—महव्वए पंच अणुव्वए य तेहेव पंचासवसंवरं य ।

विरतिं इह सामणियंमि पुत्ते लवावसकी समणे

त्तिवेमि ॥६॥

छाया—महाव्रतान् पञ्चाणुव्वंश्च तथैव पञ्चासवसंवरंश्च ।

विरतिमिह भ्रामण्ये पूर्णे लवावसकी श्रमण इति ब्रवीमि ॥६॥

कर्कशात (कठोरपना) होना, असम्प (अशीष्ट) शब्दों का उच्चारण करना इत्यादि, भाषा के दोष हैं। भगवान् इन सब दोषों से रहित हैं। वे भाषा के गुणों का सेवन करते हैं अर्थात् हित, मित, देशकाल के अनुरूप, असंदिग्ध वाणी बोलते हैं। इस कारण उन्हें दोष कैसे हो सकता है? छद्मस्थ अवस्था में मौन श्रेयस्कर है किन्तु केवलज्ञान उत्पन्न होने पर भाषण करना ही गुणकारी है ॥५॥

'महव्वए पंच अणुव्वए य' इत्यादि ।

शब्दार्थ—'आर्द्रकमुनि गोशालकसे कहते हैं—हे गोशालक। भगवान् महावीर 'लवावसकी-लवावसकी' धातिक कर्म से दूर हो चुके हैं। 'समणे-भ्रमणः' तपश्चरणीय शील संघम में वर्तमाने साधुओं के लिए 'पंच महव्वए-पञ्चमहाव्रतान्' प्राणतिपात विरमण आदि पांच महा-

असम्प (अशीष्ट) शब्दों का उच्चारण करवुं, विगेरे भाषाना दोषो छे, भगवान् आ भधा दोषो विनाना छे, तेज्जो भाषाना शुद्धोत्तुं सेवन करे छे, अर्थात् हित, मित, अने देशकालने अनुरूप, असंदिग्ध वाणी बोलै छे, आ कस्से तेज्जोने दोष डेवी नीते छोडि शके छे? छद्मस्थ अवस्थाभां मौन धारण करवुं जेज्ज श्रेयस्कर छे, परंतु केवलज्ञान उत्पन्न धाय तयारे भाषण करवुं जेज्ज शुण्ण करके छे, ॥५॥

'महव्वयं पंच अणुव्वए य' इत्यादि

शब्दार्थ—हे गोशालक! भगवान् महावीर 'लवावसकी-लवावसकी' धातिकाभिधी छूटी जयेला छे, 'समणे-भ्रमणः' तपश्चरणीय शील सधुज्जोने भाड़े 'पंचमहव्वए-पञ्चमहाव्रतान्' प्राणतिपात विरमण विगेरे पांच महाव्रतों

અન્વયાર્થઃ--આર્દ્રકપુનિઃ કથયતિ-હે ગોશાલક ! (લઘાવસકી) લઘાવવ્ષ-
કી-ઘાતિકર્મણો દુરવર્તી (વમણે) શ્રમણ સ્તપશ્ચરણશીલઃ ભગવાન મહાવીરઃ
સાધુનુદિશ્ય (પંચમદ્વવ્ષ) પચ્છમદાવ્રતાન્ પ્રાણાતિપાતવિરમણાદીન્ (પંચ અણુવ્ષ) પચ્છાનુવ્રતાન્-લઘુપ્રાણાતિપાતવિરમણાદીન્ શ્રાવકોદેશેન (તદેવ) તથૈવ (પંચા-
સવસંચરેય) પચ્છાસ્રવસંચરાંશ્ચ' પચ્છાસ્રવાન્ પ્રાણાતિપાતાદીન્ કર્મણઃ પ્રદેશદ્વાર-
ભૂતાન્ સંચરાંશ્ચ-રૂપદશમકારકસંયમાંશ્ચ (પુન્ને સામણિયંમિ) પૂર્ણે શ્રામણ્યે-સંયમે
સઃ (વિરદ) વિરતિ-સાવચકર્મણો નિવૃત્તિમ્, ચ શ્વદાત્ જીવાજીવપુણ્યપાપબન્ધ-
નિર્જરામોક્ષાણં ચોપદિશતીતિ (ત્તિવેમિ) इत्यहं ब्रवीमि-કથયામીતિ ॥૬॥

ટીકા—આર્દ્રકપુનિઃ કથયતિ-‘લઘાવસકી સદ્ગુણે’ લઘાવવ્ષકી શ્રમણઃ-
લઘઃ-કર્મ તસ્માદવવ્ષકી-અર-દૂરમ્ સર્પગણીયમ્ इति लघावव्षकી, શ્રામ્યતીતિ-
જ્ઞાતોં કા તથા ‘પંચ અણુવ્ષ-પચ્છ અણુવ્રતાન્’ પાંચ અણુવ્રત ‘તદેવ-
તથૈવ’ તથા ‘પંચાસવે-પચ્છાસ્રવઃ’ પાંચ આસ્રવોં કા ‘સંચરેય-સંચરાંશ્ચ’
સત્તરહ પ્રકારકે સંચરોં કા ‘પુન્ને સામણિયંમિ-પૂર્ણે શ્રામણ્યે’ પૂર્ણ સંયમ
મેં વર્તેતે હુપ સાવચ કર્મની નિવૃત્તિ કા ઔર પુણ્ય પાપ બન્ધ નિર્જરા एवं
મોક્ષ કા ઉપદેશ કરતે હૈં । ‘ત્તિવેમિ-इति ब्रवीमि’ ऐसा मैं कहता हूँ ॥૬॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રકપુનિ ગોશાલક સે કહ રહે હૈં-હે ગોશાલક !
ભગવાન મહાવીર ઘાતિક કર્મોં સે દૂર હો ચુકે હૈં-હે તપશ્ચરણ-
શીલ હૈં વે પૂર્ણ શ્રામણ્ય સંયમ મેં વર્તેતે હુપ સાધુઓં કૈ લિપ પ્રાણા-
તિપાતવિરમણ આદિ પાંચ મહાવ્રતોં કા, શ્રાવકોં કૈ લિપ પાંચ
અણુવ્રતોં કા તથા પાંચ આસ્રવોં કા, સત્તરહ પ્રકાર કૈ સંયમ કા,
વિરતિ કા અર્થાત્ સાવચ કર્મોં કી નિવૃત્તિ કા ઔર પુણ્ય, પાપ,
બન્ધ, નિર્જરા एवं મોક્ષ કા ઉપદેશ કરતે હૈં । ऐसा मैं कहता हूँ ॥૬॥

તથા ‘પંચઅણુવ્ષ-પચ્છઅણુવ્રતાન્’ પાંચ અણુવ્રત ‘તદેવ-તથૈવ’ તથા ‘પંચાસવે
પચ્છાસ્રવઃ’ પાંચ આસ્રવોં ‘સંચરેય-સંચરાંશ્ચ’ સત્તર પ્રકારના સંચરોં ‘પુન્ને-
સામણિયંમિ-પૂર્ણે શ્રામણ્યે’ પૂર્ણ શ્રામણ્યમાં રહીને ‘વિરદ-વિરતિ’ અર્થાત્ સાવચ
કર્મની નિવૃત્તિનો અને પુણ્ય, પાપ, બન્ધ, નિર્જરા અને મોક્ષનો ઉપદેશ
આપે છે. એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥૬॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રકપુનિ ગોશાલકને કહે છે કે—હે ગોશાલક ! ભગ-
વાન મહાવીર ઘાતિકા કર્મોંથી દૂર થઈ ચૂક્યા છે. તપશ્ચરણ શીલ છે. તેઓ
પૂર્ણ શ્રામણ્ય સંયમમાં વર્તતા થકા સાધુઓ માટે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વિગેરે
પાંચ મહાવ્રતોનો અને શ્રાવકો માટે પાંચ અણુવ્રતોનો તથા પાંચ આસ્રવોનો
સત્તર પ્રકારના સંયમનો વિરતિ અર્થાત્ સાવચ કર્મોની નિવૃત્તિનો અને પુણ્ય,
પાપ, બન્ધ, નિર્જરા અને મોક્ષનો ઉપદેશ કરે છે. એમ હું કહું છું. ॥૬॥

સમયાર્થેષોધિનો ટીકા દ્વિ. ધુ. અ. ૬ આદ્રકમુનેગોશાલકસ્ય સંવાવનિ ૦ ૫૭૨

શ્રમણ:-દ્વાદશવિધતપશ્ચરણશીલ; કર્મણો દૂરવર્તી મગવાન્ મહાવીર, 'મહાવ્રતે પંચ અણુવ્રતે ય' મહાવ્રતાન્ પચ્ચાઽણુવ્રતાંશ્વ ઉપદિશતિ પાત્રસાધુમુદિશ્ય પચ્ચમહાવ્રતાન્-પ્રાણાતિપાતાદિવિરમણલક્ષણાન્ તથા-શ્રાવકાય પચ્ચાઽણુવ્રતાન્-સ્પૂર્ણપ્રાણાતિપાતાદિવિરમણલક્ષણાન્ 'તદેવ' તથૈવ 'પંચાસત્તસંવરે ય' પચ્ચાશ્રવસંવરાશ્વ-પચ્ચ આશ્રવાન્ પ્રાણાતિપાતાદિનિમિથ્યાત્વાવિરત્યાદીન્ સંવરાશ્વ સપ્તદશપકારક-સંયમાન્ 'પુન્ને સામણિવર્મિ' પૂર્ણે શ્રામણ્યે સંયમે 'વિરતિં ઇહ' વિરતિમ્ ઉપદિશતીતિ-સાવચકર્મણો નિવૃત્તિમ્, ચ શબ્દાત્ જીવજીવિપુણ્યપાપનિર્જરામોક્ષાશ્વ પતાનુપદિશીત્યર્થ; આદ્રકઃ ગોશાલકમતિ કથયતિ-'તિવેમિ' इति-हे गोशालक! इत्यहमाद्रकः कथयामीति। भगवान् तीर्थं करो महावीरः स्वयमाचरति एतान्

ટીકાર્થ-લવ કા અર્થ હૈ ઘાતિક કર્મ। ઉસસે જો દૂર હટ જાતા હૈ વહ 'લવાયસકકી' કહલાતા હૈ। ચારહ પ્રકાર કે તપશ્ચરણ મેં જો સદા નિરત રહતા હૈ વહ 'શ્રમણ' કહા જાતા હૈ। ભગવાન્ મહાવીર જન ગુણોં સે વિમૂષિન હૈં। વે પાત્ર કા વિચાર કરકે સાધુઓં કે લિયે પાંચ મહાવ્રતોં કા, શ્રાવકોં કે લિયે પાંચ અણુવ્રતોં કા પ્રાણાતિપાત આદિ અથવા મિથ્યાત્વ આદિ પાંચ આસ્રવોં કા, સત્તરહ પ્રકાર કે સંયમ કા, પૂર્ણ શ્રામણ્ય મેં વિરતિ અર્થાત્ પાપમય કૃત્યોં સે નિવૃત્તિ કા ઉપદેશ દેતે હૈં। 'ચ' શબ્દ સે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, નિર્જરા ઓર મોક્ષ કા બી ઉપદેશ દેતે હૈં।

આદ્રક ગોશાલક સે કહતે હૈં-એસા મેં આદ્રક કહતા હૂં।

આશય ગ્રહ હૈં કી તીર્થં કર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વયં ચારિત્ર કા પાલન કરતે હૈં ઓર જનસમૂહ મેં સાધુઓં કે લિયે પાંચ મહાવ્રતોં કા

ટીકાર્થ-લવનો અર્થ ઘાતિયા કર્મ છે. તેનાથી જે દૂર ખસી બચ તે 'લવાયસકકી' કહેવાય છે. જર પ્રકારના તપશ્ચરણમાં જે સદા રત રહે છે. તે શ્રમણ કહેવાય છે. ભગવાન્ શ્રી મહાવીર આ શુભેાધી શેભાયમાન છે. તેઓ પાત્રનો વિચાર કરીને સાધુઓને પાંચ મહાવ્રતોનો તથા શ્રાવકો માટે પાંચ અણુવ્રતોનો અને પ્રાણાતિપાત વિગેરે અથવા મિથ્યાત્વ વિગેરે પાંચ આસ્રવોનો સત્તર પ્રકારના સંયમનો પૂર્ણ શ્રામણ્યમાં વિરતિ અર્થાત્ પાપમય કૃત્યોથી નિવૃત્તિનો ઉપદેશ આપે છે. 'ચ' શબ્દથી જીવ, અજીવ, પુણ્ય નિર્જરા, અને મોક્ષનો પણ ઉપદેશ આપે છે.

આદ્રકમુનિ વિશેષમાં ગોશાલકને કહે છે કે-આ પ્રમાણે હું આદ્રક કહું છું.

કહેવાનો આશય એ છે કે-તીર્થં કર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વયં ચારિત્રનું પાલન કરે છે. અને જનસમૂહમાં સાધુઓ માટે પાંચ મહાવ્રતોનો તથા

કયા બિનસમૂહે સાધુમુદિચ્ય પશ્વમશાવ્રતાનાં શ્રાવકોદ્દેશેન પશ્ચાડ્ગુવ્રતાનામાસ-
પક્ષાં સેવરાણાં પૂર્ણે શ્રામણ્યે વિરતેષ્ઠ નિર્જરામોક્ષાણાં ચોપદેશં દદાતીતિ માવઃ ॥૬॥
અર્થ—સીઓદગં સેવરે વીયકાયં આહાય કમ્મં તેહુ ઇત્થિયાઓ.

एगंतचारिस्सिह अम्हधम्म,

तवस्सिणो णाभिसंमेइ पावं ॥७॥

છાયા—શીતોદકં સેવતાં વીજકાયમ્ આધાકર્મ તથા સ્ત્રિયઃ ।

एकान्तचारिण इहाऽस्मद्धर्मे तपस्विनो नाभिसमेति पापम् ॥७॥

અન્યવાર્થઃ—મો આર્દ્રક ! (એગંત ચારિસ્સિહ) એકાન્તચારિણ ઇહ (તવ-
સ્સિણો) તપસ્વિનઃ—તપશ્વરણશીલસ્ય (અમ્હ ધમ્મે) અસ્મદ્ધર્મે ‘સીઓદગં’ શીતો-
તથા શ્રાવકો’ કે લિષ્ટ પાંચ અણુવ્રતો’ કા ઓર આશ્રવ, સંવર વિરતિ,
નિર્જરા એવં મોક્ષે કા ઉપદેશ કરતે હૈ ॥૬॥

‘સીઓદગં સેવર વીયકાયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—ગોશાલક કહતે હૈ—હે આર્દ્રક ! ‘એગંતચારિસ્સિહ—
એકાન્તચારિણ ઇહ’ જો પુરુષ એકાન્ત ચારી ઓર ‘તવસ્સિણો—તપસ્વિનઃ’
તપસ્વી હૈ ‘અમ્હધમ્મે—અસ્મદ્ધર્મે’ વહુ હમારે ધર્મ કે અનુસાર ‘સીઓ-
દગં—શીતોદકં’ શીતલ જલકા ‘વીયકાયં—વીજકાયમ્’ વીજકાયકા
‘આહાય કમ્મં—આધાકર્મિકમ્’ આધાકર્મી આહાર કા ઓર ‘ઇત્થિયાઓ
—સ્ત્રિયઃ’ સ્ત્રિયો કો ‘સેવર—સેવતાં’ સેવન કરતે તો બી ‘પાવં—પાપમ્’
પાપ ‘નાભિસમેહ—નાભિસમેતિ’ નહીં લગતા હૈ ॥ગાં ૭॥

અન્યવાર્થ—ગોશાલક કહતા હૈ—હે આર્દ્રક ! જો પુરુષ એકાન્ત
ચારી ઓર તપસ્વી હૈ, વહુ હમારે ધર્મ કે અનુસાર શીતજલ કા, વીજ-

શ્રાવકો માટે પાંચ અણુવ્રતોનો અને આશ્રવ, સંવર, વિરતિ, નિર્જરા અને
મોક્ષનો ઉપદેશ આપે છે. ॥ગાં ૬॥

‘સીઓદગં સેવર વીયકાયં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—ગોશાલક કહે છે.—હે આર્દ્રક ! ‘એગંતચારિસ્સિહ—એકાન્ત-
ચારિણ ઇહ’ જે પુરુષ એકાન્તચારી અને ‘તવસ્સિણો—તપસ્વિનઃ’ તપસ્વી છે.
‘અમ્હ ધમ્મે—અસ્મદ્ધર્મે’ તે અમારા ધર્મ પ્રમાણે ‘સીઓદગં—શીતોદકમ્’ ઠંડા
પાણીનું ‘વીયકાયં—વીજકાયમ્’ વીજ કાયનું ‘આહાય કમ્મં—આધાકર્મિકમ્’ આધા-
કર્મી આહારનું અને ‘ઇત્થિયાઓ—સ્ત્રિયઃ’ સ્ત્રિયોનું ‘સેવર—સેવતાં’ સેવન કશે
છે, તે પણ ‘પાવં—પાપમ્’ પાપ ‘નાભિસમેહ—નાભિસમેતિ’ લાગતું નથી ॥ગાં ૭॥

અન્યવાર્થ—ગોશાલક આર્દ્રકનુનિને કહે છે કે—હે આર્દ્રક ! જે પુરુષ
એકાન્તચારી અને તપસ્વી છે. તેઓ આપણા ધર્મ પ્રમાણે ઠંડા પાણીનું

સમયાચ્છેદોચિની ટીકા દ્વિ. યુ. અ. ૧ આર્દ્રકુનેગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૫૮૧

દકમ્ (સેવડ) સેવતામ્ (બીજકાચ) બીજકાચમ્ (આહાયકમ્) આધાકર્મિકં તથા—(ઈતિયાત્રો) સ્ત્રિયઃ—સ્ત્રીઃ સેવમાનસ્યાપિ (પાવં) પાપમ્ (નામિસમેઈ) નામિસમેતિ—પાપં ન ભવતીતિ ॥૭૥॥

ટીકા—ગોશાલકઃ કયયતિ—ત્વયેદમુક્તં યત્પરાર્થં મવૃત્તસ્યાશોકાદિમાતિ-
હાર્યપરિગ્રહઃ શિષ્યાદિપરિકરઃ ધર્મદેશના ન દોષાય યથા તથા—મમ મતેડપિ પત-
ચ્છીતોદકાદિમોજનં ન દોષાયેતિ, ‘સીમોદગં’ શીતોદકમ્ ‘બીજકાચં’ બીજકાચ-
મપિ ‘આહાયકમ્’ આધાકર્મિકં મોજનમ્, તથા—‘ઈતિયાત્રો’ સ્ત્રિયઃ—સ્ત્રીઃ ‘સેવડ’
સેવતામ્—એનાં નિષેવણં કુર્વન્તપિ ‘એગંતચારિસ્સિદ્ધ’ એકાન્તચારિણઃ—એકાકિ-
નિહારિણઃ, ‘તપસ્વિણો’ તપસ્વિનઃ—પરિવ્રાજકસ્ય ‘અમ્હધમ્મે’ અસ્મદ્ધર્મે ‘પાવં’
પાપમ્ ‘નામિસમેઈ’ નામિસમેતિ—ન લગતિ । इत्थं गोशालकः स्वधर्मसिद्धान्तं

કાચ કા, આધાકર્મી ‘આહાર કા ઓર સ્ત્રિયોં કા સેવન કરે તો મી
ઉસે પાપ નહીં લગતા । ॥૭૬॥

ટીકાર્થ—ગોશાલક બોલા તુમ્હારા કથન હૈ કિ જો ચીતરાગ હૈ
એવં પરહિત કે લિપ્ત પ્રવૃત્ત હૈ, ઉસકે લિપ્ત અશોક વૃક્ષ આદિ પરિગ્રહ,
શિષ્યાદિ પરિવાર તથા ધર્મોપદેશ કરના દોષ કા કારણ નહીં હૈ, इसी
प्रकार हमारे मत में सचित्त जल का सेवन, बीजकाच का भक्षण,
आधाकर्मिक आहार तथा स्त्रियों का सेवन करने वाला भी एकान्त-
चारी और तपस्वी पाप का भागी नहीं होता है ।

ગોશાલક આર્દ્રક કો અપના મત ચતલાતા હુઆ કહતા હૈ—અહો
આર્દ્રક ! હમારા યહ સિદ્ધાન્ત હૈ કિ જો તપસ્વી હૈં ઓર એકાન્તચારી

બીજકાચનું આધાકર્મી આહારનું અને સ્ત્રિયોનું સેવન કરે તો પશુ તેને
પાપ લાગતું નથી, ॥૭૬॥

ટીકાર્થ—ગોશાલકે કહ્યું—તમરું કહેવું છે કે—એઓ વીતરાગ છે,
અને પરહિત માટે સદા પ્રવૃત્ત છે; તેઓને માટે અશોકવૃક્ષ વિગેરે પરિગ્રહ
શિષ્ય વિગેરે પરિવાર તથા ધર્મનો ઉપદેશ કરવો તે દોષનું કારણ નથી.
એજ પ્રમાણે અમારા મત પ્રમાણે સચિત્ત પાણીનું સેવન, બીજકાચનું ભક્ષણ,
આધાકર્મિક આહાર તથા સ્ત્રિયોનું સેવન કરવાવાળા પશુ એકાન્તચારી અને
તપસ્વી પાપના ભાગી થતા નથી.

ગોશાલક આર્દ્રકને પોતાનો મત બતાવતાં કહે છે કે—અહો આર્દ્રક !
અમારો આ સિદ્ધાન્ત છે કે—એ તપસ્વી હોય છે, અને એકાન્તચારી હોય છે,

૫૮૨

સ્વચ્છતાસ્થિતિ

પદર્શયતિ-આર્દ્રકં પ્રતિ, મોઃ । મદીય ષ્વ તિદ્વાન્તઃ, યી હિ તપસ્વી એકાન્ત-
ચારી સ યદિ શીતજલસ્ય બીજકન્દાદીનાં સ્ત્રીણામપિ ઉપભોગં કરીતિ, તદાઽપિ
તસ્ય પાપકર્મબન્ધો ન જાયતે ઇતિ ॥૭॥

મૂળમ્-સીઓદયં વા તદ્દહવીયકાયં આહાયકસ્મં તદ્દં ઇત્થિયાઓ.

एषां जं जाणं पडिसेवमाणा अंगारिणो अस्समणा भवन्ति॥

છાયા--શીતોદકં વા તથા બીજકાયમ્ આધાકર્મ તથા સ્ત્રિયઃ ।

एतानि जानीहि पतिसेवमाना अंगारिणो अधमणा भवन्ति ॥८॥

અન્વયાર્થઃ--(સીઓદયં) શીતોદકમ્ (તદ્) તથા (વીયકાયં) બીજકાયમ્-
સચિત્તબીજયુક્તં વનસ્પતિકાયમ્ (તદ્) તથા (આહાયકસ્મં) આધાકર્મ (તદ્) તથા
હે વદ્ધ યદિ શીતલ જલ કા બીજ કન્દ આદિ કા યહાં તક કિ સ્ત્રિયો
કા મી ભોગ કરે તો મી ઉસે પાપકર્મ નહીં બંધતા ॥૭॥

‘સીઓદયં વા તદ્દહવીયકાયં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘સીઓદયં-શીતોદકમ્’ જો શીતલ જલકા ‘તદ્-તથા’
તથા ‘વીયકાયં-બીજકાયમ્’ બીજકાયકા અર્થાત્ સચિત્ત બીજો વાળી
વનસ્પતિકાયકા ‘તદ્-તથા’ તથા ‘ઇત્થિયાઓ-સ્ત્રિયઃ’ સ્ત્રિયો કા
‘एषां-एतानि’ इन सबका ‘पडिसेवमाना-प्रतिसेवमानाः’ सेवन करते
हैं वे चाहे तप करते हो अथवा न करते हो किन्तु ये ‘अंगारिणो-अंग-
रिणः’ गृहस्थही है । ‘अस्समणा-अधमणाः’ वे भ्रमण नहीं हो सकते ।
‘जाणं-जानीहि’ इस बातको समझलो यह गोशालकके प्रति आर्द्रक
का कथन है ॥८॥

अन्वयार्थ--जो शीतल जल का, बीजकाय का अर्थात् सचिस्स

ते को ठंडा पाणीनुं बीजकाय आदिनुं એટલા સુધી કે સ્ત્રિયોનું પશુ સેવન
કરે તો પશુ તેને પાપકર્મનો બંધ થતો નથી. ॥૭॥

‘સીઓદયં વા તદ્દહવીયકાયં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘સીઓદયં-શીતોદકમ્’ શીતલ જલ ‘તદ્-તથા’ તથા ‘વીય-
કાયં-બીજકાયમ્’ બીજકાય અર્થાત્ સચિત્ત બી વાળી વનસ્પતિ ‘તદ્-તથા’
‘ઇત્થિયાઓ-સ્ત્રિયઃ’ સ્ત્રિયો ‘एषां-एतानि’ આ બધાનું ‘‘પડિસેવમાના-પ્રતિસે-
વમાનાઃ’’ સેવન કરે છે. તેઓ આજે તો તપ કરતા હોય અથવા ન કરતા
હોય, પરંતુ તેઓ ‘अंगारिणो-अंगारिणः’ ગૃહસ્થ જ છે. ‘अस्समणा-अधमणाः’
તેઓ ભ્રમણ થઈ શકતા નથી. ‘जाणं-जानीहि’ આ વાત સમજ લો. આ
गोशालक अर्थात् आर्द्रकनुं કથન છે. ॥૭॥

अन्वयार्थ--એઓ શીતલ જલનું બીજકાયનું અર્થાત્ સચિત્ત બીવાળી

સમયાર્યબોધિની ટીકા ત્રિ. યુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિઃ ૫૮૩

(इति यथाग्रो) स्त्रियः-स्त्रीः (एयाइं) एतानि (पडिसेवमाणा) प्रतिसेवमानाः-एतेषां सेवनकर्तार स्वयःकारिणोऽकारिणो वा भवन्तु किन्तु एते (अगारिणो) अगारिणो गृहस्था एव । (अस्त्वमणा) अश्रमणाः-न श्रमणाः नैते साधरो भवन्तीति (जाणं) जानीहि-हे गोशालक । इत्यार्द्रकः कथयति ॥८॥ टीका-सुगमा ॥८॥

મૂલપ્ર-સિયા ય વીયોદગહસ્થિયાઓ,

પડિસેવમાણા સમર્ણા ભવંતું ।

अगारिणो वि समर्णा भवन्तु,

‘सेवन्ति उ ते वि तंहृप्पगारं ॥९॥

છાયા--સ્યાચ્ચ વીજોદકસ્ત્રિયઃ પ્રતિસેવમાનાઃ શ્રમણા ભવન્તુ ।

अगारिणोऽपि श्रमणा भवन्तु सेवन्ते तु तेऽपि तथाप्रहारम् । ९॥

बीजों वाली वनस्पति का, आधाकर्मिक आहार का और स्त्रियों का सेवन करते हैं, वे चाहे तप करते हों या न करते हों, किन्तु गृहस्थ ही हैं । वे श्रमण नहीं हो सकते । इस बात को समझ लो यह गोशालक के प्रति आर्द्रक का कथन है ॥८॥ टीका सरल है ॥८॥

‘સિયા ય વીયોદગહસ્થિયાઓ’ इत्यादि ।

शब्दार्थ-फिरसे आर्द्रक मुनि कहते हैं-बीज आदिका सेवन करने वालों की साधुता का निषेध करके अब उस मतमें बाधक युक्ति दिखलाते हैं-‘सियाय-स्याच्च कदाचित् ‘बीयोदगहस्थियाओ-बीजोदकस्त्रियः’ सचित्त बीज सचित्त जल और स्त्रियों का ‘पडिसेवमाणा-प्रतिसेवमानाः’

वनस्पतिनु’ आधाकर्मि’ आहारनु’ અને સ્ત્રિયેનુ’ સેવન કરે છે. તેઓ તપ કરતા હોય અથવા ન કરતા હોય પરંતુ તેઓ ગૃહસ્થ જ છે. તેઓ શ્રમણ થઈ શકતા નથી. એ વાત અમલ હો. આ પ્રમાણે ગોશાલકને આર્દ્રકમુનિએ કહ્યું. ॥૮॥

આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે.

‘સીયા ય વીયોદગહસ્થિયાઓ’ इत्यादि

शब्दार्थ-इरीथी आर्द्रक मुनि बीज विगैरेनु सेवन करवावाणाओना साधुपणुना निषेध करीने डवे ते मतनी बाधक युक्ति अतावे छे. ‘सियाय-स्याच्च’ कदाचित् ‘बीयोदगहस्थियाओ-बीजोदकस्त्रियः’ सचित्त बी सचित्तपाणु, અને સ્ત્રિયેનુ ‘પડિસેવમાણા-પ્રતિસેવમાનાઃ’ સેવન કરવાવાળા પણુ ‘સમર્ણા-

અન્વયાર્થ:—પુનરાર્દ્રકો મુનિ: પાદ-બીજાદ્યુપ્પોત્કારિણાં સાધુત્વં પ્રતિ-
ષિધ્યાડત્ર સાધકાડમાવાન્ દર્શયન્ વાધકમપિ જ્ઞાતે । (સિયાય) સ્યાચ્ચ (ત્રીયોદગ-
શ્તિયાઓ) ત્રીજોદકસ્ત્રિય: ત્રીજં શીતોદકં તથા-સ્ત્રિય: (પટિસેવમાણા) પ્રતિ-
સેવમાના:, एतेषां सेवनकर्तारोऽपि (समणः) भ्रमणा:—પાશ્વરો મચ્ચતુ તૈ: ક્રિમપ-
રાદ્ધમ્ । (તે વિ) તે-ગૃહસ્થા અપિ (તદ્ગ્વગારં) તથાપકારં-શીતોદકાદિકમ્
(સેવંતિ ૩) સેવન્તે ઇવ, यदि शीतोदकादिसेवनकर्तारः साधवो भवेयु स्तदा गृह-
स्था अपि साधवः स्युः । यत उभयोरपि असेव्यसेवनस्य समानत्वात् । अतो
भवत्सिद्धान्तसिद्धसाधुत्वपरिभाषा न समीचीना, गृहस्थेऽपि तस्याः सत्त्वात् । १।

। ટીકા-સુગમા ॥૧॥

સેવન કરને વાલા ઓ 'સમણા-ભ્રમણા:' યદિ સાધુ હો સક્તા હૈ, તો
ગૃહસ્થોં ને કયા અપરાધ ક્રિયા હૈ ? અર્થાત્ 'તે' ઓ સાધુ કયોં ન માન
લિયા જાય ? 'તે વિ-તે અપિ' વે ઓ 'તદ્ગ્વગારં-તથાપકારમ્' સચિત્ત
જલ આદિ કા 'સેવંતિ ૩-સેવન્તે ઇવ' સેવન કરતે હૈં । જય સચિત્ત
જલ ઓર સ્ત્રીકા દોનોં હી સેવન કરતે હૈં, તો સાધુ ઓર ગૃહસ્થ મેં
અંતર હી ક્યારહા એસા માનને પર તો સબ ગૃહસ્થ ઓ સાધુ હી કહલાએંગે
કયોંકિ વહ યુક્તિ, ગૃહસ્થ મેં ઓ ઘટિત હોતી હૈ । ૧।

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ બીજ આદિ કા સેવન કરને વાલોં કી
સાધુતા કા નિષેધ કરકે અથ્ ઉસ મત મેં વાધકયુક્તિ દિશ્વલાતે હૈં—
સચિત્ત બીજ, સચિત્ત જલ ઓર સ્ત્રિયોં કા સેવન કરને વાહે ઓ યદિ
સાધુ હો સક્તે હો તો ગૃહસ્થોં ને કયા અપરાધ ક્રિયા હૈ ? 'તે' ઓ સાધુ
કયોં ન માન લિયા જાય ? વે ઓ સચિત્ત જલ આદિ કા સેવન

ભ્રમણા: જો સાધુ બની શકતા હોય, તો ગૃહસ્થોએ શો અપરાધ કર્યો છે ?
અર્થાત્ તેઓને પણ સાધુ કેમ ન માનવા ? 'તેવિ-તેડપિ' તેઓ પણ 'તદ્ગ્વ-
ગારં-તથાપકારમ્' સચિત્ત પાણી વિગેરેનું 'સેવંતિ ૩-સેવન્તે ઇવ' સેવન
કરે જ છે. જ્યારે સચિત્તપાણી અને સ્ત્રિયેનું સેવન આ બન્ને કરે છે, તો
પછી સાધુ અને ગૃહસ્થમાં શો ફરક છે ? આમ માનવાથી તો બધા ગૃહસ્થો
પણ સાધુ જ કહેવાશે. તેથી જ આપે સાધુની જે વ્યાખ્યા કરી છે, તે બરો-
બર નથી. કેમકે તે ગૃહસ્થોમાં પણ ઘટે છે. ॥ગા.૦૬॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ બીજ વિગેરેનું સેવન કરવાવાળા સાધુ-
પણનો નિષેધ કરીને હવે તે મતના ખંડનની યુક્તિ બતાવે છે. સચિત્ત
બીજ સચિત્તજલ અને સ્ત્રિયેનું સેવન કરવાવાળા પણ જો સાધુ થઈ
શકતા હોય તો ગૃહસ્થોએ શું અપરાધ કર્યો છે ? તેઓને પણ સાધુ કેમ

સુખ્યાચ્છેદોષિની ટીકા ટિ. શુ. અ. ૬ આદ્રકમુનેગોશાલકસ્ય સંવાદિન૦ ૫૭૫

મૃષ્મ—જે યાવિ વીયોદગમોદ્ભિક્સૂ,

ભિક્ષ્વં વિહિં જાયંતિ જીવિયટ્ટી.

તે ણાહસંજોગમવિ વ્પહાય કાયોવગા ણંતકરો ભવંતિ ॥૧૦

છાયા— યે ચાપિ વીજોદકમોજિમિથ્થવો, મિક્ષાવિધિં યાન્તિ જીવિતાર્થિનઃ ॥

તે જ્ઞાતિસંયોગમપિ પ્રહાય, કાયોપગા નાન્તકરા ભવન્તિ ॥૧૦

તો કરતે હૈં । જય સચિત્ત જલ ઓર સ્ત્રી કા સેવન દોનોં હી કરતે હૈં
તો સાધુ ઓર ગૃહસ્થ મેં અન્તર હી કયા રહા ? એસા માનને પર તો
સબ ગૃહસ્થ સ્ત્રી સાધુ હી કહલાયેંગે । અતએવ આપને સાધુ કી જો
પરિભાષા કહી હૈ, વહ ઠીક નહીં હૈ, ક્યોંકિ વહ ગૃહસ્થ મેં સ્ત્રી
ઘટિત હોતી હૈ ॥૧॥ ટીકા સરલ હી હૈ ॥૧॥

‘જે યાવિ વીયોદગમોદ્ભિક્સૂ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ— આદ્રક મુનિ પુનઃ કહતે હૈં—જે યાવિ—યે ચાપિ’ જો
‘મિક્સૂ—મિક્ષુઃ’ મિક્ષુ હોકર સ્ત્રી ‘વીયોદગમોદ્—વીજોદકમોજિનઃ’
સચિત્ત વીજ એવં સચિત્ત જલકા સેવન કરતે હૈ, ઓર ‘જીવિયટ્ટી—
જીવિતાર્થિનઃ’ જીવનનિર્વાહકે લિપ ‘મિક્ષ્વં વિહિં જાયંતિ—મિક્ષાવિધિ-
યાન્તિ’ મિક્ષાવૃત્તિ કરતે હૈં ‘તે ણાહસંજોગમવિ વ્પહાય—તે જ્ઞાતિ
સંયોગમપિ પ્રહાય’ વે અપને જ્ઞાતિ જનોં ઘન્યુ, યાન્થવોં કે સંપર્ક કો
ત્યાગકરકે સ્ત્રી ‘કાયોવગા—કાયોપગાઃ’ અપની કાયાકા હી પોષણ કરતે

માની લેવામાં ન આવે ? તેઓ પણ સચિત્ત જલ સ્ત્રી વિશેષતઃ સેવન કરે છે.
તો સાધુ અને ગૃહસ્થ બન્ને સચિત્ત જલ અને સ્ત્રીયોત્તુ સેવન કરતા હોય તો
સાધુ અને ગૃહસ્થમાં શે ફેર છે ? જો એમ જ માનવામાં આવે તો સઘણ
ગૃહસ્થો પણ સાધુ જ કહેવાશે. તેથી જ આપે સાધુની જે પરિભાષા કહી
છે તે ખરોખર નથી. કેમકે તે ગૃહસ્થોમાં પણ ઘટિત થાય છે. ॥૬॥

ટીકાર્થ સરલ જ છે. તેથી અલગ બતાવેલ નથી.

‘જે યાવિ વીયોદગમોદ્ભિક્સૂ’ ઈત્યાદિ

શબ્દાર્થ— ફરીથી આદ્રક મુનિ કહે છે કે—‘જે યાવિ—યે ચાપિ’ જે ‘મિક્સૂ
મિક્ષુઃ’ મિક્ષુ થઈને પણ ‘વીયોદગમોદ્—વીજોદકમોજિનઃ’ સચિત્ત સ્ત્રી અને
સચિત્ત પાણીતુ સેવન કરે છે, અને ‘જીવિયટ્ટી—જીવિતાર્થિનઃ’ એવન વિવાહ
કરવા માટે ‘મિક્ષ્વં વિહિં જાયંતિ—મિક્ષાવિધિં’ મિક્ષાવૃત્તિ કરે છે, ‘તે ણાહ
સંજોગમવિ વ્પહાય—તે જ્ઞાતિસંયોગમપિ પ્રહાય’ તેઓ પોતાના સાતિજનો, સહુ
બાંધવોના સંપર્કનો ત્યાગ કરીને પણ ‘કાયોવગા—કાયોપગાઃ’ પોતાના શરીરતુ

અન્વયાર્થઃ—પુનરાર્દ્રકો મુનિઃ પ્રાહ—(જે યાત્રિ) યે ચાપિ, ચ શબ્દસ્ત્વર્થે, તથા ચ યે તુ (મિશ્રુ) મિશ્રવઃ, યે સાધુવેષં પરિગૃહ્યાઽપિ (બીયોદગમોહ) બીજોદકમોજિનો ભવન્તિ, તથા—(જીવિયદ્વી) જીવિતાર્થિનઃ—ઉદરમ્ભરયઃ (મિશ્રવં વિદિ-જાયંતિ) મિશ્રાવિદિ યાન્તિ, યે ભૂસ્વાઽપિ સાધવઃ વીજકાયાન્ શીતોદકાદિકં સેવન્તે તથોદરપોષણાય મિસાવૃત્તિં કુર્વન્તિ । તે (નાહસંજોગમત્રિપદાય) તે પૂર્વોક્તકર્મનિશ્ચિતઃ સ્વીકીયદ્વાતિવંધુવાન્ધવાનાં કર્મકરાઃ સંયોગં પ્રદાયાઽપિ-પરિચર્યાઽપીતિ । (કાયોવગા) કાયોવગાઃ—સ્વદેહવેપોષણેષુ વ્યગ્રમાનસાઃ (ળંત-કરા ભવંતિ) નાન્તકારા ભવન્તિ—ઉદરમ્ભરયો લોકે કર્મણાં ન વિનાશકા, ભવન્તિ અન્તકરા ન ભવન્તીતિ ॥૧૦॥ટીકા—સુગમા ॥૧૦॥

શ્લોક—इमं वयं तु तुम पाउकुवं पावाइणो गरिहंसि सव्वपेव ।

पावाइणो पुढो किट्ठयंता सयं सयं 'दिट्ठिं कैरेति पाउं । ११ ।

વાળે હૈં એસે મિશ્રાજીવી-પેટૂ અપને કર્મોં કા 'ળંતકરા ભવંતિ-નાન્તકરા ભવન્તિ' અન્ત નહીં કર સકતે હૈં ઔર ન उनके जन्म मरणका ही अन्त आसकता है ॥૧૦॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ પુનઃ કહતે હૈં-જો મિશ્રુ હોકર મી સચિત્ત બીજ ઔર સચિત્ત જલ કા સેવન કરતે હૈં ઔર જીવનનિર્વાહ કે હિંચ મિશ્રાવૃત્તિ કરતે હૈં, વે અપને જ્ઞાતિજનોં, એવં આત્મીય બન્ધુ-વાત્સલ્યોં કે સંપર્ક કો ત્યાગ કરકે મી અપને કાય કા હી પોષણ કરને વાળે હૈં એસે મિશ્રાજીવી-પેટૂ અપને કર્મોં કા અન્ત નહીં કર સકતે ઔર ન उनके जन्म-मरणका ही अन्त आ सकता है ॥૧૦॥ટીકા સરલ હૈ ॥૧૦॥

જ પોષણ કરવાવાળા છે. આત્મા ભિક્ષાજીવી-પેટભરા પોતાના કર્મોના 'ળંતકરા ભવંતિ-નાન્તકરા ભવન્તિ' અંત કરી શકતા નથી. તથા તેમના જન્મ મરણનો અંત કરી શકતા નથી. ॥૧૦૧॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ફરીથી કહે છે કે—જે ભિક્ષુક થઈને સચિત્ત બીજ અને સચિત્ત જલનું સેવન કરે છે. અને જીવન નિર્વાહ માટે ભિક્ષા વૃત્તિ કરે છે. તેઓ પોતાના જ્ઞાતિજનો અને આત્મીય બંધુ બાંધવોના સંપર્કને છોડીને પણ પોતાના શરીરનું જ પોષણ કરવા વાળા છે. એવા ભિક્ષાજીવી પેટભરા પોતાના કર્મોના અંત કરી શકતા નથી. તેમજ પોતાના જન્મમરણનો પણ અંત કરી શકતા નથી. ॥૧૦॥

આ આપના ટીકાથી અન્વયાર્થ પ્રમાણે છે. બેથા અલગ આપેલ નથી.

સમયાર્થેવોચિની ટીકા દિ. મુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૫૮૬

છાયા—ઈમાં વાચં તુ ત્વં પ્રાદુષ્કુર્વન્ પ્રવાદિનો ગર્હસે સર્વાનેવ ।

પ્રવાદિનઃ પૃથક્ કીર્તયન્તઃ સ્વકાં સ્વકાં દષ્ટિ કુર્વન્તિ પ્રાદુઃ ॥૧૧૪॥

અન્વયાર્થઃ—ગોશાલકઃ—આશ્વિપન્ કથયતિ—મોઃ આર્દ્રકમુને । બીજોદકાદિ સેવમાના ન મુચ્યન્તે અપિતુ વચ્ચનમાજઃ, इति विकल्पमानः सर्वानेव शास्त्रकृतो निन्दसि । (इमं वयंतु) इमां वाचं तु (पाउकुर्वं) प्रादुष्कुर्वन्—वद्विष्णाकाश्यं नयन् (तुम) त्वम् (सच्च एव) सर्वानेव (पावाइणो) प्रवादिनः—प्रावादुकान्—शास्त्रकारान्,

‘इमं वयं तु तुम पाउकुर्वं’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—ગોશાલક આક્ષેપ કરતા હુઆ કહતા હૈ—હે આર્દ્રક મુનિ ! સચિત્ત જલ ઓર ધીજ આદિકા સેવન કરનેવાલે મુક્તિ પ્રાપ્ત નહીં કરતે, કિન્તુ કર્મવન્ધકે બાગી હોતે હૈ, ‘इमं वयंतु—इमां वाचं तु’ इस प्रकार कावचन ‘पाउकुर्वं—प्रादुष्कुर्वन्’ कहकर ‘तुम—त्वम्’ तुम ‘सच्चएव—सर्वानेव’ सभी ‘पावाइणो—प्रवादिनः’ प्रवादुक अर्थात् विभिन्न शास्त्रों का वर्णन करनेवाले और ज्ञान के आकार जैसे की ‘गरि-हसि—गर्हसे’ निन्दा करते हो, ये शास्त्रकार ‘पुढो—पृथक्’ वे भिन्न भिन्न प्रकार का ‘किदयंता—कीर्तयन्तः’ कथन करते हुए ‘सयं सयं—स्वकीयां स्वकीयां’ अपनी अपनी ‘दिष्टिं—दृष्टिम्’ दृष्टि की ‘पाउकरेति—प्रादुष्कु-र्वन्ति’ प्रकट करते हैं । किन्तु तुमारे इस कथनसे उन सभी पर आक्षेप होता है । इस प्रकार तुमने उच्छ्रूल होकर अनुचित आक्षेप किया है ॥११॥

અન્વયાર્થ—ગોશાલક આક્ષેપ કરતા હુઆ કહતા હૈ—હે આર્દ્રક મુનિ ! ધીજ આદિ કા સેવન કરને વાલે મુક્તિ પ્રાપ્ત નહીં કરતે, કિન્તુ

‘इमं वयं तु तुम पाउकुर्वं’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—ગોશાલક આક્ષેપ કરતાં કહે છે કે—હે આર્દ્રક મુનિ ! સચિત્ત અને જલ બીજ વિગેરેનું સેવન કરવાવાળા મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. પરંતુ કર્મબંધના બાગી થાય છે. ‘इमं वयंतु—इमां वाचं तु’ આ પ્રમાણેનું વચન ‘पाउकुर्वं—प्रादुष्कुर्वन्’ કહીને ‘तुम—त्वम्’ તમે ‘सच्च एव—सर्वानेव’ બધાજ ‘पावाइणो’ બધા પ્રાદુક અર્થાત્ જૂઠા જૂઠા શાસ્ત્રોનું વર્ણન કરવાવાળા, અને જ્ઞાનની ખાણરૂપ છે, તેઓની ‘गरिहसि—गर्हसे’ નિંદા કરે છે. આ શાસ્ત્રકારો ‘पुढो—पृथक्’ તેઓ જૂઠા જૂઠા ‘किदयंता—कीर्तयन्तः’ કથન કરતા થકા ‘सयं सयं—स्वकीयां स्वकीयां’ પોતા પોતાની ‘दिष्टिं—दृष्टिम्’ દૃષ્ટિને ‘पाउकरेति—प्रादुष्कु-र्वन्ति’ પ્રગટ કરે છે, પરંતુ તમારા આ કથનથી તે બધા પર આક્ષેપ આવે છે. આ રીતે તમે ઉન્નતબલ પણાથી અયોગ્ય આક્ષેપ કર્યો છે ॥ગા||૦૧૧॥

અન્વયાર્થ—ગોશાલક આક્ષેપ પૂર્વક કહે છે—હે આર્દ્રક મુનિ બી વિગે-રેનું સેવન કરવાવાળા મુક્તિ મેળવી શકતા નથી. પરંતુ કર્મબંધના બાગી

૫૬૬

સ્વકૃતાશ્વર્ય

(ગરિહસિ) ગર્હસે-નિન્દસિ-સર્વેષાં નિન્દાવચનં વદસિ, (પાવાણો) પ્રવાદિનઃ-પ્રવાહકાસ્તૃષ્ઠાં તોર્થકરાસ્તૃષ્ઠાં સ્વર્ણનમદિન્ના તત્તજ્ઞાનાકારાઃ (પુઠો) પૃથક્-પૃથક્ (કિદ્યંતા) કીર્તયન્તઃ-કથયન્તઃ (સયં સયં) સ્વકીયાં સ્વકીયામ્ (દિદ્ધિં) દિદ્ધિમ્ (યાઠકરેતિ) પાદુકુર્વન્તિ-સ્વસ્વસિદ્ધાન્તાન્ દર્શયન્તઃ તેષાં શ્રેષ્ઠત્વં વર્ણ-યિત્વાઽપિ ત્વદીય કથનેન તે સર્વે આસિમ્મા ભવન્તિ ! ઇતિ-ઉચ્છૃંક્ષ્ણેન ત્વયાઽ-તદ્વચનં કૃતમિતિ મણ્ડુરાક્ષેપઃ ॥૧૧॥

મૂલ્ય-તે અન્નમન્નસ્સં ડ ગૌરહમાણા,

અન્નવાંતિ મો સમણા માહણા ય ।

સતો ય અર્થી અસતો ય ણર્થી,

ગર્હામો 'દિદ્ધિં' ણં ગર્હામો 'કિંચિ ॥૨૨॥

છાયા-તેઽન્યોઽન્યસ્ય તુ ગર્હમાણા આલયાન્તિ મોઃ શ્રમણા માહનાશ્ચ ।

સ્વત્ત્વાઽસ્તિ અસ્વતથ નાસ્તિ, ગર્હામહે દદ્ધિં ન ગર્હામહે કિંચિત્ ॥૨૨॥

કર્મબન્ધ કે 'માગી' હોતે હૈં, હસ પ્રકાર કહકર તુમ સમી 'શાસ્ત્રકારો' કી નિન્દા કર રહે હો । સમી પ્રવાહુક અર્થાત્ જો વિભિન્ન શાસ્ત્રોં કા વર્ણન કરને વાલે ઓર જ્ઞાન કે આકર હૈં વે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાર કા કથન કરતે હુએ અવની દટ્ટિ પ્રકટ કરતે હૈં । કિન્તુ તુમ્હારે હસ કથન સે ડન સમી પર આક્ષેપ હોતા હૈં ! હસ પ્રકાર તુમને ઉચ્છૃંક્ષ્ણ હો કર અનુચિત આક્ષેપ કિયા હૈં ॥૧૧॥ ટીકાર્થ અન્વયાનુસર હૈં ॥૧૧॥

'તે અન્નમન્નસ્સ' રૂપાદિ ।

શબ્દાર્થ-તે સમણા માહણા ય-તે શ્રમણા બ્રાહ્મણાશ્ચ' વે શ્રમણ ઓર માહન 'અન્નમન્નસ્સ-અન્યોઽન્યસ્ય' એક દુમરે કી નિન્દા ઓર

બને છે, આ પ્રમાણે કહીને તમે બધાજ શાસ્ત્રકારોની નિન્દા કરી રહ્યા છે । બધાજ પ્રવાહુક અર્થાત્ બેઆ જૂદા જૂદા શાસ્ત્રોનુ વર્ણન કરવાવાળા અને જ્ઞાનની ખાણ રૂપ છે । તેઓ જુદા જુદા પ્રકારનું કથન કરતા થકા 'પાતપોતાનું' દટ્ટિબિંદુ પ્રગટ કરે છે । પરંતુ તમારા આ કથનથી તેઓ બધા પર આક્ષેપ થાય છે । આ રીતે તમેએ ઉચ્છૃંક્ષ્ણ બની અયોગ્ય આક્ષેપ કરેલ છે । ॥૧૧॥

આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે । તેથી અલગ આપેલ નથી ।

'તે અન્નમન્નસ્સ' રૂપાદિ

શબ્દાર્થ-તે સમણા માહણા ય-તે શ્રમણા બ્રાહ્મણાશ્ચ' તે શ્રમણો અને માહનો 'અન્નમન્નસ્સ-અન્યોઽન્યસ્ય' એક બીબાની નિન્દા અને મરફરી કરે છે ।

સૈન્યાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સ્તુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાવનિ ૦ ૫૮૧

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રકો ગોશાલકાપોત્તસ્યતિ-હંદો ગોશાલક ! નાડહં કમપિ નિન્દામિ, અપિ તુ માધ્યસ્થ્ય માસ્થાય નિર્મલદૃષ્ટ્યા વસ્તુસ્થિતિ નિરૂપયામિ । તે દાર્શનિકાઃ સ્વમતં પુણ્યન્ત સ્તુષ્યન્તો નિન્દન્તિ પરાન્, તદાયશાસ્ત્રાન્તઃપાતિ તત્કથનમેવ દર્શયામિ । ૮૬૫—

હંસી કરતે હૈં ‘વ-તુ’ કિન્તુ ‘ગરહમાણા-ગર્હમાણાઃ’ નિન્દા કરતે હુપ ‘અક્ષંતિ-આહ્યાન્તિ’ વે કહને હૈં કિ ‘સતો ય અત્થિ-સ્વતઃસ્થિતિ’ મૈરે દર્શન મૈં પ્રતિપાદિત અનુષ્ઠાન સે હી ધર્મ ઓર મોક્ષ હોતા હૈં ‘અસતો ય નત્થિ-અસ્થતઃ સ્થ નાસ્તિ’ દુસરોં કે દર્શનોં મૈં કથિત અનુષ્ઠાનસે ધર્મ અથવા મોક્ષ નહીં હોતા હૈં । ‘ગરહામો વિટ્ટિ-ગર્હામહે દૃષ્ટિમ્’ હમ ડનકી ડસ એકાન્તદૃષ્ટિ કી ગર્હીં કરતે હૈં પદાર્થ સત્ હી હૈં યા નિત્ય હી હૈં, હયાદિ એકાન્તવાદકી નિન્દા કરતે હૈં । હસકે સિવાય ઓર કયા કહતે હૈં ? જો ઓ કોઈ એકાન્ત દૃષ્ટિ કા અવલમ્બન કરકે વસ્તુસ્વરૂપ કા પ્રતિપાદન કરતા હૈં, ડસકા પ્રતિપાદન યથાર્થ નહીં હૈં । એસા હમ કહતે હૈં । ‘જ ગરહામો કિંચિ-ન ગર્હામહે કિંચિત્’ હસમેં કિસી કી નિન્દા નહીં હૈં ॥૧૨॥

અન્વયાર્થ:—વે શ્રમણ ઓર માહન એક દુસરે કી નિન્દા ઓર હંસી કરતે હૈં । વે કહતે હૈં કિ મૈરે દર્શન મૈં પ્રતિપાદિત અનુષ્ઠાન સે હી ધર્મ ઓર મોક્ષ હોતા હૈં, દુસરોં કે દર્શનોં મૈં કથિત અનુષ્ઠાન સે ધર્મ

‘વ-તુ’ પરંતુ ‘ગરહમાણા-ગર્હમાણાઃ’ નિન્દા કરતા થકા ‘અક્ષંતિ-આહ્યાન્તિ’ તેઓ કહે છે કે-‘સતો ય અત્થિ-સ્વતઃસ્થિતિ’ મારા દર્શનમાં પ્રતિપાદન કરેલ અનુષ્ઠાનથી જ ધર્મ અને મોક્ષ થાય છે. ‘અસતો ય નત્થિ-અસ્થતઃ સ્થ નાસ્તિ’ બીજાઓના દર્શનોમાં કહેલા અનુષ્ઠાનથી ધર્મ અથવા મોક્ષ મળતો નથી. ‘ગરહામો વિટ્ટો-ગર્હામો દૃષ્ટિમ્’ અને તેઓની આ એકાન્ત દૃષ્ટિની નિન્દા કરીએ છીએ. પદાર્થ સત જ છે, અથવા નિત્ય જ છે, વિગેરે એકાન્તવાદની નિન્દા કરીએ છીએ. આ શિવાય બીજું શું કહીએ છીએ ? જે કોઈ એકાન્ત દૃષ્ટિનું અવલમ્બન કરીને વસ્તુ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે, તેઓનું પ્રતિપાદન યથાર્થ નથી. એ પ્રમાણે હું કહું છું. ‘જ ગરહામો કિંચિ-ન ગર્હામહે કિંચિત્’ આમાં કોઈની પણ નિન્દાનો ભાવ નથી. ॥ગા ૧૨॥

અન્વયાર્થ:—તે શ્રમણ અને પ્રાજ્ઞણ પરસ્પર એક બીજાની નિન્દા અને મસ્કરી કરે છે. તેઓ કહે છે કે-મારા શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદિત કરેલ અનુષ્ઠાનથી જ ધર્મ અને મોક્ષ થાય છે. બીજાઓના શાસ્ત્રોમાં કહેલા અનુષ્ઠાનોથી ધર્મ

૫૧૦

સુનકતાકથન

‘નેત્રે નિરીક્ષ્ય વિઘ્નકષ્ટકકીટકૂટાન્, સમ્યક્પથા વ્રજતિ તાત્ પરિહૃત્ય દુરાત્ ।

કુક્ષાતકુત્સિતકુપાર્ગકુદૃષ્ટદોષાંસ્તાંસ્તાન્ વિચારણપરસ્ય પરાઽપવાદઃ ॥૧॥

યા મોક્ષ નહીં હોતા । હમ્ ઉનકી હસ એકાન્ત દૃષ્ટિ કી ગર્હી કરતે હૈ । પદાર્થ સત્ હી હૈ ? અથવા નિત્ય હી હૈ હત્યાદિ એકાન્તવાદ કી નિન્દા કરતે હૈ, હસકે સિવાય ઓર હમ કયા કહતે હૈ ? જો બી કોઈ એકાન્ત દૃષ્ટિ કા અવલમ્બન કરકે વસ્તુસ્વરૂપ કા પ્રતિપાદન કરતા હૈ, હસકા પ્રતિપાદન યથાર્થ નહીં હૈ, એસા હમ કહતે હૈ । હસમેં કિસીકી નિન્દા નહીં હૈ ॥૧૨॥ સુગમ હોને સે ટીકાર્થ નહીં દિયા હૈ ॥

ભાવાર્થ—આર્દ્રક સુનિ મોશાલક કો ઉત્તર દેતે હૈ—હે મોશાલક ! મેં કિસી કી નિન્દા નહીં કરતા, કિન્તુ મધ્યસ્થભાવ ધારણ કરકે, નિર્દોષ દૃષ્ટિ સે સહી વસ્તુસ્થિતિ કો કહતા હું । બે પ્રવાદી હી અપને મત કા પોષણ કરતે હુણ ઓર હસી મેં સંતોષ માનતે હુણ દુસરો કી નિન્દા કરતે હૈ । હનકે શાસ્ત્ર કા કથન દિખલાતે હૈ—

‘નેત્રોં ચાલા પુરુષ અપને નેત્રોં સે સ્વૃદ્ધા કાંટા કીડા ઓર કૂદ કો દેખ કર ઓર હનસે બચ કર અન્હે માર્ગ સે ચલતા હૈ । હસી પ્રકાર યદિ કોઈ પુરુષ મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યાશાસ્ત્ર, મિથ્યામાર્ગ ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિ કે દોષોં કો જાન કર સન્માર્ગ કા આશ્રય લેતા હૈ તો એસા કરના કિસી કી નિન્દા કરના નહીં કહલાતા ।’

કે મોક્ષ થતો નથી, હું તેઓની આ એક તરફી દૃષ્ટિની નિંદા કરું છું પદાર્થ સત્ જ છે. અથવા નિત્ય જ છે. વિગેરે પ્રકારના એકાન્તવાદની નિંદા કરું છું. આ સિવાય બીજું શું કરું છું? જે કોઈ એક-તરફી દૃષ્ટિનું અવલમ્બન કરીને વસ્તુ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરે છે. તેનું તે પ્રતિપાદન યથાર્થ નથી જ તેમ હું કરું છું. આ કથનમાં કોઈની પણ નિંદા નથી જ ॥૧૨॥

ભાવાર્થ—હવે આર્દ્રક સુનિ મોશાલકને ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—હે મોશાલક ! હું કોઈની પણ નિંદા કરતો નથી. પરંતુ મધ્યસ્થ ભાવ ધારણ કરીને નિર્દોષ દૃષ્ટિથી ખરી વસ્તુ સ્થિતિ જ કરું છું. તે પ્રવાદીયો જ પોતાના મતનું પોષણ કરતા થકા અને તેમાં જ સંતોષ માનતા થકા બીજાઓની નિંદા કરે છે. તેઓના શાસ્ત્રનું કથન ખતાવે છે.—

આંખો વાળો પુરુષ પોતાની આંખોથી ખાડા, ટેકરા, કીડા અને કાંકરા વિગેરે જોઈને અને તેનાથી ખચીને સારામાર્ગથી ચાલે છે. એજ પ્રમાણે જો પુરુષ મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યા શાસ્ત્ર, મિથ્યામાર્ગ, અને મિથ્યા દૃષ્ટિના દોષોને જાણીને સન્માર્ગનો આશ્રય લે છે. તો તેમ કરવું તે કોઈની પણ નિંદા કરવી કહી શકાય નહીં.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૬૬૧

ન હિ વસ્તુસ્વરૂપપ્રતિપાદનં નિન્દા કસ્યાડપિ મહાપુરુષસ્ય । સતિ હિ તથા—‘શીતં જલપુષ્પોડગ્નિઃ’ इति तत्त्वकथनमपि निन्दास्पृश्यचनं जायेत, एतत्सर्वमपि सूत्रेण ग्रथ्नाति सूत्रकृत् । ‘ते समणा माहणा य’ ते साधवः श्रमणा माहनाश्च ब्राह्मणाश्च ‘अन्नमन्नस्स’ अन्नोऽन्यस्य—परस्परस्य परस्परमन्यस्याऽन्यो निन्दां हास्यं च कुर्वन्ति । ‘उ’ तु ‘गरहमाणा’ गर्हमाणाः—निन्दन्तः ‘अकस्वति’ आप्द्यन्ति—कथयन्ति । ‘सतो य अत्थी’ स्वतश्चास्ति—मशीयदर्शनोक्ताऽनुष्ठानेन धर्मो मोक्षो वा भवति । ‘असतो य गत्थी’ अस्वतश्च नास्ति, परकीयदर्शनीत्या कर्माऽनुष्ठानेन धर्मादयो न भवन्ति, इति ते कथयन्ति । ‘गरहामो दिट्ठि’ गर्हामहे दृष्टिम्, वयन्तेषामेकान्व-दृष्टिम् । ‘सन्ने’ पदार्थः—निश्च एव वा’ इत्याद्येकान्ता दृष्टि र्मा तामेव केवलं निन्दामः । ‘ण गरहामो किंचि’ न गर्हामहे किञ्चित् । एकान्तदृष्टे निन्दां कुर्मः, नत्वन्यत् किमपि ब्रूमः । वस्तुतस्तु—यस्य कस्याऽपि निरूपणम् एकान्तदृष्टि-मुपशृण्वै सम्भवति । एकान्तदृष्टिमते पदार्थस्वरूपनिरूपणं न सम्भवति इति कथयामो नैतावता कस्यापि निन्दा भवति—इति आर्द्र-कोक्तिः ॥१२॥

ટીકા—સુગમા ॥૧૨॥

મૂલ્મ—‘ઞ કિંચિ રૂપેણ ડમિધારયામો સદિટ્ઠિમંગં તુ કરેમું પાંડં ।

મંગો હંમે કિટ્ઠિયં આરિયંહિ ઐણુત્તરે સપ્પુરિસેહિ અંજું ॥૧૩॥

છાયા—ન કાચ્છન રૂપેણામિધારયામઃ સ્વદૃષ્ટિમાર્ગશ્ચ કુર્મઃ માદુઃ ।

માર્ગોડયં કીર્તિત આર્યૈરનુત્તરઃ સત્પુરુષૈરન્જુઃ ॥૧૩॥

વસ્તુ કે સ્વરૂપ કા પ્રતિપાદન કરના કિસી કી નિન્દા કરના નહીં કહા જાતા હૈ । એસા ન માના જાય તો ‘જલ શીતલ હૈ, અગ્નિ ઉષ્ણ હૈ’ હસ પ્રકાર કી વાસ્તવિકતા કો પ્રકટ કરના ખી નિન્દા કરના કહલાયગા । યહ સહ સૂત્રકારને સૂત્ર કે દ્વારા હી દિલ્લાયા હૈ ॥૧૨॥

‘ઞ કિંચિ રૂપેણ ડમિધારયામો’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ કહતે હૈ—‘કિંચિ-કમપિ’ હમ કિસી શ્રમણ

વસ્તુ સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવું કોઈની પણ નિન્દા કરવી કહેવાય નહીં. એમ માની ન લેવાય કે—‘પાણી ઠંડુ છે, અગ્નિ ગરમ છે,’ આ પ્રમાણેના વાસ્તવિક પણાને બતાવવું તે પણ નિન્દા કરવી તેમ કહેવાશે આ બધું કથન સૂત્રકારે સૂત્રદ્વારા જ બતાવ્યું છે. ॥૧૨॥

‘ઞકિંચિ રૂપેણ ડમિધારયામો’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ કહે છે—‘કિંચિ-કમપિ’ હું કોઈ પણ શ્રમણ

અન્વયાર્થઃ—(કિંચિ) કચ્ચન—કમપિ શ્રમણં માહનં વા (રૂવેણ) રૂપેણ સ્વરૂપેણ—તુગુપ્તિતાઽવગવાજ્ઞાઽવયવોદ્ધાટનેન (ળ અભિધારયામો) ન—નૈવ અભિધાર-
મામઃ—મર્દણાવુદ્ધયા નોદ્ધાટયામઃ કિન્તુ—(મદિદ્દિમગ્ગં તુ) સ્વદદ્દિમાર્ગે તુ—તદધ્યુ-
પમાતં દર્શનં સિદ્ધાન્તમ્ (પાઽકરેમુ) પ્રાદુક્કુર્મઃ—પ્રકાશયામઃ । મોક્ષમાર્ગસ્તુ—(આરિ-
પહિ) આર્યૈઃ (સપ્પુરિસેહિ) સત્પુરુષૈઃ—સન્તથ્થતે પુરુવાસ્તૈઃ સર્વજ્ઞૈઃ—અધર્મદૂર્વર્તિભિઃ
(હમે મગ્ગે) અયં માર્ગઃ—સમ્પગ્દર્શનાદિરૂપઃ (અણુત્તરે) અનુત્તરઃ—ન વિદ્યતે ઉત્તરઃ

અથવા માહન કે 'રૂવેણ-રૂપેણ' રૂપ અથવા વેષની 'ળ અભિધારયામો
—નાભિધારયામઃ' નિંદા નહીં કરતે હૈં ઉમકે અંગ અથવા ઉપાંગ કી
બુરાઈ નહીં કરતે' કિન્તુ 'મદિદ્દિમગ્ગં તુ—સ્વદદ્દિમાર્ગે તુ' કેવલ અપને
દર્શનકા માર્ગે હી 'પાઽકરેમુ—પ્રાદુક્કુર્મઃ' પ્રકાશિત કર રહે હૈં 'હમે
મગ્ગે—અયં માર્ગઃ' વહ સમ્પગ્દર્શન આદિરૂપ માર્ગે 'અણુત્તરે—અનુત્તરઃ'
સર્વોત્તમ હૈ અર્થાત્ પૂર્વાપર વિરુદ્ધ ન હોને કે કારણ તથા જીવાજીવાદિ
પદાર્થ—તત્ત્વો' કી યથાર્થ પ્રરૂપણા કરને કે કારણ અનુત્તર હૈ, કયોંકિ
—વહ 'આરિપહિ—આર્યૈઃ' આર્ય 'સપ્પુરિસેહિ—સત્પુરુષૈઃ' સત્પુરુષો—સર્વજ્ઞો
કે દ્વારા 'અંજૂ કિટ્ઠિયા—અઙ્ગુઃ કીર્તિતઃ' સરલ કહા ગયા હૈ ॥૧૩॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક પુનઃ કહતે હૈં—હમ કિસી શ્રમણ યા માહન
કે રૂપ યા વેષ કી નિન્દા નહીં કરતે । ઉમકે અંગ યા ઉપાંગ કી બુરાઈ
નહીં કરતે । કેવલ અપને દર્શન કા માર્ગે હી પ્રકાશિત કર રહે હૈં ।
વહ સમ્પગ્દર્શન આદિ રૂપ માર્ગે સર્વોત્તમ હૈ અર્થાત્ પૂર્વાપરવિરુદ્ધ ન

અથવા માહનના 'રૂવેણ-રૂપેણ' રૂપ અથવા વેષની 'ળ અભિધારયામો—નાભિ
ધારયામઃ' નિંદા કરતો નથી. તેમના અંગ અથવા ઉપાંગોની બુરાઈ બતાવતો
નથી. પરંતુ 'મદિદ્દિમગ્ગંતુ—સ્વદદ્દિમાર્ગંતુ' કેવળ પોતાના દર્શનના માર્ગે જ
'પાઽકરેમુ—પ્રાદુક્કુર્મઃ' પ્રગટ કરે છું. 'હમે મગ્ગે—અયં માર્ગઃ' આ સમ્પગ્-
દર્શન વિગેરે રૂપ માર્ગે 'અણુત્તરે—અનુત્તરઃ' સર્વોત્તમ છે, અર્થાત્ પૂર્વાપર વિરુદ્ધ
ન હોવાથી તથા જીવ અજીવ વિગેરે તત્ત્વોની યથાર્થ પ્રરૂપણા કરવાથી અનુત્તર
—સર્વશ્રેષ્ઠ છે, કેમકે આ 'આરિપહિ—આર્યૈઃ' આર્ય 'સપ્પુરિસેહિ—સત્પુરુષૈઃ' સત્પુરુષો
—સર્વજ્ઞો દ્વારા 'અંજૂ કિટ્ઠિયા—અઙ્ગુઃ કીર્તિતઃ' સરલ કહેવામાં આવેલ છે. ૧૩।

અન્વયાર્થ—શ્રીશ્રી આર્દ્રક મુનિ કહે છે.—હું કેઈ પણ શ્રમણ અથવા
માહનના રૂપ અથવા વેષની નિંદા કરતો નથી. હું કેવળ અમારા શાસ્ત્રને
માર્ગે જ પ્રગટ કરે છું. આ સમ્પગ્ દર્શન રૂપ માર્ગે જ સર્વોત્તમ છે.
અર્થાત્ તે પૂર્વાપર વિરુદ્ધ ન હોવાના કારણે તથા જીવાદિ તત્ત્વોનું પ્રરૂપણ

समयार्थबोधिनी टीका त्रि. ध्रु. अ. ६ आर्द्रकमुनेर्गोशालकस्य संवादिनः ५९३

—प्रधानो यस्मान् तथाविधोऽनुत्तरः पूर्वापरान्वाहतत्वात् यथावस्थितजीवादिस्वरूपनिरूपणार्थं धर्मोऽनुत्तरः (अंजू किट्टिण) अञ्जुः कीर्तितः प्रोक्त इति ॥१२॥

॥ टीका-सुगमा ॥१३॥

मूल्य-उद्धं अहेयं तिरियं दिसासु,

तसा ये जे थावरा जे ये पाणा ।

भूयाहि संकाभि दुगुंछमाणो,

जो भरहई बुसिमं किंचि लोए ॥१४॥

छाया—ऊर्ध्वस्थितिर्यग् दिशासु, त्रसाश्च ये स्थावरा ये च पाणाः ।

भूः भिशङ्काभिर्जुगुप्समानो नो गर्हते संयमवान् किञ्चिल्लोके ॥१४॥

होने के कारण तथा जीवादि तत्त्वों की यथार्थ प्ररूपणा करने के कारण अनुत्तर है, क्योंकि यह आर्य सत्पुरुषों सर्वज्ञों के द्वारा कहा गया है ॥१३॥

टीका सुगम है ॥१३॥

‘उद्धं अहेयं तिरियं दिसासु’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘उद्धं-ऊर्ध्वम्’ ऊर्ध्व दिशामें ‘अहेयं-अधश्च’ अधो दिशामें ‘तिरियं दिसासु-तिर्यग् दिशासु’ तिथी दिशामें ‘जे य तसा जे य थावरा पाणा-येच त्रसाः ये च स्थावराः प्राणाः’ जो त्रस और स्थावर प्राणी हैं ‘भूयाहिसंकाभि-भूताभिशङ्काभिः’ उन भूतोंकी हिंसा की शंका से ‘दुगुंछमाणो-जुगुप्समानः’ धुणा करने वाला अर्थात् उनकी विराधना से पाप समझ कर बचने वाला ‘बुसिमं-संयमवान्’ संयमवान् पुरुष ‘लोए-लोके’ इस लोक में ‘किंचि-कंचन’ किसी की

करवाना कारणे अनुत्तर-सर्वश्रेष्ठ छे, ठेभके आ भाग आर्य सत्पुरुष जेवा सर्वज्ञों द्वारा निर्दिष्ट छे, ॥१३॥

आ जायानो टीकाथं सरण होवाधी भूदे अतावेव नथी,

‘उद्धं अहेयं तिरियं दिसासु’ इत्यादि

शब्दार्थ—‘उद्धं-ऊर्ध्वम्’ ऊर्ध्व दिशामें ‘अहेयं-अधः’ अधो दिशामें ‘तिरियं दिसासु-तिर्यग् दिशासु’ तिथी दिशाओंमें ‘जे य तसा जे य थावरा पाणा-येच त्रसाः’ ये च स्थावराः प्राणाः’ जे त्रस अने स्थावर प्राणियों छे, ‘भूयाहिसंकाभि-भूताभिशङ्काभिः’ हिंसानी शंकाथी ‘दुगुंछमाणो-जुगुप्समानः’ धुणा करवावाणा अर्थात् तेननी विराधनाथी पाप भासीने अथवावाणा ‘बुसिमं-संयमवान्’ संयमवान् पुरुष ‘लोए-लोके’ आ लोकमें ‘किंचि-कंचन’ ठेछनी पक्ष

सू० ७१

અન્વયાર્થ:—(ઉઠું) ઉર્ધ્વદિશિ (અહેયં) અધોદિશિ (તિરિયં દિસામ્) તિર્યગ્-દિશામ્ (જેય તસા પાળા) યે ચ વ્રસાઃ પ્રાણાઃ—પ્રાણિનઃ—દ્વીન્દ્રિયાદયોઃ જીવાઃ તથા—(જેય થાવરા પાળા) યૈ ચ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ—પૃથિવ્યપ્તેજો વાયુવનસ્પતિચક્ષણા જીવાઃ સન્તિ (ભૂયાહિસંકામિ) ભૂતામિશ્રક્લામિઃ—પ્રાણાતિપાતશક્લ્યા (દુર્ગુહ-માળો) જુગુપ્સમાનઃ—ઘૃણાં કુર્વન્ (વુસિમં) સંયમવાન પુરુઃ (લોણ) લોકે—સ્થા-વરજન્મમાત્મકે (ળો) નો (કિંચિ) કચ્ચન (ગરહૈર્) ગર્હતે—નિન્દતીતિ ॥૧૪॥

‘ળો ગરહૈર્—નો ગર્હતે’ નિંદા નહીં કરતા. અર્થાત્ હે ગોશાલક! પ્રાણિયોં કે વધસે ઘૃણા કરને વાલા સાધુ કિસી કી નિંદા નહીં કરતા હૈ યહ હમારા ધર્મ હૈ. ॥ ૧૪ ॥

અન્વયાર્થ—ઉર્ધ્વ દિશા મેં, અધોદિશા મેં ઓર તિર્છી દિશાઓં મેં જો વ્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી હૈં, ડનકી હિંસા સે ઘૃણા કરને વાલા અર્થાત્ ડનકી વિરાધના સે પાપ સમક્ષ કર વચને વાલા સંયમવાન પુરુષ હુક લોક મેં કિસી કી બી ગર્હા નહીં કરના. અર્થાત્ હે ગોશાલક! પ્રાણિયોં કે વધ સે ઘૃણા કરને વાલા સાધુ કિસી કી નિન્દા નહીં કરતા હૈ યહ હમારા ધર્મ હૈ. ॥ ૧૪ ॥

‘ળો ગરહૈર્—નો ગર્હતે’ નિંદા કરતા નથી. અર્થાત્ હે ગોશાલક! પ્રાણિયોના વધથી ઘૃણા કરવા વાળા સાધુ કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી. આ અમારો ધર્મ છે. આ કારણે નિરપરાધી એવા આરા પર નિંદા કરવાનો આરોપ કરવો તે તમારા જેવાને યોગ્ય નથી. હું કોઈની નિંદા કર્યા વિના વસ્તુ સ્વરૂપનું જ પ્રતિપાદન કરી રહેલ છું. ॥૧૪॥

અન્વયાર્થ—ઉર્ધ્વદિશામાં અધોદિશામાં અને તિર્છીદિશામાં જે વ્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે, તેની હિંસાથી ઘૃણા કરવાવાળા અર્થાત્ તેની વિરા-ધનાથી પાપ સમક્ષને બચવાવાળા સંયમવાન પુરુષ આ લોકમાં કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી. અર્થાત્ હે ગોશાલક પ્રાણિયોના વધથી ઘૃણા કરવાવાળા સાધુ કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી. આ અમારો ધર્મ છે. તે નિરપરાધી એવા આરા પર નિંદા કરવાનો આરોપ મૂકવો તે આપના જેવાને યોગ્ય નથી. હું તે કોઈની પણ નિંદા કર્યા વિના વસ્તુ સ્વરૂપનું જ પ્રતિપાદન કરું છું. ॥૧૪॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા શ્રિ. શ્રુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાવનિ ૦ ૬૧૫

ટીકા—પુનઃ સ્વ સદર્મનિરૂપણાયાઽઽહ—(ઉઢું) રૂપાદિ, (ઉઢું) ઋર્ધ્વચ—
ઋર્ધ્વદિશિ (અદ્યેયં) અધોદિશિ (તિરિયં દિસામુ) તિર્યગ્દિશાસુ—ઋર્ધ્વાઽધસ્તિર્યગ્
દિશાસુ (જેય તસા જેય ધાવરા પાળા) યે ચ ત્રસાઃ દ્વીન્દ્રિયાદયઃ પ્રાણાઃ યે ચ
સ્થાવરાઃ પૃથ્વીકાયાદયઃ પાળાઃ—પ્રાણિનો વિચિન્તે, (ભૂપાદિસંક્રામિ) ભૂતાભિજ્ઞઃ
જ્ઞામિઃ—તેષાં ભૂતાનાં વિનાશશક્તિભિઃ ‘દુર્મુલમાણો’ ગુણપ્રમાનઃ—ઘૃણાં કુર્વન્ પૃથ્વી
વિરાધનેન સાવચક્રિયા ભવતિ તથા ‘વુસિમં’ સંયમવાન્ પુરુષઃ ‘લોષ’ લોકે ‘જો’
નો ‘કિંચિ’ કચ્ચન ‘ગરહઈ’ ગરહતે, ભૂતાનાં વધશક્ત્યા ઘૃણાં કુર્વન્ સાધુઃ કમપિ ન
નિન્દતીતિ હે ગોશાલક ! એવ મદીયો ધર્મઃ । પર્વત્રિયે મયિ—અનપરાદેઽપરાધ્યતિ
નિન્દકસ્વવાચો નિષ્ફળા યુક્તિસ્તથા । નાઽહં નિન્દામિ—નિન્દયામિ ચા કિન્તુ
વસ્તુસ્વરૂપં પ્રતિપાદયામિ, રૂપિ ॥૧૪॥

મૂલ્ય—આગંતગારે આરામગારે સમૃદ્ધે ઉર્ભીતે ણ ઉર્ભેતિ વાસં ।

દેખવા હુ સંતી વહવે મેણુસ્સા

ઊંઞાતિરિક્તા ય લવા લંવા ય ॥૧૫॥

છાયા—આગન્તગારે આરામગારે શ્રમણસ્તુ ભીતો નોપૈતિ વાસમ્ ।

દક્ષા દિ સન્તિ વહવો મનુષ્યા ડનાતિરિક્તાષ્વ લપાલપાશ્ચ ॥૧૬॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ અપને ધર્મની પ્રરૂપણા કરને કે લિપ્ ફિર
કહ રહે હૈં—ઊંચી, નીચી ઓર નિર્ધી દિશાઓં મેં જો ત્રસ ઓર સ્થાવર
પ્રાણી હૈં, ડન પ્રાણિયોં કી હિંસા સે ઘૃણા કરતે હુપ અર્થાત્ જીવોં કી
હિંસા સે સાવચ ક્રિયા હોતી હૈ, એસા સમજતે હુર સંયમી પુરુષ લોક
મેં કિસી કી ખી ગર્હા નહીં કરતે હૈં । હે ગોશાલક ! યહ મેરા ધર્મ
હૈ । ઇસ કારણ મેં નિરપરાધી હૂં, ફિર ખી તુમ સુદ્ધે નિન્દા કરને કા
અપરાધી કહ રહે હો, તુમહારા યહ કહના અયુક્ત હૈ । મેં નિન્દા નહીં
કરતા કરાના, કેવલ વસ્તુસ્વરૂપ કા હી પ્રતિપાદન કર રહા હૂં ॥૧૪॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ચેતાના ધર્મની પ્રરૂપણા કરવા માટે શરીરો
કહે છે કે—ઊંચી, નીચી, અને તિર્ધી દિશાઓમાં ત્રસ અને સ્થાવર
પ્રાણિયો છે, તે પ્રાણિયોની હિંસાથી ઘૃણા કરતા થકા અર્થાત્ જીવોની
હિંસાથી સાવચ ક્રિયા થાય છે, તેમ સમજતા થકા સંયમી પુરુષ જગતમાં
કોઈની પણ નિંદા કરતા નથી. હે ગોશાલક ! આ મારો ધર્મ છે. તેથી હું
નિરપરાધી છું તેમ પણ તમે અને નિંદા કરવારૂપ અપરાધી કહી રહ્યા છો,
તમારું આ કથન અયોગ્ય છે. હું નિંદા કરતો નથી. તેમ નિંદા કરાવતો પણ
નથી. પણ કેવળ વસ્તુ સ્વરૂપ જ પ્રતિપાદન કરું છું. ॥ગા ૦૧૪॥

સુબકતામય

અન્યથા—ગોશાલક આદ્રકમુનિ પ્રત્યાહ—(સમજે ઉમીતે) મીતસ્તુ મહાવીરસ્વામી, મોઃ! તવ તીર્થકરો મયમીતઃ સન્ (આગંતગારે) આગન્તુ-ગારે આગન્તુકાવાસે—ધર્મશાલાયામ્ (આરામગારે) આરામગારે—આરામઃ સ્યાદુપવનં તત્રત્યમેહેડપિ, (વાસં ન ઉવેદ) વાસં સ્થિતિ નોપૈતિ મીતઃ સન્ કિંશામર્મવિન્દતિ જનાકુષે ન વસતિ । કથં નો પૈતિ તત્રાદ-હેતુમ્ । (બહવે મણુસ્તા ડગાતિરિત્તા ય લવાલવા ય દક્ષા હુ સંતી) બહવો મનુષ્યા ડગાતિરિત્તાથ

‘આગંતગારે આરામગારે’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સમજે ઉમીતે-શ્રમણસ્તુ મીતઃ’ શ્રમણ મહાવીર બિરુ ડરપોક હૈ, કયોંકિ ‘આગંતગારે-આગન્તગારે’ વે આગન્તુકાવાસ-ધર્મ શાલા મેં ‘આરામગારે-આરામગારે’ તથા ડગાનોં મેં ઘને મકાનોં મેં વાસં ન ઉવેદ-વાસં ન ઉપૈતિ’ ઠહરતે નહીં હૈ, ડનકે વહાં નહીં ઠહરતે કા કારણ યહી હૈ કિ ‘બહવે મણુસ્તા ડગાતિરિત્તા લવાલવા ય દક્ષા હુ સંતિ-બહવે મનુષ્યાઃ ડગાતિરિત્તાઃ લપાલપાશ્ચ સન્તિ’ વહાં બહુત સે ન્યૂન, અધિક, વક્તા મોની અથવા દક્ષ પુરુષ નિવાસ કરતે હૈ, ॥૧૫॥

અન્યથા—ગોશાલક આદ્રક મુનિ સે કહતા હૈ—શ્રમણ મહાવીર બીરુ ડરપોક હૈ, કયોં કિ વે આગન્તુકાવાસ ધર્મશાલા યા સરાય મેં ‘તેઓ ડગાનોં’ મેં ઘને મકાન મેં નહીં ઠહરતે હૈ । ડનકે વહાં નહીં ઠહરતે કા કારણ યહી હૈ કિ વહાં બહુત સે ન્યૂન, અધિક, વક્તા, મોની યા

‘આગંતગારે આરામગારે’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—ગોશાલક આદ્રક મુનીને કહે છે.—‘સમજે ઉમીતે-શ્રમણસ્તુ મીતઃ’ શ્રમણ મહાવીર બિરુ કહેતાં ડરપોક છે. કેમકે—‘આગંતગારે-આગન્તગારે’ તેઓ આગન્તુકાવાસ અર્થાત્ ધર્મશાળામાં તથા ‘આરામગારે-આરામગારે’ ઉદ્યાનોમાં અનાવવામાં આવેલ મકાનોમાં ‘વાસં ન ઉવેદ-વાસં ન ઉપૈતિ’ નિવાસ કરતા નથી. ત્યાં તેઓનું ન રહેવાનું કારણ એજ છે કે—‘બહવે મણુસ્તા ડગાતિરિત્તા-લવાલવા ય દક્ષા હુ સંતિ-બહવે મનુષ્યાઃ ડગાતિરિત્તા લપાલપાશ્ચ સન્તિ’ ત્યાં ઘણું ખરા ન્યૂન અધિક, વક્તા, મોની, અથવા દક્ષ પુરુષો નિવાસ કરે છે. ॥૧૫॥

અન્યથા—ગોશાલક આદ્રક મુનીને કહે છે કે—શ્રમણ મહાવીર બીરુ અર્થાત્ ડરપોક છે. કેમકે તેઓ આગન્તુકાવાસ-ધર્મશાલા વિગેરેમાં તથા ઉદ્યાનોમાં અનાવેલ મકાનોમાં રહેતા નથી. તેઓ ત્યાં ન રહેવાનું કારણ એજ છે કે—ત્યાં ઘણું એવા ન્યૂન અથવા અધિક વક્તા વિગેરે પુરુષો નિવાસ કરે છે. પોતાનાથી જે હિતરતા હોય કે ન્યૂન કહેવાય છે. પોતાનાથી જે ઉત્તમ

સમપાચૈવોધિની ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૬ આર્ત્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સેવાવનિ ૫૧૭

હપાલપાશ્ર દક્ષા હિ સન્તિ, તત્ત-ઝનાઃ સ્વાપેક્ષયા હીનાઃ-અતિરિક્તા જાત્યાદિના અધિકાઃ લપા વા-વક્તારઃ, અલપાઃ-મૌનવ્રતિકાઃ વિદ્યાદિપુત્રાઃ, દક્ષાઃ-પ્રત્ન-પણ્ડિતાઃ સન્તીતિ, અસ્મિન્ પ્રદેશેઝનેકે દાર્શનિકા બુદ્ધિમન્તઃ શાસ્ત્રે કૃતપરિશ્રમાઃ દક્ષાઽવધાના વર્ણનાદિભિઃ શ્રેષ્ઠા ડન્મજ્જન્તિ, યદિ પ્રજ્ઞનં કુર્ણુસ્તે તદા કિમુત્તરં દેયમિતિ વિચિન્ધ્ય જનાઃકુલાવાસં દૂરાત્પરિહરન્ ભીત ઇવૈકાન્તે વસન્તિ-ગચ્છન્તિ ચ તત્રૈવ, યત્રૈવાં સમ્ભાવના ન સમ્પન્નૈત્ ॥૧૫॥

મૂલ્ક-મેહાવિળો સિચિંચયબુદ્ધિમંતા,

સુત્તેહિ અત્થેહિ ય ણિંછયમ્ના ।

પુંચ્છિસુ મે ણો અણગારા અન્ને,

હિતિ સંકમાણો ણ ઉવેતિ તંતથ ॥૧૬॥

વક્ષ પુરુષ નિવાસ કરતે હૈં । અપની અપેક્ષા જો હીન હૈં વે ન્યૂન કહે આતે હૈં ઓર જાત્યાદિ સે અતિરિક્ત કો અધિક કહે ગણ હૈં, અધિક યા સુન્દર સાવગ કરને વાલે વક્તા (લપ) કહલાતે હૈં, મૌન સાધના કરને વાલે મૌની કહલાતે હૈં તથા વિદ્યાસિદ્ધ આદિ યા પ્રત્ન પણ્ડિત દક્ષ, કહલાતે હૈં । પૂર્વોક્ત સાર્વજનિક સ્થાનોં મેં અનેક દાર્શનિક બુદ્ધિશાલી શાસ્ત્રાધ્યયન મેં પરિશ્રમ કરને વાલે, સાવધાન તથા વર્ણન કરને આદિ મેં શ્રેષ્ઠ પુરુષ આતે જાતે રહતે હૈં । મહાવીર સોચતે હૈં કિ અગર વે પ્રજ્ઞન કર વેઠેંગે તો મેં કયા ઉત્તર દેંગા ! હસ પ્રકાર અયમીત હોકર વે મનુષ્યોં સે વ્યાસ સ્થાનોં સે બચતે હૈં ઓર એસે સ્થાનોં મેં હી ઠહરતે હૈં જહાંં ડનકે આને કી કોહ સંભાવના ન હો ॥૧૫॥

ટીકા સરલ હૈ ॥૧૫॥

કોટિના હોય તે અધિક કહેવાય છે. સુંદર પ્રવચન કરવાવાળા વક્તા (લપ) કહેવાય છે. મૌન ધારણ કરવાવાળા મૌનિ કહેવાય છે. તથા વિદ્યા સિદ્ધ વિશે પ્રત્ન પંડિત દક્ષ કહેવાય છે પૂર્વોક્ત સાર્વજનિક સ્થાનોમાં અનેક દાર્શનિક, બુદ્ધિશાળી શાસ્ત્રાધ્યયનમાં શ્રમ કરવાવાળા સાવધાન તથા વર્ણન કરવામાં શ્રેષ્ઠ પુરુષો આવતા જતા રહે છે, તેથી મહાવીરસ્વામી વિચારે છે કે-તો તેઓ કોઈ વિષયમાં પ્રશ્ન કરી બેસશે તો હું શું ઉત્તર આપીશ ? આ રીતે ઉપોદ્ધ થઈને તેઓ મનુષ્યોથી બ્યાપ્ત સ્થાનોથી બચતા રહે છે. અને એવા સ્થાનોમાં વસે છે કે જ્યાં તેઓએ આવવાનો સંભવ જ ન હોય. ॥ગા.૦૧૫॥ આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ જ છે. એથી આપેલ નથી.

છાયા—મેધાવિનઃ શિક્ષિતબુદ્ધિમન્તઃ સૂત્રેધર્થેષુ ચ નિશ્ચયજ્ઞાઃ ।

મા માધુરનગારા અન્યે इति શક્તમાનો નો પૈતિ તત્ત્વ ॥૧૬॥

અન્વયાર્થઃ—(મેધાવિનો) મેધાવિનઃ—ત્રત્ત્વગ્રહધારણાસમ્પન્નાઃ (સિક્ષિતય)

શિક્ષિતાઃ—યદ્વા વયપ્રમાણનિપુણાઃ (બુદ્ધિમંતા) બુદ્ધિમન્તઃ—ઔત્પત્તિકયાદિબુદ્ધિ-
યુક્તાઃ (સુત્તેહિ) સૂત્રેષુ—વ્યાકરણાદિમૂલવિષયે (અત્યેહિ) અર્થેષુ—તત્ત્વજ્ઞાસપતિપાઠેષુ

‘મેધાવિનો સિક્ષિતયબુદ્ધિમંતા’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘મેધાવિનો-મેધાવિનઃ’ મેધાવી અર્થાત્ ત્રતો કે ગ્રહણ
ઔર ધારણ કરને કી મતિવાલે ‘સિક્ષિતયબુદ્ધિમંતા-શિક્ષિત-
બુદ્ધિમન્તઃ’ પ્રમાણોં મેં નિપુણ, एवं બુદ્ધિમાન્ ઔત્પત્તિ કી આદિ
બુદ્ધિયોં સે યુક્ત ‘સુત્તેહિ-સૂત્રેષુ’ સૂત્રોં મેં અર્થાત્ શાસ્ત્રકે મૂલપાઠ મેં
તથા ‘અત્યેહિ-અર્થેષુ’ उनके अर्थ मેं ‘य-च’ और ‘णिच्छपन्ना-निश्च-
यज्ञाः’ निश्चय को जानने वाले ‘अन्ने-अन्ये’ अन्य-परदर्शन वाले ‘अण-
गारा-अनगाराः’ अनगार ‘मा णो पुच्छिमु-मा अस्माकं प्राक्षुः’ मुझसे
कोई प्रश्न न कर बैठे ‘इति संक्रमाणो-इति शंकमानः’ इस प्रकार की
आशंका करते हुए महावीर ‘तत्थ-तत्र’ उन जनाकूट स्थानों में ‘ण
उवेति-नोपैति’ नहीं जाते हैं ॥गा० १६॥

અન્વયાર્થ—મેધાવી અર્થાત્ ત્રતોં કે ગ્રહણ ઔર ધારણ કરને કી
મતિવાલે, શિક્ષિત-પ્રમાણોં મેં નિપુણ, બુદ્ધિમાન્ ઔત્પત્તિકી આદિ
બુદ્ધિયોં સે યુક્ત, સૂત્રોં મેં અર્થાત્ શાસ્ત્ર કે મૂલપાઠ મેં તથા उनके

‘મેધાવિનો સિક્ષિતયબુદ્ધિમંતા’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘મેધાવિનો-મેધાવિનઃ’ મેધાવી અર્થાત્ ત્રતોને ગ્રહણ અને
ધારણ કરવાની મતિવાળા ‘સિક્ષિતયબુદ્ધિમંતા-શિક્ષિતબુદ્ધિમન્તઃ’ શિક્ષિત અર્થાત્
પ્રમાણોમાં પ્રવીણ અને બુદ્ધિમાન્ એટલે કે ઔત્પત્તિકી વિગેરે બુદ્ધિયોથી
યુક્ત ‘સુત્તેહિ-સૂત્રેષુ’ સૂત્રોમાં અર્થાત્ શાસ્ત્રના મૂલપાઠમાં તથા ‘અત્યેહિ-
અર્થેષુ’ તેના અર્થમાં ‘ય-ચ’ અને ‘ણિચ્છપન્ના-નિશ્ચયજ્ઞાઃ’ નિશ્ચયને બાલુનારા
‘અન્ને-અન્યે’ અન્ય-પરદર્શનવાળા ‘અણગારા-અનાગારાઃ’ સાધુ ‘મા ણો પુચ્છિમુ-
મા અસ્માકં પ્રાક્ષુઃ’ અને કેઈ પ્રશ્ન ન પૂછિ જેસે ‘इति संक्रमाणे-इति शङ्क-
मानः’ આ પ્રમાણેની શંકા કરતા થકા મહાવીર ‘तत्थ-तत्र’ એ જન વ્યાસ
સ્થાનોમાં ‘ण उवेति-नोपैति’ જતા નથી. ॥૧૬॥

અન્વયાર્થ—મેધાવી અર્થાત્ ત્રતોને ગ્રહણ અને ધારણ કરવાની મતિ-
વાળા શિક્ષિત પ્રમાણોમાં નિપુણ, બુદ્ધિમાન્ ઔત્પત્તિકી વિગેરે બુદ્ધિ-
યોથી યુક્ત શાસ્ત્રના મૂળ પાઠમાં તથા તેના અર્થમાં નિપુણ એવા પરદર્શન

सम्यग्धर्मेधीनी टीका द्वि. भु. अ. ६ आर्द्रकमुनेर्गोपालकस्य संवाद म० ५९९

(य) च (णिच्छपन्ना) निश्चयज्ञाः (अग्ने) अन्ये (अणगारा) अनगाराः—साधवः—
परदर्शिकाः (मा णो पुच्छित्तु) मा अस्माकं पाप्मः (इति संक्रमाणो) इति शङ्क-
मानः—शङ्कां मनसि कुर्वन्निर्त्यर्थः। (तत्थ) तत्र—जनाकुले स्थाने (ण उवेति) नो पैति—
न गच्छति महावीरस्वामी, यद्यहं जनाऽऽकुले स्थाने गमिष्यामि तदा तत्र वसन्तः
परसाधवो मां किमपि प्रदन्ति तदोत्तरं दातुमहमसक्तः किं करिष्यामि कथं
वा तत्र स्थास्यामि महती मेऽप्रतिष्ठा स्यादिति तव तीर्थकरो नोपैति ॥१६॥

टीका—सुगमा ॥१६॥

भूल्भ-णो कामकिच्चा ण य बालकिच्चा,
रायाभिओगेणं कुओ भएणं ।

वियावरेज्जा पसिणं न वा वि,
सकामकिच्चे णिहं आरियाणं ॥१७॥

छाया—न कामकृत्यो न च बाळकृत्यो राजमिथोगेन कुतो भयेन ।

व्यापृणीयात्प्रश्नं न वापि स्वकामकृत्येनेदार्थिणाम् ॥१७॥

अर्थ में निपुण परदर्शनी साधु सुझसे कोई प्रश्न न कर बैठे, इस प्रकार
की आशंका करते हुए महावीर उन जनसंकुल स्थानों में नहीं जाते
हैं ! वे सोचते हैं कि कदाचित् किसी ने कोई प्रश्न किया तो मैं उसका
उत्तर नहीं दे सकूंगा ! उस समय मैं क्या करूंगा ! कैसे बहाना हूंगा !
मेरी बड़ी अप्रतिष्ठा होगी । यह कारण है कि तुम्हारे तीर्थंकर ऐसे
स्थानों में जाते ही नहीं हैं ॥१६॥ टीका सुगम है ॥१६॥

‘णो कामकिच्चा ण य बालकिच्चा’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—‘मुनि आर्द्रक उत्तर देते हैं—भगवान् महावीरस्वामी ‘णो
कामकिच्चा—न कामकृत्यः’ निष्प्रयोजन कोई कार्य नहीं करते हैं और

पाणा साधु भने कोछ प्रश्न न पूछे आवा प्रकारनी शंका करीने महावीर-
स्वामी तेवा प्रकारना जन संकुल-धण्डा जनेथी युक्त जेवा स्थानोभां जता
नथी. तेजो वियरे छे के क्हाय कोछ कछ प्रश्न पूछी लेथे तो हुं सम्यक्
रीते तेना उत्तर आपी शकीश नही, तेवे वअते हूं शुं करीश केवी रीते त्यां
रहीश ? तेवे वअते भारी मोटी अप्रतिष्ठा थये, जेज कारखथी तमारा
तीर्थंकर जेवा स्थानोभां जता नथी. ॥१६॥ टीका सुगम छे.

शब्दार्थ—आर्द्रक मुनि उत्तर आपे छे—भगवान् महावीरस्वामी ‘णो
कामकिच्चा—न कामकृत्यः’ प्रयोजन विनासुं कोछ पण्डु कार्य करता नथी. अने
‘ण य बालकिच्चा—न च बाळकृत्यः’ आलस्य नीम वगर वियायुं कार्य पण्डु

અન્યવાર્થ:--આર્દ્રકો ગોશાલકં મથ્યાહ-મહાવીરસ્થામી (ળો કામક્રિચ્ચા) નો કામકૃત્યઃ--નો કામકૃત્યં-નિષ્પયોજનં કાર્યં ન કરોતિ (ળ ય ચાલક્રિચ્ચા) ન ચ ચાલકૃત્યઃ--ન વા ચાલક વદત્રિચારિતં કર્મ કરોતિ, ન વા--(રાયાભિયોગેળ) રાજાભિયોગેન--રાજા આજ્ઞયાઽપિ ન કરોતિ (કુઓ મયળં) કુતો મયેન--મયેન કથં વદેત્ અર્થાત્ કસ્માદપિ મયાન્ન વદતીત્યર્થઃ કિન્તુ--(સકામાક્રિચ્ચેળિહ આયરિ-યાળં) સ્વકામકૃત્યેનેહાઽઽચાર્યાળામ્-સ્વેચ્છાકારિતયા સ મગવાન્ ઇહ-જગતિ આર્યાપ તથા ઉપાજિતતીર્થકરનામધર્મણઃ સ્પર્ણાય ચ ધર્મોપદેશં કરોતિ, (પસિળં

‘ળ ય ચાલક્રિચ્ચા-ન ચ ચાલકૃત્યઃ’ ન ચાલક કે સમાન વિના ચિચારે હી કોઈ કાર્ય કરતે હૈં । ‘ન વા રાયાભિયોગેળ-ન વા રાજાભિયોગેન’ વે રાજા કે મયસે મી ધર્મકા ઉપદેશ નહીં કરતે હૈં ‘કુઓ મયળં-મયેન કુતઃ’ તો દુસરે કે મયસે તો ઉપદેશ કરેંગે હી કૈસે ? ‘સકામક્રિચ્ચે ળિહ આરિયાળં-સ્વકામ કૃત્યેનેહાઽચાર્યાળામ્’ મગવાન્ ઉપાજિત ક્રિયે જુદ તીર્થ કર નામ કર્મકા ક્ષય કરને કે લિયે આર્ય જનોં કો ઉપદેશ દેતે હૈં, અથવા ‘પસિળં વિયાગરેઝ્જા-મશ્નં ઘ્યાગૃણીયાત્’-અથવા નિરવથ મશ્નકા ઉપદેશ દેતે હૈં, સાવથ મશ્ન કા ઉત્તર નહીં દેતે હૈં ॥ગા૦૧૭ા॥

અન્યવાર્થ--સુનિ આર્દ્રક ઉત્તર દેતે હૈં--મગવાન્ મહાવીર ન નિષ્પ-યોજન કોઈ કાર્ય કરતે હૈં ઓર ન ચાલક કે સમાન વિના ચિચારે કોઈ કાર્ય કરતે હૈં । વે રાજા કે મય સે મી ધર્મ કા ઉપદેશ નહીં કરતે હૈં તો દુસરે કે મય સે તો ઉપદેશ કરેંગે હી કૈસે ? મગવાન્ ઉપાજિત

કરતા નથી. ‘ળ વા રાયાભિયોગેળ-ન વા રાજાભિયોગેન’ તેઓ રાજાના કસથી મથુ ધર્મનેા ઉપદેશ કરતા નથી, ‘કુઓ મયળં-મયેન કુતઃ’ તો પછી બીજા-ઓના કસથી તો ઉપદેશ કરવાની વાત જ કયાં રહી ? ‘સકામ ક્રિચ્ચે ળિહ આરિયાળં-સ્વકામકૃત્યેનેહાઽચાર્યાળામ્’ મગવાન્ ઉપાજિત કરવામાં આવેલા તીર્થ કર નામકર્મનેા ક્ષય કરવા માટે આર્ય પુરુષનેા ઉપદેશ આપે છે, અથવા ‘પસિળં વિયાગરેઝ્જા-મશ્નં ઘ્યાગૃણીયાત્’ નિરવથ મશ્નનેા ઉત્તર આપે છે, સાવથ મશ્નનેા ઉત્તર આપતા નથી, ॥ગા૦૧૭ા॥

અન્યવાર્થ--આર્દ્રકસુનિ ઉત્તર આપતા મ્હે છે કે--મગવાન્ મહાવીર સ્વામી પ્રયોજન વિના કોઈ કાર્ય કરતા નથી, તેમજ બાજમની માફક વગર વિચારુ કંઈજ કાર્ય કરતા નથી, તેઓ રાજાના કસથી ધર્મનેા ઉપદેશ કરતા નથી તો પછી બીજા કોઈના કસથી તો ઉપદેશ કેમ કરે ? મગવાન્ ઉપા-

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. મુ. ભ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાવનિ ૬૦૧

વિયાગરેજ્ઞા) પ્રદનં નિરવયપદ્મોત્તરં વ્યાગૃણીયાત્ ન વાઽપિ વ્યાગૃણીયાત્-
સાવયસ્યોત્તરં ન દદાતીતિ ॥૧૭॥

ટીકા--આર્દ્રકમુનિ ગોશાલકં પ્રતિ કથયતિ-ઓ ગોશાલક ! મગવાન્
મહાવીરસ્વામી 'જો કામકિચ્વા' નો કામકૃત્ય:-પ્રયોજનમન્તરેણ કિમપિ કાર્યં ન
કરોતિ । 'જ ય બાલકિચ્વા' ન ચ બાલકૃત્ય:-બાલકવદવિચાર્યં ન કિમપિ
કુરુતે કાર્યમ્ । ન વા 'સાયાભિભોગેણ' રાજાઽપિયોગેન-રાજા આજ્ઞયા રાજમયેન
ચ ધર્મોપદેશં ન કરોતિ । 'મર્ણકુઓ' મયેન કુત:-મયેન તુ સર્વયા નૈવ કરોતિ
ધર્મોપદેશં સ દેવાધિદેવઃ । 'પસિણં વિયાગરેજ્ઞ ન વાવિ' પ્રદનં વ્યાગૃણીયાન્નવા-
ઽપિ-કદાચિભિરવયમશ્નોત્તરં દદાતિ-ન વાઽપિ દદાતિ સાવયપદ્મોત્તરમ્, 'સ-
કામકિચ્ચેણિહ આરિયાણં' સ્વકામકૃત્યેનેહાઽઽર્થાણામ્-સ્વેચ્છાકાંતિયા-સ
મગવાન્ હહ-જગતિ-આર્યાય ધર્મશ્રુપદિશતિ, તથા-સ્વકીયતીર્થકરનામકર્મણઃ
ક્ષયાય ધર્મોપદેશં કરોતીતિ ભાવઃ ॥૧૭॥

કિયે હુણ તીર્થકરનામકર્મ કા ક્ષય કરને કે લિણ આર્યજનો કો ઉપદેશ
દેતે હૈ । કિમી કે પ્રદન કા ઉત્તર દેતે હૈ યા નહીં મી દેતે હૈ । અર્થાત્
નિરવય પ્રદન કા ઉત્તર દેતે હૈ, સાવય પ્રદન કા ઉત્તર નહીં દેતે હૈ । ૧૭

ટીકાર્થ-આર્દ્રક મુનિ ને ગોશાલક સે કહા-હે ગોશાલક ! મગવાન્
મહાવીર સ્વામી પ્રયોજન કે વિના કોઈ કાર્ય નહીં કરતે । બાલક કે સમાન
વિના વિચારે મી કોઈ કાર્ય નહીં કરતે । વે દેવાધિદેવ રાજા કે મય
સે ધર્મોપદેશ નહીં દેતે, કિસી કે મી મય સે ઉપદેશ નહીં દેતે । કદા-
ચિત્ નિરવય પ્રદન કા ઉત્તર દેતે હૈં ઓર સાવય પ્રદન કા ઉત્તર નહીં
મી દેતે । વે તીર્થકર નામકર્મ કે ક્ષય કે લિણ આર્યજનો કો ધર્મદે-
શના દેતે હૈં ॥૧૭॥

અર્થ કરેલ તીર્થકર નામ કર્મનો ક્ષય કરવા માટે આર્યજનોને ઉપદેશ
આપે છે. કોઈના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપે પણ છે અને નથી પણ આપતા
અર્થાત્ નિરવય પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપે છે. સાવય પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા નથી. ૧૭

ટીકાર્થ-આર્દ્રક મુનિ ગોશાલકને કહે છે-હે ગોશાલક ! મગવાન્
મહાવીરસ્વામી પ્રયોજન વિના કોઈ પણ કાર્ય કરતા નથી. તેમજ બાલકની
જેમ વગર વિચાર્યું પણ કોઈ કાર્ય કરતા નથી. તેઓ દેવાધિદેવ એવા
રાજાના કરથી ધર્મોપદેશ આપતા નથી. તે પછી બીજાના કથની તે વાત
જ શી કરવી ? અર્થાત્ કોઈના પણ કરથી તેઓ ઉપદેશ આપતા નથી કદાચ
નિરવય પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપે છે, અને સાવય પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા નથી. તેઓ
તીર્થકર નામકર્મના ક્ષય માટે આર્ય જનોને ધર્મદેશના આપે છે. ૧૭

૬૦૨

સૂત્રકૃતાન્વયે

પૂર્ણ-ગંતાં ચ તત્થ અદુવા અગંતાં,

વિયાગરેજ્ઞા સમિયાસુ પેન્ને ।

અનારિયા દંસણઓ પરિત્તાં,

હતિ સંકેમાણો ળે ઉવેતિ તત્થ ॥૧૮॥

છાયા—ગત્વા ચ સત્ત્વાઽથવાઽગત્વા, વ્યાઘ્રીયાત્સમતયાઽઽથુપજ્ઞઃ ।

અનાર્યાં દર્શનતઃ પરીતાં હતિ શક્કમાનો નોપૈતિ તત્થ ॥૧૮॥

અન્વયાર્થઃ—(આસુપન્ને) આશુપજ્ઞઃ (ગંતાં) ગત્વા (તત્થ) તત્થ-પ્રશ્નકર્તુઃ સમીપમ્ (અદુવા) અથવા (અગંતાં) અગત્વૈવ પ્રશ્નકર્તુઃ સમીપમ્ (વિયાગરેજ્ઞા)

‘ગંતાં ચ તત્થ અદુવા અગંતાં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપજ્ઞઃ’ સર્વજ્ઞ મહાવીર ‘તત્થ-તત્થ’ પ્રશ્ન કરનેવાળે કે સમીપ ‘ગંતાં-ગત્વા’ જાકરકે ‘અદુવા-અથવા’ અથવા ‘અગંતાં-અગત્વા’ ન જાકર મી ‘સમિયા-સમતયા’ સમભાવસે ‘વિયાગરેજ્ઞા-વ્યાઘ્રીયાત્’ ધર્મકા ઉપદેશ અથવા પ્રશ્નો કે ઉત્તર દેતે હૈ । રાગદ્વેષ સે યુક્ત હોકર કમી મી ભાષણ નહીં કાતે, ‘અનારિયા-અનાર્યાં’ અનાર્ય જન ‘દંસણઓ-દર્શનાત્’ સમ્યક્ત્વસે ‘પરિત્તા-પરીતા’ બ્રષ્ટ-રહિત હોતે હૈ ‘હતિ સંકેમાણો-હતિ શક્કમાનઃ’ એસી આશંકા સે ‘તત્થ-તત્થ’ ઉનકે પાસ અનાર્ય દેશમાં ‘ન ઉવેતિ-નોપૈતિ’ નહીં જાતે હૈ । અગ્ર કે કારણ ન જાતે હૈ એસા કહના ઉચિત નહીં હૈ ॥ગા૦૧૮॥

અન્વયાર્થ—સર્વજ્ઞ મહાવીર સ્વામી શ્રોતાઓ કે સમીપ જાકર

‘ગંતાં ચ તત્થ અદુવા અગંતાં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘આસુપન્ને-આશુપજ્ઞઃ’ સર્વજ્ઞ મહાવીરસ્વામી ‘તત્થ-તત્થ’ પ્રશ્ન કરવાવાળાની પાસે ‘ગંતાં-ગત્વા’ જઈને ‘અદુવા-અથવા’ અથવા ‘અગંતાં-અગત્વા’ જથા વિના પણ ‘સમિયા-સમતયા’ સમભાવથી ‘વિયાગરેજ્ઞા-વ્યાઘ્રીયાત્’ ધર્મને ઉપદેશ અથવા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપે છે રાગદ્વેષથી યુક્ત થઈને તેઓ ભાષણ કરતા નથી. ‘અનારિયા-અનાર્યાં’ અનાર્ય લોકો ‘દંસણઓ-દર્શનાત્’ સમ્યક્ત્વથી ‘પરિત્તા-પરીતા’ બ્રષ્ટ એટલે કે સમ્યક્ત્વ વિનાના હોય છે. ‘તત્થ-તત્થ’ ત્યાં તેઓની પાસે અનાર્ય દેશમાં ‘ન ઉવેતિ-નોપૈતિ’ જતા તથી, ભયના કારણે તેઓની સમીપે જતા નથી તેમ નથી. ॥૧૮॥

અન્વયાર્થ—સર્વજ્ઞ મહાવીર સ્વામી શ્રોતાઓની પાસે જઈને અથવા

समयाद्यैर्बोधिनी टीका द्वि. शु. अ. ६ आर्द्रकमुनेर्गोशालकस्य संवादिनि० ६०३

व्यागृणीयात्-प्रश्नोत्तरं वदति (समिया) समतया-समभावेन न तु रागद्वेषाकुलो वदति (अणारिया) अनार्याः (दंमणओ) दर्शनात्-सम्यक्त्वात् (परित्ता) परीताः भ्रष्टाः (इति संकमाणो) इति शङ्कमानाः-इति जानानः 'तस्थ' तत्र-अनार्यदेशे (न उवेति) नोपैति-न गच्छति न तु-भयान्न गच्छतीति ॥१८॥

टीका--'आसुपन्ने' आशुप्रज्ञेऽतीव बुद्धिमान् सर्वज्ञो भगवान् 'तस्थ' तत्र-प्रश्नकर्तुः समीपे 'गंता च' गत्वा च 'अदुना' अथवा 'अर्गता' भगत्वा वा 'समिया' समतया-समभावेन न तु रागद्वेषाभ्यामाकृत्यमाणः 'वियागरेज्जा' व्यागृणीयात्-यदि प्रश्नकर्तुं रूपकारं पश्यति-तदा तत्समीपे धर्मेषुपदिशति। यदि कदाचित्-अभिव्यक्तादिदोषदुष्टः प्रश्नकर्त्ता भवेत्तदा तत्र नोपदिशति। उपदेशमपि समभावतयैव ददाति न तु विषमां दृष्टिमाश्रित्य। विषमदृष्टिकारणयोः राग-अथवा न जाकर भी समभाव से धर्म का उपदेश या प्रश्नों का उत्तर देते हैं। रागद्वेष से युक्त होकर भाषण नहीं करते। अनार्य जन सम्यक्त्व से भ्रष्ट-रहित होते हैं, ऐसी आशंका से उनके पास अनार्य देश में नहीं जाते हैं। भय के कारण न जाते हों, ऐसा नहीं है ॥१८॥

टीकार्थ-आशुप्रज्ञ अर्थात् सर्वज्ञ सर्वदर्शी भगवान् श्रोताओं के समीप जाकरके अथवा बिना गये समभाव से उपदेश करते हैं, राग द्वेष से युक्त होकर नहीं। अगर प्रश्नकर्त्ता का उपकार होना देखते हैं तो उपदेश देते हैं। अगर कोई अभिव्यक्त्व आदि दोष से वृषित प्रश्नकर्त्ता हा तो उपदेश नहीं देते। उपदेश देते हैं तो समभाव से ही देते हैं विषम भाव से नहीं, क्योंकि विषम भाव के कारण रूप राग और द्वेष

गया बिना पक्ष समभावधी धर्मने उपदेश अगर प्रश्नोने उत्तर आपे छे. राजद्वेषधी युक्त धर्मने आपक्ष करता नथी. अनार्यजने सम्यक्त्वधी रहित होय छे. तेनी शंकाधी तेमनी पांसे अर्थात् अनार्य देशमां जाता नथी. भयने कारखे न जाता होय तेम नथी. ॥१८॥

टीकार्थ-आशुप्रज्ञ अर्थात् सर्वज्ञ सर्वदर्शी भगवान् श्रोताओंकी पांसे बर्धने अथवा गया बिना न समभावधी उपदेश आपे छे. राजद्वेषवाणा जनीने उपदेश करता नथी, जे प्रश्न कर्त्तानी उपकार थाय तेम गुब्बे छे तो तेने उपदेश आपे छे. अथवा ठोर्थ अभिव्य विगेरे दोषधी वृषित व्यक्ति प्रश्न करे छे, तो तेने उपदेश आपता नथी. जेने उपदेश आपे छे, ते समभावधी न उपदेश आपे छे. विषमपक्षधी उपदेश करता नथी. डेमडे-विषमपक्षधी उपदेश आपता नथी, डेमडे विषमभावना

દ્રેષયોરમાવાત । ‘અનાર્યા’ અનાર્યા: ‘દંસળઓ’ દર્શનતઃ ‘પરિતા’ પરીતાઃ-
વિભ્રષ્ટાઃ ‘ઈતિ સંક્રમાણે’ ઈતિ શક્કમાનઃ ‘તત્થ’ તત્ત-તત્સમીપે ‘ણ ઉવેતિ’ નો-
પૈતિ, હમે દર્શનતો વિભ્રષ્ટા અનાર્યાઃ, ઈતિ શક્કમાનઃ તત્સમીપં નોપગચ્છત્તિ,
અથુમથૂપો થુમવીજવપનસ્થાડ્યુક્તસ્વાત્ મથાલ ગચ્છતીતિ ન, અપિ તુ-અનાર્યા-
સ્વાત્ ફલાડમાવશક્કયા નોપૈતીતિ જાનીહિ ॥૧૮॥

પૂનં-પંનં જહા વણિણ ઉદયટ્ટી આયસસ હેઉં પંગરેહ સંગં ।

તંઉવમે સમણે ણાયપુંત્તે ઇચ્છેવં મે હોઈં મંઈં વિયંકા ॥૧૯॥

છાયા--પળં યથા વણિગુદયાર્થી, આયસ્ય હેતોઃ પ્રકરોતિ સજ્જમ ।

તદુપમઃ શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ, હત્યેવ મે ભવતિ મતિ વિતર્કી ॥૧૯॥

उनमें नहीं है । जो अनार्य हैं एवं सम्यग्दर्शन से भ्रष्ट हैं, उनके समीप
वे नहीं जाते । ऊपर भूमि में बीज बोना उचित नहीं है, इसी प्रकार
अनार्यों और दर्शन भ्रष्टों को उपदेश देना व्यर्थ है । किन्तु यह कहना
मिथ्या है कि वे भय के कारण उनके समीप नहीं जाते । जाना निष्फल
समझ कर ही वहां नहीं जाते ॥१८॥

‘પનં જહા વણિણ ઉદયટ્ટી’ રૂપાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જૈસે ‘ઉદયટ્ટી-ઉદયાર્થી’ લાભ કા અભિ-
લાષી ‘વણિણ-વણિક’ વણિક જન ‘આયહેઉં-આયસ્ય હેતોઃ’ લાભ
કી ઇચ્છા સે ‘પનં-પળં’ કય વિકય યોગ્ય વસ્તુ કા ‘સંગં પકરેહ
-સંગં પ્રકરોતિ’ સંગ્રહકરતા હૈ અર્થાત્ મહાજન કે પાસ સંબંધ રાખને કા

કારણ ૩૫ રાગ અને દ્રેષ તેઓમાં હોતા નથી. જેઓ અનાર્ય હોય છે,
અને સમ્યક્ દર્શનથી ભ્રષ્ટ થયેલા હોય છે, તેઓની સમીપે તેઓ જતા
નથી. ઉપર જમીનમાં બી વાવવા તે યોગ્ય નથી. એજ પ્રમાણે અનાર્યો અને
ભ્રષ્ટ થયેલાઓને ઉપદેશ આપવો તે નકાર્યું છે. પરંતુ એવું કહેવું કે-
તેઓ કરના કારણે તેમની પાસે જતા નથી તે યોગ્ય નથી. કિંતુ તે કથન
મિથ્યા જ છે. ત્યાં જવું નિષ્ફળ માનીને જ તેઓ ત્યાં જતા નથી. ॥૧૮॥

‘પનં જહા વણિણ ઉદયટ્ટી’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જહા-યથા’ જેમ ‘ઉદયટ્ટી-ઉદયાર્થી’ લાભને ઇચ્છવાવાળા
‘વણિણ-વણિક’ વણિક ‘આયહેઉં-આયસ્ય હેતોઃ’ લાભની ઇચ્છાથી ‘પનં-પળં’
કય વિકય કરવાલાયક વસ્તુને ‘સંગં પકરેહ-સજ્જં પ્રકરોતિ’ સંગ્રહ કરે છે.
અર્થાત્ મહાજનની સાથે સંબંધ રાખવાનો વિચાર કરે છે. ‘સમણે નાયપુંત્તે

સમયાથબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૬ આર્દ્રકસુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૬૦૫

અન્વયાર્થઃ—(જહા) યથા (ઉદયદ્વી) ઉદયાર્થી—લાભાર્થી (વણિષ્) વણિક (આયસ્સ હેઉ) આયસ્ય—લાભસ્ય હેતોઃ—કારણાત્ (પન્નં) પણ્યમ્—ક્રયવિક્રયયોગ્યં વસ્તુ ગૃહીત્વા (સંગં) સઙ્ગમ્—સમ્બન્ધં મહાજનસ્પોષેતિ—કરોતિ (સમણે નાયપુત્તે) શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ (તઙ્ગમ્) તદુપમઃ—તત્સદૃશઃ (ઈતિ મે હોઈ મઈ વિપક્કા) ઈતિ—ઈત્યેવં મે—મમ મતિઃ—જ્ઞાનમ્, ચિત્તર્કા મવતીતિ ॥૧૯॥

ટીકા—‘જહા’ યથા—યેન મકારેણ ‘ઉદયદ્વી’ ઉદયાર્થી—લાભાર્થી ‘વણિષ્’ વણિક ‘પન્નં’ પણ્યમ્—ક્રયવિક્રયયોગ્યં વસ્તુ ગૃહીત્વા ‘આયસ્સ હેઉ’ આયસ્ય હેતોઃ ‘સંગં પગરેઈ’ સઙ્ગં મકરોતિ—યથા કથિદ્ વણિગ્લાભાય મહાજનૈરતિધનૈર્વ્યવહારિભિઃ સહ સઙ્ગં વિધતે । ‘તઙ્ગમ્—તદુપમઃ—તસ્મ—લાભકારિણો વણેજઃ ડામા વિધતે યસ્મિન્સઃ તાદૃશ એવાડ્યં સાજાત્યાત્ । ‘નાયપુત્તે સમણે’ જ્ઞાતપુત્રઃ શ્રમણો મહાવીરઃ તદુપમઃ—તત્સદૃશઃ ‘હન્તેવ મે મઈ વિપક્કા હોઈ’ ઇત્યેવં મે—મમ મતિર્વિતર્કા—મવતિ । વ્યવહાર કરતા હૈ ‘સમણે નાયપુત્તે—શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ’ જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ ખી ‘તઙ્ગમ્—તદુપમઃ’ ડસી કે સમાન હૈ ‘ઈતિ મે મઈ હોઈ વિપક્કા—ઈતિ મે મતિઃ મવતિ ચિત્તર્કા’ એસી મેરી મતિ ચિત્તર્ક વાલી હોતી હૈ ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—જૈસે લાભ કા અભિલાષી વણિક્ લાભ કી ઇચ્છા સે ક્રય વિક્રય યોગ્ય વસ્તુ કા સંગ્રહ કરતા હૈ અર્થાત્ મહાજન કે પાસ જાતા હૈ, જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ ખી ડસી કે સમાન હૈ । એસી મેરી મતિ ઓર ચિત્તર્ક હૈ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ—જિસ પ્રકાર લાભ કા અર્થી વણિક્ પપ્પ—ક્રયવિક્રય કરને યોગ્ય વસ્તુ કો લેકર આય કે લિષ્ટ વ્યાપારિયોં કા સંમર્ક સાધતા હૈ, એસે હી જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ હૈ । અર્થાત્ વે જહાં જાને સે લાભ લેલતે હૈ વહાં જાતે હૈ । એસી મેરી મતિ હૈ, ઓર એસા હી મેરા ચિત્તર્ક હૈ ।

—શ્રમણો જ્ઞાતપુત્રઃ’ જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ પથ ‘તઙ્ગમ્—તદુપમઃ’ એજ પ્રમાણે છે. ‘ઈતિ મે મઈ હોઈ વિપક્કા—ઈતિ મે મતિઃ મવતિ ચિત્તર્કા’ એ પ્રમાણે મારી બુદ્ધિ વિતર્ક બુદ્ધિ થાય છે. ॥૧૯॥

અન્વયાર્થ—લાભની ઇચ્છાવાળો વાણિયો જેમ લાભની ઇચ્છાના કારણે ક્રય વિક્રય યોગ્ય વસ્તુનો સંગ્રહ કરે છે. અર્થાત્ મહાજન પાસે જાય છે. જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ ભગવાન્ પથ તેની સમાન જ છે. તેમ મારી મતિ છે અને વિતર્ક છે. ૧૯।

ટીકાર્થ—જે પ્રમાણે લાભની ઇચ્છા રાખતાવાળો વેપારી ક્રય વિક્રય—ખરીદ વેચાણ કરવા યોગ્ય વસ્તુ ખરીદીને આવક માટે ખીજ વ્યાપારીયોનો સંગ્રહ રાખે છે. જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ મહાવીર પથ એ પ્રમાણે જ છે. અર્થાત્ તેઓ જ્યાં જવાથી લાભ લેજે છે, ત્યાં જ જાય છે. આ પ્રમાણે મારી મતિ અને વિતર્ક છે.

૬૦૬

સુવ્રહ્મતાજસ્વે

ગોશાલક આર્દ્રકમાશિષતિ મોઃ ! આર્દ્રક ! ત્વદીયો મહાવીરો યત્ન લાભં પશ્યતિ, તથૈવ ધર્મમુખદિશતિ નાઽન્યથા, યથાદિ-વળિક્ત સ્વદ્રવ્યક્રોતૈ સ્વર્પેર્વસ્તુમિરેકાં સમ્પૂર્ણાં નાત્વં દેશાન્તરે નેતુમસમર્થઃ સત્ત્વ મહાજનૈઃ સદ્ગં ત્રિધાય આદાય તદીય-દ્રવ્યજાતં તતો વ્રજતિ તદ્વન્મહાવીરોઽપીતિ મે તર્કઃ ॥૧૯॥

મૂઝ્મ-નવં ન કુંજજા વિહુળે પુરાણં ચિંચાઽમહં તાઙ્ય સાહં એવં ।

એંતો વયા વંભવતિત્તિવુંતં તસ્સો દંયટ્ટી સંમળે ત્તિ વેમિ ॥૨૦॥

છાયા--નવં ન કુર્યાદ્વિધૂનયતિ પુરાણં ત્યક્ત્વાઽપતિ ત્રાયી સ આહ એવમ્ ।

એતાવતા વ્રહ્મવ્રતમિત્યુક્તં તસ્યોદયાર્થી શ્રમજ્ઞ ઇતિ વ્રગીમિ ॥૨૦॥

આશય યહ હૈ--ગોશાલક આર્દ્રક સે કહતા હૈ કિ તુમ્હારે મહા-વીર જહાં લાભ દેખતે હૈ, વહીં ધર્મકા ઉપદેશ દેતે હૈ । અતએવ વહ મુનાકાલોર વ્યાપારી લાભ કમાને કે લિએ દૂસરોં કે પાસ અપના માલ છે જાતા હૈ, હસી પ્રકાર વહ બી દૂસરોં કે પાસ જાતે હૈ ॥૧૯॥

‘નવં ન કુંજજા વિહુળે પુરાણં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘નવં ન કુંજજા-નવં ન કુર્યાત્’ ભગવાન્ મહાવીર નવીન કર્મબન્ધ નહીં કરતે હૈ કિન્તુ ‘પુરાણં-પુરાણમ્’ પૂર્વ વદ્ધ કર્મોં કા ‘વિહુળે-વિધૂનયતિ’ ક્ષય કરતે હૈ ‘તાહ-ત્રાયી’ ષટ્ જીવનિકાયોં કે રક્ષક ‘સ-સઃ’ વે ભગવાન્ ‘એવં આહ-એવમાહ’ પેસા કહતે હૈ કિ-‘અમહં-અમ-નિમ્’ કુમતિ કો ચિંચા-ત્યક્ત્વા’ ત્યાગકર ‘એયોવયા-એતાવતા’ ત્યાગ કરના માત્ર સે ‘વંભવતિત્તિ-વ્રહ્મવ્રતમિતિ’ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કુમતિ

કહેવાનો આશય એ છે કે--ગોશાલક આર્દ્રકને કહે છે કે-તમારાં મહાવીરસ્વામી જ્યાં લાભ દેખે છે, ત્યાંજ ધર્મનો ઉપદેશ આવે છે. બીજે નહીં. તેથી જ હું કહું છું કે તે નક્ષત્રોર વ્યાપારી જેવા છે. જેમ વ્યાપારી લાભની ઈચ્છાથી બીજાઓની પાસે પોતાનો માલ લઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે તેઓ પણ બીજાઓની પાસે જાય છે. તે લાભ હોયતો જ જાય છે. ॥૧૯॥

‘નવં ન કુંજજા વિહુળે પુરાણં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘નવં ન કુંજજા-નવં ન કુર્યાત્’ ભગવાન્ મહાવીર નવીન કર્મ-બન્ધ કરતા નથી. પરંતુ ‘પુરાણં-પુરાણમ્’ પૂર્વ બદ્ધ કર્મોના ‘વિહુળે-વિધૂનયતિ’ ક્ષય કરે છે. ‘તાહ-ત્રાયી’ ષટ્ જીવનિકાયનું રક્ષણ કરવાવાળા ‘સ-સઃ’ તે ભગ-વાન્ ‘એવં આહ-એવમાહ’ સ્વયં એ પ્રમાણે કહે છે કે-‘અમહં-અમતિમ્’ કુમ-તિનું ‘ચિંચા-ત્યક્ત્વા’ ત્યાગ કરીને ‘એયોવયા-એતાવતા’ ત્યાગ કરવા માત્રથી ‘વંભવતિત્તિ-વ્રહ્મવ્રતમિતિ’ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. કુમતિના ત્યાગને જ પ્રાપ્ત

સમયાર્થબોધિની ટીકા શ્રિ. શુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૬૦૭

અન્યાર્થ:—(નવં ન કુઝ્જા) નવં-નવીનં કર્મ ન કુર્યાત્-ન કરોતિ (પુરાણે) પુરાણં પૂર્વકાલિકં વદ્ધકર્મ (વિહૂણે) વિધૂનયતિ-અપનયતિ (અમદં) અમતિ-કુમતિમ્ (ચિત્તવા) સ્પત્તયા-પરિત્યજ્ય (તાદૃય) ત્રાપી-વદ્ધજીવનિકાપરક્ષકઃ સ ભગવાન્ (એવ) એવમ્ (આહ) આહ-કથયતિ (એયોત્થવા) પૃતાવતા (વંમવતિ તિ) વ્રક્ષ-મોક્ષો મન્વતીતિ (વુતં) ઉક્તમ્-કથિતમ્ (તસ્ય) તસ્ય-મોક્ષસ્ય (ઉદ્યટ્ટી) ઉદ્યાર્થી-લાભાર્થી (સમણેષિવેમિ) શ્રમણો મહાવીર इति ब्रवीमि-કથયામીતિ ॥૨૦॥

ટીકા—ભગવાન્ મહાવીરઃ, ‘નવં ન કુઝ્જા’ નવં ન કુર્યાત્-નૂતનં કર્મ ન કરોતિ, ‘પુગળં વિહૂણે’ શક્તનં-સંગારાડ્ઽપાદકં કર્મ વિધૂનયતિ-ક્ષપયતિ ।

કે ત્યાગ કો હી વ્રક્ષવ્રત ‘વુતં-ઉક્તમ્’ કહામયા હૈ ‘તસ્ય-તસ્ય’ ઉદ્યાર્થી-મોક્ષકા ‘ઉદ્યટ્ટી-ઉદ્યાર્થી’ લાભ કી ઇચ્છાવાલે ‘સમણેત્તિ વેમિ-શ્રમણ इति ब्रवीमि’ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર હૈ, એસા મૈં કહતા હું ॥૨૦॥

અન્યાર્થ—ભગવાન્ મહાવીર નવીન કર્મબન્ધ નહીં કરતે હૈ, કિન્તુ પૂર્વવદ્ધ કર્મોંકા ક્ષય કરતે હૈ । ષટ્ જીવનિકાર્યોં કે રક્ષક ભગવાન્ એસા કહતે હૈં કિ કુમતિ કો ત્યાગ કર હી કોઈ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરતા હૈ । કુમતિ કા ત્યાગ કરને સે હી વ્રક્ષવ્રત કહા મયા હૈ । શ્રમણ ભગવાન્ ઉસી મોક્ષવ્રત (વ્રક્ષવ્રત) કે અભિલાષી હૈ ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ગોશાલક સે કહતે હૈં—ભગવાન્ કે લિખે તુમને વ્યાપારી કા જો દષ્ટાન્ત દિયા હૈ સો વહ એકદેશ સે યા સર્વદેશ સે ? એક દેશ સે હો તો વહ હમૈં ખી ઇષ્ટ હૈ, જ્યોંકિ ‘ભગવાન્ જહાં ઉપદેશ કી સફલતા દેખતે હૈં, વહીં ધર્મોપદેશ દેતે હૈં’ । દુસરા પક્ષ

‘વુતં-ઉક્તમ્’ કહેલ છે. ‘તસ્ય-તસ્ય’ તે મોક્ષના ‘ઉદ્યટ્ટી-ઉદ્યાર્થી’ લાભની ઇચ્છાવાળા ‘સમણેત્તિ વેમિ-શ્રમણ इति ब्रवीमि’ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર છે. એ પ્રમાણે હું કહું છું. ॥૨૦॥

અન્યાર્થ—ભગવાન્ શ્રી મહાવીર નવીન કર્મબંધ કરતા નથી. પરંતુ પૂર્વ વદ્ધ કર્મોંના ક્ષય કરે છે. ષટ્ જીવનિકાર્યોંના રક્ષક ભગવાન્ ક્વથં એવું કહે છે કે-કુમતિનો ત્યાગ કરવો તેને જ પ્રશ્નમત કહ્યું છે. શ્રમણ ભગવાન્ એજ મોક્ષ મત (પ્રશ્નમત) ના અભિલાષી છે. ॥૨૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ગોશાલકને કહે છે કે—ભગવાન્ મહાવીર માટે તમેએ વ્યાપારીનું દષ્ટાંત આપ્યું તે તમેએ એકદેશથી આપેલ છે ? કે સર્વ દેશથી આપેલ છે ? જો એક દેશથી એ દષ્ટાન્ત આપેલ હોય તો તે અમને પણ માન્ય છે, કેમકે-ભગવાન્ જ્યાં ઉપદેશની સફળતા જુએ છે, ત્યાંજ ધર્મો-

‘સે તાર્કે એવં આહ’ સ મહાવીર સ્વાયો પદ્મજીવનિકાપરક્ષકઃ સ્વયમેવ-‘સ આહ એવં’ સ પદમાહ-કથયતિ । ‘અમહં ચિત્ત્વા’ અમર્તિ ક્ષયત્વા પરિત્યજત મોક્ષં પ્રાપ્નોતિ પુરુષઃ । ‘પથોવયા’ एतावता कुमतिस्वयागेनैव ‘વેમવચ્ચિત્તિ’ વ્રક્ષવ્રતમિતિ ‘બુત્તં’ વક્ષમ્ ‘તસ્સોદયદ્વી’ તસ્ય મોક્ષારુપવ્રતસ્યોદયાર્થી-અમિલાબુકઃ ‘સમણે સિલ્લેમિ’ ભ્રમણ इति ब्रवीम्यहम् । આર્દ્રકઃ કથયતિ-મો મો ગોશાલક ! મગવતો મરાવીરસ્વ ત્વયા વણિય્ દૃષ્ટાન્તઃ પ્રદર્શિતઃ સ દૃષ્ટાન્ત એકદેશેન સર્વાત્મના વા ? નાથઃ તસ્પે-દૃષ્ટ્વાત્ । યત્રોપદેશકલં પદયતિ તત્રૈવોપદિશતિ ધર્મં મગવાન્ । દ્વિતીયસ્તુ નૈવ સમ્યવતિ, યતો હિ મગવાન્ સર્વેષાં રક્ષકઃ । નવીનં કર્મ ન વદ્ધનાતિ પુરાણં વાડપન્-યતિ કુબુદ્ધિમપહાય વિદ્ધરતિ-સદુપદેશં ચ દદાતિ । સ્વયમેવ સ બ્રવીતિ કુમતિ-ત્યાગી મોક્ષપ્રાપ્નોતિ’ સ સ્વયં કુમતિત્યાગી । અઃ સ મોક્ષોદયાર્થી ક્ષયત્વં બ્રવીમિ । આર્દ્રકસ્યોત્તરં ગોશાલકં પતીતિ મારઃ ॥૨૦॥

મૂલમ્-સમારભંતે વણિયા મૂયગામં પરિગ્રહં ચેવં મમાયમાણા ।

તે ણાડસંજોગમવિપ્પહાય આયસ્સ હેઽં પંગરંતિ સંગં ॥૨૧॥

ઝાયા-સમારમન્તે વણિજો ભૂતગામં પરિગ્રહં ચૈવ મમીકુર્વન્તિ ।

તે જ્ઞાતિસંયોગમપિ પહાય આયસ્ય હેતોઃ પ્રકુર્વન્તિ સજ્જમ્ ॥૨૨॥

ટીક નહીં હૈ, કયોંકિ ‘મગવાન્ સંખી પ્રાણિયો’ કે રક્ષક હૈ । વે નવીન કર્મો’ કો વંધ નહીં કરતે હૈં ઓર પુરાનન (પૂર્વકે) કર્મો’ કા ક્ષય કરતે હૈં । કુમતિ કા ત્યાગ કરકે ભ્રમણ કરતે હૈં ઓર સદુપદેશ દેતે હૈં । વે સ્વયં યહી કહતે હૈં કિ કુમતિ કા ત્યાગી હી સુક્તિ પાતા હૈ । હસ કારણ વે મોક્ષોદય કે અર્થી હૈં, એસા મૈં કહતા હૂં ।

યહ ગોશાલક કે પ્રતિ આર્દ્રક મુનિ કા ઉત્તર હૈ ॥૨૦॥

‘સમારભંતે’ હર્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-આર્દ્રક પુનઃ ગોશાલક સે કહતે હૈં-હે ગોશાલક !

પદ્ય અ.પે છે. બીજે પક્ષ બરોબર નથી. કેમકે ભગવાન્ સઘળા પ્રાણિયોનું રક્ષણ કરવા વાળા છે. તેઓ નવીન કર્મોના બંધ કરતા નથી. અને પૂર્વના કરેલા કર્મોના ક્ષય કરે છે. તેઓ કુમતિનો ત્યાગ કરીને વિચરે છે. અને સદુપદેશ આપે છે. તેઓ સ્વયં જો જ કહે છે કે-કુમતિનો ત્યાગ કરનાર જ સુક્તિ પામે છે. તેથી તેઓ મોક્ષના ઉદયને ધ્યાનનારા છે. એ પ્રમાણે હું કહું છું. આ પ્રમાણે ગોશાલકે આર્દ્રકને ઉત્તર આપ્યો છે. ॥ગા.૦૨૦॥

‘સમારભંતે’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-આર્દ્રકમુનિ ફરીથી ગોશાલકને કહે છે.-હે ગોશાલક !

અન્યથાચો ધિની ટીકા જિ. સુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૬૦૧

અન્યથાચઃ—આર્દ્રકો ગોશાલકં પ્રતિ કથયતિ-મોઃ ! (વણિયા) વણિજઃ—
 વ્યાપારકર્તારઃ (મૂયગામં) ભૂતગ્રામં—પ્રાણિસમુદાયમ્ (સમારંભંતે) સમારંભન્તે—
 આરંભસમારંભં કુર્વન્તિ, તથા—(પરિગ્રહં) પરિગ્રહમ્ (ચૈવ) ચૈવ (મમાયમાણા)
 મમીકુર્વન્તિ—અર્થાત્—પરિગ્રહેઽપત્યદારધનાદી મમેત્યહંકારં વ્રજન્તિ—મમત્વબુદ્ધિ
 દષ્ટીત્યર્થઃ, (તે) તે વણિજઃ (જાહસંજોગમવિપ્પહાય) જ્ઞાતીનાં પરિવારાણાં
 સંયોગં યથાયથં સ્વસ્વામિભાશાદિસમ્બન્ધમ્ અવિપ્રહાય—અત્યક્ત્વા (આયસ્સ હેઽં)
 આયસ્ય—મૂલદ્રવ્યતો લબ્ધસ્યાઃ વૃદ્ધે હેતૌ (સંગં) સજ્જમ્—મધોગ્યૈરપિ સહ સમ્બ-
 ન્ધમ્ (પગરંતિ) પ્રકુર્વન્તિ, વણિજસ્તુ યથાયથં વ્યાપારં કુર્વન્તઃ વ્રાતયન્તિ જીવાન્
 ‘વણિયા—વણિજઃ’ વ્યાપારી લોગ ‘મૂયગામં—ભૂતગ્રામં’ પ્રાણી સમૂહકા
 ‘સમારંભન્તે—સમારંભન્તે’ આરંભ સમારંભ કરતે હૈં તથા ‘પરિગ્રહં ચૈવ
 —પરિગ્રહં ચૈવ’ પરિગ્રહ કે ઝાર ‘મમાયમાણા—મમીકુર્વન્તિ’ મમતા
 રચતે હૈં અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર, ધન, આદિ પર મમત્વભાવ ધારણ કરતે હૈં
 ‘તે—તે’ વે વણિક્કુ જન ‘જાહસંજોગમવિપ્પહાય—જ્ઞાતિસંયોગમવિપ્રહાય’
 પારિવારિક જનોં કે સંયોગકો અર્થાત્ સ્વસ્વામી સંબન્ધકો રચાગ ન
 કરતે હુવ ‘આયસ્ય હેઽં—આયસ્સ હેતોઃ’ લાભ કે લિવ ‘સંગં—સજ્જમ્’
 સંબંધ ન કરને યોગ્ય લોગોં કે સાથ ખી સંબંધ ‘પગરંતિ—
 પ્રકુર્વન્તિ’ કરતે હૈં ॥૨૧॥

અન્યથાચ—આર્દ્રક પુનઃ ગોશાલક સે કહતે હૈં—હે ગોશાલક !
 વ્યાપારી લોગ પ્રાણિસમૂહ કા આરંભ સમારંભ કરતે હૈં તથા પરિગ્રહ
 પર મમતા રચતે હૈં અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર ધન આદિ પર મમત્વ ભાવ
 ધારણ કરતે હૈં । વે પારિવારિક જનોં કે સંયોગ કો અર્થાત્ સ્વસ્વામી

‘વણિયા—વણિજઃ’ વેપારીયો ‘મૂયગામં—ભૂતગ્રામં’ પ્રાણી સમૂહનો ‘સમારંભન્તે—
 સમારંભન્તે’ આરંભ અને સમારંભ કરે છે. તથા ‘પરિગ્રહં ચૈવ—પરિગ્રહં ચૈવ’
 પરિગ્રહની ઉપર ‘મમાયમાણા—મમીકુર્વન્તિ’ મમતા રાખે છે. અર્થાત્ પુત્ર, કલત્ર
 ધન, વિગેરે ઉપર મમત્વભાવ ધારણ કરે છે. ‘તે—તે’ તે વેપારીયો ‘જાહસંજોગમ
 વિપ્રહાય—જ્ઞાતિસંયોગમવિપ્રહાય’ પરિવારના માણસોના સંયોગને અર્થાત્ સ્વસ્વામી
 સંબંધનો ત્યાગ ન કરતાં ‘આયસ્ય હેઽં—આયસ્ય હેતોઃ’ લાભ માટે ‘સંગં—
 સજ્જમ્’ સંબંધ ન કરવાને યોગ્ય લોકોની સાથે પણ સંબંધ ‘પગરંતિ—પ્રકુ
 વન્તિ’ કરે છે. ॥૨૧॥

અન્યથાચ—આર્દ્રક ફરીથી ગોશાલકને કહે છે. હે ગોશાલક વ્યાપારી
 લોકો પ્રાણી સમૂહનો આરંભ સમારંભ કરે છે. તથા પરિગ્રહ પર મમતા
 રાખે છે. અર્થાત્ પુત્ર કલત્ર ધન વિગેરેમાં મમત્વબુદ્ધિ રાખે છે. તે પરિવા-

તથાડપરિત્યજ્યેવ પરિવારં પરિગ્રહે મમત્ત્વવન્તો દિગ્વિદિશ્ચુ પ્રાવન્તિ । ગત્વા ચાડન્યૈઃ
સહાડસંવદ્ધવદ્ધનીજન્યા આયમન્વિચ્છન્તિ । ભગવાંસ્તુ-નિરીહોડપરિગ્રહો જીવરક્ષકઃ
કેવલં પરોપકારમાસાદ્યેવ ધર્મોપદેશેન પરાનનુગૃહ્ણાતિ । ઇત્યુભયોર્મહદન્તરમાકાશ-
પ્રાતાલ્લયોરિતિ ॥૨૧॥ટીકા-સુગમા ॥૨૧॥

પૃષ્ઠ-વિષ્ણો મેહુણસંપગાહા તે ભોયળદ્વા વર્ણિયા વૈયંતિ ।

વયં તું કામેસુ અજ્ઞોવંવન્ના અનારિયાં પેમરસેસુ ગિદ્ધા ॥૨૧॥

છાયા-વિષ્ણો મૈથુનસંપગાહા સ્તે મોજનાર્થ વર્ણિજી વ્રજન્તિ ।

વયન્તુ કામેષ્વધ્યુપવન્ના અનાયાઃ પ્રેમરસેષુ ગૃહ્ણાઃ ॥૨૨॥

સંબંધી કો ન ત્યાગતે હુણ લાભ કે લિપ સંબંધ ન કરને યોગ્ય લોગો
કે સાથ ખી સમ્બંધ કરતે હૈ ॥૨૧॥

તાત્પર્ય પદ્ય હૈ કિ વ્યાપારી યથાયોગ્ય વ્યાપાર કરતે હુણ વે જીવો
કા ઘાત કરતે હૈ । વે પરિવાર સંબંધી સ્નેહ કે ત્યાગી નહીં હોતે હૈ ।
પરિગ્રહ સંબંધી મમતા કે કારણ દિશાઓ ઓર વિદિશાઓ મેં દોઢ-
ધૂવ કરતે રહતે હૈ । દુસરોં કે સાથ સૌજન્ય દિલ્લો કર લાભ કી
ઇચ્છા કરતે હૈ । કિન્તુ ભગવાન્ નિષ્કામ હૈ, અપરિગ્રહી હૈ, જીવોં કે
રક્ષક હૈ, કેવલ પરોપકાર ભાવ સે હી ધર્મોપદેશ દેકર દુસરોં કા
અનુગ્રહ ઉપકાર કરતે હૈ । ઇસ પ્રકાર દુનોં મેં મહાન્ અન્તર હૈ ॥૨૧॥

ટીકા સુગમ હૈ ॥૨૧॥

રના જનોના સંપર્કને સ્વસ્વામિ સંબંધનો ત્યાગ કર્યા વિના લાભ માટે
ન કરવા યોગ્ય દોડોની સાથે પણ સંબંધ કરે છે. ॥૨૧॥

ટીકાર્થ-—વ્યાપારિયો યથાયોગ્ય વેપાર કરતા થકા જીવોનો ઘાત કરે
છે. તેઓ પોતાના ખારિવારિક સંબંધના સ્નેહનો ત્યાગ કરવાવાળા હોતા
નથી પરિચિત સંબંધી મમતા દ્વારા દિશાઓ અને વિદિશાઓમાં દોડાદોડ
કરતા રહે છે. ખીજાઓની સાથે સન્નજન પણ જતાવીને પોતાના લાભની જ
ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ ભગવાન્ નિષ્કામ છે. અપરિચિત વાળા છે, જીવોનું રક્ષણ
કરવા વાળા છે. કેવળ પરોપકાર બુદ્ધિથી જ ધર્મોપદેશ આપીને ખીજાઓ પર
અનુચિત અર્થાત્ ઉપકાર કરે છે. આ રીતે બન્નેમાં મહાન્ અન્તર છે. ॥૨૧॥

આ ગાથાની ટીકા સરળ હોવાથી જુદી આપી નથી.

સમયાર્થબોધિની ટીકા ટિ. ધ. જ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૬૧૧

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રક: પુનરપિ ગોશાલકં કથયતિ-(વણિયા) વણિજઃ (વિત્તેસિણો) વિત્તેસિણો ધનામિકાવિણો ભવન્તિ, તથા--(મેહુનસંપગઢા) મૈથુન-સંપગઢા:—મૈથુનેડશ્યન્તાસક્તમાનસા ભવન્તિ । (તે ભોયળઢા વયંતિ) તે ભોજ-નાર્થે વ્રજન્તિ-વણિજો ભોજનોપલ્લવ્યૈ ફાસ્તવો ભ્રમન્તિ, તુ-અગોડસ્માદેવ કાર-ણાત્ (કામેસુ) કામેસુ (અજ્ઞોવવન્ના) અધ્યુપવન્ના:—કાપાડસક્તા: (પ્રેમરસેસુ) પ્રેમરસેસુ (ગિદ્દા) ગૃદ્દા: (અનારિયા) અનાર્યાસ્તે ડ્વિ (વયં) વયમ્-કથયમઃ । તાન્ વણિગ્વૃત્તોનિતિ ધ્વનિઃ । તસ્મિન્નનેકવારં ક્રયવિક્રયપચનપાચનાદિકે તથા પરિપ્રદે ધનધાન્યદિવદ્વતુષ્પદાદિકે નિ-નિશ્ચયેન શ્રિતાઃ વદ્દાઃ નિઃશ્રિતા વણિજો ભવન્તીતિ ॥૨૨॥ ટોકા-સુગમા ॥૨૨॥

‘વિત્તેસિણો મેહુનસંપગઢા’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—ફિર સે આર્દ્રક સુનિ ગોશાલક સે કહતે હૈં—‘વણિયા-વણિજઃ’ વ્યાપારી જન ‘વિત્તેસિણો-વિત્તેસિણઃ’ ધન કે અમિલાષી હોતે હૈં । તથા ‘મેહુનસંપગઢા-મૈથુનસંપગઢાઃ’ મૈથુન મેં આસક્ત હોતે હૈં ‘તે ભોયળઢા વયંતિ-તે ભોજનાર્થે વ્રજન્તિ’ વે ભોજન કે લિફ ફત-સ્તતઃ ભ્રમણ કરતે હૈં ‘કામેસુ-કામેસુ’ જો કામભોગો મેં ‘અજ્ઞોવ-વન્ના-અધ્યુપવન્નાઃ’ આસક્ત હોતે હૈં, તથા ‘પ્રેમરસેસુ-પ્રેમરસેસુ’ સ્નેહ-રસ મેં ‘ગિદ્દા-ગૃદ્દાઃ’ આસક્ત હોતે હૈં, ડનકો ‘અનારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્યા હૈં ંસા ‘વયંતુ-વયન્તુ’ હમ કહતે હૈં ॥૨૨॥

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક ગોશાલક સે ફિર કરતે હૈં—વ્યાપારી જન ધન કે અમિલાષી હોતે હૈં, ંવં મૈથુન મેં ંી આસક્ત હોતે હૈં; વે ભોજન

‘વિત્તેસિણો મેહુનસંપગઢા’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—ફરીથી આર્દ્રક સુનિ કહે છે.—‘વણિયા-વણિજઃ’ વ્યાપારિયો ‘વિત્તેસિણો-વિત્તેસિણઃ’ ધન મેળાવવાની ઇચ્છા વાળા હોય છે. તથા ‘મેહુન-સંપગઢા-મૈથુનસંપગઢાઃ’ મૈથુનમાં આસક્તિ વાળા હોય છે. ‘તે ભોયળઢા વયંતિ-તે ભોજનાર્થે વ્રજન્તિ’ તેઓ ભોજન માટે જ આમ-તેમ બઠકે છે. ‘કામેસુ કામેસુ’ તેઓ કામભોગોમાં ‘અજ્ઞોવવન્ના-અધ્યુપવન્નાઃ’ આસક્ત હોય છે, તથા ‘પ્રેમરસેસુ-પ્રેમરસેસુ’ સ્નેહ રસમાં ‘ગિદ્દા-ગૃદ્દાઃ’ આસક્તિવાળા હોય છે. તેઓને ‘અનારિયા-અનાર્યાઃ’ અનાર્યા તેમ ‘વયંતુ-વયન્તુ’ અમે તો કહીએ છીએ. ૧૨૨

અન્વયાર્થ—આર્દ્રક ગોશાલકને ફરીથી કહે છે કે—વ્યાપારી લોક ધનની ઇચ્છા વાળા હોય છે. તથા મૈથુનમાં આસક્ત હોય છે. અને ભોજન માટે

મૂલ્ય-આરંભગં ચેવ પરિગ્રહં ચ,

અવિઉસ્સિયા ણિસ્સિયે આયદંડા ।

તેસિં ચે સે ઉદય જં વયાસી,

ચરંતણંતા ય દુંહાય ણેહં ॥૨૩॥

છાયા—આરમ્ભકં ચેવ પરિગ્રહઃ।Sવ્યુત્સૃજ્ય નિઃશ્રિતા આત્મદંડાઃ ।

તેષાં ચ સ ઉદયો યમવાદીશ્ચતુરન્તાનન્તાય દુઃખાય નેહ ॥૨૩॥

કે લિપ્ત હથર ઉથર ભ્રમણ કરતે હૈં । કિન્તુ જો કામભોગોં મેં આસક્ત હૈં તથા સ્નેહ રસ મેં મુદ્દ હૈં, ડનકો હમ અનાર્ય કહતે હૈં ॥૨૩॥

તાત્પર્ય હસ કથન કા યહ હૈ કિ ભગવાન્ મહાવીર કો વ્યાપારી કી ઉપમા દેના યોગ્ય નહીં હૈં । વ્યાપારી મુદ્દસ્થ હોતે હૈં, અતઃ વે કય-વિક્રય, પચન પાચન આદિ સાવધ ક્રિયાઈ કરતે હૈં તથા ધન ધાન્ય દ્વિપદ ચતુષ્પદ આદિ પરિગ્રહ મેં મૂઢિત રહતે હૈં । મૈથુન કે ત્યાગી નહીં હોતે । કિન્તુ ભગવાન્ એસે નહીં હૈં । વે સમસ્ત આરંભ સમારંભ પરિગ્રહ સે અતીત હૈં ઓર પૂર્ણ પ્રલયવર્ષ કે ખારક હૈં ॥૨૪॥ ટીકા સુગમ હૈ ॥૨૪॥

‘આરંભગં ચેવ પરિગ્રહં ચ’ રૂપાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘આરંભગં-આરમ્ભકં’ પ્રાણાતિપાતઆદિ આરંભ તથા ‘પરિગ્રહં-પરિગ્રહં’ ધન ધાન્ય આદિપરિગ્રહકો ‘અવિઉસ્સિય-અવ્યુત્સૃજ્ય’ ન ત્યાગ કરકે વ્યાપારી ‘ણિસ્સિય-નિશ્રિતાઃ’ ડસયેં આસક્ત

આમ તેમ જમણ કરે છે. પરંતુ જેઓ કામભોગોમાં આસક્ત હોય છે અને સ્નેહ રસમાં મુદ્દ હોય છે તેઓને અમે અનાર્ય કહીએ છીએ. ॥૨૩॥

કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે—ભગવાન્ મહાવીરને વ્યાપારીની ઉપમા આપવી તે બરોબર નથી. વ્યાપારિયો મુદ્દસ્થ હોય છે. તેથી તેઓ કય-વિક્રય ખરીદ વેચાણ, પચન, પાચન વિગેરે સાવધ ક્રિયાઓ કરે છે. તથા ધન ધાન્ય દ્વિપદ, ચતુષ્પદ વિગેરે પરિગ્રહમાં મૂઢિત હોય છે. મૈથુનનો ત્યાગ કરનારા હોતા નથી. પરંતુ ભગવાન્ એવા નથી. તેઓ બધા જ આરંભ અને પરિગ્રહથી પર છે. અને પૂર્ણ પ્રલયવર્ષનું પાલન કરવાવાળા છે. ॥૨૪॥ આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે. જેથી બૂદો આપેલ નથી.

‘આરંભગં ચેવ પરિગ્રહં ચ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘આરંભગં-આરમ્ભકં’ પ્રાણાતિપાત વિગેરે આરંભ તથા ‘પરિગ્રહં-પરિગ્રહં’ ધન, ધાન્ય, વિગેરે પરિગ્રહનો ‘અવિઉસ્સિય-અવ્યુત્સૃજ્ય’ ત્યાગ ન કરીને વ્યાપારી ‘ણિસ્સિય-નિશ્રિતાઃ’ તેમાં આસક્ત થાય છે. ‘આયદંડા-

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. શુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદિનઃ ૬૧૩

અન્વયાર્થઃ—(આરંભનં ચેવ) આરમ્ભકમ્—પ્રાણાતિપાતાદિલક્ષણમ્ (પરિ-
ગ્રહં ચ) ધનધાન્યાદિલક્ષણમ્ (અવિરુદ્ધિય) અવ્યુત્સુજ્યાપરિત્યજ્ય (નિસ્તિય)
નિઃશ્રિતાઃ—વદ્ધાઃ (આદંડા) આત્મદંડા યે નિનિતઃ (તેસિં ચ) તેવાં ચ (સે ઉદર)
સ ઉદયઃ—ધનલાભાદિરૂપઃ (જં વયાસી) યમવાદીઃ (૫ ચરંતંતંતાય દુહાય)
સ ચતુરન્તાનન્તાય દુઃસ્વાય (ખેહ) નેહ વનિજાં લાભઃ સંસારદુઃસ્વાય ન તુ સુસ્વાય,
તીર્થંકરસ્યોદયશ્ચ કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિલક્ષણો ન તથા વિન્દુ સુખાયેતિ ॥૨૨॥

હોતે હૈં 'આદંડા-આત્મદંડાઃ' વે અપની અસ્માકો દળિહન કરને વાલે
હૈં, તુમને 'તેસિં-તેવાં' उनका 'जं वयासी-यमवादीः' जो उदय कहा है,
'से उदय-स उदयः' यह उदय 'चाउरंतंतंताय दुहाय-चतुरन्तान-
न्ताय दुःस्वाय' चतुर्गतिरूप और अनंत दुःस्वका कारण होता है, 'खेह
-नेह' वह उदय कभी नहीं भी होता है, अर्थात् ऐकान्तिक नहीं है,
तीर्थंकर भगवान् का उदय केवलज्ञान प्राप्तिरूप है, वह व्यापारी के
उदयके तुल्य न होकर केवल सुखका ही कारण होता है ॥२२॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણાતિપાત આદિ આરંભ તથા ધન ધાન્ય આદિ પરિ-
ગ્રહ કો ન ત્યાગ કર કે વ્યાપારી उस में आसक्त होते हैं। वे अपनी
आत्मा को दण्डन करने वाले हैं। तुमने उनका जो उदय कहा है, वह
चतुर्गति एवं अनन्त दुःस्व का कारण होता है। वह उदय कभी नहीं
भी होता है अर्थात् ऐकान्तिक नहीं है। तीर्थंकर भगवान् का उदय
केवलज्ञानप्राप्ति रूप है। वह व्यापारी के उदय के समान न होकर सुख
का कारण ही होता है ॥२२॥

આત્મદંડાઃ' તેઓ પોતાના આત્માને દંડ દેવાવાળા છે. તમે 'તેસિં-તેવાં'
'જં વયાસી-યમવાદી' જે ઉદય કહેલ છે. 'સે ઉદય-સ ઉદયઃ' તે ઉદય 'ચાઉરંત-
તંતંતાય દુહાય-ચતુરન્તાનન્તાય દુઃસ્વાય' ચતુર્ગતિ રૂપ અને અનંત દુઃખના કારણ
રૂપ હોય છે. 'ખેહ-નેહ' તે ઉદય ક્યારેક ન પણ થતો હોય અર્થાત્ એકાન્તિક
હોતો નથી. તીર્થંકર ભગવાનનો ઉદય કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ રૂપ છે. તે વ્યાપારીના
ઉદય પ્રમાણે ન થતાં કેવળ સુખના જ કારણ રૂપ હોય છે. ॥૨૩॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણાતિપાત વિગેરે આરંભ તથા ધન ધાન્ય વિગેરે પરિ-
ગ્રહ ત્યાગ ન કરવાથી વ્યાપારી લોક તેમાં આસક્ત રહે છે. તેઓ પોતાના
આત્માને દંડિત કરવા વાળા હોય છે. તમોએ તેમને જે ઉદય કહ્યો છે. તે
ચતુર્ગતિક અને અનંત દુઃખના કારણ રૂપ હોય છે. તે ઉદય ક્યારેક ન પણ
હોય અર્થાત્ કાયમ થાય જ તેમ એકાન્તિક નથી. તીર્થંકર ભગવાનનો ઉદય
કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ રૂપ છે. તે વ્યાપારીના ઉદય જેવો હોતો નથી પણ સુખના
કારણ રૂપ જ હોય છે. ॥૨૩॥

૬૧૪

સ્વકૈતાલીલુને

ટીકા—આર્દ્રકો ગોશાલકં માહ—‘આરંભગં ચે’, આરમ્મશ્ચૈવ એવશદ્-ડપ્યર્થક-
સ્તસ્ય ચ પરિગ્રહેણ સહાડન્વયઃ, તત્ત્રારમ્મં માણાતિપાતાદિલક્ષણમ્ ‘પરિગ્રહં ચ’
પરિગ્રહમ્-પરિગ્રહઃ—ધનધાન્યાદિસ્વીકારલક્ષણસ્તમ્ ‘અવિડસ્સિયા’ અવપુત્તસ્ય-
અપરિત્યજ્ય ‘ણિસ્સિયા’ નિઃશ્રિતાઃ વદ્ધાઃ ‘આવદંડા’ આત્મદંડાઃ—આત્માનમેવ
દંડયન્તિ—વિનાશયન્તિ મામાતિપાતાદિકરણેનેતિ આત્મદંડાઃ ‘તેત્તિ’ તેષામ્
—આરમ્મપરિગ્રહવતામ્ ‘સે ઉદય’ સ ઉદયઃ—ધનાદીનાં લાભસ્વરૂપઃ । ‘જે વયાસી’
યસ્યુદયમ્—ત્વમપિ ઉદયમવાદીઃ, સ ઉદયઃ ‘ચતુરંતથંતાય દુઘાય’ ચતુરંતાડનંતાય
દુઃસ્વાય મવતિ મવિગ્ધતિ ચેતિ જ્ઞેયઃ, ચતુરંતથતુર્ગતિકઃ સંસારઃ અનન્તઃ-પર્યવસાન-
રહિતસ્તદર્થમ્ ઉદયોમવતીત્યર્થઃ, વસ્તુનો ધનાદીનામાયાસ્પૃક ઉદયો નાડસ્યન્તિ-
કમ્પુવાય । અપિ તુ—વાતુર્ગતિક સંસારસ્ય માપકો દુઃખજનકશ્ચ મવતિ (ગેહ) નેહ
ધનધાન્યાદીનાં લાભોદયોડપિ એકાન્તેન ન મવતિ કિન્તુ યાવત્પુણ્યોદય સ્તાવદ્દેવ
મવતિ । અયં ભાવઃ—હે ગોશાલક ! યજિજ્ઞાં યો લાભઃ સ સંસારદુઃખાયૈવ

ટીકાર્થ—આર્દ્રક ગોશાલક સે કહતે હૈં—હિંસાદિ રૂપ આરંભ કો
તથા ધન ધાન્ય આદિ રૂપ પરિગ્રહ કો ય્યાગ ન કરકે જો ઉસમેં આસક્ત
હોતે હૈં, એ અપની આત્મા કો દુઃખી બનાતે હૈં । ડનકા વહ બનલાભ આદિ
રૂપ ઉદય, ત્રિસકો તુમને ખી ઉદય કહા હૈ, ચતુર્ગતિક તથા અનન્ત
સંસાર કા કારણ હોના હૈ । વહ વાસ્તવ મેં ન તો આત્યન્તિક સુખ કે
લિપ હોના હૈ ઓર ન એકાન્તિક સુખ કે લિપ હી હોના હૈ । જબ તક
પુણ્ય કા ઉદય હૈ તબ તક હી રહતા હૈ ।

આશય વહ હૈ—હે ગોશાલક ! ડ્યાપારિયોં કા લાભ સંસાર કે

ટીકાર્થ—આર્દ્રક બુનિ ગોશાલકને કહે છે કે—હિંસા વિગેરે આરંભનો
તથા ધન, ધાન્ય વિગેરે રૂપ પરિગ્રહનો ત્યાગ ન કરીને તેમાં જે આસક્ત
હોય છે, તેઓ પોતાના આત્માને દુઃખી બનાવે છે. તેઓનો તે ધન લાભ
વિગેરે પ્રકારનો ઉદય, કે જેને તમેઓ પણ ઉદય કહેલ છે, તે ચતુર્ગતિક
તથા અનંત સંસારનું કારણ હોય છે. તે વાસ્તવિક રીતે ન તો આત્યન્તિક
સુખ આપે હોય છે, અને એકાન્તિક સુખ આપે પણ હોતો નથી. જ્યાં સુખી
પુણ્યનો ઉદય હોય છે, ત્યાં સુખી જ તે સુખ રહે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—હે ગોશાલક ! ડ્યાપારિયોનો લાભ સંસારના

સમયાર્થબોધિનો ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૧૧૫

મવતિ સોડપિ ચ લામો ન સ્વેચ્છામાત્રેણ યથેષ્ટ મવતિ કિન્તુ યાવત્પુણ્યોદય સ્તાવદેવ મવતીતિ ॥૨૩॥

મૂલ્ય—‘જેગંત જનંતિય’ ઉદય એવં વ્યંતિ તે દો વિગુણોદયમિ।

સે ઉદય સાહમંતપત્તે તમુદય સાહયંદ તાઈ જાઈ ॥૨૪॥

છાયા—નૈકાન્તિકો નાત્યંતિકશ્ચ’ ઉદય એવં, વદન્તિ તો દ્વૌ વિગુણોદયૌ ।

સ ઉદયઃ સાધનન્તપ્રાપ્ત સ્તમુદયં સાધયતિ ત્રાપી જ્ઞાપી ॥૨૪॥

કુઃસ્તો કા હી કારણ હોતા હૈ । વહ લામ જબ તક પુણ્યોદય હૈ તખી તક રહતા હૈ ઓર સ્વેચ્છા માત્ર સે યથેષ્ટ નહીં હોતા ॥૨૩॥

‘જેગંત જનંતિય’ હયાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘એવં ઉદય-એવં ઉદયઃ’ ધનલાભ આદિ રૂપ પૂર્વોક્ત ઉદય ‘જેગંત જનંતિય ચ નૈકાન્તિકો નાત્યંતિકશ્ચ’ ન એકાન્તિક હૈ ઓર ન આત્યંતિક હૈ એસા જ્ઞાની જન કહતે હૈ । ‘તે દો વિગુણોદયમિ-તો દ્વૌ વિગુણોદયૌ’ ઉદય મેં વહ દોનો ગુણ રહિત હૈ, વહ વાસ્તવ મેં ઉદય નહીં હૈ વહ ઉદય ગુણરહિત હૈ, કિન્તુ ‘સે ઉદય-સ ઉદયઃ’ તીર્થંકર ભગવાન કા વહ ઉદય ‘સાહમંતપત્તે-સાધનન્તપ્રાપ્તઃ’ સાદિ ઓર અનંત હૈ ‘તાઈ જાઈ-ત્રાપી જ્ઞાપી’ જીવોં કે ત્રાતા ઓર સર્વજ્ઞ ભગવાન ‘તમુદય-તમુદયં’ વહ કેવલજ્ઞાન લક્ષણ ઉદય કા ‘સાહયંદ-સાધયતિ’ દુસરોં કો ખી ઉપદેશ કરતે હૈ ॥ગા. ૨૪॥

દુઃખોતું જ ક.રણ હોય છે. તે લાભ, જ્યાં મુધી પુણ્યનો ઉદય હોય છે, ત્યાં મુધી જ રહે છે. અને સ્વેચ્છા માત્રથી યથેચ્છ પ્રકારનો તે લાભ હોતો નથી. ॥૨૩॥

‘જેગંત જનંતિય’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘એવં ઉદય-એવં ઉદયઃ’ ધન લાભ વિગેરે પ્રકારનો પહેલાં કહેલ ઉદય ‘જેગંત જનંતિય-નૈકાન્તિકો નાત્યંતિકશ્ચ’ એકાન્તિક નથી તેમ આત્યંતિક પણ નથી. આ પ્રમાણે જ્ઞાનીજનો કહે છે. ‘તે દો વિગુણોદયમિ-તો દ્વૌ વિગુણોદયૌ’ જે ઉદયમાં આ બન્ને શુભ હોતા નથી. વાસ્તવિક રીતે તે ઉદય કહેવાતો નથી. તે ઉદય શુભ વગરનો છે. પરંતુ ‘સે ઉદય-સ ઉદયઃ’ તીર્થંકર ભગવાનનો તે ઉદય ‘સાહમંતપત્તે-સાધનન્તપ્રાપ્તઃ’ સાદિ અને અનંત છે. ‘તમુદય-તમુદયં’ તે કેવળ જ્ઞાન રૂપ ઉદયનો. ‘તાઈ જાઈ-ત્રાપી જ્ઞાપી’ છવોતું ત્રાણ-રક્ષણ કરવાવાળા અને સર્વજ્ઞ ભગવાન ‘સાહયંદ-સાધયતિ’ બીજાઓને પણ ઉપદેશ આપે છે. ॥૨૪॥

અન્વયાર્થઃ—(एवं उदय) एवम्-पूर्वोक्त-उदयः-धनलाभादिरूपः (जेगंतन-व्यंतिप) नैकान्तिको नात्यन्तिकश्च, (ते दो विगुणोदयंमि) तौ द्वौ विगुणोदयौ-गुणवर्जितौ (से) सः (उदय) तीर्थंकरस्योदयः लाभः (साइमणंतपत्ते) साधनन्त-प्राप्तः-सादिमनन्तं च प्राप्तः 'तद्युदयं' तं-केवलज्ञानलक्षणमुदयम् 'ताईणार्ई' प्राप्ती-जीवरत्नकः, ज्ञाप्ती-सर्वज्ञः 'साहयई' अन्यानपि साधयति उपदेशद्वारा प्रापयतीति 'वयंति' वदन्ति विद्वांसः॥२४॥

टीका—પુનરપિ આર્દ્રક આહ-હે મોશાલક ! વણિજાં ધનાદિઃ કદાચિદ્ધ-વતિ-ન વા મવતિ, કર્હિચિલ્લામમપેક્ષમાણસ્ય મહતી હાનિરેય, અતો વિદિ-તયગ્ને વિદ્વદ્ધિઃ વણિજાં લાભે નાસ્તિ સ્થાયીગુણ इति કથયતે । મગવતા તીર્થ-કરેણ કર્મનિર્જરાદારેણ લબ્ધો લાભો લાભઃ કથયતે । યેન ચ મવતિ દિવ્ય

અન્વયાર્થ--ધન લાભાદિ રૂપ પૂર્વોક્ત ઉદય ન એકાન્તિક હૈ ઓર ન આત્યન્તિક હૈ, એસા જ્ઞાની જન કહતે હૈ । જિસ ઉદય મેં વહ દોનો ગુણ નહીં હૈ, વહ વાસ્તવ મેં ઉદય નહીં હૈ-વહ ઉદય ગુણરહિત હૈ । કિન્તુ તીર્થંકર ભગવાન કા ઉદય સાદિ ઓર અનન્ત હૈ । જીવોં કે પ્રાપ્તા ઓર સર્વજ્ઞ ભગવાન ઉસ ઉદય કા દુસરોં કો બી ઉપદેશકરતે હૈ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ--આર્દ્રક કિર કહતે હૈ-હે મોશાલક ! વ્યાપારિયોં કો ધન આદિ કી પ્રાપ્તિ કની હોતી હૈ, કબી નહીં બી હોતી । કબી લાભ કી અપેક્ષા રાખતે હુણ વહુન વડી હાનિ હો જાતો હૈ । અતઃપથ તત્ત-જ્ઞાનિયોં કા કથન હૈ કિ વણિકોં કે લાભ મેં સ્થાયી ગુણ નહોં હૈ ।

અન્વયાર્થ--ધન લાભ વિગેરે પ્રકારનો પહેલાં કહેલ ઉદય એકાન્તિક નથી. તેમ આત્યન્તિક પણ નથી. તેમ જ્ઞાનીજનો કહે છે. જે ઉદયમાં આ ખ-ને ગુણ નથી તે વાસ્તવિક રીતે ઉદય જ નથી. અર્થાત્ તે ઉદય ગુણહીન છે. પરંતુ તીર્થંકર ભગવાનનો ઉદય સાદિ અને અનન્ત છે. જીવોનું ત્રાણ કરવાવાળા સર્વજ્ઞ ભગવાન એ ઉદયનો ખીન્નબોને પણ ઉપદેશ આપે છે. ॥૨૪॥

ટીકાર્થ--દરીથી આર્દ્રક મુની કહે છે કે-હે મોશાલક ! વ્યાપારીયોને ધન વિગેરેની પ્રાપ્તિ ક્યારેક થાય છે, અને ક્યારેક નથી પણ થતિ, ક્યારેક લાભની આશા રાખવા છતાં પણ બહુ મોટી નુકશાની પણ આવી બન્ય છે. તેથી જ તત્ત્વ જ્ઞાનીયોનું કથન છે કે-વ્યાપારીયોના લાભમાં સ્થાયી-ગુણ હોતો નથી.

સમવાયબોધિની શીકા ત્રિ. સુ. અ. ૬ આર્ત્રકમુનેર્ગોશલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૬૧૭

જ્ઞાનપ્રાપ્તિઃ । સ લામોડનન્તકેવલજ્ઞાનમાત્રિલક્ષણઃ પરમો લાભઃ સ ચ સાદિ-
રનન્તઃ । એતાદૃશં દિવ્યજ્ઞાનમાત્રિલક્ષણમપૂર્વલાભં લઘ્વાડ્યાનપિ-ઉપદેશ-
દ્વારા તં લાભં દિવ્યજ્ઞાનલક્ષણં પ્રાપયતિ । તીર્થંકરો મહાવીરો જ્ઞાતપુત્રઃ સ્વયં
સર્વપદાર્થજ્ઞાતા મર્યાદાન્ સંસારાદુત્તારયતિ । અતો ન સ વણિઃપૃચ્છિદમ્બ હતિ સુત્રેણ
પ્રકાશયતિ । ‘એવં’ એવં-પૂર્વોક્તઃ ઉદયઃ-વણિજાં સાવચકર્માડ્ઞુષ્ઠાનજનિત-
ધનાદિલાભરૂપઃ । ‘જેનંત ઝર્ચંતિ ય’ વૈકાન્તિકો નાત્યન્તિકશ્ચ, લાભાર્થં પ્રવૃત્તસ્ય
લામો મધિષ્યત્યેવેતિ ન નિયમઃ કદાચિદ્ હાનિરપિ સંભવતિ સ ન સર્વકાલપ્રાપ્તો
તત્સપદર્શનાત્ તથા ન આત્યન્તિક હતિ ‘વયંતિ’ વદન્તિ વિદ્વાસઃ ‘તે દો’ તો દ્વો

તીર્થંકર ભગવાન્ કર્મોં કા ક્ષય કરકે જો લાભ પ્રાપ્ત કરતે હૈં વહી
વાસ્તવિક લાભ હૈં । વહ લાભ હૈં કેવલજ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ । વહ પરમ લાભ
હૈં ઓર સાદિ અનન્ત હૈં । ભગવાન્ દિવ્યજ્ઞાન કે અપૂર્વલાભ કો પ્રાપ્ત
કરકે ઉપદેશ કે દ્વારા દુસરોં કો બી વહ લાભ પ્રાપ્ત કરાતે હૈં । તીર્થ-
ંકર ભગવાન્ મહાવીર સ્વયં સર્વ પદાર્થોં કો જાનકર મર્યાદા જીવોં કો
સંસાર સે તારતે હૈં । અતએવ વહ વણિક્ કે સમાન નહીં હૈં, યહ ઘાત
સુત્ર કે દ્વારા પ્રકાશિત કરતે હૈં । સાવચ ક્રિયાઓં કે અનુષ્ઠાન સે હોને
વાલા ધનાદિ કા લાભ રૂપ ઉદય ન એકાન્તિક હૈં ઓર ન આત્યન્તિક
હૈં । લાભ કે લિપે પ્રવૃત્તિ કરને વાલે કો લાભ હોગા હી, એસી ઘાત
નહીં હૈં, કમી કમી હાનિ બી હો જાતી હૈં । તથા યદિ લાભ હો બી
જાતા હૈં તો વહ મદા કે લિપે નહીં હોતા, કયોંકિ ઉત્તકા ક્ષય હોના
દેખા જાતા હૈં । અતએવ જો ઉદય એકાન્તિક ઓર આત્યન્તિક નહીં હૈં,

તીર્થંકર ભગવાન્ કમેંનો ક્ષય કરીને જે લાભ મેળવે છે, તેજ અરેખર
વાસ્તવિક લાભ છે. તે લાભ કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનો છે. તે પરમ શ્રેષ્ઠ લાભ
છે, અને સાદિ અનન્ત લાભ છે. ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામી દિવ્ય જ્ઞાનનો અપૂર્વ
લાભ મેળવીને ઉપદેશ દ્વારા બીજાઓને પણ એ લાભ પ્રાપ્ત કરાવે છે. તીર્થંકર
ભગવાન્ મહાવીર સ્વયં સમગ્રા પદાર્થોંને જાણીને સર્વ છુવેને સંસારથી
તારે છે. તેથી જ તેઓ વ્યાપારી જેવા નથી. આ વાત સુત્ર દ્વારા અત્રાવતાં
કહે છે-સાવચ ક્રિયાઓના અનુષ્ઠાનથી થવાવાળો ધન વિગેરેના લાભ રૂપ ઉદય
એકાન્તિક નથી, તેમ આત્યન્તિક પણ નથી, લાભને માટે પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા
સર્વ વ્યાપારિયોને લાભ થશે જ એમ હોતું નથી, ક્યારેક ક્યારેક નુકસાન
પણ થઈ જાય છે. તથા જે લાભ થઈ પણ જાય તો તે કાયમ માટે હોતો નથી.
કેમકે તેનો નાશ થતો જોવામાં આવે છે. તેથી જ જે ઉદય એકાન્તિક અને

૧૧૮

સર્વકૃતાન્નકથે

‘વિગુણોદયમિ’ વિગુણોદયો યો ઉદયો નૈકાન્તિકો નાત્યતિકો તૌ દ્વાવપિ ઉદયો ગુણવર્જિતો, કિં તેન લાભરૂપેણ યો ન આત્યન્તિકો નૈકાન્તિકશ્ચ, ‘સે ઉદય’ સ ઉદયઃ સમુદય મગવાનામવાન્ । ‘સાદિશ્ચંતલ્પતે’ સાધનન્તપ્રાપ્તા, મગવતા લલ્પ ઉદયઃ સાદિરનન્તશ્ચ । તમુદય તાદૃશં સાદિમનન્તાત્મકં કેવલાપરનામાન-બુદયં મગવાનન્યાન્ ‘સાદયઈ’ સાધયતિ ઉપદેશવારેણ પ્રાપયતિ । મગવાન્ ‘તાઈ-ગાઈ’ માયો-વજ્જીવનિકાયરક્ષકઃ, જ્ઞાપો-સર્વજ્ઞથેતિ તદેવં મગવતા સહ તેષાં ષણિજાં નિર્વિલેકિનાં કથં સર્વસાધર્મ્યમિતિ ॥૨૪॥

સામ્પત્તે કૃત દેવસમવસરણસિંહાસનાદુપભોગં કુર્વન્નપિ આધાર્કમ્ કૃત વસતિનિષેવકસાધુવત્ કથં તદર્થકૃતેન કર્મેણ મગવાન્ ન હિપ્યતે ક્ષેત્યેતદ્ ગોશાલકમતમાશક્કથ પ્રાદ-‘અહિંસયં’ इत्यादि,

બહુ ગુણરહિત હૈ । उस लाभ से क्या लाभ की जो ऐकान्तिक और स्थायी न हो । किन्तु भगवान् ने तो ऐसा उदय प्राप्त किया है जो सादि और अनन्त है अर्थात् जो एकवार प्राप्त होकर सदा के लिए स्थायी है । भगवान् उसी उदय की दूसरों के लिए प्ररूपणा करते हैं । वे जीवमात्र के प्राता (रक्षक) और सर्वज्ञ हैं । इस प्रकार भगवान् को व्यापारिणों के साथ तुलना करना उचित नहीं है । उनमें कोई समानता नहीं है ॥२४॥

દેવો દ્વારા નિર્મિત સમવસરણ સિંહાસન આદિ કા ઉપભોગ કરતે હુણે મી ભગવાન આધાર્કનિક ઉપાશ્રય કા સેવન કરને વાલે સાધુ કે સમાન કર્મ સે લિપ્ત કયો નહીં હોતે ? ગોશાલક કે હમ મન કી આ-શંકા કરતે હુણે સૂત્રકાર કહતે હૈ-‘અહિંસયં સન્વપયાણુકર્મિ’ इत्यादि ।

આત્યતિક નથી, તે શુદ્ધ રહિત છે. તેવા લાભથી શું લાભ કે જે એકાન્તિક અને સ્થાયી ન હોય ! પરંતુ ભગવાને તો એવો ઉદય પ્રાપ્ત કરેલ છે કે-જે સાદિ અને અનન્ત છે અર્થાત્ જે એક વાર પ્રાપ્ત થઈને સહાને માટે સ્થાયી હોય છે. ભગવાન્ એજ ઉદયની પ્રરૂપણા બીજાને માટે કરે છે. ભગવાન્ હજી માત્રતા પ્રાતા=રક્ષણ કરવાવાળા અને સર્વજ્ઞ છે. આવા ભગવાનની તુલના વ્યાપારિયોની સાથે કરવી તે યોગ્ય નથી. તેમાં કંઈ જ સરખાપણું રહેલ નથી. ॥૨૪॥

દેવોએ રચેલ સમવસરણ સિંહાસન વિગેરેનો ઉપભોગ-સેવન કરતા છતાં પણ ભગવાન આધાર્કનિક ઉપાશ્રયનું સેવન કરવાવાળા સાધુની જેમ કર્મથી કેમ લિપ્ત થતા નથી ? ગોશાલકના આ અભિપ્રાયનો આશ્રય કરીને સૂત્રકાર કહે છે-અહિંસયં સન્વપયાણુકર્મિ’ इत्यादि

समयाबोधिनी टीका द्वि. प्र. अ. ६ आर्द्रकमुनेर्गोशालकस्य संवादिनः ६१६

मूलम्—अहिसयं सव्वपयाणुकंपिं, धम्मोठियं कम्मविवेगहेउं।

तमायदंडेहिं समायरंता अबोहिये ते पडिरूवमेयं ॥२५॥

छाया—अहिसकं सर्वप्रजातुरुम्पिनं, धर्मे स्थितं कर्मविवेकहेतुम्।

तमात्मदण्डैः समाचरन्तः, अबोधेस्ते प्रतिरूपमेतत् ॥२५॥

अन्वयार्थः—(अहिसयं) अहिसकम् (सव्वपयाणुकंपिं) सर्वप्रजातुरुम्पिनम्
—सर्वजीवेषु दयाशीलम् (धम्मोठियं) धर्मे स्थितम् (कम्मविवेगहेउं) कर्मविवेकहेतुम्
—कर्मनिर्जराकारणम्, इत्थं भूतं तीर्थकरं देवम् (तमायदंडेहिं समायरंता) तमा-
त्मदण्डैः समाचरन्तः—आत्मदण्डा मयन्तः ये पुरुषाः मयत्सदृशाः सन्ति ते भग-
वति शणिकुल्लयां समाचरन्ति नाऽन्ये विद्वांसः, (ते) ते—तव (अबोहिये) अबोधे-
रज्ञानस्य (पडिरूवमेयं) प्रतिरूपमेतत् तुल्यमेवेति ॥२५॥

शब्दार्थ—‘अहिसयं-अहिसकं’ अहिसक ‘सव्वपयाणुकंपिं-सर्व-
प्रजातुरुम्पिनं’ प्राणी मात्र की अनुकंपा करनेवाले ‘धम्मोठियं-धर्मे
स्थितम्’ धर्म में स्थित ‘कम्मविवेगहेउं-कर्मविवेकहेतुम्’ निर्जरा के हेतु
देवाधिदेव को ‘आयदंडेहिं समायरंता-आत्मदण्डैः समाचरन्तः’ आप
अपनी आत्मा को दण्डित करनेवाले व्यापारियों के समान कहते हैं
यह ‘ते-ते’ आप का ‘अबोहिये-अबोधेः’ अज्ञान के ‘पडिरूवमेव-प्रति-
रूपमेव’ अनुरूप ही है ॥गा. २५॥

अन्वयार्थ—अहिसक, प्राणी मात्र पर अनुकम्पा करने वाले, धर्म
में स्थित, निर्जरा के हेतु देवाधिदेव को आप अपनी आत्मा को दण्डित
करने वाले व्यापारियों के समान कहते हैं, यह आपके अज्ञान के
अनुरूप ही है ॥२५॥

शब्दार्थ—‘अहिसयं-अहिसकं’ अहिसक ‘सव्वपयाणुकंपिं-सर्वप्रजातु
रुम्पिनं’ प्राणी मात्र की अनुकंपा करवावाणा ‘धम्मोठियं-धर्मे स्थितं’ धर्म में
स्थित, ‘कम्मविवेगहेउं-कर्मविवेकहेतुम्’ निर्जराना हेतु देवाधिदेवने ‘आय-
दंडेहिं समायरंता-आत्मदण्डैः समाचरन्तः’ येताना आत्माने दंडितवावाणा देवा-
धिदेवानी भरोबर ठहो छो. आ कथन ‘ते-ते’ तभारा ‘अबोहिये-अबोधेः’ अज्ञानना
‘पडिरूवमेव-प्रतिरूपमेव’ अनुरूप छे. ॥२५॥

अन्वयार्थ—अहिसक-प्राणी मात्र पर अनुकंपा करवावाणा, धर्म में स्थित
निर्जराना हेतु देवाधिदेवने आप येताना आत्माने दंडित करवावाणा
व्यापारिदेवानी साथे सरभावे छे ते आपना अज्ञान पछाने योग्य छे. ॥२५॥

૬૨૦

સૂત્રકૃતાશ્વજ્ઞ

ટીકા--મો ગોશાલક ! 'અર્હિસથં' અર્હિસકમ્-નાસ્તિ હિંસા-પ્રાણાતિ-
પાતાદિરૂપા યસ્ય તમ્ 'સત્ત્વપયાશુકંધિ' સર્વે પ્રજાઽનુકમ્પિનમ્-સર્વપ્રજાસુ-સકલ-
પ્રાણિણુ અનુકમ્પાશાલિનમ્ 'ધમ્મે દ્વિયં ધર્મે-અર્હિસાદૌ સ્થિતમ્-સદા વિદ્યમાનમ્
'કમ્મવિવેગહેઉ' કર્મવિવેકહેતુમ્-કર્મનિર્જરાકારણમ્ एताદશમપિ તીર્થકરં મગ-
વન્તં મહાવીરમ્ 'તમાયદંહેહિં સમાયરંતા' તમાત્મદર્ષદેઃ સમાચરન્તઃ-આત્માને
દણ્ડયન્તિ યે પુરુષાઃ-મત્સદશાસ્ત્રે એવં ગણિકુતુલ્યં જલ્પન્તિ । નાડપરે ત્રિદાંસઃ,
'પયં' एतद् મગવતો નિન્દારૂપં ગણિકુતુલ્યકથનમ્ 'તે' તે-તત્ત્વ 'અવોહિણ્'
અવોધેરજ્ઞાનસ્ય 'પહિરૂવં' પ્રતિરૂપમેવ, અદ્વાનફલમ્ । અશોકવૃક્ષાદિ પ્રાતિહાર્યા-
દિકં મગવતોઽતિશયેન સ્વયમેવ પ્રવતિ દેવકૃતા પુષ્પવૃષ્ટિરપિ અચિત્તૈવ જાયતે,
દેવાદ્યર્થમેવ અચિત્તપુષ્પવૃષ્ટિર્મૈવતિ ન તુ મગવદર્થમ્, તત્ત્વ મગવતોઽનુમોદનામાત્રાદ્
રામદ્વેષરહિતત્વાદ્ એવદેવ સૂત્રકારેણ દર્શિતમિતિ ભાવઃ ॥૨૫।

ટીકાર્થ—હે ગોશાલક ! જો મગવાન હિંસા સે સર્વથા રહિત હૈં,
જો પ્રાણીમાત્ર પર અનુકમ્પા રખતે હૈં, જો સદેવ અર્હિંસા આદિ ધર્મ મૈં
સ્થિત રહતે હૈં ઓર જો કર્મનિર્જરા કે કારણ હૈં, એસે તીર્થકર મગવાન
મહાવીર કો અપની આત્મા કો દંડિત કરને વાછે આપ જૈસે લોગ હી
ઘવાપારી કે સમાન કહતે હૈં । જ્ઞાનવાન પુરુષ એસા નહીં કહ સકતે ।
મગવાન કી નિન્દા કરને કે લિણે ડન કે સમાન કહના તુમ્હારે અજ્ઞાન
કે અનુરૂપ હી હૈં ! યહ તુમ્હારે અજ્ઞાન કા હી પરિણામ હૈં !

આશય યહ હૈં કિ અશોકવૃક્ષ આદિ મગવાન કે પ્રાતિહાર્ય સ્વય-
મેવ હોતે હૈં, દેવોં કે દ્વારા અચિત્ત પુષ્પોં કી હી વર્ષા કી જાતી હૈં ।
દેવોં કે લિણે અચિત્ત પુષ્પવૃષ્ટિ હોતી હૈં મગવાન કે લિણે નહીં, કયોંકિ

ટીકાર્થ—હે ઓશાલક ! જે ભગવાન હિંસાથી સર્વથા રહિત છે, જે
પ્રાણી માત્ર પર અનુકંપા-દયા રાખે છે, જે કાયમ અહિંસા વિગેરે ધર્મમાં
સ્થિત રહે છે, અને જે કર્મ નિર્જરાના કારણે રૂપ હોય છે, એવા તીર્થકર
ભગવાન મહાવીરને પોતાના આત્માને છેતરવાવાળા તમારા જેવા પુરૂષો વ્યા-
પારીયો જેવા કહે છે. જ્ઞાની પુરૂષો તેમ કહી શકતા નથી. ભગવાનની નિંદા
કરવા માટે વ્યાપારીયો જેવા કહેવા તમારા અજ્ઞાનને અનુરૂપ-થોડા જ છે.
આ તમારા અજ્ઞાનનું જ કારણ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—અશોક વૃક્ષ વિગેરે ભગવાનના પ્રાતિહાર્ય
સ્વયમેવ થાય છે. દેવોં દ્વારા અચિત્ત પુષ્પોની જ વર્ષા કરવામાં આવે છે.
દેવોં માટે અચિત્ત પુષ્પ વૃષ્ટી જ થાય છે, ભગવાનને માટે નહીં કેમ કે—

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. છુ. મ. ૬ આદ્રૈકમુનેગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૬૨૧

મૂલમ્—પિન્નાગપિંડીમવિ વિદ્ધસૂલે કેહ પપજ્ઞા પુરિસે રમેતિ।

અલાડયં વાવિ કુમારણ્તિ સ લિપ્પઈ પાણિવહેણ અમ્હં।૨૬।

છાયા—પિણ્યાકપિંડીમવિ વિદ્ધવા શૂલે કોડપિ પચેત્પુરુષોડયમિતિ।

અભાવુકં વાડપિ કુમાર ઇતિ સ લિપ્યતે પ્રાણિવધેનાડસ્માકમ્ ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—(કેહપુરિસે) કશ્ચિત્પુરુષઃ (પિન્નાગપિંડીમવિ) પિણ્યાકપિંડ-
મવિ-સ્વલપિંડમવિ (મૂલે) શૂલે (વિદ્ધ) વિદ્ધવા-આરોપ્ય (પુરિસે રમેતિ) પુરુષો-
ડયમિતિ કૃત્વા (પપજ્ઞા) પચેત્ પાચયેદ્વાડ્ઝનો, (વાવિ) વાડપિ-અથવાડપિ

ભગવાન્ ડનકા અનુમોદન નહીં કરતે ઓર રાગદ્રેષ સે રહિત હોતે હૈં।
યહી વાત સૂત્રકાર ને યહાં દિસ્તલાઈ હૈ ॥૨૬॥

‘પિન્નાગપિંડીમવિ વિદ્ધ સૂલે’ ઇત્યાદિ।

શબ્દાર્થ—‘કેહ પુરિસે-કશ્ચિત્પુરુષઃ’ કોઈ પુરુષ ‘પિન્નાગપિંડીમવિ-
પિણ્યાકપિંડમવિ’ સ્વલ કે પિંડ કો ‘સૂલે-શૂલે’ શૂલી સે ‘વિદ્ધ-વિદ્ધવા’
વેધકર (દેહકર) ‘પુરિસે રમેતિ-પુરુષોડયમિતિ’ યહ પુરુષ હૈ, એસા સોચ
કર ‘પપજ્ઞા-પચેત્’ પકાવે ‘વાવિ-અથવાપિ’ અથવા ‘અભાવુર્ગ-અભાવુકં’
તુંવે કો ‘કુમારણ્તિ-કુમારોડયમિતિ’ કુમાર (બાલક) સમજ કર પકાવે
તો હમારે મત કે અનુસાર ‘સ પ્રાણિવહેણ-સઃ પ્રાણિવધેન’ વહ પુરુષ
જીવ વધ સે ‘લિપ્પઈ-લિપ્યતે’ લિપ્ત હોના હૈ ‘અમ્હં-અસ્માકમ્’ એસા
હમારો શાસ્ત્રીયોં કા મત હૈ ॥ગા૦ ૨૬॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પુરુષ સ્વલ કે પિંડ કો શૂલી સે વેધ કર ‘યહ

ભગવાન્ તેનું સમર્થન કરતા નથી. અને ભગવાન્ રાગદ્રેષ રહિત હોય છે.
એજ વાત સૂત્રકારે અહિં બતાવેલ છે. ॥૨૫॥

‘પિન્નાગપિંડીમવિ વિદ્ધસૂલે’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘કેહ પુરિસે-કશ્ચિત્પુરુષઃ’ કોઈ પુરુષ ‘પિન્નાગપિંડીમવિ-પિણ્યાક
પિંડમવિ’ અલના પિંડને સૂલે-શૂલે શૂળી પર ‘વિદ્ધ-વિદ્ધવા’ વીંધીને ‘પુરિસે
રમેતિ’-પુરુષોડયમિતિ’ આ પુરુષ છે, તેમ માનીને ‘પપજ્ઞા-પચેત્’ રાંધે ‘વાવિ
અથવાપિ’ અથવા તો ‘અભાવુર્ગ-અભાવુકં’ તુંબડાને ‘કુમારણ્તિ-કુમારોડય-
મિતિ’ આ કુમાર એટલે કે બાળક છે, તેમ સમજીને રાંધે તો અમારા મંત
પ્રમાણે ‘સ પ્રાણિવહેણ-સઃ પ્રાણિવધેન’ તે પુરુષ ભવ વધથી ‘લિપ્પઈ-લિપ્યતે’
લિપ્ત થાય છે. ॥૨૬॥

અન્વયાર્થ—કોઈ પુરુષ અલપિંડને શૂળીથી વીંધીને આ પુરુષ છે એમ

(અલંકાર) અઢાલુકમ્ (કુશરપતિ) કુમારોઽપમિતિ મત્તા પતેન્ (મ પાણિવ્રહેણ) સ પુરુષઃ પ્રાણિવ્રહેન (લિપ્પઙ્) લિપ્પતે इति (અમ્હં) અસ્માકં મતમિતિ ॥૨૬॥

ટીકા—ગોશાલકં નિરાકૃત્ય મગચન્તં વન્દિતું મચ્છાસ્તસ્ય આર્દ્રકસ્ય માર્ગે શાક્યેન સાકં વાર્તાલાપો જાતઃ, શાક્ય ઇશ્વરનાદીત્-ભોઃ ! સત્યં મયતા ગોશાલકમતં સ્વલિપ્પિતમ્ તત્તત્તર્વં શ્રુતમ્ ન મયતિ કિમપિ વાદ્યાઽનુષ્ઠાનેન, કિન્તુ અન્તરેણ અનુઠાનમેવ કર્મબન્ધકારણમિતિ સ્વસિદ્ધાન્તં શ્રાવયતિ, શાક્ય આર્દ્રકં તદેવ દર્શયતિ-‘કેઈ’ કથિત્ ‘પુરિસે’ પુરુષઃ વિભાગચિંદીમતિ’ વિષ્ણુકપિણ્ડમપિ -વિષ્ણુકાઃ-સ્વલ સ્તસ્ય સકલમચેતનમપિ કદાચિત્ કથિત્ મ્લેચ્છદેશં ગતઃ સ તત્ત મ્લેચ્છમયાત્ સંપ્રમેયેણ પલાયમાનઃ સ્વસર્વીપસ્યસ્વલપિણ્ડં વચ્ચેણ વેષ્ટયિત્વા તત્ત પરિત્યક્તવાન્ પથ્યાત્તત્ત સમાગતેન મ્લેચ્છેન વચ્ચવેષ્ટિતસ્વલપિણ્ડકં દૃષ્ટ્વા ગૃહી-પુરુષ હૈ’ એસા સોચ કર પકાવે અથવા તૂંવે કો કુમાર (બાલક) સમસ્રકર પકાવે તો હમારે મત કે અનુસાર વહ જીવવધ સે લિસ હોતા હૈ ॥૨૭॥

ટીકાર્થ—ગોશાલક કો પરાસ્ત કરકે આર્દ્રક મુનિ ભગવાન કો બંદના કરને કે લિપ્ આગે ચછે તો શાક્ય કે સાથે ઉનકા વાર્તાલાપ (સંવાદ) હુઆ ॥ શાક્ય હસ પ્રકાર કહને લગા-આપને ગોશાલક કે મન કા નિરાકરણ કિયા હૈ, વહ સબ મૈને સુના હૈ ॥ આપને વહ અચ્છા હી કિયા ॥ વાસ્તવ મેં વાદ્ય અનુષ્ઠાન (કિયાકાણ્ડ) સે કુછ બી નહીં હોતા, આન્તરિક કિયા હી કર્મબન્ધ કા કારણ હૈ ॥ શાક્ય અપને હસ સિદ્ધાન્ત કા આર્દ્રક કે સામને પ્રતિપાદન કરતા હૈ-કોઈ આદમી મ્લેચ્છદેશ મેં ગયા ॥ વહાં મ્લેચ્છોં કે મય સે જલ્દી જલ્દી દોડતા હુઆ અપને પાસ મેં સ્થિત અચેતન સ્વલપિણ્ડ કો વચ્ચ સે આચ્છાદિત કરકે

વિચારીને રાંધે અથવા તુંબડાને (બાલક) સમજીને રાંધે તો અમારા મત પ્રમાણે તે જીવ વધથી લિસ થાય છે ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—ગોશાલકને પરાજીત કરીને આર્દ્રક મુનિ ભગવાનને વંદના કરવા માટે આજળ ચાલ્યા તો શાક્યોની સાથે તેઓનો વાર્તાલાપ (સંવાદ) થયો, શાક્યો આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા, આપે ગોશાલકના મતનું ખંડન કરેલ છે, તે સઘળું કથન અમે સાંભળેલ છે, આપે આ સાડું જ કરેલ છે, વાસ્તવમાં વાદ્ય અનુષ્ઠાન (કિયાકાંડ) થી કંઈ પણ લાભ થતો નથી, આંતરિક કિયા જ કર્મબંધનું કારણ છે, શાક્ય પોતાના સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન આર્દ્રક મુનિની સામે કરતાં કહે છે કે-કેઈ પુરુષ મ્લેચ્છ દેશમાં ગયેલ હોય, ત્યાં મ્લેચ્છોના ડરથી જલ્દી જલ્દી દોડતા દોડતા પોતાની પાસે રહેલ અચેતન સ્વલપિણ્ડને વચ્ચથી ઢાંકીને ત્યાં મૂકી ગયા, તે પછી મ્લેચ્છ ત્યાં પહોંચ્યા તેણે

સમચાર્યબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્લુ. બ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૬૨૩

તમ્ 'હમે પુરિસેતિ' અયં પુરુષઃપ્રતિ મત્વા 'સૂત્રે ચિદ્' શૂલે વિદ્ધ્વાઽગ્ની 'પણ્જા' પચેત્, તથા- 'અલાવુચં' અલાવુકમ્ 'વાવિ' વાઽપિ-અથવા 'કુમારણ્ચિ' કુમાર ઇતિ મત્વા શૂલે-આરોચ્ય પચેત્ । સઃ-પુરુષઃ અન્યમપિ-અન્યબુદ્ધ્યા પચન પાચયન વા 'પાણિવહેણ' પાણિવધેન-પાણિપાણાતિપાતજનિતદોષેણ કર્મણા 'લિપ્પઈ' લિપ્યતે ઇતિ 'અમ્હં' અમાકં-શાકયાનાં મતમ્ । દ્રવ્યરૂપેણ વાષાઽસમુપાર્જનેઽપિ ભાવતઃ પાપોદયાત્, તત્ર તત્ર કલુષિતાયાં મનોવૃત્તૌ તત્કાલુષ્યમેવ પાપકારણં જાયતે ।

‘મન एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः’ ॥૨૬॥

મુલમ્-અહવા વિ વિદ્ધૂ ગ મિલક્સૂ સૂલે,

પિન્નાગવુદ્ધીઈ નરં પણ્જા ।

કુમારં વાવિ અલાવુચં, ન લિપ્પઈ પાણિવહેણ અમ્હં ।૨૭।

છાયા - અથવાપિ વિદ્ધ્વા મ્લેચ્છઃ શૂલે પિપ્પાકવુદ્ધ્યા નરં પચેત્ ।

કુમારં વાપિ અલાવુકમિતિ ન લિપ્યતે પાણિવધેનાઽસ્માકમ્ ॥૨૭॥

છોડુ ગયા । ઘાદ મેં મ્લેચ્છ વર્ણ પહુંવા । ડસને વચ્ચ સે આઝઝાદિતિ ચલપિણક કો દેલા ઓર 'યહી વહ પુરુષ હૈ' એસા સમજ કર શૂલ મેં વેધદિયા ઓર અગ્નિ મેં પકાયા । અથવા કોઈ પુરુષ તુંજે કો 'યહ કુમાર હૈ' એસા માન કર શૂલ મેં વેધ કર પકાવે, તો વહ પુરુષ અન્ય કો અન્ય સમજ કર પચન પાચન કરતા હુઆ પ્રાણાતિપાત કે પાપ સે લિપ્ત હોતા હૈ । યહ હમારા મત હૈ, કયોકિ વર્ણ દ્રવ્યપ્રાણાતિપાત ન હોને પર ખી ભાવ પ્રાણાતિપાત હોતા હૈ । હિંસા કરને વાલે કી કલુષિત મનોવૃત્તિ હી હસ પાપ કા કારણ હૈ । કહા ખી હૈ-‘મન एव मनुष्याणाम्’ इत्यादि ।

‘મન ही मनुष्यो’ के बन्ध और मोक्ष का प्रधान कारण है’ ॥૨૬॥

વચ્ચથી ઢાંકેલ ખલપિંડને જોયું તે જોઈને આજ પુરુષ છે, તેમ માનીને શૂળીમાં તેને વીંધી દીધો. અને તેને અગ્નિમાં રાંધ્યો. અથવા કોઈ પુરુષ તુંજાને આ કુમાર છે, તેમ માનીને શૂળમાં વીંધીને પકાવે તો તે પુરુષ અન્યને અન્ય સમજીને પચન પાચન કરતા થકા પ્રાણાતિપાતના પાપથી લિપ્ત થાય છે, આ અમારા મત છે. કેમકે અહિંયાં દ્રવ્ય પ્રાણાતિપાત ન હોવા છતાં પણ ભાવ પ્રાણાતિપાત થાય છે. હિંસા કરવાવાળાની મલીન મનોવૃત્તિ જ આ પાપનું કારણ છે. કહ્યું પણ છે. ‘મન एव मनुष्याणाम्’ इत्यादि मन એજ મનુષ્યોના બંધ અને મોક્ષનું મુખ્ય કારણ છે. ॥૨૬॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ભુ. અ. ૬ આર્ત્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંધાનિ૦ ૬૨૫

વાપિ 'આલાવુર્ગતિ' આલાવુર્કોડયમિતિ મત્વા 'કુમારગં વા' કુમારં વા શૂલે વિવૃધ્વા
યદિ પચેત્ । તદા સ મ્લેચ્છઃ 'પાણિવહેળ' માણિવધેન-જીવધાતકર્મણા 'ન લિપ્યત્'
ન લિપ્યતે । इति 'अम्हं' इत्यस्माकं सिद्धान्तः । यतो हि पाच्यमानेऽऽपि पुरुषे
तत्र पुरुषबुद्धेरभावात्-अलावुकमिति बुद्धेरेव सन्निधानात् पाचयितुः पाणिबन्ध
कृतोऽपि तृणनिर्गो दोषो न जायते, इति मदीयः सिद्धान्त इति ॥२७॥

મૂલમ્-પુરિસં ચ વિદ્ધૂળ કુમારગં વા સૂલમિ કેઈ પંથ જાયતેપ ।

પિન્નાયપિંડમતિમારુહેત્તા બુંદ્દાણ તેં કેવ્વહ પોરણાપ ॥૨૮॥

છાયા-પુરુષં વિવૃધ્વા કુમારકં વા શૂલે કોડપિ પચેજ્ઞાતતેજસિ ।

પિન્નાયકપિન્ડમતિમારુહ્ય બુંદાનાં તત્કલ્પતે પારણાયે ॥૨૮॥

ટીકાર્થ--અથવા કોઈ મ્લેચ્છ તલપિન્ડ સમક્ષ કર પુરુષ કો શૂલ
સે વેષ કર પકાતા હૈ યા 'યહ તૂંવા હૈ' એસા સમક્ષ કર કિસી કુમાર
કો શૂલ મેં વેષ કર પકાતા હૈ, તો એસા કરને વાલા મ્લેચ્છ જીવહિંસા
કે પાપ સે લિપ્ત નહીં હોતા હૈ । એસા હમારા સિદ્ધાન્ત હૈ । તાત્પર્ય યહ
હૈ કિ યથાપિ બહ મ્લેચ્છ પુરુષ કો પકાતા હૈ, ફિર ખી ઉસે પુરુષ સમક્ષ
કર નહીં પકાતા । હસી પ્રકાર કુમાર કો કુમાર માન કર નહીં પકાતા ।
હસ કારણ ઉસે જીવવધ કરને પર ખી વધજનિત પાપ નહીં હોતા હૈ,
પહ હમારા મત હૈ ॥૨૭॥

'પુરિસં ચ વિદ્ધૂળ કુમારગં વા' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--'કેઈ-કશ્ચિત્' કોઈ પુરુષ 'પુરિસં કુમારગં વા-પુરુષં કુમાર-

ટીકાર્થ--અથવા કોઈ મ્લેચ્છ ખલપિંડ સમક્ષને પુરુષને શૂળથી
વીંધીને અગ્નિમાં પકાવે અથવા તો આ તુંબડું છે, તેમ માનીને કોઈ કુમાર-
અર્થાત્ આજકને શૂળમાં વીંધીને અગ્નિમાં પકાવે તો આમ કરવાવાળો મ્લેચ્છ
જીવહિંસાના પાપથી લીપાતો નથી. આ પ્રમાણેનો અમારો સિદ્ધાન્ત છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--જો કે તે મ્લેચ્છ પુરુષને પકાવે છે, તો
પણ તેને પુરુષ માનીને પકાવતા નથી. એજ પ્રમાણે કુમારને કુમાર માનીને
પકાવતા નથી. આથી તેઓને જીવહિંસા કરવા છતાં પણ વધથી થવાવાળું
પાપ લાગતું નથી. આ અમારો મત છે. ॥૨૭॥

પુરિસં ચ વિદ્ધૂળ કુમારગં વા' इत्यादि

શબ્દાર્થ--'કેઈ-કશ્ચિત્' કોઈ પુરુષ 'પુરિસં કુમારગં વા-પુરુષં કુમારકં વા'
કોઈ પુરુષ અથવા કુમારને 'પિન્નાયપિંડમતિમારુહેત્તા-પિન્નાયકપિન્ડમતિમારુહ્ય'
સ૦ ૭૧

અન્યાર્થ:—(કે) કશ્ચિત્પુરુષ: (પુરિસં કુમારગં વા) પુરુષં કુમારકં વા (સૂલંમિ વિદ્ધૂણ) શૂલે વિદ્ધ્વા (જાયતેષ) જાતતેજસિ-વદ્ધી (પષ) પષેત્, કિં કૃતા (પિન્નાયપિંડમતિમારુહેતા) વિંષાકપિંડમતિમારુહ-પિંષ્યાકપિંડ-મિતિ મત્વા પષેત્, તદ્વા (તં) તદન્નમ્ (બુદ્ધાણ) બુદ્ધનામ્ (પારણાષ) પારણાય-મોજનાય (કલ્પહ) કલ્પતે-યોગ્યં ભવતીતિ । ૨૮॥

ટીકા—‘કે’ કોડપિ પુરુષ: (પુરિસં કુમારગં વા) પુરુષં કુમારં વા-પિંષ્યાકમહાબુકં વા મત્વા ‘શૂલે વિદ્ધૂણ’ શૂલે વિદ્ધ્વા, યદિ ‘જાયતેષ’ જાતતે-જસિ-જાતવેદસિ-અગ્નૌ ‘પષ’ પષેત્ ‘પિન્નાયપિંડમતિમારુહેતા’ વિંષાકપિંડ-મતિમારુહ પષેદિતિ શેષ: । તદા તસ્ય પાવધિતુ: માનિચ્છનનિતં પાપં ન જાયતે । યતોહિ ‘તં બુદ્ધાણ પારણાષ કલ્પહ’ તત્ અન્નં નિર્દુષ્ટમિતિ કૃત્વા બુદ્ધાનામ્ બુદ્ધ-ભગવામપિ પારણાય-મોજનાય કલ્પતે નિર્દોષાદ્ યોગ્યં ભવતિ । તદા કા કં વા’ કિસી પુરુષ અથવા કુમારકો ‘પિન્નાયપિંડમતિમારુહેતા-વિંષ્યા-કપિંડમતિમારુહય’ સ્વલ કા પિંડ સમક્ષ કર ‘સૂલંમિ-શૂલે’ શૂલ મેં વેષ કર ‘જાયતેષ-જાતતેજસિ’ અગ્નિ મેં ‘પષ-પષેત્’ પકાવે તો વહ અન્ન ‘બુદ્ધાણ-બુદ્ધાનાં’ બુદ્ધ ભગવાન કે ‘પારણાષ-પારણાય’ મોજન કે લિષ્ ‘કલ્પહ-કલ્પતે’ યોગ્ય હોતા હૈ ॥ગા ૨૮॥

અન્યાર્થ—કોઈ પુરુષ કિસી પુરુષ કો અથવા કુમાર કો સ્વલ કા પિંડ સમક્ષ કર શૂલ મેં વેષ કર અગ્નિ મેં પકાવે તો વહ પવિત્ર હૈ ઓર બુદ્ધ કે મોજન કે યોગ્ય હોતા હૈ ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ મનુષ્ય કિસી દુસરે મનુષ્ય કો અથવા કુમાર કો સ્વલપિંડ યા તૃપા સમક્ષ કર શૂલ સે વેષ કર આગ મેં પકાતા હૈ તો પકાને વાલે કો જીવજનનિત પાપ નહીં હોતા હૈ । વહ મોજન નિર્દોષ હોને કે કારણ બુદ્ધ ભગવાન કે પારણે કે લિષ્ મો યોગ્ય હૈ, ઓરોં કે

ખલ્લપિંડ સમજીને ‘સૂલંમિ-શૂલે’ શૂળમાં વીધીને ‘જાયતેષ-જાતતેજસિ’ અગ્નિમાં ‘પષ-પષેત્’ પકાવે તો તે અન્ન ‘બુદ્ધાણ-બુદ્ધાનાં’ બુદ્ધ ભગવાનના ‘પારણાષ-પારણાય’ મોજન માટે ‘કલ્પહ-કલ્પતે’ યોગ્ય થાય છે. ॥૨૮॥

અન્યાર્થ—કોઈ પુરુષ કોઈ અન્ય પુરુષને અથવા આગકને ખલ્લપિંડ સમજીને શૂળમાં વીધીને અગ્નિમાં રાંધે તો તે પવિત્ર છે. અને બુદ્ધના ભોજ-નને યોગ્ય થાય છે. ॥૨૮॥

ટીકાર્થ—કોઈ મનુષ્ય કોઈ બીજા માણસને અથવા કુમારને ખલ્લપિંડ સમજીને અથવા તૃપા સમજીને શૂળથી વીધીને પકાવે તો પકાવવાવાળાને જીવ હિંસાથી થતું પાપ લાગતું નથી. તે ભોજન નિર્દોષ હોવાથી બુદ્ધ ભગવાનના પારણાને માટે પણ યોગ્ય છે. તો પછી બીજાઓને માટે યોગ્ય ગણાય તેમાં તો

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશલકસ્ય સંવાદ્નિ ૬૨૭

કથા અન્યેષામ્, एवं सर्वासु अवस्थाषु अचिन्तितं-मनसा संकल्पितं कर्मचयं नागच्छतीति-अस्मत् सिद्धान्तः ॥२८॥

मूलम्-सिंणायगाणं तु दुवे सहस्से,

जे भोजय णियय भिक्खुयाणं ।

ते पुंनखंधं सुमहं जिणिंत्ता

भवन्ति आरोप्यं महंतसत्ता ॥२९॥

છાયા—સ્નાતકાનાં તુ દ્વે સહસ્ત્રે, જે ભોજયેયુર્નિત્યં મિશ્નુકાણામ્ ।

તે પુણ્યસ્કન્ધં સુમહજ્જનપિત્ત્વા મજ્જન્યારોપ્યા મહાસત્ત્વાઃ ॥૨૯॥

અન્યાર્થઃ--(સિંણાયગાણં તુ મિલ્લુયાણં) સ્નાતકાનામ્-ગૃહીતદોષાણામ્, મિશ્નુકાણામ્-શાક્યપુત્રીનામ્ (દુવે સહસ્ત્રે) દ્વે સહસ્ત્રે (જે) યે પુરુષાઃ (ણિયય) લિય તો કહના હી કયા હૈ । હમ પ્રકાર સભી અવસ્થાઓં મેં વિના સમક્ષે મન કે સંકલ્પ કે વિના કિયા હુઆ કર્મવન્ધ કા કારણ નહીં હોતા હૈ ॥૨૮॥

‘સિંણાયગાણં તુ દુવે’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘જે સિંણાયગાણં મિલ્લુયાણં—યે સ્નાતકાનાં મિશ્નુકાનામ્’ જો પુરુષ સ્નાતક શાક્ય મિશ્નુઓં કે ‘દુવે સહસ્ત્રે-દ્વે સહસ્ત્રે’ દો હજ્જાર અર્થાત્ દો હજાર શાક્ય મન કે સાધુઓં કો ‘ભોજય-ભોજ-યેયુઃ’ નિત્ય ભોજન કરાતે હૈ ‘તે-તે’ વે પુરુષ ‘સુમહં પુણ્યસ્થં-સુમ-હત્ પુણ્યસ્કન્ધમ્’ અત્યન્ત વિપુલ પુણ્ય સ્કન્ધ ‘જિનિત્તા-જનપિત્ત્વા’ ઉપાર્જન કરકે ‘આરોપ્ય મહંતસત્તા ભવન્તિ-આરોપ્યાઃ મહાસત્ત્વાઃ ભવન્તિ’ આરોપ્ય નામક દેવ હોતે હૈ—અર્થાત્ સ્વર્ગ પાતા હૈ । ગા. ૨૯।

સંદેહ શું છે ? આ પ્રમાણે બધી જ અવસ્થાઓમાં વગર સમક્ષે મનના સંકલ્પ વિના કરવામાં આવેલ કર્મબંધના કારણે રૂપ હોતું નથી. ॥૨૮॥

‘सिंणायगाणं तु दुवे’ इत्यादि

શબ્દાર્થ--‘જે સિંણાયગાણં મિલ્લુયાણં—યે સ્નાતકાનાં મિશ્નુકાનાં’ જે પુરુષ સ્નાતક શાક્ય મિશ્નુઓના ‘દુવે સહસ્ત્રે-દ્વે સહસ્ત્રે’ બે હજાર અર્થાત્ શાક્ય મનના સાધુઓને ‘ભોજય-ભોજયેયુઃ’ નિત્ય ભોજન કરાવે છે. ‘તે-તે’ તે પુરુષ ‘સુમહં પુણ્યસ્થં-સુમહત્પુણ્યસ્કન્ધમ્’ અત્યન્ત વિપુલ પુણ્યસ્કન્ધ ‘જિનિત્તા-જનપિત્ત્વા’ ઉપાર્જન કરીને ‘આરોપ્યમહંતસત્તા ભવન્તિ-આરોપ્યાઃ મહાસત્ત્વાઃ ભવન્તિ’ આરોપ્ય નામના દેવ થાય છે, અર્થાત્ સ્વર્ગ મેળવે છે. ॥૨૬॥

નિત્યમ્-પ્રતિદિનમ્ (ભોજન) મોજયેયુઃ (તે) તે પુરુષાઃ (સુમહં પુન્નત્વં) સુમહત્
અતિવિપુલં પુણ્યસ્કન્ધમ્-પુણ્યોપચયમ્ (જિજિત્સા) જનયિત્વા (અરોપ્યમદંતસત્તા
મર્ચંતિ) અરોપ્યનામકા મહાસત્તાઃ દેવવિશેષાઃ સ્વર્ગે ભવન્તીતિ ॥૨૯॥

ટીકા—‘જે દુલ્લે સહસ્રે’ એ-પુરુષવિશેષાઃ દ્વે સહસ્રે ‘સિનાયગાણં મિશ્નુ-
યાણં’ સ્નાતકાનામ્-દીક્ષિતાનાં મિશ્નુણાં શાક્યમુનોનામ્, ‘નિયમ્’ નિત્યમ્-અન્વ-
હમ્ ‘મોયમ્’ મોજયેયુઃ-અન્નાદિના તર્પયેયુઃ । ‘તે’ તે પુરુષાઃ ‘સુમહં પુન્નત્વં’
સુમહત્પુણ્યસ્કન્ધમ્-પુણ્યોપચયમ્ ‘જિજિત્સા’ જનયિત્વા-સમુપાર્જય ‘આરોપ્ય’ આરો-
પ્યનામકાઃ ‘મદંતસત્તા’ મહાસત્તાઃ-દેવવિશેષાઃ સ્વર્ગે ભવન્તીતિ ॥૨૯॥

મૂલ્ય-અજોગરૂવંં હહ સંજયાણં પાત્રં તુ પાણાણ પસંજ્ઞકાઠં ।

અવોહિષ દોણહ વિ તં અસાહૂ

વયંતિ જે યાવિ પડિસ્સુણંતિ ॥૩૦॥

છાયા--અયોગ્યરૂપમિહ સંયતાનાં પાત્રં તુ પાણાનાં પ્રસદ્ધ કૃત્વા ।

અવોધ્યૈ દ્વયોરપિ તદસાધુ વદન્તિ ચે વાપિ પ્રતિશૃણન્તિ ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ દો હજાર સ્નાતક મિશ્નુઓં કો અર્થાત્
શાક્યમત કે સાધુઓં કો પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈ વહ અત્યન્ત
વિપુલ પુણ્યસ્કંધ ઉપાર્જન કરકે સ્વર્ગ મેં મહાન્ સત્ત્વશાલી આરોપ્ય
નામક દેવ હોતા હૈ ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—જો પુરુષ દો હજાર દીક્ષાધારી સ્નાતક શાક્ય મિશ્નુઓં
કો પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈ, વહ મહાન્ પુણ્યસ્કંધ (પુણ્યપ્રચય)
ઉપાર્જિત કરકે અત્યન્ત પરાક્રમો આરોપ્ય નામક દેવ હોતા હૈ-
અર્થાત્ સ્વર્ગ પાતા હૈ ॥૨૯॥

‘અજોગરૂવંં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—આદ્રક મુનિ ઉત્તર દેતે હૈ-‘હહ-હહ’ હસ સમય આપકા

અન્વયાર્થ—જે પુરુષ બે હજાર દીક્ષા ધારી સ્નાતક-શાક્ય મિશ્નુઓને
હરદોષ લોજન કરાવે છે તે પુરુષ મહાન્ પુણ્યસ્કંધ પ્રાપ્ત કરીને તે અત્યંત
પરાક્રમી આરોપ્ય નામના દેવ બને છે. અર્થાત્ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૨૯॥

ટીકાર્થ—જે પુરુષ બે હજાર દીક્ષા ધારી-સ્નાતક શાક્ય મિશ્નુઓને
હરદોષ લોજન કરાવે છે. તે મહાન્ પુણ્યસ્કંધ-(પુણ્ય પ્રચય) પ્રાપ્ત કરીને
અત્યંત પરાક્રમી આરોપ્ય નામના દેવ થાય છે. ॥૨૯॥

‘અજોગરૂવંં’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—શાક્યનુ કથન સાંભળીને આદ્રક મુનિ તેને ઉત્તર આપતાં

સમયાચેબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. મ. ૬ આદ્રેકમુનેગોશાલકસ્ય સંવાદિનિ ૬૨૯

અન્વયાર્થ:--(૬૬) ૬૬-અસ્મિન્ કાલે-મવદીયસિદ્ધાન્તરૂપમભિમતમ્ (સંજ-યાણં અજોગરૂવં) સંયતાનાં માયુનામયોગ્યરૂપમ્ (વાણગ) પ્રાણાનાં ચ (પસજ્જ-કાઉં) પ્રવલ્લ-વલ્લા કૃત્વા: મારણમિતિ જ્ઞે: (પાવં) પાપં-પાપજનકમેવ (દોગ્ધ વિ) દ્વયોરપિ-પ્તાદ્દશસિદ્ધાન્તોપદેશકૃતકર્ણગોવરયોરપિ (અબોદ્ધિય) અબોધ્યૈ-અબોધિ-લાભાય મવતિ (જે ય) યે ચ (વયંતિ) વદન્તિ પ્તાદ્દશં સિદ્ધાન્તં તથા-(પઢિ-સુગંતિ) પ્રતિશ્રુષ્વન્તિ, इति ॥૩૦॥

ટીકા--‘સમ્પતિ-આદ્રેકઃ શાક્યમિશ્વરમુત્તરયતિ-દે વૌદ્ધમિશ્વો ! ‘૬૬-સંજયાણં’ ૬૬-સંયતાનાં પુરુષાનાં કૃતે મવદમિમત-સિદ્ધાન્તરૂપમ્ અયોગ્યરૂપમિવ

સિદ્ધાન્ત ‘સંજયાગં અજોગરૂવં-સંયતાનામ્ અયોગ્યરૂપમ્’ સંયમી પુરુષ કે લિપ્ત અયોગ્ય છે ‘વાણગ-પ્રાણાનાં’ પ્રાણિયોં કા ‘પસજ્જકાઉં-પસહથ કૃત્વા’ જવર્દસ્તી હિંસા કરના ‘પાવં-પાપં’ પાપ જનક હી છે, આપના સિદ્ધાન્ત ‘જે ય-યે ચ’ જો કોઈ ‘વયંતિ-વદન્તિ’ કહતે છે તથા ‘પઢિ-સુગંતિ-પ્રતિશ્રુષ્વન્તિ’ યહ સિદ્ધાન્ત સુતને છે ‘દોગ્ધવિ-દ્વયોરપિ’ કહને ઓર સુતને દોનોં કે લિપ્ત હી ‘અબોધી-અબોધ્યૈ’ અબોધિજનક છે ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ--આદ્રેક મુનિ ઉત્તર દેતે છે-આપ કા સિદ્ધાન્ત સંયમી પુરુષોં કે લિપ્ત અયોગ્ય છે, પ્રાણિયોં કો જવર્દસ્તી હિંસા કરના પાપ-જનક હી છે, આપ કા સિદ્ધાન્ત કરને ઓર સુતને વાંછે દોનોં કે લિપ્ત હી અબોધિજનક છે ॥ ૩૦॥

ટીકાર્થ--અથ આદ્રેક શાક્ય મિશ્વર કો ઉત્તર દેતે છે-આપકા

કહે છે-‘૬૬-૬૬’ આ સમયે આપને સિદ્ધાન્ત ‘સંજયાગં અજોગરૂવં-સંયતાનામ્ અયોગ્યરૂપમ્’ સંયમી પુરુષોને માટે અયોગ્ય છે. ‘વાણગ-પ્રાણાનાં’ પ્રાણિયોંની ‘પસજ્જકાઉં-પસહથ કૃત્વા’ બલાતકારથી હિંસા કરવી તે ‘પાવં-પાપમ્’ પાપ જનક જ છે. આપના સિદ્ધાન્તમાં ‘જે ય-યે ચ’ જે ‘વયંતિ-વદન્તિ’ સિદ્ધાન્તનું કથન કરે છે, તથા ‘પઢિસુગંતિ-પ્રતિશ્રુષ્વન્તિ’ સિદ્ધાન્તનું શ્રવણ કરાવે છે. ‘દોગ્ધ વિ-દ્વયોરપિ’ કહેવાવાળા અને સાંભળવાવાળા બન્ને માટે ‘અબોધી-અબોધ્યૈ’ અબોધિ કારક જ છે. ॥૩૦॥

અન્વયાર્થ--આદ્રેક મુનિ ઉત્તર આપતાં કહે છે-તમારો સિદ્ધાન્ત સંયમી પુરુષો માટે અયોગ્ય છે પ્રાણિયોંની બલાતકારથી હિંસા કરવી પાપ-જનક જ છે. આપને સિદ્ધાન્ત કહેવાવાળા અને સાંભળવાવાળા બન્નેને માટે અબોધિ જનક છે. ॥૩૦॥

ટીકાર્થ--હવે આદ્રેક મુનિ શાક્ય મિશ્વરને ઉત્તર આપતાં કહે છે કે-

૬૩૦

સૂચકતાવચ્ચે

મતિમાતિ । યતઃ ‘પાણાણં’ માણાનામ્-એકેન્દ્રિયવદ્નીવનિકાયાનામ્ ‘પસન્ન’ પ્રસન્ન-બલાસ્કારમ્ ‘કાઉં’ કૃત્વા મારણમ્ ‘પાવંતુ’ પાપમેવ-યેન કેનાપિ પ્રકારેણ કૃતઃ કારિતો વા માણાતિપાતઃ પાપાયૈવ ન ધર્મ્યો ભવતિ ! ‘દોષ્ટ વિ’ દ્વયોરપિ-ઉક્તસિદ્ધાન્તોપદેષ્ટશ્રોત્રોરપિ ‘અબોહિર’ અબોધ્યૈ ‘તં અસાહુ’ તદસાધુઃ દ્વયોરપિ અજ્ઞાનવર્દ્ધનાય દુઃસ્વાય ચ માણાતિપાતઃ । કયોર્દ્વયોસ્તત્રાદ-પતાદ્દશં સિદ્ધાન્તં યે ઉપદિશન્તિ યે ચ શૃણ્વન્તિ તૌ ઉમાત્રપિ નિન્દિતૌ ઇત્યાદિ-‘જે વધંતિ’ યે વદન્તિ-પતાદ્દશસ્ય કર્મણો ધર્મોત્પાદકત્વમ્ ‘જે યા વિ’ યે ચાપિ ‘પડિસુણંતિ’ પ્રતિશૃણ્વન્તિ, વદતાં શૃણ્વતાં ચોમયોરપિ દોષાયૈવ ભવતિ ॥૩૦॥

મૂલમ્-‘ઉઢું’ અહેયં તિરિયં’ દિસાસુ,

ચિન્નાય લિંગં તંસથાવરાણં ।

ભૂયાભિસંકાઢ દુગુંછંમાળે,

વંદે કરેઝ્જા વ કુંઓ વિ હંરથી ॥૩૧॥

છાયા—ઋધ્વમધસ્તિર્યગ્દિશાસુ ત્રિજ્ઞાપ લિંગં ત્રસથાવરાણામ્ ।

ભૂતાભિશઙ્કયા જુગુપ્સમાનો વંદેત્કુર્પાદ્વા કુતોડ્યસ્તિ ॥૩૧॥

અભિમત સિદ્ધાન્ત સંપ્રમવાન્ પુરુષો કો અયોગ્ય પ્રતીત હોતા હૈ । કયોંકિ બલાસ્કાર કરકે પ્રાણિયોં કો હિંસા કરના પાવ હી હૈ । જાહે વહ હિંસા સ્વયં કી ગઈ હો, અથવા દૂસરેકે દ્વારા કરાઈ ગઈ હો યા ડસકી અનુમોદના કી ગઈ હો, વહ ધર્મયુક્ત નહીં હો સક્તી । આપકે હસ અયુક્ત મત કો જો કહતે હૈં ઓર જો સુનતે હૈં, ડન ડોનોં કે લિપ હી વહ અજ્ઞાનવર્દ્ધક ઓર દુઃસ્વ કા કારણ હૈ ॥૩૦॥

‘ઉઢું અહેયં’ હસ્પાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘ઉઢું-ઋધ્વમ્’ ઋધ્વં દિશામેં ‘અહેયં-અધઃ’ અધો દિશામેં

આપનો મત-સિદ્ધાંત સંપ્રમવાન્ પુરુષોને અયોગ્ય કારક જણાય છે. કેમકે બલાસ્કાર કરીને પ્રાણિયોની હિંસા કરવી તે પાપ જ છે. જાહે તે હિંસા પોતે કરી હોય અથવા બીજા પાસે કરાવી હોય અથવા તેનું અનુમોદન કયું હોય. તે ધર્મ યુક્ત થઈ શકતી નથી આપના આ અયોગ્ય મતનું જે કોઈ કથન કરે છે, અથવા જે તેને સાંભળે છે, તે બંને માટે તે અજ્ઞાનને વધારનાર અને દુઃખનું કારણ છે. ॥૩૦॥

‘ઉદ્ધવ’ અહેયં ધત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘ઉદ્ધવ’-ઋધ્વમ્ ઉધ્વં દિશામાં ‘અહેયં-અધઃ’ અધોદિશામાં ‘તિરિયં

અન્યાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. મુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સેવાદ્વિનિ ૧૩૧

અન્યાર્થ:—(ઉર્ધ્વ) ઊર્ધ્વદિશિ (અહેય) અધોદિશિ (તિરિયં દિસાસુ) તિર્યગ્-
વિશાસુ (તસથાવરાણં) વ્રસસ્થાવરાણાં જીવાનામ્ (લિંગં) લિંગમ્-જીવત્વચિહ્ન-
ચલનસ્પન્દનાકુરોદ્ગ્રાદિકમ્ (વિન્નાય) વિજ્ઞાય-જ્ઞાતશ્ચ (ભૂયામિસંકાદ્ દુગુંછ-
માણા) ભૂતામિશક્કયા જુગપ્સમાનઃ-વૃણાં કુર્વન્ (વદે) વદેન્ નિરવચમાષામુચ્ચાર-
વેત્ (કરેજ્જા વ) કુર્યાદ્વા, પતાશ્ચસ્ય (કુઓવિહત્થી) કુતોડપ્પસિતિ જીવનમયમ્-
કથમપિ જીવનમયં નાસ્તીતિ ॥૩૧॥

‘તિરિયં દિસાસુ-તિર્યગ્ વિશાસુ’ તિર્છી દિશાઓ મેં ‘તસથાવરાણં-વ્રસ-
સ્થાવરાણાં વ્રસ’ ઓર સ્થાવર જીવોં કે ‘લિંગં-લિંગ્મ’ લિંગકો અર્થાત્
જીવત્વ કે ચિહ્ન ચલન સ્પન્દન આદિકો ‘વિન્નાય-વિજ્ઞાય’ જાનકર
‘ભૂયામિસંકાદ્ દુગુંછમાણા-ભૂતામિશક્કયા જુગપ્સમાનઃ’ જીવ હિંસા
કી આશંકા સે જ્ઞાની પુરુષ હિંસા સે વૃણા કરતા દુઘા ‘વદે-વદેન્’ યદિ
નિર્દોષ ભાષા કા ઉચ્ચારણ ‘કરેજ્જા વ-કુર્યાત્ વા’ કરે ઓર નિરવચ
પ્રવૃત્તિ કરે તો ‘કુઓ વિહત્થી-કુતોડપ્પસિતિ’ જીવ હિંસાકામય કેસે હો
સકતા હૈ ? કદાપિ નહીં હો સકતા ॥૩૧॥

અન્યાર્થ—ઊર્ધ્વદિશા મેં અધોદિશા મેં ઓર તિર્છી દિશાઓ મેં
વ્રસ ઓર સ્થાવર જીવોં કે લિંગ કો અર્થાત્ જીવત્વ કે ચિહ્ન ચલન
સ્પન્દન આદિ કો જાન કર ભૂતોં કે હિંસા કી આશંકા સે જ્ઞાની
પુરુષ હિંસા સે વૃણા કરતા દુઘા યદિ નિર્દોષ ભાષા કા ઉચ્ચારણ
કરે ઓર નિરવચ પ્રવૃત્તિ કરે તો જીવહિંસા કા મય કેસે હો સકતા
હૈ ? કદાપિ નહીં હો સકતા ॥૩૧॥

વિસાસુ-તિર્યગ્ વિશાસુ’ તિર્છી દિશાઓમાં ‘તસથાવરાણં-વ્રસથાવરાણાં’ વ્રસ
અને સ્થાવર જીવોના ‘લિંગં-લિંગ્મ’ લિંગને અથવા જીવત્વના ચિહ્ન ચલન
સ્પન્દન વિગેરેને ‘વિન્નાય-વિજ્ઞાય’ બોધીને ‘ભૂયામિસંકાદ્ દુગુંછમાણા-ભૂતા-
મિશક્કયા જુગપ્સમાનઃ’ ભૂતોની હિંસાની આશંકાથી જ્ઞાની પુરુષ હિંસાથી
ઘુણા કરતા થકા ‘વદે-વદેન્’ ને નિર્દોષ ભાષાનું ઉચ્ચારણ ‘કરેજ્જા વ-કુ-
ર્યાત્ વા’ કરે અને નિરવચ પ્રવૃત્તિ કરે તો ‘કુઓ વિહત્થી-કુતોડપ્પસિતિ’ હિંસાને
ભય કેવી રીતે થઈ શકે છે ? અર્થાત્ કદાપિ થઈ શકતો નથી. ॥૩૧॥

અન્યાર્થ—ઊર્ધ્વદિશામાં, અધોદિશામાં અને તિર્છી દિશાઓમાં વ્રસ
અને સ્થાવર જીવોના ચિહ્નને અર્થાત્ જીવપણાના ચિહ્ન ચલન સ્પન્દન
વિગેરેને સમજીને પ્રાણિયોની હિંસાની શંકાથી જ્ઞાની પુરુષ હિંસાની ઘુણા
કરતા થકા જો નિર્દોષ ભાષાનો ઉચ્ચાર કરે અને નિરવચ પ્રવૃત્તિ કરે તો
જીવહિંસાનો ભય કેવી રીતે થાય છે ? કદાપિ તેમ થતું નથી. ॥૩૧॥

ટીકા—આર્દ્રકો મુનિઃ બૌદ્ધર્ષ્ણં નિરાકૃત્ય સ્વમતં કથયતિ—‘ઉદ્’ ઉર્ધ્વમ્ ‘અદ્યે’ અધઃ ‘નિરિયં દિસાસુ’ તિર્યગ્દિશાસુ ‘તસથાવરાણં’ વસસથાવરાણાં પ્રાણિનામ્ ‘લિગં’ લિઙ્ગં જીવત્વચિહ્નમ્—ચલનસ્વરૂપના કુતોદ્ભવાદિકમ્ ‘ચિચ્ચાય’ ચિચ્ચાય—મત્યસાનુમાનાઽર્થાવસ્યાગમમમાણે જ્ઞાંત્વા ‘મૂયામિસંઝાહ’ મૂનામિ સજ્જયા જીવાનાં વિનાશમયેન ‘દુતુંહમાણા’ જુગુપ્સમાનાઃ—પ્રાણાતિપાતાદિના અધુમકર્મચન્ધો ભવતીતિ મત્વા હિંસાર્થાં ઘૃણાં કુર્વન્ ‘વદે’ વદેન્—નિરવથાં ભાષાં ભાષેત્ । તાદૃશી ભાષા પ્રયોજ્યા યાવત્યા જીવાનાં વિરાધનં ન ભવેત્ । ‘ફરેજ્જા’ કુર્પાત્—ચિચાર્યેતિ શેષઃ, ચિચાર્યં નિરવથં કાર્યં કુર્પાદિત્યર્થઃ । एतादृशोत्तमचिचार-शीलानां पुरुषाणाम् ‘कुओ विइन्पी’ कुओऽपि इहास्ति—नास्ति जीवनमयमिति ध्वनिः । कुतोऽस्तीहास्मिन् एवं भूतेऽनुष्ठाने क्रियमाणे प्रोच्यमाने वा जीवनमय-मस्माकम्, युष्मदापादितो दोष एव समुल्लसतीति ॥३१॥

મૂઝમ્—પુરિસે તિ વિઝ્ઞત્તિ ન એવમત્થિ,

અળારિપ્પ સે પુરિસે તહા હુ ।

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ મત્ત કા નિરાકરણ કરકે અવને મત્ત કા પ્રતિપોદન કરતે હૈ—ઝંચી નીચી ઓર તિઝીં દિશાઓં મેં વ્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણિયોં કે ચલના હિલના, અંકુર ફૂટના આદિ જીવત્વ કે ચિહ્નોં કો પ્રત્યક્ષ અનુમાન આદિ પ્રમાણોં સે જાન કર જીવોં કી હિંસા કે મય સે પ્રાણાતિપાત આદિ સે કર્મચન્ધ હોતા હૈ, એસા માન કર હિંસા સે ઘૃણા કરતા હુઆ એસી નિરવથ ભાષા કા પ્રયોગ કરે જિમસે જીવોં કી વિરાધના ન હો । તયા મલીઝાંતિ વિચાર કર નિરવથ કાર્ય કરે । એસે ઉત્તમ ચિચારશીલ પુરુષોં કો કોઈં દોષ પાપ કૈયે હો સકતા હૈ ? અર્થાત્ જો હિંસાકોરી વચન ઓર કાર્ય સે દૂર રહતે હૈ ઉન્હેં કોઈં દોષ નહોં લગતા ॥૩૧॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ મત્તનં અંઝન કરીને પોતાના મત્તનું પ્રતિ-પાદન કરે છે—ઉચ્ચી, નીચી, અને તિઝીં દિશાઓમાં વ્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિયોના ચાલવા, હરવા, ફરવા અંકુર ફૂટવા વિગેરે જીવપણાના ચિહ્નોને અનુમાન વિગેરે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણોથી જાણીને જીવોની હિંસાના ભયથી, પ્રાણા-તિપાત વિગેરેથી કર્મબંધ થાય છે. તેમ માનીને હિંસાથી ઘૃણા કરતા થકા એવી નિરવથ ભાષાનો પ્રયોગ કરે કે જેનાથી જીવોની વિરાધના (હિંસા) ન થાય તથા સારી રીતે વિચાર કરીને નિરવથ કાર્ય કરે. એવા ઉત્તમ અને વિચારશીલ પુરુષોને કેમ કે પશુ દોષ અર્થાત્ પાપ કેવી રીતે લાગી શકે ? અર્થાત્ જે હિંસા કારક વચન અને કાર્યથી દૂર રહે છે, તેમને કોઈ પશુ દોષ લાગતો નથી. ॥૩૧॥

सम्भवोऽपि बोधिका टीका द्वि. सु. अ. ६ आर्द्रकमुनेर्गोशालकस्थ संवाचन ० ६३३

को संभवो पिन्नागपिंडियाए,

बाया वि एसा बुइया असच्चा ॥३२॥

छाया—पुरुष इति विज्ञप्तिर्नैव मस्ति, अनार्यः स पुरुषस्तथाहि ।

कः संभवः पिण्याकपिण्ड्या, वागप्येषोक्ताऽसत्या ॥३२॥

अन्वयार्थः—(पुरिसेत्ति) पुरुष इति (विज्ञप्ति) विज्ञप्तिः—पिण्याकपिण्डे पुरुष इत्याकारिका बुद्धिः (न एवमस्ति) नैव कथमपि पामराणामपि अस्ति (तथा से पुरिसे अणारिए) तथाहि स पुरुषोऽनार्यः, यः पिण्याकपिण्डे पुरुषबुद्धिं करोति, (पिन्नागपिंडियाए) पिण्याकपिण्ड्याम् (को संभवो) पुरुषबुद्धेः कः सम्भवः—नास्ति सम्भावनेत्यर्थः (एसा बाया वि बुइया असच्चा) एषा वागपि उक्ता असत्यैवेति ।

'पुरुसे त्ति विज्ञप्ति' इत्यादि ।

शब्दार्थः—'पुरिसे त्ति—पुरुष इति' खलके पिंडमें पुरुष की 'विन्नत्ति—विज्ञप्तिः' बुद्धि 'न एवमस्ति—नैवमस्ति' मूर्खों को भी नहीं हो सकती 'तथा से पुरिसे अणारिए—तथा स पुरुषः अनार्यः' अगर कोई पुरुष खलके पिण्डको पुरुष समझता है तो वह अनार्य है 'पिन्नाय पिण्डियाए—पिण्याकपिण्डे' खलके पिण्डमें पुरुषकी बुद्धि की संभावना ही 'को संभवो—कः संभवः' कैसे की जा सकती है, 'एसा बाया वि—बुइया असच्चा—एषा वागपि उक्ताऽसत्या' तुमारी कही हुई यह खणी भी असत्य ही है ॥३२॥

अन्वयार्थः—खल के पिण्ड में पुरुष की बुद्धि तो मूर्खों को भी नहीं हो सकती है । अगर कोई पुरुष खल के पिण्ड को पुरुष समझता है या पुरुष को खलपिण्ड समझता है तो वह अनार्य है । भला खल

'पुरिसे त्ति विन्नत्ति' इत्यादि

शब्दार्थः—'पुरिसे त्ति—पुरुष इति' भोजना पिंडमां पुंश्वपञ्चानी 'विज्ञप्ति विज्ञप्तिः' बुद्धि तो 'न एवमस्ति—नैवमस्ति' मूर्खोंकोने पक्ष धर्म शकती नथी. 'तथा से पुरिसे अणारिए—तथा सः पुरुषः अनार्यः' अथवा केह भावुस भोजना पिंडने पुंश्व समझे तो ते अनार्य न छे. 'पिन्नागपिंडियाए—पिण्याकपिण्डे' भोजना पिंडमां पुंश्वपञ्चानी बुद्धिनी संभावना न 'को संभवो—कः संभवः' डेवी रीते डेवी शकय 'एसा बायावि बुइया असच्चा—एषा वागपि उक्ताऽसत्या' तमोके डेडेल आ वाणी पक्ष असत्य न छे. ॥३२॥

अन्वयार्थः—भोजना पिंडमां पुंश्वपञ्चानी बुद्धि तो मूर्खोंने पक्ष धर्म शकती नथी. अथवा केह पुंश्व भोजना पिंडने पुंश्व समझे अथवा पुंश्वने भोजना पिंड

सू ८०

टीका—तद्दर्शनाऽसारतां द्योतयन्नार्द्रकः पुनराह शाब्दमिच्छुम्—‘पुरिसेषि’ पुरुष इति ‘विशेषि’ विशिष्टिज्ञानम् ‘न एवमस्ति’ नैवमस्ति—पिण्याकपिण्डे पुरुषोऽयमित्याकारिका बुद्धिर्न भवति पामराणामपि । ‘तदा हि से पुरिसे अणारिप’ तथाहि स पुरुषोऽनार्यः, अतो यस्य पिण्याकपिण्डे पुरुषबुद्धिर्भवति पुरुषे वा पिण्याकबुद्धि रूदेति, एतादृशोऽनार्यः । ‘पन्नागपिण्डियाए’ पिण्याकपिण्ड्याम् ‘को संभवो’ को नाम सम्भवः—तादृशपिण्डे पुरुष बुद्धिः कथमपि न सम्भवति । अतः ‘एसा बाया वि बुद्ध्या असच्चा’ एषोक्ता वागपि असत्त्वा कथिता तस्मात्—पिण्याककाष्ठादावपि भवत्तमानेन जीवोपपद्वमीरुणा सा शङ्केर नैव भवत्तनीयेति ॥३२॥

प्लम्—वायाभिजोगेण जमावहेज्जो,
णो तारिसं बाया उदाहरिज्जो ।

अट्टाणमेयं वयणं गुणाणं,

णो दिक्खिंए बूय मुरालमेयं ॥३३॥

के पिण्ड में पुरुष की बुद्धि की संभावना ही कैसे की जा सकती है ? तुम्हारी कही हुई यह वाणी असत्य ही है ॥३२॥

टीकार्थ—शाब्ददर्शन की निस्सारता को प्रकट करते हुए आर्द्रक पुनः कहते हैं—खल के पिण्ड में ‘यह पुरुष है ऐसी बुद्धि पामर पुरुषों को भी नहीं हो सकती’ जिस पुरुष को खलपिण्ड में पुरुष की और पुरुष में खलपिण्ड की बुद्धि उत्पन्न होती है, वह पुरुष अनार्य है अर्थात् अज्ञानी है । आखिर खल के पिण्ड में पुरुष की बुद्धि कैसे संभवित हो सकती है ? अतएव तुम्हारा कहा हुआ वचन असत्य है । जो जोबहिंसा से भयभीत हो उसे खलपिण्ड या काष्ठ आदि में प्रवृत्ति करते समय भी सावधान रहकरके ही प्रवृत्ति करना चाहिए ॥३२॥

समझे तो ते अनार्य छे, अरे जेज्जना पिंडमां पुइपय्जानी बुद्धिनी संभावना जे देवी रीते करी शक्य ? तमेजे कहेल आ वाणी असत्य जे छे, ॥३२॥

टीकार्थ—शाब्द दर्शनना निस्सार पञ्चाने अतावतां आर्द्रक मुनि इरीथी कहे छे जे—जेज्जना पिंडमां आ पुइप छे, जेवी बुद्धि पामर पुइपने पण् थर्ष शकती नथी, जे व्यक्तिये जेज्जना पिंडमां पुइपनी अने पुइपमां जेज्जना पिंडनी बुद्धि धाय छे, ते पुइप अनार्य जे छे, अर्थात् अज्ञानी छेकेमके जेज्जना पिंडमां पुइपपञ्चानी बुद्धि जे देवी रीते संभवी थके ? तेथी जे तमेजे कहेल वचन असत्य जे छे, जे लवहिंसाथी भयभीत होय तेने जेज्जना पिंड अथवा काष्ठ विजोरेमां प्रवृत्ति करती पणते पण् सावधान रहिने जे प्रवृत्ति करवी केहजे, ॥३२॥

સમવાયૈવોધિનો ટીકા શ્રિ. શ્રુ. મ. ૬ આદ્રિકમુનેર્ગશાલકસ્ય સંવાદિનિ ૦ ૬૩૫

છાયા—વાગમિયોગેન યદાવહેન્નો તાદર્શી વાચમુદાહરેત્ ।

અસ્થાનમેતદ્વચનં ગુણાનાં, નો દીક્ષિતો બ્રૂપાદુદારમેતત્ ॥૩૩॥

અન્વયાર્થ:—(વાયામિજોગેન) વાગમિયોગેન (જમાવહેજ્જા) યદાવહેત્ । (તારિસં વાયં નો ઉદાહરિજ્જા) તાદર્શી વાચં નોદાહરેત્—યયા વાચા પ્રાણાતિપાતો મથેત્ સા વાક્ ન વક્તવ્યા, (અયં વયણં ગુણાણં અદ્વાણં) એતદ્ વચનમ્—મરદુક્તં વચનં ગુણાનામસ્થાનમ્ (અયં ઊરાલં) એતદુદારમ્ (દિક્ષિત્વ નો વૂયા) દીક્ષિતો નો વદેદિતિ ॥૩૩॥

‘વાયામિજોગેન’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘વાયામિજોગેન-વાગમિયોગેન’ જિસ પ્રકાર કે વચન કા પ્રયોગ કરને સે ‘જમાવહેજ્જા-પદાવહેત્’ પાપ કી ઉત્પત્તિ હો ‘તારિસં વાયં નો ઉદાહરિજ્જા-તાદર્શાં વાચં નોદાહરેત્’ એસા વચન મેધાવી પુરુષ કો સંકટ કે સમય મી નહીં બોલના યાહિયે ‘અયં વયણં ગુણાણં અદ્વાણં-એતદ્વચનં ગુણાનામસ્થાનમ્’ કયોંકી સાવધ ભાષા મી કર્મબન્ધકા કારણ હોતી હૈ ‘અયં ઊરાલં-એતત્ ઉદારમ્’ હસ પ્રકાર કા વચન ગુણોં કા સ્થાન નહીં હૈ, અતઃપ્રત્ય ‘દિક્ષિત્વ નો વૂયા-દીક્ષિતો નો વદેત્’ દીક્ષિત પુરુષ એસા સારહીન વચન ન બોલે ॥૩૩॥

અન્વયાર્થ—જિસ પ્રકાર કે વચન કા પ્રયોગ કરને સે પાપ કી ઉત્પત્તિ હો એસા વચન મેધાવી પુરુષ કો સંકટ કે સમય મી નહીં બોલના યાહિયે । કયોંકી સવધ ભાષા મી કર્મબન્ધ કા કારણ હોતી હૈ । સ્વલ-

‘વાયામિજોગેન’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘વાયામિજોગેન-વાગમિયોગેન’ જેવા વચનોનો પ્રયોગ કરવાથી ‘જમાવહેજ્જા-યદાવહેત્’ પાપની ઉત્પત્તિ થાય ‘તારિસં વાયં ન ઉદાહરિજ્જા-તાદર્શાં વાચં નોદાહરેત્’ આવા વચનો બુદ્ધિયાળી પુરુષોએ સંકટના સમયે પણ બોલવા ન જોઈએ. ‘અયં વયણં ગુણાણં અદ્વાણં-એતદ્વચનં ગુણાનામસ્થાનમ્’ કેમકે સાવધ ભાષા પણ કર્મબંધના કારણ રૂપ હોય છે. ‘અયં ઊરાલં-એતત્ ઉદારમ્’ આવા પ્રકારના વચનો શુદ્ધિનું સ્થાન નથી. તેથી જ ‘દિક્ષિત્વ નો વૂયા દીક્ષિતો નો વદેત્’ દીક્ષિત પુરુષ આવા સાર વિનાના વચનો ન બોલવા ॥૩૩॥

અન્વયાર્થ—જે પ્રકારના વચનોનો પ્રયોગ કરવાથી પાપની ઉત્પત્તિ થાય બુદ્ધિમાન પુરુષ તેવા વચનો મુકેલીના સમયમાં પણ બોલવા ન જોઈએ. કેમકે સાવધ ભાષા પણ કર્મબંધના કારણ રૂપ હોય છે. અતઃપિંડ પુરુષ છે,

ટીકા—‘વાયામિજોગેન’ વાગમિયોગેન ‘જમાવહેજ્ઞા’ યદાવહેત્ ‘જો તારિસં’ નો તાદશ્યમ્ ‘વાયં’ વાચમ્-વચનં વ્યાખ્યાનમ્ ‘ઉદાહરિજ્ઞા’ ઉદાહરેત્, યથા-વિધાયા વાચઃ પ્રયોગેન પાપોત્પત્તિર્ભવેત્ તથાવિધા વાકુ વિદુષા સદ્ગુણકાણેઽપિ ન વાચ્યા, સાવચા ભાષાઽપિ કર્માનુવન્ધિની કર્મકારણં ભવતિ । ‘एवं वयणं’ ગુણાણં અદ્વાણં’ એવમ્-ઈદશં વચનમ્-વિષયાકં પુરુષઃ પુરુષઃ વિષયાકમિત્યા-કારકમ્ ગુણાનાસ્થાનમ્ । અતઃ-‘દિક્ષવે’ દીક્ષિતઃ પુરુષઃ ‘एयमुपालं’ एतद्-ઉદારં વચનમ્ ‘જો વૃથા’ નો વૃથાત્ । યતો હિ-સાવચ્યવચનમયોગેનાઽપિ પાપો-ત્પત્તિર્ભવત્યેવ, તસ્માત્-વિષયાકં પુરુષતયા પુરુષં વિષયાકતયા ત્રિવેકી પુમાજ્ઞ ષદેત્ । एतादृशस्य भ्रममुद्बुद्धतो वाग्जालस्य सावधमूलकत्वादिति ॥૩૨॥

મૂલ્ય-લઢ્ઢે અઢે અહો એવ તુઢ્ઢે,

જીવાણુમાગે સુવિચિતિ એવ ।

પિણ્ડ પુરુષ હૈ યા પુરુષ સ્વલપિણ્ડ હૈ, હસ પ્રકાર કા વચન ગુણો કા સ્થાન નહોં હૈ । અતએવ દીક્ષિત પુરુષ એસા સારહીન વચન ન ષોલે ॥૩૩॥

ટીકાર્થ-—જિસ વચન કે પ્રયોગ સે પાપ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, એસા વચન સંકટ કે અવસર પર ખી જ્ઞાની પુરુષ કો નહીં બોલના ચાહિય । સાવચ ભાષા ખી કર્માનુવન્ધિની હોતી હૈ । પુરુષ સ્વલ કા પિણ્ડ હૈ યા સ્વલ કા પિણ્ડ પુરુષ હૈ, હસ પ્રકાર કી ભાષા ગુણો કા અસ્થાન હૈ, ગુણકારી નહીં હૈ । અતએવ જિસને દીક્ષા અંગીકાર કી હૈ, એસે પુરુષ કો હસ પ્રકાર કી સારશૂન્ય ભાષા કા પ્રયોગ નહીં કરના ચાહિય, કયોં કિ સાવચ ભાષા સે ખી પાપ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, અતએવ વિવેકવાન્ પુરુષ સ્વલપિણ્ડ કો પુરુષ ઓર પુરુષ કો સ્વલપિણ્ડ ન કહે । હસ પ્રકાર કા ભ્રમજનક વાગ્જાલ પાપમૂલક હૈ ॥૩૩॥

અથવા પુરુષ અલપિંડ છે, આવા વચનો ગુણોના સ્થાન રૂપ નથી જ તેથીજ દીક્ષિત પુરુષે તેવા નિઃસાર વચન બોલવા ન જોઈએ. ॥૩૩॥

ટીકાર્થ-—જે વચનના પ્રયોગથી પાપ ઉત્પન્ન થાય છે, એવા વચન સંકટના સમયે પણ જ્ઞાની પુરુષે બોલવા ન જોઈએ. સાવચ ભાષા પણ કર્માનુવન્ધિની હોય છે. આવા પ્રકારની ભાષા ગુણોના સ્થાન રૂપ નથી. ગુણકારક નથી. તેથી જ જેણે દીક્ષા ધારણ કરેલ છે, એવા પુરુષે આવા પ્રકારની સાર વિનાની ભાષાનો પ્રયોગ કરવો ન જોઈએ. કેમકે-સાવચ ભાષાથી પણ પાપ થાય છે. તેથી જ વિવેકી પુરુષે અલપિંડને પુરુષ અને પુરુષને અલપિંડ કહેવા નહીં આવા પ્રકારની ભ્રમ જનક વાગ્જાળ પાપોત્પાદક જ છે. તેમ સ્ત્રબજપુ. ॥૩૩॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૬૩૭

પુઠ્વં સમુદ્ધં અવરં ચ પુઠ્ઠે,

ઉલોઙ્ણ પાણિતલે ઠિપ વા ॥૩૪॥

છાયા—લઘ્વોડ્યઃ અહો એવ યુષ્માભિર્જીવાનુમાગઃ સુચિચિન્તિતશ્ચ ।

પૂર્વશ્ચ સમુદ્ધમપરશ્ચ સ્પૃષ્ટ મવલોકિતઃ પાણિતલે સ્થિતો વા ॥૩૪॥

અન્વયાર્થઃ—સોપહાસમાર્દ્રકઃ શાક્યમિશ્નુકઃ પ્રતિ કથયતિ—(અહો તુઝમે એવ અદ્દે લદ્દે) અહો—હતિ નિવાત આશ્ચર્યબોધકઃ । યુષ્માભિરેવાડ્યો લઘ્વઃ (ત્વયેવ

‘લદ્દે અદ્દે’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ શાક્ય મિશ્નુક કા ઉપહાસ કરતે કુપ કહતે હૈં, ‘અહો તુઝમે એવ અદ્દે લદ્દે—અહો યુષ્માભિરેવાર્થો લઘ્વઃ’ આશ્ચર્ય હૈં કિ આપને યહ અર્થલાભ કિયા હૈ, અર્થાત્ આપને અદ્ભૂત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કિયા હૈ । ‘જીવાણુમાગે સુચિચિન્તિત એવ—જીવાનુમાગઃ સુચિચિન્તિત એવ’ આપને જીવોં કે કર્મફલકા બડા સુંદર વિચાર કિયા હૈ । આપકા યહ યશ ‘પુઠ્વં સમુદ્ધં અવરં ચ પુઠ્ઠે—પૂર્વ સમુદ્ધમ્ અપરશ્ચ સ્પૃષ્ટમ્’ પૂર્વ ઓર પશ્ચિમકા સમુદ્ધપર્યન્ત વ્યાપરહા હૈ । ‘પાણિતલે ઠિપ વા—પાણિતલે સ્થિતો વા’ અથવા જાન પડતા હૈં કિ જગત્ કે સઘ પદાર્થ આપકી હી હયેલીપર મૌજૂદ હૈ—આપ સર્વજ્ઞ સે કમ નહીં જાન પડતે હસ કાકુવાક્ય કા તાત્પર્ય યહ હૈ કિ—આપને જાનને યોગ્ય વસ્તુકો જાના નહીં હૈ, આપ અજ્ઞાની હૈ, અન્યથા સ્થિત વસ્તુકો અન્યથા કહરહે હૈ, ઓર પુણ્ય એવં પાપકો વ્યવસ્થા ઉલટી કરતે હૈ ॥૩૪॥

‘લદ્દે અદ્દે’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—આર્દ્રક મુનિ શાક્ય મિશ્નુકની મસ્કરી કરતાં કહે છે કે—

‘અહો તુઝમે એવ અદ્દે લદ્દે—અહો યુષ્માભિરેવાર્થો લઘ્વઃ’ આશ્ચર્ય છે કે—આપે આ અર્થનો લાભ મેળવેલ છે. અર્થાત્ આપે અદ્ભૂત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે. ‘જીવાણુમાગે સુચિચિન્તિત એવ—જીવાનુમાગઃ સુચિચિન્તિત એવ’ આપે જીવોના કર્મ-ફળનો અત્યંત સુંદર વિચાર કરેલ છે. આપનો આ યશ ‘પુઠ્વં સમુદ્ધં અવરં ચ પુઠ્ઠે—પૂર્વ સમુદ્ધમ્ અપરશ્ચ સ્પૃષ્ટમ્’ પૂર્વ અને પશ્ચિમના સમુદ્ધ પદાર્થ પ્રસરી રહેલ છે અથવા ‘પાણિતલે ઠિપ વા—પાણિતલે સ્થિતો વા’ એવું બહુવા છે કે—જન્મતા સઘળા પદાર્થો આપની હથેલીમાં જ રહેલા છે. આપ સર્વજ્ઞથી કમ બહુતા નથી. આ વકોક્તિનું તાત્પર્ય એ છે કે—આપે બહુવા યોગ્ય વસ્તુને બહુલ નથી. આપ અજ્ઞાની છે અન્યથા રહેલ વસ્તુને અન્યથા કહી રહ્યા છે તથા પુણ્ય અને પાપની વ્યવસ્થા ઉલટી કરે છે. ॥૩૪॥

૬૩૮

સ્વચ્છતાશ્લોક

વિલક્ષણં જ્ઞાનં પ્રાપ્તમેતાદૃશમ્) इति काकुः । (जीवाणुभागे सुविचिन्तित ए च) जीवाऽनुभागः सुविचिन्तितश्च । तथा-त्वयैव जीवानां कर्मफलस्यापि विचारः कृतः । (पुष्टवं समुद्रं अवरं च पुष्टे) पूर्वं समुद्रमपरञ्च स्पृष्टम्-मनदीययशः पूर्वाऽपरसमुद्रान्तव्यापि । (पाणितले ठिए वा उलोइए) पाणितले स्थितो वा-सर्वोऽपि पदार्थः पाणित्रले मत्स्यक्षेण स्थित इव अवलोकितः । त्वयैव सकलपदार्थसाक्षात्कारिज्ञानं प्राप्तम्, जीवानां कर्मफलमपि लब्धम्, इह सर्वत्र त्वैव यज्ञो विस्तृतम् । आश्चर्यमेव भवतः कार्यजातम्, एतावता ज्ञातव्यं पदार्थं न ज्ञातवानसि मूर्खोऽसि । येनाऽन्यथास्थितं स्थिरमपि पदार्थं मन्यथा मतिपादयितुमीदृमानः पुण्यपापयो-ज्यैवस्थां करोषि । इति काकवा व्यज्यते ॥३४॥ टीका-सुगमा ॥३४॥

મૂલ્ય-જીવાણુભાગં સુવિચિંતયંતા,

આહારિયા અન્નવિહી ય સોહિં ।

અન્યાર્થઃ—આદ્રંક મુનિ શાક્ય મિશ્રુ કા ઉપહાસ કરતે કુપ કહતે હૈં—વિસ્મય હૈ કિ આપને યહ અર્થલાભ ક્રિયા હૈ । અર્થાત્ આપને અદ્ભુત જ્ઞાન પ્રાપ્ત ક્રિયા હૈ । આપને જીવોં કે કર્મફલ કા ઘડા સુન્દર વિચાર ક્રિયા હૈ । આપકા યજ્ઞ પૂર્વાપર સમુદ્ર તક વ્યાપ્ત રહા હૈ । જાન પડતા હૈ જગત્ કે સબ પદાર્થ અપકી હી હથેલી પર મૌજૂદ હૈં—આર સર્વજ્ઞ સે કમ નહીં જાન યદ્દતે । કાકુદ્ધનિ સે તાતર્ય યહ નિકલા કિ આપને જાનને યોગ્ય વસ્તુ કો જાના નહીં હૈ, આપ અજ્ઞાની હૈં । અન્યથાસ્થિત વસ્તુ કો અન્યથા કહ રહે હૈં । પુણ્ય પાપ કી હરદી વ્યવસ્થા કરતે હૈં ॥૩૪॥ટીકા સુગમ હૈ ॥૩૪॥

અન્યાર્થઃ—આદ્રંક મુનિ શાક્ય ભિક્ષુની મરકરી કરતાં કહે છે કે— આશ્ચર્ય થાય છે કે—આપે આ દિવ્ય અર્થ લાભ મેળવેલ છે. અર્થાત્ આપે અદ્ભુત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ છે, આપે જીવોનાં કર્મફલનો ઘણો જ સુંદર વિચાર કર્યો છે. આપનો યજ્ઞ પૂર્વાપર સમુદ્ર પર્યંત વ્યાપ્ત થયેલ છે. સમજાય છે કે જગતના સઘળા પદાર્થો આપની હથેલીમાં જ મોજૂદ છે. આપ સર્વજ્ઞથી ઓછા જણાતા નથી. આ કાકુ વચનથી બાવ એ સમજાય છે કે—આપ સમજવા લાયક વસ્તુ સમજ્યા નથી. એટલે કે આપ અજ્ઞાની છો. અન્યથા રહેલ વસ્તુને આપ બીજી રીતે સમજાવી રહ્યા છો. આપ પુણ્ય પાપની ઉધી વ્યવસ્થા કરતાં છો તેમ મને જણાય છે. ॥૩૪॥

આ ગાથાને ટીકાર્થ સરળ હોવાથી આપેલ નથી.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૬ આદ્યકમુનેર્ગોષાલકસ્ય સંવાદનિ ૬૩૧

ને વિયાગરે છન્નપોપજીવી,

एसोऽणुधम्मो इह संजयाणं ॥૩૫॥

છાયા--જીવાણુભાગં સુવિચિન્ત્ય, આહાર્યાન્નવિધેશ શુદ્ધિમ્ ।

ન વ્યાગૃણીયાચ્છન્નપદોપજીવી, एषोऽणुधर्म इह संयतानाम् ॥૩૫॥

અન્યાર્થ--(જીવાણુભાગં સુવિચિતયંતા) જીવાણુભાગં સુવિચિન્ત્ય અર્હત મતાણુરાણી સન્ જીવપીઠાં સમ્યગ્નુવિચિન્ત્ય (અન્નવિહીય સોહિં આહારિયા) અન્નવિધેશ શુદ્ધિમાહાર્ય--શુદ્ધમન્ન દ્વાચત્વારિંશ્વદોપરહિતમાહારં સ્વીકૃત્ય (છન્ન-પોપજીવી ન વિયાગરે) છન્નપદોપજીવી ન વ્યાગૃણીયાત્--કપટત્રીવિકો ભૂત્વા

‘જીવાણુભાગં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--‘જીવાણુભાગં સુવિચિતયંતા-જીવાણુભાગં સુવિચિન્ત્ય’ આર્હત મત કે અનુયાયી જીવોં કે હોને ચાલી પીઠાં કો મલી માંતિ વિચાર કરકે ‘અન્નવિહીય સોહિં આહારિયા-અન્નવિધેશ શુદ્ધિમ્ આહાર્ય’ શુદ્ધ ચણાલીસ પ્રકાર કે દોષોં સે રહિત આહાર કા ગ્રહણ કરતે હૈં કે ‘છન્નપોપજીવી ન વિયાગરે-છન્નપદોપજીવી ન વ્યાગૃણીયાત્’ માયા ચારસે આજીવિકા નહીં કરતે ઓર ન કપટમય વચનોં કા ઉચ્ચારણ કરતે હૈં । ‘इह संजयाणं एसोऽणुधम्मो-इह संयतानाम् एषोऽणुधर्मः’ જિનશાસન મેં સંયમી પુરુષોંકા યહી ધર્મ હૈ ॥૩૫॥

અન્યાર્થ--આર્હતમત કે અનુયાયી જીવોં કો હોને ચાલી પીઠાં કા મલી માંતિ વિચાર કરકે શુદ્ધ-ચણાલીસ પ્રકાર કે દોષોં સે રહિત આહાર

‘જીવાણુભાગં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--‘જીવાણુભાગં સુવિચિતયંતા-જીવાણુભાગં સુવિચિન્ત્ય’ આર્હત મતના અનુયાયીએ જીવોંને થનારી પીઠાંને સારી રીતે વિચાર કરીને ‘અન્ન વિહીય સોહિં આહારિયા-અન્નવિધેશ શુદ્ધિમ્ આહાર્ય’ શુદ્ધ ૪૨ ખેંતાલીસ પ્રકારના દોષોં વિનાના આહારને ગ્રહણ કરે છે. તેઓ ‘છન્નપોપજીવી ન વિયાગરે-છન્નપદોપજીવી ન વ્યાગૃણીયાત્’ માયાચારથી આજીવિકા ભેગવતા નથી. અને કપટશુદ્ધ વચનોંનું ઉચ્ચારણ કરતા નથી. ‘इह संजयाणं एसोऽणुधम्मो-इह संयतानाम् एषोऽणुधर्मः’ જિનશાસનમાં સંયમી પુરુષોંને આજ ધર્મ છે. ॥૩૫॥

અન્યાર્થ--આર્હત મતના અનુયાયી જીવોંને થવાવાળી પીઠાંને સારી રીતે વિચાર કરીને શુદ્ધ-૪૨ ખેંતાલીસ પ્રકારના દોષોં વિનાના આહારને

૩૪૦.

સુવર્ણવાક્યો.

માયાવચનં ન પ્રયોક્તવ્યમ્, ન ચા-રુપટેન જીવિકા કાર્યા વિષુદ્ધમે।।૬।।આદિક-
માદ્ધાપ્ત્તેન આહાર્યમ્ । ન તુ-ચૌદ્રશ્ પાત્રે પાતિતં પતિતં વા સર્વવિધમપિ અન્નં
શુદ્ધમેવેતિ મત્વાઽમદ્યમપિ મૈશ્વં મદ્યમં સ્વીકર્તવ્યમિતિ । યદપિ જીવનિકાયા-
ચિત્તવિકારસ્વાદમદ્યપ્રમાયમેત્ સર્વં તથાપિ લૌકિકરીત્યા વ્યવસ્થાપયિત્વ્યા
વ્યવસ્થાં ॥૩૫॥ટીકા-સુગમ ॥૩૫॥

પૂર્વ-સિધ્ધાન્તગાથાં તુ દુઃ સહસ્તે,

જે મોચણ નિચણ મિકલુયાળાં ।

પાત્રી કો ગ્રહણ કરતે હૈં । જે માયાચાર સે આજીવિકા નહીં કરતે ઓર
ન કપટ મય વચનોં કા ઉચ્ચારણ હી કરતે હૈં જિનશાસન મેં સંયમી
પુરુષોં કા યહી ધર્મ હૈ ॥૩૫॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કપટપૂર્ણ વચનોં કા પ્રયોગ નહીં કરના ચાહિય,
કપટ સે આજીવિકા નહીં કરની ચાહિય તથા નિર્દોષ અન્ન આદિ કા
આહાર કરના ચાહિય । ચૌદ્રોં કે જેસા દેસા નહીં કિ પાત્ર મેં જો ઢાલ
દિયા યા ગિર ગયા વહ સ્વ પ્રકાર સે શુદ્ધ હી હૈ, દેસા સમજ કર
અમદ્ય ઓર અશુદ્ધ મિદ્યા કા ભી ભક્ષણ કર લિયા જાય । યગપિ અન્ન
આદિ ભી જીવ કા શરીર હૈં તથાપિ લોક પ્રચલિત મદ્ય યા અમદ્ય
વ્યવસ્થા કા ભી વિચાર કરના ચાહિય । અન્ન ઓર માંસ કો દુઃક હી શ્રેણી
મેં ગિન કર મદ્ય અમદ્યવ્યવસ્થા કા વિચાર નહીં કરના ચાહિય ૩૫।

ટીકા સુગમ હૈ ॥૩૫॥

શ્રદ્ધા કરે છે. તેઓ માયાચારથી આજીવિકા કરતા નથી. તેમજ કપટ મય-
વચનો બોલતા નથી. જન શાસનમાં સંયમી પુરુષોનો આજ ધર્મ છે. ॥૩૫॥

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે--કપટ શુદ્ધ વચનોનો પ્રયોગ કરવો ન
જોઈએ. કપટથી આજીવિકા ચલાવવી ન જોઈએ તથા નિર્દોષ અન્ન વિગેરેનો
જ આહાર કરવો જોઈએ. બૌદ્ધોની જેમ એવું ન માનવું કે પાત્રમાં
જે નાખવામાં આવ્યું અથવા પડ્યું તે બધી રીતે શુદ્ધ જ છે. તેમ સમ-
જને અમદ્ય અને અશુદ્ધ ભિક્ષાનું પણ ભક્ષણ કરી લેવામાં આવે.

જે કે અન્ન વિગેરે પણ જનનું શરીર જ છે. તો પણ લોક પ્રચલિત
મદ્ય અને અમદ્યની વ્યવસ્થાનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. અન્ન અને માંસને
એક જ શ્રેણીમાં માનીને ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્યની વ્યવસ્થાનો લેવા કરવો તે કોઈ
રીતે યોગ્ય કહી શકાય નહીં. ॥ગા. ૩૫॥ આ ગાથાનો દ્વીકાર્થ સુગમ છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. શ્રુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૬૪૧

અસંજણ લોહિયપાણિ સે ઉ,

નિયચ્છદ્દ ગરિહમિદેવ લોપ ॥૩૬॥

છાયા—સ્નાતકાનાં તુ દ્વે સહસ્રે, યો મોજયેન્નિત્યં મિશ્રુકાણામ્ ।

અસંયતો લોહિતપાણિઃ સ તુ, નિગચ્છતિ ગર્હામિદેવ લોકે ॥૩૬॥

અન્વયાર્થ—પ્રતિદિનં સહસ્રદ્વયમિશ્રુમોજકઃ આરોપ્ય નામકદેવો ભવતિ
इति यदुक्तं तन्मतं निराकरोति—इदानीं साधुभोजने ये गुणाः पूर्वमुक्तास्तान्

‘સિયાળગાળં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘જે સિયાળગાળં મિશ્રુયણં—યે સ્નાતકાનાં મિશ્રુકાણામ્’
જો પુરુષ સ્નાતક મિશ્રુમોજકા ‘દુવે સહસ્રે—દ્વે સહસ્રે’ દો હજાર મિશ્રુ-
મોજકો ‘નિયણ-નિત્યમ્’ પ્રતિદિન ‘મોયણ-મોજયેત્’ મોજન કરાના હૈ
‘સે ઉ-સ તુ’ વહ પુરુષ ‘અસંજણ-અસંયતઃ’ નિયમસે અસંયમી હૈ ‘લોહિય
પાણી-લોહિતપાણિઃ’ ઉસકે હાથ રક્ત સે રંગે હુણ હૈ, કયોંકિ વહ
ષટ્કાયકે જીવોં’ કા ચિરાધક હૈ ‘હદેવ લોપ-હદૈવ લોકે’ વહ ફસી
લોક મેં ‘ગરિહં નિયચ્છતિ-ગર્હામ્ નિગચ્છતિ’ નિંદાકા પાત્ર બનતા હૈ ।
વહ હિંસક હૈ ષટ્કાય કી ચિરાધના કરકે સાધુમોજકો મોજન કરાને
બાણે કી સાધુજન પ્રશંસા નહીં કરતે કિન્તુ વારંવાર ઉસકી નિન્દા
હી કરતે હૈ ॥૩૬॥

અન્વયાર્થ—પ્રતિદિન દો હજાર મિશ્રુમોજકો મોજન કરાનેવાલા
આરોપ્ય નામક દેવ હોતા હૈ, ફસ પૂર્વોક્ત મત કા નિરાકરણ કરતે

‘સિયાળગાળં’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘જે સિયાળગાળં મિશ્રુયણં—યે સ્નાતકાનાં મિશ્રુકાણામ્’ જે પુરુષ
સ્નાતક મિશ્રુઓના ‘દુવે સહસ્રે—દ્વે સહસ્રે’ જે હજાર મિશ્રુઓને ‘નિયણ-નિત્યમ્’
દરરોજ ‘મોયણ-મોજયેત્’ ભોજન કરાવે છે. ‘સે ઉ-સ તુ’ તે પુરુષ ‘અસંજણ-
અસંયતઃ’ નિયમથી અસંયમી છે. ‘લોહિયપાણી-લોહિતપાણિઃ’ તેમના હાથ
લોહીથી ખરડાયેલા છે. કેમકે—તે ષટ્કાયના જીવોના વિરાધક છે. ‘હદેવ લોપ-
હદૈવ લોકે’ તે આ લોકમાં જ ‘ગરિહં નિયચ્છતિ-ગર્હામ્ નિગચ્છતિ’ નિંદાને પાત્ર
બને છે. તે હિંસક છે. ષટ્કાયની હિંસા કરીને સાધુઓને ભોજન કરાવે છે.
આવા પ્રકારની ભોજનિંદા તેને પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાણાતિપાત કરીને સાધુઓને
અથવા બીજા કોઈને ભોજન કરાવવાવાળાની સાધુઓના પ્રશંસા કરતા નથી,
પરંતુ વારંવાર તેની નિંદા જ કરે છે ॥૩૬॥

અન્વયાર્થ—દરરોજ જે હજાર મિશ્રુઓને ભોજન કરાવવાવાળો પુરુષ
આરોપ્ય નામનો દેવ થાય છે. આ પ્રમાણેના શાકયના મતનું ખંડન કરતાં

સુ ૦ ૮૧

ત્વંડયિતુમાર્દ્રકઃ કથયતિ ભિક્ષુકમુદિચ્ય । (જે સિયાળગાળં ભિક્ષુવાળં) યઃ
 સ્નાતકાનાં ભિક્ષુકાણામ્, (દુબે સહસ્રે) દ્વે સહસ્રે (ખિયષ્) નિત્યમ્ (મોયષ)
 ભોજયેત્, અનેન (સે ડ) સ તુ-પુરુષવિશેષઃ (અસંજણ) અસંયતઃ-સંયમરહિતઃ,
 (લોહિયપાણિ) લોહિતપાણિઃ-રુધિરાદ્ર્વસ્તઃ પદ્મજીવનિકાયવિરાધકસ્વાત્, (દેહેન-
 છોષ) દેહૈવ-અસ્મિન્નેવ લોકે-જગતિ (ગરિહં ણિયચ્છહ) મર્દામ્-દ્વિસકોડ્ય
 જીવાન્ વ્યાપાઘ સાધૂન્ ભોજયતીત્યેવં રૂપાં લોકનિન્દાં નિગચ્છતિ-માપ્નોતિ ।
 ન હિ પ્રાણાતિપાતં કૃત્વા સાધૂન્ અન્યાન્ યાન્ કાન્ તર્પયન્તમસંયમિનં પ્રશંસન્તિ
 સન્તઃ, અપિતુ મૂયો મૂયોહિ નિન્વન્ત્યેવ । પૂર્વમુક્તં યે દ્વિસહસ્રમિતાન્ સાધૂન્ નિત્યં
 તર્પયન્તિ ભોજનેન તે સદ્વર્તિ લભન્તે इति મતમ્ આર્દ્રકઃ ત્વંડયતિ । મોજ્યાન્ને
 સંસ્ક્રિયમાણે જ્ઞાયમાનાઽજ્ઞાયમાનાઽનેકજીવહિંસા સમુત્પદ્યતે । તદ્વિસાસંચલિત-
 તદન્નવાતુઃ કથમપિ સદ્વર્તિ ન સમ્ભવ્યતે, અપિ તુ-વાદ્યશ્વદાતુર્વિપરીતાઽધોનેત્રી

हैं । अर्थात् साधुओं को भोजन कराने में जो गुण पहले कहे हैं उनका
 अब खंडन करने के लिए आर्द्रक मुनि बौद्ध भिक्षु से कहते हैं—

जो पुरुष प्रतिदिन दो हजार स्नातक भिक्षुओं को भोजन कराता है,
 वह नियम से असंयमी है । उसके हाथ रक्त से रंगे हुए हैं, क्योंकि वह
 पट्काय के जीवों का विराधक है । वह इसी लोक में निन्दा का पात्र
 बनता है यह हिंसक है, पट्कायकी विराधना करके साधुओं को भोजन
 कराता है इस प्रकार की लोक निन्दा उसे प्राप्त होती है । प्राणातिपात
 करके साधुओं को अथवा अन्य किसी को भोजन करानेवाले की साधु-
 जन प्रशंसा नहीं करते । किन्तु बरंवार उसकी निन्दा ही करते हैं ॥३६॥

કહે છે. અર્થાત્ હવે સાધુઓને ભોજન કરાવવામાં જે શુભ પહેલાં કહ્યા છે,
 તેમનાં ખંડન કરાવવા માટે આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ ભિક્ષુકને કહે છે.—જે પુરુષ
 કરશેજ મહાન્ આરંભ કરીને જે હજાર સ્નાતક ભિક્ષુકોને ભોજન કરાવે
 છે, તે નિશ્ચય અસંયમી જ છે. તેના હાથ લોહીથી રંગાયલા જ હોય છે.
 કેમકે તે પટ્કાયના જીવોના વિરાધક છે. તે આ લોકમાં જ નિંદાપાત્ર બને છે,
 તે હિંસક છે. પટ્કાયની વિરાધના કરીને સાધુઓને ભોજન કરાવે છે. આવા
 પ્રકારની લોકનિંદા તેને પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાણાતિપાત કરીને સાધુઓને
 અથવા અન્ય કોઈને ભોજન કરાવવાવાળાની સાધુ જન પ્રશંસા કરતા નથી,
 પરંતુ વારંવાર તેની નિંદા જ કરે છે. ॥૩૬॥

સમયાલંબોચિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૬ આદ્રકમુનેર્ગશાલકસ્ય સંવાદનિ ૬૪૩

સંભાવ્યા ગતિર્ભવતિ દ્વિયાડનાર્પણામ્ પરલોકે નરકપાતઃ, इह हि अशेषा लोकनि-
म्दा, अतो दुष्टभोजनदानेन सद्वतिरिति मतम् अहंसितमिति गूढो विवेकः ॥३६॥

ટીકા-સુગમા ॥૩૬॥

મૂળ-શૂલં ઊરઘ્નં इह मारियाणं उद्दिष्टमत्तं च पगप्पएत्ता ।

તં લોળતેલ્લેણ ઉવકાલ્લેત્તા સપિપ્પલીયં પગરંતિ મંસં ॥૩૭॥

છાયા-શૂલમુરખમિહ મારયિત્વોદ્દિષ્ટમત્તં ચ પગલ્પય ।

તં લવણતેલામ્યામુપસ્કૃત્ય સપિપ્પલીકં મકુર્વન્તિ માંસમ્ ॥૩૭॥

તાત્પર્ય યહ હૈ-શાક્ય મિશ્ત્રુ ને જો દો હજારમિશ્ત્રુખોં કો જિમાને
સે સ્વર્ગ કી પ્રાપ્તિ કહી થી, આદ્રકકુમાર મુનિ ઉસકા સ્વળ્હન કરતે હૈ-
ખોજ્ય પદાર્થ તૈયાર કરને મેં અનેક જ્ઞાત ઓર અજ્ઞાત વ્રસ સ્થાવર
જીવોં કી હિસા હોતી હૈ । ઉસ હિંસા સે યુક્ત ખોજન સે દાતા કો
સદ્ગતિ કી પ્રાપ્તિ હો, એસી સંભાવના નહીં કી જા સકતી । હસસે
વિપરીત એસે દાતા કી વિપરીત અધોગતિ મેં હે જાને ચાલી ગતિ હી હો
સકતી હૈ । વહ પરલોક મેં નરક મેં ગિરતા હૈ ઓર હસ લોક મેં પૂરી
નિન્દા કા પાત્ર હોતા હૈ । હસકા ગૂઢ રહસ્ય યહ હૈ કિ હિંસા કરકે ખોજન-
દાન દેને સે સદ્ગતિ હોતી હૈ, યહ મત સ્વંહિત હો ગયા ॥૩૬॥

ટીકા સુગમ હૈ ॥૩૬॥

‘શૂલં ઊરઘ્નં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ-‘આદ્રક મુનિ બૌદ્ધ મિશ્ત્રુસે કહતે હૈ-‘इह शूलं उरघ्नं-
इह स्थूलभुरभ्रम्’ હસ જગત્ મેં સ્થૂલકાય મેષ (મેઢે) કો ‘મારિયાણં

આ કથનતું તાત્પર્ય એ છે કે શાક્ય મિશ્ત્રુકે એ એ હજાર
મિશ્ત્રુકોને જમાડવાથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કહેલ છે. તેનું ખંડન કરતાં આદ્રક
મુનિએ કહ્યું છે કે-ભોજન કરવા માટેના પદાર્થો તૈયાર કરવામાં અણગતાં કે
અજાણતાં અનેક વ્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા થાય છે તે હિંસાથી
યુક્ત ભોજનથી દાતાને સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય, તેમ માની શકાય તેમ નથી.
તેનાથી ઉલટા દાતાની અધોગતિમાં લઈ જવાવાળો જ ગતિ થાય છે. તે પર-
લોકમાં નરકમાં પડે છે. અને આલોકમાં પૂરેપૂરી નિંદાને પાત્ર બને છે. આ
કથનતું ગૂઢ રહસ્ય એ છે કે-હિંસા કરીને ભોજનતું દાન કરવાથી સદ્ગતિ
મળે છે. આ મતનું ખંડન થયું છે. ॥૩૬॥ ૩૬૧ આ ગ્રાથાનો ટીકાર્થ સરળ છે.

‘શૂલં ઊરઘ્નં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ-આદ્રક મુનિ બૌદ્ધ મિશ્ત્રુકને કહે છે કે-‘इह शूलं उरघ्नं-इह
स्थूलभुरभ्रम्’ આ જગતમાં સ્થૂલકાય મેષ-મેઢાને ‘મારિયાણં-મારયિત્વા’ મારીને

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રકમુનિ બૌદ્ધમિશ્નુકં પ્રત્યાહ—(ફહ ધૂલં ઉરવમં) ફહ સ્થૂલંઃ
 બૃહત્કાયમ્ ઉરવમં મેષમ્ (મારિયાણં) મારયિત્વા—હત્વા (ઉદિદ્ધમત્તં ચ પગપ્પણ્ણસા)
 ઉદિદ્ધમત્તં ચ પ્રકલ્પ્ય, વુદ્ધમતાઽનુયાયિનો ગૃહસ્થાઃ મિશ્નુગામર્યં મેષં મારયિત્વા
 તદુદ્દેશેન મત્તાદિકં સમ્પાઘ (તં લોણતેલ્લેણ ઉવક્કલહેત્તા) તં માંસં લ્હવળતૈલ-
 ઘૃતાદિમિશ્નુપસ્કૃત્ય પાચયિત્વા (સપિપ્પલીયં મંસં પગરંતિ) સપિપ્પલીકં માંસં
 પ્રકુર્વન્તિ પિપ્પલીનામૌષધિવિશેષેણ પ્રકર્ષેણ મક્ષણયોગ્યં કુર્વન્તિ । આર્દ્રકો મુનિ
 બૌદ્ધપતાઽનુધાવર્તા વ્યવસ્થાં જૂતે—અહહ ? બૌદ્ધાઽનુયાયિનો બૌદ્ધમિશ્નુવે ધૃતતૈલ-
 કદુલવળમરિચાદિ માદકદ્રવ્યસ્પૃક્ષત્થોમાંસં નિર્માય મત્તાદિ તદનુગુણાઽન્નં
 પરિકલ્પ્ય સાધુભોજયયોગ્યં કુર્વન્તિ ॥૩૭॥ ટીકા—સુગમા ॥

—મારયિત્વા' મારકર 'ઉદિદ્ધમત્તં ચ પગપ્પણ્ણસા—ઉદિદ્ધમત્તં ચ પ્રકલ્પ્ય'
 બૌદ્ધમત્તકે અનુયાયી ગૃહસ્થ અપને મિશ્નુઓ' કે લિપ્ત ભોજન પનાતા હૈ
 'તં લોણતેલ્લેણ ઉવક્કલહેત્તા—તં લવળતૈલાભ્યામુપસ્કૃત્ય' ઉસે માંસ
 નમક, તેલ, ઘી આદિ કે સાથ પકાકર 'સપિપ્પલીકં મંસં પગરંતિ—
 સપિપ્પલીકં માંસં પ્રકુર્વન્તિ' પિપ્પલી આદિ દ્રવ્યો' સે છોંક લગાતે
 હૈ, અર્થાત્ સ્વાદિષ્ટ પનાતે હૈ ॥૩૭॥

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રકમુનિ બૌદ્ધમિશ્નુ સે કહતે હૈ—સ્થૂલકાય મેષ (મેઠે)
 કો માર કર બૌદ્ધમત્તકે અનુયાયી ગૃહસ્થ અપને મિશ્નુઓ' કે લિપ્ત
 ભોજન પનાતે હૈ । ઉસે માંસ, નમક તેલ, ઘી આદિ કે સાથ પકા કર
 પિપ્પલી આદિ દ્રવ્યો' સે છોંક લગાતે હૈ, ંવં સ્વાદિષ્ટ પનાતે હૈ ॥૩૭॥

તાત્પર્ય ઘઠ હૈ કી આર્દ્રકમુનિ બૌદ્ધમત્તકે પોત્રે દોડુને ચાલો' કી
 વ્યવસ્થા દિલ્લાતે દુપ કહતે હૈ—અહહ ! બૌદ્ધમત્તકે અનુયાયી ગૃહસ્થ

'ઉદિદ્ધમત્તં ચ પગપ્પણ્ણસા—ઉદિદ્ધમત્તં ચ પ્રકલ્પ્ય' બૌદ્ધમત્તા અનુયાયી ગૃહસ્થ
 પોતાના મિશ્નુઓને માટે ભોજન પનાવે છે. 'તં લોણતેલ્લેણ ઉવક્કલહેત્તા—તં
 લ્હવળતૈલાભ્યામુપસ્કૃત્ય' તેને માંસ, મીઠું, તેલ, ઘી વિગેરેની સાથે રાંધીને
 'સપિપ્પલીયં મંસં પગરંતિ—સપિપ્પલીકં માંસં પ્રકુર્વન્તિ' પિપ્પલી વિગેરે મસાલાથી
 વધારીને સ્વાદિષ્ટ પનાવે છે. ॥૩૭॥

અન્વયાર્થ:—આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ મિશ્નુકને કહે છે—સ્થૂલકાય મેષ—(ધેટા)ને
 મારીને બૌદ્ધમત્તા અનુયાયી ગૃહસ્થો પોતાના મિશ્નુકોના ભોજન માટે તૈયાર
 કરે છે. તે માંસને, મીઠું, તેલ, ઘી વિગેરેની સાથે રાંધીને પિપ્પલી વિગેરે
 દ્રવ્યોથી વધારીને તેને સ્વાદિષ્ટ પનાવે છે. ॥૩૭॥

આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે—આર્દ્રક મુનિ બૌદ્ધ મતની પાછળ દોહ-
 વાવાળાઓની વ્યવસ્થા બતાવતાં કહે છે કે—અહહ બૌદ્ધ મતના અનુયાયીઓ

સમયાર્થબોધિની ટીકા જિ. શુ. અ. ૬ આદ્રકમુનેર્ગોચાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૬૪૫

પતાશ્ચ માંસં નિર્માય કિં કુર્વન્તિ તત્રાહ—

મૂઝ્મ—તં મુંજમાણા પિસિતં પંમૂયં,

ળો ઉવલિપ્પામો વયં રણં ।

ઈંચેવ મોહંસુ અળજ્ઞધમ્મા,

અળારિયા વાલા રસેસુ ગિદ્ધા ॥૩૮॥

છાયા--તં મુજ્ઞાનાઃ પિશિતં પ્રભૂતં નોપલિપ્પામો વયં રજસા ।

इत्येवमाहुरनार्यधर्माण अनार्यो बाला रसेषु गृद्धाः । ३८॥

लोग बौद्ध भिक्षु के निमित्त घो. तेल कटु लवण मिर्च आदि से संयुक्त ताजा मांस तैयार करके उसे भिक्षुओं के खाने योग्य बनाते हैं ॥३७॥

ટીકા સુગમ છે ॥૩૭॥

‘તં મુંજમાણા’ इत्यादि ।

शब्दार्थ—इस प्रकार के मांसको तैयार करके क्या करते हैं ? सो कहते हैं—‘अणारिया-अनार्याः’ अनार्य ‘वाला-वालाः’ सत् असत् के विवेकसे रहित ‘अणज्ज्ञधम्मा-अनार्यधर्माणः’ अनार्यधर्मी ‘रसेसु-गिद्धा-रसेषु गृद्धाः’ रसों में आमक्त बौद्ध भिक्षु ‘तं पमूयं पिसितं तं प्रभूतं पिशितं’ उस शुक् शोणितसे उत्पन्न प्रभूत मांसको ‘मुंजमाणा-मुज्जानाः’ खाते हुवे भी कहते हैं ‘रणं-रजसा’ पापसे ‘वयं न उव-लिप्यामो-वयं नोपलिप्यामो’ हमलोग लिप्त नहीं होते ॥३८॥

गृहस्थ लोको बौद्ध भिक्षुको भाटे घी, तेल, मीठु, मरचुं, निजरेथी शुक्र ताजु मांस तैयार करीने तेने भिक्षुकोने आपावायक अनावे छे. ॥३७० उवा
आ गाथाने! टीकार्थ सरण छे.

‘તં મુંજમાણા’ इत्यादि

शब्दार्थ—आ प्रमाणे मांसने तैयार करीने शुं करे छे ? ते अता-ववाभां आवे छे. ‘अणारिया-अनार्याः’ अनार्य ‘वाला-वाला.’ आक्ष-अज्ञानी सत् असत्ना विवेक विनाना ‘अणज्ज्ञधम्मा-अनार्यधर्माण.’ अनार्यधर्मी ‘रसेसु गिद्धा-रसेषु गृद्धाः’ रसोभां आसक्त बौद्ध भिक्षुको ‘तं पमूयं पिसितं-तं प्रभूतं पिशितं’ ते शुक् शोणितथी उत्पन्न धयेव अधिक जेवा मांसने ‘मुंजमाणा-मुज्जाना’ आवा छतां पणु कडे छे के-‘रणं-रजसा’ पापथी ‘वयं न उव-लिप्यामो-वयं नोपलिप्यामो’ अमे लिप्त थता नथी. ॥३७० उवा

૬૬૬

સ્વચ્છતાકાવચે

અન્વયાર્થ:--(અળારિયા) અનાર્યા: (બાલા) બાલા:--સદસદ્વિવેકચિકલા: (અળજ્જધમ્મા) અનાર્યધર્માળ: (રસેસુ ગિદ્ધા) રસેસુ શુદ્ધા:--અધ્યુપપન્ના: (તં) તમ્ (પશૂપં પિસિતં) પ્રભૂતમ્--અત્યધિકં વિશિતં શુકશોણિતપ્રમથં માંસમ્ (શુંજ-માળા) શુંજાના: (રણં) રજસા-પાપેન (વયં ન ઉવલિપ્પામો) વયં નોપલિપ્પામ: (इच्चे मांसु) इत्येवमाहु:--कथयन्ति ॥ ૩૮ ॥

ટીકા—‘તં પ્રભૂતં પિસિતં’ તં પ્રભૂતમત્યધિકં માંસં-શુકશોણિતસંપ્રૂતં માંસમ્ ‘શુંજમાળા’ શુંજાના:--મોજનં કુર્વન્ત: ‘વયં રણં ન ઉવલિપ્પામો’ વયં માંસમોજનજનિતપાપેન નોપલિપ્પામ:-- કર્મબન્ધો ન મવતીતિ મન્યામહે, एवम् ‘अणज्जधम्मा’ अनार्यधर्माण:--आराज्जातसर्वहेयधर्मेभ्य: प्राणातिपादादिभ्यो हिंसाधर्मेभ्यो निवृत्तास्ते आर्या:--दयाधर्मपालका:--पद्मीवनिष्कायरसकास्तेषां धर्म:--आर्यधर्म: न आर्यधर्मोऽनार्यधर्म: साहचर्यधर्म: अस्ति येषां ते अनार्यधर्माण:

અન્વયાર્થ—હસ પ્રકાર કે માંસ કો તૈયાર કરકે કયા કરતે હૈં ? સો કહતે હૈં-અનાર્ય, સત્-અસત્ કે વિવેક સે રહિત અનાર્યધર્મી ઓર રસોં મેં આસક્ત બૌદ્ધમિશ્રુ ઉસ શુકશોણિત સે ઉત્પન્ન પ્રભૂત માંસ કો ખાતે હુણ મી કહતે હૈં હમ પાપ સે લિપ્ત નહીં હોતે ॥૩૮॥

ટીકાર્થ—ઉસ શુક શોણિત સે ઉત્પન્ન ઢેર સારે માંસ કા મોજન કરતે હુણ મી ‘હમ રજ સે અર્થાત્ માંસ કે મોજન સે ઉત્પન્ન હોને વાલે પાપ સે લિપ્ત નહીં હોતે-હમે કર્મબન્ધ નહીં હોતા’ એસા માનતે હૈં । વે અનાર્ય ધર્મી હૈં અર્થાત્ હિંસા આદિ હેય કાર્યો સે દૂર રહને વાલે, ધર્મ કા પાલન કરને વાલે પદ્કાય કે જીવોં કે રક્ષક આર્ય પુરુષોં સે

અન્વયાર્થ—આ રીતથી માંસને તૈયાર કરીને તેઓ શું કરે છે ? તે ખતાવતાં સૂત્રકાર કહે છે કે-અનાર્ય-સત્ અસત્ના વિવેક વિનાના અનાર્ય ધર્મી અને રસોમાં આસક્ત એવા બૌદ્ધ બિશ્વુઓ એ શુક શોણિતથી મિશ્રિત પુષ્કળ માંસને ખાતાં ખાતા કહે છે કે અમે પાપથી લિપ્ત થતા નથી. ॥૩૮॥

ટીકાર્થ—તે શુક શોણિતથી ઉત્પન્ન થયેલ સઘળા જ માંસનું ભોજન કરવા છતાં પણ અમે રજથી અર્થાત્ માંસના ભોજનથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પાપથી લિપ્ત થતા નથી. અમને કર્મબંધ થતો નથી. તેમ માને છે, તેઓ અનાર્ય ધર્મી છે. અર્થાત્ માંસના ભોજનથી ઉત્પન્ન થનારા પાપથી અમે હેપાતા નથી. અમને કર્મનો બંધ થતો નથી. તેમ માને છે, તેઓ અનાર્ય ધર્મી છે. અર્થાત્ હિંસા વિગેરે ત્યાગ કરવા યોગ્ય કાર્યોથી દૂર રહેવાવાળા, ધર્મનું પાલન કરવાવાળા, પદ્કાયના જીવોનું રક્ષણ કરવાવાળા આર્યપુરુષોથી વિપરીત

સમયાચ્છેદોચિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદિન૦ ૬૪૭

—યાણાતિપાતાદિકારકાઃ દુષ્ટસ્વભાવાઃ ‘અનારિયા’ અનાર્યાઃ—અસદનુષ્ટાયિનઃ—
ધર્મસંજ્ઞારહિતાઃ ‘બાલા’ બાલાઃ—સદસદ્વિવેકવિકલાઃ ‘રસેષુ’ રસેષુ—માંસાદિષુ
‘ગિદ્ધા’ ગિદ્ધાઃ—આસક્તાઃ—અષ્ટુષ્પન્નાઃ । હે મિત્રો ! તવ મતાનુયાયિનોઽ-
નાર્યાં ઇતિ ભાવઃ ॥૩૮॥

પુનરપિ આર્દ્રકમુનિ વૌદ્ધમિશ્રુકં મત્યાહ—

મૂઝ્મ—જે યાવિ મુંજંતિ તદ્દહ્મગારં,

સેવંતિ તે પાવમેજાણમાણા ।

મેંણ ને પેયં કુંસલા કેરેંતિ,

વૌયા વિ પેંસા બુદ્ધિયોં ડ મિચ્છા ॥૩૯॥

છાયા—યે ચાપિ મુજ્જતે તથાપકારં સેવન્તે તે પાપમજાનાનાઃ ।

મનો નૈતત્કુશલાઃ કુર્વન્તિ ગાગપ્યેષોક્તા તુ મિથ્યા ॥૩૯॥

વિપરીત અનાર્ય પુરુષોં કે ધર્મ કા આચરણ કરતે હૈં અર્થાત્ યાણાતિ-
પાત આદિ કુકૃત્ય કરને વાલે એવં સ્વભાવ સે દુષ્ટ હૈં । વે સ્વયં મો
અનાર્ય હૈં ઓર સત્ અસત્ કે વિવેક સે શૂન્ય હૈં । માંસાદિ રસોં મેં
આસક્ત હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ માંસ ભોજન કરને વાલે તુમ્હારે મત
કે અનુયાયી આનાર્ય હૈં ॥૩૮॥

આર્દ્રક મુનિ પુનઃ વૌદ્ધમિશ્રુ સે કહતે હૈં—‘જે યાવિ મુંજંતિ
તદ્દહ્મગારં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘જે યાવિ—યે ચાપિ’ જો લોગ ‘તદ્દહ્મગારં મુંજંતિ—તથા
પ્રકારં મુજ્જતે’ પૂર્વોક્ત માંસકા ભક્ષણ કરતે હૈં તે—તે’ વે ‘અજાણમાણા—
અજાનાનાઃ’ અજ્ઞાની ‘પાવં સેવંતિ—પાપં સેવન્તે’ પાપકા હો સેવન કરતે

અનાર્ય પુરુષોના ધર્મનું આચરણ કરે છે. અર્થાત્ જેઓ પ્રાણાતિપાત વિગેરે
કુકૃત્ય કરવાવાળા અને સ્વભાવથી દુષ્ટ છે તેઓ પોતે પણ અનાર્ય જ છે.
અને સત્ અસત્ના વિવેકથી રહિત છે. માંસ વિગેરે રસોમાં આસક્ત છે.
કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—માંસનું ભોજન કરવાવાળા તમારા મતના અનુ-
યાયીઓ અનાર્ય છે. ॥ગા० ૩૮॥

આર્દ્રક મુનિ ફરીથી બૌદ્ધ સાધુને કહે છે કે—‘જે યાવિ મુંજંતિ તદ્દહ્મગારં’ ઇં

શબ્દાર્થ—‘જે યાવિ—યે ચાપિ’ જે લોકો ‘તદ્દહ્મગારં મુંજંતિ—તથાપ્રકારં
મુજ્જતે’ પૂર્વોક્ત માંસનું ભક્ષણ કરે છે, ‘તે—તે’ તેઓ ‘અજાણમાણા—અજાનાનાઃ’
અજ્ઞાની ‘પાવં સેવંતિ—પાપં સેવન્તે’ પાપનું જ સેવન કરે છે, ‘કુંસલા—કુશલાઃ’

અન્વયાર્થ:—(જે યાત્રિ) યે ચાપિ (તદ્દષ્પગારં ધુંજંતિ) તથાપકારં માંસં ધુંજતે (તે) સે (અજ્ઞાનમાણા) અજ્ઞાનાના: (પાવં સેવંતિ) પાપમેવ સેવન્તે (કુસલા) કુશલાસ્તુ (અયં મળં ન કરેતિ) એતદ્ દૈદ્વશં મનોડપિ ન કુર્વન્તિ (અસા વાયા વિ) અસા વાગવિ-પિ-માંસમક્ષણં કર્તવ્યમિત્યેવં રૂપા (બુદ્ધ્યા) ઉક્તા (મિચ્છા) મિથ્યા-મિથ્યૈવેતિ ॥૩૯॥

ટીકા—‘જે યાત્રિ’ યે ચાપિ ‘તદ્દષ્પગારં’ તથાપકારં-પૂર્વગાથોક્તં માંસમ્ । ‘ધુંજંતિ’ ધુંજતે-મક્ષણં કુર્વન્તીત્યર્થ: ‘તે અજ્ઞાનમાણા પાવં સેવંતિ’ તેડજ્ઞાનાના: -અજ્ઞાનિન: પાપમેવ સેવન્તે, પાપાચરણમેવ દુષ્ટેન કુર્વન્તિ । ‘કુસલા અયં મળં ન કરેતિ’ કુશલા:-વિવેકિની નૈતન્મન: કુર્વન્તિ । યે તુ-કુશલાસ્તે માંસમક્ષણ-હે ‘કુસલા-કુશલા:’ જો પુરુષ કુશલ હે ‘અયં મળં ન કરેતિ-એતન્મન: ન કુર્વન્તિ’ એ તો માંસમક્ષણ કરને કી ઇચ્છા બી કરતે નહીં । ‘અસા વાયાવિ-અસા વાગવિ’ માંસ મક્ષણ કરના ચાહિએ અથવા માંસ મક્ષણ મેં દોષ નહીં હે, હસ પ્રકાર ‘બુદ્ધ્યા-ઉક્તા’ કહા હુઆ-વચન બી ‘મિચ્છા-મિથ્યા’ મિથ્યા હે ॥૩૯॥

અન્વયાર્થ—જો લોગ પૂર્વોક્ત માંસ કા મક્ષણ કરતે હે, એ અજ્ઞાની પાપ કા હી સેવન કરતે હે । જો પુરુષ કુશલ હે, એ તો માંસમક્ષણ કરને કી ઇચ્છા તક નહીં કરતે । માંસ મક્ષણ કરના ચાહિએ યા માંસ મક્ષણ કરને મેં દોષ નહીં હે, હસ પ્રકાર કા વચન બી મિથ્યા હે ॥૩૯॥

ટીકાર્થ—પૂર્વગાથા મેં કથિત માંસ કા જો મક્ષણ કરતે હે, એ અજ્ઞાની જન પાપ કા હી સેવન કરતે હે-હઠપૂર્વક પાપ કા આચરણ કરતે હે । વિવેકવાન્ પુરુષ હે એ તો માંસમક્ષણ કી ઇચ્છા બી નહીં

જે પુરુષ કુશલ છે, ‘અયં મળં ન કરેતિ-એતન્ મન: ન કુર્વન્તિ’ તેઓ તો માંસ ભક્ષણ કરવાની ઇચ્છા પણ કરતા નથી, ‘અસા વાયા વિ-અસા વાગવિ’ માંસનું ભક્ષણ કરવું એમથી એ પ્રમાણેની ‘બુદ્ધ્યા-ઉક્તા’ કહેલ વાણી પણ ‘મિચ્છા-મિથ્યા’ મિથ્યા છે. ॥૩૯॥

અન્વયાર્થ—અજ્ઞાની એવા જે લોકો આ પહેલાં કહેવામાં આવેલ માંસનું ભક્ષણ કરે છે. તેઓ પાપનું જ સેવન કરે છે. જે પુરુષ કુશલ છે, તેઓ તો માંસ ભક્ષણ કરવાની ઇચ્છા પણ કરતાં નથી. માંસ ભક્ષણ કરવું એમથી અથવા માંસ ભક્ષણ કરવામાં દોષ નથી. આવી રીતે કહેવામાં આવેલ વચન પણ પાપકારક જ છે. ॥૩૯॥

ટીકાર્થ—પહેલી ગાથામાં કહેવામાં આવેલ માંસનું જેઓ ભક્ષણ કરે છે, તેઓ અજ્ઞાન અર્થાત્ પાપનું જ સેવન કરે છે, વિવેકી પુરુષો તો માંસ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. બ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૬૪૯

વિષયિणीમિચ્છામપિ ન કુર્વન્તિ, કિમ્ ? પુનર્મક્ષણમ્ 'આમાસુ ચાપકાસુ વિપત્ત્ય માનાસુ માંસપેશીયુ' સતતમુત્પન્નત્વેડનન્તજીવાઃ; ઇત્યાદિશાસ્ત્ર-મર્યાદાભ્યાં નિષેધસ્ય દર્શનાત્-ન શિષ્ટા માંસમક્ષણેચ્છામપિ કુર્વન્તિ । અન્યદર્શને-વર્ષે વર્ષેડશ્વમેધેન યો યજેત શ્વત્ સમાઃ । માંશાન્યપિ ન સ્વાદેદ્ યસ્તથોઃ પુણ્યં સમં સ્મૃતમિતિ । તદ્વિષેધેન ફલઃડડશ્વિચ્ચસ્ય પ્રતિપાદનાત્ । 'એસા વાયાત્રિ મિચ્છા લુહ્યા' એવં વાગપિ મિથ્યોક્તા 'માંસમક્ષણે નારિડ દોષઃ' ઇતિ પ્રલાપપ્રવાદવચનમપિ મિથ્યૈવૈતિ માયઃ ॥૨૧॥

મૂચ્ચ્-સર્વદોષે જીવાગં દૈયદૃશ્ય, સાત્ત્વજ્જદોસં પરિવંજયંતા ।

તદ્દસંકિણો દૈસિણો નાયપુત્તા ઉદિદ્વંભત્તં પરિવંજયંતિ ॥૪૦॥

છાયા--- સર્વેનાં ભૂતાનાં દયાર્થીય, સાત્ત્વદોષં પરિવર્જયન્તઃ ।

તચ્છક્લિન કપયો જ્ઞાતપુત્રાઃ, ઉદિદ્વંભત્તં પરિવર્જયન્તિ ॥૪૦॥

કરતે હૈં, બક્ષણ કરને કી તો વાત હી દૂર રહી ! ડનકે ઘઠાં તો એસા કહા ગથા હૈ કિ માંસપેશી વાહે કચ્ચી હો, વાહે પક્કી હો, વાહે પક્ક રહી હો, ડસમેં પ્રતિક્ષણ અસંખ્યાત જીવોં કી ડરપત્તિ હોતી રહતી હૈ । ઇસ કારણ શિષ્ટ પુરુષ માંસ સ્વાને કી ઇચ્છા તક નહીં કરતે હૈં । અન્ય દર્શનોં મેં સી માંસબક્ષણ કે ત્યાગ કા મહત્ત્વ બતલાયા ગયા હૈ, ઘથાં --'કોઈ મનુષ્ય વર્ષોં તક પ્રતિવર્ષ અશ્વમેધ યજ્ઞ કરતા હૈ ઓર દૂસરા યજ્ઞ તો નહીં કરતા કિન્તુ માંસબક્ષણ કા ત્યાગ કર દેતા હૈ । ડન ડોનોં કો સમાન ફલ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।' અતઃપ્રવ માંસબક્ષણ કરને મેં કોઈ દોષ નહીં હૈ, ઇસ પ્રકાર કા વચન ઓ મિથ્યા હૈ ॥૨૧॥

બક્ષણ ॥ ઇચ્છા જ કરતા નથી, માંસ ખાવાની તો વાત જ દૂર રહી । પણ તેઓના મતથી તો એવું કહેવામાં આવેલ છે કે-માંસની પેશી વાહે કાચી હોય કે પાકી હોય વાહે પાક માટે તૈયાર થઈ રહી હોય તેમાં પ્રત્યેક સમયે અસંખ્યાત જીવોની ઉત્પત્તિ થતી રહે છે. તે કારણે શિષ્ટ પુરુષો માંસ ખાવાની ઇચ્છા પણ કરતા નથી. અન્ય દર્શનોમાં પણ માંસ ખાવાના ત્યાગને જ મહત્ત્વ આપેલ છે, જેમકે-કોઈ એક મનુષ્ય વર્ષો સુધી દર વર્ષે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરે અને બીજે માણસ યજ્ઞ કરતો નથી પરંતુ માંસ બક્ષણનો ત્યાગ કરે છે, તે બંનેને સરખા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી જ માંસ બક્ષણ કરવામાં કેઈપણ દોષ નથી, આવા પ્રકારના વચનો પણ મિથ્યા છે. ॥ગા. ૩૬॥

અન્યાર્થ:—(સન્વેસિ) સર્વેષામ્ (જીવાણં) જીવાનાં ત્રસસ્થાવરાણામ્ (દય-
દુષાણ) દયાર્થાય-દયાં કર્તુમ્ (સાવજ્જદોસં) સાવજ્જદોષમ્ સાવચારમ્મમ્ (પરિ-
વજ્જયંતા) પરિવર્જયન્તઃ—ત્યજન્તઃ (તસ્સંકિણં) તચ્છક્કિનઃ (હસિણો) ક્ષયયઃ
(નાયપુત્તા) જ્ઞાતપુત્તાઃ (ઉદ્દિટ્ઠમત્તં) ઉદ્દિટ્ઠમત્તઃ—ઔદેશિકાહારમ્ (પરિવજ્જયંતિ)
પરિવર્જયન્તિ—પરિત્યાગ્યન્તીતિ ॥૪૦॥

ટીકા—આર્દ્રકો મુનિઃ પુનરપ્યાહ—હે મિત્રો ! આર્હતમતસર્વસ્વ શ્રૂયતામ્—
મોક્ષાર્થિના માંસમક્ષણં તુ કદાપિ ન કર્તવ્યમ્ । કિંવદુના ઉદ્દેશકાહારોઽપિ હાતવ્ય

‘સન્વેસિ જીવાણં’ इत्यादि !

શબ્દાર્થ—‘સન્વેસિ-સર્વેષાં’ સમસ્ત ‘જીવાણં-જીવાનાં’ ત્રસ ઓર
સ્થાવર જીવોં કે ઉપર ‘દયદુષાણ-દયાર્થાય’ દયા કરને કે લિપ ‘સાવ-
જ્જદોસં-સાવજ્જદોષં’ સાવજ્જ દોષ કા ‘પરિવજ્જયંતા-પરિવર્જયન્તઃ’
ત્યાગ કરને ચાલે ‘તસ્સંકિણો-તત્ શક્કિનઃ’ તથા સાવજ્જ દોષ કી
આશંકા કરનેચાલે ‘હસિણો-ક્ષયયઃ’ ‘નાયપુત્તા-જ્ઞાતપુત્તાઃ’ જ્ઞાતપુત્રકે
અનુયાયી ‘ઉદ્દિટ્ઠમત્તં-ઉદ્દિટ્ઠ મત્તમ્’ ઔદેશિક આહાર કા ‘પરિવજ્જ-
યંતિ-પરિવર્જયન્તિ’ પરિત્યાગ કરતે હૈ ॥૪૦॥

અન્યાર્થ—જગત્ મેં નિવાસ કરને ચાલે સમસ્ત ત્રસ ઓર સ્થાવર
જીવોં કી દયા કે લિપ સાવજ્જ દોષ કા પરિત્યાગ કરને ચાલે તથા સાવજ્જ
કી અશંકા કરનેચાલે જ્ઞાતપુત્ર કે અનુયાયી સંયમી મુનિ ઔદેશિક
આહાર કા પરિત્યાગ કરતે હૈ ॥૪૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ ફિર કહતે હૈ—આર્હતમત કે સર્વસ્વ કો
મુત્રો-મોક્ષાર્થી કો માંસ કા મક્ષણ કદાપિ નહીં કરના ચાહિપ । અધિક

‘સન્વેસિ જીવાણં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘સન્વેસિ-સર્વેષાં’ સધળા ‘જીવાણં-જીવાનાં’ ત્રસ અને સ્થાવર
જીવોં પર ‘દયદુષાણ-દયાર્થાય’ દયા કરવા માટે ‘સાવજ્જદોસં-સાવજ્જદોષં’ સાવજ્જ
દોષનો ‘પરિવજ્જયંતા-પરિવર્જયન્તઃ’ ત્યાગ કરવાવાળા ‘તસ્સંકિણો-તત્ શક્કિનઃ’
તથા સાવજ્જ દોષની શંકા કરવાવાળા ‘હસિણો-ક્ષયયઃ’ કયિ એવા ‘નાયપુત્તા
જ્ઞાતપુત્તાઃ’ જ્ઞાતપુત્રના અનુયાયી ‘ઉદ્દિટ્ઠમત્તં-ઉદ્દિટ્ઠમત્તમ્’ ઔદેશિક આહારનો
‘પરિવજ્જયંતિ-પરિવર્જયન્તિ’ ત્યાગ કરે છે. ॥૪૦॥

અન્યાર્થ—જગત્માં વસતા સધળા ત્રસ અને સ્થાવર જીવોંની દયા માટે
સાવજ્જ દોષનો ત્યાગ કરવાવાળા તથા સાવજ્જની શંકા કરવાવાળા જ્ઞાતપુત્રના
અનુયાયી સંયમી મુનિ ઔદેશિક આહારનો પરિત્યાગ કરે છે. ॥૪૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ કીધી કહે છે કે—આર્હત મતના સિદ્ધાંતને
માંસળો-મોક્ષની ધ્વંષાવાળા આત્માઓએ કદાપિ માંસનું ભક્ષણ કરવું ન જોઈએ.

સમવાયીઓચિની શ્રીકા દ્વિ. શુ. અ. ૬ ચાર્દકપુનેગોશાલકસ્ય સંવાનનિ૦ ૧૫૧

પવ-इत्येतदर्थयितुं सूत्रमुपक्रमते-‘सर्वेषां’ सर्वेषाम्-समीपदूर-दूरतरवर्तिनां प्रस-
स्थावरपर्याप्तपरांतिनिगोदस्थानां सकलानामपि ‘जीवाणं’ जीवानाम्-माणिनाम्
‘दयद्वयाय’ दयार्थाय-दयां कर्तुम्-रक्षणार्थमित्यर्थः, ‘सारज्जदोसं परिवज्जयंता’
सावद्यदोषं परिवर्जयन्तः-पद्दजीवनिकायास्मभं त्यजन्तः ‘तस्संकिणो हसिणो नाय-
पुत्ता’ तच्छङ्किनः-सावद्यकर्ता शङ्कमानाः-उत्र घृणां कुर्वन्तः ज्ञातपुत्राः भगवतो
महावीरस्याऽऽज्ञानवर्तिनः कृपया-मुनयो गृहीतदीक्षाः परित्यक्तास्मभसमार-
म्भाः । ‘उद्दिष्टमत्तं परिवज्जयंति’ उद्दिष्टमत्तं साधये पाचितमन्नमपि कर्मबन्ध-
शङ्कया परिवर्जयन्ति-त्यजन्तीति । मांसभक्षणं तु मनसाऽपि न मार्थयन्ते इति ॥४०॥
मूलम्-भूयाभिसंकाए दुग्गुलमाणा सैव्वेसि पाणाण निहाय देहे ।

તૈમ્હા ણે મુંજંતિ તૈહ્વપ્પગારં ઇંસોઽણુધંમ્મોદેહં સંજેયાણાં ॥૪૧॥

જાયા—મૃતામિદ્ધયા જુગુપ્સમાનાઃ સર્વેષાં પ્રાણાનાં નિહાય દણ્ડમ્ ।

તસ્માન્ન મુચ્ચંતે તથાપ્રકારમ્ एषोऽनुभवं इह संयतानाम् ॥४१॥

क्या, उद्दिष्ट आहार भी त्यागना चाहिए । इन बात को दिखलाने के लिए सूत्र का उपक्रम (प्रारम्भ) करते हैं-समीपवर्ती, दूरवर्ती, दूरतरवर्ती, पर्याप्त तथा अपर्याप्त प्रस और स्थावर सभी जीवों की रक्षा करने के लिए पद्दजीवनिकाय के आरंभ समारंभ का त्याग करने वाले तथा सावद्य कर्म में शंका रखने वाले अर्थात् सावद्यक्रिया से घृणा करते हुए ज्ञातपुत्र भगवान् महावीर के आज्ञानुवर्ती संघमी मुनि कर्मबन्ध की आशंका से औद्देशिक आहार का भी त्याग करते हैं-अमुक साधु के उद्देश्य से बनाया हुआ आहार ग्रहण नहीं करते हैं । मांसभक्षण की तो इच्छा भी नहीं करते ॥४०॥

વિશેષ શું કહેવાય ? ઉદ્દિષ્ટ આહારનો પણ ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ વાત બતાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે.-સમીપમાં રહેનારા દૂર રહેવાવાળા, અર્થાત્ દૂર રહેવાવાળા, પર્યાપ્ત, તથા અપર્યાપ્ત પ્રસ અને સ્થાવર બધા જ જીવોની રક્ષા કરવા માટે પદ્ધતિનિકાયના આરંભ સમારંભનો ત્યાગ કરવાવાળા, તથા સાવધ કર્મોમાં શંકા કરવાવાળા, અર્થાત્ સાવધ ક્રિયાથી ધૂણા કરવાવાળા જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્ મહાવીરની આજ્ઞામાં રહેનારા, સંઘમી મુનિ કર્મબંધની આશંકાથી ઔદ્દેશિક આહારનો ત્યાગ કરે છે. અર્થાત્ અમુક સાધુને નિમિત્તે બનાવવામાં આવેલ આહાર શ્રદ્ધા કરતા નથી. તે પછી માંસ ભક્ષણની તે વાત જ શી કરવી ? અર્થાત્ માંસ ભક્ષણની તે ઈચ્છા પણ કરતા નથી. ॥૪૦॥

અન્વયાર્થ—(મૃયામિસંકાપ) મૃતામિશ્રક્રૂયા-પાણાતિપાતમયેન (દુગુંછ-
છમાણા) જુગુપ્સમાનાઃ-ઘૃણાં કુર્વન્તઃ (સર્વેસિં પાણાણ દંડં નિહાય) સર્વેષાં પ્રાણાનાં
જીવાનાં દણ્ડમ્-વધં નિહાય-પરિત્યજ્ય (તમ્હા) તસ્માત્ કારણાત્ (તદ્વપ્તગારં)
તથાપ્રકારં તાદૃશમાહારમ્ (જા મુંજંતિ) ન મુજ્જતે (હહ) હહ-અન્ જૈનશાસને (સંજ-
યાણં) સંયતાનાં સાધુનામ્ (એસો-અણુધમ્મો) એવો-અણુધર્મઃ તીર્થંકરપરમ્પરયા પ્રાપ્તઃ
શ્રુતચારિત્રલક્ષણં ઇતિ ॥૪૧॥

‘મૃયામિસંકાપ દુગુંછમાણા’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘મૃયામિસંકાપ-મૃતામિશ્રક્રૂયા’ પ્રાણિયોં કી હિંસા
કે અય સે ‘દુગુંછમાણા-જુગુપ્સમાનાઃ’ સાવચક્રિયા સે ઘૃણા કરને બાહે
ઉત્તમ પુરુષ ‘સર્વેસિં પાણાણ દંડં નિહાય-સર્વેષાં પ્રાણાનાં દણ્ડં નિહાય’
સમસ્ત જીવોં કો દંડ દેને કા ત્યાગ કરકે ‘તમ્હા તદ્વપ્તગારં-તસ્માત્
તથાપ્રકારં’ દૂષિત આહાર ‘જા મુંજંતિ-ન મુજ્જતે’ ગ્રહણ નહીં કરતે હૈ ।
‘હહ-હહ’ હસ જૈન શાસન મેં ‘સંજયાણં-સંયતાનાં’ સાધુઓં કા
‘એસો-એવઃ’ હસ પ્રકાર કા ‘અણુધમ્મો-અણુધર્મઃ’ પરમ્પરા સે પ્રાપ્ત
શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ હૈ ॥૪૧॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણિયોં કી હિંસા કે અય સે સાવચક્રિયા સે ઘૃણા કરને
બાહે ઉત્તમ પુરુષ સમસ્ત જીવોં કો દંડ (મારનેકા) દેને કા ત્યાગ કરકે
દૂષિત આહાર ગ્રહણ નહીં કરતે હૈ । જૈનશાસન મેં સાધુઓં કા યહ
પરમ્પરાગત-તીર્થંકરોં કી પરમ્પરા સે પ્રાપ્ત શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મ હૈ ॥૪૧॥

‘મૃયામિસંકાપ દુગુંછમાણા’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—મૃયામિસંકાપ-મૃતામિશ્રક્રૂયા’ પ્રાણિયોની હિંસાના અયથી ‘દુગું-
છમાણા-જુગુપ્સમાનાઃ’ સાવચક્રિયાથી ઘૃણા કરવાવાળા ઉત્તમ પુરૂષ ‘સર્વેસિં
પાણાણ દંડં નિહાય-સર્વેષાં પ્રાણાનાં દંડં નિહાય’ બધા જીવોને દંડ (મારવાના)
હેવાના વિચારને ત્યાગ કરીને ‘તમ્હા તદ્વપ્તગારં-તસ્માત્ તથાપ્રકારં’ તેવા
પ્રકારને દૂષિત આહાર ‘જા મુંજંતિ-ન મુજ્જતે’ ગ્રહણ કરતા નથી. ‘હહ-હહ’
આ જૈન શાસનમાં ‘સંજયાણં-સંયતાનાં’ સાધુઓને ‘એસો-એવઃ’ આ પ્રકારને
‘અણુધમ્મો-અણુધર્મઃ’ પરમ્પરાથી પ્રાપ્ત શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મ છે. ॥૪૧॥

અન્વયાર્થ—પ્રાણિયોની હિંસાના અયથી સાવચક્રિયાની ઘૃણા કરવાવાળા
ઉત્તમ પુરૂષો સઘળા જીવોને દંડિત કરવાને (મારવાને) ત્યાગ કરીને દૂષિત
આહાર ગ્રહણ કરતા નથી. જૈન શાસનમાં સાધુઓને આ પરમ્પરાગત-
તીર્થંકરોની પરમ્પરાથી પ્રાપ્ત શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મ છે. ॥૪૧॥

સમયાચ્છેદોચિની ટીકા દ્વિ. છુ. અ. ૧ આદ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૨૫૬

ટીકા—આદ્રકઃ પુનરપ્યાહ—મો મિસો ! ‘ધૂયામિસંકાપ’ ધૂતામિશક્ત્યા-
ધૂતાનાં જીવાનાં વિરાધનમયેન ‘દુગુછમાણા’ જુગુપ્સમાનાઃ—સાવગ્રાડનુષ્ટાનેન
કર્મચન્ધો ભવતીતિ તત્ર ધૂળાં કુર્ચન્તઃ સાધવઃ ‘સત્ત્વેસિ પાણાણં દંડં નિહાય’
સર્વેવામેકેન્દ્રિયાદિ પ્રાણાનાં દળંદં નિહાય—સર્વપ્રાણિનાં વધં પરિત્યજ્ય ‘તદ્દષ્પગારં’
તથાપકારમ્—આધાકર્મદિદોષદુષ્ટમાહારમ્ । ‘તસ્મા’ તસ્માત્ કારણાત્ ‘જ
શુંજેતિ’ ન શુદ્ધયે । હહ—આર્હતશાસને ‘સંજયાણં’ સંયતાનામ્—સાધૂનામ્ ‘પ્સોડનુ-
ધર્મો’ પ્સોડનુધર્મઃ—અયમેવાડનુધર્મઃ—સત્પુરુષાણાં ધર્મો મોક્ષમાપકશ્ચ, સર્વજ્ઞમત
મનુવર્તમાનાઃ જીવવધં પરિત્યજ્યાડનુધર્માહારમપિ ન ગૃહ્ણન્તિ માંસં તુ સર્વદૈવ ન
સેવન્તે । અયં ધર્મઃ પૂર્વ તીર્થકરેણ પવર્તિતઃ સ્વયમનુષ્ઠિતશ્ચ, તદનન્તરં તદનુયા-
યિભિર્ગણધરાદિભિરનુષ્ઠિતઃ । અતોડસ્ય અનુધર્મં इति નામ સંવૃત્તમ્ । અયમેવ
ધર્મો મોક્ષપદો માર્ગે इति ॥૪૧॥

ટીકાર્થ—આદ્રકકુમાર પુનઃ કહતે હૈં—હે શાક્યમિશ્વરો ! ભગવાન
શ્રી મહાવીર સ્વામી કે સાધુ પ્રાણિયોં કી વિરાધના ન હો જાય इस
આદ્શંકા સે, સાવચ્ય કર્મ સે ધૂળા કરતે હૈં, ક્યોંકિ સાવચ્ય કર્મ, કર્મ-
ચન્ધ કા કારણ હૈ । બે એકેન્દ્રિય આદિ સમી પ્રાણિયોં કી હિંસા કા
ત્યાગ કરતે હૈ । इसी कारण आधाकर्म तथा उद्देशिक आदि दोषों से
वृषित आहार का उपभोग नहीं करते हैं । आर्हत शासन में साधुओं
का यही अनुधर्म है और यही मोक्ष प्राप्त कराने वाला है ।

તાત્પર્ય यह है कि ज्ञातपुत्र भगवान् श्री महावीर स्वामी के मत
का अनुसरण करने वाले साधुजन जीवहिंसा का त्याग करके अशुद्ध
आहार भी ग्रहण नहीं करते । मांस का तो कभी सेवन ही नहीं करते ।
इस धर्म की पहले तीर्थंकर ने प्रवृत्ति की, स्वयं इसका आचरण किया ।
अतएव यह ‘अनुधर्म’ कहा गया है । यही धर्म मोक्ष का मार्ग है ॥४१॥

ટીકાર્થ—આદ્રકકુમાર ફરીથી કહે છે કે—હે શાક્ય બિશુક ભગવાન શ્રી
મહાવીર પ્રભુના સાધુ પ્રાણિયોની વિરાધના ન થઈ જાય આ શંકાથી સાવચ
કર્મની ધૂળા કરે છે. તેઓ એકેન્દ્રિય વિગેરે બધાજ પ્રાણિયોની હિંસાનો ત્યાગ
કરે છે. તેથી જ આધાકર્મ તથા ઔદેશિક વિગેરે દોષથી દોષવાળા આહારનો
ઉપભોગ કરતા નથી. આ જૈનશાસનમાં સાધુઓનો આજ અનુધર્મ છે.
અને આજ ધર્મ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળો છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીના
મતને અનુસરવાવાળા સાધુઓ જીવહિંસાનો ત્યાગ કરીને અશુદ્ધ આહાર પણ
અહચ્છ કરતા નથી. માંસનું સેવન તેા ક્યારેય કરતા નથી. આ ધર્મની પ્રવૃત્તિ

૬૫૪

સૂત્રકૃતાશ્રવણે

મૂલ્ય-નિર્ગંધધર્મમિ इमं समाहिं,

अस्मि सुठिच्चा अणीहे चरेज्जा।

बुद्धे मुणी सीलगुणोववेण,

अच्चत्थं तं पाउणइं सिलोगं ॥४२॥

ભાયા—નિર્ગંધધર્મે इमं समाधि मस्मिन् सुस्थायाऽनीहश्चेत् ।

बुद्धो मुनिः शीलगुणोपपेतोऽत्यर्थतया प्राप्नोति श्लोकम् ॥४२॥

અન્વયાર્થઃ—(અસ્મિ નિર્ગંધધર્મમિ) અસ્મિન્ નિર્ગંધધર્મે-મૌનીન્દ્રપવચને (इमं समाहिं) इमं समाधिम्-આહારવિશુદ્ધિરૂપં समाधिम् (सुठिच्चा) सुस्थाय-सुविधाया स्थितः सन् (अणीहे चरेज्जा) अनीहः-मायारहितः सन् चरेत् (बुद्धे-

निर्गंધ धर्ममि' इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘નિર્ગંધધર્મમિ-નિર્ગંધધર્મે’ હવ નિર્ગંધ ધર્મ મેં ‘इमं समाहिं-इमं समाधिं’ આહાર વિશુદ્ધિરૂપ હવ સમાધિ મેં ‘सुठिच्चा-सुस्थाय’ સ્થિત હોકર ‘अणिहे चरेज्जा-अनीहश्चेत्’ માયા સે રહિત હોકર વિચરણ કરે । ‘बुद्धे मुणी-बुद्धो मुनिः’ જ્ઞાનવાન મુનિ ‘शीलगुणोववेण-शीलगुणोपपेतः’ શીલગુણ સે યુક્ત હોતા હૈં ઓર ‘अच्चत्थं-अत्यर्थतया’ અધિક રૂપ સે ‘सिलोगं पाउणइ-श्लोकं प्राप्नोति’ સર્વદા કીર્તિ-પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરતા હૈં ॥૪૨॥

અન્વયાર્થ--નિર્ગંધધર્મ મેં આહારવિશુદ્ધિ રૂપ હવ સમાધિ મેં મલી માંતિ સ્થિત હોકર માયારહિત વિચરણ કરે । ऐसा मुनि शील गुण से

પહેલાં તીથે કરે કરીહતી, પોતે તેનું આચરણ કર્યું તેથી જ આ ‘अनुधर्म’ કહેલ છે. આ ધર્મ જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવવાવાળો છે. ॥૪૧॥

‘निर्गंधधर्ममि’ इत्यादि

શબ્દાર્થ--‘નિર્ગંધધર્મમિ-નિર્ગંધધર્મે’ આ નિર્ગંધ ધર્મમાં ‘इमं समाहिं-इमं समाधिं’ આહાર વિશુદ્ધિ રૂપ આ સમાધિમાં ‘सु ठिच्चा-सुस्थाय’ સ્થિત થઇને ‘अणिहे चरेज्जा-अनीहश्चेत्’ માયાથી રહિત થઇને વિચરણ કરે. ‘बुद्धे मुणी-बुद्धो मुनिः’ જ્ઞાનવાન મુનિ ‘शीलगुणोववेण-शीलगुणोपपेतः’ એવા મુનિ શીલ ગુણથી યુક્ત થાય છે. અને ‘अच्चत्थं-अत्यर्थतया’ અધિકરૂપથી ‘सिलोगं पाउणइ-श्लोकं प्राप्नोति’ સર્વદા કીર્તિ-પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪૨॥

અન્વયાર્થ--નિર્ગંધ ધર્મમાં આહાર વિશુદ્ધિરૂપ આ સમાધિમાં સારી રીતે સ્થિત રહીને માયા રહિત વિચરણ કરવાવાળા મુનિ શીલ ગુણથી યુક્ત

સમયાર્થબોધિની ટીકા દિ. ધુ. અ. ૧ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૬૫૫

ધુણી) બુદ્ધો મુનિઃ (પીલગુણોચ્ચેષ) શ્રીહુગુણોપપેતઃ (અચ્ચઃથં) અત્યર્થતયા-અતિ-
શયેન (તં સિલોગં) તત્ શ્લોકમ્-સર્વદા પ્રશંસામ્ (પાઠણઈ) પ્રાપ્નોતિ । ૪૨॥

ટીકા--'અસ્મિન્ નિર્ગન્થધર્મમ્' અસ્મિન્ નિર્ગન્થધર્મે-શ્રીમહાવીરમતિ-
પાદિતધર્મે સ્થિતઃ પુરુષઃ-તન્મતમનુવર્તમાન દશ્યર્થઃ । 'ઇમં સમાધિ' ઇમં-પૂર્વોક્તં
સમાધિમ્-બ્રાહ્મરપરિશુદ્ધિરૂપામ્ 'સુઠિત્ત્વા' સુસ્થાવ સમ્યગ્ રુચેગ સ્થિત્વા-સમ્યક્
સ્થિતઃ સન્ 'અણીહે ચરેજ્ઞા' અનીદશરેત્-માયારહિતો મત્ત્ સંયમાડ્નુષ્ઠાનં
કુર્પાત્ બુદ્ધે ધુણી' બુદ્ધો મુનિઃ-સર્વજ્ઞપ્રતિપાદિતધર્માવરણાત્ સમ્પ્રાપ્તસકલવિષયક-
જ્ઞાનવાન્ 'સીલગુણોચ્ચેષ' શીલેન-ગુણાદિના ચોપેતઃ-યુક્તઃ 'અચ્ચઃથં' અત્યર્થતયા
-અતિશયેન 'તં સિલોગં પાઠાઈ' તત્ શ્લોકં પ્રાપ્નોતિ-સર્વદા પ્રશંસાં લબ્ધતે ॥૪૨॥

બૌદ્ધમિષ્ટુ નિરાકૃત્ય અગ્રે ચલિતઃ તત્તો માર્ગે વેદનાદિનો વ્રાહ્મણા મિલિતાસ્તેઃ
કથિતમ્, મોઃ સમ્યક્ ત્વયા કૃતં યદિમે બૌદ્ધાઃ નિરાકૃતાઃ, મમ ધર્મં ગૃણુ-
ત્વાહ-'સિનાયગાણં' इत्यादि ।

મૂઢમ્-સિનાયગાણં તુ દેવે સંહસ્તે,

જે ભોજણ ણિયણ મોહણાણં ।

તે પુન્નંસ્વંધં સુમહં જેણિત્તા,

ભેવંતિ દેવાં ઇતિ વેયંવાઓ ॥૪૩॥

યુક્ત હોતા હૈ ઓર અત્યન્ત કીર્તિ-પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૪૨॥

ટીકાર્થ--નિર્ગન્થધર્મ અર્થાત્ ભગવાન્ મહાવીર પ્રતિપાદિત
ધર્મ મેં સ્થિત પુરુષ હસ પૂર્વોક્ત સમાધિ કો પ્રાપ્ત કરંકે હસ ધર્મ મેં
સમ્યક્ પ્રકાર સે સ્થિત હોકર માયા રહિત વિચરણ કરે, સંયમ કા
અનુષ્ઠાન કરે । સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત ધર્મ કા આચરણ કરંકે સર્વ વિષયો
કા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરંકે ચાલા મુનિ શીલ ઓર ગુણો સે યુક્ત હોકર
પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૪૨॥

થાય છે. અને અત્યંત કીર્તિ અને પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪૨॥

ટીકાર્થ--નિર્ગન્થ ધર્મ અર્થાત્ ભગવાન્ મહાવીરે પ્રતિપાદન કરેલ
ધર્મમાં સ્થિત રહેલ પુરુષ આ પૂર્વોક્ત સમાધિને પ્રાપ્ત કરીને આ ધર્મમાં
સારી રીતે સ્થિત થઈને માયા રહિત વિચરણ કરે, સંયમનું અનુષ્ઠાન કરે.
સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદન કરેલ ધર્મનું આચરણ કરીને બધા વિષયોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરવાવાળા મુનિ શીલ અને ગુણોથી યુક્ત થઈને પ્રશંસા પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૪૨॥

છાયા—સ્નાતકાનાં તુ દ્વે સહસ્રે યે ભોજયેયુ નિત્યં બ્રાહ્મણાનામ્ ।

તે પુણ્યસ્કન્ધં સુમહઃજનિત્વા મનન્તિ દેવા इति વેદવાદઃ ॥૪૩॥

અન્વયાર્થઃ—(જે દુવે સહસ્રે) યે પુરુષાઃ દ્વે સહસ્રે (સિનાયમાળં) સ્નાતકાનામ્-વેદાઽધ્યયનશૌચાચારસ્નાનવ્રત્યર્ચ્યપરાયણાનામ્ (માહનાળં) બ્રાહ્મણાનામ્ (ણિય્ ભોય્) નિત્યં-પ્રતિદિનં ભોજયેયુઃ-ભોજનં કારયેયુઃ (તે) તે (સુમહં) સુમહાન્તર્ (પુન્નસ્વંધં) પુણ્યસ્કન્ધમ્-પુણ્યાનાં રાશિમ્ (જણિતા) જનિત્વા સમુત્પાદ્ય (દેવા મનન્તિ) દેવા મનન્તિ (इति વેદવાઓ) इति-વેદવાદઃ, વેદે इत्यં

इस प्रकार बौद्ध भिक्षु का निराकरण करके मुनि आर्द्रककुमार आगे चले तो मार्ग में वेदवादी ब्राह्मण मिल गए। वे बोले आपने बौद्धों के मत का निराकरण किया सो ठीक किया। हमारा मत सुनिए। यही कहते हैं—‘सिनायमाणं’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—બ્રાહ્મણ કહતે હૈં—‘જે સિનાયમાળં-યે સ્નાતકાનાં’ જો વેદ કે અધ્યયન શૌચાચાર, સ્નાન, એવં વ્રત્યર્ચ્ય મેં પરાયણ ‘દુવે સહસ્રે-દ્વે સહસ્રે’ દો હજાર ‘માહનાળં-બ્રાહ્મણાનાં’ બ્રાહ્મણોં કો ‘ણિય્ ભોય્-નિત્યં ભોજયેત્’ પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈ ‘તે-તે’ વે ‘સુમહં-સુમહત્’ મહાન ‘પુન્નસ્વંધં-પુણ્યસ્કન્ધં’ પુણ્યસ્કંધ ‘જણિતા-જનિત્વા’ ઉપાર્જન કરકે વેદ હોતે હૈં ‘इति वेषवाओ-इतिवेदवादः’ એસા વેદ મેં કથન હૈ ॥૪૩॥

અન્વયાર્થ—બ્રાહ્મણ કહતે હૈં-જો પુરુષ પ્રતિદિન વેદ કે અધ્યયન, શૌચાચાર સ્નાન એવં વ્રત્યર્ચ્ય મેં પરાયણ દો હજાર બ્રાહ્મણોં કો ભોજન

આ પ્રમાણે બૌદ્ધ બિક્ષુનું નિરાકરણ કરીને મુનિ આર્દ્રક કુમાર આગળ ચાલ્યા તો માર્ગમાં તેમને વેદ ધર્મનું આચરણ કરનાર બ્રાહ્મણ મળ્યા તેમણે કહ્યું કે-આપે બૌદ્ધોના મતનું ખંડન કર્યું તે થોડ્ય જ કરેલ છે. અમારો મત સાંભળો એજ કહે છે-‘સિનાયમાળં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—બ્રાહ્મણો કહે છે કે—‘જે સિનાયમાળં-યે સ્નાતકાનાં’ વેદના અધ્યયન, શૌચાચાર, સ્નાન, અને બ્રત્યર્ચ્યમાં પરાયણ ‘દુવે સહસ્રે-દ્વે સહસ્રે’ બે હજાર ‘માહનાળં-બ્રાહ્મણાનાં’ બ્રાહ્મણોને ‘ણિય્ ભોય્-નિત્યં ભોજયેત્’ દર-રોજ ભોજન કરાવે છે. ‘તે-તે’ તેઓ ‘સુમહં-સુમહત્’ મહાન ‘પુણ્યસ્વંધં-પુણ્યસ્કન્ધં’ પુણ્યસ્કન્ધ ‘જણિતા-જનિત્વા’ પ્રાપ્ત કરીને દેવ થાય છે ‘इति वेषवाओ-इति वेदवादः’ આ પ્રમાણે વેદમાં કથન કરેલ છે. ॥૪૩॥

અન્વયાર્થ—બ્રાહ્મણો કહે છે-જે પુરુષ દરરોજ વેદાધ્યયન કરવામાં, શૌચાચારમાં, સ્નાન અને બ્રત્યર્ચ્યમાં તત્પર રહેવાવાળા બે હજાર બ્રાહ્મણોને

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૬૫૭

મતિપાદિત; ધૌંદ્રપતવખંડનાંડનતરં બ્રાહ્મણાઃ પમેત્યાડ્ઠ્ઠકમવોચન-સમ્યક્કૃતં મવતા, યદિમૌ વેદવાદ્ધૌ ગોશાલકવૌદ્ધૌ પરાકૃતૌ। કિન્તુ સુહૃદ્ભૂત્વા વયં મવત્તં કયયામઃ-વેદવાદ્ધૌ જૈનમતં મવતા ન સેવ્યમ્। સ્વં ક્ષત્રિયોડસિ-બ્રાહ્મણાન્ પૂનય, યાગાડ્ઠ્ઠાનં કુરુ, ષડંગવેદવિદુષાં શૌચાચારવ્રત્તવર્ચસ્વાનપરાયણનાં દ્વે સહસ્રે યો ભોજયતિ નિત્યં સઃ મહત્પુણ્યં સમ્પુજાર્ચ્ય સ્વર્ગં મચ્છતીતિ વૈદિકી પ્રક્રિયા-તદાજ્ઞા ચેતિ ॥૪૩॥ ટીકા-સુગમા ॥૪૩॥

મૂલપ્-સિંધાયગાળં તુ દેવે સેહસ્રે જે મોયંપ ણિયંપ કુંલાલયાળં।

સે મેચ્છદ્દલોલુંવસંપગાદે તિર્થામિતાપી ણેરગામિસેવી ॥૪૪॥

છાયા-સ્નાહકાં તુ દેવે સહસ્રે યો ભોજયેન્નિત્યં કુલાલયાનામ્।

ત મચ્છતિ લોલુપસંપગાદે તોત્રામિતાપી તત્કામિસેવી ॥૪૪॥

કરાતે હિં, વે મહાર પુણ્યસ્કંધ ઉપાર્જન કરકે દેવ હોતે હિં। એસા વેદ મેં કથડ કિા ગયા હૈ।

આશય યહ હૈ કી-બૌદ્ધમત કે લંડન કે અનન્તર બ્રાહ્મણ આકર આર્દ્રક સે કહ્ને લગે આપને મચ્છા કિયા જો વેદવાદ્ધ અર્થાત્ વેદ કો પ્રમાણ ન માનને વાહે ગોશાલક ઓર બૌદ્ધ કો પરાજિત કિયા। હેકિન હમ સવ આપકો કહ્તે હિં કિ આપ વેદવાદ્ધ જૈનમત કા સેવન ન કરેં। આપ ક્ષત્રિય હિં અતઃ બ્રાહ્મણોં કી પૂજા કીજિય, યજ્ઞાનુષ્ઠાન કીજિય। જો ષડંગવેદ કે વિદ્વાન હિં, શૌચાચાર આદિ મેં તત્પર રહ્તે હિં એસે દો હજાર બ્રાહ્મણોં કો જો પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈ, વહ મહાન્ પુણ્યરાશિ ઉપાર્જન કરકે સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરતા હૈ। યહ વેદ કી આજ્ઞા હૈ ॥૪૩॥

ટીકા સુગમ હૈ ॥૪૩॥

ભોજન કરાવે છે, તેઓ મહાન્ પુણ્યસ્કંધ પ્રાપ્ત કરીને દેવ થાય છે. એમ વેદમાં કથન કરેલ છે. ॥૪૩॥ ટીકાર્થ સુગમ છે, તેથી અલગ આપેલ નથી.

બાવાર્થ-બૌદ્ધમતનું અંડન કર્યા પછી જતા એવા આર્દ્રક મુનિને બ્રાહ્મણ આવીને કહે છે. તમોએ ષડ્ અંતમ કથું કે વેદ બાદ્ધ અર્થાત્ વેદને પ્રમાણ ન માનવાવાળા ગોશાલક અને બૌદ્ધને પરાજિત કર્યા, પરંતુ અમે બધા તમોને કહીએ છીએ કે-આપ વેદબાદ્ધ એવા જૈન મતનું અવલગ્નન ન કરો. આપ ક્ષત્રિય છો, અતઃ બ્રાહ્મણોની સેવા કરો. યજ્ઞાનુષ્ઠાન કરો. જેઓ ષડંગ વેદના વિદ્વાનો હોય. અને શૌચાચાર વિગેરેમાં તત્પર રહેવાળા એવા બે હજાર બ્રાહ્મણોને દરરોજ ભોજન કરાવે છે, તેઓ મહાન્ પુણ્યરાશિ પ્રાપ્ત કરીને સ્વર્ગ મેળવે છે. આ વેદ વચન છે. ॥૪૩॥

અન્યાર્થઃ--(જે) યઃ-પુરુષઃ (સિનાયગાળં) સ્નાતકાનામ્-વેદવિદુવામ્ (દુવે સહસ્ત્રે) દ્વે સહસ્ત્રે-સહસ્રદ્વયમ્ (ગિયર્ નિત્યમ્ (મોયર્) મોજયેત્ કથં મૃતાનાં સ્નાતકાનાં તત્રાહ-(કુલાલયાળં) કુલાલયાનામ્-કુલં-ક્ષત્રિયાદિ કુલં તત્રાઽટ્ટતિ યસ્માત્ તસ્માત્ તદેઽઽલયો ંપાં તથાવિધાનામ્ (સે) સ પુરુષઃ (લોલુપસંપગાદે) લોલુપસંપગાદે-લોલુપૈસમિપૃદૈઃ-પક્ષિભિઃ સંપગાદે-વ્યાસે નરકે ગચ્છતિ તથા (તિવ્વામિતાવી) તીવ્વામિતાવી-તીવ્રઃ અમિતાપઃ-દુઃખં યસ્ય સ તથા મૃતઃ (ળરગામિસેવી) નરકામિસેવી एवं મૃતઃ સન્ નરકં ઘાપ્નોઽતીતિ ॥૪૪॥

ટીકા--આર્દ્રકઃ-બ્રાહ્મણવચઃ શ્રુત્વા વૈદિકમનં નિરાકરોતિ-‘કુલાલયાળં’ કુલાલયાનામ્ કુલં-ક્ષત્રિયાદિકુલં તત્રાટનાત્ તદેવ અલયો-નિવાસભૂમિર્એવા સે

‘સિનાયગાળં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ--‘જે-યઃ’ જો ‘કુલાલયાળં-કુલાલયાનામ્’ ક્ષત્રિય આદિ કે કુલો-ઘરોં મેં મટકને બાહે ‘સિનાયગાળં-સ્નાતકાનાં’ વેદપાઠી ‘દુવે સહસ્ત્રે-દ્વે સહસ્ત્રે’ દો હજાર કો ‘ગિયર્-નિત્યં’ નિત્ય ‘મોજર્-મોજયેત્’ મોજન કરાવતા હૈ, ‘સે-સઃ’ વહ પુરુષ ‘લોલુપસંપગાદે-લોલુપસંપગાદે’ માંસગૃહ પક્ષિયોં સે વ્યાસ તથા ‘તિવ્વામિતાવી-તીવ્વામિતાવી’ મયાનક સંતાપકે જનક ‘ળરગામિસેવી-નરકામિસેવી’ નરક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ॥૪૪॥

અન્યાર્થ--ક્ષત્રિયોં આદિ કે કુલોં મેં ભિક્ષા કે લિપ્ મટકને બાહે દો હજાર વેદપાઠી બ્રાહ્મણોં કો જો પ્રતિદિન મોજન કરવાતા હૈ, વહ પુરુષ માંસ ગૃહ પક્ષિયોં સે વ્યાસ તથા મયાનક સંતાપ કે જનક નરક મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ॥૪૪॥

ટીકાર્થ--બ્રાહ્મણોં કે વચન સુનકર આર્દ્રકુમાર સુનિ ઉનકા

‘સિનાયગાળં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ--‘જે-યઃ’ જે ‘કુલાલયાળં-કુલાલયાનાં’ ક્ષત્રિય વિશેરના કુલો -ઘરોમાં મટકવાવાળા ‘સિનાયગાળં-સ્નાતકાનામ્’ વેદપાઠી-વેદશાસ્ત્રનારા ‘દુવે સહસ્ત્રે-દ્વે સહસ્ત્રે’ બે હજારને ‘ગિયર્-નિત્યં’ દરરોજ ‘મોયર્-મોજયેત્’ ભોજન કરાવે છે. ‘સે-સઃ’ તે પુરુષ ‘લોલુપસંપગાદે-લોલુપસંપગાદે’ માંસ લોભી પક્ષિયોથી વ્યાપ્ત તથા ‘તિવ્વામિતાવી-તીવ્વામિતાવી’ અધકર સંતાપજનક ‘ળરગામિસેવી-નરકામિસેવી’ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૪૪॥

અન્યાર્થ--ક્ષત્રિયો વિશેરના ઘરોમાં ભિક્ષા માટે મટન કરવાવાળા બે હજાર વેદપાઠી બ્રાહ્મણોને દરરોજ જે ભોજન કરાવે છે, તે પુરુષ માંસ લોભી પક્ષિયોથી વ્યાપ્ત તથા અધકર સંતાપ કારક એવા નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૪૪॥

ટીકાર્થ--બ્રાહ્મણોના વચને ભાંજીને આર્દ્રક કુમારમુની તેઓને કહે છે

સમયાર્થેવોધિની દ્વોકા દ્વિ. છુ. અ. ૬ આદ્રંકમુનેગોંશાલકસ્ય સંવાદનિ ૬૫૧

તથા, તે કેવલં ભોજનાર્થે તત્રૈવ ટિષ્ઠતઃ અત એવ કુલાલયાઃ રાજાન્નમસક્તાઃ રાજસન્નનિકેતનાઃ બ્રાહ્મણાસ્તેષામ્ 'સિનાયયાણં' સ્નાતકાનાં બ્રાહ્મણાનામ્ 'જે દુઢે સહસ્રે' યો દ્વે સહસ્રે 'પિયર્ મોયર્' નિત્યં મોજયેત્ 'સે ઓલુવસંપગાઢે' સ પુરુષો ઓલુવસંપગાઢે-માંસમશ્વિપરાકીર્ણે નરકે ગચ્છતિ । 'તિવ્વામિતારી' તીવ્રામિતાપી 'ળરણમિસેરી' નરકામિસેરી, તત્ર-નરકે મયઙ્કરં દુઃખં સહમાનો વસતિ । આરમ્ભ સમારમ્ભજનિતદાનદોષાદઃ નરકપાત ઇતિ વક્તુરાશયઃ ॥૪૪॥

પૃથ્વ-દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણો, વહાવહં ધમ્મં પસંસમાણો ।

પણપિ જે મોયયઈ અસીલં, ણિવો ણિસં જાઙ્કુઓ સુરેહિં । ૪૫ ।

છાયા-દયાવરં ધર્મ જુગુપ્સમાનો, વહાવહં ધર્મ પ્રશંસન ।

એકમવચ્ચીલં યો મોજયતિ, નૃયો નિશં યાતિ કુતઃ સુરેષુ ॥૪૫॥

નિરાકારણ કરતે હૈં-કુલ કા અર્થ હૈ, ક્ષત્રિયોં આદિ કા ઘર, જો ભોજન કે લિષે ડનકે ઘરોં મેં નિવાસ કરતે હૈં ડન્હેં 'કુલાલય' કહતે હૈં । અર્થાત્ ભોજન કે નિમિત્ત જો ડસરોં કે ઘર મેં રહતે હૈં એસે ડો હજાર સ્નાતક બ્રાહ્મણોં કો જો પ્રતિદિન ભોજન કરાતા હૈ, વહ પુરુષ માંસ મશ્વી વજ્રચંચુ પક્ષિયોં સે યુક્ત નરક મેં ડત્પન્ન હોતા હૈ । વહ વહાં મયાનક દુઃખ સહન કરતા રહતા હૈ । આશય યહ હૈ કિ આરમ્ભસમારંભ જનિત દાન કે ડોષ કે કારણ દાના કો નરક મે જાના પડતા હૈ ॥૪૪॥

'દયાવર' ધમ્મં દુગુંહમાણા' ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ--'જે-યઃ' જો રાજા 'દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણા-દયાવરં' ધર્મ જુગુપ્સમાનઃ' દયામય ધર્મ કી નિન્દા કરતા હૈ, ઓર 'વહાવહં ધમ્મં-વહાવહં ધર્મ' હિંસા પ્રધાન ધર્મ કી 'પસંસમાણો-પ્રશંસન' પ્રશંસા કરતા હૈ, એસે 'અસીલં-પ્રશીલં' શીલરહિત અર્થાત્ વ્રત રહિત

કે-કુલ એટલે ક્ષત્રિય વિગેરેના ઘર, જેઓ ભોજન માટે તેમના ઘરેમાં નિવાસ કરે છે. તેને 'કુલાલય' કહેવાય છે. અર્થાત્ ભોજન માટે જે સ્થાનભોજના ઘરમાં અવરજવર કરનારા એવા એ હબર સ્નાતક પ્રાપ્તભોજને દરરોજ ભોજન કરાવે છે, તે પુરુષ માંસ ખનારા વજ્ર ચાંચવાળા પક્ષિયોવાળા નરકમાં ડત્પન્ન થાય છે. તે ત્યાં ભયંકર દુઃખ ભોગવે છે. કહેવાનો આશય એ છે કે-આરંભ-સમારંભથી થતાવાળા દાનના દોષથી દાતાને નરકમાં જવું પડે છે. ॥૪૪॥

'દયાવર' ધમ્મ દુગુંહમાણા' ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ--'જે-યઃ' જે રાજા 'દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણા-દયાવરં ધર્મ જુગુપ્સમાનઃ' ઇત્યા યુક્ત ધર્મની નિન્દા કરે છે. અને 'વહાવહં ધમ્મ-વહાવહં ધર્મ'

૧૬૭

સમક્રતાકથ્થ

અન્વયાર્થ:—(જે) યઃ પુરુષો રાજા વા (દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણો) દયાપરં ધર્મં જુગુપ્સમાનો દયામધાનં ધર્મ—શ્રુતચારિત્રરૂપં નિન્દન્ (વહાવહં ધમ્મં) વધાવહં—હિંસાકારકં ધર્મમ્ (પસંસમાણો) પ્રશંસન્—અનુમોદયન્ એતાદશમ્ (અસીલં) અસીલં નિર્વ્રતમ્ (એગમેપિ મોજએ) એકમપિ વ્રાહ્મણં મોનયેત્ સઃ (ગિવો) ગુરો રાજા (નિસં જાઈ) નિશાં નિત્યાન્ધકારત્વાન્ નિશેન્ નિશા—નરકભૂમિઃ તાં યાતિ—પ્રાપ્નોતિ, (કુઓ સુરેઈ) કુતઃ સુરેપુ—દેવલોકેષુ, કયમપિ દેવલોકં ન ગચ્છતીત્યર્થઃ ॥૪૫॥

ટીકા—‘જે’ યો રાજા—તદન્યો વા પુરુષઃ ‘દયાવરં ધમ્મં દુગુંહમાણો’ દયાપરં—દયામધાનં શ્રેષ્ઠં—જૈનધર્મમ્ અથવા દયામધાનમિતિ દયાપરમ્, ‘વહાવહં’ વહાવહં હિંસાવાદસમ્બલિતમ્ ‘ધમ્મં’ ધર્મમ્ ‘પસંસમાણો પ્રશંસન્, રાજા વા—તદિતરો વા

‘એગમવિ મોજએ—એકમપિ મોજયેત્’ એક વ્રાહ્મણ કો મી મોજન કરાતા હૈ, વહ ‘ગિવો—ગુરુઃ’ રાજા ‘નિસં જાતિ—નિશાં યાતિ’ અન્ધકારમય નરકભૂમિકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ ‘કુઓ સુરેઈ—કુતઃ સુરેપુ’ વહ દેવગતિ મેં કૈસે જા સકતા હૈ ? ॥૪૫॥

અન્વયાર્થ:—જો રાજા દયામય ધર્મ કી નિન્દા કરતા હૈ ઓર હિંસા પ્રધાન ધર્મ કી પ્રશંસા કરતા હૈ, એસે શીલ રહિત અર્થાત્ વ્રતવિહીન એક મી વ્રાહ્મણ કો મોજન કરાતા હૈ, વહ ઘોર અન્ધકારમય નરક ભૂમિ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । વહ દેવગતિ મેં કૈસે જા સકતા હૈ ? ॥૪૫॥

ટીકાર્થ:—જો રાજા યા કોઈ મી અન્ય પુરુષ દયાપ્રધાનશ્રેષ્ઠ ધર્મ કી યા દયામય ધર્મ કી નિન્દા કરતા હુઆ હિંસાપ્રધાન ધર્મ કી પ્રશંસા

હિંસા પ્રધાન ધર્મની ‘પસંસમાણા—પ્રશંસાન્’ પ્રશંસા કરે છે. એવા ‘અસીલ—અસીલં’ શીલ વિનાના અર્થાત્ વ્રતવિનાના ‘એગમવિ મોજએ—એકમપિ મોજયેત્’ એક વ્રાહ્મણને પણ ભોજન કરાવે તે ‘ગિવો—ગુરુઃ’ રાજા ‘નિસં જાઈ—નિશાં યાતિ’ અન્ધકાર યુક્ત નરક ભૂમિને પ્રાપ્ત કરે છે. ‘કુઓ સુરેઈ—કુતઃ સુરેપુ’ તે દેવગતિને કેવી રીતે પામી શકે ? ॥૪૫॥

અન્વયાર્થ:—જે રાજા દયામય ધર્મની નિન્દા કરે છે, અને હિંસા પ્રધાન ધર્મની પ્રશંસા કરે છે, એવા શીલ રહિત અર્થાત્ વ્રત હીન એક પણ વ્રાહ્મણને ભોજન કરાવે છે, તે ઘોર અન્ધકારમય નરકભૂમિને પ્રાપ્ત કરે છે. તે દેવ ગતિમાં કેવી રીતે જઈ શકે ? ॥૪૫॥

ટીકાર્થ:—જે રાજા અથવા અન્ય પુરુષ દયાપ્રધાન શ્રેષ્ઠ ધર્મની અથવા દયા યુક્ત ધર્મની નિન્દા કરતા થકા હિંસા યુક્ત ધર્મની પ્રશંસા કરે છે, તે રાજા અથવા અન્ય પુરુષ શીલ—શુષ્ટ વિનાના એક પણ વ્રાહ્મણને જો પૂરકા-

સમયાચ્છેદોચિની ટીકા ટિ. શ્રુ. અ. ૬ આદિકમુનેર્ગોશલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૧૬૧

કશ્ચિત્પુરુષઃ ‘એગપિ’ એકમપિ ‘અગીલં’ અગીલં શીલહીનં બ્રાહ્મણમ્ ‘ભોજયર્હ’ ભોજ-
યતિ પટ્ટકાયજીવાનુપમર્દયન્ ભોજયતિ સઃ ‘ણિવો’ વૃથો રાજા ‘ણિસં’ નિશ્વામન્ધ-
કારાવૃત્તો નરકભૂમિમ્ ‘નાઈ’ યાતિ-ગચ્છતિ। ‘સુરેર્હિ કુમ્ભો’ સુરેષુ કુમ્ભો-દેવલોકેષુ
ક્રયમપિ ન ગચ્છતિ, ‘એતેન શીલરહિતમન્યમેકમપિ બ્રાહ્મણં યો ભોજયતિ સ તજ્જ-
નિતપાપેનાઽવશ્યમન્ધતપનરકગન્તા ભવતિ કિમ્પુનઃ સહસ્રદ્વયં બ્રાહ્મણભોજનાત્।
તતશ્ચ તત્પુણ્યવલાત્સ્વર્ગમનાશાષેદવિપયિણી સુતરામયઃપાતિનીતિ ભારઃ ॥૪૬॥

મૂલ્ય—દુહઓ વિ ધમ્મમિ સંમુદ્ધિયા,

અર્સિસં સુઠિઠ્ઠા તંહ પંસકાલે।

આચારસીલે બુંદપહ નાળી,

ઠં સંપેરાયંમિ વિસેસંમરિથ ॥૪૬॥

છાયા—દ્વિધાઽપિ ધર્મે સમુત્થિતૌ અસ્મિન્ સુત્થિતૌ તથેવ્યત્કાલે।

આચારશીલદ્વિધોક્તો જ્ઞાની ન સંપરાયે વિશેષોઽસ્તિ। ૪૬॥

કરતા હૈ, હાહ રાજા યા અન્ય પુરુષ એક બી શીલરહિત બ્રાહ્મણ કો યદિ
ષટ્કાય કો ધિરાધના કરતા હુમા બોજન કરાતા હૈ તો નરક મેં જાના
હૈ। ઉસકો દેવગતિ મેં ઉત્પત્તિ તો હો હી કૈસે સકતી હૈ ?

જય એક બી શીલરહિત બ્રાહ્મણ કો ભોજન કરાને સે નરક કી
પ્રાપ્તિ હોની હૈ તો દો હજાર બ્રાહ્મણો કો ભોજન કરાને સે નરકપ્રાપ્તિ હોના
તો સ્વતઃ સિદ્ધ હૈ। ઉસે કહને કી આવશ્યકતા હી નહીં રહતી। અતઃ
એવ હસ પ્રકાર સે સ્વર્ગપાને કી અભિલાષા સ્વતઃ નીચે ધિરાને વાલી હૈ। ૪૫।

‘દુહવો વિ ધમ્મમિ’ इत्यादि।

શબ્દાર્થ—‘દુહઓ વિ-દ્વિધા અપિ’ દોનોં સાંખ્ય ઔર જૈન ‘ધમ્મ મિ
-ધર્મે’ ધર્મ મેં ‘સમુદ્ધિયા-સમુત્થિતૌ’ ‘સમ્યક્ પ્રકારસે સ્થિત હૈ’ તહ

યની વિરાધના કરતા થકા ભોજન કરાવે તો તે નરકમાં જાય છે. તેની દેવ
ગતિમાં ઉત્પત્તિ તો કેવી રીતે થઈ શકે ?

જો એક પણ શિવ વિનાના બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવવાથી નરકની પ્રાપ્તિ
થાય છે; તો બે હજાર બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવાથી નરક પ્રાપ્તિ થાય તે
તો સ્વતઃ સિદ્ધ છે. તે કહેવાની જરૂર જ નથી. તેથી જ આવા પ્રકારથી
સ્વર્ગ પામવાની ઇચ્છા આપેઅ.પ નીચે પાડવા વાળી જ છે. ॥૪૫॥

‘દુહવો વિ ધમ્મમિ’ इत्यादि

શબ્દાર્થ—‘દુહવો વિ-દ્વિધા અપિ’ સાંખ્ય અને જૈન બન્ને ‘ધમ્મમિ-ધર્મે’
‘સમુદ્ધિયા-સમુત્થિતૌ’ સારી રીતે પ્રવૃત્ત છે. ‘તહ-તથા’. તથા ‘એક કાલે-અન્યકાલે’

अन्वयार्थः—(दुहओ वि) द्विधा अपि-द्वावपि आवां सांख्यजैनी (धम्मंमि) धर्मे (समुट्ठिया समुत्थितौ) (तह) तथा (अस्मिं) अस्मिन् धर्मे (समुट्ठिया) समुत्थितौ (तह एसकाळे) तथा एष्यस्काले वर्तमानभूतमविष्यदात्मककालत्रयेऽपि (आधारसीले) आचारशीलः-आचारयुक्त एव पुरुषः आचर्योद्गते (नाणी बुइए) ज्ञानी उक्तः-कथितः तथा (संपरायंमि ण विसेसमत्थि) संपराये-परलोके विशेषो भेदो नास्ति ॥४६॥

टीका—भार्द्रकोऽप्रे गच्छति मार्गे पुनरपि एको दण्डी समागत्य भार्द्रकुमुनि कथयति-मोः भार्द्रकुमुने । 'दुहओ वि' द्वावपि आवाम् 'धम्मंमि' धर्मे 'समुट्ठिया' एसकाळे-तथा एष्यस्काले' भूत वर्तमान काल में 'एवं-एवं' एवं भविष्यकाल में 'आधारसीले-आचारशीलः' आचारशील पुरुष ही हम दोनों के दर्शन में 'नाणी बुइए ज्ञानी उक्तः' ज्ञानी कहा गया है तुम्हारे और हमारे मत में 'संपरायंमि-संपराये' परलोक के संबंध में भी 'ण विसेसमत्थि-न विशेषोऽस्ति' विशेष भेद नहीं है ॥४६॥

अन्वयार्थ-हम दोनों (सांख्य और जैन) के धर्म में प्रवृत्त हैं तथा धर्म में सम्यक् प्रकार से स्थित हैं, भूत वर्तमान एवं भविष्यकाल में आचारशील पुरुष ही हम दोनों के दर्शन में ज्ञानी कहा गया है । तुम्हारे और हमारे मत में पर लोक के संबंध में भी विशेष भेद नहीं है ॥४६॥

टीकार्थ—भार्द्रकुमार जब ब्राह्मणों को पराजित करके आगे बढ़े तो मार्ग में एकदण्डी मिल गये । उन्होंने आकर मुनि से कहा-हे भार्द्रक ! तुम और हम दोनों धर्म में समान रूप से वर्तते

भूत, वर्तमान અને ભવિષ્ય કાળમાં 'આધારસીલે આચારશીલઃ' આચારવાન પુરુષ જ આપણા બન્નેના દર્શનમાં 'નાણી બુઈએ-જ્ઞાની ઉક્તઃ' જ્ઞાની કહેવાય છે. તમારા અને અમારા મતમાં 'સંપરાયમ્મિ-સંપરાયે' પરલોકના સંબંધમાં પણ 'ણ વિસેસમત્થિ-ન વિશેષોઽસ્તિ' વધારે મતભેદ નથી. ॥૪૬॥

અન્વયાર્થ—આપણે બન્ને એટલે કે સાંખ્ય અને જૈન ધર્મમાં પ્રવૃત્ત છીએ તથા ધર્મમાં સમ્યક્ પ્રકારથી સ્થિત છીએ, ભૂતવર્તમાન તેમજ ભવિષ્યકાળમાં આચાર શીલ પુરુષ જ અમારા બન્નેના દર્શનમાં જ્ઞાની કહેલ છે. તમારા અને અમારા મતમાં પરલોક સંબંધમાં પણ વિશેષ ભેદ નથી. ૧૪૬.

ટીકાર્થ—ભાર્દ્રકકુમાર બધારે બ્રહ્મણેનો પરાજય કરીને આગળ વધ્યા તો માર્ગમાં એક દંડી મળી ગયા. તેણે આવીને ભાર્દ્રક મુનિને કહ્યું કે-હે ભાર્દ્રક ! તમે અને અમે બન્ને ધર્મમાં સરખી રીતે વર્તવાવાળા છીએ. અને

સમયાર્થબોધિની ટીકા ત્રિ. શુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદમિ ૦ ૬૬૩

સમુસ્થિતૌ વર્ત્તાવે યદ્યપિ આર્વાં દ્વી ઇદલોકે શાસ્ત્રરીત્યા મિન્નધર્માણાવપિ પરલોકે તુલ્યધર્માણી તથા 'અસ્મિ' અસ્મિન્ ધર્મે-સ્વસ્વધર્મે 'સુદૃઢ્યા' સુસ્થિતૌ -સુદૃઢો 'રહ એમકાલે' તથા એવત્કાલે-વર્તમાનધૃતમવિવિદ્યાત્મકકાલત્રયેડપિ ધર્મે એવ વર્તમાનો આર્વાં સ્વઃ 'આચારશીલે નાગી બુદ્ધ' આવયોદ્ધૈયોરપિ સિદ્ધાન્તે આચારશીલ એવ પુરુષો જ્ઞાની ઉક્તઃ-કથિતઃ, ન તુ-આચારહીનો જ્ઞાની। 'સંપરા યંમિ ણ વિસેસમસ્થિ' સમ્પરાયે-પરલોકે ન કશ્ચિદ્વિશેષોડસ્તિ-આવયોર્મતે। અતેડહં મન્તુલ્ય એવ, મન્મતં શૃણુ-સત્ત્વરજસ્તમસઃ સામ્પાવસ્થા પ્રકૃતિઃ-તતો મહત્ત્વં જાયતે-તતેડહઙ્કારસ્તઃ પચ્ચતન્માત્રાણિ, એકાદશેન્દ્રિયાણિ ચ જાયન્તે। પુરુષશ્ચ નિત્યઃ સ્વતન્ત્રશ્ચ। અહિંસાસત્યાસ્તેયબ્રહ્મચર્યાપરિવ્રજાઃ પચ્ચ એમેડ તર્ગનાઃ,

હૈં ઔર દોનોં ધર્મ મેં સ્થિત હૈં યે બ્રહ્મગ તો હિંસક હૈં, મગર દોનોં (અવન દોનોં) સમાન ધર્મ બાલે હૈં। હન વર્તમાન, ભૂત ઔર ભવિષ્યત્ તોનોં કાલોં મેં ધર્મ મેં હી સ્થિત હૈં। હમ દોનોં (અવનદોનોં) કે હી સિદ્ધાન્ત મેં આચારશીલ પુરુષ હી જ્ઞાની કહા ગયા હૈં। જો આચાર સે હીન હૈં, વહ જ્ઞાની નહીં માના જાતા। હમારે ઔર તુમહારે મત મેં સંસાર ઔર પરલોક કે સંબંધ મેં બી કોઈ વિશેષ મતમેર નહીં હૈં। હસ પ્રકાર મેં આપકે સદશ હી હું। મેરે મત કો સુનો। વહ હસ પ્રકાર હૈં-સત્ચગુણ, રજોગુણ ઔર તમોગુણ કી સમાન અવસ્થા પ્રકૃતિ કહલાતી હૈં। પ્રકૃતિ સે મહત્ત્વ (બુદ્ધિ) ઉત્પન્ન હોતી હૈં। બુદ્ધિ સે અહંકાર ઔર અહંકાર સે પાંચ તન્માત્રા ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઔર ગ્યારહ ઇન્દ્રિયાં બી ઉત્પન્ન હોતી હૈં। રૂપ રસ, ગંધ, સ્પર્શ ઔર શબ્દ યે પાંચ

આપણે બન્ને ધર્મમાં સ્થિત છીએ. આ બ્રાહ્મણો તો હિંસક છે. પણ આપણે બન્ને સમાન ધર્મવાળા છીએ. અમે ભૂત, વર્તમાન, અને ભવિષ્ય આ ત્રણે કાળમાં ધર્મમાં જ વર્તવા વાળા છીએ. આપણા બન્નેના સિદ્ધાંતમાં આચાર વાળો પુરુષ જ જ્ઞાની કહેવાય છે. જે આચાર વિનાનો છે, તે જ્ઞાની થઈ શકતો નથી. અમારા અને તમારા મતમાં સંસાર અને પરલોકના સંબંધમાં પણ કોઈ વધારે મત લેડ નથી. આ રીતે હું તમારા સમાન જ છું. મારા મતને સાંભળો. તે આ પ્રમાણે છે. સત્ચ ગુણ, રજોગુણ, અને તમોગુણની સમાન અવસ્થા પ્રકૃતિ કહેવાય છે. પ્રકૃતિથી મહત્ત્વ તત્ત્વ (બુદ્ધિ) ઉત્પન્ન થાય છે. બુદ્ધિથી અહંકાર અને અહંકારથી પાંચ તન્માત્રા ઉત્પન્ન થાય છે. અને અગિયાર ઇન્દ્રિયો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને

મન્મત્તે-પશ્ચન્નહાવતાનિ નામનિ ઉત્પત્તિઃ । અપિ તુ-સર્વેષામાવિર્ભાવતિરોમાર્ભો ।
કારણાત્મના સર્વેઽપિ નિત્યાઃ, યથા-મન્મત્તે દ્રવ્યરૂપેણ, સંસારસ્વરૂપે મન્મત્તેઽપિ
તથૈવ । મન્મદ્ભિઃ સંસારસ્પોત્પત્તિર્વિનાશો ન સ્વીક્રિયેતે, અસ્મામિસ્તથા મન્યેતે ।
અસ્મામિરપિ સંસારસ્ય ડડવિર્ભાવતિરોમાવયોરન્યુપગતત્ત્વાત્ । અતઃ આવયોર્મેતં
તુલ્યમેવેતિ મન્મત્તમેવ મન્મદ્ભિરપિ સ્વીકર્ત્તવ્યમ્ । અહં મહાધીરોપગમનેન,

उक्तञ्च-‘पञ्चविंशतितत्त्वज्ञो यत्र तत्राश्रमे वसेत् ।

जटी मृण्डी शिखीवाऽपि मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥१॥

तस्मादादર્तव્યं મન્મતં મન્મદ્ભિરિતિ । ૪૬॥

તન્માત્રા હૈં । इनसे पांच महाभूतों की उत्पत्ति होती है । पुरुषतत्त्व
एक, नित्य और स्वतंत्र हैं । अहिंसा, सत्य अस्तेय, ब्रह्मचर्य और
अपरिग्रह ये पांच धर्म हैं ।

यही आप के मत में पांच महाव्रत कहलाते हैं । हमारे मत के
अनुसार असत् कार्य की उत्पत्ति नहीं होती और सत् का कभी
विनाश नहीं होता, जिसे दूसरे लोग उत्पत्ति और विनाश समझते
हैं, वे वास्तव में आविर्भाव और निरोभाव ही हैं । कारण रूप से सभी
पदार्थ नित्य हैं जैसे आपके मत में द्रव्य रूप से नित्य हैं । संसार का
स्वरूप जैसा आप के मत में है वैसा ही हमारे मत में भी है । आप
जगत् का उत्पाद और विनाश स्वीकार नहीं करते, हम भी नहीं
मानते । जगत् का आविर्भाव और निरोभाव ही हमने स्वीकार किया
है । इस प्रकार जब अपना और हमारा मत समान है तो आपको

શબ્દ આ પાંચ તન્માત્રા છે. આનાથી પાંચ મહાભૂતોની ઉત્પત્તિ થાય છે.
પુરુષતત્ત્વ એક નિત્ય અને સ્વતંત્ર છે. અહિંસા, સત્ય, આસ્તેય; બ્રહ્મચર્ય
અને અપરિગ્રહ આ પાંચ ધર્મ છે.

તમારા મતમાં અનેજ પાંચ મહાવ્રત કહે છે. અમારા મત પ્રમાણે
અસત્ કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. અને સત્ કાર્યનો કોઈ કાળે વિનાશ
થતો નથી. જેને બીજા લોકો ઉત્પત્તિ અને વિનાશ સમજે છે. તે વાસ્ત-
વમાં આવિર્ભાવ અને તિરોભાવ જ છે કારણ કે રૂપમાં બધાજ પદાર્થો નિત્ય
છે. જેમ આપના મતમાં દ્રવ્ય પશ્ચાથી નિત્ય છે. સંસારનું સ્વરૂપ જેમ
તમારા મતમાં છે એજ પ્રમાણે અનન્તરા મતમાં છે આપ જગત્નો ઉત્પાદ
અને વિનાશ સ્વીકારતા નથી અમે પણ તે માનતા નથી જગત્નો આ-
વિર્ભાવ અને તિરોભાવ જ અમે સ્વીકાર્યો છે. આ પ્રમાણે બંન્નારે આપનો
અને અમારો મત સરખો જ છે. તો આપે અમારા મતનો જ સ્વીકાર કરી

સમયાર્થબોધિની ટીકા દિ. શુ. અ. ૬ આર્ટિકલમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદિનિ ૦ ૬૬૫

મૂલમ્-અવત્તરૂવં પુરિસં મહંતં, સળાતળં અક્ષયમઘયં ચ ।

સવેસુ ભૂપસુ વિ સઘ્વઓ સે, ચંદો વ તારાહિં સમત્તરૂવે ॥૪૭॥

છાયા—અવ્યક્તરૂપં પુરુષં મહાન્તં, સનાતનમસ્યમવ્યયશ્ચ ।

સર્વેષુ ભૂતેષ્વપિ સર્વતોઽસૌ, ચન્દ્ર ઇવ તારાસુ સમસ્તરૂપઃ ॥૪૭॥

અન્વયાર્થઃ—(પુરિસં) પુરુષમ્ (અવત્તરૂવં) અવ્યક્તરૂપં શાસ્ત્રમસાડીતત્વાત્ (મહંતં) મહાન્તં વ્યાપકમ્ (સળાતળં) સનાતનમ્—નિત્યમ્ (અક્ષયમઘયં ચ) અસ્ય-મઘયં ચ આહ, (સે) સઃ—જીવઃ (સવેસુ ભૂપેસુ વિ) સર્વેષુ ભૂતેષુ (સઘ્વઓ તારાહિં ચંદો વ) સર્વતઃ તારાસુ મધ્યે ચન્દ્ર ઇવ (સમત્તરૂવે) સમસ્તરૂપઃ—પરિપૂર્ણ, ઇતિ ॥૪૭॥

હમારા હી મત સ્વીકાર કરલેના જાહિયે । મહાવીર કે પાસ જાને સે કયા પાપદા ? હમારે યહાં કહા હૈ—‘પંચવિંશતિતત્ત્વજ્ઞો’ ઇત્યાદિ ।

‘જાહે કોઈ જટા રચતા હો, મસ્તક મુંડાતા હો વા બોટી રચતા હો ઓર વહ કિસી બી આશ્રમ મેં કયો ન રહતા હો, યદિ ઉસને પચ્ચીસ તત્ત્વોં કે સ્વરૂપ કો જાન લિયા હૈ તો મુક્તિ પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । હસમેં તનિક બી સંદેહ નહીં હૈ ।’ અતએવ હમારા મત અંગીકાર કરલો ॥૪૬॥

‘અવત્તરૂવં’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘પુરિસં-પુરુષં’ પુરુષ ‘અવત્તરૂવં-અવ્યક્તરૂપં’ અવ્યક્ત રૂપ હૈ કયોં કી વહ જાણી એવં મન સે અગોચર હૈ ‘મહંતં-મહાન્તમ્’ વહ વ્યાપક હૈ ઓર ‘સળાતળં-સનાતનમ્’ નિત્ય હૈ ‘અક્ષયમઘયં ચ’ અક્ષય ઓર અવ્યય હૈ ‘સે-સઃ’ વહ પુરુષ ‘સવેસુ ભૂપસુ વિ-સર્વેષુ ભૂતે-ષ્વપિ’ સમસ્ત ભૂતોં મેં બી વ્યાપ્ત હૈ જૈસે ‘સઘ્વઓ તારાહિં-સર્વતઃ તારાસુ’

લેવો બેઇએ. મહાવીરની પાંસે જરાથી શુ લાભ થવાનો છે ? અમારામાં કહ્યું છે કે—‘પંચવિંશતિતત્ત્વજ્ઞો’ ઇત્યાદિ

આહે કોઇ જટારાખતા હોય, માથું મુંડાવતા હોય, અથવા ચોટલી રાખતા હોય, અને તે કોઈ પણ આશ્રમમાં કેમ ન હોય, પણ બે તેજ પચ્ચીસ તત્ત્વોને બાંધેલ હોય તો તે મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી લે છે. તેમાં જરા પણ સંદેહ નથી. તેથી જ આપ અમારા મતનો સ્વીકાર કરી લો. ॥૪૬॥

‘અવત્તરૂવં’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘પુરિસં-પુરુષ’ પુરુષ ‘અવત્તરૂવં-અવ્યક્તરૂપમ્’ અવ્યક્ત રૂપ છે. કેમકે તે વાણી અને મનથી અગોચર છે. ‘મહંતં-મહાન્તમ્’ તે વ્યાપક છે. ‘સળાતળં’ નિત્ય છે. ‘અક્ષયમઘયં ચ’ અક્ષય અને અવ્યય ‘સે-સઃ’ તે પુરુષ ‘સવેસુ ભૂપસુ વિ-સર્વેષુ ભૂતેષ્વપિ’ સઘળા ભૂતોમાં પણ વ્યાપ્ત છે. જેની

સુ. ૮૪

ટીકા—વેદાન્તમતં મન્યમાના આર્દ્રકમેત્યોક્તવન્તઃ—મોઃ ! અસ્મદીયં મતમેષ સ્વપોપાસનીયમ્ અસ્મદર્શનાદ્ યુષ્મદર્શને નાસ્તિ પાર્યવચ્યમ્, સદપિ—અત્પીયઃ પ્રાયઃ સમત્વધુપેવાત્—તદેવ દર્શયતિ—‘પુરિસં’ પુરુષમ્—પુરિ—સરીરે શેતે—વિચયે इति પુરુષસ્તમ્ । ‘અન્વત્તરૂં’ અવ્યક્તરૂપમ્, અયમાત્મા જીવો વાઙ્મનસાતીતવાદ્ અવ્યક્તરૂપસ્તમ્ । ‘મહંતં’ મહાન્તમ્—સર્વવ્યાપકં મગનવત્ । ‘સનાતનં’ સનાતનમ્ સર્વદાઽવસ્થાયિનમ્ । ‘અવત્તપં’ અક્ષયં—શ્વયશ્ચિદ્દિહાસાદિરહિતમ્ । ‘અવ્યયં ચ’

ચંદો વ-ચન્દ્ર ઇવ’ ‘સમસ્ત તારામંડલમેં ચન્દ્રમા’ ‘સમત્તરૂવે-સમસ્તરૂપ’ પૂર્ણરૂપ સે સંબન્ધ કરતા હૈ ॥૪૭॥

અન્વયાર્થ—પુરુષ અવ્યક્ત રૂપ હૈ કયોંકિ વહ વાળી ઓર મન સે અગોચર હૈ । વહ વ્યાપક હૈ, નિત્ય હૈ, અક્ષય ઓર અવ્યય હૈ । વહ પુરુષ સમસ્ત ભૂતોં મેં બી વ્યાપ્ત હૈ જૈસે ચન્દ્રમા સબ તારાઓં કે સાથ પૂર્ણ રૂપ સે સંબન્ધ કરતા હૈ ॥૪૭॥

ટીકાર્થ—વેદાન્ત મત કો માનને વાલે આર્દ્રક કે સમીપ આકર બોલે—હમારે મત કી હી તુમ્હેં ઉપાસના કરની ચાહિયે । હમારે દર્શન સે તુમ્હારે દર્શન મેં ભિન્નતા નહીં હૈ । અગર કુઝ હૈ બી તો વહુત થોડી સી હૈ । પ્રાયઃ સમાનતા હી હૈ । વહ આત્મા વાળી ઓર મન સે અગોચર હોને કે કારણ અવ્યક્ત હૈ. આકાશ કે સમાન સર્વવ્યાપક હૈ, સનાતન અર્થાત્ સદૈવ અવસ્થિત રહને વાલા હૈ અક્ષય અર્થાત્ જ્ઞાન ઓર વૃદ્ધિ

રીતે ‘સવ્વજો તારાદિં ચંદો વ-ધર્વતઃ તારાસુ ચન્દ્ર ઇવ’ સઘળા તારા મંડળમાં ચન્દ્રમાં ‘સમત્તરૂવે-સમસ્તરૂપઃ’ પૂર્ણ રૂપે પ્રકાશે છે ॥૪૭॥

અન્વયાર્થ—પુરુષ અવ્યક્ત રૂપ છે કેમકે તે વાણી અને મનથી અગોચર છે. તે વ્યાપક છે. નિત્ય છે. અક્ષય અને અવ્યય છે. તે પુરુષ સઘળા ભૂતોમાં—પ્રાણિયોમાં પણ વ્યાપ્ત છે. જેમકે ચન્દ્રમા બધા તારાઓની સાથે પૂર્ણપણે સંબંધ કરે છે. ॥૪૭॥

ટીકાર્થ—વેદાન્ત મતને માનવા વાળાઓએ આર્દ્રક મુનિ પાસે આવીને કહ્યું કે—તમારે અમારા મતનો જ સ્વીકાર કરવો જોઈએ, અમારા અને તમારા દર્શન શાસ્ત્રમાં ભિન્ન પણ નથી. જો કેઈ જુદાપણું હોય તો તે થોડા પ્રમાણમાં જ જુદા પણું છે. પ્રાયઃ સરખાપણું જ છે. આ આત્મા વાણી અને મનથી અગોચર હોવાથી અવ્યક્ત છે. આકાશની જેમ સર્વ વ્યાપક છે. સનાતન અર્થાત્ હંમેશાં અવસ્થિત રહેવાવાળો છે. અક્ષય અર્થાત્ ક્ષય વિનાનો. જ્ઞાન અને વૃદ્ધિ તથા હાસ વિનાનો છે તેનો કેઈ પણ

સમ્યક્બોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. ગ્ર. ૬ આદ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ ૧૬૭

અવ્યયં ચ-વ્યયો વિનાશસ્તદ્વિતં સર્વદા નિત્યમાદ્વિતિ શપઃ । ‘સે’ સ આત્મા
જીવઃ ‘સંવેસુ ભૂવસુ વિ’ સર્વેષુ ભૂતેષ્વપિ ‘સંવ્યવ્રો’ સર્વઃ-સંવાહ્યાભ્યન્તર-
રૂપેણ સર્વભૂતેષુ વિષ્ટતિ સામસ્યેન । ‘તારાહિ’ તારાસુ-નસત્રમધ્યે ‘ચન્દ્રો વ’
ચન્દ્ર इव ‘સમત્તરૂવે’ સમસ્તરૂપઃ-પરિપૂર્ણઃ, યથા-ચન્દ્રઃ સર્વાસુ તારાસુ સમ્બદ્ધ
एव, तथा-જીવોઽપિ પ્રકાશમાનશ્ચાદ્ વ્યાપકત્વાच्च सर्वत्र सर्वदा विद्यमान एव ।
આવયોર્મેતં સદસમૂપમેત્ત તથાઽપિ અસ્મન્મતે જીવસ્ય સ્વરૂપં વિવિચ્ય પ્રદર્શિતં ન
તથા આર્હતદર્શને તસ્માદ્ અસ્મન્મતમેત્ત અનુવર્ત્તેત્તેતિ ભાવઃ ॥૪૭॥

મૂલમ્-एवं ण मिज्जंति ण संसरती, ण माहणा खत्तियवेसपेसा ।

કીટા ય પક્ષી ય સરીસિવા ય, નરા ય સંવે તહ દેવલોગા ॥૪૮॥

છાયા-एवं न मीयन्ते न संसरन्ति न बाह्यणक्षत्रियवैश्यप्रेष्याः ।

કીટાથ પક્ષિણથ સરીસૃપાથ નરાથ સર્વે તથા દેવલોકાઃ ॥૪૮॥

તથા હાસ સે રહિત છે । ઉસકા કમ્પી વ્યય (વિનાશ) નહીં હોતા । વહ
આત્મા સમી ભૂતો’ મેં ઘાહ્ય ઔર આભ્યન્તરરૂપ સે વ્યાપ્ત છે જેસે ચન્દ્રમા
સમસ્ત તારાઓ સે સમ્બદ્ધ છે, ઉસી પ્રકાર આત્મા મી પ્રકાશમાન ઔર
વ્યાપક હોને સે સર્વથ ઔર સર્વદા વિદ્યમાન હી રહતા છે ।

આપકા ઔર હમારા મત સત્-અસત્ રૂપ છે, તથાપિ હમારે મત
મેં જીવ કા સ્વરૂપ જેસા વિવેચન કરકે દિશલાયા ગયા છે, વેસા
આર્હતદર્શન મેં નહીં બતલાયા ગયા । અતઃ આપ હમારે મત કો
સ્વીકાર કરલો ॥૪૭॥

‘एवं ण मिज्जंति’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘एवं-एवम्’ इस प्रकार आपके मतको स्वीकर करलेने से
વખતે વ્યય (વિનાશ) થતો નથી. તે આત્મા બધાજ ભૂતોમાં બાહ્ય અને
આભ્યંતર પશ્ચાથી વ્યાપ્ત છે. જેમ ચંદ્રમા સઘળા તારાઓમાં પૂર્ણ રૂપથી
પ્રકાશે છે તેજ રીતે આત્મા પણ પ્રકાશમાન અને વ્યાપક હોવાથી સર્વજ્ઞ
અને સર્વદા વિદ્યમાન જ રહે છે.

તમારો અને અમારો મત સત્ અસત્ રૂપ છે. તે પણ અમારા
મતમાં છુવનું સ્વરૂપ જે પ્રમાણે વિવેચન કરીને બતાવવામાં આવેલ છે, એજ
પ્રમાણે અહીં તના દર્શનમાં કહેલ નથી. તેથી આપ અમારા મતનો જ
સ્વીકાર કરીશો તેજ ઉત્તમ છે. ॥૪૭॥

‘एवं ण मिज्जंति’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘एवं-एवम्’ આ પ્રમાણે આપના મતનો સ્વીકાર કરી લેવામાં

અન્વયાર્થ:- (एवं) एवम्-मन्मते (ण मिज्जंति) न मीयन्ते-जीवानां सुखि-
त्व-दुःखित्व व्यवस्थाया अपि उपपादनं कर्तुं न शक्यते, जीवानां कूटस्थनित्य-
त्वात् व्यापकत्वाच्च। (ण संसरंती) न संसरन्ति ते-तथा स्वकर्मप्रेरितजीवानां नाना-

‘न मिज्जંति-न मીયન્તે’ સુખી एवं દુઃખી કી જો ટપવસ્થા દેસી જાતી
હૈ, उसकी संगती नहीं हो सकती क्योंकि आपका माना हुआ आत्मा
कूटस्थ नित्य, और व्यापक है। ‘ण संसरंति-न संसरन्ति’ अपने अपने
कर्म प्रेरित जीवों का नाना गतिषों में गमन और आगमन भी नहीं
हो सकता क्यों की वे निष्क्रिय है ‘न माहणा खस्तिपवेसपेसा-न
ब्रह्मणाः क्षत्रियवैश्यप्रेष्याः’ ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, और शूद्रका भी
भेद नहीं हो सकता क्योंकि ‘असंगोऽयं पुरुषः’ इस श्रुति से आत्मा
एकान्त रूप से असंग कहा गया है ‘कीटा य पक्खी य सरीसिवा य-
कीटाश्च पक्षिणश्च सरीसृपाश्च’ कीट, पतंग, और सरीसृप (रेंगकर चलने
वाला प्राणी) का भेद भी नहीं बन सकता क्यों की जीव एक और
क्रियाहीन है ‘नरा य सव्वे तह देव लोगा-नराश्च सर्वे’ तथा देवलोकाः’
मानव और देव आदि की व्यवस्था भी संगत नहीं हो सकती, क्योंकि
जीव को एक क्रिया शून्य व्यापक और निःसंग मानते हो, अनपक्ष
एकान्तवाद रमणीय नहीं है। आखिरमें सभी को अनेकान्तवाद का
ही शरण लेनी पड़ती है ॥४८॥

આવે તો ‘ન મિજ્જંતિ-ન મીયન્તે’ સુખી દુઃખી વિગેરેની જે વ્યવસ્થા દેખ-
વામાં આવે છે. તેની સંજતી થતી નથી. કેમકે આપે માનેલ પુરૂષ (આત્મા)
કૂટસ્થ નિત્ય અને વ્યાપક છે. ‘ણ સંસરંતિ-ન સંસરન્તિ’ પોત પોતાના કર્મથી
પ્રેરિત જીવોનાં અનેક ગતિયોમાં ગમન અને આગમન પણ થઈ શકતું
નથી. કેમકે તે નિષ્ક્રિય છે. ‘ન માહણા ક્ષત્તિપવેસપેસા-ન બ્રાહ્મણાઃ ક્ષત્રિય-
વૈશ્યપ્રેષ્યાઃ’ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્રનો ભેદ પણ નથી. કેમકે-
‘અસંગોઽયં-પુરુષઃ’ આ શ્રુતિ વચનથી આત્મા એકાન્ત રૂપથી અસંગ કહેવામાં
આવેલ છે. કીટા ય પક્કી ય સરીસિવા ય-કીટાશ્ચ પક્ષિણશ્ચ સરીસૃગશ્ચ’ કીટ
પતંગ અને સરીસૃપ (ઠેકીને ચાલવાવાળા પ્રાણી) નો ભેદ પણ થતો નથી. કેમકે
જીવ એક અને ક્રિયા વિનાનો છે. ‘નરા ય સવ્વે તહ દેવલોગા-નરાશ્ચ સર્વે’ તથા
દેવલોકાઃ’ માણસ અને દેવ વિગેરેની વ્યવસ્થા પણ સંગત થતી નથી. કેમકે
જીવને એક ક્રિયા શૂન્ય વ્યાપક અને નિઃસંગમાનો છે તેથીજ એકાન્તવાદ
રમણીય નથી. આખરે બધાને અનેકાન્તવાદનું જ શરણ અર્પણ કરવું પડે છે. ૪૮.

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ० ૬૬૧

ગતિષુ ગમનાગમનમપિ ન સંભવતિ, નિષ્ક્રિયત્વાત્ (ળ માહણા સ્વતિયવેસપેસા) ન બ્રાહ્મણાઃ ક્ષત્રિયવૈશ્યમેધ્યાઃ-બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવૈશ્યશૂદ્રવિભાગોઽપિ ન સંભવતિ। (અસંગોહ્યં પુરુષઃ) इत्यादि श्रुत्या जीवस्यैकान्तोऽसङ्गत्वमतिपादनात्। (કોટા ય-ષક્ત્વો ય સરીસિવા ય) કોટાશ્ચ પક્ષિણશ્ચ સરીસૃપાશ્ચ-કોટપતંગગતિરપિ ન સમા-દિતા મયેત્ જીવસ્યૈકત્વાત્ નિષ્ક્રિયત્વાચ્ચ। (નરા ય સવ્વે તદ્ દેવલોભા) નરાશ્ચ સર્વે તથા દેવલોકાઃ। નરાઽમરાદિવ્યવસ્થાઽપિ ન સંભવેત્, જીવસ્યૈકાન્તત્વાન્નિ-ષ્ક્રિયત્વાદ્ વ્યાપકત્વાદ્ અસંગત્વસ્વીકરણાચ્ચ। અતો ન એકાન્તવાદો રમણીયઃ।

અન્વયાર્થ—હસ પ્રકાર આપ કે મન કો સ્વીકાર કર લેને પર સુખી દુઃખી આદિ કી જો વ્યવસ્થા દેખી જાતી હૈ, ઉસકી સંગતિ નહીં હો સકની, ક્યોં કિ આપકા માના હુઆ પુરુષ (આત્મા) કૂટસ્થ નિત્ય ઔર વ્યાપક હૈ। અવને અવને કર્મ સે પ્રેરિત જીવોં કા નાના ગતિયોં મેં ગમન ઔર આગમન બી નહીં હો સકના, ક્યોં કિ વે નિષ્ક્રિય હૈં। બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ઔર શૂદ્ર કા બી ભેદ નહીં હો સકતા। ક્યોં કિ ‘અસંગોહ્યં પુરુષઃ’ હસ શ્રુતિ મેં એકાન્ત રૂપ સે અસંગ કહા ગયા હૈ। કોટ, પતંગ ઔર સરીસૃપ (રેંગકર ચલને વાલે પ્રાણી) વિગેરે કા ભેદ બી નહીં થન સકતા, ક્યોંકિ જીવ એક ઔર ક્રિયાહીન હૈ। માનવ ઔર દેવ આદિ કી વ્યવસ્થા બી સંગત નહીં હો સકની, ક્યોં કિ ઔર જીવ કો એક ક્રિયાશૂન્ય વ્યાપક ઔર નિઃસંગ માનતે હો અતઃપ્રવ પદ્ એકાન્તવાદ રમણીય નહીં હૈ। આશ્ચર્ય સમી કો અનેકાન્ત-વાદ કી શરણ લેની હી પડતી હૈ। ॥૪૮॥

અન્વયાર્થ—આ રીતે આપના મતને સ્વીકારવાથી સુખી દુઃખી વિગે-રેની જે વ્યવસ્થા જોવામાં આવે છે તેની સંગતિ થઈ શકતી નથી. કેમકે-આપે માનેલ પુરુષ (આત્મા) કૂટસ્થ, નિત્ય અને વ્યાપક છે. પોતપોતાના કર્મથી પ્રેરાયેલ જીવોનું અનેક પ્રકારની ગતિયોમાં ગમનાગમન પણ થઈ શકશે નહીં કેમકે-તે નિષ્ક્રિય છે. તેમજ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર-દિનો ભેદ પણ થઈ શકશે નહીં. કેમકે-‘અસંગોહ્યં પુરુષઃ’ આ શ્રુતિવધ્યમાં એકાન્તપણથી અસંગ કહેલ છે. કોટ, પતંગ અને સરીસૃપ (દોડીને ચાલ-વાવાળા) વિગેરે પ્રાણીનો ભેદ પણ થઈ શકશે નહીં કેમકે-જીવ એક અને ક્રિયાશૂન્ય છે. માનવ અને દેવ વિગેરેની વ્યવસ્થા પણ સંગત થઈ શકતી નથી. કેમકે આપ જીવને એક ક્રિયાશૂન્ય વ્યાપક અને નિઃસંગ માનો છો, તેથી જ આ એકાન્તવાદ રમણીય નથી, આખર બધાને અનેકાન્તવાદનું જ શરણું શોધવું પડે છે. ॥૪૮॥

૬૭૦

સત્યજ્ઞતાનિવૃત્તે

અનંતો ગદ્ય સર્વેષામનેકાન્તવાદઃ શરણમ્ । સાંખ્યવેદાન્તમતાઽનુયાયિનમુત્તરયતિ
આર્દ્રકો મુનિઃ—નાવયોર્મતં તુલ્યં મહદન્તરં વિધતે, મવન્ત એકાન્તવાદિનો નાદ-
ન્તથા । મવન્મતે જીવો વ્યાપકો નાસ્મન્મતે તથા, મવન્મતે કાર્યકારણયોરેકાન્તો-
ઽભેદો નાસ્મન્મતે તથા । અપિ ચ આત્મનો વ્યાપકત્વે કૂટસ્થનિત્યત્વે ચ-જન્મ-
મરણસ્વર્ગનરકઠૃદ્ધિદિવ્યવસ્થાઽપિ ન ઘટતે, અતોઽનેકાન્તપક્ષ એવ આર્દ્રક્ય
હતિ ॥૪૮॥ ટીકા—સુગમા ॥૪૮॥

મૂઢ્ય—લોગં અજાણિતાં હૃદં કેવલેણ,

કંહંતિ જે ધર્મમજાણમાણા ।

પોસંતિ અંપ્પાણં પરં ચ ણંદ્ધા,

સંસારંઘોરંમિ અંણોરપારે ॥૪૯॥

છાયા—લોકમજ્ઞાત્વા હૃદ કેવલેન કથયન્તિ ये धर्ममजानानाः ।

નાણ્યન્ત્યાત્માને પરચ્ચ નટ્ઠાઃ સંસારંઘોરંઽણોરપારે ॥૪૯॥

તાત્પર્ય—સાંખ્ય ઓર વેદાન્ત મત કે અનુયાયિયોં કો આર્દ્રક મુનિ વત્તર દે રહે હૈં । વે કહતે હૈં—હમારા ઓર તુમહારા મત સમાન નહીં હૈં । દોનોં મેં બહુત અન્તર હૈં । જૈસે આપ નિત્ય એકાન્તવાદી હૈં, વૈસે હમ નહીં । આપકે મત મેં આત્મા વ્યાપક હૈં હમારે મતમેં નહીં । આપ કાર્ય ઓર કારણ મેં એકાન્ત અભેદ માનતે હૈં, હમ એસા એકાન્તવાદ નહીં માનતે । હમકે અતિરિક્ત આત્મા કો વ્યાપક ઓર કૂટસ્થ નિત્ય માનને પર જન્મ, મરણ, સ્વર્ગ, નરક, ઠૃદ્ધિ આદિ કી વ્યવસ્થા બી ઘટ નહીં સકતી । અતએવ અનેકાન્તવાદ કા હી આદર કરના ચાહિએ ॥૪૮॥

ટીકા સુગમ હૈં ॥૪૮॥

તાત્પર્ય આ કથનતું એ છે કે એ વેદાન્ત મતના અનુયાયિએને આર્દ્રક-
મુનિ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—અમારો અને તમારો મત સરખો નથી. આપણા
ખેનૈના મતમાં ઘણો મોટો તફાવત છે. જેમ આપ સદા એકાન્તવાદી છો,
તેવા અમે એકાન્તવાદી નથી. આપ ક.થ. અને કારણમાં એકાન્ત રીતે એક
માનતા નથી પણ અલેક માનો છો. અમે તેમ એકાન્તવાદને માનતા નથી.
આ શિવાય આત્માને વ્યાપક અને કૂટસ્થ નિત્ય માનવાથી જન્મ, મરણ,
સ્વર્ગ, નરક, વધવા ઘટવા વિગેરેની વ્યવસ્થા થતી શકતી નથી. તેથી જ
અનેકાન્તનો જ આદર કરવો જોઈએ ॥૪૮॥ ટીકા સરળ છે.

સમવાય્યોધિની ટીકા ત્રિ. સુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદ્નિ ૬૭૩

અન્વયાર્થ:—(‘હહ લોગં કેવલેણ અજાણિતા’) ‘હહ લોકં કેવલેનાજ્ઞાત્વા’ અહું સર્વતઃ પરિદ્રશ્યમાન સૂક્ષ્મસ્થૂલસ્થાવરજન્મપાદિલોકં ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકં કેવલજ્ઞાનેન અજ્ઞાત્વા, (જે અજાણમાણા) ‘યે પુરુષા અજાનાનાઃ (ધર્મં કહંતિ) ધર્મ કથયન્તિ—ઉપદિશન્તિ’ તે અજ્ઞાનિનઃ (જદ્વા) ‘સ્વયં નષ્ટાઃ (અપ્પાણં) સ્વાત્માનમ્ (પરં ચ) પરચ્ચ (અણોરપારે ધોરંમિ સંસારે) અણોરપારે—આગતરહિતે ધોરે સંસારે ત્રપચ્ચરે’તિદુસ્તીર્ણે (ળાસંતિ) નાશયન્તિ—સ્વયં નષ્ટાઃ પરાનપિ નાશયન્તિ’ ન યો જ્ઞાની સ વસ્તુસ્વરૂપં ન જાનાતિ, કેરલીમગર્વાસ્તીર્થકરપત્ત’ સ ચ કેવલી

‘લોગં અજાણિતા’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ:—‘હહ લોગં કેવલેણ અજાણિતા—હહ લોકં કેવલેન અજ્ઞાત્વા’ ‘હહ સ્થાવર જંગમ ચૌદહ રાજૂ પરિમિત લોકકો કેવલ જ્ઞાન કે દ્વારા—બિના જાને ‘જે અજાણમાણા—યે અજાનાનાઃ’ બિના જાને જો અજ્ઞાની પુરુષ ‘ધર્મં કહંતિ—ધર્મ કથયન્તિ’ ધર્મ કા ઉપદેશ કરતે હૈં વે ‘અણોર-પારે ધોરંમિ સંસારે—અણોરપારે ધોરે સંસારે’ હમ આદિ ઔર અંતરહિત અપાર एवं ધોર સંસાર મેં ‘અપ્પાણં—નાસંતિ—આત્માનં નાશયન્તિ’ સ્વયં નષ્ટ હોતે હૈં ઔર ‘પરંચ પરચ્ચ’ દુસરો કો ખી ‘ળાસંતિ—નાશયન્તિ’ નષ્ટ કરતે હૈં ॥૪૯॥

અન્વયાર્થ:—હમ સ્થાવર ઔર જંગમ—બ્રમ યા ચૌદહ રાજૂ પરિમિત લોક કો કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા બિના જાને જો અજ્ઞાની પુરુષ ધર્મ કા ઉપદેશ કરતે હૈં, વે હમ ધોર સંસાર મેં સ્વયં નષ્ટ હોતે હૈં ઔર દુસરે કો ખી નષ્ટ કરતે હૈં ॥૪૯॥

ભાવાર્થ:—જો જ્ઞાની નહીં હૈ વહ વસ્તુસ્વરૂપ કો સમ્પક્ પ્રકાર

‘લોગં અજાણિતા’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ:—‘હહ લોગં કેવલેણ અજાણિતા—હહ લોકં કેવલેન અજ્ઞાત્વા’ આ સ્થાવર અને જંગમ—ત્રસ વિગેરે ચૌદ રાજુ પ્રમાણુવાળા લોકને કેવલજ્ઞાન દ્વારા જાણ્યા બિના જે અજાણમાણા—યે અજાનાનાઃ’ જાણ્યા બિના જે અજ્ઞાની પુરુષ ‘ધર્મં કહંતિ—ધર્મ કથયન્તિ’ ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. તેઓ ‘અણોરપારે ધોરંમિ સંસારે—અણોરપારે ધોરે સંસારે’ આ આદિઅંતરહિત અપાર ધોર એવા સંસારમાં ‘અપ્પાણં નાસંતિ—આત્માનં નાશયન્તિ’ પોતે જ નાશ પામે છે. અને ‘પરંચ—પરચ્ચ’ બીજાઓનો પણ ‘નાશંતિ—નાશયન્તિ’ નાશ કરે છે.

અન્વયાર્થ:—આ સ્થાવર અને જંગમ—ત્રસ અથવા ચૌદ રાજુ પ્રમાણુવાળા લોકને કેવલજ્ઞાન દ્વારા જાણ્યા બિના જે અજ્ઞાની પુરુષ ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે. તે આ ધોર સંસારમાં પોતે નષ્ટ થાય છે અને બીજાને પણ નષ્ટ કરે છે. ॥૪૯॥

ભાવાર્થ:—જે જ્ઞાની હોતા નથી, તે વસ્તુ સ્વરૂપને સારી રીતે સમજી

તદુપદિષ્ટ એવ ધર્મઃ સંસારપારાયણસમર્થઃ । તદન્યો માર્ગોઽનર્થાય એવ કેવલમ્ ।
અતો યો ન કેવલી-ન વા તદુપદિષ્ટ ધર્મ અદ્વાતિ, સ ન ધર્મોપદેશયોમ્યઃ । સ તુ-
સ્વયં નષ્ટોઽધ્યાનપિ પાતયિતું વચ્ચતે ॥૪૯॥

પુનરપ્યાહ આર્દ્રકઃ-‘લોયં વિજાણંતિ’ इत्यादि ।

સૂત્ર-‘લોયં વિજાણંતીહ કેવલેણં, પુન્નેણ નાણેણ સમાહિજુતા ।

ધમ્મં સમત્તં ચ કંઠંતિ જે ઉં, તૌરંતિ અંપ્યાણં પરં ચૈતિન્નાં ॥૫૦॥

છાયા-લોકં વિજાનન્તીહ કેવલેન પૂર્ણેન જ્ઞાનેન સમાધિયુક્તાઃ ।

ધર્મ સમાતં કથયન્તિ ચે તુ, તારયન્ત્યાત્માનં પરશ્ચ તીર્ણાઃ ॥૫૦॥

સે નહીં જાનતા । કેવલી ભગવાન હી વસ્તુસ્વરૂપ કે જ્ઞાતા હોતે હૈ, અતએવ અનેકે દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ હી સંસાર સે પાર ઉતારને મેં સમર્થ હૈ । ઉસસે ભિલ્લ જો માર્ગ હૈ વહ અનર્થ કા હી કારણ હૈ । અતએવ જો સ્વયં કેવલી નહીં હૈ યા કેવલી કે દ્વારા ઉપદિષ્ટ ધર્મ પર શ્રદ્ધા નહીં રખતા હૈ, વહ ધર્મોપદેશ કે યોગ્ય નહીં હૈ । વહ તો સ્વયં નષ્ટ હૈ ઓર દુસરોં કો મી નષ્ટ કરને કા પ્રયત્ન કરતા હૈ ॥૪૯॥ ટીકા સુગમ હૈ ॥૪૯॥

આર્દ્રક પુનઃ કહતે હૈ-‘લોયં વિજાણંતીહ કેવલેણં’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ-‘જે વ-ચે તુ’ જે પુરુષ ‘સમાહિજુતા-સમાધિયુક્તાઃ’ સમાધિ સે યુક્ત હૈ તથા ‘કેવલેણં-કેવલેન’ કેવલજ્ઞાનકે દ્વારા ‘લોયં-લોકં’ સમસ્ત લોકકો ‘વિજાણંતિ-વિજાનન્તિ’ જાનતે હૈ ઓર જાન-કર ‘પુન્નેણ નાણેણ’ પૂર્ણેન જ્ઞાનેન’ પૂર્ણજ્ઞાન સે ‘इह समत्तं-इह समस्तं’

શક્તા નથી. પ્રભુશ્રી કેવલી ભગવાન જ વસ્તુ સ્વરૂપને બાણનારા હોય છે. તેથી જ તેઓએ ઉપદેશલ ધર્મ જ સંસારથી પાર ઉતારવામાં સમર્થ છે. તેનાથી બીજો બે માર્ગ છે, તે અનર્થનું જ કારણ છે. તેથી જ બે પોતે કેવળજ્ઞાની નથી. અથવા કેવળ જ્ઞાની દ્વારા ઉપદેશ કરવામાં આવેલ ધર્મ પર શ્રદ્ધા રાખતા નથી. તે ધર્મોપદેશને યોગ્ય નથી. તે તો પોતે નાશ પામેલ જ છે. અને બીજાઓનો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ॥૪૯॥

આ ગાથાનો ટીકાર્થ સરળ હોવાથી અલગ આવેલ નથી. ॥૪૯॥

આર્દ્રક મુનિ દ્વિતી કહે છે ‘લોયં વિજાણંતીહ કેવલેણં’ इत्यादि

શબ્દાર્થ-‘જે વ-ચે તુ’ બે પુરુષ ‘સમાહિજુતા-સમાધિયુક્તાઃ’ સમાધિથી યુક્ત છે, તથા ‘કેવલેણં-કેવલેન’ કેવળ જ્ઞાન દ્વારા ‘લોયં-લોકં’ સમસ્ત લોકને ‘વિજાણંતિ-વિજાનન્તિ’ બધું છે. અને બાણીને ‘પુન્નેણ નાણેણ-પૂર્ણેન જ્ઞાનેન’ પૂર્ણ જ્ઞાનથી ‘इह समत्तं-इह समस्तं’ આ લોકમાં સંપૂર્ણ ‘ધમ્મ’ કહંતિ-ધર્મ કથયન્તિ’

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ભૂ. ખ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદિનિ ૬૭૩

અન્વયાર્થ:—(જે ડ) યે તુ પુરુષાઃ (સમાહિજુતા) સમાધિયુક્તાઃ (કેવલેણ) કેવલેન જ્ઞાનેન (લોયં) લોકમ્—ચતુર્દશરઝ્જાત્મકમ્ (વિજાણંતીહ) હહ વિજાનન્તિ તથા—(પુન્નેણ નાણેઽ) પૂર્ણેન જ્ઞાનેન (સમત્તં) સમસ્તમ્—સમ્પૂર્ણમ્ (ધમ્મં) ધર્મં શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્ (કહંતિ) કથયન્તિ, તે (તિન્ના) સંસારાત્તીર્ણાઃ (અપ્પાણં પરં ચ તારંતિ) આત્માનમ્—સ્વાત્માનં પરચ્ચ તારયન્તિ સંસારાદિતિ ॥૫૦॥

ટીકા—મુનિાર્દ્રકોડનયા ગાથયા પ્રતિપાદયતીદમ્—યઃ કેવલજ્ઞાની સ એવં વસ્તુતત્ત્વં વસ્તુતો જાનાતિ । અતઃ સ એવં જગતો હિતાય ધર્મમુપદેશદુર્મહઃ । ઉપદિશ્ય ચાત્માનં પરચ્ચ સંસારાત્તારયતિ, નાન્યં ઇતિ । અશ્વરાર્યસ્તેવમાદ—તયાહિ —(જે સમાહિજુતા) યે સમાધિયુક્તાઃ ‘હહ પુન્નેણ’ પૂર્ણેન ‘કેવલેણ નાણેઽ’ કેવલેન

હસ લોકમે સમ્પૂર્ણ ‘ધમ્મં કહંતિ—ધર્મં કથયન્તિ’ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મં કા ઉપદેશ કરતે હૈં ‘તે તિન્ના—તે તીર્ણાઃ’ વે તિરે જુવે હૈં અર્થાત્ સંસાર સે સ્વયં તરતે હૈં તથા ‘અપ્પાણં પરં ચ તારંતિ—આત્માનં પરચ્ચાપિ તારયન્તિ’ અપને સ્વયં તિરતે હૈં ઓર દૂસરો કો ખી તારતે હૈં ॥૫૦॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ સમાધિ સે યુક્ત હૈં તથા પૂર્ણ કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા સમસ્ત લોક કો જાનતે હૈં ઓર જાનકર ધર્મોપદેશ કરતે હૈં, વે સંસાર સે તિરે હુપ હૈં અર્થાત્ વે સંસાર સે સ્વયં તરતે હૈં તથા દૂસરો કો ખી તારતે હૈં ॥૫૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ હસ ગાથા કે દ્વારા યહ પ્રતિપાદન કરતે હૈં—જો કેવલજ્ઞાની હૈં વહી વાસ્તવ મેં વસ્તુસ્વરૂપ કો જાનતા હૈં । અતઃ એવં વહી જગત્ કે હિત કે લિપ ધર્મં કા ઉપદેશ કરને કે યોગ્ય હૈં । વહ ધર્મોપદેશ કરકે સ્વપર કો સંસાર સે તારતા હૈં, અન્ય નહીં । હસ કથન

શ્રુતચારિત્ર રૂપની વૃત્તિ ધર્મને ઉપદેશ આપે છે. ‘તે તિન્ના—તે તીર્ણાઃ’ તેઓ તરેલા છે. અર્થાત્ તેઓ પોતે સંસારથી તરે છે. ‘અપ્પાણં પરં ચ તારંતિ—આત્માનં’ તથા પરચ્ચાપિ તારયન્તિ’ પોતાને તથા ખીજાઓને પણ તારે છે. ॥૫૦॥

અન્વયાર્થ—જે પુરુષ સમાધિથી યુક્ત છે, તથા પૂર્ણ ઉપર જ્ઞાન દ્વારા સંપૂર્ણ લોકને જાણે છે, અને જાણીને ધર્મોપદેશ કરે છે. તેઓ પોતે સંસારથી તરેલા છે. અર્થાત્ સંસારથી સ્વયં તરે છે અને ખીજાઓને પણ તારે છે. ॥૫૦॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ આ ગાથા દ્વારા એ પ્રતિપાદન કરે છે કે—જેઓ રૂપજ્ઞાની છે, તેઓજ વાસ્તવિક રીતે વસ્તુ સ્વરૂપને જાણે છે, તેથીજ તેઓ જગતના પરમ કલ્યાણને માટે શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મને ઉપદેશ કરવાને યોગ્ય છે. તે

જ્ઞાનેન 'લોચં વિજાગંતિ' લોકં ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકં વિજાગંતિ । તથા—'સમચં ધર્મં કહંતિ' સમાતં-સમ્પૂર્ણ વાસ્તવિકં ધર્મં કથયન્તિ, તે 'તિન્ના' સંસાર-સાગરાત્તીર્ણાઃ 'અપ્પાણં પરં ચ તારંતિ' આત્માને પરશ્ચ તારયન્તિ, નૈતદ્વ્યતિરિક્તા અકેવલિન સ્વથાકર્તુ શક્નુસ્તીતિ સારઃ ॥૧૦॥

મૂલપ્—જે ગરહિયં ઠાળમિહાવસંતિ,

જે યાવિ લોપ ચરણોવવેયા ।

ઉદાહરંતંતુ સમં મર્દપ,

અહાઉસો ! વિપ્પરિયાસમેવ ॥૫૧॥

છાયા—યે ગર્હિતં સ્થનમિહાવસન્તિ, યે ચાપિ લોકે ચરણોપપેતાઃ ।

ઉદાહરંતે તત્તુ સમં સ્વમત્સ્યા, અથાપુષ્પન । વિપર્યાસમેવ ॥૫૧॥

જો તાત્પર્યાર્થે હસ પ્રકારે જે જો પુરુષ સમાધિ સે યુક્ત હૈ, કેવલજ્ઞાન કે દ્વારા ચૌદહ રાજૂવરિમાણ વાલે લોક કો જાનતે હૈ, વે સમસ્ત એવં સત્ય ધર્મ કા પ્રરૂપણ કર સકતે હૈ, વે સંસાર સાગર સે તિરે છુપ હૈ । અપને કો ઓર દુસરો કો બી તારતે હૈ । જો ડનસે ભિન્ન હૈ, કેવલ જ્ઞાની નહીં હૈ, વે સ્વ-પરતારક ધર્મ કા ઉપદેશ નહીં કર સકતે હૈ ॥૧૦॥

‘જે ગરહિયં’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘હહ-હહ’ હસ લોક મેં ‘જે-યે’ જો પુરુષ ‘ગરહિયં ઠાળં વસંતિ-ગર્હિતં સ્થાનં વસન્તિ’ ગર્હિત સ્થાનમેં વસતે હૈ’ અર્થાત્ અધિ-વેકી જનો કે દ્વારા આચરિત સ્થાનકા આશ્રય કરતે હૈં ઓર ‘જે યાવિ-યે ચાપિ’ જો પુરુષ ‘ચરણોવવેયા-ચરણોપપેતાઃ’ સદાચાર મેં રત હૈ

ધર્મોપદેશ કરીને પોતાને તથા અન્યને સંસારથી તારે છે. બીજાઓ તેમ તારી શકતા નથી. કહેવાનો ભાવ એ છે કે-જે પુરુષ સમાધિથી યુક્ત છે, કેવળજ્ઞાન દ્વારા ચૌદ રાજુ પ્રમુખવાળા લોકને જાણે છે. તેઓ સઘળા અને સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ આપી શકે છે. તેઓ પોતે સંસાર સાગરથી તરેલા છે. અને ધર્મના ઉપદેશદ્વારા બીજાઓને પણ સંસારથી તારે છે. આનાથી બેઓ ભિન્ન છે, કેવળજ્ઞાની નથી. તેઓ પોતાના તથા અન્યના તારક ધર્મનો ઉપદેશ કરી શકતા નથી. ॥૧૦॥

‘જે ગરહિયં’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘હહ-હહ’ આ લોકમાં ‘જે-યે’ જે પુરુષ ‘ગરહિયં ઠાળં વસંતિ ગર્હિતં સ્થાનં વસન્તિ’ ગર્હિત-નિહિતસ્થાનમાં વસે છે અર્થાત્ અધિવેકી પુરુષો દ્વારા આશ્રયેલ સ્થાનને આશ્રય કરે છે. અને ‘જે યા વિ-યે ચાપિ’ જે પુરુષ ‘ચરણોવવેયા-ચરણોપપેતાઃ’ સદાચારમાં રત છે, તે બન્નેની ‘મર્દપ-મત્સ્યા’ જે

સમયાધેયોચિની ટીકા ૧૬. શ્રુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશલકસ્ય સંવાદનિ ૦ ૬૭૫

અન્વયાર્થ:- (જે) યે પુરુષાઃ ૩૬લોકે (ગરદિયં ઠાળં પ્રાવસંતિ) ગર્હિતમથુમં સ્થાનમ્ આવસન્તિ-ગર્હિતં-નિર્વિવેકિજનાચરિતં સ્થાનમાશ્રયન્તિ (જે યાવિ) યે ચાપિ (ચરણોવવેયા) ચરણોપપેતાઃ-સદાચારરતાઃ અનયો યૈઃ (મર્દૈર્) સ્વમત્યાઽજ્ઞાનેન (સમં ઉદાહૃતં) સમં તુલ્યમુદાહૃતં કથિતમ્ (તંતુ) તત્તુ-સમત્વકથનં તુ (અહાઉસો) અથાયુષ્મન્ ! (વિપ્પરિયાસમેવ) વિપર્યાસઃ-વિપરીતબુદ્ધિરેવ કેવલમિતિ ॥૫૧॥

ટીકા—‘૩૬ લોકે જ ગરદિયં ઠાળં આવસંતિ’ ૩૬ લોકે યે ગર્હિતમથુમં સ્થાનમાચરણમાવસન્તિ-આચરન્તિ ‘જે યાવિ’ યે ચાપિ ‘ચરણોવવેયા’ ચરણોપ-પેતાઃ-સદાચારે રતાઃ-તયો યૈઃ ‘મર્દૈર્’ રામં ઉદાહૃતં’ સ્વકીયમત્યા સમં-તુલ્ય-મુદાહૃતમ્ । આર્દ્રકો મુનિઃ કથયતિ-૩૬લોકે યો નિન્દનીયાચારમાચરતિ-ઉન દોનોં’ કો ‘મર્દૈર્-મત્યા’ જો અપની કલ્પના મતિ સે ‘સમ ઉદાહૃત’-સમં ઉદાહૃતં’ સમાન કહતા હૈ ‘તંતુ-તત્તુ’ વહ ‘અહાઉસો-અથાયુષ્મન્’ ‘વિપ્પરિયાસમેવ-વિપર્યાસમેવ’ ઉત્તમકી ચિયરીત બુદ્ધિકા હી ફલ હૈ ॥૫૧॥

અન્વયાર્થ—હસ લોક મેં જો પુરુષ ગર્હિત સ્થાન મેં વસતે હૈ અર્થાત્ અવિવેકી જનોં દ્વારા આચરિત સ્થાન કા આશ્રય લેતે હૈં યા અશુભ આચરણ કરતે હૈં ઓર જો સદાચાર મેં રત હૈં ઉન દોનોં કો જો અપની કલ્પના મતિ સે સમાન કહતા હૈ, વહ હે આયુષ્મન્ ! ઉત્તમકી વિપરીત બુદ્ધિ કા હી ફલ હૈ ॥૫૧॥

ટીકાર્થ—હસ સંસાર મેં જો લોગ અશુભ આચરણ કરને વાલે હૈ ઓર જો શુભ આચરણ મેં પ્રવૃત્તિ હૈં, ઉત્તમકો અપની બુદ્ધિ સે સમાન કહના વિપરીત મતિ કા ફલ હૈ । આર્દ્રક મુનિ કહતે હૈ—હસ જગત્ મેં જો અજ્ઞાની પુરુષ નિન્દનીય આચરણ કરતે હૈં ઓર જો ઉત્તમ આચરણ કરતે

પોતાની કલ્પના બુદ્ધિથી ‘સમં ઉદાહૃત’-સમં ઉદાહૃતં’ સરખા કહે છે. ‘તંતુ-તત્તુ’ તે તે ‘અહાઉસો-અથાયુષ્મન્’ હે આયુષ્મન્ ‘વિપ્પરિયાસમેવ-વિપર્યાસમેવ’ તેની વિપરીત બુદ્ધિનું કલ છે. ॥૫૧॥

અન્વયાર્થ—આ લોકમાં જે પુરુષ નિન્દિત સ્થાનમાં વસે છે, અર્થાત્ અવિવેકી જનો દ્વારા આચરિત સ્થાનનો આશ્રય લે છે અથવા અશુભ આચરણ કરે છે. અને સદાચારમાં રત રહે છે. આ બંનેને જે પોતાની કલ્પના મતિથી સરખા કહે છે તે તે હે આયુષ્મન્ તેની વિપરીત બુદ્ધિનું જ ફળ છે. ૫૧।

ટીકાર્થ—આ સંસારમાં જે લોકો અશુભ આચરણ કરવાવાળા છે. અને જે અશુભ આચરણમાં પ્રવૃત્તિ વાળા છે. તેઓને પોતાની બુદ્ધિથી સમાન કહેવા તે વિપરીત બુદ્ધિનું જ ફળ છે, આર્દ્રકમુની કહે છે—આ જગતમાં જે અજ્ઞાની પુરુષ નિન્દનીય આચરણ કરે છે. અને જે ઉત્તમ પુરુષ ધર્મશુભ

૬૭૬

સુત્રકૃતાશ્વમે

યશ્રોતમમાચાર' પાઠયતિ દ્વયોરેતયો રનુષ્ટીયમાનયોરનુષ્ઠાનયોઃ સમત્વં સ્વેચ્છ-
યાઽપર્વજો જનો વ્રજીતિ । 'તં તુ' તસ્ય સમત્વકથનં તુ 'અહાઉમો ! વિષ્પરિયાસ
મેવ' અથાઽયુષ્મન્ ! વિષર્યાસઃ-મત્તોન્મત્તપ્રલાપવદ્ મવતીતિ ॥૫૧॥

મૂલ્ય-સંવચ્છરેણાવિ ય ઇગમેગં, બાળેણ મારેઝ મહાગયં તુ ।

સેસાળ જીવાળ દયટ્ટયાણ,

વાસં વયં વિત્તિં વકપ્પયામો ॥૫૨॥

છાયા—સંવત્સરેણાપિ વૈકૈકં, બાળેન મારયિત્વા મહાગજં તુ ।

શેષાળાં જીવાળાં દયાર્થાય વર્ષં વયં વૃત્તિં વકલ્પયામઃ ॥૫૨॥

હૈ, उन दोनों को या उनके द्वारा किये जाने वाले आचरण को असर्वज्ञ
जन स्वेच्छा से समान कहता है । हे आयुष्मन् ! सांख्यादि का कथन
उन्मत्तप्रलाप के समान है ॥५१॥

‘સંવચ્છરેણાવિ’ इत्यादि ।

શબ્દાર્થ—‘વયં-વયમ્’ હમ, હસ્તિતાપસે ‘સેસાળં જીવાળં દયટ્ટ-
યાણ-શેષાળાં જીવાળાં દયાર્થાય’ શેષ જીવોં કી દયાપાલનેકે લિપ
‘સંવચ્છરેણ વિ ય-સંવત્સરેણાપિ ચ’ એક વર્ષ મેં ‘ઇગમેગં મહાગયં-
એકૈકં મહાગજમ્’ એક સ્થૂલકાય, હાથી કો ‘બાળેણ-બાળેન’ બાળસે
‘મારેઝ-મારયિત્વા’ મારકર ‘વાસં-વયં’ વિત્તિ-વર્ષમયં વૃત્તિમ્’
એકવર્ષ તક ડસીસે જીવન નિર્વાહ ‘કપ્પયામો-કલ્પયામઃ’ કરતે હૈ ॥૫૨॥

આચરણ કરે છે. તે જન્મેને અથવા તેઓના દ્વારા કરવામાં આવનારા આચરણને
અસર્વજ્ઞ જન સ્વેચ્છાથી સમાન કહે છે. હે આયુષ્મન્ સાંખ્ય વિગેરેનું કથન
ઉન્મત્ત-ગાંડાના પ્રલાપના સરખું છે. ॥ગા.૦૫૧॥

‘સંવચ્છરેણાવિ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘વયં-વયમ્’ અમે હસ્તિતાપસે ‘સેસાળં જીવાળં દયટ્ટયાણ-
શેષાળાં જીવાળાં દયાર્થાય’ બીજા જીવો પર દયા પાળવા માટે. ‘સંવચ્છરેણાવિ-
ય-સંવત્સરેણાપિ ચ’ એક વર્ષમાં ‘ઇગમેગં મહાગયં-એકૈકં મહાગજં’ એક મહા-
કાય હાથીને ‘બાળેણ-બાળેન’ બાળથી ‘મારેઝ-મારયિત્વા’ મારીને ‘વાસં વયં
વિત્તિ-વર્ષમયં વૃત્તિ’ એક વર્ષ પર્યંત તેનાથી જ જીવન નિર્વાહ ‘કપ્પયામો-
કલ્પયામઃ’ કરીએ છીએ ॥ગા.૦૫૨॥

અન્યથાર્થ—અમે હસ્તિતાપસે શેષ જીવોની દયા માટે એક વર્ષમાં એક
સ્થૂલકાય હાથીને બાળથી મારીને એક વર્ષ પર્યંત તેનાથી જ જીવન નિર્વાહ
કરીએ છીએ. ॥૫૨॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. सु. अ. ६ आर्द्रकमुनेर्गौतालकस्य संवाद्नि० ६७७

अन्वयार्थः—(वयं) वयं हस्तितापसाः (सेषाण जीवानां दबट्टयाए) शेषाणां जीवानां दयार्थाय-दयां कर्तुम् (संवच्छरेणात्रि य) संतत्सरेणापि च वर्षमात्रेण (बाणेण) बाणेन (एगमेगं महागयं मारेउ) एकमेकं महागजं मारयित्वा-व्यापाय (वयं वासं वित्ति) वर्ष-वर्षपर्यन्तं वृत्तिमाजीविकाम् (पक्कपयामो) प्रकल्पयामः-कुर्म इति ॥५२॥

टीका—एकं दण्डिनं वृद्धस्याऽऽर्द्रको मुनिर्महावीरस्वामिनम् अनुगन्तुं यदाऽबलत् तदा-हस्तितापसनामानो बहवः समेत्योक्तवन्तः । हे आर्द्रक ! वयं शेष-जीवानां रक्षणार्थं भक्षणार्थम् एकमेव महान्तमुन्ततं गजं मारयित्वा वर्षमेकं जीवनयात्रां परिकल्पयामः । एकस्य इनने बहवो रक्षिता भवन्तीति-अल्पीषान् मे दोषः । अन्येषां तु पुनः अनेकजीववधननितं पापबहुल्यं भवतीति मन्मतमेव त्वयाऽप्युपासनीयम् अलमलं तत्र गमनेनेति, अर्थं दर्शयति 'वयं सेषाण जीवानां

अन्वयार्थ—हम हस्तितापस शेष जीवों की दया पालने के लिए एक वर्ष में एक स्थूलकाय हाथी को बाण से मार कर एक वर्ष तक उसी से जीवननिर्वाह करते हैं ॥५२॥

टीका—एकदण्डी को पराजित करके आर्द्रककुमार मुनि महावीर स्वामी के समीप जाने लगे तो बहुत से हस्तितापस आकर कहने लगे—हे आर्द्रक ! यदि हम शेष जीवों की रक्षा करने के लिए सिर्फ एक बड़ा और ऊँचा हाथी मारते हैं और उसी से एक वर्ष तक अपना उदरनिर्वाह करते हैं एक जीव का घात करने से बहुत से जीवों की रक्षा हो जाती है । अतः हम सब से कम हिंसा के भागी हैं । दूसरे लोग अपने स्वार्थ के लिए अनेक जीवों का वध करते हैं उन्हें बहुत पाप लगता है । अतएव तुम भी हमारा मत का स्वीकार करलो । महावीर के पास जाने से क्या लाभ ?

टीका—એકહંડીનો પરાજય કરીને આર્દ્રકકુમાર મુનિ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે જવા લાગ્યા તો ઘણા હસ્તિતાપસો આવીને તેઓને કહેવા લાગ્યા કે—હે આર્દ્રક ! અમે બાકિના જીવોની રક્ષા કરવા માટે કેવળ એક મહાકાય હાથીને જ મારીએ છીએ. અને તેનાથી એક વર્ષ સુધી પોતાની આજીવિકા ચલાવીએ છીએ. એક જીવની હિંસા કરવાથી ઘણા જીવોની રક્ષા થઈ બચ છે. તેથી અમે સૌથી ઓછી હિંસા કરવાવાળા છીએ. બીજા લોકો પોતાના સ્વાર્થ માટે અનેક જીવોનો વધ કરે છે તેઓને ઘણું મોટું પાપ લાગે છે. તેથી જ તમે પણ અમારો મત સ્વીકારી લો. મહાવીરસ્વામી પાસે જવાથી શું વિશેષ લાભ થવાનો છે ?

६७८

संवत्सरेणापि

दयद्वयाए' हस्तितापसाः कथयन्ति यद्वयं शेषाणां जीवसङ्क्रान्तं दयार्थाय 'संवत्सरेणापि य बाणेण एगमेगं महागयं तु मारेउ' संवत्सरेणापि बाणेन-एकैकं महागयं तु मारयित्वा 'वासं' वर्षं यावत् 'व्रित्ति' वृत्ति-जीवनयात्रासम्पादयित्वा जीविकाम् । यदि- 'एकपयामो' प्रकल्पयामः, अन्यजीवरक्षणार्थमेकमेव हस्तिनं यदि व्यापाय तन्मांसमज्जाऽसृग्निर्बर्षमेकं हि यावज्जीवामः, न दोषमाजी भवतां मत्तेऽपीति ध्वनिः ॥५२॥

मूल-संवत्सरेणापि य एगमेगं, पाणं हणंता अणियत्तदोसा।

सेसाण जीवाण वहे ण लग्गा,

सियां य थोभं गिहिणोऽपि तम्हा ॥५३॥

छाया-संवत्सरेणापि चैकैकं प्राणं घन्तोऽनित्तदोषाः ।

शेषाणां जीवानां वधे न लग्गाः स्युश्च स्तीकं गृहिणीऽपि तस्मात् ॥५३॥

इस घाल को दिखलाने के लिए सूत्रकार कहते हैं-हम शेष जीवों की रक्षा करने के लिए एक वर्ष में सिर्फ एक स्थूलकाय हाथी को बाण से मार कर वर्ष पर्यन्त उससे अपना निर्वाह करते हैं। तात्पर्य हम कथन का यह है कि अन्य जीवों की रक्षा के लिए ही, सिर्फ एक ही हाथी को मारकर यदि उसके मांस, मज्जा रुधिर आदि से वर्ष पर्यन्त जीवनयापन करते हैं तो आपके मत के अनुसार भी हम दोष के पात्र नहीं हो सकते ॥५२॥

'संवत्सरेणापि' इत्यादि ।

शब्दार्थ- 'संवत्सरेणापि य संवत्सरेणापि च' -एकवर्ष में 'एगमेगं पाणं हणंता-एकैकं प्राणं घन्तः' एक ही प्राणी की हिंसा करने वाले

आ बात अतावतां सूत्रकार कहे छे के-अमे आझीना एवोनु' रक्षण करवा माटे ओक वर्षमां केवण ओक महाकाय हाथीने आबुधी भारीने ओक वर्ष सुधी तेनाथी पोतानो निर्वाह करीअे छीअे.

कहेवानु' तात्पर्य अे छे के-भील एवोनी रक्षा करवा माटे अ केवण ओकव हाथीने भारीने अे तेना मांस, मज्जा, रूखी, बिगेरेशी आप्पा वर्ष सुधी एवन्-निर्वाह करीअे छीअे, तो तमारा मत प्रमाणे पणु आ दोषपात्र कहेवाय नई ॥५२॥

'संवत्सरेणापि' इत्यादि

शब्दार्थ- 'संवत्सरेणापि य-संवत्सरेणापि च' ओक वर्षमां 'एगमेगं पाणं हणंता-एकैकं प्राणं घन्तः' ओक प्राणिनी हिंसा करवावाला पणु 'अणियत्तदोसा

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદ્નિ૦ ૬૭૯

અન્વયાર્થ:—(સંવચ્છરેણાવિ ય) સંવત્સરેણાપિ—એકસ્મિન્ વર્ષેઽપિ (પ્રગમેર્ષી પાળં દળંતા) એકૈકમપિ પદ્મપિ યં વચ્ચનમાણં પ્રાણિનં દનન્તો વ્યાપાદયન્તઃ (અણિયત્તદોષા) અનિવૃત્તદોષા એવ તે સ્યુઃ (સેસાણં જીવાણં વહે ન લગ્ના) શેપાણં જીવાણં વધે—વ્યાપાદને ન લગ્નાઃ (ગિહિણોવિ) ગૃહિણઃ—ગૃહસ્થા અપિ (તદ્ગદા) સર્સમાત્ (યોર્મે સિયા ય) સ્તોકમ્ અલ્પં યયા મવેત્ તથા સ્યુઃ—મવેયુરિતિ ॥૫૨॥

ટીકા—પુનિરાર્દ્રકો હસ્તિતાપસાન્ પ્રત્યાહ—એકસ્મિન્નપિ દાયને યઃ કથિત્ત્વ એકમપિ યં કચ્ચન પ્રાણિનં દિનસ્તિ સોઽપિ મન્યે દોષમાક્ સ્વાત્, કિંમ્પુનઃ પચ્ચેન્દ્રિયં મહાકાયં ગજં યો દિનસ્તીતિ। પત્તેશમર્થ મહાશયતિ—‘સંવચ્છરેણાવિ ય’

પુરુષ ધી ‘અણિયંતદોષા—અનિવૃત્તદોષાઃ’ ‘નિર્દોષ—નિષ્પાપ નહીં કહે જા સકતે’ એસા હો તો જિન જીવોં કી ગૃહસ્થ હિંસા કરતે હૈં, ‘उनके सिवाय ‘सेसाणं जीवाणं वहे न लग्ना—શેપાણં જીવાણં વધે ન લગ્નાઃ’ શેષ જીવોં’ કી હિંસા ન કરને કે કારણ ‘गिहिणो वि—गृहि-णोऽपि’ ગૃહસ્થ ધી ‘योर्मे सिया—स्तोकं स्युः’ નિર્દોષ કહલને લગેંગે ॥૫૩॥

અન્વયાર્થ—એક વર્ષ મેં એક પ્રાણી કી હિંસા કરને વોલે પુરુષ ધી નિર્દોષ—નિષ્પાપ નહીં કહે જા સકતે એસા હો તો ‘जिन जीवों की गृहस्थ हिंसा करते हैं’, उनके सिवाय’ શેષ જીવોં કી હિંસા ન કરને કે કારણ ગૃહસ્થ ધી નિર્દોષ કહલને લગેંગે ॥૫૩॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ હસ્તિતાપસ પો ઉત્તર દેતે હૈં—એક વર્ષ મેં જો કિસી એક પ્રાણી કી હિંસા કરતા હૈ, વહ ધી પાપ કા માગી હોતા હૈ। फिर पंचेन्द्रिय और स्थूलकाय हाथी को मारने की बात ही क्याहै?

—અનિવૃત્તદોષા’ નિર્દોષ—નિષ્પાપ કહી શકાય નહીં. એમ કહેતો (ગૃહસ્થો જે જીવેની હિંસા કરે છે) ‘सेसाणं जीवाणं वहे न लग्ना—શેપાણં જીવાણં વધે ન લગ્ના’ તેના શિવાય બાકીના જીવેની હિંસા ન કરવાથી ‘गिहिणो वि—गृहिणोऽपि’ ગૃહસ્થ પણ ‘योर्मे सिया—स्तोकं स्युः’ નિર્દોષ કહેવડાવશે. અર્થાત્ તેઓ પણ નિર્દોષ જ કહેવાશે. ॥૫૩॥

અન્વયાર્થ—એક વર્ષમાં એક પ્રાણીની હિંસા કરવાવાળા પુરુષ પણ નિર્દોષ—નિષ્પાપ કહી શકાય નહીં જે તેને નિષ્પાપ માનવામાં આવે તો (જે જીવેની ગૃહસ્થો હિંસા કરે છે, તેના શિવાય) શેષ જીવેની હિંસા ન કરવાના કારણે ગૃહસ્થો પણ નિર્દોષ કહેવડાવશે. ॥૫૩॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ હસ્તિતાપસોને ઉત્તર આપતાં કહે છે કે—એક વર્ષમાં જે કોઈ એક પ્રાણીની હિંસા કરે છે, તો તે પણ પાપના ભાગી જ કહેવડાવે છે. તો પછી પંચેન્દ્રિય અને સ્થૂલકાય હાથીને મારવાની તો વાત જ

સંવત્સરેણાઽપિ ચ યે 'પ્રગમેગં પાણં હૃંતા' એકૈકં પ્રાણં-પ્રાણિનં નિદ્ધન્તઃ
'અણિયત્તદોસા' અનિવૃત્તદોષા એવ, એકસ્મિન્ વર્ષે યથા એકં પ્રાણિનં પાતયતિ-
સોઽપિ દોષાન્ન મમુચ્યતે । યદ્યેવં તદા- 'સેસાણ જીવાણ વહે ન લગ્મા' શેષાણાં
જીવાનાં વષે મારણે ન સંભન્તા યે તે એવ શેષજીવમારણવ્યાપારાન્નિવૃત્તા જ્ઞાયેરન્
'ગિહિણો વિ' ગૃહિણો ગૃહસ્થા અપિ 'તસ્દ્દા' તસ્માત્ 'ધોમં' સ્તોકં યયાસ્વાત્
તથા 'સિયા ય' સ્યુશ્ચ । શેષપ્રાણિવધવ્યાપારાન્નિવૃત્તાઃ ગૃહસ્થા અપિ દૂષણરહિતાઃ
કથં ન સ્પુરિતિ । અતઃ એકજીવવધેઽપિ દોષો મવન્ મવત્સક્તં દુષ્યત્યેવેતિ માતઃ ॥૫૩॥
મૂલ્ય-સંવચ્છરેણાવિ ય પ્રગમેગં, પાણં હૃંતા સમણવ્વણસુ ।

આયાહિષ 'સે પુરિસે અંગજ્ઞે,

જે તારિસે કેવલિણો મેવંતિ ॥૫૪॥

છાયા-સંવત્સરેણાપિ એકૈકં પ્રાણં ધનન્ શ્રમણવ્રતેષુ ।

આસ્વાતઃ સ પુરુષોઽનાય્યો ન તાદૃશઃ કેવલિનો મવન્તિ ॥૫૪॥

इस अर्थ को सूत्रकार प्रदर्शित करते हैं—

वर्ष भर में जो एक प्राणी की हिंसा करते हैं, वे भी पाप से मुक्त नहीं हो सकते । यदि उन्हें निष्पाप कहा जाय तो शेष प्राणियों की हिंसा न करने चाहे गृहस्थ भी निष्पाप क्यों न कहे जाएं ? तात्पर्य यह है कि गृहस्थ भी जितने जीवों की हिंसा करते हैं, उनके अनिरिक्त शेष जीवों की हिंसा नहीं करते । अतएव उन्हें भी निर्दोष कहना चाहिए । अतएव एक जीव की हिंसा करने से भी पाप होता है और वह कथन आपके पक्ष को दृष्टित करता है ॥५३॥

કેમ કહી શકાય ? આ વાત સૂત્રકાર ગાથા દ્વારા પ્રગટ કરે છે.

એક વર્ષમાં જેઓ એક જ પ્રાણીની હિંસા કરે છે, તેઓ પણ પાપથી છૂટી શકતા નથી. જો તેઓને નિષ્પાપ કહેવામાં આવે તો બાકીના પ્રાણી-યોની હિંસા ન કરવાવાળા ગૃહસ્થોને પણ નિષ્પાપ કેમ ન કહેવા ?

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ગૃહસ્થ પણ બેટલા જીવોની હિંસા કરે છે, તે શિવાયના બીજા જીવોની હિંસા કરતા નથી. તેથી તેમને પણ નિર્દોષ જ કહેવા જોઈએ. તેથી જ એક જીવની હિંસા કરવાથી પણ પાપ થાય જ છે. અને તે કથન તમારા પક્ષને દૃષ્ટિત બનાવે છે. ॥૫૩॥

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૬૮૧

અન્વયાર્થ:—(સમળઘ્વણસુ) ધ્રમળઘ્વણેષુ—યતિવ્રતેષુ વિધમાનઃ સંયતઃ (સંવચ્છરેણાવિ ય) સંવત્સરેણાપિ ચ (અગમેર્ગ) એકૈકમ્ (પાણં) પાણં જીવધ્વ (હળંતા) ઘનન—મારયન્ (સે પુરિસે) સ પુરુષઃ (અળજ્જે આયાહિણ) અનાર્યઃ આલ્યાતઃ—કથિતઃ (તારિસે) તાદૃશાઃ પુરુશાઃ (કેવલિણો ન ભવંતિ) કેવલિનઃ—કેવલજ્ઞાનવન્તો ન ભવન્તિ કથમપીતિ ॥૫૪॥

ટીકા—પુનરાર્દ્રકો મુનિઃ પૂર્વોક્તવાદિનં પ્રાહ—‘સમળઘ્વણસુ’ ધ્રમળઘ્વણેષુ—યઃ પુરુષઃ ધ્રમળાનાં—સાધુનાં વ્રતેષુ વિધમાનોઽપિ, ‘સંવચ્છરેણાવિ ય’ સંવત્સરે-

‘સંવચ્છરેણાવિ’ હત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘સમળઘ્વણસુ-ધ્રમળઘ્વણેષુ’ જો પુરુષ ધ્રમળો કે વ્રતો મેં રહકર ‘સંવચ્છરેણાવિ-સંવત્સરેણાપિ’ એકવર્ષ મેં ‘અગમેર્ગ-એકૈકમપિ’ એક એક પ્રાણી ‘પાણં-પ્રાણં’ પ્રાણી કા ‘હળંતા-ઘનન’ ઘાત કરતે હૈં ‘સે પુરિસે-સ પુરુષઃ’ એવે પુરુષ ‘અળજ્જે આયાહિણ-અનાર્યઃ આલ્યાતઃ’ અનાર્ય હૈં, એસા કહા ગયા હૈં ‘તારિસે-તાદૃશાઃ’ ‘એસે પુરુષ ‘કેવલિણો ન ભવંતિ-કેવલિનઃ ન ભવન્તિ’ કેવલજ્ઞાન નહીં પા સકતે હૈં ॥૫૪॥

અન્વયાર્થ—જો પુરુષ ધ્રમળ કે વ્રતો મેં રહકર એક વર્ષ મેં એક એક પ્રાણી કા ઘાત કરતે હૈં, એ અનાર્ય હૈં । એસે પુરુષ કેવલજ્ઞાન નહીં પા સકતે ॥૫૪॥

ટીકાર્થ—આર્દ્રક મુનિ પુનઃ હસ્તિતાપસ સે કહતે હૈં—જો પુરુષ ધ્રમળ કે વ્રતો સે સ્થિત હોતે હુણે પ્રાણી એક વર્ષ મેં એક એક પ્રાણી

‘સંવચ્છરેણાવિ’ હત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘સમળઘ્વણસુ-ધ્રમળઘ્વણેષુ’ જે પુરુષ ધ્રમળોના વ્રતોમાં રહીને ‘સંવચ્છરેણાવિ-સંવત્સરેણાપિ’ એક વર્ષમાં ‘અગમેર્ગ-એકૈકં’ એક એક પ્રાણી ‘પાણં-પ્રાણં’ પ્રાણીને ‘હળંતા-ઘનન’ વધ કરે છે. ‘સે પુરિસે-સઃ પુરુષઃ’ તે પુરુષ ‘અળજ્જે આયાહિણ-અનાર્યઃ આલ્યાતઃ’ અનાર્ય છે તેમ કહેવામાં આવેલ છે. ‘તારિસે-તાદૃશાઃ’ એવા પુરુષ ‘કેવલિણો ન ભવંતિ-કેવલિનઃ ન ભવન્તિ’ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. ॥૫૪॥

અન્વયાર્થ—જે પુરુષ ધ્રમળ વ્રતોમાં રહીને એક વર્ષમાં એક પ્રાણીને વધ કરે છે તેઓ અનાર્ય જ છે. એવા પુરુષ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. ॥૫૪॥

ટીકાર્થ—ફરીથી હસ્તિતાપસેને આર્દ્રક મુની કહે છે કે—જે પુરુષ ધ્રમળના વ્રતમાં સ્થિત રહીને પ્રાણી એક વર્ષમાં એક એક પ્રાણીની હિંસા

નાપિ ચ 'અમમેય' એકૈકમપિ 'પાણં' પ્રાણં-પ્રાણિનમ્ 'હર્ણતા' ધનન્-મારયન્
 તિષ્ઠતિ 'સે પુરિસે' સઃ પુરુષઃ 'અણજ્જે આદિપ્' અનાર્ય આરુપાતઃ-કથિતઃ-
 એકમપિ પ્રાણિનં વર્ષં યાદક્ જીવિકાર્થં યો મારયતિ સોડનાર્ય આરુપાયતે
 'તારિસે કેવલિણો ણ ભવંતિ' તાદૃશઃ કેવલિનો ન મવન્તિ એતાદૃશપુરુષાણમ્
 કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિર્ન મવતિ । સાધુવતે સર્વં સદમાનાનાં મધ્યતો ય એકમપિ પ્રાણિનં
 હન્તિ સ કેવલજ્ઞાનાડનધિકારીતિ દૂરે તાવત્, પ્રત્યુતાડનાર્યમાક્ સ્યાદિતિ ॥૫૪॥
 સૂત્ર્ય-બુદ્ધસ્સ આણાપ્પ હમં સમાર્હિ,

અસ્મિં સુઠિચ્ચા તિવિહેણ તાઈ ।

તરિડં સમુદં વ મહાભવોષં,

આયાણવં ધમ્મમુદાહરેજ્જા ॥૫૫॥તિવેમિ॥

છાયા—બુદ્ધશ્યામ્ણયેમં સમાધિમસ્મિન્ સુસ્થાય ત્રિવિધેન ત્રાયી ।

તરિતું સમુદમિવ મહાભવૌષમાદાનવાન્ ધર્મમુદાહરેન્ ઇતિ ત્રયીમિ ॥૫૫॥

કા હનન કરતે હૈં, વે અનાર્ય કહે गए હૈં । એસે પુરુષ કેવલજ્ઞાન
 પ્રાપ્ત નહીં કર સકતે । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ સાધુવત અંગીકાર કરને પર
 સમસ્ત પ્રાણિયોં કી પૂર્ણરૂપ સે હિંસા કા ત્યાગ કિયા જાતા હૈ । એસી
 સ્થિતિ મેં જો એક બી પ્રાણી કા વધ કરતા હૈ, વહ કેવલજ્ઞાન તો કયા
 પ્રાપ્ત કર સકેગા, આર્ય બી નહીં હૈ, અનાર્ય હૈ ॥૫૪॥

‘બુદ્ધસ્મ આણાપ્પ’ ઇત્યાદિ ।

શબ્દાર્થ—‘બુદ્ધસ્મ-બુદ્ધસ્ય’ પરિજ્ઞાન્તત્ત્વ અગવાન્ મહાવીર કી
 ‘આણાપ્પ-આજ્ઞા’ આજ્ઞામેં ‘હમં સમાર્હિ-હમં સમાધિ’ હમ સમાધિકો
 પ્રાપ્ત કરકે જો ‘અસ્મિન્-અસ્મિન્’ હમ સમાધિ મેં ‘સુઠિચ્ચા-સુસ્થિત્વા’

કરે છે, તેઓ અનાર્ય કહેવાય છે. એવો પુરુષ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—સાધુવત સ્વીકારીને સધળા પ્રાણિયોની
 હિંસાનો પૂર્ણ રીતે ત્યાગ કરવામાં આવે છે. આ સ્થિતિમાં જે એક પણ
 પ્રાણિનો વધ કરે છે, તે કેવલજ્ઞાન તો શું પ્રાપ્ત કરી શકે ! તે આર્યજ
 નથી પણ અનાર્ય જ છે. ॥૫૪॥

‘બુદ્ધસ્મ આણાપ્પ’ ઇત્યાદિ

શબ્દાર્થ—‘બુદ્ધસ્મ-બુદ્ધસ્ય’ જેણે તત્ત્વને સારી રીતે જાણેલ છે, એવા
 અગવાન્ મહાવીરની ‘આણાપ્પ-આજ્ઞા’ આજ્ઞાથી ‘હમં સમાર્હિ-હમં સમાધિમ્’
 આ સમાધિને પ્રાપ્ત કરીને જે ‘અસ્મિન્-અસ્મિન્’ આ સમાધિમાં ‘સુઠિચ્ચા-

સમ્યાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશાલકસ્ય સંવાદનિ૦ ૬૮૩

અન્વયાર્થ:--(બુદ્ધસ્ય) બુદ્ધસ્ય-જ્ઞાતતત્ત્વસ્ય (આણાણ) આજ્ઞયા (ઇમં સમાર્હિ) ઇમં સમાધિમ્-સદ્ધર્મપાશ્વિલક્ષણમ્ (અસ્મિન્) અસ્મિન્ સમાધૌ (સુઠિઘ્વા) સુસ્થાપ-સુપ્તુ સ્થિત્વા મનોવાક્કાયૈઃ તથા (તિવિદ્દેણ તાર્હ) ત્રિવિદ્ધેન કરણેન કરણકાર-ણાનુમોદનાત્મકૈઃ ત્રિભિઃ કરણૈશ્ચ ત્રાપી-પટ્ટજીવનિકાયરક્ષકો ભવતિ (મહામવોયં) મહામવૌષમ્-દુસ્તરસંસારસમુદ્રમ્ (સમુદં વ) સમુદમિવ (તરિઝં) તરિતુમ્ (આયાણવં) આદાનવાન-જ્ઞાનાદિમાન્ મુનિઃ (ધમ્મં) ધર્મે સમ્પક્કશ્રુતચારિત્રરૂપમ્ (ઉદાહરેજ્જા) ઉદાહરેત્-તાદૃશધર્મમુપદિશેદિતિ ॥૫૫॥

ટીકા—‘બુદ્ધસ્ય’ બુદ્ધસ્ય-કેવલજ્ઞાનાત્મકવૌષિ પ્રાપ્તવતો મહાવીરસ્ય, ‘આણાણ’ આજ્ઞયા ‘ઇમં સમાર્હિ’ ઇમં સમાધિમ્-અર્હિસાત્ત્વલિંગ જ્ઞાનદર્શચારિત્રા-મન વચન, एवं કાયા સે સ્થિત હોતા હૈ, वह ‘તિવિદ્દેણ તાર્હ-ત્રિવિદ્ધેન ત્રાપી’ ત્રીનો કરણોં સે ડોપ પટ્ટ જીવનિકાય કી રક્ષા કરતા હૈ ‘આયાણવં-આદાનવાન’ સમ્યક્જ્ઞાન આદિ સે સમ્પન્નમુનિ ‘મહામવૌષં-મહામવૌષં’ અત્યંત દુસ્તર ‘સમુદં વ-સમુદમિવ’ સમુદ્ર કે સમાન સંસાર કો ‘તરિઝં-તરિતુ’ તિરને કે લિપ ‘ધમ્મં-ધર્મે’ શ્રુતચારિત્ર ધર્મ કા ‘ઉદાહરેજ્જા-ઉદાહરેત્’ ઉપદેશ કરે ॥૫૫॥

અન્વયાર્થ-પરિજ્ઞાતતત્ત્વ અગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી કી આજ્ઞા સે હસ સમાધિ કો પ્રાપ્ત કરકે જો હસ સમાધિ મેં સ્થિત હોતા હૈ વહ મન વચન કાય સે તથા ત્રીનોં કરણોં સે પટ્ટજીવનિકાય કી રક્ષા કરતા હૈ । સમ્યક્જ્ઞાન આદિ સે સમ્પન્ન મુનિ અત્યંત દુસ્તર સમુદ્ર કે સમાન સંસાર કો તિરને કે લિપ શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ કા ઉપદેશ કરે ॥૫૫॥

સુસ્થિત્વા’ તે મન, વચન, અને કાયથી સ્થિત રહે છે, ‘તિવિદ્દેણ તાર્હ-ત્રિવિદ્ધેન ત્રાપી’ ત્રણે કરણોથી આડીના પટ્ટ જીવનિકાયો વાળા જીવોની રક્ષા કરે છે. ‘આયાણવં-આદાનવાન’ સમ્યક્જ્ઞાન, વિગેરેથી યુક્ત મુનિ ‘મહામવૌષં-મહા-મવૌષં’ અત્યંત દુસ્તર ‘સમુદં વ-સમુદમિવ’ સમુદ્ર જેવા આ સંસારને ‘તરિઝં-તરિતુ’ તરવા માટે ‘ધમ્મં-ધર્મે’ શ્રુત ચારિત્ર ધર્મને ‘ઉદાહરેજ્જા-ઉદાહરેત્’ ઉપદેશ કરે. ॥૫૫॥

અન્વયાર્થ--પરિજ્ઞાતતત્ત્વ અગવાન મહાવીર સ્વામીની આજ્ઞાથી આ સમા-ધિને પ્રાપ્ત કરીને જે આ સમાધિમાં સ્થિત હોય છે. તે મન વચન અને કાયથી તથા ત્રણે કરણોથી પટ્ટજીવનિકાયની રક્ષા કરે અને સમ્યક્ જ્ઞાન વિગેરેથી યુક્ત મુનિ અત્યંત દુસ્તર જેવા આ સંસાર સમુદ્રને તરવા માટે શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મને ઉપદેશ કરે ॥૫૫॥

ત્મકમાર્ગમ્ અક્ષીકૃત્ય 'અસ્મિન્ સુસ્થાય-અસ્મિન્ ધર્મે સમ્પગ્વ-
સ્થિતિ કૃત્વા મનોવાકાપૈ મિથ્યાત્વં નિન્દયન્ 'તિવિદ્યેન' શ્રિવિદ્યેન-ક્રણકારણાન્ન-
મોદનાત્મકૈઃ-ક્રણેન યોગેન ચ ત્રિકરણત્રિયોગૈશ્ચ 'તાઈ' ત્રાયો-પદ્મજિવનિકાય-
સ્ત્વકો ભવતિ સ્વાત્માનં પરશ્ચ સંસારાત્ ત્રાતું સમર્થો ભવતિ । મહાવીરપતિપા-
દિતાઽર્હિસાધર્મ' સ્વીકૃત્ય મનોવચનકાર્યૈર્મિથ્યાત્વં નિન્દયન્ સંરક્ષણે સમર્થો
ભવતિ । 'મહાભવોઢં' મહાભવોઢં-દુસ્તીર્ણં સંસારસમુદ્રમ્ 'સમુદ્રં વ' સમુદ્રમિવ 'તરિ-
ત' તરીતુમ્-દુસ્તરસમુદ્રમિવ સંસારસમુદ્રસંતરણાય 'આયાણવં ધર્મમ્' આદાનવાન-
-સમ્યગ્દર્શનાદિમાન્ મુનિઃ ધર્મમ્ અર્હિસાધધાનં હિતં પ્રાણાતિપાતાદિક્ષિમણલક્ષ-
ણમ્ 'ઉદાશરેજ્ઞા' ઉદાશરેત્-ઉપદિશેત્ પતદ્ધર્મવર્ણનં ગ્રહણં ચ વિવેકિમિઃ કર્તવ્યમ્ ।

ટીકાર્થ—કેવલજ્ઞાનરૂપ શોધિકો પ્રાપ્ત ભગવાન્ શ્રી મહાવીર કી
આજ્ઞા સે રૂપ સમાધિ કો અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ઓર
તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગ કો અંગીકાર કરકે ઓર રૂપ સમ્યક્ પ્રકાર સે
સ્થિત્ત્વ હોકર મન વચન કાય સે મિથ્યાત્વ આદિ પાપોં કી નિન્દા
કરતા હુઆ પદ્કાય કે જીવોં કા રક્ષક હોતા હૈ । વહ અપને કો તથા
દૂસરોં કો સંસાર સે ત્રાણ કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ । અર્થાત્ મહાવીર
દ્વારા પ્રતિપાદિત અર્હિસા ધર્મ કો સ્વીકાર કરકે મન વચન કાય સે
મિથ્યાત્વ કી નિન્દા કરતા હુઆ સ્વ પર કે સંરક્ષણ મેં સમર્થ હોતા હૈ ।
વહ દુસ્તર સાગર કે સમાન સંસાર સે તિરને કે લિપ્ત સમ્યગ્દર્શન
આદિ સે યુક્ત્ત્વ હોકર અર્હિસા પ્રદાન તથા હિંસા વિરમણ આદિ લક્ષણ
વાળે મુનિધર્મ કા ઉપદેશ કરે । વિવેકી જનોં કોં રૂપ ધર્મ કા નિરૂપણ
ઓર ગ્રહણ કરના ચાહિપ્ત ।

ટીકાર્થ—કેવળ જ્ઞાન રૂપ શોધિને પ્રાપ્ત કરેલ ભગવાન્ મહાવીરની
આજ્ઞાથી આ સમાધિને અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન સમ્યક્જ્ઞાન સમ્યક્ ચારિત્ર અને
તપ રૂપ મોક્ષમાર્ગનો સ્વીકાર કરીને અને તેમાં સમ્યક્ પ્રકારથી સ્થિત રહીને
મન, વચન અને કાયથી મિથ્યાત્વ વિગેરે પાપોની નિન્દા કરતા થકા પદ્કા-
યના જીવોના રક્ષક થાય છે. તે પોતાનું તથા બીજાનું સંસારથી રક્ષણ કર-
વામાં સમર્થ થાય છે. અર્થાત્ મહાવીર દ્વારા પ્રતિપાદન કરેલ અર્હિસા
ધર્મને સ્વીકારીને મન, વચન અને કાયથી મિથ્યાત્વની નિન્દા કરતા થકા
પોતાના તથા બીજાના સંરક્ષણમાં સમર્થ બને છે. તે દુસ્તર એવા સંસારથી
સમુદ્રને તરવા માટે સમ્યગ્દર્શન વિગેરે લક્ષણવાળા મુનિ ધર્મનો ઉપદેશ કરે.
વિવેકી જનોએ આ ધર્મનું નિરૂપણ અને શ્રદ્ધા કરવું બોધાયે.

સમયાચૈવોચિની ટીકા ત્રિ. શ્લુ. અ. ૬ આર્દ્રકમુનેર્ગોશલકસ્ય સેવાન્નિં ૬૮૫

યઃ પુરુઃ કેવલજ્ઞાનવતો મહાવીરસ્વામિન ગ્રાહ્યાઽમુત્તમં ધર્મં સ્વીકૃત્ય મનોવાકાચૈસ્ત્રિકરણત્રિયોગેશ્ચ ઇમં ધર્મં પાલયતિ, તથા-મનોવચનકાચૈર્મિધ્યાદર્શનસ્ય નિન્દાં કરોતિ સ ધોરસંસારસમુદ્રં તરતિ તારયતિ ચ પરાનુપદિશ્ય ગ્રાહ્યિત્વા । એતસ્યાઽતારપારાવારસ્ય સન્તરણે જ્ઞાનાદય ઇવોપાયભૂતાઃ નાઽન્યે । એતન્મતં ધારયિત્વા-એવ સત્સંજ્ઞાં લભમાનઃ સાધુઃ સાધુર્ભવતિ નાઽન્યઃ । એનાદયઃ પુરુષઃ સમ્યગ્દર્શનપમાવાદેનાઽન્યેનાં મહિમાને દૃષ્ટ્વાઽપિ આર્દ્રતર્દશનાશ વિશ્રદ્ધો ભવતિ । તથા-સમ્યગ્દર્શનપમાવેગ પરાન્ નિરાકૃત્ય તાનપિ એકમતલ્લુપદિશ્ય સત્યં ધર્મં ગ્રાહયતિ । તથા-સમ્યક્ ચારિત્રમમાવૃતઃ સર્વજીવહિતૈષી ભવન્ આસ્ત્રયદ્વાર-

આશય यह है कि जो पुरुष केवलज्ञानी भगवान् श्रीमहावीर स्वामी की आज्ञा से इस उत्तम श्रुतचारित्ररूप धर्म को स्वीकार करके तीन करण औरतीन योग से इस धर्म का पालन करता है तथा मन वचन काय से मिथ्यात्व की निन्दा करता है, वह इस घोर संसार समुद्र से पार हो जाता है, साथ ही दूसरों को सन्मार्गका उपदेशदेकर तथा धर्म में स्थित करके उन्हें भी तार देता है। इस असार संसार सागर से पार उतरने के लिए सम्यग्ज्ञान आदि ही एक मात्र उपाय हैं, अन्य कोई उपाय नहीं है। इस मत को धारण करके समीचीन संज्ञा प्राप्त करना हुआ मुनि ही साधु कहलाता है। ऐसा साधु पुरुष सम्यग्दर्शन के प्रभाव से दूसरों के महिमा देख कर भी आर्द्र दर्शन से जलायमान नहीं होता। वह सम्यक्त्व के प्रभाव से दूसरों का निराकरण करके तथा उन्हें इस मत का उपदेश देकर सत्य धर्म ग्रहण करवाता है। तथा सम्यक्चारित्र-

કહેવાનો અર્થ એ છે કે-જે પુરુષ કેવળ જ્ઞાની ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીની આજ્ઞાથી આ ઉત્તમ શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મને સ્વીકારીને ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી આ ધર્મનું પાલન કરે છે. તથા મન, વચન અને કાયાથી મિથ્યાત્વની નિન્દા કરે છે. તે આ ધોર એવા સંસાર સમુદ્રથી પાર થઈ બચે છે. તેમજ સાથે બીજાઓને સન્માર્ગનો ઉપદેશ આપીને તથા ધર્મમાં સ્થિત કરીને તેઓને પણ તારે છે. આ અસાર સંસાર સાગરથી પાર ઉતરવા માટે સમ્યક્જ્ઞાન વિશેષ જ એક માત્ર ઉપાય છે. બીજો કોઈ પણ ઉપાય નથી. આ મતનો સ્વીકાર કરીને યોગ્ય સંજ્ઞા પ્રાપ્ત કરેલ મુનિ જ સાધુ કહેવાય છે. એવા સાધુ પુરુષ સમ્યગ્દર્શનના પ્રભાવથી બીજાઓનું માહાત્મ્ય દેખીને પણ આર્દ્રત ધર્શનથી ચલાયમાન થતા નથી. તે સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી બીજાઓનું નિરાકરણ કરીને તથા તેઓને આ મતનો ઉપદેશ આપીને સત્ય ધર્મનો સ્વીકાર કરાવે છે.

મવરુણદિ । વિશિષ્ટશિષ્ટતપોભિરનેકજન્મોપાર્જિતં કર્મ ક્ષયયતિ । અતપવૈતા-
દગ્નિશિષ્ટધર્મસ્યૈવ વિવેકિર્મિર્ગ્રહણં કર્તવ્યં તથા ૬-અંબોઽપિ ઉપદેષ્ટવ્યમ્ ।તિ
ભાવઃ । હત્યહં બ્રવીમિ-ઇતિ સુધર્મસ્વામિતો વચનમ્ ॥૫૫॥

॥ ઇતિ શ્રી ત્રિશ્વચિરુપાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક-પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકઢાપાલાપકમવિશુદ્ધગદ્યપદ્યનૈકપ્રત્યનિર્માપક,
વાદિમાનમર્દક-શ્રીશાહચ્છત્રપતિ કોલહાપુરરાજપ્રદત્ત-
‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત — કોલહાપુરરાજગુરુ-
વાલબ્રહ્મચારિ-જૈનાચાર્ય — જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલવ્રતિવિરચિતાયાં શ્રી
“સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર” સમયાર્થબોધિન્યા-
રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં દ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધે
॥ ષષ્ઠમધ્યયનં સમાપ્તમ્ ॥

કે પ્રભાષ સે સમસ્ત પ્રાણિયોં કા હિતૈષી હોતા હુઆ આશ્રવ દ્વારોં કા નિરોધ કર દેતા હૈ । આશ્રવદ્વારોં કે નિરોધ સે નવીન કર્મોં કા વન્ધ રોક દેતા હૈ ઓર પૂર્વપદ્ધ અનેક જન્મોં મેં ઉપાર્જિત કર્મોં કોં નાના પ્રકાર કી તપશ્ચર્યા દ્વારા ક્ષય કરદેતા હૈ । અતએવ એસે વિશિષ્ટ ધર્મ કા અવલમ્બન હી વિવેકી જનોં કો કરના ચાહિયે । ઓર હસી કા દૂસરોં કો ઉપદેશ કરના ચાહિયે ।

इम प्रकार में सुधर्मा स्वामी के वचन कहता हूं ॥५५॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર” કો સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યા કે
દ્વિતીય શ્રુતસ્કન્ધ કા છઠ્ઠા અધ્યયન સમાપ્ત ॥૨-૬॥

તથા સમ્બદ્ધ ચારિત્રના પ્રભાવથી સધળા પ્રાણિયોના હિતેચ્છુ થતા થકા આશ્રવદ્વારોના નિરોધ કરે છે. આશ્રવદ્વારોના નિરોધ કરવાથી નવા કર્મોના બંધ રોકાઈ જાય છે. તથા પૂર્વ બદ્ધ અનેક જન્મોમાં પ્રાપ્ત કરેલા કર્મોને અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા દ્વારા ક્ષય કરી દે છે. તેથી જ એવા વિશેષ પ્રકારના ધર્મને જ વિવેકી પુરૂષોએ ગ્રહણ કરવો જોઈએ અને બીજાઓને પણ આ ધર્મને જ ઉપદેશ આપવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે હું સુધર્મો સ્વામીના વચનો કહું છું ॥૧૫૦ પૃષ્ઠા

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાનું બીજા શ્રુતસ્કન્ધનું છઠ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૨-૬॥

॥ અથ સપ્તમમધ્યયનમારંભ્યતે ॥

ગતં ષષ્ઠ મધ્યયનં સામ્પતં સપ્તમમધ્યયનમારંભ્યતે । ષષ્ઠાધ્યયને વિસ્તરણઃ સાધુનામાચારઃ પ્રદર્શિતઃ પરંતુ શ્રાવકાણામાચારો ન દર્શિત ઇતિ શ્રાવકાણામાચારં દર્શયિતું સપ્તમમધ્યયનમારંભ્યતે । એતસ્ય નાલન્દીયાધ્યયનમિતિ નામ સમ્પદ્યતે । રાજગૃહાદ્ બહિર્નાલન્દા નામકં પાટકં વિદ્યતે તત્ર યદ્ જાતં તદ્ વ્યપદિશ્યતે અતો નાલન્દીયમિતિ અધ્યયનસ્ય વ્યપદેશઃ । ન-અલં યાચકૈભ્યો નિષેધવચનં દદાતીતિ નાલન્દા, અત્ર ન અલં શબ્દો ઉપાવપિ નિષેધાર્થકો, પ્રકૃતાર્થબોધકો એવ મ્ભવતઃ । અતો જ્ઞાયતે તત્ર યાચકાનાં સમસ્તાર્થપ્રાપ્તિર્ભવતીતિ, અનેન સમ્બન્ધેનાડ્યાતસ્યા-

સાતર્થા અધ્યયન કા પ્રારંભ

છઠા અધ્યયન સમાપ્ત હુઆ, અથ સાતર્થા આરંભ કરતે હૈ । છઠે અધ્યયન મેં વિસ્તાર પૂર્વક સાધુ કા આચાર પ્રદર્શિત કિયા ગયા હૈ કિન્તુ શ્રાવકોં કૈ આચાર કા પ્રતિપાદન કરને કૈ લિપ સાતર્થે અધ્યયન કા આરંભ કિયા જાતા હૈ । હસ અધ્યયન કા નામ 'નાલન્દીય' હૈ । રાજગૃહ નગર કૈ બાહર નાલન્દા નામક પાટક (પાડા) ઉપનગર-હૈ । ડસસે સંબંધ રખને ઘાલા વિષય 'નાલન્દીય' કહલાતા હૈ । યહી કારણ હૈ કિ હસ અધ્યયન કા 'નાલન્દીય-અધ્યયન' નામ પડા હૈ । 'નાલન્દા' શબ્દ કૈ તીન અવયવ હૈ-ન+અલમ્+દા યાચકાન્ પ્રતિ ઇતિ નાલન્દા યહાં ન ઓર અલમ્ યહ દો નિષેધ દ્યોતક શબ્દ હૈ જો ઇક વિધિ કો પ્રકટ કરતે હૈ । હસસે પ્રતીતિ હોતી હૈ કિ વહાં યાચકોં કો પદાર્થોં કા લાભ હોતા થા । હમ સમ્બન્ધ સે પ્રાપ્ત હસ અધ્યયન કા યહ આદિ સૂત્ર હૈ-

સાતમા અધ્યયનનો પ્રારંભ-

છઠ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત કરીને હવે આ સાતમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. છઠ્ઠા અધ્યયનમાં વિસ્તારપૂર્વક સાધુનો આચાર બતાવવામાં આવેલ છે, પરંતુ શ્રાવકોનો આચાર કહેલ નથી. તેથી શ્રાવકોના આચારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે આ સાતમા અધ્યયનનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે. આ અધ્યયનનું નામ 'નાલન્દીય' છે. રાજગૃહ નગરની બહાર નાલન્દા નામનું પાટક (પાડા) ઉપનગર છે. તેની સાથે સંબંધ રાખવાવાળો વિષય 'નાલન્દીય' કહેવાય છે. આ કારણથી જ આ અધ્યયનનું નામ 'નાલન્દીય' રાખવામાં આવેલ છે. 'નાલન્દા' શબ્દના ત્રણ અવયવો છે. ન+અલમ્+દા 'ન અલમ્ યાચકાન્ પ્રતિ ઇતિ નાલન્દા' અહીંયાં ન અને અલમ્ આ બન્ને નિષેધ બતાવનારા શબ્દો છે. જે એક વિધિને પ્રગટ કરે છે. તેનાથી નિશ્ચય થાય છે કે-ત્યાં યાચકોને સઘળા પદાર્થોનો લાભ થતો હતો આ સમ્બન્ધથી આવેલ આ

સ્યાડધ્યયનસ્યેદમારિમં સૂત્રમ્—‘તેળં કાલેળં તેળં સમર્ણં’ ઇત્યાદિ ।

સૂત્રમ્—તેળં કાલેળં તેળં સમર્ણં રાયગિહે જામં નયરે હોત્થા, રિદ્ધત્થિમિયસમિદ્ધે વળ્ણઓ જાવ પઢિરૂવે, તસ્સ ણં રાયગિહસ્સ નયરસ્સ વાહિરિયા ઉત્તરપુરત્થિમે દિસીમાગે પ્થ ણં નાલંદા નામં વાહિરિયા હોત્થા, અળેગભવળસ્યસન્નિ-
વિદ્ધા જાવ પઢિરૂવા ॥સૂ૦ ૧॥૬૮॥

છાયા—તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે રાજગૃહં નામ નગરમાસીત્, કદ્વસ્તિ-
મિતસમૃદ્ધં વર્ણકો યાવત્પતિરૂપમ્ । તસ્ય રાજગૃહસ્ય નગરસ્ય વહિઃ ઉત્તરપૌરસ્ત્યે
વિગૃહિમાગે, અપ્ર સ્વલુ નાહ્નદાનામવાહિરકા આસીત્, અનેનકમ્વનન્નતસન્નિવિદ્ધા
યાવત્ પતિરૂપા ॥૧-૬૮॥

ટીકા—‘તેળં કાલેળં’ તસ્મિન્ કાલે—ઉપદેષ્ટુર્મહાવીરસ્ય ય ઉપદેશકાઘસ્ત-
સ્મિન્ કાલે ‘તેળં સમર્ણં’ તસ્મિન્ સમયે—કાઘસ્યૈવ વિભાગવિશેષઃ સમયસ્તસ્મિન્
‘રાયગિહે નામં નયરે હોત્થા’ રાજગૃહં નામ નગરમાસીત્—રાહો નગરં રાજનગરમ્,
ગૃહાણાં રાજેન્ ગૃહં યત્ર તદ્રાજગૃહમ્, તદારૂપં નગરમાસીત્ । અસ્ય કથા પ્રન્યાન્તરા-
વસેયા । નન્નુ—તન્નગરસ્યેદાનીમપિ સત્ત્વાત્ કથમાસીદિતિ ભૂતકાલિકપ્રયોગ
‘તેળં કાલેળં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ઉસ કાલ મેં અર્થાત્ ઉપદેષ્ટા મહાવાન મહાવીર કે ઉપ-
દેશ કે કાલ મેં તથા ઉસ સમય મેં અર્થાત્ ઉસકાલ કે ઉસ વિભાગ
વિશેષ મેં ઉસ અવસર પર, રાજગૃહ નામક નગર થા । જિસ નગર મેં
ગૃહોં કે રાજા કે સમાન અર્થાત્ અતિ ઉત્તમ ગૃહ હોં વહ રાજગૃહ કહ-
લાતા હૈ । પરન્તુ યહાં તો હસ નામકે નગર સે હી અભિપ્રાય હૈ ।

શંકા—રાજગૃહ નગર તો હસ સમય મી વિદ્યમાન હૈ, ફિર
‘હોત્થા—આસીત્—થા’ હસ ભૂતકાલ કા પ્રયોગ ક્યોં કિયા ગયા ?

અધ્યયનતું આ પહેલું સૂત્ર છે. ‘તેળં કાલેળં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—તે કાળે અર્થાત્ ઉપદેશ આપવાવાળા ભગવાન મહાવીરના
ઉપદેશ કાળમાં તથા તે સમયમાં અર્થાત્ તે કાળના તે વિભાગ વિશેષમાં, તે
અવસરે રાજગૃહ નામનું નગર હતું. જે નગરમાં ગૃહોના રાજા જેવા અર્થાત્
અત્યંત શ્રેષ્ઠ ગૃહો હોય. તે રાજગૃહ કહેવાય છે. પરંતુ અહીંયાં તો ‘રાજગૃહ’
નામના નગરની સાથે જ સંબંધ છે.

શંકા—રાજગૃહ નગર તો આ વખતે પણ વિદ્યમાન છે. તો પછી
‘હોત્થા’ ‘આસીત્’ હતું આ પ્રમાણે ભૂતકાળનો પ્રયોગ કેમ કરવામાં આવેલ છે ?

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ધ્વ. અ. ૭ રાજગૃહનગરવર્ણનમ્

૬૮૨

હતિ ચેત્—‘મતિષ્ણપરિણામિનો હિ માવાઃ’ હતિ નિયમાત્ યાદશ્ચિત્તેષ્ણવિશિષ્ટ
તદાનોં તીર્થકરસ્ય વર્તમાનતાયામાસીત્, તાદૃશં સુધર્મસ્વામિન ઉપદેશક્ષણેનાડ-
મવત્ । વિશેષણીભૂતસ્ય લૈલક્ષ્યસ્ય પરિવર્તનાદિશેષસ્ય નગરસ્યાડપિ રૂપલૈક્ષ્ય-
મમવદિતિ ભૂતકાલિકઃ પ્રયોગઃ સૂચકુતઃ સમ્ભાવ્યતે । નગરં કીદૃશં તન્નાહ-
‘રિદ્ધિસ્થિમિયસમિદ્ધે’ ઋદ્ધસ્તિમિતસમૃદ્ધમ્ । તત્ર-ઋદ્ધમ્-વિમવમવનાદિમિદ્ધિ-
દ્વુપપતમ્, સ્તિમિતમ્-સ્વપરચક્રમપરહિતં સ્થિરમિતિ યાત્, સમૃદ્ધમ્-ધનધાન્યઃ
પરિપૂર્ણં વાસીત્ । ‘વળમ્’ વર્ણનઃ ‘જાથ પરિરુપે’ યાત્સ્પતિરૂપમ્-ચમ્પાપુરી-
વદ્ વર્ણનં જ્ઞાતવ્યમ્-ઔપપાતિકસૂત્રે પીયૂર્વર્ણિ ટીકાયામવલોકનીયમ્ । ‘તસ્મ
ળં રાયમિહસ્ત’ બમિતિ વાકયાલક્ષ્યારે તસ્ય રાજગૃહનામ્નો નગરપ્રણેઃ ‘વાહિરિયા’

સમાધાન—સમી પદાર્થ ક્ષણ-ક્ષણ પરિવર્તનશીલ હૈ, હસ નિયમ
કે અનુસાર રાજગૃહ નગર જિસપ્રકાર કી વિશેષનાઓં વાલા ભગવાન્
મહાવીર કી વિગમનતા કે સમય થા, વૈસા સુધર્મા સ્વામી કે હસ
ઉપદેશ કે સમય મેં નહીં રહા । અર્થાત્ મહાવીર સ્વામી કે સમય ઉસકી
જો વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ કી પર્યાયે થી, વહ સુધર્મા સ્વામી કે હસ
કથન કે સમય નહીં રહી । જબ વહ પર્યાયેં નહીં રહી તો ઉસ પર્યાયોં
સે વિશિષ્ટ રાજગૃહ બી નહીં રહા । હસ પ્રકાર હસકે સ્વરૂપ મેં વિરૂપતા
આજાને કે કારણ સૂત્રકાર ને ભૂતકાલીન પ્રયોગ કિયા હૈ, એસા સંભવ
હૈ । વહ રાજગૃહ નગર, ઋદ્ધમ્-મવનોં સે યુક્ત તથા સ્તિમિત-સ્વચક્ર-
પરચક્ર કે મય સે રહિત અર્થાત્ સ્થિર તથા સમૃદ્ધ-અર્થાત્ ધન ધાન્ય
સે પરિપૂર્ણ થા, એવં મનોરમ થા । ઉસકા વર્ણન ઔપપાતિક, સૂત્ર કે
પીયૂર્વર્ણિ ટીકા મેં આપ અમ્પાનગરી કે વર્ણન કે સમાન સમજ

સમાધાન-સધળા પદાર્થો ક્ષણ પરિવર્તન શીલ છે. આ નિયમ પ્રમાણે
રાજગૃહ નગર જે પ્રકારના વિશેષપણવાળું ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીના
અસ્તિત્વના સમયે હતું એ પ્રમાણે સુધર્મા સ્વામીએ આ ઉપદેશ કર્યો તે
સમયે રહ્યું ન હતું. અર્થાત્ મહાવીર સ્વામીના સમયે તેના જે વર્ણ, ગંધ,
રસ, સ્પર્શની પર્યાયો હતો તે સુધર્મા સ્વામીના આ કથનના સમયે રહ્યા
નથી. જ્યારે તે પર્યાયો રહેલ નથી, તો પછી તે પર્યાયોથી વિશેષ પ્રકારનું
રાજગૃહ પણ રહ્યું નથી. આ રીતે આના સ્વરૂપમાં વિરૂપણ આવી જવાથી
સૂત્રકારે ભૂતકાળના પ્રયોગ કરેલ છે, તેમ સંભવે છે. તે રાજગૃહનગર ઋદ્ધમ-
ભવનોથી યુક્ત તથા સ્તિમિત-સ્વચક્ર પરચક્રના ભવથી રહિત અર્થાત્ નિર્ભય
હોવાથી સ્થિર તથા સમૃદ્ધ એટલે કે ધનધાન્યથી પરિપૂર્ણ ધન ધાન્ય વિગેરે
સમૃદ્ધિથી યુક્ત અને મનોહર હતું. તેનું વર્ણન ઔપપતિસૂત્રમાં આવેલ

હિઃ પ્રદેશે 'ઉત્તરપુરસ્થિમે' ઉત્તરપૂર્વસ્યા દિશોરન્તરાલે ईशानकोणे इति यावत्
'दिसीभाए' दिग्विभागे 'एत्थ णं' अत्र खलु एतस्य राजगृहस्य 'बाहिरिया' बाह्य-
भूमौ 'नालंदा नामं' नालन्दानाम्नी 'बाहिरिया' बाहिरिका-पाटकः-लघुग्रामः
होत्या। आसीत्, सा कीदृशी तत्राह-'अणेगभवण' इत्यादि। 'अणेगभवणसयसंति-
हिट्ट। जाव पडिक्का' अनेकभवनशतसन्निविष्टा-अनेकैः-बहुभिः भवनस्रतैः सन्नि-
विष्टा-युक्ता यावत्परितरूपा आसीत्-अभूदिति। यावत्पदेन प्रासादीया दर्शनीया
अभिरूपा इति ग्राह्यम् ॥सू०१-६८॥

મૂલ્ય-તત્થ ણં નાલંદાણ બાહિરિયાણ લેવે નામં ગાહાવર્ઠ
હોત્થા, અદ્દે દિત્તે વિત્તે વિચ્છિણ્ણવિપુલભવણસયણાસણ-
જાણવાહણાદ્દણે વહુધણવહુજાયરૂવરજણ આઓગપઓગ-
સંપઉત્તે વિચ્છિદ્ધિયપઉરમત્તપાણે વહુદાસીદાસગોમાહિસગવેલ-
ગવ્વભૂણ વહુજણસ્સ અપરિભૂણ યા વિ હોત્થા। સે ણં લેવે નામં
ગાહાવર્ઠ સમણોવાસણ યા વિ હોત્થા, અભિગયજીવાજીવે જાવ

છેના ચાહિય, યાવત્ વહુ હતના સુન્દર થા કિ પ્રત્યેક દર્શક કો ઉસકા
નયા-નયા હી રૂપ દ્રષ્ટિગોચર હોતા થા।

‘ણં’ શબ્દ વાક્ય કે અલંકાર કે લિપે હૈ અર્થાત્ વાક્ય કી શોભા
વધાને કે લિપે પ્રયુક્ત કિયા ગયા હૈ। ઉસ રાજગૃહ કે બાહ્ય પ્રદેશ
મેં, ઉત્તર-પૂર્વ દિશા મેં અર્થાત્ ईशान कोण में नालन्दा नामक पाटक
(પાટક) મુહલ્લા યા ઉપનગર થા। ઉત્તમેં સૈદ્ધો ભવન થે યાવત્
વહુ પ્રાસાદીય થા, દર્શનીય થા, અભિરૂપા એવં પ્રતિરૂપથા અર્થાત્
વહુ અતીવ સુન્દર થા ॥૧॥

અપ્પાનગરીના વહુનની જેમ સમજી લેવું. યાવત્ તે એટલું બધું સુંદર
હતું કે-દરેક જોનારાને તેતું જુવું જ સ્વરૂપ જોવામાં આવતું હતું.

‘ણં’ શબ્દ વાક્યના અલંકાર માટે છે. અર્થાત્ વાક્યની શોભા વધારવા
માટે તેનો પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે. તે રાજગૃહના બહારના પ્રદેશમાં-
ઉત્તર-પૂર્વ દિશામાં અર્થાત્ ईशान ખૂણામાં ‘નાલન્દા’ નામનું પાટક (પાટક)
મેં હલ્લી અથવા ઉપનગર હતું. તેમાં સૈદ્ધો ભવને હતા. યાવત્ તે પ્રાસાદીય હતું,
દર્શનીય હતું અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ હતું અર્થાત્ તે અત્યંત સુંદર હતું, ૧૨.૧।

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. छ. अ. ७ लेपगाथापतिवर्णनम्

६९१

विहरइ, निरगंथे पावयणे निरसंकिण निरसंखिण निव्वित्तिगिच्छे
लद्धे गहियट्ठे पुच्छियट्ठे विणिच्छियट्ठे अभिगहियट्ठे अट्ठिमिजा
पेमाणुरागरत्ते, अयमाउसो ! निरगंथे पावयणे अयं अट्ठे अयं
परमट्ठे सेसे अणट्ठे, उस्सियफल्लिहे अप्पावयदुवारे चियत्तंते
उरप्पवेसे चाउदसट्ठमुद्धिदुपुण्णमासिणीसु पडिपुन्नं पोसहं
सम्मं अणुपालेमाणे समणे निरगंथे तहविहेणं एसणिज्जेणं
असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणे बहूहिं सीलव्वयगुण-
विरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे एवं च
णं विहरइ ॥सू० २॥६९॥

छाया—तस्यां खलु नालंदायां बाणायाम् लेपो नाम गाथापतिरासीत् ।
आल्यो दीप्तो वित्तो विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः, बहुधनबहु-
जातरूपरजतः, आयोगमयोगसम्प्रयुक्तः, विसिप्तपचुरभक्तपानो बहुदासीदासगोम-
हिषगवेलकषभूतः बहुजनस्य अपरिभूतश्चाऽप्यासीत् । स खलु लेपो नाम गाथा-
पतिः श्रमणोपासकश्चाऽप्यासीत्, अभिगतजीवाऽजीवो यावद् विहरति । निर्ग्रन्थे
मवचने निःशङ्कितः निष्काङ्क्षितः निर्विचिकित्सः—लब्धार्थः—गृहीतार्थः—पृष्टार्थः—
विनिश्चितार्थः—अभिगृहीतार्थः—अस्थिमज्ज-प्रेमाऽनुरागरक्तः, इदमायुष्मन् ! नैर्ग्रन्थं
मवचनम्, अयमर्थः—अयं परमार्थः शेषोऽनर्थः—उच्छिन्नफलकः अपावृणद्धारः—अस्थ-
क्तान्तःपुरमवेशः चतुर्दशष्टम्युददृष्टा पूर्णिमासु प्रतिपूर्णं पौषधं सम्यगनुपाख्यन्
श्रमणान् निर्ग्रन्थान् तथाविधेन एषणीयेन अशनपानस्वाद्यस्त्राद्येन मतिलाभयन्,
बहुभिः शीलव्रतगुणविरमणपत्याख्यानपौषधोपवासै रारम्भान् मावयन् एवं च
खलु विहरति ॥सू० २—६९॥

टीका—‘तत्थ णं’ तस्यां यस्या वर्णनमनुपदमेव कृतं तस्याम् ‘नालंदाए
वाहिरियाए’ नालंदायां बाणायाम् ‘लेवे नामं गाहावाइं होत्था’ लेपो नामा गाथा-

‘तत्थ णं नालंदाए’ इत्यादि ।

टीकार्थ—उस नालन्दा नामक बाण प्रदेश में लेप नामक गाथा-
पति (गृहपति) रहता था । उस गाथापति में आगे कहे जाने वाली
विशेषताएं थीं—

‘तत्थ णं नालंदाए’ इत्यादि

टीकार्थ—ते नालन्दा नामका आद्यप्रदेशमां लेप नामको गाथापति (गृह-
पति) रहेतो हुतो ते गाथापतिमां आगण कहेवाभां आपनारी विशेषताको हुती.

હેવ ગાથાપતિ ધનવાન હતો, તેજસ્વી હતો, અને જગત્માં પ્રખ્યાત હતો. વિસ્ત્રીણુ-વિશાળ ભવનો, શય્યા, આસન, યાન અને વાહન વિગેરે સામગ્રીથી ભરપૂર હતો, તેની પાંસે ધણુંજ ધન, ધાન્ય, ચાંદી, સોનું હતું, તે ધન કમાવાના ઉપાયે ને બાણનાર હતો, અને તેમાં ઘણાજ કુશળ હતા. તેને ત્યાં જમ્યા પછી ધણું એવું ભોજન માટે તૈયાર કરેલ અન્ન બચી જતું હતું કે જે લૂલા, લંગડા, આંધળા અને અપંગોને વહેંચી દેવામાં આવતું હતું. તે અનેક પ્રકારના દાસો, દાસીઓનો સ્વામી હતો ઘણા લોકો મળીને પણ તેનો પરાજય કરી ન શકે તેવો હતો. તેનું સવિસ્તર વિવેચન ઉપાસક દયાંગસૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં કરવામાં આવેલ છે. તે જોઈ લેવું.

वाप्तं यावि होत्या' स लेपो नाम गाथापतिः श्रमणोपासकश्चाप्यासीत् । उपदेशश्रवण धर्मरागभक्तादिदानेन साधूनामुपासकोऽभवत् । 'अभिगयजीवाजीवे जाव त्रिहरइ' अभिगतजीवाऽजीवो यावद्विहरति जीवाऽजीवानां ज्ञाताऽभवत् । 'निर्ग्रन्थे पावयणे णिसंकिण निक्कंखिए निव्वित्तिगिच्छे लद्धे गहियट्ठे' निर्ग्रन्थे प्रवचने-आर्हत् प्रवचनोपदेशे निश्चङ्कितः-सन्देहरहितः, निष्काङ्क्षितः-दर्शनाऽन्तरीयेच्छारहितः, निर्विचिकित्सः-गुणवत्-पुरुषत्वाऽनिन्दकः, लब्धार्थः-वस्तुस्वरूपज्ञाता, गृही-तार्थः-मोक्षमार्गस्वीकर्ता 'पुच्छिपट्ठे विणिच्छिपट्ठे अभिगहियट्ठे' पृष्ठार्थः त्रि-विधितार्थः-विद्वांसं पृष्ट्वा विशेषरूपेण पदार्थनिश्चेता, अभिगृहीतार्थः-प्रश्नोत्तरद्वारा सर्वज्ञेन ज्ञाता, 'अट्ठिमिजापेमाणुरागरत्ते' अस्थिमज्जाप्रेमाज्जुरागरक्त-तस्याऽ-स्थिमज्जास्यापि त्रिनधर्माज्जुराग आसीत्-मनसा जिनधर्माऽज्जुरागवान् इत्यर्थः 'अपमाउसो' इदमायुष्मन् ! 'निर्ग्रन्थे पावयणे अयं अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे अणट्ठे' निर्ग्रन्थे प्रवचनम् अयमर्थः, अयं परमार्थः-शेषोऽनर्थः । जिनोपदेश एव सारः,

वह लेप गाथापति श्रमणोपासक था, अर्थात् श्रमणों (साधुओं) के उपदेश को श्रवण करता था, उनके कर्म का अनुरागी था, उन्हें आहार आदि का दान देता था, अतः उनका उपासक था । वह जीव-अजीव आदि का ज्ञाता था । निर्ग्रन्थ प्रवचन में अर्थात् वीतराग के उपदेश में उसे तनिक भी शंका नहीं थी । किसी अन्य दर्शन को ग्रहण करने की इसकी अभिलाषा नहीं थी । धर्म किया के फल में उसे सन्देह नहीं था । उसने निर्ग्रन्थप्रवचन के अर्थ को प्राप्त किया था, ग्रहण किया था, जिज्ञासा होने पर पूछा था, पूछ कर निश्चय किया था और उसे अपने चित्त में जमा लिया था । जिनधर्म का अनुराग उसके नस-नस में भरा था उसकी ऐसी श्रद्धा थी कि निर्ग्रन्थप्रवचन ही अर्थ है, यही परमार्थ है

ते लेप नामनेा गाथापति श्रमणोपासक इतो, अर्थात् श्रमणो (साधुओ) ना उपदेशने सांलगतो इतो, तेना कर्मभां अनुराग-प्रीतिरागो इतो, तेजाने आहार विगरेनुं दान आपतो इतो, तेथी तेना उपासक इतो, ते लुव-अलुव विगरे पदार्थानि लज्जुवापागो इतो, निर्ग्रन्थ प्रवचनभां अर्थात् वीत-रागना उपदेशभां तेने जरा पणु शंका न इती, ठाई पीण दशननेा आश्रय देवान्नी तेनी छच्छा न इती, धर्म क्रियाना इणभां तेने सदेह न इतो, तेहे निर्ग्रन्थ प्रवचनना अर्थने प्राप्त करेह इतो, अल्लु करेह इतो, अने तेने पोताना चित्तभां भरी दीधेह इतो, जैन धर्म प्रथेनेा अनुराग तेनी नसे-नसभां भरेह इतो, तेने ओपी श्रद्धा इती के-निर्ग्रन्थ प्रवचन न अर्थ छे, ओज परमार्थ छे, आ सिवाथ पीतुं अणुं अनर्थ छे, तेना यथ अधे ज

एतद्व्यतिरिक्तं सर्वमेवाऽसारम्, 'उस्मियफलिहे अप्पावयदुवारे चियन्ते उप्पवेसे' उच्छ्रितफलकः विस्तृतयशाः, तस्य यशः सर्वत्र प्रसृतमभूत् अपावृत्तद्वारो याचकाय, अनिविद्वान्तःपुरमवेशः—राज्ञामन्तःपुरेऽपि तस्य प्रवेशोऽनिवारितोऽभवत्, निःशङ्कर्यकारिस्त्वात् । 'चाउदइसद्वुद्विट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं-अणुपालेमाणे' चतुर्दश्यष्टम्युददृष्टापूर्णिमासु तत्र—उददृष्टा—अमावास्या, प्रतिपूर्णं पोषं सम्पन्नपालयन्, एतासु मशस्तासु तिथिषु कृतपौषः । 'समणे निर्गन्धे तथाविहेणं एणणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिआभेमाणे' श्रमणान् निर्ग्रन्थान् तथाविधेन एषणीयेण द्विचत्वारिंशद्वोपरहितेन अशनपानखाश्रयाद्येन प्रतिलाभयन्—दापयन् 'बहुहिं शीलव्वयगुणविरमणपच्चवत्ताणपोसदोव्वासेहिं—अप्पाणं भावेमाणे एवं च णं विहरइ' बहुभिः शीलव्रतगुणवेरमणमत्याख्यानपौष-धोपवासैरात्मानं भावयन् एवं च खलु विहरति, शीलव्रतोपवासान्तैः कर्मभिः स्वात्मानं पवित्रयन् धर्माचरणं कुर्वन् आसीदिति अभिमतजीवाजीव इत्यारभ्य यावद् विहरति इत्यन्तस्य व्याख्यानमकृतोपासकदशाङ्गसूत्रस्यागारधर्मसञ्जीवनी-टीकातो द्रष्टव्या ॥सू०२-६९॥

इसके अतिरिक्त अन्य सब अनर्थ हैं । उसका यश सर्वत्र फैला हुआ था । याचकों के लिए सदैव उसके द्वार खुला रहता था । राजाओं के अन्तः पुर में भी उसका प्रवेश निषिद्ध नहीं था । वह चतुर्दशी, अष्टमी अमावास्या और पूर्णिमा के दिन प्रति पूर्ण पौषध्वज का सम्यक् प्रकार से पालन करता था । निर्ग्रन्थ श्रमणों को एषणीय—घण्टालीस दोषों से रहित, अशन पान खादिम और स्वादिम आहार आदि बहराता था । तथा बहुत से शीलव्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान तथा पौषधोपवास आदि से अपनी आत्मा को भावित करता हुआ विचरता था ।

इલાયલો હતો. ય.થકો માટે હંમેશાં તેના દ્વારો ખુલ્લા રહેતા હતા. રાજાઓના અંતઃપુરમાં—રણવાસમાં પણ તે પ્રવેશ કરી શકતો હતો. અર્થાત્ રાણીવાસમાં જવામાં પણ તેને કોઈ રોકટોક ન હતી. તે ચતુર્દશી,—ઐદસ, આઠમ, અમાસ અને પુનમના દિવસે પ્રતિપૂર્ણ પૌષધ્વજ સારી રીતે પાલન કરતો હતો. નિર્ગન્થ શ્રમણોને એષણીય—એંતાલીસ પ્રકારના દોષો વિનાના અશન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમ આહાર વિગેરે વહોરાવતો હતો, તે ઘણા શીલવ્રત, શુષ્ક, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન, તથા પૌષધોપવાસ વિગેરેથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતો થકો વિચરતો હતો.

मूलम्—तस्स णं लेवस्स माहावइस्स नालंदाए बाहिरियाए
उत्तरपुरस्थिमे दिसीभाए एत्थ णं सेसदविया नामं उदगसाला
होत्था। अणेगखंभसयसन्निविट्ठा पासादीया जाव पडिरूवा,
सीसे णं सेसदवियाए उदगसालाए उत्तरपुरस्थिमे दिसीभाए,
एत्थ णं हत्थिजामे नामं वणसंडे होत्था, किण्हे वणणओ
वणसंडस्स ॥सू० ३॥७०॥

छाया—तस्य खलु लेपस्य गाथापतेर्नालंदाया बाह्याया उत्तरपौरस्थे दिशिभागे
अत्र खलु शेषद्रव्या नामोदकशाला आसीत् अनेकस्तम्भश्चतस्रिविष्टा मासादिका
यावत् प्रतिरूपा। तस्याः, खलु शेषद्रव्याया उदकशालाया उत्तरपौरस्थे दिग्भागे
अत्र खलु इत्तिवामनामा वनखण्ड आसीत्। कृष्णो वर्णको वनखण्डस्य ॥सू० ३—७०॥

टीका—‘तस्स णं लेवस्स’ तस्य—पूर्वोक्तसमृद्ध्यादिगुणगणग्रामविशिष्टस्य
खलु लेपस्य ‘माहावइस्स’ गाथापतेः ‘नालंदाए बाहिरियाए’ तादृशगाथापति-
स्वामिकाया नालंदाया बाह्याया नगर्याः, ‘उत्तरपुरस्थिमे दिसीभाए’ उत्तरपूर्व-
दिशोऽन्तराल विभागे—ईशानकोणे इत्यर्थः। ‘एत्थ णं सेसदविया नामं उदग-
साला होत्था’ अत्र खलु शेषद्रव्या नाम उदकशाला (मषा) आसीत्। कीदृशी
सा उदकशाला नामेव विशिनष्टि ‘अणेगखंभसयसन्निविट्ठा’ अनेकस्तम्भश्-
चतस्रिविष्टा—बहुशतस्तम्भवतीत्यर्थः। ‘पासादीया’ मासादिका अतिशयिता मनो-

‘अभिगत—जीवाजीव के स्वरूपके जानकार था और बाकी अगेकी
विस्तृत व्याख्या उपासकदर्शांग सूत्र की ‘अगार’ चर्म संजीवनी’
टीका में देखनी चाहिए ॥२॥

‘तस्सणं लेवस्स’ इत्यादि।

टीकार्थ—पूर्वोक्त गुणों में सम्पन्न लेप गाथापति की नालंदा के
उत्तर पूर्व दिशा में—ईशान कोण में ‘शेषद्रव्या’ नाम की उदकशाला
अर्थात् प्याऊ थी। वह उदकशाला सैकड़ों स्तंभों (खंभों) वाली थी,
बड़ी ही मनोहर, प्रासादिक और रमणीक थी। उस शेषद्रव्या नामक

अभिगत—अव अने अलुपरा स्वइपने जाजुवावाणे હતો, આના શિવાયતું
વિશેષ વિવેચન ઉપાસકદર્શાનસૂત્ર ॥ અગારસંજીવની ટીકામાં જોઈ લેવું. ॥સૂ. ૨॥

‘તસ્સ ણં લેવસ્સ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત લેપ ગાથાપતીની નાલંદાની ઉત્તર પૂર્વ
દિશામાં અર્થાત્ ઇશાનકોણમાં ‘શેષદ્રવ્યા’ નામની ઉદકશાળા—અર્થાત્ ‘પરખ’
હતી તે પરખ સેકડો થાંભલાવાળું હતું. મોટું હતું, અત્યંત મનોહર હતું,

હારિણી ચ મસાદપુક્તા ત્રા 'જાત પઢિરૂવા' યાત્રસ્પતિરૂપા-સુમનોહરા, યાત્રસ્પદેન-દર્શનીયા અમિરૂપેતિ ગ્રાહ્યમ્ । 'તીસેળં સેસદત્રિયાપ' તસ્યા:-ત્વલ્લ શેષદ્રવ્યા નામત્રત્યા: 'ઉદકશાલાપ' ઉદકશાલાયા:-મયાયા: 'ઉત્તરપુરત્થિમે દિસીમાપ' ઉત્તરપૂર્વસ્થાં દિશિ 'પત્થળ' અત્ર ત્વલ્લ 'હસ્તિનામે ળામે વળસંઢે હોથ્યા' હસ્તિયામ-નામા વનવળઢ આસીત્ । 'કિળ્હે રળ્ળઓ વળ્ળસંઢસ્સ' કુળ્ળો વળ્ળકો વન-વળ્ળસ્ય-સદ્વનં કુળ્ળરૂપં વહુવિધપુલ્લપુલ્કરિણીપસિમ્મગાદિમિરાવૃત્તમાસીત્ એતસ્ય ચ્યાસુયા ઔપપાતિવ સૂત્રે પીયૂષવર્ષિણી ટીકાયાં વિલોકનીયા ॥૧૦૨-૭૦॥

મૂલ્મ-તસ્મિં ચ ળાં ગિહપદેસંમિ ભગવં ગોયમે વિહરહ,
ભગવં ચ ળાં અહે આરામંસિ । અહે ળાં ઉદપ પેઢાલપુત્તે ભગવં
પાસાવચ્ચિજ્જે નિયંઢે મેયજ્જે ગોત્તેળં જેળેવ ભગવં ગોયમે તેળેવ
ઉવાગચ્છહ, ઉવાગચ્છિત્તા ભગવં ગોયમં એવં વયાસી-આઝ-
સંતો ! ગોયમા ! અત્થિ ત્વલ્લ મે કેહ પદેસે પુચ્છિયવ્વે તં ચ
આઝસો ! અહાસુયં અહા દરિસિયં મે વિયાગરેહિ સવાયં,
ભગવં ગોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્તે એવં વયાસી અવિયાહ આઝસો !
સોચ્ચા ળિસમ્મ જાણિસ્સામો સવાયં ઉદપ પેઢાલપુત્તે ભગવં
ગોયમે એવં વયાસી ॥સૂ. ૪૧. ૭૨॥

છાયા-તસ્મિંશ્ચ ગૃહપદેશે મગવાન્ ગૌતમો વિહરતિ, મગવાંશ્ચાપ આરામે । અથ ત્વલ્લ ઉદ્ક: પેઢાલપુત્ર: મગવત્પાશ્વપત્નીય: નિર્પ્રન્ય: મેદાર્યો ગોત્રેણ યત્રૈવ મગવાન્ ગૌતમસ્તત્રૈવ ઉપાગચ્છતિ, ઉપાગમ્ય મગવન્તં ગૌતમમેવમવાદીત્ આયુષ્મન ગૌતમ ! અસ્તિ ત્વલ્લ મે કોઽપિ મદેશ: મદ્વચ્ચા, તથાSSયુગ્મન્ । યથા

ઉદકશાલા કે ઉત્તર પૂર્વ દિશા મેં હસ્તિયામ નામક વનવળઢ થા । વહ કુલ્લળ વળ્ળ થા, હસ્ત્યાદિ વળ્ળન યહાં ઔપપાતિક સૂત્ર કે અનુમાર કર લેના યાહિયે । અર્થાત્ વહ વિવિધ પ્રકાર કે પુલ્લો પુલ્કરિણિયો પક્ષિયો, મૃગો આદિ સે યુક્ત થા । इनकी व्याख्या औपपातिकसूत्र की पीयूषवर्षिणी टीका में देखलेनी चाहिए ॥३॥

પ્રાસાદીય અને રમણીય હતું. તે 'શેષદ્રવ્ય' નામની ઉદકશાલા-પરગની ઉત્તર પૂર્વ દિશામાં હસ્તિયામ નામનું વનવળઢ હતું. આ વનવળઢ કુલ્લવળ્લવાળું હતું વિગેરે વળ્લન અહીંયાં ઔપપાતિક સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજ લેવું. અર્થાત્ તે જુદા જુદા પ્રકારના પુલ્લો, પુલ્કરિણીયો, પક્ષિયો, વિગેરેથી યુક્ત હતું આની વ્યાખ્યા ઔપપાતિક સૂત્રની પીયૂષવર્ષિણી ટીકામાં જોઈ લેવી. ॥સૂ. ૭૩॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. ७ उदकपेढालपुत्रस्य शङ्काप्रदर्शनम् ६९७

श्रुतं यथादर्शनं मे व्यागृणीहि सवादं भगवान् गौतमः उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत्,
अपि चेदायुष्मन् ! श्रुत्वा निश्चयं ज्ञास्यामः सवादमुदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं
गौतममेवमवादीत् ॥मू०४-७१॥

टीका—‘तस्मिं च णं गिहपदेसंमि भगवं गोयमे विहरइ’ तस्मिंश्च खलु
गृहपदेशे भगवान् गौतमो विहरति । वनवण्डीयगृहसमीपे गौतमः कदाचित् सम-
वसतः । ‘भवन् च णं भट्ठे आरामंसि’ भगवांश्चायः आरामे, स च गौतमः पूर्वानु-
पूर्व्यां विहरन् प्रामानुषामं ब्रुवन् वनवण्डे समवसत इत्यर्थः, ‘अहे णं उदए पेढाल
पुत्रे भगवं पासावच्चिजे नियंठे मेयज्जे गोत्तेण जेणेव भगवं गोयमे तेणेव उवा-
गच्छइ’ अथ खलु उदकः पेढालपुत्रो मगरत्पार्श्वपत्तीयः—मगरत्पार्श्वस्वामिनः
परम्पराशिष्याऽपत्यम्, निर्ग्रन्थो गोत्रेण मेदार्यः—मेदार्थगोत्रेण निर्ग्रन्थः—मेदार्य-
गोत्रो निर्ग्रन्थ इत्यर्थः, यत्र गौतमस्तत्रोपागच्छति भगवतः श्री पार्श्वनाथस्य
परम्पराऽपत्यं मेदार्थगोत्रो भगवतो गौतमस्य समीपमागत्योपविशति । ‘उवाग-
च्छिता’ उपागत्य ‘भगवं गोयमं एवं वयासी’ भगवन्तं गौतममेवमवादीत्, ‘आउसो
गोयमा !’ आयुष्मन् गौतम ! ‘अस्य मे केइपदेसे पुच्छिपठवे’ अस्ति खलु मे
कश्चित्पदेशः मष्टव्यः—आगमोक्तं मष्टव्यं मे किञ्चिद्विशते । ‘तं च आउसो ! अहासुयं

‘तस्मिं च णं’ इत्यादि ।

टीकार्थ—एक बार गौतम स्वामी उस वनखण्ड में बने गृह के समीप
पधारे । अर्थात् अनुक्रम से विहार करते हुए और एक ग्राम से दूसरे
ग्राम पहुँचते हुए उस वनखण्ड में पधारे । उस समय उदकपेढाल
पुत्र नामक निर्ग्रन्थ, जो भगवान् पार्श्वनाथ की परम्परा के शिष्य थे,
तथा मेदार्य गोत्रीय थे, भगवान् गौतम के समीप आकर बैठे । समीप
आकर उन्होंने गौतम से कहा—हे आयुष्मन् गौतम ! मुझे आप से कुछ

‘तस्मिं च णं’ इत्यादि

टीकार्थ—एकवार गौतम स्वामी ते वनवण्डमां बनेला गृहनी नज्ज
पधारां अर्थात् अनुक्रमशी विहार करतां करतां बनेला ग्रामशी भीजे ग्राम
पहोचता यका ते वनवण्डमां पधारां, ते वण्ठे उदकपेढालपुत्र नामना निर्ग्रन्थ
के जे भगवान् पार्श्वनाथनी परंपराना शिष्य होता तथा मेदार्य गोत्राना होता.
तेजो भगवान् गौतमस्वामीनी पांसे आवीने जेका बने ते पछी गौतमस्वामीने
कहुं के—हे आयुष्मन् गौतम ! मारे आपने कंछि पछवुं छे, तेना उत्तर

अहादरिसियं मे वियागरे 'इ सवायं' हे आयुष्मन् ! तं मदनं यथा श्रुतं यथादर्शकं मे व्यागृणीहि—कथय सवादं-वादं सहितम्, यथा भगवतो महावीरस्य समीपे भगवता श्रुतं निश्चितञ्च तथा सवादं मे कथयेत्पर्यः, ततः 'भगवं गोयमे उदयं पेढाल-पुत्रं एवं वयासी' भगवान् गौतम उदकनामानं पेढालपुत्रमेवम्-वक्ष्यमाणपकारं वचं मयादीत् । 'अवियाइ आउसो ! सेच्चा निमम्म जाणिस्सामो सवायं' अपि चेत्-अ युष्मन् ! श्रुत्वा निश्चयं वयं ज्ञास्यामः सवादम्, गौतमोऽवोचत् भगवत्प्रश्नं श्रुत्वा यद्यहं ज्ञास्यामि-तदा-सवादं तदुत्तरं दास्यामि । 'उदए पेढालपुत्रे भगवं गोयमं एवं वयासी' पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममेवमवादीदिति ॥४-७१॥

मूलम्-आउसो ! गोयमा ! अरिथि खलु कुमारपुत्तिया नाम समणा निग्गेथा तुम्हाणं पवयणं पवयमाणा गाहावइं समगो-वासणं उवसन्नं एवं पच्चक्खावेति-गणत्थ अभिओएणं गाहा-वइ चोरग्गहणविमोक्खणयाए तसेहि पाणेहि णिहाय दंडं, एवं णं पच्चक्खंताणं दुप्पच्चक्खायं भवइ, एवं णं पच्चक्खावे-माणाणं दुप्पच्चक्खावियव्वं भवइ, एवं ते परं पच्चक्खावेमाणा अतियरंति सयं पतिण्णं, कस्स णं तं हेउं ? संसारिया खलु पाणा थावरा वि पाणा तसत्ताए पचायंति, तसा वि पाणा

पूछना है । उसका उत्तर भगवान् महावीर से भ्रामने जैसा सुना है और विचार किया है, वह मुझे वाद सहित अर्थात् युक्तिपूर्वक कहिए ।

गौतम स्वामी ने उदकपेढालपुत्र से इस प्रकार कहा-आयुष्मन् ! आपके प्रश्न को सुनकर यदि मुझे ज्ञान होगा तो वाद के साथ उसका उत्तर दूंगा । तब उदक पेढालपुत्र भगवान् गौतम से इस प्रकार कहने लगे—॥४॥

भगवान् महावीर स्वामी पाँसेथी तमोत्थे के प्रभावे सांभलेल होय अने विचारेल होय ते प्रभावे भने वाद सहित अर्थात् युक्तियुक्त रीते कहे।

गौतमस्वामीने उदकपेढाल पुत्रने आ प्रभावे कलुं-हे आयुष्मन् आपना प्रश्नने सांभलीने के भावा नल्लुवामां लसे ते वाद सहित ओटवे के सयुक्तिक रीते तेने उत्तर आपीश. ते पछी उदकपेढालपुत्र भगवान् गौतमने आ प्रभावे कहेवा लःग्या, ॥सू० ४॥

સમયાચેશોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૭ ૩૦ પ્રત્યારૂપાનવિષયકશબ્દાપ્રદર્શનમ્ ૬૨૨

થાવરત્તાપ પચ્ચાયંતિ, થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા તસકાયંસિ
ઉવવજ્જીત, તસકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ,
તેસિં ચ ણં થાવરકાયંસિ ઉવવણ્ણાણં ઠાગમેયં ઘત્તં । સૂ. ૫૧। ૭૨।

છાયા—આયુષ્મન્ ! ગૌતમ ! સન્તિ સ્વલુ કુમારપુત્રાઃ નામ શ્રમણાઃ નિર્ગ્રં-
ન્યાઃ યુષ્માકં પ્રવચ્ચંતં પ્રાદન્તઃ ગાયાપતિં શ્રમણોપાસકમુપસન્નમેવં પ્રત્યારૂપા-
પયન્તિ નાન્યત્રાભિયોગેન ગાયાપતિચોરપ્રહણત્રિમોક્ષણેન ત્રસેષુ પ્રાણેષુ નિહાય
દણ્ડમ્ एवं પ્રત્યારૂપાયતાં દુષ્ટપ્રત્યારૂપાનં મન્વતિ, एवं--પ્રત્યારૂપાયતાં દુષ્ટપ્રત્યારૂ-
પાયપિતૃક્યં મન્વતિ, एवं તે પ્રત્યારૂપાયન્તોઽતિ-ચરન્તિ સ્વાં પ્રતિજ્ઞામ્ । ‘કસ્પ
હેતોઃ સંસારિણઃ સ્વલુ પ્રાણાઃ-સ્થાવરા અપિ પ્રાણાઃ ત્રસત્વાપ પ્રત્યાયાન્તિ ત્રસા અપિ
પ્રાણાઃ સ્થાવરત્વાપ પ્રત્યાયાન્તિ સ્થાવરકાયાદ્ વિપમુચ્ચમાનાઃ ત્રસકાયેપૂત્પન્નં,
ત્રસકાયાદ્ વિપમુચ્ચમાનાઃ સ્થાવરકાયેપૂત્પન્નં તેષાં ચ સ્વલુ સ્થાવરકાયેપૂ-
ત્પન્નાનાં સ્યાનમેતદ્ વાત્યમ્ ॥૫ ૭૨॥

ટીકા—‘આડસો ગોયમા !’ આયુષ્મન્ ગૌતમ ! ઉદકો વદતિ મગવન્તં
ગૌતમમ્, હે ગૌતમ ! ‘અત્યિ સ્વલુ કુમારપુત્રિયા નામ સમણા નિર્ગ્રંથા’ સન્તિ સ્વલુ
કુમારપુત્રાઃ શ્રમણા નિર્ગ્રંથાઃ-કુમારપુત્રા નામાનો જૈનાઃ સાધવઃ સન્તિ । ‘તુમ્હાણં
પવચયં પવચમાણા મહાવરં સપણોપાસકં ઉપસન્નં एवं પચ્ચલ્લાવેતિ’ યુષ્માકં પ્રવ-
ચ્ચંતં મવદન્તો ગાયાપતિં શ્રમણોપાસકમ્ ઉપસન્નમેવં પ્રત્યારૂપાયન્તિ, તે ચ કુમાર-
પુત્રાઃ સાધવો મગવતઃ પ્રવચનમનુવર્તમાનાઃ શ્રાવકાનેવં પ્રત્યારૂપાયન્તિ । ‘જણ્ણતથ
અમિઓણં મહાવરં ચોરમ્હણત્રિમોક્ષણયાણં નાઽન્યત્રાઽભિયોગેન ગાયાપતિચોર-

‘આડસો ! ગોયમા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ઉદક પેટાલપુત્ર ને મગવાન્ ગૌતમ સે કહા-આયુષ્મન્
ગૌતમ ! કુમાર પુત્ર નામક શ્રમણ નિર્ગ્રંથ હૈં જો આપકે પ્રવચન કા
ઉપદેશ કરતે હૈં । જબ કોઈ શ્રમણોપાસક પ્રત્યારૂપાન કરને કે લિષ
ત્રકે પાસ પહુંચતા હૈં તો વે ઉસે યો પ્રત્યારૂપાન કરવાતે હૈં-‘રાજા
આદિ કે અભિયોગ (બલાત્કાર) કે સિવાય, ગાયાપતિ ચોર ત્રિમોક્ષણ

‘આડસો ગોયમા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ઉદકપેટાલપુત્રે મગવાન્ ગૌતમને કહ્યું-‘હે આયુષ્મન્ ગૌતમ !
કુમાર પુત્રક નામના શ્રમણ નિર્ગ્રંથ છે, જે આપના પ્રવચનનો ઉપદેશ કરે છે.
જ્યારે કેઈ શ્રમણોપાસક પ્રત્યારૂપાન કરવા માટે તેમની પાસે જાય છે, તો તેઓ
તેને આ પ્રમાણે પ્રત્યારૂપાન કરાવે છે. ‘રાજા વિગેરના અભિયોગ (બલાત્કાર)

પ્રહણવિમોક્ષણેન, અન્તરેણ રાનાઘમિયોગં તન્નાઽમિયોગઃ-અપરાધઃ ગાધાપતિચોર-
પ્રહણવિમોક્ષણદૃષ્ટાન્તેન પ્રત્યાહ્યાનં કારયન્તિ તથથા 'તસેદિં પાણેદિં ણિદ્વાય દંડં'
ત્રસપ્રાણિણુ દંડં-હિંસાં નિદ્વાય-ત્યક્ત્વા ત્રસપ્રાણિણુ દંડસ્ય પ્રત્યાહ્યાનં મવતિ ।
'એવં ણં પચ્ચક્વંતાણં દુપ્પત્ત્યાહ્યાનં મવઈ' એવં પ્રત્યાહ્યાનવતાં દુપ્પત્ત્યાહ્યાનં મવતિ,
સ્થૂલકાયદિંસાં ત્થત્ત્વા સૂક્ષ્મેણ પ્રત્યાહ્યાનં કરોતિ તદેતદપ્રત્યાહ્યાનં ન સમીચીનપ્-
પ્પનયા રીત્યા ક્રિયમાણં પ્રત્યાહ્યાનં ન યુક્તમ્ । 'એવં ણં પચ્ચક્વંતાણં દુપ્પત્ત્યાહ્યા-
વિપચ્ચં મવઈ' એવં પ્રત્યાહ્યાપયતાં દુપ્પત્ત્યાહ્યાપયિતવ્યં મવતિ । પરન્તુ-વક્ષ્યમાણ-
રીત્યા પ્રત્યાહ્યાનં કર્તવ્યમિતિ મે પ્રતિમાતિ । કુતો દુપ્પત્ત્યાહ્યાનમિદં તન્નાઈ-
'એવં તે પરં પચ્ચક્વંતાણં અતિયરંતિ સયં પતિણ્ણં' એવં પ્રત્યાહ્યાપયન્તોઽતિ
ચરન્તિ સ્વાં પ્રતિજ્ઞામ્, એવં કુર્વાણાઃ સ્વકીયાં પ્રતિજ્ઞામેવ દાપયન્તિ । 'કસ્સ
ણં તં દેઽં' તત્ કસ્ય દેતોઃ પ્રતિજ્ઞામજ્ઞઃ, 'સંસારિયા સ્વલુ પાણા યાવરા
વિ પાણા તસચ્ચાણ પચ્ચાયંતિ' સંસારિણઃ સ્વલુ પાણાઃ સર્વે જીવાઃ કર્મપરાચીનાઃ
સ્થાવરા અપિ પ્રાણાઃ ત્રસત્ત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ । હદાનીં યે સ્થાવરાઃ તે એવ
કાલાન્તરે કર્મવલાત્ ત્રસયોનિમાપચ્ચન્તે 'તસા વિ પાણા યાવરચ્ચાણ પચ્ચા-
યંતિ' ત્રસા અપિ સ્થાવરત્ત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ, 'યાવરકાયાઓ વિપ્પમ્મુચ્ચમાણા તસ-
કાર્યસિ ઉવવજ્ઞંતિ' સ્થાવરકાયાદ વિપ્રમુચ્ચમાના સ્વસકાયેપૂત્તપચ્ચન્તે । 'તસકાયાઓ

કે ન્યાય સે ત્રસ જીવોં કી દિંસા કા ત્યાગ હૈ ।' કિન્તુ હસ પ્રકાર કા
પ્રત્યાહ્યાન છોટા પ્રત્યાહ્યાન હૈ । એસા પ્રત્યાહ્યાન કરને વાલે
અપની કી હુઈ પ્રતિજ્ઞા કા ઉલ્લંઘન કરતે હૈ, કિસ પ્રકાર લે અપની
પ્રતિજ્ઞા કા ઉલ્લંઘન કરતે હૈ, લહ મૈં કહતા હું । સંસાર કે સમી-
પ્રાણી કર્મોં કે અધીન હૈ । સ્થાવર પ્રાણી કમી ત્રસપર્યાય ધારણ
કર લેતે હૈ ઓર હસ સમય જો પ્રાણી ત્રસ હૈ લે કર્મોંદય સે સ્થાવર
કે રૂપ મૈં આજાતે હૈ । અનેક જીવ ત્રસકાય સે છૂટકર સ્થાવરકાય

સિવાય આધાપતિ ચોરવિમોક્ષણના ન્યાયથી ત્રસ જીવોની હિંસાનો ત્યાગ છે.
પરંતુ આવા પ્રકારનું પ્રત્યાહ્યાન ખોટું પ્રત્યાહ્યાન છે. આત્મ પ્રત્યાહ્યાન
કરવાવાળા પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે. કઇ રીતે તેઓ પોતાની
પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે. તે કહું છું. સંસારના સઘળા પ્રાણીયો કર્મોને
અધીન છે. સ્થાવર પ્રાણી પશુ ક્યારેક ત્રસપર્યાય ધારણ કરી લે છે. અને
વર્તમાન સમયે જ ત્રસ પ્રાણી છે, તેઓ કર્મના ઉદયથી સ્થાવરપણામાં આવી બાધ
છે. અનેક જીવો ત્રસકાયથી છૂટીને સ્થાવરપણામાં ઉત્પત્ત થાય છે. અને

‘સમયાચ્છેદોચિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૭ ગા. ચોરગ્રહણત્રિમોચનન્યાયસ્વરૂપમ્ ૭૭૧

વિષ્ણુચ્ચમાળા યાવરકાયંસિ ઉવવ્જંતિ’ ત્રસકાયાદ્વિપ્રમુચ્યમાનાઃ સ્થાવરકાયે પૃત્વઘન્ટે । ‘તેર્ષિં ચ જં યાવરકાયંસિ ઉવવ્જનાણં ઠાળમેયં ઘતં’ તેર્ષાં ચ સ્થાવર-કાયેષ્ણુપલાનાં સ્થાનમેતદ ઘાતયમ્, કદાચિત્ ત્રસાઃ સ્થાવરતામાપઘન્ટે કર્મવજ્રા સ્પૂર્વશરીરં પરિત્યજન્તાઃ, તથા-સ્થાવરા અપિ પૂર્વ-સ્થાવરાશરીરં પરિત્યજન્તો ત્રિક-લ્પનકર્મવલાત્ ત્રસશરીરમ્ આપ્નુવન્તિ । પ્રતિજ્ઞા કૃતા ત્રસજીવવિપયા, ત્રસશ્ચ સ્થાવરતાં ગતઃ । સ્થાવરે વિહન્યમાને પ્રતિજ્ઞા કયમુપવાદિતા સ્યાદિતિ માત્રઃ । અતઃ પ્રત્યાહવાને કિંચિદ્વિશેષણીયં યેન પ્રતિજ્ઞા સંવાદિતા સ્થાદિતિ મે મતિઃ ।

ગાથાપતિચોરગ્રહણત્રિમોચનન્યાયસ્વરૂપમિત્યમ્-તથાહિ-કુત્રચિદ્દેશે-एको-राजा आसीत् तेन कदाचिदेवं विज्ञापितम्-अहो लोकाः ! अद्य नगराद् बहिरुद्याने कौमुदीमहोत्सवो गन्तव्यो वर्तते । अतोऽस्यां राज्ञी नगरे केनापि न दृश्यम्-किन्तु-ततो बहिरुद्याने गन्तव्यम् । अन्यथा-माणदण्डो भविष्यति, तच्छ्रुत्वा

में उत्पन्न हो जाते हैं और स्थावर काय से छूटकर त्रस कायमें उत्पन्न हो जाते हैं । ऐसी स्थिति में प्रतिज्ञा करने वाले ने त्रस जीवों की हिंसा का त्याग किया और त्रस जीव स्थावर के रूप में उत्पन्न हो गया तो उस समय वह उसका घात करने लगेगा । इस प्रकार स्थावर जीव का घात करने पर उसकी प्रतिज्ञा खंडित हो जाती है । अतएव प्रतिज्ञा छेत्ते समय ऐसा कुछ विशेषण जोड़ना चाहिए जिससे प्रतिज्ञा खण्डित न हो । ऐसा मेरा अभिप्राय है ।

ऊपर गाथापति ચોર વિમોક્ષણ નામક ત્રિસન્યાય (ઉદાહરણ) का उल्लेख किया गया है, उसका स्वरूप इस प्रकार है-किसी जगह एक राजा था । एक बार उसने घोषणा करवाई-हे लोको ! आज नगर के बाहर उद्यान में कौमुदी महोत्सव मनाना है, अतएव इस राष्ट्र के

સ્થાવરપણામાંથી છૂટીને ત્રસકાયમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. એવી સ્થિતિમાં પ્રતિજ્ઞા કરવાવાળાએ ત્રસ જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કર્યો અને ત્રસ તથા સ્થા-વરપણાથી ઉત્પન્ન થયા, તો તે સમયે તેનો ઘાત કરવા લાગશે. આ રીતે સ્થાવર જીવનો ઘાત કરવાથી તેની પ્રતિજ્ઞા ખંડિત થઇ જાય છે. તેથીજ પ્રતિજ્ઞા લેતી વખતે એવું કંઈક વિશેષણ શોધવું જોઈએ કે જેનાથી પ્રતિજ્ઞા ખંડિત ન થાય. આ પ્રમાણે મારો અભિપ્રાય છે

ઉપર ગાથાપતિ ચોરવિમોક્ષણ નામના જે ન્યાયનું ઉદાહરણ આપીને તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, તે ન્યાય આ પ્રમ ભૂ છે.-કોઈ સ્થળે એક રાજા હતો તેણે જાહેરાત કરાવી કે-હે લોકો ! આજે નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં કૌમુદી નામનો ઉત્સવ મનાવવો છે. તેથી રાત્રીના સમયે કોઈએ શહેરની અંદર રહેવું

सायङ्कालात्प्रागेव सर्वे नगराद् बहिर्गन्तुं गतवन्तः, किन्तु-तत्रैकस्य वैश्यस्य पञ्चपुत्राः कार्यासक्तमनसः यथाकालं नगराद् बहिर्गन्तुं न पास्तिवन्तः, पश्चात् कियद्वात्रिंशतीतानन्तरं स्मरणे जातेऽपि कपाटवन्दीभूताभ्यन्तरद्वाराद् बहिर्गन्तुमसक्ताः सन्तस्तत्रैव स्थितवन्तः। ततः प्रभाते राजपुरुषेण राज्ञोऽपमानमिति कृत्वा ते गृहीता आनीताश्च राजान्विकम्। राज्ञा जातामर्षेण पञ्चानामपि तत्पुत्राणां वधे आग्रप्ते तत्पिता वैश्यः तेषां विमोक्षणाय बहुमुद्योगं चकार। विफलीभूते तदुद्योगे चतुर्णां त्रयाणां द्वयोरेकस्य च क्रमगत्या विमोचनाय राजानमनुसमय कोई नगर के अन्दर न रहे। सब बाहर उद्यान में जाएं। जो इस आदेश का उल्लंघन करेगा उसे प्राणदण्ड दिया जाएगा।

यह घोषणा सुनकर सब नगर निवासी संघा होने से पहले ही बाहर उद्यान में चले गये। किन्तु एक वणिक् के पांच पुत्र कार्य में अत्यन्त व्यस्त होने के कारण उक्त आदेश को भूल गये और जब स्मरण हुआ उस समय नगर के द्वार बन्द होने से बाहर न जा सकने के कारण अपने पांचों नगर में ही रह गये प्रभात होने पर राजपुरुष उनका नगर में रहना सहन न कर सके। उन्होंने इसे राजा का अपमान समझकर उन्हें पकड़ लिया और राजा के समक्ष उपस्थित किया। राजा ने क्रुद्ध होकर पांचों पुत्रों के प्राण वध की आज्ञा दे दी। तब वणिक् ने उन्हें छुड़ाने का उद्योग किया। जब उसका यह उद्योग सफल नहीं हुआ तो चार पुत्रों को बचाने का प्रयत्न किया। वह भी असफल रहा तो तीन को, दो को और अन्न में विवश होकर

नहीं जघामे जहार छिदानमां जनु. जे आ हुकमनु छेवधन करथे, तेने प्राञ्चान्तनी शिक्षा करवाभां आवथे. आ जहोरात सांझणीने जघाज नगर. जने सांज यतां पडेलां ज नगरनी जहार जगीयाभां यादवा गया. परंतु जेक वाञ्छियाना पांच पुत्रो कामभां अत्यंत मद्यशुभ छेवाथी राजना ते हुकमने बूझी गया अने जयारे याह आच्छुं तयारे नगरना दरवाजा जघा छेवाथी जहार जघा शक्या नहीं तेथी तेजो पांचे जखु शहरमां बडी गया. राजपुत्रो तेजोनु नगरमां रहेवानु सदन करी शक्या नहीं तेजोजे तेने राजनु अपमान समझने ते पांचे जखुने पकडी लीधा. अने राजनी पसे जाजर करी राजजे क्षोभयुक्त धधने पांचे जखुने क्षींजे जडाववाने हुकम करी. ते वप्रते वाञ्छीयाजे तेजोने छोडाववा धखे प्रयत्न करी परंतु जयारे ते प्रयत्नमां सदन न थयो तयारे चार पुत्रोने जयाववा प्रयत्न करी तेमां पखु ते निष्पन्न थयो. जेथी त्रखुने पडी जेने अने छेवटे व्याकुण धधने जेक पुत्रने

અમવાચ્યર્થોર્ધતી ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૭ ૩૦ પ્રત્યારુપ્યાનવિષયે ઉદ્ઘક્ષ્યાભિપ્રાયઃ ૭૦૩

નોતવાન । અનુનોતેન રાજા ચ કેવલમેકપુત્રવપત્યાગમાત્રેણ અનુચ્છીતઃ સ વૈશ્યઃ ।
 સદ્ગત્ સાધુઃ સર્વેષામપિ વધં નિવારયન્ કાલમત્યા દુરતપયૈકસ્થાપિ વધં નિવારયે-
 દિતિ સોડયં ગાથાવતિચોરગ્રહણવિમોચનન્યાયઃ ॥૫-૭૨॥

મૂલ્ય—એવં પદં પદ્મચ્ચત્વર્તાણાં સુપદ્મચ્ચત્વર્તાયં ભવઈ, એવં પદં
 પદ્મચ્ચત્વર્તાવેમાણાણં સુપદ્મચ્ચત્વર્તાવિયં ભવઈ, એવં તે પરં પદ્મ-
 ચ્ચત્વર્તાવેમાણા ણાઈયરંતિ સયં પદ્મણં, ણળળતથ આભિભોગેણ
 ગાઠાવઈચ્ચોરગ્રહણવિમોક્ષણયાઈ તસમૂર્ણં પાણેહિ ણિહાય
 દંડં, એવમેવ સઈમાસાઈ પરકમે વિઝ્ઞમાણે જે તે કોહા વા લોહા
 વા પરં પદ્મચ્ચત્વર્તેતિ અયં પિ ણો ઉવપ્સે ણો ણેયાઉઈ ભવઈ,
 અવિયાઈ આઉસો ! ગોયમા ! તુઠ્ઠમં પિ એવં રોયઈ ॥સૂ. ૬૧. ૭૩॥

છાયા—એવં સ્વલ્પ પ્રત્યારુપ્યાયતાં સુપ્રત્યારુપ્યતાં ભવતિ । એવં સ્વલ્પ પ્રત્યા-
 રુપ્યાયતાં સુપ્રત્યારુપ્યાયતાં ભવતિ । એવં તે પરં પ્રત્યારુપ્યાયન્તો નાતિવરન્તિ
 સ્વીયાં પ્રતિજ્ઞામ્, નાન્વત્રાડમિયોગેન ગાથાવતિચોરગ્રહણવિમોક્ષણતઃ વસથૂતેષુ
 પાણેષુ નિજાય દણ્ડમ્ । એવમેવ સતિ પ્રાપ્તયાઃ પરાકમે વિઘ્નપાને યે તે ક્રોધાદ્ધો
 લોભાદ્ધા પરં પ્રત્યારુપ્યાયન્તિ (તેષાં ઘ્ણાવાદો ભવતિ) અયમપિ ન ઉપદેશો, ન
 નૈયાયિકો ભવતિ । અપિ ચ આપુષ્પન્ ! ગૌતમ ! તુભ્યમપિ એવં રોચતે ॥૬-૭૩॥

એક પુત્ર કો ઘચાનેકા અત્યંત ચિનય કે સાથ પ્રયત્ન ક્રિયા ઘણિક્ કે
 અનુનય-ચિનય કો સ્વીકાર કરકે રાજાને એક પુત્ર કો ઘચાને કો પ્રાણ-
 વધ સે ભુક્ત ક્રિયા । ઈસી પ્રકાર સાધુ તો સમી પ્રાણિયો કે પ્રાણાતિપાત
 કા ત્યાગ કરના ચાહતા હૈ કિન્તુ જ્યે યહ સંભવ નહીં હોતા ઓર કોઈ
 સબ પ્રાણિયો કે પ્રાણાતિપાત કા ત્યાગ કરને મેં સમર્થ નહીં હોતા તો
 જિતના ત્યાગ કર સકે ઉતનાહી કરવાતા હૈ । યહી ગાથાવતિ ચોર
 વિમોક્ષણન્યાય કા અભિપ્રાય હૈ ॥૬॥

અચાવવા માટે ઘણા જ વિનયપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યો તે વાણિયાના વિનયને સ્વીકારીને
 રાજાએ તેના એક પુત્રને ફાંસીથી મુક્ત કર્યો. આ પ્રમાણે સાધુ તો યધા જ
 પ્રાણિયોના પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ ન્યાયે તેનો
 સંભવ હોતો નથી. અને કોઈ યધા જ પ્રાણિયોના પ્રાણાતિપાત (હિંસા)નો ત્યાગ
 કરવામાં સમર્થ થતા નથી તો જેટલાનો ત્યાગ કરી શકાય એટલાનો જ ત્યાગ
 કરાવે છે. આજ ગાથાવતિ ચોરવિમોક્ષણ ન્યાયનો અભિપ્રાય છે ॥સૂ. ૫૧

ટીકા—ઉદકઃ પેદાલપુત્રઃ સ્વામિમતં સુપ્રત્યાહ્યાનસ્વરૂપં દર્શયતિ પરાકૃત્ય પરામિમતં જ્ઞાતૃસિદ્ધં ચ સ્વપ્રત્યાહ્યાનમ્ । ‘એવં ણં પચ્ચક્કસંતાણં સુપચ્ચક્કસંતાણં ભવત્’ એવં સ્વલુ પ્રત્યાહ્યાપતાં સુપ્રત્યાહ્યાતાં ભવતિ । પરન્તુ—ય એવં પ્રત્યાહ્યાનં કૃતેતિ તસ્ય સુપ્રત્યાહ્યાનં ભવતીતિ । ‘એવં ણં પચ્ચક્કસંતાણં સુપચ્ચક્કસંતાણં ભવત્’ એવં સ્વલુ પ્રત્યાહ્યાનં કારગતિ—તદીયં પ્રત્યાહ્યાનં સુપ્રત્યાહ્યાપિતમિતિ । ‘એવં તે પરં પચ્ચક્કસંતાણં ગાતિયરંતિ સયં પડ્ડણં’ એવં પ્રકારેણ પરં પ્રત્યાહ્યા-પયસો નાતિવરન્તિ—નાતિક્રામન્તિ સ્વકીયાં પ્રતિજ્ઞામિતિ । સ્વામિમતપ્રત્યા-હ્યાનપ્રકારં દર્શયતિ । ‘જ્ઞણત્થ આમિઓગેણ ગાઠાવહોરગ્ગહણવિમોક્ષણયાણં’ નાન્યથામિયોગેન ગાથાપતિચોરગ્ગહણવિમોક્ષણતઃ ‘તસમૂદ્દિં પાણેદિં ણિહાય દંડં’ વસથુતેષુ પાણેષુ નિહાય દણ્ડમ્, તચ અમૂત્ત મવતિ મવિરુપતીતિ મૂત્તઃ જીવં હત્યર્થઃ, પ્રસપ્પદોત્તરં મૂત્તપદં નિવેરુપમ્—તથા ચ—‘એવમેવ સડ્ડ માસાણં પરક્કમે વિરુજ્જમાણે’

‘એવં ણં પચ્ચક્કસંતાણં’ इत्यादि ।

ટીકા—ઉદક પેદાલ પુત્ર અપને અમીષ્ટ પ્રત્યાહ્યાન કે સ્વરૂપ કો કહતે હૈં । હસ પ્રકાર સે પ્રત્યાહ્યાન કરને ચાલોં કા પ્રત્યાહ્યાન સુપ્રત્યાહ્યાન હોતા હૈં ઓર હસ પ્રકાર સે પ્રત્યાહ્યાન કરને ચાલોં કા સુપ્રત્યાહ્યાન કરાના કહલાતા હૈં । જો હસ પ્રકાર પ્રત્યાહ્યાન કરાતે હૈં, યે અપની પ્રતિજ્ઞા કા ઉલ્લંઘન નહીં કરતે અથ પ્રત્યાહ્યાન કી વહ વિધિ દિસલાતે હૈં—રાજામિયોગ કો ડોડ ઠર ગાથાપતિ ચોર વિમોક્ષણ ન્યાય સે પ્રસમૂત અર્થાત્ વર્તમાન કાલ મેં જો જીવ પ્રસ પર્યાય મેં હૈ, ડનકી હિંસા કા ત્યાગ હૈં । અભિપ્રાય યહ કિ ‘પ્રસ’ હસ શબ્દ કે આગે એક ‘મૂત’ શબ્દ ઓર લગા દેના ચાહિયે । ‘મૂત’ શબ્દ જોડ

‘એવં ણં પચ્ચક્કસંતાણં’ इत्यादि

ટીકા—ઉદક પેદાલપુત્ર પોતાને ઈષ્ટ પ્રત્યાહ્યાનના સ્વરૂપને બતાવે છે. તે આ પ્રમાણે છે—પ્રત્યાહ્યાન કરવાવાળાઓનું પ્રત્યાહ્યાન સુપ્રત્યાહ્યાન કહેવાય છે. અને આવા પ્રકારથી પ્રત્યાહ્યાન કરવાવાળાઓને સુપ્રત્યાહ્યાન કહેવાયું તેમ કહેવાય છે. જેઓ આવી રીતે પ્રત્યાહ્યાન કરાવે છે, તેઓ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. હવે તે પ્રત્યાહ્યાનની વિધિ બતાવતાં કહે છે—રાજામિયોગ—રાજાદ્વારા થયેલ વિધનને છેડીને ગાથાપતિ ચોરવિમોક્ષણ ન્યાયથી પ્રસમૂત અર્થાત્ વર્તમાન કાળમાં જે જીવો પ્રસ પર્યાયમાં રહેલા છે. તેની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે—પ્રસ આ શબ્દની આગળ એક ‘મૂત’ શબ્દ

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૭ પ્રત્યાખ્યાનવિષયે ઉદ્ઘકસ્યામિપ્રાયઃ ૭૦૫

एवमेव सति भाषायाः पराक्रमे विद्यमाने । भूतपददानेन शक्तिवलात् क्रियमाणं प्रत्याख्यानं सुप्रत्याख्यानं भवति अनतिचरितं भवति प्रतिज्ञा भङ्गोऽपि न भवति । एवंविधस्थितौ 'जे ते कोहा वा लोहा वा परं पञ्चखावे'ति' ये ते पुरुषाः क्रोधाद्वा क्रोभाद्वा स्वाग्रहाद्वा भूतपदमन्तरेण परं प्रत्याख्यापयन्ति ते स्वकीयां प्रतिज्ञामति-
क्रामन्ति । 'अयं पि णो उवप्से णो जेयाउए मवइ' अयमपि उपदेशो न नैयायिको-
न न्यायसिद्धो भवतीति, मन्मतानुसारेण तु-भूतपदघटितप्रत्याख्यानं न्यायसिद्ध-
मेव । 'अविपाइं आउसो गोयमा ! तुवमपि एवं रोयइ' अपि च आयुष्मन् हे
गौतम ! तुभ्यमप्येवं रोचते मनुक्तं किं भवते वा न रोचते-युक्तियुक्तमहं
कथयामि भवद्भिरपि स्वीकृतव्यम् । एवं सति प्रतिज्ञाभङ्गो न भवति प्राणिरक्षणं
सुव्यवस्थितमिति ॥५०६-७३॥

પૂર્વ-સરાયં ભગવં ગોયમે ! ઉદયં પેઢાલપુત્તં एवं क्यासी-
आउसंतो ! उदगा ! नो खलु अम्हे एयं रोयइ, जे ते समणा
वा माहणा वा एवमाइक्खंति जाव परूवेति णो खलु ते समणा

देने से किया अथवा कराया हुआ प्रत्याख्यान सुप्रत्याख्यान होता है ।
ऐसा करने से प्रतिज्ञा भंग का दोष भी नहीं होता है ।

ऐसी स्थिति में जो पुरुष क्रोध से, लोभ से अथवा अपने आग्रह
से 'भूत' शब्द का प्रयोग किये बिना दूसरे का प्रत्याख्यान कराते हैं,
वे अपनी प्रतिज्ञा को भंग करते हैं । ऐसा उपदेश न्याय युक्त नहीं है
बल्कि 'भूत' पद जोड़कर कराया हुआ प्रत्याख्यान ही न्याययुक्त है ।
हे आयुष्मन् गौतम ! क्या आपको यह सचिकर नहीं है ? अर्थात् मैं
युक्ति-युक्त कह रहा हूं अतः आपको भी स्वीकार कर लेना चाहिए ।
ऐसा करने से प्राणियों की रक्षा के साथ प्रतिज्ञा की भी रक्षा होती है । ६।

લગાવી દેવો જોઈએ. 'ભૂત' શબ્દ લગાવવાથી કદેલ અથવા કરાવેલ પ્રત્યાખ્યાન
સુપ્રત્યાખ્યાન થાય છે. એમ કરવાથી પ્રતિજ્ઞા ભંગ દોષ પણ લાગતો નથી.

આવી સ્થિતિમાં જે પુરૂષ ક્રોધથી, લોભથી, અથવા પોતાના અગ્રહથી
'ભૂત' શબ્દનો આશ્રય કર્યા વિના બીજાને પ્રત્યાખ્યાન કરાવે છે. તેઓ પોતાની
પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરે છે. આ પ્રમાણેનો ઉપદેશ ન્યાયયુક્ત નથી. બલકે 'ભૂત'
શબ્દને જોડીને કરવામાં આવેલ પ્રત્યાખ્યાન જ ન્યાયયુક્ત છે. હે આયુષ્મન
ગૌતમ ! શું આપને તે યોગ્ય લાગતું નથી ? અર્થાત્ હું' યુક્તિયુક્ત કહી
રહ્યો છું. તેથી આ કથન આપે પણ સ્વીકારવું જોઈએ. આમ કરવાથી પ્રાણિ-
યોની રક્ષાની સાથે પ્રતિજ્ઞાની રક્ષા પણ થાય છે. ॥૫૦૦ ૬૧॥

वा निरगंथा वा भासं मासंति, अणुतावियं खलु ते भासं
भासंति, अब्भाइक्खंति खलु ते समणे वा समणोवासए वा,
जेहिं वि अन्नेहिं जीवेहिं पाणेहिं भूएहिं सत्तेहिं संजमयंति ताण
वि ते अब्भाइक्खंति, कस्स णं ते हेउं ? संसारिया खलु पाणा,
तसा वि पाणा थावरत्ताए पच्चायंति थावरा वि पाणा तसत्ताए
पच्चायंति, तसकायाओ विप्पमुच्चमाणा थावरकायंसि उवव-
उजंति थावरकायाओ विप्पमुच्चमाणा तसकायंसि उववज्जंति,
तेसिं च णं तसकायंसि उववज्जाणं टाणमेयं अघत्तं॥सू०७॥७४॥

छाया- सत्तादं भगवान् गौतमः उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत् । आयुष्मन्
उदक ! नो खलु अमभ्यम् एवं रोचते । ये ते श्रमणा वा माहना वा एवमारुषा-
न्ति यावत् प्ररूपयन्ति नो खलु ते श्रमणा वा निर्ग्रन्था वा भाषां मावन्ते तेऽनु-
तापिनीं खलु भाषां मावन्ते । अभ्याख्यान्ति खलु ते श्रमणान् वा श्रमणोपासकान्
वा येष्वपि अन्येषु जीवेषु प्राणेषु भूतेषु सत्त्वेषु संजमयन्ति तानपि ते अभ्या-
ख्यान्ति । कस्य हेतोः ? सांसारिकाः खलु प्राणाः, तसा अपि माणाः स्थावर-
त्वाय प्रत्यायान्ति स्थानरा अपि प्राणाः त्रसत्वाय प्रत्यायान्ति त्रसकायतो विप्र-
मुच्यमानाः स्थावरकायेषूपत्यघन्ते स्थावरकायतो विप्रमुच्यमानाः त्रसकायेषूपत्यघन्ते,
तेषां च खलु त्रसकायेषूपत्यघ्नानां स्थानमेतदघात्यम् ॥सू० ७४॥

टीका—‘सत्तायं भगवं गोयमे’ सत्तादं भगवान् गौतमः ‘उदयं पेढाल-
पुत्तं एवं वयासी’ उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत्, उदकस्य प्रत्याख्यानं भूतपद-
सन्निविष्टवचनं श्रुत्वा वादपुरस्सरं वक्ष्यमाणवचनमुक्तवान् ‘आउसंती उदमा नो

‘सत्तायं भगवं गोयमे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—भगवान् गौतम ने प्रत्याख्यान में ‘भूत’ पद को जोड़ने
की उदक पेढालपुत्र की बात सुनकर वाद के साथ इस प्रकार कहा-
आयुष्मन् उदक ! आपका कथन हमें नहीं रुचता है कि श्रमण और

‘सत्तायं भगवं गोयमे’ इत्यादि

टीकार्थ—भगवान् गौतमस्वामीने प्रत्याख्यानमें ‘भूत’ पदने योजवानी
पेढालपुत्रनी बात सांख्यीने युक्तिपूर्वक आ प्रमाणे कहुं-हे आयुष्मन् उदक !

સમયાર્થબોધિની ટીકા મિ. શ્રુ. મ. ૭ ઉદક' પ્રતિ ગૌતમસ્યોત્તરં

૭૦૬

સ્વલુ અન્હે એયં રોયઃ આયુષ્મન-ઉદક! મયતા સંપ્રોધિતં વચનમ્ અસ્મધ્યં-ગૌત-
મેધ્યો ન રોચતે, 'જે તે સમણા વા માહણા વા એવ માહકવંતિ જાવ પહોંતે' જે
તે શ્રમણા વા-માહના વા એવમ્-મવત્કથનાડનુસારેણાડસંલ્યાન્તિ યાવત્ પરેમ્યઃ
પ્રહુપયન્તિ ચ । 'જો સ્વલુ તે સમણા વા જિગંથા વા માસં માસંતિ' નો સ્વલુ તે
શ્રમણા વા નિર્ધન્યા વા સમીચીનાં ભાષાં માષન્તે 'અણુનારિયં સ્વલુ માસં
માસંતિ' અપિતુ-અનુતાપિની ભાષાં માષન્તે ।

અયમાશયઃ-ત્રસપદોત્તરં ભૂતપદસન્નિવેશેનાડપિ ન કિમપિ ફલાધિક્ષમ-
વાપ્યતે । યતોદિ-યોડ્યથ્મમપ્થેન જ્ઞાયતે-સ એવાયોં ભૂતપદોપાદાનેનાપિ જ્ઞાયતે,
ઉમયોરેકાર્થકસ્વાત્ । પ્રત્યુત-અનયોયેવ દિ ભૂતપદપયોગઃ । અપિ ચ સાદૃશ્યબોધ-
કોડપિ ભૂતશબ્દો દૃશ્યતે-દેવલોકભૂતં નગરમિત્યાદૌ દેવલોકસાદૃશ્યસ્ય નગરેડનુ
મવાત્ । તથા ચ-તથાસતિ ત્રસ સદૃશમાણિનો વધાડમાવઃ પ્રત્યાલ્યાનેન પ્રતીયેત
ન તુ ત્રસજીવસ્યેતિ ત્રસજોજાનાં વિરાધનાદનર્થ એવ સ્વાત્ । યદિ સાદૃશ્યાર્થકો ન
ભૂતશબ્દસ્તદા તઃપ્રયોગો નિરર્થક એવ મવેત્ । યથા શીતભૂતમુદકમ્ હત્યેવ શીત-
માહન એસા જો કહતે યા ઉપદેશ દેતે હેં, જે સમીચીન ભાષા નહીં
બોલતે, પરંતુ અનુતાપિની (જિનપરંપરાનુસારિણી) ભાષા બોલતે હેં ।

આશય યહ હે-‘ત્રસ’ પદ કે બાદ ‘ભૂત’ શબ્દ કો જોડ દેને કા
મી કોઈ વિશેષ ફલ નહીં હે । જો અર્થ ત્રસ શબ્દ કે પ્રયોગ સે પ્રતીત
હોતા હે, વહી ત્રસભૂત શબ્દ સે મી પ્રતીત હોતા હે । ટોનોં કા અર્થ
એક હી હે, પરંતુ ઉસસે અનર્થ મી હો સકના હે । યથા-‘ભૂત’ શબ્દ
સદૃશતા કા વાચક મી દેસ્તા જાતા હે, જેસે ‘દેવલોકભૂતનગર’ કા
અર્થ હે દેવલોક કે સમાન નગર । એસી સ્થિતિ મેં યદિ ‘ત્રસ’ કે સાથ
‘ભૂત’ શબ્દ જોડ દિયા જાય તો ઉસકા ‘ત્રસ કે સમાન પ્રાણી’ એસા

આપનું કથન અમને રૂચિર લાગતું નથી શ્રમણ અને માહન એવું કહે છે
અથવા ઉપદેશ આપે છે કે-તેઓ સમીચીન ભાષા બોલતા નથી. પરંતુ
અનુતાપિની ભાષા બોલે છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે-ત્રસ પદની પછી ‘ભૂત’ શબ્દને જોડવાથી પણ
કોઈ વિશેષ ફળનો લાભ થવાનો નથી. જે અર્થ ત્રસ શબ્દના પ્રયોગથી પ્રતીત
થાય છે, એજ ત્રસભૂત શબ્દથી પણ પ્રતીત થાય છે. બન્નેનો અર્થ એક જ છે.
પરંતુ તેનાથી અનર્થ પણ થઈ જાય છે. જેમકે-‘ભૂત’ શબ્દ સદૃશપણનો વાચક
પણ દેખવામાં આવે છે. જેમ કે-‘દેવલોકભૂતનગર’નો અર્થ દેવલોકની સરખું
નગર એ પ્રમાણે થાય છે. આ સ્થિતિમાં ‘ત્રસ’ શબ્દની સાથે ‘ભૂત’ શબ્દનો
પ્રયોગ કરવામાં આવે તો તેનો અર્થ ત્રસ સરખા પ્રાણી તેમ કોઈ સમજી લેશે.

પદોત્તરં ભૂતપદં શીત્યમેવાર્થં ગમયતિ ન તતો ન્યૂનમધિકં વા । તત્ત્વ શીતપદેનેવ
 સ્વપ્ન-ઇતિ ભૂતપદં નૈર્થ્યનચમરહમ્બતે સિદ્ધાન્તત્રિદામ્ । एवं स्थितो यो माहनो
 भवन्तमनुवर्त्तमानस्तथा प्रयुङ्क्ते स प्रयोगः श्रमणसङ्गकलङ्कदायक एव भवति ।
 तथा भूतादिषु ये संयमिनस्तानपि कलङ्कयति । ‘अवमाइखंति खलु ते समणे वा
 समणोवासए वा’ अभ्याखयन्ति-कलङ्कयन्ति खलु ते श्रमगान-वा श्रमणोपास-
 कान् वा । ‘जेहिं वि अन्नेहिं जीवेहिं पाणेहिं भूएहिं सत्तेहिं संयमयंति ताण वि
 ते अवमाइखंति’ येषपि अन्नेषु जीवेषु पाणेषु भूतेषु सत्ત્વेषु સંયમયન્તિ તાનપિ
 તેડમ્બાખ્યાન્તિ । કલ્કમારોપયન્તિ । કસ્સ ણં તં હેંઠં તસ્સપ્પ હેતોઃ ? ‘સંસારિયા
 खलु पाणा’ सांसारिकाः-कर्मपरतन्त्राः खलु माणाः-जीवाः ‘तसा वि पाणा

अर्थ कोई समझ लेगा और उसी की हिंसा का प्रत्याख्यान करेगा, अस
 जीव की हिंसा का प्रत्याख्यान नहीं करेगा । फिर तो अस जीवों की
 विराधना करने से अनर्थ ही हो जाएगा । यदि ‘भूत’ शब्द सदृशता
 का वाचक नहीं है तो उसका प्रयोग करना ही निरर्थक है-उसका कोई
 अर्थ ही नहीं । जैसे ‘शीतभूत जल’ यहां शीत शब्द के पदचात् भूत
 शब्द का प्रयोग किया गया है किन्तु वह शीत अर्थ का ही बोधक है ।
 कोई न्यून या अधिक अर्थ प्रकट नहीं करता है । अतएव वह निरर्थक
 ही है । ऐसी स्थिति में जो श्रमण-माहन आपका अनुसरण करके
 ‘अस भूत’ शब्द का प्रयोग करता है, वह श्रमण-संघ के लिए
 दोषारूपद है । वह श्रमणों और श्रमणोपासकों को कलंक लगाता है ।
 वह अन्य भूतों जीवों सत्त्वों और प्राणिमों का जो संयम पालते हैं,
 जन पर भी दोषारोपण करता है । मैं ऐसा क्यों कह रहा हूं ? सुनिप

‘અને તેની જ હિંસાનું’ પ્રત્યાખ્યાન કરશે. ત્રસ જીવની હિંસાનું પ્રત્યાખ્યાન
 કરશે નહીં પછી તે ત્રસ જીવોની વિરાધના (હિંસા) કરવાથી અનર્થ જ
 થઈ જશે. અને જો ‘ભૂત’ શબ્દ સમાન અર્થને બતાવવાવાળો ન હોય, તો
 તે શબ્દનો પ્રયોગ જ નિર્થક છે. અર્થાત્ તેનો કોઈ અર્થ જ નથી. એમ
 ‘શીતભૂતજલ’ અહીંયાં શીત શબ્દની પછી ‘ભૂત’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં
 આવેલ છે. પરંતુ તે શીત અર્થનો જ બોધ કરાવે છે. તેથી કોઈ ન્યૂન અથવા
 અધિક અર્થ બતાવતું નથી. તેથી જ તે નિર્થક છે, આ પરિસ્થિતિમાં જો
 શ્રમણ-માહન આપનું અનુસરણ કરીને ‘ત્રસભૂત’ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે. તે
 શ્રમણસંઘને દોષારૂપ છે. તે શ્રમણો અને શ્રમણોપાસકોને કલંક સમાન છે.
 તે અન્ય ભૂતો, જીવો, સત્ત્વો અને પ્રાણિયોનો જ સંયમ પાળે છે, તેના પર
 પણ દોષારોપણ કરે છે. હું એમ શા માટે કહું છું ? તે સાંજળો-સંસારના

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ક્ષુ. અ. ૭ ઉદક' પ્રતિ ગૌતમસ્યોત્તર:

૭૦૧

થાવર તાર પચ્ચાવંતિ' ત્રસા અપિ પાળાઃ-જીવાઃ કર્મવશાત્ સ્થાવરત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ-ત્રસા અપિ કદાચિત્ સ્થાવરા ભવન્તિ । 'થાવરઃ ત્રિ પાળા તસનાર પચ્ચાવંતિ' સ્થાવરા અપિ પાળાઃ કર્મવશાત્ ત્રપ્તવાય પ્રત્યાયાન્તિ । 'તસકાયાઓ ત્રિપ્પ-મુચ્ચમાળા થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ' ત્રસકાયાદ્વિપ્રચુચ્ચમાનાઃ સ્થાવરકાયેષુ ત્પચ્ચન્તે, આયુષઃ ક્ષયે ત્રસીયશરીરં વિમુચ્ચ નામકર્મોદયાત્સ્થાવરકાયં પ્રાપ્તુ-વન્તઃ સ્થાવરતાં લભન્તે । 'થાવરકાયાઓ ત્રિપ્પમુચ્ચમાળા તસકાયંસિ ઉવવ-જ્જંતિ' સ્થાવરકાયાદ્વિપ્રમુચ્ચમાનાસ્ત્રસકાયેષુત્પચ્ચન્તે । 'તેસિ ચ ણં તસકાયંસિ ઉવવજ્જાણં ઠાળમેયં અવત્તં' તેવાં ચ લલુ ત્રસકાયેષુત્પચ્ચાનાં સ્થાનમેતદ્ અવાસ્થમ્ । યદા જીવાઃ તે ત્રસકાયે સમુત્પચ્ચન્તે તદા તે-જીવાઃ પ્રત્યાહ્યાનવતા પુરુષેણ દન્તુ-મયોગયા ભવન્તિ । ઇતિ મો-ઉદક ! ત્વયા ત્રસપદાનન્તરં નિવેશ્યમાનં ભૂતપદં પ્રત્યાહ્યાનનામરરાશીં નિતરાન્ન શોભતે એવ, કિન્તુ-શિષ્ટૈર્વાદશં સ્વરૂપમ્પવર્જિતં તત્તથાઽસ્મભ્યં રોચતે ॥ મુ. ૭૭-૭૪ ॥

-સંસાર કે કર્મધીન પ્રાણી ત્રસ થોકર સ્થાવર મો હો જાતે હૈં ઓર સ્થાવર સે ત્રસ મો હો જાતે હૈં । ત્રસકાય કો ત્યાગ કર સ્થાવર કાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં અર્થાત્ આયુર્પૂર્ણ હોને પર ત્રસશરીર કો ત્યાગ કર કર્મોદય સે સ્થાવર કાય કો પ્રાપ્ત કરતે હૈં, હસી પ્રકાર અનેક જીવ સ્થાવર કાય કા ત્યાગ કરકે ત્રસકાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં । જલ સ્થાવર કાય કે જીવ ત્રસ કાય મેં જન્મ લે લેતે હૈં તો પ્રત્યાહ્યાન કરને બાલે પુરુષ કે લિપ્ત લે ઘાત કરને યોગ્ય નહીં રહતે હૈં । અતઃપ્ર એ આયુષ્મન્ ઉદક ! આપ પ્રત્યાહ્યાન કે પાઠ મેં 'ભૂત' શબ્દ કો જોડ દેને કી જો બાત કહતે હૈં, લહ ટીક નહીં હૈ । શિષ્ટ પુરુષો' ને જીસે પ્રત્યા-હ્યાન કે સ્વરૂપ કા વર્ણન કિયા હૈ, લહી હમેં મો લક્ષતા હૈ ॥૭॥

કર્મધીન પ્રાણી ત્રસ થઇને સ્થાવર પણ થઇ બાલ છે, અને સ્થાવરથી ત્રસ પણ થઇ બાલ છે. ત્રસકાયને ત્યાગ કરીને સ્થાવર કાયમાં ઉત્પન્ન થઇ બાલ છે. અર્થાત્ આયુષ્ય પૂર્ણ થયા પછી ત્રસ શરીરને ત્યાગ કરીને સ્થાવરકાયને પ્રાપ્ત કરે છે, એજ પ્રમાણે અનેક જીવો સ્થાવરકાયને ત્યાગ કરીને ત્રસ કાયમાં ઉત્પન્ન થઇ બાલ છે, બધાને સ્થાવર કાયના જીવો ત્રસકાયમાં જન્મ લઇ લે છે, તે પ્રત્યાહ્યાન કરવાવાળા પુરુષના માટે તેઓ ઘાત કરવા યોગ્ય રહેતા નથી તેથી જ હે આયુષ્મન્ ઉદક ! આપ પ્રત્યાહ્યાનના પાઠમાં 'ભૂત' શબ્દને જોડવાની જે વાત કહો છે તે બરોબર નથી. શિષ્ટ પુરુષોએ પ્રત્યાહ્યાનની પ્રક્રિયાનું જે પ્રમાણે વર્ણન કરેલ છે, એજ પ્રમાણે અમને પણ યોગ્ય અને રૂચિકર જણાય છે. ॥૭॥

मूढम्—सत्रायं उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी-
 कयरे खलु ते आउसंतो गोयमा ! तुब्भे वयह तसा पाण
 तसा आउ अन्नहा ? सत्रायं भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं
 वयासी—आउसंतो उदगा ! जे तुब्भे वयह तसभूया पाणा तसा
 ते वयं वयामो तसा पाणा जे वयं वयामो तसा पाणा ते तुब्भे
 वयह तसभूया पाणा, एए संति दुवे ठाणा तुल्ला एगट्ठा,
 किमाउसो ! इमे भे सुप्पणीयतराए भवइ तसभूया पाणा तसा,
 इमे भे दुप्पणीयतराए भवइ—तसा पाणा तसा, तओ एगमा-
 उसो ! पडिकोसह एकं अभिणंदह, अयं पि भेदो से णो णेया-
 उए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवन्ति,
 तेसिं च णं एवं वुत्तपुवं भवइ—णो खलु वयं संचाएमो मुंडा
 भवित्ता अगाराओ अणगारियं पवइत्तए, सा वयं णं आणुपुत्तेण
 गुत्तस्स लिसिस्सामो, ते एवं संखवेत्ति ते एवं संखं ठवयन्ति
 ते एवं संखं ठावयन्ति नन्नत्थ अभिओएणं गाहावइचोरगगहण
 विमोक्खणयाए तसेहिं पाणोहिं निहाय दंडं, तं पि तेसिं
 कुसलमेव भवइ ॥सू० ८॥७५॥

छाया—सत्रादमुदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममेवमवादीत् । कतरे खलु
 ते आयुष्मन् गौतम ! यूयं वदथ तसाः प्राणाः तसाः, उतान्यथा ? सत्रादं भगवान्
 गौतमः उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत् आयुष्मन् उदक ! यान् यूयं वदथ तसभूयाः
 प्राणास्त्रसास्त्रः वयं वदामः तसाः प्राणाः । यान् वयं वदाम स्त्रसाः प्राणाः, तान्
 यूयं वदथ तसभूयाः प्राणाः । एते द्वे स्थाने तुल्ये एकार्ये । किमायुष्मन् ! अयं
 युष्माकं सुप्पणीयतरो भवति तसभूयाः प्राणाः तसाः, अयं युष्माकं दुप्पणीयतरो
 भवति तसाः प्राणा स्त्रसाः तत एकमायुष्मन् ! प्रतिकोशय एकमभिनन्दथ, अपमपि
 भेदः स नो नैयायिको भवति ? भगवंश्च उताह—सन्त्येकके मनुष्या भवन्ति, तैश्च-
 दसुक्तपूर्वं भवति—न खलु वयं शकनुमो मुंडाः भूत्वा अगारादनगारितां प्रतिपत्तुं,

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ७ गौतमं प्रति पुनरुदकस्य प्रश्नः

७११

तद्वयं खलु आनुपूर्व्यां भोजनमप्युपयिष्यामः । एवं ते संख्यापयन्ति एवं ते संख्यां स्थापयन्ति नान्यत्राभियोगेन गाथापतिचोरग्रहणविमोक्षणतया असेषु प्राणेषु निहाय दण्डं तदपि तेषां कुशलमेव भवति ॥८-७५॥

टीका—पुनरुदको भगवन्तं गौतमं पृच्छति—‘सवायं उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी’ सवादम्—सवादम्—वाक्पूर्वकं पेढालपुत्र उदको भगवन्तं गौतमम्—एवम्—वक्ष्यमाणं प्रश्नं पृष्ठवान्—‘कयरे खलु आउसंतो गोयमा । तुम्हे वयह तसा पाणा-तसा आउ अन्नहा’ कतरे खलु ते जीवाः यान्-आयुष्मन्-गौतम ! यूयं वदथ किं प्रसाः प्राणा स्त्रसाः, उह अन्यथा वा । किं प्रसजीव एवं प्रसञ्ज्देन कथ्यते—अन्यो वा कश्चिन् प्रस इति । एवं श्रुत्वा भगवान् गौतमः—‘सवायं भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्ते एवं वयासी’ सवादं भगवान् गौतमः उदकं पेढा उपुत्रमेवमवाहीत् कथितवानित्यर्थः । ‘आउसंतो उदगा ! जे तुम्हे वयह तस-भूया पाणा तसा’ आयुष्मन्—उदक ! यान् यूयं वदथ प्रसभूताः प्राणास्त्रसाः, इति । यं प्राणिनिशेषं प्रसभूतस्त्रस इति त्वं कथयसि, तमहं त्वं कथयामि । ‘जे वयं वयमो तसा पाणा ते तुम्हे वयह तसभूया पाणा तसा’ यान् वयं

‘सवायं उदए पेढालपुत्ते’ इत्यादि ।

टीकार्थ—उदक पेढालपुत्र ने वाद के साथ भगवान् श्री गौतम स्वामी से प्रश्न किया—आयुष्मन् गौतम ! आप किन जीवों को प्रस कहते हैं ? क्या प्रस प्राणी को प्रस कहते हैं अथवा अन्य किसी प्राणी को प्रस कहते हैं ?

इस प्रश्न को सुनकर भगवान् श्री गौतम स्वामी ने वाद के साथ उदक पेढालपुत्र से इस प्रकार कहा—हे आयुष्मन्—उदक ! जिन प्राणियों को आप ‘प्रसभूत’ कहते हो, उनको हम ‘प्रस’ कहते हैं । जिनको हम प्रस प्राणी कहते हैं, उन्हें आप प्रसभूत प्राणी कहते हो । ये दोनों

‘सवायं उदए पेढालपुत्ते’ इत्यादि

टीकार्थ—उदक पेढालपुत्रे श्री गौतम स्वामीने उत्तर सांभलीने इरीथी श्री गौतम स्वामीने पृच्छुं के-हे आयुष्मन् गौतम ! आप क्या लुबोने प्रस कहो छो ? शुं प्रस प्राणीने प्रस कहो छो ? के जीव कह प्रणीने प्रस कहो छो ?

आ प्रश्न सांभलीने भगवान् श्री गौतम स्वामीने युक्तिपूर्वक उदक पेढालपुत्रने आ प्रमाणे छलु—हे आयुष्मन् उदक ! जे प्राणियोंने आप ‘प्रसभूत’ कहो छो तेने जे अमे ‘प्रस’ प्राणी कहो छीअे, जेने अमे प्रस प्राणी कहो छीअे तेने तमे प्रसभूत प्राणी कहो छो, आ अन्ने शब्दो अेक अर्थवाला छे,

વદામ સ્વપાઃ પ્રાણા इति, तान् यूयं वदथ ब्रह्मभूताः प्राणा इति । 'एए मति दुवे ठાજા તુલ્લા ઇગદ્દા' एते द्वे स्थाने तुल्यार्थे-एकार्थे । इमे द्वे अपि पदे ब्रह्म इति भूत इति समानार्थके एव । एकार्थतया-एकस्यैव द्वयोरपि मध्ये कस्याऽपि प्रयोगे पुन स्तत्र पर्यायरूपस्य प्रयोगः पौनः पुनिकं निरर्थकतां च याति । 'किमा-उसो ?' हे आयुष्मन् किम् 'इमे भे सुषणीयतराए भवइ' अयं युष्माकं पक्षः सुष-कीतवरो भवति । 'तसभूया प्राणा तसा इइ' ब्रह्मभूताः प्राणास्त्वसा इति । 'इमे भे दुष्पणीयतराए भवइ तसा प्राणा तसा' अपि तु-अयं युष्माकं दुष्पणीयतरो भवति, तसाः प्राणास्त्वसाः, पदोभयोरपि समानार्थता तदा, 'एगमाउसो ! पडि-कोसइ एणं अभिणंदइ' एकमायुष्मन् । प्रतिक्रोशथ-एकं पक्षं निन्दथ, एकम्-परं च पक्षम् अभिनन्दथ-प्रशंसथ । 'अयंपि भेदो से णो णेआउए भवइ' हे आयु-ष्मन् ! अयमपि भेदः समानार्थकत्वेऽपि एकास्य निन्दा-अपरपक्षस्य प्रशंसन मिति भेदो न नैयायिकः-न्याययुक्तो न भवति । 'भगवं च णं उदाइ' भगवंश्च गौतमः पुनराह-'संतेगइया मणुस्सा भवंति' सन्ति एकके मनुष्या, भवन्ति 'सेसि च णं वुत्तपुव्वं भवइ' तैश्चेदमुक्तपूर्वं भवति-बहवो मनुष्या एतादृशाः

स्थान एकार्थक हैं अर्थात् ब्रह्म और ब्रह्मभूत, इन दोनों शब्दों का अर्थ एक ही है । जब दोनों शब्दों का अर्थ एक ही है तो दोनों में से किसी भी एक शब्द का प्रयोग करने पर पुनः वही उसके पर्यायवाचक शब्द का प्रयोग करना पुनरुक्ति है और निरर्थक भी है । हे आयुष्मन् ! ऐसी स्थिति में क्या 'ब्रह्मभूत प्राणी ब्रह्म' ऐसा आपका कहना ठीक है ? नहीं, यह ठीक नहीं है । जब दोनों शब्द समानार्थक हैं तो आप एक की प्रशंसा और दूसरे की निन्दा क्यों करते हैं ? हे आयुष्मन् यह न्याय संगत नहीं है ।

भगवान् श्री गौतम स्वामी पुनः बोले-बहुत से मनुष्य ऐसे होते

अर्थात् ब्रह्म અને બ્રહ્મભૂત આ બંને શબ્દોનો અર્થ એકજ પ્રકારનો છે, બંયારે બંને શબ્દોનો અર્થ એકજ પ્રકારનો છે. તે બંનેમાંથી કેાઈપણ એક શબ્દનો પ્રયોગ કરવાથી ફરીથી એજ તેના પર્યાયવાચક શબ્દોનો પ્રયોગ કરવો તે પુનરુક્તિ હોય કહેવાયો. અને તે નિરર્થક પણ છે. હે આયુષ્મન્ આ પરિસ્થિતિમાં શું 'બ્રહ્મભૂત પ્રાણી બ્રહ્મ' એ પ્રમાણેનું આપનું કથન બરોબર છે ? ના તે બરોબર નથી. બંયારે બંને શબ્દો સમાન અર્થવાળા છે, તેા આપ એકની પ્રશંસા અને બીજાની નિંદા કેમ કરો છો ? હે આયુષ્મન્ આ કથન ન્યાય પુરઃસર નથી. ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી ફરીથી કહે છે કે-બહુ મનુષ્યો એવા હોય

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. ७ गौतमं प्रति पुनरुक्तस्य प्रश्नः

७१३

सन्ति ये साधुसभीषं समेत्य एवं वदन्ति 'नो खलु वयं संचारमो मुंडा मविता अगाराओ अणगारियं पवइत्तए' नो खलु वयं श्वनुमो मुण्डा भूत्वा अगाराव् अनगारितां मवजितुम् । इदानीं मेतादशी च्छक्तिर्नोस्ति येन सर्वम् 'सां वयं ण्ढ' वर वयं खलु 'आणुपुब्बेण गुत्तस्स लिसिस्सामो' आनुपूर्व्येण-क्रमशः गोचं-साधु-आवस्युपश्लेषविषयामः, पथमं स्थूलप्राणातिपातं त्यक्त्यामः ततः सूक्ष्मप्राणातिपातं परित्यक्त्यामः । किन्तु इदानीम्- 'ते एवं संखवे'ति' ते एवं संख्यापयन्ति-व्यवस्थापयन्ति संख्या-व्यवस्थां आवयन्ति प्रत्याख्यानं कुर्वन्तः प्रकाशयन्ति 'ते एवं संखं ठावयंति' एवं ते संख्यां विचारं स्थापयन्ति-संख्या-विचारं गृहसमीये प्रकटयन्ति 'नन्वथ अभिओगेण गाथावइचोरगइणविमोक्खणयाए' नान्यत्राऽपि योगेन गाथापतिचोरग्रहणविमोक्षणेन 'तसेहि पाणेहि निहाय दंडं' त्रसेषु प्राणिषु दण्डं-प्राणातिपातं निहाय-त्यक्त्वा करोति 'तं पि तेसि कुसलमेव मवइ' तदपि' लेखतः प्राणातिपातादिविरमणमपि तेषां कुशलमेव भवति, यावन्मात्रमेव

हैं जो साधु के समीप आकर कहते हैं-हम मुंडित होकर और गृहत्याग करके अनगार वृत्ति को धारण करने में समर्थ नहीं हैं । हम अनुक्रम से धीरे-धीरे साधुता अंगीकार करेंगे । हम प्रथम स्थूलप्राणातिपात का त्याग करेंगे । तत्पश्चात् सूक्ष्म प्राणातिपात का त्याग करेंगे । वे प्रत्याख्यान करते हुए इस प्रकार की व्यवस्था प्रकाशित करते हैं । वे ऐसा विचार प्रकट करते हैं । तदनन्तर वे राजाभियोग का आगार रखकर गाथापति चोरविमोक्षण न्याय से त्रस प्राणिमों की हिंसा का त्याग करते हैं । उनका इस प्रकार का थोड़ा-सा हिंसा का त्याग भी अच्छा ही है । वह जितना त्याग करते हैं, उतना ही उनके लिए कल्याणकारी है । कहा भी है—'स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य' इत्यादि । धर्म का थोड़ा सा अंश भी महान् भय से रक्षा करता है ॥८॥

छे ३-अमो मुंडित धधने अने गृहने त्याग करीने अनगार वृत्ति धारण करवाने समर्थ नथी. अमे अनुक्रमथी धीरेधीरे साधुपणुनो स्वीकार करीशु. अमे पहलेवां स्थूल प्राणुतिपातनो त्याग करीशु, ते पछी सूक्ष्म प्राणुतिपातनो त्याग करीशु. तेजो प्रत्याख्यान करता थका आ प्रमाद्येनी व्यवस्था प्रगट करे छे. तेजो जेवो विचार करे छे. ते पछी तेजो राजाभियोगनो आगार राखीने 'गाथापतिचोरविमोक्षणु' न्यायथी त्रस प्राणुथेनी हिंसानो त्याग करे छे. आ प्रमाद्येनो तेमनो थोडा जेवो हिंसानो त्याग पणु साहे न छे. ते जेटवो त्याग करे छे. जेटवो न तेजोने भाटे कल्याणुकारक छे. कहुं पणु छे-स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य' इत्यादि धर्मनो थोडा अंश पणु महान् भयथी रक्षा करे छे. ॥८॥

त्यजति तावदेव तस्य कस्याणायेति । उक्तञ्च—‘स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य क्रियते
महतो भयादिति ॥सू०८-७५॥

श्रुत्वा—तसा वि बुच्चंति तसा तससंभारकडेणं कम्मुणा
णामं च णं अब्भुवगयं भवइ, तसाउयं च णं पलिकखीणं भवइ,
तसकायद्विइया ते तओ आउयं विप्पजहंति ते तओ आउयं
विप्पजहिता थावरत्ताए पच्चायंति । थावरा वि बुच्चंति थावरा
थावरसंभारकडेणं कम्मुणा णामं च णं अब्भुवगयं भवइ,
थावराउयं च णं पलिकखीणं भवइ, थावरकायद्विइया ते तओ
आउयं विप्पजहंति, तओ आउयं विप्पजहिता भुज्जो पर-
लोइयत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति, ते तसा वि बुच्चंति,
ते महाकाया ते चिरद्विइया ॥सू० ९॥७६॥

छाया—ब्रह्मा अप्युच्यन्ते त्रमाससम्भारकृतेन कर्मणा नाम च खल्वभ्यु-
पगतं भवति । त्रमायुष्कं च खलु परिक्षीणं भवति त्रसकायस्थितिकास्ते तदायुष्कं
विप्रजहति । ते तदायुष्कं विप्रहाय स्थावरत्वाय प्रत्यायान्ति स्थावरा अप्युच्यन्ते
स्थावराः स्थावरसम्भारकृतेन कर्मणा नाम च खल्वभ्युपगतं भवति, स्थावरायुष्कं
च खलु परिक्षीणं भवति स्थावरकायस्थितिकास्ते तदायुष्कं विप्रजहति, तदायुष्कं
विप्रहाय भूयः पारलौकिकत्वेन प्रत्यायान्ति, ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते ब्रह्मा
अप्युच्यन्ते ते महाकायान्ते चिरस्थितिकाः ॥सू० ९-७६॥

टीका—पूर्वमुदकेन गौतमस्वामी पृष्ठः यः श्रावकः ब्रह्मानां विसर्जनं न
करिष्यामीति प्रतिज्ञां कृतवान् किन्तु—ब्रह्मा एव स्थावरकाये समुत्पद्यन्ते, तत्र
स्थावरकायान् यदि दृष्ट्वि—तदा तस्य प्रतिज्ञामद्भुतदोषः कुतो न भवति यथा

‘तसा वि बुच्चंति’ इत्यादि ।

टीकार्थ—पहले उदक पेढालपुत्र ने श्री गौतम स्वामी से पूछा था—
किसी श्रावक ने ब्रह्म जीवों की हिंसा नहीं करूँगा, इस प्रकार से
हिंसा का त्याग किया किन्तु ब्रह्म जीव मर कर स्थावर काय में उत्पन्न

‘तसा वि बुच्चंति’ इत्यादि

टीकार्थ—पहले उदक पेढालपुत्र ने श्री गौतम स्वामी से पूछा था—
किसी श्रावक ने ब्रह्म जीवों की हिंसा नहीं करूँगा, इस प्रकार से
हिंसा का त्याग किया किन्तु ब्रह्म जीव मर कर स्थावरकाय में उत्पन्न થઈ ગય છે. તે

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્વ. અ. ૭ પ્રતિજ્ઞામહાવિષયે ગૌતમસ્થોત્તરમ્ ૩૧૫

નામુરિકાણાં જનાનાં દનને કરિષ્યામીતિ પ્રતિજ્ઞાં કૃત્વાન્ કશ્ચિન્ તન્ નગરતો
 બહિર્ગતસ્ય તન્નગરોપસ્ય દનને પ્રતિજ્ઞાકર્તુઃ પ્રતિજ્ઞામહાદોષો ભવત્યેવ । હ્યપુદક
 કૃતપ્રશ્નં ગૌતમ ઉત્તરયતિ-‘તસાવિ’ ત્રસા અપિ-ત્રસત્રીવા દિ ત્રસનામકર્મોદયેન
 ફલાનુમવાય ત્રસ ઇતિ શબ્દેન ‘તુચ્ચંતિ’ ઉચ્યન્તે વ્યવહિયન્તે ‘તસા તસસંમા
 કઢેણ કમ્મુણા ણામં ચ ણં અબ્બુગયં મવ્હ’ ત્રસાસૂસસંમારકુતેન કર્મણા નામ-
 ચામ્મુપગતં મવતિ, સમ્મારો નામકર્મણોડવસ્યં વિપાકાડુમ્ભવેન વેદનમ્ ત્રસ ઇતિ
 કર્મોદયેન ત્રસ ઇતિ નામ ધારયન્તિ । ‘તસાઉયં ચ ણં પઞ્ચિક્ષીણં મવ્હ, તસકાય-
 દ્વિયા તે તથો આઉયં વિવ્વજહંતિ’ ત્રસાપુષ્કં ચ સ્વલુ પરિક્ષીણં મવતિ, ત્રસકાય-
 સ્થિતિકાઃ-ત્રસકાયે સ્થિતિયેયાં તે તથા, ત્રસકાયે તદીયસ્થિતિદ્વેતુભૂતે કર્મણિ
 નદે સતિ તે-ત્રસાઃ તદાયુષ્કં વિપ્રજહતિ । તદા ત્રસાપુઃ પરિક્ષીપતે-એવ, ત્રસશરી-
 રકારણભૂતં કર્મ ચાડવગતમ્-તદા તે ત્રસાઃ તાદૃશમાયુસ્ત્યજન્તિ । ‘તે તથો
 આઉયં વિવ્વજહિતા થાવરતાણ પચ્ચાયંતિ’ તે-ત્રસાઃ ત્રસાયુષ્કં વિપ્રહાય સ્થાવર-
 ત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ । ‘થાવરા વિ તુચ્ચંતિ-થાવરા થાવરસંમારકઢેણ કમ્મુણા
 ણામં ચ ણં અબ્બુગયં મવ્હ’ સ્થાવરા અપિ ઉચ્યન્તે સ્થાવરાઃ સ્થાવરસમ્માર-
 કુતેન કર્મણા નામ ચ સ્વલુ અમ્મુગતં મવતિ । સ્થાવરજન્તવોડપિ સ્થાવરનામ-
 હો જાતે હિં । વહ શ્રાવક ડન સ્થાવર જીવોં કા જો પહલે ત્રસ થે, ઘાત
 કરતાં હે । તથ ડસકો ત્યાગ ંગ કા પાર કયોં નહીં લગતા ? હસ
 પ્રદન કા યહાં ઉત્તર દિયા જાતા હે--

ત્રસ જીવ અવ્હર ંગને યોગ્ય ત્રસ નામકર્મ કે ઉદય સે અર્થાત્
 ત્રસ નામકર્મ કા ફલ ંગને કે કારણ ત્રસ કહલાતે હિં । હસી કારણ
 વે ‘ત્રસ’ હસ નામ કો ધારણ કરતે હિં । જથ ડનકી ત્રસ આયુ કા ક્ષય
 હો જાતા હે ઓર ત્રસકાય મેં સ્થિતિ કા કારણ ભૂત કર્મ ંધી ક્ષીણ હો
 જાતા હે, તથ વે ત્રસ આયુ કો ત્યાગ દેતે હિં ઓર સ્થાવર પર્યાય કો

પછી તે શ્રાવક તે સ્થાવર જીવોના, કે જે પહેલાં ત્રસ હતા, તેમને ઘાત
 કરે છે, ત્યારે તેમને પ્રતિજ્ઞામહાનું પાપ કેમ લાગતું નથી ? આ પ્રશ્નનો
 ઉત્તર અહીંયાં આપવામાં આવે છે.

ત્રસ જીવ અવશ્ય જોગવવાને યોગ્ય ત્રસ નામકર્મના ઉદયથી અર્થાત્
 ત્રસ નામકર્મનું જોગવવાના કારણે ત્રસ કહેવાય છે. જો કારણે તેજો
 ‘ત્રસ’ આ નામને ધારણ કરે છે. ત્યારે તેજોના ત્રસપણાના આયુષ્યનો ક્ષય
 થઈ જાય છે, અને ત્રસકાયમાં સ્થિતિના કારણભૂત કર્મ પણ ક્ષીણ થઈ જાય છે.
 ત્યારે તેજો ત્રસપણાના આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે છે. અને સ્થાવર પર્યાયને ધારણ

કર્મગોઃ ફલમનુભવન્તઃ સ્થાવરા ઇતિ કથ્યન્તે । અતસ્તે સ્થાવર ઇતિ સંજ્ઞામપિ પ્રાપ્નુવન્તિ । ‘સ્થાવરાણ્યં ચ જં પલ્લિક્ષ્વોજં ભવઈ યાવરકાયદ્વિદ્યા તે તથો આણ્યં ત્રિપ્પજહંતિ’ સ્થાવરાયુષ્કં ચ સ્વલુ પરિક્ષીણં ભવતિ, સ્થાવરકાયસ્થિતિકાઃ-સ્થાવરકાયે સ્થિતિર્યેષાં તે તથા, સ્થાવરકાયસ્થિતિહેતુભૂતે કર્મણિ નષ્ટે સતિ તે-સ્થાવરાઃ તદાયુષ્કં ત્રિપજહતિ-સ્થાવરાયુઃ પરિત્યજન્તિ । ‘તથો આણ્યં ત્રિપજહિતા ધુજો પરલોઽયત્તાપ્ પચ્ચાર્યંતિ’ તે સ્થાવરાઃ તદાયુષ્કં ત્રિપજહાય-ત્પક્ત્વા ભૂયઃ-પુનરપિ પારલોકિકતથા પ્રત્યાયાન્તિ । ‘તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ તે તસા વિ વુચ્ચંતિ-તે મહાકાયા-તે ચિરદ્વિદ્યા’ તે-ત્રસસ્થાવરજીવાઃ, પ્રાણધારણાત્ પ્રાણા અપ્યુચ્યન્તે-તે ત્રસનામકર્મોદયાત્ ત્રસા અપ્યુચ્યન્તે, તે મહાકાયા અપિ મવન્તિ, યોગનલક્ષપ્રમાણશરીરવિકુર્ષ્ણાત્, તે ચિરસ્થિતિકા અપિ મવન્તિ-પ્રય-સ્થિત્સાગરાણ્યુષ્કમાવાદિતિ ॥મૂ૦૯-૭૬॥

ધારણ કરતે છે । હસી-પ્રકાર સ્થાવર જીવ મી અવશ્ય યોગને યોગ્ય સ્થાવર નામ કર્મ કે ઉદય સે, સ્થાવર કહલાતે છે ઓર હસી કારણ ‘સ્થાવર’ નામ કો ધારણ કરતે છે । જલે ડુનકી સ્થાવર કી આયુ ક્ષીણ હો જાતી હે ઓર સ્થાવરકાય કી સ્થિતિ કે કારણમૂત કર્મ મી ક્ષીણ હો જાતા હે તલે લે જીલ સ્થાવર-આયુ કા ત્યાગ કર લેતે છે । સ્થાવર-આયુષ કો ત્યાગ કર લે ત્રસપર્વાય કો ધારણ કર લેતે છે । લે પ્રાણી મી કહે જાતે છે, ત્રસ મી કહલાતે છે ઓર મહાન્ શરીર લાલે ઇલે ચિરકાલીન સ્થિતિ લાલે મી કહલાતે છે, અર્થાત્ ડુનમે કોઈ-કોઈ ઇલ લાલ યોગન પ્રમાણ શરીર કી વિક્રિયા મી કરતે છે ઓર તેતોસ સાગરોપમ કી મી સ્થિતિ પાલે છે ॥૧॥

કલે છે, આજ પ્રમાણે સ્થાવર જીવ પણ અવશ્ય યોગવવા યોગ્ય સ્થાવર નામ કર્મના ઉદયથી સ્થાવર કહેવાય છે. અને એજ કારણે ‘સ્થાવર’ નામને ધારણ કરે છે. જ્યારે તેમના સ્થાવરપણાના આયુષ્યનો ક્ષય થઈ જાય છે, અને સ્થાવરકાયની સ્થિતિના કારણમૂત કર્મનો પણ ક્ષય થઈ જાય છે. ત્યારે તે જીવો સ્થાવર આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે છે. સ્થાવર આયુષ્યનો ત્યાગ કરીને તેઓ ત્રસ પર્વાયને ધારણ કરી લે છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે. ત્રસ પણ કહેવાય છે. અને મોટા શરીરવાળા અને લાંબા કાળની સ્થિતિવાળા પણ કહેવાય છે. અર્થાત્ તેઓમાં કેટકેટકે એક લાંબા યોગન પ્રમાણવાળા શરીરની વિક્રિયા પણ કરે છે. અને તેત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિ પણ પામે છે. ॥૬॥

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ७ हितत्यागविषयक प्रश्नोत्तरं च ७१७

मूढम्—सवायं उदए पेढालपुत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी-
 आउसंतो गोयमा ! णत्थि णं से केइ परियाए जण्णं समणो-
 वासगस्स एगपाणाइवायविरए वि दंडे निक्खित्ते, कस्स णं तं
 हेउं ? संसारिया खलु पाणा, थावरा वि पाणा तसत्ताए पच्चा-
 यंति, तसा वि पाणा थावरत्ताए पच्चायंति, थावरकायाओ
 विप्पमुच्चमाणा सव्वे तसकायंसि उव्वज्जंति, तसकायाओ
 विप्पमुच्चमाणा सव्वे थावरकायंसि उव्वज्जंति, तेसि च णं
 थावरकायंसि उव्वन्नाणं टाणमेयं घत्तं । सवायं भगवं गोयमे
 उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी-णो खलु आउसो ! उदगा
 अस्माकं वत्तव्वएणं तुव्वं चेव अणुप्पवादेणं, अत्थि णं से
 परियाए जे णं समणोवासगस्स सव्वपाणेहिं सव्वभूएहिं सव्व-
 जीवेहिं सव्वसत्तेहिं दंडे निक्खित्ते भवइ, कस्स णं तं हेउं ?
 संसारिया खलु पाणा, तसा वि पाणा थावरत्ताए पच्चायंति,
 थावरा वि पाणा तसत्ताए पच्चायंति, तसकायाओ विप्पमुच्च-
 माणा सव्वे थावरकायंसि उव्वज्जंति, थावरकायाओ विप्प-
 मुच्चमाणा सव्वे तसकायंसि उव्वज्जंति, तेसि च णं तस-
 कायंसि उव्वन्नाणं टाणमेयं अघत्तं, ते पाणा वि वुच्चंति, ते
 तसा वि वुच्चंति, ते महाकाया ते चिरट्ठिइया, ते बहुयरगा
 पाणा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवति, ते अप्पय-
 रगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अप्पच्चक्खायं भवइ, से महया
 तसकायाओ उव्वसंतस्स उव्वट्ठियस्स पडिविरयस्स जन्नं तुव्वे

७१८

सूत्रकृतानुसूत्रे

वा अन्नो वा एवं वदह—णत्थि णं से केइ परियाए जंसि समणो-
वासगस्स एगपाणाइवायविरए वि दंडे णिक्खित्ते, अयंपि भेदे
से णो णैयाउए भवइ ॥सू० १०॥७७॥

छाया—सत्तादमुदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं गौतममेवमवादीत्—आयुष्मन्
गौतम ! नास्ति खलु स कोऽपि पर्यायो यस्मिन् भ्रमणोपासकस्य—एक प्राणाति-
पातविरतेरपि दण्डो निश्चितः । तत्कस्य हेतोः ? सांसारिकाः खलु प्राणाः
स्थावरा अपि प्राणाः त्रसत्वाय प्रत्यायान्ति । त्रसा अपि प्राणाः स्थावरत्वाय
प्रत्यायान्ति । स्थावरकायतो विप्रमुच्यमानाः सर्वे त्रसकायेपूत्यन्ते त्रसकायतो
विप्रमुच्यमानाः सर्वे स्थावरकायेपूत्यन्ते । तेषां च खलु स्थावरकायेपूत्यन्तानां
स्थानमेतद् घात्यम् । सत्तादं भगवान् गौतमः उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत् । नो खलु
आयुष्मन्—उदक ! अस्माकं वक्तव्यत्वेन युष्माकं चैवाऽनुमवादेन, अस्ति खलु स
पर्यायः यस्मिन् भ्रमणोपासकस्य सर्वप्राणेषु सर्वभूतेषु सर्वजीवेषु सर्वसत्त्वेषु दण्डो
निश्चितो भवति । तत् कस्य हेतोः ? सांसारिकाः खलु प्राणाः त्रसा अपि प्राणाः
स्थावरत्वाय प्रत्यायान्ति । स्थावरा अपि प्राणाः त्रसत्वाय प्रत्यायान्ति । त्रसका-
यतो विप्रमुच्यमानाः सर्वे स्थावरकायेपूत्यन्ते, स्थावरकायतो विप्रमुच्यमानाः
सर्वे त्रसकायेपूत्यन्ते । तेषां च खलु त्रसकायेपूत्यन्तानां स्थानमेतद् अपात्यम् ।
ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते चिरस्थितिकाः । ते बहु-
तरकाः प्राणाः येषु भ्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यातं भवति । तेऽत्यन्तरकाः प्राणाः येषु
भ्रमणोपासकस्याऽप्रत्याख्यातं भवति । तस्य महत्त्वमकायादुराशान्तस्योपस्थितस्य
प्रतिवित्तस्य यद् युष्मं वा अन्यो वा एवं वदय, नास्ति खलु स कोऽपि पर्यायः
—यस्मिन्—भ्रमणोपासकस्य—एक प्राणातिपातविरतेरपि दण्डो निश्चितो भवति ।
अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति ॥सू० १०॥

टीका—पुनरपि—उदकः पेढालपुत्रो भगवन्तं पृच्छति—‘सखायं’ उदए पेढाल-
पुत्ते भगवं गोपमं एवं ववामी’ सत्तादम्—वादसहितं पेढालपुत्र उदको भगवन्तं
गौतमस्वामिनं पुनरपि एवमवादीत्—वक्ष्यमाणं प्रश्नं पृष्ठवान् ‘आउसंतो

‘सखायं उदए पेढालपुत्ते’ इत्यादि ।

टीकार्थ—उदक पेढालपुत्र ने वाद के साथ भगवान् श्री गौतम से
इस प्रकार कहा—आयुष्मन् गौतम ! जीव का ऐसा एक भी कोई पर्याय

‘सखायं’ उदए पेढालपुत्ते’ इत्यादि

टीकार्थ—उदक पेढालपुत्रे वादसहित भगवान् श्री गौतमस्वामीने आ
प्रमाणे कहुं—हे आयुष्मन् गौतम ! उनको जेवो जेक पद्य पर्याय नही के

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. ભુ. બ. ૭ હિસાત્યાગવિષયક પ્રશ્નોત્તરં ૭૧૯

ગોયમા !' આયુષ્મન્ હે ગૌતમ ! 'જલ્થિ જં સે કેડ પરિયાપ' તાદૃશ્વ-તાવાન કોડપિ પર્યાયો નાસ્તિ । 'જળ્ણં સમળોવાસગસ્સ' યસ્મિન્ પ્રયોક્ષ્યમાણપર્યાયે શ્રમળોવાસકસ્ય શ્રાવકસ્ય, 'એગપાઝાવાયવિરેપ વિ દંડે નિક્કિલ્લે' એકમાળા-ડતિપાતથિરેતરપિ દંડો નિશ્ચિત્તઃ । નાસ્તિ કોડપિ પર્યાયો યમ્ અમારયન્ શ્રાવકઃ સ્વીયં પ્રાણાતિપાતપર્યાયુચ્ચાનમતિદ્વાં સફલયેત્ । 'કસ્સ જં તે દેડ' તત્કસ્ય દેતોઃ ? 'સંસારિયા સ્વલુ પાણા' સાંસારિકાઃ સ્વલુ પ્રાણાઃ, પરિવર્તનશીલા હિ પ્રાણિનો ભવન્તિ । 'થાવરા થિ પાણા તસસાર પચ્ચાયંતિ' સ્થાવરા અપિ પ્રાણાઃ અસરવાય પ્રત્યાયાન્તિ-કદાચિત્ સ્થાવરા અપિ પ્રાણા છૂટા મવન્તિ 'તસાવિ પાણા શ્રાવરસાપ પચ્ચાયંતિ' તસા અપિ પ્રાણાઃ સ્થાવરત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ । કદાચિત્ તસા અપિ પ્રાણાઃ સ્થાવરા મવન્તિ । 'થાવરકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા સવ્વે તસકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ' સ્થાવરકાપતો વિપ્પમુચ્ચમાણાઃ સર્વે જીવાઃ તસકાયેષૂત્પન્નન્તે । તથા- 'તસકાયાઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા સવ્વે થાવરકાયંસિ ઉવવજ્જંતિ' તસકાયતો વિપ્પમુચ્ચમાણાઃ સર્વે સ્થાવરકાયેષુ સમુત્પન્નન્તે । 'તેસિં ચ જં યાવકાયંસિ ઉવવજ્જાણં ઠાપમેયં પત્તં' તેવાં ચ સ્વલુ સ્થાવરકાયેષૂત્પન્નનાં સ્થાનમેતદ્ ઘાત્યમ્ । યદા તે સર્વે તસાઃ સ્થાવરકાયેષુ સમુત્પન્નન્તે-તદા તે તસાઃ શ્રાવકસ્ય ઘાતયોગ્યા નહીં હૈ, જિસકી હિંસા કા શ્રમળોવાસક ત્યાગ કર સકતા હો । હસકા કારણ કયા હૈ ? સંસાર કે પ્રાણિયોં કે પર્યાય પરિવર્તનશીલ હૈ । સ્થાવર પ્રાણી બી તસ રૂપ મેં આજાતે હૈં ઓર તસ પ્રાણી બી સ્થાવર હો જાતે હૈં । સ્થાવરકાય સે છૂટકર સબી જીય તસકાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં તથા તસકાય સે છૂટકર સબી સ્થાવરકાયોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં । જલ્લે સલ્લ સ્થાવરકાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં તો શ્રમળોવાસકોં કે ઘાત કે યોગ્ય હો જાતે હૈં । એસી સ્થિતિ મેં લ્લ પ્રતિજ્ઞા પ્રયોજન હીન હો જાતી હૈં । માન લીજિજ્ કિસી ને એસી પ્રતિજ્ઞા કી કિ મેં હસ નગર-નિવાસિયોં કા ઘાત નહીં કરૂંગા । તત્પરિણાત્ લ્લ નગર ઉજલ્લ ગયો

એની હિંસાનો શ્રમળોવાસક ત્યાગ કરી શકતા હોય, તેનું શું કારણ છે? સંસારના પ્રાણિયેના પર્યાયો પરિવર્તન શક્ય વવાળા છે. સ્થાવર પ્રાણી પણ તસપણુમાં આવી જાય છે. અને તસ પ્રાણી પણ સ્થાવર પણમાં આવી જાય છે સ્થાવર કાયથી છૂટીને બધા જ જીવો તસકાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તથા તસકાયથી છૂટીને બધા જ જીવો સ્થાવરકાયોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે જ્યારે તે બધા સ્થાવર-કાયોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તો શ્રમળોવાસકોના ઘાતને યોગ્ય થઈ જાય છે. આ સ્થિતિમાં તે પ્રતિજ્ઞા પ્રયોજન વિનાની બની જાય છે. માનીલો કે કોઈએ જ્યેવી પ્રતિજ્ઞા કરી હોય કે-આ નગરમાં રહેનારાઓની હિંસા કરીશ નહીં તે

મળે છે. આથી નિર્વિષયના પ્રયોજનનું ન્યાય પ્રતિજ્ઞા મળે છે, યથા—કેનચિત્ પ્રતિજ્ઞાતં
નગરવાસી મયા ન હન્ત્યસ્ય એવિત્ત્વોદ્વસિતં નગરં તતો નિર્વિષયં પ્રત્યાહ્યાનમિતિ ।
મગવાન્ ગૌતમઃ—ઉદકં કથયતિ મો—ઉદક ! મમ સિદ્ધાન્તમનુસરતો જનસ્ય
પક્ષ એવ નોપસિષ્ઠતિ । યતઃ સર્વે ત્રસા એકદૈવ સ્થાવરા મવન્તીતિ નાયં પક્ષઃ,
એવન્તુ નાભૂમ મવતિ ન વા મવિશ્યતિ । કિન્તુ—તત્ર મતેડપિ શ્રાવકવ્રતં નિર્વિષયં ન
મવતિ । તત્ર મતેડપિ સર્વે સ્થાવરા અપિ ત્રસાઃ કદાચિજ્ઞવન્તિ, તદા—શ્રાવકસ્ય
ત્યાગવિષયોડોવાડધિક ઉપજાયતે । તત્સમયે શ્રાવકસ્ય પ્રત્યાહ્યાનં સર્વ-
જાણિવિષયકં મવતિ । અતઃ શ્રાવકસ્ય પ્રત્યાહ્યાનં નિર્વિષયકં મવતીતિ-
કથનં ન ન્યાયસિદ્ધમિવ પ્રતિમાતીતિ । અક્ષરાર્થસ્તેવમ્—તથાહિ—‘સત્ત્વાયં મગવં
ગોયમે ઉદયં પેઢાલપુત્રં એવં વપાસી’ સવાદં—વાદપૂર્વકં મગવાન્ ગૌતમઃ ઉદકં
તો ઉદકા પ્રત્યાહ્યાન નિર્વિષય નિરર્થક હો જાતા હૈ । કયોંકિ ઉસ
સ્થિતિ મેં વહાં ઘાત કરને યોગ્ય કોઈ પ્રાણી ઉસકે લિપ નહીં રહતા ।

મગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી ઉદક સે કહતે હૈ—હે ઉદક ! મેરે સિદ્ધાન્ત
કા અનુસરણ કિયા જાય તો યહ પ્રશ્ન હી ઉપસ્થિત નહીં હોતા । કયોંકિ
સબી ત્રસ જીવ એક હી કાલ મેં સ્થાવરકાય હો જાતે હૈ ઓર ઉસ સમય
કોઈ ત્રસ જીવસ્વ સે રહતા હી નહીં હૈ, એસા હમારા પક્ષ નહીં હૈ । ન કબી
એસા હુઆ હૈ, ન કબી એસા હોતા હૈ ઓર ન કબી એસા હી હોગા । કિન્તુ
તુમ્હારે મત કે અનુસાર બી શ્રાવક કા વ્રત નિર્વિષય નહીં હો સકતા,
કયોં કિ તુમ્હારે મત કે અનુસાર કિસી સમય સબી સ્થાવર જીવ બી
ત્રસ હો જાતે હૈ, ઉસ સમય શ્રાવક કે ત્યાગ કા વિષય વહુત અધિક
વઢ જાતા હૈ । ઉસ અવસ્થા મેં શ્રાવક કા પ્રત્યાહ્યાન સર્વ પ્રાણી વિષ-

પછી તે નગર ઉજ્જયિન યત્ ગયું હોય તો તેતું પ્રત્યાહ્યાન નિરર્થક બની જાય
છે, કેમકે—એ સ્થિતિમાં ઘાત ન કરવા યોગ્ય કોઈ પ્રાણી ત્યાં હોતું જ નથી.

મગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી ઉદક પેઢાલપુત્રને કહે છે—હે ઉદક ! મારા
સિદ્ધાન્ત પ્રમ હો વિચારવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી. કેમકે—
અધા જ ત્રસ હોવો એક જ સમયે સ્થાવર હોવો બની જાય છે, અને એ વખતે
કોઈ ત્રસ હોવો રહેતા જ નથી. એવો અમારો પક્ષ નથી. કોઈ કાળે તેમ થયું
નથી. કોઈ કાળે તેમ થતું નથી, અને ક્યારેય પણ તેમ થશે નહીં. પરંતુ
તમારા મત પ્રમાણે પણ શ્રાવકનું વ્રત નિર્વિષય અર્થાત્ નિરર્થક ધર્મ શક્યતું નથી.
કેમકે—તમારા મત પ્રમાણે કોઈ સમયે સ્થાવર હોવો પણ ત્રસ બની જાય છે.
તે વખતે શ્રાવકને ત્યાગ કરવાનો વિષય ધણી અધિક વધી જાય છે. તે અવસ્થામાં

પેદાલપુત્રમેવમત્રાદોત્ 'આ'ત્મો' આયુષ્મન્ ઉદક ! 'ળો' સ્વલુ અમ્હાળં વત્તવ્વણં' નો સ્વલુ અસ્માકં વત્તવ્વત્ત્વેન, -અસ્મત્સિદ્ધાન્તાડ્ઝનુસારેણ ણ્ણઃ મશ્ન ઇવં ન મવતિ, 'તુઠ્ઠમં' ચેવ અણુપ્પવાદેળં અત્થિય ણં સે પરિયાપ્' યુષ્માકં' ચૈવાડ્ઝનુપ્પવાદેન સ્વલુ સ પર્યાયાડ્ઝસ્તિ મવત્સિદ્ધાન્તાનુસારેણાડ્ઝપિ 'જે ણં સમળોવાસગસ્સ સવ્વઃ પાણેહિં સવ્વભૂરહિં સવ્વજીવેહિં સવ્વસત્તેહિં દંઢે નિવિલ્લપે મવડ્' યસ્મિન્ અમળો-વાસકસ્ય સર્વપાણેષુ સર્વભૂતેષુ સર્વજીવેષુ સર્વસત્ત્વેષુ દણ્ઢો નિશ્ચિત્તઃ-પરિત્યક્તો મવતિ । સ્વદીપમતાડ્ઝનુસારેણાડ્ઝપિ તાદશઃ પર્યાયોડ્ઝસ્તિ, યસ્મિન્ સર્વજીવાદિષુ આવ-કસ્ય હિંસાત્યાગઃ સંમવતીતિ । 'ફસ્સ ણં તં દેહં' તત્કસ્ય હેતોઃ ? 'તસા વિ પાણા યાવરત્તાપ પચ્ચાયંતિ' વ્રસા અપિ પ્રાણાઃ-જીવાઃ સ્થાવરસ્રીરગ્રહણાય પ્રત્યાયાન્તિ 'યાવરા વિ પાણા તસત્તાપ પચ્ચાયંતિ' સ્થાવરા અપિ પ્રાણાઃ વ્રસત્તાય પ્રત્યાયાન્તિ 'તસકાયામો વિપ્પમુચ્ચમાણા સવ્વે યાવરકાયંસિ ઉવ્વજ્ઞંતિ' વ્રસકાયતો વિષ-યક વન જાતા હૈ । અતઃપ્રેવ આવક કા પ્રત્યાયવાન નિર્વિષય હૈ । યહ કહના ન્યાય સંગત પ્રતીત નહીં હોતા । શબ્દાર્થે હસ પ્રકાર હૈ-

મગલાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી ને બાદપૂર્વક ઉદક પેદાલપુત્ર સે કહા-હે આયુષ્મન્ ઉદક ! હમેં કહને કી આવશ્યકતા હી નહીં હૈ । હમારે સિદ્ધાન્ત કે અનુસાર યહ પ્રશ્ન હી ઉપાસ્યત નહીં હોતા । આપકે સિદ્ધાન્ત કે અનુસાર મી વૈસા પર્યાય હૈ જિસમેં સર્વભૂત પ્રાણ જીવ ઓર સત્ત્વ કે વિષય મેં આવક કા હિંસા ત્યાગ સંમવ હૈ । કિસ કારણ સે મેં ઇસા કહતા હું ? કયોં કિ વ્રસ પ્રાણી મી સ્થાવરરૂપ સે ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ ઓર સ્થાવર જીવ મી વ્રસ રૂપ મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ । વ્રસકાય સે છૂટ કર સમી જીવ સ્થાવરકાયોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ ઓર સ્થાવર કાય કો ત્યાગકર સમી જીવ વ્રસ કાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હૈ । જબ સમી જીવ

આવકતું પ્રત્યાખ્યાન સર્વ પ્રાણી વિષયક બની જાય છે. આવકતું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે. આમ કહેવું તે ન્યાયયુક્ત લાગતું નથી. શબ્દાર્થે આ પ્રમાણે છે-

મગલાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામીએ ઉદક પેદાલપુત્રને વાદ સાથે આ પ્રમાણે કહ્યું-હે આયુષ્મન્ ઉદક ! અમારે કહેવાની જરૂર જ રહેતી નથી. મારા સિદ્ધાંત પ્રમાણે આ પ્રશ્ન જ ઉપરિચિત થતો નથી. આપના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પણ જોમ જ પર્યાય પરિવર્તન છે. જેમાં સર્વભૂત, પ્રાણી, જીવ, અને સત્ત્વના વિષયમાં આવકના હિંસાના ત્યાગનો સંભવ છે હું કયા કારણથી આ પ્રમાણે કહું છું ? કેમકે વ્રસ પ્રાણી પણ સ્થાવરપ્રાણીથી ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને સ્થાવર જીવ પણ વ્રસપ્રાણીથી ઉત્પન્ન થાય છે. વ્રસકાયથી છૂટિને બધા જ જીવો સ્થાવરકાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, અને સ્થાવરકાયનો ત્યાગ કરીને બધા જ જીવો વ્રસ-

મુન્વમાનાઃ સર્વે જીવાઃ સ્થાવરકાયેષૂત્પન્નન્તે—તે ત્રસશરીરં પરિત્યજ્ય સ્થાવરકાયં
 ચક્ષુન્તિ । તથા—‘સ્થાવરકાયાઓ વિષ્ણુમુચ્ચમાણા સર્વે તસકાર્યસિ ઉવવજ્જન્તિ’
 સ્થાવરકાયતો વિષ્ણુમુચ્ચમાનાઃ સર્વે જીવા સ્વપકાયેષૂત્પન્નન્તે, પરિત્યજ્ય સ્થાવરતામ્
 —ઉપાવદન્તે ત્રસશરીરાણિ, ‘તેસિં ચ ણં તસકાર્યસિ ઉવવપ્પાણં ઠાણમેયં અઘત્તં’ તેવાં
 ચ સ્વલુ ત્રસકાયેષૂત્પન્નનાં સ્થાનમેતદ્ અઘાત્યમ્ । યદા ચ તે સર્વે જીવા સ્વસકાયે
 સમુત્પન્નન્તે તદા સઘ સ્થાનં શ્રાવકસ્વાર્હિસાયોગ્યં ભવતિ । તદા—‘તે પાણાવિ-
 બુચ્ચન્તિ તે તસાવિ વુચ્ચન્તિ તે મહાકાયા—ચિરદ્વિશ્યા’ તે પ્રાણધારણાત્ પ્રાણા
 અપ્યુચ્ચન્તે તે ત્રસનાકર્મોદયાત્ ત્રસા અપ્યુચ્ચન્તે તે મહાકાયા સ્તે ચિરસ્થિ-
 તિકાઃ પ્રાણાવિ શ્વદૈર્ઘ્યંવિશ્યાન્તે—મહાકાયવન્તો ભવન્તિ—યોજનલક્ષપ્રમાણશરીરવિ-
 કુર્વણાત્, વહુકાલસ્થાયિનોડપિ ભવન્તિ, ત્રયસ્વિંશત્સાગરાયુષ્કમાનાત્, ‘તે વહુપ-
 રગા પ્રાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપવ્વત્તાયં ભવઃ’ તે વહુપરગાઃ પ્રાણાઃ યેષુ
 શ્રમણોવાસકસ્ય સુપત્થારુયાનં ભવતિ । તે પ્રાણિણો વહરઃ સન્તિ યેષુ શ્રાવકસ્ય
 પ્રત્યારુયાનં સફલં ભવતિ । ‘તે અવ્વપરગા પ્રાણા જેસિં સમણોવાસગસ્સ અવ્વ-
 વત્તાયં ભવઃ’ તેડપ્પતરકાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણોવાસકસ્ય અપ્પત્થારુયાનં ભવતિ । તથા
 —તત્સમયે તે પ્રાણિણો ભવન્ત્યેવ ન હિ, યેષુ શ્રાવકસ્ય પ્રત્યારુયાનં ન ભવતીતિ ।

ત્રસકાય મેં ઉત્પન્ન હો જાતે છે તથા વહ સ્થાન શ્રાવક કે લિપ અર્હિસા
 કે યોગ્ય હો જાના છે । લે ત્રસ જીવ પ્રાણ ધારણ કરને કે કારણ પ્રાણ
 કહલાતે હૈં ત્રસ નામ કર્મ કા ઉદય હોને સે ત્રસ ખી કહલાતે હૈં, લે
 મહાકાય ઔર ચિરસ્થિતિક આદિ ખી કહે જાતે હૈં । ઇક લાલ યોજન
 જિતને પહે શરીર કી વિક્રિયા કરને સે ઁહેં મહાકાય કહતે હૈં ।
 તેતીસ સાગરોપમ તક કી આયુ હોને સે મહાસ્થિતિક કહલાતે હૈં ।

ઇસ પ્રકાર ઇસે પ્રાણી ષટ્તુન હૈં । જિનકે વિષય મેં શ્રમણોવાસક
 કા પ્રત્યારુયાન સફલ હોના છે । ઁસ સમય લે પ્રાણી હોતે હી નહીં હૈં

કાયમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. જ્યારે બધા જ જીવો ત્રસકાયમાં ઉત્પન્ન થઈ
 જાય છે, ત્યારે તે સ્થાન શ્રાવકને માટે અર્હિસા યોગ્ય થઈ જાય છે, તે ત્રસ
 જીવો પ્રાણુ ધારણુ કરવાથી પ્રાણુ કહેવાય છે, ત્રસ નામકર્મનો ઉદય થવાથી
 ત્રસ પણ કહેવાય છે. તેઓ મહાકાય અને ચિરસ્થિતિક વિગેરે પણ કહેવાય
 છે. એક લાખ યોજન જેટલા મોટા શરીરની વિક્રિયા કરવાથી તેઓને મહા-
 કાય કહેવામાં આવે છે. તેતીસ સાગરોપમ સુધીનું આયુષ્ય હોવાથી મહા-
 સ્થિતિક કહેવાય છે. આ રીતે આવા પ્રાણી ઘણા જ છે. જેના સંબંધમાં
 શ્રમણોવાસકનું પ્રત્યારુયાન સફળ થાય છે. તે સમયે તેઓ પ્રાણી જ હોતા

समयार्थबोधिनी टीका त्रि. श्रु. अ. ७ हिंसात्यागविषयक प्रश्नोत्तरं च

७२३

‘से महया तसकायाओ उवसंतस्स उवट्ठियस्स पडिविरयस्स जत्तं तुम्हे वा अन्नो वा एवं वदह’ तस्य महत्तत्त्वसकायादुपशान्तस्योपस्थितस्य मतिविरतस्य यद् युयं वा अन्यो वा एवं वदथ । अनेन मकारेण स श्रावको महत्तत्त्वसकायादुपशान्तो हिंसया प्रतिविरतो भवति, अस्यां स्थितौ युयमन्यो वा-एवं वदथ । ‘णत्थि णं से केइ परियाए जंस्सि समणोवासगस्स एगपाणाइवायविरए वि दंडे णिक्खित्ते’ नास्ति स कोऽपि पर्यायो यस्मिन् श्रमणोपासकस्य एकमाणातिपातविरतेरपि दण्डो निक्षिप्तः-परिस्थितः । तदा यद् युयं कथयथ, नास्ति तादृशः पर्यायो यदर्थं श्रावकस्य प्रत्याख्यानं संभवेत् । ‘अयंपि भेदे से णो णेयाउए मवइ’ अयमपि भेदो स न नैपायिको भवति-तदिदं भवतां कथनं न न्यायसिद्धं भवति, ततः स उदकः पेढालपुत्रः सत्वादं गौतमस्योत्तरं श्रुत्वा अस्मिन् विषये प्रतिबुद्धो जात इति ॥मू१०-७७॥

मूळम्-भगवं च णं उदाहु णियंठा खलु पुच्छियव्वा-आउ-संतो ! नियंठा इह खलु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तेसिं च एवं वुत्तपुव्वं भवइ जे इमे मुंडा भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए, एसिं च णं आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते, जे इमे अगारमावसंति एएसिं णं आमरणंताए दंडे णो णिक्खित्ते, केइ च णं समणा जाव वासाइं चउपंचमाइं वा छट्ठइसमाइं वा अप्पयरो वा

जिनके विषय में श्रमणोपासक का प्रत्याख्यान नहीं होता है । इस प्रकार वह श्रमणोपासक महान् त्रसकाय जीव की हिंसा से उपशान्त एवं निवृत्त होता है । अतएव आप या दूसरों का यह कहना न्याय संगत नहीं है कि ऐसा एक भी पर्याय नहीं जिसके विषय में श्रमणोपासक का प्रत्याख्यान सफल हो सके ।

श्री गौतमस्वामी का वाद पूर्वक यह उत्तर सुन कर उदक पेढाल-पुत्र इस विषय में प्रतिबुद्ध हो गए ॥१०॥

नधी, के जेओना संभंधमां श्रमणोपासकनुं प्रत्याख्यान थतुं नधी. आ दीते ते श्रमणोपासक महान् त्रसकायणी हिंसायी उपशांत अने निवृत्त थाय छे. तेथी जे आपनुं के पीणओनुं आ कथन न्याययुक्त नधी. के जेवे ओक पल्लु पर्याय नधी, के जेना संभंधमां श्रमणोपासकनुं प्रत्याख्यान सक्षम अनी शके.

श्री गौतम स्वामीने वाद पूर्वक आ उत्तर सांख्यीने उदक पेढालपुत्र आ विषयमां प्रतिजोधावाणा थर्छ गया. ॥१०॥

भुज्जयरो वा देसं दूर्द्धिजिता अगारमावसेज्जा ?, हंता वसेज्जा, तस्स णं तं गारत्थं वहमाणस्स से पच्चक्खाणे भंगे भवइ ?, णो इणट्ठे समट्ठे, एवमेव समणोवासगस्स वि तसेहिं पाणेहिं दंडे णिक्खित्ते, थावरेहिं दंडे णो णिक्खित्ते, तस्स णं तं थावर-कायं वहमाणस्स से पच्चक्खाणे णो भंगे भवइ, से एवमाया-णह ? णियंठा !, एवमायाणियव्वं । भगवं च णं उदाहु णियंठा खलु पुच्छियव्वा-आउसंतो नियंठा ! इह खलु गाहावइ वा गाहावइपुत्तो वा तहप्पगारेहिं कुलोहिं आगम्म धम्मं सवणवत्तियं उवसंकमेज्जा ? हंता उवसंकमेज्जा, तेसिं च णं तहप्पगाराणं धम्मं आइक्खियव्वे ?, हंता आइक्खियव्वे, किं ते तहप्पगारं धम्मं सोच्चा णिसम्म एवं वएज्जा-इणमेव निर्गंथं पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलियं पडिपुणं संसुद्धं गेयाउयं सल्लकत्तणं सिद्धि-मगं मुत्तिमगं निज्जाणमगं निव्वानमगं अवितहमसंदिद्धं सब्बदुक्खप्पहीणमगं, एत्थ ठिया जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति परिणिव्वायंति सब्बदुक्खाणमंतं करेति, तमाणाए तहा गच्छा-मो तहा चिट्ठामो तहा णिसियामो तहा तुयट्ठामो तहा भुंजामो तहा भासामो तहा अब्भुट्ठामो तहा उट्ठाए उट्ठामो त्ति पाणाणं भूयाणं जीवाणं सत्ताणं संजमेणं संजमामोत्ति वएज्जा ? हंता वएज्जा, किं ते तहप्पगारा कप्पंति पव्वावित्तए ?, हंता कप्पंति, किं ते तहप्पगारा कप्पंति मुंडावित्तए ?, हंता कप्पंति, किं ते तहप्पगारा कप्पंति सिक्खावित्तए ?, हंता कप्पंति, किं ते तह-प्पगारा कप्पंति उवट्ठावित्तए ?, हंता कप्पंति, तेसिं च णं तह-प्पगाराणं सब्बपाणेहिं जाव सब्बसत्तेहिं दंडे णिक्खित्ते ?, हंता णिक्खित्ते ?, से णं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा जाव वासाइं

समयावबोधिनी टीका द्वि. भु. अ. ७ गौतमस्य सदृष्टान्तो विशेषोपदेशः ७२५

चउपंचमाइं छट्ठइसमाइं वा अप्पयरो वा भुज्जयरो वा देसं
दूइज्जेत्ता अगारं वणज्जा, हंता वणज्जा, तस्स णं जाव सव्व-
सत्तेहिं दंडे णिक्खित्ते?, णो इणट्ठे समट्ठे, से जे से जीवे जस्स
परेणं सव्वपाणेहिं जाव सव्वसत्तेहिं दंडे णो णिक्खित्ते, से जे से
जीवे जस्स आरेणं सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडे णिक्खित्ते, से
जे से जीवे जस्स इयाणिं सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडे णो
णिक्खित्ते भवइ, परेण असंजए आरेणं संजए, इयाणिं असंजए,
असंजयस्स णं सव्वपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंडे णो णिक्खित्ते
भवइ, से एवमायाणह?, णियंठा! से एवमायाणियव्वं। भगवं
च णं उदाहु णियंठा खलु पुच्छियव्वा-आउसंतो! नियंठा इह
खलु परिव्वाइया वा परिव्वाइयाओ वा अन्नयरोहिं तो तित्थायय-
णेहिं तो आगम्म धम्मं सवणवत्तियं उवसंकमेज्जा?, हंता
उवसंकमेज्जा, किं तेसिं तहप्पगारेणं धम्मे आइक्खियव्वे!,
हंता आइक्खियव्वे, तं चेव उवट्ठावित्तए जाव कप्पंति, हंता
कप्पंति किं ते तहप्पगारा कप्पंति संभुजित्तए। हंता कप्पंति,
तेणं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा तं चेव जाव अगारं वण-
ज्जा? हंता वणज्जा, ते णं तहप्पगारा कप्पंति संभुजित्तए!
णो इणट्ठे समट्ठे से जे से जीवे परेणं नो कप्पंति संभुजित्तए,
से जे से जीवे आरेणं कप्पंति संभुजित्तए, से जे से जीवे जे
इयाणिं णो कप्पंति संभुजित्तए, परेणं अस्समणे आरेणं समणे,
इयाणिं अस्समणे असमणेणं सद्धिं णो कप्पंति समणाणं
निगंथाणं संभुजित्तए, से एवमायाणह, णियंठा, से एव-
मायाणियव्वं ॥सू० ११॥७८॥

छाया—भगवांश्च खलु उदाह निर्ग्रन्थाः खलु मष्टव्याः आयुष्मन्तो निर्ग्रन्थाः
इह खलु सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति, तेषां चैवमुक्तपूर्वं भवति ये इमे मृण्डा

भूत्वा अगारादनगारित्वं मवन्नन्ति एषां च आमरणान्तो दण्डो निक्षिप्तः, ये इमे अगारमावसन्ति एतेषां खलु आमरणान्तो दण्डो नो निक्षिप्तः केचिच्च खलु श्रमणाः यावद् वर्षाणि चतुःपञ्चदशानि वा अल्पतरं वा भूयस्तरं वा विहृत्य देशम-
गारमावसेयुः ? । हन्त वसेयुः । तस्य तं गृहस्थं घ्नतः तत्प्रत्याख्यानं भग्नं भवति ? नायमर्थः समर्थः, एवमेव श्रमणोपासकस्याऽपि त्रसेषु प्राणेषु दण्डो निक्षिप्तः स्थावरेषु दण्डो न निक्षिप्तः तस्य खलु तं स्थावरकायं घ्नतः तत् प्रत्या-
ख्यानं नो भग्नं भवति तदेवं जानीत निर्ग्रन्थाः, एवं ज्ञातव्यम् । भगवांश्च उदाह-
-निर्ग्रन्थाः खलु मष्टव्या आयुष्मन्तो निर्ग्रन्थाः, इह खलु गायापतिर्वा गाया-
पति पुत्रो-वा तथापकारेषु कुलेषु आगत्य धर्मश्रवणार्थं मुपसंक्रमेयुः ? हन्त !
उपसंक्रमेयुः, तेषां च खलु यथापकाराणां धर्म आख्यातव्यः ? हन्त आख्या-
तव्यः । किं ते तथापकारं धर्मं श्रुत्वा निशम्य एवं वदेयुः-इदमेव नैर्ग्रन्थं
मवचनं सस्य मनुत्तरं कैवलिकं परिपूर्णं संशुद्धं नैयायिकं शल्यकर्त्तनं सिद्धिमार्गं
मुक्तिमार्गः निर्याणमार्गं निर्वाणमार्गः अनित्यमसंदिग्धं सर्वदुःखमटीणमार्गम्
अत्र स्थित्वा जीवाः सिध्यन्ति बुध्यन्ते मुञ्चन्ति परिनिर्वाणन्ति सर्वदुःखानामन्तं
कुर्वन्ति, तदाज्ञया तथा गच्छाम स्वया तिष्ठामस्तथा निपीदाम स्वया त्वचं वर्त्त-
याम स्वया भुञ्जामहे तथा भाषामहे तथा अभ्युत्तिष्ठामस्तथा उत्थाय उत्तिष्ठाम
इति प्राणानां भूतानां जीवानां सत्त्वानां संयमेन संयच्छाम इति वदेयुः ? हन्त वदेयुः ।
किं ते तथापकाराः कल्पन्ते मन्त्राजयितुम् ? हन्त कल्पन्ते । किं ते तथापकाराः
कल्पन्ते मुण्डयितुं हन्त कल्पन्ते । किं ते तथापकाराः कल्पन्ते शिक्षयितुं ?
हन्त कल्पन्ते । किं ते तथापकाराः कल्पन्ते उपस्थापयितुम् ? हन्त कल्पन्ते ।
तैश्च खलु, तथापकारैः सर्वप्राणिषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः ?
हन्त निक्षिप्तः । ते खलु एतद्रूपेण विहारेण विहरन्तो यावद् वर्षाणि
चतुःपञ्चानि पञ्चदशानि वा अल्पतरं वा भूयस्तरं वा देशं विहृत्य अगारं व्रजेयुः ?
हन्त व्रजेयुः । तैश्च खलु सर्वप्राणेषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः ! नायमर्थः
समर्थः तस्य यः स जीवः येन परतः सर्वप्राणेषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो नो
निक्षिप्तः तस्य यः स जीवः येन आरात् सर्वप्राणेषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो
निक्षिप्तः, तस्य स जीवः येन इदानीं सर्वप्राणेषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो न
निक्षिप्तो भवति परतोऽसंयतः आरात् संयतः इदानीमसंयतः, असंयतस्य खलु
सर्वप्राणेषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो नो निक्षिप्तो भवति तदेवं जानीत निर्ग्रन्थाः ।
तदेवं ज्ञातव्यम् । भगवांश्च उदाह-निर्ग्रन्थाः खलु मष्टव्या आयुष्मन्तो निर्ग्रन्थाः ।
इह खलु परिव्राजका वा परिव्राजिका वा अन्यतरेभ्य स्तीर्थायतनेभ्य आगत्य

સમધાર્થબોધિની ટીકા દિ. યુ. અ. ૭ ગૌતમસ્ય સદષ્ટાન્તો વિશેષોપદેશઃ ૭૧૭

ધર્મશ્રવણપત્યય મુવસંકમેયુઃ ? હન્ત ઉવસંકમેયુઃ । કિં તેષાં તથામકારાણાં ધર્મ-
આરુપાતરુપઃ ? હન્ત આરુપાતરુપઃ । તે ચૈવમુપસ્યાપયિતું યાવત્ કલ્પ્યન્તે ?
હન્ત કલ્પ્યન્તે । કિં તે તથામકારાઃ કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્ ? હન્ત કલ્પ્યન્તે ।
તે સ્વલુ પતદ્રૂપેણ વિહારેણ વિહરન્તઃ તયૈવ યાવદાગારં વ્રજેયુઃ ? હન્ત વ્રજેયુઃ ।
તે ચ તથામકારાઃ કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્ ? નાયમર્થઃ સમર્થઃ તે યે તે જીવાઃ
યે પરતઃ નો કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્, તે યે તે જીવાઃ આરાત્ કલ્પ્યન્તે સંમોજ-
યિતુમ્, તે યે તે જીવા યે ઇદાનીં નો કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્, પરતોઽશ્રમણઃ
આરાત્ શ્રમણઃ ઇદાનીમશ્રમણઃ । અશ્રમણેન સાર્થં નો કલ્પ્યન્તે શ્રમણાનાં
નિર્ગ્રન્થાનાં સંમોક્તું તદેવ જાનીત નિર્ગ્રન્થાઃ । તદેવ જ્ઞાતવ્યમ્ ॥મુ. ૧૧-૭૮॥

ટીકા—‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ ઉદકં પેદાલપુત્રં પ્રસિ મગવાન્ શ્રીગૌતમ-
સ્વામી ઉદાહ-મોવાચ. ‘નિર્ગંઠા સ્વલુ પુચ્છિયન્વા’ નિર્ગન્થાઃ સ્વલુ પ્રપ્ચ્યાઃ
નિર્ગન્થાન્ વયં પૃચ્છેપ ઇતિ યાવત્. ‘આસંતો’ હે આયુષ્મન્ત ઉદકમમુસ્વાઃ
સાધવઃ ? હહ સ્વલુ ‘સંતૈગદયા મણુસસા મવંતિ’ હહ સન્ત્યેકતયે મનુષ્યા મવન્તિ ।
હહ લોકેઽપિ મનુજા પ્તાદશા મવન્તિ, ‘તેસિં ચ एवं વુત્તપુત્વં મગ્હ’ તેષાં ચ-
પ્રમુક્તપૂર્વં મવતિ । યે પ્તાદશીં પ્રતિજ્ઞાં કુર્વન્તિ ‘જે હમે મુંડા મવિત્તા આગારાઓ
અગારાસિંયે પંચહ’ યે હમે મુંડા મૂત્વા અગારાદનગારિત્વં મવન્તિ, યે દોસા-
માદાય ગૃહમુત્સજ્ય સાધવો મવન્તિ । ‘પ્સિં ચ ણં આમરણતાપ દંઢે નિક્કિલ્લે’
પ્ષાં ચાઽમરણાન્તો દણ્ઢો નિક્કિલ્લ-પરિત્થક્તઃ । એતેષાં સધૂનાં મરણં યાવત્-
મયા હનનં ન કર્તવ્યમિતિ પ્રત્યાખ્યાનં કૃતમસ્તિ । ‘જે હમે અગારમાવસંતિ
પ્ષસિં ણં આમરણતાપ દંઢે ણો નિક્કિલ્લે’ યે હમે આગારમાવસન્તિ, એતેવામામર-

‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ભગવાન્ શ્રીગૌતમસ્વામી ને ઉદક પેદાલ પુત્ર સે કહા-હમ
નિર્ગન્થોં સે પૂછતે હૈં કિ હે આયુષ્મન્ ઉદક આદિ નિર્ગન્થો ! હસ લોક
મેં એસે ખી મનુષ્ય હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર કા ત્યાગ કરતે હૈં કિ ચે જો
મુણ્ડિત હોકર ગૃહ કો ત્યાગ કર અનગાર હો ગપ હૈં, ડનકી મેં જીવન
પર્યન્ત હિંસા નહીં કરુંગા । ઓર જો ગૃહ મેં નિવાસ કરતે હૈં અર્થાત્

‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ઉદક પેદાલપુત્રને કહ્યું કે-હું
નિર્ગંથોને પૂછું છું કે-હે આયુષ્મન્ ઉદક વિશેરે નિર્ગંથ અણુગારે । આ લોકમાં
એવા પણ મનુષ્યો હોય છે, જેઓ એવો ત્યાગ કરે છે કે-જે આ મુંડિત યદને
ગૃહનો ત્યાગ કરીને અનગારદશાને પ્રાપ્ત થઈ ગયા છે. તેમની હું જીવતા સુધી
હિંસા કરીશ નહીં અને જેઓ ઘરમાં નિવાસ કરે છે, અર્થાત્ ગૃહસ્થો છે,

જાનતો દખ્ખો નો નિસિપ્તઃ । પરન્તુ-યે ગૃહે વસન્તિ તેષાં વધસ્ય મરણપર્યન્તં પ્રત્યાહ્યાનં ન કરોતિ 'કેચિ જ ણ સમણા જાવ વાસાઈં ચઉપંચમાઈં છટ્ઠસમાઈં અપ્પયરો વા શ્વજ્જયરો વા દેસં દુઈંજિજ્જા આગારમાવસેજ્જા' કેચિચ્ચ સ્વલુ ખમણા યાવદ્ વર્ષાણિ ચતુઃપચ્ચવદ્દશાણિ વા-અત્યતરં વા-મૂયસ્તરં વા દેશં વિહુત્ય-સાધ્વવસ્યાયાં વિહારં કુત્વા અગારમાવસેયુઃ, ગૌતમો વદતિ-હે ઉદક પેટાલ પુત્ર ! અગ્રાહં પૂચ્છામિ-તેષુ સાધુષુ કશ્ચિત્ સાધુઃ ચતુઃ પચ્ચત આરમ્ય દશવર્ષાણિ યાવત્ ઇતસ્સત્તો દેશં વિહુત્ય કિં પુનર્ગૃહસ્થ ઇતિ । 'તસ્સ ણં તં મારસ્થં વહમાણસ્સ સે પચ્ચવત્તાણે ભંને મવઈ ?' તસ્ય તં ગૃહસ્થં ધ્વનતઃ તત્પ્રત્યાહ્યાનં ભગ્નં મવતિ, મગવાન્ ગૌતમઃ કથયતિ-તાદૃશં સાધુતઃ પરાવૃત્તયાગતં સાધુગૃહસ્થં દન્યધાનસ્ય સાધુપ્રત્યાહ્યાનધારિણઃ તાદૃશપ્રત્યાહ્યાતં કિં ભગ્નં મવતિ-ન કથમપિ વ્રતમ્મજ્જો મવતીતિ ધ્વનિઃ, ઉદકાદયો મગવન્તમાહુઃ 'ળો હ્ણદ્દે સમદ્દે' નાયમર્યઃ સમર્યઃ-શ્રમણાઃ કથયન્તિ-સાધુભાવં પરિત્યજ્ય પુનર્ગૃહવાસં વસતઃ પૂર્વ-ગૃહસ્થં હૈં ડનકી હિંસા કા મૈં જીવનપર્યન્ત ત્યાગ નહીં કરતા હું । ऐसी स्थिति में कोई साधु चार पांच छह या दश वर्ष तक या न्यूनाधिक समय तक साधु अवस्था में देशों में बिचरकर हे उदक पेटालपुत्र ! मैं पूछता हूं कि गृहस्थ बन जाते हैं या नहीं ?

નિર્ગ્રન્થ કહતે હૈં-હાં કઈ પુનઃ ગૃહસ્થ હો જાતે હૈં । श्रीगौतमस्वामी कहते हैं-तो जो साधुपना छोड़कर गृहस्थ हो गए हैं, उन गृहस्थों की हिंसा करने वाले उस पूर्वोक्त प्रत्याह्यानकर्त्ता का प्रत्याह्यान भंग हो जाता है क्या ?

નિર્ગ્રન્થ કહતે હૈં-નહીં । जिसने गृहस्थ को मारने का प्रत्याह्यान नहीं किया वह पुरुष यदि साधुपन छोड़कर गृहस्थ बने हुए पुरुष को

તેમની હિંસાનો હું છવતા સુધી ત્યાગ કરતો નથી, આ પરિસ્થિતિમાં કેઈ સાધુ ચાર, પાંચ, છ, અથવા દશ વર્ષ સુધી અથવા તેથી ઓછાવત્તા સમય સુધી સાધુ અવસ્થામાં દેશોમાં વિચરણ કરીને હે ઉદક પેટાલપુત્ર ! હું પૂછું છું કે-ગૃહસ્થ બની જાય છે કે નહીં ?

નિર્ગ્રન્થ કહે છે-હા કેટલાક ક્રીધી ગૃહસ્થ બની જાય છે. श्री गौतम स्वामी कहे छे के-तो जेओ साधुपणाने त्याग करीने गृहस्थ બની ગયા છે તે ગૃહસ્થોની હિંસા કરવાવાળા તે પૂર્વેક્રા પ્રત્યાહ્યાન કરવાવાળાના પ્રત્યાહ્યાનનો ભંગ થઈ જાય છે શું ?

નિર્ગ્રન્થ અણુગાર કહે છે કે-ના જોણે ગૃહસ્થને મારવાનું પ્રત્યાહ્યાન કર્યું નથી, તે પુરૂષ જો સાધુપણું છોડીને ગૃહસ્થ બનેલા પુરૂષને મારે છે, તે

સમ્યકાર્થબોધની ટીકા દિ. શુ. મ. ૭ ગૌતમસ્ય સદષ્ટાન્તો વિશેષોપદેશઃ ૭૨૧

શ્વાધોઃ મારણેન પ્રત્યાશ્વાનિનઃ પ્રત્યાશ્વાનસ્ય મજ્જો ન મવતિ કથમપિ, યતઃ સાધુર્જ
 મયા હન્તવ્ય એતાદૃશં પ્રત્યાશ્વાનં કૃતમ્ । અયન્તુ નેદાનીં સાધુઃ—અપિતુ ગૃહસ્થઃ ।
 અતસ્તાદૃશગૃહસ્થસ્ય મારણે સાધુમારણપ્રત્યાશ્વાનસ્ય મજ્જો નૈવ મવતીતિ । પુનઃ
 ગૌતમસ્વામ્યાહ—‘એવમેવ સમણોવાસગસ્સ વિ તસેહિં પાણેહિં દંદે ખિવિસ્વત્તે’ એવમેવ
 અમણોવાસકસ્યાઽપિ ત્રસેષુ માણેષુ દષ્ઢો નિશ્ચિતઃ । ‘યાવરેહિં દંદે ખો
 ખિવિસ્વત્તે’ સ્થાવરેષુ દષ્ઢો નો નિશ્ચિતઃ ‘તસ્સ ણં યાવરકાયં વહમાણસ્સ’ સે
 પચ્ચવત્તામેણો મંગે મવહ’ તસ્ય સ્થાવરકાયં ઘનતસ્તપ્રત્યાશ્વાનં નો મગ્ગં મવતિ ।
 ગૌતમઃ કથયતિ—યથા તસ્ય વ્રતમજ્જો ન મવતિ, एवं વ્રસકાયં પ્રત્યાશ્વાનુ
 સ્થાવરશરીર નાશનેઽપિ પ્રત્યાશ્વાનમજ્જો ન મવતિ, યતસ્તદાનીં સ્થાવરાવચ્છિન્ન-
 ળીવે વ્રસસરીરાવચ્છિન્નત્વાઽમાતાત્ । ‘સે એવમાયાગદ્ ? ણિયંઠા । એવમાયાણિયવ્ઠં’
 હે નિર્ગન્થાઃ સાધવાઃ । તદેવં જાનીત—એવમેવ જ્ઞાતવ્યમિતિ । પુનઃ ગૌતમોઽમુમર્થ
 બોધયિતુમુદાહરણાન્તરમાહ—‘મગ્ગં ચ ણં ઉદાહુ ણિયંઠા સ્વલુ પુચ્છિયઘ્વા’
 મગ્ગાંશ્ચ સ્વલુ ઉદાહ—નિર્ગન્થાઃ સ્વલુ પવ્વયાઃ ગૌતમઃ કથયતિ—અહં શ્રમણાન્
 પૃચ્છામિ—‘આઉસંતો ણિયંઠા આયુમન્તો નિર્ગન્થાઃ ?’ ‘હહ સ્વલુ ગાઠાવર્ઘં વા
 મારતા હૈ તો ઉસકા પ્રત્યાશ્વાન મંગ નહીં હોતા । ઉસને તો સાધુ
 કો હીં ન મારને કા પ્રત્યાશ્વાન કિયા હૈ, પરન્તુ યહ પુરુષ અથ સાધુ
 નહીં હૈ, પરન્તુ ગૃહસ્થ હૈ । અતએવ ઉસ ગૃહસ્થ કો મારને સે સાધુ
 કો ન મારને કી પ્રતિજ્ઞાકા મંગ નહીં હોતા ।

શ્રીગૌતમસ્વામી બોલે—હસી પ્રકાર શ્રમણોપાસકને વ્રસજીવોં કી
 હિંસા કા ત્યાગ કિયા સ્થાવર જીવોં કી હિંસા કા ત્યાગ નહીં કિયા ।
 અતઃ વહ યદિ સ્થાવર જીવોં કી હિંસા કરતા હૈ તો ઉસકા પ્રત્યાશ્વાન
 મંગ નહીં હોતા । કયાં કિ વહ જીવ હસ સમય વ્રસશરીર મેં નહીં
 કિન્તુ સ્થાવર શરીર મેં હૈ । હે નિર્ગન્થ સાધુમો ! એસા હી સમજના ચાહિય ।

તેના પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થતો નથી. તેણે તો સાધુને જ ન મારવાનું પ્રત્યા-
 ખ્યાન કર્યું છે. પરંતુ આ પુરુષ હવે સાધુ રહેલ નથી, પરંતુ ગૃહસ્થ છે,
 તેથી જ તે ગૃહસ્થને મારવાથી સાધુને ન મારવાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી.

ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું—આ જ પ્રમાણે શ્રમણોપાસકે વ્રસ જીવોની હિંસાનો
 ત્યાગ કર્યો છે, અને સ્થાવર જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કર્યો નથી, તેથી તે જ
 સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે, તો તેના પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થતો નથી કેમકે
 તે જીવ આ વખતે વ્રસ શરીરમાં નથી, પણ સ્થાવર શરીરમાં રહેલ છે, હે
 નિર્ગન્થ સાધુઓ ! એમ જ સમજવું જોઈએ.

માહાત્મ્ય પુત્રો વા તદ્વપગારેદિ કુલેદિ આમમ્' इह खलु गाथापतिर्वा गाथापतिपुत्रो वा तथाप्रकारेषु कुलेष्वागत्य 'धम्मं सवणवत्तियं उवसंकमेज्जा' धर्म-श्रवणार्थमुपસંક્રમેયુઃ—આમચ્છેયુરિત્યર્થઃ । इह हि जगति उत्तमकुलोत्पन्नो गाथापतिस्तत्पुत्रो वा धर्मश्रवणार्थं साधुसमीपं गन्तुं शक्नोति किम् ? 'इंता उवसंकमेज्जा' हन्त-उपसंकमेयुः साधुभिः कथितं हन्त मोः गन्तुं शक्नोति श्रोतुम् 'तेसि च णं तद्वपगाराणं धम्मं आइक्खिअव्वे' तेषां च गाथापत्यादीनां तथाप्रकाराणां धर्म आख्यातव्याः—वक्तव्याः किम्, 'इंत आइक्खिअव्वे' हन्त ! आख्यातव्यः साधवो वदन्ति मुनिभिः तेभ्यो धर्म उपदेश्य इति । 'किं ते तद्वपगारं धम्मं सोखाजिसम्म एवं वणज्जा' किं ते तथाप्रकारं धर्मं श्रुत्वा—निशम्य एवं वदेयुः, ते तादृशं धर्मं श्रुत्वाऽवगत्य च—एवं कथयेयुः, 'इणमेव णिगंथं पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलियं पडिबुणं समुद्धं णेयाउयं सरलकत्तणं सिद्धिमगं—मुत्तिमगं निज्जाणमगं निव्वानमगं—अवितहमसंसिद्धं—सव्वदुक्खलणमगं—एत्थं ठिया जीवा सिव्वन्ति—बुअन्ति—मुच्चन्ति परिनिव्वायन्ति सव्वदुक्खलणमंतं करे'ति' इदमेव

गौतम स्वामी इसी अर्थ को समझाने के लिए दूसरा उदाहरण देते हैं—हे आयुष्मन् निर्ग्रन्थो ! कोई गाथापति या गाथापति का पुत्र तथा—प्रकारके उत्तम कुलों में जन्म लेकर क्या धर्म श्रवण करने के लिए साधु के समीप आ सकते हैं ?

निर्ग्रन्थो ने कहा—हां आसकते हैं । गौतमस्वामी—उन गाथापति आदि को क्या धर्म का उपदेश करना चाहिए ?

निर्ग्रन्थ—हां, साधुओं को धर्मोपदेश करना चाहिए ।

गौतम स्वामी—क्या धर्म के उपदेश को सूनकर और समझकर वे ऐसा कह सकते हैं कि—यह निर्ग्रन्थ प्रवचन ही सत्य है, अनुत्तर—

શ્રી ગૌતમસ્વામી આજ વાત સમજાવવા માટે બીજું ઉદાહરણ આપે છે—હે આયુષ્મન્ નિર્ગ્રન્થો ! કોઈ ગાથાપતિ અથવા ગાથાપતિનો પુત્ર તેવા પ્રકારના ઉત્તમ કુળોમાં જન્મ લઈને શું ધર્મ શ્રવણ કરવા માટે સાધુઓની સમીપે આવી શકે છે ?

નિર્ગ્રન્થોએ કહ્યું—હા આવી શકે છે.

ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું—તે ગાથાપતિ વિગેરેને શું ઉપદેશ કરવો ભેદ છે.

નિર્ગ્રન્થોએ કહ્યું—હા સાધુઓએ ધર્મોપદેશ કરવો ભેદ છે.

ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું—શું ધર્મના ઉપદેશને સાંભળીને અને સમજીને તેઓ એવું કહી શકે છે કે—આ નિર્ગ્રન્થ પ્રત્યક્ષ જ સત્ય છે. અનુત્તર—

સમયાચેબોધની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. મ. ૭ ગૌતમસ્ય સંદેહાન્તો વિશેષોપદેશઃ ૭૩૨

નિર્ગ્રન્થં મવચનં સત્યં-સત્યમર્થં વોધયતિ તત્ અનુત્તરં કૈવલિકં પરિપૂર્ણં સંશુદ્ધં
 નૈયાયિકં શલ્યકર્ત્તનં સિદ્ધિમાર્ગઃ મુક્તિમાર્ગઃ નિર્વાણમાર્ગઃ નિર્વાણમાર્ગઃ અવિ-
 તથ્યમ્-મિધ્યાત્વરહિતમ્, અસંદિગ્ધં સર્વદુઃસ્વમહીણમાર્ગઃ, અનુત્તરમનન્યસદશમ્,
 કેવલિના મોક્તં કૈવલિકમ્દ્વિતીયમ્-પરિપૂર્ણમ્ અપવર્ગાશ્રપકકૃત્સનગુણસંયુક્તમ્-
 કષાયાદિમલરહિતમ્ સંશુદ્ધં નૈયાયિકં ન્યાયેન ચરતીતિ મોક્ષમર્કં વા, શલ્ય-
 માયાદિ પાપં વા કૃન્તતિ-હિનતીતિ શલ્યકર્ત્તનમ્, સિદ્ધિમાર્ગઃ-સિદ્ધિઃ અવિચલ-
 મુલ્લખપ્રાપ્તિઃ તસ્યા, માર્ગઃ મુક્તિમાર્ગઃ-મુક્તિઃ-અહિતાર્થકર્મમહાળં તસ્યા માર્ગઃ,
 નિર્વાણમ્-સકલકર્મભય આત્મનો નિઃસરણં તસ્ય માર્ગઃ નિર્વાણમાર્ગઃ, નિર્વાણ-
 નિર્વૃત્તિઃ-નિશ્ચિલકર્મક્ષયજન્યં પરમસુખં તસ્ય માર્ગઃ નિર્વાણમાર્ગઃ, અવિતથ-
 તથ્યમ્, અસંદિગ્ધમ્-સન્દેહરહિતમ્, સર્વદુઃસ્વમહીણમાર્ગઃ-સર્વ દુઃસ્વમહીણ-
 નિઃશ્રેયસં તસ્ય માર્ગઃ, અત્ર સ્થિતા જીવા સિધ્યન્તિ-સિદ્ધિર્ગતિ પ્રાપ્નુવન્તિ,
 બુદ્ધ્યન્તે-કેવલિનો ભવન્તિ, મુચ્ચન્તિ-કર્મવન્ધાત્ પૃથક્ ભવન્તિ, પરિનિર્વાન્તિ-
 સર્વયા મુલિનો ભવન્તિ, સર્વદુઃસ્વાનામન્તં કુર્વન્તિ-સર્વદુઃસ્વાનિ-શરીરવાહ્માન-
 સાનિ તેષામન્તો નાશ સ્તં કુર્વન્તિ । અત્ર સ્થિતા જીવાઃ સિધ્યન્તિ-બુદ્ધ્યન્તે-
 મુચ્ચન્તિ-પરિનિર્વાન્તિ-સર્વ-દુઃસ્વાનામન્તં કુર્વન્તિ । આર્હદ્ ધર્મં શ્રુત્વા તે કમ-
 યિષ્યન્તિ-અયમેવ ધર્મઃ સત્યઃ-સન્દેહરહિતઃ । અમું ધર્મમાસાદ્ય મોક્ષમપિ માસ્ય-

સર્વોત્તમ છે, પરિપૂર્ણ છે, સંશુદ્ધ છે, ન્યાયયુક્ત છે, શલ્યા અર્થાત્ માયા
 માયા આદિ પાપો' કો નષ્ટ કરને વાલા છે, અવિચલ સુખ રૂપ સિદ્ધિ કા
 માર્ગ છે, મુક્તિ કા માર્ગ છે, સમસ્ત કર્મો' સે આત્મા કો પૃથક્ કરને
 કા માર્ગ છે, નિર્વાણ અર્થાત્ સમસ્ત કર્મો' કે ક્ષય સે ઉત્પન્ન હોને વાલે
 પરમસુખ કા માર્ગ છે, તથ્ય છે, સંદાયાનીત છે, સમસ્ત દુઃખો' કે વિનાશ
 કરને કા માર્ગ છે । હસ ધર્મ મેં સ્થિત જીવ સિદ્ધ હોતે હેં બુદ્ધ હોતે હેં,
 મુક્ત હોતે હેં, પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરતે હેં ઓર સર્વ પ્રકારકા અર્થાત્
 શારીરિક ઓર માનસિક દુઃખો' કા અન્ત કરતે હેં । અતઃ હમ તીર્થંકર

સર્વોત્તમ છે. પરિપૂર્ણ છે. સંશુદ્ધ છે, ન્યાયયુક્ત છે. શલ્યો અર્થાત્ માયા
 વિશેષ પાપોને નાશ કરવાવાળું છે. અવિચલ સુખરૂપ સિદ્ધિનો માર્ગ છે,
 સમસ્ત કર્મથી આત્માને બૂદો કરવાનો માર્ગ છે નિર્વાણ અર્થાત્ સમસ્ત
 કર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પરમસુખનો માર્ગ છે. તથ્ય-સત્ય છે.
 સંશય વગરનો છે. સમસ્ત દુઃખોના વિનાશ કરવાનો માર્ગ છે. આ ધર્મમાં
 રહેલ છવ સિદ્ધ થાય છે, બુદ્ધ થાય છે, મુક્ત થાય છે, પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત
 કરે છે, અને બધાજ અર્થાત્ શારીરિક-શરીર સંબંધી અને માનસિક દુઃખોનો

ન્તીત્યાદિ । ‘તમાળાપ તથા ગચ્છામો તથા ચિદામો તથા ગિસિયામો તથા તુયદામો તથા શુંનામો તથા ખાસાનો તથા અચ્છુદામો તથા ઉદાપ ઉદ્વિનોતિ પાળાળં મૂયર્ણં જીવાળં સત્તાળં સંજમેળં સંજમામોતિ વણ્જ્જા?’ તદાગ્નયા-પ્રત્યતીર્થકરોદિરિત્-ધર્મસ્યાગ્નયા તથા ગચ્છામઃ-યતનયા વિહરામઃ, યતનયા તથા તિષ્ઠામઃ-કર ચરણાદિકમવિશ્લિપન્તઃ સમાદિતા મવામઃ, તથા નિપોદામઃ-યતનયા ઉપવિશામઃ, તથા ત્વગૂર્વર્તયામઃ-યતનયા પાર્શ્વપરિવર્તનં કુર્મઃ, તથા મુજામહે યથા કલ્યા-નાહારં માપ્નુમઃ, તથા માવામહે, તથા ઽમ્યુત્તિષ્ઠામઃ, તથા-ઉત્થાય ઉત્તિષ્ઠામઃ, इति प्राणानां द्वीन्द्रियाणं भूतानां-सत्त्वानां जीवानां-पञ्चेन्द्रियाणां सत्त्वानाम्-एकेन्द्रियपृथिव्यादीनां संयमेन-सप्तदशविधेन संयमं संयच्छामः-परिपालयाम इति वदेयुः-गाथापत्यादयः किम्? ‘हंता वण्ज्जा’ इन्त मोः? वदेयुः इति साधुभिः कथितम् । ‘किं ते तदहंपणारा कर्षन्ति पञ्चावित्तए’ किं ते तथापकाराः-तादृशा गाथापत्यादयः-प्रजाजयितुं कल्प्यन्ते, एते पुरुषा दीक्षायोग्याः किम्,

દ્વારા ઉપદિષ્ટ હસ ધર્મ કો આજ્ઞા કે અનુસાર હી હમ યતના સે ગમન કરેંગે-યતના સે વિહાર કરેંગે યતના સે ઠહરેંગે, હાથ-પૈર આદિ કો નહીં પટકતે છુપ સમાહિત હોંગે, યતના સે બેઠેંગે, યતના સે પસવાડા પલટેંગે, યતના સે આહાર પ્રાપ્ત કરેંગે, બોલેંગે ઓર ઉઠેંગે । હસ ધર્મ મેં કહી છુર્લે બિધિ કે અનુસાર હી ઉઠકર પ્રાણિયો-દ્વીન્દ્રિય આદિ, ભૂતો-વનસ્પતિ, જીવો-પંચેન્દ્રિયો તથા સત્ત્વો-પૃથ્વીકાય આદિ કો રક્ષા કે લિપ સંયમ પાલન કરેંગે કયા લે ગાથાપતિ આદિ એસા કહ સકતે હૈં ?

નિર્ગન્થ—હાં લે એસા કહ સકતે હૈં ।

ગૌતમ સ્વામી—કયા લે એસા બિચાર રલ્લતે લાલે પુરુષ દીક્ષા

અંત કરે છે. તેથી તીર્થંકરદ્વારા ઉપદેશ કરવામાં આવેલ આ ધર્મની આજ્ઞા પ્રમાણે જ અમે યતનાપૂર્વક ગમન કરીશું. યતનાથી વિહાર કરીશું. યતનાથી ઉભા રહીશું-હાથ, પગ વિગેરેને તરછેડયા વિના સમાધિવાળા ધર્મશું. યતનાથી બેસીશું, યતનાથી પડખા ખદલીશું. યતનાથી આહાર પ્રાપ્ત કરીશું, યતનાથી બોલીશું અને યતનાથી ઉઠીશું.

આ ધર્મમાં કહેવામાં આવેલ વિધિ પ્રમાણે જ ઉઠીને દ્વીન્દ્રિય વિગેરે પ્રાણિયો, ભૂતો-વનસ્પતિ, જીવો-પંચેન્દ્રિયો, તથા સત્ત્વો-પૃથ્વીકાય વિગેરેની રક્ષા કરવા માટે સંયમનું પાલન કરીશું? આ પ્રમાણે તે ગાથાપતિ વિગેરે આમ કહી શકશે ?

નિર્ગન્થ કહે-હા તેઓ તેમ કહી શકે છે.

ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું-શું તેઓ આવો વિચાર રાખવાળા પુરુષો

समयायैवाचिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ७ गौतमस्य सदृष्टान्तो विशेषोपदेशः ७३३

‘हंता कर्षति’ इन्त कल्पन्ते—सन्ति दीक्षायोग्यास्ते । ‘किं ते तद्व्यापारा कर्षति’ मुंडावित्तम्’ किं ते तथाप्रकारा स्वादृशाः मुण्डनयोग्याः सन्ति ? हंता कर्षति’ इन्त कल्पन्ते । ‘किं ते तद्व्यापारा कर्षति सिक्खावित्तम्’ किं ते तथाप्रकाराः कल्पन्ते शिष्यवित्तम्, ग्रहणासेवनया शिक्षादानयोग्या किम् इमे, ‘हंता कर्षति’ इन्त कल्पन्ते । ‘किं ते तद्व्यापारा कर्षति उक्तावित्तम्’ किं ते तथाप्रकारा साधुत्वाय उपस्थापयितुं कल्पन्ते । ‘हंता कर्षति’ इन्त कल्पन्ते ‘तेसि च णं तद्व्यापाराणं सत्त्वपाणेहिं जाव सत्त्वसत्तेहिं दंडे निविस्सते’ तैश्च सर्वपाणिषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो निक्षिप्तः । तैः सर्वपाणिषु दण्डप्रस्थापयानं कर्तुं शक्यते किम् । ‘हंता निविस्सते’ इन्त निक्षिप्तः—प्रस्थापयानं कर्तुं शक्यते । ‘से णं एवा-
ग्रहण कर सकते हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां, वे दीक्षा ले सकते हैं । वे दीक्षा देने के योग्य हैं ।

गौतम स्वामी—क्या इस प्रकार के विचार बोले वे पुरुष मुण्डन करने योग्य हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां, वे मुण्डित करने योग्य हैं ।

गौतम स्वामी—क्या वे ग्रहण और आसेवन शिक्षा देने के योग्य हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां योग्य हैं ।

गौतम स्वामी—क्या वे साधुत्व में स्थापित करने योग्य हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां, योग्य हैं ।

गौतम स्वामी—क्या वे समस्त प्राणियों यावत् सत्त्वों के संबंध में दण्ड देने का त्याग कर सकते हैं ?

निर्ग्रन्थ—हां वे त्याग कर सकते हैं ।

दीक्षानो स्वीकार करी शके छे ?

निर्ग्रन्थो—हां तेओ दीक्षा धारण करी शके छे. तेओने दीक्षा आपना योग्य छे.

गौतमस्वामी—शुं आवा प्रकारना विशारवाणा ते पुत्रो मुंडित करवाने योग्य छे ?

निर्ग्रन्थ—हां योग्य छे.

गौतमस्वामी—शुं तेओ साधुपक्षाभां स्थापवाने योग्य छे ?

निर्ग्रन्थ—हां योग्य छे.

गौतमस्वामी—शुं तेओ सधजा प्राप्तिओ यावत् सत्त्वाना संबंधभां दंड आपवाने त्याग करी शके छे ?

निर्ग्रन्थ—हां तेओ ते प्रभावे दंड देवाने त्याग करी शके छे.

રૂઢેળં વિહારેણં વિહરમાણા જાવ વાસાઈં ચડપંચગાઈં છદ્દસમાઈં વા અપ્પયરો વા બુજ્જયરો વા દેસં દુડ્ડજેતા અગારં વણ્ણજા' તે एतद्रूपेण विहारेण विहरन्तो यावद्वर्षाणि चतुः-पञ्चानि षड्दशानि वा अल्पतरं वा भूयस्तरं वा देसं-साधु-विहारं कृत्वा विहृत्य-अगारं व्रजेयुः । 'हता वण्णजा' हन्त ! व्रजेयुः 'तस्स णं जाव सव्वसत्तेहि' दंडे णिविखत्ते' तैश्च खलु सर्वपाणेषु दण्डो निक्षिप्तः, ते गृहस्था भूत्वा किं सर्वजन्तुषु दण्डं परित्यजन्ति किम् ? अर्थात् ते गृहस्थाः सर्वजीवेषु दण्डं न परित्यजन्ति । किन्तु-कुर्वन्त्येव दण्डं तदेवाह ते उदकमंयतादयो निर्ग्रन्थाः कथयन्ति हे गौतम । 'णो इण्णहे सव्वहे' नायमर्थः समर्थः 'से जे से जीवे जस्स परेणं सव्वपाणेहि' सव्वसत्तेहि' दंडे णो णिविखत्ते' तस्य यः स जीवः येन परतः सर्वपाणेषु यावत् सर्वसत्त्वेषु दण्डो नो निक्षिप्तः, स जीवो यो दीप्तातः पूर्वं गृहस्थावस्थायां सर्वपाणिषु दण्डं न परित्यक्तवानासीत् । 'से जे से जीवे जस्स

ગૌતમ સ્વામી--વે દીક્ષા પર્યાય મેં વિચરતે દુપ્પ ચાર, પાંચ, છહ યા દસ વર્ષ તક થોડે યા વહુત દેશોં મેં વિહાર કરકે પુનઃ ગૃહસ્થ હો સકતે હેં ?

નિર્ગ્રન્થ--હાં, ફિર ગૃહસ્થ હો સકતે હેં ।

ગૌતમ સ્વામી--વે ગૃહસ્થ હોકર કયા સમસ્ત પ્રાણિયોં કો દણ્ડ દેને કા ત્યાગ કરતે હેં ?

નિર્ગ્રન્થ--નહીં યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ પુનઃ ગૃહસ્થ હો કર વે સમસ્ત પ્રાણિયોં કી હિંસા કે ત્યાગી નહીં હો સકતે ।

ગૌતમ સ્વામી--વહ યહી પુરુષ હૈ જિસને દીક્ષા અંગીકાર કરને સે પૂર્વ સમ્પૂર્ણ પ્રાણિયોં કો દંડ દેને કા ત્યાગ નહીં કિયા થા વહ વહી પુરુષ

ગૌતમસ્વામી--તેજો દીક્ષાપર્યાયમાં વિચરતા થા। ચાર, પાંચ, છ અથવા દસ વર્ષ સુધી થોડા કે ઘણા દેશોમાં વિહાર કરીને ફરીથી ગૃહસ્થ થઈ શકે છે ?

નિર્ગ્રન્થ--હા ફરીથી ગૃહસ્થ થઈ શકે છે.

ગૌતમસ્વામી--તેજો ગૃહસ્થ થઈને બધા પ્રાણિયોને દંડ આપવાનો ત્યાગ કરે છે ?

નિર્ગ્રન્થ--ના, આ અર્થ બરોબર નથી, અર્થાત્ ફરીથી ગૃહસ્થ થઈને તેજો સઘળા પ્રાણિયોની હિંસાનો ત્યાગ કરવાવાળા થઈ શકતા નથી.

ગૌતમસ્વામી--તે એજ પુરૂષ છે. કે જેણે દીક્ષાનો સ્વીકાર કર્યા પહેલાં બધા જ પ્રાણિયોને દંડ દેવાનો ત્યાગ કર્યો ન હતો. તે એજ પુરૂષ છે કે,

સમયાયોગોચિની દીક્ષા દ્વિ. છુ. અ. ૭ ગૌતમસ્ય સદ્વૃત્તાન્તો વિશેષોપવેશઃ ૭૪૫

આરેણ સવ્વપાણેહિં જાવ સત્તેહિં દંઢે ણિક્કિલ્લત્તે' તસ્ય યો જીવઃ સ યેન આરાત્ત-
-મુનિસામીપ્પવાત્ સર્વપાણિણુ યાવત્સર્વસત્ત્વેણુ દણ્ઢો નિક્ષિપ્તઃ । સ એવ જીવઃ
પશ્ચાદ્ દીક્ષાધારણાનન્તરં સર્વપાણિણુ દણ્ઢં પરિત્યક્તવાન્ । 'સે જે સે જીવે
અસત્ત્વેણિ સવ્વપાણેહિં જાવ સવ્વસત્તેહિં દંઢે ણો ણિક્કિલ્લત્તે મવ્હ' તસ્ય યઃ
સ જીવો યેન દ્વાનોં સર્વપાણિણુ યાવત્સત્ત્વેણુ દણ્ઢો ન નિક્ષિપ્તો ભવતિ । એવં
સ એવ જીવો વિષયે-યો ગૃહસ્થભાવમાદદાનઃ સર્વજીવેણુ પ્રત્યાલ્પ્યાનં ન કુત્ત-
વાન્, 'પરેણ અસંજય આરેણ સંજય' પરતોઽસંયતઃ-આરાત્સંપતઃ-સાધ્વવસ્થાતઃ
માઠુ-ગૃહસ્થાવસ્થાયામ્ અસંયત આસીત્, આરાત્-સાધ્વવસ્થાયાં સંયતઃ । 'ઇયાણિં
અસંજય' દ્વાનોમ્-પુનઃ સાધુલિઙ્ગત્વાગાત્પરં ગૃહસ્થભાવમાવન્નઃ પુનરસંયતો
જાતઃ । 'અસંજયસ સવ્વપાણેહિં જાવ સવ્વસત્તેહિં દંઢો ણો ણિક્કિલ્લત્તે મવ્હ'
અસંયતસ્ય સર્વપાણિણુ યાવત્ સર્વસત્ત્વેણુ દણ્ઢો નો નિક્ષિપ્તો ભવતિ, અસંયમી
જીવઃ સર્વવ્યાપારેણ સર્વપાણિણુ દણ્ઢત્યાગી ન ભવતિ । 'સે એવ માયાણહ'
તદેવં જાનીત, 'ણિયંઠા' નિર્ગન્થાઃ 'સે એવમાયાણિયવ્વં' તદેવં જ્ઞાતવ્યમ્ । જયં
માવઃ યદ્યપિ ત્રસજીવવધસ્ય પૂર્વં પ્રત્યાલ્પ્યાનં કુત્તમ્, સ એવ કાલાન્તરે સ્થા-
-હે । જિસને દીક્ષા ધારણ કરને કે યદ્વાત્ સમસ્ત પ્રાણિયોં કો દણ્ઢ
દેને કા ત્યાગ કર દિયા થા ઓર યહ વહી પુરુષ હૈ જો દીક્ષા ત્યાગ
કર ઓર ગૃહસ્થ અવસ્થા મેં આકર સમસ્ત પ્રાણિયોં કો દંઢ દેને કા
ત્યાગી નહીં હૈ । વહ સબકે પહેલે અસંયમી હો ગયા ઓર ફિર સાધુ
લિંગ ત્યાગ કર અસંયમી હો ગયા । જો અસંયમી હૈ વહ સમસ્ત પ્રાણિયોં
યાવત્ સમસ્ત સત્ત્વોં કો દંઢ દેને કા ત્યાગી નહીં હો સકતા । હૈ
નિર્ગન્થો । એસા હી જાનો ઓર એસા હી જાનના ચાહિયે ।

આવાર્થ યહ હૈ—યદ્યપિ ત્રસ જીવ કે હિંસા કા પ્રત્યાલ્પ્યાન પહેલે
કિયા હૈ, કિન્તુ વહ ત્રસ જીવ કાલાન્તર મેં સ્થાયર હો જાતા હૈ । ત્રસ

જેણે દીક્ષા ધારણ કર્યા પછી બધા જ પ્રાણિયોને ઠંડ દેવાનો ત્યાગ કર્યો
હતો. અને તે એજ પુરુષ છે કે જે દીક્ષાનો ત્યાગ કરીને અને ગૃહસ્થ
અવસ્થામાં આવીને બધા જ પ્રાણિયોને ઠંડ દેવાનો ત્યાગ કરનાર નથી. તે
સીધી પહેલાં અસંયમી હતો. તે પછી સંયમી થઈ ગયો. અને તે પછી
પાછો સાધુના વેષનો ત્યાગ કરીને અસંયમી થઈ ગયો. જે અસંયમી છે. તે
સપ્તજા પ્રાણિયો યાવત્ સપ્તજા સત્ત્વોને ઠંડ આપવાનો ત્યાગ કરવાવાળા હોતા
નથી. હે નિર્ગન્થો ! તમે એવું નહો. અને એજ પ્રમાણે બાણુવં ભેદજે.

આવાર્થ આ પ્રમાણે છે—જે કે ત્રસ જીવની હિંસાનું પ્રત્યાલ્પ્યાન પહેલાં કર્યું
હતું. પરંતુ તે ત્રસ જીવ કાલાન્તરમાં સ્થાયર બની ગયો છે. ત્રસ જીવનું

જરૂરતા યાસાદયતિ ત્રસજીવે પ્રત્યાખ્યાનકર્તુઃ સ્થાવરજીવવિનાશનેન પ્રત્યાખ્યાનં ન ભવ્યેત, તત્કાલે તસ્મિંસ્ત્રસાવચ્છિન્ન જીવત્વાડભાવાત્, પર્યાયેજ સહેવ પ્રત્યાખ્યાનસ્ય સમ્બન્ધઃ, ન તુ દ્રવ્યતયાડવસ્થિતજીવેન સદ્, પર્યાયસ્ય ચ પ્રતિજ્ઞાં મિલ્લ્યાનત્વાત્ । યથા કશ્ચિત્ ગૃહસ્થઃ સાધુર્ભવતિ-તસ્યાં ચ ગૃહસ્થાવસ્થાયાં જીવે વિરાધયતિ, તાવતા સાધ્વચ્છિન્નપ્રત્યાખ્યાનસ્ય ભક્તો ન ભવતિ-તત્કસ્ય દેહોઃ ? સાધુપર્યાયગૃહસ્થપર્યાયયોર્ભેદાત્ । પ્રત્યાખ્યાનસ્ય સાધુપર્યાયેજ સમ્બન્ધાત્ । ગૃહસ્થાવસ્થાયાં તેનૈવ જીવેન કૃતેડપિ વધે પ્રત્યાખ્યાનં ન દુઃટં ભવતિ, તદ્વિદિહાડપિ ત્રસજીવવિષયે ગૌતમેન પ્રતિબોધિતઃ સ ઇતિ ભાવઃ ।

ગૌતમસ્વામી કથિતમેવાર્થ દૃષ્ટાન્તાન્તરેણ પુનઃ ઉદકપેદાહપુત્ર ધ્રમણેભ્યઃ મદર્શયતિ-‘મગવં ચ ણં ઉદાહુ’ ભગવાન્ પુનઃ સ્વહુ ઉદાહ-‘ણિપંઠા સ્વહુ પુચ્છિયન્વા’

જીવ કા પ્રત્યાખ્યાન કરને વાલે કા પ્રત્યાખ્યાન સ્થાવર જીવોં કી હિંસા કરને સે ભંગ નહીં હોતા । વળોં કિ ઉસ સમય વહ ત્રસ જીવ નહીં હૈ । પ્રત્યાખ્યાન કા સમ્બન્ધ પર્યાય કે સાથ હૈ, દ્રવ્ય રૂપ સે સ્થિત રહને વાલે જીવ કે સાથ સમ્બન્ધ નહીં હૈ । કિન્તુ પર્યાય પલટતી રહતી હૈ । જૈસે કોઈ ગૃહસ્થ હૈ, સાધુ નહીં હૈ ઓર ઉસ અવસ્થા મેં જીવોં કી વિરાધના કરતા હૈ તો સાધુ સંબંધી પ્રત્યાખ્યાન કા ભંગ નહીં હોતા હૈ । હસકા વળા કારણ હૈ ? કારણ યહી હૈ કિ સાધુપર્યાય ઓર ગૃહસ્થ પર્યાય મેં ભેદ હૈ । પ્રત્યાખ્યાન કા સંબંધ સાધુ પર્યાય કે સાથ હૈ । ગૃહસ્થાવસ્થા મેં જીવ કી હિંસા કરને પર સી ગૃહસ્થ પ્રત્યાખ્યાન કે ભંગ કા દોષી નહીં હોતા । હસી પ્રકાર પ્રકૃત ત્રસ કે વિષય મેં સી સમજ લેના ચાહિય । હસ પ્રકાર ગૌતમ સ્વામી ને ઉન નિર્ગન્થોં કો પ્રતિબોધ દિયા ।

પ્રત્યાખ્યાન કરવાવાળાના પ્રત્યાખ્યાનનો સ્થાવર જીવોની હિંસા કરવાથી ભંગ થતો નથી. કેમકે-તે વખતે તે ત્રસ જીવ રહેલ નથી. પ્રત્યાખ્યાનનો સંબંધ પર્યાયની સાથે છે. દ્રવ્યપણાથી સ્થિત રહેવાવાળા જીવની સાથે સંબંધ નથી પરંતુ પર્યાય ક્યાં કરે છે. જેમકે-કેઈ ગૃહસ્થ છે, તે સાધુ નથી અને તે જે અવસ્થામાં જીવોની વિરાધના-હિંસા કરતો હોય તો સાધુ સંબંધી પ્રત્યાખ્યાનનો ભંગ થતો નથી, તેનું કારણ શું છે ? કારણ એજ છે કે-સાધુ પર્યાય અને ગૃહસ્થ પર્યાયમાં ભેદ છે. પ્રત્યાખ્યાનનો સંબંધ સાધુપર્યાય સાથે છે. ગૃહસ્થ અવસ્થામાં જીવની હિંસા કરવાથી પણ ગૃહસ્થ પ્રત્યાખ્યાનના ભંગરૂપી દોષવાળા થતા નથી. એજ પ્રમાણે ચાલુ ત્રસના સંબંધમાં પણ સમજ લેવું જોઈએ. આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ તે નિર્ગન્થોને પ્રતિબોધ આપ્યો.

સત્યવાચ્ચોધિની ટીકા મિ. શુ. અ. ૭ ગૌતમસ્વય સહન્ટાન્તો વિશેષોપદેશ: ૭૧૬

નિર્ગ્રન્થા: સત્ત્વ પ્રવૃત્ત્યા:—નિર્ગ્રન્થાત્ત્વં પૃચ્છામિ, 'આડસંતો ગિયંઠા' આયુષ્મન્તો નિર્ગ્રન્થા: इह लोके 'परित्राज्या वा' पात्रिाजका वा 'परिव्वाइयाओ वा' परित्राजिका वा 'अन्नघरेहितो' अन्यतरेभ्य: 'तित्र्यायपणेहितो आगम्प धम्मं सवणवत्तिय उवसंक्रमेज्जा' तीर्थायतनेभ्य आगत्य धर्मं श्रवणप्रत्ययमुपसंक्रमेयु:। तीर्थायतनेभ्य: स्वतीर्थेभ्य: साधुभ्य: साध्वीभ्यो वा किं धर्मश्रवणार्थमागन्तुं शक्यते? 'इंता उवसंक्रमेज्जा' इन्त-उपसंक्रमेयु:—आगन्तुं शक्यते, 'किं तेहि' तद्व्यपगारेण धम्मो आइक्खियव्वे' तथाप्रकाराणां तेषां किं धर्म आख्यातव्य:—कथनीय: ? 'इंता आइक्खियव्वे' इन्त आख्यातव्य:—प्रावणितव्य इत्यर्थ: 'तं चेव उवहुवित्तिए जाव कप्पंति' ते चेव सुपस्यापयितुं यावत्कल्पन्ते, यावत्पदेन तेन खलु सर्वप्राणिषु यावत्सर्वसर्वेषु दण्डो निक्षिप्त: इन्त निक्षिप्त:, इत्यन्तस्य ग्रहणम्, सम्यग् धर्मश्रवणानन्तरं यदि तेषां वैराग्यं भवेत्—तथा साधुर्भविष्या-

ગૌતમ સ્વામી દ્વસરા દષ્ટાન્ત દેકર ઉદક પેઢાલપુત્ર કો ઔર નિર્ગ્રન્થો' કો સમજાતે હૈં । મગવાન્ શ્રીગૌતમસ્વામી ને કહા—મૈં નિર્ગ્રન્થો' સે પૂછતા હું કિ હે આયુષ્મન્ નિર્ગ્રન્થો ! કયા કોઈ પરિત્રાજક યા પરિત્રાજિકા કિસી દ્વસરે તીર્થ કે સ્થાન મૈં । (આશ્રમ યા મઠ આદિ મૈં) રહતે હુએ સાધુ કે સમીપ ધર્મ શ્રવણ કરને કે લિએ આસકતે હૈં ?

નિર્ગ્રન્થ—હાં આસકતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—તથાપ્રકાર કે उन व्यक्तियों' કો ધર્મ કા ઉપદેશ દેના ચાહિએ ?

નિર્ગ્રન્થ—હાં, ઉન્હેં ધર્મ સુનાના ચાહિએ ।

ગૌતમ સ્વામી—ધર્મ શ્રવણ કરને કે પશ્ચાત્ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે

ગૌતમસ્વામી ણીગુ' દષ્ટાન્ત આપીને ઉદક પેઢાલપુત્રને અને તેના નિર્ગ્રન્થોને સમજાવે છે.—

મગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું કે—હું નિર્ગ્રન્થોને પૂછું છું કે—હે આયુષ્મન્ નિર્ગ્રન્થો ! શું કોઈ પરિત્રાજક અથવા પરિત્રાજિકા કોઈ જીભ તીર્થ કરના સ્થાનમાં (આશ્રમ અથવા મઠ વિગેરેમાં) રહેવાવાળા સાધુની પાસે ધર્મશ્રવણ કરવા માટે આવી શકે છે ?

નિર્ગ્રન્થો—હા આવી શકે છે ?

ગૌતમસ્વામી—તેવા પ્રકારની તે વ્યક્તિઓને ધર્મને ઉપદેશ આપવો ભેદ્યો ?

નિર્ગ્રન્થ—હા તેઓને ધર્મનું શ્રવણ કરાવવું ભેદ્યો.

ગૌતમસ્વામી—ધર્મનું શ્રવણ કર્યા પછી પૂર્વોક્ત પ્રકારથી યાવત્ દીક્ષા

મોતીચ્છા મહેત્-તદા કિં તે દીક્ષયિતવ્યાઃ ? 'હંતા કપ્પંતિ' હન્ત કલ્પ્યન્તે+ અર્થાદીક્ષાદાનયોગ્યાસ્તે ચ્યુઃ । 'કિં તે તદપ્યગારા કપ્પંતિ સંમુંજિત્ત્વ' કિં તે તથા પ્રકારાઃ કલ્પ્યન્તે સંમોજયિતુમ્ ? અર્થાદીક્ષાધારણાનન્તરં કિં તે સંમોજ્ય મવિહુમર્હન્તિ ? હંતા કપ્પંતિ' હન્ત કલ્પ્યન્તે, સાધુઃ સાધુમિઃ સહ સાધ્વી સાધ્વીમિઃ સહ સમાનસામાચારિણાં સહ મોજનાદિકં સંમોગઃ, તમવદ્યં કુર્યાદિતિ સાધુનામુચરમ્ । 'તે ણં પ્યાસુવેણં વિહારેણં વિહરમાણા તે સેવ આમ આગારં વપ્પજ્ઞા' તે-પત્રરૂપેણ વિહારેણ વિહરન્ત સ્તથેવ યાવદમારં વ્રજેચ્યુઃ કિમ્ ? તે દીક્ષાં પાલયન્તઃ સંયતાવસ્થાયાં વિહારંકૃત્વા પુનરેવ ગૃહસ્થા મવિધ્યન્તિ કિમ્ ? 'હંતા વપ્પજ્ઞા' હન્ત વ્રજેચ્યુઃ-અશુભકર્મોદયાદુ ગૃહં ગન્તું શક્તુવન્તિ । યાવત્ વે દીક્ષા છેના ચાહેં તો ઉન્હેં દીક્ષા દેકર ધર્મ મેં ઉપસ્થાપિત કરના ચાહિય ?

નિર્મન્ય-—હાં, કરના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-—યદિ વે વિરક્ત હોકર દીક્ષા છેલેં તો કયા સંમોગ કે યોગ્ય હેં ?

નિર્મન્ય-—હાં, વે સંમોગ કે યોગ્ય હેં । સાધુઓં' કા સામાન સમાચારી વાલે સાધુઓં' કે સાથ ઔર સાધ્વિયોં' કો સાધ્વીયોં' કે સાથ મોજનાદિ વ્યવહાર કરના સંમોગ કહાજાતા હૈ વે દીક્ષિત હોને કે પશ્ચાત્ અવશ્ય સંમોગ કે યોગ્ય હેં ।

ગૌતમ સ્વામી-—વે હસ પ્રકાર કે વિહાર સે વિચરતે હુપ અર્થાત્ સાધુપન પાલતે હુપ યાવત્ પુનઃ ગૃહસ્થી મેં જા સકતે હેં ?

નિર્મન્ય-—હાં અશુભ કર્મ કે ઉદય સે ગૃહસ્થી મેં પુનઃ જા સકતે હેં

લેવાની ઇચ્છા કરે તો તેઓને દીક્ષા આપીને ધર્મમાં સ્થાપિત કરવા બેઠ્યો ?

નિર્મન્ય-—હા, કરવા બેઠ્યો.

ગૌતમસ્વામી-—જો તેઓ વિરક્ત થઈને દીક્ષા ધારણ કરી લે તો શું તેઓ સંમોગ કરવાને યોગ્ય છે ?

નિર્મન્ય-—હા, તેઓ સંમોગ કરવાને યોગ્ય છે. સાધુઓના સરખા સામાચારીવાળા સાધુઓની સાથે અને સાધ્વીજીઓને સાધ્વીઓની સાથે ભોજન વિગેરે વ્યવહાર કરવો તે સંમોગ કહેવાય છે. તેઓ દીક્ષિત થયા પછી અવશ્ય સંમોગ કરવાને યોગ્ય બને છે.

ગૌતમસ્વામી-—તેઓ આ પ્રકારના વિહારથી વિચરતા થકા અર્થાત્ સાધુ પણાતું પાલન કરતા થકા યાવત્ ફરીથી ગૃહસ્થ અવસ્થામાં જઈ શકે છે ?

નિર્મન્ય-—હા, અશુભ કર્મના ઉદયથી ગૃહસ્થપણામાં જઈ શકે છે.

સમયાર્થબોધિની ટીકા જિ. ધુ. અ. ૭ ગૌતમસ્ય સહજ્ઞાન્તો વિશેષોપદેશઃ ૭૩૯

‘તે જં સહસ્યગારા કપ્પંતિ સંઘુજિત્ત’ તે સહુ તથાપકારાઃ કલ્પ્યન્તે સંબોજ-
યિતુમ્ ? પરિત્યક્તસાધુલિજ્ઞાસ્તે ગૃહસ્થાઃ સાધુભિઃ સહ સંબોક્તું શક્નુવન્તિ કિમ્ ?
‘જો ઇણદ્દે સમદ્દે’ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, ગૃહસ્થમાત્રમાપન્નાઃ સાધુભિઃ સહ ભોક્તું
શક્ષ્યન્તિ ? નહીંત્યુત્તરમ્, અથવા ગૃહસ્થમાત્રમાગતાઃ સાધ્વયઃ સાધ્વીમિઃ સહ
ભોક્તું ન શક્નુવન્તિ, ‘સે જે સે જીવે પરેણં નો કપ્પંતિ સંઘુજિત્ત’ તે એ-તે
જીવાઃ-એ પરતો નો કલ્પ્યન્તે સંબોજયિતુમ્ । તે એ જીવાઃ યૈઃ સહ સાધુનાં
સંબોજનં દીક્ષાતઃ પૂર્વં નાઽમચ્ચ, ‘સે જે સે જીવે આરેણં કપ્પંતિ સંઘુજિત્ત’
તે એ-તે જીવાઃ આરાત્કલ્પ્યન્તે સંબોજયિતુમ્, દીક્ષાધારણાનન્તરં દીક્ષિતૈસ્સહ
સાધુનાં ચિરકાલપર્યન્તં સંબોજનાદિકં ભવતિ । ‘સે જે સે જીવે જે ઇયાણિ નો
કપ્પંતિ સંઘુજિત્ત’ તે એ-તે જીવાઃ એ-હદાનીં નો કલ્પ્યન્તે સંબોજયિતુમ્, પૂર્વં
સાધુસમયે સંબોજનાદિયોગ્યાઃ એ જીવા સ્તે એવ-હદાનીં પરિત્યક્તસાધુ-
ભાવાઃ પરિકલ્પિતગૃહસ્થભાવાઃ સંબોજનાદિયોગ્યા ન ભવન્તિ । ‘પરેણ અસ્સમણે
આરેણં સમણે ઇયાણિ અસ્સમણે’ પરતોઽશ્રમણઃ આરાત્ શ્રમણઃ હદાનીમશ્રમણઃ ।

ગૌતમ સ્વામી—જય જે સાધુ કા વેવ ત્યાગ દેં ઓર ગૃહસ્થ હો
જાવે તથ સાધુઓં કે સાથ સંભોગ કે યોગ્ય હોતે હેં ?

નિર્ગ્રન્થ—નહીં યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ ગૃહસ્થ હો જાને
કે પશ્ચાત્ જે સંભોગ કે યોગ્ય નહીં રહતે ।

ગૌતમ સ્વામી—એ વહી જીવ હેં, જો દીક્ષા લેને સે પહેલે સંભોગ
કે યોગ્ય નહીં એ । એ વહી જીવ હેં જો દીક્ષા લેને કે પશ્ચાત્ સંભોગ કે
યોગ્ય એ ઓર એ વહી જીવ હેં જો અબ દીક્ષા ત્યાગ દેને કે પશ્ચાત્
સંભોગ કે યોગ્ય નહીં રહે હેં । એ વહી હેં જો પહેલે શ્રમણ નહીં એ,
ફિર શ્રમણ હો ગય એ ઓર અબ શ્રમણ નહીં રહે હેં । શ્રમણોં કો

ગૌતમસ્વામી—બ્યારે તેઓ સાધુના વેવને ત્યાગ કરી દે અને ગૃહ-
સ્થ બની બચ, તે પછી સાધુઓની સાથે સંભોગ કરવાને યોગ્ય ગણાય છે ?

નિર્ગ્રન્થો—ના, આ અર્થ બદોબર નથી. અર્થાત્ ગૃહસ્થ થયા પછી
તેઓ સંભોજનને યોગ્ય રહેતા નથી.

ગૌતમસ્વામી—આ તેજ એવ છે, જે દીક્ષા લીધા પહેલાં સંભોજનને
યોગ્ય ન હતો. આ એજ એવ છે કે જે દીક્ષા લીધા પછી સંભોજનને યોગ્ય
હતો. અને આ એજ એવ છે કે જે-હવે દીક્ષાનો ત્યાગ કર્યા પછી સંભોજનને
યોગ્ય રહેલ નથી, આ એજ એવ છે જે પહેલાં શ્રમણ ન હતો. તે પછી
શ્રમણ બન્યો અને હવે પાછો શ્રમણ રહ્યો નથી. શ્રમણોને અશ્રમણોની સાથે

સંયમગ્રહણાત્ પૂર્વં ગૃહસ્થઃ-ન સાધુઃ, દીક્ષાધારણાનન્તરં સાધુઃ જાતઃ ન ગૃહસ્થઃ, દીક્ષાપરિત્યાગાનન્તરં પુનરપિ ગૃહસ્થ એવ જાતઃ ન તુ સાધુઃ! 'અસ્સમણેણં સંઘિ જો કર્પંતિ સમણાણં નિગ્ગંથાણં સંઘુંજિત્તણં' અશ્રમણેન સાર્થે નો કર્પન્તે શ્રમણાનાં નિર્ગન્થાનાં સંમોક્કુમ્। સાધવો નાઽભ્યવહરન્તિ-અશ્રમણેન સદ્। તાદૃશા ચારાઽમાવાત્। 'સે એવ માયાગહ ણિયંટા સે એવ માયાણિયવ્વં' તદેવં જાનીત-નિર્ગન્થાઃ તદેવં જ્ઞાતવ્યમ્, એવમેવ વ્રસાદિ પ્રત્યારુપાનસ્યછેઽપિ વ્રસપર્યાવ-માશ્રિત્યેવ મત્યારુપાનં ન તુ દ્રવ્યમાશ્રિત્યેતિ બોદ્યમિતિ ગૌતમોઽકથયત્-સાધૂન્ પ્રતીતિ ॥૬૦૧૧-૭૮॥

મૂલ્ય-મમત્ત્વં ચ ણં ઉદાહૃ સંતેગદ્યા સમણોવાસગા ભવંતિ, તેર્સિં ચ ણં એવં વુત્તપુટ્ઠં ભવદ્-ણો સ્વલુ વયં સંષાપમો મુંડા ભવિત્તા અગારાઓ અખગારિયં પવ્વદ્ધત્તણ, વયં ણં ચાઉદ્ધસદ્ધુમુ-દ્ધિટ્ઠપુણિમાસિણીસુ પહિપુણં પોસહં સમ્મં અણુપાલેમાણા વિહરિસ્સામો, થૂલગં પાણાહવાયં પચ્ચક્ખાહસ્સામો, એવં થૂલગં અશ્રમણોં કે સાય સંમોગ કરના નહીં કરપતા હૈ, કયોં કિ ઉનકા આચાર શ્રમણોં જૈસા નહીં હોતા હૈ। અતએ હે શ્રમણ નિર્ગન્થોં! આપ એસા સમક્ષિએ આપકો એસાહી સમજના ચાહિએ।

હસી પ્રકાર જિસ શ્રમણોપાસક ને વ્રસ જીવ કી હિંસા કા ત્યાગ કિયા હૈ, ઉસકે લિએ વ્રસ જીવ હિંસા કા વિષય નહીં રહતા। કિન્તુ જબ વહી જીવ વ્રસ પર્યાય ત્યાગ કર સ્થાવર હો જાતા હૈ તો વહ ઉસકે ત્યાગ કા વિષય નહીં રહતા હૈ। હસ પ્રકાર પ્રત્યારુપાન પર્યાય કી અપેક્ષા સે હોતા હૈ, દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સે નહીં હોતા। એસા ગૌતમ સ્વામી ને ઉન નિર્ગન્થોં કો સમજાયા ॥૧૧॥

સંભોગ કરવાતું કદપતું નથી. કેમકે-તેઓને આચાર શ્રમણોં જેવો હોતો તેથી જ હે શ્રમણ નિર્ગન્થોં! આપ એવું સમજો આપે એવું જ સમજવું જોઇએ.

આજ પ્રમાણે જે શ્રમણોપાસકે વ્રસજીવની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ હોય, તેને માટે વ્રસ જીવ, હિંસાનો વિષય બનતા નથી. પરંતુ ક્યારે જોજી જીવ વ્રસ પર્યાયનો ત્યાગ કરીને સ્થાવર બની બચે છે, તે પછી તે તેઓના ત્યાગનો વિષય રહેતો નથી. આ રીતે પ્રત્યારુપાન પર્યાયની અપેક્ષાથી થાય છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ થતું નથી. આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ તે નિર્ગન્થોંને સમજાવેલ છે. ॥૧૧॥

संमयाबोधिनी टीका छि. श्रु. अ. ७ गौतमस्य देशविरति धर्मादिसमर्थनम् ७४१

मुसावायं थूलगं अदिन्नादाणं थूलगं मेहुणं थूलगं परिग्गहं पच्चक्खाइस्सामो, इच्छापरिमाणं करिस्सामो, दुविहं तिविहेणं, मा खलु ममट्ठाए किंश्चि करेह वा करावेह वा तत्थ वि पच्चक्खाइस्सामो, ते णं अभोच्चा अपिच्चा असिणाइत्ता आसंदी पेढीयाओ पच्चोरुहिता, ते तहा कालगया किं वत्तव्वयं सिया? सम्मं कालगय त्ति वत्तव्वं सिया, ते पाणा वि वुच्चंति ते तस्मा वि वुच्चंति ते महाकाया ते चिरट्ठिइया, ते बहुतरगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते अप्पयरगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अपच्चक्खायं भवइ, इति से महयाओ जण्णं तुव्वमे वयह तं खेव जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया समणोवासगा भवंति, तेसिं च णं एवं वुत्तपुवं भवइ, णो खलु वयं संचाएमो मुंडा भवित्ता आगाराओ जाव पवइत्तए, णो खलु वयं संचाएमो चाउइसट्ठमुविट्ठ पुण्णमासिणीसु जाव अणुपालेमाणा विहरित्तए, वयं णं अपच्छिममारणंतियसंलेहणा जूसणा जूसिया भत्तपाणं पडियाइक्खिया जाव कालं अणवकंखमाणा विहरिस्सामो, सट्ठवं पाणाइवायं पच्चक्खाइस्सामो जाव सव्वं परिग्गहं पच्चक्खाइस्सामो तिविहं तिविहेणं, मा खलु ममट्ठाए किंश्चि वि जाव आसंदी पेढीयाओ पच्चोरुहिता एए तहा कालगया, किं वत्तव्वं सिया?, सम्मं कालगय त्ति वत्तव्वं सिया, ते पाणा वि वुच्चंति जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा—मह इच्छा महारंभा महापरिग्गहा अहम्मिया जाव दुप्पडियाणंदा जाव सव्वाओ परिग्गहाओ अप्पडिविरया जाव जीवाए, जेहिं समणोवासगस्स

आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते भवइ, ते तओ आउगं विप्पजहंति, तओ भुज्जो सग्गमादाए दुग्गइगामिणो भवंति ते पाणा वि बुच्चंति ते तसा वि बुच्चंति ते महाकाया ते चिर-
 ण्डिया ते बहुयरगा आयाणसो, इति से महयाओ णं जणं तुब्भे वदह तं चेव अयं पि भेदे से णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा—अणारंभा अपरिग्गहा धम्मिया धम्माणया जाव सव्वाओ परिग्गहाओ पडिविरया जावज्जीवाए, जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते तओ आउगं विप्पजहंति ते तओ भुज्जो सग्गमादाए सग्गइगामिणो भवंति, ते पाणा वि बुच्चंति ते तसा वि बुच्चंति जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा—अपच्छा अप्पारंभा अप्पपरिग्गहा धम्मिया धम्माणया जाव एग्गच्चाओ परिग्गहाओ अप्पडिविरया, जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते, भवइ ते तओ आउगं विप्पजहंति, तओ भुज्जो सग्गमादाए सग्गइगामिणो भवंति, ते पाणा वि बुच्चंति तसा वि जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया मणुस्सा भवंति, तं जहा—आरणिगया आवसहिया गामणियंतिगया कणहुई-
 रहस्सिया, जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंडे णिक्खित्ते भवइ, णो बहुपडिविरया पाणभूयजीव सत्तेहिं, अप्प-
 णा सच्चामोसाइं एवं विप्पडिवेदेति—अहं ण हंतव्वो अस्मे हंत-
 व्वा, जाव कालमासे कालं किच्चा अन्नयराइं आसुरियाइं किव्विसियाइं जाव उववत्तारो भवंति, तओ विप्पमुच्चमाणा भुज्जो एलमुयत्ताए तमोरुवत्ताए पच्चायंति । ते पाणा वि

समणार्थबोधिनी टीका द्वि. छ. अ. ७ गौतमस्य देशविरति धर्मादिसमर्थनम् ७४३

बुच्चंति तसा वि बुच्चंति जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु-संतेगइया पाणा समाउया जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंडे णिक्खित्ते भवइ, ते पुव्वामेव कालं करेति करित्ता पारलोइयत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति, ते तसा वि बुच्चंति ते महाकाया ते चिरट्ठिइया ते दीहाउया ते बहुयरगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया पाणा समाउया जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंडे णिक्खित्ते भवइ ते सयमेव कालं करेति, करित्ता पारलोइयत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति ते तसा वि बुच्चंति ते महाकाया ते समाउया ते बहुयरगा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया पाणा अप्पाउया, जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंडे णिक्खित्ते भवइ, ते पुव्वामेव कालं करेति, करित्ता पारलोइयत्ताए पच्चायंति, ते पाणा वि बुच्चंति ते तसा वि बुच्चंति ते महाकाया ते अप्पाउया ते बहुयरगा पाणा, जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, जाव णो णैयाउए भवइ । भगवं च णं उदाहु संतेगइया समणोवासगा भवंति, तेसिं च णं एवं बुत्तपुव्वं भवइ-णो खलु वयं संचाएमो मुंडा भवित्ता जाव पव्वइत्तए, णो खलु वयं संचाएमो चाउदसद्वमुद्धिपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं अणुपालित्तए, णो खलु वयं संचाएमो अपच्छिमं जाव विहरित्तए, वयं च णं सामाइयं देसावगासियं पुरत्था पाईणं वा पडिणं वा दाहिणं वा उदीणं वा एतावता जाव सब्बपाणेहिं जाव सब्बसत्तेहिं

दंडे णिक्खित्ते सवपाणभूयजीवसत्तेहि खेमंकरे, अहमंसि, तत्थ
आरेणं जे तसा पाणा जेहि समणोवासगस्स आयाणसो आम-
रणंताए दंडे णिक्खित्ते तओ आउयं विप्पजहंति, विप्पजहिता
तत्थ आरेणं खेव जे तसा पाणा जेहि समणोवासगस्स आयाणसो
आव ते सु पच्चायांति जेहि समणोवासगस्स सुपच्चखायं भवइ । ते
पाणा वि जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ ॥सू०१२॥७९॥

छाया—भगवांश्च खलु उदाह—सन्त्येकतये श्रमणोपासका भवन्ति, तैश्च-
खल्वेवमुक्तपूर्वं भवति—नो खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भूत्वाऽगारादनगारित्वं मम-
जितुम् । वयं खलु चतुर्दश्यष्टमुद्दिष्टपूर्णिमासु प्रतिपूर्णे पौषधं सम्यग्भुजालयन्तो
विहरिष्यामः । स्थूलं प्राणातिपातं मत्याख्यास्यामः, एवं स्थूलं मृषावादं स्थूल-
मदत्तादानं स्थूलं मैथुनं स्थूलं परिग्रहं मत्याख्यास्यामः । इच्छापरिमाणं करिष्यामी-
द्विविधं त्रिविधेन मा खलु मदर्थं किञ्चित्कुरुत वा कारयत वा तत्राऽपि मत्याख्या-
स्यामः । ते खलु आसन्दीपोठिकातः पर्यावृत्त-
ते तथा कालगताः, किं वक्तव्यं स्यात् ? सम्यक्कालगता इति वक्तव्यं स्यात् ।
ते प्राणाअप्युच्यन्ते ते त्रसा अपि उच्यन्ते ते महाकायास्ते चिरस्थितिकाः, ते
बहुतरकाः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति, ते अल्पतरकाः
प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य अमप्रत्याख्यातं भवति । इति स महतः यथा युवं वदथ
तथैव यावद् अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह—सन्त्येके
श्रमणोपासका भवन्ति, तैश्च—खलु एवमुक्तपूर्वं भवति—न खलु वयं शक्नुमो मुण्डाः
भूत्वा अगाराद् यावत्प्रमज्जितुम् । न खलु वयं शक्नुमश्चतुर्दश्यष्टमुद्दिष्टपूर्णिमासु
यावदनुपालयन्तो विहरितुम् । वयं खलु अपश्चिममरणान्तिकं संलेखना जोषणानुष्टा-
भक्तपानं मत्याख्याय यावत्कालमनवकाङ्क्षमाणाः विहरिष्यामः सर्वं प्राणातिपातं
मत्याख्यास्यामः यावत्सर्वं परिग्रहं मत्याख्यास्यामः त्रिविधं त्रिविधेन मा खलु
किञ्चिन्मदर्थं यावद् आसन्दीपोठिकातः मत्याख्या एते तथा कालगताः किं वक्तव्यं
स्यात् ? सम्यक् कालगता इति वक्तव्यं स्यात्, ते प्राणः अप्युच्यन्ते यावदयमपि
भेदः स नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह—सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति
तद्यथा महेच्छाः महारम्भाः महापरिग्रहाः अधार्मिकाः यावद् दुष्प्रत्यानन्दा याव-
त्तर्कभयः परिग्रहेभ्योऽपतिविरताः यावज्जीवम् येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः
आमरणान्तं दण्डो निक्षिप्तो भवति । ते ततः आयुः विमज्जति ततो भूयः स्वक-
मादाय दुर्गतिगामिनो भवन्ति । ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते

समसार्थबोधिनी टीका द्वि. भू. म. ७ गौतमस्य देशचिरिति धर्माविसमर्थनम् ७४५

महाकायास्ते चिरस्थितिकास्ते बहुतरकाः आदानशः इति, तस्य महतो येषु धूयं
बदध तच्चैव अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-
सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति तद्यथा अनारम्भाः अपरिग्रहाः धार्मिकाः धर्मानुगाः
यावत् सर्वेभ्य परिग्रहेभ्यः मतिविरताः यावज्जीवनं येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः
आमरणान्तं दण्डो निक्षिप्तः, ते ततः आयुर्विप्रव्रजति ते ततो भूयः स्वकमादाय
सङ्गतिगामिनो भवन्ति ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते यावन्नो नैया-
यिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति तद्यथा-अल्पे-
च्छाः अल्पारम्भाः अल्पपरिग्रहाः धार्मिकाः धर्मानुगाः यावदेकतः परिग्रहाद्
अप्रतिविरताः येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्तं दण्डो निक्षिप्तः ते ततः
आयुर्विप्रव्रजति ततो भूयः स्वकमादाय स्वर्गसङ्गतिगामिनो भवन्ति । ते प्राणा
अप्युच्यन्ते त्रसा अपि यावन्नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येक-
तये मनुष्या भवन्ति तद्यथा-आरण्यकाः आवसथिकाः ग्रामनिधन्विकाः क्वचि-
व्राह्मिकाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तो भवति
नो बहुसंयताः नो बहुप्रतिविरताः, प्राणभूतजीवसत्त्वेभ्यः आत्मना सत्यानि गृहा
एवं विमतिवेदयन्ति अहं न हन्तव्योऽन्ये हन्तव्याः यावत् कालमासे कालं कृत्वा
अन्यतरेषु आसुरिकेषु क्लिबिषिकेषु यावद् उपपत्तारो भवन्ति । ततो विममुच्य-
मानाः भूयः एकमूकत्वाय तमोरूपत्वाय प्रत्यायान्ति । ते प्राणा अप्युच्यन्ते त्रसा
अप्युच्यन्ते यावन्नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येकतये प्राणिनो
दीर्घायुषः येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय यावद् दण्डो निक्षिप्तो
भवति । ते पूर्वमेव कालं कुर्वन्ति, कृत्वा पारलौकिकत्वाय प्रत्यायान्ति । ते
प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते चिरस्थितिका स्ते दीर्घा-
युषः ते बहुतरकाः प्राणाः, येषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्यारूपातं भवति । यावन्नो
नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येकतये प्राणाः समायुषः येषु
श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय यावद् दण्डो निक्षिप्तो भवति । ते
स्वयमेव कालं कुर्वन्ति कृत्वा पारलौकिकत्वाय प्रत्यायान्ति ते प्राणा अप्युच्यन्ते
ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते समायुषः ते बहुतरकाः येषु श्रमणोपासकस्य
सुप्रत्यारूपातं भवति यावन्नो नैयायिको भवति । भगवांश्च खलु उदाह सन्त्येकतये
प्राणा अल्पायुषो येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय यावद् दण्डो
निक्षिप्तो भवति ते पूर्वमेव कालं कुर्वन्ति कृत्वा पारलौकिकत्वाय प्रत्यायान्ति ते
प्राणा अप्युच्यन्ते ते त्रसा अप्युच्यन्ते ते महाकायास्ते अल्पायुषः ते बहुतरकाः
प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्यारूपातं भवति । यावन्नो नैयायिको भवति ।
भगवांश्च खलु उदाह-सन्त्येकतये श्रमणोपासका भवन्ति तैश्च खलु एवमुक्तपूर्व

भवति नो खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भूत्वा यावत् प्रव्रजितुं, नो खलु वयं शक्नुमः
भतुर्दशष्टःपुद्गला पूर्णिमासु परिपूर्णं षोडशमनुपालयितुम्, नो खलु वयं शक्नुमो-
ऽपश्चिमं यावद् विहर्तुम् वयञ्च सामायिकं देशवकाशिकं प्रातरेव मात्स्यां वा प्रती-
क्यां वा दक्षिणस्यां वा उदीच्यां वा एतावत् सर्वपापेषु यावत्सर्वसत्त्वेषु दण्डो
निश्चितः, सर्वमाणभूतजीवसंस्थानां क्षेमङ्करोऽहमस्मि । तत्र आराद् ये प्रसा-
दप्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानशः आमरणान्ताय दण्डो निश्चितः, तत्र
आधुर्विप्रव्रजति, विप्रहाय तत्र आरादेव ये प्रसादः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य
आदानशः यावत्तेषु मत्स्यायान्ति येषु श्रमणोपासकस्य सुमत्स्यारूपात् भवति ते
प्राणा अपि यावद् अयमपि मेघः स नो नैयायिको भवति ॥५०१२-७९॥

टीका— पुनरपि गौतमस्वामी प्रकारान्तरेणोदकादिप्रश्नोत्तरं ददाति हे
उदक ! नाऽयं संसारः कदाचिदपि त्रैलोक्यो भवति, यतोऽनेकप्रकारेण संसारे
त्रसजीवानाम् उत्पत्तिर्भवति-तदहं संक्षिप्य तुभ्यं प्रतिपादयामि-सावधानमनाः
शृणु । ‘भगवं च णं उदाहु’ भगवांश्च खलु-गौतमश्च पुनः-‘णं खलु’-‘णं’ इति
वाक्यालङ्कारे-नायः सर्वत्र, उदाह-उदाहरति पुनः-‘संतेगइया सण्णोवासणा
भवन्ति’ सन्त्येकतये-इतिष्ये श्रमणोपासका भवन्ति । वदयो हि शान्ताः श्रावका
भूवि भवन्ति । ‘तेपि च णं एवं वुत्तपुव्वं भवइ’ सै श्रैवमुक्तपूर्वं भवति, इत्थं
कथयन्ति साधोरन्तिकमुपेत्य । ‘णो खलु वयं मंचाएमो मुण्डा भवित्ता अगाराओ
अगगारियं पव्वइत्तए’ नो खलु वयं शक्नुमो मुण्डा भूत्वाऽगारादनगारित्वं मव-

‘भगवं च णं उदाहु’ इत्यादि ।

टीकार्थ—गौतम स्वामी फिर प्रकारान्तर से उदक पेढालपुत्र आदि
के प्रश्न का उत्तर देते हैं—हे उदक ! यह संसार कभी भी त्रसजीवों
से रहित नहीं होता । अनेक प्रकार के संसार में त्रस जीव उत्पन्न
होते रहते हैं । यह बात संक्षेप से मैं आपके समक्ष प्रतिपादन करता
हूँ । आप ध्यान पूर्वक सुनिए—

भगवान् गौतम बोले—बहुत से श्रमणोपासक ऐसे होते हैं जो
साधु के समीप आकर कहते हैं—‘हम मुण्डित होकर एवं गृह त्यागकर

‘भगवं च णं उदाहु’ इत्यादि

टीकार्थ—श्री गौतमस्वामी इसीथी प्रकारान्तरथी उदक पेढालपुत्र विगेशेना
प्रश्नो उत्तर आपे छे—हे उदक ! आ संसार क्यादेय पण त्रस लयेो विनाने
थतो नथी, अनेक प्रकारथी संसारमां त्रस लयेो उत्पन्न थता रहो छे, आ बात
संक्षेपथी हुं आपनी पांसे प्रतिपादन कइं ते आप ध्यान दइने सांभलो,

भगवान् श्री गौतम स्वामी कहे छे—आ डोकां पण्णा श्रमणोपासका
जेवा डोय छे के-जेओ साधुनी पांसे आनीने कहे छे—असे सुंजित थइने अने

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. श्रु. अ. ७ गौतमस्य देशविरति धर्मादिसमर्थनम् ७५७

जितुम्, प्रव्रज्यां प्रहेतुं वयं न शक्नुम इति । 'वयं यं च चाउदमद्वुद्धिद्व पुण्णि-
मासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरिस्सामो' वयं चतुर्दश्यष्ट
स्युद्धिपूणिमासु तिथिषु प्रतिपूर्णे समग्रविधिपूर्वकं पौषधं—उन्नामकं व्रतं सम्पक्-
पालयन्तो विहरिष्यामः, संसारदात्रा मनुवत्स्वर्गमः । 'धूलगं पाणाइवायं पच
क्खाइस्सामो' स्थूलं प्राणातिपातं प्रत्याख्यास्यामः । 'एवं धूलगं मृषावायं अदि-
आदाणं धूलगं मेहुणं धूलगं परिग्गहं पचक्खाइस्सामो' एवं स्थूलं मृषावादं, स्थूलम्-
अदत्तादानम्, स्थूलं मैथुनम्, स्थूलं परिग्रहं प्रत्याख्यास्यामः । 'इच्छापरिमाणं
करिस्सामो' इच्छापरिमाणं करिष्यामः—अर्थात् सीमितं करिष्यामः, 'दुविहं तिवि-
हेणं' द्विविधं विविधेन—द्विक्रणाभ्यां त्रियोगेश्च प्रत्याख्यानं करिष्यामः, 'मा खलु
मदद्वाए किंवि करेह वा करावेह वा' पौषधावस्यायाम् अस्मदर्थं मा किञ्चित् कुरुत
वा कारयत वा । 'तस्य वि पचक्खाइस्सामो' तत्रापि प्रत्याख्यास्यामः 'ते णं अमो
स्वा अपिच्चा असिणाइत्ता आतंदीपेदियाओ पच्चोरुद्धिता' तेऽभुक्त्वाऽपीत्वाऽस्ना-
त्वा आसम्दीपोठिकातः पर्यारुह्य—अवतीर्थं सम्पक् पौषधं कृत्वा 'तहा काळगया

अनगार वृत्ति को अंगीकार करने में समर्थ नहीं हैं । हम चतुर्दशी
अष्टमी, अमावास्या और पूर्णिमा के दिन प्रतिपूर्णपौषध नामक श्रावक
के व्रत को पालन करते हुए विचरेगे । हम स्थूल प्राणातिपात का प्रत्या-
ख्यान करेंगे, स्थूल मृषावाद, स्थूल अदत्तादान, स्थूल मैथुन और स्थूल
परिग्रह का प्रत्याख्यान करेंगे, हम इच्छा का परिमाण करेंगे—दो कारण
तीन योग से प्रत्याख्यान करेंगे, हमारे लिए कुछ भी मत करो और
कुछ भी मत कराओ, ऐसा प्रत्याख्यान भी करेंगे ।

वे श्रमणोपासक बिना खाये, बिना पिये, बिना स्नान किये, आसन से
नीचे उतर कर, सम्पक् प्रकार से पौषध का पालन कर के यदि मृत्यु को

पैलवेधी भरेला धरने त्याज करीने अनगारवृत्तिने स्वीकार करवाने समर्थ
नथी. अमे चौदस आठम, अनास, अने पुनमने द्विसे प्रतिपूषु' पौषध
नामना श्रावकना अंगीकारमा व्रतनुं पालन करता थका विचरीशु'. अमे स्थूल
प्राणातिपातनुं प्रत्याख्यान करीशु'. स्थूलमृषावाद, स्थूलअदत्तादान, स्थूलमैथुन,
अने स्थूलपरिग्रहनुं प्रत्याख्यान करीशु' अमे उच्छानुं परिमाण करीशु'. जे
करषु अने वषु योगधी प्रत्याख्यान करीशु'. अमारा भाटे क'उपषु न करे. अने
क'उपषु न करावे जेवु प्रत्याख्यान पषु करीशु'.

श्रमणोपासक सुश्रावक पाषा विना, पाणी पीषा विना, नाह्या विना, आसननी
नीचे उतरीने सम्पक् प्रकारधी पौषधनुं पालन करीने जे मृत्युने प्राप्त थाय, ते

કિં વક્તવ્યં સિયા' તથા-કાલગતાઃ કિં વક્તવ્યં સ્યાત્-एतादृश व्रतनियमाधारकः श्रावको मृत्युं यदि प्राप्नुयात् तदा तद्विषये किं वक्तव्यं भवेत् । 'सम्मं कालगतेति वक्तव्यं સિયા' સમ્પક્ કાલગતા इति वक्तव्यं स्यात् । देवलोकं गतास्ते 'ते पाणा वि वुच्चंति ते तसावि वुच्चंति ते महाकाया ते चिरद्विद्वा' ते पाणा अभ्युच्यन्ते प्राणधारणात्-ते व्रसा अभ्युच्यन्ते संचरणात्-ते महाकायाः-लक्षसहस्रयोजन-प्रमाणदेहविकुर्वणात् ते चिरस्थितिका अपि कथ्यन्ते-द्वाद्विंशतिसागरोपमस्थितिकत्वात्, 'ते बहुतरगा पाणा जेसि समणोवासगस्स सुप्पव्वत्वायं भवइ' ते पाणिनो बहुतरगा अनेके सन्ति-तेषु श्रमणोपासकस्य प्रत्याख्यानं सुप्रत्याख्यातं भवति, 'ते अपपरगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अपव्वत्वायं भवइ' ते प्राणा अल्पतराः सन्ति येषु श्रमणोपासकस्य श्रावकस्य अप्रत्याख्यातं भवति, 'इति-से महापाओ जण्णं तुब्भे वपइ तं चेव जाव अयं पि भेदे से णो णेयाउए भवइ' इति स महत्तः यथा यूयं वदथ तथैव यावद् अयमपि भेदो नो नैयायिको प्राप्त हो जाएं तो उनके विषय में क्या कहना चाहिये ? उनके विषय में यही कहना चाहिए कि उन्होंने सम्पक् प्रकार से काल किया है, वे देवलोक को प्राप्त हुए हैं । वे प्राणों को धारण करने के कारण प्राणी भी कहलाते हैं, व्रस नाम कर्म का उदय होने से वे व्रस भी कहलाते हैं एक लाख योजन के शरीर की विक्रिया कर सकने के कारण वे महाकाय भी कहलाते हैं और बावीस सागरोपम की उत्कृष्ट स्थिति होने से चिरस्थितिक भी कहलाते हैं ।

ऐसे प्राणी बहुत हैं जिनके विषय में श्रमणोपासक का प्रत्याख्यान सुप्रत्याख्यान कहलाता है । वे प्राणी थोड़े हैं जिनके विषय में श्रमणोपासक का प्रत्याख्यान नहीं होता है । इस प्रकार वह महान् व्रसकाय

તેના સંબંધમાં શું કહેવાનું હોય ? તેના વિષયમાં એમજ કહેવું જોઈએ કે તેઓએ સમ્પક્ પ્રકારથી સમાધિપૂર્વક કાળ કરેલ છે, તેઓએ દેવલોક પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેઓ પ્રાણને ધારણ કરવાના કારણે પ્રાણી પણ કહેવાય છે. વ્રસ નામકર્મને ઉદય હોવાથી, તેઓ વ્રસ પણ કહેવાય છે. એક લાખ યોજન જેટલા વિશાળ શરીરની વિક્રિયા કરી શકવાથી તેઓ મહાકાય પણ કહેવાય છે. અને બાવીસ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોવાથી ચિરસ્થિતિક પણ કહેવાય છે.

એવા ઘણા પ્રાણીઓ છે કે જેઓના વિષયમાં શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. જેઓના સંબંધમાં શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યાખ્યાન થતું નથી તેવા પ્રાણીઓ થોડા છે. આ રીતે મહાન્ વ્રસકાયની હિંસાથી

समयावैबोधिनी टीका छि. शु. अ. ७ गौतमस्य देशचिरिति धर्मादिसमर्थनम् ७४९

भवति, अतः स श्रावको महतः प्रसकायाच्चित्तः तथापि तादृशस्य तस्य प्रत्या-
ख्यानं निर्दिष्यमिति भवन्तः कथयन्ति-तन्न्यायसिद्धं विद्धि । 'मगवं च णं उदाहु'
मगवांश्च खलु गौतम उदाह- 'संतेमइया समणोवासणा भवन्ति' सन्त्येकके श्रमणो-
पासका भवन्ति । 'तेसिं च णं एवं वुत्तपुव्वं भवइ' तैश्चैव मुक्तपूर्वं भवति, 'णो खलु
वयं संचाएमो मुंडा भवित्ता आगाराओ जाव पव्वइत्तए' भुवि भवन्ति अनेके
श्रावकास्तेषु केचन साधुसमीपमागत्य कथयन्ति-न खलु वयं श्रमणुभो मुण्डाः-
साधवो भूत्वा अगाराव् यावत् प्रव्रजितुम् । 'णो खलु वयं संचाएमो चाउइसइमुइइ
पुण्णमासिणीसु जाव अणुपालेमाणा विहरितए' नो खलु वयं श्रमणुभो चतुर्दश्यए
म्युइष्ट पूर्णिमासु तत्र उइष्टा-अमावास्या, आराध्य तिथिषु पौषधं सम्पूर्णरूपेण
यावत् पालयन्तो विहरिष्यामः, यावत्पदेन-परिपूर्णं पौषधं सम्पद्य् इत्यन्तस्य
ग्रहणं न वयं समर्था एतादृशं व्रतं कर्तुं किन्तु 'वयं च णं अपच्छिममारणतिथिं
संलेहणाज्जमणाज्जूसिया मतपाणं पटियाइक्खिया' वयमपश्चिममारणान्तिकं संलेखणा
जोषणानुष्टाः भक्तपानं प्रत्याख्याय 'जाव सव्वं परिग्गहं पच्चवत्थाइस्सामो' याव-
त्सर्वं परिग्रहं प्रत्याख्यास्यामः 'तिविहं तिविहेणं' त्रिविधं त्रिविधेन-माणसमये
कारणत्रयेण योगैश्च समस्तप्रागातिपातं सर्वं परिग्रहं च परित्यक्ष्यामः । 'मा खलु
की हिंसा से निवृत्त है । ऐसी स्थिति में आप श्रमणोपासक के प्रत्या-
ख्यान को निर्दिष्य कहते हैं । आपका यह कथन न्याय संगत नहीं है ।

मगवान् गौतमने पुनः कहा-कोई-कोई श्रमणोपासक होते हैं जो
इस प्रकार कहते हैं-हम मुंडिन होकर, गृहत्याग करके साधु होने में
समर्थ नहीं हैं । हम चतुर्दशी, अष्टमी, अमावस्या और पूर्णिमा तिथियां
में प्रतिपूर्ण पौषध व्रत का पालन करने में भी समर्थ नहीं हैं । हम तो
अन्त समय में मरण का अवसर आने पर संलेखना का सेवन करके,
आहार-पानी का त्याग करके यावत् जीवन की इच्छा न करते हुए, मृत्यु
से भय नहीं करते हुए विचरेगे । उसी समय हम तीन करण और

निवृत्त छे. आची स्थितिमां आप श्रमणोपासकना प्रत्याख्यानने निर्दिष्य
कडे छे, तो आपनुं आ कथन न्याययुक्त नथी.

मगवान् श्री गौतमस्वामीये इरीथी कहुं ठे-कोई कोई श्रमणोपासक आ
प्रभावे कडे छे.-अमे मुंडित यधने घरने त्याग करीने साधु बनने समर्थ
नथी. अमे चौदश, आठम, अमास, अने पुनरग्नी तिथियोमां प्रतिपूर्ण
पौषधनुं पालन करवामां पख समर्थ नथी. अमे तो अंत समये मरणने
अवसर प्राप्त थाय तयारे संवेजनातुं सेवन करीने आहार पाणीना त्याग
करीने छववानी इच्छा न करता थका मृत्युधी भय न पावतां विचरीशुं, आ

મદદદાપ કિંચિ વિ જાવ' મા કિંચન મદર્થં ચાવત્ પચનપાચનાદિકમારમ્ભ-
સમારમ્ભમ્ અસ્મદર્થં મા કિંચિન્ કુરુ-મા કારય एवं रूपेण सर्वानेव प्रत्याख्या-
स्यामः । 'आसंसीपेढियाओ पचोरुहिता ते तद्वा कालमया' आसन्दीपीठिकातः
प्रत्यक्ष एते कालमताः-मरणमनुमाप्ताः 'किं वक्तव्यं सिया' किं वक्तव्यं
स्यात्-एतद्विषये किं वक्तव्यं तदानीम्, निर्ग्रन्था उत्तरयन्ति-'सम्मं कालमयसि'
सम्यक्कालमता इति । 'वक्तव्यं सिया' वक्तव्यं स्यात्-सम्यक्तदीयं मरणमिति ।
'ते पाणात्रि वुच्चंति जाव अयं पि भेदे से जो जेयाउए भवइ' ते माणा अप्पुच्य-
न्ते यावदयमपि भेदो नो स नैयायिको भवति ते माणा अपि कथ्यन्ते-त्रसा अपि,
महाकाया अपि, चिरस्थितिका अप्पुच्यन्ते, तथा-त्रसानां हिंसायाः श्रावकेण
प्रत्याख्यानं कृतम् अतः श्रावकस्य व्रतं निर्विषयमिति कथनं न न्यायसिद्धम्
इति 'मगवं च णं उदाह' मगवांश्च खलु पुन रुदाह 'संतेमइया मणुस्सा भवंति'
सन्त्येकतये भुवि मनुष्या भवन्ति, 'तं जहा' तद्यथा 'महाच्छा' महेच्छाः-महती
तीन योग से सम्पूर्ण प्राणातिपात और सम्पूर्ण परिग्रह का त्याग करेगे।
हमारे लिए न कुछ करो और न कराओ, ऐसा भी प्रत्याख्यान करेगे।
इस प्रकार कहकर वे श्रावकपणा पालता हुआ अन्त समय में संधारा
करके मृत्यु को प्राप्त होते हैं तो उनके विषय में क्या कहना चाहिए ?

निर्ग्रन्थोने उत्तर दिया उन्होंने सम्यक् प्रकार से काल किया, ऐसा कहना
चाहिए। वे प्राणी भी कहलाते हैं, त्रस भी कहलाते हैं, महाकाय और
चिरस्थितिक भी कहलाते हैं। इनकी हिंसा से श्रमणोपासक निवृत्त है
अतएव श्रमणोपासक के व्रत को निर्विषयक कहना न्याय संगत नहीं है।

મગવાન ગૌતમ પુનઃ બોલે-इस संसार में ऐसे भी मनुष्य होते हैं
जो राज्य वैभव परिवार आदि का अत्यधिक इच्छा वाले होते हैं,

વખતે અમે ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી સંપૂર્ણ પ્રાણાતિપાત અને સંપૂર્ણ
પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીશું. અમારે માટે કંઈ કરવું નહીં અને કંઈ કરાવવું
નહીં. એવું પણ પ્રત્યાખ્યાન કરીશું આ પ્રમાણે કહીને તેઓ શ્રાવકપણાનું
પાલન કરતા થકા અંતસમયે સંધારો કરીને મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તો તેમના
સંબંધમાં શું કહેવાતું છે ?

નિર્ગ્રન્થોએ ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે-તમેએ ચારી રીતે કાળ ક્યો તેમ
કહેવું નેમએ. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે. ત્રસ પણ કહેવાય છે. મહાકાય
અને ચિરસ્થિતિક પણ કહેવાય છે. તેમની હિંસાથી શ્રમણોપાસક નિવૃત્ત રહે
છે. તેથી જ શ્રમણોપાસકના મતને નિર્વિષયક કહેવું તે ન્યાય સંગત નથી.

ભગવાન ગૌતમસ્વામીએ ફરીથી કહ્યું-આ સંસારમાં એવા પણ મનુષ્યો
હોય છે કે-જેઓ રાજ્યવૈભવ પરિવાર નિગેરની અત્યંત અધિક ઈચ્છાવાળા

સમચાર્ણબોધિનો ટીકા ત્રિ. શ્રુ. અ. ૭ ગૌતમસ્ય દેશવિરતિ ધર્માવિસમર્થનમ્ ૭૧૧

—રાજ્યવિભવપરિવારાદિકા સર્વાતિશાયિની રુચ્છા—અન્તઃ કમળવૃત્તિ યેષાં તે તથા-
 વિશ્વાલ્લભાસાઃ, ‘મહારંમા’ મહાન્ આરંભઃ—પંચેન્દ્રિયાન્તોપમર્દનઢક્ષણો યેષાં તે
 તથા, ‘મહાપરિગ્રહા’ મહાપરિગ્રહાઃ—વરિમાણાતિરેકેણ ધનધાન્યદ્વિપદચતુષ્પદ-
 વાસ્તુ ક્ષેત્રાદિરૂપાઃ યેષાં તે તથા ‘અહમિયા’ અધાર્મિકાઃ—ધર્મં શ્રુતચારિત્રલક્ષણં
 ચરન્તીતિ ધાર્મિકાઃ, ન ધાર્મિકા અધાર્મિકાઃ ‘જાવ દુષ્ટિયાણંદા’ યાવદ્ દુષ્ટમત્વા-
 નમ્દશઃ—દુઃસ્થેન પ્રત્યાનન્દતે યે તે તથા, અતિકષ્ટેન પ્રસન્નયોગ્યાઃ, યાવત્પદેન
 અધર્માનુભાઃ—અધર્મસેવિનઃ અધર્મિષ્ઠાઃ અધર્મારૂપાયિનઃ અધર્મરાગિનઃ અધર્મ-
 લોકિનઃ અધર્મજીવિનઃ અધર્મરંજનાઃ અધર્મશીલસમુદાચારાઃ અધર્મે ચૈવ જીવિકા-
 કલ્પયન્તઃ—ઇત્યન્તુપશનાં ગ્રહણમ્, તદેતેષામર્થાઃ—ધર્મં શ્રુતચારિત્રલક્ષણમ્ અનુ-
 ગચ્છન્તિ યે તે ધર્માનુભા સ્તદ્વિપરીતાઃ—અધર્માનુભાઃ, અધર્મસેવિનઃ—કલત્રાદિ-
 નિમિત્તવદ્જીવકાષોપમર્દકાઃ, અધર્મિષ્ઠાઃ—અતિશયિતો ધર્મો યેષાં તે ધર્મિષ્ઠાઃ
 સ્તદ્વિપરીતાઃ અધર્મમાલયાતું શીલં યેષાં તે અધર્મારૂપાયિનઃ, અધર્મરાગિનઃ—ન
 ધર્મોઽધર્મઃ તત્ર રાગઃ—રક્તું શીલં યેષાં તે તથા, અધર્મપ્રલોકિનઃ—ન ધર્મોઽધર્મઃ
 પંચેન્દ્રિય કે વશ આદિ કા મહાન્ આરંભ કરતે હૈં, મહાપરિગ્રહવાલે
 અર્થાત્ અપરિમિત ધન, ધાન્ય, દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, મકાન, સ્થેત આદિ
 પરિગ્રહવાલે હોતે હૈં, અધાર્મિક અર્થાત્ શ્રુતચારિત્ર ધર્મ સે વર્જિત હોતે
 હૈં, યાવત્ બહુત કઠિનાઈ સે પ્રસન્ન હોનેવાલે હોતે હૈં । યહાં ‘યાવત્’
 શબ્દ સે યે વિશેષણ ઓર સમક્ષ લેને ચાહિય, અધર્માનુગ શ્રુતચારિત્ર
 ધર્મ કા અનુસરણ ન કરનેવાલે, અધર્મસેવી પત્ની આદિ કે નિમિત્ત
 વદ્ જીવનિકાય કી હિંસા કરનેવાલે અધર્મિષ્ઠ અત્યન્ત અધર્મી, અધર્મ
 કી ચાત કહને વાલે ઓર અધર્મ કો હી દેવનેવાલે, અધર્મજીવી—પાપ સે
 જીવન યાપન કરનેશલે, અધર્મરંજન—પાપ કરકે હી પ્રસન્ન હોનેવાલે,
 અધર્મશીલ સમુદાચાર—પાપમય આચરણ કરનેવાલે તથા પાપ સે હી

હોય છે. પંચેન્દ્રિયાના વધ વિગેરેના મહાન્ આરંભ કરે છે. મહાપરિગ્રહવાળા,
 અપરિમિત ધન, ધાન્ય, દ્વિપદ મકાનો, ખેતરો વિગેરે પરિગ્રહવાળા હોય છે.
 અધાર્મિક અર્થાત્ શ્રુતચારિત્ર ધર્મથી રહિત હોય છે. યાવત્ ધણીજ કંઠણાઈથી
 પ્રસન્ન થવાવાળા હોય છે. અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી આ પ્રમાણેના બીજા વિશે-
 પણે પણ સમજી લેતા. અધર્માનુગ-શ્રુતચારિત્ર ધર્મનું અનુસરણ ન કરવા-
 વાળા અધર્મસેવી-સ્ત્રી વિગેરે માટે વદ્જીવનિકાયની હિંસા કરવાવાળા, અધ-
 મિષ્ઠ—અત્યંત અધર્મી અધર્મની વાત કહેવાવાળા, અને અધર્મને જ દેખ-
 વાવાળા, અધર્મજીવી—પાપથી જીવનનું યાપન કરવાવાળા, અધર્મરંજન પાપ
 કરીને જ પ્રસન્ન થવાવાળા, અધર્મ શીલ સમુદાચાર—પાપમય આચરણ કરીને

--પાપમ્ તં પ્રકર્ષેણ લોકિતું-દ્રષ્ટું શીલં યેષાં તે તથા, અધર્મજીવિનઃ-અધર્મેણ પાપેન જીવિતું શીલં યેષાં તે તથા, અધર્મરક્ષનાઃ અધર્મઃ પાપં તત્ર પ્રકર્ષેણ-રંજ્યન્તે યે તે તથા, અધર્મસમુદાચારાઃ-અધર્મશીલઃ-સાવચકાર્યશીલઃ સમુદાચારઃ યઃ કિચ્છનઅનુષ્ઠાતં યેષાં તે તથા, અધર્મેણ-કેવલમધર્મેણૈવ વૃત્તિ-જીવિકાં કરન્-યન્તઃ-કુર્વન્તો વિહરન્તીતિ ।

‘જાવ સવ્વચો પરિગ્ગહાઓ અપ્પહિવિરિયા જાવજીવાપ’ યાવત્સર્વસ્માન્ પરિગ્રહાદ્ અપ્રતિવિરતાઃ યાવજીવનમ્-અથ યાવત્પદેન-પ્રાણાતિપાતમૃષાવાદ-અદત્તાદાનમૈથુનાનાં ગ્રહણં ભવતિ, સર્વસ્માન્ પ્રાણાતિપાતાત્ સર્વસ્માદ્ મૃષાવાદાત્ સર્વસ્માદ્ અદત્તાદાનાત્ સર્વસ્માદ્ મૈથુનાદ્ અપ્રતિવિરતા અનિવૃત્તયા इत्यर्थः ‘જેદિ સપ્પણોવાસગસસ આયાણસો આમરણંતાપ્ દંઢે જિવિસસે’ યેષુ શ્રમણો-પાસકસ્ય આદાનશ્ચઃ વ્રતગ્રહણકાલાદારમ્બ્ય આમરણાન્તં મરણપર્યન્તં-દૃષ્ઠો નિશ્ચિન્તઃ-ત્યક્તો ભવતિ । કેનાઽપિ સામાન્યશ્રાવકેણ મહારમ્માદિષુ મત્યા-રુચ્યાનં કૃતમ્ । તે તતઃ ‘આગમં વિપ્પજહંતિ’ તે તથામૂતાઃ પુરુષાઃ મરણ-સમયે આયુર્ધિમ્પ્રજહન્તિ-પરિત્યજન્તિ । ‘તત્તો ધુક્કો સગમાદાય’ તત્તો ધૂયઃ સ્વક-માદાય સ્વકં સ્વીયં કર્માદાય ‘દુર્મગ્ગામિણો ભવંતિ’ દુર્મતિગામિનો ભવન્તિ । તેઽધાર્મિકાઃ, ‘તે પાણા વિ વુચ્વંતિ’ તે પ્રાણા અપ્યુચ્યન્તે પ્રાણધારણાત્ ‘તે

આજીવિકા કરનેવાળે । યાવત્ સમસ્ત પરિગ્રહ સે જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત ન હોનેવાળે, યહાં યાવત્ શબ્દ સે પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, ઔર મૈથુન કા ગ્રહણ કરના ચાહિય અર્થાત્ સમસ્ત હિંસા શ્રૂઠ, ચોરી ઔર મૈથુન સે જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત ન હોનેવાળે હોતે હૈં । શ્રમણોપાસક એસે પ્રાણિયોં કી હિંસા કરને કા વ્રત ગ્રહણ સે લેકર મરણપર્યન્ત ત્યાગ કરતા હૈં । એસે પૂર્વોક્ત પુરુષ મરણ કે સમય આયુ કા ત્યાગ કરતે હૈં ઔર અપને-અપને કર્મ કે અનુસાર દુર્ગતિ (નરક) મેં જાતે હૈં । યે અધાર્મિક પુરુષ પ્રાણી ખી કહલાતે હૈં, ત્રમ ખી કહલાતે હૈં ઔર મહા-

પ્રસન્ન થવાવાળા, તથા પાપથી જ આશુવિકા કરવાવાળા, યાવત્ સમસ્તપરિ-ગ્રહથી જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત ન થવાવાળા, અહીંયાં યાવત્ શબ્દથી પ્રાણાતિપાત મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, અને મૈથુનનું ગ્રહણ કરેલ છે. અર્થાત્ બધા જ પ્રકારની હિંસા, અસત્ય, ચોરી અને મૈથુનથી જીવનપર્યન્ત નિવૃત્ત ન થવાવાળા હોય છે.

શ્રમણોપાસકો એવા પ્રાણિયોની હિંસા કરવાના વ્રત ગ્રહણથી લઇને મરણપર્યન્ત ત્યાગ કરે છે. એવો પૂર્વોક્ત પુરુષ મરણ સમયે આયુનો ત્યાગ કરે છે અને પોતપોતાના કર્મ પ્રમાણે દુર્ગતિ (નરક)માં જાય છે. તે અધાર્મિક પુરુષો પ્રાણી પણ કહેવાય છે. ત્રસ પણ કહેવાય છે. તથા મહાકાય

સમયાચેવાધિની ટીકા દ્વિ. અ. ૭ ગૌતમસ્ય વેશવિરતિ ધર્માદિસમર્થનમ્ ૭૫૩

તસા વિ વુચ્ચંતિ' તે ત્રસા અપ્યુચ્યન્તે-સચ્ચરણશીલસ્વાત્, 'તે મહાકાયા-તે ચિરદ્વિદ્યા તે બહુચરણા આપાણસો' તે મહાકાયાસ્તે ચિરસ્થિતિકાસ્તે બહુતરકાઃ સંસ્થપતા અનેકે ભવન્તિ । આદાનશ્ચઃ વ્રતગ્રહણાદારમ્બ આજીવનમ્ એતેષાં જીવાનાં વષમર્યાકપ્યાનવિષયકપતિશ્ચા વ્રતગ્રહણાદારમ્બાઽસમરણં શ્રાવકેણ કુતા । 'શ્વે સે મહયાઓ' ઇતિ સ મહતઃ તસ્માદ્વ્યં શ્રાવકો બહૂનાં જીવાનાં પ્રાણાતિપાતવિરતઃ 'અણં તુભ્યે વદહ' યેષુ યુયં વદય, શ્રાવકવ્રતં નિર્વિષયં કથયય 'તં ચેવ અયં પિ મેદ્ સે જો પેયાઉણ મવહ' તચ્ચૈવ અપમવિ મેદ્ઃ સ જો-નૈશ નૈયાધિકો ભવતોતિ ।

પુનરપિ ભગવાન્ ગૌતમઃ કથપતિ-'મગથં વ ણં ઉદાહુ' મગથાંશ્ચ સ્વલ્લ ઉદાહ- 'સંતેમહયા મણુરસા મંથંતિ' સન્ન્યેકતયે મનુષ્યા ભવન્તિ । 'તં જહા' તથયા-'અણારંમા' અનારમ્માઃ, 'જાવજ્જીવાણ' જાવજ્જીવનમ્-જીવનત આરમ્બ મરણ-પર્યન્તમ્-આરમ્ભરહિતા ભવન્તિ 'અપરિગમહા' અપરિગ્રહાઃ-પરિગ્રહરહિતા ભવન્તિ । 'ધમ્મિયા' ધાર્મિકાઃ-ધર્માચરણશીલાઃ । 'ધમ્માણુયા' ધર્માઽનુગાઃ પરાનપિ ધર્મા-ચરણાનુગ્રયા પ્રતિબોધયન્તિ । 'જાવ' યાવત્ 'સલ્લાઓ પરિગમહાઓ પડિવિરયા' સર્વેભ્યઃ પરિગ્રહેભ્યઃ પ્રતિવિરતાઃ-નિવૃત્તા ભવન્તોતિ । એવાદશા અપિ કેવન ક્વ-

કાચ તથા ચિરસ્થિતિક ભી કહલાતે હૈં । અતઃ એસે જીવ બહુત હોતે હૈં, જિન કી હિંસા કા શ્રાવક વ્રત ગ્રહણ કરને કે સમય સે લગાકર મરણપર્યન્ત ત્યાગ કરતા હૈં । હસ પ્રકાર વહ શ્રાવક બહુત જીવોં કી હિંસા કા ત્યાગી હોતા હૈં । એસી સ્થિતિ મેં આપકા યહ કહના ન્યાય-સંગત નહીં હૈં કિ શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય હૈં ।

ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી પુનઃ કહતે હૈં-—હસ સંસાર મેં કોઈ ૨ એસે મનુષ્ય હોતે હૈં જો વ્રત ગ્રહણ સે લેકર મરણ પર્યન્ત આરંભ કે ત્યાગી હોતે હૈં, પરિગ્રહ સે રહિત હોતે હૈં । ધાર્મિક ધર્માનુગામી યાવત્ સમસ્ત પરિગ્રહ સે નિવૃત્ત હોતે હૈં । શ્રાવક વ્રત ગ્રહણ કરને કે સમય સે

તથા ચિરસ્થિતિક પશુ ઠહેવાય છે. તેથી એવા જીવો ધણા હોય છે. કે જેની હિંસાનું શ્રાવક વ્રતગ્રહણ કરવાના સમયથી લઈને મરણ પર્યન્ત ત્યાગ કરે છે. આ રીતે તે શ્રાવક ધણા જીવોની હિંસાનો ત્યાગ કરવાવાળા હોય છે. આવી સ્થિતિમાં આપનું આ કથન ન્યાય સંગત નથી કે શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે.

ભગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી ફરીથી કહે છે-આ સંસારમાં કોઈ કોઈ એવા મનુષ્યો હોય છે. કે જેઓ વ્રત ગ્રહણથી લઈને મરણ પર્યન્ત આરંભનો ત્યાગ કરવાવાળા હોય છે. પરિગ્રહથી રહિત હોય છે. ધાર્મિક ધર્માનુગામી, યાવત્ સદા પરિગ્રહથી નિવૃત્ત હોય છે, શ્રાવક વ્રત ગ્રહણ કરવાના સમયથી

ચન પુરુષાઃ સોકે ભવન્તીતિ, 'જેઈ સમખોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાપ દંદે ણિકિલ્લે' શ્રમણોપાસકસ્વ યેપુ આદાનશઃ આમરણાન્તં દણ્ડો નિસિત્તઃ । एता-
 इशेषु जीषेऽनु भावकाः । व्रतग्रहणादारभ्य मरणान्तं दण्डं त्यजन्ति, केचन सामान्य-
 भावकाः । 'ते तज्जो आउगं विपाजइति' ते-पूर्वोक्ता धार्मिकाः मरणसमये
 क्षुपस्थिते-आयुः परित्यजन्ति । 'ते तज्जो भुज्जो सगमाशाए सगगइगामिक्को
 भवति' ते पूर्वोक्ता मृता धार्मिकाः भावकाः भूयः-पुनरपि स्वकं-स्वसंपादित
 पुण्यकर्ममादाय सङ्कतिगामिनो भवन्ति, 'ते पाणा वि वुच्चैति' ते प्राणा अप्युच्यन्ते
 -प्राणधारणात्, त्रसा अपि कथ्यन्ते-संचरणशीलत्वात्, विकुर्वणाकरणात् महा-
 कायाः 'जाव णो जेयाउए भवइ' यावन्तो नैयायिको भवति, ते जीवाश्चिरकालं
 ररगं वसन्ति, एतेषु दण्डो न दीयते आश्रयेण । अस्मादेव कारणात् त्रसाऽमावात्
 भावकप्रतिज्ञा निर्विषयिणीति कथनं न न्यायसिद्धम् इति गौतमस्वामिन उत्तर-
 मिति । 'भगवं च णं उदाहु' भगवांश्च खलु उदाह-संतेगइया मणुस्सा भवन्ति'
 सन्त्येकतये मनुष्या भवन्ति, 'तं जहा' तथा- 'अपेच्छा' अल्पेच्छा-अरशा-

મરણ પર્થનત એસે જીવોં કી હિંસા કરને કા ત્યાગ કરતે હૈં । વે પૂર્વોક્ત
 ધાર્મિક પુરુષ મરણ કા સમય ઉપસ્થિત હોને પર અપને આયુ કા ત્યાગ
 કરતે હૈં ઓર અપને દ્વારા પહેલે ઉપાર્જિત પુણ્ય કર્મ કે ફલ સે સદ્ગતિ
 મેં જાતે હૈં । વે પ્રાણ ધારણ કરને કે કારણ પ્રાણી બી કહલાતે હૈં, ત્રસ
 બી કહલાતે હૈં વિક્રિયા કરને કે કારણ મહાકાય બી કહલાતે હૈં ઓર
 ચિરસ્થિતિવાલે બી કહલાતે હૈં, અર્થાત્ વે ચિરકાલ તક દેવલોક મેં
 નિવાસ કરતે હૈં ઓર શ્રાવક ડન્હે દંડ નહીં દેવા હૈં । ऐसी स्थिति में
 यह कहना न्याय संगत नहीं है कि त्रस जीवों का अभाव हो जाने से
 श्रावक-की प्रतिज्ञा निर्विषय है । यह श्री गौतमस्वामी का उत्तर है ।

મરણ પર્થનત એવા જીવોની હિંસા કરવાનો ત્યાગ કરે છે. તે પૂર્વોક્ત
 ધાર્મિક પુરુષ મરણ સમય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે અયુનો ત્યાગ કરે છે. અને
 પોતે પ્રાપ્ત કરેલ પુણ્ય કર્મના ફળથી સદ્ગતિમાં જાય છે. તેઓ પ્રાણ ધારણ
 કરવાથી પ્રાણીપણ કહેવાય છે. ત્રસ પણ કહેવાય છે. વિક્રિયા કરવાને કારણે
 મહાકાય પણ કહેવાય છે. અને ચિર સ્થિતિ વાળા પણ કહેવાય છે. અર્થાત્
 તેઓ લાંબા સમય સુધી દેવલોક માં નિવાસ કરે છે. અને શ્રાવક તેઓને
 દંડ દેતા નથી. આવી સ્થિતિમાં આ કહેવું ન્યાય સંગત નથી, કે ત્રસ જીવો
 નો અભાવ થઈ જવાથી શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞા નિર્વિષય છે. આ પ્રમાણે
 ગૌતમસ્વામી એ ઉત્તર કહ્યો છે,

संमथार्थबोधनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ७ गौतमस्य देशविरति धर्मादिसमर्थनम् ७५५

राज्यविमवपरिवारादिका इच्छा-अन्तःकरणवृत्ति येषां ते तथा, 'अप्यारंभा' अल्प-
रम्भाः-अल्पः-आरंभः-कृष्यादिना पृथिव्यादिजोषमर्शं येषां ते तथा,
'अप्यपरिग्रहा' अल्पपरिग्रहाः-अल्पः परिग्रहो धनधान्यादिस्वीकाररूपो येषां ते
तथा, 'धम्मिया' धार्मिकाः-धर्मेण-प्राणातिपातादि विरमणेन चरन्ति ये ते तथा
'धम्माणुया' धर्मानुगाः-धर्ममनुगच्छन्ति ये ते धर्मानुगाः 'जाव' यावत्-धर्मि-
ष्ठाः-धर्मएव इष्टो वल्लभो येषां ते तथा ६, धर्मरूपातयः-धर्मात् रूपातिः
प्रसिद्धिं येषां ते तथा ७, धर्मप्रलोकिनः-धर्ममेव प्रलोकन्ते-पश्यन्ति स्वेष्टतया ये ते
तथा ८, धर्मप्ररज्जताः-धर्मे प्ररज्यन्ति-परायणा भवन्ति ये ते तथा ९, धर्मसमु-
दाचारः-सदाचारो येषां ते तथा १०, धर्मेणैव वृत्ति जीविकां कलयन्तः-धार्मि-
कजीविकया निर्वहन्तः ११, सुशीलाः-शोभनाचारवन्तः १२, सुव्रताः-शोभनव्रत-
वन्तः १३, सुप्रत्यानन्दाः-सुष्ठु प्रत्यानन्दः-चिसाहादो येषां ते तथा १४,
साधुभ्यः साध्वन्तिके मत्प्राख्याय एकस्मात् स्थूलात् प्राणातिपातात् प्रतिविरताः

भगवान् श्री गौतम स्वामी ने फिर कहा-इस संसार में कोई-कोई
ऐसे मनुष्य भी होते हैं जो अल्प इच्छा वाले अर्थात् परिमित राज्य
वैभव, परिवार आदि की इच्छा करते हैं, अल्प आरंभ करनेवाले अर्थात्
कृषि आदि कर्म करके पृथ्वीकाय आदि के जीवों का उपमर्दन करने
वाले होते हैं, अल्पपरिग्रही-परिमित धन-धान्य आदि को स्वीकार
करने वाले, धर्मपूर्वक आचरण करने वाले, धर्म के अनुगामी, धर्म के
प्रेमी तथा धार्मिक के रूप में प्रख्यात होते हैं। वे धर्म को ही अपना
इष्ट समझते हैं, धर्म करके प्रसन्न होते हैं, धर्म का ही आचरण करते हैं,
धर्म से ही आजीविका करते हैं। सुशील, सुन्दर व्रतों वाले, सरलता
से प्रसन्न होने योग्य होते हैं। वे साधु के समीप स्थूल प्राणातिपात-
का त्याग करते हैं परन्तु-सूक्ष्म प्राणातिपात से निवृत्त नहीं होते। इसी-

भगवान् श्री गौतमस्वामी ने द्वितीय कछु के-आ संसारमें केछ केछ
येवा मनुष्यो पणु होय छे, के जेओ अल्प धर्मजावाणा अर्थात् परिमित राज्य
वैभव, धन धान्य परिवार द्विपद यत्तुपद विगरेनी धर्मछा करे छे. अल्प आरंभ
समारंभ करवावाणा अर्थात् कृषि-जेती विगरे कर्म करीने पृथ्वीकाय विगरे
छवेतुं उपमर्दन करवावाणा होय छे. अल्प परिग्रही-परिमित धन धान्य
विगरेने स्वीकार करवावाणा, धर्मपूर्वक आचरण करवावाणा, धर्माना
अनुगामी, धर्माना प्रेमी, तथा धार्मिकपक्षाथी प्रख्यात होय छे. तेओ धर्मनेज
पोतातुं छष्ट समजे छे. धर्म करीने प्रसन्न थाय छे. योग्य बने छे. तेओ साधु
समीपे स्थूल प्राणातिपातने त्याग करे छे. परन्तु सूक्ष्म प्राणातिपातथी निवृत्त

—નિવૃત્તા: ૧૫, એકસ્માત્ સૂક્ષ્મજીવાદ્ અમતિવિરતા:—અનિવૃત્તા: ૧૬। ‘જાવ
 પગયાઓ પરિગ્રહાઓ અપ્પહિવિરયા’ યાવદેકતઃ પરિગ્રહાદ્ અમતિવિરતા મવ-
 ન્તીતિ। તાદશાઃ શ્રાવકાઃ કસ્માચ્ચિદપિ પ્રાણાતિપાતાદમતિવિરતાઃ કસ્માન્ન
 વિરતા મવન્તીતિ। ‘એવમેવ પરિગ્રહપર્યન્તાઽઽશ્રવદ્વારેભ્યોઽવિરતાઃ વિરતાથ મવન્તિ।
 ‘જેહિ સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાપ્પ દંડે ણિવિસલ્લે’ યેષુ થમણોપાસ-
 કસ્યાઽઽદાનતઃ આમરણાન્તં દણ્ડો નિશ્ચિન્તઃ, ઇષુ જીવેષુ વ્રતપ્રવ્રણાદારમ્બ્ય આમ-
 રણં શ્રાવકેણ દણ્ડત્યાગઃ કૃતઃ, ‘તે તઓ આડગં વિપ્પજઠંધિ’ તે તત આયુર્ધિપ-
 જ્ઞહતિ—તે તાદશમાયુસ્ત્યજન્તિ। ‘તઓ છુડ્ડજો સગપાદાય સમગ્ગામિણો મવંતિ’
 તતઃ સ્વાયુષઃ સયે મરણાન્તરં ધુયઃ પુનરપિ સ્વકમાદાય—સ્વકીયં કર્મઽઽશાય
 સ્વર્ગતિગામિનો મવન્તિ, ‘તે પાણા વિ વુચ્ચંતિ જાવ ણો જેયાડપ્પ મન્દ’ તે પ્રાણા
 અપ્યુચ્ચન્તે—પ્રસા અપિ ઉચ્ચન્તે, યાવન્નો નૈવાયિકો મવતિ, પ્રાણશબ્દેન કથ્યન્તે
 પ્રસશબ્દેનાઽપિ કથ્યન્તે, અતઃ શ્રાવકસ્ય વ્રતં નિર્વિષયમિતિ ન ન્યાપસદ્ધમિતિ।

પ્રકાર સ્થૂલ મૃષાવાદ, સ્થૂલ અદત્તાદાન, સ્થૂલમૈથુન ઓર સ્થૂલ પરિગ્રહ
 સે નિવૃત્ત હોતે હૈં કિન્તુ સૂક્ષ્મ મૃષાવાદ અદત્તાદાન મૈથુન આદિ સે
 નિવૃત્ત નહીં હોતે હૈં। અર્થાત્ હિંસા આદિ આશ્રવદ્વારોં કા એક દેશ
 સે ત્યાગ કર વેતે હૈં ઓર એકદેશ સે ત્યાગ નહીં કરતે હૈં। એસે
 જીવોં કી હિંસા સે શ્રાવક વ્રત પ્રવ્રણ કરને કે સમય સે જીવન પર્યન્ત
 નિવૃત્ત હોતા હૈં। વે મનુષ્ય અપની આયુ કા ત્યાગ કરતે હૈં ઓર અપને
 ઉપાર્જિત કર્મ કે અનુસાર સદ્ગતિ (સ્વર્ગ) પ્રાપ્ત કરતે હૈં। વે પ્રાણી બી
 કહ્લાતે હૈં, પ્રસ બી કહ્લાતે હૈં, મહાકાય ઓર ચિરસ્થિતિક બી કહ-
 લાતે હૈં। શ્રાવક ડનકી હિંસા કા ત્યાગી હોતા હૈં, અતએવ શ્રાવક
 કા પ્રત્યાભ્યાન નિર્વિષય હૈં, એસા કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈં।

થતા નથી, એજ કારણે સ્થૂલ મૃષાવાદ, સ્થૂલ અદત્તાદાન સ્થૂલ મૈથુન અને
 સ્થૂલ પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થાય છે. પરંતુ સૂક્ષ્મમૃષાવાદ સૂક્ષ્મ અદત્તાદાન સૂક્ષ્મ
 મૈથુન અને સૂક્ષ્મ પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થતા નથી, અર્થાત્ હિંસા વિગેરે આશ્રવ-
 દ્વારોના એક દેશથી ત્યાગ કરી દે છે. અને એકદેશથી ત્યાગ કરતા નથી. એવા
 જીવોની હિંસાથી શ્રાવક, વ્રત પ્રવ્રણ કરવાના સમયથી જીવતાં સુધી નિવૃત્ત રહે
 છે. તે મનુષ્યો પોતાના આયુષ્યનો ત્યાગ કરે છે, અને પોતે પ્રાપ્ત કરેલા કર્મ
 પ્રમાણે સદ્ગતિ (સ્વર્ગ) પ્રાપ્ત કરે છે. તેઓ પ્રાણીપણ કહેવાય છે, પ્રસ પણ
 કહેવાય છે. મહાકાય અને ચિરસ્થિતિક પણ કહેવાય છે. શ્રાવકનું પ્રત્યા-
 ખ્યાન નિર્વિષય છે. તેમ કહેવું ન્યાયસંગત નથી.

સમયાર્થેબોધિની ટીકા દ્વિ. ક્ષુ. અ. ૭ ગૌતમસ્ય દેશવિરતિ ધર્મોદિસમર્વનમ્ ૭૫૭

‘મગવં ચ ણં ઉદાહુ’ મગવાંશ્ચ સ્વતુ ઉદાહ-‘સંતેગયા મણુસ્સા ભવંતિ’ સન્ત્યે-
કતયે મનુષ્યા ભવન્તિ । ‘તં જહા’ તદ્વપા-‘આરણ્યા’ આરણ્યકાઃ-અરણ્યે
કૃતનિલયાઃ કન્દમૂષ્માશ્નિનઃ અરણ્યનિવાસિન સ્તાપમા હત્યર્થઃ, ‘આવસહિયા’
આવસથકાઃ-કુટીરવાસિનઃ, ‘ગામણિયંતિયા’ ગ્રામનિમન્ત્રિકાઃ-ગ્રામે નિમન્ત્રિતા
જીવન્તઃ ‘ઋણુરહસિયા’ વ્રત્તિરહસિકાઃ-ગ્રહનક્ષત્રાદિરહો વિદ્યાયા જીવન્તઃ-
વ્યોતિર્વિદ્યાભિરાઝીવિકાં કુર્વાન્નાઃ ‘જેહિ’ યેષુ ‘સમણોવાસગ્ગસ્સ’ ધમણોપાસકસ્ય
‘આપાણસો’ આદાનશ્ચઃ-ઘ્રતગ્રહણાદારભ્ય ‘આમરણંતાપ’ આમરણાન્તાય-મરણં
યાવત્તાવદિત્યર્થઃ ‘દંદે ણિવિલ્લે’ દ્વંદ્વો નિસિમ્મઃ-ત્યક્તો મુક્તિદ્વંદ્વઃ શ્રાવકો
ભવતિ ‘ણો વહુસંજયા’ નો એતે જીવાઃ વહુસંયતાઃ, ‘ણો વહુપહિવિરયા’ નો
વહુપતિવિરતાઃ પ્રાણાતિપાતવિષયેભ્યઃ ‘પાણમૂયજીવસત્તેહિ’ પ્રાણમૂયજીવ-
સત્ત્વેભ્યો નાત્યન્તં વિરતાઃ ‘અપ્પણા સન્નવામોસાહં’ એવં વિપ્પહિવેદેતિ’ આત્મના
સત્તાનિ મૃયા ચ એવં વિપતિવેદયન્તિ સત્યમનૃતં ચ કથયન્તિ-इत्यर्थः, તદેવાહ-
-‘અહં ણ હંતવો અન્ને હંતવ્યા’ અહં ન હન્તવ્યોઽપિ તુ-અન્યે હન્તવ્યાઃ इत्यं सर्वं

ભગવાન શ્રીગૌતમ સ્વામી ને પુનઃ કહા-इस जगत् में ऐसे भी बहुत मनुष्य होते हैं, जिन में कोई अरण्य निवासी-जंगल में रहेनेवाले अर्थात् तापस होते हैं, कोई आवसथक-कुटी आदि स्थानों में निवास करते हैं । ग्राम में निमंत्रित होकर अपनी जीविका चलाते हैं । कोई ग्रह नक्षत्र आदि रहस्य विद्या के द्वारा जीवन यापन करते हैं । श्रावक व्रतग्रहण करने के समय से मरण पर्यन्त उनकी हिंसा का त्याग करता है । वे मनुष्य बहुत संयमी नहीं हैं, प्राणी मृत जीव और सत्त्व की हिंसा से निवृत्त नहीं हैं । वे अपने मन के अनुसार कल्पना करके सब-झूठ बोलते हैं,

ભગવાન શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ફરીથી કહ્યું કે-આજગતમાં એવા પણ ઘણા મનુષ્યો હોય છે, જેમાં કેાઈ અરણ્ય એટલે કે જંગલમાં નિવાસ કરનારા અર્થાત્ તાપસ હોય છે. કેાઈ આવસથક-કુટિર વિગેરે સ્થાનોમાં નિવાસકરે છે. તેઓ ગ્રામમાં-ગ્રામમાં નિમંત્રિત થઈ ને પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે. કેાઈ ગ્રહ, નક્ષત્ર વિગેરે રહસ્ય વિદ્યાઓ દ્વારા જીવન નિર્માન કરે છે. શ્રાવક, મત ગ્રહણ કરવાના સમયથી મરણપર્યન્ત તેઓની હિંસાનો ત્યાગ કરે છે. તે મનુષ્યો અધિક સંયમી હોતા નથી. પ્રાણી ભૂત જીવ અને સત્ત્વની હિંસા થી નિવૃત્ત થતા નથી, તેઓ પોતાના મત પ્રમાણે કલ્પના કરીને સાચું બોલે છે. જેમ કે-હું મારવાને યોગ્ય નથી પરંતુ શ્રીજી જીવો મારવાને યોગ્ય છે. આવા પ્રકારના જીવો આશુબ્ધ સમાસ થાય ત્યારે મૃત્યુને પ્રાપ્ત

મૃષા ચ તેપાં વચનાનિ, ક્ષત્યંભૂતા વિવિધાઃ પ્રાણિનઃ-‘જાત કાલમાસે કાલં કિંચા’ યાવંકાલમાસે કાલં-કૃત્વા-આયુષોડવસાને મરણમુષ્ણમ્, ‘અન્નપરાઈ’ આસુરિયાઈ’ અન્નપરેષુ આસુરિકેષુ ‘કિલ્લિસિયાઈ જાત’ કિલ્લિવપ્પોની ‘ઉત્તર-તારો મરંતિ’ ઉત્પત્તારો મરન્તિ-અસુરસંજ્ઞકાઃ પાપદેવાઃ ‘તઓ વિપ્પમુચ્ચમાણા’ તત્તો વિપ્પમુચ્ચમાનાઃ ‘શુન્નો પલ્લુગત્તાપ તમોરુવત્તાપ પચ્ચાંયંતિ’ ભૂયઃ-પલ્લુ-ક-ત્તાય તમોરુપસ્ત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ-પરત્રાડમુસ્ત્વપ્પુરશુજ્ઞ નિપાત્યમાનાઃ હીનયોનો સમુત્પચ્ચન્તે, ‘તે પાણા વિ બુચ્ચંતિ જાત્ત ણો ણેયાઉપ મવ્વ’ તે પાણા અપ્યુચ્ચન્તે ત્રસા અપિ કથ્થન્તે, ત્રસઃ શ્રાવકસ્પ પ્રત્પારુધાનં નિર્વિષયમિતિકથનં ન નૈયાયિકં નાડસક્કતં પ્રત્યારુધાનં મવત્તીતિ । ‘મગ્ગં ચ ણં ઉદાહુ’ મગ્ગવાંશ્ચ ચલ્લ ઉદાહ-‘સંતે-મહ્યાપાણાદીદાઉયા’ સન્ત્યેકતયે પ્રાણાઃ દીર્ઘાયુષઃ ‘જેહિં સમણોવાસમસ્સ’ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્સ ‘આયાણસો’ આદાનશ્ચઃ પ્રત્યપ્રહણાદારમ્પ ‘આમરણંતાપ’ જાત દંડે-ણિકલ્લે મવ્વ’ આમરણાન્તાપ દણ્ઠો નિલ્લિપ્પો મવતિ, ‘તે પુવ્વામેવ કાલં કરેંતિ’ તે પૂર્વમેવ કાલં કુર્વન્તિ ‘કરિત્તા’ કૃત્વા ચ કાલમ્ ‘પરલોહ્યત્તાપ પચ્ચાંયંતિ’ પારલૌકિકસ્ત્વાય પ્રત્યાયાન્તિ, ‘તે પાણા વિ બુચ્ચંતિ તે તત્તા વિ બુચ્ચંતિ’ તે પ્રાણા અપિ ઉચ્ચન્તે ત્રસા અપ્યુચ્ચન્તે ‘તે મહાકાયા તે ચિરદ્વિધા’ તે મહાકાયા સ્તે ચિરસ્થિતિકા મવન્તિ, ‘તે દીદાઉયા તે બહુપરમા પાણા’ તે દીર્ઘાયુષ સ્તે

એસે-મૈં તો મારને યોગ્ય નહીં છું કિન્તુ દુસરે જીવ મારને યોગ્ય હૈં ।
 હસ પ્રકાર કે જીવ આયુ કે અન્ન મૈં મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોકર કિસી અસુરનિકાપ મૈં કિલ્લિવપ્પ દેવ કે રૂપ મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । પુનઃ વહાં સે ચલકર ચક્રરે કે સમાન ગૂંચે એવં તામસી હોતે હૈં અર્થાત્ અસુર-નિકાપ કી આયુ ભોગને કે પદ્ધત્ હીન યોગિ મૈં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।
 હે પ્રાણી બી કહલાતે હૈં, ત્રસ બી કહલાતે હૈં । અતઃએવ ત્રસ જીવ કો ન મારને કા શ્રાવક કા પ્રત્પારુધાન નિર્વિષય નહીં હૈં,

‘મગ્ગવાન શ્રીગૌતમ સ્વામી ને પુનઃ કહા-હસ લોક મૈં કોઈ-કોઈ પ્રાણી દીર્ઘાયુ હોતે હૈં’, જિનકે વિષય મૈં શ્રમણોપાસક વ્રત ગ્રહણ સે લેકર

કરીને કોઈ અસુર નિકાયમાં કિલ્લિવપ્પ દેવપણ્થી ઉત્પન્ન થાય છે. કીરીથી ત્યાંથી અવીને બકરાની જેમ ગુંગા અને તામસી થાય છે. અર્થાત્ અસુરનિકાયનું આયુષ્ય લોગવ્યા પછી અધમયેનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે, ત્રસ પણ કહેવાય છે. તેથી જ ત્રસ જીવને ન મારવાનું શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય નથી.

લગ્ગવાન શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ કીરીથી કહ્યું કે-આલોકમાં કોઈ કોઈ પ્રાણી લોગ્યા આયુષ્યવાળા હોય છે. જેઓના સંબંધમાં શ્રમણોપાસક વ્રત-

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શુ. મ. ૭ ગૌતમસ્ય વેદાવિરતિ ધર્માદિસમર્થનમ્ ૪૫૨

बहुतरकाः अनेके प्राणिनः सन्ति इत्थं भूताः । 'जेहिं समणोवासगस्स' येषु जीवेषु
अमणोपासकस्य-व्रतधारिणः श्रावकस्य, 'सुपच्चत्तायं भवइ' प्रत्याख्यानं सुप्र-
त्याख्यातं भवति 'जाव णो जेयाउए भवइ' यावन्तो नैयायिको भवति । 'मगक्क-
व णं उदाहु' मगवांश्च खलु उदाह-पुनस्त्वाच 'संतेग्गया पाणा समाउया' सन्त्ये-
कतये प्राणिनः समायुषो भवन्ति, 'जेहिं समणोवासगस्स आयाणासो आमरण-
त्ताए जाव दंडे णिबित्ते भवइ' येषु समायुषु जीवेषु अमणोपासकस्याऽऽदानश्च-
आमरणान्ताय दण्डो निश्चितो भवति 'ते सयमेव कालं करें'ति ते स्वयमेव
कालं कुर्वन्ति, आत्मनोऽवसानं कुर्वन्ति, न तेषां मारणेऽन्ये ममव इति ध्वनिः,
'करिष्सा पारलोइयत्ताए' कृत्वा पारलौकिकत्वाय प्रत्यायान्ति । 'ते पाणा वि-
वुच्चंति तप्पा वि वुच्चंति' ते प्राणा अप्युच्यन्ते-वसा अप्युच्यन्ते । 'ते महाकाया
ते समाउया ते बहुपरगा' ते महाकायास्ते समायुषस्ते बहुतरकाः 'जेहिं समणो-
वासगस्स सुपच्चत्तायं भवइ' येषु अमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यातं भवति । 'जाव

મૃત્યુપર્યન્ત દળકા ત્યાગ કરતા હૈ । વે પ્રાણી પહેલે હી કાલ કરતે હૈ
ઔર કાલ કરકે પરલોક મેં જાતે હૈ' । વે પ્રાણી ઓ કહલાતે હૈ, વ્રસ
ઓ કહલાતે હૈ, મહાકાય ઔર દીર્ઘકાલીન સ્થિતિવાલે ઓ કહલાતે
હૈ' । એસે દીર્ઘાયુ પ્રાણી બહુન-સે હોતે હૈ' । ડનકે વિષય મેં અમણો-
પાસક કા પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ । અતઃપચ આપકા યહ
કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ કિ શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય હૈ ।

મગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામી ફિર બોલે-જગન મેં કોઈ-કોઈ પ્રાણી
સમાન આયુવાલે હોતે હૈ, જિનકો અમણોપાસક વ્રત ગ્રહણ કે સમય
સે લેકર જીવન પર્યન્ત દંડ દેને કા ત્યાગ કરતા હૈ । વે જીવ સ્વયં હી
કાલ કરતે હૈ, ડન્હે મારને મેં દુસરે કોઈ સમર્થ નહીં હૈ' । વે કાલ

પ્રહણુથી લઈને મરણ પર્યન્ત દંડનો ત્યાગ કરે છે તે પ્રાણીઓ પહેલાં જ
કાળ કરે છે. અને કાળ કરીને પરલોક માં જાય છે તેઓ પ્રાણીપણ કહેવાય છે.
વ્રસ પણ કહેવાય છે. તેઓ મહાકાય અને દીર્ઘકાલીની સ્થિતિવાળા પણ
કહેવાય છે. એવા દીર્ઘાયુ પ્રાણી ઘણા હોય છે, તેઓના સંજોગમાં અમણો-
પાસકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે. તેથી જ આપનું આ કથન
ન્યાયયુક્ત નથી કે-શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે.

મગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરીથી કહે છે કે-આ જગતમાં કોઈ કોઈ
પ્રાણી સમાન આયુવાળા હોય છે. જેને અમણોપાસક વ્રતપ્રહણના સમયથી
લઈને જીવનપર્યન્ત દંડ દેવાનો ત્યાગ કરે છે. એવા જીવો પોતાની એજે જ
કાળ કરે છે. તેને મારવા અન્ય કોઈ સમર્થ નથી, તેઓ કાળ કરીને પરલો-

જો જોવાડર મવઈ' યાવજો નૈયાયિકો મવતિ અર્થાત્ ન મવતિ શ્રાવકસ્વ પ્રત્યા-
 રૂપાનં ન્યાયસિદ્ધમિતિ માવઃ । 'મગથં ચ જં ઉદાહુ' મગથાંથ સ્વહુ ઉદાહ- 'સંતે-
 મયાં પાળા અપ્પાડયા' સન્ન્યેકતથે પ્રાણિનોડરપાયુષઃ 'જેહિં સમણોઠાસગસ' સેષુ
 ધમણોપાસકસ્ય 'આયાણસો આમરણતાય જાવ દંઢે ણિવિલ્લસે મવઈ' આદાનજ
 આમરણાન્તાય યાવત્ દંઢો નિસિમ્મો મવતિ । 'તે પુબ્બમેવ કાલં કરે'તિ' તે પૂર્વમેવ
 કાલં કુર્વન્તિ, 'કરિત્તા પારલોહયત્તાય પચ્ચાપંતિ' કૃત્વા કાલં પારલોકિકરૂપા
 પ્રત્યાયાન્તિ મૃત્વા પરલોકં ગચ્છન્તિ, 'તે પાળા વિ બુધ્ધંતિ તસા વિ બુધ્ધંતિ' તે
 પ્રાણા અપિ ઉચ્ચન્તે-ત્રસા અપ્યુચ્ચન્તે । તે મહાકાયા તે અપ્પાડયા તે વહુપરમા પાળા'
 તે મહાકાયાસ્તે અરપાયુવાસ્તે વહુતરકાઃ પાળાઃ । 'જેહિં સમણોઠાસગસ' સેષુ ધ-
 મણોપાસકસ્ય 'સુપચ્ચસ્વાપં મવઈ' સુપત્યાસ્થાતં મવતિ । 'જાવજો જોવાડર મવઈ'
 યાવજો નૈયાયિકો મવતિ, અર્થાત્ મવતિ શ્રાવકસ્વ પ્રત્યારૂપાનં નિર્વિષયમિતિ ।

કરકે પરલોક મેં જાતે હૈં' । વે પ્રાણી ઓ કહલાતે હૈં, ત્રસ ઓ કહલાતે
 હૈં મહાકાય ઓ કહે જાતે હૈં' । એસે સમ આયુ થાહે વહુત-સે જીવ
 હોતે હૈં । ડનકે વિષય મેં અમણોપાસક કા પ્રત્યારૂપાન સુપ્રત્યારૂપાન
 હોતા હૈં । અતઃપ્ચ યહ કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈં કિ અમણોપાસક
 કા પ્રત્યારૂપાન નિર્વિષય હૈં ।

મગવાન ઓગૌતમ સ્વામી ફિર બોલે-જગત્ મેં કોઈ-કોઈ પ્રાણી
 અરપાયુ હોતે હૈં । અમણોપાસક વ્રત ગ્રહણ કરને સે હેકર મરણ પર્યન્ત
 ડનકી હિંસા કા ત્યાગ કરતા હૈં । વે પહલે હી કાલ કર જાતે હૈં ઓર
 કાલ કરકે પરલોક ચલે જાતે હૈં । વે પ્રાણી ઓ કહલાતે હૈં ઓર ત્રસ ઓ
 કહલાતે હૈં । વે મહાકાય ઓર અરપાયુ ઓ કહે જાતે હૈં । એસે પ્રાણી
 વહુત હોતે હૈં । ડનકે વિષય મેં શ્રાવક કા પ્રત્યારૂપાન સુપ્રત્યારૂપાન

ક્રમાં જાય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે, ત્રસ પણ કહેવાય છે. મહાકાય
 પણ કહેવામાં આવે છે. આવા સમ આયુષ્યવાળા ધણી જીવે હોય છે, તેના
 સંબંધમાં શ્રમણોપાસકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે. તેથીજ શ્રમણો-
 પાસકનું પ્રત્યાખ્યાન ન્યાયસંગત નથી તેમ કહેવું તે નિર્વિષય છે.

મગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામી ફરીથી કહે છે-જગતમાં કોઈ કે ઇ પ્રાણી
 અદ્ય આયુષ્યવાળા હોય છે. શ્રમણોપાસક વ્રત કરવાથી લઈને મરણપર્યન્ત
 તેની હિંસાનો ત્યાગ કરે છે. તેઓ પહેલાં જ કાળ કરી જાય છે. અને કાળ
 કરીને પરલોકમાં જાય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે. અને ત્રસ પણ
 કહેવાય છે, તેઓ મહાકાય અને અરપાયુ પણ કહેવાય છે. એવા પ્રાણીઓ

શ્રમણોપોચિની રીકા શ્રિ. મુ. ખ. ૭ ગૌતમસ્ય દેશવિરતિ ધર્માદિસમર્ચનમ્ ૭૧૧

‘મગવં ચ ણં ઉદાહુ’ મગવાંશ્ચ સ્વલ્પ પુનરપ્યુવાચ ‘સંતેગ્યા સમણોવાસના મવંતિ’ સન્નયેકતયે શ્રમણોપાસકા મવન્તિ, ‘સેતિં ચ ણં एवं વુત્તપુવ્વં સ્વદ્’ તો-શ્રાવકૈશ્ચ સ્વલ્પ એવમુક્તપૂર્વે મવતિ, एवं વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ વદન્તિ કુર્વન્તિ ચ। ‘વયં મુંઢા મવિત્તા જાવ પઠ્ઠાણ પો સ્વલ્પ સંચાણમો’ વયં મુંઢા મૂઠા યાવન્ન સ્વલ્પ શ્વન્નુમઃ મગ્ગજિતુમ્-સર્વથા ગૃહં પરિત્યજ્ય ન સ્વલ્પ શ્વન્નુમઃ મગ્ગજ્યામાદા-ત્ત્વ। તથા-‘વયં ચાઉદસદ્ધુદિદ્ધપુણ્ણમાસિણીસુ પહિપુણ્ણં પોસદ્ધં અણુપાલિત્તપ્પ પો સ્વલ્પ સંચાણમો’ વયં ચતુર્દસ્યદ્ધુદદ્ધાણિમાસુ પરિપૂર્ણં સમ્પૂર્ણરૂપેણ પોષથં તદારુપં વ્રતમપિ અનુપાલ્લયિતું નો સ્વલ્પ શ્વન્નુમઃ। ‘નો સ્વલ્પ સંચાણમો અપચ્છિન્નમં જાવ વિહરિત્તપ્પ’ વયમપચ્છિન્નમં યાવત્-વિહર્તુમપિ ન શ્વન્નુમઃ। મરણ-સમયે સંસ્તર ગ્રહણમપિ કર્તુ ન પ્રમચામઃ। કિન્તુ-‘વયં ચ ણં સામાયિકં દેસાવ-ગાસિયં પુરત્થા પારિયં વા પઢીયં વા દાહિયં વા ઉદીયં વા ય્યાવયા જાવ સન્ન-પાણેહિ જાવ સન્નસસેહિ દંડે િવિત્તત્તે’ વયં ચ સ્વલ્પ સામાયિકં દેશાવકાશિકં વ્રતવિશેષં કરિશ્યામઃ અર્થાત્ સાવધવ્યાપારત્યાગં કુર્મઃ અનેન પ્રકારેણ પ્રતિ-દિનં પ્રાતઃ કાલે એવ માત્ર્યાં પ્રતીત્યાં દક્ષિણસ્યામુદીત્યાં વા પતાવદ્ દેશમર્યાદાં કૃત્વા તેનૈવ પ્રકારેણ સર્વમાણેષુ યાવત્સર્વસત્ત્વેષુ દપ્પો નિસિન્નઃ પાણાતિપાતાત્ત્વં વળ્લં ન કરિશ્યામિ। ‘સન્નપાણભૂપજીવસસેહિ સ્લેમકરે અહમંસિ’ સર્વમાણભૂતજીવ-હોતા હૈ। અતએવ યદ્દ કહ્નના ન્યાયસંગત નહીં હૈ કિ શ્રમણોપાસક કા પ્રત્યાહવાન નિર્વિષય હૈ।

મગવાન્ શ્રીગૌતમ સ્વામી ને પુનઃ કહા-હસ જગત્ મેં કોઈ-કોઈ શ્રમણોપાસક હોતે હૈં જો હસ પ્રકાર કહતે હૈં-હમ મુણ્ઢત્ત હોકર ઔર ગૃહ કા ત્યાગ કરકે સાધુતા ઁગીકાર કરને મેં સમર્થ નહીં હૈં। હમ ચતુર્દશી, અષ્ટમી, અમાવસ્યા ઔર પૂર્ણિમા કે દિન પ્રતિપૂર્ણ પોષવવ્રત કો કરને મેં ઔ સમર્થ નહીં હૈં। હમ તો સામાયિક, દેશાવકાશિક વ્રત-સાવધ વ્યાપાર કા ત્યાગ કો ગ્રહણ કરેંગે। પ્રતિદિન પ્રાતઃકાલ હી પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ,

ધણા હોય છે. તેઓના સંવધર્મા શ્રાવકત્વ પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે. તેથીજ શ્રમણોપાસકત્વ પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે તેમ કહેવું તે ન્યાય સંગત નથી.

મગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામીએ ફરીથી કહ્યું કે-આ જગતમાં કોઈ કોઈ શ્રમણોપાસક હોય છે જે આપ્રમાણે કહે છે-અમે મુંડિત થઈ ને અને ગૃહને ત્યાગ કરીને સાધુપણનો સ્વીકાર કરવામાં સમર્થ નથી. અમે ચૌદશ, આઠમ, અમાસ, અને પુનમના દિવસે પ્રતિપૂર્ણ પોષવવ્રત કરવામાં પણ સમર્થ નથી. અમે તો સામાયિક દેશાવકાશિક વ્રત-સાવધ વ્યાપારના ત્યાગને અહણ કરીશું. ઉત્તરેજ સવારે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તરદિશામાં જવા આવવાની

સર્વાનાં ક્ષેમકાર:-કલ્યાણકર્તાઽઽહમસ્મિ-અહં મયામીત્યર્થઃ । 'તત્થ આરેણં જે તસા પાણા' તત્થ-આરાદુરે યે ત્તસાઃ પાણાઃ, 'જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાપ દંડે ણિવિલ્લત્તે' યેષુ-દૂરસ્થિતપ્રાણિષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનજઃ આમરણાન્તાપ-વ્રતગ્રહણકાલાદારભ્ય મરણપર્યન્તે દણ્ડો નિશ્ચિતઃ, પાણાતિપાતાવ્ વિરંતીઽમવત્ । 'તત્થો આઝં વિપ્પજ્ઞંતિ' તત્થ સ્તે ત્તસા આયુર્વિવજ્ઞંતિ 'વિપ્પજ્ઞંતિ' વિમ્બાય 'તત્થ' તંથ 'આરેણં' આરાત્ 'કેવ' એવ 'જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો જાવ'તેષુ વચ્ચાર્યંતિ' યે ત્તસાઃ પાણાઃ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનજો ચારત્તેષુ પ્રત્યાર્યન્તિ, યે જીવાં યદા શ્રાવકસ્થત્તદેશેષુ ત્તસરુપેણ પ્રાદુર્ભવન્તિ । 'જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપત્થાલ્યાનં મવઈ' યેષુ જીવેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપત્થાલ્યાનં મવતિ, 'તે પાણા વિ જાવ'તે પ્રાણા અપુચ્ચન્તે ત્તસમ્ અપિ કથન્તે । 'અયં પિ ખેદે સે' અયમપિ ખેદઃ સ ની નૈવાયિકો મવતિ, અતઃ શ્રાવકવ્રતસ્ય નિર્વિષયત્વપરિગ્રહાદનમ્ ઉદરુપ ન ન્યાયસંગતમિતિ ॥૬૦૧૧॥૭૫॥

મૂલ્ય-તત્થ આરેણં જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાપ દંડે ણિવિલ્લત્તે તે તત્થો આઝં વિપ્પ-

હસર દિશા મેં જાને-આને કી મર્યાદા કા સ્વીકાર કરકે ઉસ મર્યાદા સે બાહર કે પ્રાણીયોં કી હિંસા કા ત્યાગ કરેંગે । હમ સમસ્ત પ્રાણીયાં, મૂર્તોં, જીવોં ઓર સર્વોં કે લિપ ક્ષેમકર (કલ્યાણકર્તા) બનેંગે । હમ પ્રકાર વે શ્રમણોપાસક કી હુઈ મર્યાદા સે બાહર સ્થિત પ્રાણીયોં કી, વ્રતગ્રહણ સે હેકર જીવન પર્યન્ત કે લિપ હિંસા કા ત્યાગ કર દેતા હૈ । તત્પદ્ધત્ત વહ આયુ કા ત્યાગ કરતા હૈ । વે પ્રાણી જહ આયુ કો ત્યાગ કર શ્રાવક કે પ્રારા ગ્રહણ કી હુઈ મર્યાદા સે બાહર કે પ્રદેશ મેં ત્તસ રુપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ તથા ઉન્કે વિષય મેં શ્રાવક કા પ્રત્યાલ્યાન સુપ્રત્યાલ્યાન હોતા હૈ । વે પ્રાણી બી કહલાતે હૈ, ત્તસ બી કહલાતે હૈ । અતઃશ્ર શ્રમણોપાસક કે પ્રત્યાલ્યાન કો નિર્વિષય કહના ન્યાયસંગત નહીં હૈ ॥૨॥

મર્યાદાનો સ્વીકાર કરીને તે મર્યાદાથી બહારના પ્રાણીઓ, મૂર્તો અને સર્વો માટે ક્ષેમકર (કલ્યાણ કરનાર) બનીશું, આપ્રમાણે શ્રમણોપાસકે કરેલી મર્યાદા બહાર રહેલા પ્રાણીઓની વ્રત ગ્રહણથી લઈને જીવન પર્યન્તને માટે હિંસાનો ત્યાગ કરે છે. તે પછી તે આયુનો ત્યાગ કરે છે. તે પ્રાણીઓ બ્યારે આયુધ્યનો ત્યાગ કરીને શ્રાવકદ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ મર્યાદાથી બહારના પ્રદેશમાં ત્તસપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તેના સંબંધમાં શ્રાવકનું પ્રત્યાલ્યાન સુપ્રત્યાલ્યાન હોય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે ત્તસપણ કહેવાય છે તેથી જ શ્રમણોપાસકના પ્રત્યાલ્યાનને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાયસુક્ત લાગતું નથી ॥૧૨॥

समपायैवोचिनो दीक्षा द्वि. ध्रु. अ. ७ गौतमस्य देशविरति धर्मादिसमयेनम् ७६३

जहंति विप्पजहिता तत्थ आरेणं चेव जाव थावरा पाणा जेहिं
 समणोवासगस्स अट्ठाए दंडे अणिक्खित्ते अणट्ठाए दंडे णिक्खित्ते
 तेसु पच्चायंति । तेहिं समणोवासगस्स अट्ठाए दंडे अणिक्खित्ते
 अणत्थाए दंडे णिक्खित्ते, ते पाणा वि वुच्चंति ते तसा वि वुच्चंति
 ते थिरट्ठिइया जाव अयं पि भेदे से णो णैयाउए भवइ । तत्थ जे
 आरेणं तसा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणं-
 ताए० ते तओ आउं विप्पजहंति विप्पजहिता तत्थ परेणं जे से तसा
 थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणं ताए० तेसु
 पच्चायंति, तेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ, ते पाणा वि
 जाव अयं पि भेदे से णो णैयाउए भवइ । तत्थ जे आरेणं थावरा
 पाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्ठाए दंडे अणिक्खित्ते अणट्ठाए
 दंडे निक्खित्ते तओ आउं विप्पजहंति, विप्पजहिता तत्थ आरेणं
 चेव जे तसा पाणा जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणं-
 ताए० तेसु पच्चायंति तेसु समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं
 भवइ, ते पाणा वि जाव अयं पि भेदे से णो नेयाउए भवइ ।
 तत्थ जे ते आरेणं जे थावरा पाणा जेहिं समणोवासगस्स अट्ठाए
 दंडे अणिक्खित्ते अणट्ठाए णिक्खित्ते, ते तओ आउं विप्पजहंति,
 विप्पजहिता ते तत्थ आरेणं चेव जे थावरा पाणा जेहिं समणो-
 वासगस्स अट्ठाए दंडे अणिक्खित्ते अणट्ठाए दंडे णिक्खित्ते तेसु
 पच्चायंति, तेहिं समणोवासगस्स अट्ठाए दंडे अणिक्खित्ते अण-
 ट्ठाए णिक्खित्ते । ते पाणा वि जाव अयं पि भेदे से णो नेया-
 उए भवइ । तत्थ जे ते आरेणं थावरा पाणा जेहिं समणोवास-
 गस्स अट्ठाए दंडे अणिक्खित्ते अणट्ठाए णिक्खित्ते तओ आउं
 विप्पजहंति विप्पजहिता तत्थ परेणं जे तसथावरा पाणा जेहिं

૭૬૪

સુપચ્છતાસગસ્સ

સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ પચ્ચાયંતિ ।
 તેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કલાયં ભવહ્, તે પાણા વિ જાવ
 અયં પિ ભેદે સે ણો ણેયાઉણ્ ભવહ્ । તત્થ જે તે પરેણં તસ-
 થાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં
 તે તઓ આઠં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહિત્તા તત્થ આરેણં જે તસા
 પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ
 પચ્ચાયંતિ, તેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કલાયં ભવહ્, તે પાણા
 વિ જાવ અયં પિ ભેદે સે ણો ણેયાઉણ્ ભવહ્ । તત્થ જે તે પરેણં
 તસથાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણં-
 તાણં તે તઓ આઠં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહિત્તા તત્થ આરેણં જે
 થાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાણ્ દંડે અણિવિલ્લક્કે
 અણટ્ટાણ્ ણિવિલ્લક્કે તેસુ પચ્ચાયંતિ, જેહિં સમણોવાસગસ્સ અટ્ટાણ્
 દંડે અણિવિલ્લક્કે અણટ્ટાણ્ ણિવિલ્લક્કે જાવ તે પાણા વિ જાવ અયં પિ
 ભેદે સે ણો ણેયાઉણ્ ભવહ્ । તત્થ જે તે પરેણં તસથાવરા પાણા
 જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તે તઓ આઠં
 વિપ્પજહંતિ, વિપ્પજહિત્તા તે તત્થ પરેણં સ્વેવ જે તસથાવરા પાણા
 જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાણં તેસુ પચ્ચાયંતિ,
 જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કલાયં ભવહ્, તે પાણા વિ જાવ અયં
 પિ ભેદે સે ણો ણેયાઉણ્ ભવહ્ । ભગવં ચ ણં ઉદાહુ ણ ણયં ભૂયં
 ણ ણયં ભવ્વં ણ ણયં ભવિસ્સંતિ જણ્ણં તસા પાણા વોચ્છિજ્ઞિ-
 હંતિ થાવરા પાણા ભવિસ્સંતિ, થાવરા પાણા વિ વોચ્છિજ્ઞિહિંતિ
 તસા પાણા ભવિસ્સંતિ, અવોચ્છિજ્ઞેહિં તસથાવરેહિં પાણોહિં જણ્ણં
 તુલ્લમે વા અન્નો વા ણં વદહ ણત્થિ ણં સે કેહ પરિયાણ જાવ
 ણો ણેયાઉણ્ ભવહ્ ॥સૂ. ૧૩॥૮૦॥

समयावबोधिनी टीका द्वि. सु. अ. ७ गौतमस्य देशविरति धर्मादिसमर्थनम् ७६५

छाया—तत्र आराद् ये व्रसाः प्राणाः, येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तः ते तत्र आयुर्विमज्जति, विप्रहाय तत्र आराच्चैव यावत्स्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्यार्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः, अनर्थाय दण्डो निक्षिप्तस्तेषु मत्स्यायान्ति । तेषु श्रमणोपासकस्यार्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तोऽनर्थाय दण्डो निक्षिप्तः । ते प्राणाः अप्युच्यन्ते ते व्रसा अप्युच्यन्ते ते विरस्थितिकाः, यावदयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये आरात् व्रसाः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तः ते तत्र आयुर्विमज्जति, विप्रहाय तत्र परेण ये ते व्रसाः स्थावराश्च प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्तेषु मत्स्यायान्ति, तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । ते प्राणा अपि यावदयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र आराद् ये स्थावराः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय दण्डो निक्षिप्तः, ते तदायुर्विमज्जति, विप्रहाय तत्र आराच्चैव ये व्रसाः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्तेषु मत्स्यायान्ति तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । ते प्राणा अपि यावदयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये ते आराद् ये स्थावराः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तोऽनर्थाय निक्षिप्तः ते तदायुर्विमज्जति विप्रहाय ते तत्र आराच्चैव ये स्थावराः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय दण्डो निक्षिप्तः तेषु मत्स्यायान्ति । तेषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय निक्षिप्तः । ते प्राणा अप्युच्यन्ते ते यावदयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये ते आराद् स्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय निक्षिप्तः तत्र आयुः विमज्जति, विप्रहाय तत्र परेण ये व्रसस्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्तेषु मत्स्यायान्ति तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । ते प्राणा अपि यावद् अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये ते परेण व्रसस्थावराः प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्ते तत्र आयुर्विमज्जति विप्रहाय तत्र आराद् ये व्रसा प्राणाः येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तः तेषु मत्स्यायान्ति तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । ते प्राणा अपि यावद् अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तत्र ये ते परेण व्रसस्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्य आदानश आमरणान्ताय दण्डो निक्षिप्तस्ते तत्र आयुः विमज्जति, विप्रहाय तत्र आराद् ये स्थावराः प्राणा येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनिक्षिप्तः अनर्थाय निक्षिप्तः तेषु मत्स्यायान्ति, येषु श्रमणोपासकस्य अर्थाय दण्डोऽनि-

૭૬૬

સ્વચ્છતાશ્રવણ

સિમ્તઃ અનર્થાય નિશ્ચિમ્તઃ યાવત્ તે પ્રાણા અપિ યાવદયમપિ ખેદઃ સ નો નૈયાયિકો ભવતિ । તત્ર યે તે પરેણ ત્રસસ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનશ્ચ આમરણાન્તાય દણ્ડો નિશ્ચિમ્તઃ, તે તત આયુર્વિપ્રજહતિ, વિપ્રહાય તે તત્ર પરેણ ચૈવ યે ત્રસસ્થાવરાઃ પ્રાણા યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનશ્ચ આમરણાન્તાય દણ્ડો નિશ્ચિમ્તસ્તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ । યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપત્યાસ્થાનં ભવતિ તે પ્રાણા અપિ યાવદ્ અયમપિ ખેદઃ સ નો નૈયાયિકો ભવતિ । મગવાંશ્ચ સ્વલુ ઉદાહ-નૈતદ્-ભૂતં નૈતદ્ ભાવ્યં નૈતદ્ મવિષ્યન્તિ, યત્ સ્વલુ ત્રસાઃ પ્રાણાઃ વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ મવિષ્યન્તિ, સ્થાવરાઃ પ્રાણા અપિ વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ ત્રસાઃ પ્રાણા મવિષ્યન્તિ । અવ્યુચ્છિન્નેષુ ત્રસસ્થાવરેષુ પ્રાણેષુ યત્ સ્વલુ યુયં વા અન્યો વા एवं વદય નાસ્તિ સ કોઽપિ પર્યાયઃ યાવન્નો નૈયાયિકો ભવતિ ॥મૂ૦૧૩-૮૦॥

ટીકા-‘તત્થ’ તત્ર ‘આરેણ’ આરાત્-તત્ર સમીપસ્થદેશે વિચિત્રમાનાઃ-નિવસન્તાઃ ‘જે તસા પ્રાણા’ યે ત્રસાઃ પ્રાણાઃ ‘જેહિ’ યેષુ ‘સમણોવાસગસ્સ’ શ્રમણોપાસકસ્ય ‘આયાણસો આમરણંતાય’ આદાનશ્ચ આમરણાન્તાય-વ્રતધારણસમયાદારમ્ય મરણ-પર્યન્તમ્ । ‘દંદે ણિવિસત્તે’ દણ્ડો નિશ્ચિમ્તઃ-દણ્ડઃ પરિત્યક્તઃ, ‘તે તઓ આંઝં વિપ્પજહતિ’ તે ત્રસા જોવાઃ તત આયુર્ વિપ્રજહતિ, ત્રસાયુષ્કં ત્યજન્તિ । ‘વિત્થ-જહિત્તા તત્થ આરેણં ચૈવ જાવ ધાવરા પ્રાણા’ વિમહાય-પરિત્યજ્ય તત્ર આરાત્-સમીપદેશે યે સ્થાવરાઃ પ્રાણા ‘જેહિ સમણોવાસગસ્સ અદ્દાપ દંદે અણિવિસત્તે અજઞ્ઞાદા દંદે ણિવિસત્તે’ યેષુ-સ્થાવરજીવેષુ શ્રમણોપાસકસ્યાઽર્થાય દણ્ડોઽનિ-શ્ચિત્તોઽનર્થાય ચ દણ્ડો નિશ્ચિમ્તઃ । ‘તેસુ પચ્ચાંયંતિ’ તેષુ કાયેષુ પ્રત્યાયાન્તિ-સમુત્પદ્યન્તે । ‘જેહિ સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચસ્થાયં મચ્છ’ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય

‘તત્થ આરેણં’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—જ્યાં સમીપવર્તી દેશ મેં વિદ્યમાન જો ત્રસ પ્રાણી હે, ડનકી હિસા શ્રમણોપાસકને વ્રત ગ્રહણ કે દિન સે લેકર જીવન પર્યન્ત કે લિપે ત્યાગ દી હૈ । વે પ્રાણી ડસ આયુ કા પરિત્યાગ કર દેતે હૈ ઓર જ્યાં કે સમીપ દેશ મેં સ્થાવર રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈ જિનકો આશક ને અનર્થ (નિષ્પયોજન) દણ્ડ દેના ત્યાગ દિધા હૈ, કિન્તુ અર્થ દંડ દેના

‘તત્થ આરેણં’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—ત્યાં સમીપવર્તી દેશમાં જે ત્રસ પ્રાણીયો રહેલા છે, તેની હિસા કરવાનો શ્રમણોપાસકે વ્રત ગ્રહણ કરવાના દિવસથી લઈ ને જીવન પર્યંત માટે ત્યાગ કરેલ છે. તે પ્રાણી તે ત્રસ આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે છે. અને ત્યાંના સમીપના દેશમાં સ્થાવરપણુથી ઉત્પન્ન થાય છે. જેને આશકે અનર્થ

સમપાર્યલોચિની ટીકા ત્રિ. મુ. અ. ૭ નૌતમસ્ય દેશચિરતિ ધર્માવિસ્મર્યમમ્ ૩૧૭

મણાતિપાતપ્રત્યાસ્યાનં સુપ્રત્યાસ્યાતમ્-સફલં મળ્યતે । ‘તે પાળા વિ જાવ’ તે પાળા અપિ કથ્યન્તે-ત્રસા-અપિ કથ્યન્તે । ‘તે ચિરદ્વિદ્યા જાવ’ તે ચિરસ્થિતિકાઃ મહાકાયાઃ અનેકે ચ સન્તિ ‘અયં પિ મેષ્ સે જો જેવાડે મવહ’ અવમપિ મેદઃ સંબો નૈવાયિકો મવતિ । તસ્ય જે આરેણં તમા પાળા જેહિં સમજોવાસ-મસસ આવાળસો આમરણંતાઈ’ તત્ર યે આરાત્ ત્રસાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમજોવાસકસ્ય આદાનસઃ વ્રતધારણાદારમ્ય આમરજાન્તાય દણ્ડો નિશ્ચિતઃ ‘તે તત્રો આડં વિષ્-જઈતિ’ તે-સમીપવર્તિનો જીવા સ્વસાઃ તતઃ સ્વાયુષં વિમજ્જહતિ, ‘ત્રિષ્પજહિતા’ વિમજ્જાપ ‘તત્થ પરેણં જે તસા યાવરા પાળા જેહિં સમજોવાસમસસ આવાળસો આમરણંતાઈ’ તત્ર યે પરેણ વસાઃ સ્વાવરાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમજોવાસકસ્યાદાનસ આમરજાન્તાય દણ્ડો નિશ્ચિતઃ ‘તેષુ પચ્ચાપંતિ’ તેષુ મત્યાયાન્તિ ‘તેહિં સમજો-વાસમસસ સુપચ્ચસ્વાયં મવહ’ તેષુ શ્રમજોવાસકસ્ય સુપ્રત્યાસ્યાનં મવતિ । ‘તે પાળા વિ જાવ’ તે પાળા અપ્યુચ્ચન્તે તે ત્રસા અપિ તે મહાકાયા અપિ ‘અપિ યેદે મહીં ત્યાગા હૈ’ । ઊન પ્રાણિયો મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ । વે પ્રાણી મી કહલાતે હૈ ત્રસ મી કહલાતે હૈ વે ચિરકાલ તક સ્થિત રહતે હૈ । ઊન્હે શ્રમ-જોવાસક દણ્ડ નહીં લેતા હૈ । અતઃ ઊસકે પ્રત્યાસ્યાન કો નિર્વિષય કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ ।

વહાં સમીપ દેશ મેં રહને વાલે જો ત્રસ પ્રાણી હૈ, શ્રમજોવાસક ને વ્રત ગ્રહણ કે સમય સે લેકર મરણપર્યન્ત જિનકી હિંસા કા ત્યાગ કર ઊસ દેશ સે દૂરવર્તી કિસી પ્રદેશ મેં રહને વાલે જો ત્રસ ઔર સ્થાવર પ્રાણી હૈ, જિનકો વ્રત ગ્રહણ કે સમય સે મૃત્યુપર્યન્ત દણ્ડ લેના શ્રાવક ને ત્યાગ દિયા હૈ, ઊનમેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ, ઊન પ્રાણિયો કે વિષય મેં શ્રમજોવાસક કા પ્રત્યાસ્યાન સફલ હોતા હૈ । વે પ્રાણી મી કહલાતે હૈ ઔર ત્રસ મી કહલાતે હૈ । શ્રમજોવાસક ઊનકી હિંસા

(વિનાપ્રયોજન) દંડદેવાનો ત્યાગ કરેલ છે, પરંતુ અર્થદંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી, તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ પ્રાણીપણુ કહેવાય છે, ત્રસ પણ કહેવાય છે, તેઓ લાંબા કાળસુધી સ્થિત રહે છે તેને શ્રમજોવાસક કહેતા નથી, તેથી તેના પ્રત્યાસ્યાનને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

ત્યાં સમીપના દેશમાં રહેવાળા જે ત્રસપ્રાણી છે, શ્રમજોવાસકે વ્રત ગ્રહણ કરવાના સમય થી લઈ ને મરણ પર્યન્ત જેની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે, તેઓ પોતાના આયુષ્ય નો ત્યાગ કરીને તે દેશથી દૂર રહેલા કોઈ પ્રદેશમાં રહેવાવાળા જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે, જેને વ્રત ગ્રહણ કરવાના સમય થી લઈ ને મરણ પર્યન્ત દંડ દેવાનો શ્રાવકે ત્યાગ કરેલ છે, તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે પ્રાણિયોના સંબંધમાં શ્રમજોવાસકનું પ્રત્યાસ્યાન

૧૭૬૮

સુચકતાશસ્ત્ર

સે જો ખેયાડપ મરડું' અયમપિ મેદઃ સ નો નૈવાપિકો મવતિ, અર્થાત્-આવકઃ પ્રત્યાશ્વાનસ્ય નિર્વિષયસ્વપતિપાદનં ન યુક્તિયુક્તમિતિ । 'તથ જો આરેણં થાનસા સંજા જોઈ સમજોવાસનસ અઢાપ દંઢે અખિલિલ્લે અણઢાપ ણિલિલ્લે' તત્ર યે આરાહુ સ્વાવરાઃ પ્રાણાઃ જીવાઃ સમીપદેશવર્તિનઃ સન્તિ યેષુ શ્રમજોપાસકસ્ય અર્થાત્-મયોજનમુદ્દિષ્ય દૃષ્ટઃ-અનિશ્ચિતઃ-પ્રાણિપ્રાણબ્યપરોપણં ન સ્યત્કઃ । અનર્થાય-મયોજનમન્તરેણ દૃષ્ટો નિશ્ચિતઃ-હિસાસો-પ્રાણબ્યપરોપણાત્ નિવૃત્તો જાતઃ । તે સમ્મો આડું વિપજઈતિ' તે તદાપુ વિપજઈતિ 'વિપજઈતા' વિમરાય 'તથ આરેણં ચેવ જો તસા પાળા જોઈ સમજોવાસનસ આયાણસો આમરણંતાપ' તદ્વાસાચ્ચેવ યે વસાઃ પ્રાણાઃ યેષુ શ્રમજોપાસકસ્વાડ્ડદાનસઃ આમરણાન્તાય દૃષ્ટો નિશ્ચિતઃ । 'તેસુ મચ્ચાયંતિ' તેષુ પ્રસ્થાયન્તિ-મર્યાગચ્છન્તિ 'જોઈ સમજોવાસન મહીં કરતા હૈ' । અતપ્વ શ્રમજોપાસક કા પ્રત્યાશ્વાન નિર્વિષય હૈ, પેસા કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ ।

વહાં સમીપ દેશ મેં જો સ્થાવર પ્રાણી હૈં, જિનકે વિષય મેં આવક ને અર્થદૃષ્ટ કા ત્યાગ નહીં કિયા હૈં ઓર અનર્થ દૃષ્ટ કા ત્યાગ કર દિયા હૈ, વે જય અપની આયુ સમાપ્ત કરકે, સમીપ દેશ-વર્તીં ત્રસ પ્રાણી કે રૂપ મેં, જિનકો દંડ દેના આવક ને વ્રત ગ્રહણ કે સમય સે લેકર જીવન પર્યન્ત ત્યાગ દિયા હૈ, ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો ડનકે વિષય મેં શ્રમજોપાસક કા પ્રત્યાશ્વાન સુપ્રત્યાશ્વાન હોતા હૈ । વે પ્રાણી 'મી કહે જાતે હૈં' ઓર ત્રસ 'મી કહે જાતે હૈં' । અતપ્વ યહ કહના ન્યાયયુક્ત નહીં હૈ કિ આવક કા પ્રત્યાશ્વાન ત્રસજીવોં કે અભાષ કે કારણ નિર્વિષય હૈ ।

સકળ થાય છે. તેઓ પ્રાણીપણ કહેવાય છે. અને ત્રસપણ કહેવાય છે. શ્રમજોપાસક તેઓની હિંસા કરતા નથી. તેથી જ શ્રમજોપાસકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે, તેમ કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

ત્યાં સમીપના દેશમાં જે સ્થાવર પ્રાણી છે. જેના સંબંધમાં આવકે પોતાના જીવનમાં અર્થદંડનો ત્યાગ કરેલ નથી. અને અનર્થદંડનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓ જ્યારે પોતાનું આયુષ્ય સમાપ્ત કરીને સમીપનાદેશમાં રહેલ ત્રસ પ્રાણી પણથી કે જેને દંડ દેવાનું આવકે વ્રતગ્રહણ ના સમયથી લઈને જીવન પર્યન્ત ત્યાગ કરેલ છે. તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો તેમનાં સંબંધમાં શ્રમજોપાસકનું પ્રત્યાખ્યાન સુ પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે. અને ત્રસપણ કહેવાય છે. તેથી આવકનું પ્રત્યાખ્યાન ત્રસજીવોના અભાવના કારણે નિર્વિષય છે, તેમ કહેવું તે ન્યાય યુક્ત નથી.

સમગ્રસર્વોપચીની ટીકા દ્વિ. સુ. અ. ૭ મોતમસ્ય દેશવિરતિ ઘર્માદિસમર્થનમ્ ૭૧૨

ગત્સ સુપચ્ચત્વાયં મવઃ' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપત્યાહ્યાનં મવતિ । 'તે પાળા વિ જાવ' તે પાળા અપ્યુચ્યન્તે ત્તસા અપિ યાવત્ । 'અયં પિ ભેદે સે જો જેયાઉપ મવઃ' અયમપિ ભેદઃ સ નો નૈયાયિકો મવતિ ઇતિ । 'તસ્ય' તથ 'જે તે આરેણં' યે તે આરાત્-સમીપે સ્થિતાઃ, 'જે યાવરા પાળા' યે સ્થાવરાઃ પાળાઃ 'જેદિ સમ-જોવાસગસ્સ અદ્દાપ દંઢે અણિવિસ્સે' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય અર્થાય-પયોજનં સમુ-દ્દિય દંઢો ન નિસિપ્તઃ । 'અણદ્દાપ ણિવિસ્સે' અનર્થાય-પયોજનં વિનૈશ્વ તુ દંઢઃ પરિત્યક્તઃ । 'તે તઓ આઉં વિપ્પજહંતિ' તે-સ્થાવરા જીવાઃ તદાપુ વિપ્રજહતિ-પરિત્યજન્તિ । 'વિપ્પજહિતા તે' વિપ્રહાય તે 'તસ્ય આરેણં જે યાવરા પાળા જેદિ સમજોવાસગસ્સ' તત્ત્રાડડાદ્ યે સ્થાવરાઃ પાળાઃ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય 'અદ્દાપ' અર્થાય-પયોજનમુદ્દિય 'દંઢે અણિવિસ્સે' દંઢોનિસિપ્તઃ 'અણદ્દાપ ણિવિસ્સે' અનર્થાય દંઢો નિસિપ્તઃ 'તેષુ પચ્ચાયંતિ' તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ 'તેદિ સમજોવાસગસ્સ અદ્દાપ દંઢે અણિવિસ્સે' તેષુ શ્રમણોપાસકસ્યાડર્થાય દંઢોનિસિપ્તઃ--ન પરિ-ત્યક્તઃ, અનર્થાય ચ પરિત્યક્તઃ । 'તે પાળા વિ જાવ' તે પાળા અપ્યુચ્યન્તે, તે ત્તસા અપિ । 'અયં પિ ભેદે સે જો જેયાઉપ મવઃ' અયમપિ ભેદઃ સ નો નૈયાયિકો

વહાં સમીપ દેશ મેં જો સ્થાવર પ્રાણી હૈં, જિનકી શ્રમણોપાસક ને પ્રયોજનવશ હિંસા કા ત્યાગ નહીં કિયા હૈ, કિન્તુ નિષ્પ્રયોજન હિંસા કા ત્યાગ કર દિયા હૈ, કે જીવ જષ અપની આયુ કો ત્યાગ કર વહાં જો સમીપવર્તી સ્થાવર પ્રાણીયોં મેં, જિનકી પ્રયોજનવશ હિંસા કરના શ્રાવક ને નહીં ત્યાગા હૈ કિન્તુ નિષ્પ્રયોજન હિંસા કા ત્યાગ કર દિયા હૈ, ઉનમેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઉનકો શ્રાવક પ્રયોજનવશ દળ્હ લેતા હૈ, વિના પ્રયોજન દળ્હ નહીં લેતા હૈ, અતઃ શ્રાવક કા પ્રત્યાહ્યાન નિર્વિ-વષ હૈ, એસા કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ ।

વહાં જો સમીપ પ્રદેશ મેં સ્થાવર પ્રાણી હૈં, જિન્હેં શ્રાવક ને અર્થ-

ત્યાં સમીપના દેશમાં જે સ્થાવરપ્રાણી છે, કે જેની હિંસાનો શ્રમણોપાસકે પ્રયોજનવશ ત્યાગ કરેલ નથી પરંતુ નિષ્પ્રયોજન હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે તે જીવો જ્યારે પોતાના આયુષ્યનો ત્યાગ કરીને ત્યાં જે નજીકમાં રહેલા સ્થાવર પ્રાણીયો છે, કે જેની પ્રયોજન વશ હિંસા કરવાનો શ્રાવકે ત્યાગ કરેલ નથી, પરંતુ પ્રયોજન વિનાની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેને શ્રાવકે પ્રયોજન વશ હંડ આપે છે. પ્રયોજન વિના હંડહેતા નથી તેથી શ્રાવકનું પ્રત્યાહ્યાન નિર્વિવષ છે, તેમ કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

ત્યાં જે નજીકના પ્રદેશમાં સ્થાવર પ્રાણી છે કે જેને શ્રાવકે અર્થ હંડ

भवति श्रावकस्य प्रतिष्ठा न निर्विषयेति भावः । 'तत्थ' तत्र 'जे ते आरेणं थावरा पाणा' ये ते आरात्-समीपे स्याराः प्राणाः 'जेहिं समणोवासगस्स' येषु श्रमणीपासकस्य 'अद्दाए दंडे अणिविखत्ते अगद्दाए जिविखत्ते' अर्थात् दण्डोऽनिसिप्तः स त्यक्तः अनर्थात् निसिप्तः-त्यक्तः 'ते तओ आउ' विप्पज्जंति' ते ततः आयु विमज्जति 'विप्पज्जहिता' विमहाय 'तत्थ' तत्र 'परेणं' परेण 'जे तसथावरा पाणा' ये त्रसस्थावराः प्राणाः 'जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए' येषु श्रमणीपासकस्यादानश्च आमरणतान्ता य दण्डो निसिप्तः, 'तेसु पच्चायंति' तेषु प्रत्याख्यन्ति । 'तेहिं समणोवासगस्स सुपच्चक्खायं भवइ' तेषु श्रमणीपासकस्य सुप्रत्याख्यानं भवति । 'ते पाणा वि जाव' ते प्राणा अपि यावत् 'अयं पि भेदे से जो जेयाउए भवइ' अयमपि भेदः स नो नैयायिको भवति । तथा च श्रावकस्य सुप्रत्याख्यानं न निर्विषयकमिति ।

'तत्थ जे ते परेणं तसथावरा पाणा' तत्र ये ते परेण त्रसस्थावराः प्राणाः जीवाः, 'जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए' येषु श्रमणीपासकस्य आदानश्च आमरणतान्ताय दण्डो निसिप्तः, श्रावकद्वारा गृहीतदेशातिरिक्तदेशे दंड देना नहीं त्यागा है, किन्तु अनर्थदंड देना त्यागा है, वे जब अपनी आयु को त्याग कर दूर देश में जो त्रस स्थावर प्राणी हैं, श्रावक ने व्रत ग्रहण के समय में जीवनपर्यन्त जिनकी हिंसा का त्याग कर दिया है, उनमें उत्पन्न होते हैं तो श्रावक का प्रत्याख्यान सुप्रत्याख्यान होता है । वे प्राणी भी कहलाते हैं, त्रस भी कहलाते हैं अतएव श्रावक के प्रत्याख्यान को निर्विषय कहना न्याययुक्त नहीं है ।

वहाँ दूर देश में अर्थात् श्रावक के द्वाग नियत किये हुए देश परिमाण से बाहर जो त्रस और स्थावर प्राणी हैं, व्रत ग्रहण से लेकर जीवनपर्यन्त श्रावक ने जिनकी हिंसा त्याग दी है, वे प्राणी जब

દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી. પરંતુ અનર્થ દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓ ન્યારે પોતાના આયુષ્યનો ત્યાગકરીને દૂરદેશમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી છે, અને શ્રાવકે વ્રત ગ્રહણના સમયથી જીવન પર્યંત જેની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે, તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે શ્રાવકનું સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે. તેઓ પ્રાણીપણુ કહેવાય છે. ત્રસપણુ કહેવાય છે. તેથી જ શ્રાવકના પ્રત્યાખ્યાન ને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

ત્યાં દૂર દેશમાં અર્થાત્ શ્રાવકદ્વારા નિયત કરવામાં આવેલ દેશપરિમાણથી બહાર જે ત્રસ અને સ્થાવરપ્રાણી છે વ્રતગ્રહણથી લઈને જીવન પર્યંત શ્રાવકે જેઓની હિંસાનો ત્યાગ કરેલ છે. તે પ્રાણીઓ ન્યારે પોતાના આયુષ્યનો

સમયાર્થબોધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૭ ગૌતમસ્ય દેશચિરતિ ધર્માદિસમર્થનમ્ ૭૭૧

સમુત્પન્ના જાવાઃ—યદ્વિષયે શ્રાવકેણ દળદાનં ન ગૃહીતમ્ । ‘તે તઓ આડ’ વિષ્ણ-
જહંતિ’ તે જીવા સ્તત આયુ વિમજ્જહતિ ‘વિષ્ણજહિતા’ વિમદાય—પરિત્યજ્ય ‘તત્થ
આરેણં જે તસા પાણા’ તત્ર આરાત્—યે ત્રસાઃ પ્રાણાઃ ‘જેહિં સમણોવાસગસ્સ
આયાણસો આમરણંતાણ’ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય આદાનશઃ વ્રતગ્રહણકાલાદારમ્પ
મરણપર્યન્તં દળ્લઃ પરિત્યક્તઃ । ‘તેહિં પચ્ચાયંતિ’ તેષુ પ્રત્યાયાતિ ‘તેહિં સમણો-
વાસગસ્સ’ તેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય ‘સુપચક્કયાયં મવ્હ’ સુપ્રત્યાખ્યાનં મવતિ, ‘તે
પાણા ત્રિ જાવ’ તે પ્રાણા અપિ ત્રમા અપ્યુચ્ચન્તે ‘અયં પિ ખેદે સે જો જોયાડણ
મવ્હ’ અયમપિ ખેદઃ સ નો નૈપાયિકો મવતિ । તદ્વિષયે કૃતં પ્રત્યાખ્યાનં શ્રાવ-
કસ્ય નાડસજ્જતં મવતિ, કિન્તુ—ન્યાયસદ્ધતમેવેતિ ભાવઃ । ‘તત્થ જે તે પરેણં તસ
ચાવરા પાણા’ તત્ર યે તે પરેણ તસચાવરાઃ પ્રાણાઃ શ્રાવકત્રતગૃહીતદેશપરિણામતો-
ડન્યદેશે વિદ્યમાનાઃ ‘જેહિં સમણોવાસગસ્સ આમરણંતાણ’ યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય
આદાનશઃ આમરણાન્તાય દળ્લો નિક્ષિપ્તઃ—ત્યક્તઃ ‘તે તઓ આડ’ વિષ્ણજહંતિ’ તે
જીવા સ્તત આયુવિમજ્જહતિ—ત્યજન્તિ, ‘વિષ્ણજહિતા તત્થ આરેણં જે ચાવરા

અપની આયુ કા ત્યાગ કરકે શ્રાવક દ્વારા ગ્રહણ કિયે હુણ દેશ પરિ-
ણામ કે અન્દર સ્થિત ત્રસ પ્રાણી કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, જિનકો
શ્રાવક દંડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, તય ઉન જીવોં કે વિષય મેં શ્રાવક
કા પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ । વે પ્રાણી ખી કહલાતે હૈં ઓર
ત્રસ ખી કહલાતે હૈં અતણય શ્રાવક કે પ્રત્યાખ્યાન કો નિર્વિષય
કહના ન્યાય યુક્ત નહીં હૈ ।

વહાં જો ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી શ્રમણોપાસક કે દ્વારા ગ્રહણ
કિયે હુણ દેશ પરિમાણ સે ભિન્ન દેશ મેં વિદ્યમાન હૈં, જિનકો શ્રમ-
ણોપાસક ને વ્રતારંભ સે લેકર સૃષ્ટ્યુપર્યન્ત દંડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, વે
ઉસ આયુ કા પરિત્યાગ કર દેતે હૈં ઓર સમીપવર્તી સ્થાવર પ્રાણી કે

ત્યાગ કરીને શ્રાવક દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ દેશ પરિમાણની અંદર
રહેલ ત્રસ પ્રાણીપણ્થી ઉત્પન્ન થાય છે, જેને શ્રાવકે દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ
છે, ત્યારે તે છોડવાના સંબંધમાં શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોય છે
તેઓ પ્રાણીપણ્થ કહેવાય છે. અને ત્રસપણ્થ કહેવાય છે. તેથી જ શ્રાવકના
પ્રત્યાખ્યાનને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાય યુક્ત નથી.

ત્યાં જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી શ્રમણોપાસક દ્વારા ગ્રહણકરેલ દેશ
પરિણામથી જૂદા દેશમાં રહેલા છે, જેમને શ્રમણોપાસકે વ્રતારંભથીલઘને
મૃત્યુ પર્યન્ત દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે, તેઓ જો આયુષ્યનો ત્યાગ કરી દે
છે, અને સમીપમાં રહેલા સ્થાવર પ્રાણીપણ્થમાં કે જેને શ્રાવકે અર્થદંડ

પાળા' વિમહાય તત્ર આરાદ્ યે સ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ 'જેહિં સમળોવાસગસ્સ' યેષુ શ્રમળોપાસકસ્ય 'અદ્વાદ્ દંડે અણિવિલ્લે' અર્થાય દણ્ડોડનિશ્ચિત્તઃ 'અળદ્વાદ્ ગિ-વિલ્લે' અનર્થાય દણ્ડો નિશ્ચિત્તઃ 'તેસુ પચ્ચાયંતિ' યેષુ પ્રત્યાયાન્તિ-આગચ્છન્તિ તે જીવાસસા મૃતપૂર્વાઃ 'જેહિં સમળોવાસગસ્સ અદ્વાદ્ દંડે અણિવિલ્લે અળદ્વાદ્ ગિવિલ્લે' યેષુ શ્રમળોપાસકસ્યાડર્થાય દણ્ડોડનિશ્ચિત્તોડનર્થાય દણ્ડો નિશ્ચિત્તઃ, 'જાવ તે પાળા વિ જાવ' યાવ તે પ્રાળા અપિ ઉચ્ચન્તે ત્રસા અપિ યાવત્ 'અયં પિ મેદે સે જો જેઘાડવ મવઢ' અયમપિ મેદઃ સ નો નૈયાયિકો મવતિ, અતઃ શ્રાવકસ્ય પ્રત્યારુપાનં નાડસક્કતમિતિ । 'તત્થ જે તે પરેણં તસ યાવરા પાળા' તત્ર યે તે પરેણ ત્રપસ્થાવરાઃ પ્રાણાઃ 'જેહિં સમળોવાસગસ્સ આયાગસો આમરણંતાપ' યેષુ શ્રમળોપાસકસ્યાદાનશ આમરણાન્તાય દીક્ષાપ્રહણમવધીકૃત્ય સ્યાદ્ યાવન્મરણં દેશાવકાશિષુ જીવકાયેષુ દણ્ડઃ પરિહૃતઃ । 'તે તમો આડ' વિપ્પજઙ્ઘતિ' તે તત આયુર્વિમ્મજહતિ ત્યજન્તિ, 'વિપ્પજહિતા સે' વિમહાય તે 'તત્થ પરેણં ચેવ તસા યાવરા પાળા' તત્ર પરેણ ચૈવ યે ત્રપાઃ સ્થાવરાશ્ચ પ્રાણિનઃ 'જેહિં સમળોવાસગસ્સ'

રૂપ મેં, જિનકો શ્રાવક ને દંડ દેના નહીં છોડા હૈ કિન્તુ અનર્થદંડ દેના છોડ દિયા હૈ, ડનમેં વે જન્મ લેતે હૈ, શ્રાવક ડનકો નિરર્થક દંડ નહીં દેતા હૈ । વે પ્રાણી ખી કહલાતે હૈ' ઓર ત્રસ ખી કહલાતે હૈ' અતપચ શ્રાવક કે વ્રત કો નિર્વિષય કહના ઠીક નહીં હૈ ।

જો ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી શ્રાવક કે દ્વારા ગ્રહણ કિયે હુદ્દેશ પરિમાણ સે મિન્ન દેશવર્તી હૈ' જિનકો શ્રાવક ને વ્રતગ્રહણ સે લેકર મરણપર્યન્ત દણ્ડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, વે ડસ આયુ કો ત્યાગ કર શ્રાવક કે દ્વારા ગ્રહણ કિયે હુદ્દેશ પરિમાણ સે બાહર અન્ય દેશ મેં જો ત્રસ ઓર સ્થાવર પ્રાણી હૈ, જિનકો શ્રાવક ને વ્રતગ્રહણ સે લેકર મરણપર્યન્ત દંડ દેના ત્યાગ દિયા હૈ, ડનમેં લપન્ન હોતે હૈ' ડનમેં

દેવાનો ત્યાગ કરેલ નથી. પરંતુ અનર્થ દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે, તેઓમાં તે જન્મ ધારણ કરે છે, શ્રાવક તેને નિરર્થક દંડ દેતા નથી, તેઓ પ્રાણી પણ કહેવાય છે અને ત્રસ પણ કહેવાય છે, તેથી જ શ્રાવકના વ્રતને નિર્વિષય કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

જે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણી શ્રાવકદ્વારા ગ્રહણ કરેલ દેશપરિણામથી જૂદા દેશમાં રહેલા છે, જેને શ્રાવકે વ્રત ગ્રહણથી લઈને મરણપર્યન્ત દંડ દેવાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓ એ આયુષ્યનો ત્યાગ કરીને શ્રાવક દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવેલ દેશ પરિણામથી બહારના બીજાદેશમાં જે ત્રસ અને સ્થાવર

સંન્યાસવોચિની ટીકા દ્વિ. શ્લુ. અ. ૭ ગૌતમસ્ય દેશવિરતિ ધર્માદિસમર્થનમ્ ૭૭૬

યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય 'આયાણસો આમરર્ણતા' આદાનસા આમરણાન્તાય દંડી નિશ્ચિન્તઃ, 'તેષુ પચ્ચાયંતિ' તેષુ પ્રત્યાયાન્તિ, 'જેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચે-
ક્વાયં મવહિં' યેષુ શ્રમણોપાસકસ્ય સુપચ્ચાખ્યાનં મવતિ, 'તે પાણા વિ જાન' તે
પાણા અપ્યુચ્ચન્તે ત્રસાન્, 'અયં પિ ખેદે સે ણો યેયાઉ' મવહિં' અપમપિ ખેદઃ સ
નો નૈપાયિકો મવતિ । 'મગવં ચ ણં ઉદાહુ' મગવાન્ ગૌતમસ્વામી ચ સ્વલ્લુ પુન-
રપ્યાહ- 'ણ એયં મૂયં' નૈતદ્મૂયમ્, યદ્વત્તા કથ્યતે । 'ણ એયં મવ્વં' નૈવં માત્ત્યમ્
'ણ એયં મવિસંતિ' નૈવં મવિવ્પન્તિ મવતિ ચ 'જણં તસા પાણા વોચ્છિજ્જિ-
હિતિ' યત્ તસાઃ પાણાઃ વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ ત્રસાઃ પાણા ક્યુચ્છિજ્જા મવિવ્પન્તિ,
'થાવરા પાણા મવિસંતિ' સ્થાવરાઃ પાણાઃ મવિવ્પન્તિ 'થાવરા પાણા વિ વોચ્છિ-
જ્જિહિતિ તસા પાણા મવિસંતિ' સ્થાવરા અપિ માણાઃ વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ ત્રસા મવિ-
વ્પન્તિ, 'અચોચ્છિન્નેહિં તસથાવરેહિં પાણેહિં' અવ્યુચ્છિન્નેષુ ત્રસસ્થાવરેષુ પાણેષુ
'જણં તુમ્હે વા અન્નો વા' યત્ સ્વલ્લુ પૂયં વા અન્નો વા 'એવં વદહ' એવં વદ્ય 'ખરિધ
ણં સે કેહ પરિયા' નાસ્તિ સ્વલ્લુ સ કોઽપિ પર્ણાયઃ યત્ર શ્રાવકપ્રત્યાખ્યાનં સફલં

શ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન હોતા હૈ । અતઃશ્રાવક કા પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય હૈ, એસા કહના ન્યાય સંગત નહીં હૈ ।

મગવાન્ ગૌતમ ને કહા-એસા કબી હુઆ નહીં હૈ એસા કબી હોગા નહીં ઓર વર્તમાન મેં હોતા ખી નહીં હૈ કિ હસ સંસાર મેં ત્રસ જીવોં કા વિચ્છેદ હો જાય અર્થાત્ કોઈ ત્રસ પ્રાણી હી નહીં રહે ઓર સંસાર કે સમસ્ત પ્રાણી સ્થાવર હી હો જાવં । અથવા સ્થાવર જીવોં કા વિચ્છેદ હો જાય ઓર સબ કે સબ ત્રસ પ્રાણી હી રહ જાવં । જબ ત્રસ ઓર સ્થાવર દોનોં કા હી સર્વથા વિચ્છેદ નહીં હોતા તો યહ કથન યુક્તિસંગત નહીં હૈ કિ એસા કોઈ પર્ણાય હી નહીં હૈ જહાં શ્રાવક કા

પ્રાણી છે, બેનો શ્રાવકે ત્રસ પ્રકણથી લઈ ને મરણપર્યન્ત દંડેવાનો ત્યાગ કરેલ છે. તેઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન સુપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. તેથી જ શ્રાવકનું પ્રત્યાખ્યાન નિર્વિષય છે, તેમ કહેવું તે ન્યાયયુક્ત નથી.

મગવાન્ ગૌતમ સ્વામી એ કહ્યું-આમ ક્યારે ચ થયું નથી આમ ક્યારેય થશે નહીં અને વર્તમાનમાં થયું પણ નથી કે-આ સંસારમાં ત્રસ જીવો નો વિચ્છેદ થઈ બચ અર્થાત્ કોઈ ત્રસ પ્રાણી જ ન રહે, અને સંસાર ના બધા જ પ્રાણી સ્થાવર જ હોય, અથવા સ્થાવર જીવોનો વિચ્છેદ થાય, અને બધા ત્રસ પ્રાણિયો જ રહી બચ. ક્યારે ત્રસ અને સ્થાવર બન્ને નો જ સર્વથા વિચ્છેદ થતો નથી, તો આપનું આ કથન યુક્તિયુક્ત નથી. કે-

૭૭૭

સુવર્ણકોટીકાવ્ય

મહેદિતિ । 'સે જો જોયાઉં મહા' સ નો નૈયાયિકો મહતિ, સત્યુ ત્રપસ્થાવરજીવેષુ
કથે ન ત્રાવરુસ્ય પ્રત્યાઘ્યાન સફલત્ અપિ તુ સફલમેવ ॥૪૦ ૧૩॥૮૦॥

અયોષસંહારમાહ—

મૂલ્મ—ભગવં ચ ણં ઉદાહુ આઠસંતો ! ઉદગા ! જે જાલુ
સમણં વા માહણં વા પરિભાસેઙ મિત્તિ મન્નઙ, આગમિત્તા ણાણં
આગમિત્તા દંસણં આગમિત્તા ચરિત્તં પાવાણં કમ્માણં અકરણ-
યાણ સે જાલુ પરલોગપલિમંથત્તાણ ચિટ્ઠઙ, જે જાલુ સમણં વા
માહણં વા જો પરિભાસઙ મિત્તિ મન્નઙ આગમિત્તા ણાણં
આગમિત્તા દંસણં આગમિત્તા ચરિત્તં પાવાણં કમ્માણં અક-
રણયાણ સે જાલુ પરલોગવિસુદ્ધીણ ચિટ્ઠઙ, તણ ણં સે ઉદણ
પેઠાલપુત્તે ભગવં ગોયમં અણાઢાયમાણે જામેવ દિસિં પાઠવ્મૂણ
તામેવ દિસિં પહારેત્થ ગમણાણ । ભગવં ચ ણં ઉદાહુ આઠ-
સંતો ઉદગા ! જે જાલુ તહાભૂયસ્સ સમણસ્સ વા માહણસ્સ વા
અંતિણ ણગમવિ આરિયં ધમ્મિયં સુવચણં સોઢ્ઢા નિસમ્મ અપ્પજો
ચેવ સુદુમાણ પઢિલેહાણ અણુત્તરં જોગસેમપયં લંભિણ સમાણો
સો વિ તાવ તં આઢાઙ પરિજાણેઙ વંદઙ નમંસઙ સકારેઙ સંમા-
ણેઙ જાવ કલ્લાણં મંગલં દેવયં ચેદયં પજ્જુવાસઙ । તણ ણં સે
ઉદણ પેઠાલપુત્તે ભગવં ગોયમં ણવં વયાસી—ણણિં ણં અંતે !
પયાણં પુર્વિં અન્નાણયાણ અસવણયાણ અબોહિણ અણભિગમેણં

પ્રત્યાઘ્યાન સફલ હો ! જાવ ત્રસ ઓર સ્થાવર ઢોનો જીવરાશિયાં
સદૈવ રહતી હૈં તો આવક કા પ્રત્યાઘ્યાન નિષ્ફલ નહીં હો સકતા
અર્થાત્ સફલ હોતા હૈ ॥૧૩॥

જોવાકોઈ પચાંવ જ નથી. કે જ્યાં આવકનું પ્રત્યાઘ્યાન સફળ થાય, જ્યાં
ત્રસ અને સ્થાવર જાનને હાવરાશીયો હાંમેશાં રહે છે. તો આવકનું પ્રત્યા-
ઘ્યાન નિષ્ફળ થઈ શકતું નથી. અર્થાત્ સફળ થાય છે. તેમ સમજવું ॥૧૩॥

समयायै बोधिनी टीका द्वि. सु. अ. ७ ग्रन्थोपसंहारः

७७५

अदिट्ठाणं असुयाणं अमुयाणं अविन्नायाणं अव्वोगडाणं अणि-
गूढाणं अविच्छिन्नाणं अणिसिद्धाणं अणिवूढाणं अणुवहारियाणं
एयमट्ठं णो सदहियं णो पत्तियं णो रोइयं, एएसिं णं भंते ।
एयाणं एण्हि जाणयाए सवणयाए वोहिए जाव उवहारणयाए
एयमट्ठं सदहामि पत्तियामि रोएमि एवमेव से जहेयं तुब्भे
वदह । तए णं भगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी
सदहाहि णं अज्जो ! पत्तियाहि णं अज्जो ! रोएहि णं अज्जो !
एवमेयं जहा णं अम्हे वयामो, तए णं से उदए पेढालपुत्ते
भगवं गोयमं एवं वयासी-इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतिए
चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं सपडिक्कमणं धम्मं उव-
संपज्जित्ता णं विहरित्तए । तए णं से भगवं गोयमे उदयं पेढा-
लपुत्तं गहाय जेणेव समणे भगवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ,
उवागच्छित्ता तए णं से उदए पेढालपुत्ते समणं भगवं महा-
वीरं तिकखुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, तिकखुत्तो आयाहिणं
पयाहिणं करित्ता वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-
इच्छामि णं भंते ! तुब्भं अंतिये चाउज्जामाओ धम्माओ पंच-
महव्वइयं सपडिक्कमणं धम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, तए णं
समणे भगवं महावीरं उदयं एवं वयासी-अहा सुहं देवाणुप्पिया !
मा पडिवंथं करोहि, तए णं से उदए पेढालपुत्ते समणस्स भग-
वओ महावीरस्स अंतिए चाउज्जामाओ धम्माओ पंचमहव्वइयं
सपडिक्कमणं धम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरइ त्तिवेमि ॥सू. १४।८१॥

॥ इति नालंदइज्जं सत्तमं अज्झयणं समत्तं ॥

॥ सूयगडांग वीयसुयक्खंधो समत्तो ॥

स्त्राया—भगवांश्च खलु उदाह आभ्युष्मन् उदक । यः खलु भ्रमणं वा माहनं वा परिभाषते मैत्रीं मन्यते, आगम्य ज्ञानम् आगम्य दर्शनम् आगम्य चारित्रं पापानां कर्मणामकरणाय स खलु परलोकमन्थनाय तिष्ठति । यः खलु भ्रमणं वा माहनं वा न परिभाषते मैत्रीं मन्यते आगम्य ज्ञानम् आगम्य दर्शनम् आगम्य चारित्रं पापानां कर्मणामकरणाय स खलु परलोकविशुद्ध्या तिष्ठति, ततः खलु स उदकः पेडालपुत्रो भगवन्तं गौतममनादि-
भगवाः यस्या एव दिशः प्रदुर्भूतः तामेव दिशं प्रधारितवान् गमनाय । भगवांश्च खलु उदाह—आभ्युष्मन् उदक । यः खलु तथाभूतस्य भ्रमणस्य वा माहन-
स्य वा अन्तिके एकमपि आर्यं धार्मिकं सुवचनं ध्रुत्वा निश्चम्य आत्मनश्चैव सुहृदमथा मत्स्यपेक्ष्य अनुत्तरं योगक्षेमपदं छिन्मिषतः सन् सोऽपि तावत् तमाश्रियते परिजानाति, वन्दते नमस्यति सत्कारयति संमानयति यावत् कल्याणं मङ्गलं देवतं चैत्थं पर्युपास्ते । ततः खलु स उदकः पेडालपुत्रः भगवन्तं गौतममेवमवादीत् । एतेषां खलु भदन्त ! पदानां पूर्वमज्ञानाद् अश्रवणतयाऽबोध्याऽनभिगमेन अदृष्टाना-
मश्रुतानामस्मृतानामविज्ञातानामव्युत्कृतानामनिर्गुहानामविच्छिन्नानामनिसृष्टाना-
मनिर्व्यूढानामनुपधारितानामेवोऽयों न श्रद्धितः न प्रतीतः न रोचितः एतेषां खलु भदन्त ? पदानामिदानीं ज्ञाततया श्रवणतया बोध्या यावदुपधारणतया एतमर्थं श्रद्धयामि प्रत्येमि रोचयामि एवमेव तद्यथा यूयं वदथ । ततः खलु भगवान् गौतम उदकं पेडालपुत्रमेवमवादीत्—श्रद्धयस्त्वं खलु आर्य ! प्रतीहि खलु आर्य ! रोचय खलु आर्य ! एवमेतद् यथा खलु वयं वदामः । ततः खलु स उदकः पेडालपुत्रः भगवन्तं गौतममेवमवादीत्, इच्छामि खलु भदन्त ! युष्माकमन्तिके चातुर्यामाद्धर्मात् पञ्चमहाव्रतिकं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसम्पद्य खलु विहर्तुम् । ततः खलु भगवान् गौतम उदकं पेडालपुत्रं गृहीत्वा यत्रैव भ्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति । उपागत्य ततः खलु स उदकः पेडालपुत्रः भ्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिःकृत्वः आदक्षिणां प्रदक्षिणां कृत्वा वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नम-
स्यित्वा एवमवादीत्, इच्छामि खलु भदन्त ! त्वान्तिके चतुर्यामाद्धर्मात् पञ्च-
महाव्रतिकं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसंपद्य खलु विहर्तुम् ततः खलु भ्रमणो भगवान् महावीर उदकमेवमवादीत् यथासुखं देवानुप्रिय । मा प्रतिकन्धं कुरु, ततः खलु स उदकः पेडालपुत्रः भ्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके चतुर्यामाद्धर्मात् पञ्च-
महाव्रतिकं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसंपद्य खलु विहरतीति ब्रवीमि ॥मृ० १४-८१॥

॥ इति नाळन्दारुयं सप्तमम् अध्ययनं समाप्तम् ॥

सूत्रकृताङ्गसूत्रस्य द्वितीय श्रुतस्कन्धः समाप्तः ॥२-७॥

સમયાર્થબોધની ટીકા ત્રિ. શુ. અ. ૭ પ્રત્યોપસંહાર:

૭૭૭

ટીકા—‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ ભગવાંશ્ચ સ્વલુ ઉદાહ—‘આડસંગો ઉદગા !’ આયુ-
ષ્મન્ ઉદક ! ‘જે સ્વલુ સમણં વા માહણં વા પરિમાસેઈ’ યઃ કુબુદ્ધિઃ પુરુષઃ શ્રમણં
વા માહનં વા શ્રુતચારિત્રાદિનિયમધરં સાધું પરિમાણતે—નિન્દતિ, સ મન્દમતિઃ
‘મિત્તિ મહ્ઠઈ’ સાધુમિઃ સહ મૈત્રીં મન્યતે ‘આગમિત્તા ણાણં’ આગમ્ય માપ્ય જ્ઞાનમ્—
જ્ઞાનવાનપોશ્યથઃ, ‘આગમિત્તા દંસણં’ આગમ્ય—માપ્યાપિ દર્શનમ્ ‘આગમિત્તા
ચરિત્તં’ આગમ્ય ચારિત્રમ્ ‘પાવાણં કમ્માણં અકરણયાણં’ પાપાનાં કર્મણામકરણાય—
પાપકર્મણાં વિનાશાય મણ્ણીયં, કિન્તુ—‘સે સ્વલુ પરલોગપલિમંથતાણં તિદ્ધઈ’ સ
સ્વલુ પરલોકપરિમંથનાય તિષ્ઠતિ, સ પરલોક સમ્વન્ધિનીં સુગતિં વિનાશયતીતિ
યાવત્ । ‘જે સ્વલુ સમણં વા માહણં વા ણો પરિમાસેઈ’ યઃ સ્વલુ પુરુષવિશેષઃ
શ્રમણં વા માહનં વા ન પરિમાણતે—ન નિન્દતિ । અપિ તુ—‘મિત્તિ મહ્ઠઈ’ મૈત્રીં
મન્યતે—સાધુના સહ મૈત્રીમાવનાં કરોતિ । સ સ્વલુ પુરુષઃ, તથા—‘ણાણં આગ-
મિત્તા’ જ્ઞાનમાગમ્ય—લઘ્વા ‘દંસણં આગમિત્તા’ દર્શનમાગમ્ય ‘ચરિત્તમાગમિત્તા’
ચારિત્રમાગમ્ય—માપ્ય ‘પાવાણં કમ્માણં’ પાપાનાં કૃત્તિતાનાં કર્મણામ્ ‘અકરણયાણં’
અકરણતાયૈ—વિનાશાય પ્રવૃત્તઃ સન્ ‘પરલોગવિસુદ્ધીય’ પરલોકવિશુદ્ધયા તિષ્ઠતિ ।

‘ભગવંચ ણં ઉદાહુ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામીને કહા—હે આયુષ્મન્ ઉદક !
જો પુરુષ શ્રુત ઔર ચારિત્ર કે ધારક શ્રમણ યા માહન કી નિન્દા
કરતા હૈ, વહ સાધુઓ કે પ્રતિ મૈત્રી રખતા હુઆ ખી, ઇવં જ્ઞાનદર્શન
ઔર ચારિત્ર કો પ્રાપ્ત કરકે ખી તથા પાપ કર્મો કો ન કરને કે લિખ
યત્નશીલ હોને પર ખી અપને પરલોક કા વિનાશ કરતા હૈ—પાર-
લૌકિક સુગતિ કો નષ્ટ કરતા હૈ । કિન્તુ જો પુરુષ શ્રમણ યા માહન
કી નિન્દા નહીં કરતા હૈ, કિન્તુ મૈત્રીમાવના કરતા હૈ, વહ જ્ઞાન
દર્શન ઔર ચારિત્ર કો પ્રાપ્ત કરકે તથા પાપકર્મો કો ન કરને કે

‘ભગવં ચ ણં ઉદાહુ’ इत्यादि

ટીકાર્થ—ભગવાન્ ગૌતમ સ્વામી એ કહ્યું—હે આયુષ્મન્ ઉદક ! જે
પુરુષ શ્રુતચારિત્રને ધારણ કરવાવાળા શ્રમણ અથવા માહનની નિન્દા કરે છે.
તે સાધુઓની સાથે મૈત્રી રાખવા છતાં પણ જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રને પ્રાપ્ત
કરીને પણ તથા પાપકર્મને ન કરવા માટે ચત્નશીલ હોવા છતાં પણ પોતાના
—પરલોક નો વિનાશ કરે છે પરલોક સંબંધી સુગતિ નો નાશકરે છે. પરંતુ
જે પુરુષ શ્રમણ અથવા માહનની નિન્દા કરતા નથી. પરંતુ મૈત્રીભાવ રાખે
છે. તે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ને પ્રાપ્ત કરીને તથા પાપકર્મ ને ન કરવા-

સાધો: સમર્થક: પુરુષ: પરલોકદ્વારમુદ્ગાટયતીત્યર્થ:; 'તપ્તં નં સે ઉદપ્ત પેઢાલ-પુત્રે' તત: સ્વલુ સ ઉદક: પેઢાલપુત્ર: 'મગવં ગોયમં' મગવન્તં મૌતમમ્ 'અણાદા-યમાણે' અનાદ્રિયમાણ:—'જામેવ દિસં પાઠ્ઠમ્' યસ્યા એવ દિશ: સકાશાત્ માદુર્ભૂત: 'તામેવ દિસિં પહારેત્થ ગમણાપ' તામેવ દિશં પ્રધારિતવાન્ ગમનાય-તથૈવ ગન્તુમુચ્ચતો જાત: । 'મગવં ચ નં ઉદાહુ' મગવાન્ પુનરપિ મોવાચોદકમ્ । 'આઉસંતો ઉદગા' આયુષ્મન્ ઉદક ! 'જે સ્વલુ તઢાધૂપસ્સ સમણસ્સ વા માહન-સ્સ વા અંતિપ્પ એગમવિ આરિયં ધમ્મિયં સુવપણં સોચ્છા' ય: સ્વલુ તથામૂતસ્ય શ્રમણસ્ય વા માહનસ્ય વા અન્તિકે-સમીપે-એકમપિ-આર્ય સંસારાત્ તારકં ધાર્મિકં સુવચનમ્-પરિણામહિતં ધ્રુણોતિ શ્રુત્વા ચ નિશમ્ય-હૃદિ વિચાર્ય 'અપ્પણો ચેવ મુહુમાપ્પ પડિલેદ્દાપ્પ' આત્મનશ્ચૈવ સૂક્ષ્મયા બુદ્ધયા પ્રત્યુપેક્ષ્ય સમ્યગ્નુવિચિ-નત્ય 'અનુત્તરં જોગસ્યેમપયં લંભિપ્પ' અનુત્તરં સર્વોત્તેશાધિ યોગક્ષેમપદં કલ્યાણકરં પદં લક્ષ્મિત: પ્રાપ્તવાન્ 'સો વિ તાવ તં આઢાઢ પરિજાણો' સોઽપિ તાવત્ તમ્ આદ્રિયતે-વિશેષત આદરં કરોતિ પરિજાનાતિ, સ તસ્થોપદેષ્ટુગાદરં કરોતિ,

लिए उद्यत होकर परलोक की विशुद्धि करता है, अर्थात् साधु का समर्थक पुरुष परलोक संयंत्री हित का द्वार उघाड़ता है ।

ગૌતમ સ્વામી કા યહ કથન સુનને કેપદ્ધાત્ ઉદક પેઢાલપુત્ર મગ-વાન્શ્રી ગૌતમ સ્વામી કા આદર ન કરતા હુઆ જિસ ઓર સે આયા થા, ઉસી ઓર જાને કો ઉદ્યત હુઆ । ઉમ સમય ગૌતમસ્વામી ને ઉદક સે કહા-આયુષ્મન્ ઉદક ! જો પુરુષ તથામૂત શ્રમણ યા માહન કે સમીપ સંસાર સે તારને વાલા એક મી પરિણામ મેં હિતકર સુવ-ચન સુનકર ઓર ઉસે હૃદય મેં ધારણ કરકે તથા અપની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ સે ચિન્તન કરકે સર્વોત્તમ કલ્યાણકારી માર્ગ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ વહ મી ઉસ શ્રમણ-માહન કા આદર કરના હૈ, વિશેષ રૂપ સે આદર

માટે ઉદ્યત થઈ ને પરલોકની વિશુદ્ધિ કરે છે. અર્થાત્ સાધુના સમર્થક પુરુષ પરલોક સંયંત્રી હિતપુ' દ્વાર ઉઘાડે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામીનું સવાદ નય નિશ્લેષ પુર:સરનું આ કથન સાંભળીને ઉદક પેઢાલપુત્ર મગવાન્ શ્રી ગૌતમસ્વામીને આદર કર્યા વિના જે દિશાએથી આવ્યા હતા તે તરફ જવા લાગ્યા, તે સમયે મગવાન્ શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ ઉદક પેઢાલપુત્રને કહ્યું કે—હે આયુષ્મન્ ઉદક ! જે પુરુષ તેવા પ્રકારના શ્રમણ અથવા માહનની સમીપે સંસારથી તારવાવાળા એક પણ પરિણામે હિતકર સુવચન સાંભળીને અને હૃદયમાં તેને ધારણ કરીને તથા પોતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી સમ્યક્ પ્રકારે વિચારીને સર્વોત્તમ કલ્યાણકારી માર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે. તે પણ

સમયાઈવાધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૭ ગ્રન્થોપસંહારઃ

૭૭૧

‘વંદે નમસઃ’ વન્દતે નમસ્કરોતિ ‘સકારેઃ’ સત્કરોતિ ‘સંપાણેઃ’ સંપન્નયતે ‘કલ્યાણં મંગલં દેવ્યં ચૈદ્યં પવજુઝસઃ’ કલ્યાણં મજ્જલં દૈવતં ચૈત્યં પર્યુપાસ્તે, વન્દતે-વાચા સ્તૌતિ, નમસ્પતિ કાયેન નમ્રો મવતિ, સત્કરોતિ અધ્યુપાનાદિના, સંમાનપતિ-વસ્ત્રમકાદિના, વન્દિત્વા નમસ્પિત્વા સંકૃત્ય સંમાન્ય કલ્યાણં, કલ્યો મોક્ષઃ કર્મજનિતસકલોપાધિરહિતત્વાત્ તમ્ આનવતિ પ્રાપયતિ ઇતિ કલ્યાણં, મજ્જલમ્-મં-મવસમ્બન્ધિ વન્ધનં ગાલયતિ-નાશયતિ ઇતિ મજ્જલમ્, દૈવતં ધર્મદેવમિત્યર્થઃ, ચૈત્યં ચિત્તિઃ-સમ્યગ્જ્ઞાનં તદેવ ચૈત્યમ્। ઉપદેશકં સમ્યક્સેવં કરોતિ ‘ત્વ ણં સે ઉદ્દ પેઢાલપુત્તે’ તત્ સ્તદનન્તરં ગૌતમસ્વામિનઃ પ્રવચના-નન્તરમ્-સ્વલુ સ ઉદ્દકઃ-પેઢાલપુત્રો મુનિઃ ‘શ્રગવં ગોયમં એવં વચાસી’ મગવન્તં ગૌતમમેવં-વક્ષમાણં વચનમવાદોત્। ‘મંતે’ મદન્ત ! એપિં પયાણં’ એતેષાં મવ-દુક્તપદાનાં વચનાનામ્ ‘પુર્વિં અન્નાળયાપ્’ પૂર્વમજ્ઞાનતયા ‘અપવળયાપ્’ અશ્રવણતયા કરતા હૈ। બહ્ ઉસકી વન્દના (સ્તુતિ) કરતા હૈ, નમસ્કાર કરતા હૈ, સત્કાર કરતા હૈ, સમ્માન કરતા હૈ, ઉસકો કલ્યાણ, મંગલ, દેવ સ્વરૂપ ઔર (ચૈદ્યં) જ્ઞાનરૂપ માનકર ઉસકી ઉપાસના કરતા હૈ। કર્મ જાનિત સમસ્ત ઉપાધિયોં સે રહિત હોને કે કારણ મોક્ષ કો કલ્ય કહતે હૈં। ઉસ કલ્ય અર્થાત્ મોક્ષ કો જો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, બહ્ ‘કલ્યાણ’ કહલાતા હૈ। મં અર્થાત્ સંસાર સંબંધી વન્ધન, ઉસે જો ગલા દે-નષ્ટ કરદે બહ્ મંગલ કહા જાતા હૈ। દૈવત કા અર્થ હૈ ધર્મ દેવ। ચિતિ યા ચૈત્ય સમ્યગ્જ્ઞાન કો કહતે હૈં।

શ્રીગૌતમસ્વામી કે હસ પ્રવચન કો સુનકર ઉદક પેઢાલ પુત્ર ને ભગવાન્ શ્રીગૌતમ સે હસ પ્રકાર કહા-ભગવન્ ! આપકે કહે હુપ્ હન

એ શ્રમણુ-માહનનો આદર કરે છે. વિશેષરૂપે આદર કરે છે. તે તેમની વંદના (સ્તુતિ) કરે છે. નમસ્કાર કરે છે. સત્કાર કરે છે. સન્માન કરે છે. તેમને કલ્યાણુ, મંગળ, દેવ સ્વરૂપ અને ‘ચૈદ્યં’ જ્ઞાનરૂપ માનીને તેમની ઉપાસના કરે છે. કર્મબંધથી થવાવાળી સઘળી આધીવ્યાધી અને ઉપાધીથી રહિત હોવાથી મોક્ષને કલ્ય કહે છે. કલ્ય અર્થાત્ મોક્ષને જો પ્રાપ્ત કરે છે. તે કલ્યાણુ કહેવાય છે. હું અર્થાત્ સંસાર સંબંધી બંધનને ગાળી દે. અર્થાત્ મારા પણાને નાશ કરે તે મંગળ કહેવાય છે. દૈવતને અર્થ ધર્મ એ પ્રમાણે છે. ચિતિ અથવા ચૈત્ય સમ્યક્ જ્ઞાનને કહે છે,

ગૌતમસ્વામીના આ પ્રવચનને સાંભળીને ઉઠક પેઢાલપુત્રે ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું.-હે ભગવન્ આપે કહેલ આ પદો વચનો

एतेषां पदानामियानर्थो मया पूर्वं न ज्ञातः न श्रुत आसीत्। 'अवोहिण् अणभिग-
मेण' अवोध्यऽणभिगमेन न वा पूर्वं हृदयङ्गमं कृतमैवत् 'अदिद्वाणं अमुयाणं अमु-
याणं' अदृष्टानामश्रुतानां मरुत्तानाम् 'अविन्नायाणं' अविज्ञातानाम् अवबोधाणं
अव्युत्क्रुतानाम्, 'अणिगूढाणं' अनिगूढानाम् 'अविच्छिन्नाणं' अविच्छिन्नानाम्,
-असंशयज्ञानरहितानाम् 'अणिसिद्धानं' अनिमृष्टानाम्, अदृष्टानां साक्षात्स्वयमनु-
पलब्धानाम्, अश्रुतानामन्यद्वारा अनाकर्णितानाम्, अस्मृतानाम्-अनुभवजन्य-
संस्काराभावात्, अविज्ञातानां निशिष्टबोधाविषयीकृतानाम्, अव्युत्क्रुतानां गुरुमुख-
दमाप्तानाम् अनिगूढानाम् अप्रकटानां-प्रकटरूपेण अज्ञातानाम्, अविच्छिन्नानां
विपक्षादव्यावृत्तानाम्-अनभिमतदद्याद् व्यावृत्तिरहितानाम् संशयराहित्येन भज्ञा-
तानामित्यर्थः, अनिर्यूढानां सुखावबोधाय महतो ग्रन्थात् कृपया अत्यन्तसंक्षेपेण
गुरुभिरनुदधृतानाम्, अनिमृष्टानाम्-अननुज्ञातानाम् एतानि पदानि गुरुमुखान्न
श्रुतपूर्वाणि एतानि न प्रकटार्थानि संशयेतरज्ञानविषयाणि न, एतेषां निर्वाहो न
मया कृतः एतानि हृदयेन न निश्चितानि 'अणिगूढाणं' अनिर्यूढानाम् 'अणु-
वहारियाणं' अनुपधारितानाम्-धारणाविषयीकृताऽभावानाम् 'एवमदं' अपमर्थः
'णो सद्वियं' न श्रद्धितः-अयमेव संसारतारकः, इति मतम् 'णो एत्थियं' नो

पदों-वचनों का यह अर्थ पहले मैंने नहीं जाना था और न सुना था।
अबोधि एवं अनभिगम के कारण मैं इन्हें हृदयंगम नहीं कर सका
था। न तो मैंने इन्हें स्वयं साक्षात् जाना था, न दूसरों से सुना था,
अनुभव जनित संस्कार (धारणा) न होने से स्मरण नहीं किया था। वे
मेरे लिए अविज्ञात थे, अप्रकट थे, संशय आदि से रहित नहीं थे,
निर्युद्ध नहीं थे अर्थात् सरलता से समझने के लिए विशाल शास्त्र में
से संक्षेप करके गुरु ने कृपा पूर्वक उद्धृत नहीं किये थे। इनको मैंने
हृदय में निश्चित रूप से धारण नहीं किया था। इस कारण इन पर
मैंने श्रद्धा नहीं की अर्थात् इन पदों को मैंने संसारतारक नहीं माना,

नो आ अर्थ पढेला मे' न्दुथे। न हतो, अने सांभलेल न हतो. अबोधि
अथवा अनभिगमनना कारणे हुं तेने हृदयंगम करी शकेल न हतो. मे' तेने
स्वयं साक्षात् न्दुलेल न हतो. नीजआ पासेधी सांभलेल न हतो. अनु-
भव जनित संस्कार (धारण) न होवाधी स्मरण करेल न हतो. ते भारा-
भाटे अविज्ञात हतो. अप्रकट हतो. संशय विगेशेधी रहित न हतो. निर्युद्ध
न हतो. अर्थात् सरलता थी समझवा भाटे विशाण शास्त्रभांशी संक्षेप करीने
गुरु ओ कृपा पूर्वक उद्धृत करेल न हतो. तेथी तेना पर मे' विश्वास
करेल न हतो. अर्थात् आ पढेने मे' संसार तारक मान्या न हतो. तेना

સમયાચેવાધિની ટીકા દ્વિ. શ્રુ. અ. ૭ પ્રન્થોપસંહાર:

૭૮૧

પ્રવૃત્તિ:-નો વિશ્વસિત: 'જો રોઈયં' નો રોચિત:-ઉત્સાહાતિરેકેનાસેવનામિમુલ્લો ન જાત: 'મંતે' હે મદન્ત ! 'एषसि णं पयाणं' एतेषां खलु पदानाम् 'एण्हि' इदानीम्-मन्त्रमुखात् सच्छास्त्राणां शासनानन्तरम् 'जाणयाए' ज्ञानतया 'सवणाए' श्रवणतया 'बोहिए' बोधितया 'जाव उवहारणयाए' यावर उपधारणतया-यावत्पदेन अभिगमाभिरुपानादीना मन्त्रैव पूर्वोक्तानां सङ्ग्रहः, उपधारणतया एतानि पदानि ज्ञातानि त्वत्प्रसादेन श्रुतानीदानीम्-इदानीं सम्यग्गगतानि-यावदिदानीं निश्चितानि, 'एयमद्दं सदहामि' एतमर्थं श्रद्धामि-संसारोच्चारकं जानामि, 'पत्तियामि' प्रत्येमि प्रीत्या प्राप्नोमि, 'रोएमि' रोचयामि-उत्साहेनासेवनामिमुल्लो मवामि, 'एवमेव से जहेयं तुम्हे वदह' एवमेतद् यथा वृत्तं वदथ ।

'तएणं भगवं गोपमे उदगं પેઢાલપુત્તં એવં વચામી' તત:-ઉદનન્તરં खलु भगवान् गौतम उदकं पेढालपुत्र मेवमवादीत्-'सदहादि णं अज्जो' हे आर्य उदक ! श्रद्धयस्त्वं खलु आगमवाक्ये । 'पत्तियादि णं अज्जो' प्रतीति खलु आर्य ! 'रोएदि इन पर प्रतीति नहीं' की, इन पर रुचि नहीं' की अर्थात् अत्यन्त बढते हुए उत्साह के साथ इनके सेवन के लिए अभिमुख नहीं हुआ । भगवन् ! अब आपके श्रीमुख से इन पदों को अब जाना है, अब सुना है, समझा है यावत् धारण किया है । अतएव इन पदों पर मैं अब श्रद्धा करता हूं प्रतीति करता हूं रुचि करता हूं अर्थात् इन्हें संसार से तारने वाला ममज्ञता हूं, प्रेम पूर्वक प्राप्त करता हूं । उत्साह पूर्वक सेवन के लिए उद्दत्त होता हूं । आपने जो कहा है, वही सत्य है

તત્પદ્ધતા મહાવાન ગૌતમ ને ઉદક પેઢાલપુત્ર સે હસ પ્રકાર કહા-હે આર્ય ! આગમ વાક્ય પર અર્થાત્ મેરે કથન પર શ્રદ્ધા કરો, હે આર્ય ! પ્રતીતિ કરો, હે આર્ય ! રુચિ કરો । જૈસા હમને કહા હૈ, વહી સત્ય હૈ ।

પર પ્રતીતિ કરેલ ન હતી. તેના પર રૂચિ કરેલ ન હતી. અર્થાત્ અત્યંત વધતા એવા ઉત્સાહની સાથે તેના સેવન માટે અભિમુખ થયેલ નથી હે ભગવન્ હવે આપના શ્રીમુખથી આ પદોને હવે જાણેલ છે. હવે સાંભળેલ છે. હવે સમજેલ છે. યાવત્ ધારણ કરેલ છે. તેથી જ આ પદો પર હું હવે શ્રદ્ધા કરું છું, પ્રતીતિ કરું છું. રૂચિ કરું છું. અર્થાત્ આને સંસારથી તારવાવાળા સમજું છું. તેને પ્રેમપૂર્વક શ્રદ્ધા કરું છું. ઉત્સાહપૂર્વક તેના સેવન માટે ઉદ્યમવાળો બનું છું. આપે જે કહેલ છે, એજ સત્ય છે.

તે પછી ભગવાન ગૌતમસ્વામીએ ઉદકપેઢાલપુત્રને આ પ્રમાણે કહ્યું:-હે આર્ય ! આગમના વાક્ય પર અર્થાત્ મારા કથન પર શ્રદ્ધા કરો. હે આર્ય !

ળં અજ્ઞો' રોચય સ્વલુ આર્ય ! 'એવમેયં જઠાળં અમ્હે વયામો' એવમેતદ્ યથા સ્વલુ વયં વદામઃ, સત્યમેવ સર્વં પ્રતિપાદયામો નાઽન્યથા કર્તવ્યો વા 'તણ્ ણં સે ઉદણ્ પેઠાલપુત્તે ભગવં ગોષમં એવં વયાસી' તતઃ સ્વલુ સ ઉદકઃ પેઠાલપુત્તો ભગવન્તં ગૌતમમેવમવાદીત્ 'ઈચ્છામિ ણં મંતે' હે ભદન્ત ! ઈચ્છામિ 'તુઘ્મં અંતિણ્' યુષ્માકમન્તિકે-ભવતાં સમીપે 'વાઉજ્ઞામાઓ ધમ્માઓ પંચમહાવચ્ચં સપ્પહિક-મણં ધમ્મં ઉચસંપજિજ્ઞાતા ણં વિહરિત્તણ્' ચાતુર્યામાદ્ધમીત્ ચાતુર્યામિકચ્ચતુર્મહાવ્રત-લક્ષણો ધર્મસ્તસ્માત્ પચ્ચમહાવ્રતિકં સાધુધર્મમ્ ઉચસંચ-પ્રાપ્ય સ્વલુ વિહર્તુમ્,

સપતિક્રમણં ધર્મમુપસંચય પ્રાપ્ય વિહર્તુમ્ ભવત્સમીપે પચ્ચમહાવ્રતં પ્રતી-તુમિચ્છામીત્યર્થઃ, ઇતિ શ્રુત્વા ગૌતમો ભગવત્સમીપં નયતિ-'તણ્ ણં સે ભગવં ગોષમે ઉદયં પેઠાલપુત્તં ગઠાય' તતઃ સ્વલુ સ મગયાન્ ગૌતમઃ ઉદકં પેઠાલપુત્તં ગૃહીત્વા 'જેણેવ સમણે ભગવં મહાવીરે તેણેવ ઉચાગચ્છઈ' યત્ર શ્રમણો મગયાન્ મહાવીર સ્તત્રોપાગચ્છતિ 'ઉચાગચ્છિત્તા' ઉપાગત્ય-ભગવત્સમીપં મત્વા 'તણ્ ણં સે ઉદણ્ પેઠાલપુત્તે' શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં ત્રિઃકલ્પઃ 'આયાહિણં યયાદિણં કરિત્તા' આદક્ષિણાં પ્રદક્ષિણાં કૃત્વા 'વંદઈ નમસઈ' વન્દતે નમસ્યતિ 'વંદિત્તા નમસિત્તા' વન્દિત્વા નમસ્યત્વા 'એવં વયાસી' એવમવાદીત્ 'ઈચ્છામિ ણં મંતે ! તુઘ્મં અંતિણ્' ઈચ્છામિ સ્વલુ ભદન્ત ! તવાન્તિકે 'વાઉજ્ઞામાઓ ધમ્માઓ'

હમને યથાર્થ કહા હૈ । આપ હસસે ચિપરીત ન કરેં ઓર ન માને ।

તથા ઉદક પેઠાલપુત્ર ને ભગવાન્ ગૌતમ સે હસ પ્રકાર કહા-ભગવન્ મૈં ચાતુર્યામ ધર્મ કે બદલે ચ પાંમહાવ્રત રૂપ ધર્મ કો પ્રાપ્ત કરકે વિચરના ચાહતા હું, તથા સપતિક્રમણ ધર્મ કો અંગીકાર કરના ચાહતા હું ।

ઉદકપેઠાલપુત્ર કી ઇચ્છા જાનકર ગૌતમસ્વામી ઉન્હેં જહાં ભગવાન્ શ્રી મહાવીર છે, વહાં લેગણ । ભગવાન્ કે સમીપ પહુંચ કર ઉદકપેઠાલપુત્ર ને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કો ત્રીનવાર આદક્ષિણ પ્રદ-

ભારા કથન પર પ્રતીતિ કરેા. હે આર્ય ! મારા કથનની રૂચિ કરેા. અમે જે રીતે કહેલ છે, એજ સત્ય છે. મેં યથાર્થ કહેલ છે, આપ તેને ઉલ્લુ ન સમજો કે ન કરેા.

ઉદક પેઠાલપુત્રે તે પછી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું-હે ભગવાન્ હું ચાતુર્યામ ધર્મને બદલે પાંચ મહાવ્રત રૂપ ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને વિચરવા ચાહું છું, તથા પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મને અંગીકાર કરવા ચાહું છું.

ઉદક પેઠાલપુત્રની આ પ્રમાણેની ઇચ્છા બાણીને ગૌતમસ્વામી તેઓને જ્યાં મહાવીરસ્વામી હતા ત્યાં લઈ ગયા. ભગવાનની પાસે પહોંચીને ઉદક પેઠાલપુત્રે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીને ત્રણ વાર આદક્ષિણા પ્રદક્ષિણા

समयार्थबोधिनी टीका द्वि. ध्रु. अ. ७ ग्रन्थोपसंहारः

७८३

चातुर्यामाद् धर्मात् 'पंचमहवश्यं सपडिकमणं धम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए' पञ्चमहाव्रतिकं संपतिकमणं धर्ममुपसंपद्य-माप्य खलु विहर्तुम् । 'तए णं से समणे भगवं महावीरे उदयं एवं वयासो' ततः खलु स श्रमणो भगवान् महावीरः-उदकं पेवमवादीत् । 'अहासुहं देवाणुप्पिया' यथासुखं देवानुप्पिय ! 'मा पडिंपं करेह' मा प्रतिग्रहं कार्षीः-विलम्बं मा कुरु । 'तए णं से उदए पेढालपुत्ते' ततः खलु स उदकः पेढाल पुत्रः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्यान्तिके सविधे 'चाउज्जामाओ धम्माओ' चातुर्यामाद् धर्मात् 'पंच महवश्यं' पञ्चमहाव्रतिकम् 'सपडिकमणं धम्मं' सपतिकमणं धर्मम् 'उवसंप-ज्जित्ता' उपसंपद्य 'विहरह' विहरति 'सिवेमि' इति शब्दः समाप्त्यर्थकः, सुधर्म-स्वामी कथयति-इत्यहं कथयामीति ॥सू०१४॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्गुरुलभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषा-

कवितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक-श्रीशाहच्छत्रपति कोल्हापुरराजमदत्त-

'जैनाचार्य' पदभूषित — कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य — जैनधर्मदिवाकर

-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री

"सूत्रकृताङ्गमूत्रस्य" समयार्थबोधिन्या-

ख्यायां व्याख्यायां द्वितीयश्रुतस्कन्धे

॥ सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥२-७॥

श्रिण पूर्वक अर्थात् विधि पूर्वक वन्दना की । उनकी स्तुतिकी । नमस्कार किया । स्तुति और नमस्कार करने के पड़चात् इस प्रकार कहा-हे भग-वन ! मैं आपके समीप चातुर्याम धर्म के बदले प्रतिकमण सहित पांच महाव्रतों वाले धर्म की अंगीकार करके विचरना चाहता हूँ ।

तब श्रमण भगवान् महावीर ने उदक पेढालपुत्र से कहा-देवानु-प्रिय ! जिसमें सुख उपजे, उसे करने में विलम्ब न करो ।

पूर्वक अर्थात् विधिपूर्वक वन्दना करीं । तेमोनी स्तुति करीं । तेमने नमस्कार करीं । स्तुति अने नमस्कार करीं पछी आ प्रभाछे छहुं-हे भगवन् हुं आपनी पांसे यातुर्याम धर्मने जहले प्रतिकमण सहित पांच महाव्रतोवाणा धर्मने स्वीकार करीने पियरवा याहुं छुं ।

आ सांभलीने श्रमण भगवान् महावीर स्वामीछे उदक पेढालपुत्रने आ प्रभाछे छहुं-हे देवानुप्रिय ! जे प्रभाछे तमने सुख उपजे ते प्रभाछे करवाभां विलम्ब न करो,

૭૮૪

સૂત્રકૃતાન્ગસૂત્રે

તથ ઉદકપેદાલપુત્ર શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે સમીપ ચાતુર્થ્ય ધર્મ કે બદલે પાંચ મહાવ્રતોં ચાલે પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મ કો અંગીકાર કરકે વિચરને લગે । ‘ઈતિ’ શબ્દ સમાપ્તિ કા સૂચક હૈ । સુધર્મા સ્વામી ને જમ્બૂસ્વામી સે કહા-હે જમ્બૂ ! જૈસા મૈને ભગવાન કે મુલ સે સુના હૈ વૈસા હી તુમ્હે કહતા હૂં ॥૧૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજકૃત
“સૂત્રકૃતાન્ગસૂત્ર” કી સમયાર્થબોધિની ઘણાણા કે
દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ કા સાતવાં અધ્યયન સમાપ્ત ॥૨-૭॥

તે પછી ઉદક પેદાલપુત્ર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાંસે ચાતુર્થ્ય ધર્મને બદલે પાંચ મહાવ્રતોવાળા પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મનો સ્વીકાર કરીને વિચરવા લાગ્યા. ‘ઈતિ’ શબ્દ સમાપ્તિનો સૂચક છે. સુધર્માસ્વામીએ જમ્બૂસ્વામીને કહ્યું-હે જમ્બૂ ! મેં જે પ્રમાણે ભગવાનના મુખથી સાંભળેલ છે, એજ પ્રમાણે તમેને કહું છું. ॥૧૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત ‘સૂત્રકૃતાન્ગસૂત્ર’ ની સમયાર્થબોધિની વ્યાખ્યાના બીજા શ્રુતસ્કંધનું સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત ॥૨-૭॥

